

DEPARTMENT OF
THE HISTORY OF ART
OXFORD

P. VIRGILII MARONIS
OPERA
VARIETATE LECTIONIS
ET
PERPETVA ADNOTATIONE
ILLVSTRATA

A

CHR. GOTTL. HEYNE
GEORGIAE AVGVSTAE PROF. ET BIBLIOTHECARIO
M. BRITANN. REGI A CONSIL. AVL.

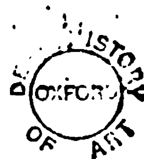
ACCEDIT
INDEX VBERRIMVS
EDITIO ALTERA EMENDATIOR ET AVCTIOR

TOMVS SECVNDVS

AENEIDIS LIBRI I—VI

LIPSIAE
SVMTIBVS CASPARI FRITSCH
MDCCLXXXVII

Nondum me poenitet consilii, aut instituti et moris, quem in interpretando poeta ante hos XV annos sequutus sum: non quidem vt omnes aut multos poetas simili commentario instructos esse velim; verum vt *vno aliquo exemplo in poetarum principe proposito accuratae interpretationis notionem et rationem* assequi et imbibere possint ii, quibus institutio bona et docta non contigit; quam eandem illi etiam ad alios poetas et scriptores, adhibito nonnullo iudicii acumine, transferant. Aeneidis autem laudibus cum toties aures perstrepere sentiant, nec tamen, quidnam illud sit, quod carminis huius dignitatem et praestantiam constituat, diligenter satis expositum videant: subsistit enim plerumque intra exclamandi verba et locos communes aestheticos, quos vocamus, omnis illa commendatio: eos habere volui diligentiorem praeceptionem de ratione carminis, orationis poeticae, cuius praecipuus auctor Virgilius est, natura, inprimisque de poetae doctrina, qua ille tantam sui admirationem inter populares obtinuit. Qua de re ex prioris editionis praefatione

apponere iuuat ea, quae ad rem facere videbantur:

* * *

Inter Virgiliani carminis dotes praecipuas *doctrinam poetae* et *sermonis poetici praestantiam* me habere, ex iis, quae passim a me dicta sunt, intelligitur. Vt eas paullo accuratius declararem, quandoquidem Virgilius is auctor est, in quo iuuenilis aetas exquisitioris doctrinae initia imbibere solet, praeter caetera boni interpretis officia, propositum mihi in Commentariis meis esse, iam in praefatione ad priorem Tomum professus sum. Quam operam iis maxime praestare volui, qui non in eo acquiescendum sibi esse putant, vt vniuerse sibi dictum audiant, magnum ac doctum esse poetam; in quo tamen ingenii illa vis ac doctrinae copia orationisque pulchritudo posita sit, non assequantur. Accidit mihi ipsi saepius, quod et aliis euenire solet, vt hunc vel illum locum siue audirem siue ipse bene sentirem esse sublimem, magnificum, diuinum; dictionem praeclaram, poeticam; vt tamen nec intelligerem, nec, si intelligerem, declarare possem, *qua* tandem *in re* pulchritudo illa, dignitas, et maiestas Virgiliani carminis spectanda esset. Habebam sensum

fum aliquem praeclarae alicuius pulchritudinis, fed obfcurum, iudiciumque mentis confufum et turbidum, quod nec mihi expedire poffem, multo minus aliis, nifi vt exclamarem, pulchrum locum effe! Neque aliter rem fe habere vidi in vernaculorum poetarum lectione; intellexi enim difficile multis effe, diferte fatis exponere, quae tandem in iis, quae pulchre et praeclare confcripta mirarentur, pulchritudinis cauffae effent; rerumne inuentio, an tractatio, an enuntiatio, laudis fummam contineret, et, quando oratio tam laudabilis effet, qua tandem re praeclara illa orationis virtus fpectanda vel declaranda videretur. Poteft enim aliquis verborum fenfus tenere perbene; poteft poetarum lectione effe tritiffimus, in libris quoque, qui de fenfu pulchritudinis agunt, noftrates aeftheticos vocant, verfatiffimus; fac critica quoque opera effe exercitatum; tamen is non parum forte haereat, fi ab eo poftuletur, vt rerum a poeta expofitarum claras notiones expofitionisque virtutes, tractationis artificium, orationis ornatum, aliis perfpicue et plane declaret. Hoc illud eft, quod plerumque in fummis criticis animaduertas, vt in detegendo vlcere in verbis latente et in medela inuenienda miram fagaci-

tatem adhibeant, argumenti tamen tractationem locorumque difficiliorum sententias parum ipsi assequantur; quid? quod haud raro ne suarum quidem emendationum aut interpretationem commodam afferre aut rationem idoneam reddere possunt.

Difficultatem hanc sensi obiectam maxime tum, cum *poeticam orationem ad solutam revocare* vellem. Mox tamen *in hoc ipso rerum cardinem versari* vidi, si quis poetici sermonis vim et naturam, copiam, ornatum, percipere velit, vt tum demum profecisse aliquid ad eam rem sibi videri debeat, vbi easdem res ac sententias communi sermone exponere et poetico habitu et ornatu nudatas animorum sensibus exhibere in promtu fuerit; ita enim in sensum oculosque incurrere, qua doctrina, ingenio, orationis vi, a poeta eaedem exornatae et commendatae sint. Non nisi in praestantioribus vel difficilioribus locis, nec semper nec vbique, hoc esse faciendum, per se intelligitur.

Vt itaque ornatissimam poetae orationem declararem et explicarem; id vero breuiter facere, consilium et ingenium meum suadebant; nulla mihi ratio visa

visa est commodior, quam vt, versu indicato, *sententiam soluta oratione*, sed *verbis propriis*, subiicerem, iisque dilectu, positu, et iunctura ita temperatis, vt poetici ornatus semina et caussas continerent; vnde adeo adolescens, semel monitus, comparatis poetae verbis, facile assequi possit, qualis poetici phantasmatis ratio et natura per se sit, qualisque amplificatio et exornatio poetae arte accesserit, vnde color poeticus, sententiae dignitas vel sublimitas, orationis dignitas et ornatus, petitus sit; quid in ipsis verbis, verborum dilectu, structura, collocatione, grauitate, pondere, ornatu, copia, exquisitiore aliqua flexione, aut toto orationis habitu, cultu, elegantia et dignitate, immutato et inuerso vulgari ordine, poetae artem et iudicium commendare debeat.

Pleraque *verbo* tantum monui; sed vt verbum illud rei et consilio meoque sensui satis consentaneum reperirem et exputarem, etsi illud nunc, cum a me appositum est, satis obuium, et vulgare forte, videri potest, saepe tamen intentiore cogitatione et cura opus fuit, quam ad multas e copiosioribus notis conscribendas. Alia mihi monenda fuere, cum interpretum aliquem et virum doctum in

hoc vel illo loco et verbo haesisse viderem; nam faciebat ea res probabile, fieri posse, vt etiam alius ad eundem scopulum offenderet, etsi meo sensu locus nihil difficultatis habere visus erat; sed monui verbo, plerumque nulla alia re, quam vera interpretatione subiecta; quae si cui otiosa vel leuis visa fuerit, antequam de eius inutilitate pronuntiet, alios velim interpretes et commentatores euoluendos sibi esse putet.

Caeterum operae meae etsi tumultuariae fere et, interiectis temporum et officiorum interuallis, desultoriae, cum post priorem Tomum vulgatum, per plures annos sepositum poetam moxque repetitum, per mensium saepe plurium decursum, aliae curae manibus excuterent: ratio fere haec fuit, vt *primum* particulam aliquam poetae ad meum sensum interpretarer, quaeque monitu necessaria viderentur, adscriberem, *tum* Interpretes consulerem primum veteres tum recentiores. Quam vellem omnes, saltem plures, a me potuisse inspici, aliorumque copiis meam penum locupletari! Non dubito, et ex vetere lectione etiam memoria teneo, in sexcentis libris doctorum virorum Virgiliana loca illustrari vel obscurari. Poterunt post me alii

aliunde

aliunde opes nouas congerere, aut ex aliorum accuratiore doctrina operam meam emendare; etsi super Virgilio multa dicere facile est, at, pauca recte dicere, satis difficile. Ego quidem cum non possem euoluere omnes, sumsi in manus optimum, saltem doctissimum, Cerdam, cuius tamen copia et eruditio non raro plus molestiae quam fructus boni habere solet, tum Germanum Valentem Guellium inspexi, et e recentioribus Trappium et Wartonum. Pierii, Heinsii, et Burmanni copiae ad lectionis varietatem et veritatem spectant; ad interpretationem parum inde profeceris. Seruium accurate comparaui, tum Ruhnkenii, doctissimi et humanissimi viri, monitu excitatus Iulium Pomponium Sabinum, qui veterum Grammaticorum fragmenta, e pleniore quoque Seruio, nonnulla seruauit. E Donati grammaticis et rhetoricis argutiis potest forte alius, qui otio abundat, pauca adhuc legere, quae vtilitatem habeant; etiam ex diligente comparatione Anthologiae Latinae. Omnino velim mihi aliquem dari, qui a Silii Italici, Valerii Flacci, Statii et Lucani, Ausoniique et Claudiani lectione recens studium suum ad Virgilium conuertat! non vt ille loca similia et parallela inani ac vana ambitione congerat; verum Poe-

tae illi, quos ad Virgilium se composuisse totos manifestum est, dum non modo in carminum ratione et ordine, verum in ipsa quoque elocutione, in singulis versibus ac verbis, exprimere eum laborant, saepe interpretationem locorum Virgilianorum suppeditant. Mihi acquiescendum fuit in iis, quae ex pristina lectione memoria retineret, aut quae passim in excutiendis locis vel interpretibus occurrerent.

Vt tandem *poetae artem ac doctrinam* declararem, cum ingenii et iudicii, quo ille celebratur, laus ea in re inprimis emineat; vanum enim est, quod multos iudicare audias, poetam omnia ingenio, nihil arti, debuisse; inuestiganda esse putaui, quae essent vel inuenta a poeta vel aliunde, maxime e Graecis, translata, cum in toto argumento et materia singulisque eius partibus, tum in rerum verborumque ornamentis. Quae res cum non semper nota aliqua commode comprehendi posset, sed in disputationem paullo longiorem excurreret, praestare putaui, vt in *Excursus post singulos libros insertos* talia reicerem.

Quae mihi proposita fuerint, ingenue exposui. Nollem me tam longe abesse

ab

ab eo, quod sequutus sum. Sed mihi satis est, exemplum poetici cultus ornatusque declarandi, omninoque poetae interpretandi proposuisse, quod nec minus ad poetarum, etiam recentiorum, lectionem rite instituendam vtilitatem habere possit. Scr. in alma Georgia Augusta d. XXII Aprilis, CIƆIƆCCLXXI.

Quae in noua hac editione accesserint, ambitioso recensu annumerare vel appendere nihil attinet. Sufficit pauca monere: Cum in priore editione verba recensionis Burmannianae exprimi curassem, in quibus etsi multa casu ac socordia operarum mutata, nonnulla etiam deprauata, deprehendebam, tamen aliquid nouare nolebam: nunc emendatiorem lectionem in multis locis exhibui; id quoque curaui, vt orthographia semel recepta sibi constaret; quamquam ea in re summam subtilitatem sequi nec volui nec potui: si enim ratio et analogia erat seruanda, innumera fuerant mutanda; tum vero Romani in scribendi rationem constantem ac perpetuam non magis consenserunt quam nostrates, aut vlla alia natio; nec minutiis his aut meum aut aliorum ingenium onerare volui, inprimis

primis cum mihi longe alia essent in hac opera proposita. Caeterum ex iis, quae in poetae contextum recepi, pleraque iam erant acumine critico V. C. Brunckii probata in noua recensione Virgilii superiore anno edita; nisi quod mihi multo pauciora licere putaui. Ea igitur, quae non ita ad liquidum perducta esse videbam, vt quouis pignore contendere possem, ita scriptum fuisse a poeta, aut, vbi manifesta quidem esset corruptela, emendandi tamen ratio haud vna, intacta relinquere aequius esse censebam. Reieci haec in Variantem Lectionem, cui accessere cum alia, in praef. Vol. I commemorata, tum editionum Aldinarum et Iuntinae vtilissima comparatio, lectio cod. Erfurt., inprimisque virorum doctorum animaduersiones et coniectationes, publice priuatimque ad me missae: ex hoc genere primo loco *Io. Schraderi* schedae mss. commemorandae mihi sunt, quae cum V. C. *van Santen* officiosa cura ad me peruenissent, iis ita vtendum esse iudicaui, vt, quae subtili viri doctissimi acumine haud indigna essent, a me apponerentur. Communicauit alia mecum *Iacobus Bryant*, Britannus eruditissimus. Nihil horum, quod quidem vtilitatem aliquam ad poetam habere visum erat, interuersum a me aut dissimulatum est. Cum autem

tem omnis haec opera in eorum gratiam ſuſcepta eſſet, qui exemplum aliquod ſeu criticae rationis ſeu interpretationis diligentius factae ante oculos poſitum habere cupiunt, interpoſui nunc ſaepius, quam antea factum erat, iudicium meum, ſaltem verbo. Eodem conſilio innumeris locis non emendaui modo, verum auxi quoque et locupletaui interpretationem ſubiectam, non modo vt nihil eſſet quod obſcurum ac difficile videri poſſet iis, qui vulgari more vèrba poetae in transcurſu legunt, verum multo magis vt erigerem et aſſuefacerem animos acutiorum ad animaduertenda innumera, quae modo in dictione modo in ſententiis et rerum expoſitione aut praeclara ſunt, aut reprehenſionem admittunt. Volebam enim in hac omnis animorum intentionis remiſſione et hoc ſeuerioris ſtudii bonarum litterarum neglectu, quo verendum eſt ne intra haud multos annos obſoleſcant omnes hae litterulae Romanae ac Graecae, extaret ſaltem exemplar aliquod, quo de meliore et fructuoſiore veteres poetas legendi et interpretandi ratione conſtaret iis, quibus bona inſtitutio haud contigiſſet. Nec minus conſtanter inſtitutum meum retinui in poetae doctrina declaranda, quod illud cum voluptatis tum vtilitatis fructum habe-

re

re vſu expertus eram incredibilem: itaque Excurſus non modo veteres paſſim retractaui, verum nouos quoque aliquot attexui. Quo quidem illud effectum putaui, vt hac poetae ſummi enarratione magna omnis melioris litteraturae liberaliorisque inſtitutionis pars contineretur, vereque adeo dici poſſet, perlecto rite poeta principe ad omnem elegantiorem doctrinam aliquantum te profeciſſe. Scr. M. Iulio cIↃ IↃ CCLXXXVI.

DISQVI-

DISQVISITIO I
DE CARMINE EPICO VIRGILIANO

De *carmine epico* vniuerſe multa diſputare, cum tot habeamus libros, in quibus copioſe et accurate de eo praeceptum eſt, et cum pauci ſint, quibus expediat, vt in praeceptis diu detineantur, inutile eſſe arbitror. Neque etiam talis diſputatio vllam ad adoleſcentum animos habere poteſt vim aut vllam afferre vtilitatem, niſi vno iam vel altero carmine epico perlecto diligenter et docte enarrato; ne nunc illud moneam, praeceptis iſtis et diſputationibus omnino plus promitti quam praeſtari. Pleraque enim, quae vtilitatem aliquam habent, talia ſunt, vt ab ingenio liberaliore, vbi vnus vel alter poeta perlectus fuerit, vel, nemine monente, facile animadvertantur; vanis autem et inanibus ſubtilitatibus et argutiis aetas illa melius caret. Tum vtilitas illa, quam praeſtant, intra iudicium de aliorum ingeniorum monumentis qualecunque ferendum ſubſiſtit; vt ii vero, qui ingenii ſui vires ipſi experturi ſunt, ex illis praeceptionibus paullo plus quam ex vno vel altero bono exemplo proficiant, expectari non poteſt. Eos tamen, qui adoleſcentibus poetas interpretantur, librorum illorum doctrina imbutos eſſe velim quam maxime; nam ita demum, vbi ipſi virorum doctorum diſputationes accurate cognouerint et animo teneant,

neant, in promtu habebunt, in singulis rebus et caussis monere commode et cum fructu enarrare ea, quae adolescentum ingenia alere, iudicia acuere, elegantiae et virtutis sensum aut instillare aut excitare animis possint. Omnino enim praecipiendi hisce de rebus vtiliter et cum fructu ad adolescentum animos genus est vnum et fortasse solum, vt non vniuerso de genere multa subtiliter disputentur, verum vt in ipsa interpretatione poetae in singulis locis, rebus, personis ac sententiis ea moneantur salubriter ac breuissimis, quae ex re praesenti et oculis subiecta claritatem suam habent et veritatem. Adolescens quidem, qui tam beatus fuerit, vt Homerum et Virgilium interpretis alicuius opera in hunc, quem dixi, modum instituta enarratum audierit, disputationes illas *aesthetica*s (quidni enim hoc nomine vtamur, cum rei designandae vocabulum aliud idoneum non suppetat?) forte non sine fructu aliquo posthaec cognoscet; sed initio a tali lectione facto si quis ad poetas cognoscendos pergere voluerit, an is ex subtili illa disputatione ad intelligendos et iudicandos poetas multum profecisse se intellecturus sit, admodum dubito, nec, cui illud contigisset, quemquam vidi. Sed, vt peruersis hominum nostrorum studiis occurratur, si modo occurri potest, satis haec dicta esse arbitror.

I. Quae hic a me exponenda sunt, pauca quidem et summatim, ad Virgilianum carmen sunt referenda. Ad huius rationem intelligendam satis est tenere, *carmen epicum* vniuerse nihil aliud esse, quam *narrationem omnibus numeris absolutam ac perfectam*, seu *narrationis genus praestan-*

praestantissimum et iis virtutibus, quae huic generi inesse possunt, cumulatum; carminisque adeo *epici naturam positam esse in rei gestae magnae et arduae narratione ad admirationem efficiendam instituta.* Eiusmodi enim narratio praestantissima est ex toto hoc rerum genere. *Admiratione* animis iniecta quaeritur hic ea, quae omni carmini proposita est, sed in alio genere ab aliis caussis proficiscitur, *delectatio;* quae vtique, si ingenuo et liberali animo digna esse debet, a rerum honestate et vtilitate seiuncta esse nequit, et tanto exquisitior, generosior, et plenior est, quo maiora virtutis adhortamenta et incitamenta cum hac ipsa voluptate animis se insinuant; vt adeo, si quis carmini epico magnum aliquod ac praeclarum virtutis et vitae, inprimis publicae, praeceptum subiectum esse debere dixerit, ad rerum vtique veritatem dixisse ille videatur; sed poetae epico talis vtilitas ad philosophicas rationes exacta non ita proposita esse potest, vt poeticas rationes inde petat aut metiatur; *vt rerum narratarum admiratione animi afficiantur*, hoc summum est quod ille sequitur *). Ipsa autem rerum animorumque nostrorum natura ita fert, vt, quod a virtute et vtilitate publica vacat, ad animos nostros admiratione impellendos vim satis magnam habere nequeat. Non igitur vlla ratione euenire potest, vt bonum carmen epicum contineat nihil,

*) *Hactenus* bene veteres, etiam Grammatici. Auctor Vitae *Homeri* (seu potius de virtutibus Homeri cum dictionis, tum sententiarum ac rerum): καὶ τὸ μὲν ὅλον παρ' αὐτῷ διήγησις τῶν πραγμάτων παράδοξος καὶ μυθώδης κατεσκεύασται, ὑπὲρ τοῦ πληροῦν ἀγωνίας καὶ θαύματος τοὺς ἐντυγχάνοντας, καὶ ἐκπληκτικὴν τὴν ἀκρόασιν καθιστάναι. Gale Mythogr. p. 280, vel in Homer. Ernest. p. 153.

nihil, quod ad publicam et ciuilem vtilitatem valere possit. Contra vero magna et ardua consilia, excelsi et magnifici animorum sensus, virtus vltra vulgarem mortalitatis modulum et morem animosa et fortis, nullis aduersis casibus et periculorum terroribus infracta mens, salus ciuium et imperii maiestas vel parta vel seruata ac defensa, haec eadem illa sunt, quibus maxime hominum animis admiratio iniici potest, quae adeo inprimis epico carmini idoneam materiam suppeditant. Coniuncta itaque cum eadem illa admiratione est vtilitatis ratio, de qua non minus multa sunt disputata, quatenus poetae epico proposita esse debeat. Narret ille magna, grandia, praeclara; vtilitas proficiscitur ex hoc ipso, quod magnos sensus et affectus, magnum animi robur, factis actisque expressum videmus.

II. Admiratio itaque, necesse non est, vt a rerum et naturae miraculis petatur; sed, quod facile vnusquisque intelligit, *admiratione* animos nostros afficiunt omnino *res a magna animi virtute* profectae; non quidem, qualem praecepta philosophiae informauerint; sed vim dicimus animi insignem in excogitandis consiliis, vel in iis exsequendis prudentiam, constantiam, audaciam; etiamsi illa a gloriae et laudis studio, aut ab ira, odio, vindictae cupiditate profecta fuerit aut ad immania et saeua facta eruperit *). Conuenit itaque omnino, vt

*) Etiam prauos mores ferre carminis epici naturam, ab eodem vetere Grammatico, quem paullo ante excitavi, pronuntiatum, etsi alio forte sensu: poetam necesse est (sensus requirit *τοῦτον γὰρ δεῖ*, nam *παρόντα δὲ* corruptum est) *μιμεῖσθαι οὐ μόνον τὰ χρηστὰ ἤθη, ἀλλὰ καὶ τὰ φαῦλα· ἄνευ γὰρ τούτων παράδοξοι πράξεις οὐ συνίστανται.*

vt a magno viro, magna ingenii vi, magnis corporis viribus, magnis animi motibus et affectibus, inter magnas difficultates, casus et pericula, magnis praesidiis et auxiliis, magnis de caussis susceptae et gestae res sint; atqui eaedem fere res etiam euentu clarae et insignes magnique exempli esse solent, vt aut magni alicuius viri aut populi vel ciuitatis aut generis adeo humani fortunas in vtramque partem contineant. Magnitudinis adeo vim, notionem ac sensum, tamquam animam, omnia permeare, animare et mouere vides. Non difficilis est ad cognoscendum in rhetoricis et poeticis locus de magnitudine; nec tamen omnis magnitudo epici carminis indoli est accommodata, sed ea maxime, quae a sensibus et a phantasmatibus proficiscitur, quippe quae eadem ad animos mouendos et admiratione imbuendos inprimis valet; sed haec quidem passim a viris doctis satis diserte sunt exposita.

III. Iam ipsa natura ita fert, vt, qui magnae et mirandae rei narrationem instituit, eius magnitudine contactum et grauiter affectum animum habeat, motusque adeo animi sui vultu, gestu, inprimisque ipsa oratione prodat; laborabit mens, rerum specie perculsa, vt, quae sentit, aliis impertiat, incidet in noua rerum phantasmata, adhibebit troporum, figurarum, grauium aut ornatorum verborum tamquam machinas ad efficiendum quod vult. Altera ex parte non minus in aperto est, vt admiratione tanto magis teneatur audientis animus, non modo rem gestam, quae narratur, et actionem eo attemperatam esse debere, vt mirationem faciat; verum etiam *narrationis*

genus et rationem ad admirationem efficiendam vel tuendam idoneam requiri. Qua de re plura monere nihil attinet. Quis enim non videt, orationis genus esse debere nec humile nec molle, sed forte, acre, magnificum, ornatum, etsi pro argumenti diuersa natura diverse attemperatum, et quae sunt alia. Ab eadem hac caussa proficiscitur illa necessitas, vt *carmine* instituenda sit narratio; quandoquidem id genus orationis est praestantissimum (*perfectum* nostri homines, hoc est suis numeris absolutum, dicunt), idemque potentissimum ad tenendos et delectandos animos audientium, ad sensus magnos affectusque mouendos, rerumque mirabilium phantasmata cum elicienda et conflanda tum exprimenda viuide et animanda.

IV. A binis hisce tamquam principiis, vt et res narratae admirationem faciant et ipsa narratio animum admirationis voluptate delinitum teneat, repetenda sunt omnia, quibus carminis epici argumentum, personae epicae, facta, virtutes ac characteres, sententiae, oratio ac dictionis genus constituuntur; verbo *admiratione quaesita delectatio moderatur in hoc genere omnia.*

Potest autem accidere mentibus nostris admiratio rerum vel hominum modo cum molliore modo cum grauiore animorum impulsu; miramur enim alia attonitis similes, alia terrore perculsi, alia cum ira, odio, alia miseratione commoti; interdum magno cum animi aestu miratio est coniuncta, interdum cum leniore ac remissiore impetu, et cum molliore et suauiore animi affectu. Quo ipso sequitur, vt magna

magna in hoc genere esse possit varietas pro argumenti diuersa natura, vtque inanis sit virorum doctorum opera, qui Homeri ac Virgilii exemplis omnem carminis epici naturam circumscribere voluerunt.

Eam admirationem rerum, quae cum terrore aut cum miseratione et grauiore omnino animi affectu mentem impellit, inprimis ad tenendos animos valere, magnamque delectationem habere, quis non videat et naturae humanae esse consentaneum intelligat? Res ex parte animaduersa in opinionem induxit Marmontelium *), vt intra tragicos affectus non minus epicum genus contineri, et idem argumentum in vtrumque vsum accommodari posse existimaret. Sed dramate latius patere carmen epicum, hoc est, narrationem per caussas et consilia expositam; et magnos affectus non nisi vnam esse ex pluribus admirationis mouendae caussis, ex superioribus facile intelligitur. Ne illud moneam, epici carminis virtutes multas ex narrationis bonae indole et natura esse petendas, ad quam vtique cum caeteris et hoc spectat, vt tanto dulcior sit omnis narratio, quanto magis illa animum terrore vel miseratione exagitat; vt vero, quod vir elegantissimus arbitratur, futilis aliqua tragicarum actionum compages bonum epos efficiat, valde vereor. Alia res est, si quis profiteatur, ex epici carminis partibus bonas tragoedias fieri posse, de quo iam Aristoteles egit Poet. c. 23 et 26.

Illud interea negari nequit, cum id, quod admirationis maioris vim et caussam habet, ad

 animos

*) *Poëtique Françoise* T. II, p. 234 sqq.

animos nostros mouendos tanto sit potentius, *heroica argumenta* genus epici carminis nobilissimum constituere; inprimis si *ex heroicis temporibus* petitum fuerit, quibus *deorum interuentu* res aut gestae sunt aut geri creditae; etsi minus bene a Batteusio et aliis tota epici carminis vis ab his deorum ministeriis deduci coepit. Nec quicquam infelicius cedere potest, quam vbi deorum aut geniorum opera vti voluere poetae iis in rebus exponendis, quas non nisi hominum consilio et manu gestas esse satis constabat.

V. Reliqua, quae de carmine epico praecipi solent, partim *ex narrationis bonae ratione ac praeceptis*, partim *ex poeticae orationis genio*, quatenus in vtroque summa perfectaque ratio quaeritur, repetita sunt et facile repeti possunt; v. c. quae de episodiis argute magis quam vere disputantur; et quae de vnitatis lege praecipiuntur. Vna debet esse actionis summa, si quidem summus in hoc admirationis iniiciendae genere effectus propositus est poetae; ne distrahatur audientis animus infringaturque adeo sensus affectusque vis et intentio, si ad plura auocatur. Neque in his animos generosiores diu detineri velim. Pleraque enim sunt talia, vt, nisi quis tardissimi sit ingenii, primo statim rerum obiectu ea percipiat. Quorsum enim operose multa conscribere aut commemorare, vt factum, quod argumentum epicum contineat, doceas esse debere vnum, et absolutum, et intra iustum temporis spatium comprehensum? quorsum de nectendo et dissoluendo nodo h. e. de difficultatibus aut motis, aut obiectis? de episodiorum

odiorum affinitate et nexu cum epica narratione? Haec intelligere et assequi haud adeo difficile est *); difficultates paullo maiores tunc nascuntur, si in rem praesentem deducendae sunt istae disputationes, vt appareat, qua ratione et arte in magno factorum numero argumentum carminis ita digeri et adornari possit, vt ad vnitatem deducatur res. Hoc ingenio poetae relinquitur; qui, si ad hoc satis ingenio valet, multo magis praeceptorum istorum copiosa expositione carebit.

Vt vero admiratio rei magnae animum tenere et delectatione perfundere possit, quis porro non videt, ea omnia a poeta curari et sagaciter prouideri debere, *quae ad illud consilium prodesse*, caueri debere ea, *quae obesse possint*? adeoque ante omnia lectoris animum *argumenti notione aliqua* esse imbuendum, vt nec tamen exsatietur; *in medium rem esse rapiendum;* cumque omnia ad sensus et phantasmata in carmine redeant, *rerum obiectarum praestigiis ita deliniendum et fallendum*, *vt* iam in alia rerum natura et ordine, alia cogitandi, sentiendi, et agendi via et ratione, aliis temporibus, inter alios homines, et extra se solitumque vitae tenorem constitutus, *in nihil incidat, quo* expergefactus quasi ex aureo somnio *sibi lusum fieri animaduertat;* id quod sine indignatione et poenitentia aliqua eius, qui ad se rediit, fieri non potest. Hinc a viris doctis multa disputata sunt *de probabilitate, poetica ac mythica, et de verisimilitudine,* quam

*) Exposita ea sunt a multis; praeferam tamen dicta a Sulzero in *Allgemeiner Theorie der schönen Künste* in voc. *Heldengedicht*; etsi nonnulla sunt, in quorum caussis reddendis aliter sentiam. Multo minus ei adstipulabor in altero loco: *Aeneis*.

quam poeta sectari debet, qui non ipse vult sua acta rescindere. Omnino ad hanc *illusionem*, quam recentiores commode vocant, pleraque, quae de carmine epico cum vtilitate aliqua praecipi possunt, reuocare in promtu est; et ad hanc normam vel maxime reuocare soleo ea, quae de multis Virgilii locis a viris doctis disputata sunt.

VI. *Virgiliani* igitur *carminis*, nam ad hoc ea, quae dicenda habeo, reuocanda mihi sunt, dotes vt recte discernant ac perspiciant, ad id intendant animos adolescentes, auctor sum, *vt, quantum cum in toto argumento tum in singulis partibus insit ad mentes admiratione non sine voluptate tenendas, considerent.* Exponitur a poeta *Aeneae ex Troia capta profugi, post longos errores, in Latium aduentus a fatis monstratus, et condita ab eo in his locis Troianorum colonia nouaque parata sedes.* Quis autem non facile intelligat iam ab initio, rem esse magnam, arduam, et admirationis aliquantum habentem, quod profugus aliquis ex vrbe incensa et exul fatis ducentibus in tam longinqua terra, in Latio, nouas sedes ponit? Quis non in summis periculis ac discriminibus, in nauigatione et mox in Italia obiectis, inque malis aut fortiter toleratis aut animose depulsis, nouam admirationis efficiendae videat esse materiam? nec minus in singulis carminis partibus, in motibus et affectibus animi, in moribus, sententiis? et eidem consilio accommodatum esse orationis genus et colorem et ornamenta? In his ac similibus disertus esse potest facile vnusquisque carminis interpres.

VII. *Rerum* quidem *inueniendarum* laudem Virgilius habet admodum diuersam ab Homero, nec

nec tamen nullam aut contemnendam. Alterum cum eo comparem, qui verae hiſtoriae exornationem ſuſcipit, alterum cum Mileſiae narrationis auctore *). Scilicet Homerus id agebat, vt narrationem inſtitueret rei ex ſua opinione ac perſuaſione vere ita geſtae, cuius magnitudine contactam et inflammatam habebat mentem; propius attingebat tempora heroica, ipſam rerum famam ſequebatur, qualis ea in popularium ore ferebatur, cum ipſe temporum decurſus omnia in maius auxiſſet, et, vt in maiorum factis et priſci aeui rebus fieri ſolet, humana facta ad diuinam aliquam ſpeciem ac dignitatem euexiſſet; deorum itaque miniſteriis omnia exſequebatur, quoniam priſcis hominibus hoc erat perſuaſum, humanis rebus gerendis intereſſe deos praeſentes multoque magis praeſentes adfuiſſe rebus geſtis patrum aetate, iniicere eos hominum animis bona vel praua conſilia, obiicere pericula ac diſcrimina, iraſci, dolere, metuere, ſperare; verſabatur ſub eodem caelo et adierat ea loca, in quibus res illae, a fama tam magnifice ornatae, fuerant geſtae; vtebatur ſermone, natura ſua poetico, hoc eſt, per philoſophorum

 ſubtili-

*) Egregius eſt ad animi mei ſententiam declarandam locus Baconis de augm. Scientt. lib. II, c. 13, p. 80. Opp. T. I non reprehendendus ille, ſi ad epicam poeſin reuocetur: „*Cum mundus ſenſibilis ſit anima rationali dignitate inferior, videtur poeſis haec humanae naturae largiri, quae hiſtoria denegat, atque animo vmbris rerum vtcunque ſatisfacere, cum ſolida haberi non poſſint. Si quis enim rem acutius introſpiciat, firmum ex poeſi ſumitur argumentum, magnitudinem rerum magis illuſtrem, ordinem magis perfectum, et varietatem magis pulchram, animae humanae complacere, quam in natura ipſa poſt lapſum reperire poſſit. Quapropter* etc.“ Dignus enim totus locus eſt qui perlegatur.

subtilitatem, et rhetorum ac grammaticorum argutias, nondum fracto et attenuato, sed qui multum adhuc retinebat ex genio antiqui sermonis. Est autem omnium rudium linguarum genius is, vt res ad sensum reuocet, adeoque sensa animi et cogitata, etiam physicas et ethicas sententias, per rerum naturas, proprietates, vices, vtilitates, propter similitudinem aliquam translatas vel adumbratas, declaret; quibus omnibus poetica vis vel maxime inest. Haec si ad sermonem priscum Graecorum transferimus, non mirabimur euenisse, vt philosophorum quoque antiquiorum opiniones vel praeceptiones, rudium ingeniorum impetu pronuntiatae, speciem narrationis factorum et euentorum induerent. Ortus v. c. mundi ex chao per pugnam elementorum in personas et deos commutatorum ab iis erat enarratus. Successit ecce Homerus, qui ea maxime ingenii sollertia est vsus, vt videret, narrationes has poetarum superiorum, quibus illi philosophicas doctrinas interpretabantur, omnino narrationum poeticarum loco inseruire posse, ita vt, quae a poetis ante se ex prisci sermonis genio exposita essent symbolica rerum cogitatarum adumbratione, ea a se pro factis et fatis deorum narrarentur. Hac potissimum ratione doctrinam de diis poeticam et systema aliquod mythologicum condidit Homerus; cumque ad epicam et dramaticam rerum expositionem egregie esset accommodatum, in poetarum inde patrimonium illud cessit *). Vt rem absoluam verbo, Homerico ingenio

*) Diligentius ab eo inde tempore de his, quae summam veteris poetices et mythices continent, a me actum est in

ingenio obstetricabantur et, vt sine doctrina doctrinam, sine arte artem habere videretur, efficiebant plurima, quae, si ab isto aeuo discesseris, omnibus poetis deesse necesse est. Virgilius itaque a libero isto ingenii et mentis impetu et praecipite motu interclusus, et tot enthusiasmi fouendi, excitandi, et inflammandi adminiculis plane destitutus, priorum poetarum exemplis tamquam cancellis circumscriptus, ingenio frenis iam tum ab Aristotele aliisque iniectis, ab arte necesse habuit petere omnia. Alio aeuo, ab heroica aetate nimis remoto, inter diuersissimas hominum, rerum, temporum, locorum ac caeli rationes, suum opus erat aggressus. Sine doctrinae et multae ac variae lectionis copiis, nulla iam tum ingenii laus erat. Fracto in hunc modum mentis impetu, tamen vel sic magnum eius etiam in inueniendis rebus ingenium ex his agnoscas: Primum vidit carmen epicum Homericum, hoc est, heroicum posse perfici et ornari; tum eius vix esse posse argumentum idoneum, nisi ex vltima antiquitate et aetate heroum proprie ita dictorum petitum. Est enim a natura res ita comparata, vt priscorum heroum ipsa nomina, res gestae et fata etiam per se non adeo memorabilia, animum humanum teneant et admiratione afficiant. Est porro illa aetate morum ac vitae simplicitas ea, quae posticum ornatum sublimesque rerum

in Commentatione *de origine et caussis fabularum Homericarum* 1777 (in *Nouis Commentariis Soc. Reg. Gotting.* To. VIII). Add. Prolusio de *caussis mythorum veterum physicis* 1764 (nunc recusa in *Opuscul.* To. I, p. 184) et de *Apollodoro et litt. myth.* Commentat. in *Not. ad Apollod.* To. III, p. 911 sq.

rerum formas et sententiarum grauitatem multo magis suppeditet, quam vita hominum elegantior; quando etiam ipsa facta corporum magis viribus et animorum impetu ac virtute gerebantur, quam consiliorum sagacitate, et artis vel ingenii subtilitate. Tandem gerendis tum rebus ipsi dii interfuisse credebantur. Ita deorum ministeriis res explicare et ex toto cyclo mythico, quae vellet, depromere poterat. Italicis autem mythis nouam et Graecis incognitam suauitatem adiecit *). Tum vero praeclaro iudicio argumentum ex vetere cyclo epico delegit, necdum tractatum a claro aliquo poeta, nec tamen plane intactum, et Homerico aliisque carminibus quasi contiguum ac finitimum **). Ita enim consequutus est hoc, vt materiam haberet copiosam, nec rudem, sed poetica tractatione ab aliis iam subactam et ad epicam dignitatem ac vim accommodatam. Personas et characteres, mores ac facta iam aliunde nota, commendata, constituta ac definita, optauerit sibi poeta vnusquisque ***). Illud vero ad intelligendum procliue est, quam expedita ac facilis esse debeat copia ornamentorum et episodiorum in tali argumento tam late fuso et patente; quod ipsum Homerus aut vidit aut sensit, cum ex toto belli Troiani decursu vnum heroem, vnum factum, selegit, adeoque infinitis aliis rebus ex istius belli historia ad exornandum

*) De hoc vid. Excurs. IV. V. VII. VIII ad lib. VII, tum plures alios ad libros seqq.

**) Vid. mox Disquis. II, et Excurs. I ad lib. II, Excurs. XVII ad e. l. et al. loc.

***) Eo spectant versus Horatiani in Ep. ad Pison. 131 sqq. *Rectius Iliacum c.*

nandum et amplificandum argumentum recte vti potuit. Hoc vno suo iudicio plurima praeclara carminis sui praesidia et vberrimos fructus tulit Maro. Non nouus et ignotus est lectoribus rerum priscarum notitia aliqua imbutis heros, cuius fata ille exponit, nec Troianorum nomen ac fortuna tam obscura, quin ab initio statim miseratione afficiamur et virtutis admiratione. Deorum autem interuentus, Iunonis et Veneris irae et studia, ac partes iis tribuendae, egregie erant iam ab Homero definitae. Quando itaque primo statim Aeneidis ingressu Iunonis *memor ira*, *irarumque caussae, saeuique dolores* memorantur, odia Iunonia ex Homero statim succurrunt legenti et iam ab initio grauem de Aeneae fortuna sollicitudinem iniiciunt *).

VIII. Poetae sollertiam et acumen etiam in hoc spectari volo, quod non modo ex nobilissima antiquitatis parte, qualis rerum Troicarum est, verum etiam ex eo temporum articulo Aeneidis argumentum duxit, qui intra paucorum annorum decursum ingentem vim illustrium facinorum ac memorabilium casuum conuersionesque rerum mirabiles cum Graeciae et Asiae tum Italiae comprehendit. Nam exciso Ilio dici vix potest, quantopere vbique turbatum sit. Victi victoresque ad nouas sedes quaerendas per totum terrarum orbem dispersi vagabantur **), et versus occidentem maxime, qui tam parum adhuc Graecis notus erat, vt Circes insulam (Circeios Latii) pro extremis

) Conf. Excurs. I ad lib. I.

**) Egregius est eam in rem Strabonis locus lib. I, p. 48 B, et lib. III, p. 150 A.

extremis occidentis finibus habere, et ad haec loca, tamquam incognita et rerum miraculis gignendis idonea, tot fabulose narrata referre posset Homerus. Primum tum a Graecis nauigatio vltra Siciliam frequentari coepit, cum ad illud tempus Phoenices illa maria tenerent, nisi quod e Creta aliisque forte insulis paucae naues Siciliam adibant.

Errores isti *heroum ab Ilio redeuntium* variis Graecorum *carminibus epicis*, Νόστοι ea inscripta erant, materiam et argumentum praebuerant; quae si ad tempora nostra peruenissent, plura forte vestigia in iis deprehenderemus, quibus Virgilius institerat; quandoquidem in simili argumento cum iis versabatur. Sed eaedem historiae seu fabulae de Achiuorum reditu magnae *tragoediarum Graecarum* parti materiam subiecerant, vt inprimis ex Euripide apparet, et multo magis ex tot deperditarum titulis intelligitur. Ex Graecorum autem tragoediis, inprimis Euripidis, omnino poetam plurimum profecisse ex iisque orationis suae dignitatem passim et maiestatem, sententiarum quoque acumen, granditatem, pondus, interdum tragico propius *), affectuumque grauitatem tragicam, vt in Amata, in Didone, in Pallante, in Niso et Euryalo, comparasse equidem suspicor. Magna earum pars a superioribus poetis latine iam erat reddita **); quae res

*) Inprimis hoc in nouissimis Aeneidis libris animaduertere licet, maxime in orationibus, vt Iunonis lib. VII, 292 sq. Turni IX, 128 sq. Veneris et Iunonis X, 16 sq. 62 sq. Drancis et Turni XI, 336 sq. 376 sq. Iunonis ad Iuturnam XII, 139 sq.

**) Conf. ad lib. II Excurs. I, pag. 276 sq.

res poetae non parum adiumenti ad orationis cultum et copiam afferre debuit.

IX. Veniamus ad *dilectum in heroe*, quem sibi sumsit poeta, *factum*. Primum persona eius, genus, fortuna, nomen ac virtus, et olim vnumquemque liberaliter institutum, adeoque Homerica lectione imbutum, tenere debuit, et nunc tenet; qui casus eum in Italiam adduxerit, discere auemus; Troianorum autem e patria incensa profugorum fata lubenter cognoscimus. Longa nauigatio per mare ista aetate parum nauibus frequentatum ad terras nondum humano cultu, quem aliquando accepturae erant, celebratas quidni locum faciat plurimis periculis ac difficultatibus, quibus Aeneae virtus in admirationem sui rapere poterat? Infestae deae ira asperrima et ex altera parte tot deorum monitus expectationem faciunt magnam *). Quae omnia cum ad rerum magnitudinem, quae animum admiratione detineat, valeant, ad narrationis probabili-

*) Singularis est *Marmontelii* censura in Virgilium (*Poetique Franç.* T. II, p. 237), soli superstitioni superstructum esse Aeneae in Italiam aduentum, adeoque nisi ad animos superstitione simili tactos vim nullam habere posse. Vt verbo rem absoluam: Ponamus Aeneam posthabitis deorum monitis in alia terra consedisse, apud Didonem sedem fixisse, quod vir acutissimus malebat; et cogitemus, quo animo illud laturi simus inter legendum vel audiendum. Aliud est *Batteusii* acumen, qui narrationi de aduentu Aeneae et Troianorum in Italiam nihil inesse videt, quod humanitatis sensum attingat. Quid vero? alienum a te, si homo es, putabis, an magnus et virtute clarus vir ex incensa patria profugus, e clade suorum superstes, post tot aerumnas, et casus fortiter perlatos, tandem ad tutam sedem delatus sit?

habilitatem egregie quoque funt comparata. Sed cum plura huius generis narrari poſſint, et in Notis et Excurſibus paſſim notata ſint, in dilectu tamen Aeneae magni poetae ingenium ac iudicium doctum et exquiſitum nihil magis arguit, quam quod eum potiſſimum Carminis ſui heroem circumſpexit, qui in Italiam Troianorum coloniam deduxerat, nouum regnum in Latio conſtituerat, vnde Albae Longae adeoque etiam Romae origines repetebantur, quique adeo, etſi nec nobis ingratum eſſe poteſt, tanti imperii primas origines cognoſcere, tamen Romanis, antiquitatis ſuae tantopere ſtudioſis, vnus omnium maxime acceptus et commendatus eſſe debuit. Argute itaque et ingenioſe in primis ſtatim verſibus poeta audientibus pollicetur narrationem rerum, a quibus origo Romae deducta eſſet: *genus vnde Latinum Albanique patres atque altae moenia Romae.* Quam magnifica haec promiſſio in fronte noui operis et ad animos expectatione erigendos idonea! De Aenea eiusque erroribus ac fatis omnes veteres annales Romanorum loquebantur, quod ex fragmentis paſſim a Sext. Aurelio Victore ſeruatis et ex Dionyſio ac Feſto ſatis colligi poteſt; attigerat quoque Troianas res Ennius in Annalibus, vt colligo v. c. ex fragm. pag. 6, eundemque Aeneam in nonnullis, quae interciderunt, Graecorum carminibus partes ſuſtinuiſſe non obſcuras, ex Lycophrone, qui antiquiora collegit, et ex imitatoribus ſeu exſcriptoribus veterum intelligas, Quinto Calabro lib. XI et ex Dictye. Cum autem omnino in Graecorum Romanorumque libris de Aenea tam multa narrata eſſent, paratas ornandi

nandi et amplificandi argumenti copias Maroni ad manum fuiſſe apparet. Quae eius felicitas cum vulgo parum nota et intellecta ſit, paullo accuratius mox ea de re *), variis etiam deinceps Excurſibus de ſingulis partibus **), agemus. Cum tandem poeta rerum ordine in Italiam deductus eſſet, noua rerum, hominum, et locorum genera ac nomina ſubnaſcebantur, contingebatque adeo, quod in votis ille habere debuit, vt praeter ea, quae a Graecis tractata ſatis erant, noua et intacta ipſe afferre poſſet ***).

Iudicium poetae in dilectu herois, quem ornaret, quam elegans et exquiſitum ſit, etiam ita iudicari poſſe puto, ſi quis aliorum carminum epicorum argumenta comparet, vt Herculis vel Theſei facta, Argonautica, bellum Thebanum, Gigantum vel Titanum pugnam; quae omnia etſi ſumma cum arte tractata et expolita, non tamen ad eum ſplendorem excoli potuiſſent, neque ſatis momenti ad animos impellendos aduertendosque habuiſſent; cum contra ad popularium inprimis mentes tenendas Aeneae fata tantam vim habere deberent, quantam paullo ante diximus; accedente quoque Penatium et Veſtae aeternique ignis

*) Disquiſ. II.

**) Excurſ. I ad lib. III. Excurſ. II et ſqq. Tum ad lib. V Excurſ. I. II. VI; add. Excurſ. IX et XVII ad lib. II et plures Excurſus ad lib. VII et ſqq.

***) Vid. ad lib. VII Excurſ. II. IV. V. VII. VIII; ad lib. VIII Excurſ. I. II. III; ad X Excurſ. I; ad XI Excurſ. I; ad XII Excurſ. III.

ignis religione, in conſpectu poſita *); vt taceam ſacra antiquitus accepta, quae a Troianis tradita vulgo ferebantur. Adeo omnia ea, quae Dionyſ. Halic. I, 49 ad adſtruendam Aeneae in Italiam aduentus veritatem memorat, ſimul ad poetae ſapientiam declarandam valent: Τῆς δὲ ἐπὶ Ἰταλίαν Αἰνείου καὶ Τρώων ἀφίξεως Ῥωμαῖοί τε πάντες βεβαιωταί, καὶ τὰ δρώμενα ὑπ᾽ αὐτῶν ἔν τε θυσίαις καὶ ἑορταῖς, μηνύματα, Σιβύλλης τε λόγια, καὶ χρησμοὶ Πυθικοὶ, καὶ ἄλλα πολλά· ὧν οὐκ ἄν τις, ὡς εὐπρεπείας ἕνεκα συγκειμένων ὑπερίδοι· πολλὰ δὲ καὶ παρ᾽ Ἕλλησι γνωρίσματα, φανερὰ καὶ εἰς τόδε χρόνου λείπεται etc.

X. Neque vero huic argumenti felicitati et tantis materiae copiis poetae ingenium defuit; immo vero ingenioſe inuentis ille non minus ingenioſe vſus eſt, et in rebus tractandis, ornandis, et carmine perſequendis non minus felix fuit, quam in inueniendis et excogitandis. Vellem id vno in loco a me exponi poſſet! Sed factum hoc eſt in ſingulis carminis partibus ſingulisque locis opportunius, et, ne hoc loco in immenſum rerum campum euagetur diſputatio, ratio nobis nonnullorum tantum habebitur, quae quidem praecipua et grauiſſima videbuntur. Spectant ea partim *ad Homericam imitationem* cum in deſcriptione carminis tum in ſingulis partibus ac locis; partim *ad elegantiorem phantaſmatum et narrationis omnino habitum;* partim denique *ad orationis dignitatem et ornatum.*

XI. Ipſam *Aeneidis ideam, deſcriptionem,* et *diſpoſitionem partium ad Homericum* partim Odyſſeae partim

*) Vid. mox Disquiſ. II et Exc. IX ad lib. II ac paſſim.

partim Iliadis *exemplum factam* esse negari nequit; pauca quoque carminis lumina locaque insigniora, et rerum orationisque ornamenta esse arbitror, quae a Virgilio sine exemplo inventa et tum primum ex ipsa rerum natura adumbrata et descripta esse affirmari posse putem. Certe paucissima ex iis occurrere memini, quorum non aut exempla aut semina aut materias modo rudes modo inchoatas ac praeformatas ex Graeco aliquo poeta excitare aliquis possit. Atqui ex Graecis poetis tam pauci ad nos peruenerunt; quid si plures essent superstites, maxime Alexandrini? eos enim inprimis, quod suspicor, Virgilius assidue tractauit et orationis colorem inde duxit. Neque dici potest, non studio, sed casu aut necessitate, Graecum et Romanum poetam, dum eundem rerum et sententiarum orbem libero mentis meatu peruagantur, in idem phantasma aut sensum et dictum incidere potuisse ac debuisse. Factum hoc vtique et saepe. Nec alterum, quod forte moneas, negari potest, multa passim ab Vrsino, Guellio, Cerda, Clarkio, forte et ab aliis pro imitatis et adumbratis afferri temere et sine iudicii acumine, quae partim similitudinem tantum, interdum et hanc satis obscuram, habeant, partim talia sint, vt sanus quisque et rerum intelligens homo, si easdem res exponat, iisdem modis ac verbis, iisdem sensibus ac sententiis vsurus sit; cuiusmodi multa a me omissa sunt, nonnulla eo consilio apposita, vt comparatione facta saltem delectent. Maroni tamen innumeris in locis Graeca, Homeri inprimis, ante oculos fuisse, probant plura, et primum quidem totius carminis descriptio ab

 Homero

Homero petita, tot versus ad verbum latine conuersi, tot loca, quae exquisitiorem cultum et ornatum vel acumen vel doctrinam aut aliud quid reconditae naturae produnt quae ea simplicitate, vt reliqua, enuntiaturus erat, nisi fuisset, qui iam occupauerat; fieri enim solet, vt, si qua ab alio iam proprie dicta sunt, ne in eadem verba incidas, ornate eas et acute eloquaris; porro graeca ratio flectendi verba vel orationem, quae ad indolem poeticae dictionis Virgilianae et genium pertinet tum poetae ipsius professio Ge. III, 10 *Primus ego in patriam mecum — Aonio rediens deducam vertice Musas;* tandem veterum auctoritas, vt Senecae Suasor. III, qui Virgilium *non surripiendi caussa, sed palam imitandi, hoc animo, vt vellet agnosci* in multis versibus alios expressisse affirmat. Manifesta haec imitationis Homericae vestigia in quam diuersas partes laudis vel reprehensionis a viris doctis deflexa sint, longum est dicere *). Aliis nihil diuinius fuit imitatore Virgilio, aliis nihil ieiunius et sterilius. Equidem hoc in loco multa esse video, quae nec laudi magnopere nec veniae locum faciant sed quae rei naturae et rationi ita sunt consentanea, vt, quomodo aut quare aliter se habere

*) Comparationes Virgilii et Homeri instituerunt multi inde a Macrobio Sat. V. Librum singularem concinnauit Fulu. Vrsinus. Sed piget videre viros doctos plerumque accedere ad eam rem studio in alterutrum poetam incensos, adeoque id agere, vt alterum depriment, alterum immodicis laudibus extollant, facereque adeo eos vtrumque sine subtili iudicio. Haerent porro in verbis et versibus singulis, nec summam carminis et partium concentum respiciunt, adeoque animum ab eo auocant, quod in considerationem adduci debebat.

bere debeant, caussa idonea non appareat. Cum semel ad Odysseae et Iliadis tamquam magisterium Aeneidem composuisset poeta; quidni Homerum in partibus quoque aut singulis locis sequendum putaret? et, cum omnino vestigiis eius insisteret, quandoquidem argumentum affine ac simile tractabat, difficile erat cauere, ne in easdem passim rerum ideas, eadem phantasmata, easdem sententias, eadem πάθη incurreret. Sunt autem multa, quae vno tantum modo recte dici et efferri possunt; multa, quae, si naturae consentanea esse debent, variare velle ineptum sit. Praeterea non facile assequare, quomodo poeta doctus et Graecorum poetarum lectione subactum habens et ornatum ingenium, cum se ad opus suum conuerteret, ita omnia, quae legerat, animo expellere et exturbare potuisset, vt nihil ex pristina lectione obuersaretur animo: maxima autem eorum, quae imitatione expressa dici possunt, pars eiusmodi est, vt non tam data opera et studio Homerica verba aut sententias reddere voluisse videri possit, quam vt potius in ea incidisse videri debeat, ipsa re ea, quae olim lecta et cognita in simili argumento memoria tenebat, iterum ad animum reuocante. Atqui hoc imitandi genus, tantum abest, vt reprehendi possit (etsi nonnulli id faciunt in nostris quoque poetis, etiam in ingeniosissimo, Wielando), vt poetam doctum nihil magis arguat et deceat. Sed in Virgilio reprehendendo vel laudando id, quod primo loco reputandum erat, non meminerant viri docti, poetam, etiamsi ingenium eum ad noua et intacta tulisset, hoc suae aetati suisque popularibus tribuere debuisse, aut

saltem in opinione eius temporis communi excusationem habere, cum ad artem poetae et ad maiorem carminis suauitatem pertinere crederetur, si multa ex Graecis essent expressa vel adumbrata.

XII. Hoc aetatis suae iudicio, a nostro forte sensu prorsus alieno, continetur defensio poetae, et caussa perorata est, si illud demonstratum dedero. Romani litterarum lumen a Graecis acceperant; sermonem suum ad Graeca expolierant et locupletarant; ex Graecis primi poetae fabulas, mox et epica carmina, conuerterant *); ad Graeca exempla se composuerant ii, qui primi elegantiae et venustati orationis studuerant **). Perlustret mihi aliquis veterum poetarum ante Virgilium fragmenta, inprimis Ennii, pleraque ex Graeco aliquo poeta aut latine expressa aut imitatione adumbrata videbit. Etiam Plautus ac Terentius toti fere ex Graecis vel ad Graecos comparati et constituti sunt. Ad Graeca prorsus ingenia se composuere Romani; in Graecis pueritiam et adolescentiam consumebant. Ex multis scriptorum, inprimis Ciceronis, locis notior res est, quam vt plura de ea monenda sint. Itaque, etsi exculto iam sermone Romano, et pluribus Romanorum ingeniorum foetibus in publicam lucem eductis, tamen

*) Ita Cn. Matius Iliadem (vnde fragm. apud Scalig. ad Varron. de LL. VI, pag. 149 Steph.), Varro Atacinus Argonautica.

**) Graeca expressit in epicis Catullus. Hoc idem fecerat C. Heluius Cinna in Smyrna sua, Augustei autem aeui memorantur multi, qui epe ex graecis fabulis composuerant. conf. Ouid. Epp. ex Ponto IV, 16.

men ne ſub Auguſto quidem deſtiterunt ſummi viri Graeca exprimere latine, cum Graecis ornatu certare, eorum inuenta ſua facere, multo magis ſi nouum carminis genus in Romanas litteras inferrent. Horatii quidem Carmina pleraque ex Graecis Lyricis adumbrata eſſe nullus dubito; quandoquidem inter tam pauca fragmenta ex iſtis lyricis ſeruata vix vnum et alterum eſt, cuius non imitationem ab Horatio factam excitare poſſis; quid itaque futurum putabimus, ſi Lyricos Graecos integros cum Horatio comparare liceret! Neque aliter ſe rem cum Catullo, Ouidio, Propertio aliisque habituram eſſe credere fas eſt, ſi Graeci Elegorum ſcriptores, inprimis Alexandrini poetae, adhuc extarent. Quis itaque Virgilium reprehendat, quod popularium ſuorum ſenſum, iudicium ac morem, ſequutus totum ſe ad Graecos poetas in ſuis carminibus exprimendos applicuit? Noua accedere videbatur voluptas, quae delectationem in maius auctam afferret, ſi praeclara et ſuavis ſententia ſimul graeci loci recordationem faceret, vnde eſſet expreſſa. In Aeneide itaque pauci ſunt mores (ſeu characteres), vix vllum factum notabilius, vix locus aliquis praeſtantior, in quo non poetae alicuius Graeci, inprimis Homeri, veſtigia agnoſcas. Sed in eadem Aeneide multo doctiorem et ingenioſiorem imitatorem agnoſcas facile, quam in Bucolicis, in quibus multa paſſim aliena a rerum veritate et ratione poſita notauimus, et alia facile notari poſſunt, in quae poeta imitandi ſtudio parum ſubtili incidit, vt cum paſtor indoctus Ararim et Oaxem memorat, aut in illis; *nuper me in littore vidi,* aut: *nouimus et qui*

te, et id genus alia. Neque vero haec Graecorum imitatio aut ingenio carere aut iudicio putanda eſt; eſt enim illa nequaquam ſeruilis aut affectata, cuiusmodi ab ingenio exili et ignauo proficiſci ſolet, neque in alterius poetae verbis, modis, et figuris variandis turpiter ingenii vires attriuit poeta; ſed, vbi occurrerat aliquid ab alio ingenioſe cogitatum vel inventum, illo tamquam phantaſmate tactus Maronis animus, vel, vti fieri ſolet, ſi ſcintilla idoneo fomite excepta eſt, flamma correptus incaluit, et magno incendio exarſit. Hinc nouae rerum formae, noua genera, nouae interdum naturae. Nemo facile, ſi ſingula recognoſcat et excutiat, non intelligit Virgilium, etiam vbi preſſe ſequitur, modo caſtigatiore, pulchriore, vel auguſtiore rei ſpecie, Latini ſermonis elegantia, aut nouo rerum ornatu, modo deducta feliciter ac deflexa ad aliud rerum genus ſententia vel oratione, certaſſe cum Graeco poeta. Inprimis autem ſe Romanis in Homeri imitatione magnopere probare debuit cultus Auguſtei ſaeculi, quo ſimplicitas inculta, et horrida interdum Homeri vetuſtas, aut iners languor, modo ad honeſtiorem et mitiorem cultum a Marone, modo ad elegantiorem ornatum aut ad incitatiorem vim temperata eſt. Hoc nomine ipſe Aeneas quoque commendabilior videri potuit: omnibus eius factis, moribus ac dictis maior aliquis humanitatis cultus ineſt; apparatus rerum ſunt ornatiores; ornamenta dignitas, ſplendor et elegantia, μεγαλοπρέπεια, ſed heroum perſonis digna, illuſtrat. Quae quidem res in longam diſputationem adduci poſſet, ſi animi magis lubitum quam ſcriptionis conſilium

lium proſequi mallemus *); monemus ſaltem, vnicuique Virgiliani carminis virtutes rite aeſtimaturo alte hoc menti inſidere debere, vt reputet, qua aetate, quo in populo, qua in vrbe, quos inter homines poeta vixerit, quem inde colorem carmen eius duxerit, vt, etſi ſaluo et integro heroicorum temporum more, purior tamen, mundior, et caſtigatior eſſet carminis habitus, affectus et πάθη alia mitiorem alia grauiorem naturam omninoque cultioris aeui dignitatem haberent, heroumque mores, ſententiae ac dicta, etſi heroicae aetati conſentanea, ſpirarent tamen neſcio quid ex elegantia ſaeculi, vrbis et aulae, in qua poeta vixit.

XIII. Ad cultum Virgiliani carminis gratum et amabilem non minus ſpectat *orationis indoles*, quippe quae in ſimplicitate mirabili dignitatem ſeruat et grauitatem. Ornatu enim vario et exquiſito, et ſermonis poetici nitore,

*) Scripta haec erant, cum in manus ſumſimus *Hurdii*, elegantiſſimi Britanni (nunc Epiſcopi Worceſtrienſis grauiſſimi), diſputationem de imitatione poetica, qui praeclare rem expedit, quatenus et rerum a poetis tractandarum et ingeniorum tantam inter ſe eſſe affinitatem docet, vt plures eadem aut eodem modo eloqui neceſſe ſit; bene etiam notas verae imitationis apponit. (Adiiciamus nunc illud, quod non minus in conſiderationem venit, carmen epicum iam antea ab Ennio tentatum fuiſſe Annalium libb. XL, quod ſane hiſtoricum potius fuit quam epicum, multis tamen luminibus et virtutibus probatum et laudatum; niſi quod ſermo horridus, ingenium nulla arte expolitum, et verſuum inertia venuſtioribus diſplicebat; Virgilio adeo allaborandum fuit, vt carmen ad maiorem orationis cultum, quem ex ſaeculi genio paratum habuit, eueheret, ſi exempla Graeca exprimeret.)

re, orationis dignitate et grauitate, ſententiarum pondere, Homerum longiſſime antecellit, cuius laus hac in parte praecipua in proprietate et ſimplicitate poſita eſt (nam ſermonis Ionici epicae narrationi tam praeclare accommodati felicitatem aetati ſuae debuit), etſi nec vis et robur nec pulchritudo et interdum nec ornatus ei deſit. Sed nec Virgilius in ornatiſſima oratione ſimplicitatem et proprietatem deſeruiſſe videri debet; etſi ſequiores ſcriptores, nec modo poetae, multa orationis ſuae pigmenta et lenocinia ex eo adoptarint; male in pedeſtrem illatis iis, quae carmini erant propria. Certe poetici ornatus elegantis nec affectati praeſtantiſſimum et vnicum exemplar eſſe arbitror carmen Virgilianum; in hoc ſermonis poetici genium primo conſtitutum et ad certa rerum principia ac leges exactum deprehendere, et troporum ac figurarum naturas inuerſionumque rationes deſcriptas, et, tamquam a magiſtro norma propoſita, conſtitutas diſcere licet *). Quae ipſa res animaduerſa me adduxit, vt in ſermone Virgilii poetico enarrando et explicando operam collocarem accuratiorem, quam in vllo alio ſcriptore recte conſumi a me poſſe putem. Nolim enim, id quod ſaepe profeſſus ſum,

*) Diſcere adeo licebit et illud, in quo magnos poetas falli videmus, non omnem orationem, omnesque formulas ac modos loquendi, per inuerſiones eſſe mutandos et detorquendos; ne naturalis cultus omnis defluat, et ne ſuccedat oratio contorta, ſalebroſa, obſcura. Hic eſt ille ſcopulus, ad quem iam olim offenderunt Virgilii imitatores Statius, Valerius Flaccus, Claudianus; quos propter hoc ipſum inuerſionum intempeſtiuum ſtudium a paucis cum voluptate legi videmus.

ſum, aliis auctor eſſe, vt omnes poetas eodem modo interpretatione perpetua operoſe nimis inſtruendos eſſe ſibi perſuadeant; etſi facile intelligo, iis, qui Statium aut Valerium Flaccum aut ſimiles cum fructu edituri ſunt, ad orationem illuſtrandam non minus, quam ad lectionem conſtituendam, conuertendum eſſe ſtudium; a me id ſaltem ſpectabatur, vt iis, qui bona inſtitutione egerent, exemplo aliquo propoſito, et quidem in poetarum principe, de vera enarrandi ratione conſtaret, ad quam ſe, etiam nullo alio magiſtro adhibito, comparare poſſent. Attamen in hac ipſa poetici ſermonis conſtitutione poetae laus et virtus non tam in inueniendo quam in inuento aliorum cum ingenioſa ſagacitate in ſuos vſus transferendo cernitur. Alexandrinis enim poetis, Callimacho, Apollonio, Nicandro, Arato, poetici ſermonis exquiſitioris indoles et natura vnice eſt accepta referenda; hoc eorum docent ſcripta, in ſumma ſimplicitate cultum, nitorem, et ornatum admirabilem, quem nulla alia aetas aſſequuta eſt, referentia. Videntur ſcilicet poetae doctiſſimi et Ptolemaeorum contubernio expoliti animaduertiſſe, non infeliciter Tragicorum tumorem Homerica ſimplicitate temperari et natam inde orationis grauitatem aetatis ſuae elegantia quodam modo imbui, adeoque dignitatem cum venuſtate conſociari poſſe. Hos Maro auctores habuit, cum tanto maiore iudicii laude, quod Ennius et caeteri, qui praeceſſerant, de orationis elegantia et ornatu caſtigatiore parum laborauerant.

XIV. Placet nunc in fine ſubiicere nonnulla et per ſaturam monere, quibus virorum doctorum

doctorum *opinionibus*, *quas totam carminis indolem vel characterem tollere videas*, tacite aut expresse a nobis occurratur; nam in contentionem cum quoquam descendere nec ingenii nostri nec moris est.

XV. Primum *de consilio*, quod poeta in Aeneide conscribenda sequutus sit, et *de fine*, quem propositum habuerit, multi varia comminiscuntur. Nihil quidem magis alienum esse potest ab epico carmine quam *allegoria;* iugulat enim totam eius vim, rerum et hominum dignitatem attenuat, gratum animi errorem excutit et aestum inter legendum refrigerat, voluptatemque omnem intercipit. Certatim tamen viri docti argutiis suis Aeneae personam nobis eripere et Augustum submittere allaborarunt. Etiam ex parata noua in Latio sede miseros Troianos exturbarunt; adumbratum esse a poeta nouum tum Romae constitutum vnius principatum. Simili acumine alii arcana, nescio quae, dominationis Augusteae consilia, in Aeneide condenda deprehendere sibi visi sunt. Ita *Spencius*, elegantis ingenii vir *), *πολιτικὸν* epos esse Aeneidem sibi persuasum habebat, neque aliud quicquam poetam spectasse, quam vt animis libertatis ereptae desiderio aegris fomenta admoueret, et nouum principem approbaret. Nihil tamen Aeneae personam, fortunam, facta et fata habere videas, quod ei consilio respondeat; nullus in Aeneide populus est liber, qui dominum accipiat; nulla regni seu imperii, monarchiam vocamus,

*) Polymetis *Dialogue* III, p. 17 sqq., quem passim sequuntur *Warton*, *Holdsworth*, et alii.

camus, bona videas expoſita aut commendata; verbo nihil occurrit, quo libertatis amore contacti animi adduci aut allici poſſint, vt a bono principe malint tuto regnari quam cum libertatis vano nomine paucorum potentium dominatione vexari. In Iuliae gentis honorem, quae ab Iulo Aeneae filio originem ducere videri volebat, nonnulla paſſim ſuauiter memorari, ad Auguſti laudes ingenioſe alia inſeri, ipſa carminis lectione manifeſtum ſit, et a veteribus quoque Grammaticis iam monitum eſt locis pluribus; ſed, quantam vim ea res ad dominationem Auguſti commendandam habere potuerit, mihi non ſatis conſtare lubenter fateor. Neque, ſi noua Aeneae ſedes in Latio diuinis humanisque iuribus vallata fuerit, quale inde propugnaculum nouo Auguſti regno partum ſit, intelligo; vt adeo, ſi demonſtrari hoc poſſit, poetae conſilium illud in Aeneide condenda propoſitum fuiſſe, parum feliciter eum in eo perficiendo et exſequendo verſatum videri dicerem.

In eandem tamen opinionem iam ante Spencium inciderat vir doctus inter Francogallos *), qui inprimis ſimilitudinem inter Aeneae et Auguſti perſonam et fortunam diſerte perſequitur. Ingenioſe eum ludere non neges; et conuenit ei cum multis aliis doctis viris, qui opinantur, Auguſtum ſub Aeneae perſona eſſe adumbratum; eo ſpectare virtutes Aeneae a poeta tributas; eo referunt multa alia. Videas nonnullos tam egregie ſibi placere in hoc inuento, vt vndique conquirant

*) L'Abbé *Vatry, Diſcours ſur la Fable de l'Eneide Mem. de Litterat. To. XIX, p. 345.*

rant et venentur ea, quae ad Auguſtum accommodari poſſint. Sic oris dignitas (lib. I, 589 *Os humerosque deo ſ.*) cum aſſentatione in Auguſtum memorata eſt *). Ignoſcenda haec putem alicui ex media aſſentatorum turba, qui Aeneide lecta vnam vel alteram Aeneae laudem ad Auguſtum traheret vt Principi palparet. Sed, vt Maro tam diſſimiles perſonas, fortunas, virtutes et facta ac res geſtas inter ſe comparare voluerit, mihi quidem, ſi eius iudicium et elegantiam recte teneo, parum probabile videtur. Sapientior erat poeta et rei poeticae intelligentior, quam vt talem cogitationem in animum admitteret. Nam, praeterquam quod Aeneae characterem non inuenit, ſed ab aliis iam traditum accepit, circumſpiciendae erant a poeta virtutes Aeneae eiusmodi, quae in epico argumento vim et ſplendorem haberent, et factorum, quae enarranda erant, cauſſas idoneas ſuppeditarent. Quod ſi ille ſtudium ſuum ponere voluiſſet maxime in hoc, vt Aeneas Auguſto aſſimularetur, quam multa et quam parum conſentanea epicae narrationi, argumento, operis charácteri, temporum rationi, illaturus in carmen ſuum fuiſſet!

Eadem fere via carmen πολιτικὸν conditum a poeta viſum iam olim erat R. Patri *le Boſſu* **), vt

*) Plura huius generis v. c. apud *Tortinum*, elegantia haud minore quam doctrina imbutum virum, Diſſ. VI, pag. 248. et apud alios reperias.

**) *Tr. du Poëme epique* Lib. I, cap. II. Alia opinio fuit Warburtoni, Praeſulis grauiſſimi, voluiſſe poetam per Aeneam adumbrare reip. condendae et legum ferendarum auctorem: de qua cf. Excurſ. X ad lib. VI Aeneid.

vt Romanos partim ad amplectendum et probandum praesentem rerum statum adducere, partim Augustum ad moderationem ac clementiam adhortari et a dominationis libidine et impotentia reuocare voluerit. Sed nec huic consilio vlla ex parte respondet Aeneidis siue argumentum siue tractatio; profugus ex vrbe incensa Aeneas nouam sedem quaerit, armis vim illatam propulsat, et sic porro; quid tandem his inest, quod ad imperandi artes ac virtutes spectet? Fabulae tamen Virgilianae vniuerse inesse et in singulis carminis partibus aut locis ac versibus occurrere talia, quae principibus pro salubribus praeceptis commendari possint, nemo neget; quin potius inter vtilitates, quae poetarum carminibus debentur, praecipue hoc commemorandum est. Verum non propterea dici potest ac debet: in condendo carmine et in fabula deligenda et ordinanda tale praeceptum propositum poetae fuisse, cuius explicandi caussa narrationem institueret. Narrare ille voluit ac debuit rem magnam et arduam et mirabilem. Quod narratio illa et delectatio, quae inde accipitur, cum vtilitate ad omnes hominum ordines, inprimisque ad principum animos coniuncta est, hoc epicae narrationi per se consentaneum est; ipsa enim rei natura ita fert, vt magnorum virorum facta magna et praeclara sine summo ad hominum animos, mores ac virtutem, fructu exponi et narrari nequeant, multo magis si cum sententiarum splendore et orationis ornatu instituta sit narratio. Vana est hactenus et intra verborum ambages ac tricas vagans disputatio, sitne mera voluptas ac delectatio,

lectatio, an vtilitas aliqua propofita cum poetis, tum aliis ingeniofarum artium auctoribus. Fieri fcilicet nullo modo poteft, quo minus voluptas per ingenii facultatem parata vtilitatem ad aliorum ingenia habeat; enimuero voluptas fatis magna (perfectam dicunt noftri homines) effe non poteft, nifi cum honefti, pulchri, ac veri fenfu illa coniuncta fit. Delectandi quidem modi ac menfurae funt infinitae: delectationem fummam nihil affert, nifi quod fuis numeris abfolutum eft. Decedit adeo voluptati ex Aeneidis feu Iliadis lectione capiendae omne id, quod in alterutra fenfui, quem diximus, non fatis facit. Contra figna Apollinis vel Veneris, quoniam illum fenfum, etiam fupra naturae modulum, ea explent, voluptate fumma afficiunt, quae nec minus ad animi mores et affectus componendos vim habere debet. Adeo vera voluptas cum vera vtilitate coniuncta eft; vti contra fpeciofa aliqua praeftantia, aut in aliquo tantum genere conftituta, vel in adiuncto aliquo inclufa, fpeciofam tantum aut ex parte hauftam voluptatem affert, adeoque etiam vtilitatem iisdem finibus circumfcriptam.

XVI. Diffimilem tamen omnino Homericorum heroum aiunt effe Aeneam; inferiorem Achille et Vlyffe; *fola pietate infignem.* Quid igitur? fi Aeneas alter effet Achilles? alter Vlyffes? annon exfcriptum potius et feruili imitatione expreffum eum dicturi fint? Non ego is fum, qui caeco aliquo poetae mei amore nihil ab eo peccatum effe contendere velim Iliadis argumentum feliciorem materiam et

epicas

epicae grauitatis haud paullo plus habere si quis dixerit, me habet assentientem; et delector ipse multo magis Homeri lectione quam Virgilii; regnat in Homericis heroibus naturalis affectus, animi impetus, iniuriae acceptae sensus, qualem et ipse habeo, desiderium reditus ad Lares, quale ipse sentiam; in Aeneide sunt consilia de nouis sedibus in terra ignota parandis; nihil quod magnopere animum impellat et percutiat. Enimuero non omnia carmina epica ex vno et eodem genere procedere possunt; post Achillis autem iras et Vlyssis in se ex casibus et periculis obiectis expediendo sapientiam seu vafritiem, quae et priscae aetati et epico carmini accommodatior erat, quam sapientia, cum variandum et nouandum esset aliquid poetae, quidni Aeneae virtutem, quam cum caeteris heroibus communem habet, fortitudine animi in perferendis calamitatibus et obsequio erga deos temperaret? Ad hoc eum ipsa rerum ac temporum mutata ratio ducebat, et ea, quae de Aeneae erroribus et aduentu in Latium tradita a superioribus poetis erant, reuocabant. Monitis deorum et oraculis omnia ab Aenea suscepta et confecta, Penates et sacra patria ab eo in nouas sedes illata, narrauerat antiquitas (v. Disquis. II); quid itaque magis rei consentaneum, quam vt heros insignis pietate et religione exhiberetur? Neque vero non videre debuit tantus poeta, ad rerum magnitudinem et augustam aliquam dignitatem religiosas res, caussas et consilia, eximiam vim habere. Itaque hoc quidem tamquam rerum cardine praeclare est vsus, vt praedictionibus variis animos spe et expectatione teneret suspensos,

religiosamque aliquam et augustam speciem rerum euentibus praetenderet *). Achilleum quidem robur et iracundia aliena erant a toto argumento; sedata et placida et humanitatis sensu temperata est Aeneae virtus; et, licet concedendum sit, epicam vim maiorem Achilli inesse, non tamen omnes epicas personas Achillem referre posse manifestum est. Meras pugnas Homericis similes et belluinam fortitudinem vix probasset Augustei saeculi elegantius et mollius iudicium. Cum itaque omnino Aeneidis alius ac diuersus prorsus sit character quam Iliadis, quis non videt importunum esse, in Aeneide requirere ea, quae Iliadi sint propria; easdem animorum inflammationes, aestus, tempestates? insunt Aeneidi alia, quae probes; quidni in his acquiescas? Sed infinitum esset omnia persequi, quae ab iis, qui subtiles poetarum iudices videri volunt, dum rerum argumenta, exempla, caussas et rationes miscent, temere laudantur ac reprehenduntur, inprimis quoties Virgilium et Homerum inter se comparant. Sed nobis retundendus est omnis, quo abripi possemus, impetus. Itaque nec Warburtoni sententiam attingemus **), qui perfectum legum ferendarum auctoris exemplar in Aenea exhibitum esse a poeta voluit; inprimis cum alio loco (ad Lib. VI, Exc. X) eam opinionem attigerimus.

Aeneidis argumentum in septimum annum produci, alii cum reprehensione monuere. Perpe-

*) Multus est Seruius passim in hoc, vt Aeneam ex Flaminis alicuius vel Pontificis persona plurima egisse doceat v. c. IV, 29, prauo vtique acumine, cuius tamen fundus aliquis esse debuit. cf. Macrob. III, 1 sq.

**) *Diuine Legation of Moses T. I, B. II, Sect. IV.*

Perperam vtique. Aeneae errores feptem annos explere veriffimum eft (v. Excurf. II ad lib. III). Sed ipfa carminis narratio non nifi *cum feptimi anni aeftate exordium habet* (v. ibid. pag. 340) *eodemque anno abfoluitur*. Pari errore Odyffeae argumentum octo, nouem vel decem, annis comprehendi creditum eft, cum tamen illud intra triginta fex vel feptem dies ad exitum perduci manifeftum fit ei, qui animum aduerterit.

XVII. Multo minorem effe *characterum*, hoc eft, virorum factis ac virtutibus infignium, numerum ac varietatem in Aeneide quam in Iliade conqueruntur paffim multi; nec fine poetae reprehenfione verfus memorant ex Aen. I, 220 fqq. *fortemque Gyam fortemque Cloanthum*; inique admodum et vt fibi ipfi, quid velint, parum conftare videantur. Nam locus quidem laudatus nullos heroes recitat, quorum perfonae vim aliquam habere debeant epicam; non magis quam *Afius Imbrafides Hicetaoniusque Thymoetes Affaracique duo* etc. X, 123 et fic alii; fed veniunt illi viri in cenfum et turbam eorum, qui tantum nomine laudandi et epitheto fuauitatis cauffa ornandi funt: quales apud Homerum innumeri illi pugnantes vel caefi ἐσθλοὶ, ἀμύμονες, κρατεροὶ, αἰχμηταὶ, et fic porro. Excufant Voltarius et Addifonus poetam, fed tam argute, vt fummorum virorum fubtilitatem mireris: alter, cum Homerus, inquit, ceffantem a pugna Achillem exhiberet, alios interea fortia facta edentes exhibere debuit, quod in Aeneide fecus fit; alter ad Virgilii elegantiam hoc refert, quod, cum Auguftum vellet adumbratum, neminem

ei virtute parem adiunxerit. Enimuero cum argumenti indoles et natura totius tractationis mensura et regula sit, plures vtique factorum et rerum gestarum socii et participes esse nequeunt, quam quos res ipsa postulat. Quod si adeo paucos alios, qui virtute emineant, in carmen suum induxit poeta, argumenti necessitati id condonemus, concedamusque, hactenus Homericam copiam et varietatem morumque diuersitatem plus delectationis afferre; at sapientiam viri miremur saltem in hoc, quod tanto magis inter omnes vnus Aeneas insignis virtute eminet, nec eius splendori quisquam alius, nisi Turnus forte, officit *). Quae res tanto difficilior erat, cum is nec Achillea aliqua corporis animique virtute omnes mortales antecellat, nec, quorsum immanis efferati animi iracundia aut acceptus Patrocli funere dolor erupturus sit, sollicitos nos teneat.

XVIII. De versu Virgilii epico eiusque ad aurem suauitate ac grauitate nonnulla disputare iuuaret, nisi maiorem subtilitatem ea res haberet, quam vt legentium animos et oculos tenere possit. Illud vnum monebimus, in errorem inducere iuuenilem animum videri eos, qui nimii in eo sunt, vt ad rerum sonos et naturas accommodatos et formatos velint esse versus. Equidem non diffiteor sensum me animi refragantem habere, quotiescunque persuadere mihi volo, magnum aliquem poetam aestu tantarum rerum abreptum et magnorum phantasmatum vi inflammatum in sono cursus equestris vel tubae vel aliarum rerum reddendo

*) Vid. ad lib. VII prooem.

do laborare; Attenuat ea res et deprimit ingenium poetae et artis poeticae dignitatem. Sunt tamen, ais, tales verſus in optimo quoque poeta. Recte; ſunt vtique multi; etſi plures alios ad hoc luſus genus accommodare ſolet eorum ingenium, qui talibus rebus indulgent: Quis enim, niſi iam animum ad leues hos luſus deflexerit, ſtudium aliquod poetae agnoſcat in illis ac ſimilibus, cuiusmodi ſunt: *Patris* magni *parere parabat Imperio.* Aut: *Auia* tum reſonant *auibus* virgulta ſonoris. Mihi vtique ad poetices indolem propius eſſe videtur ſtatuere, ipſam orationis naturam ita eſſe comparatam, vt multarum rerum ſonos exprimat; inflammatum autem phantaſmatum ſpecie obiecta animum, cum, rerum ſpecies ſibi obuerſantes vt oratione viuide exprimat, laborat, neceſſario in iſta vocabula incidere, vel orationis proprietate ducente. Ita graues et celeres, lenes ac duros, ſonos vel non id agens et curans ad rerum naturam accommodabit et orator quisque bonus et multo magis poeta. Aliud eſt, in quo viri docti argutantur, quod verſus imperfectos non ei cauſſae, quam ipſi Maronis familiares prodiderant, quod opus ab eo non abſolutum fuit, verum iudicii alicuius ſubtilitati tribuere voluere. Caſu fieri poteſt, vt verſus imperfectus et abruptus in ſermone abrupto occurrat, adeoque laudem neſcio quam poetae facere poſſit, v. c. Aen. IV, 361 *Italiam non ſponte ſequor*, abrupto Aeneae ſermone; vbi Seruius: „et oratorie ibi finiuit, vbi vis argumenti conſiſtit.„ Atqui hoc acumen eſt declamatore dignum, non poeta; multo magis ab epica grauitate abhorret, nec poteſt placere in oratione

ne metro illigata versus metro imperfecto relictus, μέτρον ἄμετρον. Aliter res se habet in oratione pedestri, in qua propositionum ad aurium iudicium mensura est liberior, quae adeo variari potest. At in Aeneide vbique manifestum fit studium poetae properantis ad nouam sententiam et locum nouum; cum ingenium consumere nollet in explenda et expolienda sententia antecedente, cuius summa capita apposuerat. Sed nolo in his taedium facere; attigi quoque rem To. I ad Donati Vitam Virgilii § 59.

DISQVISITIO II

DE RERVM IN AENEIDE TRACTATARVM INVENTIONE

Quale in inueniendis rebus omnino Virgilii ingenium fuerit, non tam fecundum illud in excogitandis nouis rerum generibus, nec audax ad fuscipienda vel tentanda intentata ab aliis et intacta, aut ea, quorum succesfus effet dubius et incertus; fed, quae nec minor laus eft, natum et factum ad inuenta priorum rudia et inchoata perficienda et polienda ornandaque; quam admirabilis porro ac felix fabulae, quam fibi carminis argumentum fecit, natura fit et quantum in hoc dilectu iudicium emineat: fuperiore Disquifitione expofitum eft. Reftat, quod illo loco polliciti fumus, vt paucis declaremus, *vnde poeta fabulam fuam eiusque tam copiofe inftruendae et ornandae materiam acceperit*, vt inde clarius appareat, quae et quanta inuenti laus poëtae ingenio ea in re debeatur, et quam limatum et fubtile eius fuerit iudicium in deligendo fibi argumento eiusmodi, quod ingentes rerum et ornamentorum haberet copias ab aliis iam paratas et fubminiftratas, vt doctrina tantum et iudicii fagacitate opus effet ad dilectum faciendum.

1. Solent fere Interpretes, quantum intelligo, quique alii hac de re agunt, ita ftatuere, vt poetam famam aliquam obfcuram de Aeneae in Italiam aduentu fequutum effe dicant. Enimuero ex iis, quae a Dionyfio Halic. lib. I, 49 fq.

49 sq. 53 sq. 72 *), a Strabone lib. XII, a Plutarcho in Romulo, a Festo in *Roma*, Solino c. 1, Sext. Aurelio Victore de O. G. R. et a Servio passim ad Virgilium memorantur, omninoque ex accuratiore historiae cognitione manifestum fit, *fuisse hanc de Aeneae erroribus deductaque Troianorum in Latium colonia, narrationem inter illustriores et a multis Graecis Romanisque scriptoribus poetisque expositas ornatasque historias.* Poterant hoc docere saltem ea, quae, etsi diverso consilio, congessit Ryckius in Diss. de primis Italiae colonis et Aeneae aduentu (ad calcem Holstenii Notar. ad Stephan. Byzant.). Praeterea, id quod primo loco erat commemorandum, communis ac tantum non publica illa erat Romanorum persuasio, quam religiones patriae, Lauinii ad seriora vsque tempora celebrari solitae, firmabant: v. Strab. V, pag. 355 A. erant sacra Penatibus et Vestae a magistratibus Romanis facta: Macrob. Sat. III, 4. cf. Dionysii locum sup. Disqu. I. §. IX. appositum et Strab. lib. V, pag. 355 A. Obuersabatur adeo Romanorum oculis auribusque Aeneae Troianorumque memoria; nec Maro adeo aliud argumentum clarius et illustrius excogitare potuit.

II. Omni-

*) Omnino is ea, quae de Aeneae in Italiam aduentu narrata erant, studiose est persequutus inde a c. 45; quod ipse profitetur ab initio: *βούλομαι δὲ καὶ περὶ τῆς Αἰνείου παρουσίας εἰς Ἰταλίαν — μὴ παρέργως διελθεῖν, τάς τε τῶν Ἑλλήνων καὶ τὰς Ῥωμαίων τῶν μάλιστα πεπιστευμένων ἱστορίας παραβαλών.* Ita legendum. Fatendum tamen, Dionysium suo et aliorum Graecorum more veteres fabulas in historias accurate ad pragmatici scriptoris exemplum expositas mutasse c. 46, in quo tamen Hellanicus iam praeiuerat, vt c. 48 pr. ipse declarare videtur.

II. Omnino quidem *de Aeneae in Italiam aduentu* fabulae (si *fabulam* dicimus, non ficta ac commentitia res ponitur; sed fabula, μῦθος, omnem veterem historiam et narrationem a maioribus acceptam designat, antequam litteris consignari et sermone pedestri exponi coepisset *)), huius igitur fabulae fundus habetur Homeri ille locus notissimus Iliad. Υ, 307. 308 **), vbi Neptunus diis auctor est, vt Aeneam cum Achille congressum imparem pugna educant, ne eius morte Dardani posteritas deficiat, quem tamen Iupiter prae caeteris liberis diligat omnibus; at Priamum cum progenie Ioui nunc esse inuisum; itaque Aeneam eiusque posteros Troianis esse imperaturos:

Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει,
Καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Regnum his versibus Aeneae posterorumque eius declarari manifestum est; sed quo in loco illud fuerit, parum certa apud veteres fama fuit; quandoquidem de Aeneae erroribus ac sedibus tam diuerse traditum erat ***), cum alii eum in Thraciae littore, in Arcadia alii, alii in Sicilia, alii in Italia, quae fama tandem prae caeteris credita ac celebrata est, conse-

 disse

*) [Vid. ad Apollodor. pag. 911.]

**) Translatus ille ac repetitus in H. in Vener. 197. 198, vt pro praedictione Veneris ad Anchisen facta esset: copiose ornatus a Quinto Smyrnaeo XIII, 300 sq. inpr. 336 sq., et a Virgilio praeclare in oraculum Delphis Aeneae datum conuersus: *Antiquam exquirite matrem. Hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris Et nati natorum et qui nascentur ab illis* III, 96—98. Et hinc versus illi pulcherrimi lib. IX, 446—449 expressi.

***) Vid. ad Aen. III Excurs. I.

diſſe et vitam finiiſſe narraſſent; fuerant quoque qui in ipſa Troade regnum illud conſtitutum eſſe vellent. Non nobis iam id quaeritur, quae harum narrationum caeteris veriſimilior ſit; verum noſtra eo ſpectat diſputatio, vt ex hac ipſa narrationis varietate manifeſtum fiat id, quod volumus, non obſcurum aliquem in vetere hiſtoria aut inter poetas virum fuiſſe Aeneam, nec eius fata et res a Virgilio demum inuentas eſſe et excogitatas. Illa enim ipſa narrationis diuerſitas arguit diuerſitatem auctorum, qui de Aenea tradiderant, et poetarum, qui idem argumentum tractauerant. Vt enim poeta quisque in materiam ab aliis ante ſe tractatam incidit, ita, vt ſuo conſilio vel totam fabulam vel inde partem accommodet, refingere nonnulla et mutare, addere vel detrahere, ſolet. Diuerſis itaque modis eandem rem exponi neceſſe eſt. Hiſtorici autem Graeci dum ſuae ciuitatis ſeu populi origines repetebant, popularem famam ſequebantur. Sollenne enim hoc Graeciae ciuitatibus, vt ſtirpis vel vrbis conditorem aut haberent aut haberi vellent clarum aliquem ex vltima antiquitate heroem. Eiusmodi famam popularem per multas aetates propagatam quis adeo conſtare ſibi expectabit, vt nulla diuerſitas narrationis inter plures tribus aut ciuitates incidat? quemadmodum altera ex parte eandem veterem famam ad ſe reuocant et ſibi vindicant plures ab communi ſtirpe profectae familiae? Eodem modo cum multae paſſim per varia loca ſparſae eſſent Troianorum coloniae, quid mirum, eas omnes originem ſuam ad Aeneam referre maluiſſe? Vnde diuerſitas illa, partim conſenſio, famae et narrationis neceſſario

fario oriri debuit. Non itaque, vt hoc obiter moneamus, antiquis fabulis omnino fidem detrahit narrationis diuerfitas; manet enim femper fundus aliquis non magis veritate fua deftitutus quam quae ab auctoribus grauiffimis traduntur; et nefcio an fint fabulae veterum, quibus plus verae rerum fidei infit, quam multis hiftoricorum fide copiofe, diferte et ornate, expofitis, fiue in antiqua fiue in recente hiftoria; his enim fundus quidem aliquis, vt iisdem prifcis mythis, fubeft, acceffere tamen reliqua, quae illi fuperftruuntur, ex ingenio vel audacia, interdum impudentia, narrantis. Si *fabulas* itaque *Troianas* loquimur, narrationes maiorum auctoritate acceptas et a poetis fcriptoribusque ornatas intelligimus; et praeclare hactenus Theffalus Hippocratis f. in Πρεσβευτ. Οὐ μῦθοι τὰ Τρωϊκὰ ἀλλ' ἔργα: adeoque vanam difputationem inftituiffe videri poffunt Cluuerius et Bochartus, qui ex ifta opinionum diuerfitate probare voluerunt, Aeneam nunquam ad Italiam acceffiffe. Acriter fatis eorum impetum retudit Ryckius in diff. laudata, fed argumentis promifcue effufis et iudicio parum fubtili. Nec enim aliter, quam vt eam famam certam ac conftantem obtinuiffe doceas, quaeftio illa de Italia ab Aenea adita expediri et firmari poteft; eft tamen talis fama in omni remotiore antiquitate vsque ad ea tempora, quibus res fcripto confignare coeptum eft, pro fide ac probabili ratione, in qua acquiefcere et quam fequi neceffe eft; nec fuit aut eft antiquiorum temporum vlla alia hiftoria, quam mythica, feu fama ac narratione maiorum accepta, mox litteris confignata, cuius adeo fidem ne is quidem, qui primus litteris

litteris mandauit, praestare potest nisi hactenus, quod candide ac diligenter famam veterem exposuit aut in diuersitate narrationis sano cum iudicio delectum fecit.

Iam poetae ne ista quidem rerum fides ac probabilitas nimis religiose est sectanda. Si tamen ille satis tenere animos vult, nec committere, vt paullo doctiores auditores commentorum licentia offendantur, ea narratio ipsi sequenda est, quae celebritate et claritate ad popularium animos maximam vim habere potest. Etsi itaque inter Graecos scriptores magnus erat ea de re dissensus, cum tamen Romani scriptores de Troianorum in Italiam aduentu Albaeque Longae originibus ab Aenea eiusque progenie repetitis vno ore traderent *), iure suo Maro fabulam hanc inter Romanos celebratam praeferre caeteris potuit ac debuit.

III. Antequam ad alia progrediamur, *de loco Homerico* supra memorato pauca adhuc monebimus. Produnt Homeri verba satis aperte regnum aliquod, quod Aeneas eiusque posteri obtinuerant. Homerus itaque, qui propior aetate ad Troiana tempora vixit, famam, vt solet, aliquam illo tempore superstitem ea de re sequutus est; nisi forte ipse in itineribus suis in posteros Aeneae incidit. Fuisse regnum illud in ea ipsa Troade, in qua Priamus regnauerat, ea est verborum sententia, quae legentibus locum prima occurrit; atque ita veteres locum sunt interpretati (v. Strab. XIII, p. 608 C,

*) Vt p. LVI declaratum est; v. inpr. Sext. Aurel. Vict. de O. G. R.

p. 608 C, 906 A, Almel.). Ornata etiam eſt narratio apud Schol. ad e. l. ex Acuſilao: vbi memoratur Venus propter hoc ipſum cum Anchiſe eſſe congreſſa, quod audierat, fatale eſſe, vt, Priamidis excifis, regnum Troiae ad Anchiſae ſtirpem aliquando rediret. Nato itaque Aenea, cum ei vellet regnum maturius parare, Paridi illa Helenae amorem inſtillauit bellumque concitauit, vt Priami ſtirps tanto celerius excideretur. Fuerunt, qui, cum Aeneam in aliis potius terris, quam in Ilii ſolo aequati ruinis, regnum condidiſſe mallent, interpolatione facta πάντεσσιν pro Τρώεσσιν, in ſuas partes poetam traherent. Alii diuerſum ab Anchiſae Venerisque filio Aeneam fuiſſe ſtatuebant; erant quoque, qui de patre male memoratum dicerent, quod ad Aſcanium eſſet reuocandum; alii denique Aeneam rebus in Italia conſtitutis Troiam eſſe reuerſum ex eodem illo loco ſibi perſuaſerant. v. Dionyſ. Halic. I, 53. Quam celebrata inter veteres et nobilis debuit eſſe narratio, quae cum tanta opinionum varietate in diuerſas partes tractaretur!

Strabo quidem vulgari narrationi de Aeneae erroribus et Italiae aditu omnino repugnare locum Homericum exiſtimabat; in hoc enim innui, Aeneam ad Troiam (ἐν τῇ Τροίᾳ) manſiſſe, in regnum ſucceſſiſſe idque poſteris ſuis reliquiſſe. Potuit tamen Troianis imperari ab Aenea etiam aliis in locis, etiam in Italia; et vel hoc poſito, ſententia ſua Homerico loco conſtat; quod iam Dionyſ. Halic., acutus ſcriptor, vidit, lib. I, cap. 53. Quod tam obſcure oraculum illud Neptuni extulit Homerus, ad naturam et morem vaticiniorum accommo-

commodate factum eſt. Ratio eius rei reddi poteſt etiam haec ipſa, quod in terris longinquis regnum illud Aeneae conſtitutum erat; vnde non niſi obſcura et incerta fama inter Graecos de eo eſſe poterat. Quam parum enim frequentatum Graecis et notum mare Tyrrhenum et Adriaticum Homeri aetate fuerit, vel ex Odyſſeae fabulis intelligas, quae intra illa maria continentur, neque ſatis probabiliter a poeta narrari potuiſſent, niſi eius popularibus parum adhuc nota adeoque fabulis idonea plaga illa fuiſſet.

IV. Vt tamen Troia euerſa diſceſſuque Achiuorum facto diſperſos fuga Troianos iterum in ea loca conueniſſe et regni aliquam ſpeciem reſtituiſſe credamus, plura fidem faciunt, et eo plures poetarum narrationes alludunt; illud tantum in incerto eſt, quo duce, auctore aut rege, exules conuenerint. Alii Antenorem, alii Hectoridas, alii Aeneam, Aſcanium alii, res Troianas reſtituiſſe narraverant (v. de his ad lib. II Exc. XVII, p. 318 ſqq.). Suſpicari licet in regno hoc ſeu condendo ſeu condito turbas factas inter viros principes ex regia ſtirpe oriundos, et hinc noua diſcidia, nouos diſceſſus et in alia loca profectiones et inde iterum reditus ſequutos, vt adeo diuerſi reſtituti Ilii auctores prodi potuerint. Hoc quidem modo diuerſiſſimae iſtae ſcriptorum rationes componi et conciliari inter ſe facile poſſunt.

V. Sed, vt diximus, nobis non tam id agendum eſt, vt diuerſitatem narrationis in conſenſum redigamus, quam vt *copiam rerum narratarum*, quae poetae *pro materia carminis* eſſet,

ex hac ipsa varietate declaremus. Sunt autem multa, quae, etsi ab aliis alia ratione tradantur et ornentur, fundum tamen communem priscae alicuius et a maioribus acceptae narrationis aperte prodant; sunt alia, in quibus omnes fere conueniunt, vti Callistratus, Satyrus et Arctinus, hic quidem antiquissimus, in hoc, quod Aeneas Penates cum Palladio abstulerit (vide ib. c. 68. 69, adde Lycophr. 1261 sqq. Xenoph. de Venat. non longe a pr.); quod patrem et filium secum duxerit (v. partim ibid. partim Auct. de Orig. G. Rom. c. 9 et 11 et inprimis egregius ex Sophoclis Laocoonte locus ap. Dionys. I, 48 Νῦν δ' ἐν πύλαισιν Αἰνείας, ὁ τῆς θεᾶς, Πάρεστ', ἐπ' ὤμων πατέρ' ἔχων κεραυνίου Νῶτου καταστάζοντα βύσσινον φάρος. Κυκλεῖ δὲ πᾶσαν οἰκετῶν παμπληθίαν, Συμπλάζεται δὲ πλῆθος, οὐχ ὅσον δοκεῖς, Οἳ τῆσδ' ἐρῶσι τῆς Φρυγῶν ἀποικίας; ita enim lego pro οὐχ ὅσον δοκεῖ Σοι, τοῖς δ' ε. *confluit multitudo maior quam tu putas* (eorum), qui *huic Phrygum discessui interesse cupiunt* *). conf. inf. Exc. XVII ad II, p. 320). A Strabone XIII, p. 607 inter πολυθρύλλητα memoratur et hoc, et alia, de quibus sigillatim suis locis videbimus, inprimisque quod in Latium discesserit Aeneas, et secundum oraculum eo loco consederit, vbi mensam comederant. Vulgarem hanc inter Italos fuisse fabulam, vt et alteram illam de sue grauida **), copiose docet Dionys. Halic. I, 55. 56, Conon Narrat. 46 et ex Lutatio, Catone et Caesare, Auctor de Orig. G. R. c. 11. 12; e quo omnino patet, ex scriptoribus Romanis

*) Et sic nunc editum video e Tyrwhitti emendatione in noua edit. Sophocl.

**) Vid. Excurs. II ad lib. VII.

Romanis antiquis non facile vllum fuiſſe, qui Aeneae fata et aduentum in Italiam non expoſuiſſet. Item Värro de RR. II, 4. Adde Lycophr. 1250 ſqq. (vbi male πύργυς τριάκοντα iungunt, iam inde a Scholiaſte; ſed per πύργυς exponi puta χώραν, et τριάκοντ' ἐξαριθμήτας γονὰς ad ſuem ſpectare). Inter caetera tamen omnium maxime notabile videtur illud, quod Graeci ſcriptores dudum ante Auguſti tempora originem Romanorum a Troianis Aeneaque duxerunt, et imperium orbis terrarum ex Homericis de Aenea verſibus ad eos transtulerunt; v. Conon Narrat. 46 et inprimis Lycophron v. 1226 ſqq. Apponerem loca, niſi breuitati ſtuderem; erit etiam nonnulla ex his perſequendi commodior locus, quando de ſingulis agetur. Eſt enim nobis hoc inprimis propoſitum, vt veſtigia, etiam obſcura, veteris hiſtoriae perſequamur, quibus inſtitiſſe vbique poeta videri poteſt. Nec enim ille facile ſine auctore loquitur. Simul adoleſcentes exemplum mature habere cupimus, nam praeceptis haec res non facile expediri poteſt, quo conſilio, qua ratione, ac quo ſtudio in narrationibus mythicis cognoſcendis verſandum ſit. Nihil enim aliud agere velle, quam cognoſcere ac quaerere et in vnum locum congerere, quid hic vel ille et ſexcenti alii eadem in re tradiderint, cenſuerint, ſomniauerint, hoc eſt, opera et otio abuti. Contra vtilitatis illi ſtudio et honeſtatis ineſt plurimum, ſi modo veteres hiſtorias populorumque origines, modo priſcorum hominum mores ac vitam vel ſermonem vel religiones, modo poëtarum inuenta, notiones, ſententias, inde illuſtres, addiſcasque quae illi, quos nobis fortuna ſeruavit,

vit, ex antiquioribus poetis ante oculos habuerint, quomodo illa variauerint, ornauerint, quid in quaque re, in quoque consilio, quod sequerentur, spectauerint; vtque ab ingenuis poetarum fabulis inepta illa grammaticorum, monachorum et interpretum, commenta diligenter discernas. Simili studio versandum sibi esse teneant adolescentes in oratione, eiusque structura, singulisque loquendi formis obseruandis. Vt in aliis liberalibus studiis, sic in hoc antiquiorum litterarum, proposita esse debet saltem vtilitas aliqua, otio nostro, hoc vitae viriumque modulo digna, honesta et liberalis. Nihil autem ieiunius esse potest ista doctrinae ostentatione, qua modi loquendi rariores ac difficiliores, exemplorum turba vndique conquisita et ad digitos dispposita, illustrantur: nisi simul aut ipsis locis lux aliqua inde affunditur, aut orationis proprietas, elegantia et ornatus, declaratur, ita vt ad rei notionem seu speciem menti insidentem accedat inde aliquid, quo illa viuidior, plenior, apertior, iucundior, fiat. Hoc saltem modo is, qui eos modos animo et memoria tenuerit, vbi lectione ad illa aut similia loca perrexerit, lucratus est ex illa doctrinae copia hoc, quod sensum eorum, quae legit, habet et veriorem et acriorem. At enim nihil aliud tenere quam formulas loquendi exquisitas et raras, miserum et inane studium est, non minus, quam illud, si in auctoribus classicis legendis id vnice agas, vt, emendandi et corrigendi, saltem coniectandi, sagacitatem quo loco adhibere possis, circumspicias, de ipsis autem rebus et sententiis, propter quas de verbis laborandum erat, parum sis

 sollicitus.

follicitus. Sed nunc vniuerfe nonnulla, quae ad fabulam Aeneidis fpectant, fummatim exponere confilium erat.

VI. Quod *per praedictionum ambages* totus Aeneidis decurfus praecipitatur, inter ingeniofiffimi poetae inuenta a me numeratum eft *). Miram enim ad hominum animos vim habent futurarum rerum denuntiationes, et ex iis euentus. Quippe ea eft generis humani tamquam infantia, vt maiore miratione contacti fimus omnes, fi futura, etiam male gerenda, prouideri, quam fi praefentia bene conftitui videamus. Eft porro accommodatiffima poeticae arti et orationi illa expectatio, quam vaticinia faciunt, et poetae fpiritum nihil maiore cum vi impellit et inflammat, quam vatum furor, et oraculorum ambages. Tandem Virgilius ea aetate viuebat, qua totus terrarum orbis miro vaticiniorum et oraculorum amore infaniebat: cf. Argum. Ecl. IV, ita vt ifta expediendae narrationis epicae ratio pro feliciffimo inuento vulgo haberi deberet. Eft tamen etiam hoc commentum ita comparatum, vt rem non excogitaffe fed commode oblatam fapienter in vfus fuos conuertiffe dicendus fit. Miro enim omnium fcriptorum confenfu tota de Aenea narratio per vaticinia, oracula, fomnia, auguria et omina exigitur, fiue hoc poetarum, a quibus ab initio ea fuit tractata, fiue antiquorum hominum, a quibus pofteri eam acceperunt, ingeniis tribuendum eft. Troiani fane e Phrygia, auguriorum omninoque vaticinandi ac diuinandi artium quafi matre

*) Sup. Disqu. I. f. IX. XVI.

matre ac sede, digressi multas huius generis fabulas in Graeciam et Italiam apportare debuerunt. Fuisse adeo, qui disciplinam auguralem e Phrygia in Italiam allatam traderent, e Seruio ad lib. III, 359 discas; etsi Tyrrhenos iam antea communi barbarorum superstitione eas artes tenuisse credendum est. Omnino enim prisco tempore, antequam naturae studium subtilius et philosophiae acumen increbuit, gens fuit nulla, quae non significari futura, et a quibusdam intelligi praedicique posse censeret (Cic. de Diuin. I pr.) *). Inprimis vero in deducendis coloniis summa oraculorum vaticiniorumque auctoritas erat; quod satis vel ex vno Herodoto constat (cf. Cic. l. c. c. I f.) **). Ad sedes itaque Troianis in Italia constituendas oraculis et vaticiniis nihil videri debuit accommodatius. Poeta certe egregie hanc veterum superstitionem seu religionem est amplexus, maiorumque fama et historiarum fide in Troianis suis eo vsus est; vt per fatorum decreta ac deorum interuentum omnia ab eo narrata procederent. Inde Aen. X, 33 *sin tot responsa sequuti Quae superi Manesque dabant.* Fuit in his idem illud de Anchisae stirpe, quod Venerem sequutam esse sup. f. IV ex Acusilao vidimus traditum. Etiam Apollinis Grynei et Lycii sortes, quibus Italiam quaerere iussus erat, memorat Aeneas apud Didonem lib. IV, 345. 346. add. VI, 59—61. (At quod in Cypriis ab Heleno in Paridis profectione editum vaticinium a Proclo memoratur,

e 2 ad

*) [Nunc de eo accuratius actum in Prolus. I. II. *Historiae naturalis fragmenta ex ostentis, prodigiis et monstris* 1784.]

**) [Conf. Opusc. T. I, p. 315. 316.]

ad belli Troiani mala spectauit.) Callide autem ab obscuris et incertis ad certiora magisque definita progressus discendi cupiditatem subinde nouis stimulis incendit. Etsi enim Cassandra dudum *profectionem in Italiam* praedixerat; factum tamen erat obscure (in *Hesperiam*, terram aliquam occidentem versus sitam) et ab ea vate, cui nemo fidem haberet: Aen. III, 183 sqq., vbi Anchises: *Sola mihi talis casus Cassandra canebat: Nunc repeto, haec generi portendere debita nostro Et saepe Hesperiam, saepe Itala regna vocare. Sed quis ad Hesperiae venturos littora Teucros Crederet, aut quem tum vates Cassandra mouerit?* et ignorabatur situs Italiae: vid. Heleni verba III, 381 *Principio Italiam, quam tu iam rere propinquam, Vicinosque, ignare, paras invadere portus, Longa procul longis via diuidit inuia terris.* cf. 478. 479. Recte adeo Aeneas dicere poterat lib. III, 7 se Troia profectos *Incertos, quo fata ferant, vbi sistere detur.* cf. Excurs. XV ad lib. II. Verum in ipso rerum narratarum ordine apud poetam primum lib. II, 281 sqq. Hectoris vmbra Aeneae per somnum suadet fugam, *nouamque in alia terra, vltra mare,* quod Troadem alluit, *coloniam* promittit. Mox auspicium, primum flammae in Iuli capite, II, 681, tum exorti subito meteori v. 692 receptum ad Idae munita loca et *spem posteritatis ex Iulo* ostendunt; nec non Creusa *Hesperiam* sedem futuram interpretatur v. 781 sqq. (vbi Excurs. XV videndus). In Delo Phoebi oraculum alia de ea terra declarat, *quod inde Troiani originem ducant, et quod ibi magnum imperium constituturi sint Aeneae posteri* III, 94 sqq., quae, cum illi auctore Anchise, qui Teucrum e Creta oriundum meminerat, male de Creta acciperent, inque

hac

hac confidere vellent, Penates per somnum Aeneae oblati de Italia manifestius exponunt; v. 163 sqq. Inprimis ingeniosum est, quod Troianorum origines ex Italia repetuntur per Dardanum, lib. III, 167 sqq. VII, 205 sqq., fabulis diuersi generis confusis, sed exemplo aliorum: v. Excurs. VI ad lib. III. Quibus narratis ab Aenea Anchises vaticiniorum Cassandrae de adeunda Hesperia et Italia reminiscitur v. 183 sqq. Post haec recte iam illa ab Aenea dici potuerunt: lib. I, 380 sqq. *Italiam quaero patriam Matre dea monstrante viam, data fata secutus.* Vnum aliquid adiiciunt Harpyiae de comesis post epulas mensis, tamquam futurae sedis ac coloniae signo, III, 254 sqq. Tandem Helenus in Epiro omnes casus errorumque ordinem manifeste ac clare exponit III, 374 sqq., etiam de sue XXX porcellos enixa, et de mensis comesis; alia a Sibylla expectanda esse monet v. 441 sqq. Saepe in somnis Anchises Aeneam admonuerat: IV, 351 sqq., eadem Anchisae anima in Sicilia per somnum descensum ad inferos, V, 730 sqq., apud Cumas autem Sibylla accessum ad Lauinium, bellum et Euandri societatem, praedicit VI, 83 sqq. Adde his posteritatis recensum apud inferos, et VI, 891. 892 *Exin* (Anchises) *bella viro memorat quae deinde gerenda Laurentisque docet populos vrbemque Latini Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.* Omnia haec secundum aliquam auctoritatem apponi, partim in singulis locis videbimus, partim ex sequentibus patebit. Nec minus apud Latinos praedictus erat Fauni oraculo, tum variis ostentis monstratus exterorum aduentus et Lauiniae coniugium cum aduena: v. lib. VII, 58. 64 sq. 71 sq. 96 sq. 254 sq. 267.

 VII. Sci-

VII. Scilicet omnino iam a primis inde temporibus praedictionem aliquam iactatam fuisse, qua, euerso Ilio, Anchisae Aeneaeque maior rerum ordo, maiora fata promitterentur, ipsi Homerici versus declarant supra (p. LVII) memorati, ex Iliad. υ, 307. 308. Tum in Sophoclis Laocoonte Anchisen, *mandatorum a Venere acceptorum memorem*, de fuga cogitare filiumque, vt in Idam se reciperet, hortari intelligas ex fragmento ap. Dionys. I, 48. quod forte noster respexit, dum Venus Aeneam hortatur lib. II, 619 *Heu fuge, nate dea* etc. Omnino Venerem Aeneae saepius obuiam factam notauimus ad Aen. I, 407. Eadem viae dux fuisse filio Troia excedenti narratur Aen. II, 382 et ap. Quint. Smyrn. XIII, 326, et stellam, quae profectionis augurium fuerat, Aen. II, 694 sq., ei debitam fuisse probabile fit: cum contra alii Mercurio aliquas ea in re partes tribuisse videantur, quantum ex Marcelli in Regillam Herodis vxorem carmine, a Salmasio restituto, intelligitur: nam ibi lunula in Senatorum calceis inde repetitur, quod Luna lucente (v. II, 255. Exc. II ad lib. III pr.) Mercurius missus Aeneam vrbe capta eduxerat. Aliud Veneris monitum apud Cononem narratum fuerat; a Photio male excerptum habemus c. 46 Aeneas Troia excedit, πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα ᾤχετο κατὰ Ἀφροδίτης ἐπίσκηψιν; debuit vtique *ad occidentem* solem pergere. Mox mugiente boue Idaea terrarum circa Aenum Macedoniae imperium suscipit; τοῦτο γὰρ Ἀφροδίτη ἐπέσκηψε: cf. de hoc Cononis loco Exc. I ad lib. III, p. 418. Etiam praedictionem illam, sedis condendae locum fatalem illum fore, vbi fame compulsi mensas comedissent, iam pridem

dem Anchisae a Venere factam, e Caesare lib. I et Lutatio lib. II monet Victor O. G. R. 11 *Tum Anchisa coniiciente, illam esse miseriarum errorisque finem, quippe meminerat, Venerem sibi aliquando praedixisse* etc. et cap. 9 ex Alexandro Ephesio lib. I de bello Marsico: —*Idam petit, ibique nauibus fabricatis* — *oraculi admonitu Italiam petit;* et Dionys. I, 55 — ne in vlteriores Europae partes classis Troiana nauigaret, οἵ τε χρησμοὶ ἐγένοντο αἴτιοι, τέλος λαβόντες ἐν τούτοις τοῖς χωρίοις, καὶ τὸ δαιμόνιον πολλαχῶς τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν ἐνδεικνύμενον. Narrat inde portenta in appulsu ad Laurentum facta, latices fontis repente e terra prosilientes, mensas absumtas, et vocem ex luco repente auditam. At Sibyllae monitus, quos alii ibid. ap. Dionys. I, 55 Erythris acceptos narrarunt, quosque Tibullus II, 5 nouo exemplo, oestro vaticinantis in elegiam illato, arripuit, praeteriit Maro, cum Sibyllae alius locus in carmine, aliae partes essent, in lib. VI. Interea Apollini omnino honos ille mansit perpetuus, vt ad eum fatorum Aeneae et posterorum, Italiaeque ab iis occupatae, fatalis ordo referretur. Nobile illud Horatii in Carmine saeculari: *Condito mitis* et seqq. *Roma si vestrum est opus, Iliaeque Littus Etruscum tenuere turmae, Iussa* (oraculo) *pars mutare Lares* etc. add. C. IV, 6, 3. 21.

VIII. Fuisse etiam *somnium* aliquod Aeneae celebratum a multis, ex Cic. de Diu. I, 21 apparet: *Sint haec, vt dixi, somnia fabularum, hisque adiungatur etiam* Aeneae somnium: *quod in Numerii Fabii Pictoris Graecis annalibus eiusmodi est,* vt omnia, quae ab Aenea gesta sunt, quaeque illi acciderunt, *ea fuerint, quae ei secundum quietem*

iam visa sunt. Narratum igitur erat apud Num. Fabium, qui, dum graece scripsit, Graecos auctores sequi potuit, somnium, quo fata Aeneae exponerentur per quietem ex ordine, quae deinde euentus comprobauit.

Etiam *Penatium monitus*, quos per somnum acceperat Aeneas, passim fuisse memoratos, ex Seruii loco discere licet ad III, 148 Penates — *quos quidam dicunt, ideo inductos a poeta monere per somnum: monitu nam eorum per quietem iussum cum Latino foedus fecisse; eorum etiam monitu Latinum Aeneae se coniunxisse* (haec eadem apud Dionys. I, 57 occurrunt); *eosdem tradit* (Varro) *visos aliquotiens in somnis, quid fieri vellent, imperasse, eaque nostros publice curasse maiores.* Etiam dubitationem post appulsum ad Laurentem agrum de loco nouae vrbis capiendo secundum nonnullos oblati per quietem Aeneae dii patrii diremerant ap. Dionys. I, 56. Descripta et haec e Catone in origine gentis Romanae, quem eo toto loco Dionysius sequitur; nam totidem verbis ex illo libro leguntur ista ap. Auct. de O. G. R. c. 12 extr.

IX. Latinus Fauni oraculo monitus fuerat, vt generum sibi sumeret extraneum aliquem et cum eo regnum communicaret. Sic Virg. Aen. VII, 58 sq. 81 sq. 254 sqq. Paria ex Catone (non ex Q. Lutatio) prodit Victor de O. G. R. 13. — *vtpote qui* (Latinus) *in hoc consilium auctoritate numinum cogebatur; namque extis ac somniis saepe admonitus erat tutiorem se aduersus hostes fore, si copias suas cum aduenis coniunxisset.*

X. Similiter etiam in caeteris, quae ab Aenea in Italia gesta sunt, poetam id egisse, vt

vt antiquas hiſtorias narrationesque de oraculis et oſtentis ſuis conſiliis accommodaret, ex iisdem auctoribus clarum eſt, et infra quoque ſuo loco ſigillatim monebitur. Quam auctoritatem in excidio Troiano ſequutus ſit, pluribus Excurſibus ad lib. II declarabitur.

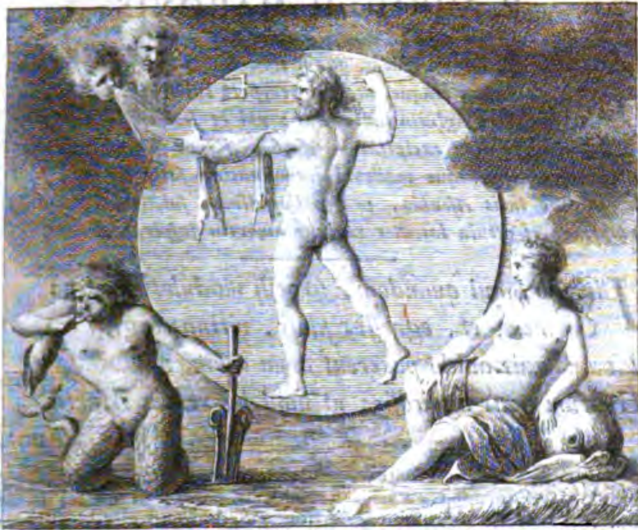
XI. Ex iis, quae adhuc dicta ſunt, ſatis, puto, intelligitur, non male hoc a me pronuntiatum eſſe: materiam carminis poetae mira fortuna oblatam fuiſſe, non ab eo excogitatam et inuentam; tractationem autem et ornationem etſi non magis poeta a ſe petiit, cum Homeri veſtigiis inſiſteret, ita tamen eum illa in re verſatum eſſe, vt elegantiore iudicio, maiore cultu et exquiſitiore ornatu, omnia perſequeretur.

Etiam hanc argumenti, quod poeta tractandum ſibi ſumſerat, felicitatem aliquam habendam eſſe ſupra (Disqu. I. ſ. VIII) diximus, quod, cum *per deorum miniſteria* res eſſet exſequenda, offerrent ſe Iunonis et Veneris numina, quae poetae cauſſae tam praeclare ſeruiunt, potentiſſima illa, et ipſa fabula iam dudum conſecrata; nam, quod inſigni Veneris cura habitus eſt Aeneas, id ex Homero familiare ſibi habet lector, et Iunonis odium in Troianos non minus ex Homero notum eſt. Iam eximio aliquo fortunae beneficio res ita ferebat, vt alterius deae numen Carthaginienſibus et mox Turno accommodari poſſet, altera autem dea non modo tanquam Romanorum tutela conſtanti religione coleretur (conſ. Lucret. I pr.), verum etiam Iuliae gentis prima ſtirps et origo haberetur. v. ad lib. I Excurſ. I*. In Iunonis autem odio tractando et ad poeticam

ticam vim temperando poetae prodesse potuere etiam Ἡρακλεῖαι, carmina, quae olim extabant de Hercule, quale v. c. Stesichori fuit. Iunonis enim odiis plurima in his videntur fuisse expedita; qua in re iam tot in locis Homerus praeiuerat, v. c. Iliad. σ, 119. ξ, 256 sqq. ο, 25 seqq.

P. VIR-

Maturate fugam — Aen. I. 137.

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS

LIBER PRIMVS

ARGVMENTVM

Troia capta Aeneas, Anchisae et Veneris filius, vir singulari pietate parique fortitudine praeditus, cum erroris sui anno septimo per mare Tyrrhenum a Sicilia in Italiam nauigat, immissa ab Aeolo rege ventorum, rogatu Iunonis, grauissima tempestate ad Libycum littus appellitur 1 — 169: *egressusque in terram, septem ingenti magnitudine ceruos sagittis prosternit, singulosque in singulas naues (tot enim ex dispersa classe collegerat) aequaliter distribuit: sociosque deinde, longis iam erroribus fatigatos, spe futurae quietis ad tolerandum quod reliquum erat laboris hortatur* — 222. *Interea Venus Aeneae sui Troianorumque caussam apud Iouem agit, omniumque calamitatum illarum caussam Iunoni imputat. Iupiter contra, reserata fatorum serie, spe felicis posteritatis potentiaeque Romanorum, filiae dolorem consolatur* — 304. *Cuius oratione confirmata Venus, Aeneae suo, locorum ignaro et explorandae regionis caussa huc illuc oberranti, sese obuiam praebet: nauesque dispersas saluas esse nuntiat: ostenditque non pro-*

cui illinc abesse Carthaginem, quam tunc in iis locis condebat Dido — 409. *Aeneas itaque, matris beneficio caua nube cinctus, vna cum Achate Carthaginem ingreditur: vbi et socios saluos reperit, et a Didone benigne excipitur* — 656. *Venus tamen, quod neque Iunonio hospitio neque muliebri inconstantiae satis fideret, sopito in Idaliae lucis Ascanio, pro eo Cupidinem substituit, qui inter amplexus et oscula latenter reginae amorem inspirat Aeneae.*

Ille ego, qui quondam, gracili modulatus auena
Carmen, et, egressus siluis, vicina coegi,
Vt quamuis auido parerent arua colono:
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis
Arma,

Ille ego. Vulgaris sententia est, quatuor hos versus auctorem habuisse Virgilium, sed a Vario esse sublatos. Quòd si ita res se habuit, acutior sane Varius Virgilio fuit. Sed totum illud commentum Pseudodonati fide nititur, v. T. I Vita Virg. §. 60, et nobis quidem

A carmine bucolico et georgico ad heroicum se procedere significat, quisquis hos versus scripsit. Sententia integra: *Ille ego — nunc h. M. arma virumque cano.* Bene autem, tam longa oratione interiecta, poterat illud *at* in apodosi praefigi, quod toties factum videmus; quod adeo reprehendi aut *at* in *et* mutari nolim. Reliqua sic iungenda: qui, *modulatus — et egressus siluis* (re pecuaria relicta, Ecl. IV, 3) *quondam coegi arua vicina, vt parerent colono quamvis auido*, vt, licet ille frugum terrae sit auidissimus, tamen agri, prouentus vbertate, cupiditati eius satisfacerent. cf. Burm. *Parent arua et arua coguntur*, agricolae studio et opera, quae declaratur a poetis per *imperium, vim*, et similia: dicuntur agri *domari, seruire, parere*. At h. l. de poeta, super re rustica praecepta dante, idem bene h. poetica ratione, qua ad praecipientem, tamquam auctorem, refertur id, quod facere praecipit, dicitur; at forte non nisi in pedestri oratione dictum est: *cogere arua, vt pareant.* Arua *vicina* possint non incommode dicta videri, iisdem *siluis*, h. e. pascuis, subiecta. *Arma horrentia* nolim accipere horribilia, nisi nouatum hoc esse censeamus, nam exemplum huius vsus adhuc desidero, sed vt *tela horrentia*, *hastae horrentes*, dum erectae, protensae, stant: Nec aliter *horrens vmbra* dicta inf. 165. 311. cf. ad lib. X, 237. Notio horroris sane et sic inest.

1—3.

Arma, virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lauinia venit
Litora;

dem verisimilius est, a Grammatico aliquo versus hos esse assutos; factum enim est hoc idem in aliis poetis; etiam olim in Hesiodi opere rustico hoc sibi permiserunt Rhapsodi. Caeterum reiecti ii versus sunt doctissimorum virorum suffragiis, v. Burm. ad h. l. Burm. Sec. in Misc. Obss. Vol. VI T. III p. 523 et in praef. Virgil., partim quod ab optimis codd. inprimis Medic. et, quantum aestimare licet, a Romano absunt (cf. Heins. it. Miscell. Obss. Vol. VI p. 523. e nostris non habet Goth. tert.); partim quod ab Ouidio et aliis Aeneis a verbis: *Arma virumque*, tanquam principio carminis designatur; quod tamen argumentum paullo leuius est; poterant enim verba laudari, quae commodissime in eam, quam volebant, sententiam transferri possent, vt in illo: *Transtulit in Tyrios arma virumque toros*: cum *Ille ego* incommodum esset. Poterat etiam omissa praefatione ipsius tractationis initium laudari. Sunt, quibus versus Virgilii ingenio indigni esse videntur. Omnibus tamen argumentis grauius est hoc, *quod rationi epici carminis aduersantur*, cuius maiestas non modo, sed et ingenii, quod poeta rerum narrandarum magnitudine occupatum, earumque mole laborans, habere debet, impetus, atque etiam lectoris studium, auocato ad poetae lusus animo, infringitur: multo autem peius id fieret in ipso carminis exordio. Quod quidem tanto poetae obseruatum non fuisse, credere vix licet. Nam Orphicorum auctoritates ad carmen cultissimum nullam vim habere possunt; si forte in eius exordio poetam de se mentionem facere memineris, idque exemplum ad Virgilium trahere volueris.

2 *Lauinia* Medic. a m. pr. aliique codd. sed pauciores. Commendabat illud Heins. recepit Burm. Sic tamen iam editum ed. Iunt. 1520 per Nic. Angelium, vnde in alias edd. venit. aliae retinuere *Lauinaque*. Eadem varietas apud Gell. X, 16. et al. Similiter *Lauinia arua* inf. IV, 236, et sic alii poetae. Etiam Graecis Λαουΐνιον et Λαουινία. Nihil autem nisi forte Λαῦνα ap. Dionys. Halic. I, 59 (vbi tamen Vat. Λαουϊνία habet) occurrit, quod *Lauinum* scribatur. Apud Propert. II, 25, 64 igitur *Lauinis litoribus* erit pro *Lauiniis*. Est tamen Iuuenalis versus Sat. XII, 71 *nouercali sedes praelata Lauino*: vbi nulla contractio locum habet; quod iam monui ad Tibull. Obss. II, 5, 49.

1—3. De Aeneidis argumento hoc et poetae professione monitum ac disputatum est in praemissis Disquis. I. II. *Arma*, h. e. bella (sub Aeneae aduentum in Italia orta), *virumque cano, qui venit*: hoc est, vt verbis vulgaribus diceres, et aduentum viri a Troia profugi in Latio, eo quidem loco, quo Lauinium posthaec ab Aenea fuit conditum. Est autem haec Aeneidis summa, quae absoluitur sede in Italia accepta, Turni caede et ex foedere cum Latino: XII, 187 sqq. *Arma virumque* melius ita nos et epici carminis dignitati conuenienter interpretari pu-

 tamus.

Litora; multum ille et terris iactatus et alto,

3 et ante *terris* abest in nonnullis ap. Burm. Caeterum non bene maior interpunctio poni videtur ante *multum*, vt noua sententia exsurgat. Sed iungendum: *virum, qui venit* - - *Italiam, Lauinia litora: multum ille iactatus et t. et a.* Neque video, cur infra v. 6 ante *Genus* maior sit distinctio illata.

tamus, quam pro *armato viro*, vt aliis locis recte dicitur, v. c. inf. XI, 747, aut, vt *vir* ad sex priores, *arma* ad sex posteriores libros pertineat, aut cum Burmanno ita accipere, quemadmodum in solenni formula: *arma virosque ad bella polliceri*, et in similibus. Videtur enim haec alia loquendi forma eaque aliena ab h. l. et grauitate epica haud satis digna esse; et exsisteret sensus: apparatum bellicum canere incipio. *Fato* praeclare ponitur, vt ad deorum interuentum poeta viam muniat; *profugus venit*: ornate illud adiectum, et melius iungitur: *Troiae ab oris profugus venit.* — *primus*: videri potest simpliciter dictum, respectu suae stirpis ac gentis nouae in Italia, cuius ille fuit auctor ac princeps; primus hactenus fuit, qui veniret in haec loca: *primus qui venit I.* Interpretes multa moliuntur in h. l. quoniam Antenor iam ante ad Italiam accesserat. Si tamen iungendum est *primus Troiae ab oris*, quod verborum positus facere suadet, ita intelliges, vt primus e Troianis *in has certe Italiae partes, ad Lauinium* (quod iam auctor libri de Orig. G. Rom. c. 1 monuit) peruenerit: Aeneas; nam Antenor ad Venetos in intimo sinu Adriatico, adeoque in alia Italiae parte, quae Galliae Cisalpinae erat, appulerat. cf. inf. 247. Quamquam et, *aliorum Italiae proprie dictae colonorum respectu*, primus Aeneas, vtique *e Troianis*, Italiam adiit; nam qui ante eum Italiam frequentarant, Oenotrii, Euander et Hercules, ex Graecia aduenerant. Sed, vt diximus, arguta haec potius quam vera putamus; et poetae animo hoc vnicum insidere debuit, quod ab antiquissima memoria repetita res est. *venit Italiam*, Homerica ratione; ἧκε πόλιν et innumera, omisso *eis*. Omnino hoc infigendum animo, vt semel monitus sis; poetam Graeco more praeposita ista, *in, per, ad*, negligere. *Italiam* et *Lauinia litora* declaratiue cumulata sunt; *Lauinia* autem *litora*, in quibus aliquando vrbs Lauinium erat condenda, vt solent poetae petere epitheta etiam a postmodo factis.

3. 4. *Venit iactatus et passus*, interponitur ex more *ita-la.*

Vi superum, saeuae memorem Iunonis ob iram:
Multa quoque et bello passus, dum conderet vrbem,
Inferretque deos Latio: genus vnde Latinum,
Albanique patres, atque altae moenia Romae.

Musa,

4 *et* ante *saeuae* auctoribus libris et edd. ant. abiecit Heins. post Pierium. 6 *inde* Zulich. a. m. pr.

h. postquam magnos labores maritimis erroribus, et tentata frustra variis in locis noua sede, tolerauerat. Πολλὰ δ' ὅγ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὃν κατὰ θυμόν. Odyss. α, 4. *Vi superum*, numine ac voluntate deorum: ἐκ θεῶν, ἐν θεῶν. *memorem I. ob iram*, proprie *Iunonis memoris*; cuius ira cum acceptae iniuriae pertinaci memoria erat coniuncta, adeoque et ipsa ira *memor*. Sic et Graeci. Exempla cumulauit Guellius ad h. l. Sufficit vnum, μνάμων μῆνις Aeschyl. Agam. 161. Ad rem cf. Aen. V, 781 sqq. Reuocatur autem hoc versu rerum narratarum ordo ad interuentum Iunonis et caeterorum deorum: *de quorum ministeriis*; quae hic statim ab initio pollicetur poeta, vid. Excurs. I* ad h. v.

5—7. *Multa quoque passus*, etiam *bello*. Quamquam *quoque et* pro simplici *quoque* etiam alibi occurrit. *dum conderet vrbem*, donec Lauinium condidit sedemque ibi imperii fixit; cuius rei signum certissimum, si patria religio instituta est, vnde: *Inferret*que *deos Latio*. cf. XII, 194. quo etiam splendidior facta est oratio: quam si in Latio eum consedisse audias. Caeterum in hoc et seq. versu poeta operis characterem ex fine proposito satis declarauit: sedem nouam in Italia, post toleratos in erroribus et in ipso accessu labores et discrimina. Importunum itaque est, Achillis irati vehementem affectum in Aeneide desiderare; quem poeta exhibere noluit nec debuit. At illud praeclaro cum iudicio in prima statim fronte egit, quod rerum narrandarum summam ad Romanorum originem retraxit ac deduxit; adeoque popularium suorum studium audiendi excitauit: cf. Disquis. I. de Carm. epico §. IX. *Inferretque deos Latio*, inferret in Latium penates Troia aduectos. A re, quae religionem et venerationem habet, accessum Aeneae praeclare designat. *Vnde*, alii ad *Latium* et ad *vrbem* retulere, alii ad *Aeneam*. Melius: *qua ex re, quo factum est*, vt Albani origines cum Troianis aequati communi Latinorum

 nomine

Musa, mihi caussas memora, quo numine laeso,
Quidue dolens, regina deum tot voluere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Inpulerit: tantaene animis coelestibus irae!

Vrbs

8 *quo n. laesa* coni. Scioppii. sed v. Heins. Heuman. coni. *quo nomine laesa.* sed v. Burm. Nisi in fronte libri talis erroris suspicio nimis temeraria videri posset, ex Lucani imitatione coniiceret aliquis scriptum olim fuisse: *quo crimine laesa.* Nam sic ille VII, 847 *Thessalia infelix, quo tanto crimine, tellus, Laesisti superos, vt te tot mortibus vnam, Tot scelerum fatis premerent?* 9 *Quidue Deum R. dolens.* Hamb. pr. 11 *Impulerat* Rom. cum aliis ap. Heins. ad v. 4.

nomine sint comprehensi (cf. Aen. XII, 823 sq.), vt ab Ascanio Alba sit condita, et ex eius posteris *vrbis Romae conditores* ortum habuerint. *Albam* autem bene ab *Albanis patribus* designat, h. e. senatu, tamquam a nobiliore populi parte, cf. IV, 682. VII, 727. *Romam* autem per *altae moenia Romae*, pleniore ore.

8. *Musa, mihi c. memora:* Nam quae deorum interuentu aut consiliis et machinationibus alicuius dei euentum suum habuerant, nisi a dea edoctus, poeta scire non poterat. Itaque ille munit viam sibi, vt iis commode vti possit. *quo numine laeso:* Cum *numen* sit voluntas, tum potestas ac maiestas dei, (vnde tandem pro ipso deo eiusve natura aut nomine ac titulo ponitur) potentiae autem partes esse possint, vt in Iunone diuitiarum, regnorum, coniugiorum, partus, Burmannus post Catroeum (cur tamen hunc nomines, cum iam in Seruio, Cerda, et aliis eadem explicatio occurrat?) ita accepit, vt esset, *qua parte potentiae eius laesa.* Enimuero vt vni deo *plura numina* inesse dicantur, nec vsu nec ratione mihi quidem liquere videtur. Si poetae de vno deo *numina* memorant, id fit poetica ratione, vt pluralis pro singulari ponatur. Simplicissimum esset accipere: *quo deo laeso:* sic I, 674 *et quo se numine mutet;* poeta tamen ipse statim numen illud subiicit, Iunonem; ex Musa igitur illud quaerere non potest; nisi eam alterius dei laesi caussam suscepisse dixeris; quemadmodum Aiacem Oilei vltus est Iupiter in Palladis gratiam; vnde modo ipsi modo Palladi naufragium Aiacis tribuitur, v. Odyss. γ, 130 sqq. et inf. v. 43. Verum nec satis consentaneum aut iucun-

dum

Vrbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni;
Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe
Ostia, diues opum, studiisque asperrima belli:
Quam

12 Cur *Tyrii t. coloni* parenthesi includantur, non video. Est enim ea poetica forma, vt absoluta enuntiatione dicatur, quod in prosa esset, vrbs fuit, *quam T. c. tenuere*, habitarunt. 13. *Karthago* Medic. cum multis aliis: item Goth. sec. Alii *Cartago*, vt et apud alios. *Tiberina* antiquae h. l. . . . aliis tantopere variant libri in scriptura. *Hostia* Mediceus it. Goth. pr. et sec. pro corrupta sequiorum saeculorum scriptura.

dum hoc in argumenti expositione esset, nec quisnam ille deus esse potuerit, cuius caussam Iuno susceperat, apparet; suas illa iras, sua odia, exercuit. Possis et illam rationem experiri; *quo deo laeso*, et, si, Iunonem illud numen fuisse, satis constat, *qua de caussa illa tantopere ad iram prouocata*, *Aeneas tot discrimina adierit*. vt adeo poeta structura verborum deserta ad aliam deflexerit. Quam durum tamen et hoc sit, facile sentias. Omnibus igitur tentatis et expensis, (nisi coniecturam in V. L. propositam admiseris) quamquam duriorem, praeferas rationem iam a Seruio propositam: *quo*, qua re, qua in caussa, *numine laeso*, maiestate diuina, h. e. ipsa Iunone. Si poeta duriore hac ratione offensus fuisset, facile *quo*, quatenus, qua in re, vel *qui*, quomodo, rescribere potuisset. Subiicitur pro explicatione: *quidue dolens — impulerit* dea virum (exegisse, h. e. coegerit) *tot casus voluere*, h. e. vt subiret, adiret. Quae enim grauia, difficilia et molesta sunt, et quae magna cum difficultate mouemus, machinamur, molimur, perficimus, ea *voluere* poetis dicuntur; nunc et ea, quae tolerantur.

12. Cur a Carthagine initium narrandi faciat poeta, v. mox ad v. 34. Vrbs *fuit*, quoniam illa tum erat euersa, a Tyriis condita et habitata. *Antiqua*, non tam quoniam noua Carthago deducta nuper a Caesare colonia erat, vt fere interpretes; sed quoniam antiqua origo inprimis in vrbium laude memoratur. inf. II, 363 de Troia: *Vrbs antiqua ruit*, et de Italia: *Terra antiqua, potens*.

13. 14. *Longe*, procul sita, magno interiecto maris interuallo, ex aduerso Italiae et quidem Romae, quam per *Tiberim* designari puto. *studiisque asperrima belli*, grauiter dictum pro: *dedita*, vacans

Quam Iuno fertur terris magis omnibus vnam
Posthabita coluisse Samo; hic illius arma,
Hic

15 *Hanc* Bigot. *fertur terram* Sprotianus pro var. lect. *vna* Parrhas.
16 Ad hiatum in hoc versu impugnandum neminem video quicquam attulisse, vt mirum sit, cur ad alios offenderint.

cans studiis belli: quod *asperum* dici solet; tum poetis studium dicitur asperum, tandemque *vrbs aspera studiis belli*. Virtus bellica a poetis per *iram* exprimitur eiusque attributa. *Exasperatur* autem is, qui offenditur et ad iram prouocatur. Itaque *asper*, τραχὺς, modo iratus, vehemens, ferus, ferox, saeuus, modo fortis, bellicosus, modo acer, ardens, concitatus, flagrans, vt h. l. Similiter *acres* iracundi, calidi, ὀξεῖς, mox strenui, τραχύτεροι, tum vehementes, δεινοί, et sic fortes. Semel monuisse expedit ad poeticam orationem, quam inprimis perspectam esse volumus, declarandam.

15. Quam Iuno fertur vnam omnium maxime amasse, ac iam Samo praetulisse, in qua antiquissima et celeberrima Iunonis religio erat. De templo Iunonis Samiae v. Herodot. III, 60. Carthagine sub *Vraniae* nomine h. e. ea appellatione, quae graece ita reddi posset, Iuno fuit culta, aut coli credita: nam comparatio illa deorum apud exteras gentes coli solitorum parum docte a Graecis et Romanis facta est: ita ab aliis haec ipsa Poenorum dea cum Venere comparata est. vid. Selden. de Diis Syris Synt. II, 2.

16. *Hic illius arma, hic currus fuit*] ducta, puto, ratio ab antiquis heroibus, qui curribus vecti ad pugnam egrediebantur; reduces autem eos in loco tecto collocabant ac reponebant. v. Il. Θ, 441. ε, 194. traducta illa, vt alia, ad deos, quibus currus sui essent, qui in iis locis, quae potissimum frequentarent dii et colerent, reponerentur. Pro talibus locis habentur poetis eae vrbes eaque templa, quae celebriore aliqua religione eminent. Egregius hanc in rem locus Il. ν, 21 sqq. de Aegis Neptuno sacris. Iunonis autem currus e nobili Homeri loco Il. ε, 720 sqq. (adde Odyss. ε, 381) notus est. Burmannus laudat Val. Flacc. V, 184. Poetice tamen potius quam vera descriptione vsi videri debet poeta. Nam Carthaginienses non curru sed leoni insidentem expressisse memorantur coelestem suam deam.

Hic currus fuit: hoc regnum dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, iam tum tenditque fouetque.
Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
Audierat, Tyrias olim quae verteret arces;
Hinc populum late regem, belloque superbum
Venturum excidio Libyae: sic voluere Parcas.

Id

17 *regni* Goth. pr. 18 *sinant* Medic. a m. pr. et pr. Moret. *sinent* editi quidam et Goth. tert. *si quam* Zulich. *intendit* Puget. et Parrh. a pr. m. quae varietas et alibi occurrit. cf. Burm. *fouetque* tres ap. Burm. *vouet* coni. Heumanni. v. Not. 19 *Troiano sanguine*, sine *a* Moret. pr. et Leid. sed v. Heins. Iudicium de hoc versu obscurum Quinctiliani Inst. IX, 3, 14. vbi v. Interpp. 20 *quae uerteret* duo ap. Burm. alii ap. Pier. vt et alibi variatur. *auerterat* tert. Rottend. *quam verteret* Puget. 21 *Hic* Schol. Cruqu. ad Horatium Epod. 5. Si *hunc populum* legere liceret, reprehensioni inanis repetitionis nullus locus foret.
22 *Libyes* ed. Ven.

deam. cf. Apuleius Met. VI, 4. Porro *arma* Iunoni tribuuntur, non, quatenus inter reliquos deos deasque armata proeliis ante Troiam interfuit, vt Il. υ, 70 et Aen. II, 614 *Iuno ferro accincta* cf. Valer. Flacc. V, 288. 289. debent enim *arma* h. l. esse aliquod proprium ac perpetuum; vt adeo de *Iunone armata* cogitandum sit, qualis Hera ὁπλοσμία fuit in Elide culta, Lycophr. Cass. 610. 858, et *Iuno* in h. l. e. curru recta Olympiae ap. Pausan. V, 15 p. 414. Hasta tamen ei quodam modo propria fuit; etiam ex Latinorum religione. Nota Sabinorum *Iuno Curitis*. cf. Cerda. Sed optime Seruius: *Sic autem esse etiam in sacris Tiburtibus constat, vbi sic precantur: Iuno curulis, tuo curru clipeoque tuere meos curiae vernulas sane.* Locum nostri poetae expressit Ouidius, Fast. VI, 45 *Poeniteat, quod non foui Carthaginis arces; Cum mea sint illo currus et arma loco.*

17. 18. Carthagine, Romae aemula, praeclare vtitur poeta h. l. vt ea vrbs regnum gentium, caput imperii terrarum, sit, Iuno *iam tum* prisca illa Aeneae aetate, ante Romam conditam, *tendit*, contendit, allaborat, operam dat, *fouetque*, pro vulgari, studet; *fouet* hoc, hanc rem, hoc consilium, animo et cogitatione. *Si qua* ratione.

19 sqq. Enimuero e Troiana stirpe ortum habituram esse acceperat gentem, quae Carthaginem aliquando esset euersura.

Id metuens, veterisque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis:
Nec dum etiam caussae irarum saevique dolores
Exciderant animo; manet alta mente repostum
Iudicium Paridis, spretaeque iniuria formae,
Et genus invisum, et rapti Ganymedis honores.

His

24 *Agris* Medic. *gesserit* Moret. qus. 25 *necdum iam* fragm. Moret. *saevique labores* Pierii Longob. cum aliquot aliis ex vulgari permutatione. sed *dolores* propric irarum inprimis mulicbrium. cf. Burm. 26 *Exciderent* vnus Leid. *in* inter *alta* et *mente* iam Pierius sustulerat. 28 *raptis* Rom.

euersura. Populum enim ab ea gente esse oriturum, qui ad exscindendam Carthaginem in Africam sit copias suas traiecturus. Si ita exposueris, poetam forte aliqua ex parte a reprehensione inanis tautologiae liberes, nec Cerdae (ad lib. X, 213. 214) nec P. Angelii Bargaei subtilitate indigeas, in Epp. Clar. Viror. lib. I pag. 85 (Lugd. 1561), qui, vt ne eadem res bis dicta esset, explicabat: *venturum*, futurum et euasurum late regem ab excidio Libyae. Iam expende rationem poeticam. *Hinc*, ex hac progenie, posteritate Troianorum. *populum late regem* pro late regnantem, v. Burm. ad Petron. c. 82 extr. Comparant εὐρυκρείων Homericum et εὐρυμέδων. cf. inf. I, 235 *Hinc fore ductores* etc. *bello superbum*, exquisitius quam potentem, ferocem, vtpote victorem, κυδιόωντα, semel de hoc vsu vocis apud poetas monemus. *Libya* nunc plenius pro Carthagine in ea Africae parte sita. *excidio Libyae*, *exitio*, ad exitium, vt *auxilio*, *subsidio*. v. Burm. Audierat *Parcas sic voluere* siue fila sua nere et cum iis fata, ἐπικλῶσαι, siue haec moliri, machinari: hoc alterum verius.

23. 24 *Veteris belli*, paullo ante gesti, vt *vetus* et *antiquus* interdum. v. Burm. *prima*, primum, prius. *Argis* pro *Argiuis*.

25—28 In parenthesi esse positos puta. *Id metuens et belli memor*, *quod gesserat*, — *arcebat Troas*. Cum autem alias caussas interposuisset, *iniquum Paridis iudicium*, *quo Iunonis forma inferior pronuntiata fuerat*, et *Ganymedis raptum*, addit v. 29 *His accensa super*, cum, super caetera, insuper, etiam his sibi factis iniuriis esset inflammata. Aliorum interpretum ratio, vt *Id metuens* cum antec. *Audierat* iungas, orationem efficit

His adcensa super, iactatos aequore toto
Troas, reliquias Danaum atque immitis Achilli,
Arcebat longe Latio: multosque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantae molis erat Romanam condere gentem.
Vix e conspectu Siculae telluris in altum

Vela

30 *atque* aliquot in codd. abest. v. Pierium. *Achilli* Medic. aliique ap. Pier. et Heins., quem vide hic et ad 120 et ad Ecl. VIII, 70. siue quod etiam *Achillus* olim fuit, vt *Patroclus* et *Patrocles*, siue ex *Achilleus*, pro *Achillei*, quod verisimilius; nisi sic scribendum erat. Mox v. 41 *Oilei* in Med. est *Oili*. nam ab *Achilles* frustra ducere id Grammaticos puto. Vulgo h. l. *Achillis*.

efficit elumbem et languidam. Anacoluthum agnoscere satius esset, sed necesse non est. *Manet repostum* pro vulgari, est repositum in animo *alte*, profunde. Comparanda autem cum his Homerica *Il.* υ, 25—30. Formam adumbrauit Statius Theb. I, 246, vbi Iupiter: *neque enim arcano de pectore fallax Tantalus et saeuae periit iniuria mensae.* Hinc Ouid. Fastor. VI, 43 *Caussa duplex irae: rapto Ganymede dolebam: Forma quoque Idaeo iudice victa mea est.* Caeterum versus est ex ornatissimis. *spretae iniuria formae* adiectum ad declarandam iudicii indolem. *spreta forma*, est Iunonis pulchritudo pulchritudini Veneris posthabita; et, quandoquidem id cum Iunonis iniuria factum, hoc plenius: *spretae formae iniuria. Genus inuisum*, propter Dardanum, Iouis et Electrae, pellicis, filiae Atlantis, filium, a quo Troiani ducunt originem: *Seru.* vt Exc. VI ad lib. III. *rapti* (v. Aen. V, 255) *Ganymedis honores*, ministerium poculorum, ad quod receptus est, remota Hebe: *Seru.*

29—33. *His accensa super*, insuper; v. ad v. 25. *reliquias Danaum*; a Danais et ab Achille relictos Troianos, qui Achiuorum manus effugerant. Mox *multos annos*, h. e. septem; v. Exc. II ad lib. III. *acti fatis*: non tam, quoniam hoc Iunonis odium fatale erat, vt Seru.; sed potius, quoniam hi ipsi Troianorum errores fatales erant. *molis*, molitionis, difficultatis. In prosa: *Tam difficile erat*, vt Troiani in Latium peruenirent, ibique stirpis, e qua Romani orituri essent, auctores fierent.

34. Hic, vt in Odyssea, in medias res abripitur lector. Quomo-

Vela dabant, laeti et spumas salis aere ruebant;
Quum Iuno, aeternum seruans sub pectore volnus,
Haec secum: Mene incepto desistere victam,
Nec posse Italia Teucrorum auertere regem?

Quippe

35 *salis* in Medic. supra adscriptum, aberat, vt esset hiatus. Sed et X, 214 *campos salis aere secabant*. 36 *in pectore* Zulich. ex glossa. aut *in* ex alio ordine, qualis in Doruill. *seruans aeternum*. 38 *Nec possum* Rottend. sec. *non posse* Puget. et sic Donatus legit. *euertere* Goth. pr. *auertere gentem* tres ap. Burm. et Goth. tert. *classem* Zulich. pro var. lect. ex versu sequ.

Quomodo enim e Sicilia solverit Aeneas, qui tum classe in Italiam tendebat, infra videbimus sub finem libri III. Sed tempestate mox orta a cursu auertitur et ad litus Africae, tantum non naufragio facto, eiicitur. Rerum autem ordinem ipsamque adeo dictionem ad Homeri exemplum instituit Odyss. ε, vbi Vlysses ex Calypsus insula Ithacam petens, cum iam Phaeaciam in conspectu haberet, tempestate a Neptuno excitata naufragus enatat. Quod ibi Neptunus fecit, tribuitur h. l. Aeolo, quodque Leucothea, hic Neptuno. cf. Macrob. Sat. V, 22. In Homero tamen maior rerum varietas narrationisque suauitas.

35. *Vela dabant*, cum per epexegesin hoc vellet explicare, saltem verbis erat ornandum, cum sententia eadem maneret; itaque *spumas salis*, ἅλμης, maris; occurrit et alibi. *aere*, aerata naui, (nec modo *rostra aerata* sed et *puppes aeratae et auratae*, vt Aen. V, 198) *ruebant*, secabant, vt terra *ruitur* sulco facto, eruitur. *laeti*, alacres, Italiae, laborum metae, nunc tandem propiores, πρόθυμοι, cf. II, 394. 395. *Seru.* Habuit forte poeta ante oculos versum 269 Odyss. ε, γηθόσυνος δ' οὖρῳ πέτασ' ἱστία δῖος Ὀδυσσεύς.

36—38. *Aeternum volnus*, qui v. 25 *saeui dolores*. ita gr. ἕλκος. Adumbrata autem Iunonis indignatio ex Odyss. ε, 281 sqq., vbi similis oratio Neptuni. Hinc nullus fere est poeta, qui non eundem ad modum iram alicuius dei finxerit. Similem prorsus locum videbis inf. lib. VII, 286 — 320; quem comparasse non poenitebit. Ex vtroque Bacchi Ioui supplicia verba finxit Statius lib. VII Theb. 151 sq. 182 seq. Caeterum legenda haec sunt oratione per irae et indignationis impetum intercepta: vt solemus

Quippe vetor fatis. Pallasne exurere classem
Argiuum, atque ipsos potuit submergere ponto,
Vnius ob noxam et furias Aiacis Oilei?
Ipsa,

40 *ipse* Gracu. male. *potuit atque ipsos* tert. Moret. *submergere* vnus Leid. sed superscripto altero. 41 *furiis* Pierii obl. quod defendi posset. cf. Burm. *Oili* Medic. v. ad v. 30.

mus in magno animi motu eloqui. *victam* poetica copia adiicitur. *Teucrorum regem*, ducem.

39 sqq. Potuit tamen Pallas, vel contra fata (h. e. quamuis faustus reditus fato erat destinatus), Achiuorum classem coelesti igni comburere et fluctibus opprimere, vnius Aiacis vlciscendi caussa. Ab Euripide haec sumta esse, Macrob. V Sat. c. extr. monet. Male Vrsinus ad *Aiacem Oileum* fabulam Euripideam prouocat, quae nulla fuit, sed Οἰλεὺς credita fuit, quae Συλεὺς legi debet, vt Heathius, V. Cl., docuit. (Ex eo nunc fragmenta vid. ap. Valk. in Diatr. et ap. Musgrav. De Syleo v. ad Apollod. p. 443) Sed Euripidis locus, quem Virgilius respicere debuit, est in Troad. v. 77—86. vnde etiam versus 23 sqq. Virgilio ante oculos fuere. Fabulae fundus est in Homero Odyss. γ, 135 sq. et multo magis δ, 499 sqq., sed ibi Neptuno tribuitur, quod h. l. Minerua facit: *Illum exspirantem — Turbine corripuit.* Homerum autem sequuti poetae cyclici, varie et copiose, inprimis in Νόστοις suis, tractasse videntur hanc narrationem, vt ex Quinto Cal. colligo, qui copiose Aiacis fata exponit lib. XIV, 420 seqq. Etiam Lycophron in Cassandra v. 392. 3. cum vulgari narratione consentit. Virgilianam tamen rationem, praeter schol. ad Il. ν, 66 ex Callimacho, ἐν Αἰτίοις, Hyginus habet fab. CXVI. vnde colligo, Tragicum aliquem Mineruae partes has olim dedisse, quas Homerus Neptuno dederat; quamquam et hic ipse huic variationi locum fecisse videri potest, dum interdum totam reditus Achiuorum calamitatem ad solam Mineruam refert, vt Odyss. α, 326. γ, 135. 145.

40. 41. *Ipsos* Argiuos; nisi doctiorem rationem vis sequi, vt post classem *nautas* intelligas; vti nonnunquam fit. cf. Burm. ob *Aiacis Oilei* f. insanam libidinem, stupro Cassandrae illato in Mineruae templo, in conspectu ipsius deae. Cassandram ab Aiace vi ab ara deae abstractam videre licet in gemmis anaglyphisque nonnullis; in tabula Polygnoti apud Delphos eadem

Ipsa, Iouis rapidum iaculata e nubibus ignem,
Disiecitque rates, euertitque aequora ventis;
Illum, exspirantem transfixo pectore flammas,
Turbine corripuit, scopuloque infixit acuto.
Ast ego, quae diuom incedo regina, Iouisque
Et soror et coniunx, vna cum gente tot annos

Bella

42 *e nauibus* tert. Rottend. et Menag. a m. pr. *vnum* pro *ignem* Goth. tert. 43 *Deiecitque* tres ap. Burm. quem vide. *euertit* Giphan. Ind. Lucr. et van Hoven Campens. Fasc. III, p. 232. *inuertit* Hamb. sec. ap. Cort.; sed *euertere* pro *subuertere* efficax verbum. 44 *spirantem* Mentel. pr. *transfixo corpore* Sprot. et Menag. sec. *tempore* Probus legit in Seruianis, quae vide. 45 *Inflixit* legerunt nonnulli ap. Pierium. et sic Iunt. et iam olim Cornutus ap. Seru. Sed *acuto* scopulo *infigi* melius. 46 *Diuom* Burm. ex Gud. 47 *annis* Hamb. pr. et Zulich. perpetua variatione.

dem res expressa erat teste Paus. X, 26. v. inf. ad II, 403. Etiam *Aiax fulmine incensus* picturae argumentum erat ab Apollodoro Atheniensi factae: Plin. XXXV, 9, s. 36, 1. Facinus hoc honeste, ingrauiter tamen, declaratur per *nouam* et *per furias*.

42. En exemplum deae fulmen moderantis. Sed talia iam vulgata sunt post Cuper. Harpocr. p. 100. Burmann. Iou. Fulgur. c. 15 et Winkelm. *Monumenti antichi* T. II, cap. 2. Res etiam in gemmis obuia. Sed piget in his disertum esse; ad poetae locum cf. Quintum Calab. XIV, 445 sqq. 508. 532. et Seru. ad h. l.

42—45. Facta nauium dispersione ad Caphareum, Euboeae (cf. inf. XI, 260) promontorium, Aiax Oilei f. ad Gyras petras, prope Myconum insulam, actus naufragium fecit. Ipsum vero Pallas fulmine percussum procellae vi scopulo etiam illisit. Commentarii loco esse potest Senecae imitatio in Agamemnone, quo loco Achiuorum reditum narrat 528 sqq. adde Quintum l. c. XIV, 547 sqq. Philostr. Imagg. II, 13. cf. Lennep. ad Phalar. Epp. p. 50.

46. 47. Cf. Aen. VII, 304. 307—310. *incedo*, h. e. quae sum; sed illud maiore cum dignitate. Incessus dearum, inprimis Iunonis, grauitate sua notus. Propert. II, 2, 6 *incedit vel Ioue digna soror*, h. e. tamquam altera Iuno. *Iouis soror et coniux* ex Homerico: κασιγνήτην ἄλοχόν τε Il. π, 432. cf. Cerda.

48. Prae.

Bella gero. Et quisquam numen Iunonis adoret
Praeterea, aut supplex aris inponat honorem?
Talia flammato secum Dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca feta furentibus austris,
Aeoliam venit. Hic vasto rex Aeolus antro

Luctantis

48 *aut quisquam* Pierii Longob. cum aliquot aliis; item quinque ap. Heins. Voss. *haud qu.* ap. Pierium alii: *aut quis iam*, vel *nequisquam* Goth. sec. *et quis iam* edit. Mediol. et Goth. pr. *en quisquam*. Sed praestat *et*. Porro *nomen* nonnulli, vt solent. *adoret* *et imponet* Rom. et alii ap. Picr. Medic. et multi alii ap. Heins. et Burm. it. Goth. tert. inter quos nonnulli *imponit*. Vulgatam defendit Burm. Heinsius vero alteram, et meo quidem iudicio recte. Maior enim vis absolutae orationi inest. *imprendit* Moret. sec. *imponit odorem* Mentel. alt. a m. sec. *honores* Goth. tert. Hamb. sec. in Exc. Cort. ed. Ven. 1472. 51 *loca plena* Leid. vnus ex interpr.

48. Praeclare ad inuidiam *bella gero*, pro, eam perdere cupio. *numen Iunonis*, me. at quanto grauius! Adumbrata autem haec ex Odyss. *ν*, 128 sqq.

49. *Praeterea*, post talia, in posterum. est Homericum *ἔπειτα*. *honos*, solenne poetarum de sacrificiis, libationibus etc., quae in deorum honorem fiunt, aliquantum ornatus habet. Expressit versum Ouid. Am. III, 3, 33 *Et quisquam pia thura focis imponere curet?* Iam vides *honorem* plus dignitatis epicae habere. Maius etiam decus addito *supplex*, vocabulo religioso, quod omnino, vt *supplicare*, ad cultum deorum refertur, sacris vel precibus factis.

50. Nota narrandi artificium: non ante verbis consilium Iuno exponit, sed statim, quid ea peregerit, subiicitur. Habuit autem poeta ante oculos Il. *ξ*, 230 sqq. vbi Iuno Somnum adit.

51. 52. *Nimborum* h. l. ventorum, qui *perturbati aeris, repentinarumque ac praecipitum pluuiarum* caussae sunt. *feta* poeticum, vt *grauida*, plena *austris*, omnino ventis; sed *austri* sunt saeuissimi in mari Mediterraneo; igitur melius hoc genus ponitur. ad *insulam Aeoliam* venit h. e. vnam ex Aeoliis seu Vulcaniis et Liparaeis. Sed vnam tantum norat Homerus Odyss. *κ*, 1 sq. v. Excurs. ad h. l.

52—56. Ornati versus: Aeolus inclusos tenet ventos. *vasto antro*, naturale enim est, vt loca concaua (subterranea) plena sint ventis. vid. Seneca Qu. nat. VI, 18.

54. im-

Luctantis ventos tempestatesque sonoras
Imperio premit, ac vinclis et carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum claustra fremunt: Celsa sedet Aeolus arce
Sceptra tenens; mollitque animos, et temperat iras.
Ni faciat, maria ac terras coelumque profundum
Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.

53 *luctatos* Gud. 54 *et v.* Nonius et duo Burm. 55 *vasto cum m.* Oudart. et Leid. solenni variat. 56 *circum* Heins. ex scriptis omnibus. vulgo: *circa.* *circum castra* Hamb. sec. *fervunt* Menag. pr. 57 *tenet* Doruill. *mollitque* vnus Heins. 58 *Ni faciant* Priscian. et Medic. Etiam Pomponius Sabinus. 59 *rabidi* Moret. sec. *vertantque* Menag. pr. et ed. Ven. 1472. *versantque* Vratisl. *traherentque* Oudart. *traerentque* Leid. vnus. *ruerentque* Hugen. sed *verrant* egregie pro diripiant, spargant; et est omnino voc. ventorum. *per aures* Iunt. ed.

54. *imperio premit*, gravius quam regit, et *frenat* plus quam tenet, cohibet. *vincula* per *carcerem* declarantur. non enim compedes esse possunt. Sunt igitur pro custodia.

55. Optime iunges: *fremunt cum murmure montis*. Certe *murmur montis* recte iungitur. nam quae oculorum auriumue sensu accipiuntur aliquo in loco, ea ipsi loco tribuuntur. cf. inf. 124. Praeiuit autem nostro Lucret. VI, 196 *Speluncas — venti cum, tempestate coorta, Implerunt, magno indignantur murmure clausi.* Virgilius vero Statio Theb. I, 347 *Iam claustra rigentis Aeoliae percussa sonant* etc. item Valerio Fl. I, 574 sqq. inprimis 591 sqq.

56. 57. *Celsa in arce*, extra antrum, alto in montis cacumine, tamquam in specula, infra 140 *aula* dicta s. regia. Sic apud Homerum Odyss. κ pr. habet regiam Aeolus, vt et apud Quintum l. c. 475. *mollit animos*, mitigat, h. e. domat, δαμᾷ, reprimit ac coercet eorum impetus.

58. *Ni faciat — quippe ferant* exquisitius quam vulgare, *quod ni faciat Aeolus, ferant vtique. profundum coelum*, altum, v. ad Georg. II 288. Habuit poeta ante oculos Lucret. I, 279. 280 *Venti — corpora caeca, Quae mare, quae terras, quae denique nubila coeli Verrunt ac subito vexantia turbine raptant.*

Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens: molemque et montis insuper altos
Inposuit, regemque dedit, qui foedere certo
Et premere, et laxas sciret dare iussus habenas.
Ad quem tum Iuno supplex his vocibus vsa est:
Aeole, namque tibi diuom pater atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus et tollere vento,
Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat aequor,
Ilium in Italiam portans victosque Penates:
Incute vim ventis, submersasque obrue puppes;

60 *addidit* tres Burm., inter quos Hamburg. pr. *addidit imis* pro var. lect. — 61 *id metuens* tres ap. Burm. ex v. 23. — 63 *iussus et iussus dare sciret* iidem. — 66 *emulcere* Mead. *ventos* Donat. Acro et edd. nonnullae; etiam Hamburg. sec. male: cf. Burm. — 68 *Ilion Italiam* sex ap. Burm. cum ed. Ven. 1472. *in* omittit etiam Goth. pr. *in Italia* Leid., at Ouid. Ep. VII, 51. *Ilion in Tyrios transfer felicius vrbem.* cf. Burm. — 69 *que* abest a Ven. *summersasque* Rom. et alii. *subuersas* coni. nonnulli ap. Pierium, quia *obrui* prius quam *submergi*: male in poeta.

60 — 64. Primum ventos speluncis inclusit, *insuper* praeterea, *molem et* (quae montis est explicatio) *montes altos* iis imposuit. *foedere certo* certa lege, ratione; non temere et pro eorum impetu: *premere*, habenas inhibere, retrahere: opp. *laxas dare*, laxare. modo coercere (v. 54 *frenare*), modo liberiorem impetum concedere, omninoque moderari, *iussus* a Ioue. cf. 77.

65 — 69. *Aeole, namque* — poetica ratio, qua (Homeri exemplo γὰρ v. c. Iliad. ω, 334, vbi cf. Ern.) prosaicam formam relinquit et simul orationi vehementiam affectus conciliat: *Aeole*, quandoquidem *tibi Iupiter*, πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, *dedit hoc*, vt possis tempestates excitare et sedare; *Incute vim ventis* — *ponto*, vt obruatur fluctibus classis mihi inimica. *Mulcere fluctus*, reprimere, *et tollere* eos *vento*, h. e. concitare, vt alte insurgant. cf. Cerda et Burm. Sumtum ab Ennio Annal. XVII Auster et Aquilo *Eundo mari magno fluctus extollere certant.* Odyss. κ, 21. 22 Κεῖνον γὰρ ταμίην ἀνέμων ποίησε Κρονίων, Ἠμὲν παυέμεναι, ἠδ᾽ ὀρνύμεν, ὅν κ᾽ ἐθέλῃσι. Illustrat et Dionysii Perieg. versus 464 Αἰόλου, ὃς θνητοῖσι μετ᾽ ἀνδράσιν ἔλλαβε δῶρα,

Luctantis ventos tempestatesque sonoras.
Imperio premit, ac vinclis et carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum claustra fremunt: Celsa sedet Aeolus arce.
Sceptra tenens, mollitque animos, et temperat iras.
Ni faciat, maria ac terras coelumque profundum
Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.

Sed

53 *luctatos* Gud. 54 *et v.* Nonius et duo Burm. 55 *vasto cum m.* Oudart. et Leid. solenni variat. 56 *circum* Heins. ex scriptis omnibus. vulgo: *circa.* *circum castra* Hamb. sec. *fremunt* Menag. pr. 57 *tenet* Doruill. *mollisque* vnus Heins. 58 *Ni faciant* Priscian. et Medic. Etiam Pomponius Sabinus. 59 *rabidi* Moret. sec. *vertantque* Menag. pr. et ed. Ven. 1472. *versantque* Vratisl. *traherentque* Oudart. *traerentque* Leid. vnus. *ruerentque* Hugen. sed *verrant* egregie pro diripiant, spargant; et est omnino voc. ventorum. *per aures* Iunt. ed.

54. *imperio premit*, grauius quam regit, et *frenat* plus quam tenet, cohibet. *vincula* per *carcerem* declarantur. non enim compedes esse possunt. Sunt igitur pro custodia.

55. Optime iunges: *fremunt cum murmure montis*. Certe *murmur montis* recte iungitur. nam quae oculorum auriumue sensu accipiuntur aliquo in loco, ea ipsi loco tribuuntur. cf. inf. 124. Praeiuit autem nostro Lucret. VI, 196 *Speluncas — venti cum tempestate coorta, Implerunt, magno indignantur murmure clausi.* Virgilius vero Statio Theb. I, 347 *Iam claustra rigentis Aeoliae percussa sonant* etc. item Valerio Fl. I, 574 sqq. inprimis 591 sqq.

56. 57. *Celsa in arce*, extra antrum, alto in montis cacumine, tamquam in specula, infra 140 *aula* dicta s. regia. Sic apud Homerum Odyss. κ pr. habet regiam Aeolus, vt et apud Quintum l. c. 475. *mollit animos*, mitigat, h. e. domat, δαμᾷ, reprimit ac coercet eorum impetus.

58. *Ni faciat — quippe ferant* exquisitius quam vulgare, *quod ni faciat Aeolus, ferant vtique.* *profundum coelum*, altum, v. ad Georg. II, 288. Habuit poeta ante oculos Lucret. I, 279. 280 *Venti — corpora caeca, Quae mare, quae terras, quae denique nubila coeli Verrunt ac subito vexantia turbine raptant.*

60—64.

Exigat, et pulchra faciat te prole parentem.
Aeolus haec contra: Tuus, o regina, quid optes
Explorare labor; mihi iussa capessere fas est.
Tu mihi, quodcumque hoc regni, tu sceptra Iouemque
Concilias; tu das epulis adcumbere diuom,
Nimborumque facis tempestatumque potentem.
Haec vbi dicta, cauum conuersa cuspide montem
Inpulit in latus; ac venti, velut agmine facto,
Qua data porta, ruunt, et terras turbine perflant.

Inci-

75 *faciat te prole beatum* Bigot. 76 *Aeolus e contra* sex ap. Burm. a librario barbaro, vt fere semper. *quod* nonnulli ex Heinsianis; item ex Pierianis. *quod optas* duo Hamb. et ed. Ven. 1472. vt et alibi. 77 *labos* Zulich. 78 *quodcumque hic r.* Goth. pr. 79 *Concilia* Rom. 80 *parentem* Hamb. sec. 82 *at v.* tres Burm. non male.

77. *Explorare*, recte secusne id fiat, quod velis fieri. h. e. Rectene haec an secus a me postules, tu ipsa videris. Praemunit transitum ad Neptuni indignationem de Aeoli audacia v. 130 sqq. Simplicius Homerus Iliad. ξ, 195 Αὔδα, ὅ, τι φρονέεις, τελέσαι δέ με θυμὸς ἄνωγε, Venus ad Iunonem; quem versum et alibi repetit, vt Odyss. ε, 89.

78. Verba hanc sententiam fundunt: tuis in me officiis debeo totum hoc ventorum regnum, quod mihi a Ioue impetrasti, quin et ipsum inter deorum ordines locum; is enim designatur antiqua fabula per istud: *epulis accumbere Diuum*. vt de somno Homer. l. l. v. 241 ἐπικλινάζων. Obscuriorem aliquam fabulam subesse necesse est: scilicet antiquiores poetae, qui aerem per Iunonem declararunt, eius beneficio Aeolum deum factum narrasse videntur; quandoquidem aer concitatus ventos creat. Certauit autem Maro cum Homero Iliad. ξ, 238, vbi Iuno Somno θρόνον ab Vulcano affabre fabricandum promittit. Cerda ita illustrat, vt veteres dicat credidisse, in Iunonis potestate regna et imperia esse; parum commode.

81—83. Haec eadem ap. Quintum l. l. XIV, v. 479 sqq. Aeolus χερσὶν ὑπ' ἀκαμάτοισιν ὄρος μέγα τύψε τριαίνῃ — βίῃ δ' ἔῤῥηξε κολώνην. (non male epitheton adiecit noster *cauum* montem, propter antrum.) Egregie autem dei et potentia et impetuosum obsequium declaratur, vno sub ictu

Incubuere mari, totumque a ſedibus imis
Vna Eurusque Notusque ruunt creberque procellis
Africus, et vaſtos voluunt ad litora fluctus.
Inſequitur clamorque virum ſtridorque rudentum.
Eripiunt ſubito nubes coelumque diemque
Teucro-

84 *tortumque* legebat et hic Marklandus Epiſt. crit. p. 52, vbi illud *tortum* in plura poetarum loca reducere allaborat. 85 *crebrisque* Mead. Goth. tert. a m. pr. Caeterum nullus habet: *Vna Eurus Boreasque ruunt*, vel *Vna Eurusque Aquiloque r.* hunc tamen in hac tempeſtate inprimis expectes, qua ad Libyam deferatur claſſis. 86 *Affricus* multi ſcribunt. *Affricos* Rottend. et Goth. pr. *ad ſidera* Bigot. et idem Goth. pr. *tollunt ad ſidera* Hugen. pro div. lect. ſcilicet ex v. 103. 87 *It coelo clamorque v.* ap. Priſcian. libro VII, ſed aliter ſcripti et Eutyches Grammaticus ap. *Heinſ.* 88 *Arripiunt* Hamb. pr. forſ. *Abripiunt* Burm.

ictu monte (non, vt olim accipiebam, in latus dimoto, verum) latere montis percuſſo haſta dei, perrupto et ſic patefacto. *In latus* eſt pro in latere, vt inf. v. 114 *Vnam — in puppim ferit.* Alius poeta (quamquam et noſtrum idem facere volunt interpretes v. Burm.) repagula oſtiorum ſolui iuſſiſſet. Simplicior Homerus Od. ε, 291 ſq. nec tamen minus ſublimis. Statius Virgilii veſtigiis inſtitit: *dubiamque iugo fragor impulit Oeten In latus.* Theb. I, 119. *conuerſa cuſpide*, haſtae; quam diis geſtare ſolenne eſt, hanc intorquet, immittit, ruptaque rupe viam ventis facit, qua erumpant.

84 — 86. *Incubuere*, incumbunt, ἐνέπεσον, ἐπέχρεον, ἐπέσκηψαν. *a ſedibus imis ruunt*, h. e. eruunt a fundo: inf. II, 419 *imo Nereus ciet aequora fundo.* Sequitur tempeſtatis deſcriptio omnium fere poſt Virgilium poetarum imitatione nobilitata, in qua obſeruandum, quomodo omnia ſint ad terrorem et admirationem narrata. Quod vndique venti erumpere narrantur, non eo ſpectat, vt vno eodemque temporis momento omnes venti ſpirent; verum vti, quod natura tempeſtatis fert, crebrae aeris mutationes ab omnibus inde coeli plagis ſibi ſuccedant. cf. Exc. III ad h. v.

87. Laudat Seruius ex Pacuuio in Teucro: *armamentum ſtridor et rudentum ſibilus;* funium nauticorum.

88. 89. Odyſſ. ε, 293 σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε Γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον· ὀρώρει δ' οὐρανόθεν νύξ. cf. Odyſſ. ι, 66 — 69 et inf. III, 198, vbi *nimbi*, qui h. l. *nubes.* Mox *poli* pro coelo ſimpl.

92. Na-

Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, et crebris micat ignibus aether:
Praesentemque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Aeneae soluuntur frigore membra.
Ingemit, et, duplicis tendens ad sidera palmas,
Talia voce refert: O terque quaterque beati!
Quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis
Contigit oppetere! o Danaum fortissime gentis
Tydide,

90 *et* abest a Sprot. Hamb. pr, et ed. Ven. et malim deesse; habet Schol. Horat. I od. 34 c. caett. Sed infinita loca in poeta sunt, vbi aurium iudicium aut sententiae vis postulant, vt eiiciatur copula, quae tamen tuta latet sub codicum praesidio ac tutela. Nihil adeo nouare licet. *aer* MSS. Graeu. 91 *montem* Medic. a m. pr. 92 *Extimplo* scribitur in nonnullis. 93 *tendens geminas* Bigot. 95 *ora deum* pr. Hamb. Super *quis* Seruius ita est intelligendus: Duplex fuit forma: *qui*, *quorum*, *quis*. (non autem *queis*) et *ques*, *quium*, *quibus*; siue ab initio, *queis*, *queium*, *queibus*. 96 *o* deest ed. Ven. 1472.

92. Naturae veritatem sequutus poeta, exemplo Homeri Od. ε, vnde locus expressus, v. 297 *καὶ τότ' Ὀδυσσῆος λύτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ*, Aeneam suum metu vacare non iubet. Aliud est Achillis exemplum, qui mortem a Xanthi eluvie instantem similiter exhorrescit Iliad. φ, 272. Antiquam sepulturae religionem huc aduocare, qua, cum inhumati iacerent, qui mari absorpti essent, tanto grauior naufragii horror esse debebat, nimis argutum arbitror. Priscis heroibus et metuere et flere haud indecorum est.

93. *Ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμὸν* v. 298 Od. ε, et sequitur similis oratio Vlyssis, vt hic Aeneae.

94—96. ibid. 306 *Τρὶς μάκαρες Δαναοὶ* etc. Compara locum. cf. Iliad. φ, 279 sqq. nostrum imitatur Seneca Agam. 515 sqq. *oppetere mortem*, vulgare; poeta absolute posuit: vt *obire mortem*, mox, *obire* simpliciter.

96—98. Diomedem, Tydei f., potissimum inter Achiuos memorat, quoniam cum eo congressus Aeneas a Venere morti ereptus fuerat. v. Iliad. ε, 239 sqq. 311 sqq. *Fortissimum* eum appellat ex Iliad. ζ, 98, vbi Helenus de eodem: *Ὃν δὴ ἐγὼ κάρτιστον Ἀχαιῶν φημὶ γενέσθαι*. (Aliena affert Schottus II. Obss. 15.)

Tydide, mene Iliacis occumbere campis
Non potuisse, tuaque animam hanc effundere dextra!
Saeuus vbi Aeacidae telo iacet Hector, vbi ingens
Sarpedon: vbi tot Simois conrepta sub vndis
Scuta virum galeasque et fortia corpora voluit.
Talia

97 *Tytide* multi male scribunt. Est Τυδείδης. mox: *decumbere flammis* Hamb. pr. sed cum Diomede in campo ante Troiam congressus est. v. not. 98 *hanc animam* Parrh. *tua hanc animam* Bigot. *animamque tua hac* (saltem deb. *hanc*) Moret. pr. 99 *et ingens* vnus Pierii, vnde Gisan. facit *vt*. 100 *Sarpedo* Medic. a pr. m. *sub vndas* alii ap. Seru. Versum hunc repetit inf. VIII, 539. 101 *pectora* Oudart. Hamb. sec. et Leid. nec non Goth. tert.

99. Odyss. γ, 108 Nestor facta Achiuorum ante Troiam recensens ἔνθά δ' ἔπειτα κατέκταθεν ὅσσοι ἄριστοι· Ἔνθα μὲν Αἴας κεῖται Ἀρήϊος, ἔνθα δ' Ἀχιλλεύς, ἔνθα δὲ Πάτροκλος — ἔνθα δ' ἐμὸς φίλος υἱός, suauissimus locus! *saeuus Hector* simpl. pro fortis, vt *acer*, *asper*, v. 14. Scilicet, vt semel moneamus, cum *saeuus* proprie ad iram, furorem, ac vehementiam spectet, pro communi epitheto, saepe tantum in ornatum, adhibetur in omnibus rebus, quae ad bella, pugnas, virtutem; ad imperia, regna, iussa; ad mare, ventos, tempestates, pertinent. Quo fit, vt nonnunquam per *fortis*, *magnus*, *potens*, declarari possit, vt Homerica δεινὸς, αἰνὸς, ἀπηνής. *telo*, hasta, v. Iliad. χ, 319. *iacet*, periit, κεῖται. quamquam et corpus Hectoris sepulturam sub moenibus vrbis habuit, v. Iliad. ω, 786; non vero Sarpedonis, qui in Lyciam fuit abductus. Sarpedon *ingens*, πελώριος.

100. 101. Contendit cum Homero Iliad. μ, 22 sq. καὶ Σιμόεις ὅθι (in cuius litore) πολλὰ βοάγρια καὶ τρυφάλειαι Κάππεσον ἐν κονίῃσι, καὶ ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν. cf. inf. v. 119. Inf. XI, 257 *Quos Simois premat ille viros*. Praelia autem inter Simoentem et Scamandrum facta. (cf. Comment. de acie Homerica p. 154. To. VI Comm. Soc. R. G.) Potest sane oratio nimis ornata videri ex Aeneae persona; sed innumeris locis poetae cum epici tum tragici ac lyrici sibi indulgent in ornatu, etiam vbi alios loquentes inducunt. Vide v. c. inf. Iunonis verba 229 sqq. et Iovis 257 sqq. neque hoc, nisi in immodica pigmenta excurrat poeta, vitio dabis, vbi semel memineris, Iouem et Iunonem non propriis, sed poetae verbis vti.

102 — 105.

Talia iactanti stridens aquilone procella
Velum aduersa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
Franguntur remi: tum prora auertit, et vndis
Dat latus: insequitur cumulo praeruptus aquae mons.
Hi

103 *auersa* vna Iuntina ed. *fluctumque* Medic. a m. pr. cum aliis. v. Burm. 104 *proram auertit* (s. procella s. nauis) Medic, et Gud. item Rom. cum nonnullis aliis. *proram vertit* Sprot. sed cedit codd. auctoritas poeticae rationi, qua *auertere*, pro se a., absolute dici solet. cf. Heins. et Burm. *proram aduertit* quatuor ap. Burm. *prora aduertit* Leid. a m. pr. 105 *proruptus* alter Hamb. cf. inf. 247.

102—105. *iactanti* simpl. dicenti. Homerus Od. ε, 313 Ὣς ἄρα μιν εἰπόντ' ἔλασε μέγα κῦμα κατ' ἄκρης Δεινὸν ἐπεσσύμενον — μέσον δέ οἱ ἱστὸν ἆξε Δεινὴ μισγομένων ἀνέμων ἐλθοῦσα θύελλα: Locum Iliad. ο, 624 sqq. non bene comparant viri docti. *stridens aquilone procella*, h. e. ab aquilone incitata, immissa; plus autem est in *stridens*. Magna igitur vis a septemtrione veniens *ferit velum* et lacerat, *aduersa*, a prora irruens, excitatque fluctum ingentem, quo vtrinque citra nauis latera se prouoluente remi franguntur, seu, quod proprie dicitur, *detergentur*; Graecorum παρασύρειν τὰς ταρσούς. cf. Diodor. XI, 18. vnde sequitur τὸ παραφέρεσθαι, φέρεσθαι πλαγίας τὰς ναῦς vel ἐπικαρσίας; detersis sc. remis iam obliquo cursu fertur nauis, adeoque *prora auertit* se, incerta in hanc vel illam partem fertur, et nauis *vndis*, fluctibus, *dat latus:* quod nolim cum Cupero Obss. II, 2 a palaestra arcessere. Illustrantur haec ex Valerii Fl. imitatione. I, 618. 9. cf. Quint. Cal. XIV, 592. Fundus est in Odyss. ι, 70 sqq. de Vlysse a Ciconibus progresso: ingrauescit aquilo et naues αἱ μὲν ἔπειτ' ἐφέροντ' ἐπικάρσιαι, ἱστία δέ σφιν. Τριχθά τε καὶ τετραχθὰ διέσχισεν ἲς ἀνέμοιο (*stridens a. p. velum aduersa ferit*). Locus est e praestantissimis. *insequitur mons aquae praeruptus cumulo*, h. e. praeruptus, propter altitudinem cumulatae aquae. Intelligit autem *decumanum fluctum* (Graeci τρικυμίαν dicunt, forte pro maris diuersa natura), vt iam Scaliger vidit, qui aliis minoribus ipse maior succedit. Eo autem insequente alterum nauis latus, aut altera pars, alte deprimitur, altera exstat. Itaque *Hi*, alii ex iis, qui in naui sunt, v. c. in prora, aut in transtris dextris, *pendent s. in fl.*, alii, qui sinistris, aut in

Hi summo in fluctu pendent: his vnda dehiscens
Terram inter fluctus aperit; furit aestus arenis.
Tris Notus abreptas in saxa latentia torquet:
Saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, Aras:
Dorsum inmane mari summo. Tris Eurus ab alto
In breuia et syrtis vrguet, miserabile visu,
Inliditque vadis, atque aggere cingit arenae.

Vnam,

108 *adreptas* sex Burm. *arreptas* Goth. tert. *ad* ss. Sprot. *ducit* Hamb. pr. 109 *mediisque in fl.* Medic. et duo alii etiam pr. et sec. Goth. et quinque Heins. *mediis quae fluctibus*, quo ducit Mensel. tert. *mediisque fl.* Hoc placet, et, nisi aliam normam semel praescriptam sequendam mihi esse putarem, cum Brunckio *mediis quae fluctibus*, reponerem. Montalb. cum ms. Helmstad. *mediis in fl.* etiam hoc rotundius. Sed totum versum ab impura Grammatici manu accessisse censeo. Saltem valde alienum est a poetae iudicio in medio tempestatis aestu interponere obseruationem grammaticam. Suppetit forte ratio aliqua, qua labes poetae, si non elui, at dilui saltem potest, si *Aras*, vt fecimus, scribas, non *aras:* ita vt sit certus in mari locus; tum si interpungas: *Tres Notus a. in saxa latentia torquet*, *Saxa*, (inquam) *vocant Itali mediis quae fluctibus Aras*, *Dorsum immane m. s.* h. e. in scopulos Aras dictos. Ieiuna tamen vel sic exit oratio: delendus itaque indignus tanto poeta versus: quod etiam Bryant V. C. statuebat. 111 *Syrtis* v. Pier. *mirabile* sex Burm. 112 *Impellitque* Hamb. *illuditque* Comm. Cruqu. ad Horat. I, Od. 3.

in puppi sunt, merguntur mari. Nisi placet v. 106 seiungere a superioribus, et de aliis nauibus accipere.

108 — 112. *Aras* proprie dictas seu *Aegimuri insulas* designat, ex aduerso Carthaginis in mari sitas, in nostris quoque tabulis geographicis obuias. Vid. Excurs. ad h. v. *saxa latentia*, ἕρματα ὕφαλα, vt saepe — *dorsum* alias *taenias* appellant. *mari summo*, sub maris superficie latentes scopuli: οἰόθι δ' ἅλμη Ἀπλόος εἰλεῖται γαίης ὑπὲρ ὅσσον ἔχουσα Apollon. IV, 1270. 71. e quo loco, vbi in Syrtes inciderunt Argonautae, plura transtulit Virgilius. 111 *Syrtes* interpretatur poeta per τὰ *breuia*, τὰ βραχέα, vadosa loca, qualia alias littorum sunt; opp. *profunda*, *alta* vel *aperta*. Inf. v. 221 de scopulis *breuia vada;* plerumque tamen arenosa loca dicuntur *breuia;* eadem mox *vada*. Non autem de Syrtibus proprie ita dictis, maiore ac minore, in Libyae littore, cogitandum; nec Notus et *Eurus* proprie dicti sunt. v. Exc. laud.

113 — 115.

Vnam, quae Lycios fidumque vehebat Oronten,
Ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
In puppim ferit: excutitur, pronusque magister
Voluitur in caput: ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, et rapidus vorat aequore vortex.
Adparent rari nantes in gurgite vasto;
Arma virum, tabulaeque, et Troia gaza per vndas.
Iam

113 *ipsumque vehebat* Puget. v. Burm. *Oronten* vt *Amean*, *Achaten*, *Acesten*, firmat Heins. alii *Orontem*, *Oruntem*. 114 *ingenti vertice* h. e. procella coni. Lennep. Animadv. ad Coluth. p. 97. sed v. not. 116 *istam* Hugen. 117 *et* deest in binis. *Vertex* scribit Medic. semper. v. Heins. et Pier. 118 *gurgite summo* Hugen. pro var. lect. 119 *Troica* alii. Sed graeca ratio poetis frequentata.

113—115. *Vnam ingens pontus*, (δεινῶς pro fluctus, quod incitatus: Valer. Fl. IV, 666 *effluit imber spumeus et* magno puppim *procul* aequore *vestit*) *ferit in puppim*, ictu in puppim delato, κατὰ πρύμναν, (non ἐπὶ πρύμναν, quae diversa plane res est, ἐπὶ πρύμναν ἐλαύνειν) *a vertice*, h. e. desuper, v. sup. ad Georg. II, 310, (non vero a prora) alte insurgens fluctus desuper in caput irruit. Odyss. ε, 313. ἔλασε μέγα κῦμα κατ' ἄκρης δεινὸν ἐπεσσύμενον. Puppi itaque depressa inclinatur gubernator et labante vestigio prolabitur: quamquam et ipse fluctus adiuuare satis casum hominis potuit.

115—119. Vides Homerum l. l. Od. ε, 314. περὶ δὲ σχεδίην ἐλέλιξεν. Τῆλε δ' ἀπὸ σχεδίης αὐτὸς (Vlysses) πέσε· πηδάλιον δὲ Ἐκ χειρῶν προέηκε· μέσον δέ οἱ ἱστὸν ἔαξε Δεινὴ μισγομένων ἀνέμων ἐλθοῦσα θύελλα. Τηλοῦ δὲ σπεῖρον καὶ ἐπίκριον (velum et antenna) ἔμπεσε πόντῳ. Τὸν δ' ἄρ' ὑπόβρυχα θῆκε etc. Obseruanda autem in Virgilio variatio in diuersis nauium casibus. *Magistrum* nominat Aen. VI, 334 sqq. *Leucaspim et Lyciae ductorem classis Oronten:* vbi in eundem Orontem in locis inferis incidit Aeneas. et, quod *pronus voluitur in caput*, translatum est ex verbis: ὁ δ' ἄρ' (κυβερνήτης) ἀρνευτῆρι ἐοικὼς Κάππεσ' ἀπ' ἰκριόφιν — Odyss. μ, 413. Mox *vorat* v. 117 est absorbet, καταπίνει.

118. *rari* epith. ornans, vt et *vastum*, nihil amplius. *gurges*, μέγα χάσμα θαλάσσης. Conspiciuntur passim

nantes

Iam validam Ilionei nauem, iam fortis Achatae,
Et qua vectus Abas, et qua grandaeuus Aletes,
Vicit hiems: laxis laterum conpagibus omnes
Adcipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiſcunt.
Interea magno miſceri murmure pontum,
Emiſſamque hiemem ſenſit Neptunus, et imis
Stagna

120 *Iam inualidam* Sprot. *nauim* Moret. pr. et qu. v. Heinſ. *qua* ſ. Hamb. pr. et Sprot. *Achati* agnoſcit Chariſ. Inſt. Grammat. lib. 1 quod illuſtrat Heinſ. cf. ſup. ad v. 30. 121 *Aletes* cum melioribus Heinſ. ex Ἀλήτης. male vulgo *Alethes*, *Alaetes*. 122 *Vincit* vnus Heinſ. cum Cod. Argent. Boecleri ap. Cuningam. *laterum laxis* Hamb. pr. 123 *remis* Goth. tert. 124 Heinſ. malebat *pontus*, vt *miſceri* eſſet infinitiuus hiſtoricus, quod ſane non inſuaue eſſet. 125 *Immiſſamque* Bigot. et Reg. male. emiſſa erat ab Aeolo. *immenſamque* Zulich. et vnus Leid. ſuperſcripto *i*. vulgari variatione. *ſentit* duo alii ap. Burm. *hiemem vt ſenſit* emendat Markland. ad Stat. V, Silu. 2, 113. Sed et alterum poetae vſitatum eſt: quorſum igitur coniicimus alterum!

nantes (cf. Odyſſ. *μ*, 417. 418) et *arma* h. e. clipei, quos, cratibus textos corio indutis, quis dubitet aqua ferri potuiſſe? Laudant Liu. I, 37 *multique mortales — in flumine ipſo periere, quorum fluitantia arma ad vrbem cognita in Tiberi.* Adde Aen. VIII, 539 *quam multa ſub vndas Scuta virum galeasque et fortia corpora volues, Tibri pater!* cf. Doruill. ad Chariton. p. 627, qui et Manil. V, 51 laudat. Erant autem militum arma in puppibus religata. inf. v. 183, vbi Seru. X, 80. Nauium tamen armamenta alii malunt intelligere. Sed *arma virum* dicit.

120. 121. Nomina ſunt ex Homero, non autem ipſi homines.

122. *Vicit hiems*, tempeſtas, *χειμών*, labefactauit, ſoluit nauium latera, vt aqua ſubiret. *imbrem*, aquam maris poſt Ennium et Lucretium dixit; et poſt Virgilium ſaepe alii poetae, vt Stat. III Theb. 250. 251. *inimicum* grauius accipiendum pro *exitioſo*. Materiem ornatiſſimi loci habuit haec verba: *ἀπὸ τοίχους λῦσε κλύδων τρόπιος· τὴν δὲ ψιλὴν φέρε κῦμα.*

124 — 126. Apud Homerum l. l. Od. *ε*, 334 Vlyſſem proſpicit Leucothea et offert ſuum *κρήδεμνον*, at ſeruat eum Minerua v. 382 ſqq. nam a Neptuno tempeſtas fuerat immiſſa. *Senſit* Neptunus *pontum miſceri* magno cum murmure et *ſenſit hiemem* emiſſam, — *et ſtagna* refuſa. Duplex ſtructura, vt ſaepe. *ſtagna* pro mari,

Stagna refusa vadis, grauiter commotus; et alto
Prospiciens, summa placidum caput extulit vnda.
Disiectam Aeneae toto videt aequore classem:
Fluctibus oppressos Troas coelique ruina.
Nec latuere doli fratrem Iunonis et irae.

Eurum

126 Interpungebatur vulgo: *Interea — sensit Neptunus, et imis Stagna refusa vadis; grauiter commotus; et alto Prospiciens, summa placidum caput extulit vnda.* Ita grauis et difficilis crisis exorta, quomodo idem Deus *grauiter commotus*, iratus, *placidum* tamen *caput* extollere possit. Commenta virorum doctorum v. in Excursu ad h. v. Dispulsam nubeculam vides virgula sublata et alio traducta. nunc pontum misceri sentit grauiter commotus; et a. P. vide not. *ab alto* Leid. 128 *deiectam* Bigot. cf. v. 43. *disiectam* Graeu. *disiectamque* Leid. *toto Aeneae* Bigot. *vidit* Mentel. tert. *nauem* Zulich. a m. pr. 129 *ruinam* Rom. et ed. Iunt. nec male hoc: praestat tamen alterum, quod propius ad consilium poetae spectat.

mari, quod *refusum*, erutum et exturbatum erat ex *imis vadis*, fundo; quod v. 84 *ex imis sedibus*, βυσσόθεν, nisi cum Seruio, quem Cerda sequitur, per *stagna* profunda maris velis indicari. Sed *stagna* pro mari nouasse videtur poeta ex λίμνη apud Homerum.

126—129. *Grauiter commotus.* turbatus, συγχυθεὶς rei nouitate, sensit Neptunus tempestatem in mari commotam; tum ille e mari capite sublato prospicit. *placidum caput:* proprium hoc deo ac perpetuum habendum; etsi aliis in locis, alio respectu ad maris furores habito, eidem Neptuno truculentus vultus tribuitur. Difficultates ab aliis in h. v. motas v. in Excursu ad h. v. Expressit locum Silius VII, 254 sqq. *Vt cum turbatis placidum caput extulit vndis Neptunus, totumque videt totoque videtur Regnator ponto; saeui fera murmura venti Dimittunt, nullasque mouent in frontibus alas: Tum sensim infusa tranquilla per aequora pace Languentes tacito lucent in litore fluctus.* *alto prospiciens* int. ex fundo maris, in quo regia dei est. *disiectam — oppressos.* v. sup. v. 69. 70. *coeli ruinam* grauissime dixit pro vento ac procella.

130. Statim Neptuno in animum veniebat, Iunonis machinatione, vt exsatiaret odia sua erga Teucros, hanc tempestatem esse conflatam. Ita *dolos* et *iras* accipe. Habuisse fertur poeta ante oculos Homer. Iliad. α, 536, 7. Sed verba ex Apollon. IV, 753 Οὐδ' ἄλοχον Κρονίδαο Διὸς λάθον. Simile argumentum vide tractatum ab Ouid. I Met. 601 sqq.

131—135.

Eurum ad se Zephyrumque vocat; dehinc talia fatur:
Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
Iam coelum terramque meo sine numine, Venti,
Miscere, et tantas audetis tollere moles?
Quos ego. Sed motos praestat conponere fluctus.
Post mihi non simili poena conmissa luetis.
Maturate fugam, regique haec dicite vestro:

Non

132 *nostri* Sprot. et Hamb. pro var. lect. et Lutat. ad Stat. II, Theb. 4. 133 *terram caelumque* Parrhas. 134 *audetis et tantas* Menag. pr. 135 *Quis* Bigot. a m. pr. Vir doctus coni. *Vos ego*, quod vel in pedestri oratione deterius esset; vt praeclare iam monuit elegantiss. Ruhnkenius in docto Comment. ad Aquil. Rom. p. 147.

131—135. Duo ventos pro toto ventorum agmine manifeste ponit tanquam poeta; nam neutrius in hac tempestate partes debuere esse praecipuae. *generis vestri.* non tam originis, quam omnino gentis; tantumne vos confidentiae in vobis, in vestris viribus, habetis? Argutantur h. l. Interpp. post Nonium, cum videant in natalibus Ventorum, ap. Hesiod. Theogon. 378. 379, nihil esse reprehendendum. *meo sine numine*, voluntate, iusso. *tantas moles*, rerum perturbationes, tempestatem. — *Quos ego* grauissime vlciscar, puniam; vel, punire possem, vel deberem. Notus locus. (Scilicet intelligendum: (Vos — audetis,) *quos ego* vlciscar grauissime; quod exquisitius est, quam *Vos ego*. Io. Schraderus, qui istam emendationem proposuerat in Obss. I, 5, eandem defendit in praef. Emendatt. p. LII. argumentum, quo emendationem firmabat vir poetices callentissimus, petitum erat ex imitatione Statii IV, 514, vbi Tiresias euocatis Vmbris venire cessantibus: Ne spernite senectam, inquit, nam grauiora quoque carmina noui: *Iamque ego vos.* Quae quam diuersa sint, ex ordine hoc rerum manifestum fieri arbitror. Alia praeterea aduersus Schraderum monet Ouwens V. C. in Noctib. Hagan. p. 613 sqq.)

136. *Non simili*, sed grauiore, *poena.* Porro *post* et *commissa* sensu iunge, si in posterum tale quid ausi eritis, non impune feretis.

137. *Maturate fugam*, accelerate receptum in antra vestra; *mature* h. e. ocyus discedite. Inepta est apud Seruium Macrob. VI Sat. 8 et Gellium X, 11 in h. l. interpretando subtilitas.

138. *im-*

Non illi imperium pelagi saeuumque tridentem,
Sed mihi sorte datum. Tenet ille inmania saxa,
Vestras, Eure, domos: illa se iactet in aula
Aeolus, et clauso ventorum carcere regnet.
Sic ait, et dicto citius tumida aequora placat:
Conlectasque fugat nubes, solemque reducit.
Cymothoe, simul et Triton adnixus, acuto

Detru-

138 *pelagi imperium* Parrhas. *magnumque tridentem* Leidens. pro var. lect. ex glossa. 140 *domus* Mentel. pr. Rottend. tert. et Goth. pr. *iactat* Hamb. alter. Oudart. Goth. tert. *regnat* alter Menag. et Hugen. 142 *citius dicto* Hamb. pr. *timida* alter Menag. 144 *Cymothe*, *Cymothee*, *Cymothaee*, male scribitur: est Κυμοθόη.

138. *imperium — tridentem.* praeclare, vt v. 78 quodcunque hoc *regni — sceptra.* Et sic saepe poetae. Hinc et *saeuus tridens*, quia poetis *saeuum imperium*, v. ad v. 99.

139. *forte*, sortitione inter fratres. cf. Iliad. o, 187 sqq. *immania saxa*, vastum antrum v. 52.

140. *Vestras, Eure, domos*, Nota figura, adscitis in regimen verbi sociis Euri. Ita IX, 525. XI, 686. 7. Totus autem locus adumbratus ex Homer. Iliad. α, 179 Οἴκαδ' ἰὼν σὺν νηυσί τε σῇς καὶ σοῖς ἑτάροισι, Μυρμιδόνεσσιν ἄνασσε. At ornatius noster extulit: *se iactet — aula*, regia. cf. ad 56.

142. Aliter simile argumentum tractatum vides ab Ouidio I Met. 330 sqq. *dicto citius* non, antequam diceret; aut, citius quam dici potest, vt Seru., sed, antequam orationem finiisset. Nondum omnia erat eloquutus, cum iam mare esset placatum. Quale illud vulgatum: Dictum factum. ἅμ' ἔπος ἅμ' ἔργον, et Iliad. τ, 242 Αὐτίκ' ἔπειθ' ἅμα μῦθος ἔην, τετέλεστο δὲ ἔργον.

144. Splendidi hi quatuor versus v. 144—147 quantarum scilicet rerum adumbratio! Habuit forte ante oculos Apollon. IV, 930 sqq. vbi Thetis cum Nereidibus nauem Argo inter erraticas rupes saluam deducit; et 1609 sqq. *Cymothoe* vna ex Nereidibus: Apollod. I, 2, 7. inter Oceani filias ap. Hesiod. Θ, 245. *Detrudunt naues scopulo* refer ad eas v. 108 quas *Notus in saxa latentia torquet.* Porro ipse N. *leuat* n. naues: itaque post *scopulo* nolim plene interpungi, ita vt N. *Syrtes leuasse* dicatur: quod non bene fieret.

146. *Aperit*

Detrudunt nauis scopulo: Leuat ipse tridenti;
Et vastas aperit Syrtis, et temperat aequor;
Atque rotis summas leuibus perlabitur vndas.
Ac, veluti magno in populo quum saepe coorta est
Seditio, saeuitque animis ignobile volgus;
Iamque faces et saxa volant; furor arma ministrat:
Tum,

145 *Detendunt* Goth. pr. *leuat atque* Hamb. pr. *ille* Doruill. *tridentem* Goth. text. non male; nisi alterum doctius esset. 146 *Et magnas* Graeu. v. ad 55 et 138. 147 *pellabitur* al. v. Pierium. 148 *Et veluti* quatuor ap. Burm. *in magno populo. in populo magno. magno populo.* varietates v. ap. eund. *magna* Moreti sec. et Montalb. et sic Ge. Fabricius legi viderat, vt esset, *magna seditio.* temere. cf. Burm. *cum forte* Hamb. pr. in excerpt. Cort. Interpretamentum hoc esse τοῦ *saepe*, atque hoc eo sensu esse accipiendum, vt sit ἴσως, τάχα, existimabat Abresch, Diluc. Thucyd. P. I, p. 174. Opinionis auctoritatem aliam desidero; tum h. l. langueret oratio, sequitur enim statim 151 *si forte.* Enimuero poetis *saepe* est in comparatione solenne; vt sit idem, quod *interdum*, *nonnunquam*, sine definita aliqua notione numeri: vt in Gr. οἷάτε πολλά. Sic v. c. Aen. X, 723 *Impastus stabula alta leo ceu saepe peragrans* etc. V, 273 *Qualis saepe viae deprensus in aggere serpens* etc. Retrahenda autem est dictio *saepe* ad maius membrum: *ac veluti saepe, cum coorta est* f. *cohorta* scribunt tres Burm. Goth. tert. *coacta* Oudart. 149 *feruatque* Schol. Horatii Cruqu. lib. I. Od. 1. 150 *iam saxa* ed. Cuning. ex MS. Bersman. *volant* iam Seruii aetate legebatur, quem vide. *Iam fasces* Bigot. a m. pr. *et tecta* Hamb. sec. *et tela* Zulich. a m. pr. *sudes et faces* Freinshem. ad Flor. III, 21 emendarat; Heins., vt refellat, docet quidem, *faces* et *faxa* etiam alibi iungi; sed de hoc nemo dubitet, docendum erat, vnde in seditione, quae interdiu fit, *faces* ad manum sint. Scilicet cogitandum est de domo ciuis, in quem populus exarsit, diruenda et incendenda.

146. *Aperit syrtes*, via ex arenosis vadis facta, vt naues expedire se possent: vt saepe poetae *de aditu facto*, sic *mare aperitur*. refer autem ad tres naues v. 110. 111. *et temperat vndas*, fluctus placat.

147. Talis Neptunus quadrigis vectus etiam in gemmis occurrit: *Mill.* I, t. n. 121. *Dactyl. Lipp.* Alias laudatas v. a *Saxio* V. G. ad *Virgil. Iustic.* T. V, p. 37. Est enim et ibi similis gemma expressa. Conf. Aen. V, 817 sqq. Pulcre autem singula celeritatem exprimunt, etiam τὸ *labi per vndas.* VIII, 91 *Labitur vncta vadis abies.*

148—153. In prosa: *vt saepe in m. p. cum coorta est* f. — *silent.* Comparationis, quae quidem quoad seditionem cum mari comparatam, satis frequens est et ab Homero

Tum, pietate grauem ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent; adrectisque auribus adstant;
Ille regit dictis animos, et pectora mulcet:
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam
Prospiciens genitor, coeloque inuectus aperto,
Flectit equos, curruque volans dat lora secundo.
Defessi Aeneadae, quae proxima, litora cursu
Contendunt petere, et Libyae vertuntur ad oras.

Est

151 *grauem populi* Hamb. alter. 152 *arreptisque* quatuor Burm. *erectis* Zulich. et Leid. pro var. lect. *abstant* Montalb. v. Heinf. *astant* al. 154 *Sic omnis* Moret. sec. *pelagi cunctus* Bigot. *cecidit furor* Puget. *aequore* coni. Heumannus. sed v. Burm. 155 *Aspiciens* Sprot. *que* abest a pr. Moret. Miror neminem maluisse: *ponto(que) inuectus aperto.* 156 *flectat* Leid. a pr. m. *flexit* tert. Mentel. a m. sec. *fluctuque volans* Romanus et alii aliquot ap. Pier. minus poetice. 157 *Aenidae* Leid. vnus. *Aeneidae* Goth. alt. Αἰνειάδαι et Αἰνεάδαι pronuntiatum esse debuit: Sane in Orphic. Argonaut. I, 138 Βότης Αἰνειάδης. Sed corruptum hoc. Vid. ad Ge. IV, 355. *quae littora proxima* alter Hamburg.

nero Iliad. β, 144—146 ducta, nouam ac praeclare ornatam tractationem facile intelligis, inprimis in voc. *magno — coorta est saeuitque animis* (ira) *ignobile vulgus* (vt vile, epith. ornans) seu, quae nuda oratio esset: *ardet ira vulgus. furit.*

151. *Grauem*, venerabilem, *pietate ac meritis*, religione erga deos et sanctitate, beneficiisque in patriam ac ciues collatis. Vtrumque hominibus auctoritatem conciliat.

155. 156. *Coelo aperto*, sereno, quod adhuc nubibus erat obductum, *inuectus* per mare. *Equos* Neptuni v. Homer. Iliad. ν, 23. 24. Seriores poetae tribuunt Neptuno hippocampos. v. Stat. Theb. II, 45—47. cf. Georg. IV, 389. *curru secundo*, celeri; proprie cursus est secundus ductum a naui, quae secundo amne deuehitur. Caeterum hunc locum ornatissimum ante oculos habuere Silius VII, 254—259 et Statius Theb. V, 704—709. *genitor*, pater: Sic proprie omnes seniores dii, mox et quicunque alii, vt Mars, Bacchus, Apollo, h. e. venerabiles, verendi, sancti. At Burmannus vult *ita dici deos rerum, quibus praesunt*; in quo nihil paternae notionis videas.

157. Nunc Troiani ad Libyae litus, haud longe a Cartha-

Est in secessu longo locus: Insula portum
Efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur inque sinus scindit sese vnda reductos;
Hinc atque hinc vastae rupes geminique minantur

In

160 *obiectum* Menag. alter. *amnis* Hamb. pr. a m. sec. 161 *scinditur*, *inque s.* Hamb. sec. *sese scidit vnda* Sprot. cf. Ge. IV, 420 vbi idem versus. 162 *rupes vastae* Puget. Male post *rupes* interpungebatur, vt suppleretur *sunt*. Immo vero minantur rupes et scopuli.

Carthagine, deferuntur. *Defessi*, fessi, iactati tempestate, vt saepe poetae.

159—169. De toto loco vide Excursum. Primae eius lineae petitae sunt partim ex Odyss. ι, 404 et 411 sqq. vbi Vlysses enatat naufragio in Phaeaciam, partim Odyss. ν, 95 sqq. vbi in Ithacam escendit. *in secessu longo*. Sinum secretum interpretatur Seruius. Saltem tractum littoris remotum et infrequentem designat poeta, cuius aditum et conspectum intercipit nauigantibus insula ex aduerso obiecta, et continenti praetexta. Haec *insula efficit portum obiectu laterum* suorum; tam late illa praetenditur; *portum* appellat totam nauium stationem, quoniam insula obiecta ventorum et fluctuum vim excipit: *lateribus* enim, ad insulae latera, *omnis vnda*, fluctus, *ab alto frangitur*: hoc ornauit; *in sinus scindit sese v. r.* sinuoso flexu fluctus recedunt, cf. ad Ge. IV, 420. solent enim fluctus allisi longo tractu retrorsum acti dissolui.

159. Insula non est ap. Homer. in loco, quem hic expressit Odyss. ν, 97, sed est alius locus, quem et hic ante oculos habuit, in descriptione terrae Cyclopum Odyss. ι, 116 Νῆσος ἔπειτα λάχεια παρὲκ λιμένος τετάνυσται Γαίης Κυκλώπων, οὔτε σχεδὸν, οὔτ' ἀποτηλοῦ, Ὑλήεσσ'. Ex eodem loco cerui inf. 184 poetae in mentem venere.

160, 162. In portu Phorcynis l. l. Od. ν, 97 sqq. Δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ Ἀκταὶ ἀπορρῶγες, λιμένος ποτιπεπτηυῖαι. (mutuo ad se vergendo, in cornua coeundo, προσπεπτηνίουσαι ἑαυτὰς κατὰ τοῦ λιμένος. ita nunc video interpretanda esse haec) Αἵ τ' ἀνέμων σκεπόωσι δυσαήων μέγα κῦμα Ἔκτοθεν (ab alto).

162 sqq. Nunc ad interius littus, continentis nimirum, procedit. Est hoc rupibus consitum, prominentibus ad dextram et sinistram duobus scopulis; omnia siluis obsita.

Ingressis

In coelum scopuli, quorum sub vertice late
Aequora tuta silent: tum siluis scena coruscis
Desuper, horrentique atrum nemus imminet vmbra:
Fronte sub aduersa scopulis pendentibus antrum;
Intus aquae dulces, viuoque sedilia saxo;
Nympharum domus: hic fessas non vincula nauis
Vlla tenent; vnco non adligat ancora morsu.

Huc

163 *lato* Rottend. alt. 164 *scaena* Medic. aliique praestantiores. vel sic tamen male., *stat siluis vmbra c.* Hamb. pr. non male, nisi sequeretur *vmbra.* 165 *eminet* Puget. minus bene. 166 *Fronde* Graeu. *auersa* Goth. pr. 168 *Hinc* f. Menag. pr. *nauis* Heins. e Prisciano et scriptis. 169 *aequora* alter Rottend. *vllo non* emendabat Scaliger.

ingressis recessum hunc ex aduerso occurrit antrum subter littore scopuloso.

164. Hanc *scenam*, h. e. prospectum, *siluarum coruscantium*, tremula inter interualla luce micantium (cf. inf. XII, 701. 2), et hoc *nemus* Virgilius ex vna olea ap. Homer. 102 propagauit, tamquam ex surculo. *horrenti vmbra* cf. sup. ad prooem. 4.

166 — 168. Hoc antrum iidem ex Homero v. 103 — 112. Sed apud hunc tam augusta loci facies, tam veneranda antiquitatis sanctitas, vt Virgilius ab antro ornando plane abstineret. Atqui et hoc indicium magni poetae est. *Fronte sub aduersa*: de interiore continentis littore (non de insula) hoc est accipiendum: quod est aduersum intrantibus sinum. *Nympharum domus* etiam Od. μ, 318 de antro in insula Solis: ἔνθα δ' ἔσαν Νυμφέων καλοὶ χοροὶ ἠδὲ θόωκοι (h. *planities*, quam ad choreas aptam diceres, et *sedilia*).

168. 169. Ἔνθα δ' ἄνευ δεσμοῖο μένουσι Νῆες ἐΰσσελμοι, ὅταν ὅρμου μέτρον ἵκωνται. ibid. v. 100. 101. Vides vbique Virgilium, si sententia certare non poterat, verborum ornatu cum Homero contendisse. At indicabimus et huius ornatus lineas: Odyss. ι, 136 Ἐν δὲ λιμὴν εὔορμος, ἵν' οὐ χρεὼ πείσματός ἐστιν, οὔτ' εὐνὰς βαλέειν, οὔτε πρυμνήσι' ἀνάψαι etc. vides *vincula* et *ancoram*, sed ornate: *vnco non alligat a. morsu*; translato epitheto ancorae ad *morsum*. Inf. XII, 274 *mordet fibula*. Simile Nymphaeum ad Heracleae Ponticae agros transtulerant veteres poetae, quod repetiit ex iis Quintus Cal. VI, 470 sqq. versibus non malis. *Hic fessas*, Iam haec

Huc septem Aeneas collectis nauibus omni
Ex numero subit: ac magno telluris amore
Egressi optata potiuntur Troes arena,
Et sale tabentis artus in litore ponunt.
Ac primum silici scintillam excudit Achates,
Suscepitque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta

171 *subiit* Parrh. *et* m. *at* m. nonnulli. 172 *Troes potiuntur* tres ap. Burm. cum vno Goth. at text. *spatiantur T.* 174 *At primum* aliquot Burm. et ed. Iunt. *Hinc* vnus Heinf. *silici* praeclare Heinf. e melioribus libris et e Grammaticis. vulgares libri *silicis*. Extat in codd. parte et ed. Ven. male *excussit*. 175 *suscepit* olim Seruius in libris habebat, quem v. 144 et sic alter Mentel. it. Goth. pr. et ed. Mediol. cf. Scalig. IV poet. 16.

non de antro, sed omnino de sinu pone insulam latente, est accipiendum.

170—173. *Septem nauibus*, vna, qua Aeneas vehebatur, tres e scopulis a Tritone, tresque aliae e syrtibus, seu vadis arenosis, a Neptuno expeditae. Caeteras praeter vnam seruatas mox videbimus; fuit enim (vide v. 381) tota classis XX nauium. cf. Exc. I ad lib. III.

172. Praeclarus versus Odyss. ε, 463 ὁ δ' ἐκ ποταμοῖο λιασθεὶς σχοίνῳ ὑπεκλίνθη, κύσε δὲ ζείδωρον ἄρουραν. *arena*, littus: et telluris *amor*, πόθος, desiderium, soli attingendi cupiditas. *tabentes artus sale*; vnda marina respersos, madidos, simpliciter. Poetae enim *tabent* proprie de humore corrupto, mox de quocunque, inprimis sordido. θάλασσα δὲ κήκιε πολλὴ ἄν στόμα τε ῥῖνάς τε. Odyss. ε, 455.

174. Reprehendit hic et in sqq. imprimis v. 208 sqq. poetam Homius (*Elements of Criticism*, T. III, p. 232. 229), quod eadem orationis grauitate res humiles narrat, qua grandes et sublimes. Voluit sane Virgilius hoc ipso verborum ornatu nobilitatem tenuibus rebus addere. Aliter Homerus, qui orationem rebus accommodat; et praeceptum sane primum in talibus est, leues res leuiter esse attingendas, vt obiter tantum lectoris animum praestringant. Sed habet poeta vnusquisque saeculi sui Genium, cui in nonnullis est litandum; et verborum ornamenta alia splendoris et sublimitatis sunt, alia elegantiae et suauitatis, quae vt in hoc et similibus locis factum, recte rebus etiam humilibus accommodari possunt.

176. Ra

Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
Tum Cererem corruptam vndis Cerealiaque arma
Expediunt fessi rerum; frugesque receptas
Et torrere parant flammis et frangere saxo.
Aeneas scopulum interea conscendit, et omnem
Prospectum

176 *ex fomite* Oudart. Leid. et Hamb. pr. pro var. lect. nec hoc male; sed *in f.* deterius. *a fomite* pr. Moreti. *flammis* aliquot Burm. et Goth. tert. 177 *correptam* Exc. Burm. 179 *Extorrere* Zulich. et Hamb. pr.

176. *Rapuitque in fomite flammam*, raptim excepit lignis aridis pro fomite subiectis. alias *fomes rapit flammam*, quam raptim concipit. cf. Seru. Virgilium hic Theocr. Idyll. XXII, 33 et Hymn. in Merc. v. 110 imitatum esse, locis inspectis vix probabile habeas.

177—179. Hic vides priscorum hominum rationem et artem panis conficiendi, non ingratum illam et iniucundam cognitu hominibus, qui, a quibus initiis vita humana ad hunc cultum progressa sit, quaeri sciant a philosophis, qui humanae vitae annales aut condere aut cognoscere cupiunt. *fruges*, h. e. grana, *torrent*, vt exuant glumam et facilius comminui possint, tum *frangunt saxo*, vt multi populi etiamnum grana saxis contundunt. (cf. Goguet *Origine des Loix* etc. *P. I Liv. II art. 2* et supra Georg. I, 267). *Cerealia arma* puta esse haec ipsa saxa, porro mactram; seu alueum, quo farina subigeretur. De fermento enim nondum cogitabant; sed farinam illam subactam, seu pultem, continuo in quadrarum forma sub cinere coquebant. Recte Seruius honestatem sermonis hic commendat. Aliter ἔργα δαιτὸς Odyss. η, 232. *fessi rerum*, ex calamitatibus et casibus, quos subierant, (ita *res* poetis) exhausti viribus, quae propterea cibo erant reficiendae.

180—184. *Omnem prospectum late petit pelago*, in prosa: prospectum capit; prospectat, quantum licet, per omne pelagus. cf. Od. κ, 146 sq. et 95 sq. *si videat*, pro: vt v., sollenni more, Homeri exemplo: εἰ. ἐάν ἴδωι. pro ἵνα, ὥστε. v. c. εἴ κεν ἀΰτῇ ἐχέλυτο Iliad. β, 97. *In biremibus* non est haerendum. Poeta simpl. pro nauibus posuit. In v. 183 *aut Caicum*, debebat dicere vel Caici nauem; nunc ponit *arma Caici in puppibus esse*: *arma* in puppibus religa-

Prospectum late pelago petit; Anthea si quem
Iactatum vento videat, Phrygiasque biremis,
Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caici.
Nauem in conspectu nullam: tris litore ceruos
Prospicit errantis: hos tota armenta sequuntur
A tergo, et longum per vallis pascitur agmen.
Constitit hic, arcumque manu celerisque sagittas
Corripuit; fidus quae tela gerebat Achates;

Ducto-

181 *pelago late* tres Burm. *Anthea* libri potiores ex ἄνθος. al. *Antea*, *s. qua* a multis olim lectum fuit, quod et Carisius testatur. cf. Pier. et Fabric. retinuit Cuning. in sua edit. Sed voc. *aliquis* cum homine proprio eleganter iungi satis docuere viri docti. 183 *Capin*, et *Capim* alii, vt Goth. *Caici*, a nomine fluuii Mysiae. al. *Cagici*. 184 *Nauim* aliquot. ap. Heins. et Goth. sec. cf. ad v. 120. 185 *Aspicit* Puget. Hemistichium idem Aen. XII, 719. *quos tota* os *tot armenta* vett. nonnulli ap. Pierium. 186 *et* abest Bigot. *et valles*, *per longum* Menag. pr. 188 *quae et tela* Menag. pr.

pa cum Seruio intelligere vix possis, quippe haud facile e longinquo conspicuas nec commodum exemplum ex Aen. X, 80. Insignia nauis h. e. parasemum male interpretantur alii; erant ea in prora, non in puppi. Saltem aut de aplustribus simpliciter aut de tutela nauis erat accipiendum; illud quidem melius. Verum poetico ornatu omnino dicta puto *arma in puppibus*, s. arma puppis s. nauis Caici, vt arma nauis, seu armamenta, dicta sint pro ipsa naui, quam prospicere volebat Aeneas. illud verius.

184. *Ceruos* ex Homeri capreis fecit, v. sup. ad 159. Nullos tamen ceruos in Africa inueniri Herodotus, Aristoteles, et Plinius post illos VIII, 33 s. 51 affirmauerunt. Firmat tamen se ipsum Virgilius Aen. IV, 154 et Lucan. IX, 921. Oppianum et Philostratum memorant praeterea Cerda et alii. Forte eos cum aduersariis ita in gratiam reuoces, vt aut ceruos post Aristotelem in Africam illatos aut cerui nomen latius ab iis vsurpatum dicas. Sunt certe, quod historiae naturalis auctores docent, varia ceruorum et capreolorum genera per Africam sparsa. Verum ceruos etiam proprie dictos nunc per oras Africae versus septentrionem sitas errare, affirmat, vt Leonem Africanum, de la Croix et alios taceam, Shaw Travels p. 243. cf. inf. ad V, 37.

189 — 193.

Ductoresque ipsos primum, capita alta ferentis
Cornibus arboreis, sternit; tum volgus; et omnem
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.
Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
Corpora fundat humi, et numerum cum nauibus aequet.
Hinc portum petit, et socios partitur in omnis.
Vina bonus quae deinde cadis onerarat Acestes
Litore Trinacrio dederatque abeuntibus heros,
Diuidit, et dictis maerentia pectora mulcet:
O socii,

193 *fundit* et *aequat* Hamb. pr. cum Goth. tert. quod tueri licet vsu poetarum, substituendi modum indicatiuum, quoties vulgaris vsus subiunctiuum amat. alii *fundit* et *aequet*, aut *fundat* et *aequat*. Hoc placet Burmanno. Sic iungenda *absistit* et *aequat*. *Fundet* Goth. alt. *humo* Medic. cum aliis praestantioribus it. Goth. tert. at Romanus *humi*. pro *numerum* Moret. pr. *meritum*. 195 *deinde bonus quae vina* Hugen. et sic iam codd. ap. Pierium. 196 *Tenario* Zulich. sed *c* superscr. *abeuntibus illis*. Bigot. *abeuntibus hospes* Medic. Pierii. non malo lapsu.

189—193. *Cornibus arboreis.* Ecl. VII, 30 *ramosa cornua.* *Capita alta cornibus*, vulgari ratione, *capita altis cornibus*, vel *alta c. habentia*. Etiam *ferentes* pro exili voce, *habentes*. *Miscet agens turbam*, ornate, pro agit, agitat, perturbat, vt promiscua fuga se ipsi inuicem trudant, cum antea *longo agmine* incederent; *septem ingentia corpora* grandius, quam *ceruos*. *victor*, ornatus poeticus. Mox *portum* non proprie dixit, sed pro statione nauium: v. sup. ad 159.

195—197. *Deinde vina, quae* etc. In Drepani portum, qui Siciliae est; classis Troiana delata fuerat Aen. III, 707, non longe aberat *Aegesta* vel *Segesta*, quam Graeci et *Egestam* scribunt, condita ab *Aegesto* Troe, quem Virgilius *Acestam* appellat: cf. V, 31. 61 et Exc. I ad e. l. Benigne fuerant ab ipso excepti, vt etiam inf. I, 558. 570. hinc *bonus*. Idem iterum hospitio Aeneam excipit Aen. V, 36 sqq. Quod vina commendat, vt Acestae munus ξενήιον, id vt poeta, et Homeri imitatione, facit: Odyss. ι, 197 sqq. *Vina onerare cadis* quasi pro onere inferre, infundere cadis, pro vulgari *cados o. vinis*.

O socii, (neque enim ignari sumus ante malorum)
O passi grauiora, dabit deus his quoque finem.
Vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis

Adcestis

198 *enim* abest a Moret. sec. *sumus ignari* Voss. *neque enim inmemores sumus* Medic. Pierii. 199 *Et pass.* Rottend. pr. 200 *vos ad S.* Rottend. pr. *Scyllaeus* recte: est Σκυλλαῖος. vti ap. Athenaeum VII, p. 311 F. Σκυλλαῖος πορθμός.

198. 199. In prosa: O socii! satis meministis, vos grauiora his, quae modo experti sumus, passos esse: spem itaque retinete, habitura esse finem etiam haec mala praeteritis leuiora. *ante mala*, τὰ πρὶν κακά. Horat. I Carm. 7, 30 *O fortes peioraque passi Mecum saepe viri.* Locus autem expressus ex Odyss. μ, 208 Ὦ φίλοι, οὐ γάρ πώ τι κακῶν ἀδαήμονές εἰμεν. Οὐ μὲν δὴ τόδε μεῖζον ἔπι κακὸν, ἢ ὅτε Κύκλωψ Εἴλει ἐνὶ σπῆϊ γλαφυρῷ κρατερῆφι βίηφιν. Ἀλλὰ καὶ ἔνθεν ἐμῇ ἀρετῇ, βουλῇ τε νόῳ τε, Ἐκφύγομεν· καί πυ τῶνδε μνήσεσθαι οἴω. Macrob. V Sat. 11 Maronem in his locupletiorem Homero existimat. At inter Seruiana legitur: *Totus hic locus de Naeuio belli Punici lib. translatus est.* Scilicet is ipse Homerum latine loqui fecerat.

200. *Scyllaeam rabiem*, seu quoniam Scylla canibus cincta, v. sup. ad Ecl. VI, 75, quorum *rabies* proprie dicitur; seu simpliciter, quatenus furor, saeuitia, rabies, mari, tempestati, procellis, tribuitur. *sonantes scopuli*, fluctibus allisis, et quidem *penitus*, in interioribus adeo rupis recessibus et antris, sunt ii ipsi, quibus Scylla insidebat. *Ter scopuli clamorem inter caua saxa dedere*, III, 566. *accessistis* ad eos, hactenus, quod iam fretum Siculum ingressi non longe ab iis aberant, cum dati ab Heleno oraculi memores statim ad laeuam conuertunt cursum. v. inf. III, 555. 8. 566. 7. *Cyclopia saxa*, littus Cyclopum saxosum in Sicilia, cuius illi rupes et antra incolebant in Aetnae vicinia. v. inf. III, 569. 644. 675. Accesserant (doctius dixit, *experti* erant) scilicet et ad hoc littus et in portu escenderant, sed ab Achaemenide moniti fugiunt. Est quidem in Seruianis docta nota: *Quidam tamen haec saxa inter Catanam et Tauromenium in modum metarum situ naturali dicunt esse, quae Cyclopea appellantur, quorum medium et eminentissimum* Galate *dicitur*. Sed sunt haec a poeta aliena.

203—207.

Adceſtis ſcopulos: vos et Cyclopia ſaxa
Experti. Reuocate animos, maeſtumque timorem
Mittite. Forſan et haec olim meminiſſe iuuabit.
Per varios caſus, per tot diſcrimina rerum,
Tendimus in Latium: ſedes vbi fata quietas
Oſtendunt. Illic fas regna reſurgere Troiae.
Durate, et vosmet rebus ſeruate ſecundis.
Talia voce refert: curisque ingentibus aeger
Spem voltu ſimulat, premit altum corde dolorem.
Illi

201 *ſcopulis* Moret. pr. *adceſtis* Heinſ. puto reſcripſit, vt ſibi conſtaret. *acceſtis* ipſe Medic. et Rom. *Cyclopea* multi; ſed in hoc et ſimilibus penultimam produci docuit Heinſius. cf. inf. ad 665. nonnulli etiam *Cyclopeia* male. 202 *animum* ſec. Moret. 205 *ſedes ibi* codd. ap. Pier. *quietis* ſc. nobis, vetus MS. ap. eundem. 207 *durare* et *ſeruare* vnus Heinſ. 209 *alto corde* Rottend. pr. alter Hamb. Puget. Leid. vn. etiam aliquot codd. Pierii, nec hoc indocte.

203—207. *Forſan et haec* v. nobilem ſententiam illuſtrant Cerda at alii. Sed pertinet huc Euripideum, quod Macrob. VII Sat. 2 laudat, Ὡς ἡδύ τοι, σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων, latine conuerſum a Cic. de Fin. II, 32; et ante Euripidem Homeri locus Odyſſ. ο, 397—400. Ingenioſa imitatione haec ſequutus eſt Statius I Theb. 472 *Forſan et has venturus amor praemiſerit iras, Vt meminiſſe iuuet.* 204. Per hos ipſos caſus, per haec *diſcrimina rerum:* pleonasmus poetis frequentatus. Poſſunt tamen *res* pro rebus aduerſis, periculis, accipi, vt v. 178. *ſedes vbi fata q. Oſtendunt* h. e. oracula et auguria praedicunt, promittunt. *Oſtendere* egregie inprimis poetae, hac in re. Iidem *fas* eſſe dicunt ea, quae fatis volentibus et oraculorum monitu fiunt. De ipſa re cf. ſup. Disqu. II ſ. VI. et Excurſum XV ad lib. II. *Durare* pro durare ſe, animum ſuum, poetae primum, mox alii ſcriptores, vt Tacitus. Τλῆτε, φίλοι, Il. β, 299. cf. Cerda.

209. *Premit*, occultat, vt ſaepe. *altum* proprie, alto corde, h. e. intimo, ſed docte poeta epitheton transfert ad *dolorem*, qui eo ipſo ſit intimus et altus dolor.

Illi se praedae accingunt dapibusque futuris:
Tergora deripiunt costis, et viscera nudant.
Pars in frusta secant, veribusque trementia figunt:
Litore aena locant alii, flammasque ministrant.
Tum victu reuocant vires: fusique per herbam
Inplentur veteris Bacchi pinguisque ferinae.
Postquam exemta fames epulis, mensaeque remotae:
Amissos

210 *Illic* Goth. sec. *Accingunt sese praedae* Puget. Distinctionem ita institui vult Burmannus: *praedae accingunt, dapibusque futuris Tergora deripiunt c.* 211 *Deripiunt* Heins. ex ratione grammatica, quam tamen vnus Rottend. tuetur. Sic iam emendarant Turnebus et Gifan. v. Cerd. 212 *verubus* al. v. Pier. et inf. ad V, 103. 213 *Littoreque aena* Montalb. *flammisque* Hugen. quod dictum esset, vt *velis ministrare* Aen. VI, 302 et alia. Burm. 214 *renouant* Voss. *r. animos* Sprot. ex 202 repetitum. *per herbas* vnus Heins. 215 in sec. Moret. τῷ *ferinae* subiungitur *munere* cum glossa; *hemistichium*: vt sit vnus ex versibus, quos imperfectos Maro reliquit. Sed amat casus secundos Maro. Et laudatur hic ipse versus a Grammaticis eam in rem. v. Heins. *farinae* Rottend. pr. et duo in Exc. Cort. 216 *excepta f.* Zulich. a m. pr. *exstincta* Hamb. pr. *epulis exemta f.* Oudarti.

210 — 215. Sequentia censenda sunt ex ornatu rerum exilium. cf. Iliad. α, 459 sqq. vbi ἔδειραν: hic ornatius: *Tergora deripiunt costis et viscera nudant.* Recte Seru. *viscera*, quicquid sub corio est, h. e. carnes. 212. Totus ex: Μίστυλλόν τ' ἄρα τ' ἄλλα, καὶ ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἔπειραν ibid. 465. *trementia*, adhuc palpitantia, vt et Seru. Non equidem suauem in hoc epitheto imaginem sensui obiici dixerim. *Aena locant.* quorsum? certe non ad elixandas carnes, quibus heroica tempora plane non vtebantur, vt notum est. Et torreri carnes in antec. versu significatur. Igitur his ahenis aquam calefaciunt, cf. Aen. VI, 218. 219; vt se lauent ante epulas, ex more. cf. Cerda. Seru. — *Flammas ministrant*, ornate, vt omnia in h. l., pro, *subiiciunt aenis ignem.* 215. Satiant se et carne ferina et vino. Iam excute ornamenta verborum.

216. Hoc est Homericum: Αὐτὰρ, ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο. cf. inf. VIII, 184. *mensae remotae* noto vetere more, quo mensa cum epulis conuiuae apponebatur et auferebatur. At h. l. fusi per herbam epulantur? Itaque vel improprie dictum, vel *mensae* pro ipsis cibis.

217. *Lon-*

Amissos longo socios sermone requirunt;
Spemque metumque inter dubii, seu viuere credant,
Siue extrema pati, nec iam exaudire vocatos.
Praecipue pius Aeneas, nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit, et crudelia secum
Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Et iam finis erat: quum Iuppiter aethere summo
Despiciens

218 *Credant* Mentel. Post *inter* distinguunt nonnulli Codd. et edd. vt sit: *dubii seu v. credant*. Burm. 219 *seu extrema* duo ap. Burm. *seu iam e.* Puget. 220 *Oruntis* plures Codd. et edd. etiam ap. Pier. Scilicet est Orontes, Ὀρόντης, Oronteus, Orontei et Oronti. v. sup. ad v. 30. *Oronti* etiam fragm. Vatic. 221 *Amici* alii. *Tunc Anthei* Hamb. pr. *cafus* Leid. et Sprot. Illud *secum* non debet offendere. nam *gemit secum* A. c. *Lycus*. idem memoratur lib. IX, 556. 222 *Giam* multi, etiam nostri, vel *Gian*. *Cloantum* castigatiores, notante Heinsio, vt Goth. pr. *Choantum* Leid. Nomina promiscue posuit, vt poeta. Amycus, Ἄμυκος, ad exemplum regis Bebrycum, de quo Apollon. II pr. et inf. V, 373. diuersus est ab illis qui inf. X, 704. IX, 772. XII, 509. eodem nomine occurrunt. *Lycus* inter Troianos iterum IX, 545 f. *Gyas* et *Cloanthus* in ludis in Sicilia editis lib. V, 118 sqq. Diuersi sunt Gyas inter Etruscos X, 318. et forte alius XII, 460. 223 Noli in vulgarius incidere, vt emendes: *Et iam finierat. Iuppiter*: in his ac similibus nouare aliquid nolui;

217. *Longo sermone*, non tam qualis post coenam esse solet, quam potius multis cum querelis. *Amissa sociorum parte dolentes Multaque conquesti*, Ouid. Met. XIV, 242. *requirunt socios*, declarant desiderium amissorum sociorum. v. Burm. ad h. l. conqueruntur eos sibi ereptos, Μνησάμενοι δὴ ἔπειτα, φίλους ἔκλαιον ἑταίρους, Odyss. μ, 309. Vulgari oratione diceres: multa de sociis amissis inter se conqueruntur.

219. H. e. siue iam esse mortuos. *Extrema pati* proprie dicuntur, qui crudeli supplicio affecti animam efflant, h. l. simpliciter, qui moriuntur morte violenta, fluctibus submersi, *nec iam exaudire vocatos*, h. e. esse mortuos, quos inuocari ab amicis et conclamari notus mos erat, inf. III, 67: VI, 505. cf. Odyss. ι, 65. Ad prosaicam sane subtilitatem debuisset antecedere: num extrema eos *passos esse* credant, et iam conclamatos? Sed in poeta illa non requiritur.

223. *Et iam finis erat* sc. longi sermonis, h. e. querelarum, aut omnino, coenae factae.

Despiciens mare veliuolum, terrasque iacentis,
Litoraque, et latos populos, sic vertice coeli
Constitit, et Libyae defixit lumina regnis.
Atque illum talis iactantem pectore curas
Tristior,

bui. Si mei arbitrii res esset, scriberem *Iupiter*, ex antiquiore ac veriore ratione, quam in Virgilio redhibitam esse volumus: vt statim 225 *litora*. Scilicet antiqui litteras in his geminabant pronuntiatione, non scriptura; recentiores etiam scriptura: recte et hoc: sed tum tenendum est alterutrum constanter et in omnibus, quibus eadem ratio subest. 224 *Respiciens* Bigot. *dispiciens* duo, et *prospiciens* duo alii ap. Burm. sed *despiciens* etiam Macrob. VI Sat. 4. *terrasque latentes* Hamb. 226 *terris* Puget. 227 Miror neminem in *tales* haesisse, et *tacitas curas* coniectasse. Sed cf. not.

factae. Pompon. Sabinus *finem diei* interpretatur. nam mox dormitum concedunt, v. inf. 305. Ergo omnino sic accipe: Postquam haec finita erant, s. his factis, Iupiter prospexit etc. Qui sequitur locus, e praestantioribus est habendus, cum poeta hoc ipso et miraculum addat hospitio Aeneae apud Didonem, et, quod multo maius, Romanorum animos in carminis statim aditu in Aeneam et totam adeo carminis fabulam aduertat. Lineas primas huius artificii videas in Odyss. ε, 5 sqq., vbi Minerua apud Iouem (vt iam Odyss. α pr. fecerat) de intercepto Vlyssis reditu conqueritur, mittitur etiam tum Mercurius. Venerem Ioui supplicem nota gemma, sed a recentiore, suspicor, manu, expressam ad Virgilii plane ductum videre licet (cum alibi tum in *Suite des Pierres gravées par Mme le Hay n. XV.*)

In verss. 223—227 plura Homeri loca ante oculos habuit: inprimis Iliad. ν, pr. et θ, 51. 52. *mare veliuolum* exquisite, in quo vela volant, cum proprie naues sint *veliuolae*. *terras iacentes* praeclare, respectu quidem Iouis ex alto prospicientis, porrectae sub ipso et late patentes; quamquam *terrae iacentes*, *gentes iacentes*, et alibi ap. poetas occurrunt simpliciter *positae*: similiter *lati populi* sunt dicti. *sic*, οὕτως, non semper est temere vel frustra, sed, sic, vti res se habet, quo statu illa est: *sicut erat*, Romanorum poetarum, cf. Iliad. α, 255; et habet fere μιμητικὸν aliquid, vt Iliad. γ, 220 φαίης κεν ζάκοτόν τινα ἔμμεναι ἄφρονά θ' αὔτως. cf. Iliad. ζ, 400. ν, 100. κ, 50. λ, 388. et al. Non temere Iouem oculos in Africae littora et Aeneae naufragium

Tristior, et lacrimis oculos suffusa nitentis,
Adloquitur Venus: O qui res hominumque deumque
Aeternis regis imperiis, et fulmine terres,
Quid meus Aeneas in te committere tantum,

Quid

228 *atque oculos lacrymis s.* Priscianus et Alcuinus ap. Heins. *offusa* Seruius citat inf. ad 482. 229 *Alloquitur* scripsit Heins. cum Medic. aliis et numismatis antiquis, in quibus *Allocutio*. *deorumque* malint Heins. et Bentl. ad Horat. I Od. 12, 14. 231 *Quod* Diomedes.

fragium intentos habuisse, arguunt illa: *defixit lumina — tales iactantem pectore curas.* Igitur accipiendum: *sic*, vt erat, *despiciens constitit*, pro simplici, prospexit terras. Ornate, *constitit*, quod homines facere solent, qui oculos animumque in aliquam rem intendunt, (stantem autem contra morem, non sedentem Iouem hic cogitare necesse est) et *defixit oculos regnis Libyae*, in littore Africae, ad quod Aeneas naues subduxerat. Notabili autem orationis breuitate Iouem cogitabundum stetisse declarat poeta, et *curas*, cogitationes et consilia, de Troianorum calamitate agitasse. Itaque respectu τῶ *sic* subiicit, *tales curas iactantem*, h. e. cum hunc in modum oculis animoque in Aeneae fatis esset defixus. 228. Obserua artem poetae. Vt miserationem faciat Venus, *tristis*, *flens* et *pulchra* inducitur.

229. Macrob. VI Sat. 2 *In principio Aeneidos tempestas describitur, et Venus apud Iouem queritur de periculis filii, et Iupiter eam de futurorum prosperitate solatur. Hic locus totus a Naeuio sumtus est ex primo libro belli Punici. illic enim aeque Venus Troianis tempestate laborantibus cum Ioue queritur: et sequuntur verba Iouis filiam consolantis spe futurorum.* Comparari potest etiam Mineruae et Iouis super Vlysse altercatio Od. α, 44 sqq. et multo magis Thetidis allpquium Iouis Iliad. α, 497 sqq.

230. *Et fulmine terres*, possit otiosum videri post illa: *qui res — imperiis*; sed *fulmen* insigne summi imperii; grauius autem *fulmine terres*, quam, *fulmen geris. iacis.*

231. Manifesta adumbratio versuum ex Iliad. δ, 31 Δαιμονίη, Iupiter ait ad Iunonem, τί νύ σε Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες Τόσσα κακὰ ῥέζουσιν, ὅτ' ἀσπερχὲς μενεαίνεις etc. ipsa autem orationis forma ex Odyss. α, 44 sqq. expressa, vbi Minerua apud Iouem de Vlyssis aerumnis conqueritur, et vbi v. 62 τί νύ οἱ τόσον ὠδύσαο,

Quid Troes potuere? quibus, tot funera passis,
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certe hinc Romanos olim, voluentibus annis,
Hinc fore ductores, reuocato a sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus. Quae te, Genitor, sententia vertit?
Hoc

233 *Cluditur* post alios Gudianus. 234 *hinc* abest a sec. Moret. *Certe hic* Ven. *Certe in Romanis* Zulichem. a m. pr. 235 *a* omissum in Gud. Moret. pr. et multis aliis, etiam ap. Pierium; et in fragm. Vatic. a pr. m. vt fere et alibi cf. Burm. Equidem abesse malim. 236 *dicione* omnes vetustiores Heins. *terras omnis* fragm. Vatic. a Campiglia expressum, cuius lectionis etiam Seruius meminit. Nec diffiteor hanc lectionem multo magis epicae dignitati conuenire videri, quam subtilem omnium generum potestatis comprehensionem. 237 vide an lenior fluat oratio, si distinxeris: *Certe hinc — pollicitus, quae te, genitor, sententia vertit?* h. cum sis pollicitus. Durum enim illud *pollicitus* sine *es* in fine sententiae absolutae.

ἀθάνατε, Ζεῦ. tum Iupiter simili modo atque hic respondet.

232. *Quibus tot f.* agnosce poeticam orationem, pro, quid potuere committere, vt iis — clauderetur? *tot funera* h. e. tot clades et calamitates. *ob Italiam*, propter Italiae aditum, ne ad Italiam accedant, in toto t. orbe nullus considendi locus iis relinquitur. nam septem iam annos omnibus terris et maribus errauerant, vt Aen. I, extr.

234—236. *Hinc*, ab his Troianis, *hinc, a sanguine Teucri reuocato*, a stirpe T. instaurata per nouam progeniem, (cf. sup. I, 19 sqq.) *fore*, orituros esse, *Romanos — ductores*, populum regnatorem, *qui m. qui t. — tenerent*. Si quidem sup. v. 21 *populum late regem* simili modo dixit. Alioqui *ductores Romanos* intelligeres Caesarem et Octauianum. *Voluentibus annis* sc. se, nota poetica ratio, quoniam annus in orbem redit περιπλομένων ἐνιαυτῶν. *omni ditione*, Seru. omni potestate, pace, legibus, bello. Praestat dicere: *omni*, hoc est summa potestate. Est enim poetis sollennis ille vsus; interdum et aliis scriptoribus: *omni ope annixus*, summa. Aen. X, 53 *magna ditione — Carthago premat Ausoniam*. Sed v. Var. Lect.

237. *Quae te sententia vertit* exquisite, quod nouum consilium vertit te, mutauit animum tuum? Vulgari ratione *vertitur* sententia, animus,

Hoc equidem occasum Troiae tristisque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur. Quem das finem, Rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elapsus Achiuis,
Illyricos

238 *casum* quatuor Burmanni. *casus* Bigot. 241 *rex summe* Hamb. sec. in Exc. Cortii. 242 *delapsus* alter Hamb. et Franc.

mus, consilium. mox *occasum Troiae solabar* etiam exquisite, vt fere semper poetae. Vt semel dicam: proprie *solamur animum*, solamur nos, h. e. fractos nos erigimus, recreamus: tum solamur dolorem, curam, luctum; sic *cantu longum solata laborem* Ge. I, 293: tandem earum rerum caussas, mala et casus *solari* dicimur, h. e. solando aut tollimus aut minuimus seu mala, seu sensum malorum. Sic h. l. *excidium Troiae solatur* Venus, dolorem inde animo conceptum leuat.

239. *Fatis contraria fata rependens.* etiam hoc docte; *rependens:* compensans, *fata contraria*, Troianorum calamitates, *fatis* sc. melioribus, nouo Italiae regno, h. e. sperans, fortunam Troianorum futuram esse tanto laetiorem. Plane aliter *contraria fata* dicuntur Aen. IX, 136. *Quem das finem*, pro, facis, constituis? Poeticae orationi et hoc propius: δοῦναι, dare, pro facere.

242 — 249. v. Excurs. ad h. l. vbi de toto loco iudicium fertur. Liuius I, 1 — *casibus deinde variis Antenora — venisse in intimum maris Adriatici sinum;* hic sinus poetae doctius *Illyrici sinus*, namque Illyricum maiori Adriatici sinus parti praetenditur; idem *intima regna Liburnorum*, nam versus interiores recessus Liburni, Illyrici populus, tum Istri, hinc Veneti et Euganei, in quorum sedes Veneti successerant. Spectat autem ad dignitatem orationis poeticae; vt declarentur regiones non vulgari, sed exquisitiore nomine, v. c. a finibus ac finitimis populis petito: quod si teneas, poetam male a Seruio accusatum dices, quod Antenorem Illyricum et Liburniam tenuisse ille dixerit, nec minus male post Corradum a Burmanno defensum ex vsu voc. *penetrasse*, quod h. l. sit, transiisse. Immo vero a poeta finibus latius constitutis Venetorum ora his ipsis vss. 243. 4 doctius declaratur, quam nudo nomine geographico. Quod vero *tutus*, seu incolumis, ad Venetos peruenit, hoc simpliciter ad

Illyricos penetrare sinus atque intima tutus
Regna Liburnorum, et fontem superare Timaui:
Vnde per ora nouem vasto cum murmure montis
It mare proruptum, et pelago premit arua sonanti.
Hic tamen ille vrbem Patauî, sedesque locauit
Teucrorum, et genti nomen dedit, armaque fixit
Troia; nunc placida conpostus pace quiescit.

Nos,

245 *magno* Parrhas. ex v. 55. *cum vasto* alter Hamb. 246 *proruptum* defendit Heinsius hic et alibi. cf. inprimis ad Silium III, 51. Est sane exquisita vox hoc sensu, pro *prorumpens*. multi *praeruptum*, cf. Cerda. etiam Fragm. Vatic. a pr. m. et ap. Senec. Qu. nat. III, c. 1. quod sane defendi posset. cf. sup. 105. *praeruptum* Ed. Ven. *in mare proruptum* Moret. pr. et Franc. 247 *vrbes* Zulich. *sedemque* Exc. Burm. 249 *Troica* tres ap. Burm. *cum placida c. p. quiescit* Menag. alter.

ad errorum discrimina referam. Potuere tamen et alia esse Antenoris fata, quae nunc ignorantur. Ita colligo ex Sex. Aurel. Victor. de orig. G. Rom. c. 1 *Quare autem addiderit totus, suo loco planissime annotauimus in commentatione, quam conscribere coepimus, tanquam ex libros qui inscriptus est de Origine Patauina.* (Sic enim locum illum forte constituas). Tandem etiam, modo dicto poetarum more, qui a finitimis locis multa designant, (scilicet vt ornatum inde et nouarum rerum notionibus suauitatem versibus suis quaerant) *Timauum*; quamquam paullo remotiorem fluuium, sed notiorem et veterum forte poetarum vsu frequentatum, ad situm eundem declarandum nomi-

memorat. *Fontem Timaui superauit* Antenor, quatenus classe litora legens (neque enim aliter, nisi cursu propius ad Illyricum litus seruato, mare Adriaticum tuto nauigari potest: cf. Liu. X, 2) praetervectus erat sinum Tergestinum, in quem Timauus immittitur. Non autem longe a mari in Carnorum finibus ille inter rupium cauernas compluribus ingentibusque aquarum fontibus erumpit; qui paullo post in vnum alueum delati flumen faciunt, quod, vbi vix M. passus emensum est, lato ostio in mare exit. Fontes olim habiti sunt *nouem*; ex iis prorumpit aqua magno cum fragore: *vasto cum murmure montis;* statimque in vnum flumen collecta maris speciem refert late agros inundantis:

Nos, tua progenies, coeli quibus adnuis arcem,
Nauibus (infandum) amissis, vnius ob iram
Prodimur,

251 *Infandi* duo Burm. (et sic apud Seruium legendum: *infandum* pro *infanda* posuit.) *amissis infandum* Dorvill.

vndantis: *It mare proruptum et pelago premit arua sonanti.* Latius haec illustrata v. in Excursu ad h. v. *Hic tamen*, noli haerere ad fontem Timaui; sed latius, in oris his littoris Adriatici, et quidem, cum ad intimos sinus recessus penetrasset, inter Euganeos, qui tum haec loca tenebant, Patauium ille condidit, et *genti nomen dedit*; at quale? dicunt *Antenoridarum*: apud poetas vtique; non vero vulgare nomen. sed *Venetorum* nomen, quod vulgo veteres ab *Henetis* Paphlagoniae, quos Antenori viae socios fuisse aiebant, ductum esse volunt. *armaque fixit Troia*, pace sc. et tranquillo otio parto; quod suaui rerum imagine reddidit, petita illa ab iis, qui militia missi arma suspenderent et figerent. cf. Pompon. Sab. ad h. l. *Nunc placida compostus pace quiescit*: quo sensu haec dicta sint, dubitare licet; aut enim de morte aut de otio et tranquillitate, qua Antenor reliquam vitam exegit, accipi potest; in vtroque tamen duri aliquid inest. Sane *componi* absolute mortui dicuntur, et iidem *quiescere*, inf. IX, 445 *placidaque ibi demum morte quieuit*. VI, 321 *Sedibus, vt saltem placidis in morte quiescam.* Veneris tamen consilio, dum Aeneae calamitatibus Antenoris fortunam secundam comparare vult, parum conueniret, Antenoris *mortem placidam* laudare; At si de quietis sedibus, rebus placatis, vita tranquilla agitur, tum fere *res compositae* memorantur, non *ipsi homines*; aut si hoc fit, tum adiectum aliquid videas: *ad pacem*, *ad modestiam* etc. Atque ita etiam in iis ipsis locis fit, quae h. l. a Burmanno laudantur. Dicendum itaque, aut poetam h. l. *compositum* nouo exemplo adhibuisse, vt et voc. *quiescere*, pro, vitam quietam exigere; quiescit *rebus compositis*, adeoque et ipse *compositus*; aut manendum, quod equidem et ipse malim, in priore significatu: vt a Venere interpositum hoc sit, tranquillitatem Antenori ad extremam vsque vitam contigisse. Ita *pace* pro morte.

250. Magno cum artificio se ipsam facit vnam ex Troianis, qui iniuriam tulerint: *Nos, tua p., quibus annuis arcem*

Prodimur, atque Italis longe disiungimur oris.
Hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?
Olli subridens hominum sator atque deorum
Voltu, quo coelum tempestatesque serenat,
Oscula libauit natae; dehinc talia fatur:

Parce

252 Dubitat Burmannus, an *atque* sit scribendum. Verum etsi non scribitur, subintelligendum tamen: *atque ab Italis oris disiungimur*, interiacente mari et aliis terris. *aruis* Leid. *vnus* et Hamb. pr. pro var. lect. 253 *in regna* pro var. lect. Hamb. sec. et Oudart. 255 *tempestatemque* Bigot. 256 *dein* tert. Goth.

tem coeli, h. e. coelum, promittis Aeneam post mortem inter Deos iri relatum. cf. mox v. 259. Callide et inuidiose etiam illa: *vnius* ob iram sc. Iunonis, et *nauibus a.* pro nauium parte et *prodimur*, per fraudes perdimur, per insidias Iunonis calamitatibus vexamur.

253. *Pietatis*, qua Aeneas insignis. At ipsa suam personam interponens: haec pietatis et amoris erga te praemia? *in sceptra*, in promissum Italiae regnum, cum Troiano exciderat; *reponis*, pro vulgari, restituis.

254—296. Sequitur nobilissimus locus; in quo sub vaticinii specie, arte non improbabili, explicantur Romae origines, incrementa splendorque imperii Augusti.

254—256. Aliter haec Virgilius adstruxit, quam Homerus sua, cum Thetidi annueret Iupiter Iliad. α, 517 sqq. in quibus Iouis maiestas augustior. At hic placidi, μειλίχιος, Iouis suauis imago. Osculum Veneris ori impressum ex Iliad. ε, 372 poetae in mentem venisse videtur, vbi Dione mater Venerem amplectitur. In singulis tamen obserua decorem. Vs. 254 secundum Ennium: *Olli respondet rex Albai longai* et alia. *subridens*, μειδιῶν. In v. 255 Ennium ante oculos fuisse notat Seruius: *Iupiter hic risit; tempestatesque serenae Riserunt omnes risu Iouis omnipotentis.* Sed Ennius, vtut oratio horrida sit, multo viuidius rem expressit: *Ridet Iupiter; et tempestates arrident.* Apud Gudium Inscr. p. V, n. 3 *Ioui Opt. Max. Serenatori* legitur. *Oscula libare* potest sane cum Salmasio post Seruium accipi, os alterius leuiter labiis suis perstringere; sed si *libare*, delibare, summo ore carpere, pro *dare osculum* accipias, poeticae dictionis genio et carminis dignitati consules. *libare*, (vt XII, 434

Summa

Parce metu, Cytherea; manent inmota tuorum
Fata tibi; cernes vrbem et promissa Lauini
Moenia, sublimemque feres ad sidera coeli
Magnanimum Aenean: neque me sententia vertit.
Hic (tibi fabor enim, quando haec te cura remordet,
Longius et voluens fatorum arcana mouebo)
Bellum

257 *Cytherea.* Mirum ex τὰ Κύθηρα, Κυθήρεια, factum esse Κυθέρεια, etiam Κυθερήϊα. 258 *et* in al. deest, monente G. Fabricio, conterraneo nostro, quem sequutus est Cuningamus. 260 *vertet* Rottend. sec. Moret. sec. 261 Antiquae edd. iungunt fere: *Hic tibi.* Ex Graeu. notat Burm. *Hinc (Tibi f. enim) q.* Duo *hinc.* *quando te haec* Menag. alt. 262 *euoluens* Hamb. pr. Paris. a pr. m. Doruill. Ed.

Summa per galeam delibans oscula) oscula, libando, leuiter attingendo sumere; vt in illis, *amnem, fluuium, libare. Natae* cum energia adiectum, licet iam *olli* antecessisset; vt reuocaretur in animum persona eius, de quo agitur. Ita semper fere Homerus: τῶ δ' —Ἕκτορι et al. Non videbat hoc Seruius. *Parce metui*, parce metuere, noli — φείδεο τῶ δέους. *Cernes vrbem;* sentis quam ἐνεργῶς sit expressum. Mox *manent* pro exili *sunt.*

259. Propter v. 250 *coeli quibus annuis arcem.* Bene addidit *feres*, vt gratius esset, quod per ipsam fieret, pulchre monente Seruio. Recipietur vtique olim Aeneas inter deos Aen. XII, 794 *Indigetem Aeneam scis ipsa, et scire fateris, Deberi coelo fatisque ad sidera tolli.* Vtrumque ex Ennio I Annal. *Vnus erit, quem tu tolles ad caerula coeli Templa;* qui versus non ex Veneris, vt Columna putat ad e. l. p. 34, sed ex Martis oratione seruatus est. Docent hoc sequiorum poetarum loca, qui Ennium ante oculos habuerunt, inprimis Ouidii Fast. II, 487, vbi Mars ad Iouem: *Redde patri natum* (Romulum) — *Vnus erit, quem tu tolles in caerula coeli,* (quae ipsa lectio ex Ennio tuenda) *Tu mihi dixisti. Sint rata dicta Iouis.* Adde Met. XIV, 813 sqq.

260. *Neque me sententia vertit.* ad v. 237 *quae te g. sententia vertit?* Caeterum *magnanimus*, vt semel moneamus, male de generosa animi indole accipiunt; est *fortis, animosus*, ex μεγάθυμος, μεγαλήτωρ, μέγα φρονῶν, quae omnia ad bellicam virtutem referenda.

262 — 266. Quandoquidem haec cura te mordet, cruciat, rem tibi exponam et

Bellum ingens geret Italia, populosque feroces
Contundet; moresque viris et moenia ponet:
Tertia dum Latio regnantem viderit aestas,
Ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur, (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno)
Triginta magnos voluendis mensibus orbis
Imperio

Ed. Ven. vti Waddel. Animadu. Crit. p. 10. emendarat; et sane de temporum historiis commode τὸ euolui. Sed non bene copula desideretur; et epicae orationi accommodatissimum: *mouebo voluens longius*, pro petam, repetam. Hoc fere Ge. II, 295 Aesculus — *immota manet multosque nepotes, Multa virum* voluens *durando saecula* vincit, et sic alibi *voluens* simili sensu: *Tum genitor veterum* voluens *monumenta virorum — ait* Aen. IV, 102. *ac voluens* Parrh. Sed *et v.* etiam fragm. Vatic. *monebo* ed. Dan. et quae eam sequuntur. *docebo* Puget. et vn. Guelf. in Exc. Cort. 264 *mortesque* Zulich. *moenia condet* Oudart. et Hamb. pr. pro var. lect. a glossatoris manu. 266 *transierant* qu. Moret. *cum* alter Hamb. 267 *Iulus* Exc. Burm. sed *Iulo* defendit etiam Rufin. de Schem. Lex. p. 33. ap. Burm. *quoi* fragm. Vatic. 268 Versus suspectus. aut totus insertus, aut suppletus post *additur*. v. Excurs. ad h. v. 269 *annos* Longob. Pierii, sollenni lapsu.

et *longius voluens fatorum arcana mouebo*, h. e. fata altius repetam. Vsum τῦ *mouere* exemplis bene declarauit Bentlei. ad Horat. III, Carm. 7, 20. Ratio in eo inest, quod quae ἐκφέρομεν, proferimus, promimus, manifesta facimus, declaramus, proprie *mouere* dici possumus. *longius voluens*, euoluens, repetens. Praeclare autem poeta *e Iouis persona* fata Aeneae et posterorum potiora recenset. ad totum locum cf. Exc. III ad lib. XII, 189. *Italia*, in Italia, more Graecorum adoptato a Virgilio et hinc ab aliis. *pop. feroces contundet.* vides praelia cum Rutulis et Etruscis per victoriam declarari. *Moresque viris et moenia ponet*, vrbem condet Lavinium et nouum imperium fundabit legibus, (leges ponet, νομοθετήσει,) per illud triennium, quo regnum tenebit. Haec ornat: *Tertia dum* h. e. *donec. terna hiberna*, pro hibernorum temporibus h. e. per tres hiemes, tres annos. *Rutulis subactis*, Turno victo ac caeso.

267. Inter Troianos, dum Troianum regnum fuit incolume, Ilus dicebatur. *regno*, sub regibus. Sed v. Excurs. ad h. v.

269 — 271. Trigesimo regni anno Ascanius Albam Longam

Imperio explebit, regnumque ab sede Lauini
Transferet, et longam multa vi muniet Albam.
Hic iam ter centum totos regnabitur annos

Gente

270 *ab s.* Heinf. e Medic. et al. adde Rom. antea: *a s.* Sprot. et Parrhaf. *a sede Latini.* Caeterum si *Lauinium* vnice verum est, cf. sup. ad v. 2, scribendum hic et v. 258 *Lauini.* 271 *magna vi* Zulich. vt et alibi. v. Burm. *vi multa* Oudart. et sic alii ap. Pier. *muniet vrbem* sec. Hamb. 272 *tercentos* Montalb. et Ven. *trescentum* fragm. Moret. *Hinc* Seru. et MS. Bersmanni, quos sequitur Cuningamus; et sic aliquot Heinsiani; *hoc* duo. Cum *regnabitur* absolute dictum sit, tum autem ex more dicendum esset, *genti Hectoreae* h. e. ab *g. H.* Burmannus, Vir latinissime doctus, emendat: *Haec* sc. Alba regnabitur. Nescio tamen, annon vulgata ad eundem loquendi modum accedat: *regnatur* est regnum tenetur, habetur, *sub gente H.* vt Homeri ὑπὸ, cum notatione obsequii aut imperii, quod patitur quis. *Haec* tamen expeditior est lectio.

Longam condidisse, sedemque regni a Lauinio in nouam vrbem transtulisse traditur. Quod si is verborum sensus esse debet, antique locutus est poeta pro: Ascanius XXX annos imperio explebit, cum regnum transferet. Si tamen ad communem rationem grammaticam verba accipias, nihil definit poeta, sed Ascanium XXX annos esse regnaturum, et in hoc regni tempore vrbem nouam conditurum ait. Prius tamen illud cum poetae rationibus conuenit: cf. inf. VIII, 42, 47, 48. *orbes,* annos, *magnos,* longos, vt alibi, epitheto ex natura anni depromto, quatenus plurium mensium spatia in se comprehendit. Argutatur Macrob. in Somn. Scip. II, 11 et Seru. cum aliis interpretibus in h. v. In Ecl. IV, 12 *magni menses* vim habere possunt ex reliqua oratione. *voluendis mensibus,* qui voluuntur, voluunt se. *muniet* exquisitius quam *exstruet.* *multa vi,* magnis opibus, magno hominum rerumque apparatu; at Burm. contendit esse, magno impetu, animi ardore, studio.

272. Per CCC annos reges e Troiana stirpe Albae Longae esse regnaturos ait ad Romulum vsque. De rationibus historicis olim in Excursu III ad lib. XII, 189 disputabitur. *Gens Hectorea* est Troiana simpl. vt V, 190 *Hectorei socii.* sic et alii: v. Burm. Ex Troiana saltem stirpe, si forte non omnes ex Aeneae prosapia, oriundi fuerunt reges, qui Albae Longae imperarunt, quamuis illa non modo Troianos, sed etiam Latinos Aborigines haberet incolas. *regnabitur*

Gente sub Hectorea; donec regina sacerdos
Marte grauis geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupae fuluo nutricis tegmine laetus
Romulus excipiet gentem, et Mauortia condet
Moenia, Romanosque suo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum nec tempora pono:
Imperium sine fine dedi. Quin aspera Iuno,
Quae

274 *Partu geminam* sec. Hamb. 275 *tectus* Vratisl. 276 *accipiet* Hamb. pr. cum vno Guelpherb. in Exc. Cort. nec hoc male. 277 *ducit* alter Hamb. 278 *metam* Bigot. minus poetice.

sub g., regnum durabit sub Troianae stirpis regibus. cf. Var. Lect. Aen. XII, 826 *Sit Latium; sint Albani per saecula reges* etc.

274. *Ilia*, tamquam Troiana stirpe oriunda, poetis dicta, ab Ilio Troiae, Rhea Syluia, *sacerdos*, Virgo Vestalis, *regina*, h. e. regio sanguine orta, vt βασίλισσα, *Marte grauis*, e Marte grauida, gemellos vno partu edet.

275—277. Romulus Romam condet. Quam ornate et splendide hoc poeta extulit! vt *lupam nutricem* attingeret, Romulum, antiquorum heroum more, pro casside lupae exuuias, seu lupinam pellem, gessisse narrat. *Et galea hirsuta comta lupina coma*, etiam Propert. IV, 10, 20 de Romulo. Hoc igitur habitu occurrere debuere vetera Romuli signa. *laetus tegmine*, pro ornatus, aut, qui habet. *tegmen lupae* pro exuuiis lupae. v. Burm. Nec vero accipiendum, quasi lupae ipsius, a qua nutritus fuerat, pellem detractam sibi imposuerit; sed ornat epitheton *nutricis lupae:* quia ex eo genere fuit illa, a qua ipse nutritus esset; vt bene obseruat Meierotto V. C. *R. excipiet gentem*, imperium gentis Hectoreae, s. Troianae; succedet in regno Albano Romulus. De voc. *excipere* v. ad Ge. IV, 207. Sunt haec omnia, vaticiniorum et oraculorum more, per ambages ac pleniore ore exposita, quam in oratione Iouis ad filiam exspectari poterat. *Moenia Mauortia*, Roma a Martis filio condita; vt saepe al.

278. 279. *Rerum metas*, h. e. limites *imperii*. *sine fine*, aeterna vrbs, vt in numis et monumentis. A poetis haec innumeris in locis ornata et variata.

280. *Quas*

Quae mare nunc terrasque metu coelumque fatigat,
Consilia in melius referet, mecumque fouebit
Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.

Sic

280 *quae terrasque* quidam codd. ap. Burm. et Pier. sed sic melius *que* abesset. 281 *mecumque iuuabit* sec. Moret. sollennis varietas. cf. Burm. 282 *Progeniem rerum dominos* Bigot. Sed *Romanos* firmat Sueton. Aug. 40 et, qui et ipse versum repetit et ad Domitiani laudes transfert, lib. XIV, 124, Martialis.

280. *Quae m. — metu c. fatigat.* si *metu*, h. e. prae metu, Iuno fatigat omnia sc. precibus, hortatu, minis; habes auctoritatem v. 23 *Id metuens veterisque memor Saturnia belli* etc. Sic tamen tenue nescio quid infertur orationi. Sin *Iuno fatigat metu* h. e. terroribus, *mare, terras, coelum*, verearis forte, ne turgere videatur oratio. Sed subest sententia: Iunonem omnia nunc miscere, vt Troianos perdat. Inf. XI, 400 *Proinde omnia magno Ne cessa turbare metu.* et VII, 301 *Absumtae in Teucros vires coelique marisque.* *Fatigare*, vt exercere, praeclare hoc sensu, de rebus, quibus vel abutaris vel frequenter, multum, nimium vtaris; vnde turbare, affligere, vexare: cf. ad VIII, 93.

281. Iunonem animo mutato in meliorem partem, ἐς τὸ βέλτιον, iam consilientem (sic XI, 426 *Multa dies — Rettulit in melius*, tulit, mutavit) Romanisque placatam ex Horatio reminisceris Carm. III, 3 *Gratum elocuta consiliantibus Iunone diuis* etc.

282. Augusto frequentatum hunc versum, ex Sueton. Octau. 40 notum. Versus dignitatem in prima parte facile percipias, at post *Romanos rerum dominos*, annon languet *gentemque togatam*, h. e. a vestimenti genere designatam? Quis enim nunc simile quid ferret in Gallis, Anglis, designandis? Scilicet Romanos *belli pacisque artibus claros* memorat poeta: *Romanos, rerum dominos*, h. e. orbis terrarum regnatores, an hoc sine armis? sine bellica virtute? Iam *gentemque togatam* intelligas spectare ad togae, h. e. pacis, artes ac virtutes. Et cogitandum, maiorem dignitatem in toga olim fuisse quam nunc in vllo vestimenti genere. *The enrob'd people* diceret non minus grauiter Britannus aliquis; vt belle monebat me Brandes. V. C. *Sic placitum*, ita ego constitui, decreui. De formula agit Burm. ad Aen. II, 428.

Sic placitum. Veniet lustris labentibus aetas,
Quum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenas
Seruitio premet, ac victis dominabitur Argis.
Nascetur pulchra Troianus origine Caesar,

Imperium

283 *placitum est* Leidens. male cum aliis ap. Pier. v. Burm. ad Lucan. II, 5, et inf. ad Aen. II, 428. 284 *Pythiam*, *Phythiam* male scribitur. 285 *Imperio* Parrhas. ex interpretatione. *et v.* duo. *cunctis* Hamb. pr. cum nonnullis Pierianis.

283—285. Splendide Romanorum bella cum Graecis, et Achaiam in prouinciam pop. Rom. redactam, designat. In simili acumine versatur Epigramma Adriani Imp. seu verius Germanici, in Ilium nouum Anthol. Gr. lib. I, p. 98 Steph. et latine, sed minus venuste, Anthol. Lat. lib. I, ep. 103. *lustris*, doctius quam, annis. *domus Assaraci*, Romani a Troianis oriundi, inter quos Assaracus, Trois filius, ex Aeneae fuit maioribus. v. Apollod. III, 12, 2 et Not. Conon. c. 12. Graecia praeclare per *Phthiam*, vtpote Achillis patriam, et *Mycenas*, Agamemnonis regiam, declarata; nec non per *Argos*, quos tum Diomedes tenebat; (Iliad. β, 559 sq.) erant tamen illi tantae tum dignitatis, vt apud Homerum tota Graecia per *Argos*, et totus exercitus *Argiuorum* nomine insigniretur. inf. VI, 839 *Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas.* Grauissima vocabula et ista: *Seruitio premet — dominabitur;*

286 seqq. Ad Augustum referas haud dubie verius quam ad Iulium Caesarem cum Seruio, Cerda et aliis ap. Burm. Nam nec terrarum imperium v. 287 facile Caesari tribuitur, neque *is spoliis Orientis onustus*, neque ab eo pax restituta v. 290. Contra de Augusto illa vbique obuia. v. inpr. Aen. VI, 793 sq.. Et *is Caesar*, *Iulius* adoptionis iure, hinc *Troianus*, ab Ascanio Troiano genus ducens; itaque *Iulius*, *nomen demissum a m. I.*, h. e. nascetur Caesar, Iulius nomine, quod nomen ab Iulo in eum venit. *pulchra origine* simpl. clara. Non ad Venerem respici posse puto, per sermonis vsum. 289. *Hunc tu o.* haec illa perpetua poetarum inprimisque Virgilii de Augusti in Parthos expeditione vaticinatio. v. Vit. Virg. ad ann. 724. 725. 734. cf. ad Georg. II, 170. neque in vnum certum annum ea cogere necesse est; quin, adeo ante signa a Parthis reddita, poeticus ingenii feruor haec ita recte efferre potuit.

Imperium Oceano, famam qui terminet astris;
Iulius, a magno demissum nomen Iulo:
Hunc tu olim coelo, spoliis Orientis onustum,
Adcipies secura: vocabitur hic quoque votis.
Aspera tum positis mitescent saecula bellis.
Cana Fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
Iura dabunt: dirae ferro et conpagibus artis
Claudentur

287 *Et famam* sec. Hamb. *fama* deleta lit. *m* Regius. *terminet* Oudart. et duo Leid. a m. pr. 288 *dimissum* plerique vitiose. 289 alii olim *honestum*, sec. Seru. natum scilicet ex *honustum*, vt scribebatur. 290 *Adspicies* Fabricii MS. cum Goth. tert. et quatuor ap. Burm. qui *accipies* Schol. Cruqu. Horat. auctoritate et Ge. I, 28. *et te maximus orbis — Accipiat*. Sed est omnino grauius, et habet plus ἐνεργείας respectu Veneris. Sic v. 259 *sublimemque feres*. 291 *mitescent* Hamb. alt. Caeterum Burm. coni. *Aspera quum p. — Cana Fides — iura dabunt*. Sed hoc est, vaticinationis impetum et vim infringere. Sunt scilicet talia abruptis sententiis efferenda. 293 *Et* deest Bigot. *arctis* al. vt male scribi solet.

potuit. 290. *secura*, nemine intercedente, Iunone placata. *vocabitur h. q. votis*, praeclare honores diuinos habendos Augusto ostendit, vt Georg. I, 42.

291. Ad Ianum clausum V. C. 725 et pacem per terrarum orbem restitutam recte refertur. cf. Virg. Vit. ad h. a. Nec tamen hinc probare aliquis suscipiat, hoc ipso anno primum Aeneidos librum esse scriptum. *saecula aspera mitescent*, tempus illud erit pacatum, finitis bellis. Quae sequuntur, v. 292 — 296 magnifice expressa sunt: v. Excurs. ad h. v. ait fidem, religiones patrias, et ciuium concordiam, exstinctis bellis et discordiis, rempublicam esse temperaturas. *Fides cana*, prisca, antiqua, qualis maiorum fuit. *Vesta*, patria eaque antiquissima religione Romanis culta. Cum his *Romulus* et *Remus iura dabunt*, imperio Romano praeerunt, ita vt ad pristinam illam temporum sanctitatem et integritatem, quae ante parricidium Remi a Romulo commissum fuit, rediisse res videri debeat. *Bellum*, ὁ Πόλεμος, h. l. dei personam sustinet; idem mox *Furor*. *Belli portae* respiciunt Iani templum (cf. Aen. VII, 607), quod pace restituta clausum quasi pro carcere et custodia Belli haberi potest. Reliqua vss. 294, 5, 6 ad terrorem animorum composita sunt.

Claudentur Belli portae: Furor inpius intus,
Saeua sedens super arma, et centum vinctus aenis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Haec ait: et Maia genitum demittit ab alto;
Vt terrae, vtque nouae pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris: ne fati nescia Dido
Finibus arceret. Volat ille per aera magnum
Remigio alarum: ac Libyae citus adstitit oris.
Et iam iussa facit: ponuntque ferocia Poeni
Corda, volente Deo. In primis regina quietum
Adcipit in Teucros animum mentemque benignam.
At pius Aeneas, per noctem plurima voluens,
Vt

295 *Seuua* Franc. et Parrh. 297 *Maiae* sec. Moret. et sic Rom. a m. pr. *demittit* ex melioribus reposuit Heins. Vulgo *dimittit*. *demisit* Ald. et Iunt. *dimisit* pr. Goth. *demittit Olympo* Goth. sec. 298 *atque* al. et sic vulgo ante Heins. 300 *aethera* Leid. et al. *aera multum* ed. Ven. 301 *ac* deest pr. Moret. 302 *Omnia iussa* Oudart. *At iam i. gerit* Hamb. pr.

297. Obserua, quam succincta in seqq. narratio sit. Bene autem in hospitio Teucris parando ministerium deorum interponitur, ne res miraculo careat. 299. *Fati*, seu, quo Troianis Italia erat petenda; seu omnino numinis voluntate ac iussu, adeoque fato Troianos ad Libyae littus esse delatos; quod ignorans Dido, ne aduenae in his littoribus sedem figere vellent, vereri, eosque ab escensu in terram prohibere poterat; cf. 527 sqq. Mox *remigio alarum* ornate. Alae auium cum nauium remis comparari solent.

302. Ponunt feroces animos; mites et placidos animos accipiunt, ne aduenarum conspectu exterriti armis eos propulsent. *quietum animum*, ἕκηλον, l. εὔκηλον, pro placidum, propitium, εὐμενῆ.

305—308. Paratur nunc accessus Aeneae ad Carthaginem; cui et ipsi mater Aeneae interuenit. *Per noctem plurima voluens.* ἐκ Ἀτρείδη —Ὕπνος ἔχε γλυκερὸς, πολλὰ φρεσὶν ὁρμαίνοντα Iliad. κ. 4. *lux alma*, grata, iucunda Vt semel moneamus, *almus* conuenit fere cum nostro *wohlthätig*, quo poetae vtuntur

Vt primum lux alma data eſt, exire, locosque
Explorare nouos; quas vento adceſſerit oras,
Qui teneant, nam inculta videt, hominesne feraene,
Quaerere conſtituit, ſociisque exacta referre.
Claſſem in conuexo nemorum, ſub rupe cauata,
Arboribus clauſam circum atque horrentibus vmbris
Occulit: Ipſe vno graditur comitatus Achate;
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.
Cui mater media ſeſe tulit obuia ſilua,

Virginis

306 *alta* ſec. Moret. *locosque Quaerere conſtituit, quos vento a.* — *Explorare* Menag. pr. Ex quibus illa poſſis tenere: *locosque Explorare nouos, quos vento acceſſerit; oras Qui teneant,* — *hominesne feraene.* Apud Rufin. de Schem. Lex. p. 253 corrupte: *Expl. locos, q.* 307 *acceſſerat* Leid. 308 *vident* Medic. a m. pr. *feraeue* male multi. 309 abeſt *que* a Longob. et al. Pierio non probante. 310 *conuexu* Zulich. Oudart. Leid. a m. ſec. et Exc. Burm. 311 iidem fere verſus inf. III, 229, 230. 312 *Achatae* Medic. ſed *Achate* firmat Heinſ. Priſciani auctoritate. *atque vno* Hamb. pr. et Puget. 313 *lati ferri* Hamb. pr. pro var. lect. quod ex Seruio eſſe deriuatum Burm. vidit. cf. IV, 131. 314 *ſeſe obtulit* nouem ap. Burm. quod recte reiicit. Sed ratio eſt, quod *ſeſe tulit* exquiſitius eſt; vt et illud: *obuia ſe tulit*, quam *tulit ſe obuiam.*

tur. 307. Explorat loca noua, et explorat, ad quas oras acceſſerit, venti vi, ſeu tempeſtate, appulſus — *exacta*, quae exploraſſet, comperiſſet, *referre.* 308. Color ductus ex Odyſſ. ζ, 119 ſqq., vbi Vlyſſes in Phaeacum inſula expergiſcitur; et multo magis ex Odyſſ. κ, 144 ſqq., vbi Vlyſſes ad Aeaeam inſulam appellit.

310. Claſſem occultat ſub conuexa rupe nemoribus conſita 162 — 165. *horrentibus* vmbris; arboribus. v. ad X, 237 et ſup. prooem. 4. I, 165.

312. 313. *Criſpans*, exquiſitius quam vibrans, habens. Binas haſtas gerere, mos fere heroum cum apud poetas, cf. XII, 165, tum apud artifices. Res vana eſſet exempla congerere. *Achates* Aeneae comes datus, vt ap. Homer. θεράποντες heroum et ἑταῖροι: Idomenei Meriones, Diomedis Sthenelus.

314. Antequam ſiluam littoris eſſet egreſſus, *ſeſe tulit*, ſe egit, inceſſit, facta *obuia* (cf. inf. 503) ei Venus, puellae venatricis vultu et amictu. Habuit, quem imitaretur, Homerum Odyſſ. η, 19 ſqq.

Virginis os habitumque gerens, et virginis arma
Spartanae: vel qualis equos Threissa fatigat
Harpalyce,

315 *ferens* Sprot. et Hamb. pr. *Virginis — et virginis Spartanae* miror nemini displicuisse sic iuncta, quippe parum suauiter. Assimulauerat se facie ac vestitu *puellae*, et erat armata *puellae Spartanae* more. Nec importunitatem mutata interpunctione sustuleris. Exspectabas Nympham vel Dianam: *Naidos os habitumque gerens*, aut simile quid; vt Ouid. Met. I, 691. 5 *Naias vna fuit — ritu quoque cincta Dianae Falleret, et credi posset Latonia.* 316 *Virginis arma Sarranae* h. e. Tyriae (cf. Georg. II, 506) ingeniosa est emendatio Marklandi ad Statii Silu. V, 2, 118. Burmannus eam h. l. exagitat, quod de Tyriis colonis Aeneas nondum aliquid cogitare poterat; Spartanae autem vel Threissae virginis species occurrere iam ante Aeneae debuerat. De Spartana tamen non minus dubitare licet, an vspiam Aeneae visa fuerit. Enimuero poeta non declarat, qualem sibi Aeneas deae speciem animo nunc finxerit; sed lectori delineat formam et habitum Veneris, qualem lector suo animo eam repraesentare sibi debeat. Marklandi autem emendatio locum habet nullum propterea, quod ipsam comparationem iugulat. *Spartanarum* virginum vel Thracicarum formae habitusque notissimi sunt; his igitur vti debuit poeta ad declarandum id, quod per se sensibus legentis subiici satis clare non poterat. Infra autem Venus, ne dea crederetur, recte se Tyriam aliquam puellam simulare poterat, cum iam expositura esset, qui essent, qui haec loca incolerent. *Threissa*, Θρᾶσσα, Θρῇσσα, Θρήισσα, vt Θρᾴξ, Θρῄξ.

19 sqq.: *v*, 221 sqq., vbi Minerua altero loco puellae, aqualem gestanti, in altero pastori assimulata Vlyssi obuia et viae dux fit. Sed non infeliciter rem variauit Virgilius.

316. Arcum cum sagitta habebat, et veste succincta erat, puellae Spartanae vel Thressae more. Hoc structurae forma variauit. De Spartanarum puellarum exercitatione, quam hinc vocant interpretes, palaestrica nota res. Enimuero tum *nudae* erant, vt tot loca docere possunt; vel Plutarchi ille classicus in Lycurgo p. 47 F. et — *More tuae gentis nitida dum* nuda *palaestra Ludis*, Paris ad Helenam apud Ouid. Epist. XVI, 149. cf. Propert. III, 14, 1, vbi v. Intpp. et Crag. de rep. Laced. lib. III. t. 9. inst. 4. In nostro autem poeta vestitae illae sunt et arcu pharetraque instructae. Itaque ad communem potius puellarum Lacaenarum habitum erit referendum, cum militaria opera tractarent, atque ideo breuibus tunicis, iisque ad femur vsque diffisis, vterentur, vt nudum femur in incessu appareret (vnde Φαινομηρίδες Spartanae puellae; qua de re loc. class. Plutarch. in Lycurgo p. 76. F. Eurip. Andro-

Harpalyce, volucremque fuga praeuertitur Eurum.
Namque humeris de more habilem ſuſpenderat arcum
Venatrix,

317 al. *Arpalyte. Harpalice.* Sed eſt Ἁρπαλύκη. Mox vulgo legebatur *Hebrum*: at *Eurum* Rutgerſii, Huetii aliorumque (v. Cuningam. ad h. l.) emendatio eſt, obuia ſane et in quam quilibet facile incidat. Docte de ea egit Burm. ad h. l. cf. Bentl. ad Horat. I Carm. 25, 20, vbi recte Euro Hebrus ceſſit; etiam nuper in Epit. Iliad. 737 ap. Wernsdorf. V. C. In noſtro loco *Hebrus* defendi poteſt vſu poetarum comparandi motus curſusque celeritatem cum fluuiorum impetu. Neque obſtat, quod Hebrum nonnulli leni et placido flumine procedere tradunt; poetarum enim non ſemper eſt in his ſumma ſubtilitas. v. Burm. ad Valer. Fl. V, 180. *Eurum* tamen toti comparationis conſilio accommodatiorem h. l. eſſe, negari nequit; nec ſatis in fluuium, etiam rapidiſſimum, cadit *fuga, volucer, praeuerti*; at de ventis haec verba ſunt ſollennia. Itaque, Brunckii quoque V. C. exemplo, *Eurum* reduxi. Inſ. VIII, 223 *fugit ilicet ocyor Euro.*

Andromache 596 ſqq., vbi v. Barneſ. et hic Cerdam. Pollux VII, 55. adde Clem. Alex. II, Paedag. 10). Hic tamen, idque obſeruatione dignum, ab eo potiſſimum Spartana virgo deſignatur, quod arcum cum ſagittis gerit; et probabile fit, puellas Spartanas venationibus quoque operam dediſſe. Nam coma ſoluta ad eas non ſpectat; ſi vel Horatium memineris: *in comtum Lacaenae more comam religata nodum* II, Carm. 11, 23 (quem locum intactum eſſe relinquendum putamus). *Threiſſa Harpalyce.* Si omnino puella Threſſa memoraretur, de Amazone haec acciperem: cf. inf. ad lib. XI, 659. Idem ſequerer, ſi de Harpalyce Amazone mihi conſtaret. Caeteroqui *Harpalyces* in vetuſtis fabulis notum nomen. Alia eſt ab Iphiclo ſpreta, a qua cantilena *Harpalyce* dicta. Ex Ariſtoxeni ὑπομνήμασι narrat Athenaeus XIV, 3 p. 619. F. Alia Clymeni filia, de qua ex Euphorione Parthenius Erotic. c. 13 narrat. Hic tertia, paullo notior illa caeteris, Harpalyci, Amymnaeorum (ita legendum, ſic Amymnos Epiri memorat Steph. Byz.) Thraciae regis filia, quae in ſiluis educta venatibus et curſibus ſeſe durauerat. De ea v. h. l. Seru. et Hygin. f. 193. Ea nunc v. 317 ventos curſus velocitate ſuperat. *fuga*, φυγή, *fugere*, φυγεῖν, ſollennia poetis de curſu celeri.

318. *De more*, qui venantum mos eſſe ſolet. Vulgaris fuiſſet oratio: *more venatricis. habilem arcum*, qui facile haberi, tractari, poteſt; εὐ ἁρμόζοντα. cf. inſ. ad IX, 365. h. l.

Venatrix, dederatque comam diffundere ventis;
Nuda genu, nodoque sinus conlecta fluentis.
Ac prior, Heus, inquit, iuuenes, monstrate mearum
Vidistis

319 *comam* Heins. ex scriptis, vt magis poeticum; et sic omnes meliores, etiam Pierriani. Al. *comas*. *defundere* Sprot. et Rottend. pr. *dispergere* Leid. vn. ex gloss. 321 *Et prior*. *At prior*. *Ac prius* in al. *inquit*, *nobis m*. Goth. sec.

h. l. leuis, vt Valer. Fl. III, 523 *leuis omnibus arcus:* I, 109 *Tela puer facilesque humeris gaudentibus arcus Gestat Hylas*. Sane alias *habile telum* potest et de magno grauique dici, si scilicet is, qui gerit, sit robustior, v. c. de Aeneae clipeo Aen. XII, 432. cf. ad Tibull. I, 9, 7 et Burm. ad Ouid. II Met. 531. *dederat ventis comam diffundere*, δῶκεν ἀνέμοισι φέρεσθαι, h. e. ὥστε, diffundendam; scilicet comam solutam habebat. Amplificauit haec, vt solet, Claudianus de R. P. 30 sqq.

320. *Nuda genu*, adeoque succincta, vt venatrix; v. ad Callim. in Dian. v. 11, vbi v. Spanhem., et ad Oppian. I Cyneg. 97, cothurno tamen suras reuincta, vt v. 337 subiicitur. *Sinum collegerat nodo;* possis intelligere fibulam, vt inf. IV, 139 *aurea purpuream subnectit fibula vestem*, vbi cf. not., et de Charonte VI, 301 *Sordidus ex humeris nodo dependet amictus;* et Claudian. de R. P. 40 *Collectae teneri nodantur iaspide vestes*. Sed, ea *sinum* non colligit, nec in tunica, (nam, si bene meminimus, fibulae in humeris, non in pectore, vsus in tunica est) nec in chlamyde et aliis vestibus tunicae superiniectis. Igitur melius de cingulo accipiemus; Cerda Liuii Andronici notos versus apud Terentian. Maur. p. 2426 Grammat. Putsch. poetae ante oculos fuisse suspicabatur: *Et iam purpureo suras include cothurno*, *Balteus et reuocet volucres in pectore sinus*. Scilicet *Nodus* omnino pro quouis vinculo.

321. Quo sermone ac lingua hic in Africae oris, Venus et mox Dido, et sic alii in Sicilia et Italia, cum Aenea vti potuerint, vt, quae dicerent, ab hoc intelligi possent, aliena a poesi epica est quaestio, ne dicam inepta. Omnem enim eius vim, illecebras et gratam fraudem intercíperet talis subtilitas. Conuentum est inter poetam et lectorem tacite in hoc, vt communi sermone inter se vti putentur Troiani et Achiui et sic porro. Semel monuisse satis est

323. Succ

Vidiſtis ſi quam hic errantem forte ſororum,
Subcinctam pharetra et maculoſae tegmine lyncis,
Aut ſpumantis apri curſum clamore prementem.
Sic Venus; et Veneris contra ſic filius orſus:
Nulla tuarum audita mihi neque viſa ſororum,
O, quam te memorem? virgo; namque haud tibi voltus
Mortalis, nec vox hominem ſonat; o, Dea certe;
An

322 *Si quam hortantem* Zulich. 323 *pharetram* habebant codd. Priſciani tempore et ſic Hamb. ſec. et aliquot Pieriani. Ita ſcribendum etiam eſſet *tegmina*, vt Gudian. a m. pr. *maculoſo* Mentel. pr. *aut m.* Menag. pr. 325 *at* Seru. et edd. Ald. Iunt. Scilicet erat ea vulgaris lectio, quam Pierius e codd. conſenſu emendauit. *ſic f. inquit* ſec. Hamb. quod meliorem ſonum facit, addit Burm. niſi forte *inſit* praeſtat. 326 *mihi eſt* Franc. *nec* Goth. pr. 327 *O quid te* ed. Ven. *voltus* e Gudiano. *cultus* Hamb. ſec. Interpunctionem horum verſuum mutaui. 328 *vox hominum* Gud. a m. pr. cum al. *neque vox vn.* Moret.

323. *Succinctam pharetra*, vt gladio, ferro, ſuccinctum dicimus: ſcilicet *ſuccingere* eſt interdum inſtruere ita, vt cinctus ope adiungamus rem. Pharetra autem humeris pendet cingulo vincta. Apud Homerum eſt ἀμφὶ vel περὶ — ἐβάλετο ξίφος ſimili more. *tegmen lyncis* vid. ad v. 275.

324. Georg. III, 413 montisque per altos *Ingentem clamore premes ad retia ceruum.* Hic etiam doctius pro *apro*, *curſum apri premere*, inſequi.

327 ſqq. Lineas horum verſuum videas in Odyſſ. ζ, 141 ſqq. 149 ſqq., vbi Vlyſſes in ignota terra Nauſicaam ſimili modo alloquitur; et Nauſicaa reſpondet fere v. 192 ſqq. vt Venus v. 338. Adde Odyſſ. δ, 376 ſq., vbi Menelaus cum Idothea ſermonem habet. cf. Hymn. in Vener. 92 ſqq. 107 ſqq. Imitatus eſt vsque ad faſtidium copioſus Statius IV, 746 ſeqq. cf. mox ad 334.

328. Nec tibi vox humana eſt. *homo* pro abſtracto: humanum quid. 329. *ſanguinis*, e genere Nympharum vna. 330. *Sis felix*, χαῖρε θεά, ἵληθι, ſis propitia. cf. Ecl. V, 65. *quaecunque*, qualiscunque dea es, noſtris malis ſuccurre, docendo, ſub qua parte coeli etc. 332. *iactemur*, verſemur; nam et hoc exilius erat: et mox *erramus* pro ſumus. Haec et ſimilia niſi obſer-

An Phoebi foror? an Nympharum sanguinis vna?
Sis felix, nostrumque leues, quaecumque, laborem:
Et, quo sub coelo tandem, quibus orbis in oris
Iactemur, doceas. Ignari hominumque locorumque
Erramus, vento huc et vastis fluctibus acti.
Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.
Tum Venus: Haud equidem tali me dignor honore:
Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
Purpureoque alte suras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios, et Agenoris vrbem:
Sed

329 *Aut - aut* vet. exempla ap. Pier. it. Oudart. et Bigot. praestat *an - an*. Sed, si accuratius interpungas: *An P. foror? an N. s. vna?* non vero: *an P. soror, an*. Non enim est pro *vtrum an;* sed sunt duae diuersae interrogationes. 330 *quemcunque* Hamb. sec. et Parrhas. 331 *et quo sub tandem coelo* Parrhas. 332 *iactamur* Leid. *locorum* et *locumque* nonnulli. 333 *et vastis* Heins. e libris, suadente iam Pierio. antea *vastis et*, vt multi boni codd. cum Romano, quos v. ap. Cuningam. item, omnes Gothani. 335 *tum* Heins. e scriptis. v. *tunc*. 336 *pharetras* Bigot. et Exc. Burm. 337 *que* abest a Reg. *altae* Gudian. *aptare* Seruius citat ad Ecl. VII, 32. 338 *vrbes* Medic. a m. pr.

obseruaueris, poetici sermonis vim et indolem non assequeris. Caeterum Odyss. *π*, 183 sqq. Telemachus Vlyssem a Mercurio augustiore forma ac corporis specie ornatum, tamquam deum aliquem, alloquitur simili fere oratione. Neque dissimile Alcinoi dictum Vlyssisque responsio Od. *η*, 199 sqq. 208 sqq.

335. *Tali honore*, ex v. antec. int. hostia, sacrificio. Vult enim mortalis virgo videri, non dea.

337. Venantum habitus, cothurnus. Res nota, ne a sentibus et filicibus laederentur crura. Versus ex Liuio Andronico adumbratus: *Sed iam purpureo suras include cothurno*. cf. sup. Ecl. VII, 32.

338. *Agenoris vrbem;* a progenie Agenoris conditam, quem Graecorum mythi (v. Apollod. II, 1, 4. III, 1, 1) Phoenicum conditorem, ex Aegypto oriundum, et eius posteros Sidonis reges faciunt, non Tyri, quae multo serius et floruit et Graecis innotuit. Sidonii — *Tyron vrbem ante annum Troianae cladis condiderunt*, Iustin. XVIII, 3. Noli itaque mirari, Sidonem, non Tyrum, Homero memorari.

339. Sed

Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyria regit vrbe profecta,
Germanum fugiens. Longa est iniuria, longae
Ambages: Sed summa sequar fastigia rerum.
Huic coniunx Sychaeus erat, ditissimus agri
Phoeni-

339 *sunt fines L.* Bigot. *Libyci fines* Doruill. *fines Libye* Goth. tert. et Guelpherb. vnus a Cortio collatus. *genus insuperabile* Pieriani aliquot, Moret. quart. et Goth. sec. Leid. et Reg. pro gloss. forte ex IV, 40. *intractabile ferro* Oudart. 342 *Vestigia* Parrhas. Menag. pr. Hamb. pr. et Rottend. pro var. lect. Nec hoc male. sed *fastigia* sunt capita narrationis. 343 Mirum, in *Sychaeus* priorem syllabam produci, mox autem v. 348 post tam paucos versus corripi; vt semper aliis in locis corripitur. *Sychaeus* ad scripturam Medicei Cod. aliorumque vetustiornm scripsit Heinsius; cum antea esset *Sichaeus:* quam scripturam retinuerat lib. IV, 502, 552. In Pier. nonnullis *Suchaeus* erat. Heinsius tamen *Synchaeum* a poeta exaratum fuisse autumabat. nam sic scribi ap. Graecos (apud Eustath. tantum, si recte memini, ad Perieget. v. 196). Brunckius V. C. *Sycchaeus* edidit, Συχχαῖος, praeclare. Verum sic alia, eaque multo magis ingrata, varietas eiusdem vocis intra decem versus diuersimode scriptae infertur. Alioqui simile exemplum variatae pronuntiationis est in *Sicanus* I, 557, et *Sicani* V, 293, et al. Collegit plura Drakenb. ad Silium IV, 778. Ex *Sicharba* nomen *Sichaei* fecisse poetam Seruius ait. *Acerbas* aut forte verius *Adherbas* Iustino dictus. *Huic Sichaeus erat coniux* Goth. tert. *ditissimus auri* iam Huetiana emendatione tritum est. Me non tam v. 349, 358. 9 et 363 mouèret, quam hoc, quod in tali gente, qualis Phoenicum, mercatu et nauigatione inclita, ex mari potius copia quam ex latifundiis declarari debuisse videntur diuitiae. Et Iustinus XVIII, 4, 6 *Huic* (Elissae marito) *magnae sed dissimulatae opes erant*, aurumque *metu regis non tectis sed terrae crediderat*. Enimuero potuit et inter illos esse, qui multas terras in ditione haberet adeoque seruorum et clientum opibus valeret; et habuit ante poeta historicos, quos sequeretur, vt ex scriptoribus apparet, sequio-

339. *Sed fines Libyci* sunt, i. e. solum est Libyae pars; (fines saepe pro ipsa regione, vide vel Burm.) simulque *fines* pro incolis, Libybus, dixit, qui erant populus indomitus, asper et ferox. Nam ad Libyes, non ad Phoenices, hoc spectat: *genus intractabile bello*, indomitum, ἀμαιμάκετον, ἄαπτον. Mox *imperium regit* exquisitius quam tenet, habet.

341. 342. In prosa esset: longa esset narratio; sed rem summatim exponam. Etiam in talibus poeticam vim agnosce. *fastigia* sunt rerum capita, κορυφαὶ λόγων. Pind. O. 7, 125.

343. Sichaeus ditissimus inter Phoenices agris s. agro-
ium

Phoenicum, et magno miserae dilectus amore:
Cui pater intactam dederat, primisque iugarat
Ominibus. Sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios inmanior omnis.
Quos inter medius venit Furor. Ille Sychaeum
Inpius ante aras, atque auri caecus amore,
Clam ferro incautum superat, securus amorum
Germanae: factumque diu celauit, et aegram,
Multa

sequioribus quidem, sed qui vetustiores exscripsere, vt Io. Malala p. 206 ed. Oxon., qui Seruium compilauit, sed alium, quam qualem nunc habemus, et Cedren. Hist. Comp. p. 140 B. *διαφθονόμενος αὐτῷ ὡς πολυευπόρῳ καὶ δυνάτῃ.* Verbo: speciosa est emendatio *auri*, quam et ipse amplectar; nec tamen talis, vt alteri renuenti hoc idem persuadere possim, aut vt altera lectio pro inepta et absurda haberi queat. Etiam inf. X, 563 *ditissimus* agri *Qui fuit Ausonidum et tacitis* regnavit *Amyclis*, et Silius V, 260 — 266. 344 *misere* Zulich. sed hoc iam in *magno amore* latet. 345 *iugauit* Menag. pr. 346 Pro *Ominibus*, *Connubiis* Hamb. alter, Menag. sec. *annis* Bigot. vtrumque ex interpretatione. 348 *quos inter medios* Medic. et Moret. pr. Leid. vnus a m. pr. etiam nonnulli in Seruianis, duoque Gothani. Vtrumque dicitur; sed *medius*, puto, exquisitius. 349 *aram* sec. Moret. *incautum ante aras — Clam ferro immitis superat* Bigot. 350 *amorem* Medic. *amore* videtur Rufinianus legisse, vt Rottend. sec. habet.

rum possessione. vid. Burm. *miserae dilectus*, *τῇ σχετλίᾳ*, pro *a misera*, graece; et hoc pro, *ab ea*, ornate. *Misera* autem amore; vti aliqua *misere* amare dicitur pro, valde amare.

345. *Intactam*, Homericum *κουριδίην ἄλοχον* pulchre expressum, *primisque iugarat Ominibus*, h. e. nuptiis, pro quibus auspicia nuptialia dici solent; vnde traxit *omina*. Guellius laudat e Propertio (III, 19, 14): *Contineant nobis omina prima fidem* pro amore. *Pater* autem Belus, ex poetae narratione v. 621.

346. *Germanus* int. Didonis. Rem etiam Iustinus exposuit, etsi paullo aliter lib. XVIII, 4 sq. *Quos inter*, int. Sichaeum et Pygmalionem. *Furor* quanto potentius quam inimicitia!

350. *Securus amorum g.* nil curans; ne ea quidem cogitatione a scelere reuocatus, quod sorori, quae misere coniugem amabat, summos luctus crearet. VII, 303 *optato conduntur Tibridis alveo Securi pelagi atque mei.* Mox *malus* ad fraudem ac dolum spectat.

353 — 356.

Multa malus simulans, vana spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
Coniugis; ora modis adtollens pallida miris,
Crudelis aras, traiectaque pectora ferro
Nudauit; caecumque domus scelus omne retexit.
Tum celerare fugam patriaque excedere suadet,
Auxiliumque viae veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus et auri.
His commota fugam Dido sociosque parabat.
Conueniunt, quibus aut odium crudele tyranni,

Aut

352 *vna spe* Pierius ex vno ant. et sic Goth. pr. *spe vana* Bigot. *lusit* Zulich. *Multa malus*, *simulans*, male in Burm. edit. interpungitur. 353 *in somnos* Voss. sec. 354 *tollens pallentia* ed. Ven. Distinctio post *coniugis* est a Burmanno; antea non nisi post *miris*. 355 *Transiecta* Menag. alt. Goth. pr. 356 *domus et scelus* Medic. *caecumque dolis* Duruill. non male. *scelus esse* vn. Heins. *scelus omne retexit* Goth. pr. 357 *patriaeque* Medic. quod illustrat Heins. *patriamque* antiquissima aliquot exemplaria Pierii, alter Hamb. Franc. et Witt. quod haud dubie doctius. Sed *fugam* praecesserat; vnde errori illud deberi potest; tum minus ingratum est auribus *patria*, quod praefert post Henr. Steph. Burmannus. 358 *auxilioque viae* Mediceus Pierii. *veteris* nonnulli, sed ambigua fieret oratio. Burm. 359 *thensauros* veteres scribunt. v. Pier. ad h. l. *ingens* Zulich. sed altera lectione superscripta.

353—356. *Inhumati c.* auget rei atrocitatem et somnii narrati probabilitatem epitheton hoc, si memineris, insepultos, nisi humentur, quieti reddi non posse. In verbis ante oculos habuit notum Lucretianum: *simulacra modis pallentia miris*, h. e. miro modo pallida. *Crudeles aras*, h. e. scelus ad aras in se commissum, *traiectaque pectora ferro*, h. e. caedem suam, *Nudauit*, cum clam facta esset, manifestam fecit; nam *nudare* exquisite pro retegere, recludere, monstrare. hinc *caecum scelus*, occultum, *domus*, a fratre in sororis marito commissum. cf. Ouid. Ep. VII, 113. De reliquis v. Excurs. ad h. l.

361. *Odium crudele*, μῖσος αἰνηνές: proprie quale est immanis animi. Sic *saeuus*, *crudelis*, *atrox*, et similia, poetis pro, magnus, ingens. *metus* autem *acer*, δριμὺς, vehemens, proprie de animo exasperato. 364. In *Pygmalionis opes* vis et acumen inest; scilicet quas ille animo et spe iam praeceperat.

366. Sane

Aut metus acer erat: nauis, quae forte paratae,
Corripiunt, onerantque auro. Portantur auari
Pygmalionis opes pelago: Dux femina facti.
Deuenere locos, vbi nunc ingentia cernes
Moenia, surgentemque nouae Carthaginis arcem:
Mercatique solum, facti de nomine Byrsam,
Taurino quantum possent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris,
Quoue tenetis iter? Quaerenti talibus ille
Suspirans, imoque trahens a pectore vocem:
O Dea,

362 *metus acer* Goth. sec. non male; sed *ater* fortius spirat. *naues sunt forte p.* Zulich. an: *naues tunc f. paratas Corripiunt.* Burm. 363 *arripiunt* Graeu. *onerarunt auro* qu. Moret. idem *portentur.* 364 *facta est* Puget. *facta* Goth. tert. 365 *cernes* recte defendit Burm. superato demum colle inf. 419. Mediceus tamen cum multis *cernis.* 366 *surgentisque — arces* Oudart. 367 *Bursam* Zulich. Leid. Goth. sec. *mercatique* sc. sunt *solum*, etsi durius, maluit poeta; quam *mercatumque solum*, emtione paratum, sc. cernes, vt orationem variaret noua iunctura. 368 *Taurinum* Goth. pr. *quantum taurino* Sprot. *possint* Medic. *possunt* pr. Voss. 369 *quibus aut venistis* Heins. e Medic. aliisque reuocauit; et confirmant id Nonius Marcellus et Priscianus. Romanus tamen cum Oblongo et Mediceo Pierii aliam codicum sectam facit, *quibus aduenistis*: hanc sequitur Cuning. scriptura per *t* caussam varietati dedit. 370 *quam* Mentel. pr. *quodue* Menag. pr. *quoque* Hamb. pr. 371 *ab p.* fragm. Moret. *de p.* Franc. et Menag. pr.

366. Sane Didonem arx Byrsa tamquam propriam conditricem habuit; vrbem enim iam illa aduentante stetisse probabile fit. At hic nolim ita argutari. *Arx Carthaginis* est Carthago. Ἴλιος ἄκρα. 367. Deuenere — et mercati sunt solum, Byrsam h. e. locum, in quo Byrsam arcem condiderunt, seu *Bysram* verius; vt post Scaligerum ad Euseb. Chron. multi, quos enumerare ambitiosum foret, docuerunt. Sed recte βόειον βύρσαν, fabulam, a Graecis haud dubie ortam, poeta sequitur. In *taurinum tergum* prouide vulgare *corium* euitat. 369. *Qui tandem* operose eliquat Burm. Praestat simpliciter dicere, interrogationis vim augeri particula, (τί ποτε. τίπτε ap. Homer.) et desiderium sciscitantis intentius inde elucescere. 371. Βαρυστενάχων Homer., vt Iliad. α, 364 et saepe alibi. ἐξ ὑπάτοιο στήθεος ἀμπνεύσας Apollon. II, 207.

372 — 374

O Dea, si prima repetens ab origine pergam,
Et vacet annalis nostrorum audire laborum:
Ante diem clauso conponet vesper Olympo.
Nos Troia antiqua, si vestras forte per auris 375
Troiae nomen iit, diuersa per aequora vectos
Forte sua Libycis tempestas adpulit oris.

Sum

372 *primum* Hamburg. alt. 373 *et placet* Franc. a m. pr. *tantorum* a. b. Macrob. III Sat. 2; sed alio loco vulgata exhibetur. *nostrorum* a. *parentum* vetus codex Pierii, quod frustra ille firmat. 374 *vesper componet* Hamb. pr. *componat* Corradus ait alios legere. v. Burm. Sunt scil. codd. ap. Pierium. Post v. 374 in Gratiu. cod. spurius versus subiectus erat: *Quam tibi nostrarum fluctuatr summa laborum.* 375 *Vestras si forte* Heins. vnus. 376 *init* Zulich. *iectos* vnus ap. Pierium. 377 *forte* Bigot. a m. pr. et al. *forte mala* Zulich. pro var. lect. *applicat* Sprot. quod Burm. praeferre mal lit. Equidem vim ac virtutem lectionis non capio.

372—374. Si ego fata nostra ordine exponere, et tu ea audire velles, dies nos deficeret. Quam ornate singula! Homerus minus sobrie Od. γ, 113 sqq. et ξ, 196 annos pro die ponit. *repetens pergam*, pro, si repetam. In *annalium* nomine argutatur Macrob. III Sat. 2 et post eum alii. Grauius est vocabulum quam narratio, historia, adeoque magis epicum. *Coelum clauditur* modo nubibus obductis, modo tenebris noctis praetentis; vt h. l. Nec hoc trahendi *porta coeli* Georg. III, 261. *Vesper componet diem* quasi mortuum et sepultum; inquit Cerda post Scaligerum et Turnebum; qua imagine poetae noctem repraesentare non refugiunt. v. Cerdam et quos laudat. Vellem idoneis exemplis hoc firmassent viri docti. Dies *obire* et *occidere* alio modo dicitur. Recte Burmannus monuit, *componere* simpl. esse *finire*. Sic et Seru. ad XII, 109; sed quaeritur de caussa vocis. Ducta scil. notio a cogitatione Solis s. Diei quieti se reddentis et componentis se ad somnum, dum occidit. Neque simile est illud; *condere diem*, vt Ecl. 9, 52 *condere soles*, et illud Horatii: *Condit quisque diem collibus in suis*, IV, 5, 29. Nam ibi his occultare, tegere, est, adeoque exigere diem, donec sol occiderit.

375—377. *Troia antiqua*, epitheton cum dilectu positum; tanto clarior vrbis fama esse debet, quo antiquior illa est. *si per aures iit*, variauit vulgare: si peruenit ad aures vestras. *diuersa aequora*, simpl. alia via quam qua

Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste Penates
Classe veho mecum, fama super aethera notus.
Italiam quaero patriam, et genus ab Ioue summo.
Bis denis Phrygium conscendi nauibus aequor,
Matre [illegible]

378 *qui* [illegible] Moret. pr. [illegible] subintelligitur v. Heins. 379 *aequora* Menag. pr. et sec. Rottend. 380 *et* ante *genus* sustulit Burm. auctoribus libris Montalb. Hamb. alt. Bigot. [illegible] *magno* Romanus. [illegible] *Grammatici* super *Bis denis* commentantur: *viginti* suffecit pedestris orationis forma.

qua iter parabamus, ex illis: Οἴκαδε ἱέμενοι, ἄλλην ὁδὸν, ἄλλα κέλευθα Ἤλθομεν. *tempestas appulit*, δεῦρο κέλσαι κῦμα. *forte sua*, casu, qualem tempestas afferre solet. Habuit in his, quam sequeretur, poeta orationem Vlyssis ad Polyphemum Od. ι, 259 sqq.

378. *Sum pius Aeneas* v. Exc. ad h. v. *pius* est religiosus, quoniam omnia ad deorum oracula exsequutus est. Itaque *castum* dixit Horat. C. S. 42. *Penates* v. lib. II, 293 et ad e. l. Exc.

380. Fabulam poeta sequitur, qua Dardanus a Corytho Tyrrheno genus ducere ferebatur, cum Corythus Samothracicus in eum esset translatus similitudine nominis. v. Aen. VII, 205 sqq. 240 sq. VIII, 134 sq. adde III, 167, 8, vbi v. Excurs. III. Hinc lib. VII, 122: *Hic domus, haec patria est.* II, 620 *tutum patrio te limine sistam.* Hactenus Italia est Aeneae patria; et hactenus *genus, a Ioue* ductum, *petit*, h. e. stirpem et originem generis a Ioue ducti, quatenus Dardanus, Iouis filius ex Electra, et generis auctor, ex Italia oriundus est. cf. III, 94 sqq. At Burmannus eam rationem sequitur, vt *genus* nominandi casu positum accipiat; *ego Aeneas, genus a Ioue*, h. e. Iouis, vt V, 45, quaero patriam. Quae ratio per se est bona, sed dura est oratio, et haec stirpis memoratio paullo serius, quam reliqua oratio fert, subiici videtur.

381. *Phrygium aequor*, litori Troadis seu Phrygiae minoris praetentum. *conscendi aequor nauibus* docte dictum, pro vulgari, *conscendere naues*. Qui enim in altum euehitur, is et *aequor conscendere* dici potest. 382. *Matre dea m. v.* ex Aen. II, 589 sqq. est dilucidandum. Sane ibi nihil de via a Venere monstrata, monetur sed tantum de fuga v. 619, 620. Verum fuere aliae in eam

rem

Matre Dea monstrante viam, data fata secutus;
Vix septem conuolsae vndis Euroque supersunt.
Ipse ignotus, egens, Libyae deserta peragro,
Europa atque Asia pulsus. Nec plura querentem
Passa Venus medio sic interfata dolore est;
Quisquis es, haud, credo, inuisus coelestibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adueneris vrbem.
Perge modo, atque hinc te reginae ad limina perfer.
Namque tibi reduces socios classemque relatam

382 *ata fata* Graeu. erasa prima littera, quasi voluerit *rata*. Sed vulgatam firmat Burm. *data f. sequuntur* Goth. pr. 383 *conuolsae* Romani et Medic. adeoque optimorum scriptura. 384 *peruro* Hamb. pr. eadem diuersitas IV, 72. Burm. 386 *est* abest a nonnull. lis. v. Burm. 388 *carpis vitalis* Montalb. 389 *ad r. l.* Exc. Burm. *ad* omittit Rottend. sec. quod forte doctius. *teque limine r.* Parrhas. et Venet. *ad lumina* fragm. Moret. et edit. Geneu. *profer* Leid. sed v. Burm. 390 *socios reduces* Doruill. *classemque receptam* Sprot. Hamburg. pr. Leid. vn. et Zulich. sed *relatam* recte defendit Burm.

rem fabulae: v. sup. Disquis. II, s. VII. Quae Seruius et Pomponius ex Varrone de Veneris stella hic incommode satis memorant, potuere insidere poetae animo in libro II, 693 *de coelo lapsa* etc. *data fata*, monstrata cum per auspicia tum per oracula III, 95 sq. 163 sq. 375 sq.

In 383 — 385 obserua magnificam dictionem ex verborum dilectu. *ignotus* Seru. exponit *quasi* propter v. 379 *fama s. a. notus*. Enimuero est in terra ignota, inter homines, quibus ipse ignotus est. Sic *solus* aliquis errare dicitur in solitudine. 385. Eum interpellauit, l. non *passa* *querentem*, pro, *non passa eum queri plura*, graeca ratione; l. *interfata querentem*. *non passa* sc. queri *plura*: οὐδ' ἔα κλαίειν Iliad. η, 427. Semper autem apud Homer. ἐᾷν cum infinitiuo; non cum participio.

387. 388. Ornate. O carum te superis, cum Carthaginem delatus sis! Expressit autem illud, quod aliquoties apud Homerum: ᾗ γὰρ ὀΐω Οὔ σε θεῶν ἀέκητι γενέσθαι τε τραφέμεν τε, vt Od. γ, 27. *vitales auras* ex antiquo sermone habet, v. c. ap. Lucret. III, 406 et al.

390. *Classem relatam*, reductam, reducem. *versis aquilonibus*, h. e. ventis simpliciter.

Nuntio, et in tutum versis aquilonibus actam:
Ni frustra augurium vani docuere parentes.
Adspice bis senos laetantis agmine cycnos,
Aetheria quos lapsa plaga Iouis ales aperto
Turbabat coelo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas iam despectare videntur.
Vt reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et coetu cinxere polum, cantusque dedere:
Haud aliter puppesque tuae pubesque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.

Perge

Burm. Ego addam; hoc exquisitius esse altero; et, vt *ferri in portum* proprium in re nautica est, sic poetica oratione *referri* ex alto vel tempestate iactatum in portum bene dictum. *relictam* Goth. tert. 393 Heinsius varie tentat, aegre scilicet ferens procedentes eodem tenore casus *bis senos laetantes*. Malit *laetanti bis senos*, vel *bis seno laetantis a.* vel *bis senos laetanti examine*. Sed vulgatam et codd. et Priscianus defendunt; vnus Sprot. pro var. lect. *luctantes*. Tu vitio sic occurre, vt accuratius interpungas et legendo moram facias: *Adspice bis senos, laetantes agmine, cygnos*. 394 *Aetheria quos forte plaga l. ales ab alto* vn. Heins. et Parrhas. 395 *turbauit* Doruill. *turbarat* ed. Ven. cum aliquot codd. Pierianis. *turbabit* Romanus. 396 *captis* Mentel. tert. pro var. lect. Reg. a m. pr. sed aduersatur sententiae. *respectare* Gudian. a m. pr. *iam nunc spectare* Doruill. *iam* abest Franc. *desperare* est vitium operarum edit. Heins. 398 *vt coetu* Moret. pr a m. pr. v. inf. 486. *coetum* Medic. sed vt notatum. *cinxere solum* coni. Burman. sed v. not. 399 *pubesque tuae puppesque* Bigot. v. Burm. 400 *portus* Hamb. pr.

pliciter. Mox *vani* ad ornatum egregie. *Vanus*, non modo qui pollicetur, quae praestare nequit, sed et qui profitetur vel falsam vel inanem doctrinam. cf. Seru.

393 — 400. Duodecim naues cum Antheo, Sergesto, Cloanthoque seruatas mox videbimus. Has totidem olores innuunt, quos, ab aquila modo agitatos et dispersos, hoste abacto ludibundos plaudentesque terram aduolare ostendit Venus. *turbabat* eleganter pro agitabat, insequebatur. *aperto coelo* alii sereno, vt sup. v. 155, ego malim pro libero, peruio volantibus. Quae sequuntur, varie accipiuntur et accipi possunt. Difficultas est in voce *capere* et *captas*, cuius notio exquirenda est, quae cum voc. *despectare* conueniat: siquidem terra *iam capta*, occupata, *despectandi* locus esse non videtur.

Capere

Perge modo, et, qua te ducit via, dirige gressum.
Dixit,

401 *quo te* Pierii Longob. et multi ap. Burm. quod equidem dicerem vulgarius esse. *ducet* ed. Ven. *duxit* Zulich. *via ducit* Bigot. *derige* Gud. et Rom.

Capere autem est aut occupare, aut oculis designare, eligere, petere. Plerique Intpp. *terras aut capere* h. e. tenere, insidere, aut *captas iam despectare*, h. e. despicere in terram iamiam *capiendam*, cui iam appropinquant volatu, vt capiant, occupent; qui quidem modus loquendi, etsi durus, non infrequens est, vt in illo: *αἱ δύναμαί τε λέσαί γε καὶ αἱ τετελεσμένον ἐσί*. Od. ε, 90. Burmannus *captas* intelligit a prioribus, qui in terram iam descenderant, captas. Quod ieiunum esset. At Seru. *capere*; eligere. In Georg. II, 230, quem laudat, est *capere oculis*. Iam si *despectari* aliquid dicitur, quod iam captum est, debuit vtique *τὸ capere* antecedere; praeferendumque adeo hoc, vt sit: cygnos terram aut petere, volatu ex alto deorsum facto, aut ad eam, petitam et oculis volatuque designatam, iam propius ferri, ideoque eam despectare: et nunc ludere in orbem facto volatu, donec humi considant aut amne mergantur. Scilicet cogitandum est, cygnos adhuc recto volatu per aerem fugisse, nunc deorsum ferri versus terram, littus puta maris vel fluminis, quod antea insederant: (nam 397 *vt reduces illi*). Igitur haec ratio per se optima esset, nisi id, ad quod mox comparatio transfertur, alio duceret: nam v. 400 classis *aut portum tenet* (atqui hoc erat *terras capere*) *aut pleno subit ostia velo* (hoc, *despectare*). Haec igitur satis declarant poetam aliter haec non accepisse quam, cygnos aut *capere*, occupare, tenere, terram, aut eam *despectare*, volatu deorsum facto: adiecit ornatus poetici caussa *captam*, pro despectare *et capere*; ita vt in eo essent vt iam caperent, et, tantum non captam, terram prospicerent. Conueniunt haec cum participiorum vsu apud poetas. Iam et ii, qui deuolabant, et ii, qui consederant, ex terra euolando per aerem ludunt; quippe metu depulso. *stridentibus alis* exquisitius quam clangentibus. *coetu cinxere polum*, agmine facto cingunt (ad oculorum sensum; vt alias coelum subducunt oculis in aere visa) *polum*, coelum, aerem; in hunc alis sublati ludunt volando in orbem, vt solent, vel gyrum

Virginis os habitumque gerens, et virginis arma
Spartanae: vel qualis equos Threissa fatigat
Harpalyce,

315 *ferens* Sprot. et Hamb. pr. *Virginis — et virginis Spartanae* miror nemini displicuisse sic iuncta, quippe parum suauiter. Assimulauerat se facie ac vestitu *puellae*, et erat armata *puellae Spartanae* more. Nec importunitatem mutata interpunctione sustuleris. Exspectabas Nympham vel Dianam: *Naïdos os habitumque gerens*, aut simile quid; vt Ouid. Met. I, 691. 5 *Naias vna fuit — ritu quoque cincta Dianae Falleret, et credi posset Latonia.* 316 *Virginis arma Sarranae* h. e. Tyriae (cf. Georg. II, 506) ingeniosa est emendatio Marklandi ad Statii Silu. V, 2, 118. Burmannus eam h. l. exagitat, quod de Tyriis colonis Aeneas nondum aliquid cogitare poterat; Spartanae autem vel Threissae virginis species occurrere iam ante Aeneae debuerat. De Spartana tamen non minus dubitare licet, an vspiam Aeneae visa fuerit. Enimuero poeta non declarat, qualem sibi Aeneas deae speciem animo nunc finxerit; sed lectori delineat formam et habitum Veneris, qualem lector suo animo eam repraesentare sibi debeat. Marklandi autem emendatio locum habet nullum propterea, quod ipsam comparationem iugulat. *Spartanarum* virginum vel Thracicarum formae habitusque notissimi sunt; his igitur vti debuit poeta ad declarandum id, quod per se sensibus legentis subiici satis clare non poterat. Infra autem Venus, ne dea crederetur, recte se Tyriam aliquam puellam simulare poterat, cum iam expositura esset, qui essent, qui haec loca incolerent. *Threissa*, Θρᾷσσα, Θρῇσσα, Θρήισσα, vt Θρᾴξ, Θρῄξ.

19 sqq.: v, 221 sqq., vbi Minerua altero loco puellae, aequalem gestanti, in altero pastori assimulata Vlyssi obuia et viae dux fit. Sed non infeliciter rem variauit Virgilius.

316. Arcum cum sagitta habebat, et veste succincta erat, puellae Spartanae vel Thressae more. Hoc structurae forma variauit. De Spartanarum puellarum exercitatione, quam hic vocant interpretes, palaestrica notares. Enimuero tum *nudae* erant, vt tot loca docere possunt; vel Plutarchi ille classicus in Lycurgo p. 47 F. et — *More tuae gentis nitida dum* nuda *palaestra Ludis*, Paris ad Helenam apud Ouid. Epist. XVI, 149. cf. Propert. III, 14, 1, vbi v. Intpp. et Crag. de rep. Laced. lib. III. t. 9. inst. 4. In nostro autem poeta vestitae illae sunt et arcu pharetraque instructae. Itaque ad communem potius puellarum Lacaenarum habitum erit referendum, cum militaria opera tractarent, atque ideo breuibus tunicis, iisque ad femur vsque dissutis, vterentur, vt nudum femur in incessu appareret (vnde *φαινομηρίδες* Spartanae puellae; qua de re loc. class. Plutarch. in Lycurgo p. 76. F. Eurip. Andro-

Harpalyce, volucremque fuga praeuertitur Eurum.
Namque humeris de more habilem suspenderat arcum
Venatrix,

317 al. *Arpalyce. Harpalice.* Sed est Ἁρπαλύκη. Mox vulgo legebatur *Hebrum*: at *Eurum* Rutgersii, Huetii aliorumque (v. Cuningam. ad h. l.) emendatio est, obuia sane et in quam quilibet facile incidat. Docte de ea egit Burm. ad h. l. cf. Bentl. ad Horat. I Carm. 25, 20, vbi recte Euro Hebrus cessit; etiam nuper in Epit. Iliad. 737 ap. Wernsdorf. V. C. In nostro loco *Hebrus* defendi potest vsu poetarum comparandi motus cursusque celeritatem cum fluuiorum impetu. Neque obstat, quod Hebrum nonnulli leni et placido flumine procedere tradunt; poetarum enim non semper est in his summa subtilitas. v. Burm. ad Valer. Fl. V, 180. *Eurum* tamen toti comparationis consilio accommodatiorem h. l. esse, negari nequit; nec satis in fluuium, etiam rapidissimum, cadit *fuga, volucer. praeuerti*; at de ventis haec verba sunt sollennia. Itaque, Brunckii quoque V. C. exemplo, *Eurum* reduxi. Inf. VIII, 223 *fugit ilicet ocyor Euro.*

Andromache 596 sqq., vbi v. Barnes. et hic Cerdam. Pollux VII, 55. adde Clem. Alex. II, Paedag. 10). Hic tamen, idque obseruatione dignum, ab eo potissimum Spartana virgo designatur, quod arcum cum sagittis gerit; et probabile sit, puellas Spartanas venationibus quoque operam dedisse. Nam coma soluta ad eas non spectat; si vel Horatium memineris: *in comtum Lacaenae more comam religata nodum* II, Carm. 11, 23 (quem locum intactum esse relinquendum putamus). *Threissa Harpalyce.* Si omnino puella Thressa memoraretur, de Amazone haec acciperem: cf. inf. ad lib. XI, 659. Idem sequerer, si de Harpalyce Amazone mihi constaret. Caeteroqui *Harpalyces* in vetustis fabulis notum nomen. Alia est ab Iphiclo spreta, a qua cantilena *Harpalyce* dicta. Ex Aristoxeni ὑπομνήμασι narrat Athenaeus XIV, 3 p. 619. F. Alia Clymeni filia, de qua ex Euphorione Parthenius Erotic. c. 13 narrat. Hic tertia, paullo notior illa caeteris, Harpalyci, Amymnaeorum (ita legendum, sic Amymnos Epiri memorat Steph. Byz.) Thraciae regis filia, quae in siluis educta venatibus et cursibus sese durauerat. De ea v. h. l. Seru. et Hygin. f. 193. Ea nunc v. 317 ventos cursus velocitate superat. *fuga*, φυγή, *fugere*, φυγεῖν, sollennia poetis de cursu celeri.

318. *De more*, qui venantum mos esse solet. Vulgaris fuisset oratio: *more venatricis. habilem arcum*, qui facile haberi, tractari, potest; εὐ ἀγκύλον. cf. inf. ad IX, 365. h. l.

Moliriue moram, aut veniendi poscere caussas.
Ipsa Paphum sublimis abit, sedesque reuisit
Laeta suas: vbi templum illi, centumque Sabaeo
Ture calent arae, sertisque recentibus halant.
Corripuere viam interea, qua semita monstrat;
Iamque adscendebant collem, qui plurimus vrbi
Inminet,

414 *Molirive viam* Hamb. pr. *que* Bigot. *moram veniendi hic γ.* ed. Ven. *discere caussas* post Longobard. et alios, Pierio inspectos, Rottend. vterque et Hamb. vn. pr. var. lect. forte ex Aen. VI, 488 in edd. nonnullis esse videtur *exposcere.* aliquot codd. ap. Pier. *exquirere.* 415 *Paphon* Hamb. pr. cum al. ant. *adit* aliquot ap. Burm. et Pier.

citare. Est enim struere vel mouere poetis *moliri.*

415. Cf. ad v. 16. Versus ex Homero sed ornatius expressi Odyss. Θ, 362 seq. Compara Hymn. in Vener. 58, 59 sqq. et Odyss. η, 80, 81 sqq. de Minerua. At ex Virgilio Statius V Theb. 61 *Illa Paphon veterem centumque altaria linquens.* Quod autem turis et fertorum odores exhalantium tantum fit mentio, non victimarum caesarum, satis docte interpretes referunt ad morem sacrorum Veneris, quod arae nullus sanguis offundebatur, maxime Paphiae Veneri. v. Tacit. Hist. II, 3. cf. h. l. Cerda. Alius cum elegantiae sensu ad id, quod deam deliciarum et voluptatis arbitram decere possit, referat: quomodo enim, inquit, aut victimarum nidore illa delectari, aut inter odores turis et florum istum nidorem considerare potest? Comparat locum Callimachi de Apollinis Carnei ara H. in Apoll. 80 sqq. Guellius. *laeta* v. 416 accipe, quoniam gaudet Papho. *Sabaeo* v. Georg. II, 117.

418. *Corripere viam*, doctius quam, *ire*, h. e. celeriter, raptim, facere, exigere; sic *corripere gressum*; doctius etiam V, 144 *corripuere campum currus.* Similiter *rapere* dictum occurrit, v. ad Valer. Fl. I, 4.

419. *Qui plurimus vrbi imminet* ad magnitudinem refero montis sub ipsis vrbis moenibus accubantis; Servius *longum*, Cerda *altum* exponunt. Simpliciter in vulgari oratione dixisses: *Imminet vrbi collis aliquantum editus, et Byrsam despicit. Hunc iam adscenderant.* Pro *magno monte* poeta diceret *multum montem*, vt Georg. III, 52 *plurima ceruix*, longa et crassa.

Inminet, aduerſaſque adſpectat deſuper arces.
Miratur molem Aeneas, magalia quondam:
Miratur portas, ſtrepitumque, et ſtrata viarum.
Inſtant ardentes Tyrii: pars ducere muros,
Molirique

420 *adſpectant*, vt ad Aeneam cum comite referatur, Gudianus a m. ſec. cum Rottend. pr. Hamb. pr. et aliis ap. Burm. quem vide; item fragm. Vatic. Bottar. p. 170. Sed collis *adſpectat* haud dubie melius; nec temporum conſequentia aliter permittit. *exſpectant* Leid. vn. *exſpectat* Puget. 421 Vnus Leid. aberrat in *mapalia*. Haec ſup. Georg. III, 340 vidimus eſſe *aedificia calamis cannisque plexa*, (v. Silius XVII, 89, 90) *oblonga, incuruis lateribus tecta, quaſi nauium carinae ſunt* ex Salluſt. Iug. 211, qualia adhuc ſunt tuguria in conum exeuntia plurimorum populorum, et ea quidem *plauſtris vecta*, adeoque *mobilia*. At *magalia*, priore etiam ſyllaba producta, ſunt agreſtia aedificia *ſtatiua*, eoque nomine inprimis veniebant ſuburbia Carthaginis. v. Bochart. Chan. I, 24 et II, 9: Waſſe ad Salluſt. l. l. et Geſner. in Theſ. h. v. Omnium fundus Seruius ad h. l. 422 *aſtra* v. fragm. Vatic. ſed *ſtrata* in marg. *virorum* Hugen. 423 *ardentes inſtant* Moret. ſec.

ta. Minus commode diceres dictum pro *collis plurimum inminet*. Caeterum poeta hoc ſumſit ex topographia Carthaginis. Tales enim colles aſperos et difficiles in ipſo aditu Iſthmi, in quo Carthago ſita erat, deſcribit Polyb. lib. I, c. 46 τῶν γεωλόφων τῶν ἐπιζευγνύντων τὸν αὐχένα τὸν συνάπτοντα τὴν K. etc.

421. Sic Vlyſſes Phaeacum vrbem: Θαύμαζεν δ' Ὀδυσσεὺς λιμένας καὶ νῆας ἐΐσας etc. Od. η, 43 ſeqq. quem totum locum poeta ante oculos habuit. Magnum aedificii opus bene cum caſis et tuguriis componitur: ea ſunt *magalia*, de quibus v. var. lect. Dixeritne autem poeta hoc, *magalia quondam*, ex Aeneae perſona, an ex ſua, dubitare poſſis cum viro docto (*Meierotto* in *Dubiis* p. 34), et, ſi illud, an recte dictum ſit. Poterat tamen etiam Aeneas auditu haec accepiſſe; nec neceſſe poetae vt hoc moneret. *ſtrata viarum* doctius quam viae ſtratae. Exempla ſimilia collegit Cerda. Viarum autem cura in noua colonia ſatis eſt memorabilis: occurrit ea quoque in Cyrene recens condita apud Pindar. P. 5, 117—124.

423—425. *Inſtant* operi Tyrii; vt plene extulit Silius II, 407 ſqq. in loco hinc expreſſo. *ſubuoluere* bene, vt declaret, in altum educi arcem. *optare*, vt III, 109, eſt eligere h. l. v. Cerdam et al. *concludere ſulco*, foſſam ducere, definire aedium ſitum ac locum foſſa facta, in quem fundamentum inmittatur

Molirique arcem, et manibus subuoluere saxa:
Pars optare locum tecto, et concludere sulco.
Iura magistratusque legunt, sanctumque senatum.
Hic portus alii effodiunt: hic alta theatris

Funda-

424 *molirique* a. *ac* m. Parrhas. *subuertere* Rottend. alter. Vulgata est ap. Schol. Cruqu. Horat. III Carm. 1. 425 *aptare* plurimi Heinsio et Burm. inspecti. etiam Rom. a pr. m. perpetua varietate. cf. inf. 552. *conducere* tert. Moret. cum glossa, id est, *deducere*. perperam. *tecta et c. s.* tert. Goth. a m. pr. *tecto* singulari numero magis poeticum b. l. 426 Versus a loco alienus: de quo secundis curis statuendum fuisset a Marone. v. not. 427 *Hinc* sec. Hamb. *portas* Montalb. et Leid. cum al. etiam ap. Pier. Sed de his iam v. 422. *fodiunt* qu. Moret. *lata* fragm. Vatic. Desidero vtique aliud epitheton pro *alta*, quod tertio versu iterum legitur: in quo offendebatur quoque b. Schraderus. *theatris* lectio est fragmenti Vaticani; porro codicis Romani cum tota familia, quae eum sequitur; et hoc Heins. praetulit. Alteram ducit Mediceus, *theatri*, quod Burm. reuocauit, quia non verisimile sit, vt in noua vrbe theatra exsistant. Si tamen ad hanc subtilitatem descendere velimus, theatri mentio hic omnino nulla fieri debebat. v. not. Sed alterum est magis epicum.

tatur seu crepido. Male de aratro cogitant.

426. *Iura* sunt iudicia, vsu sollenni, adeoque h. l. ipsi iudices. Habentur igitur *comitia creandis iudicibus, magistratibus et senatoribus.* ita equidem interpretor. Nam si *iura* loca sint, vbi ius dicitur, durum sic, *legere iura;* et quid tum, *legere magistratus? senatum?* Debebunt scilicet et hi pro *curiis* positi intelligi, h. e. pro locis, vbi illi conueniant. Burmannus *iura magistratusque* magistratus iuridicos, qui ius dicant, explicat. Sed cogitandum erat, Aeneam de monte prospicientem ea omnia, quae hic ponuntur, oculis suis cognoscere. Vnde igitur intelligere e longinquo poterat, magistratus iuridicos nunc legi. Si mecum omnino ad *comitia*, quae habentur, referas, tolerabilis saltem est ratio. Sed vel sic hic versus inter reliquos quasi alienigena aliquis habitat; quandoquidem neque grammatico aliquo vinculo caeteris adnectitur, nec sententia ipsa colligatur; nam reliqua omnia ad aedificia noua, quae excitantur, spectant.

427 — 429. An theatri structuram Phoenicibus recte, atque adeo in ipso rerum initio, dederit, viderit poeta; Graecarum sane ciuitatum coloniis hoc accommodatius. Sed res praeclare ob oculos posita. Portus

Fundamenta locant alii, inmanisque columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.
Qualis apes aestate noua per florea rura
Exercet sub sole labor; quum gentis adultos
Educunt fetus, aut quum liquentia mella
Stipant, et dulci distendunt nectare cellas:
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignauum fucos pecus a praesepibus arcent:
Feruet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum iam moenia surgunt!
Aeneas ait, et fastigia suspicit vrbis.

Infert

428 *Fundamenta petunt* alii ap. Pier. etiam fragm. Vatic., quae alterum in marg. habet. 429 *exscindunt* Zulich. 430 *florida* pr. Moret. 431 *gentis adultae* Hamb. sec. Traducta nonnulla e Ge. IV, 163 sqq. 432 *excidunt* Graeu. a m. pr. *perducunt* Oudart. an *producunt?* addit Burmannus. Sed *educunt* ex plucariis; et Macrob. V Sat. 2 defendit. *et conliquentia* Goth. tert. *stillantia mella* Hamb. pr. cf. Ge. 164. 433 *distentent* malit Cuning. sed v. ad Ecl. IX, 31. adde Ge. IV, 164. *aut d.* Zulich. 434 *excipiunt* Bigot. 436 *Fragrantia tecta* malit vir doctus in Obss. misc. crit. T. II, p. 29, quia *mella* iam v. 432: ratione parum idonea. cf. Burm. *flagrantia* etiam hic codd. vt alibi; sic Goth. tert. 438 *suscipit* tres ap. Burm. c. Goth. pr. *conspicit* Hamb. pr. *prospicit* Vratisl. merae vtique aberra-

tus *cothon* dictus proprio nomine ap. Liu. et al. v. Bochart Chan. I, 24.

430—436. Expressa ex Georg. IV, 163—169, vbi v. quae ad interpretationem faciunt, inprimis de mellificio. cf. Aen. VI, 707. 8. 9. Comparationem, quam miseris cuipiam displicere potuisse, aduersus H. Stephanum diss. de Criticis p. 111 defendit Burm. Praeiuerat Homerus Iliad. β, 87—90. *Sub sole* Burm. vult esse, sole oriente, summo mane. Georg. IV, 185 *mane ruunt portis.* Sane ita res fert. Verum *sub sole* per se est, simpl. interdiu, per diem. Ita nec *sub die*, *sub nocte*, tam anguste accipitur a poetis. Supra quoque Ecl. II, 13 *sole sub ardenti* aliter dictum non est.

437. Egregie ad affectum haec exclamatio! quid enim his rebus conspectis Aeneae per maria et terras erranti, vt nostram sedem quaereret, noua vrbe condita optabilius videri debuit?

439. 440.

Infert se saeptus nebula (mirabile dictu)
Per medios, miscetque viris; neque cernitur vlli.
Lucus in vrbe fuit media, laetissimus vmbrae,
Quo primum, iactati vndis et turbine, Poeni
Effodere loco signum, quod regia Iuno
Monstrarat, caput acris equi; sic nam fore bello
Egregiam, et facilem victu per saecula gentem.
Hic

aberrationes: Aedificia alta et excelsa *suspicimus* proprie. Commode itaque poeta hac voce vsus est, vt altitudinem aedificiorum eo ipso subiiceret animis. Hinc etiam *fastigia vrbis* dixit pro tectis. 439 *se saeptum* alter Menag. 440 *viros* Bigot. et vnus Heins. Et sic iam Pierius fuisse memorat, qui legerent: *Per medios miscetque viros*. Id. sc. 441 *vmbrae* tamquam exquisitius recepit et docte illustrauit Heins. Adde Markland. Ep. crit. p. 121. Vel Probi auctoritas in Seruianis, et latius in Pomponio Sabino, satis erat grauis; accedebat Codex Montalb. et inter Burman. codd. Bigot. et tert. Mentel. a m. sec. Vulgo *vmbra*. 443 *ostendere* vitiose Exc. Burm. *locum signo* ed. Ven. ap. Maittair. *quo s. l.* Leid. et Voss. 444 *Monstrabat* Gud. Zulich. Graeu. *monstrauit* Montalb. et Hamb. alter, *monstraret* fragm. Moret. *signam* (ex *sic nam*) et ab alt. manu *signum* Gudian. *signum* tres al. ap. Burm. et iam ap. Pierium. 445 *facilem victus* coni. olim Burm. ad Val. Fl. VI, 323, sed *victu* eodem sensu accipi posse ad h. l. fatetur. Esset tamen alterum elegantius. Turbas, de quibus in Exc. ad h. v. egi, fecit in hac forma, quod permutata fuit cum altera illa, quasi *facilis victu* esset dictum ac *facilis visu*, *auditu*, *cognitu*. ductum quoque illud modo a *viuere*, modo a *vincere*: vnde fuit vir doctus, qui *haud facilem victu* corrigeret. Sed *victu facilis* ducendum erat ex *victus facilis*. Qui victum habet facilem, is *victu facili esse*, et exquisitius *facilis victu* vel *victus* dicitur. Gens *victui facilis* iterum diuersum quid designaret, vt vel exemplo intelligas: *ager pecori facilis*, qui praeclaris suis pascuis pecus facile alit.

439. 440. Obserua, quomodo in singulis prosaicam formam euitauerit; etiam ipso graecismo: μίσγεται ἀνδράσιν, immiscet se turbae; nec cernitur ab vllo, ἰδεῖν ἔμπεδος: Confer tamen Homerica Od. η, 37—42.

441. Templum in luco conditum, ex vetere more; et quidem eo in loco, qui portentum se obtulerat terram fodientibus, caput equinum, pro omine acceptum.

443. *Signum*, omen intelligamus: *Ostentant caput effossa tellure repertum Bellatoris equi; atque omen clamore salutant;* Silius II, 411. seruatum inde in nummis Carthaginiensium *equi caput*. v. c. Raschii Lexico numismat. voc. *Carthago*.

Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum et numine diuae:
Aerea cui gradibus surgebant limina, nexaeque
Aere trabes: foribus cardo stridebat aenis.

Hoc

448 *nixae* multos legere iam Seruius notauit. Eandem lectionem codices a Burmanno enumerati habere videntur, non, *nexae*. *Trabes aere nixae* Catroeo arriserunt, vt sint columnae aeneae epistylio subiectae, quod adeo columnae ex aere innititur: res ipsa vera est, *capitulis aereis columnas* vsitatas aliquando fuisse. cf. Plin. XXXIV, 7. Enimuero de portarum postibus agi ea, quae vtrinque adiunguntur: *surgebant limina — foribus cardo st. ae.* satis declarant. Possent et ipsi postes aeneis basibus innixi dici: verum sic de limine bis poeta memoraret. 449 *cardo str. ahenus* vir doctus legit Miscell. Obss. Vol. II T. I p. 85, inutili plane emendatione.

go. Poetam agnosce in hoc, quod non simpliciter inuentum, sed *a Iunone monstratum*, obiectum fodientibus, narrat. *Sic nam* (ex voc. *signum*) portendebatur, fore Poenos gentem bellicosam (cf. inf. III, 539 sq.) et *facilem victu*, hoc est, quae habitura esset victum facilem et expeditum, annonam affluentem ex agrorum vbertate et cultu. De hoc v. Excurs. XIV ad h. v.

446. *Templum donis opulentum et numine diuae.* *dona* de vasis, vtensilibus totoque apparatu sacro intelligo; *numen* cum Seruio accipio de simulacro deae ex auro aliaue pretiosa materia facto, quod *τὸ opulentum* postulare videtur; (nec tamen sic *numen* est simulacrum, sed *numen diuae* pro *diua*, et haec ad simulacrum refertur.) Alii *numen* eo referunt, vt numinis praesentia horrorem intrantibus incutiat, quod Burmannus malit. Ita vero *opulentum* paullo durius pro *instructum* accipiendum; et ad magnificentiam templi, in quo condendo occupati erant Poeni, declarandam magis idonea esse videtur prior interpretatio; neque omnino in templo exstruendo numinis praesentia operis faciendi pars est.

448. 449. Ad heroicorum temporum magnificentiam pertinet, quod omnia ex aere fecit. Vnam laudabo Alcinoi regiam Odyss. η, 86 sqq. Homerus eandem elegantiam ad deorum sedem, Olympum, transtulit. Quid? quod Romae talis magnificentia erat frequens, cuius adhuc in Pantheo vestigia deprehenduntur, vt Spencius bene monuit. Ornatissime autem singula extulit, *Aerea gradibus surgebant limina*, h. e. limen erat ex aere: seu vt *limen* pro foribus

Hoc primum in luco noua res oblata timorem
Leniit; hic primum Aeneas sperare salutem
Ausus, et adflictis melius confidere rebus.
Namque, sub ingenti lustrat dum singula templo,
Reginam opperiens, dum, quae fortuna sit vrbi,
Artificumque manus inter se, operumque laborem,
[illegible] Miratur,

450 *Hic* tres ap. Burm. *in templo* Puget. *res oblata* Hamb. pr. 451 *Hoc* primum (sc. in luco) Longob. Pierii. *spectare* Zulich. Goth. tert. 455 *labores*, quod in vulgaribus nonnullis edd. visitur, duo Goth. Menag. pr. et sic alibi variatur. v. Burm. Vide porro annon accuratius distinguatur: *dum, quae f. sit vrbi, artificumque manus inter se*; (sc. quae sint) *et* (dum) *o. l. miratur.* Sed *miratur manus inter se* est exquisite, sc. dum *inter se comparat.*

bus dictum accipias; siue vt *proprie* dictum sit, id quod malo; quia fores mox memorantur. *Surgere* non modo aedificium, sed et singulae partes dicuntur, quae in eo sunt, inprimis editae et altae: surgunt itaque limina gradibus, per gradus, sunt subiectis gradibus per quos ad ea adscenditur. Sed quid est alterum: *nexae aere trabes surgebant*? trabes haud dubie sunt postes; *aere nexae* vulgo sic accipi videas, vt *postium*, h. e. trabium ex ligno, v. c. abiegnarum, vincula et claui seu vncini sint ex aere. At hoc pro reliqua templi magnificentia quam esset ieiunum! quod recte sensit Catroeus. Alii indutos postes aereis laminis intelligunt; at nec hoc sine sensui siue iudicio nostro satisfacit. *Nexas aere trabes* putabam olim dictos postes aeneis cardinibus iunctos; idque patere vel ex Claudiani imitatione XXXIII, 237 *ferrati postes, immensaque nectit claustra chalybs*, h. e. ex chalybe erant cardines immensarum valuarum. Non videram verborum ordinem esse hunc: *nexaeque liminibus*, adiunctae et impositae limini *trabes*, postes, *surgebant*, erant ex *aere*. Tandem *foribus cardo stridebat aenis*, h. fores erant aenae. Quod autem toties materiam repetit, facit Homeri exemplo. cf. Burm. ad Ouid. II Met. 107.

452. *Afflictis melius confidere rebus*: de *rebus affl.* explet Seru. et caeteri. Sed et absolute sic ponitur etiam apud Ciceronem; nunc *magis* fiduciam habere fortunae suae coepit, bene de ea sperare.

455. *Artificum manus* h. e. opera, et *operum labores*, opera affabre elaborata. *inter*

Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque iam fama totum volgata per orbem,
Atridas; Priamumque; et saeuum ambobus Achillem.
Constitit;

457 *Volgante* Sprot. 458 *Atridem* Seneca Ep. CIV, forte illa tauffae, inquis, quam ibi agit, seruiens. *Atridam* Bigot. et *Atridem* ex Seneca Cerda recepit. *Atriden* etiam Cuningham. Iam si rationes criticas audias, leuior ista est auctoritas, quam vt ei aliquid tribui possit. Possunt tamen altera ex parte librarii videri reposuisse pluralem *Atridas* tamquam sibi notiorem; cum non viderent, durum esse et insolens, vt *ambobus* ad tria capita referatur; tum vni tantum Atridae, Agamemnoni, saeuum fuisse Achillem, non vtrique. Studiose tamen poeta *ambobus* posuisse videtur, cum *saeuum cuspide Achillem*, vel alio modo dicere potuisset (locum Homer. Odyss. δ, 335—339. possit aliquis pro exemplo laudare, nam et ibi νεβροὶ cum matre certa in ἀμφοτέροις spectati videri possunt; sed hinnulos ibi poeta binos a matre relictos ponit). *sceuum* Moret. qu. *Priamum saeuumque* Voss. *serumque* Goth. alt. *Achillen* Probus et Cledonius Grammaticus, vt Doruill. et al.

ter se, dum varii generis et artificii opera comparat. Picta autem in pariete fuisse ea putanda sunt, quorum argumentum mox exponitur, area dispertita in plures areolas, quae singulae singula argumenta capiebant. Commemorantur ex iis *septem*, obseruatu etiam pictorum ingeniis digna: 1) pugna Troianorum et Achiuorum, fortuna varia; 2) Rhesi noctu oppressi caedes. 3) Troilus fugiens. 4) matronarum Troianarum pompa peplum in Palladis templum deportantium. 5) corporis Hectorei redemtio. 6) pugna Memnonis. 7) pugna Amazonum ad Troiam. Occurrere autem in pluribus tabulis Achillis persona debuit, modo cum Agamemnone litigans, modo Troilum caedens, modo Memnonem, modo Penthesileam. De caeteris v. Excurs. ad h. v.

458. *Saeuum ambobus Achillem; saeuus* fuit in Priamum, Hectore caeso; in Agamemnonem saeuiit ira et peruicaci odio propter ereptam Briseidem: itaque saeuum omnino accipiam, exquisite pro infestum, iratum. (nam *saeuus* poetis de iracundo). Si *Atridas* recte legitur (v. V. L.), *ambobus* notabili nouitate positum est, vt *et illos et hunc* designet; etsi non sine exemplo, nisi memoria fallit. Si tamen alteri ex Atridis infensus fuit, quidni et fratrem odio habitum dicat poeta? Vt *ambobus* de vtroque exercitu accipiam, nihil praecessit, quod, vt faciam, inducat me.

460. *Nostri*

Conſtitit; et lacrimans, Quis iam locus, inquit, Achate,
Quae regio in terris noſtri non plena laboris?
En Priamus. Sunt hic etiam ſua praemia laudi:
Sunt lacrimae rerum: et mentem mortalia tangunt.

Solue

459 *Quis non* Bigot. *quis nam* Leid. vnus. *qui* Cuning. edidit a cod. Mark. 460 *in* omittunt tert. Mentel. et Regius, hic cum gloſſa: *ſcilicet in. noſtris* ed. Iunt. — *in noſtris terris* alter Menag. 461 *ſunt hic et* Franc. *haec* Parrhaſ. 462 *En lacrimae* Parrhaſ. Heinſ. in ora cod. ſui mutauerat diſtinctionem: *ſunt lacrimae: rerum et m. m. t.* Arridebat hoc Burmanno, vt *mortalia rerum* ſint, res mortales; quod illuſtrat. Et hoc quidem ita dici poſſe, nemo dubitet. Sed primum illud durum, quod interſertum ita datur: *rerum et mentem mortalia.* Senſiſſe hoc videtur ipſe Burmannus; itaque apponit alterum: *ſunt lacrimae, et rerum m. m. t.* Tamen vel ſic manet alterum, quod monere volebamus, vt illud nude poſitum: *Sunt lacrimae*, ſibi quid velit, non videas. Tentabat idem vir ſagaciſſimus: *et gentem mortalia tangunt;* ita vero poetica vis plane iugulatur. Scilicet accidere hoc noſtrum cuique ſolet, vt ſemel offuſa menti nube in ſudum emergere nequeamus. Burmanno ſenſu carere videbatur illud: *lacrimae rerum.* Sed *res* ſimpliciter pro rebus humanis, caſibus mortalium, atque etiam de rebus aduerſis paſſim dici, virum doctiſſimum non latebat; vt in illo *quantum ſpes vltima rerum libertatis habes?* Lucan. VIII, 454. *tanta homines rerum inconſtantia verſat* Ouid. Met. XIII, 646. Rebus humanis ſi illacrimamur, ferunt illae et accipiunt lacrimas, quae ipſis debentur; ſunt *illis* lacrimae; et doctius: *ſunt lacrimae rerum.*

460. *Noſtri laboris* pro laborum, πόνων. h. e. famae de noſtris calamitatibus. Eſt autem hoc rhetoricum. Ap. Seuerum in Ethopoeia III in Gale Rhet. ſelect. p. 222 Hercules: τόπος οὐδεὶς τῶν ἐμῶν ἀμάρτυρος πόνων καθέστηκε. 461. *Laudi* pro virtute et rebus geſtis, quae laudem merentur, vt ſaepe. v. Cerd. et Burm. ſcil. ex Homerico κλέος. vt contra ἀρετὴ pro laude ſaepe apud Pindarum. Virtuti etiam hic honos ſuus habetur.

462. *Sunt* etiam hic *lacrimae*, h. e. miſeratio, *rerum;* deflentur res, h. e. caſus humani; ſunt hic pectora, quae lacrimas impertiant caſibus et calamitatibus aliorum. *et mentem mortalia tangunt*, et res humanae caſusque, quibus iactari ſolent mortales, afficiunt hominum, qui has terras inhabitant, animos miſeratione. Tali interpretatione ſatis lucis affuſum verſibus videtur; niſi fallimur. Illud vero praeclarum, quod humanitatis cultum ex conſpectis artis operibus, ex eorumque argumentis, colligit; paullo aliter, quam Ariſtippus, qui,

naufragio

Solue metus; feret haec aliquam tibi fama salutem.
Sic ait, atque animum pictura pascit inani,
Multa gemens, largoque humectat flumine vultum.
Namque videbat, vti bellantes Pergama circum,
Hac fugerent Graii, premeret Troiana iuuentus:
Hac Phryges; instaret curru cristatus Achilles.

Nec

463 *metum* multi scripti et editi. scilicet hoc vulgare et pedestri orationi magis consentaneum. Ita etiam doctius dixit: *soluere metum* quam *soluere metu* sc. animum. *fert haec* Franc. v. Burm. 464 *Hic ait* Franc. 467 *Grai* Mentel. 468 *Ac* nonnulli ap. Burm.

naufragio ad Rhodum cum enatasset, conspectis in littore figuris geometricis, bono animo esse iussit comites, hominum enim se vestigia videre: Vitruu. VI, praef. Imitationem loci habes in Val. Flacco lib. I, 723. 724.

463 — 465. *Haec fama*, quod Troianorum calamitates in his ipsis terris innotuerunt, hoc nobis horum hominum animos reddet propitios. Sed, cum maiore beneuolentiae significatione, ad Achatem amicum retulit: *tibi*. Mox de *pictura* v. Excurs. ad 455. *pascit*, βουκολεῖ. *inanem* appellat epitheto ornans a natura artis, non ipsas res, sed rerum imagines quocunque modo repraesentantis, petito. Caeterum in seqq. obserua artificium poetae in descriptione rerum et h. l. quidem tabularum, quando v. 474 tempestiue transit ad eam orationis formam, qua res quasi ante oculos geri videntur, non pictae adspici. Mox *largoque humectat flumine vultum* ad nostri sermonis morem non est exigendum: non magis, quam Homericum, δακρυχέων, ὥστε κρήνη μελάνυδρος; et *humectat* est exquisite pro irrigat; neque adeo *humectat* ieiunum putandum post, *largo flumine*. Tum *multa gemens*, πολλὰ στενάζων. Habuisse autem inter Graecos videtur poetas, quos in hoc loco sequeretur. Apud Aristot. enim Poet. c. 13, al. 16, l. 15, 3, inter agnitionum genera in tragoedia etiam est ex Dicaeogenis Tragici Κυπρίοις (fabula erat οἱ Κύπριοι, a choro inscripta) aliquis, qui ἰδὼν τὴν γραφὴν ἔκλαυσεν — ὅθεν ἀνεγνωρίσθη.

466 — 468. Respicit potissimum pugnam Patroclo occiso factam, cum versus castra fugerent Achiui insequentibus Troianis et instante Hectore, Iliad. ρ, quo facto die sequenti Achilles nouis a Thetide acceptis armis prodit et Troianos fugat, Hec-

 torem

Nec procul hinc Rhesi niueis tentoria velis
Adgnoscit lacrimans; primo quae prodita somno
Tydides multa vastabat caede cruentus;
Ardentisque auertit equos in castra, prius quam
Pabula

469 *haud* vel *non p.* Gud. *haud* etiam Montalb. et tert. Rottend. pro *niueis* Gracu. *iuuenis;* librarii errore. 470 *adgnoscit* scriptum cum Medic. et Gud. hic et al. vt inf. 438, consentiente adeo Vaticano fragm. *agnouit* Zulich. *dedita somno* Zulich. frustra. nam proprie poetis: *prodi somno*, et cf. Heins. 471 *Vastauit* alter Hamb. *cruentis* alter Gud. 472 *albentes — equos* sec. Moret. habet; quem sane colorem constanter Rhesi equis tribuunt Homer. l. l. 437 τῶ δὴ καλλίστους ἵππους ἴδον, ἠδὲ μεγίστους· Λευκότεροι χιόνος, θείειν δ' ἀνέμοισιν ὁμοῖοι. Et sic Rhesi drama v. 304 Πώλων — χιόνος ἐξαυγεστέρων. cf. 616 — 619. Sed sic *candentes* equi erant dicendi vt XII, 84. Homericum transtulit, *qui candore niues anteirent, cursibus auras*. et Epit. Iliad. 735 de Rhesi equis: *multo candore nitentes*. Nam *albus* color minus gratus Georg. III, 82 *color deterrimus albis*. An poeta euitare voluit concursum τῶν: *niueis velis et candentes equos?* Itaque *ardentes* dixit, forte illa Homeri sectatus v. 547, vbi equi hi Αἰνῶς ἀκτίνεσσιν

torem occidit Iliad. κ. Cum adeo Rhesus mox sequatur, noluisse poeta temporum ordinem seruare dicendus est. Cum v. 467 bene comparant Iliad. ξ, 14 Τὰς μὲν ὀρνυμένας, τὰς δὲ κλονέοντας ὄπισθεν et Iliad. ο, 7. In *cristatus* v. 468 Seruius vim quaerit; nam secundum Homerum in Achillis cristis terribile quiddam fuisse Iliad. τ, 380. Verum id quidem; sed, vt ab caeteris armis, ita a galea et crista saepe petunt epitheta poetae. Sic κορυθαίολος Ἕκτωρ.

469—473. De Rheso Iliad. κ, 433 sqq. 470 sqq. *tentoria primo somno prodita*, h. e. Thraces in tentoriis cubantes. Pulchre autem somno tributum τὸ *prodere*, quod per somnum factum. *Diomedem* sine Vlysse nominare, liberum erat poetae. *niueis tentoria velis*. De his vid. Excurs. ad h. l. Dixit ea poeta deserto priscae aetatis more: erant enim Achiuorum et Troianorum κλισίαι potius tuguria, stipitibus viminibusque intertextis, et terrae aggere munita. *ardentes equos* acres dixit; si loquendi vsum audias. Si de colore accipias, quod durum esse puto; non *candentes* cum Seruio, sed *fului* αἴθωνες essent *ardentes*. at hoc repugnat Homero et Euripidi. V. var. Lect. *auertit* est abigit exquisite; non, intercipit.

472. 473. Fatale hoc fuisse siue Rheso siue Troianis, si equi gustassent herbam et aquam

Pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent.
Parte alia fugiens amissis Troilus armis,
Infelix puer, atque inpar congressus Achilli,
Fertur equis, curruque haeret resupinus inani,
Lora tenens tamen: huic ceruixque comaeque trahuntur
Per terram, et versa puluis inscribitur hasta.
Interea ad templum non aequae Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant
Suppliciter tristes, et tunsae pectora palmis:
Diua solo fixos oculos auersa tenebat.

Ter

ἐκ λοεσσάμενος ἠελίοιο? Quamquam et hoc ipsum *candoris* potius fuisset exprimendum. Aut itaque manendum est in hoc, vt *ardentes*, acres, alacres, impetuosos accipiamus; vt *calentes*, *igneos*: aut, quod mihi plus quam probabile videtur, scribendum *candentis*: priore littera extrita restabat *andentes*, vnde factum *ardentes*. Porro *arbentes* a m. sec. Hamb. prior habere dicitur. Videtur et is *albentes* a prima manu agnouisse. Idem *euertit* habet, et alii ap. Burm. *aduertit*. male. *Auertere* de praeda abigenda satis frequens, vt h. l. Burm. Drakenb. ad Sil. III, 311, et al. v. inf. X, 48. 475 potest per parenthesin interpositus accipi. 477 *tenens tantum* Montalb. Quintilianum VII, 9, 7 mireris dubium facere, fitne *tamen* ad *tenens* an ad seqq. trahendum. *tenet* aliquot ap. Pier. male. *Hinc* duo Burm. 478 *versa* est *κεκλιμένον δόρυ*; a *verrendo* duci nequit. Sic enim *puluis* verritur, non *hasta*. 480 *Sparsis* multi a Pierio et ab Heins. inspecti, et ed. Ven. Sed, *sparsos* crines furentibus, supplicibus *passos* conuenire arbitratur Burm. 481 nescio an melius *suppliciter ferebant* iungas. *tonsae* al. *tonsis* Parrhas. 482 *aduersa* multi.

aquam Scamandri, Homerus non habet; vt ex poetae lectione promtum cuique esse potest; neque is, quem Euripidem non esse nuper post alios euicit Valkenarius, auctor Rhesi. Nam v. 600—604 vix eo referre possis. At memorat eam rem, tamquam oraculo proditam, Eustath. et Schol. ad κ, 435, nec non Seru.

474—478. De *Troilo* v. Excurs. ad h. v. Congressus hic Priami filius cum Achille, ante Iliadis tempora, vulnere accepto exciderat curru, pedibus inter lora impeditis, ita vt supina ceruice traheretur, *armis amissis*, elipeo ex manu dimisso; nam hastam tenebat, sed inuersam, vt adeo per terram tracta illa sulcos faceret.

479—482. Ex Iliad. ζ, 269—312, vbi Heleno monente Hector ad vrbem regressus Hecubam ad Miner-

 vae

Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros,
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo:
Vt spolia, vt currus, vtque ipsum corpus amici,
Tendentemque manus Priamum conspexit inermis.

Se

483 *tractauerat* alii ap. Corrad. 486 *Currum* fragm. Moret. et Hamburg. pr. sed magis poeticum: *currus*, vt ap. Homer. ἅρματα. *cursus* Hamb. alter. *atque* alii. male. 487 *conspectat* Voss. Non bene cum Burmanno tollas distinctionem post *inermis*, vt continues prosaica aliqua forma: *vt conspexit* et sc *quoque agnouit*. Porro *inermem* Goth. alter.

vae templum in acropoli Troianarum matronarum (*Iliadum*) pompam ducere, donariique loco deae peplum egregie elaboratum consecrare iubet, vt Diomedis impetum illa reprimeret. *Interea* non ad tempus posse referri videtur; sed inter caetera tabularum argumenta, ecce, occurrit hoc, quod — *non aequa*, iniqua, Troianis infensa, irata Pallas. *Diua solo f. a. o. tenebat.* Hom. l. c. v. 311 Ὣς ἔφατ' εὐχομένη, ἀνένευε δὲ Παλλὰς Ἀθήνη. sed in Virgilio suauior rei imago esse videtur, *auersa* illa facie, *oculis in terram fixis*, quam in Homero *renuens caput*. Peplum autem illud interdum deae signo iniiciebatur pro amictu, interdum tantum ad genua apponebatur; vt apud Homerum l. c. et sic Athenis in Panathenaeis Mineruae; cf. inf. ad Cirin v. 21 seq. Iunoni Olympiae et sic porro. cf Excurs. de Palladio inf. ad II, 293.

483 — 487. Nouum argumentum in pariete expressum: *redditio corporis Hectorei*, ex Iliad. ω. Bene vel ad artis rationem: *raptauerat;* nam hoc antecesserat, et corpus lacerum et foedatum immanem eam contumeliam vel in tali opere arguere poterat. Expressum autem putetur Achillis tentorium, ipse Achilles sedens, *supplex ei factus Priamus* (vide Iliad. ω, 478 sqq.) et diuinum illud: Μνῆσαι πατρὸς σοῖο — iamiam fari incipiens; in conspectu, adducta a Priamo redimendi corporis pretia; ἀπερείσι' ἄποινα (— χρυσοῦ δὲ στήσας ἔφερε δέκα πάντα τάλαντα. vnde v. 484 *auro corpus v. A.*) adstant ex alia parte *spolia*; h. e. arma, quibus caesum Hectorem spoliauerat victor, *currus*, cui illigatum eum raptauerat, et *ipsum corpus amici*, sc. Hectoris,

Se quoque principibus permixtum adgnouit Achiuis,
Eoasque acies, et nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet
Aurea subnectens exsertae cingula mammae
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.

Haec

488 *agnoscit* praesens tempus picturae conuenientius arbitrabatur Ge. Fabric. idque iam v. 470 vidimus. Et hoc habet Romanus, cum fragm. Vatic. teste Bottario p. 170, vt adeo, si auctoritatem sequaris, quod etiam Cuning. fecisse videmus, recipiendum sit, cum totus orationis tenor id flagitet. Nec minus tamen ferri quoque potest alterum, *adgnouit*, et variasse videri potest poeta. Sic et censebat Brunck. 490 *duxit* Menag. pr. et Zulich. *ducit* etiam Schol. Stat. et Nonius habet. v. Burm. In v. 491, 492 distinctionem in fine versuum sustuli. 492 *Exsectae* codd. ap. Pier. male. cf. Aen. XI, 649 et 803.

tis, ex curru supinum, pulveri incumbens, quod die quoque orto ter circa Patrocli tumulum ductare solebat Achilles. v. Iliad. ω, 14 sqq. Si ita repraesentata singula fingas, nihil iam est, quod cum Conrado, Burmanno aliisque vel desideres vel haereas. Possis et illa 485—487, diuersum aliquod opus facere, *raptationem caesi Hectoris*, non illam circa muros factam, sed hanc, qua ad naues oneratum spoliis et cadauere alligato currum agitaret victor; ex Iliad. χ, 395 sqq. (cf. Dictys III, 15, 16) non tamen, vt arbitror, satis commode. De v. 483 vide Excursum. 487. *Manus inermes* noli inertem putare ornatum. Nam eo spectat, quod intrauerat hostilia castra supplex ad genua Hectoris procubiturus. Totus hic locus est ex felicissimis.

488. Cum Achiuis *permistum* praelio, προμάχοις μιχθέντα, seu pugnantem, Aeneam saepe ap. Homer. inuenias, inprimis Iliad. ε et υ.

489. Agnouit Memnonem pugnantem, quod autem *nigrum* appellat et *Eoas acies* memorat, id eo pertinet, quod, quandoquidem auxilia ex terris ab oriente sitis, quae tum sub Assyriorum ditione fuisse videntur, Aurorae ille filius adduxit, re in maius aucta, Indos et Aethiopes adduxisse fabulose dicitur. Vide Excurs. ad h. l.

490—493. De Amazonibus auxilium Ilio ferentibus v. Quintum Smyrn. libro I. Argumentum hoc expressum

Haec dum Dardanio Aeneae miranda videntur,
Dum

494 *haec cum* Doruill. et ita Rufin. ap. Burm. Idem *Aeneae* pro *ab Aenea* positum esse contendit. Recte, si quid video. Nam, si exponas: *ei videntur esse miranda*, pedestrem habeas orationem, non poeticam.

sum videbis in *Monum. inedit.* Winkelmanni n. CXXXVII, vt ipsam Penthesileam saepe in gemmis, et in lorica, humili pariete, ante signum Iovis Olympii ducto, a Panaeno pictam legimus, ap. Pausan. V, 11, p. 402, et fuere iam olim certamina artificum in Amazonibus: cf. Plin. XXXIV, 19. pr. supersunt quoque signa eius generis haud ignobilia, inprimis in Museo Capitol. III, 46, et in Vaticano Museo, ex Mathaeorum villa translatum (*Raccolta* t. 109). *peltae lunatae* proprie Amazonum fuere. *subnectens cingula mammae*, s. mammis, exquisitius quam *subnectens mammam cingulo*. Laeua scilicet papilla erat nudata. Nota omnia. vid. Cerd. et al. vt Petitum omnino de Amazonibus. cf. inf. ad XI, 649. Induxerunt autem Amazonas in belli Troiani historiam poetae, qui post Homerum scripsere, et in his praecipue Arctinus in Aethiopide, quia celeberrimae erant in antiqua historia Amazonum impressiones in Asiam minorem factae, inprimis in Phrygiam et Lydiam; quarum vna in Priami tempora incidit. v. Iliad. γ, 189. De reliquis loca classica apud Strabonem sunt. *ardet*, furit, fortiter pugnat, *mediis in millibus*, doctius quam in turba vel acie. *audetque viris c. virgo* ex Homerico — Ἀμαζόνας ἀντιανείρας Iliad. ζ, 186, γ, 189, natum videri, notarunt iam alii. Totus hic de Amazonibus locus est pulcherrimus.

494 sqq. Cum hac oeconomia rerum cf. laudatum locum Odyss. η, 133 sqq. et de v. 498 — 503. v. Exc. ad h. v. Comparatio est splendida Didonis cum Diana, quam tractauit poeta post Homerum Od. ζ, 101 sq. et Apollon. Rh. III, 875 sqq. *qualis*, pro qualiter, quo habitu; pro qualis est, cum *exercet choros*, ducit, instituit. Frequentantur autem a poetis lubenter Nympharum chori, ducente eos Diana. Colebatur illa praecipuo cultu Lacedaemone et in Delo insula. *Illa pharetram fert humero:* debebat iunctum esse: *ferens gradiensque;* adiecta autem haec sapienter, obuersatur quippe oculis nostris extans inter caeteras dea humeris tenus. Decus autem eius

Dum stupet, obtutuque haeret defixus in vno:
Regina ad templum, forma pulcherrima, Dido
Incessit, magna iuuenum stipante caterua.
Qualis in Eurotae ripis, aut per iuga Cynthi,
Exercet Diana choros; quam mille secutae
Hinc atque hinc glomerantur Oreades; illa pharetram
Fert humero, gradiensque deas supereminet omnis;
Latonae tacitum pertentant gaudia pectus:
Talis erat Dido, talem se laeta ferebat
Per medios, instans operi regnisque futuris.
Tum foribus diuae, media testudine templi,
Saepta armis, solioque alte subnixa, resedit.

Iura

495 *obtuituque* duo. *affixus* pr. Rottend. *In imo* duo Goth. frequente lapsu. 497 *Iuuenum magna* Sprot. *comitante* post Romanum Menag. pr. Hamburg. pr. *Iuuenes* Tyrios principes esse, ne dubites cum Burmanno. 499 *secuntur* Parrhas. 501 *ingrediensque* ap. Macrob. scripta nonnulla; sed v. Heins. *gradiensque dea* ex scriptis Giphan. Ind. Lucret. et Rom. cum al. ap. Pierium, it. Goth. alt. Sed maior vis in *deas*, et absorptus sibilus sequente littera. 502 *Latonae et* vn. Heins. et Parrhas. male. *praetentant* pr. Hamb. *pertentat* duo Heins. 504 *opere* Rom. a pr. m. 505 male iungunt alii post Seruium: *instans o. r. futuris, Tum foribus Diuae.* *In foribus* Nonius in *testudines.* *in media* Parrhas. *media in t.* Goth. sec. Offendebat aures b. Schraderi, *medios* et *media* in binis versibus. Medelam tamen nullam video. 506 *Saeptam* fragm. Vatic. *alto* Mentel. pr. et Moret. sec. vt veteres nonnulli ap. Pierium. Sed *alte subnixa* exquisitius, ad ornandum τὸ *resedit*. Cogita sedes dearum et heroinarum. Sic Helena Odyss. δ, 136 ἕζετο δ' ἐν κλισμῷ, ὑπὸ δὲ θρῆνυς ποσὶν ἦεν. *residit* al. male.

eius potenter declarauit poeta per tacitam laetitiam matris Latonae: *tacitum pertentant gaudia pectus*, h. e. gaudia tacita. Sic IV, 364 *totumque pererrat luminibus tacitis*. Etiam *pertentant* feliciter pro, subeunt; cf. lib. V, 828. Ge. III, 250.

504. Vrbem condendam praeclare *opus regnumque futurum* appellat. 505. 506. *Media testudine templi*, h. e. medio templo, latino vsu, quatenus intra fores consederat; cum omnia dicantur *media*, quae sunt post principia, adeoque non sibi repugnant: *in foribus et in media t. templi*. *Septa armis*, armatis, satellitibus; quod vulgare est monitu; vt et hoc, *iura leges*-

que

Iura dabat legesque viris: operumque laborem
Partibus aequabat iuſtis, aut ſorte trahebat:
Quum ſubito Aeneas concurſu adcedere magno
Anthea Sergeſtumque videt fortemque Cloanthum,
Teucrorumque alios: ater quos aequore turbo
Diſpulerat, penitusque alias auexerat oras.
Obſtupuit ſimul ipſe, ſimul percuſſus Achates
Laetitiaque metuque; auidi coniungere dextras
Ardebant: ſed res animos incognita turbat.
Diſſimulant; et nube caua ſpeculantur amicti,
Quae

508 *ac ſ.* Hamb. alter. *haut ſ.* fragm. Vatic. *ſorte ferebat* Goth. tert. 509 *tum ſ.* Leid. *iam curſu* alter Moret. *cum curſu* Zulich. Voſſ. *aſcendere* Victorin. ap. Heinſ. 510 *Sereſtum* Montalb. vitioſe. 512 *auexerat*, non, *aduexerat*, meliores ap. Pier. et Heinſ. cum binis Goth. In Medic. *d* appictum ab alia manu. *auerterat* Gud. et duo Rottend. cum fragm. Vatic. *aduerterat* Sprot. et Montalb. *aduxerat* Doruill. et *adduxerat* vnus Pier. *altas* alter Goth. 513 *Obſtipuit* veterrimos ad vnum omnes hic vt et in aliis poetarum exemplaribus (et. inf. 613) ſcribere, monet Heinſ. cf. Pier. Etiam ita Romanus; et *obſticuit* vetuſtiſſ. fragment. Vatican. a Bottario editum; idem cum Romano aliisque Pierianis (item binis Goth.) *percuſſus* habet, cum in Mediceo aliisque optimis Heinſianis miro conſenſu legatur *perculſus*, quod bene reiectum ab Heinſio, cum, *percuſſus laetitiaque metuque*, coniungendum ſit. Malim adeo maiorem diſtinctionem poſt *metuque* ponere. 514 *Laetitiamque metumque* alter Hamb. *laetitiaque auidique metu* Montalb. *contingere* alter Hamb. et Zulich. ac Gud. a m. pr. 515 *animos ſed res* quartus Moret. 516 *quia nube* Menag. ſec.

que dare nihil eſſe aliud quam *ius dicere*. In templis ſenatum cogi, ad fores tribunalia poni, notus Romanorum mos, ad quem poeta hoc refinxit. *ſolio alte ſubnixa reſedit* ornate. Erant autem throni excelſi, ideoque pedibus ſubiecta ſcabella.

507. 508. Opus aedificationis *partiebatur* inter ciues ſuos vel de ſententia vel forte. *ſorte trahebat opus* doctius, quam trahere ſortem, ducere, ad aſſignandum opus; ſorte ducta opus aſſignare. Mox *concurſus* aut cum plurium concurſatione, aut ſimpl. curſus, accurſus. 510. Cf. ſup. 220 ſq.

516. *Diſſimulant*, pro vulgari, reprimunt ſe, continent ſe, quo minus prorumpant: quia rerum euentus et praeſentem ſtatum non ſatis perſpectum habebant.

519. *Orant*

Quae fortuna viris; classem quo litore linquant;
Quid veniant: cunctis nam lecti nauibus ibant,
Orantes veniam, et templum clamore petebant.
Postquam introgressi, et coram data copia fandi;
Maxumus Ilioneus placido sic pectore coepit:
O Regina, nouam cui condere Iuppiter vrbem,
Iustitiaque

517 *classes* Hamb. pr. *classem* Sprot. *quo in litore* vnus Heins. *liquunt* alter Goth. In *linquant* sentis continuatam actionem, adeoque pro, *liquerint*, poni potuit. Sic v. 546, 547 *quid* est ex τίπτε pro διὰ τί. 518. *cuncti*, quod mireris, lectio antiquissimorum fere et optimorum est codd. interque eos Romani; Vatic. fragm. a m. pr. Medicei, qui alias non facile in dubia lectione in idem consentiunt; nec non Seruii et Donati. *cunctis*, quod haud dubie verius, in paucissimis occurrere videtur; vt in duobus Heins. et binis Gothanis; fuit tamen lectio vulgata iam ante Pierium. *cunctis nam lectis* Gud. a m. pr. *lectis* et *laeti* aberratur etiam in aliis. *leti* in Rom. a m. pr. 519 *et* ab Hamb. pr. abest. 521 *placito* duo. *nunc* pro *sic* Hamb. pr.

519. *Orantes veniam* simpl. propitiam et beneuolam voluntatem, vt ne escendere ac littus tenere prohiberentur. Scilicet, vt sequens oratio v. 525 sqq. ad intelligendum expedita sit, cogitandum, naues illas in littus, quod raro adiri solebat, reiectas pro praedatoriis, λῃστρικαῖς, fuisse habitas. Accurrunt itaque Poeni, prohibent Troianos escendere, sin faciant, igni naues comburere velle minantur.

521. *Maximus I.* sc. natu; vt 654 *natarum maxima* absolute, nisi vniuerse est princeps inter ipsos, et auctoritate eminens. Ita simpliciter alibi Aen. III, 107 *Maximus vnde pater — Teucrus*. *placido pectore*, h. e. nil turbatus, nullo rerum metu impeditus ac perculsus; nihil aliud. *Ilioneus* autem male h. l. a Pomponio et aliis ad eum refertur, qui Iliad. ξ, 489 sqq. occiditur, Phorbantis f. Alium in Troiae euersione ab Diomede caesum, δημογέροντα, videbis apud Quint. Cal. XIII, 181 sqq.

522 sqq. Oratio egregie ad consilium et ad affectum dicentis audientisque comparata; cum qua non sine fructu compares alteram ad Latinum R. habitam Aen. VII, 213 sqq. Praeclarum hoc: *nouam cui condere I. vrbem*. haec enim ex Troianorum sensu votorum summa; et graue ex altera parte ad humanitatis officia argumentum apud

Iuſtitiaque dedit gentis frenare ſuperbas,
Troes te miſeri, ventis maria omnia vecti,
Oramus: prohibe infandos a nauibus ignis;
Parce pio generi, et propius res adſpice noſtras.
Non nos aut ferro Libycos populare Penates
Venimus, aut raptas ad litora vertere praedas:
Non ea vis animo, nec tanta ſuperbia victis.
Eſt locus, Heſperiam Graii cognomine dicunt,

Terra

523 *Seruare* alter Hamb. 524 *circum m.* Hamb. pr. ex v. 32. et Cuningam. coniiciebat: *circum* vel *huc per*, ad ductum Aen. VII, 228, fruſtra. Nam praepoſitiua docte a pocta ad Graecorum ductum omittitur. 525 *infandis* Zulich. a m. pr. 526 *parce, precor* alter Hamb. *et* deeſt Montalb. *res accipe* pr. Hamburg. ſed vid. not. 527 *Tyrios* Bigot. *Iliacos* Sprotianus; neutrum male: ſed in *Libycos* conſentiunt libri. 528 *aduertere litora praedas* Venetus Heinſii. *ad litora tollere* Sprot. *a litore vertere* Leid. cum aliquot codd. Pierii. 529 *animo eſt* Sprot. *animis non tanta* ed. Venet. 530—533 repetuntur III, 163 ſqq.

apud Didonem. Similiter expende reliqua. 523. *gentes ſuperbas*, int. Afros, non Poenos. *iuſtitiam* ad totum mitiorem vitae cultum *legesque ac iura data* refer, quibus feritatem eorum mitigauit.

525. 526. *Infandos ignes*, qui aduerſus fas iusque gentium inferuntur. *pium genus*, Troiani h. l., qui nullam iniuriam, nullum nefas, commiſerant, praedas agendo. *propius adſpice res noſtras*, accuratius inſpice: ſc. deprecatur iudicium de ſe ex primo rerum adſpectu fortunaeque ſpecie, poſtulatque a regina, vt accuratius ſibi, qui ſint, exponi patiatur.

527. Non ſe ad depraedandas incolarum terras ac ſedes veniſſe ait. Comparat Cerda Orphica Argonaut. 827 ſqq.: ſententia ſaltem non adeo diſpar eſt. Add. Apollon. III, 386 ſqq. 528. *Vertere praedas* exquiſite pro auertere, abigere: vt eſt lib. VIII, 208. X, 78. 529. *Ea vis*, audacia, vt alias. eadem mox *ſuperbia*, inſolentia.

530. Ex Enniano: *Eſt locus, Heſperiam quam mortales perhibebant*, expreſſum eſſe, iam Seruio notatum et Macrobio VI, 1, elegantiore vtique oratione. Caeterum ad hos vſſ. 530 — 533. cf. Excurſ. *Eſt locus* h. l. pro regione. Non hic locum habet grammatica ſubtilitas. Quod autem *Heſperiam* pro

Italia

Terra antiqua, potens armis, atque vbere glebae:
Oenotri coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
Huc cursus fuit:
Quum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion
In vada caeca tulit, penitusque procacibus austris,
Perque vndas, superante salo, perque inuia saxa
Dispulit: huc pauci vestris adnauimus oris.

Quod

531 *Patens* Goth. pr. *aruis atque v. g.* mera aberratio. 532 male al. *Oenotrii.* Graecum est Οἴνωτροι. cf. I. l. a Burm. 534 Medic. cum multis bonis: *Hic cursus fuit;* quod accipiendum est: is fuit c. — *huc cunctis* (fuit) *iter voluntas,* expletur versus in Doruill. inepte. 538 *Perpulit* Doruill. a pr. m. *vostris* Arusian. Mess. laudat. *aduenimus* aliquot ap. Pier. ex interpretatione.

Italia dicit, maiorem habet antiquitatis auctoritatem. Quod Graecum nomen inter Tyrios memoret, super hoc argutari in poeta epico nefas. cf. sup. ad v. 321. 531. Nobilissimus inter veteres versus. *Terra antiqua,* a prima inde hominum memoria habitata, adeoque non ignobilis et obscura; *potens armis atque vbere glebae,* incolarum fortitudine et soli vbertate excellens. *vber glebae* ductum videri potest ex Homerico οὖθαρ ἀρούρης, vix tamen prisco illo significatu, quo vber seu mamma ac lac soli de fertilitate vsurpari solebat; sed *vber* pro vbertate dictum Grammatici docent. Poetae tamen veterem loquendi morem non ignorarunt. Callimach. in Del. 48 νήσοιο μαστὸν dixit. *Oenotri* Pelasgi, qui principio agrum in interiore littore inferioris Italiae occupauerant: vnde Oenotria dicta primum ager, tum tota regio. *minores,* proprie *natu,* Virgilius ad posteros vel seriores transferre solet, vt v. 733 et al. *gentem* autem doctius posuit pro *terra* Homerico more; δῆμος Φαιήκων pro insula.

535 — 538. *Subito fluctu,* repentina tempestate commota, *assurgens,* vt *mare assurgit fluctibus,* cum proprie *fluctus assurgant in mari.* *Orion* dictus omnino pro tempestatibus ac procellis, quales fere eius ortu vel occasu exoriri solent. alioqui Orion etiam cum iudicio a poeta positus esse videri potest. Incidit enim eius ortus, etiam in his Africae plagis,

Quod genus hoc hominum; quaeue hunc tam barbara
Permittit patria? hospitio prohibemur arenae. [morem
Bella cient, primaque vetant consistere terra.
Si genus humanum et mortalia temnitis arma:
At sperate deos memores fandi atque nefandi.
Rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter,

Nec

539 *Nam g.* Goth. sec. *Quae genus haec h.* fragm. Moret. *Quod g. est h.* Menag. pr. *quae hunc* tres ap. Heins. *quaeue tam* Leid. Potest interpungi: *Quod genus hoc hominum?* sc. est. Sed non hoc quaeri poterat; verum: qui homines, *quae patria*, quae tam barbara, est *haec terra vestra*, vt permittat hunc morem? 540 *patriam* pr. Moret. a m. sec. *hoc spatio* Menag. pr. miro casu. 541 *considere* Oudart. sollenni varietate. 542 *et* deest in nonnullis, etiam Pierianis. 543 *deas* Voss. *fandique nefandi* quinque ap. Heins.

plagis, in mensem Iunium. Aestas autem agebatur tum. v. inf. v. vlt. *in vada caeca* vid. v. 110. *procacibus Austris*, ornate; ventorum procellosorum vi, a tempestate victos, partim per altum, partim inter scopulos penitus nos disiecit. *procaces austri*, venti vehementes: Horatio *proterui*, Gr. ἀσελγεῖς. vid. Cerda. *superante salo*, victa a maris ac procellarum vi nauigantium arte et labore. Ita sup. *vicit hiems*, et inf. II, 311 *Vulcano superante*. *adnauimus*, appulimus, vt poetae solent.

539. Furium, siue is M. Furius Antias seu Bibaculus fuit, VI. Annal. praeiuisse poetae Macrob. VI, 1, existimat: *Quod genus hoc hominum? Saturno, sancte, create.* Sed ex his et similibus poeta vix multum proficere potuit: nec nos ex talium comparatione. Antiquitati tamen debetur hoc, ne eius auctoritatem in his negligamus.

540. *Hospitio p. arenae*, ornate, pro, a littore p., ab escensu in littus; mox *primam terram* dixit.

542. Agnosce poetici sermonis indolem; pro abstracto: si *humanitatem*, humanitatis iura et officia, et vindictam iniuriae, quam humana ira exigere a vobis potest, (haec enim sunt *mortalia arma*) pro nihilo ducitis: saltem illud reputate, deos esse iusti iniustique inspectores iniuriaeque adeo vltores; θεῶν δ' ὑποδείσατε μῆνιν Odyss. β, 66. In *sperate* inest notio τῦ metuere, quod frequens est Graecis Latinisque poetis.

544. *Iustior pietate*, vt vulgo iungi video, mihi quidem durissimum videtur. Praestat

Nec pietate fuit, nec bello maior et armis.
Quem ſi fata virum ſeruant, ſi veſcitur aura
Aetheria, neque adhuc crudelibus occubat vmbris;
Non metus, officio ne te certaſſe priorem
Poeniteat. Sunt et Siculis regionibus vrbes,
Aruaque, Troianoque a ſanguine clarus Aceſtes.
Quaſſatam

545 *Non pietate* Doruill. *bello nec* ſec. Moret. Argutatur h. l. Burm. qui cum Seruio diſcrimen facit inter *bellum* et *arma;* ſane eandem rem declarant ſed tropis diuerſis. 546 *et veſcitur* pr. Hamb. 547 *neque adhuc* conſtanter codd. Heinſ. et multi Pier. alii *nec. occupat* tres Burm. 548 Vulgata erat lectio: *officio nec te:* in quam mirum eſt optimum quemque codicem, atque etiam Grammaticos, (v. Heinſ.) conſpirare; eſt enim manifeſto falſa: *nec te c.* vel *neque te.* Senſus quidem qualiscunque extorqueri inde poteſt; ſed occurrit vnicuique in oculos, legendum eſſe: *Non metus, officio ne te c. p. P,* *οὐ φόβος, μή.* Non metuendum eſt, ne te poeniteat aliquando beneficiis nos priorem demeruiſſe. Et exſtat haec lectio in Hamb. a m. ſec. Habent edd. vt, Cerdae. Cuningh. In fragm. Vatic. totus locus deſideratur. *Nec metus* Medic. Pierii cum aliquot aliis. 550 *Aruaque.* Vulgo legebatur *Armaque.* Etiam hanc lectionem prauam eſſe arbitrati mutauimus, etſi a Seruio, Cod. Romano aliisque praeſtantioribus libris agnoſcatur. *Arma* quidem aiunt memorari ad timorem Poenis incutiendum. At alienum hoc a toto orationis conſilio rerumque facie, potiusque ad animos exaſperandos idoneum. Medic. cum Colot. Vrſini legit *arua;* et hoc verum. Nam eo ſpectat oratio, vt

Praeſtat interpungere: Quo *iuſtior alter, Nec p.* h. e. Quo nec alter iuſtior, nec maior fuit pietate, bello et armis. Ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής, de Agamemnone Iliad. γ, 179.

546. 547. *Veſci aura* antiquum eſt, et ex Lucretio notum, pro *frui. occubat vmbris,* exquiſite ſecundum illam formam, *occumbere morti* lib. II, 62. A tautologia hos duos verſus liberatum it Cerda. Sed ratio in hoc quaerenda, quod ea maxime notio dilucidius exponitur, quae rei ſummam continet, et cui adeo animus maxime immoratur ſeu deliberatione, ſeu animi affectu. cf. v. 555 et 556. Ante oculos habuit poeta illa: Εἴκει ἔτι ζώει, καὶ ὁρᾷ φάος ἠελίοιο. εἰ δ' ἤδη τέθνηκε, καὶ εἰν ἀΐδαο δόμοισιν etc. Od. ν, 207. ξ, 44 et al.

548. *Non metus, ne:* non metuendum eſt, ne te poeniteat aliquando beneficiis nos prouocaſſe.

550. De *Aceſta* cf. ſup. ad 195. Eiusdem vrbs *Aegeſta* intelligenda.

551. *Sub-*

Quassatam ventis liceat subducere classem,
Et siluis aptare trabes, et stringere remos.
Si datur Italiam, sociis et rege recepto,
Tendere, vt Italiam laeti Latiumque petamus.
Sin absumta salus, et te, pater optume Teucrum,
Pontus habet Libyae, nec spes iam restat Iuli:
At freta Sicaniae saltem, sedesque paratas,
Vnde huc adue*cti*, regemque petamus Acesten.
Talibus Ilioneus. Cuncti simul ore fremebant
Dardanidae.
    Tum breuiter Dido, voltum demissa, profatur:
Soluite

vt metum intercipiat, ne in his terris considere velle videantur. Sunt in Sicilia vrbes, et agri, et popularis noster Acestes. Et explicatur hoc idem v. 557 *At freta Sicaniae saltem* sedesque paratas — *regemque petamus Acesten.* adde responsionem Didus v. 572 et inf. IV, 311. Porro *Troiano a. f.* Moret. qu. 551 *vento* Hamb. pr. 552 *optare* Montalb. quod ornat Heinf. *tangere* Hamb. sec. 553 *Ausoniam* sec. Moret. 554 *at I.* Heinf. coni. at sequitur hoc v. 557 et vide not. 555 *abrupta* solus Hugen. *nec iam spes* tres Burm. 556 *Libyes* Oudart. 557 *Ad* quatuor ap. Burm. 558 *hunc* Rom. *petemus* sec. Hamb. *Acestem* multi. 559 *cunctis* Medic. a pr. m. e sequente littera. 561 *vultu* alter Mentel. *dimissa* tres Burm.

551. *Subducere classem:* ἐρύσαν ἤπειρόν δε Homero. vulgo καθέλκειν. κατάγειν. 552. In siluis trabes aptare nauibus, et *stringere* ferro, amputare, dolare, adeoque, id quod antecedit, omnino incidere arbores, quae pro remis sint, h. e. naues reficere. Mox *rex* pro duce, vt saepe.

554. *Vt I. petamus:* docte omisso, ex Graecorum more, verbo, a quo *vt* cum subiunctiuo pendeat. Nam si continuares: *aptare t. et stringere remos, eo consilio, vt I. p.*, prosaicum id foret: similiter v. 557. 558.

555. 556. *Sin absumta salus*, sin periimus, siquidem is periit, in quo res nostrae positae sunt, vna cum Iulo; *spes Iuli* bene pro Iulo, 557. Siciliam iterum petere liceat.

559. *Fremitus* h. l. ac murmur adsensum commotis hominum animis indicat. Simplicius Homericum: Ἔνθ' ἄλλοι μὲν πάντες ἐπευφήμησαν Ἀχαιοί.

561. *Vultu demisso* et *breuiter* fatur Dido. Adde haec ad 496 sqq. et obserua, qua arte poeta descriptionem faciat; et vide quid adhuc desit;

Soluite corde metum, Teucri: secludite curas.
Res dura, et regni nouitas me talia cogunt
Moliri, et late finis custode tueri.
Quis genus Aeneadum, quis Troiae nesciat vrbem,
Virtutesque virosque, aut tanti incendia belli?
Non obtusa adeo gestamus pectora Poeni;
Nec tam auersus equos Tyria Sol iungit ab vrbe.

Seu

562 *Soluite corda metu* Parrhas. forte cum aliis. v. Burm. quod vulgarius esset. *corde metu* vn. Moret. *pellite corde metum* Bigot. Sed *soluere metum* exquisite; vt sup. 463 *s. e. metus* plurali numero, antiqui plerique codd. teste Pierio; et hoc doctius. *seducite curas* Bigot. 563 Malit Burmannus cum edd. quibusdam antiquis distinguere et legere: *Res dura: at regni*, h. e. durum quidem est, fateor; sed—Enimuero, ferri quidem potest, fateor; sed doctior est vulgata lectio. v. not. *res dira* Goth. sec. 564 *finis* ex Medic. *lato* ed. Ven. *forti e.* Bigot. *teneri* sec. Hamb. et a pr. m. alter Rottend. 565 *Troiam* Graeu. *nascit et vrbem* ed. Venet. 566 *tanta* in vulgg. edd. ante Heins. *ac tanti* duo Burm. *et t.* ed. Dan. et aliae iam ante Pierium. 567 *obtunsa* scribit Rom. Medic. cum aliis Heins. *obscura* Zulich. 568 *aduersus* multi, vt semper. Bene Burm. Gronou. laudat ad Senecae Medeam 10. *subiungit ab v.* sec. Hamburg. *sol mergit* Menag. pr. *vergit* Ven. Heinsii. sed v. Burm.

sit, vt Didonem vnice studio tuo dignam habeas. Iam in ipsa oratione pudor cum dignitate, prudentia cum summa humanitate maxime elucescunt.

562. 563. *Secludite curas:* exquisitius quam excludere, eiicere, deponere, sollicitudinem ac metum. cf. Seru. *Res dura*, quod vulgo: res durae, dura rerum conditio, quae cogit aliquid vel inuitos facere (*moliri*). Mox *custos* pro viris in custodia finium et praesidio locatis.

566. Possis sane per *virtutes virorum* exponere. Sed proprie tamen vtrumque vim habet suam; nec amplectar facile ieiunam figuram hendiadyein. *virtutes*, res praeclarae, fortiter gestae, vt ἀρεταὶ v. c. apud Pindar.

567. 568. Non adeo *obtusa pectora*, h. e. stupida ingenia, habemus, non tam barbari sumus, vt Troianorum res praeclare gestas et fata ignoremus. *Nec tam auersus equos Tyria sol iungit ab vrbe*, h. e. nec tam remotas a sole terras incolimus. id quod tandem ad eandem sententiam redit, quatenus *frigus* ad animi stuporem adeoque ad feritatem et immanitatem transfertur, et remotiores a solis orbita terrae

Seu vos Heſperiam magnam Saturniaque arua,
Siue Erycis fines regemque optatis Aceſten:
Auxilio tutos dimittam, opibusque iuuabo.
Vultis et his mecum pariter conſidere regnis?
Vrbem quam ſtatuo, veſtra eſt. Subducite naues.

Tros

570 *Finem* ed. Ven. *regemque petatis* Menag. et Hamb. pr. et quart. Moret. Porro v. 571 et 573 a Goth. tert. aberant. 572 *et his* Sprot. et Bigot. *pariter mecum* Ven. *ſin vultis mecum* Wall. quod proſaico eſſet propius. *conſiſtere* aliquot Pierii et Burmanni tres cum Parrhaſ. cf. inf. 629. Burmannus coni. *conſidere*, parum feliciter, et quid tum *pariter mecum?* *c. terris* Romanus; quod poeticam dignitatem minus ſpirat. 573 Piget ineptiarum ſuper hoc verſu. *Quam vrbem ſtatuo, ea veſtra eſt:* Graecorum loquendi more. *ſubd. remos* Puget.

pati id creduntur. Alienum plane eſt, quod Seruius et Pomponius Atrei et Thyeſtae fabulam huc aduocant. Aliter hic *ſol auerſus* ob horrorem et auerſationem ſceleris; vt et alii poetae de nefando facinore. Sic caeſis maritis Lemniis Stat. V, 297 *Auerſum Lemno iubar et declinia Titan Oppoſita iuga nube refert.* Sapientius hoc, quam in alio verſu, vbi Virgilianum locum imitatus eſt Theb. I, 683 ſq. *Scimus, ait, nec ſic auerſum fama Mycenis Voluit iter. Regnum et furias oculosque pudentes* (pudore erutos) *Nouit.* Extremae terrae partes ita omnino deſignantur, vt *extra ſolis vias* eſſe dicantur, quatenus vel intra duo Tropicos vel intra temperatiores zonas non comprehenduntur. Quo igitur magis terrae verſus ſeptentrionem vel verſus auſtrum recedunt, eo magis *auerſus* h. e. ſimpliciter remotus (nam argutantur in hac voce) ab iis *Sol iungit equos* h. e. oritur iterque ſuum diurnum conficit. adeoque pro, non tam *auerſus eſt.* (Male Cerda aliter.) Iam in Virgilio haec non eſſe ſubtiliter exigenda apparet, ſi Africae clima cogites; ſed hoc vnum tenendum, Poenos non eſſe barbaros, non adeo eſſe remotos a clementiore coeli terraeque plaga, reſpectu Troianorum.

569. *Heſperiam magnam* ſimpl. potentem. Aliter *Graecia magna* dicitur. *Eryx,* vid. V, 759.

571. *Auxilio tutos,* quod in proſa; rebus neceſſariis inſtructos, munitos. Pedeſtris eſſet oratio, ſi acciperes: *dimittam tutos cum auxilio.* Mox *ſtatuo* exquiſite pro condo; vt ἱδρύω.

575. Cum-

Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
Atque vtinam rex ipse, Noto conpulsus eodem,
Adforet Aeneas! equidem per litora certos
Dimittam, et Libyae lustrare extrema iubebo;
Si quibus eiectus siluis aut vrbibus errat.
His animum adrecti dictis, et fortis Achates
Et pater Aeneas, iamdudum erumpere nubem
Ardebant. Prior Aeneam conpellat Achates:
Nate dea, quae nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta vides: classem, sociosque receptos.

Vnus

574 *Tyriosque* Medic. a m. pr. *agentur* Sprot. *habetur* apud Nonium Marcellum, ex interpretatione. Guyetus legebat: *habetor*. Sed *agetur* est eruditius; in pedestri oratione: *nullo d. habebitur*, vel *nullum eorum discrimen habebitur*. 575 *c. ibidem* Puget. 577 *Emittam* Sprot. *videbo* Ven. 578 *aut montibus* Montalb., qu. Moret. et Zulich. et probat Burmannus: *quum rarae admodum in Africa essent vrbes, certe sub ditione Didonis hoc tempore, neque proprie in illis errare dici quis posset, sed* per vrbes oberrare; *in montibus vero passim* greges errare *etiam dicantur, ego* montibus *praeferrem.* Enimuero nec de Didonis ditione hic agitur; nec vrbes magnas ciuitates necessario designant; et *vrbibus errare* docte dictum, pro, per vrbes; et si greges errant in montibus, an et propterea naufragi? Immo vero *montibus* damnandum propter hoc ipsum, quod *siluae* et *montes* fere iungi solent adeoque librarii lapsum facile produnt. Heins. coni. *rupibus*; littorum scil. respectu. Sed quidni tempestatibus in ignotas terras delati vicinos vicos petant? et *Gaetuliae vrbes* IV, 40. *erret* Exc. Burm. 579 *animi* Parrhas. Ven. a m. pr. minus docte, *animum erecti* Zulich. et ed. Ven., quae est interpretatio exquisitioris voc. *arrecti*. *dictis arrecti* qu. Moret. *animum* pro *animos* dixit. v. Burm. 580 *erumpere nube* pr. Moret. et duo Rottend. a m. sec., quod scilicet vulgare est. *nubem* doctius. cf. Burm. *abrumpere* codd. Pieriani aliquot, Rom. a m. sec. Montalb. et al. inscite. 582 *animum s. vertit* Bigot. *animos s. vertit* ed. Ven. 583 *reductos* Menag. pr. Ven. et Parrhas. cf. v. 390.

575. *Compulsus*, non, coactus; hoc tenue esset; sed, huc depulsus, delatus. Mox *certos* exquisite, quibus fides haberi possit, non respectu perfidiae Poenis exprobrari solitae; sed *certi* dicti pro iis, qui certa nuncient: similiter aliquis *fidos* assumsisse dicitur. *Dimittam*, in diuersas partes mittam.

582. *Animo. sententia surgit*, ad eam formam, qua *stare*, *sedere*, *insidere* dicitur.

584. *Vnus*,

Vnus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
Submersum: dictis respondent cetera matris.
Vix ea fatus erat, quum circumfusa repente
Scindit se nubes, et in aethera purgat apertum.
Restitit Aeneas, claraque in luce refulsit,
Os humerosque deo similis: namque ipsa decoram
Caesariem nato genetrix, lumenque iuuentae
Purpu-

584 *medio fluctu* Puget. *medio quem fluctu* Montalb. sine *in*, vt toties alibi. 586 *ita f.* alter Rottend. *circum cum fusa* emendabat Cuning. *quae circuminfusa: r*, notabilis lectio fragm. Vatic. a Bottario editi. 587 *in aera* Montalb. et Doruill. sed pro vulgata Nonius Marcellus. 588 *adstitit* Vratisl. *constitit* Parrhas. vtrumque vulgare, etsi eodem sensu. 589 *similes* Sprot. *os humeros similisque deo* Franc. 590 *genetrix nato* pr. Rottend.

584. *Vnus*, Orontes. v. 113 sqq.

585. Sup. 390 sqq.

586. Οὔπω πᾶν ἄρητο ἔπος, ὅτε. Odyss. π, 11.

587. *Purgat* se, soluitur, extenuatur nebula: καὶ τότε δή ῥ' αὐτοῖο πάλιν χύτο (non λύτο: nam πάλιν Homero est pro ἀνὰ, *re*fundi; resolui) θέσφατος ἀήρ. Odyss. η, 143. *aetherem apertum*, vt aer purus redderetur, et *clara lux*, remota nebula, et *refulsit* pro vulgari: apparuit, nihil amplius.

589. *Humeros* int. latos ac torosos, herois vel dei, v. c. Mercurii vel Martis, qui corporis robur viriumque efficaciam declarant; quod apparet in statuis veterum, et obseruatum est post Iunium a Winkelmanno, idemque tradunt ipsi picturae linearis magistri. Locus insignis est Valerii Fl. II, 491, vbi Hesione Herculi: me eripe — *namque potes. neque enim tam lata videbam Pectora, Neptunus muros cum iungeret astris; nec tales humeros pharetramque gerebat Apollo.* Ceterum notatum iam aliis, locum effictum ad Homericam formam Odyss. ζ, 229—235, et (nisi huc iidem tralati) ψ, 156—162, vbi Vlyssi Minerva simile decus diuinum impertit. Conferenda sunt a studioso talium rerum singula; sed nec Scaliger, neque alii temere audiendi, qui de hoc vel illo praeferendo pronuntiant. Ita *os humerosque deo similis* tantum ornatius exprimunt formam augustam et diuinam, quam Homerus simplicius: θῆκε — Μάζονά τ' εἰσιδέειν καὶ πάσσονα. cf. Odyss. π, 174 sq.

590. *Ipsa decoram caesariem nato genitrix — adflarat*, non quasi comas eius breuiores

Purpureum, et laetos oculis adflarat honores.

Quale

591 *laetosque* Montalb. *latos* duo Burm. *laetis* Goth. tert. Sed tuentur vulgatam grammatici. v. Burm.

res in promissiores mutarit; sed comae eius adflauit, diuinitus affudit, decus, effecit, vt similis esset comae promissae Apollinis vel Bacchi, qui in vulgus notabiles caesarie sua. At Homerus Vlyssi a Pallade *crispos crines* affingi facit? *καδδὲ κάρητος Οὔλας ἧκε κόμας, ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας.* scilicet Mercurio eum assimulare volebat; vti et aliis in locis corpus athleticum Vlyssi tribuit. *lumen iuuentae purpureum*, ornate pro *iuuenta* eximia et pulchra. *lumen* est nitor; nitor autem iuuentae proprie tribuitur. *purpureus* pro pulcher, notum. v. ad Horat. IV Carm. I, 10, qui idem III, 3, 11, 12 ad diuinam formam retulit, *quos inter Augustus recumbens purpureo bibit ore nectar.* Iuuentam autem cum caesarie iunxit Tibull. I, 4, 37 *Solis aeterna est Phoebo Bacchoque iuuentas, Nam* (f. Ac) *decet intonsus crinis vtrumque deum.*

591. *Laetos oculis afflarat honores:* inerat oculis desiderabilis aliqua venustas, gratia, *χάρις καὶ ἵμερος*. Primum *laetos honores*, dixit pro honore; *honos* autem pro pulchritudine; res nota. *laetos* non tam ad hilaritatem, quae adspersa fere est oculis nitidis et pulchris (*ὄμματα φαιδρά*), quam potius ad oculorum fulgorem, qualis in lucido iuuentae et pulchritudinis flore esse solet, referes; nam *laeta* poetis proprie lux, nitor. Sic *tempora laeta*, fulgida, lib. VIII, 681. *afflarat*, quod Homerus dixit, affuderat, *κατέχευε χάριν κεφαλῇ τε καὶ ὤμοις.* et — *κακκεφαλῆς χεῦεν πολὺ κάλλος Ἀθήνη.* *afflare*, ab initio proprie dictum videtur de oris anhelitu, quo quis aut crederetur, aut, tamquam symbolico actu, videretur inspirare alteri vim aliquam aut suam aut praeternaturalem. Ita Apollo afflasse narratur ore nonnullos, quibus diuinandi vim impertiret. De nutrice vel matre nutricium halitu suo fouente dictum est in Hymno in Cer. 238 et in locis ibi laudatis. Inde omnino *afflare* contingere est, proprie quidem leuiter; quia contactus hoc genus est, parum sub sensum cadens; itaque et vates et poetae *afflari* dicuntur, quippe *contacti, percussi.* Ita et *fulmen afflare* dicitur, vt lib. II, 649. Alio sensu *afflare* et *adspirare* a nauigatione et vento secundo ductum est. Etiam aliud est,

Quale manus addunt ebori decus, aut vbi flauo
Argentum Pariusue lapis circumdatur auro.
Tum sic reginam adloquitur, cunctisque repente
Inprouisus ait: Coram, quem quaeritis, adsum
Troïus Aeneas, Libycis ereptus ab vndis.
O sola infandos Troiae miserata labores,
Quae nos, reliquias Danaum, terraeque marisque
Omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos,
Vrbe, domo, socias, grates persoluere dignas
Non

593 *Argento* pr. Moret. *Pariusque* Wall. *circumdatus* codd. ap. Seruium ad Aen. III, 126. 594 *Tunc* Goth. pr. cum aliis. 595 *I*, *adest* pr. Hamb. 596 *abreptus* sec. Hamb. 598 Idem fere versus sup. 30. 599 *exactos* Zulich. a m. pr. *iam copiis omniumque* Parrhas. sed in marg. *exhaustis iam casibus*: quod deterius foret.

sr de exhalationibus corporis, ambrosiae, *spirare* et *afflare* dictum occurrit.

592. 593. Versus olim sic accipiebam, vt *decus*, h. e. pulchritudo, iuuenilis nitor et oculorum insolitus splendor, Aeneae esset affusus, quale decus (pulchritudo) illud est, quod manus (artifex) addunt ebori vel argento vel marmori Pario, quando auro circumdatur, includitur. Ita cum Ienfio de stilo Homer. p. 296 poetae iudicium desiderabam. *Iuuentae lumen purpureum* et *laeti honores* multo plus splendoris habere videbantur, quam ea, quibuscum comparantur v. 592. 593. Enimvero vidi posthaec comparationem ita male vulgo institui: esse potius eam retrahendam ad Aeneam *nube circumfusum*, quod *clara in luce refulsit*, vt opus vel ornamentum eburneum, argenteum vel marmoreum, auro inclusum, aurea ora ambiente, qua ex auri splendore ipsum opus, quod inclusum est, auctum nitorem mutuatur. cf. Aen. X, 135 sqq. et adi Excurs. ad h. v., qui est XXII. Verba autem sic interpretanda: *quale manus*, (artificis) *addunt ebori decus*, h. e. quale est decus operis eburni aut argenti marmorisve candidi auro circumdati.

595 sq. Praeclara et affectus plena oratio. *reliquias Danaum*, a Danais relictos; passiue, vt aiunt; stragi Troianorum caedique ab Achiuis perpetratae superstites. *exhaustos*, attritos, consumtos, vexatos. cf. Burm. *socias*, de conatu, recipere vis.

603. S

Non opis est nostrae, Dido, nec quidquid vbique est
Gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem.
Di tibi, si qua pios respectant numina, si quid
Vsquam iustitia est et mens sibi conscia recti,
Praemia digna ferant. Quae te tam laeta tulerunt
Saecula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluuii current, dum montibus vmbrae

Lustrabunt

601 *Nil opis* Zulich. *nostri* Menag. pr. *est* omittunt tres Heins. *o Dido* Goth. sec. 602 *Dardanidae* tres ap. Burm. *quae magnum* pr. Moret. et Bigot. *aspersa* sec. Rottend. Sed hemistichium hoc abesse forte malis? Auget tamen sententiae vim. Consederant autem Troiani exsules partim in vicinis Troadis oris, partim in Thracia, Creta, Epiro, Sicilia, Venetorum oris. 603 *respiciunt* ed. Iunt. 604 *si quid Vsquam iustitia est.* Ita rescripsi, etiam Brunckio V. C. adstipulante. Vt vulgo legitur, etiam in fragm. Vatic., *si quid usquam iustitiae est*, impedita fit ratio eius, quod sequitur: *et mens sibi conscia recti;* quod adeo iungendum cum sup. *Dii et mens s. c. r. Praemia digna ferant.* Et hactenus secundum Stoicos poetam locutum dicere potuit Seruius. Legenti tamen facile cuique occurrere potest: *si quid usquam* Iustitia est *et mens sibi conscia recti*, h. e. in vllo pretio est. Quo altera interpretatio Seruiana spectat: *si valet apud homines iustitia.* Et lectionem hanc praeferunt Gudianus, qui inter praestantissimos est, cum ed. Dan. Heins.; sicque coni. H. Stephanus, qui tamen rationem emendationis non perspexit. Habet scilicet maiorem δεινότητα oratio, si sic procedat: si pietatis, h. e. recti iustique ex metu deorum, respectus est apud deos; si iustitia rectique conscientia non inane nomen sunt habendae; dii tuam humanitatem remunerabuntur. *recti est* Puget. 605 *ferent* vir doctus in Obss. Misc. I, p. 7, vt IX, 254 *dii moresque dabunt vestri.* Sed nec *ferant* damnandum, quod omnes libri habent, etiam Vatic. fragm. *quae te iam* Goth. pr. *tulere* duo Burm. vt emendabat Cuningamus. 606 *talem tanti* Parrhas.

603. *Si quid vsquam iustitia est:* si non inane nomen est: cf. V. L. Ante oculos fuit Vlyssis ad Nausicaam oratio pulchrarum sententiarum plena, vbi Odyss. ζ, 180 Σοὶ δὲ θεοὶ τόσα δοῖεν, ὅσα φρεσὶ σῇσι μενοινᾷς. etc.

605. Felix hominum aetas, in qua te tam generosam feminam nasci contigit! *laeta* sunt fausta, felicia si Compara l. c. Od. ζ, 154—157. De forma laudandi hac v. Ouid. IV Met. 322 sq. et ibi Burm.

607—610. Quod Tibullus I, 4, 65 nude: *dum robora tellus — vehet*, hoc ornatius extulit Virgilius: donec in montibus vmbrae siluarum *conuexa* montium, h. e. latera et ambitus, obscurabunt, et ornatius, *lustrabunt*,

 vmbrae

Lustrabunt conuexa, polus dum sidera pascet;
Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt
Quae me cumque vocant terrae. Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextra, laeuaque Serestum:
Post alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Obstupuit primo adspectu Sidonia Dido;

Casu

608 *Conuexa* veteres librarii (praeter fragm. Vatic. Pieriique oblongum, in quibus recte post *conuexa* interpunctio posita) et scholiastae fere cum *sidera* coniungunt; male vtique. nam coelum est conuexum, non astra. Hoc tamen posito Heins. coniiciebat: *dum montibus vmbrae Lustra dabunt.* ingeniose; nisi *conuexa* obesset, et *Lustrabunt* multo etiam magis esset ingeniosum. Pro *lustrabunt*, *instabunt* Bigot. et pr. Hamburg. pro var. lect.: vnde Burm. coni. *constabunt*, parum feliciter. Etiam Marklando ad Stat. Silu. p. 102 locus visus est corruptus; nam interpungebat et ipse post *lustrabunt.* at v. infra notam. *polis dum s.* nonnullae edd., male. *polum dum s. pascent* Hamb. alter. *palus* misere emend. Brodaeus II Misc. 17. *pascit* Medic. c. al. ap. Heins. quod mireris. *poscet* fragm. Vatic. 610 *quo* sec. Hamburg. et Parrhas. *vocent* alter Rottend. a m. sec. et Goth. sec. 611 *Sergestum*, *Serestrum*, *Segestum* al. hic et alibi. v. Burm. et Pier. *Sergestum* et *Serestum* vnum eundemque esse, statuere video V. C. Brunck. I, 343, quod vix feram ne in malo quidem poeta; et quid faciemus versui XII, 561 *Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum?* Etiam mox *Gigam*, *Giam*: 613 *primum* malebat Heins., sed *primo* eodem sensu capi par est.

vmbra pro flexu solis procedente et circumagente se. *polus pascere sidera* dici potest, pro sidera pasci in polo, quatenus stellae errare et vagari per coelum videntur. Et Callimachum expressum esse a nostro, iam ab Anna Fabri aliisque et ante omnes a Germano Valente ad h. l. est notatum, in Del. 176 — Τάμοσιν, ἡνίκα πλεῖστα κατ' ἠέρα βουκολέονται. Cum tamen Lucretianum I, 232 *vnde aether sidera pascit?* et alia loca, inprimis V, 384 sqq., multo magis videri possint poetae animo insedisse: Seruianam interpretationem non plane spernas, vt ad philosophorum opinionem referas, qua astra marinis terrenisque humoribus attenuatis (ἀναθυμιάσεσι) ali putabantur, vid. Cerda et l. l. ab Burm., quemadmodum iris imbibere imbres. v. ad Tibull. I, 4, 44.

609. 610. Quocunque abiero, beneficii accepti memor ero.

610—613. Laetus et gratus beneuolentiae et amicitiae affectus in his versibus obs.

613. Respexit h. l. Silius II, 412 sqq. *casus* est fortuna, vt statim v. 615.

616. Im-

Casu deinde viri tanto. Et sic ore locuta est:
Quis te, nate dea, per tanta pericula casus
Insequitur? quae vis inmanibus adplicat oris?
Tune ille Aeneas, quem Dardanio Anchisae
Alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad vndam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulsum patriis, noua regna petentem
Auxilio Beli: Genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum, et victor ditione tenebat.
Tempore iam ex illo casus mihi cognitus vrbis
Troianae, nomenque tuum, regesque Pelasgi.
Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,
Seque ortum antiqua Teucrorum ab stirpe volebat.

Quare

614 *Casum deinde viro* Hamb. sec. 616 *quae vis immanibus applicat ausis* emendat Marklandus ad Stat. Silu. III, 3, 17, hoc sensu: *quae vis maior admonet te tam immanibus ausis, tam ingentibus coeptis?* ingeniose quidem Markl. vt semper. Enimuero quod ad littus Libycum tempestate erat delatus, casui debebatur; nihil magni conatus et ausi in hoc. Frigide et contra decorum Didonem sua regna *immanes oras* vocare ait. At Libyae vicinas gentes intelligit. cf. 339. IV, 40 sq., vt bene Burm. ad h. l. monuit. *implicat* Bigot. 617 *An tu ille* Ven. *Anchise* nonnullos legere Pierius monet. 618 *genuit Phrygii* Ven. *Simountis* Leid. vn. *in vnda* Menag. pr. *ad vndas* Schol. Statii, duo Heins., sed recentes, cum Doruill. tuentur vulgatam Donat. et Priscian. 619 *memini Teucrum* tres ap. Burm. et sic Rom. 621 *cum B.* Menag. pr. et Leid. 622 *ditione premebat* Menag. pr. male, inquit Burm.: an quia hoc de aspero tantum imperio putabat dici? Sane *ditione tenere* et alibi, sup. 236, VII, 737 ... iatur, at X, 53 *premere* constanter; exquisitius scil. quam *tenere*. 626 *ab* Heins. e Medic. et aliis. Olim *a*. cf. ad Georg. I, 171. Aen. VIII, 130. *ab* vel *a* deest plane in fragm. Moret. et Sprot. *a stirpe videbat* sec. Moret.

616. *Immanibus oris* Libye, cuius immanes et feri incolae, siue etiam horridae et asperae incultaeque terrae. Pompon. Sab. de intempestuosis littoribus accipit. *applica*, ita fert, vt nauem applicaris; vt v. 377 *appulit*.

617. 618. Secundum versus Iliad. β, 820. 821. Sic Nympharum partus ad fluminum ripas collocant plerumque poetae. v. Germanus.

619—626. Vide Excurs. XXIII. ad h. v. Teucer, a Troia redux, a patre Telamone

 non

Quare agite, o tectis, iuuenes, succedite nostris.
Me quoque per multos similis fortuna labores
Iactatam hac demum voluit consistere terra.
Non ignara mali miseris succurrere disco.
Sic memorat: simul Aenean in regia ducit
Tecta; simul diuom templis indicit honorem.

Nec

627 *o iuuenes, nostris s. tectis* Zulich. *o iuuenes, tectis* quatuor alii: *o nostris, s. s. t.* Parrhas. 628 *post multos* Dorvill. ed. Iunt. 629 *hac* deest Medic. *considere* Gud. tertius Moret. pro diu. lect. Hamburg. pr. et Bigot. cf. v. 571. Sed post *iactatam* melius *consistere*. 631 *sub regia* quart. Moret. 632 *diuom* Heins. secundum Gudianum. *diuis* Sprot. *honores* Montalb. et pr. Hamb..

non admissus (cf. Horat. I, 7, 21), cum Cyprum petiisset, accessisse ad Belum, Sidonis ac Tyri regem, putandus est, vt, cum ab eo copiae in Cypro haberentur, earum auxilio aduersus incolas insulae ipse vteretur, quos in noua sibi sede, Salamine, paranda alienos et infestos experiebatur. *Opimam C.* dixit, quam in prosa, *opulentam*, et *laude ferebat* pro efferre laudibus. *reges Pelasgi*, pro Achiuorum ducibus, etiam hoc licentius et seriorum poetarum graecorum exemplo; nam Homero Pelasgi diuersus ab Achiuis sunt populus. *Teucros*, Troianos; ab antiquiore illo Teucro, a quo Dardanus fuit exceptus, cum in terram Troianam e Samothrace traiecisset. v. Apollod. III, 12, 1, et notae p. 738. 739. Ab his originem ducere videri volebat Teucer Telamonius, propter maternum genus, vt recte Seru. Erat enim ex Hesione Laomedontis filia natus, quam Telamon a sodali Hercule muneris loco acceperat. vid. Sophocl. Ai. 1319 sqq.

630. Nobilissimus versus; grauissima sententia; cuius, cum v. 628. 629, vi percepta, si adolescentem non voluptate gestire videas, nae illum a poetae lectione statim abigas, suadeo. Turbas Burm. post Seruium facit Sensus: ipsa ἐκ ἀκαρόκακος ipsa tot aduersa experta, animum habeo pronum ad succurrendum aliis, qui et ipsi fortuna aduersa iactantur. *isco*, teneo, noui.

632. *Simul diuum templis indicit honorem.* Si de supplicatione diis propter felicem Aeneae hospitis aduentum decreta cum Seru Donato et Pomponio intelligimus, a more antiqui seculi recedere dicendus est poeta

et

Nec minus interea sociis ad litora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga suum, pinguis centum oum matribus agnos,
Munera laetitiamque dii.
At domus interior regali splendida luxu
Instruitur,

634 *Triginta* alter Hamburg, in Sax. Exc. 635 *centum pingues* Montalb. *cum m. haedos* Menag. ex Ecl. I, 23. 636 Gell. IX, 14 *in illo versu nihil dubium est, quin* dii *scripserit pro* diei: Munera laetitiamque dii. *Quod imperitiores*, dei, *legunt ab insolentia scilicet vocis istius abhorrentes. Sic autem* dies dii *a veteribus declinatum est*, vt fames fami (igitur veteres *fames, famei?*), pernicies pernicii, progenies, progenii, luxuries luxurii. Ita et legebat, monente Heinsio, Iulius Romanus in libello de Analogia, teste Sosipatro. Occurrit eadem lectio in Seruianis simul cum altera, *die*, id est, diei. Commemorat etiam Pompon. Sab. cum Gelliano loco (qui conferendus cum editis; habet v. c. *extra dabantur*, vbi nunc *extrudebantur*), N. Heins., vt hanc lectionem probaret, a se impetrare non poterat. Mihi tamen vnice vera videtur; primum quidem, quod exquisitior illa lectio et eadem antiquissimae auctoritatis, tum autem, quod lenius decurrit a *mittit tauros, sues, pecudes, munera laetitiamque diei:* quibus diem tam faustum ac festum exhilararent, vt hospitalibus donis fieri mos erat, quam altera: *munera laetitiamque dei:* quocunque tandem modo illam exponas. *Munera laetitiamque dei* alii iungunt, vt vinum munus et γάνος Διονύσου, χάρμα Βάκχου dictum sit; atque hoc puto lectiorem orationem efficere. At alii cum Heinsio *munera* cum superioribus iungunt: *mittit — munera*, simul cum his, *laetitiam dei*, h. e. vinum laetificum. Nolim quidem sensu abundare; dure tamen et lyrica potius audacia mihi ita dictum videtur *laetitia dei*; ferrem *laetitiam Bacchi*. Aliter quoque γάνος βοτρύων, ἀμπέλου. Aliter etiam infra: *Adsit laetitiae Bacchus dator*, v. 734. Ex quo Silius *Bacchi dona* duxisse videtur. Sane in codd. fere *dei*; sic ipse Romanus; occurrit et in Seruianis, et in Donati interpretatione. Et sic iam Rufius Apronianus, monente Pomponio Sabino (male in ed. Lucii *die* excusum est) legerat; quod sine dubio ad eam recensionem pertinet, e qua Mediceus codex prodiit: nam, cum in eo ab initio *de* esset, e rubro adscriptum est, vt *dei* fit. Sunt tamen et codd., in quibus alterum occurrit; nam Pierius tres illas lectiones sigillatim e codd. laudat; et, *die* Doru. *Diae* Parrhas. recepit quoque *dii* Brunck. V. C.

et deflectere ad suae aetatis vitam. Nam, vt ex toto Homero satis constat, heroicis temporibus, hospitis aduentu in domo statim sacrum fit, caeditur victima et ex ea epulo sacro hospes excipitur. Veterem illum heroum morem plane deseruit Valer. Fl. II, 650. 651.

634. *Horrentia* setis seu pilis, et *terga suum* pro suibus. In toto loco ante oculos poeta habuit Od. ϑ, 59 sqq.

637. Iam Catullus dixerat LXI, 46 *quaecunque opulenta recessit*

Instruitur, mediisque parant conuiuia tectis.
Arte laboratae vestes, ostroque superbo:
Ingens argentum mensis, caelataque in auro
Fortia facta patrum, series longissima rerum,
Per tot ducta viros antiqua ab origine gentis.
Aeneas (neque enim patrius consistere mentem
Passus amor) rapidum ad nauis praemittit Achaten,
Ascanio ferat haec; ipsumque ad moenia ducat.
Omnis in Ascanio cari stat cura parentis.

Munera

639 *superbas* Hugen. a m. sec. 642 Vulgatum ante erat *antiquas ab origine gentis.* At, quod nunc cum Brunckio V. C. dedi, *antiqua ab origine gentis*, obtulerant Gudianus, duo vetustiores Kottend., tres alii c. fragm. Moret. et quatuor Burman. cum Goth. pr. Et sic Medic. Pierii et Longob. cum aliis aliquot ap. eum. quod equidem praefero tamquam doctius et melius; et sic iam editi nonnulli habere videntur. *primaque ab o.* pro diuersa scriptura in alt. Hamb. *ducta suae antiqua* ed. Ven. 643 *mente* apud Germanum fuere, qui legerent. male. *mentem* omnes libri tuentur. Mens *non consistere*, sed fluctuare, dicitur, quando curis et sollicitudinibus agitatur; vti et animus vel mens quassa, concussa, conquassata. 644 *ad nauem* Oudart. *transmittit* Menag. pr. *permittit* Moret. sec. et Graeu. Burmannus coni. *remittit*; quod tamen metrum ferre negabat Schrader. Emendatt. praef. p. XLIII. IV. At tenendum, *praemittere* poetis dici vt προπέμπειν. προϊέναι. pro simpl. πέμπειν. *Achaten* e Grammaticis firmauit Heins. vulgo *Achatem.* 645 *Ascanio vt ferat* Venet. *ipsaque* pr. Moret. a m. pr. *secumque ad m. d.* Parrhas. *ad limina* Menag. pr. 646 *stat cari* Montalb.

recessit Regia — Tota domus gaudet regali splendida gaza. cf. reliqua. *luxu* praeclare pro apparatu regali.

639. Breuitatis, vtpote in narratione, et poeticae elegantiae studium omissionem verbi peperit: *sunt*, vel *instruuntur*. int. autem vestes stragulas purpureas magna cum arte textas. *Ostrum superbum*, splendidum; inf. 697 et 700 *aulaea superba* et *ostrum stratum.*

640. Vasa magna argentea et aurea, eaque caelata e more veterum admodum frequentato, et h. l. quidem factis maiorum Didonis anaglypho opere, seu extantibus figuris, expressis; de quo quidem constanter *caelare* et *caelatura* dici obseruaui. (cf. *Antiquar. Abhandl* P. II p. 135.

645. *Ferat*, nuntiet omnia haec, quae accidissent, vt bene iam Donat. et Seruius, qui idem bene illustrat. In v. sequ. τὸ *stat* pro *est*, vulgari verbo. *cari patris*, φίλα πατρὸς, h. l. pro amantis.

647 — 656.

Munera praeterea, Iliacis erepta ruinis,
Ferre iubet; pallam signis auroque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen acántho,
Ornatus Argiuae Helenae: quos illa Mycenis,
Pergama quum peteret inconcessosque Hymenaeos,
Extulerat, matris Ledae mirabile donum.

Praeterea

649 *circumtexto* sec. Moret. *achanto* scribunt nonnulli hic vt alibi. 650 *Ornata* Leid. f. ex *ornamenta.* 651 *Dum p.* Menag. pr. *peteres* Fabric. laudat. 652 *Abstulerat* alii, male. Commode laudat Burm. ad Sueton. Neron. 49, vbi adde not. Ernesti et Oudendorp. Sic Gr. *ἐκφέρειν. ἐξαίρειν.* Odyss. *ν*, 137 *πόλλ' ὅσ' ἂν οὐδέποτε Τροίης ἐξήρατ' Ὀδυσσεὺς* etc. cf. Guell.

647—656. Apud Homerum munera fere *ξεινήϊα* hospitibus aduenis dantur ab iis, qui excipiunt. Hoc loco iubet Aeneas apportare e nauibus, quae Didoni donet. *palla signis auroque rigens*, intextis rerum vel hominum formis ex auro. Laudant Pindari Isthm. VI, 58. 59 *Οἰνοδόκον φιάλαν χρυσῷ πεφρικυῖαν.* Sed hoc illustraret *patteram aureis signis horrentem*, h. e. asperam signis exstantibus. Sed *rigent vestes* plenae ac densae auro. v. Burm. Aen. XI, 72 *Tunc geminas vestes auroque ostroque rigentes Extulit Aeneas*: quas Dido — *tenui telas discreuerat auro. rigentes togas* ex nostro duxit Claudian. I, 205. *Et c. c. velamen acantho*, praetextum acanthi foliis, vestis oram ambientibus. De *acantho, branca vrsina*, vel capitulorum in columnis ornatu nobili herba, v. ad Ecl. III, 45, vbi in poculis ansae acantho circumlitae, vt apud Ouid. Met. XIII, 701 crateris os. *croceum* quidem eius genus est; nam vulgare est flore albo. saltem a semine luteo vix appellari eum *croceum* puto; quamquam hoc vestes tingi olim potuere, quod e Schol. MSt. N. Heins. ad Claudian. p. 180 b notauit. Calpurnius Ecl. IV, 68 *rutilum* dixit, vbi Tityrum *cantantem rutilo spargebat acantho Nais.* et similiter, puto, *Sidonium* Statius in loco ex nostro expresso III Silu. I, 37, 38 *Hic tibi* (Hercules) *Sidonio celsum pulvinar acantho* (h. e. cui intextus sit ex purpura acanthus) *Texitur, et signis crescit torus asper eburnis.* Vestes apud Seruium ex acantha vel acanthio, spinae genere, factae, bombycinis similes (v. Plin. XXIV, 66), alienae sunt ab h. l. Homerico vero more v. 650 — 652 commendatur

Praeterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
Maxuma natarum Priami, colloque monile
Baccatum, et duplicem gemmis auroque coronam.
Haec celerans, iter ad nauis tendebat Achates.
At Cytherea nouas artis, noua pectore versat
Consilia:

653 *Ilonae*, vt sic *sceptrum Ilonae*, habent Mentel. pr. duo Rottend. et Leid., nec ab eo refugit Heins. Enimuero nimis nude ponerentur tum illa: *quod gesserat olim.* 656 *Nec c.* Goth. pr. *Hac celerans* alter Mentel. a m. sec.: vnde *Accelerans* pr. Rottend. Montalb. Vratisl. *Has celerans* Oudart. *Ascelerans* tert. Moret. Vides, quam parum talibus variationibus sit tribuendum.

tur *velamen* illud, h. e. peplum; Seruius *cycladem* memorat, forte, quod hoc inter feminea vestimenta inprimis lautum. Abstulerat autem cum Helena (Ἀργείην Ἑλένην latiore sensu, etsi Spartanam iam Homerus appellauerat. cf. Germanus) Paris multas vestes et ornamenta, κειμήλια, quae ipsa cum Helena repetebant Achivi. v. Iliad. γ, 70 et al.

653. Habes sceptrum h. e. hastam vel scipionem, insigne puellae regiae, vt omnino hominum genere vel honore insignium. v. Stat. Theb. VI, 81. Sic ap. Eurip. Troad. 150 Hecuba Σκήπτρῳ Πριάμου διερειδομένα choros se celebrasse dicit. *Ilione* e Priami filiabus fuit: v. Excurs. ad h. v.

655. Coronam intelligo duplici materia, h. e. diadema, nam de eo agitur, aureum, gemmis distinctum, quo in monumentis, inprimis Etruscorum, saepe deas ornatas videas. Ouid. Met. XIII, 704 *Dant pateram, claramque auro gemmisque coronam.* neque aliter dictum, quam ad Virgilii imitationem (sententia tamen ex Homero expressa Iliad. χ, 470. ι Κρήδεμνόν θ', ὅ ῥα etc.) apud Valer. Fl. VIII, 235, vbi Venus Medeam ornat: *ipsa suam duplicem Cytherea coronam Donat;* nam ipse Flaccus sese interpretans subiicit: *et ursuras alia cum virgine gemmas;* et paullo antecesserat similis forma: *ipsa suas illi c. s. vestes I.* Vix accedam, si, vt interdum solet, *duplicem* simpliciter pro magna, praeclara, accipias positam. Diuerso sensu *geminas coronas* Claudian. X, 203 simpl. pro binis; etsi Gesn. ibi aliter.

657 sqq. Scilicet Venus, filio suo Aeneae timens, Didonem amore eius inflammat; eodem metu impulsa in nuptias consentit inf. IV, 107 sqq. Viderunt iam Germanus et Vrsinus, in toto Veneris

Consilia: vt faciem mutatus et ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
Incendat reginam, atque ossibus inplicet ignem.
Quippe domum timet ambiguam Tyriosque bilinguis;
Vrit atrox Iuno, et sub noctem cura recursat.
Ergo his aligerum dictis adfatur Amorem:
Nate, meae vires, mea magna potentia, solus,
Nate,

658 *mutatusque* Franc. 660 *atque* tenuit Heins. propter consensum librorum edd. que vett. *ac* pr. Moret. *vtque* nonnullae edd. vide ad v. 298 et 486. 662 *reuersat* Franc. v. IV, 3. 663 *Ergo quis* Goth. pr. *dictis compellat* vn. Guelpherb. in Sax. coll. 664 *mea regna* sec. Rottend.

aeris artificio et machinatione Virgilium ante oculos habuisse Apollonium, quem cf. lib. III, 7 sqq.: inpr. 25 sq. 112 sqq.

659. 660. *Donis furentem* vix nisi dure admodum dicas; quamuis v. 713 *Expleri mentem nequit ardescitque tuendo.* Melius vt *donis incendat reginam furentem*, amore inter haec ipsa actam; quo Seruiana interpertatio spectat. *ossibus implicet ignem*, exquisitiore forma, quam *ossa implicet igni*, h. e. ipsis ossibus ac medullis (vt de amore loqui mos est, v. Cerda et al.) flammas inserere, immittere, insinuare: dictum, vt *inuoluere omnia flammis, incendio;* quoniam etiam in vulgari oratione *flamma inuoluit domum.* Quod autem donis mox afferendis tantopere confidit Venus, quodque Dido regina, quae cum thesauris effossis Tyro fugerat, (v. 352, 363), donis illis tantopere mouetur (709 sqq.), offendebat Schraderum, acutum poetarum iudicem. Scilicet artem et auctorem in illis inprimis probari putabimus.

661. 662. *Domum ambiguam* Seru. incertam, in qua habitat mutabilis femina; dure, meo quidem sensu. Malim *domum* pro stirpe, gente, dictam et ad fraudulentum Pygmalionis ingenium respici. Locus Aen. IV, 96, 97 aliter se habet. Recte itaque iungitur ipsius adeo populi ingenium, *Tyriosque bilingues*, eodem sensu, h. e. fallaces. *Vrit Iuno*, cogitatio de Iunonis in Aeneam odiis et consiliis eam cruciat. *sub noctem:* narratum de dea secundum humanum morem, quo nocte ingruente curae recrudescunt. Vesperi haec geruntur. v. inf. 726.

664 — 666. *Meae vires, mea m. potentia*, splendide pro,

Nate, patris summi qui tela Typhoïa temnis;
Ad te confugio, et supplex tua numina posco.
Frater vt Aeneas pelago tuus omnia circum
Litora iactetur, odiis Iunonis iniquae,
Nota tibi: et nostro doluisti saepe dolore.
Hunc Phoenissa tenet Dido, blandisque moratur
Vocibus:

665 *Typhoëa* omnes, ipse Medic. c. fragm. Vatic. Τυφωεὺς, Τυφώεως, vt Ἀχιλλεὺς, Ἀχίλλειος, Ὀρφεὺς, Ὄρφειος. Dubito equidem, an hoc *e* ex *ει* natum a poeta corripiatur. cf. sup. ad v. 201. Apud Seru. multi, *Typhoia*; hoc itaque esset verius: vt ductum sit a *Typhos*, itaque cum Brunckio recepi. In Franciano erat *Typhea* et superscr. *on*, *Typhonea*; debebat saltem *Typhonia*, vt est in Goth. sec. Apud Claudian. de R. Pros. III, 183 *Typhoia* recte expressum in Heins., male *Typhoeia* in aliis, aduersus metrum: Τυφώνιος. 666 *et* deest in binis. *tua munera* duo alii ap. Burm. *lumina* Goth. tert. omnia solito errore. 668 *iacteturque*, maxima codd. pars apud Pierium, Heins. et Burm., atque adeo ipsi Medic. Rom. et fragm. Vatic., in quo tamen forte a m. sec. Etiam sic Seruii Codices exhibebant. *iacteturque dolis* Voss. pr. *iactatusque* Goth. sec. omnia a praua manu, quae cauendum esse putabat, ne vltima in *iactetur* laboraret. *Iunonis acerbae* Longob. Pierii et fragm. Vatic. a m. pr. Similis commutatio a Burm. notata lib. XI, 587. 670 *Nunc* alii scripti et editi apud Pier. Heins. et Burm. et sic fragm. Vatic. a m. pr. et habet, quo placeat.

pro, per quem ego valeo et potens sum. Petiere hinc alii, vt Statius I Silu. II, 137 *tu, mea summa potestas;* adde Ouid. V Met. 365, quod a poeta forte graeco Virgilius sumserat. Paullo aliter filii patrum σθένος, robur, dicuntur; vnde et Tragici: v. c. Eurip. Troad. 570 Astyanax Ἕκτορος ἶνις. Contemtus, quo Amor Iouis fulmina habet, elegans poetarum et artificum veterum lusus, suaui cum varietate expressus passim occurrit, etiam in gemmis, v. c. Mus. Flor. T. II t. 16, 1 *tela Typhoia*, quibus Iupiter vsus est in Typhoeum, ὡς Τυφωεύς. Pomponius Sabinus *Aetnaea* reddit, quatenus Aetna, Cyclopum, qui fulmina fabricantur, officina, Typhoei pectori imposita esse a nonnullis dicta. *Typhois Aetna* Ouid. Ep. XV, 11. *tua numina posco*, tuam opem et auxilium, quod per *potentiam* et *numen* declarat.

667—672. *Nota tibi* sunt (vt Graeci pro, notum tibi est), quemadmodum Aeneas fr. Magna autem cum arte et cum dilectu singula orationis membra sunt efficta; vt illud: *frater tuus*.

670. Adumbratum putant ex notis verss. Odyss. α, 55—58.

Vocibus: et vereor, quo ſe Iunonia vertant
Hoſpitia: haud tanto ceſſabit cardine rerum.
Quocirca capere ante dolis et cingere flamma
Reginam meditor; ne quo ſe numine mutet:
Sed magno Aeneae mecum teneatur amore.
Qua facere id poſſis, noſtram nunc adcipe mentem:
Regius adcitu cari genitoris ad vrbem
Sidoniam

671 Heinſ. coni. *vt vereor.* Heumannus olim: *At v.* 673 *quodcirca* Bigot. *arte* Oudart. et Leid. vn. *flammis* ſec. Moret. 675 *Aenean* Medic. a m. pr. *mecum Aeneae* Sprot. *mecum magno Aeneae* Moret. ſec. 676 *Quo* aliquot ap. Pierium et Heinſ., qui coni. *qui*. *Quo facile* Zulich. a m. pr. *quam* Gudian. a m. ſec. addita intp. *prout* vel quomodo. v. Georg. III, 309. *quid* Leid.; ſed recte *qua*, qua via et ratione, tuentur Heinſ. et Burm. *poſſes* Romanus. 677 *accitus* fragm. Vatic.

55—58, vbi Vlyſſes ſimiliter a Calypſo retinetur.

671. 672. Sollicita eſt Venus et metuit, ne hoſpitium hoc Aeneae in Iunonia vrbe ad eius exitium vertat (cf. IV, 96 etc.), Iunonis in Aeneam odiis. *tanto cardine rerum,* in articulo, *ἀκμῇ*, in tanto rerum momento, dum res ſumma agitur, an Troiani ab Italia fatalique regno auerti poſſint, illa ſc. Iuno *non ceſſabit,* ſed nouas aduerſus Aeneam machinas parabit, quo eum perdat.

673. *Cingere flamma;* vt X, 119 *moenia cingere flammis.* Sic *flamma inuoluere, circumdare.* h. l. amore, vt *amore irretiti, illaqueati,* tenentur. *ne quo ſe numine mutet:* ne Iunonis machinatione aliqua animus eius mutetur. 675. *Sed magno Aeneae mecum teneatur amore.* Sane, ſi iungas *magno mecum,* qui primo occurrit ſenſus, eſt: amet A. tanto amore, quanto ego eum amo. Sed, cum hoc abſurdum ſit, potius iunctis his; *teneatur mecum,* vt *magno* pro epitheto ornante ſit, ſenſus eſto: amet Aeneam, quem ego amo, tueor, tamquam mater. In Seruianis altera occurrit interpretatio: *mecum, per meos amores, me adnitente* (h. e. per me), quam et Cerda amplexus eſt. Laudatur IV Aen. 115 *Mecum erit iſte labor,* h. e. apud me, fiet per me, meus erit. Silius VIII, 330 *mecum erit haec prorſus pietas,* h. e. aderit, inerit mihi. Lenior ratio non ſuccurrit. Verſum tamen habent omnes.

677. *Aſcanius* deſignatur per *regium puerum,* quatenus

Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens, pelago et flammis restantia Troiae;
Hunc ego sopitum somno, super alta Cythera,
Aut super Idalium, sacrata sede recondam:
Ne qua scire dolos, mediusue occurrere possit.
Tu faciem illius noctem non amplius vnam
Falle dolo, et notos pueri puer indue vultus:
Vt, quum te gremio adcipiet laetissima Dido,
Regalis inter mensas laticemque Lyaeum,
Quum dabit amplexus atque oscula dulcia figet,
Occultum inspires ignem, fallasque veneno.

Paret

678 *puer ille* pr. Hamburg. 679 *et* abest a Doruill. 680 *Nunc ego* fragm. Moret. vt sup. 670. *Citheron* Parrhas. 681 *Idaliam* Bigot. sec. et Rottend. tert., scilicet vt conueniret cum v. 693 *Idaliae lucos;* sed v. not. *Idalia* Goth. alter. *secreta* Leid. et pr. Hamburg. *reponam* Sprot. a m. pr. 682 *ne quis* multi ap. Burm. *mediusque* Hamb. alter. 683 *ipsius* pr. Moret. 685 *Et* Goth. tert. *vt te cum* vnus Guelpherb. in Sax. collect. *accipiat* sec. Moret. male. 686 *Regales epulas inter* Montalb. 688 *obscurum* alter Hamburg. *fallaxque venenum* ed. Venet., non infelici errore.

Rex Aeneas saepe dictus. *maxima cura*, h. e. amor, carus Veneri. 679. Cf. 647.

680 — 688. *Est Paphus, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera* inf. lib. X, 86. Cythera, τὰ Κύθηρα, insula ipsa, Laconicae obiecta, h. l. *alta*, quatenus montosa est, hinc etiam *super;* nisi forte aliquis montes in ea designari malit, vt et Idalium τὸ Ἰδάλιον ὄρος in Cypro; et sequuntur vtique v. 692 *alti Idaliae luci;* etsi et ipsa vrbs *Idalium;* τὸ Ἰδάλιον. v. Stephan. h. v., quae paullo post 693 *Idalia*, Ἰδαλία χώρα, vt *Venus Idalia*, dicta. Vrbem saltem altero loco intelligas X, 86, quia cum Papho Idalium memoratur; et ante v. 51 erat: *Est Amathus, est celsa mihi Paphos atque Cythera, Idaliaeque domus.* Sic Γόλγοι καὶ Ἰδάλιον ap. Theocr. XV, 101. Erat autem templum in monte positum. cf. Strab. XIV, p. 1001 c. cum nota Cas. (vrbem et montem intellige ap. Bion. Idyll. 1, 36. 37, vt expedias interpretes). Sed *super alta Cythera*, pro, super Cytheris (vt I, 295 *sedens super arma*), est pro in: vt ὑπὲρ simili modo dictum

Paret Amor dictis carae genetricis, et alas
Exuit, et gressu gaudens incedit Iuli.
At Venus Ascanio placidam per membra quietem
Inrigat, et fotum gremio dea tollit in altos
Idaliae lucos: vbi mollis amaracus illum
Floribus et dulci adspirans complectitur vmbra.
Iamque

690 *et vultu* Schol. Stat. II Theb. 96. *gressu gradiens* Sprot. a m. pr. *incessit* Doruill. 691 *placitam* sollenni vitio aliquot ap. Pier. 694 *floridus* et *amplectitur* Zulich. cum Parrhas.

tum occurrit. Nisi malis ad motum referre, vt lateat notio τῦ *abductum* super Cythera et Idalium. *sacrata sede*, ἐν τεμένει. *ne qua*, ratione ac via, *scire* pro rescire dictum. *medius occurrere*, in medio negotio, sup. 348 *Quos inter medius venit furor*. h. l. de eo, qui impedimentum affert. *faciem falle*, mentire, simula, falsam exhibe. cf. German. *facies* pro toto corpore et habitu. v. h. l. Burm. cf. v. 658. *notos vultus*, ex more poetarum, pro vultu suo proprio. *laticem Lyaeum* pro vulgari: latex Lyaei. Sed poetarum more pro deriuato adiectiuo, *latex Lyaeius*, quod ipsum vix vsus ferret, ponitur. *inspires ignem*, nonne paullo durius hoc? et iungitur etiam noua rei imago: *fallasque veneno*, h. e. per fraudem venenum ei instilles. Quod autem hoc ita adstruit poeta, vt Didonem inter conuiuii hilaritatem, quae animum relaxat, amore inflammet, naturae humanae conuenienter comminiscitur.

690—694. *Gaudens* suauiter adiectum vt alias, *laetus paret*, h. e. lubens, et mox 696 *duce laetus Achate*. — *quietem irrigat*, vt *somnum infundere*, et vulgatiore ratione, *perfundere somno*, *irrigare membra quiete*, habet ab antiquioribus poetis, Lucretio et Furio Antiate, apud Macrob. VI, 1. Et hi duxere ex Homerico ἐπὶ γλυκὺν ὕπνον ἔχευεν. περὶ δ' ἀμβρόσιος κέχυθ' ὕπνος. Nata autem loquendi forma ex notione humoris primum *noctis*, tum *somno* adiuncta; vnde ὑγρὸς ὕπνος. Ex eo ipso artificum ratio ducta, quod Somnus cornu defundit quietem vel somnia; non inuerse, vt vulgo creditur. *fotum gremio*, ornatius quam, *positum*. haerent interpretes. cf. 718 *interdum gremio fouet*. *amaracus*, sampsuchum vel *maiorana*, quae inter coronarias est. v. Plin. XXI, 11 f. 35. 39 *in*.

 Cypro

Iamque ibat, dicto parens, et dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce laetus Achate.
Quum venit, aulaeis iam se regina superbis
Aurea conposuit sponda mediamque locauit.
Iam pater Aeneas, et iam Troiana iuuentus
Conueniunt, stratoque super discumbitur ostro.
Dant famuli manibus lymphas, Cereremque canistris
Expediunt, tonsisque ferunt mantelia villis.

Quinquaг

697 *conuenit* Goth. tert., sed in eo fere semper *con* pro *cum*. 699 Malim cum superioribus iungere: *Cum venit, a. iam se regina s. composuit — Iam pater A. conueniunt*, h. e. iam etiam p. 700 *conueniunt* Rom. a m. pr. *decumbitur* Commelin. *structoque* ed. pr. Burmanni. adde Pierium, vnde male adscriptum Pomponio in edit. Basil. Lucii. 701 *Dant manibus famuli* Medic. (hic vtique: *Dant m. famulae*) Gudianus cum al. optimis; item Romanus, Longob. aliique Pieriani; adde quos Cuningamus laudat. Vulgatum ordinem retinuisse Heins. videtur Prisciani auctoritate motus. *Dant f. lymphas manibus* Hamburg. pr. *lympham* Hamb. sec. 702 *tunsis* Medic. *mantelia* Heins, post Pierium cum vetustiss. Rom. Medic. aliisque. Vulgo *mantilia*. v. Georg. IV, 377.

Cypro laudatissimum et odoratissimum, ibid. c. 22 f. 93, et, vt *vmbram* h. l. efficiat, luxuriantius ibi nasci debet. Suauiter autem singula in v. 693. 694. *complectitur adspirans*, adhalando odores, *dulcius*. 695. 696. *Duce laetus A.* ornate pro habens ducem. cf. 690.

697. 698. *Aulaea* sunt vestes stragulae: v. 639, et subiicitur *sponda*. Aliter res se habet Georg. III, 25. Cerda cum aliis de velis appensis, quae proprie *aulaea*; vt Horat. II Sat. 8, 54. *se composuit*, pulchre pro consedit. *sponda aurea* iungendum, ne *sponda* nude sit posita. Dictu autem *sponda* exquisitius quam lectus. *mediamque locauit*, inter Aeneam et falsum Iulum, in triclinio. Copiose explanat Cerda. Verba tamen tantum hoc suppeditant: eam consedisse in lecto; et *mediam se locauit* ad poeticum sermonem referendum. 700. *Strato ostro*, super toro purpurea veste, stragula, strato. cf. 639.

701. 702. *Post discubitum* hoc loco (etsi non semper, quod Intpp. volunt, ita veterum mos ferebat. v. Od. δ, 52 sq. η, 172) aqua affertur ad manus lauandas; afferuntur ad eas tergendas (non ad mensas integendas, vt quidam commentantur; hoc enim vt ne opus esset,

mensas

Quinquaginta intus famulae, quibus ordine longo
Cura penum struere, et flammis adolere Penates.
Centum

703 *longam penum* a Virgilio dictam, Caesellius lib. I Instit. auctor est. Duplex scriptura iam Gellii aetate circumlata est, v. IV N. A. c. 1. *longam penum* expressit etiam Ausonius. Donatum et Seruium frustra laudat Ge. Fabric. Retinuit tamen Heins. *ordine longo* praeclare, propter codd. consensum, et Nonii Marcelli Eugraphiique auctoritatem. Adde etiam poeticam rationem, quod *ordine longo* grauius ac dignius dictum. *instruere* porro legitur ap. Gell. l. c.

mensas cum ipsis ferculis tolli mos erat) χερόμακτρα laevia ac mollia (v. ad Georg. IV, 377) simulque instruitur mensa pane e canistris depromto et apposito. Apud Homerum panis (quippe crustae vel placentae nostrae similior) in canistris apponitur, vt Odyss. α, 147 et al., quod pressius sequitur noster Aen. VIII, 180, 181.

703. 704. In interiore aedium parte erant feminae, quae *obsonia pararent* et *carnes coquerent.* Nam hoc est, iis curam fuisse, *struere penum* (cf. Gell. IV, 1), instruere et adornare edulia ac cibos. *longo ordine*, quoniam L. numero, (respexisse poeta putatur Odyss. η, 103 sq. de Alcinoi regia, cuius conuiuium expressit in seqq. ex Odyss. θ, 57 sq.) *et flammis adolere Penates.* Penates aut pro aris ac focis, aut pro ipso penetrali, omninoque pro domo accipi possunt. Iam *eos adolere flammis* dixit Virgilius poetico orationis more, pro, flammas adolere in Penatibus, h. e. in aris ad P. vt VII, 71 *castis adolet dum altaria taedis* pro taedas in altari, exquisitiore ratione, vt passim alibi, *adolere focos* et alia. Eodem modo Ge. IV, 378. 379 *Panchaeis adolescunt ignibus arae* h. e. tura in aris adolescunt vel ardent. Nec satis scio annon ita acceperit Statius, qui totum h. l. expressit, sed, vt solet, ad fastidium vsque productis singulis rerum momentis I Theb. 512 sqq., vbi *adolere focos, epulasque recentes instaurare, iubet.* *Adolere focos* etiam Silius dixit XI, 278 in loco, qui et ipse ex nostro est adumbratus; quod iam ante Cerdam vidit Pomponius. Iam autem quaeras, quorsum, in vita vtique heroica, inter epulas in foco ignis incendi solitus sit? Non sane frigoris depellendi caussa, nec ad carnes coquendas. Verum perpetuus ille, etiam per sequiora tempora, religiosus mos fuit, vt in festis saltem epulis focus igni luceret, in deorum vtique honorem, Penatium maxime vel Genii vel

Centum aliae, totidemque pares aetate ministri,
Qui dapibus mensas onerant, et pocula ponunt.
Nec non et Tyrii per limina laeta frequentes
Conuenere, toris iussi discumbere pictis.
Mirantur dona Aeneae; mirantur Iulum,
Flagrantesque dei voltus, simulataque verba,

Pallamque,

706 Antea *onerent. ponant.* Sed *onerant. ponunt.* Rom. cum plerisque aliis peruetustis Pierii, quod recte illi probatur, tamquam quod nescio quid picturatius habeat, quum res ipsa ita geri videatur. Scilicet omnino hoc in Marone obseruare licet (vide v. c. IV, 27); recedit ille ab hac consequentia temporum, cui tantopere studebat Cicero, et ex qua dicendum esset, quod antea hic editum erat: *Centum ministri* sunt, *qui — onerent et ponant.* *dapibus onerant* iidem; et Giphan. Indic. Lucret. p. 462 e scriptis vindicat. *onerant et ponunt* etiam Ald. pr. Parr. c. Goth. pr. et tertio. *onerant et ponant* ed. Ven. Iunt. Aldd. 707 *limina nota* Doruill. 708 *visi d.* Menag. pr. vt saepe. *discrimine* Goth. pr. 710 *flagrantis* Medic. c. Mentel. pr. Parrhas. et al.

Etiam

vel Laris; facta quoque in focum libatione vini, seu ture cremato; heroica vita etiam carnis profectis in ignem iniectis. De ture testatur locus e Ge. IV, 378. 379 excitatus. In explicando voc. *adolere* nugantur Grammatici. Videtur *olere* ab initio omnino notionem augendi habuisse, sed substitisse tandem in vno rerum genere, quod incrementum habet continuum, seu quod continuatur, scilicet primum flammae in fomite nutritae; vnde *adolere* est cremare; tum fumi et odoris ex cremata victimae carne vel ture; vnde *olere* est odorem emittere. Nonnulla de his iam in Perizon. ad Sanct. p. 757 occurrere video.

795. 706. Ducentis aliis ministerium dapum et vini apponendi mandatum. *pares aetate*, int. pueros, ex more. Valer. Fl. II, 653, loco hinc expresso: *centumque pares primaeua ministri Corpora.* Quae de poculis in secunda demum mensa adhibitis memorat Burmannus h. l. et ad v. 737, ad heroica tempora referenda non erant. Cibus et potus ap. Homer. statim ab initio apponuntur; maiores calices ad libationem faciendam ad finem coenae; vt et hic inf. 723.

707. 708. *Per limina laeta*, simpl. in domo. Mox *tori picti* iterum sunt vestes stragulae.

710. *Flagrantes dei vultus.* Seruius: *ardentes diuinitate*; sed hoc parum clare. Nec

clarius

Pallamque, et pictum croceo velamen acantho.
Praecipue infelix, pesti deuota futurae,
Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo
Phoenissa, et pariter puero donisque mouetur.
Ille, vbi conplexu Aeneae colloque pependit,
Et magnum falsi inpleuit genitoris amorem;
Reginam petit. Haec oculis, haec pectore toto
Haeret:

Etiam sic Rom. qui alias quartos casus per *es* effert. sed *flagrantem deum* vix feras; et epitheton h. l. requiritur in *vultus*. *flagrantis* multi alii. *fulgentisque* Sprot. e glossa, quae in Leid. vn. *vultum* Menag. pr. 711 *Pallamque* — Versum hunc post superiorem abesse aequo animo ferrem. 713 *videndo* Hamb. pr. ex interpr. 714 Vulgata erat: *puero pariter donisque*. *pariter puero* omnium librorum Pierii, Heins. et Burm. lectio est, quam etiam Carisius agnoscit, vt mireris eam non esse receptam: id quod cum Brunckio V. C. nunc fecimus: inprimis cum obseruatum nobis sit, illam inter duas voces copulatas aut inter nomen et epitheton interponendae vocis rationem esse exquisitioris vtique elegantiae, naturalem autem hunc positum priscae simplicitatis et maiestatis. Vulgatam Hamb. pr. et Goth. pr. tuentur, et Ven. cum pr. Moret. *pariter donis pueroque*. 716 *Hue oculis* Goth. tert. *et pectore* pr. Hamb. ed. Iunt.

clarius Donatus. Vt de roseo genarum colore cum Cerda accipias, vix loquendi ratio fert. Arbitror *oculos fulgentes* indicari, vtpote Amoris: saepe ap. Ouidium *igne*, *ignis fulgore micantes*, item *flagrantes oculi*, *flagrantia lumina amantum*. Mox *pictum* int. h. l. *circumtextum*, ex 649.

712 — 714. *Pesti deuota futurae* δεινῶς, pro amori exitiabili destinata, eo amore iam contacta. Vis poetica mox in eo, quod *mentem* addit, et quod *ardescit* et quod *tuendo* pro. intuendo. Mox *mouetur* cum dilectu plus quam, *delectatur*, *tenetur*.

716. Desiderium ex absentia, quo pater tenebatur, dixit *amorem magnum*, quem puer nunc expleuit, satiauit, amplexu. Cf. Exc. ad h. v.

717 sq. *Haeret* in puero — *gremio fouet*, noli ex nostro sedendi more aestimare (quod etiam Valesium fefellit in Valesianis p. 63); nam Iulus iam tum pubescere debuit, si quidem ante septem annos patris ductu e Troia egressus est. Sed accumbentium situs animo repraesentandus est. *miserae* pro *sibi*, quanta cum vi! et tota poetae cogitatio egregie est inserta: *inscia D.* — *deus*. *Acidalia* Venus ab Acidalio fonte,

Haeret: et interdum gremio fouet, inſcia Dido,
Inſidat quantus miſerae deus. At memor ille
Matris Acidaliae, paullatim abolere Sychaeum
Incipit, et viuo tentat praeuertere amore
Iam pridem reſides animos deſuetaque corda.
Poſtquam prima quies epulis, menſaeque remotae;
Crateras magnos ſtatuunt, et vina coronant.

Fit

719 *inſidat* Medicei et optimorum codd. ap. Heinſ. eſt lectio, quam et Seru. ac Donatus agnoſcunt, cum Nonio, tamquam archaiſmum, adeoque doctiorem. Vulgo *inſideat*; quam codd. et edd. familiam ducit, vt alias, Romanus. De voc. vi v. German. Val. *quantum m. d. ac memor* Franc. 720 *obolere* alter Menag. 721 *peruertere* Montalb. Leid. *peruertere amorem* ed. Ven. et ſic Romanus antiquiſſ. *praeuertere tentat amore* Puget. *vino t. p. amorem* Goth. tert. 722 *diſſueta* qu. Moret. et Wall. 723 Idem fere verſus ſup. 216. 724 *crateres* aliquot ap. Burm. *magnas* tert. Rottend. et Leid. quaſi a *cratera* ductum ſit. *Crateras laeti ſ.* Nonius et *Crateras longe ſt.* Lutatius, ap. Burm., forte ex Aen. VII, 147.

te, qui eſt in Orchomeno Boeotiae ciuitate, in quo ſe Gratiae lauant, quas Veneri conſtat eſſe ſacratas. *Seru.* *abolere Sichaeum*, h. e. Sichaei memoriam, deſiderium, amorem. *praeuertere* exquiſite pro ſimplici, occupare amore. Nam, quod occupamus, in eo ſimul praeuertimus alios, ne occupent. *amore viuo*, vt *flamma viua*; opp. *reſides animi*, animus ad amandum, vt bene Seruius, iners et qui deſueuit amare. *Amor* autem *puber* h. l., vt in vet. ſignis ap. Winckelm. *G. d. K.* p. 233.

723. *Poſtquam prima quies e.*, h. e. cumprimum epulandi finis eſſet factus. Nam *libatio* ad finem coenae facta, v. ad v. 705. VIII, 184 et 273, 279, 280. De ſpatio inter primam et ſecundam menſam fruſtra Cerda multa. *menſae remotae*. cf. ad v. 216.

724. Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο, Κοῦροι μὲν κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο, Νώμησαν δ᾽ ἄρα πᾶσι (quod quidem hic aliter v. 729) Iliad. α, 470, 471. Alter verſus etiam alibi repetitur vt Odyſſ. α, 149. δ, 339. Meminiſſe autem neceſſe eſt ex Homero, ſtatui ad coenam maiora vaſa, crateras, et minoribus poculis ex iis hauſta vina diſtribui inter ſingulos conuiuas, apud Homerum quidem per praeconem ad ſingulos conuiuas accedentem, v. c. Odyſſ. θ, in Alcinoi conuiuio, quod Virgilius reſpexit. Sedebant

enim

Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant
Atria: dependent lychni laquearibus aureis
Incensi,

725 It strepitus tectis Gud. a m. pr. pr. Menag. Rottend. tert. Leid. a m. sec., quod et in Seruii Codice fuit, nec Burmanno displicet: Mihi quidem nimis in maius rem ferre videtur, cum de strepitu, sermonibus et clamoribus inter vina agatur. Scythicum foret, si *strepitus ad tecta it*, vt, *clamor coelo it*. Aliter infra IV, 666. Didonis morte cognita: *It clamor ad alta Atria*. *vocesque* Bigot. alter Rottend. cum Schol. Cruqu. ad Horat. III, od. 19. *perampla* vna voce nonnulli Pieriani cum pr. Moret. *per alta* Longob. cum aliis Pierianis, item Zulich. ex lib. IV, 665, obseruante Burmanno. 726 *lychyni, lichini*, aberrationes ap. Burm. Praeclare Seruiana: Graeco sermone vsus est, ne vile aliquid introferret; nam offendisset *lucerna*. *lacuaribus* ab aliis scriptum fuisse, ibidem monitum videas. *laquearibus altis* vnus Guelpherb. in Collat. Cort.

enim conuiuae in soliis parietem ambientibus, et vnicuique apponebatur mensa cum cibo. Iam *vina coronant:* quo sensu dictum a poeta sit, vix satis definiri potest. Si ad Homeri locum, vnde reliqua adumbrata sunt, respiciendum est, et, si κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο expressum est: aliter quam de impletis vsque ad ora poculis intelligi nequit. (et sic Pomponius et Seruius, qui tamen et alteram interpretationem habet) Sic et Iliad. θ, 232, vbi de copia cibi potusque: πίνοντες κρητῆρας ἐπιστεφέας οἴνοιο. Alia breuitatis studio omittimus. *Vina* tum dicta sunt pro *poculis*, quorum oram ambit, coronat, στέφει, vinum infusum. Altera interpretatio est minus recondita, vt coronata sint pocula, sertis impositis. De corollis his cogitare heroici temporis mos sane non patitur, cf. Athen. I, 15. De sequiore vero aevo non dubitatur, vt Georg. II, 528 *socii cratera coronant*. Hoc si tenemus, dicendum, poetam maluisse sui temporis morem inferre, quam antiquum retinere; quod idem commisit inf. lib. III, 525 *Tum pater Anchises magnum cratera corona Induit impleuitque mero*. cf. Hotting. V. C. Mus. Turic. T. I.

725. Comparant illud: Μνηστῆρες δ' ὁμάδησαν ἀνὰ μέγαρα σκιόεντα, Odyss. α, 365 et alibi repetitum. Lectissimis verbis vsus et noster, inprimis in *volutant*.

726 sq. Continuatam in multam noctem coenam indicare vult poeta. Verbis similibus vtitur Statius I Theb. 520. 521 et Silius XI, 281. 282, iam supra laudati. cf. Cerda. Obserua et hic v. 726. 727 summum ornatum verborumque dignitatem in re tenui. Non lucernas vel

 cande-

Incensi, et noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina grauem gemmis auroque poposcit
Inpleuitque mero pateram: quam Belus, et omnes
A Belo soliti. Tum facta silentia tectis:
Iuppiter, hospitibus nam te dare iura loquuntur,
Hunc laetum Tyriisque diem Troiaque profectis
Esse velis, nostrosque huius meminisse minores.
Adsit laetitiae Bacchus dator, et bona Iuno.
Et vos, o, coetum, Tyrii, celebrate fauentes.
Dixit,

729 *qua* magna pars codd. ap. Heins. item ed. Ven. et pr. Goth. sed recte reiectum; est enim minus doctum. *a bello* Zulichem. addita glossa: festiuis diebus. 730 *dum f.* Longob. 733 *que* abest Menag. alteri. 734 Ante Pierium vulgo lectum, *adsis*. Sed omnes eius libri habebant *adsit* vel *assit*; neque aliter Heinsiani cum Macrob. III Sat. 4. Comment. Cruqu. ad Horat. I od. 18; vtramque lectionem agnoscit Seruius. *At sit* Medic. 735 *O Tyrii coetum* quatuor ap. Burm.

candelabra posuit, sed *lychnos*, *funalia*, h. e. funiculos cera illitos; h. e. faces. cf. Odyss. η, de regia Alcinoi, 100 sqq.

728—730. Etiam hinc sua duxit Statius I. c. 539 sqq. *soliti*, sc. implere, h. e. qua vsi fuerant. A Belo autem Tyriorum regum stirpem ducebant Graeci v. Seru. sup. ad 642. Apollodor. II, 1. cf. Salmas. Exerc. Plin. p. 402. Ex nostro idem Silius I, 87 sq.

731—735. Preces inter libandum ad Iouem ξένιον, hospitalem, factae. *hospitibus te dare iura*, praeesse, sub tutela eos habere; (non aliter vsus loquendi fert, quatenus *dare iura* simpliciter interdum est, imperare. Dicerem esse, *qui hospitibus illatas iniurias vlcisceris*; sed, an *dare iura* pro vlcisci dicatur, dubito). Expressa autem illa Homerica Odyss. η, 179 sqq. Adde Odyss. ν, 50 et plur. al. loca. Illud *nam* caussam interponens Homericum esse satis constat. cf. Ernest. V. V. ad Odyss. μ, 320. *minores*, nepotes, sup. 532. *Bacchus laetitiae dator*; Germanus laudat Δῶρα Διωνύσου πολυγηθέος ap. Hesiod. Op. et D. 614. *bona Iuno*. propitia, χρηστή, ἀγαθή. Inuocatur autem hic, vt patrium Tyriorum numen. cf. sup. v. 15. *coetum celebrate*, bene Seru. conuiuium; *fauentes* interfitis huic conuiuio.

736—740.

Dixit; et in mensam laticum libauit honorem,
Primaque, libato, summo tenus adtigit ore.
Tum Bitiae dedit increpitans. Ille inpiger hausit
Spumantem pateram, et pleno se proluit auro.
Post alii proceres. Cithara crinitus Iopas
Personat

736 *in mensa* vulgg. sed *in mensam* Macrobii, optimorumque librorum et exemplorum copia firmauit post Pierium Heins. Redit res eo, quod doctius dicitur hoc, quam illud. nonnulli etiam apud Pierium, et nostri tres Gothani, *immensum*, quod eodem alludit. adde lib. VIII, 279. 737 *libatos* n. latices coni. Heins. et alii viri docti. Nec infitiandum, versum ornatiorem et suauiorem inde exire. *libatos latices attigit* h. e. poculum, vnde pars vini in mensam iam erat effusa. *libatum* alter cod. Hamburg. videlicet honorem. *sacro tenus* Sprot. *cum Bithiae* Hamb. pr. *Biciae*, *Byciae* al. 739 *summo s. p.* Menag. pr. *profluit* Oudart. *s. s. p. ore* nonnullos libros legere Pierius docet.

736—740. *Laticum*, laticis, *honorem*, h. e. vinum in deorum honorem ac cultum libatione effusum. *libato*, h. e. postquam libatum erat, vel libato laticum honore, alteri tradit poculum, vnde primo loco gustauerat regina, vt et ille libatione facta biberet; quod et is laetus lubensque facit. *προπίνειν* illa et *dedit*, propinauit, *increpitans*, simpl. adhortans, inuitans, vt et ipse biberet; nil amplius. Sic et aliis in locis exponi potest. Obiurgandi hic nec locus, nec dignus vel reginae vel epici poetae persona talis sarcasmus: vt nec illud ex poetae mente fit, quod Didonis verecundiam in bibendo, Bitiae auiditatem, praedicant. Aliena haec a loco et consilio poetae omnia. Sed dicendum; quod poetae memorandum erat, eum cum decoro extulisse, inprimis antiquorum temporum more, cum matresfamilias vino non vterentur. *Bitias* Punicum nomen, quod et alibi occurrit. *pleno auro se proluit*, poculum vini plenum epotauit, quod tantum labris attigerat Dido; dictum puta, vt *vino perfundi*, *madere*, *tingui*, de ebriis; quae omnia notiora sunt. Burmannus docte, non eleganter, haec illustrat. *Multa prolutus vappa* etiam Horat. I Serm. 5, 16.

740. Ad Homeri imitationem, inprimis Odyss. θ, 62 sq. Heroicis temporibus semper ἀοιδὸς conuiuiis, quae fere cum re diuina erant coniuncta, aderat. cf. Quintil. I, 10, 10, quem locum sine auctore affert Pomponius.

Perſonat aurata, docuit quae maxumus Atlas.
Hic canit errantem lunam, ſolisque labores; [ignes;
Vnde hominum genus, et pecudes; vnde imber, et
Arcturum, pluuiasque Hyadas, geminosque Triones;
Quid tantum Oceano properent ſe tinguere ſoles
Hiberni,

741 *docuit quem* Medic. cum parte codd. Heinſ. nec non Romanus cum aliis Pierianis. Etiam Seruius: *quae* legendum, non *quem*: *docuit quam* Graeu. *Atlans* Romanus, et ſic Mentel. 742 ſcripſiſſe nonnullos *is*, Pierius monet. Scilicet *hic* eius loco poſitum. Atque is quidem (Iopas) canit etc. 743 *vnde genus hominum et pecudum*— Hamb. pr. *pecudes*, *aqua*, *imber et i*, ed. Ven. ſcil. *aqua* ex gloſſa. *et ignis* Sprot. et Rottend. tert. *et pecudes, genus vnde ferarum* Medic. Pierii. 744 *Pliadasque Hyadas* plures ap. Heinſ. et duo Goth. *Plyadasque hyades* ed. Ven. *Pleiadas*que Parrhaſ., ſcilicet quoniam alias *Pleiadesque Hyadesque* iungi norant (ſup. Georg. I, 138. Iliad. σ, 486. Ouid. Met. XIII, 293): inuito metro, plane vt Aen. III, 516, vbi idem verſus recurrit, factum videmus; v. Heinſ. ad e. l. *ſeptemque triones* Hamb. alter. 745 *Qui* Goth. ſec. *properant* tres Burmanni. *ſe intingere* pr. Moret., qui et mox, *obſtat*.

nius. *crinitus:* proprius is citharoedorum habitus, comam alere; forte Apollinis exemplo. Traduxiſſe tamen ex ſuis temporibus ad vetera videtur Virgilius. *perſonat*, canit cithara ea, *quae docuit*, cecinit prior, *Atlas*. Sic poetis *ſonare*, et *docere*, διδάσκειν. Praeclare et hoc ad illorum temporum, quibus omnis philoſophia naturae qualicunque contemplatione continebatur, rationes, quod carminis argumentum ex coſmogonia et ex phyſicis petitum eſt. Quod autem Atlantem cantus magiſtrum facit, fabulam alicuius poetae Graeci exquiſitiorem redolet, veluti quod Ecl. VI Silenus phyſica docebat. Atlanti vulgo tributa ſiderum notitia ac ſphaerae inuentum. cf. Intpp. Ouid. IV Met. 631 etc.: ad Apollod. Not p. 681 ſq. Idem inter primos philoſophos recenſetur a Diogene Laert. in prooem. Quamquam haec omnia ad ſolum aſtronomiae ſtudium referri poſſunt. Cum Iopas Tyrius, nunc Poenus, citharoedus inducendus eſſet a poeta, acute Atlantem e vicinis Mauretaniae montibus auctorem carminum, quae caneret, ei arceſſiuit. *maximus Atlas.* Aen. VIII, 136 *maximus Atlas*, — *aetherios humero qui ſuſtinet axes.* Eſt autem ſimpliciter dictum pro magnus. Sic *maxima Iuno*, et alia.

742—746. *Errantem lunam*, pro *lunae errores* ſeu curſus. *ſolis labores*, defectus,

Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausu Tyrii, Troesque sequuntur.
Nec non et vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem;
Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa:
Nunc, quibus Aurorae venisset filius armis:
Nunc, quales Diomedis equi: nunc, quantus Achilles.

Immo

746 *tum quae* Goth. sec. non male. Iidem hi duo versus 745. 6 supra Georg. II, 481. 2 occurrebant. 747 *plausum* vulgares libri habent. Sic etiam in Seruianis. Sed *plausu* Romanus c. aliis vetustiss. Pierii, item Medic. cum caeteris Heins. praeter Sprot. et Ven. adde Wass. ad Sallust. b. I. 5. *plausu* etiam duo ex Goth. In tert. Moret. *plausus*. Sed praeclare *plausu* reuocat Heinsius, qui et exemplis illustrat promiscue positis, quibus tamen apparet tantum hoc, *ingeminare* absolute dici: *ingeminat clamor*, *ingeminat plausus* (sc. se) et sic alia. Scilicet dicendum: *plausu ingeminare* esse doctius et exquisitius dictum, quam *plausum*, vti multa alia similiter immutari solent, vt poetica dictio a vulgari recedat. cf. Heins. ad Aen. II, 207. Sic illud Ouid. Fast. VI, v. extr. *increpuitque lyra* pro, *i. lyram* apud Horatium. 748 *trahebant* ed. Ven. 750 *super Hectora* Gudianus. 751 miror neminem coniecisse: *quibus A. venisset filius oris*.

tus, eorumque caussas. cf. Georg. II, 478. *imber et ignis*, h. e. fulgura, ex nubium afflictu. *Arcturus* stella pone caudam maioris Vrsae, posita in signo Bootae, et *Hyades* stellae in fronte Tauri. cf. Seru. ad h. l. *geminique Triones:* sunt Helice et Cynosura, Vrsa maior et minor, *teriones*, h. e. boues, dictae (v. ad Georg. III, 381), quia ab antiquis hominibus sub boum, iugo iunctorum, forma sidera haec comprehensa fuisse videntur; hinc iisdem, et interdum maiori Vrsae soli (vt Odyss. ε, 273), tributum nomen ἄμαξα, *plaustrum;* et hinc *Bootes*, qui deinde, Vrsarum formis et nominibus subiectis, *Arctophylax* dici coepit. Vsus etiam tulit hoc, vt septem in altero horum *terionum*, Vrsa maiore, stellae clarissimae (cf. Cic. N. D. II, 41) *septentriones* appellarentur.

747. 748. *Ingeminant plausu*, exquisitius dictum, quam *ingeminant plausum*. cf. V. L. ductum ex eo, quod *ingeminare* absolute quoque dicitur. *Noctem sermone trahebat* doctius quam alterum, *sermonem trahere in noctem*. *longum bibebat amorem*, imbibebat, quasi longo haustu. Metaphora per se frequens.

751. 752. Ornate pro: super Hectore, Memnone, Diomede et Achille. Debuit

autem

Immo age, et a prima, dic, hospes, origine nobis
Insidias, inquit, Danaum, casusque tuorum,
Erroresque tuos. Nam te iam septima portat
Omnibus errantem terris et fluctibus aestas.

753 *Nunc age* Hugen. 756 *Fluctibus — omnibus aestas* alii. *ac fluctibus* Menag. *et terris et fluctibus* aliquot libri ap. Pierium, quod, inquit, sententiam reddit vberiorem. Et sic quoque MS. Bersman. et ed. Cuning. In Goth. pr. subiicitur: *Funera Dardaniae narrat fletusque secundo.*

autem in armis Memnonis aliquid memorabile esse, quemadmodum in caeteris quoque. Vid. Excurs. ad h. v.

753. *A prima o.* excidium Troiae a simulato inde Achivorum reditu equoque fabricato. Male alii post Seruium: a raptu inde Helenae.

755. Annorum numerum vel ex ipso Aenea vel ex Teucro scire potuit. cf. 619 sq. De ipso annorum computo v. Excurs. ad lib. III. pr. Caeterum Homius c. XXII Elem. crit. reprehendit libri clausulam, cum ipsa πραγματεία nullum hic, ad quod illa incidi potuerit, momentum suppeditet. Monitum hoc, vt plura a summo viro, subtilius quam verius. Cum Aeneae narratione nouus plane rerum ordo exsurgit, adeoque memorabilem interquiescendi locum subiicit. De clausulis et exordiis librorum Aeneidis non male disputantem video Ios. Trappium ad h. l.

Ipsa Paphum sublimis abit. Aen. I. 415

EXCVRSVS I*.

De ministerio deorum, inprimis Iunonis, in Aeneide.

I, 4. *Vi superum, saeuae memorem Iunonis ob iram.* Cum omnino exordium hoc multo cum iudicio et verbis significantibus elaboratum sit: quippe quod omnia, quae in actione hac epica potiora sunt, complectatur; quo ipso Virgilius Homeri simplicitatem arte superauit, qui hoc vnum narrare se velle profitetur, quomodo ob simultatem, quae inter Achillem et Agamemnonem intercesserat, magna Achiuorum strages facta sit; tum hic versus statim ab initio expectationem facit ministerii deorum, inprimisque pericula et labores ex odiis Iunonis minatur; discrimina enim, quae quis a diis obiecta adit, tanto grauiora esse probabile fit, facitque adeo ea res ad notionem magnitudinis. Cum de re ipsa alio iam loco actum sit vniuerse (Disquis. I, de Carm. epico s. VII. s. IX), agedum exponamus vno loco, quomodo Virgilius in toto carminis sui tenore inuento hoc vsus sit. Intelligemus scilicet, verum esse quod illo loco dictum est, valde diuersam illam rationem esse ab ea, quam Homerus sequutus est; hic enim afflatu diuino abreptus omnia cum fide narrat, tamquam quae sibi persuasit ita gesta esse; in Marone vero studium fingendi ea, quae aliis persuadere cupit, subtile acumen, et mira sagacitas in rebus Romanis cum Troianis consociandis eminet.

Primo quidem Iuno, cum iam alias satis graues irarum in Troianos caussas haberet (lib. I, 23 — 28), nunc multo maiore eos odio persequitur, quod Carthagini suae metuit; quandoquidem resciuerat, ex Troianis populum exoriturum esse, a quo aliquando Carthago delenda esset (I, 12 — 23). Illa igitur, vt ab Italia, destinata Aeneae a fatis sede, Troianos arceret, nihil intentatum relinquit. Etiam tum, cum a Sicilia soluerant, tempestate Aeoli ope mota eos a cursu in Italiam deiicit; ita Carthaginiensium littori admotae, tempestate a Neptuno sedata, ad littus illud, vna amissa, naues Troianae appellunt I, 158 sq.; Neptuni autem opera ad Aeolum coercendum satis erat accommodata.

Parandum nunc erat inter barbaros tutum Troianis hospitium (I, 223), nec minus Iunonis Poenis studentis consilia metuebat Venus (IV, 96. 97): Exoratus a Venere Iupiter mittit Mercurium: is Didonem propitiam in aduenas reddit Poenosque placat (297—304). In sermonibus inter Iouem et

et Venerem habitis (v. 229 sq.) multa praeclare exponuntur, quae Romanos ad carmen legendum aduertere possent: A Troianis orituros esse Romanos terrarum dominos (234—237); fata Aeneae in Italia; Ascanii regnum; Alba condita; Romae origines; Iunonis odia olim placanda; Graecia a Romanis subacta; Iulius Caesar diis adscribendus; Pax terrarum orbi reddita ab Augusto (258—296).

Interea Aeneam nouas terras explorantem mater Nymphae speciem mentita occurrens edocet, in quae loca venerit, eius animum firmat (305—417), et nube septum tuto in mediam vrbem deducit. Eadem, vt Didonem penitus deuinciret Aeneae, amore eam incendit (657—722). Iuno cum sua consilia ad perdendos Troianos elusa videt, id saltem machinatur, vt Aeneas cum Didone coniugio iunctus Carthagine sedem figat; ita enim fore, vt fatis ei destinatum imperium in Africam transferatur (IV, 102 — 106). Venus fraudem subodorata saltem coniugium paciscitur (127—129); ita enim Aeneam tanto tutiorem ab insidiis fore videt. At Iupiter, quem Iarbae Mauri, qui Didonem procatus erat, precibus motum poeta narrat (196—218), mandatis Mercurio datis Aeneae denuntiat, vt Carthagine decedat (v. 220 sqq.). Etiam in his Iouis mandatis iterum memorantur fatis datae Aeneae in Italia sedes, posteris eius terrarum imperium et primo loco Ascanii regnum (229—236).

Postquam Aeneas Africa relicta iterum Siciliam appulerat, vt discessu ex insula et aditu Italiae eum intercluderet, nouam fraudem molitur Iuno; Iride missa et in anum Beroen mutata mulieres Troianas hortatur, vt classem incendant (V, 608 sqq.). Parte tamen Troianorum Segestae relicta, naues, quae supererant, conscendit Aeneas et cursum in Italiam absoluit: vt tuta esset nauigatio, Venus Neptunum exorat (779—824).

Escensu in laeuum Tiberis littus facto et animis portento mensarum comesarum firmatis castra ponunt, et ad Latinum regem legatos mittunt VII, 1 sqq. Qui et ipse, multis portentis et vaticiniis iam ante de exterorum aduentu edoctus, non modo hospitium et societatem regni, verum et coniugium filiae Lauiniae pollicetur (VII, 1—285). Tum Iuno (VII, 286 sqq.), cum fata se retexere posse desperat, id saltem meditatur, vt rerum euentus differat: idque bello aduersus Troianos moto (313—322). Belli huius semina hunc in modum a Iunone iacta, vt Alecto, Furiarum vna, missa, Amatam, Lauiniae matrem, quae filiae matrimonium Turno pacta

facta erat (341—403), tum Turnum ipsum, ira et furore inflammaret (408—497), Latinos quoque in Troianos exasperaret, Ascanio venanti obiecta cerua sacra, quam ille vulnerat (475—502), tum Tyrrhei filio in tumultu agrestium caeso (531—539). Ita bellum conflatur. Iani portas ipsa Iuno reserat (620—623).

Aeneam de nouis rerum casibus sollicitum Tiberis deus confirmat per somnum, portentumque suis cum XXX porcellis paullo post occursurum edocet, vtque, Pallanteum profectus, Euandrum cum Arcadibus in societatem belli adsciscat, hortatur (VIII, 1—80): Obiicitur portentum suis, quam Aeneas Iunoni mactat, eiusque iras deprecatur (81—89. 59—61). Tum Venus arma ipsi a Vulcano fabricanda petit (VIII, 370—453), mox demissa illa coelo (523—540, 608—ad f.).

Interea dum Aeneas apud Euandrum et Etruscos auxilia conquirit, Turnus castra Troianorum oppugnat. Facit illud Iunonis monitu, missa ad eum Iride (IX pr.). In hac castrorum oppugnatione, vt Ascanius e pugnae discrimine subduceretur, Apollo in Butae speciem mutatus a pugnando eum absterret (638—663). Turnus, postquam per portam patentem in castra irruperat, Troianos perterritos fugat, Iunone ipsi fauente; donec Iouis iussu ab Iride auocatur (802 sqq.). Omitto Cybeles interuentum in classe Aeneae seruanda, nauibus in Nymphas mutatis (IX, 69—122, X, 219—250).

Consilio deorum facto, Iupiter dissidia mouentes obiurgat; differre saltem odia in illud tempus iubet, quo Carthago et Roma concursurae sunt (X, pr.). Venus de iniuriis et periculis Aeneae creatis conquesta, vt saltem Ascanius incolumis discedat precatur; satius alioqui fuisse, vt Troiae fatum commune experti essent pater et filius (X, 18—62). Iuno refellit Venerem et Turnum defendit (62—99). Tandem Iupiter neutri parti se studere, sed fatis totam rem committere velle significat (100—115). Interspersa sunt alia nonnulla: Lausum et Pallantem congredi vetat Iupiter (X, 436), Mezentium ad pugnam instigat (X, 689), inde Tarchonem (XI, 725). Venus monstrat herbam, qua Aeneae vulnus sanatur (XII, 111). Grauiora sunt, quod Turno adest Iuturna nympha soror (X, 439. XII, 139). Aeneae aduentu Troiani tandem castris erumpunt, et copias vtrinque iungunt; belli itaque tota mole in Turnum conuersa, Iuno a Ioue precibus consequitur, vt eum pugna subducere liceat (X, 606—688).

Tandem, rerum summa ad pugnam inter Turnum et Aeneam deducta, Iuno, ne ipsa nec pactioni nec pugnae intersit, discedit, Iuturnam hortatur, vt fratri, quacunque possit ratione, succurrat (XII, 134—160) *), quod illa variis modis frustra facere tentat (468 sqq. 623 sq. 784 sq.). Nouissimo enim certamine congrediuntur Turnus et Aeneas. Nunc Iupiter, vt illam placaret, accurate cum ea agit, eiusque precibus hoc tribuit, vt, Troianorum nomine abolito, Latinorum nomen obtineat, sermone quoque Latino seruato, Troiano extincto; oriundos ex mixta hac gente Romanos pietate in ipsam Iunonem insignes fore (791—841). Inde Iupiter omen instantis Turno mortis mittit bubonem: quo viso Iuturna, desperata fratris salute, discedit (843—886). Si hoc modo rerum momenta ponderantur: deorum interuentum haud dubie magnam vim et vtilitatem ad res epica cum grauitate expediendas habere apparet.

EXCVRSVS I

De insula Aeolia.

I, 51. 52. *Ventorum in patriam, loca foeta furentibus austris, Aeoliam,* in insulam Aeoliam] *venit* Aeneas, h. e. vnam ex Aeoliis, quas et Vulcanias et Liparaeas appellant. Vnam *Aeoliam* memorat Virgilius Homeri exemplo Odyss. κ, 1. Cum plures et nunc sint et olim fuerint: septem veteres nominant: quaenam ex iis Aeoli sedes ac regia fuerit, nec Homerus declarauit, nec Virgilius. In *Strongylen* tamen (nunc *Stromboli*) consensisse videtur antiquitas: Strab. VI, p. 424 B. Στρογγύλη — ἐνταῦθα δὲ τὸν Αἴολον οἰκῆσαι φασίν. add. Plin. III, 9 s. 14. *Hieram* autem (*Volcano* nunc dictam) Vulcano plerique assignant; alii Liparam: v. ad Aen. VIII, 416. Variasse in his veteres mirum non est, cum ipsa illa natura, a qua ductae fabulae sunt, pluribus insulis communis sit, siue flammarum erumpentium, siue ventorum subterraneorum fremitum cogites: vti praeter Strabonem, principem auctorem de his insulis VI p. 422 sq., aliosque veteres a Cerda ad h. l. Apollonii Schol. IV, 761. III, 41. Spanh. ad Callim. in Dian. 47. Cluuer. in Sicilia lib. II, c. 14 laudatos, e recentioribus inprimis Houel (*Voyage pittoresque de Sicile, de Malte et de Lipari* To. I, c. XI), Strongyles prospectum ediderat Illustr. Hamiltonus in *Campis Phlegraeis* (*To.* II, *pl.* 37). Videndus de hac insula quoque Aetna v. 431 sqq. Vt autem veteres ventorum et Aeoli, qui eos regeret, sedem has insulas, seu vnam ex illis, facerent, naturalis haud dubie eos adduxit

*) Ad nouissima haec cf. Exc. II ad Lib. XII.

adduxit habitus; fine antra, quae ex antiquioribus ignibus fupererant, ventis fubterraneis peruia, feu quod obferuatum erat, ex fremitus diuerfa ratione, flammaeque, fuliginis et efflationis, praenofci poffe ventos furgentes; etiam, quis tertio poft die fpiraturus fit ventus: vid. Strabon. VI, p. 423 C fq. (276). Plinius l. c. Strongyle *in qua regnauit Aeolus; quae a Lipara liquidiore flamma tantum differt; e cuius fumo, quinam flaturi fint venti, in triduum praedicere incolae traduntur; vnde ventos Aeolo paruiffe exiftimatum.* Aeoli autem mythum alio modo ornauit Homerus, cum Anni vertentis fymbola in eum transtulit Odyff. κ, 1, quo toto loco comparato intelliges, Aeolum Virgilii plus dignitatis habere, etiam in hoc, quod *vtres*, quibus venti includuntur, abfunt; qui fane in Homericis fabulis locum fuum tuentur, in Virgilio autem abfurde pofiti fuiffent. Comparato tamen Quint. Cal. loco XIV, 474 fqq. intelligere mihi videor, praeiuiffe Virgilio ex cyclicis poetis aliquem, qui tempeftatem in Graecorum claffem, Aiacis Oilei f. vlcifcendi cauffa, excitatam fimili modo defcripferat. Nam Quintus, qui illum fine dubio expreffit, loco Virgiliano multa habet confentanea. Virgilium in hac fabula expreffit Valer. Fl. I, 576 fqq. fic vt facile imitatorem intelligas; breuius narrationem exfequitur Silius IX, 491 fqq. Apollonii exemplo IV, 777.

EXCVRSVS II

Nymphae Iunonis comites.

I, 71. *Sunt mihi bis feptem praeftanti corpore Nymphae.* Habet igitur etiam Iuno fuas Nymphas, non modo Diana. Memorantur earum nomina ap. Pompon. Sab. ad h. l. Sed ne fallare, exfcripta ea effe teneas ex Georg. IV, 336 fqq., vbi Nereides Clymenes comites enumerantur. Locus autem Virgilii expreffus ex Iliad. ξ, 267 fqq., vbi tamen Iuno Somno promittit Χαρίτων μίαν ὁπλοτεράων. Charites enim Iunoni adfunt antiqua religione. Ita ap. Paufan. II, 17. Sed fingunt poetae nonnulla praeter religiones. Sic Statius Palladi non minus quam Dianae comites dat Theb. II, 239. Alio, qui Horae Iunoni adfunt, quas ad quatuor anni tempora reuocat Quintus Cal. X, 336 fqq. In Homero multa funt, quae minus difplicent. *Somno* coniugem promitti, magis eft confentaneum, quam Aeolo, XII iam ex vxore filios habenti v. Odyff. κ, pr., cui ideo nec v. 74 aliquid praeclari admodum promittitur, pulchra eum prole parentem futurum. Dicendum tamen, Virgilium hac in parte fabulae ab Homero

 receffiffe,

receſſiſſe, Aeolumque nondum vxori iunctum poſuiſſe. In 74. 75 voluit poeta Homericis verbis ex l. l. Iliad. ξ vti; ibi v. 269 Somno promittitur Paſithea *ἧς αἰὲν ἐέλδεαι ἤματα πάντα*, *cuius amore tu flagras ab omni inde tempore*, cuius amore iam dudum teneris (vide 276, cf. Odyſſ. ε, 210, 219): quae multo melior eſt muneris commendatio. Sed Virgilius, niſi in diuerſam ſententiam verſus Homericos deflexit, ita accepiſſe videtur, *quam tu ſemper amabis*, *ἐέλδεαι* pro futuro tempore; quod et ipſum accommodatum eſt priſco vſui loquendi. Vide v. c. Hymn. in Venerem v. 149, et Odyſſ. ζ, 281 *ἕξει δέ μιν ἤματα πάντα*. Vnde apparet, vetere aeuo omnino hanc fuiſſe formulam deſignandi coniugii.

EXCVRSVS III

I, 85. *Vna Eurusque Notusque ruunt creberque procellis Africus.* Aquilonem cum his non memorari miror equidem. Nam, quod Seneca Nat. Qu. V, 16, vbi h. l. excitat, *Vna*, inquit, *Eurusque Notusque — Africus*, *et*, qui locum in illa rixa non habuit, *Aquilo*, verum non eſt; niſi tantum hoc dicere voluit, omiſſum eſſe Aquilonem a poeta. Nam ad claſſem Aeneae, quae a Siciliae littore occidentali euecta curſum ad Italiam tenebat, verſus Africae littora reiiciendam, Aquilonis ſane, aut alterius venti ex vicino cardine, partes eſſe debuere praecipuae. Sed eum omiſſum tanto magis mireris, quandoquidem in loco Homeri, quem verbis expreſſit, Odyſſ. ε, 295, vbi Vlyſſes ex Calypſus inſula redux graui tempeſtate opprimitur, cum caeteris ventis *Βορέης αἰθρηγενέτης* memoratus ſit. Et in altero loco Odyſſ. ι, 80. 81, vbi Vlyſſes, qui vltra Maleas prouehi non poterat, verſus Libyae littus, ad Lotophagorum inſulam, Meningem eſſe putant, reiicitur, Borea vento, et quo alio vento fieri id potuiſſet? id factum memoratur. Similiter de Argonautis apud Apollonium IV, 1231, quos ex Ionio mari in ſyrtes tempeſtas impingit, *καί τότ' ἀναρπάγδην ὀλοὴ Βορέαο θύελλα Μεσσηγὺς πέλαγός τε Λιβυστικὸν — φέρ'*. Habuit autem et hunc ipſum locum ante oculos Virgilius, vt e pluribus veſtigiis intelligas. Dicendum itaque, poetam ventos promiſcue h. l. poſuiſſe, nec ad ſubtiliorem aliquam rationem; in vna ſaltem procella ipſum Aquilonem nominat inf. v. 102. Porro aliam difficultatem in h. l. mouere videri poteſt Seneca l. l., vbi, recitatis his verſibus, *in vnam tempeſtatem omnes ventos congregari poſſe negat:* res ſcilicet ita ad libramentum rediret, et Aquilonem reprimeret Auſter, et ſic porro. Poetarum vſu defendit noſtrum poetam Cerda cf. inf. II, 417, et alterius

alterius Senecae imitationem Agamemn. 473—476. habes. Enimuero cogitandum est de subitis ventorum conuersionibus, ac procellarum ab omnibus plagis circumagentium se vicissitudine. Naturam rei clare expressit Hom. Odyss. ε, 331. 332: Nauem ἀμπέλαγος ἄνεμοι φέρον ἔνθα καὶ ἔνθα, Ἄλλοτε μέν τε Νότος Βορέῃ προβάλεσκε φέρεσθαι· Ἄλλοτε δ' αὖτ' Εὖρος Ζεφύρῳ εἴξασκε διώκειν. Caeterum in Senecae N. Q. loc. laud. vereor ne verba: *quod fieri nullo modo potest*, ab alio assuta sint.

EXCVRSVS IV
Arae in mari ex aduerso Carthaginis.

I, 108—112. *Tris Notus abreptas in saxa latentia torquet: Saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, aras. Dorsum immane mari summo. Tris Eurus ab alto In breuia et syrtis vrguet, miserabile visu.* Aut *Itali*, Romani, omnino quaecunque saxa, omnes scopulos, medio in mari *aras* vocant, quemadmodum *ara* omnem crepidinem et eminentiam veteri sermone designabat. Notus locus Sealig. Auson. Lect. II, 22. At sic frigidissima esset oratio. Aut de certo aliquo loco agitur. Erant autem ex aduerso Carthaginis, CCXXX ab vrbe stadiis, inter Apollinis et Mercurii promontoria (cf. inf. Exc. VI ad v. 159) duae insulae seu verius scopuli, saepius pro vna insula habiti, nunc Afris *Zowa-moore*, in geographicis tabulis *Zimbra*, vitiose in Gallicis libris, *les Isles des Imbes*, dicta, (de qua v. *Shaw Travels* p. 146) olim *Aegimorus* vel *Aegimurus* insula. Plin. V, 7 *Contra Carthaginis sinum duae Aegimori Arae, scopuli verius quam insulae, inter Siciliam maxime et Sardiniam* (Compara Liv. XXX, 24). *Auctores sunt, et has quondam habitatas subsedisse;* vt adeo sub mari laterent (*saxa malignis submersa vadis* Statius diceret I Theb. 373). Varro ap. Seru. ad h. l. *verentur in pelago latentem insulam, quem locum vocant Aras.* Eas *Neptunias* fuisse vocatas idem Seruius e Claudio Quadrigario docet, at Sisenna *propitias* appellauerat. Iam *Arae* possunt dictae videri, quia scopuli sunt super aquam eminentes. At Seruius: *quod ibi Afri et Romani foedus inierunt et fines imperii sui illic esse voluerunt.* Inducias quidem in ea insula ruptas sub finem belli Punici secundi Liuius l. l. memorat; non pacem ibi factam. Et fines imperii in pacis conditionibus apud Polyb. III, 22 sqq. aliter constituuntur. Sed, qui istum Seruianis adsuit pannum, *Aegates* insulas, Lilybaeo Siciliae oppositas, ad quas victi a C. Lutatio Catulo Poeni bello Punico primo finem fecerunt,

runt, cum Aegimuro confudit. Quod et a Pomponio Sabino factum video. Alia lacinia in Seruianis docet, in his faxis, quae insulae submersae olim reliquiae essent, Poenorum sacerdotes rem diuinam facere solitos. Hactenus de vocis *arae* interpretatione. nunc de toto versu, quem solent laudare docti viri, tamquam doctrinae, quae in poeta fuit, argumentum. Recte quidem. Sed quis poetam ferat in medio rerum aestu, cum omnia tempestate magna turbata sunt, cum omnia mortem intentant, grammaticam aliquam subtilitatem alienissimo loco interserentem? Sensisse hoc frigus iam alios non dubito; et eundem sensum se habere priuatis aliquando ad me litteris significabat Artium inter populares nostros sospitator, Hagedornius. Nisi igitur alia est poetam defendendi ratio: praestat dicere, totum versum a mala manu esse illatum. Sed alia difficultas occurrit in locorum ac ventorum descriptione. Tres naues *Notus* in *Aras* abripit; atqui ad eas *Aquilo* ferre debebat naues a Sicilia in altum euectas? Verum et hic *Notum* temere pro quocunque vento ponere potuit; vt Aen. V, 2 Aeneas ex Africa versus Italiam tendens *fluctus Aquilone secabat*. Potuit etiam classis iam tum ad occidentales vel australes Ararum partes delata esse, vnde Notus in Aras propelleret. Paullo post v. 110 *Eurus tres alias naues in breuia et syrtes* agit. Iam vulgo omnes, quotquot vidi, interpretes Syrtes proprie ita dictas (de quibus v. Sallust. Iug. 78) intelligunt. Enimuero, vt taceam, ab occidentali Siciliae littore prouectos Eurum non potuisse ad has partes abripere; huic enim dubitationi eodem, quo modo vsi sumus, modo occurri potest; omni, quantum video, geographicae rationi hoc repugnat, vt tam ingenti marium spatio ad Syrtem minorem, multo magis vt ad maiorem, delata Troianorum classis pars fuerit, cum altera pars Aris, h. e. insulis Carthagini obuersis, adhaesisset. Porro tempestate sedata iactatae naues v. 158 *proxima littora* petere dicuntur; et appellunt sane illae ad Carthaginense littus. At quantum littoris hoc esset interuallum inter Carthaginem et Syrtim minorem; nam maior multo etiam longius remota. Quo efficitur, vt, nisi poeta dormitauit (quod fere est, vt verearis, si cf. V, 192. VII, 302. VI, 60 cum V, 51. IV, 41), Syrtes saltem appellatiue de arenosis locis quibuscunque accipiamus; quem in modum Syrtin illam, in quam ἐκπεσεῖν timet nauis Paullum vecta Act. Ap. XXVII, 17, de loco aliquo arenoso circa Clauden insulam, non de magnis Syrtibus, accipiendam putamus. Fuisse igitur in ea maris parte, cir-

ca

ea Aras seu Aegimuri insulas, loca arenosa credendum est, in quae pars nauium Troianarum incidit.

EXCVRSVS V.

Neptunus grauiter commotus idemque placidus.

I, 124—129. *Interea magno misceri murmure pontum Emissamque hiemen sensit Neptunus et imis Stagna refusa vadis:* grauiter commotus *et alto Prospiciens summa* placidum caput *extulit unda.* Hic *grauiter commotus*, ira, et *caput placidum* habere videntur primo obtutu, quod sibi repugnet. Obseruarunt iam alii et nuper Ill. Homius in Element. Critic. Nec tamen defuere iam olim qui defenderent. Sed Grammaticorum veterum leuissima est ratio, vt alterum ad Aeolum, alterum respectu Aeneae, dictum sit. Artificum autem, quibus animi motus in deorum ore ita sunt exprimendi, ne placida numinis maiestas inde minuatur, exemplo et ratione, ad quam Spencius prouocat, tueri poetam nolim. Nam diuersa est in his poetices et plastices ratio atque indoles. Plastes enim vel pictor iram etiam placidi vultus exprimere potest; et in Neptuni ore iram ita pingi posse, vt placidi vultus vestigia non modo maneant, verum etiam ipsam iram temperent et mitigent, nemo dubitat. Verum poeta, cum *grauiter commotum* et *placidum* sigillatim vnum post alterum ponit, diuersis animi sensum ac contrariarum rerum imaginibus impellit, adeoque alterum altero subeunte iugulat. Meliorem rationem ac viam defendendi poetae suppeditabat *Brandesius*, Vir summus, artium litterarumque politiorum egregius arbiter, cum et ipsis poetis eam legem scriptam et ab Homero (vt in ipso Neptuno Odyss. ε, 282 sqq.) et praestantissimo quoque poeta obseruatam esse diceret, vt dignitatem et maiestatem deorum etiam in ira vel exsultatione alioue affectu animi seruarent, eique hactenus consulerent, ne faciem aut ira tumentem aut rictum cachinno diductum, legentium sensui obiicerent. Etiam in illis: *Quos ego — sed praestat* placida illa dei maiestas a poeta est prodita. Tamquam numinis itaque proprium omnino habendum est *placidum caput*, quod et placato et irato conuenit ac manet, adeoque h. l. mari effertur etiam ab irato. Sed nec videas, quare *grauiter commotus* de graui ac vehemente ira, qua exardesceret, acceptum sit. Est enim nihil aliud quam, quod Neptunus, cum ortam subito, ignota de caussa, tempestatem sensisset, rei miraculo turbatur. Est Homericum συγχυθείς. Aliam dubitationem facere possit, quod Neptuni et animus et os atque

vultus, mythologorum ac poetarum consensu, paullo tristior, iracundus et toruus exhibetur, adeoque *placidum caput* ei praeter naturam tribui videtur. Multa hic dici possunt; nam in talibus disertum ac doctum esse non adeo difficile est; sed etsi Neptuni ingenium et os τὸ μειλίχιον Iouis non semper habere solet, tamen ista vultus tristitia, qua a Ioue discernitur, non ad iram ac furorem assurgit. Si autem poetarum loca sunt, in quibus oris truculentia aut animi saeuitia paullo insignior ei tribuitur, videndum, an poeta non potius maris, cuius imperium deus habet, ingenium respexerit; vt in illo: *suisque immanior vndis.* Hactenus ad communes rationes a me disputatum erat. Nunc illud monebo: omnem difficultatem sublatam esse interpunctione mutata. v. Var. Lect. ad v. 126.

EXCVRSVS VI

De loco littoris Libyae, ad quem Aeneas appulit.

I, 159—169. *Est in secessu longo locus. Insula portum Efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto Frangitur, inque sinus scindit sese vnda reductos. Hinc atque hinc vastae rupes geminique minantur In coelum scopuli: quorum sub vertice late Aequora tuta silent. Tum siluis scena coruscis Desuper, horrentique atrum nemus imminet vmbra. Fronte sub aduersa scopulis pendentibus antrum: Intus aquae dulces, viuoque sedilia saxo; Nympharum domus. Hic fessas non vincula nauis Vlla tenent: vnco non adligat ancora morsu.* Cum de hac loci, ad quem Aeneas appulerit, descriptione in diuersas abierint sententias interpretes, accuratius de ea mihi erit agendum. Videamus primum verba eorumque ornamenta. *In longo secessu*, sinu, *est locus. Insula,* quae continenti est obiecta, *efficit portum obiectu laterum* suorum (hoc ipso, quod obiecta, opposita est), *quibus*, ad quae, *omnis vnda ab alto*, omnis fluctus, *Frangitur et in sinus reductos*, in interiores sinus recessus, *sese scindit*, fracta recedit. *Hinc atque hinc*, haud dubie adhuc in ipsa insula, ab vtraque eius extremitate, *vastae rupes geminique scopuli minantur in coelum* (duo scopuli eminent), *quorum sub vertice* (subter quibus) *late Aequora tuta silent.* Haec et pulchre dicta et intellectu facilia. *Tum*, praeterea, *desuper imminet* (supra est) *scena siluis coruscis*, prospectus siluarum (quae micant, coruscant, dum vento agitantur) *et atrum nemus imminet horrenti vmbra* (etiam hoc in ipsa insula). *Sub aduersa fronte*, in littore adeo continenti, ex aduerso insulae, *antrum* est *scopulis pendentibus* — *Hic* (non tam in hoc antro, quam in tota hac sinus parte, quae pro portu est) *fessas non v.*

Nolo

Nolo iam longus esse in commemorandis aut refellendis aliorum rationibus, quibus totus loci situs in aliam formam mutatur. Ita iam v. 162 sqq. *Hinc atque hinc vastae rupes* sqq. ad terram continentem referunt omnes fere, praeter Scaligerum *Poetic.* V, 3, interpretes. Potest poeta ita pressius videri sequutus esse Homerum, apud quem δύο προβλῆτες ἀκταὶ ἀπορρῶγες in ipso continenti visuntur. Sed in Homero nulla omnino insula obiecta; et, si ita facias, *fronte sub adversa* v. 165, quomodo interpreteris, aut quomodo cum Cerda *tum* ad alterum littoris latus trahas, non habes. Porro *sinus reductos* Cerda et alii de interuallis inter insulae latera et scopulos continentis accipiunt. Sed poeta totum interiorem sinum post insulam intelligit. Exoritur altera disputatio, in qua Africae parte, et quidem in vicinis Carthagini littoribus iste locus sit, aut fuerit. Iam cum talem locorum situm a nemine alio commemoratum viderent, Interpretes post Seruium, quem habemus, et Pompon. Sabinum fere in eam sententiam discessere, vt totum locum poetae ingenio deberi, neque eum vnquam vere extitisse existimarent. Et verum vtique est, quod iam Macrob. V Sat. 3 et Seruius ad h. l. notarunt, poetam expressisse nobilissimum Homeri locum de Phorcynio portu et Nympharum antro Odyss. ν, 96 sqq. atque adeo transtulisse ea, quae Homerus de insula Ithaca memorauerat, ad ornandum littus Africae. Enimuero mutauit non pauca, vt siue certasse cum Homero siue certi loci naturae sua accommodasse videri debeat. Fuere porro interpretes, qui, secundum Seruium, poetam portum suum ad portus nouae Carthaginis in Hispania speciem adumbrasse putarent; quoniam apud Liuium descriptio istius portus est huic loco simillima: lib. XXVI, 43 *Caeterum sita Carthago sic est. Sinus est maris media fere Hispaniae ora, maxime Africo vento oppositus et quingentos passus introrsus retractus, — huius in ostio sinus, parua insula obiecta ab alto portum ab omnibus ventis, praeterquam Africo, tutum facit, ab intimo sinu peninsula excurrit, tumulus is ipse, in quo condita vrbs est.* Prospectum vrbis delineatum dedit Cerda. cf. Silium XV, 220 — 229. Addisonus (*Remarks on several Parts of Italy* p. 153 sqq.) sinum Neapolis vrbis Virgilii oculis esse obuersatum putabat, nec ab eo dissentit, qui haec loca adiit, Grosleius (*Nouveaux Memoires sur l'Italie* T. II, p. 105. 106) et potest hoc speciem aliquam habere, si poetam Neapoli otium suum consumsisse reputes, et Capreae insulam obiici littori montibus et siluis munito memineris. In his tamen omnibus nonnulla sunt, quae

probare vix possis. Parum sapientem parumque gnauum poetam dicas, qui in littore Italiae obiecto, quod quotidie tot Romani frequentarent, quodque adeo notissimum esset (nam aliter res se haberet in ignota regione), vellet locum fingere, qui nuspiam esset, et tantum hoc agere, vt locum ex Homero latine converteret. Simili ratione Nympharum antrum apud Homerum poetica licentia effictum multi voluere. At habemus Artemidori Ephesii fidem ap. Porphyr. de A. N. cap. 4, qua constat verum huius descriptionis fundum fuisse. Quod descriptio porro loci cum situ portus Carthaginis nouae et Neapoleos conuenit, id mirum non est, cum multorum portuum idem situs sit, idque pro praestantissimo facile portus genere habeatur, quod obiectu insulae efficitur: cuiusmodi plurimi memorari possunt portus. Talis erat Brundisii, de quo v. Lucan. II, 613—621, Alexandriae Caes. B. Ciu. III, 112. Maneat itaque, etsi nunc ignoratur littoris huius Libyci vera ratio, aut immutata est eius facies naturalibus de caussis, Virgilium tamen veri loci situm adumbrasse, quamquam additis forte nonnullis, quae ad poeticam amoenitatem et ornatum facerent; quod, vt poeta, recte facere potuit. Atque haec ne Virgilii magis studio quam aliqua veri specie arbitrari videamur, *Shavium*, doctissimum virum, auctorem laudare possumus, qui similem in Carthaginiensi littore locum deprehendisse sibi visus est. In Tunitano sinu, in quo eodem Carthago olim fuit sita, inter promontoria Apollinis et Mercurii, quorum hoc quidem, nunc *Cap Bon*, ab Oriente, illud, nunc *Cap Zibeeb* vel *Zebibi*, ab Occidente, sinum claudit, in hoc itaque sinu, cuius os inter duo promontoria vndecim leucas patet, supra *Misuam*, versus promontorium Mercurii, seu Hermaeum *(Cap Bon)* circum ea loca, in quibus *Aequilaria* olim fuit sita, (nunc vicus *Lowhareah*, qui vnam tantum leucam a promontorio illo abest) a littore inde vsque ad vicum hunc mons procedit, qui totus effossus et excauatus, a mari inde ad vicum iter subterraneum praebet. Patet enim via, ad cuniculi speciem, a solo ad verticem ad viginti vel triginta pedes, relictis per interualla ad montis molem sustentandam columnis et arcubus seu fornicibus; spiramentis etiam passim aer et coelum desuper admittitur. Fuisse has lapicidinas Straboni XVII, p. 1191, A. commemoratas, suspicatur idem *Shavius*; recte, nec ne, nunc non disputamus; vnde Carthago, Vtica, et aliae vicinae vrbes materiam peterent. Mons ipse silua obsitus. Antri ostia versus mare patent, iis-

que

que obiecta est Aegimurus insula (de qua sup. ad v. 108—112). In antri aditu fontes aliquot inter rupes prorumpunt; in prospectu passim sedilia e viuo saxo, quibus operae olim pepercerant, dum caetera exciderent. Hunc locum itaque *Shavius* (*Travels* p. 159. cf. mappam geogr. ad p. 146) poetae ante oculos fuisse non dubitat, dum locum describebat, ad quem Aeneas appulit. Videntur sane omnia sic satis esse accommodata. Accedit locus ap. Caesarem de B. Ciu. II, 23 *C. Curio in Africam profectus — appellit ad eum locum, qui appellatur Aquilaria. Hic locus abest a Clupea passuum XXII millia, habetque non incommodam aestate stationem; et duobus eminentibus promontoriis continetur.* Intelligenda scilicet haec eadem duo promontoria Apollinis et Mercurii supra commemorata. Insula tamen scrupulum facere potest, si Aegimurus illa est, cum eandem illam per Aras declarari supra viderimus. Sed Aegimurum seu duas potius insulas, *Zimbras*, seu *Zowamores*, ita esse sitas, constat, vt ipsi Mercurii promontorio subiacere videantur, maior quidem quatuor leucas, at minor parum remota a littore. Potuit igitur ad maiorem pars classis adhaerere; at altera minor habeatur pro insula littori obiecta. *Nemus* sane v. 164. 165 non recte in continentem transfert *Shavius*; sed et ipsa insula olim siluis obsita esse potuit. Potuit etiam poeta ornare locum, aut sequi famam, qua Aegimuri scopuli olim insula fuisse memorabantur. Nec tamen poetam leuitatis et vanitatis accusare possemus, ne tum quidem, si nullum huius locorum situs vestigium in Africano littore nunc compareret. Totum enim illius tractus littus maris alluuie incredibili modo est immutatum, et, quod vel ex Shavio satis apparet, procedunt nunc littora inter Ruscinonem et Carthaginem multo altius in mare, quam olim. Si quis vltra instare et calumniari velit, a monte per Shavium designato ad Carthaginem vsque locorum interuallum esse maius forte, quam vt altero die Aeneas nauibus progressus satis mature Carthaginem peruenire potuerit, eum dicemus poetam in ordinem cogere et historiae seueriori legi obnoxium facere. Caeterum haec et illa sup. ad v. 108 sqq. paullo subtilius disputasse non poenitebit, inprimis si descriptionem geographicam errorum Aeneae, qualis ipsi Virgilio Burmanni praefixa est, inspexerit aliquis; in qua Nympharum antrum vltra Mercurii promontorium versus Syrtin minorem, naufragium vero classis ad Syrtin maiorem, et ex altera parte Arae in partibus occidentalibus vltra Carthaginem expressae sunt.

EXCVR-

EXCVRSVS VII*
De Antenore.

I, 242 sqq. *Antenor potuit, mediis elapsus Achiuis, Illyricos penetrare sinus atque intima tutus Regna Liburnorum, et fontem superare Timaui: Vnde per ora nouem, vasto cum murmure montis, It mare proruptum et pelago premit arua sonanti: Hic tamen ille vrbem Pataui sedesque locauit Teucrorum, et genti nomen dedit, armaque fixit Troïa; nunc placida compostus pace quiescit.*

Fuit Antenor inter eos, in quorum rebus ornandis ii maxime scriptores laborarunt, qui narrationes Homericas nouis commentis de suo onerarunt; non aliter ac si delectatio a mere fabulosis et temere effusis figmentis proficisceretur. Scilicet non tenebant, narrationes illas Homericas fide maiorum, fama antiqua, acceptas ex antiquo quidem sermone, ingenii impetu, poeticoque ornatu, adscititios colores traxisse, mox multis modis et multis de caussis, vt in tragoedia, esse variatas. At illi homines, inepti rhetores et grammatici, laudem quaerebant ex eo, vt res, quas Homerus seu summatim exposuerat, seu strictim percurrerat, in historias, copiose et ordine omnibus, quae inciderant, enarratis, conuerterent aut clarorum heroum nominibus facta et fata commentitia assignarent: quorum nihil, interdum ne vestigium quidem, in antiquioribus extaret; alia ex Cypriis carminibus aut e Lescheo aliisque poëtis cyclicis arripuere, saltem ex riuulis inde ductis hausere. De *Antenore* perpauca ab Homero memorata sunt. Clarior est eius vxor, *Theano*, Hecubae e Cisseo soror, Mineruae sacerdos (v. Iliad. ζ, 297 sqq.), nec non filii, passim in pugnam prodeuntes; ipse inter seniores, qui prudentia alios antecellebant: Iliad. γ, 148. idem suadet, vt Helena reddatur, η, 347 sqq. et Vlyssem cum Menelao, antequam arma sumta erant, ad res repetendas Troiam missum hospitio exceperat: Iliad. γ, 205 sqq. Hoc tamquam fundo superstruxere fabulatores illi, e quibus Pseudodictys et Pseudodares adhuc superstites sunt, alia, v. c. de Antenore a Laomedonte Delphos misso (Seru. ad Aen. II, 318) inprimis vero plurima de proditione vrbis ab eo et a filiis facta. cf. Seru. ad v. 242. Praeiuerant tamen alii antiquiores, vt Lycophr. 340 sqq., nec dubito in his vnum ex cyclicis poetis fuisse. Proditionis ab Antenore factae auctoritatem iam olim Polygnotus agnouerat in tabula sua ap. Pausan. X, 27. p. 865 Sophoclis fuere Ἀντηνορίδαι, qua ex fabula Strabo XIII, p. 905 B. memorat pantherae pellem Antenoris

tenoris foribus iniectam, vt tuta esset domus ab Achiuorum iniuriis; id quod factum in gratiam hospitii pristini ap. Quintum XIII, 293 sqq. De Antenoridis Lysimachus ἐν Νόστοις egerat; adierant illi Libyam, et Cyrenen insederant: seu quod cum Graecis versari nollent, vt Lysimachus tradiderat, seu quod Menelaum et Helenam sequuti tempestatis vi de cursu deiecti fuerant: quod Pindarus sequutus est Pyth. 5, 108 sq., vbi v. Schol.: add. Schol. Lycophr. 874, vbi pro περὶ τὴν Κρήνην et ἐν Κρήνῃ leg. περὶ τὴν Κυρήνην et ἐν Κυρήνῃ. Nam in hac fuit *Antenoridarum collis*. Antenoria Tragicis partes facundi senis datae; vt in vss. Eurip. ap. Athen. XV, pr.

Fuit tamen ex iis commentis vnum caeteris illustrius, quo profugus ex vrbe capta in Italiam Henetos duxisse et Patavium condidisse narratus est. *Henetorum* nomen (Ἐνετῶν) poeta memorat *), Paphlagoniae populi, cuius regio mulis siluestribus abundabat; e quo Pylaemenes, Paphlagonum dux, oriundus erat. Hos igitur Henetos Antenorem sibi adiunctos in Italiam adduxisse et Venetos ibi in sedibus suis collocasse narrarunt **). Nominis similitudinem etiam in huius populi origine ludificatam esse veteres, in aperto est. Qui primus fabulae auctor fuerit, incerta res est. Strabo iam sua aetate inter vulgo narrata (τὰ θρυλλούμενα) refert (lib. XIII p. 905 B. C.): idem Menandrium scriptorem memorat tamquam testem idoneum (p. 830. A. B.). Antiquiorem auctoritatem non memini quam Scymni Chii (*Perieg.* 388. 9). Nec tamen siue in duce Antenore, siue in populo, quem adduxit, nec in cursu, quem tenuit, omnes consensere; vt facile appareat, a multis poetis ac scriptoribus rem narratu acceptam tractatam fuisse. Ita fuere, qui Henetos a Troia reduces, fuga dilapsos, aut, Pylaemene duce, in Thraciam se recepisse, atque inde errando longius processisse dicerent (cf. Strab. l. c. et Eustath. ad Dionys. 378, qui Strabonem exscripsit). Auide commentum arripuere Romani scriptores, qui

*) ἐξ Ἐνετῶν. Male Zenodotus refinxerat ἐξ Ἐνετῆς. v. Strab. XIII, p. 830 C. 819 A.

**) V. inprimis Strab. XII, p. 819 A. B. XIII, p. 905 B. V, p. 325 A. Veriora ille de Venetorum origine a Venetis Belgica gente ducenda monuit lib. IV, p. 297. 8, cum Herodotus ex Illyriis eos ortos esse tradidisset lib. I, 196. Polybius II, 17, vbi de Venetis, quos ille Gallis simillimos moribus et cultu, at sermone diuersos esse dixerat, περὶ ὧν οἱ τραγῳδιογράφοι πολύν τινα πεποίηνται λόγον καὶ πολλὴν διατίθενται τερατείαν. in quibus ille tragoedias Antenoris et Antenoridarum nomine inscriptas respicere putandus. In iisdem fabulas Phaethontis et Eridani variis modis expolitas fuisse suspicor.

qui Antenorem cum Aenea compararunt: in his ipse Liv. I, 1 et iam Nepos, teste Plinio VI, 2 et inde Solino c. 44, Catonem forte sequutus, qui idem narrauerat, vt e Plinio discimus III, 19. s. 23. *Antenoridem* scripserat *Largus*, Ovidio aequalis IV. ex P. 16, 17 *Ingeniique sui dictus cognomine Largus, Gallica qui Phrygium duxit in arua senem.* quem Aelium Largum ap. Dion. LIII esse acute suspicatur Wernsdorf. V. C. ad Poet. min. T. IV, p. 582.

Seruata sunt nonnulla ex antiquioribus in personato *Messala de Augusti progenie* c. 19 *Antenor ex Ionio aequore ad dexteram flectens, inter Dyrrhachium et Brundisium, per latissimas superi aequoris fauces, ad septentrionem conuersus, hinc Dalmatas linquens, Illyricos ac Liburnos, illinc Apulos atque Picenum, ad caput Adriatici maris cursum tenuit; et, relicto aequore, aduersa flumine, quod Brentesia dicitur* *), *sursum contendens, terra potitus, sedem sibi suisque elegit, et expugnatis Euganeis, qui tum ea incolebant loca, Patauium condidit. Is inter caeteros comites, Enetorum multitudinem numerosam secum duxerat; qui Paphlagonia orti, patria pulsi, exules ad Troiam, quae bello tum laborabat, concesserant. Hi in proxima finitimorum praedia longe lateque diffusi, quia multitudine cuncta compleuerant, ex se gentibus nomen dedere, et Venetiae regio dicta. De hoc Antenoris aduentu sic meminit Virgilius:* Antenor potuit etc. Sequitur inde apud hunc scriptorem mirum acumen super versu: *armaque fixit Troïa;* alloquitur Imperatorem, qui, *quodnam insigne vexillis Antenori ac Aeneae fuisset,* dubitauerat; acceperat itaque ille *arma* de vexillo: tolerabilius foret, si saltem de insignibus clipei intellexisset; etsi et hoc absurde. Respondet scriptor, armorum insigne fuisse scrofam; *Troia namque vulgo Italice Latineque scrofa vel sus dicitur.* Quid expectabis ab hominibus, qui in poetarum lectione argutias tam vanas captabant? Caeterum de Antenore Patauii sepulto vetus fuit opinio; et detectum Antenoreum sepulcrum a. 1274, inter recentiores fabulas satis vulgata est. v. Pignor. in Anten. c. 8. Vrsat. in Monum. Patau. lib. I. s. 10 Accessit epitaphium, quod insertum quoque legitur Anthol. Lat. lib. I. ep. 111, vbi v. Burm.

EXCVRSVS VII
De Timauo fl.

Sequitur nunc locus de Timauo: *fontem superare Timaui* (eo loco), *vnde per ora nouem vasto cum murmure montis it mare proruptum, et pelago premit arua sonanti.* Primum versus hi,

*) Meduacus maior.

hi, licet pulcherrimi, cum tamen non poeta haec narret, cui sane ornatum sectari licet, verum ex Veneris persona Iovi supplicantis pronuntientur, alieno loco Timaui descriptionem intrudere videri debeat; quod iam Vrsinus recte vidit, qui simili loco Homeri Odyss. δ, 708 excusare rem velle videtur. Fit sane omnino hoc grauissimorum poetarum more et exemplo, vt etiam, quando ex aliena persona oratio fit, ornatus idonei materia, qua variari oratio et delectari legentis animus possit, non dimittatur manibus; cum delectationis maior sit ratio habenda, quam iudicii animorum sedati. Potuit adeo fluuius ille, etiam in Veneris oratione, verbis ornari, inprimis cum eius natura, ad hunc modum descripta: *vnde per ora nouem — It mare pr.*, ad amplificationem periculorum, quae tamen ab Antenore superata sunt, facere possint. Tametsi forte hunc in modum excusari versus 245 et 246 possunt, nullo tamen modo probare se possunt iudicio paullo acutiori; et erant illi haud dubie inter eos, quos sublatos Virgilius mallet. Improbarunt hos versus et alii, et Iac. Bryant V. C. Quibus autem in terris fluuius ille quaerendus sit, magna fuit inter viros doctos controuersia. Si enim notus ille Istriae fluuius est, quid ille cum Patauio commune habere potest, vt v. 247 *Hic tamen ille urbem Patavi — locauit?* (sed v. ad e. v.) Maluere itaque alii referre ad Meduacum s. Brentam, nonnulli adeo ad Padum; quos ipsa res refellit et Paullus Pincius cum aliis doctis viris a Burmanno praef. Tom. VI. Thes. Ital. nominatis. Si tamen Timauus Istriae fluuius est, difficultates contra hos versus vel sic, non Catroeus primus, sed multi ante eum viri docti (v. c. Cerda) mouerunt, qui Timauum aut plane nullum, aut huius, quem poeta narrat, admodum nunc quidem dissimilem esse contenderent. Sed frustra; nam Strabonis lib. V, p. 214. 215, et Melae auctoritas poetam defendit, vt Timaui olim istam naturam fuisse dubitari nequeat. Scilicet inter Aquileiam et Tergeste, in Carnorum finibus, apud vicum S. Ioannis, non longe a castello Duino (*Tywein*), qui totus tractus saxeus et scopulosus est (sunt autem montes calcarii *)), complures ingentesque inter rupium antra aquarum fontes prosiliunt: quorum praecipuos sex numerabat Cluuerius, qui haec loca adiit et singula accurate explorauit (v. *Italia ant.* p. 192), nec plures *Valuasor*, quem cum eo comparauimus, in *Crainia* T. I, p. 272 sqq. 612 sqq.

*) V. *Franc. Grisellini Lettera nel Giornale d'Italia.* To. XI, p. 118.

612 sqq. Hi fontes tribus alueis paullulum delati, mox in vnum flumen confluunt, quod vix mille passuum viam emensum vno ostio in mare exit. Italis etiam nunc *maris parentem* (*la madre del mare*) appellari *Holdsworthus* tradit; quod nomen iam Polybii aetate frequentabatur. vid. Strab. l. c. p. 214 D., ac si mari magna aquarum accessio inde fieret. Cum autem Strabo cum aliis *septem*, Mela cum Virgilio *nouem ora* seu *capita*, et fontes (sic *ora* et alii v. c. Statius IV Theb. 832) memorent, alias in vicinia scaturigines, quae in eosdem alueos deferuntur, quarumque vna ex lacu prodit, a veteribus adnumeratas esse suspicatur Cluuerius. Hoc idem diligenti inuestigatione prosequutum videmus *Holdsworthum*, elegantissimi ingenii virum, dum viueret, p. 600. 601. Verum, id quod primo loco monendum erat, immutauit longa aetas locorum faciem, et inualescente indies versus hoc littus boreale mari Adriatico reprimitur aquae in ipsis fluminis ostiis impetus, ita vt nunc longe minore spatio flumen, sub ipsos fere fontes stagnans, per planitiem ad mare deferatur *). Caeterum cum per subterraneas cauernas mari ad Timaui fontes iter pateat, cum aestu maris magnam illi aquarum molem accipiunt; quo fit, vt ingenti cum fragore et mugitu Timauus inter rupium antra prorumpat (hoc est nostro, *vasto cum murmure montis*), nec, iam in vnum alueum coactus, contineri in eo possit, sed vicina late loca inundet, antequam ad mare perueniat. Hinc ille *it mare proruptum*, ad maris speciem, magnos fluctus voluentis (quod magna aquae vi prorumpit se, effunditur, vt Pompon.), et *premit arua*, operit, inundat, *pelago*, aquarum vi pelago simili, *sonanti*, seu propter aquarum copiam et impetum, seu inter agros scopulis consitos **). De origine Timaui multa disputant iidem, quos memorauimus, auctores. Cum plena sit Carnorum regio fluminibus subeuntibus terram moxque iterum emergentibus, etiam Timauus simili ratione idem esse flumen videtur, quod XIV millia passuum (XVIII vel XX. Irenaeus de Cruce *Istoria di Trieste* lib. I. c. 2 et V. 10 memorat) supra hos fontes ad vicum D. Catiani (*S. Kaziano*) [illegible]

*) Cf. *Schlözer*, *Briefwechsel* II Th. Heft XII, p. 340.

**) Minus bene *Wood* V. C., loco mox laudando, antiquam interpretationem reuocat, qua *mare proruptum* de ipso mari Adriatico accipiebatur, quod, quoties exaestuat, in interiora littoris exundans Timaui cursum reprimit. Hoc locorum naturam ita ferre nemo neget: sed verborum structura sermonisque ratio manifeste repugnat isti sensui: est enim *fons, vnde h. e. ex quo mare proruptum it*, non vero, *fons in quem*, *versus quem*, mare procedit.

bis terue subter rupium caua viam sibi facit, tandemque cuniculo subterraneo totum conditur. *Rekam* id flumen esse, Valuasor docet, qui rectius haec exponit, quam Cluuerius. Enimuero iam apud Strabonem lib. V. p. 329 A. Posidonium hoc idem tradidisse videas, e montibus delatum Timauum voragine terrae absorberi, ἔνθ' ὑπὸ γῆς ἐνεχθέντα περὶ ἑκατὸν καὶ λ σταδίας (XVII millia passuum) ἐπὶ τῇ θαλάττῃ τὴν ἐκβολὴν ποιεῖσθαι male accipitur: *in mare effluere.* Vert. *ad mare, non longe a mari, emitti iterum.* Restat vt hoc moneamus, *fontem Timaui* h. l. pro ipso Timauo dici; eum autem ita *superasse* Antenor intelligendus, vt cursu nauium iuxta littora seruato, nam cum classe haec loca adiit, ostia fluuii praeteruectus ad vlteriores plagas et interiorem sinum pergeret. Est enim is poetarum v. c. eorum, qui Argonautica exponunt, mos, vt in nauigatione facta littoris vicini populos, vrbes, et amnes enumerent. Aliam rationem, eamque subtiliorem, suppeditauit *Wood* l. c., cum docuerit, nauigationem ex Ionio mari in interiora Adriae aliter tuto fieri non posse, quam vt littus Illyricum legatur *): vbi ad intima Istriae peruentum est, etiamnum recta traiicitur mare aduersus Venetias. cf. Liv. X, 2. Quae obseruatio, etsi huic loco expediendo prorsus necessaria non est, alterum tamen locum illustrat in Ecl. VIII, 6. 7, vbi de nauigatione Asinii Pollionis versus Parthinos Illyrici: *seu magni superas iam saxa Timaui, siue oram Illyrici legis aequoris.* Caeterum hunc locum certatim expressere Lucanus, Silius et Statius, qui Timauo etiam ex hoc loco ad ipsos Patauinos fines designandos poetico more vsi sunt. Vnde inter recentiores inanis et vana de hoc fluuio, sitne Patauino agro an Istriae adnumerandus, orta est controuersia; de qua v. Burman. praef. T. VI Thesauri Italiae p. 13. Sed praestat illud adiicere, nostro iudicio, si verum quidem huius moris sensum animus imbibit, ex anteriore poeta, et quidem Graeco, qui nunc interiit, Virgilium sua transtulisse videri; vnde et eodem amne vsus est ad Asinii Pollionis nauigationem declarandam l. c. Fuit enim et in ornando nimius, quod fere in talibus locis solet, et ornamenta paullo exquisitiora cumulauit.

EXCVRSVS VIII

De Iuli cognomine Ascanio indito.

I, 267. 268. *At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo Additur, Ilus erat, dum res stetit Ilia regno.* Ab Iulo vulgo ducta

*) *Wood's Essay on the original Genius of Homer,* p. 54 sqq.

ducta gens Iulia; sed h. l. etiam nomen gentis Iuliae ab Iulo, *cognomine* Ascanii, deriuatur. Sane, licet alia gentium nomina ducta fere sint a praenominibus, vt ab Aulo Auliae, ab Marco Marciae, non tamen nominum gentilitiorum exempla desunt, quae a cognominibus venisse videntur, vt Gentis Flauiae, Fuluiae, Rutiliae, al. v. Cerda ad h. l. Iam porro hoc cognomen Iuli formatum poeta esse vult ab *Ili* nomine, quod Troianum fuit, et quo Laomedontis pater fuit appellatus; sed ratione grammatica plane refragante. Verum in etymologiis cum Graeci tum Romani argutias plerumque captant, non sermonis rationem et analogiae veritatem sequuntur. Nec multo subtilior altera ex Iulii Caesaris Pontifical. lib. II, et Catone in Origg. memorata etymologia, vt Iulus a Ioue, *Iobus*, *Iolus*, *Iulus*, ductum sit. v. Auct. de Orig. G. Rom. c. 15. Altera in h. l. quaestio est, an pro carminis epici maiestate, et in Iouis oratione, eaque ad Venerem, Aeneae matrem, etymologia talis recte inserta esse videri possit. Partem difficultatis vidit Britannus in *Miscell. Obss.* Vol. I. p. 5 et 82, aduersus quem et ibi doctiss. Editor et ad h. l. Burmannus disputant, nescio an commode satis. Potest quidem, suffragante *Brandesio* nostro, V. Cl. defendi poeta hactenus, quod in Augusti gratiam et ad maiorem, quam populares sui inde capere poterant, voluptatem, etiam praeter πιθανότητα et subtilitatem, intexere aliquid non dubitauit. Nec tamen minus ita alterum versum ab aliena manu accessisse suspicor, siue totum, siue post *Additur*, cum a poeta scilicet imperfectus esset relictus. Nam interpretatio ista: *Ilus erat, dum res stetit Ilia regno*, per se inepta, multo etiam magis a loco hoc aliena est. Tum an *regno* satis latine adiectum sit, nescio: dum resp. Troiana, regnum Troianum, stetit, durauit, *regno?* nisi putes defendi posse ex lib. II, 88 *Dum stabat regno incolumis* Palamedes. Certe iudicio acutiori parum se probare potest versus tam ieiunus. De *Ascanio* v. Exc. XVII ad lib. II.

EXCVRSVS IX

I, 291—296. *Aspera tum positis mitescent saecula bellis. Cana Fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus, Iura dabunt: dirae ferro et compagibus artis Claudentur Belli portae. Furor impius intus Saeua sedens super arma, et centum vinctus aenis Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.* Splendidissimus locus et Ioue vaticinante dignus. Fidem ait, religiones patrias et concordiam abolitis bellis ac discordiis esse regna-

regnaturas. Mutata haec in personas, et quidem deos deasque: *Fidem, Vestam, patrem Quirinum. Fides cana,* quia alias *prisca, antiqua,* dicta. *Vesta,* quippe Romanis patria eaque antiquissima religione culta cum ipsis Penatibus, cf. Aen. II, 296, et imperii praeses, in cuius aede ignis sacer seruabatur (Vt *pudicitia* per eam designetur, Romano equidem more fieri posse non arbitror). Quod autem *Quirinum cum fratre Remo* nunc *iura dare,* h. e. regnare, imperio Romano praeesse, rem Romanam tueri, ait, in his concordiam quidem ciuium innui posse, Burmanno non refragabor, vt forte pro eo, quod diceres, fore vt concordia et pax bellis ciuilibus et discordiis sopitis vigeat ac floreat, poeta Romulum et Remum, quos dira discordia disiunxerat, iterum regnaturos esse dixerit: Meo tamen sensu rei sermonique poetae accommodatius est hoc: Bellorum ciuilium noxa interdum a Remi caede repetebatur, qua tota posteritas culpae et piaculo erat obligata; iam bellis ciuilibus expiatus Remi sanguis videbatur, vt v. c. Horat. Epod. 7, 17. Itaque ea poetae mens: Temporum antiquorum integritatem et puritatem iri restitutum, qualis illa fuerit, antequam fraternus *sanguis in terram defluxit* primumque illud parricidium fuit commissum. Pacatis iterum animis et fraterna concordia pristina rem Romanam moderari et tueri quasi videbuntur Remus ac Romulus. De Agrippa cum Seruio et aliis cogitari non posse, recte Burmannus monuit. Quod vero poetae animum ad has rerum imagines deduceret, vt *Fidem,* et *Vestam,* cum *Remo* ac *Romulo* commemoraret, fuisse suspicor etiam hoc, quod, vt ex topographiis Romae disci potest, in Palatino monte, adeoque circa Palatinam Caesaris domum, templa Fidei, Vestae ac Romuli Remique erant. Maiorem igitur haec omnia suauitatem habere debuere, si Romanus ea legeret, qui illa templa ante Augusti domum posita meminisset. Mox v. 293. 294 *Bellum* hic personam dei induere puto. Diuersa Belli a Bellona et Marte persona. Apud Plin. XXXV, 36, 16 Apelles *Belli imaginem restrictis ad terga manibus* pinxit, *Alexandro in curru triumphante.* Eam cum altera tabula Apellis Augustus in Fori sui partibus celeberrimis dicauerat. Vt tamen picturam hanc Virgilius hic ante oculos habuisse videri debeat, quod iam in Seruianis suspicatus aliquis, necesse non est. Notio haec admodum obuia et communis, vt Discordiam, Bellum, Martem, vinctos, religatis post tergum manibus, cogitemus; inprimis intes eos, qui triumphum agi, in eoque hostes captos vinctis post tergum manibus duci

ei viderant. Occurrit quoque simile argumentum in artis priscae operibus. Erat Spartae vetus signum Martis vinculo impediti. Pausan. III, 15. p. 245. Nostrum ante oculos habuit Calpurn. I, 46 de Numeriano Caesare: *dabit impia vinctas Post tergum Bellona manus, spoliataque telis In sua vesanos torquebit viscera morsus, Et, modo quae toto ciuilia distulit orbe, Secum bella geret.* Huius *porta dira*, quia dei diri et abominandi, clauditur *ferro et compagibus artis* f. vinculis h. e. foribus ferratis. Hom. θύραι πυκιναὶ et πυκινῶς ἀραρυῖαι. *Iani templum*, quod *Ianus Quirinus*, vel *Ianus Quirini*, vel *Ianus geminus* appellatur, respicere putatur et recte. Aen. VII, 607 *Sunt geminae Belli portae, sic nomine dicunt. Centum aerei claudunt vectes, aeternaque ferri Robora, nec custos absistit limine Ianus.* vbi vid. Not. Plutarch. de Fort. Rom. p. 322 B. ἐκλάσθη δ' ἐν τότε (sub Numa) καὶ τὸ τοῦ Ἰάνου πύλον, ὃ πολέμου πύλην καλοῦσι, vt recte iam Xylander vertit non τύχην. Pax occludit Ianum ap. Lucan. I, 61. 62. Contra Pacem clauso Iano inclusam teneri, interpretatio et sententia Ouidii esse videtur Fast. I, 281, si locum recte capimus. Apud Aristoph. in Pace 222 sqq. Πόλεμος Pacem antro incluserat. Adeo variis modis et accipi et reddi potuit res, cum antiqua Iani aedicula, ad modum templi amphiprostyli vtrinque peruia, quae, bello indicto, prisco more patebat adeuntibus et supplicantibus, pace facta occludi soleret; visum enim est Bellum modo coerceri portis clausis, ne ille deus portis apertis foras erumperet, modo Pax inclusa teneri, ne auolaret. Itaque idem templum et Iani et Belli et Pacis habitum. Si Valer. Flacc. III, 253 *tunc porta trucis ibit infera belli* hunc locum respexit, probabile fit, alteram in eo loco lectionem, *porta effera* veram esse. Iam porro *Furor impius*, h. e. Bellum ciuile; vt apud Horat. Petron. et al. Ouid. I ex Pont. 2, 126 de Augusto: *Clausit et aeterna* ciuica bella *sera.* cf. Petron. B. Ciu. 256 sq. *nodi* exquisite pro vinculis, catenis. Virgilium ante oculos habuisse videtur Manil. iam Cerdae laudatus, I, 921 *iam bella quiescant, atque adamanteis Discordia vincta catenis Aeternos habeat frenos in carcere clausa.* et Ouid. I Fast. 702 *Gratia Dis domuique tuae: religata catenis iampridem nostro sub pede Bella iacent.* At ipsi Virgilio praeiuerat Ennius apud Horat. I Serm. 4, 60 *postquam Discordia tetra Belli ferratos postes portasque refregit.*

EXCVRSVS X.

Mercurius ad Poenos placandos miſſus.

I, 297. *Haec ait et Maia genitum demittit ab alto* ſqq. Videtur hunc poetae locum expreſſiſſe caelator gemmae non ignobilis e Muſeo *Bourdalouii*, poſt Montefalc. in Virgilio Londinenſi, Iuſticiano et Ambrogiano repetitae, in qua Iupiter in medio ſedens, Venus iuxta cum Amore Ioui ſupplicans, ex altera parte Mercurius cum mandatis Iouis diſcedens; modo ſatis liquido conſtaret, an a manu antiqua opus illud profectum ſit; mihi vero omnes illae gemmae Virgilianae, vt aliae Romani argumenti, recentia ingenia prodere videntur; non enim id fuit ſuorum poetarum ſtudium Romanis, nec Graeci artifices latini carminis peritiam tantam habuiſſe videntur; contra ſaeculo XV et XVI cum Graecae fabulae vulgo ignorarentur, ad Romanam hiſtoriam ac ritum reuocari priſca monumenta, ad eundem alia recentia opera confici, paſſim ſolebant. Caeterum celeritati bene conſulitur a poeta, omni Iouis ſermone omiſſo, quo mandata Mercurio data erant; quaenam illa fuerint intelligimus ex iis, quae Mercurius exſequitur. Mercurius autem animis, vt h. l. Didonis et Poenorum, molliendis et flectendis inprimis idoneus deus, qui *feros cultus hominum recentum*, adeoque et barbarorum, quales Poeni erant, formauit. Scilicet hoc ad perſuaſionis vim pertinet, in monendo, conſiliis dandis, et ſic porro; vt Odyſſ. α, 37 ad dehortandum a ſcelere Aegiſthum Mercurius mittitur. Omnino oeconomia fabulae huius primi libri eſt eximiae artis. Carthaginis aduerſus Aeneae fata tuendae ſtudio (v. ſup. 13. 19) Iuno Aeneam immiſſa tempeſtate perdere voluerat. Atqui hac ipſa tempeſtate in Carthaginis huius, cui Iuno metuit, littus eiicitur Aeneas. Iam mireris vtique poetam hoc caſu non eo vti, vt tanto maiorem nobis ſuper Aeneae diſcrimine ac periculo, ex Iunonis odiis in illa ipſa terra et vrbe, quae deae tantopere curae cordique erat, impendente, ſollicitudinem faciat. Sed poeta aliam viam eſt ingreſſus. Ne Aeneas vllum in his locis periculum adeat, mittitur Mercurius ad Poenorum Didonisque inprimis animos placidos et propitios efficiendos. Quo facto, cum tamen vel ſic Venus haberet, quod Iunonis odia et iras metueret, Cupidinis mox illa opera vtitur (inf. 670 ſqq.), vt Didonis animum amore in Aeneam inflammet, quo minus illa Iunonis aliquo monitu in diuerſa conſilia impulſa in eius perniciem conſpiret. Interea Iuno, dum his iam malis aliter occurri non poſſe videt (v. IV,

 90 ſqq.),

90 sqq.), hoc ipso Didonis et Aeneae amore ad auertendum ab Italia Aeneam et intercipienda adeo Romae fata vti constituit; sed quo minus illa res exitum habeat, Iupiter, cui fatorum ordo inprimis curae esse debet, cauet (ibid. v. 223 sq.). cf. sup. Excurs. I*.

EXCVRSVS XI

Dido a Sichaei Vmbra monita.

I, 353—359. *Ipsa sed in somnis inhumati venit imago Coniugis, ora modis attollens pallida miris; Crudelis aras traiectaque pectora ferro Nudauit, caecumque domus scelus omne retexit; Tum celerare fugam patriaque excedere suadet, auxiliumque viae veteres tellure recludit Thesauros, ignotum argenti pondus et auri.* Quae de mariti specie per somnum oblata narrantur, a poeta ipso adornata videntur, nec incommode ad epicam poesin, vt miraculo animum teneat. Forte poetae, praeter historiam, debetur etiam illud ad rei atrocitatem adiectum v. 349 *ante aras.* Nam vulgo, cum venatum exisset, a fratre vxoris insidiis petitus interiisse Sichaeus traditur: vide Cedrenum p. 140 B. et Io. Malalam Chronograph. p. 68 (p. 206 ed. Oxon.), qui Seruium ad h. l. descripsit, sed, vt apparet, multo integriorem quam qualem nunc habemus. cf. Eustath. ad Dionys. Perieg. v. 195. Sed, vt poeta ante aras id factum mallet, occasionem fingendi praebere potuit hoc, quod maritus Didonis sacerdotio Herculis functus esse memoratur. cf. Iustin. XVIII, 4. Iam somnii visum potest illud quidem ita accipi, vt ipsum facinus, quasi Dido rei gestae interesset, somniantis animo fuerit obiectum. Sed poeticae rationi magis consentaneum, vt, quae a Sichaei Vmbra verbis sunt exposita, tamquam gesta enuntientur; vt in notis exposuimus. Similiter Vmbra Sichaei mox abditos thesauros indicat, quo loco repositi sint, vt itineris subsidium ac viaticum Didoni fugienti sint. Sic Hectoris Vmbra inf. II, 297 *effert* sacra, efferenda esse gestu significat. Thesauri Didonis adhuc Neronis tempore lusum auaritiae fecere. v. Tacit. Annal. XVI, pr.

EXCVRSVS XII.

Pius Aeneas.

I, 378. 379. *Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste Penates Classe veho mecum, fama super aequora notus.* Notati hi versus, quod Aeneas egregie se ipsum commendat. Recte, nostris moribus si rem aestimes; secus, si heroicis; vt ex toto Homero

mero satis constat. Exempla aliorum v. ap. Pierson. Verisim. p. 206: adde Spencium (in *Essay on Pope's Odyssey P. I. p. 52*). Hic ipse versus ex Homero adumbratus Odyss. ι, 19. Vlysses apud Alcinoum: Εἴμ' Ὀδυσεὺς Λαερτιάδης, ὃς πᾶσι δόλοισιν Ἀνθρώποισι μέλω (*carus et honoratus sum propter sagacitatem consiliorum in re bellica*) καί μευ κλέος οὐρανὸν ἵκει. *fama super aethera notus*, ex poeticae orationis genio, nihil aliud quam simpliciter, celeber et inclytus. Inclytum autem ac notum se calamitatibus suis dicere, minus habet offensionis etiam nostris moribus; et pietatis mentio facta hominum animos beneuolos ipsi reddere poterat. Verum et *pius*, vt omnino in Aeneide, perpetuum est Aeneae attributum, quod, Homerico more, proprio nomini tamquam aliud proprium adiungitur. Sic et *pater Aeneas*, quod antiquiore sermone honoris vocabulum fuit, ac reuerentiae amorisque, inprimis regibus tributum. Sic Odyss. θ, 145 ξεῖνε πάτερ. Cum autem *pietatis* notio tam late pateat: quaeri potest, quo tandem sensu poeta accipi voluerit. Fuit enim Aeneas *pius in patrem:* vnde III, 481 de Anchise: *o felix nati pietate*, fuit *in filium, in patriam, in deos.* Scilicet hoc vltimo respectu dictus est *pius* a poeta, θεοσεβής, religiosus. Docent hoc adiuncta, h. l. *raptos qui ex hoste Penates classe veho mecum.* Lib. II, 691 *Iupiter, adspice nos, et, si pietate meremur, Da deinde auxilium.* Cum pietate iustitia iungitur inf. 544. 545. Quod autem in Penatibus, de quibus v. Exc. IX ad lib. II, secum abductis Aeneas inprimis gloriatur, ad veterem religionem pertinet. Nondum excisa plane et euersa videbatur resp. superstitibus adhuc diis tutelaribus seu patriis, eorumque vasis et sacris instrumentis. Qui in coloniam mittebantur, sacra metropoleos suae secum abducebant. Si sacra, h. e. dii patrii et eorum vtensilia, essent seu vi seu fraude et furto ablata, grauissima calamitas ea habebatur. Vt deos elicerent, qui vrbem oppugnabant, aut vt deos vinculis ligarent, qui obsidione graui premebantur, ad eandem religionem pertinebat. Capta igitur vrbe, praecipua ea cura inprimis sacerdotum, vt deorum signa et vasa salua essent, dum aut absconderent ea, aut secum asportarent. Sic Panthus Apollinis sacerdos II, 319 fugiebat, *sacra manu victosque deos* ferens. Sigillatim haec satis exposita passim sunt a viris doctis; nobis curae fuit, vt ad rationes suas et caussas ea referrentur; idque teneri velim etiam in aliis.

EXCVRSVS XIII

De iis quae deorum praesentiam arguunt.

I, 402—404. *Dixit, et auertens rosea ceruice refulsit, Ambrosiaeque comae diuinum vertice odorem Spirauere; pedes vestis defluxit ad imos, Et vera incessu patuit dea.* Habemus hic exemplum ἐπιφανείας numinis insigne. Non iniucundum erit, paucis exponere, quibus modis poetae, Virgilius et Homerus, deorum praesentiam vel in discessu arguant, inprimis cum viri docti, qui in hunc locum inciderunt, sequuti fere sint Heliodori Aethiop. lib. III p. 148. 149 ed. Bourd., a quo tamen non tam poeticas rationes, quam theosophorum commenta exposita esse manifestum sit.

Quoties igitur poetae, inprimisque principes isti, deos cum hominibus agere iisque interesse faciunt; faciunt autem hoc saepissime, ex recepta inter veteres persuasione, ad quam diuinae naturae species humana vulgo credita necessario ducere debuit, in priscorum hominum et heroum vita, fere vt in vita patriarcharum, deos inuisere homines, iis occurrere, sermones ac consilia communicare solitos; quoties igitur deos inter homines agere memorant poetae: si modum quidem et rationem exponunt, quam tamen saepe declarare negligunt: aut dii, etsi cum hominibus agunt, plane se hominum visui non subiiciunt, aut in conspectum veniunt manifesti, aut forma humana adsumta se offerunt; vt tamen mox, saltem in discessu, diuinae praesentiae nonnunquam signa aliqua edant.

In variandis his sequuntur poetae nonnullas alias opiniones inter priscos homines receptas: primo quidem, deos propria sua ac diuina specie a mortalibus aut omnino cerni non posse aut sine vitae discrimine, saltem oculorum caecitate, (v. c. Hymn. in Vener. 188. v. ad Callim. L. P. 82 Spanhem. et ad 102) non posse cerni: nisi forte ab hominibus, qui θεοφιλεῖς, a diis amati essent: οὐ γάρ πω πάντεσσι θεοὶ φαίνονται ἐναργεῖς, Odyss. π, 161. Contra χαλεποὶ δὲ θεοὶ φαίνεσθαι ἐναργεῖς, Iliad. υ, 131. cf. Spanhem. Callim. Ap. 9. Quoties igitur alios homines adeant dii, specie eos humana assumta illis occurrere: esse vero diuinam speciem humana maiorem, longeque pulchriorem; itaque quoties pulchritudine insignis aliquis mortalis sese offert, numen sub ea specie latere suspicari solent; vt in Hymno in Dionys. 19. 20: porro deos nube modo candenti modo caliginosa amictos ad homines, quibuscum agunt, accedere. Quae omnia cum sensuum nostrorum iudicio ita coniuncta sunt, vt omnium temporum

porum populorumque opinione, nisi qui aut belluino more viuunt aut ad summam philosophiam expoliti sunt, recepta ea fuerint. Iam si *in hominum conspectum*, quibuscum tamen agunt, omnino *non veniunt dii:* solent fere verba eorum tantum audiri, quibus is, quem alloquuntur, facile numen agnoscere potest, vel quod deus suum nomen effatur, vel quod dei vox iam olim nota et saepius audita erat. Ita Vlysses (Iliad. κ, 512) et Achilles de Mineruae vel non conspectae voce nihil dubitant, et notum Aiacis illud apud Sophoclem: Ὦ φθέγμ' Ἀθάνας φιλτάτης ἐμοὶ θεῶν, Ὡς εὐμαθὲς σου, κἂν ἄποπτος ᾖς, ὅμως Φώνημ' ἀκούω etc. Diuersa ratio est, qua Apollo Iliad. π, 788 sqq. loco inter paucos splendido, Patroclo etsi inuisus terrorem infert.

Sin *in conspectum veniunt* dii *manifesti:* diuina specie, hoc est maiores ac pulchriores humana forma, tum apparent; multa fere luce oculos obtundunt: ita vt haec ipsa lux praesentiam numinis arguere credatur. Sic inf. IV, 358 *Ipse deum* (Mercurium) *manifesto in lumine vidi Intrantem muros, vocemque his auribus hausi.* Etiam plena luce domus memoratur, v. c. Hymn. in Cerer. 188. 190, vbi cf. Ruhnk. Interdum tamen ad terrorem omnia comparata sunt: species, oculi, habitus; ita nube caliginosa et atra amicti sunt dii, vt Venus lib. XII, 416. Iuno vero cum procella venit: lib. X, 633 *caelo se protinus alto Misit agens hiemem, nimbo succincta, per auras.* Enimuero hoc spectat iam propius ad illa, quae a consilio nostro aliena sunt, cum deorum praesentia omnem naturam sensu aliquo perfundere creditur: dum dii, modo cum aeris, ventorum, marisque tranquillitate et aurae silentio adueniunt: in quam rem loca congesta v. ap. Valken. ad Theocr. 2, 38: modo ventorum marisue tumultus praesentiam dei arguit. Cum his coniunctae sunt ἐπιφάνειαι deorum in templis, sub sacrorum sollennium aut oraculorum edendorum tempus: de quibus nunc non agitur, et copiose actum ab aliis, inpr. a Spanhem. ad Callim. Itaque nec attingam, quae ex his ipsis deorum apparitionibus ad Manes aut Vmbras per somnum oblatas translata sunt; vt de Creusa Aen. II, 773; tandem etiam ad homines diuinitus afflatos, vt de Sibylla VI, 49. 50. Verum vt ad illum deorum conspectum redeamus, quo, quoties eorum ministerio poeta vtitur, illi prodeunt: si manifesto numine occurrunt, fieri id fere animaduertas vel occursu alterius dei, vel vt filio, marito, aut amico a se homini, in conspectum veniant. Sic inter pugnas dii sibi occursant in Iliade, sic Achilli Thetis, et Aeneae

se mater Venus — *non ante oculis tam clara, videndam Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit — confessa deam, qualisque videri Caelicolis, et quanta, solet*, lib. II, 591. Veniunt quoque dii in conspectum vnius tantum, etsi in magna hominum frequentia, ita vt caeteri omnes ne sensum quidem numinis praesentis habeant: sic vni Vlyssi eiusque canibus manifesta fit Minerua, Od. π, 160. Sic soli Peleo Thetis apud Apollon. IV, 854 spq. et Achilli in media Achiuorum concione, sed soli, conspicitur Minerua, statimque agnoscitur, δεινὼ δέ οἱ ὄσσε φάανθεν, Iliad. α, 200. Iliad. ρ, 334 Aeneas Apollinem ἔγνω ἐσάντα ἰδών. Caeterum ex loco hoc Heliodorus illud duxisse videtur, quod ex fixo et constanti obtutu deum intelligi dixit. Species autem diuina modo ab aeterna deorum iuuentute, ac pulchritudine, modo cum attributis ex poetarum et artificum doctrina et vsu, declaratur.

Verum frequentissima ratio ea est, vt ad eum, quem volunt, accedant eumque alloquantur, *humana forma induti*, noti fere alicuius et familiaris, sicque ei ludum faciant, vt cum mortali se agere ille putet; Tumque dii consequuti id, quod volebant, interdum abeunt, vt nec agnoscantur: v. c. Iliad. ρ, 70. cf. φ, 285 sqq. χ, 226 sqq. Sic etiam inobseruati discedunt, qui per somnum se offerunt, vt Minerua Od. ζ, 41 sqq. δ, 795 sqq. et cum Tiphy illa per somnum adstat Orph. Arg. 538. 554. Interdum, vt numen suum prodant, forma humana deposita, diuina conspicui fiunt: Sic Venus in Anchisae amplexibus: Hymn. in Ven. 181 sqq. 175. cf. Burm. ad Anthol. Lat. IV, 13, 11 si irati sunt *maiores maioresque fiunt*: Callimach. in Cer. 59. cf. Wessel. ad Herod. VIII, 38: aut inter dicendum agendumque oculis, voce, toto corporis habitu mortali forma maiore produnt se, vt omnino diuinae naturae indicium vel originis habita est oris corporisque maiestas, vel pulchritudo. *specie*, ait ille ap. Ouid. III Met. 609, *cultum faciemque gradumque: Nil ibi, quod posset credi mortale, videbam.* Ita Iris, quae Beroen simulabat, Aen. V, 647 *diuini signa decoris Ardentisque notate oculos, qui spiritus illi, Qui vultus, vocisque sonus vel gressus eunti.* cf. Odyss. ν, 288, vbi Minerua, proditura se deam, repente inter dicendum femina fit eximia specie; de Cerere autem Hymn. 188. 189, vbi v. Ruhnk. Inprimis autem huc spectat Iliad. γ, 396 sq., vbi Veneris anui assimulatae consiliis obsequi cum nollet Helena, tum illa manifesta adstat dea, καί ῥ' ὡς οὖν ἐνόησε θεᾶς περικαλλέα δειρήν, Στήθεά θ' ἱμερόεντα, καὶ ὄμματα μαρμαίροντα, Θάμβησέν τ' ἄρ' ἔπειτα· quem ipsum locum Virgilius versibus

versibus supra adscriptis ante oculos habuit, rem tamen aliter tractauit: *auertens rosea ceruice refulsit* etc. Scilicet occurrit apud poetas tandem et illa ratio, vt *non nisi sub discessum*, modo ad terrorem faciendum, modo ad numen testandum, mortali forma exuta, diuina specie numen spectantium oculos praestringat. Itaque h. l. diuinam speciem numenque arguit pulchra ceruix, coma suauiter spirans, palla deae defluens, cum antea venatricis more esset succincta, tandemque incessus. Videamus de singulis.

Scilicet si abeuntes numen manifestum ac confessum faciunt, signis fere atque notis id faciunt sequentibus: Peractis mandatis modo discedunt sic vt ad Olympum redeant, vt de Mercurio iuuenis faciem mentito Od. κ, 307. 308 Ἑρμείας μὲν ἔπειτ' ἀπέβη πρὸς μακρὸν Ὄλυμπον ille ad Olympum redit; modo subito ex conspectu eorum, quibuscum loquebantur, auferuntur, euanescunt vel auolant. Alias abeuntes, forma adscititia abiecta, diuinam speciem a tergo ostendunt. Sic Apollo in Butae formam conuersus: *Mortales medio adspectus sermone reliquit, Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram. Adgnouere deum proceres diuinaque tela Dardanidae, pharetramque fuga sensere sonantem,* Aen. IX, 657 sq. Apollinem hic vides in aerem sublatum; cum alibi nube vel obscura caligine inuoluant se dii, quippe qui omnino, vt inuisi sint, nube se operiant, atque eos quoque, quos subducere vel occultare volunt, nube obducant, vt toties ap. Homerum fit. Sed aliis locis abeuntes deos declarat incessus leuis ac celer, et volanti similis, vt vix pedibus terram attingant; qualis omnino deorum incessus esse fertur, ἄτε χθόνα μάρπτε πόδεσσιν Iliad. ξ, 228. cf. 284. 5; modo stellae fatuae cadenti Iliad. δ, 75, modo columbae, modo accipitris volatui comparatus. Notus locus Iliad. ε, 778 Αἱ δὲ βάτην τρήρωσι πελειάσιν ἴθμαθ' ὁμοῖαι. Harpae etiam, quae ex aquilarum genere est, Minerua coelo descendens assimulatur Iliad. τ, 350. 1, et Neptunus Calchantis habitu Achiuos ad pugnam adhortatus Iliad. ν, 62 sqq. Αὐτὸς δ', ὥς τ' ἴρηξ ὠκύπτερος ὦρτο πέτεσθαι etc. et subiicit Aiax: non hic fuit Calchas: Ἴχνια γὰρ μετόπισθε ποδῶν ἠδὲ κνημάων Ῥεῖ' ἔγνων ἀπιόντος (leui scilicet et suspenso gressu)· ἀρίγνωτοι δὲ θεοί περ. At in Odyss. α, 320 Minerua, cum sub Mentae persona Telemachi animum erexisset, ἀπέβη, Ὄρνις δ' ὡς ἀνόπαια διέπτατο, et Odyss. γ, 371. 2 eadem apud Nestorem ἀπέβη Φήνῃ εἰδομένη· θάμβος δ' ἕλε πάντας ἰδόντας. Serpentis lapsum ac tractum nusquam a poetis Graecis vidi deorum incessui assimulari: vide tamen Spenc.

Spanc. ad h. l. Singulare est inf. IX, 15. 19, quod Iris arcu et sereno coelo discessum suum mirabilem facit.

Cum dei discessu coniunctum interdum illud, vt praeter naturam mira aliqua vi affici sentiat modo animum modo corpus is, qui cum deo in mortalem mutato egerat. Sic supra memorato loco Iliad. ν, 62 sq. Neptunum, qui Calchantis personam induerat, agnoscit Aiax manuum pedumque insolito vigore viriumque refectione, v. 74. 75, et tetigerat eum deus discedens sceptro suo. Imitatus hoc est Quint. Cal. XI, 142—144. Aliud exemplum habes Iliad. υ, 81. uo Apollinis Aeneam restituentis: Ὣς εἰπὼν ἔμπνευσε μένος μέγα ποιμένι λαῶν, et Odyss. α, 320 Minerua discedens Telemacho non modo incessu, sed et ex eo manifesta fit: τῷ δ' ἐνὶ θυμῷ θῆκε μένος καὶ θάρσος. Hoc idem faciunt interdum dii tacite et occulte, vt Pallas Menelaum nouis viribus recreat Iliad. ρ, 569.

Quandoquidem in ipso discessu diuina species humanae formae succedit, commemorantur quoque illa, quae in specie diuina memorabilia sunt: summa oris pulchritudo aut maiestas, corpus humano maius et augustius, cum pulchritudine candor corporis, comae promissae, quales perpetuam deorum iuuentam decent, vt in Cerere, Hymn. v. 277, 8, et in loco nostro Virgilii.

Quod inter praesentis numinis signa refertur gratus odor, quem sine totum corpus siue coma exhalat: vti in Venere, h. l. *ambrosiaeque comae diuinum vertice odorem Spirauere*; et Dianae nec in adspectum prodeuntis praesentia ex diuino odore agnoscitur ab Hippolyto apud Eurip. Hippol. 1391: id quidem ductum est ex antiqua vita, quando regiae opulentiae erat, vnguentis suauibus delibutum corpus habere, antequam frequentioribus commerciis copia maiore et expeditiore sumtu vnguenta Asiae in Europam illata sunt. A regum autem luxu, qualis tum erat, adumbrata deorum vita, adeoque in eam traductum etiam vnguentum ambrosia dictum. Sic de Iunone Iliad. ξ, 170 sqq. et de Venere Odyss. θ, 364. 365. et sup. Georg. IV, 415 sqq. Hoc tamen diuinae naturae argumentum non nisi in elegantioribus diis locum habere potest; vt in Venere et Apolline; in Diana etiam ap. Eurip. l. c.; in Flora apud Ouid. Fast. V, 376: alia exempla v. ap. Burman. ad Anthol. Lat. IV, 13, 30. Insignius caeteris est in Hymno Homer. in Cer. 274 sqq., quod apponam, quia reliqua quoque praesentis numinis argumenta sub discessum continet: ὣς εἰποῦσα θεὰ μέγεθός τε καὶ εἶδος ἄμειψε, Γῆρας

Γῆρας ἀπωσαμένη· περί τ' ἀμφί τε κάλλος ἄητο, Ὀδμὴ δ' ἱμερόεσσα θυηέντων ἀπὸ πέπλων Σκίδνατο. τῆλε δὲ φέγγος ἀπὸ χροὸς ἀθανάτοιο Λάμπε θεῆς, ξανθὴ δὲ κόμη κατενήνοθεν ὤμους· Αὐγῆς δ' ἐπλήσθη πυκινὸς δόμος, ἀστεροπῆς ὥς· Βῆ δὲ δ' ἐκ μεγάρων. Videmus hic sub discessum Cereris formam diuinam receptam: pulchritudinem, ambrosium odorem, candens corpus, comam promissam; lucem per domum fusam. Imitatione quoque expressa res in templis: v. c. de Dea Syria et in teletis: vt ap. Apulei. XI.

Et hi quidem priscae et epicae poeseos praecipui modi diuinam praesentiam declarandi, super quibus multa possint argutius disputari, nisi hoc a consilio nostro esset alienum; et facere hoc cuiuis ex superioribus est in promtu. Quando autem de origine et caussa huius phantasmatis hominum mentibus subnati quaeritur, ablegandus est lector ad Exc. I ad lib. IX, 638. Nec tamen existimandum est, semper haec tam accurate et diserte a poetis tractari. Quin saepe satis habent, deum memorare cum mortali agentem, numen suum manifestantem, et a mortali agnitum, nulla tamen re adiecta, qua intelligatur, quomodo id fieri potuerit. Scilicet iam ab initio inter poetam et lectorem tacito consensu convenerat, posse et solere a diis fieri ea, quae naturae morem deserunt eoque ipso mirationem faciunt. Exempla vide Iliad. ν, 319, vbi Neptunus Aeneam non latet, et ρ, 334 Apollinem idem Ἔγνω ἐσάντα ἰδών. adde Iliad. β, 172. ε, 794. 815. Sic inf. XII, 632 *Iuturnam* sororem agnoscit Turnus, nec additur, quo signo vel argumento.

EXCVRSVS XIV

Equi caput omen Carthaginiensium fortunae.

I, 442—445. *Poeni Effodere loco signum, quod regia Iuno Monstrarat, caput acris equi; sic nam fore bello Egregiam et facilem victu per saecula gentem.* Caput equinum adeo auspicium et omen fuit futurae fortunae; fore Poenos gentem bellicosam et rerum copiis (ex agricultura, nauigatione et commerciis populorum) affluentem. Iustin. XVIII, 5, 16 *Ibi quoque equi caput repertum*, bellicosum potentemque *populum futurum significans, vrbi auspicatam sedem dedit.* Quas fidiculas verbis, *facilem victu* fore gentem, interpretandis adhibuerint viri docti, vide ap. Cerd. Burm. Trapp. Si Carthaginiensium historiam inspicere meminissent viri docti, in multis huius et quarti libri locis minus turbassent. Celebrata satis inter veteres res est, Carthaginienses agri colendi studiosissi-

diosissimos fuisse, et totum illum Africae tractum laetissime cultu summae fertilitatis efflornisse. Itaque praeclare iis portenditur perpetua victus copia et affluentia; et *facilis victu* est is, qui facilem et paratum victum habet: εὔπορος; vt agrum *frugibus* vel *frugum facilem* dixere veteres. Tenendum scilicet, ea, quae in vulgari oratione τὸ *facilis* pro adiectiuo adiunctum habent, poetice ita efferri; vt si *alloquium regis facile* exprimendum sit, *facilem regem alloquio* vel *alloquii* dicat poeta, vt Val. Fl. V, 407 *littus quod faciles appulsus habet*, idem *littus facile appulsibus*. Ita, quae *victum facilem* fundit humo *tellus* Georg. II, 460, est etiam *tellus victu facilis*; et sic *gens victu facilis*, quae habet victum, alimenti copiam paratam, affluentem, propter agrorum scilicet fertilitatem et vbertatem. Simili modo infinita alia ad prosaicam formam comparanda sunt. Aen. VIII, 318 *asper victu venatus*, h. e. qui victum asperum, qualis est vitae asperae, durae et pauperis, praebet. *nox aspera curis*, Val. Fl. III, 362, quae curas asperas secum affert, et sic porro. *Equus* autem quidni ferax et laetum solum, equis alendis idoneum, ominetur? quum hoc armentum pabuli copiam et vberem agrum inprimis sibi poscat. Vide, si talis res auctoritate indiget, Columellam de R. R. VI, 27. Varia quidem de hoc portento inter fundamenta vrbis reperto fuit narratio, nam alii (v. Iustin. l. c. Seru. et Pompon.) primo caput bubulum, alii palmam simul repertam tradiderant, proxime tamen ad nostrum alii ap. Eustath. ad Dionys. Perieg. 195 εὗρον κεφαλὴν ἵππου, καὶ συμβαλόντες σημαίνεσθαι σχολὴν αὐτοῖς καὶ παρ' ἄλλων δόσιν τροφῆς, καθὰ καὶ τοῖς ἵπποις, ἔκτισαν ἐν τούτῳ τόπῳ Καρχηδόνα. sane diuersa interpretatio de otio ac pacis studiis, inprimis ex mercatibus; vides tamen hoc ipsum, *facilem victu*, ita expressum, vt sine multo labore victum inueniant. Quod Aen. III, 540 sqq. diuersum ex equis augurium petitur, nihil officit. Poterant enim eaedem res diuersis temporibus et rerum conditionibus ad diuersa trahi omina. Ita ἵππον πολέμιόν τε καὶ ἐπήλυδα, *bellicosum et aduenam* interpretabantur vates Telmessenses ap. Herodot. I, 78.

EXCVRSVS XV.

Pictura in templo Carthaginis ab Aenea perlustrata.

I, 453 sqq. *Namque sub ingenti lustrat dum singula templo, Dum — Artificumque manus inter se operumque labores Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas*. De pictura vulgo haec accipiuntur:

piuntur; et v. 464 *picturam* expresse appellauit. Quod si verum est, aduersus temporum rationem peccare poeta maluit haec commemorans, modo gratis rerum imaginibus delectaret. Nam *Iliacis temporibus non fuisse* pingendi artem *apparet.* v. Plin. XXXV, 6. Obseruatum hoc iam est Gogueto *de origg. legg. art. et discipl.* Tom. III, p. 346. Et Homerum sculpturae opera in omni metallorum genere memorare, *nulla picturas,* vnicuique Homerum legenti facile succurrit. Videndum igitur, an Virgilius non de pictis tabulis, sed de anaglypho opere, et quidem ex aere, quod antiquissimum fuit genus, et quo ducunt fores ex aere factae v. 448. 449, agere dicendus sit? Nam, quod *picturam* dixit, hoc poetica elegantia de quouis opere, quod figuras rerum ac signa repraesentat, bene memorare potuit. Accipiendum autem ita esset de sculptorio opere in foribus templi ac valuis ex aere facto: in his enim, vt et in fastigiis, templorum pariter ac palatiorum frequens caelatura: cf. Pauf. I, 24. V, 10. X, 19. VIII, 45. cf. Drakenb. ad Silium II, 32. Ouid. Met. II, pr. et solent poetae in argumentis eiusmodi sculpturae sibi placere: vt iisdem in locis. Non picturam sed sculpturam expressit etiam, qui haec imitatur, Silius in Elissae nostrae templo: *stant marmore maesto Effigies, Belusque parens, omnisque nepotum A Belo series,* Pun. I, 86. Habuit tamen ille ante oculos simul alterum locum Aen. VII, 177, vbi Pici regia similiter describitur. At Valer. Fl. V, 411 in fastigio templi (ita quidem nobis videtur) et in foribus 417—465 expressas historias apud Colchos memorat; sapienter quidem hoc; sed idem in operis summa infelix; non enim apparet, quorsum ista descriptio anaglyphi inserta sit. At noster poeta ad confirmandum Aeneae animum his rerum imaginibus egregie vtitur. Anaglypha idem et alibi memorat, vt inf. 640. Inter haec tamen commento illi sculpturae h. l. non magis confidam, quam ei, quod multo minus probabiliter in animum venit viro docto, vt crederet, hic de textura agi. Nisi vim facias verbis, non nisi de tabulis pictis agere poeta potuit: et dicendus ille est maluisse morem Italiae suae sequi, in qua passim visebantur porticus templorum pictae. Res Troianas inter argumenta fuisse, vel ex Petronio 29 et 89 discere licet: cf. Wernsdorf. V. C. P. Min. T. IV, p. 605. Nihil frequentius eodem more inter Graecos, quos, parietes templorum et porticus picturis exornasse, multa docent exempla apud Plinium et Pausaniam, vt Athenis I, 17 in Thesei templo; I, 18 in templo Dioscurorum; I, 20 in t. Bacchi;

chi; cf. c. 25. 26. Athenaeum X, p. 456 extr. Troiani autem belli historiae, etsi in populo, qui nihil cum Troianis et Graecis commune haberet, recte tamen poterant operis ab arte profecti argumentum praebere. Solet enim ars externas historias, inprimis claras et nobiles, sibi materiem facere; et ab Etruscis similiter belli Troiani historiam, quamquam illa aliena ab hoc populo erat, in tot monumentis, inprimis sepulcralibus, expressam videmus. Caeterum ea, quae mox memorantur, non continui alicuius operis vniusque tabulae argumentum sunt habenda; certe nihil in poeta video, quod ita statuere iubeat; sed singulae historiae singulorum operum argumentum constituere putandae.

EXCVRSVS XVI

De Rheso.

I, 469. *Nec procul hinc Rhesi niueis tentoria velis.* Nouauit plura in rebus Troianis Maro, ab Homero aliena, et morem aetatis suae praetulit; Tragicos ea in re sequutus, qui equites, tubas, et alia memorant, quae heroica vita ignorauit. Nunc *tentoria* narrat *niueis velis:* in quibus non tam illud me mouet, quod *niuea* tentoria fecit, eo scilicet, vt vel noctu nitore fulgentia late essent Diomedi et Vlyssi speculantibus conspicua; sed quod Troianis temporibns tentoria nondum erant *lintea.* Achiuorum *κλισίαι* stipitibus lignisque constabant, vimine intertexto humoque aggesta, adeoque tuguria potius. v. Iliad. *ω,* 449 sqq. cf. Eustath. ad Iliad. *α,* 185. Recte et Tzetza in Antehomericis, quae MS. apud me habeo: Achaei: *τεῦξαν δὲ κλισίας πλεκτάς, σταβάροις* (h. e. *σταυροῖς*) *ἀραρυίας.* Thraces vero illa nocte ne in talibus quidem tentoriis, sed, vt erant, nuda humo recubabant; *πεδοστιβᾶς* vt in Rheso 763 sqq. quid? quod totus Troianorum exercitus sub dio noctem agebat, quantum quidem ex Homerica lectione memini. Etiam Rhesi Trag. auctor tantum *εὐνὰς* Thracum et *κοίτας* memorat.

EXCVRSVS XVII

De Troilo.

I, 474—478. *Parte alia fugiens amissis Troilus armis, Infelix puer, atque impar congressus Achilli; Fertur equis, curruque haeret resupinus inani, Lora tenens tamen; huic ceruixque comaeque trahuntur Per terram, et versa puluis inscribitur hasta:* Troilus Priami f. (aliis Apollinis. cf. Not. ad Apollod. p. 762)

p. 762) admodum puer, h. e. in prima iuuenta constitutus (*impubem Troilon* Horat. dixit II, 9, 15: *nimium cito Congresse Achilli Troile* Senec. Agam. 747. 748) ab Achille victus. Factum iam ante Iliadis tempora. Nam libro vltimo inter occisos ab Achille filios Priamus Τρώϊλον ἱππιοχάρμην memorat, Iliad. ω, 257. Meminit etiam Quintus Paralip. IV, 155. 419 sqq. inter superiorum temporum res ab Achille gestas; et in hoc praeiuisse auctorem Cypriorum carminum, e Proclo MS. didici. Alii serius et post Memnonis demum interitum collocasse videntur, vt ex Lycophrone 307 sqq. et Tzetza ad e. l. colligas. Et sic manifeste Dictys qui vulgo fertur IV, 9. Post Hectorem Ausonius Epitaph. 18, qui h. l. expressit. Omnino varie hanc narrationem a priscis poetis tractatam fuisse necesse est. Inprimis tamen infames fuere Achillis amores in Troilum pulcherrimum puerum, vid. Tzetza ibid. et ad e. Canter. Nou. Lect. II, 9, et h. l. Cerda post Serulum: quamquam Tzetza pro solita sua stultitia sponsione certat, Troilum magnum iam natu fuisse. Nata autem sine dubio est ea fabula e poetarum lusibus, qui puerorum amores inprimis Achillis exemplo defendebant; quam ad rem summum illud occisi Patrocli desiderium memorari solebat. Fuere ex eo genere plures, vt Phanocles, cuius Ἔρωτες ἢ Καλοί nuper in memoriam reuocati fuere fragmento a Ruhnkenio V. C. retractato. cf. Notae ad Apollod. p. 532 sqq. Illud mireris, quod iam Lycophron fabulam hanc Troili interpolatam sequutus esse videtur l. l. et Arae auctor carminis, quod inter Simmiae παίγνια habetur. Caeterum Virgilius Troili caedem ita narrat et tractat, vt is cum Achille congressus vulnere accepto curru exciderit, pedibus tamen ita impeditus, vt supinus e curru delapsus ab equis raptaretur (compara Iliad. ζ, 42. 43), cum interea nec hastam nec frena e manibus dimitteret; itaque hasta inuersa per terram tracta sulcos in puluere tractim faciebat; nisi cum Seruio eum malis hastam Achillis, qua erat transfixus, traxisse vulneri inhaerentem. exquisitius autem: *puluis inscribitur hasta,* quam, vt *hasta scribat in puluere.* Aliter Dictys l. l. Dares c. 33. Iosephus Iscanus VI, 289 sqq. Tragoediae Troili nomine inscriptae fuere olim Sophoclis, et aliorum.

EXCVRSVS XVIII

De Hectore circa Troiam raptato.

I, 483. *Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros Achilles.* Obseruatum, et hic et ad Homerum iam ab aliis (add.

Wernsdorf V. C. ad Epit. Iliad. P. M. T. IV, p. 742), Homerum raptati circa Troiam Hectoris non meminisse. Ter circa vrbis muros fugit Hector (Iliad. χ, 208), caesus autem e curru ligatus statim ad naues trahitur, v. Iliad. χ, 399 sq., vbi ter quotidie circa Patrocli tumulum raptare eum solebat Achilles, Iliad. ω, 14 sqq. Tractum igitur Hectoris cadauer circa muros aut vni ex Cyclicis aut ex Tragicis deberi puto, qui omnia fere belli Iliaci facta variis modis tractata et ornata pro consilii ratione saepe inflexerant et variauerant. v. Excurs. ad Aen. II, pr. Fuere autem huius argumenti tragoediae olim plures Aeschyli, Timesithei, Dionysii Tyranni, Ennii, Ἕκτορος λύτρα inscriptae, aliorum Πρίαμος, Ἀχιλλεύς. Virgilius tamen inprimis ante oculos habuisse videtur Euripidem, quem inter caeteros ille probauit, Androm. v. 105. 106. Hanc Ennius latinam fecerat, exque ea hic ipse locus de miserabili Hectoris caede superest: v. Fragm. Ennii p. 239. Est ex ea vox sonora et splendida *raptauerat* petita. cf. inf. II, 272.

EXCVRSVS XIX
De Memnone.

I, 489. *Eoasque acies et nigri Memnonis arma:* Memnonis ad Troiam aduentus, et pugna cum Achille ac caedes, inter res Iliacas post Iliadem celebre argumentum, quod inprimis nobilitauit *Arctinus Milesius*, cuius *Aethiopis* libris V olim fuit lectitata: Eius argumentum a Proclo seruatum e cod. Vatic. datum vid. in Biblioth. philol. noua. vnde intelliges, carmen illud initium cepisse ab Penthesileae accessu ad vrbem, atque etiam post Memnonis mortem complexum esse Achillis extrema, ludos funebres ei factos et iudicium armorum inter Vlyssem et Aiacem. Nihil itaque mirum, quod Schol. Pindar. I. 4, 58 Aiacis αὐτοχειρίαν ex illo carmine docet. Etiam in Tabula Iliaca a Fabretto edita Αἰθιοπὶς κατὰ Ἀρκτῖνον τὸν Μιλήσιον adscripta, tamquam ex qua rerum expressarum pars petita sit. Arctinum ad Olymp. IX Suidas, ad IV refert Eusebius Hieronymi MCCLIV, vbi v. Pontac. Scalig. Vallars. item Salmas. ad Solin. p. 599. 600 Ryck. de prim. Ital. colon. p. 440. Eidem Ἰλὶς Πέρσις tributa, de qua v. Excurs. I ad lib. II pr. Secundum veteres, quos amisimus, late describitur Memnonis fatum a Quinto Paralip. lib. II et Dicty IV, 4. VI, 10. Multis etiam olim tragoediis fuit celebratus Memnon, Aeschyli inprimis et Sophoclis, cuius Αἰθίοπες eiusdem argumenti fuisse videntur, et, quod proba-

probabile fit, vna eademque cum *Memnone* fabula. Memnonem etiam Homerus ipse memorauit Odyff. δ, 188. λ, 521 et quidem tamquam pulcherrimum iuuenem. Virgilius tamen *nigrum* appellat. Scilicet Tithoni et Aurorae filius Indos et Aethiopes adduxiffe fertur, vt Troianis opem ferret. Obfcurior eft fabula, et quae modo ad Aegyptum fuperiorem, modo ad Affyriorum adeo origines reuocetur. Vide a Pocockio congefta ad Memnonis fignum illuftrandum in ruinis Thebarum (*Defcript. of the Eaft* Tom. I, p. 101 fpp. et in Infcription. ant. graecis p. 80 fqq. 91 fqq.). Sed ne poetae abfurda commenti effe videantur, hoc faltem monebimus, Affyriorum imperium videri illo tempore vsque in Afiam minorem prolatum, atque ex iis finibus, adeoque ex Oriente (hinc *Eoae acies*), non vero ex Affyria proprie dicta, fingi vel tradi aliquem Memnonem copias Troianis adduxiffe; Indos et Aethiopes poetae vocant; quo nomine omnes ad Orientem fitos populos, in auftralibus inprimis plagis, declarabant veteres. Ornata deinde variis modis et amplificata fabula. cf. Paufan. X, 31 p. 875. Schol. Pind. Nem. 6, 85. 3, 106. add. inf. ad v. 751. Confufa tandem cum alio Memnone Aegyptio, *Pha-menopha* apud Pauf. I, 42 p. 101, alibi *Amenophis*, f. Amun-no-phi, fec. Iablonsk. de Memnone p. 31. Erat is fol oriens: id quod ftatua quoque fub orientem folem vocalis declarabat.

EXCVRSVS XX
Dianae et Nympharum choreae.

I, 498—503. *Qualis in Eurotae ripis aut per iuga Cynthi Exercet Diana choros, quam mille fecutae Hinc atque hinc glomerantur Oreades; illa pharetram Fert humero, gradiensque deas fupereminet omnes; Latonae tacitum pertentant gaudia pectus. Talis erat Dido; talem fe laeta ferebat Per medios.* Expreffa fuauiffima formae Didonis et fpeciei corporis procerae cum Diana comparatio, cuius femina iam in nobiliffimo illo verfu de Helena Odyff. δ, 121. 122 Ἐκ δ' Ἑλένη θαλάμοιο θυώδεος ὑψορόφοιο Ἤλυθεν, Ἀρτέμιδι χρυσηλακάτῳ εἰκυῖα latent, et Odyff. ζ, 101 fqq. Τῇσι δὲ Ναυσικάα λευκώλενος ἤρχετο μολπῆς. Οἵη δ' Ἄρτεμις εἶσι κατ' οὔρεος ἰοχέαιρα, Ἢ κατὰ Τηΰγετον περιμήκετον ἢ Ἐρύμανθον Τερπομένη κάπροισι καὶ ὠκείῃς ἐλάφοισι, Τῇ δέ θ' ἅμα Νύμφαι, κοῦραι Διὸς Αἰγιόχοιο, Ἀγρονόμοι παίζουσι, γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ. Πασάων δ' ὑπὲρ ἥγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα, Ῥεῖά τ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι. Ὣς ἥγ' ἀμφιπόλοισι μετέπρεπε παρθένος ἀδμής.

in qua Homerum cum Virgilio contulerunt viri docti, iniquo fere iudicio, cum modo in singulis partibus haererent, et ex accessoriis rebus vim totius comparationis definirent, modo alterius poetae caeco amore omnem laudem ad eum, contemto altero, traherent. Probus, etiam Pomponio Sabino ad h. l. laudatus, ap. Gell. IX, 9 (cf. Macrob. V Sat. 13 et 14) *nihil quidquam tam improspere Virgilium ait ex Homero vertisse*—quem locum ibi vide et expende Grammatici prauum acumen. Nam singula refellere non vacat. Contra Iul. Caes. Scaliger in Poetice V, 3 p. 219 *Virgilianos versus a magistro, Homericos vero a discipulo confectos* ostendere vult. Sed erat summus Vir omnino Homero iniquior. Probum vel Scaligerum exscripserunt vel sequuti sunt plurimi alii, etiam nuper Martorellus (in *gli Euboici secondi Abitatori di Napoli* p. 405). Nobis quidem, vt in aliis, inuenti laudem, quae haud dubie est maior, Homerus, maioris ornatus commendationem habere videtur Virgilius; et esse in vtroque, quod probes, quod mireris. *Choros* egregie substituit Virgilius, cum Homerus *lusum* memoret: παίζουσι, quod, etsi et ipsum de choreis ac saltatione sollenne, vt v. c. Odyss. θ, 250. 251 (et paullo ante μολπῇ cantus cum saltatione. v. Graeu. Lect. Hesiod. c. 19); vix tamen Homerus, quae eius verba sunt, alia de re quam de incessu et discursitatione venantium cogitare potuit. Variauit itaque Virgilius rem, et multo splendidiorem speciem exhibuit χορευούσας, non discurrentes, Nymphas. Vituperant tamen in Marone choros Dianae, deae venatrici, tributos, et praeferre hactenus possis Silium, qui in re venatoria substitit in loco e nostro expresso lib. XV, 772 sqq. *Vt, cum venatu saltus exercet opacos Dictynna, et laetas praebet spectacula matri, Aut Pindi nemora excutiens, aut Maenala lustrans, Omnis Naiadum plenis comitata pharetris Turba ruit, striduntque sagittiferi coryti: — exsultat vertice montis Gratam perlustrans oculis Latonia praedam.* aut illam Claudiani R. P. II, 62—70, vbi Amazonum *cohors* memoratur. Scilicet non meminere viri docti, cum antiquorum hominum more solennis in solennibus festis et sacrificiis esset saltatio cum cantu, traductas esse choreas, vt alia vitae humanae gaudia, ad beatam deorum vitam. Inprimis autem puellares choreas dederunt veteres Veneri cum Gratiis et Nymphis; quod ex iis in suum carmen deriuauit Horat. I, 4, et Dianae cum Nymphis, v. c. apud Callim. in Dian. 170 sq., vnde eius Nymphae χορίτιδες v. 13. 14. In talibus autem choris haud dubie, quae procerior et pulchrior est corpore, eminet super

per caeteras. Aliam viam ingressus erat Apelles, qui *Dianam* pinxerat *sacrificantium virginum choro mixtam: quibus vicisse Homeri versus* videbatur, *id ipsum describentis.* Plin. XXXV, 36, 17. Velim vtique Plinium aut disertius aut subtilius rem exposuisse; si sacra facientes puellae chorum ducebant, non bene intelligitur, quo iure Dianam illis inserere potuerat Apelles: cui enim sacra faciebat dea? aut quomodo sacris seu suis seu alienis interesse illa poterat? Tum quomodo artifex Homeri versus vincere dici potuit *id ipsum describentis!* cum Homerus longe aliam Dianae cum Nymphis ludentis speciem expresserit. Dubitare quoque licet, sitne *sacrificantium virginum chorus* de choro proprie dicto accipiendum; an *chorus* dictus sit pro turba ac multitudine: vt ap. Ouid. II Met. 441 sqq. *Ecce suo comitata choro Dictynna per altum Maenalon ingrediens* etc. *Eurotam* tribuit Dianae Virgilius, Laconicae fluuium, qui *Taygetum montem* alluit, quem Homerus memorauerat. Nec *Cynthus* inepte nominatur, vtpote Deli insulae mons. Magnus numerus Nympharum bene declaratur: *quam mille secutae O. hinc atque hinc glomerantur.* Nympharum comitatum Latonam circumstantem pulchre etiam Apollon. expressit in loco insigni et cum hoc comparando III, 875 sqq.: incedit ibi Diana curru vecta Nympharum comitatu stipata, sacro interfutura. Alio invento Penthesilea inter Amazones eminens cum Luna inter sidera et cum Aurora comparatur a Quinto Smyrnaeo I, 36 sqq., quod proxime accedit ad illud Horatianum: *velut inter ignes Luna minores.* Quod *pharetram fert humero* Diana, otiosum (quamquam vel sic positum, ornaret tamen; cum dea sit *ἰοχέαιρα*) haberi nequit, siquidem Nymphas *supereminet omnes:* conspicuique adeo sunt humeri deae. Iam hoc quidem ornatius extulisse Homerum, negari nequit: *Πασάων δ' ὑπὲρ ἥγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα, Ῥεῖα δ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι.* in quibus inprimis nouissima verba praeclare dicta sunt. Recte itaque ab his abstinuit poeta Romanus. In versu autem 502 cum Homero certasse videri potest: cuius *γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ* reddidit: *Latonae tacitum pertentant gaudia pectus;* quod enim Homerus in medio collocauerat, ipse in fine subiecit. Est etiam hoc in artificio magnorum poetarum, vt in fine comparationis adiiciant adiunctum vel factum aliquod, quod illam notionem, ad quam illustrandam tota comparatio erat instituta, inprimis animo audientis infigit. Feliciter illud interdum ab aliorum sensu et opinione ducitur, aut a vi, quam res ad eorum animos et affectus habet. Ita h. l. praeclara

Dianae species mirifice declaratur Latonae matris sensu, quae si miratione filiae defixa fuit, quid de aliorum iudicio expectabimus? *Latonae tacitum pertentant gaudia pectus:* exsultat tacite et in sinu gaudet, animaduersa hac filiae suae diuinae formae maiestate. Atque hoc decus Virgilius sibi conflauit ex illo, quod temere inter caetera abiectum repererat; γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ. Conf. imitationem Claud. R. P. II, 69 sq. In illis: *gradiensque deas supereminet omnes*, multi certarunt cum Virgilio. Statius I Silu. 2, 115 *Latias, metire, quid vltra Emineat matres, quantum Latonia Nymphas Virgo premit; quantumque egomet Nereidas exto.* Iuuat tandem obseruare et hoc, post alios, nisi fallimur: in forma Didonis describenda vno epitheto defungi poetam: *pulcherrima Dido*: tam parum poeta vlteriore pulchritudinis descriptione immorandum sibi esse putabat: nec facile corporis formosi speciem per partes describere vllus poeta, si sapit, laborabit.

EXCVRSVS XXI

De antiquo Italiae nomine.

I, 530—533. et III, 163—166. *Est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt—Oenotri coluere viri; nunc fama, minores Italiam dixisse ducis de nomine gentem.* Nomina Italiae omnia a Graecis venisse videntur; an inter incolas toti huic terrarum tractui nomen commune impertitum fuerit ac quale, ignorari, aut verius, nullum omnino ab initio fuisse, putamus. Ita enim fert rerum hominumque ratio ac mos, vt nomina non imponantur rebus nisi iis aut ab aliis aut inter se discernendis; adeoque nec terris ac regionibus imposita fuere nomina nisi hominum commerciis subnatis; vt aut diuersarum stirpium ac gentium sedes designarentur, aut vt accolae ac fines dirimi ac regi possent. Inuenta itaque terrarum nomina partim inter tribules ac populares, partim ab aduenis. Prioris generis nomina, id quod ipsa rei ratio credere iubet, ad angustos tractus, quos aliqua stirps, tribus, vel gens tenebat, spectarunt; alia nomina in his substitere, alia inde latius ad proxima quaeque loca proferri coeperunt. Aliter res se habere potuit in nominibus, quae ab aduenis seu negotiandi seu visendi caussa fines ingressis inuenirentur; quippe quae magnum terrarum tractum iam ab initio declarare possunt, dummodo, fines aut oram ac littus aut populum tam late protendi, primo statim aditu constabat. cf. Exc. II extr. ad lib. VIII. Potuit adeo isti terrarum tractui, quam Italiam appellamus, nomen impositum esse a Phoenicibus,

nicibus, quod tamen nunc ignoramus. Nomina, quae tenemus, Graecae fere originis sunt: verum Graeci non nisi exiguos littoris tractus ab initio cognitos habuere. *Saturniae* quidem nomen, quod Dionysius Halic. I, 34 putabat, vix fuit commune ac vulgare, sed est poetarum; etsi primo ad locum aliquem circa Tiberim spectasse dicitur: v. ad lib. VIII Exc. II extr. *Hesperiae* nomen, terram ad occidentem sitam declarans, commune fuit cum Hispania; vt satis appareat, Graecis ex omni Europa primam innotuisse Italiam, nec nisi nauigatione ad vlteriora facta, Iberiam quoque in notitiam venisse. Reliqua Italiae nomina, cum certo agro vel certae regioni, quam primum adierant vel coloniis frequentarant Graeci, essent propria, ad remotiores terras, modo angustius modo latius, tandemque ad totum hunc ab Alpibus procurrentem tractum fuere traducta. *Oenotria* ab initio fuit ager inter Lameticum s. Terinaeum sinum ac Scylacium, qui serioribus temporibus Bruttiorum erat. Appulerunt enim Oenotri Pelasgi in littore hoc Italiae interiore, atque Ausonibus hinc eiectis protulerunt fines suos primum versus Laum fluuium et Metapontum vrbem, mox vsque ad Silarum et Bradanum, forte etiam latius; Dionysius quidem hos ipsos Pelasgos ad Latium progressos Vmbris Siculisque expulsis et cum Aboriginibus permixtos ea loca tenuisse narrat; sed ex opinatione ita statuens; cum non meminisset, alteram Pelasgorum multitudinem in mare Adriaticum euectam aliunde per Vmbriam ad ista loca penetrasse. Propter cognationem stirpis tamen, aut etiam secundum illam Dionysio quoque probatam opinionem, Oenotri totam Italiam obtinuisse dici possunt, et ipsa Italia *Oenotria*, vti a prioribus incolis *Ausonia*, et a Chonibus, Oenotrorum parte, *Chonia*. Accuratius haec secundum Aristotelem de rep. VII, 10 et Strabonem VI p. 391 comparato Dionysio I, 11 sq. 35 sq. post Cluverium a nobis exposita sunt in *Guthriani* operis (*Allgemeine Weltgeschichte*) recensione T. IV p. 75 sq. et al. Successit *Italiae* nomen, idque paullo serius: *nunc fama, minores Italiam dixisse ducis de nomine gentem;* Ergo Troiani saltem belli tempore in Oenotriae locum alterum Italiae nomen successisse, audierat Virgilius. Conuenit hoc fere cum eo, quod Dionys. Halic. habet, XVII γενεαῖς seu aetatibus h. e. 459 annis ante bellum Troianum, Oenotros Italiam accessisse: etsi hoc coniectura tantum, neque ea satis probabili, apposuisse videri debet: cf. Exc. IV ad lib. VII (p. 115. 117), Add. Commentat. *de fabulis Gr. inter Etruscos* in T. III. *Nou.*

Comm. Soc. Sc. Getting. p. 35. 36. Ipsum *Italiae* nomen ab initio illi parti fuit proprium, intra cuius fines Oenotria principio includebatur, Antiocho Syracusio teste apud Strabonem VI, p. 391, et Dionys. Halic. I, 34. Ab *Italo*, qui ex regibus post Oenotrum gentis conditorem fuit, nomen ductum idem Antiochus tradiderat v. loca laudd. Hellanicus autem Lesbius cum Timaeo ap. Gell. XI, 1 aliisque a *vitulis*, *ἰταλοῖς* (Leguntur eadem in Apollodoro II, 5, 10, sed v. Notas p. 400 sqq.); vtrumque tamen coniecturae potius Graecanicae, quam acceptae a maioribus narrationis fidei, deberi videtur. Saltim hoc ex iisdem locis teneri forte potest, circa Herculis Thebani demum tempora Italiae nomen inualuisse. Omnino super nominis origine multa alia aut commenti sunt aut tradidere veteres v. Seru. ad h. l. I, 533. adde his Bocharti somnia (*Canaan* I, 33). Siculorum regem appellat Italum etiam Thucydides VI. cf. Cluuer. Ital. I, p. 10 sqq., qui tamen frustra conatur efficere, vt Italiae nomen Latio proprium fuisse videatur. Caeterum, quod in Seruianis ad v. 532 lib. I legitur: Oenotria, *vt Varro dicit, ab Oenotro, Sabinorum rege*, videndum est, an a seriore manu inculcatum sit. Consentit enim cum iis, quae a Catone Appiano p. 6 traduntur.

EXCVRSVS XXII

Auro inclusum ebur, marmor, argentum.

I, 588—593. *Restitit Aeneas, claraque in luce refulsit, Quale manus addunt ebori decus, aut vbi flauo Argentum Pariusue lapis circumdatur auro.* Comparationem vulgo male institutam in altera editione deserueram: recte quoque aduersus illam disputauit Meierotto V. C. in Dubiis p. 35. Primum conferenda cum h. l. inf. X, 135 sqq. Homer. Odyss. ζ, 229—235, ψ, 156, 162. De statua ex ebore, argento, vel marmore facta vix recte haec accipias; quorsum enim pertinere τὸ *circumdatus* dixeris? nam ad inaurandi artificium multo minus bene hoc referas. Cogitandum saltem de sculptura vel anaglypho. Enimuero accipere praestat simpliciter de ornamento aliquo vel cimelio, ex ebore, argento, vel marmore facto, quod intra aliam materiam, h. l. aurum, comprehensum et inclusum est, vt ita auri splendore repercusso interioris materiae candor et nitor tanto clarius effulgeat. Ad similem modum viri diuina oris dignitate ornati species erat tanto magis insignis et praeclara, quod *nimbus fulgidus* eum circum-

eumdabat. Quod etiam multo magis patet ex altero loco lib. X, 135 ſq. *Qualis gemma micat, fuluum quae diuidit aurum* (auro incluſa) *Aut collo decus aut capiti; vel quale per artem Incluſum buxo, aut Oricia terebintho Lucet* ebur. Aſcanius ſcilicet inter caeteros pugnantes conſpicuus eſt oris nitore et pulchritudine. At Homerus, e quo vterque locus expreſſus, dum Vlyſſem lotum et vnctum noua corporis dignitate enituiſſe declarare vult, ſimpliciter *argentum auro incluſum* memorat, verſibus tamen nitidiſſimis; inprimis ad declarandam notionem τὰ· τῷ περίχευε χάριν, adhibet illud: Ὡς ὅτε τὶς χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρῳ ἀνὴρ Ἴδρις — in quo argentum, h. e. ornamentum aliquod et ἄγαλμα, muliebris v. c. ornatus, ex argento, ferruminatione (κολλήσει, συναφῇ), incluſum auro, intelligere in promtu eſt; in quo argenti nitor ac candor inter aurum ſuauius ac viuidius eluceſcit; auri enim rutilantis ſplendore repercuſſo argenti nitor multo magis effloreſcit. Apparet ex his ipſis locis talem argenti aurique in vno opere conſociandi vſum ac morem viguiſſe, et placuiſſe Homeri ſaltem aetate: Talis erat calathus Helenae ex Aegypto apportatus Odyſſ. δ, 132 τάλαρον Ἀργύρεον· χρυσῷ δ' ἐπὶ χείλεα κεκράαντο. Talis erat crater ibid. v. 615. Omnino variis metallis vas vel vtenſile exornandi morem fuiſſe declarat v. c. lectus Vlyſſis Odyſſ. ψ, 200. At eboris aurique, inprimis in anaglypho opere, miſcendi mos a Graecis Romanisque eſt frequentatus. cf. Ge. III, 26. Coepit quoque *lignum ebore diſtingui, mox operiri:* Plin. XVI, 43 ſ. 84.

EXCVRSVS XXIII

Teucri ad Sidonios acceſſus.

I, 619 — 626. *Atque equidem Teucrum memini Sidona venire, Finibus expulſum patriis, noua regna petentem Auxilio Beli: genitor dum Belus opimam Vaſtabat Cyprum et victor ditione tenebat.* Multa cum arte et ſagacitate haec ex tragicorum fabulis ad maiorem rei probabilitatem traduxit poeta. Teucer, redux a Troia, a patre Telamone aſpere acceptus, ſiue quod fratrem Aiacem non eſſet vltus, ſiue alia de cauſſa (v. Seru.), neque in inſulam Salaminem admiſſus, ſorte Phoebi accepta, profectus, nouam Salaminem in Cypro condidit. Plures fuere huius argumenti tragicae fabulae. Nunc ea de re Helena Eurip. 89 ſqq. 144 ſqq. eſt conſulenda. Extiterunt forte etiam lyrica carmina, vnde Horatius I Carm. 7 expreſſit, niſi is Pacuuium ante oculos habuit. v. Cic. II de Or. 46.

Or. 46. Iam Cyprum a Phoenicibus coloniis fuiſſe frequentatam, atque etiam ditione habitam, vel ipſe inſulae ſitus probabile facit. Forte tamen et hiſtoriarum monumenta tradiderant, a Tyriis vel Sidoniis, et quidem a Belo aliquo, Cyprum fuiſſe bello petitam. Paullo tamen licentius in his, iure quidem ſuo, verſatur poeta. Facit Beli, Tyri regis, ſedem *Sidonem*, quae tamen, Troianis ſaltem temporibus, ſuos reges ipſa habuit (cf. ad *Guthrium* T. I, p. 439). Paridem Sidonem veniſſe et vrbem euertiſſe, narratum erat in Cypriis, vt ex fragmento Procli Eſcurial. MS. didici. Acceſſerat mox ad Cinyram Palamedes in Cyprum miſſus ad ſocietatem belli petendam: quod ex eodem, vt ſuſpicor, carmine narratur in Alcidamantis Or. in Palamed. p. 73. Fundus erat Iliad. λ, 20—23. Porro *Beli* nomen, tamquam mollius, recte praetulit poeta vero nomini, quod pater Eliſae et Pygmalionis, Tyri rex, habuit *Mutgonis* vel *Matgeni* ap. Ioſeph. in Apion. I, p. 927, *Mettinum*, *Mettem*, *Methrem* appellant alii, v. ad Iuſtin. XVIII, 4, 3. Adde Seru. ad Aen. I, 343.

EXCVRSVS XXIV

De Ilione.

I, 653. *Praeterea ſceptrum, Ilione quod geſſerat olim.* Ilionen inter Priami filias ab Apollodoro et ſimilibus memorari non videas, ab Hygino tamen fab. 243 et 109 ex tragoedia ſcilicet Graecorum aliqua, quae interiit. Eſt ibi illa Polymneſtori Thracum regi nupta, et ad eam frater Polydorus educandus mittitur. Etiam Pacuuii tragoedia hoc nomine fuit; et Accii Ilionen ex Nonio laudari videas, male ab aliis, etiam a Columna, inter Ennianas fabulas commemoratam. Ex ea dictum illud: *Mater te appello* e Cic. Acad. Qu. IV, 27 et Horat. II Serm. 3, 61 notum. adde Seru. ad h. l. et III, 15. Laodicen fruſtra huc vocat Cerda, de qua v. Quint. Cal. XIII, 544 ſqq. Tryphiod. v. 648 et Pauſan. X, 26.

EXCVRSVS XXV

I, 716. *Et magnum falſi impleuit genitoris amorem.* Videamus paullo accuratius de h. l., in quo mihi diſſentiendum eſt a doctiſſ. Interprete. Nam, quae prima legentis cogitationi occurrat, ſententia eſſe videtur haec, vt Aſcanius falſus deſiderium patris, a quo abſentiam filii impatienter ferente arceſſitus

cessitus erat, primis amplexibus et osculis expleret. Ita *magnum* amorem bene dixit, et *falsus genitor* est elusus, deceptus, vel simpl. cuius verus filius Amor non esset. *Implere amorem*, vt, *dolorem*, *luctum*, bene dicitur; communius *explere*. Burmannus tamen Corradum, qui ita exposuerat, reprehendit, alteramque rationem proponit, vt sit: *partes filii, patrem vehementer amantis, bene egit;* erga patrem amorem ostendit omnibus numeris ita perfectum, vt is crederet, esse verum filii affectum. Sane *amor genitoris* est etiam amor in genitorem; et vt *impleri officium* dicitur, cui satisfacimus, ita *amor* recte videtur dictus *impleri*, cum debitus amor praestatur. Sed primum toti rationi subesse aliquid coacti ac duri videtur; nec, quorsum *magnus* amor pertineat, dicere in promtu est; et Aeneae desiderium potius erat explendum, cuius omnis in Ascanio cura stabat et animus haerebat. Caeterum Seruius locum obscure interpretatur, nec Donatus vel Pompon. Sab. quidquam iuuant.

EXCVRSVS XXVI

I, 750—753. *Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa; Nunc, quibus Aurorae venisset filius armis; Nunc, quales Diomedis equi; Nunc, quantus Achilles.* Memnonis (de quo vid. Excurs. XIX sup. ad 489) *arma* nec apud Pindarum, nec apud Dictyn et Quintum quidquam habent praecipui. Apud Hesiodum Theog. 984 Memnon χαλκοκορυστὴς, sed hoc simpliciter *armatus*, vt passim alii heroes. Nisi itaque poeta fabulam parum nunc notam sequutus est, nec commentitium est, quod in Seruianis legitur, a Vulcano facta fuisse ei arma; ad barbaricum exercitus Memnonii apparatum, a Troiano more diuersum, referendum est. cf. Dictyn IV, 4 et 5. Quod nisi probare malis, accipienda verba sunt simpliciter, vt sit variata oratio pro vulgari: *multa rogitans — porro super Memnone, et Diomede et Achille.* Similis forma orationis Ecl. VI, 80. 81 *Quo cursu deserta petiuerit, aut quibus ante Infelix sua tecta superuolitauerit alis*, pro, quomodo ille narrauerit, quemadmodum Philomela primum in solitaria loca fugerit, mox vero, in hirundinem mutata, pristina sua tecta iterum petierit, et circum ea volauerit. Sed, vt in nostro Aeneidis loco rationi propositae non satis confidam, facit primum, quod etiam supra v. 489 *nigri Memnonis arma* memorata singulare quid de armis eius innuere videntur; tum in hoc ipso loco v. 752 *Diomedis equi* subiecti similiter certa aliqua ratione sunt dicti, etsi nec, illi quidnam praecipui habuerint,

habuerint, dicere in promtu eſt. Si equi ſunt currus, quos Sthenelus regebat; Iliad. δ, 366. 367, non memini vlla inſigniore laude eos a poeta commendari. Sin equi ſunt Rheſo caeſo abducti: ſup. v. 469 ſq., ii Rheſi erant dicendi, non Diomedis; qui etiam aliis equis, Aeneae abductis, ſuperbiebat in ludis funebribus Patrocli, Iliad. ψ, 290 ſq. Quod Seruius Diomedis equos a Diomedis Thracis equis carniuoris originem ducere dicit, inter Grammaticorum acumina referendum eſſe videtur. Tandem *quantus Achilles*, quam magnus corporis viribus et animi virtute.

rapti Ganymedis honores... Aen. I. 28.

Implicuit sequiturque patrem non passibus aequis dextrae se paruus Iulus Aen. II, 723.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER SECVNDVS

ARGVMENTVM

Didonis voluntati morem gerens Aeneas, excidii Troiani seriem narrat; ea est huiusmodi: Graeci decimo belli Troiani anno attritis iam viribus, virtutique diffidentes, ad dolum confugiunt: nocteque ea, quae vrbis incendium antecessit, fugam simulantes, circa Tenedum latitant, relicto in agro Troiano equo ligneo tantae magnitudinis, vt portis vrbis recipi non posset, eius vtero lectissimum quemque procerum includunt. Troiani partim fraude Sinonis impulsi, partim Laocoontis supplicio territi, diruta muri parte, equum in arce statuunt 1 — 249. Nocte intempesta Graeci a Tenedo profecti, per eam muri ruinam, qua equus erat introductus, vrbem inuadunt. Sinon reserato equi vtero armatos emittit: omnia ferro flammisque foedantur — 267. Aeneas interim ab Hectore in somnis admonetur, vt sibi fuga consulat, deosque patrios incendio eripiat — 297. Ille tamen, honestam mortem turpi fugae praeferens, frustra in arma ruit: satis feliciter primus impetus succedit Troianis, donec Coroebi consilium

filium sequuti, sumtis Graecorum armis, suorum telis obruuntur — 437. Interea Priami regia oppugnatur, Priamusque ipse a Pyrrho Achillis filio interficitur — 558. Aeneas itaque frustra tentatis omnibus, cum iam nihil spei reliquum esset, sacra Anchisae patri committit, eoque in humeros suos sublato, assumtisque Ascanio filio Creusaque uxore, fugam arripit — 728. Graeci a tergo insequuntur. In eo tumultu Creusam uxorem amittit: cuius quaerendae caussa per totam vrbem oberranti obuia fit vxoris Vmbra, virumque mortis suae certiorem facit — 794: ipse ad socios reuertitur; quo iam magnus virorum mulierumque numerus confluxerat, eius auspicium, quocunque terrarum abducere vellet, sequi paratus.

Conticuere omnes, intentique ora tenebant;
Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:
Infandum,

2 *Ab alto est* Medic. Pierii.

Hic et tertius liber Episodium de Troiae excidio Aeneaeque erroribus complectuntur, quod praeclare poeta intexuit, quippe cum Aeneae fatis inprimis coniunctum, et ad admirationem excitandam natura sua et magna rerum inter homines fama eximie aptum. Quod autem Aeneae narrantis partes tradidit, in eo illud commodi assequutus est poeta, vt tota narratio habeat maiorem auctoritatem, magisque miserationem faciat, cum ab eo exponantur res, qui earum *pars magna* fuit ipse; Delectus porro rerum ita relictus erat poetae, vt proferre tantum ea liceret, quae vel mouent inprimis vel ornatum admittunt; Tandem ipse audientium consessus post sollennes epulas, et Didonis in Aenea haerentis vultus, habet, quod legentis animum quodammodo afficiat. Noctem ipsam, iam prouectam, habere quoque, quod mentem teneat, putabat Trappius. Est hic liber inter perfectissimas operis partes ipsius poetae iudicio habitus; quippe quem cum quarto et sexto Augusto speciminis loco praelegerit. vid. sup. T. I Vita V. c. 12, §. 46 sq. Quem autem ex antiquioribus poetis ante oculos habuerit Virgilius in excidio Troiae exponendo, disputatum est in Excursu ad huius libri princ. scilicet Iliadem paruam cum Euripidis tragoediis.

1. *Intenti ora tenebant*, ornate, erant intenti; habebant vultus et oculos intentos et conuersos in Aeneam. Mox v. 2 *altus* tantum ornat. Et

Infandum, Regina, iubes renouare dolorem;
Troianas vt opes et lamentabile regnum
Eruerint Danai: quaeque ipſe miſerrima vidi,
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
Myrmidonum, Dolopumue, aut duri miles Vlixi,
Temperet a lacrimis! et iam nox humida coelo
Praecipitat, ſuadentque cadentia ſidera ſomnos.

Sed,

3 *renouare iubes regina* Hamb. pr. 4 *opis* Hugen. 5 *ipſa* Franc. 7 *diri* Goth. tert. *Vlixi*, vulgo *Vlyſſei*. Franc. *Vlixis*. Goth. pr. et tert. et edd. nonnullae *Vlyxei*. At *Vlixi* ſcriptura eſt Medic. Romani aliorumque codd. etiam Priſciani ap. Heinſ. ſcilicet pro *Vlixei*; Sic *Oronti* I, 220. inf. 30 *Achilli*. Habet ſcriptura *Vlixes* vel *Vlixeus* auctoritatem codd. (v. ad Ouid. Epp. I, 1) non rationem: nam ex Ὀδυσσεὺς ſaltem fieri debuit *Vlyſſeus*. 8 *Temperat* Gud. et Goth. ſec.

Et erant tricliniares lecti magnificentiae cauſſa alti; accedebant puluini.

3. Cf. Odyſſ. ι, 12 ſqq. et η, 241. 242, ſed in Virgilio omnia ornatiora; vt v. 4 ornate pro, vt *regnum Troianum euerterint Achiui*, *eruerint* et *Troianas opes* dixit, et *regno* adiecit epitheton, *lamentabile*, quod lamentabile exitium habuit. Eadem expreſſit Statius ſuo more Theb. V, 28 ſqq.

6 ſq. Reluctatur Aeneas narrationemque principio deprecatur: nimium enim ſibi animum iri commotum harum calamitatum recordatione, quas ne Achiui quidem, cladis auctores, ſine lacrimis narraturi ſint; noctem praeterea extremam (cf. Od. λ, 329 ſqq.) vix adhuc longam narrationem ferre — *quorum pars m. fui*, quarum calamitatum magna pars me ipſum attingit, ad me ſpectat. *Myrmidones* et *Dolopes* ad Achillem et Neoptolemum eius f. ſpectant. vid. Iliad. β, 684. cf. inf. 29. *durus* autem Vlyſſes, vt *ſaeuus* III, 273 (melius h. l. quam, ſi *patiens*). *miles Vlixi*, h. e. Ithacenſium aliquis. Mirum eſt, quod de Achaemenide (vide lib. III, 614) accepiſſe Aſinium Pollionem memorant Seruius et Pomponius. Imitatus h. l. Silius II, 650 ſqq.

8. 9. Nox deſcendit in Oceanum, quaſi curſu per medium coelum ab occidente ad orientem facto; inde et ſidera *cadunt*, occidunt. Vid. Excurſ. ad h. l. cf. IV, 351. 352. *Suadent ſidera cadentia* ſomnum elegantius, quam, inuitant ad ſomnum.

11. Supre-

Sed, ſi tantus amor caſus cognoſcere noſtros,
Et breuiter Troiae ſupremum audire laborem;
Quamquam animus meminiſſe horret, luctuque refugit;
Incipiam. Fracti bello, fatisque repulſi,
Ductores Danaum, tot iam labentibus annis,
Inſtar montis equum diuina Palladis arte
Aedificant, ſectaque intexunt abiete coſtas:
Votum pro reditu ſimulant: ea fama vagatur.

Huc

10 *Sed cum* Hamb. pr. *Et ſi* Franc. *agnoſcere* Gud. cum aliis vett. ap. Pierium. *cognoſcere tantos* Gracu. in marg. vel *c. tantos.* 12 *luctumque* ſec. Moret. Parrhaſ. et ed. Ven. praeter aliquot codd. Pier. et Donatum, quod mireris Burmannum probaſſe, inprimis poſt Catroeum; nam eſt vulgare et tenue prae altero, vbi de horrore (h. l. ex recordatione rerum triſtium; itaque *luctus*) et auerſatione rei ingratae et moleſtae agitur. Quod proprie de membris vel de ſanguine dicitur, ad animum transfertur. *luctus* Cariſius habet, notante Pierio. 15 *diuinae* Menag. pr. 16 *factaque* Ven.

11. *Supremum laborem*, cladem, ipſum vrbis excidium. Mox *refugit*, ad formam aoriſti, exquiſite, cum in re, quae per plura momenta durat, etſi vulgari vſu praeſens frequentetur, praeteritum tamen non minus locum habeat. Locum expreſſere alii, v. c. Seneca Agam. 416 ſqq.

13. *Fatis repulſi:* quoniam fatale erat, non niſi poſt novem annos Troiam capi. v. Iliad. β, 313 ſqq.

15. 16. De Equo Troiano vid. Excurſ. ad h. v. *Inſtar montis*, ad montis magnitudinem; breuiter magnam imaginem rei animo obiecit, ſtatim ab initio. *Palladis arte*, ὑποθημοσύνῃσι. — τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήνῃ. Odyſſ. θ, 493. *intexunt coſtas abiete ſecta*, h. e. trabibus abiegnis, tantum ad declarationem vlteriorem τοῦ *aedificant* ſpectat. *intexunt* ſimpl. eſt *texunt*. *Texere* autem de trabibus iunctis et in fabrica e ligno, inprimis nauium, frequens eſt. v. Cerda. cf. inf. 112.

17. Sparſerant famam, equum hunc Palladi eſſe poſitum, votis pro reditu ſuſceptis. Hoc, vt poeta, extulit. Seruius *votum* pro participio habet, id eſt vouiſſe pro reditu. Ibidem: *Accius in Deiphobo inſcriptum dicit: Mineruae donum armipotenti Danai abeuntes dicant.* cf. Hygin. f. 108 et ibi not. Quod hic ex voto equus dicatus dicitur, non repugnat iis, qui ad Palladem placandam extructum dicunt Quint. XII, 38. 370.

Huc delecta virum ſortiti corpora furtim
Includunt caeco lateri, penitusque cauernas
Ingentis vterumque armato milite conplent.
Eſt in conſpectu Tenedos, notiſſima fama
Inſula, diues opum, Priami dum regna manebant;
Nunc tantum ſinus, et ſtatio male fida carinis:
Huc ſe prouecti deſerto in litore condunt.
Nos

18 *dilecta* Gud. a m. pr. 20 *ingentis* Heinſ. ſcripſit cum veterrimis et Priſciano. 21 *Tenedus* Rom. cum al. antiquis ap. Pier. 22 *manerent* Bigot. 24 *proiecti* Longob. ſed eſt: *huc prouecti condunt ſe*. In Goth. tert. *condunt* in marg. vel *ponunt*.

38. 370. In idem etiam conſentit Virgil. infra v. 162 ſq.

18 — 20. Ductores Danaum *ſortiti*, ſortitione facta, *includunt huc caeco lateri*, h. e. in latus, h. e. corpus equi occultum, in quo occulti latere poterant, *delecta virorum corpora* exquiſite pro, *viros delectos*; hoc idem declaratiue exornauit in iis quae ſubiicit: *penitusque c. — complent*. Ornate omnia pro, equo huic includunt delectos viros. Fuerunt autem Vlyſſis praecipuae ea in re partes. Odyſſ. θ, 494 Ὃν ποτ' ἐς ἀκρόπολιν, δόλον, ἤγαγε δῖος Ὀδυσσεὺς, *duxit, fecit, vt duceretur in arcem*. et ſic caeteri, vt Quintus XII, 22 ſq., apud quem Calchas vates primus fraudis auctor eſt, modum et rationem fraudis Vlyſſe ſubiiciente, at apud Tryphiod. 44 ſqq. Helenus Troia profugus. Tandem obſeruaſſe non poeniteat, quam ornate poeta equum extulerit eiusque notionem quam mirifice variauerit; quod iam Seru. ad v. 230 et Cerda ad h. l. monuit, vt *cauernam, vterum, latebras, curuam compagibus aluum* et ſic porro.

21 — 23. *Tenedos* inſula, olim *Leucophrys*, agro Troiano praetenta XL ſtadiis a continente abeſt. *diues opum* propter incolarum diuitias; niſi ad templum maxime Apollinis Sminthei reſpicit, quod in inſula erat, Iliad. α, 38. Eodem, quod *notiſſimam* (*famâ* poetice ornat) vocat, pertinere puto. nunc tantum *ſinus et ſt.*, h. e. ea vaſtities in inſula facta, vt ea hoc vno nota ſit, quod *naues* tempeſtate iactatae in littorum receſſu, quem *ſinum* appellat, *ſtationem*, etſi *parum tutam*, habeant. Eodem mox ſpectat *deſertum littus*, quo condunt ſe Achiui.

Nos abiisse rati, et vento petiisse Mycenas:
Ergo omnis longo soluit se Teucria luctu.
Panduntur portae. Iuuat ire, et Dorica castra
Desertosque videre locos litusque relictum.
Hic Dolopum manus, hic saeuus tendebat Achilles:
Classibus hic locus: hic acie certare solebant.

Pars

25 *Vos et abisse* ed. Ven. *ventoque petisse* Menag. pr. et Leid. *abisse* et *petisse* etiam in Romano. 26 *soluit longo se* Montalb. *se* deest Moret. sec. *posuit se* Schol. Horat. IV Od. 6, scilicet explicuerat per *posuit luctum.* 27 *ad Dorica c. Desertosque locos, litusque videre relictum* Wittian. 29 *scaeuus* Franc. vt al. *Vlixes* pr. Hamburg. 30 *acie* Heins. e melioribus, inprimis Rom. Medic. Gud. vulgo *acies*, quod praeter codd., inter quos omnes Gothani, Rufinianus de Schem. Lex. p. 33, nec non Pomponius Sabinus agnoscunt. Burmannus vtrumque illustrat. Sed dicendum: *hic acie certare solebant* esse exquisitius adeoque poeta dignius; alterum prosaicum.

25—30. *Mycenas* exquisitius quam Graeciam. *vento*, vento secundo. *omnis Teucria* sc. gens, ait *Seru.*, omnes vtique Troiani. malim de regione accipere. Sic *Dardania*, v. c. 282, pro ipsis Teucris. *soluit se luctu* exquisitius quam soluere, deponere, finire luctum. *soluere* autem de *luctu* dictum, quoniam dolor, tristitia, moeror, congelare, contrahere, adstringere, vincire, dicuntur. cf. Burm. *Dorica castra*. Habet hoc a serioribus poetis. Homerus Achaeos, Argiuos vel Danaos, memorat. *Dorum* nullae fuere opes, nisi postquam cum Heraclidis in Peloponnesum descenderant, LXXX annis post Troiam captam. Porro obserua poeticum ornatum v. 27. 28 pro, *castra deserta et relicta*. Homerus etiam hoc addit, castris ab ipsis Achiuis fuisse ignem subiectum, Odyss. ϑ, 501. Sequitur id Quintus Cal. XII, 332 et 30, Tryphiod. v. 138. 207 sqq. et caeteri. *classibus* h. e. nauibus in terram subductis. cf. Fabrett. ad tab. Iliac. p. 323. *Dolopum* v. ad v. 7. Sequitur autem poeta eos, quos Eustathius memorat Dolopes Myrmidonibus Achillis accensos credidisse. v. Iliad. ι, 480 et β, 684. *tendebat*, tentorium habebat. militare verbum. cf. Cerda. Caeterum comparandus cum poetae verecundia notus Ouidii lusus Epist. I, 31 sqq. *Atque aliquis posita monstrat fera praelia mensa — Hac ibat Simois* etc.

31—34.

Pars ſtupet innuptae donum exitiale Mineruae,
Et molem mirantur equi: primusque Thymoetes
Duci intra muros hortatur, et arce locari;
Siue dolo, ſeu iam Troiae ſic fata ferebant.
At Capys, et quorum melior ſententia menti,
Aut pelago Danaum inſidias ſuſpectaque dona
Praecipitare iubent; ſubiectisue vrere flammis:
Aut terebrare cauas vteri et tentare latebras.
Scinditur incertum ſtudia in contraria volgus.

Primus

32 *Thymoetes* varie corrupta vox in libris. v. ap. Heinſ. et Burm. Sed eſt Θυμοίτης. 33 *inter* Ven. *infra* ſec. Moret. *in arce* qu. Moret. 34 *manebant* pr. Hamb. *parabant* alter. *volebant* Montalb. ſed vide Burm. Trappius, non adeo inelegantis vir iudicii, verſus malebat ſic diſponi: *Et molem — Siue dolo — Duci intra*: quod mollius quid habere ipſi videbatur. Recte quidem. Sed, vt nunc eſt, grauior eſt oratio. 35 *w. ſ. ſurgit* ſec. Hamb. ex I, 582. pro *menti*, *cordi* Goth. tert. 37 *iubent* habet codd. et grammaticorum auctoritatem; non minus tamen grauis eſt fides τοῦ *iubet*. v. Heinſ. Mox legebatur: *ſubiectisque v. ſ.* Recte inter Seruiana: *que — disiunctiua, quae hic eſſe debuit.* Nec dubito, *ve* eſſe ſcribendum. Nam diuerſa haud dubie inter ſe apponuntur. Ita et ἠὲ — ἠὲ Odyſſ. l. c.

31—34. In *ſtupet — mirantur* male argutantur; eſt poetis vtrumque idem, et iungunt talia, modo ad varietatem orationis et copiam, modo ad ornatum vel vim addendam, eadem notione aliter atque aliter expoſita. *innuptae*, epitheton manifeſte expreſſum ex Eurip. Troad. 536 χαίρειν ἄζυγας (h. e. ἀγάμους, παρθένους), h. l. tantum ornat; ad rem nihil facit. *donum Mineruae*, h. l. quod oblatum Mineruae. *Seru.* Sapientius autem Virgilius de equo conſilia inire Troianos facit, antequam in arcem deductus erat, quam ap. Homerum deducto iam in arcem equo. Odyſſ. ϑ, 504 ſqq., e quo loco pleraque hic expreſſa. *Thymoeten* nominat ex priſca auctoritate, quantum quidem ex Seruio ad h. l. conſtat: fuit is inter ſenes Iliad. γ, 146 recenſitos.

35—39. Ornate ſingula. Capys et quibus melius conſilium placebat. *tentare* exquiſite pro explorare equi cauitatem. *Vulgus ſcinditur in ſtudia contraria*, in diuerſas partes; additur ad ornatum, *incertum*. *Capys* videtur eſſe is, qui mox inter Aeneae comites fuit: ſup. I, 183. X, 145.

40. De

Primus ibi ante omnis, magna comitante caterua,
Laocoon ardens summa decurrit ab arce:
Et procul, o miseri, quae tanta insania, ciues?
Creditis auectos hostis? aut vlla putatis
Dona carere dolis Danaum? sic notus Vlixes?
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achiui,
Aut haec in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, venturaque desuper vrbi;
Aut aliquis latet error; Equo ne credite, Teucri.
Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentis.
Sic fatus, validis ingentem viribus hastam

In

40 *ante alios* aliquot Pieriani. At Goth. alter: *primus ibi iuuenum*, notabilis lectio. Sic enim durum illud, quod τῷ *ante omnes* inhaerere videbatur; sublatum esset; et possit hoc ex glossa irrepsisse videri; iungendum adeo: *iuuenum magna c. caterua.* 41 *Lauchoon*, *Laochon*, *Lachoon*, *Laucon*, hic et infra, aberrationes codd. *Laucaon* Medic, semper. Et v. 230 *Laucoonta* Doruill. 42 *insania* alter Menag. sollenni varietate. *Burm.* 43 *aut illa* Goth. alter et tert. 44 *et sic* Menag. pr. 45 *hic* sec. Moret. *incluso* Wallian. 47 *domus* Leid. 48 *nec c.* aliquot, Donati auctoritate a nonnullis male distinguitur: *latet error equo: Ne.* v. Heins. et Pier. 49 *haec dona* Parrhas. 50 *validis contorquet viribus* sec. Moret.

40. De Laocoonte v. inf. 201 sqq. *primus ante omnes*, quia sequitur, *magna c. caterua*, quam turbam ille decurrentem *ardens* ira anteuertebat. cf. Burm. *Arx*, Πέργαμον ἄκρα.

47. Vt, qui inclusi sunt, ex ea, tamquam ex turri, speculari vrbem et muros desuper ex altiore loco conscendere possint. *error* mox pro fraude, exquisite.

49. H. e. habeo Danaos suspectos etiam, cum vltro offerunt dona.

50. *Validis viribus* pro magnis. Mox ornatissime iterum equum ligneum declarat: In *latus* et *aluus*, quae in vnum iuncta, non est argutandum. Iunguntur a poetis synonyma sine omni subtilitate. Etiam Tryphiod. 61 Πλευραὶ δ' εὐρυτάτης μὲν ὑπὸ πλευρῆς ἀραρυῖαι γαστέρα. Infra v. 291 *tergum* ponitur. In partium ac formarum generumque designatione summam libertatem orationis poeticae indoles ac ratio fert. *ferum* exquisite dixit pro equo, vt docent Lexica et viri docti ad Phaedrum. cf. h. l. Cerda ac Petron. 89, 12. *aluus curua compagibus* h. e. ex compage

In latus inque feri curuam conpagibus aluum
Contorsit. Stetit illa tremens, vteroque recusso
Insonuere cauae gemitumque dedere cauernae.
Et, si fata deum, si mens non laeua fuisset,
Inpulerat, ferro Argolicas foedare latebras;

Troiaque

51 Quantopere veteres Grammatici in *feri* trepidarint, ex lacinia intelligitur, quam Pomponius h. l. ex vett. Scholiis seruauit: FERI, *id est, equi, nam lib. VII, 489 ferum appellat ceruum. Apronianus legit* Ferit, pro *percussit curuam aluum in conpagibus* (hoc in Cod. Mediceo habetur, quamquam a nemine adhuc notatum). *Alii legunt* Feri, *vt sit ferus, feri, pro equo, vt fera, ferae,* pro *quadrupede. Alii legunt Feri, vt sic sit, id est ferum, propter uerba similiter cadentia* (vltima non capio) — Porro *feri c. compaginis a.* MS. Prisciani p. 134 notatum in Collect. Sax. *aluom* Gud. 52 *Intorsit* sec. Rottend. quod defendi possit. *recuso* Reg. a m. pr. et tert. Mentel. cum binis Goth. *recluso* pr. Hamb. et sec. Moret. perperam. 53 *sonitumque* Bigot. ex interpret. *cauernae* Sprot. pro var. lect. quod prima fronte arridere potest, si v. 243 memineris: *vtero sonitum quater arma dedere.* Sed nec *gemitus,* nec *cauae* respondent. 54 *non conса* duo Guelpherb. in Collect. Sax. 55 *Impulerant* Hugen. male. *tentare latebras* Hamb. pr. pro var. lect. repositum, vt Burm. monet, ex v. 38. *aperire* Hamb. sec. *fodere* Goth. tert. ex interpretatione. v. not.

page lignorum curua. *stetit tremens,* pro contremuit. *vtero recusso,* repercusso. *cauernae* doctius quam cauerna h. e. equus cauus, κοῖλον δόρυ. Odyss. Θ, 507. *gemitus* pro sonitu resultante.

54 sq. *Et — impulerat.* Et sane impulisset Troianos, effecisset, vt equi latera refringerent, puta securi impacta etc. et interiora aperirent. Enimuero, *ecce manus iuuenem* etc. *si fata deum non fuissent* h. e. si non fatale fuisset (Αἶσα γὰρ ἦν etc. Odyss. Θ, 511. Quintus Cal. Palladem nominat XII, 387). *mens laeua,* stultitia Troianorum. v. Ecl. I, 16. Forte tamen melius iunxeris: *mens non laeua* h. e. sana, si fatum et mens sana fuisset. *si fata fuissent* inf. v. 433. cf. III, 16. *Argolicas latebras,* equus quo latebant Argiui. *foedare,* exquisite pro lacerare, vt aliis in locis de vulnere, aut mutilato corpore, vt αἰσχύνειν, λωβᾶσθαι, sed et simpl. pro vulnerare: v. inf. III, 241 et ibi not. VII, 575; vnde et cum ea voce iungitur. II, 286. h. l. diffringere et dissoluere machinae compagem. Ad verbum omnia expressa ap. Petron. c. 89 v. 20 sq.

 57. De

Troiaque nunc ſtares, Priamique arx alta maneres.
Ecce, manus iuuenem interea poſt terga reuinctum
Paſtores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidae: qui ſe ignotum venientibus vltro,
Hoc ipſum vt ſtrueret, Troiamque aperiret Achiuis,
Obtulerat, fidens animi, atque in vtrumque paratus,
Seu verſare dolos, ſeu certae occumbere morti.
Vndique viſendi ſtudio Troiana iuuentus
Circumfuſa ruit, certantque inludere capto.

Adcipe

56 *ſtaret et maneres*, hoc a m. pr. Medic. ad Seruianam normam: „Si *ſtaret* legeris, *maneres* ſequitur, propter ὁμοιοτέλευτον.„ Etiam alii codd. variant. v. Heinſ. Sed *ſtares — maneres* Romanus, omnes Pier. aliique probi codd. Pomponius Sabinus haec habet: *ſtaret* et *maneret* legit Apronianus. Eſſet tamen hoc altero vulgarius. 57 *manu* Montalb. *iuuenum* duo ap. Burman. cum Rufiniano edit. Steph. male. 59 *Dardanidum* ſc. regem, ap. Barth. Aduerſ. XII, a. e quatuor libris. *quis ſe* Seruius, cum ſeptem ap. Heinſ. et Leid. pro var. lect. Goth. tert. a m. pr. pro *quibus;* quod placebat Tollio ad Auſon. p. 566, ſed vulgata lenius decurrit. 60 *vt* deeſt Moret. pr. *inſtrueret* Goth. tert. 61 *fidensque* pr. Moret. *fidens animo* Romanus. *ad vtrumque* Oudart. v. Burm. 62 *verſare dolo* Longob. Rottend. a m. pr. Sprot. pro diu. ſcriptura. Leid. a m. ſec., quibus adde Seruium. Hoc ita dici poſſe docet Burm., nec de eo dubitatur: quid? quod etiam doctius ita dicitur: *verſare dolis Troianos*, vti, *verſare animum conſiliis*, *curis* pro, curas animo; vt et Graeci, v. c. quod modo in manu habemus, Tryphiod. 112 Αὐτὰρ ὁ δυσμενέων νόον βουλῇσιν ἑλίσσων. At h. l. vltima littera a ſequentis voc. initio intercepta eſſe videtur. *certae morti*, quod ipſa ratio monſtrabat, Heinſ. recepit ex Nonio Marcello, Longob. Pierii, Moret. ſec. et Rottend. tert. Vulgo *certe*. Notabilis Pomponii Sabini nota: *certe* aduerbium eſt: ſic legit Apronianus. 64 *certatque* Romanus, Witt. et Parrhaſ., ſed alterum doctius.

57. De Sinone episodium v. Excurſ. IV. eum *trahebant*, cum feſtinatione adducebant, vt VI, 753 *Conuentus trahit in medios*. Seru.

59—62. Qui ſe iis vltro obtulerat. Reliqua amplificandi et ornandi ſtudio adiecta. *hoc ipſum vt ſtrueret*, ſc. vt adduceretur ad regem. *ſtruere* voc. inſidiarum et doli. v. Cerda. *fidens animi* exquiſitius quam, *animo;* et hoc pro proſaico: animo fidenti; vel fidens, confidens. *verſare dolos*, vt, conſilia, curas, h. e. agitare, h. l. cum adiuncta notione, efficere, ad exitum perducere.

63. 64. Ornatius quam Quintus Cal. XII, 356 ἄλλοθεν ἄλλοι Μέσσον ἐκυκλώσαντο περιστα-

Adcipe nunc Danaum insidias, et crimine ab vno
Disce omnis.
Namque, vt conspectu in medio turbatus, inermis,
Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
Heu, quae nunc tellus, inquit, quae me aequora possunt
Adcipere? aut quid iam misero mihi denique restat?
Cui neque apud Danaos vsquam locus: et super ipsi
Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt.
Quo gemitu conuersi animi, conpressus et omnis
Inpetus. Hortamur fari, quo sanguine cretus,
Quidue ferat; memoret, quae sit fiducia capto.

(Ille

65 *Aspice* Doruill., male. *Accipe* est audi, vt saepe. *crimen ab v.* ed. Iunt. Habuit idem in suo codice Donatus; legitur et in Seruianis. sed ab interpolatore est: *A. n. D. insidias et crimen: ab vno Disce omnes.* 67 *in* abest a multis codd., etiam Gud. 68 *Phrygia circum agmina spexit* Moret. pr., quod non de nihilo est, iudice Heinsio; eodemque Venetus alludit: *Phrygia circum agmina vidit.* vtrumque tamen interpolatoris esse videtur, qui metro consultum esse volebat. Hamb. vn. *Ph. a. circum vidit* ex glossa. *spexit Ph. a. circum* alter Goth. 69 *quae me tellus* Cuning. ex citat. ap. Quintil. IX, 2; *quarnam nunc tellus* Moret. pr. *possent* alter Hamb. 71 *vnquam* edd. Iunt. perpetuo lapsu. *et super*, h. e. praeterea, bene Pier. et Heins. ex librorum opt. consensu defendunt. Vulgares, *insuper.* duo Moret. *et insuper.* 73 *compressi* vnus Guelpherb. in Collect. Sax. *comprensus* Doruill. 75 Interpunctione locus adiuuandus. Male distinguitur: *Quidue ferat memoret*, qua oratione nihil ieiunius post *hortamur fari.* *memorem* alii legunt in Seruianis. *capto* Zulich. a m. pr., cui Burm. fauere ait VIII, 15 *Quid struat his coeptis.*

[illegible]. *circumfusi ruit*, ornate, pro circumfunditur. *certant illudere capto*, h. e. certatim illudunt, [illegible].

65. *Ab vno crimine disce omnes*, exquisite pro vulgari *ex* vnius scelere, et h. l. quidem fraude, ex vno exemplo, cognosce, quales, quam perfidi omnes Danai sint. Ita simpliciter accipio.

69. Quorsum confugiam?

71. 72. Et quem, tamquam hostem, insuper ipsi Troiani extremis afficient suppliciis. *poenas cum sanguine*, h. e. vita ipsa, *poscunt.*

73. *Conuersi* h. l. mutati.

75. *quae sit fiducia capto* pro *et*, num habeat, quod ad veniam impetrandam afferre possit. Similis oratio inf. III, 608 sq. Cum v. 59 — 61 comparat Burm., qua fiducia se ipse captiuitati obtulisset.

(Ille haec, deposita tandem formidine, fatur.)
Cuncta equidem tibi, Rex, fuerit quodcumque, fatebor
Vera, inquit; neque me Argolica de gente negabo:
Hoc

76 Versus hic abest a Medic. et Mentel. pr. item a Witt. In Mentel. sec. Gudiano, Rottend. pr. Graeco et Regio ab alia manu est scriptus. Etiam rationibus eum deturbat sede Heins., quod lib. III, 612 iterum legitur, et quod Sinoni, homini audaci, non conueniat, deposita formidine; et quod v. 107 *Prosequitur pauitans*. Ei accedit Brunck. adde similia apud Cerdam. Enimuero, vt haec satis grauia sunt, ita non minus altera parte sunt quae moram faciunt; fingit Sinon et hoc, quasi deposuerit formidinem; vt v. 67 *turbatus constitit*, h. e. qui vellet videri turbatus (*timentem turbatamque oculis* Aen. VIII, 222). Nec h. l. bene abesset versus; nec ita abrupte verba exordiri solent loquentes apud nostrum. Etiam Quintus XII, 365 ὁ δ' ἀτρόμως φρεσὶ κάρτος, Τοῖάδ' ἄρ' ἐν μέσσοισι δολοφρονέων ἀγόρευεν. Et potest casu versus in vno apographo omissus esse. Nam Mediceus, Gudianus, Rottendorphius primus, nec non Menteliani, vnam faciunt familiam, vt multis locis cognouimus. Enimuero ex Pompeii scholio, ad h. l. referendo, didici, Apronianum, e cuius recensione Mediceus Codex est, versum sustulisse, quod Virgilii esse non putabat: quod ita accipiendum: Mediceum hoc versu carere, quem ille pro Aproniana lectione habebat. Itaque iudicium grammatici habemus, non auctoritatem criticam. 77 *quidem* Medic. Pierii. v. h. l. Burm. *fuerit quodcunque* Pierius et Heinsius, optimorum codd. et Phasdri, Seruii, Donatique auctoritate defendunt. Vulgo, *fuerint quaecunque*. 78 *Vera*, *nec Argolica me iam de* ed. Ven. ab interpolatore, qui *inquit* non ferebat post *fatur*.

77. Haec Sinonis oratio eximio artificio est composita, quod facile in singulis declarabit interpres, vel vnusquisque sibi lector. A veris incipit dicere et in falsa desinit, vt bene Seru. Nota enim erant et confessa, quae de Palamede et Vlyssis odiis narrat; verum etiam Calchantis responsum, sed a Tragicis fere ad Polyxenae sacrificium in Achillis tumulo tractum. Praeterea, vt animi audientium tanto magis capiantur, etiam miserationem mouet; inprimis v. 137 sqq., quos sine motu animi vix perlegas. Videtur haec oratio, nisi ex tragoedia est ducta, tota Virgilio deberi. Certe in iis, quos habemus, Quinto Calabro et Tryphiodoro, qui exscripsere veteres, Quintus quidem propius ad nostrum, a Sinone ea, quae in fraudem finxerat, simpliciter exponuntur. *Cuncta fatebor vera*, vere, *fuerit quodcumque* h. e. quicquid euenerit, mihique exinde acciderit. Bene Seru. *i. e. quicunque me sequatur euentus*.

79. Hoc

Hoc primum: nec, si miserum Fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.
Fando aliquod si forte tuas peruenit ad auris
Belidae nomen Palamedis, et inclyta fama
Gloria: quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem, infando indicio, quia bella vetabat,
Demisère neci: nunc cassum lumine lugent:

Illi

79 *ne si* Ven. et ed. Ven. 80 *finget* Gud. e tribus aliis. *fingat* ed. Ven. *finxit* Goth. tert. *iam vanum et mendacem* Doruill. 81 *aliquod* praeclare Heins., sc. *nomen*, ex optimis codd. Vulgo etiam apud Grammaticos *aliquid*. v. Heins. et Burm. 82 Carisius notat, veteres legisse *Belida*, quomodo Σιμωνίδα et Λεωνίδα pro Λεωνίδου et Σιμωνίδου dicebant, notante Heinsio. In Zulich. pro diu. lect. *Naupliade*. In *Belidae* pro *Naupliadae* prosodia haereo ambiguus inter rationem grammaticam et vsum. Si a *Belus* est, esse debet media breui *Belides*: vt Aeolides, Phylacides. Nec producta illa esse potest, nisi, vbi orta vox fuerit ex ευς vel ης. v. Etymol. M. in Ἀτρείδης. Aut itaque dicendum, patronymicum h. l. ductum esse a Βηλεύς, quod non occurrit; aut formandum *Beliades*: quod non magis occurrit; etsi sic etiam Danaides a Belo dictae *Belides et Beliades*. Cum igitur et hoc exemplo careat; omnino autem permutationem duorum Naupliorum epitheton illud arguat (v. Exc. IV ad h. l.): statuere malebam, vitium lectioni insidere, et amissa priore syllaba *Belidae* superesse ex vetere lectione *Naupliadae*; hoc etiam Brunck. V. C. reposuit. Inter haec tamen non ausim quicquam mouere: nam etiam Statius VI, 291 *Belidae fratres*, et Ouid. Ep. XIV, 73 *surge age*, *Belide*. Nolo commemorare *Tyrrhidae* inf. VII, 484 a *Tyrrhus*, nam hoc versus *Tyrrheus* legi arbitror. At Ouid. in Ibi v. 503 *Quique Lycurgiden letauit*: huic quid faciemus? Et sunt alia, quae in his variant: vt docte nuper pluribus declarauit Ouwens, eruditus vir, in Noctib. Hagan. III, 23, vt in multis duplex forma admissa esse videatur. Haec igitur et similia dicendum est obseruanda esse, non mutanda. Ita et illud, quod male me habuit, Mars *Gradiuus* prima longa a *gradiendo*: Aen. V, 208 *trudes* a *trudendo*. *disertus* a disserendo. cf. ad Ge. IV, 355. 84 *qui* vitium est edit, Gotting. *quos* pr. Hamburg. f. *quod*, vt est in Goth. tert., qui porro: *bella vocabat*. 85 *Dimisere* multi h. l. vt alibi, male. v. Heins. et Burm. *nec e.* Goth. tert.

79. *Hoc primum* sc. verum fatebor. Sic iunge. Reliqua ex Accio in Telepho sumta Macrobio teste Sat. VI, 1 *Nam si a me regnum Fortuna atque opes Eripere quiuit, at virtutem non quiit.*

81—85. *Fando* h. e. narrando, aliorum narratione. Formula exordii etiam apud alios obuia: v. c. Apollon. II, 1141, vbi Brunck. notauit Ouid. Met. XV, 497. *gloria inclita* adiecto *fama* ornatum

Illi me comitem, et conſanguinitate propinquum,
Pauper in arma pater primis huc miſit ab annis.
Dum ſtabat regno incolumis, regumque vigebat
Conciliis: et nos aliquod nomenque decusque
Geſſimus.

86 *et* deeſt ſec. Hamb.; id quod ipſe malim. *et ſanguinitate* Parrh. et Ven. Pro declaratiua particula *et* h. l. eſt habenda, vt coniicere neceſſe non ſit: *vt t. pr.* 87 *in annis* Witt. *ab armis* Bigot. Idem fere verſus inf. III, 595. 88 *regio incolumis* Goth. tert. a pr. m. *regumque* Heinſ., ſecundum optimos codd. Vulgo *regnumque*. Obſcurior verſus, in quo haeſiſſe quoque acutum iudicem Io. Schraderum e ſchedis intelligo. 89 *Conciliis* Medic. cum melioribus. Alii *Conſiliis*, vt omnes Pieriani, duo ex Goth. Gudian. Mentel. Moret. pr. Sane Regum ſeu Principum de regno deliberantium fuere *conſilia*, et ita proprie deberent dici. Sed poetae videntur id ſequi, quod a vulgari vſu recedit, et ponunt *concilia*.

natum eſt. *Pelasgi* h. l. Achiui, ſeriorum Graecorum more. Nam Homerus nunquam ita: agnoſcit ille tantum Pelasgos in Theſſalia Lariſſam incolentes Iliad. β, 840: porro Pelasgos inter Troianorum ſocios cum Lelegibus, Cauconibus et aliis: Iliad. κ, 429. *bella vetabat*, diſſuadebat bellum et oppugnationem *Troiae*. *demittere neci*, exquiſite, ad ſimilitudinem alterius formae: *demittere Orco*, *vmbris*, h. e. ad loca infera, ex Homerico: ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν, vbi v. Clark. *falſa ſub pr.* h. e. ſub falſo crimine proditionis, vt bene Seru. nam litteras eius ad Priamum datas, ſed a ſe fictas, protulerat Vlyſſes. *caſſum lumine*, priuatum vita, antique et docte. Palamedes hic Nauplii f. *Belides* h. l., quoniam eius auia Amymone, Danai filia, Beli neptis. v. Excurſ. ad h. v. Quae ad h. l. illuſtrandum faciant, poſſunt fere ex Ouid. Met. XIII, 56—60 peti; niſi quod ibi alia odii cauſſa.

86. Ita plures apud Homerum comites dati heroibus. Sic Achilli Phoenix, Aiaci Telamonio Teucer. Verſus 87 eximii artificii. cf. inf. III, 614 ſq. et copioſiorem locum Ouidii Met. III, 583—596. *miſit in arma*, h. e. ad bellum. Quod *pater pauper* eſt, ad amplificationem Homericae ſimilem pertinet; vti aliis in locis, quod *pater diues* eſt; nec in eo argutandum. *primis ab annis*, ab initio belli, bene Burm. poſt Seruium.

88. 89 *Dum ſtabat regno incolumis* Palamedes. Durior oratio: dum erat ipſe incolumis, *regno*, per regnum, h. e. poteſtatem ſeu auctoritatem, quam habebat; aut *dum regnum eius ſtabat, erat, incolume, vt regnum* ſit auctoritas,

Gessimus. Inuidia postquam pellacis Vlixi
(Haud ignota loquor) superis concessit ab oris;
Adflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens: et me, fors si qua tulisset,
Si patrios vmquam remeassem victor ad Argos,
Promisi vltorem: et verbis odia aspera moui.

Hinc

90 *fallacis* multi codd. ap. Heins. et Pierium, quem v., quod est vulgare. cf. Bentl. ad Horat. III Carm. 7, 20. *Vlyxi* Heins. h. l. vt sup. v. 7, vbi vide. alii *Vlyxei* vel *Vlyxis*. *infelicis Vlyxis* Zulich. ex VII, 613. 91 *loquar* vnus Leid. a m. pr. *excessit* Longob. *decessit* Puget. *discessit* Zulich. quae omnia vulgaria sunt, vulgatam lectionem etiam Donatus agnoscit. *ab auris* Exc. Burman., soliti lapsus. 92 *adflictans* alii monente Taubmanno. *vita*, erasa littera *m*, Regius Cod. *luctumque* Franc. a m. pr. 93 *casu* Venetus. 94 *Nec, si, infelix* pr. Moret. *et fors me si qua* ed. Ven. *fors* multi, vitio sollenni. 95 *vsquam* duo. *remearem* Sprot. *ad agros* idem, sec. Hamb. et Ven. *in agros* Leid. et duo pro diu. lect. Malim equidem ita scripsisse; cum de homine priuato agatur, non de Diomede, cui tale quid conuenientius esset: *si remeassem victor ad Argos*. 96 Lectio, quam Faber ex Seruio ad h. l. exsculpsit et Cuning. recepit, *hinc ascita mihi labes*, nihili est et plane nulla. Nam recentior Grammaticus explicuerat vocabulum *adscita* rarius, quod in Seruii explicatione occurrit, per vulgare *adsumta*, nullo ad ipsum poetam respectu.

tas, qua quis *regnare* dicitur, hoc est, potens esse, opibus valere: nam, vt regnum fit dignitas regia, multo durius fieret. Esto ergo: quamdiu ille erat incolumi inter caeteros Achiuorum principes auctoritate, vnde ille quoque *vigebat*, valebat, *in conciliis regum*; etiam ego propter P. cognationem in aliqua dignatione fui habitus. *stare* dicuntur, qui florent rebus prosperis, auctoritate, opibus; vt notum. Summa autem Palamedis erat sapientiae ac consilii in principum consessibus auctoritas; quippe σοφώτατος ἀνδρῶν, et multarum rerum, etiam litterarum, inuentis clarissimus; etiam nos *aliquod nomen* ac *decus*, h. e. honorem, *gessimus*, habuimus.

90—93. *Pellax* Vlysses exquisitius quam fallax, qui in fraudem pellicit. v. Corda et var. lect. Est Homer. πολύμητις. ποικιλομήτης. *superis ab oris*, e vita, ad loca infera. sup. 85 *Demisere neci*. v. 92. 93 pulchri versus. *in tenebris*, inclusus domi, vitatis hominum conuentibus.

96. *Promisi vltorem*, minatus sum: vt alibi quoque. v. Seru.

Hinc mihi prima mali labes: hinc semper Vlixes
Criminibus terrere nouis: hinc spargere voces
In volgum ambiguas, et quaerere conscius arma.
Nec requieuit enim, donec Calchante ministro —
Sed quid ego haec autem nequidquam ingrata reuoluo?
Quidue moror? si omnis vno ordine habetis Achiuos,
Idque audire sat est; iamdudum sumite poenas.
Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridae.

Tum

99 *In vulgum ambiguam* Sergius in Artem Donati; sed v. Heins. In altero hemistichio etiam Io. Schraderum haesisse, lubens cognoui. 100 *magistro* Goth. alter. Quia in media sententia interpellat se, inepti quidam in MSS. suppleuerunt: *Hostia tum* (sum) *miser ac sacras reputatus ad aras.* 101 *autem* deest fragm. Moret. et ed. pr. Burm. *sed autem*, vt ap. Plaut. Rud. II, 5, 11. *nequiquam* ap. Macrob., vt passim in MSS. v. Pierium h. l. *ignota reuoluo* ed. Venet. 102 *in ordine* Exc. Burm. 104 *Hanc* I. Marius Victorinus in Arte Grammat. v. Heins.

v. Seru. h. l. et Burm. *verbis odia aspera moui* exquisite pro, Vlyssis odium exasperaui, exacerbaui.

97 — 99. *Prima mali labes* elegantius quam origo vel caussa, κακοῦ δ' ἄρα οἱ πέλεν ἀρχή Iliad. λ, 603: siue vt labes serpentis vlceris vel morbi primam maculam et notam denotet, siue vt primam compagis solutionem, antequam ruina fit. Explicat Iustinus Cerdae laudatus (XVII, 1): *Haec* prima mali labes, *hoc* initium impendentis ruinae *fuit. Criminibus terrere nouis*, eleganter pro crimina noua proferre, eum criminationibus exagitare. *et quaerere conscius arma.* Varie haec in Seruio exposita videas; nam e recentioribus nihil proficias. *Arma* esse possunt consilia, quae agitabat Vlysses ad depellendum imminens sibi a Sinone periculum, sic *conscius* sc. periculi imminentis; possunt etiam esse fraudes et insidiae, quas in Sinonem parabat, *conscius*, tacite intra se; aut *conscius* est cum aliis, communicato scilicet cum aliis consilio. Hoc verum videtur, cum statim Calchantem consiliorum socium assumsisse dicatur. *Neque* sane (δή, *enim*) *requieuit* etc. *Arma* autem dicta de consiliis et insidiis, fere vt *machinae*, μηχανήματα, μηχαναί, τεύχεα. Mox reticere Sinonem summa cum arte, tum, quum maximam expectationem excitasset, facile quisque sentit.

102 — 104. *Vno ordine*, pro vulgari, *vno loco*. Seruius

Tum vero ardemus ſcitari et quaerere cauſſas,
Ignari ſcelerum tantorum artisque Pelasgae.
Proſequitur pauitans, et ficto pectore fatur.
Saepe fugam Danai Troia cupiere relicta
Moliri, et longo feſſi diſcedere bello.
Feciſſentque vtinam! ſaepe illos aſpera ponti
Interclufit hiems, et terruit Auſter euntis.
Praecipue,

v. Heinſ. inf. ad 664. *hoc magno* tres Moret. Menag. pr. Leid. et Schol. Horat., nec displicet; ſcil. vt copula abſit. *Ithacus*, Ἴθακος cum Euripide, v. c. Cyclops v. 103 et aliis. Apud Hom. Ἰθακήσιος. 105 *Dum vero* Leid. *ſcitare* Exc. Burm. *ſcrutari* Goth. ſec., quod vulgare eſſet. 106 *Pelasgi* Excerpta eadem. 108 *voluere* Cariſius p. 193, vbi *ſaepe* pro *aliquoties* explicat *Burm.* 109 *et* abeſt Parrhaſ. *decedere* nonnulli, vt editum a Germano et Cerda. Enimvero aut *decedere* abſolute vix bene diceretur, aut *decedere bello*, vt *nocti* III Georg. 467, *calori* IV Georg. 23, alium ſenſum daret. Contra *diſcedere* eſt proprium de exercitu dimiſſo. v. Burm. 110 *et ſaepe* ſec. Rottend. *portum* Montalb. a m. ſec., ſcilicet vt eſſet *illis a. portum I. hiems.*

vius *vno reatu*, et a cauſſarum claſſibus vel ordinibus explicationem nimis docte petit. *idque audire ſat eſt.* Varie et hoc exponitur et exponi poteſt. Placet, *audire id*, eſſe me vnum ex Achiuis; et ad primam enuntiationis partem refero: *ſi ſat eſt.* Ad apodoſin retuliſſe videtur Cerda, vt ſit, vel haec audire ſatis eſt, nil vt amplius addam neceſſe. Sed *id* et *que* et *audire* pro *audiuiſſe* valde duram orationem efficerent. Manendum adeo in prima interpretatione, quam et Seruius agnoſcit. Mox *iamdudum* ita poſitum, vt poſſit per *quam primum* exponi, vt ſaepe. cf. Burm. Vulgo diceremus: iamdudum ſumere debebatis p. Verſus 104 illuſtratur ex Iliad. α, 255 Ἦ κεν γηθήσαι Πρίαμος, Πριάμοιό τε παῖδες, Ἄλλοι τε Τρῶες μέγα κεν κεχαροίατο θυμῷ, Εἰ —*Ithacus* pro Ithacius Vlyſſes, vt *Itala gens* et ſimilia. Alias Ἰθακήσιος, *Ithacenſis. mercentur* elegantius quam magno emant.

107: *Ficto pectore*, ad fraudem compoſito animo, h. e. ſubdole et fraudulenter. Mox *moliri fugam* graue vocabulum pro parare, v. ſup. I, 404; et *feſſi longo bello* eleganter adiectum τῷ *diſcedere.*

111—113. *Terruit euntes*, ire volentes, vt Seru. deterruit, vel quo minus irent, nauigarent, vt Graeci etiam poetae. Mox *trabes acernae*, ſupra

Praecipue, quum iam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto sonuerunt aethere nimbi.
Suspensi Eurypylum scitatum oracula Phoebi
Mittimus, isque adytis haec tristia dicta reportat:
Sanguine placastis ventos et virgine caesa,
Quum primum Iliacas Danai venistis ad oras:
Sanguine quaerendi reditus, animaque litandum
Argolica. Volgi quae vox vt venit ad auris:

Obstupuere

112 *iam cum* Medic. *cum hic* Doruill. *confectus* pr. Hamb. *conlectus* Menag. alter. *concestus* Franc. 114 *Eurypilum*, *Euripilum*, *Euriphilum* librariorum lapsu. Est Εὐρύπυλος. *scitatum* defenditur ab Heins. et Burm. Plerique codd. *scitantem*, etiam Gud. a m. pr. at Medic., inquit Heinsius, probe *scitatum*. Sed ne mireris, Gudianum a Mediceo hic diffidere, tenendum, in Mediceo a prima manu *scitantum* esse scriptum, quod erratum esse potest ex *scitantem*, veriorque adeo haec et eadem doctior lectio, quam et ex Longob. Pierius affert et Seruius exponit. Pomponii memorabilis est nota: *scitatum*, non *si tantum*. Igitur Aproniana, quam ille fere sequitur, lectio, ac potius correctio, est *scitatum*; eam exhibent tres Goth. post Regium; etiam Carisius memorat. v. Pierius, et in Seruianis aliquis. Porro *scitari* Puget. cum Bigot. et binis Hamburg. pro var. lect., quod graecum esset. sed recte Burmannus monet, graecismum non vbique contra codd. esse intrudendum. *scitatem* ed. Mediol. *citatum* Zulich. vitiose. 115 *que* abest ab Parrhas. *in que* alter Hamb. *susque* Montalb. *tristia dona* pr. Hamb. 116 *placasti* alter Hamb. 118 *animamque Argolicam* alter Hamb. cum Longob. *litandum est* Medic. Pierii.

supra v. 16 ex *abiete*. *contextus* (v. sup. v. 16). *staret*, esset; vt mox *sonuerunt nimbi*, orti sunt turbines. Omnia ad ornatiorem orationem spectant.

114—119. *Suspensi*, solliciti Seru., dubii, quid facerent. *Eurypyli* plures; v. Burmann. ad Ouid. Met. XIII, 357: celeberrimus Telephi f., qui Troianis auxilio venit et poetis cyclicis atque etiam tragicis argumentum nobile suppeditauerat. De quo late Quint. Cal. VI, 119 sqq. At h. l. intelligendus is, qui fere apud Homerum occurrit, Euaemonis filius, ex Ormenio Thessaliae copias ducens. v. Iliad. β, 734 sqq. *virgine caesa* expetita victima Iphigenia, substituta tamen mox cerua. Sed, cum haec fabula post Homerum demum adscita et varie olim tractata fuerit, videntur etiam fuisse, qui Agamemnonis filiam vere immolatam traderent. Quod et Lucret. I, 85 sequitur: *Aulide quo pacto Triuiai virginis aram Iphianassai turparunt sanguine*

Obstupuere animis, gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor; cui fata parent, quem poscat Apollo.
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quae sint ea numina diuom,
Flagitat. Et mihi iam multi crudele canebant
Artificis scelus, et taciti ventura videbant.
Bis quinos silet ille dies, tectusque recusat
Prodere

120 *animi* Seruius.. Sic et Doruill. cum Gothanis et aliis sine dubio codd. et edd. nonnullis, quod esset vulgare: hoc tamen maluit Heins. inf. IX, 123 *Obstupuere animis Rutuli.* *Obstipuere* scribitur et hic in codd. 121 *parant* Hamb. sec. *petunt* alter Goth. *paret* coni. Viri docti misc. Obss. crit. T. II, p. 86, vt *Apollo* intelligatur; quod haud dubie leniorem iuncturam facit. ..Receptam tuetur Burm. 122 *Hinc* Sprot. *magno vatem* tres ap. Burm. et tert. Goth. *Calcanta* male scribunt librarii. *Calchante* Montalb. 123 *ea munera* pr. Hamb. perpetuo lapsu. 125 *ventura timebant* Hamburg. pr. pro diu. lect., sed v. Burm. *taciti* erasum erat in Gudiano. v. eund. *pauidi* coni. Io. Schrader. 126 *bis senos* Bigot..

sanguine foede etc. cum *venistis*, venire volebatis. *animaque litandum Argolica*, verba cum dilectu, ex religionum formula.

121. *Cui fata parent.* h. e. metuentium, cui hoc fatis, h. e. oraculo, destinatum sit, vt mactetur pro victima. Vt *parent* sc. mortem, suppleas, fieri non potest; nam *mortem* omitti non potuisset. Dictum vti: *quid fata parent*, et, *in quem*. Mox *poscere* proprium de fatis, oraculis, deorumque voluntate.

123. *Quae sint ea numina diuum*, quod numen, h. e. quae voluntas Phoebi et sententia oraculi sit. Recte Seruius: *numina diuum* pro oraculis posuit, id est vt ambiguitatem oraculi interpretetur; et quaerit modo, non quid dicant, nam planum; sed, quis debeat immolari. Nolim Burmannum sequi, qui malebat: quaenam sint tam crudelia numina, quae iterum sanguinem poscant. Nam haec esset et otiosa quaestio, et responsio parum consentanea, v. 129 et 127.

124. *Multi canebant*, vaticinabantur, diuinabant, vt *videbant*, prouidebant; *taciti*, apud se, secum; aut etiam secreto inter se. cf. Burm.

126. *Tellus*, ornate additum, est dissimulans, vt saepe etiam apud Ciceronem; scilicet tamquam qui rem horrendam et in aliorum exitium vertentem eloqui detrectaret. mox *prodere* cum dilectu pro edere, nominare.

129. Ve-

Prodere voce sua quemquam, aut opponere morti,
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Conposito rumpit vocem, et me destinat arae.
Adsensere omnes: et, quae sibi quisque timebat,
Vnius in miseri exitium conuersa tulere.
Iamque dies infanda aderat: mihi sacra parari,
Et salsae fruges, et circum tempora vittae.
Eripui, fateor, leto me, et vincula rupi:
Limosoque lacu per noctem obscurus in vlua
Delitui, dum vela, darent si forte, dedissent.

Nec

127 pro *aut* neminem video legere *atque*. 128 *magni* editio Dan. Heins., vitiose. *clamoribus auctus* Zulich. 129 *Compositum* Longob. et Goth. pr. *rupit* Medic. cum maiore librorum parte, etiam ap. Pier. *compositor rupit* Vratislau. *et me* Goth. tert. 130 *timebant* Gud. a m. pr., non male, vt etiam in Seruianis monitum. *sibi q. parabat* Goth. tert. a m. pr. 132 *Ergo dies* ap. Nonium in *dies*, sed v. Heins. ad Ouid. III Met. 519. *dies infesta* Goth. tert. *parantur* Goth. pr. 134 *leto fateor* tres ap. Burm. *fateor me leto* duo ibid. 135 *lacus* Goth. pr. Sic deb. Limosaque *lacus—vlua*, quod imitatione expressum putare possis a Lucano in noto illo: *Exsul limosa Marius caput abdidit vlua*, II, 70. 136 *dilitui* Menag. alt. *daret* fragm. Moret. *si forte tulisset* alter Hamb., solita variatione in hoc verbo; nisi putes: *si fata tulissent*. Sensum commodum versui subiecci interpunctione mutata: vt sit, *dum vela dedissent, si forte darent*. Vulgo legebatur ieiune et incommodo; *dum vela darent, si forte dedissent*. Multa argutantur Seruius et Donatus; nihil, quod ad rem faciat. Itaque malebam suspicari, versum imperfectum: *Delitui, dum vela darent*, ab aliena manu male esse suppletum.

129. *Vocem rumpit*, vt ῥήσσα. Sic saepe Graeci et Latini. v. Burm. et Cerda., qui et illustrant τὸ *destinare*, voc. proprium de damnatis. exquisite etiam *composito* pro *ex* vel *de composito*. Caeterum Calchantis tergiuersationem adumbrasse videtur ex Iliad. α, 69 sqq.

131. *Conuersa tulere*; exquisite pro *conuerterunt*. 133. *Salsae fruges*, mola salsa, h. e. far tostum contusum sale adsperso. Σπονδάς τ' ἐλοχύτας τε μάλ' ἐσσυμένως ὑπαλύξας Quintus Cal. XII, 375.

134 sq. *Vincula* non sunt vittae, sed, quibus ligatus seruabatur, et ad aram adducebatur, etsi iam vittatus. v. infra 156. Ante aram vero soluta stabat hostia. Multa h. l. argutantur Seru. et Cerda.

137. Se-

Nec mihi iam patriam antiquam ſpes vlla videndi,
Nec dulcis natos exoptatumque parentem:
Quos illi fors ad poenas ob noſtra repoſcent
Effugia, et culpam hanc miſerorum morte piabunt.
Quod te, per ſuperos, et conſcia numina veri,
Per, ſi qua eſt, quae reſtet adhuc mortalibus vsquam
Intemerata fides, oro, miſerere laborum
Tantorum: miſerere animi non digna ferentis.
His lacrimis vitam damus, et miſereſcimus vltro,
Ipſe

138 Ex Seruianis apparet, fuiſſe olim, qui *duplices* legerent, quia *dulces* leue eſſet et commune epitheton librorum. Inepte. 139 *fors et p.* Medic. Gud. et Rottend. tert., quibus adde Seruium. vt ſit: *quos forſan etiam illi poenas repoſcent.* *poſcere* cum duobus accuſatiuis illuſtrat Heinſ., ſed recte monet Burmannus, iis locum eſſe, vbi aliquid poſcimus, quod ille ipſe, a quo poſcitur, dare vel facere poſſit; at filii ipſi Sinonis vice puniendi poſcebantur. *fors et* ortum ex ſcriptura antiqua *at* pro *ad.* Iunxere apud Seruium alii *forſet* pro *forſit*, fors ſit, fortaſſe. Vulgatam habet Pomponius. *Quos illi ad p. forſan* ed. Ven. 140 *refugia* Bigot. 142 *reſtet* ab Heinſ. receptum, quippe elegantius poſt *ſi qua eſt*, ex Medic. a m. ſec. Gudiano ſec. et tert. Rottend. et Menag., adde Goth. tert. Vulgo *reſtat.* *vnquam* Medic. a m. pr. et alii, vitioſe. 143 *horum m. laborum* Bigot. *malorum* Ven. 144 *miſerere viri* Bigot. 145 *veniam* MS. Petau. ſollenni varietate, ſed bene Burmannus monet, h. l. *veniam* per *vitam* potuiſſe explicari, non facile *vitam* per *veniam.* *vltra* pr. Hamb. pro var. lect. Caeterum poſſit diſtingui ante *vltro*: nec tamen ſatis bene.

137. Sequentia egregie ad miſerationem ficta. In quibus reſpexiſſe videri poteſt Iliad. ε, 408. 409. *patriam antiquam*, priſtinam. nihil amplius. Omnibus colonis, exſulibus, transfugis prior patria eſt *antiqua patria.* cf. Cerda. *Ob noſtra effugia*, plenius quam exile: ob fugam meam — *piabunt*, h. e. expiabunt, pro punient, vlciſcentur, exquiſite.

141. *Quod*, qua in re, vt ſaepe tranſitui ſeruit. Seru. propter quod te oro. cf. Burm. Eſt ex Gr. ὃ pro καθ' ὃ, δι' ὅ. *conſcia numina veri*, inſpectores ac teſtes harum rerum, quas narro. Mox 143 *fides*, quam hic inclamat, eſt iuſti rectique obſeruantia, h. l. iuris diuini et humanitatis.

145. *His lacrimis*, propter has lacrimas. *vltro* eſt libenter, facili promtoque animo. Mox *leuari* eſt laxari proprie, vt

Ipſe viro primus manicas atque arta leuari
Vincla iubet Priamus; dictisque ita fatur amicis:
Quisquis es, amiſſos hinc iam obliuiſcere Graios;
Noſter eris: mihique haec ediſſere vera roganti.
Quo molem hanc inmanis equi ſtatuere? quis auctor?
Quidue petunt? quae religio? aut quae machina belli?
Dixerat. Ille dolis inſtructus et arte Pelasga,
Suſtulit exutas vinclis ad ſidera palmas:
Vos, aeterni ignes, et non violabile veſtrum

Teſtor

146 *Ipſe vltro primus* Sprot. *manicas primus* alter Hamb. *alta* Hugen. *arta atque* Graeu. *leuauit* Goth. tert., deberet ſequi: *Vincla ſenex* vel *bonus Priamus*. Pro *ita fatur* Goth. tert. *adſtat*, forte ex *adfatur*. 148 *hic* Leid. et alt. Rottend. *hinc nam* pr. Moret. *hinc obliuiſcere* Bigot. 149 *mihi haec* hiatu relicto Leid. Montalb. alt. Hamb. *mihique hoc* Sprot. *mihique ediſſere* duo aut tres Heinſ. Sed *mihique haec* agnoſcit etiam Donat. ap. Burm. 150 *quid molem* Hugen. *qui* pr. Moret. a m. pr. *hanc* abeſt ſec. Hamb. *ſtrauere* Ald. *quis actor* Hamb. pr. 151 *petant* tres Burm. *petit* Sprot. a m. pr. 153 *exhauſtas* Leid. vnus. *exuſtas* Goth. alter. 154 *veſtrum N.* Speciosiſſima eſt Marklandi emendatio ad Stat. p. 7 *Veſtae N.*, qui etiam praeclare aduocat verſus inf. 296. 297. Firmat eam codex Ge. Fabricii, forte et hoc, quod Sinon, qui iam Troianus ciuis videri volebat, numen Troiae tutelare inuocat. Obſtat tamen, quod iam a viris doctis monitum, non *ad vrbem et arcem*, in qua ſeruabatur ſacer ignis, *conuerſum*, ſed *manibus ad ſidera ſublatis* haec dicere Sinonem. cf. Burm.

vt bene Burm.; ſed tum poetis omnino de demtis vinculis. Sic et χαλᾶν.

148. *Hinc*, porro, in poſterum, *amiſſos Graios* dixit vt liberos, amicos, *amiſſos*, quibus priuati ſumus, exquiſite.

149. Iliad. κ, 384 et aliis locis: Ἀλλ' ἄγε μοὶ τόδε εἰπὲ καὶ ἀτρεκέως κατάλεξον.

151. Quid in equo fabricando ſpectarunt? num religionis cauſſa, vt deo alicui conſecrarent, an vt machina bellica eſſet, fabricati ſunt?

Mox v. 152 *dolis inſtructus* Homericum κακοῖσι δόλοισι κεκασμένος, κερδαλεόφρων Iliad. δ, 339.

154. *Aeterni ignes* vix alii eſſe poſſunt quam ſol, luna et ſidera, de quibus et Seru. ac Donatus acceperunt. nam paullo ante: *Suſtulit ad ſidera palmas*. Iis aeternitatem, numen, et locum in iureiurando tribui, iam ſatis docuit Burmann. ad h. l. Etiam *non violabile* bene ad periurii vltionem retulit; minus bene

Seruius

Testor numen, ait: vos arae, ensesque nefandi,
Quos fugi, vittaeque deum, quas hostia gessi;
Fas mihi Graiorum sacrata resoluere iura,
Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
Si qua tegunt: teneor patriae nec legibus vllis.
Tu modo promissis maneas, seruataque serues
Troia

156 *vittaeque, deum q.* ita distinguitur in Mentel. et in Pierii codd., et sic iam olim distinctum Seruii tempore. Placebatque Cerdae ea ratio. Sed *vittae deum* sunt diuinis rebus adhibitae. *et vittaeque* Witt. 157 *secreta* Leid. Hamb. sec. et pro var. lect. alter Leid., quod a Conterio male defensum recte reiecit Burmannus. *revoluere* Hamb. pr. et Menag. alter. 158 *ac o.* Oudart. *et cuncta* qu. Moret. *et cunctas* Menag. pr., omnes vitiose. 159 *patriae teneor* Leid., meo sensu mollius. *tenear* Heuman. coni., non male; vide tamen Burm. 160 *Dum modo* Wall. *iurataque* tert. Moret. *promissaque* Goth. tert.

Seruius ἄφθαρτον exprimi putabat. De Penatibus aut Vestae igne, quem etiam Pomponius ad h. l. vocauit, qui Troianorum esse deberet, vix Sinon loqui sine aliqua affectatione potuit, inprimis cum *arae ensesque, quos fugit*, sequantur, qui cum istis nihil commune habebant. cf. var. lect. *Enses*, μάχαιρα, σφαγίς, inuidiose pro singulari.

157. *Sacrata Graiorum iura* sunt, nostro iudicio, ciuitatis ius, quod *resoluere* se dicit, vt patriis legibus solutus in ciuitatem Troianam transeat, amplius iam Graecus non sit, sed vnus e Troianis. itaque subiicit: *patriae teneor nec legibus vllis.* In hunc fere sensum, vt a sua quasi patria tamquam familia se abdicet, Donatus. At Seru. et Pomponius ad sacramentum militare referunt, quale scilicet inter Romanos erat, quo ad bellum exiens miles adigebatur. Burmannus multo etiam argutius de conscripto sacrata lege exercitu, qua iurabant se non redituros domum nisi victores. Sed *sacrata iura* simpl. pro *ius sacrum; resoluit* ius, qui eo se liberat; quale illud sit, declarat v. 159. Mox 158 debebat sequi: Fas mihi sit ex iusto odio in eos omnia arcana (haec sunt, *si qua tegunt*) proferre. In inuersione agnosces poetam.

160. *Seruata* egregie adiectum, vt, quod *reuelaturus sit*, ad Troianorum salutem pertinere videatur. *si v. feram*, pro vulgari, dicam.

Troia fidem; si vera feram, si magna rependam.
Omnis spes Danaum, et coepti fiducia belli
Palladis auxiliis semper stetit. Inpius ex quo
Tydides sed enim, scelerumque inuentor Vlixes,
Fatale adgressi sacrato auellere templo
Palladium, caesis summae custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
Virgineas ausi diuae contingere vittas:
Ex illo fluere ac retro sublapsa referri

Spes

161 *si vera rependam* Menag. alter, ex priore loco. *rependam* nonnulli apud Pierium. Sed magnam mercedem pro salute sua persoluit, arcana Graecorum retegendo. 162 *capti* Vratisl. *coepti et* Ven. cf. v. 75. 163 *auxilio* tres Burm., quod vulgare esset. *semper fuit* Bigot. 164 *Titides* libri, vitiose. *scelerumque repertor* Gracu. ex glossa. vid. Burmann. 165 *egressi* Gracu. *aduellere* Menag. alter pro *abuellere*. 168 *virgineasque* ed. Dan. Heins. *diuas* Menag. alt. *sunt diuae ausi* Ven. et Parrhas. 169 *retro ac s.* Menag. *et retro* duo Burm. *sublata* Hamb. pr. et pro diu. lect. Zulich., sed vindicat vulgatam Nonius in *fluere* et repetitus idem versus Georg. I, 200, vbi pro *fluere*, *ruere*. Sane, quae retro labuntur, ruunt

162. *Fiducia* est eadem quae spes certa; *belli* docte adiectum, de belli exitu, vt et *stetit* pro vulgari, *posita fuit in*.

164. Diomedes h. l. *impius* propter Palladium ablatum. De quo v. inf. Excurs. IX ad II, 293. nam vulneratum Martem et Venerem minus bene huc reuocares. Celebritatem autem accepit hoc Diomedis et Vlyssis facinus multo magis per gemmas huius argumenti nobiles quam per poetas: etsi diuersis modis ab iis res narrata est; inprimis de ortis inter vtrumque iris, cum Vlysses Palladium clam Diomede surripere vellet: stricto ense in Vlyssem ille irruit; tum eum ante se agit, ne a tergo insidias machinetur. v. Conon Narr. 34. add. Zenob. in Διομήδειος ἀνάγκη. Hesych. et ibi laudd.

165—168. Grauissime singula — etiam quod *vittas virgineas* deae memorat; nam est nihil aliud quam deam virginem (supra *innuptam*) attingere, contrectare, manibus impuris. *Vittae* h. l. esse debent in capite Mineruae; adeoque fuit sine casside: nam, ne vittas signo vel arae iniectas intelligas, vetat epitheton *virgineas*, quod ad ipsam deam spectat.

169. 170. Ornate, vt iam Georg. I, 200. Ex illo tempore

Spes Danaum, fractae vires, auersa deae mens.
Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum; arsere coruscae
Luminibus flammae adrectis, salsusque per artus
Sudor iit: terque ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmamque ferens hastamque trementem.
Extemplo tentanda fuga canit aequora Calchas:
Nec posse Argolicis exscindi Pergama telis;
Omina

ruunt proprio voc., sed *fluere* exquisitius pro hoc ipso *ruere*. Et h. l. poeta non de monte sed de flumine petiisse notionem videri potest. 170 *aduersa* Gud. cum quinque aliis, sollenni varietate. 173 *arreptis* Zulich., vitiose; idem *frementem*. Porro expectabat forte aliquis *parmam* vibrans *hastamque tr.* aut simile quid paullo fortius. Sed sobrie ac pudenter poeta in tali τερατείᾳ; maluit is deae formam declarare, et satis habuit *trementem* addere, deae signo a terra subsiliente, tamquam prae ira. 177 *Non* Goth. text. *excindi* multi scribunt etiam ap. Burm; adde fragm. Vatic. *excidi* Zulich.

pore spes bona Achiuorum euanuit. *fluere*, diffluere, dilabi. *retro sublapsa referri* pro prosaico, retro ferri, labi, de mole, quae in altum erat euecta.

170—175. Vnde *Tritonia* Pallas dicta sit, iam veteres ignorarunt. E pluribus, quae memorantur, caussis maxime probabilis est, quod a τριτώ, quod Aeolibus caput est, sit appellata Τριτογένεια, capite Iouis nata. Alii modo ab amne, modo a palude seu Libyae, seu Boeotiae, seu Thessaliae, seu Argolidis ductum nomen esse volunt. *monstra* h. l. ostenta — *arsere coruscae luminibus flammae arrectis*, ornate; oculi Palladii exarsere ira; *lumina arrecta* exquisitius quam erecta; vt semper poeta, v. c. v. 206, *erigere oculos, vultus*, vt contra, *demittere, deiicere*. porro Palladium subsultauit, subsiliit clipeo hastaque mota; quibus ipsis eius habitus a poeta declaratur, (Quod in Seru. ad 173 est, *sudor salsus*: „Hoc autem Ennius de Lamis dixit;" leg. *de lacrimis*. Locus esse debuit, qualis Accii in Phoenissis: *Salsis cruorem gutteis lacrimarum laui*. Ex Ennio laudatur apud Macrob. VI, 2. *Neque miserae lauere lacrumae salsum sanguinem*).

176—179. *Tentanda fuga aequora*, ornate, pro reuertendum esse. *Omina ni repetant Argis* ductum videtur, vt Seruius et Pomponius iam notarunt, ab imperatoribus Romanis, qui ad auspicia re-

 petenda

Omina ni repetant Argis, numenque reducant,
Quod pelago et curuis secum auexere carinis.
Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenas,
Arma deosque parant comites, pelagoque remenso
Inprouisi aderunt. Ita digerit omina Calchas.
Hanc pro Palladio, moniti, pro numine laeso
Effigiem statuere; nefas quae triste piaret.
Hanc tamen inmensam Calchas adtollere molem
Roboribus

178 *Omnia* vulgg. *Numina ni r.* Zulich., ab interpolatione, ex iis, quae sequuntur. 179 *pelago et curuis carinis*, ornate satis, sed forte secundis curis a Virgilio delendum. *auexere* post Pierium debetur Heins. e melioribus codd. petitum. vulgo, *aduexere* (quod tamen et ipsum fragm. Vatic. exhibet), et Voss. vn. cum Goth. tert. *adduxere*, male. 180 *Et nunc quae* Menag. pr. 181 *parent* Parrhas. *parant socios* Goth. tert., non malo lapsu. 182 *aderant* Medic. a pr. m. *omina* bene Hein., librorum meliorum consensu. vulgo, *omnia*, quod sane ad intelligendum facilius. Sed v. not. 183 *Et pro n.* Rottend. tert. *numine rapto* Oudart., sed *laeso* doctius; nam laesa dea, quod fuerat rapta. 185 *Hanc adeo* MS. Fabric. cum Mediceo Pierii; nisi hunc eundem Fabricius respexit. *tamen* recte, quod vim propriam

petenda ac renouanda Romam nonnunquam ex castris reuerti solebant, si v. c. malum omen inciderat. Itaque similiter statuit, esse Achiuis Graeciam repetendam, auspicia ibi instauranda, et cum ipso Palladio auecto, vt restituatur in sedem suam, revertendum.

180. 181. Et nunc quod in Graeciam redierunt, hoc eo pertinet, eo consilio factum est, vt parent — sed poeta exquisite medium orationis membrum neglexit. *arma parant*, h. e. opes et copias bellicas instaurant, *deos parant comites* factis sacris placatos.

182. *Ita digerit omina C.*, h. e. hanc auspiciorum petendorum rationem praescribit, aut, quod melius, ita *omina*, monstra v. 171 h. e. ostenta, *digerit*, ordinat, interpretatur Calchas. Sic Seruius quoque accepisse videtur.

183. Interea *moniti*, Calchantis monitu, Palladii vice, quo rapto deae sibi iram conflauere, ad sacrilegium expiandum, *hanc effigiem*, hoc equi signum, statuerunt; quod quatenus Palladi poni potuerit, quaesitum est Excursu III ad v. 15. 16.

185 — 188. Quam ornate, si singula expendas! Ne tamen votiuus hic equus in vrbem

Roboribus textis, coeloque educere iussit:
Ne recipi portis, aut duci in moenia possit;
Neu populum antiqua sub religione tueri.
Nam si vestra manus violasset dona Mineruae,
Tum magnum exitium (quod di prius omen in ipsum
Conuertant!) Priami imperio Phrygibusque futurum.
Sin manibus vestris vestram adscendisset in vrbem;
Vltro Asiam magno Pelopea ad moenia bello
Venturam, et nostros ea fata manere nepotes.
Talibus insidiis periurique arte Sinonis
Credita

priam hic habere, intelliges ex nostra interpretatione. *immensum* Goth. tert., ex interpretatione, vt sit pro immense. 187 *Neu recipi* Priscianus lib. XVII cum codd. aliquot. *in portis* sec. Moret. *nec duci* primus Moret. *posset* Priscian. ibid. c. Gudiano et al.. 188 *Nec* alii. Sed in his varietas MSS. ad fastidium. *teneri* Priscian. l. c., vitiose. 190 *excidium* Priscian. ibid. alter Hamb. et Voss. 191 *conuertent* Puget. *Phrygiis* Hamb. pr. cum aliquot codd. Pierii et fragm. Vatic. antiquissimo. Burmannus laudat Drakenb. ad Sil. VIII, 243 *Frigibus*, *Frugibus* male scribitur. 192 *vestris manibus* Parrhas. et Ven. cum Goth. tert. 193 *magnam* Hamb. pr. *Pelopea* Heins., recte, cum Mediceo et Schol. Statii. adde Goth. sec. Vulgo *Pelopeia*, quod et ipsum bene scribitur, sed non h. l. *ad Pelopeia* sec. Hamb., interpolate. 194 *in nostros* Witt. *et vestros* Bigot.

vrbem inferri, et pro numine tutelari statui possit, ad tantam magnitudinem Equum fieri (ad tam ingentem molem extollere et tantam, vt ad coelum pertingere videatur) iussit Calchas. Etiam in membrorum ordine et collocatione poetam agnoscis. *antiqua religione*, h. e. ea, qua surreptum Palladium antea coluerant; ne nunc pro Palladio Equus haberetur, quo cultu demerita et propitia reddita Pallas eandem, vt ante, tutelam colenti populo praestaret. cf. Seru.

189 sqq. Melius haec quam apud Tryphiod. 288 sqq., si conferre lubet.

192—194. Sin a vobis in vrbem inductus esset equus, Troianos, conuersis fatis, Argos esse bello petituros et excisuros.

195—194. Egregium epiphonema, inclusum sententia aliqua inprimisque ad miserationem aptum. *Achilles Larissaeus* simpl. Thessalus; alias non satis accurate; nam Larissa tum Achilli non parebat, sed Letho; et a Pelasgis habitabatur. v. Iliad. β, 840 sqq.

Credita res, captique dolis lacrimisque coactis,
Quos neque Tydides, nec Larissaeus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinae.
Hic aliud maius miseris multoque tremendum
Obiicitur magis, atque inprouida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,

Sollemnis

196 *coactis* Heinsio acceptum ferendum, qui Medicei optimorumque codd. et Grammaticorum, Seruii inprimis, forte et Donati auctoritatem recte sequutus est. Probat quoque Dawes Misc. crit. cum Burgess. V. C. p. 386. Sic et a Pomponio lectum et in fragm. Vatic. Illustrat *lacrimas coactas* Heins. et h. l. eas defendit ipsa rerum ratio ac veritas. Vulgo *coacti*, sicque omnes Pierii. 199 *Huc aliud* Donat. *miseris maius* pr. Hamb. *timendum* idem. vulgata est apud Nonium in *tremere.* 200 *Obiicitur monstrum* Bigot. Sed id iam peti poterat ex 171. *Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.* Sed *aliud* est alia res. *ac impr.* Leid. vn. 201 *Laucoon, Lachoon* in Gothanis; et sic sine dubio etiam in aliorum libris fuit. Ita enim fere librarii. v. sup. 41. cf. ad Petron. 89, v. 19 et 43. Burm. Anthol. lat. lib. I, ep. 110. *Neptuni* Bigot. et a m. pr. Hugen. a sec. Hamb. pr. Sed alterum doctius.

340 sqq. *mille carinae* numero paullo crassius expresso, vt solent poetae, v. Popium ad Iliad β. Barnes. ad Eurip. Androm. 106. Muncker. ad Hygin. 97 fab. etiam Cerdam ad h. l. et Vrsin. nuper quoque Wernsdorf. V. C. P. M. T. IV, p. 645.

199. Sequitur locus de *Laocoonte*, in quo animaduertendum, quam accommodate poeta omnia ad terrorem extulerit, quem ostentum hoc iniicere Troianorum animis debebat. Vide v. 228 sqq. Vid. Excurs. V ad h. v.

199. Homericum locum Iliad. β, 305 sqq., quo Nestor ostentum Achiuis Aulide occlusis obiectum memorat, Virgilio ante oculos fuisse, coniectura est ingeniosi viri, *Herderi* (*Critische Wälder* P. I, p. 98 sqq.). Res ipsae inter se satis dispares esse videntur; formulae tamen, qua orditur vterque narrationem, est aliqua similitudo. *obiicitur* eleganter, vt de ostentis et rebus miris vel inopinatis, pro, *euenit. improuida pectora*, h. e. Troianos, qui tale quid non praeuiderant. Repentinum et inopinatum prodigium, quod adeo tanto magis animos turbat ac percellit, cf. Cerda.

201, 202. *Ductus sorte.* Siue ex historiis hoc habuit, interemto enim Neptuni sacerdote, ex aliis, vt mos erat, sacerdotibus Laocoon, qui Apollinis erat, sorte obtingente,

Sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
(Horresco referens) inmensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus adrecta iubaeque
Sanguineae exsuperant vndas: pars cetera pontum
Pone

202 *taurum immensum* sec. Hamb. *ingentes mi. ad aras* Goth. pr. Porro *sollennis sacerdos* olim iunxere viri docti. v. Pompon. Sabin.; at cf. not. 203 *a Tenedo gemini* Hamb. pr., quod mollius. *geminae — angues* pr. Moret., vt solet nonnunquam. Sed vni libro tali in re non parendum. 205 *incumbent* Mentel. 206 *erecta* pr. Hamb. et Bigot., quod vulgare, cf. not. ad 173. *arrepta* Goth. tert., vt ibidem codd. 207 *superant* omnium librorum lectionem esse apparet, praeter recentem Venetum Heinsii. Nam Pierius nec ipse in suis

tingente, Neptuni sacra curabat, cf. Seru. ex Euphorione; Siue vnum sacerdotii adipiscendi modum e pluribus posuit, vt poeta. Quod autem in his adiunctis paullo copiosior est, in eo artem poetae agnosce; facit enim expectationem. *aras sollennes* dixit docte, ad quas sollenne sacrificium parabatur; vt *sollennis circus*, in quo sollennes ludi habentur, Ouid. V Fast. 597: *sollennia theatra*, I Art. 133: *campus sollennis*, Claudian. de VI. Consf. Hon. 5. Caeterum, quod in primo statim laetitiae publicae tumultu de sacro, Neptuno faciendo, cogitatur, mirum videri potest. Videtur hoc Seruio obuersatum: *mactabat*, inquit, *scilicet, vt Graecis mala naufragio prouenirent.* Potest tamen simplicior ratio reddi, vt soluta obsidione inter caeteros deos etiam Neptuno sacra parata sint χαριστήρια, et quidem in ipso littore, vt et ap. Hygin. 135 *vt sacrum faceret Neptuno ad littus;* et sic alibi ap. Homer. Neptuno sacra fiunt.

203—209. Ornatissimus locus, *incumbunt pelago*, praeclare, pro innatant, sed cum significatione magnitudinis. *iubae sanguineae*, φόνιαι, hydrorum, nam hoc genus intelligendum, fuluae barbae seu comae. cf. Cerda ad h. l. Ap. Homer. Iliad. β, 308 δράκων δ' ἐπὶ νῶτα δαφοινός. *exsuperant vndas*, eminent supra mare. *legit pontum* egregie de vestigiis incessus lenis vel tractus in superficie. *sinuantque i. v. terga*, h. e. pars posterior serpentum sinuat se in immensum volumen, spiram, v. V, L.

Pone legit, ſinuantque inmenſa volumine terga:
Fit ſonitus, ſpumante ſalo: iamque arua tenebant,
Ardentisque oculos ſuffecti ſanguine et igni,
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.

Diffugimus

ſuis codd. aliud inueniſſe videtur, et *ſuperant* etiam in priſcis edd., quas euolui, extare vidi, praeterquam in Iuntinis et Stephan., in quibus vulgaris lectio *exſuperant* comparet, vt ex Aldina adeo primum profecta eſſe videatur. Mireris itaque, cur eam Heinſius retinuerit. Sed varianda forte viſa oratio propter v. 219 *ſuperant capite et ceruicibus altis*. *ſuperant vndis* nonnulli Pieriani; alterum tamen, *ſuperant vndas*; doctius arbitror dictum. 208 *Pone ſecat* Zulich. a m. ſec. *ſinuantque* ab Heinſio reuocatum ex Mentel. pr. et aliis pluribus; etiam Pierianis, adde Goth. ſec., vt *terga ſinuant* abſolute dictum ſit, pro ſinuant ſe; cuius formae multa exempla ad h. l. congeſſit. Sic modo *ſuperant*, inf. 229 *inſinuat*, 235 *accingunt*; et infinita apud ipſum Virgilium. Vulgo *ſinuatque*, etiam in Seru., vt Georg. III, 192 *ſinuatque alterna volumina crurum*. 209 *ſolo* alter Menag. 210 *ſuffecti* vel *infecti* Zulich., male. *igne* alii multi. v. ad Valer. Fl. I, 822 Burm.

209 — 211. Etiam haec valde ornata. *arua* pro littore. *ſuffecti*, h. e. oculis ſuffuſis ſanguine, rubentibus. *ora ſibila*, vt Ge. III, 421 *colla ſibila*, *συρίζοντα*. *Lingua vibrans* et *lambens*, λιχμῶσα, in praecipuis eſt ornamentis poeticis, quoties de ſerpentibus agitur: cf. Heſiod. Θ, 826: Sc. 235. De hoc ipſo ſerpente, de quo noſter loquitur, ſed minus ornate, Quintus XII, 448 *ἐπεσμαράγησε δὲ πόντος Νισσομένων, καὶ κῦμα διίστατο· τοὶ δ' ἐφέροντο, Αἰνὸν λιχμώοντες*. Caeterum ſimilia de ingentium draconum allapſu plura ſunt poetarum loca (cf. Cerda), vt de draconibus ab Hercule puero et a Cadmo interemtis, comparanda illa quidem non ſine fructu, ſi otio abundes, ita tamen, vt iudicium in cognoſcendo rerum delectu, varietate narrationis et ſuauitate, acuas, non, vt inanem lectionis copiam oſtentes ieiunamque inde verborum rerumque ſimilium copiam memoria comprehendas. Ex Virgilio hauſere Ouid. IV Met. 688 ſqq. et Manil. V, 540, 579 de bellua Andromedam, et Valer. Fl. II, 479 ſqq. de bellua Heſionen inuadente: Silius II, 584 ſqq. inprimis VI, 149 ſqq. de hydro ad Bagradam caeſo. Adde Statium VI Theb. 506 ſqq. de ſerpente qui Archemorum puerum deuorat, et Petron. c. 89. v. 29 ſqq. de eodem monſtro, de quo noſter agit.

212. Agni-

Diffugimus visu exsangues. Illi agmine certo
Laocoonta petunt: et primum parua duorum
Corpora natorum serpens amplexus vterque
Implicat, et miseros morsu depascitur artus.
Post ipsum, auxilio subeuntem ac tela ferentem,
Corripiunt, spirisque ligant ingentibus: et iam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dati, superant capite et ceruicibus altis.
Ille simul manibus tendit diuellere nodos,
Perfusus sanie vittas atroque veneno;
Clamores simul horrendos ad sidera tollit;
Qualis mugitus, fugit quum saucius aram
Taurus,

212 *exanimes* Oudart. *ex agmine* Sprot. *agmine cepto* pr. Moret. a m. pr. *agmine facto* tres ap. Burm., quod scilicet et alibi occurrit. 214 *iam amplexus* Rottend. pr. *complexus* Moret. fragm. *conplexus* Hamb. pr. perpetua variatione. 215 *teneros m. d. artus* Vir doctus coni. in Obss. Misc. Crit. T. I, p. 29. IV, p. 29, quia puerorum corpora. Et ferri sane id possit. Sed poetae aliter placuit. *miseros artus* exquisite pro artus miserorum puerorum. 216 *auxilium* Moret. sec. et Hugen. *et tela* Bigot. et Hug. *tela parantem* fragm. Moret. et Sprot. 217 *collo bis* alter Menag. 219 *collo* vnus Guelpherb. in Collect. Sax. *et crinibus* Voss. *alte* Goth. sec. 220 *deuellere* Mentel. pr. et Moret. pr. cum aliis vett. ap. Pierium. 221 *perfusas* aliquot ap. Burm. *saniae* Gud. et Voss. 223 *Qualis* Grammaticorum et Codicum auctoritate recepit Heins. Vulgo *quales*. Est tamen et *qualis* de plurali accipiendum. *mugitus veluti* ap. Macrob. II Sat. 5, at idem lib. VI, 13 *Qualis m.* Apud Lactant. de M. Persec. 33 vitiose laudatur: *quales mugitus fingit saucius taurus.* *aram* Heins. ex libris, post Pierium, probauit. Vulgo *aras*.

212. *Agmine certo*, exquisita latinitate, pro vterque simul destinato in eum lapsu.

215. *Implicat*, circumdat spiris seu nodis ac voluminibus. *morsu depascitur*, *ἐνεῖμεται*, ornate pro, admordet, deuorat (sic poetae, *morsu lacerare, consumere)*; nec aliter intelligendus Lycophronis *παιδοβρῶς* Πόρκης. *tela ferentem*, cum telo in manu approperantem. *bis circumdati collo squamea terga*, cum collum eius, h. e. omnino superiorem corporis partem, tractibus inferioris corporis sui bis circumdedissent, super eius caput eminent, emicant suis capitibus.

220—224. Pro serpentibus docte *nodos* ponit; et egregie

Taurus, et incertam excuſſit ceruice ſecurim.
At gemini lapſu delubra ad ſumma dracones
Effugiunt, ſaeuaeque petunt Tritonidis arcem;
Sub pedibusque deae clipeique ſub orbe teguntur.
Tum vero tremefacta nouus per pectora cunctis
Inſinuat pauor: et ſcelus expendiſſe merentem
Laocoonta ferunt, ſacrum qui cuſpide robur
Laeſerit, et tergo ſceleratam intorſerit haſtam.
Ducendum ad ſedes ſimulacrum, orandaque diuae
Numina

224 *ſecurim* per *i* Virgilium ſcripſiſſe, Probi Valerii teſtimonio conſtat apud Gell, XIII, 20. 225 *lapſi* alter Hamb., ſed vid. not. 226 *Diffugiunt* alter Hamb. in Collect. Sax. *Tritonidos* ap. Macrob. IV Sat. 4; et edd. Fabric. et Cuning. 227 *clypei ſub* Franc. 228 *tremefacta* Reg. 229 *expandiſſe* Menag, pr. v. Burm. 230 *ſacrum quia* pr. Moret. *qui ſacrum* Puget. 231 *torſerit* Zulich, 232 *ſedem* Zulich. a m. pr. *ſedis* pr. Moret. *horrendaque* Franc. a m. pr.

egregie ad miſerationem facit v. 221, quod *vittas*, inſulas ſacerdotis, narrat. *Clamores:* ſuper his v. Excurſ. ad h. v.; ſunt autem praeclare comparati ad terrorem animis iniiciendum, *incertam ſecurim* non ſatis certo et valido ictu depreſſam. Imitationem Senecae Agam. 777 *ceruice taurus vulnus incertum ferens* laudat Burm. Adde aliam apud Silium V, 64, 65. Sapienter autem boue non quacunque, ſed, vt dignitatem res haberet, boue victima in comparatione vſus eſt; quod iam fecerat Homerus loco, quem ante oculos habuit Iliad. *υ*, 403—405. Male comparant Iliad. *ρ*, 520 ſqq.

225. *Lapſu effugiunt* ornate pro labuntur, ſerpunt; ut *lapſu* nude ſtare putes, *delubra ad ſumma*, Mineruae templum in arce ſumma, Minerua h. l. *ſaeua*, irata Troianis, At Palladium ex arce abreptum ſupra vidimus, v. 164: vnde ergo h. l. Palladis ſignum? dicendum ſcilicet, fuiſſe aliud ac diuerſum ab illo arcanae religionis Palladio, cf. Excurſ. IX extr. ad II, 293, *ſub pedibus*, h. e. inter pedes, et poſt clipeum. Egregie hoc a poeta adumbratum ex eo, quod Palladis ſigna (*ξόανα*) interdum draconem pedibus adporrectum habent: vt in ipſo illo praeſtantiſſimo Phidiae ſigno in arce Athenarum. v. Pauſ. I, 24.

228—232. *Scelus expendiſſe*, exquiſite, poenas pro ſcelere, ſacrilegio, in equum, Mineruae

Numina conclamant.
Diuidimus muros, et moenia pandimus vrbis.
Adcingunt omnes operi, pedibusque rotarum
Subiiciunt lapsus, et stuppea vincula collo
Intendunt. Scandit fatalis machina muros,
Feta armis. Pueri circum innuptaeque puellae
Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
Illa subit, mediaeque minans inlabitur vrbi.
O patria,

233 *conclamat* tert. Mentel. a m. pr. 234 *diffidimus* Schol. Cruqu. Horat. III Od. 16 ad v. 13 *diffidit vrbium portas Vir Macedo.* At vulgata retinenda non modo propter librorum consensum, sed et quod doctior et exquisitior est. cf. Markland. ad Stat. I Silu. I, 10 *Hunc neque discissis cepissent Pergama muris*, quo in loco, ex Virgilio expresso, Marklandi emendationem *diuisis* non bene spernit Burm. ad h. l. 235 *operi omnes* alter Hamb. cum Goth. tert. *stuppea* scribunt optimi. 236 *subiciunt* multi, veteri ac sollenni more in talibus, vt *obicit*, *obicitur.* 238 *pueri circum* Heins. ex optimis codd. Vulgo *circum pueri.*

Mineruae donum, commisso. *tergum*, v. sup. ad. v. 50, vbi *latus* et *aluum* dixerat. At variauit vt poeta; et patet *tergum* latius. *ad sedes*, deae, h. e. templum, quod in arce erat. *simulacrum*. Homericum μεγ' ἄγαλμα θεῶν θελκτήριον Odyss. θ, 509. *orandaque diuae Numina*, numen eius exorandum, placandum.

234—237. *Diuidimus muros*, exquisite pro dissoluere et dirumpere, vt aditus fiat, aut vt h. l. latius pateat; nam de porta Scaea agitur, a qua non longe stabat equus; ἐν πύλαις, vt Eurip. Troad. 521. *moenia* h. l. proprio significatu, vt aedificia intra muros sint. v. Burm. h. l. et Lexica. *accingunt* se, v. var. lect. ad v. 208. *rotarum lapsus* egregie pro simplici, *rotis*, quae *labentes* dicuntur poetis, quando voluuntur — sic et *intendunt* exquisitius, quam illigant, innectunt. cf. IV, 506. Caeterum poetam ad thensas Romanorum suorum sacramque pompam respexisse non improbabile est.

237—240. *Scandit muros*, h. e. transscendit, maior imago quam si portam *intrat*, quae, murorum impositorum et attingentium parte deiecta, erat dilatata, conf. inf. VI, 514. 515, et *machina fatalis*, exitium fatale Troianis afferens, et *feta armis*, plena armatis viris; vt iam ἐγκύμον' ἵππου τευχέων ap. Euripidem Troad 11, h. e. ἔνοπλος, vt ibid. v. 520: supra 20 *vterum* dixerat. *grauis* inf. VI, 515

O patria, o diuum domus Ilium, et incluta bello
Moenia Dardanidum! quater ipso in limine portae
Substitit, atque vtero sonitum quater arma dedere.
Instamus tamen inmemores caecique furore,
Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.

Tunc

241 *Ilion inclyta* nonnulli libri et Priscian. ap. Heins. *Ilion et* duo Burm. cum Goth. sec. 242 *ipse* Ven. v. Burm. *limine poste* Exc. Burm.

VI, 515 *et armatum peditem grauis attulit aluo.* Locus autem ex Ennianis expressus apud Macrob. VI, 2 *nam maximo Saltu superauit grauidus armateis equus — Qui suo partu ardua perdat Pergama.* *Sacra canunt* h. e. hymnos, vt bene Seru.; scilicet quemadmodum alias apud poetas, *sonitre dulce, ferale.* Hic, et in toto loco, manifesta Euripidei chori vestigia Troad. 522 sqq. *mediae vrbi*, omnia media dicuntur post initia, adeoque tota vrbs intra muros; etsi vtique per mediam vrbem ad arcem ductus est equus, vt Palladis in templo collocaretur. cf. Eurip. l. c. 540, 1 et Odyss. Θ, 504. *minans* simpl. ad altitudinem ref. Nam, quae altitudine sua super caetera eminent, minari iis dicuntur, cf. Aen. IV, 88 et Seru. Melius autem iungitur *illabitur vrbi mediae, minans*; quam *minans mediae vrbi*; quod tenuius.

241—243. *diuum domus*, incertum esse potest, quo sensu dixerit poeta. Proprie tamen vrbs ita appellari debet propter augusta templa et religiones; et ex persona pii Aeneae haec acceptio est conuenientissima. Sic et in numo ap. Eckhel. V. C. Numi vet. anecd. p. 170 vrbs Germanicopolis Paphlag. dicta est *ἑστία θεῶν* vt et de aliis vrbibus dictum meminimus. Caeterum v. 241 totus Ennianus esse fertur ap. Seruium. Vs. 241. 242 ad omina pertinent, quae putide exsequitur Quintus Cal. XII, v. 491 sqq. Expressa e nostro esse Senecae Agam. v. 626 sq., iam Cerda monuit.

244. *Instamus tamen.* Quintus Cal. XII, 419 *οἱ δ' ἄμα πάντες Ἕλκον ἐπισβεύσαντες* etc. *immemores* h. l. improuidi, incogitantes (cf. eund. v. 512 sqq.), quippe quos monuerant dii tali omine, nec tamen Troianorum monitum intellexere. *monstrum infelix* praeclare de Equo portentosae magnitudinis, qui exitium vrbi erat allaturus. Sic Ciceroni *fatale prodigium portentumque* pro pernicioso homine.

246. 247.

Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei iussu non umquam credita Teucris.
Nos delubra deum miseri, quibus vltimus esset
Ille dies, festa velamus fronde per vrbem.
Vertitur interea coelum, et ruit oceano Nox,
Inuoluens vmbra magna terramque polumque,
Myrmidonumque dolos: fusi per moenia Teucri
Conticuere: sopor fessos conplectitur artus.
Et iam Argiua phalanx instructis nauibus ibat
A Tenedo, tacitae per amica silentia lunae,
Litora

247 Male ab aliis ad antec. referri *dei iussu*, monet Burm. *iusso* Oblongus Pierianus. 249 *per vrbes* alter Hamb. 253 *amplectitur* tres ap. Burm. 254 *At iam* sec. Moret. *falanx*, *phalans*, male in libris. *ibant* aliquot ap. Pierium cum Donato, et probat Heinsius. 255 *tacite* duo Goth.

246. 247. De Cassandra vate, cui ne nunc quidem creditum et fides habita, copiosius Quintus Cal. XII, 516 sqq. Tryphiod. v. 346 sqq. in Tab. Iliaca n. 99, in qua Priamus eum retrahere videtur. *dei iussu*, Apollinis. res nota. Adi vel Seruium h. l. *tunc etiam* int. pro *etiam tunc*. alias languet.

248. 249. *Velare* proprium hac in re, suspensis super templorum postibus coronis ac sertis, etiam frondibus, infulisque. Traduxit aliis locis poeta ad quodcunque coronandi genus, etiam victimarum vel sacerdotum, supplicum quoque, sola corona vel infula ac vitta.

250—253. *Vertitur coelum*. Circumacto coelo (quasi hoc singulis noctibus fiat: v. Excurs. II ad hunc libr.). *ruit* exquisite pro venit, surgit. *vmbra magna*, v. ad Georg. II, 338. *M. dolos*, quam ingeniose adiectum et vere tamen! *per moenia* nunc est per vrbem dispersi. *sopor f. c. artus*: Non moratur poeta in comissationibus Troianorum, quas adtingit tantum v. 265. At vide ineptias Quinti Cal. XIII pr.

254. 255. *Phalanx* docte pro classe. *tacitae per amica silentia Lunae* ornate pro noctu. *Silentia noctis* saepe apud poetas; eadem *tacita*, *silens*, *taciturna*. Nunc Virgilius *silentia* ad *Lunam* transtulit; quod magis etiam poeticum; cumque *silentia Lunae* per se dici recte possint pro *nocte*, siue Luna fulgeat siue lateat; poeta tamen versu 340 *oblati per*

Litora nota petens: flammas quum regia puppis
Extulerat: fatisque deum defensus iniquis,
Inclusos vtero Danaos et pinea furtim
Laxat claustra Sinon: illos patefactus ad auras
Reddit equus, laetique cauo se robore promunt

Thessan-

256 *flammas tum* pr. Moret. 257 *fatis diuum* Zulich. quod malim; nam copula parum commode interposita est. *fatisque dei* Gud. pro diu. lect. v. Burm. 258 *Danaos vtero* Puget. 259 Post *Sinon* finita priore sententia nouam ordiendam puto. *Laxat claustra Sinon. Illos p. — Epeos. Inuadunt vrbem* etc. Vulgata distinctio parum commoda. Mox post *promunt* interpunct. mutaui. Porro *Laxat castra* e nonnullis Heins. laudat Burm. ad Petron. 89, v. 7. 260 *cauo se r. promunt* maior librorum pars; et sic proprie hac in re dicitur. Enimuero Longob. Pierii, quem etiam Ge. Fabricius respicere videtur, *produnt* habet; quod sane exquisitius, *se prodere*. Itaque Heinsio illud probatum ad Claudian. IV Cons. Honor. 643, et Ouid. V Fast. 508. *promit* fragm. Moret. *cauo de r. promunt* Leid. cum Goth. tert. á m. sec.

per Lunam, satis declarasse videtur, se *lunam* cum ratione posuisse, adoptata eorum opinione, qui Troiam plenilunio excisam tradiderant. v. laudd. a Burmanno, inprimis vero Vet. Schol. Euripideae Hecub. 913 apud Vrsin. ad h. l. et Petron. 89, 54. 55. Praeclare de h. l. egit Burm. Nihil expedierat cum aliis Parrhas. Quaes. per epist. I. Sunt sane etiam *silentia maris et ventorum*, et possunt illa cum silentio noctis coniuncta esse; de his tamen poeta nunc nihil memorauit. *amica s.* h. e. grata et fauentia insidiis Achiuorum.

256. 257. Fax sublata, signum profectionis, e naui praetoria; nunc reditus, versus littus Troianum. v. Excurs. VIII. *fatisque d. d. i.* *fata deum* ex more, et pro *diis iniquis* fata iniqua dixit, sc. Troianis infesta. *defensus*, seruatus Sinon a Troianis. *Danaos et claustra* (in latere fores) *laxat*, solito more, vno verbo duobus nominibus adcommodato, proprie diuersis; aperit et Danaos emittit. ἐκλύσας apud Lycophr. 343, quod Brunck. ad Apollon. I, 955 e cod. restituit, pro illustratione esse potest: γαστρὸς ἐκλύσας ζυγά, est *soluta alui compage*.

259—264. Vid. Excurs. III ad h. lib. *se promunt*. prodeunt ἱππόθεν ἐκχύμενοι, κοῖλον λόχον ἐκπρολιπόντες Odyss. Θ, 515. *Thessandrus*, seu verius Thessander, Polynicis et Argiae f., secundum Seru. (ex *Aetolia* ait Pompon. ad h. l. et Dictys lib. I, c. 14. adde c. 17.

Thessandrus Sthenelusque duces, et dirus Vlixes,
Demissum lapsi per funem, Acamasque, Thoasque,
Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
Et Menelaus, et ipse doli fabricator Epeos.
Inuadunt vrbem somno vinoque sepultam:
Caeduntur vigiles, portisque patentibus omnis
Adcipiunt socios, atque agmina conscia iungunt.
Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
Incipit,

261 *Tisandrus*, *Thesandrus*, *Thersandrus* in libris scribitur et in edd. hic et alibi. In Graecis est Θέρσανδρος, vt ap. Pind. Ol. 2, 76. Apollod. III, 7, 2. Paus. IX, 5 et al. Ita et pro *Sthenelus* aberratum *Stenelus*, *Scelenus*, *Schelemus*, *Schoeneus*. Porro *durus* Ven. et Franc. post Longob. Vide Pierium, qui et *diuus* e codd. et grammaticis memorat. *diuus* etiam a m. pr. fragm. Vatic. 262 *dimissum* alii, ex more. *demissam* Rottend. alter. *Acamas* bene post Pierium ab Heinsio restitutus e libris. Vulgo *Athamas*, perpetua varietate. 264 *Epeos* Heins. e libris, vulgo *Epeus*. Ἐπειός. Medic. *Epaeos*. Gud. a m. pr. cum aliis *Epias*. tres *Epius*. Alii vitiose: *Epyus*, *Opeus*, *Ipeus*, *Tpheus*, *Epheus*, *Efeus*, *Ephius*, *Epheos*. 265 *somnoque meroque* Hamb. sec. *vino somnoque* Goth. tert. et *sopitam* alter. 268 *erat, cum* fuere qui legerent teste Guellio; sed vtrumque dici mos est.

c. 17. f. leg. *ex Boeotia*). Desideratur sane inter caeteros heroes nomen aliquod clarum; verum Thersander Polynicis f. locum vix tueri potest; cum vbique ille tradatur in pugna cum Telepho in principio b. Troiani cecidisse. v. Paus. IX, 5. Dictys II, 2. Et sic Cypria carmina tradiderant, vt e Proclo MS. didici. Aut itaque alius hic Thersander habendus, aut *Tisandrus* verior est lectio. In Homero neutrum nomen occurrit. De *Acamante*, altero Thesei filiorum et Demophoontis fratre, v. *Intpr.* ad Hygin. f. 108 et h. l. Heins.; de caeteris saltem Seruium. *Demissum lapsi per funem*, h. e. delapsi fune demisso. Ex historia hoc acceperat; v. Excurs. III: at egregie ad magnitudinem equi declarandam accommodauit. Itaque emphasin Quintil. agnouit Inst. VIII, 3, 84, vbi v. not. et Vrsin. ad h. l. *primusque M.* intelligo, qui primus, inter primos, egressus est. Argutantur in hoc iam veteres. Vide Sext. Aurel. Victor. G. Rom. c. 1. *doli fabricator*. Sic δόλον pro equo ad insidias facto Hom. Odyss. Θ, 494.

268 sqq. Locus, cui similes e pluribus poetis excitari possint,

Incipit, et dono diuum gratissima serpit.
In somnis, ecce, ante oculos moestissimus Hector
Visus adesse mihi, largosque effundere fletus;
Raptatus bigis, vt quondam, aterque cruento
Puluere, perque pedes traiectus lora tumentis.
Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuuias indutus Achilli,
Vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignis!
Squalentem barbam, et concretos sanguine crinis,
Volneraque illa gerens, quae circum plurima muros
Adcepit patrios. Vltro flens ipse videbar

Conpellare

270 *Insomnis* vna voce, multi ap. Heins. *insomnes* Montalb. *insompnis* Leid. vn.; sed non insomnem fuisse Aeneam patet ex v. 302, vbi *excutitur somno;* quod iam Burm. monuit. *in somnis* diuisim etiam fragm. Vatic. 271 *refundere* Medic. Pierii. *fluctus* aliquot Pier. *fletus* Hamb. alter, v. inf. 298. 272 *biiugis* Rottend. tert., quod Heins. praeferebat. 274 *Ei* Medic. fragm. Vatic. Rottend. pr. *heu* alii. Caeterum Gronou. Diatribe Stat. c. 22, p. 124, ordinem verborum ita instituendum edicit: *vt quondam erat raptatus. — heu mihi! qualis? q.* Durissime. 275 *exuuiis* aliquot ap. Pier. et Burm. *inductus* aliquot apud vtrumque. *Achilli* Heins. cum melioribus etiam h. l. Vulgo *Achillis* et *Achillei.* cf. sup. I, 30. 276 *iaculatum* Goth. pr. 277 *et* abest Franc. *concretoque* qu. Moret. *et concreto s.* Menag. pr. a m. sec., quod vulgarius esset. conf. Burm. 278 *Vulnera illa* Leid. *vulnera et illa* Bigot. *vulneraque ipsa* Franc. et Witt. Stat. III Theb. 364 *Vulneraque ista ferens putri insiccata cruore.*

possint, quoties per somnum species obiicitur, adumbratus videtur ex Iliad. ψ, 62 sq., vbi Patrocli Vmbra Achilli apparet. Virgilium plane expressit Statius V Theb. 265 sq. et totum locum, qui sequitur, Seneca Troad. 438 sq. *mortalibus aegris*, sane vt alias miseris, ὀϊζυροῖς, πολυπόνοις, proprie tamen infirmis. Burmannus fessos laboribusque et curis diurnis fatigatos interpretatur. *serpit*, quando latenter membris infunditur, Seru. *raptatus*, v. sup. I, 483. *ater* plus quam respersus, inquinatus. cf. versus Homericos Iliad. χ, 401 sqq. *tumentes:* οἰδεῖν similiter in fabula Oedipodis.

274—279. Nobiles versus ex eo loco ducti, qui magnos adfectus habere solet, fortunae pristinae et praesentis comparatione. Similia loca congessit Cerda. Versum 274 Ennii esse Seruius docuit.

Conpellare virum, et maeſtas expromere voces:
O lux Dardaniae, ſpes o fidiſſima Teucrum,
Quae tantae tenuere morae? quibus Hector ab oris
Exſpectate venis? vt te poſt multa tuorum
Funera, poſt varios hominumque vrbisque labores
Defeſſi adſpicimus! quae cauſſa indigna ſerenos
Foedauit voltus? aut cur haec volnera cerno?
Ille

280 *Incertas exp.* fragm. Moret. *moeſtas promere* Exc. Burm. et Menag, alter a m. ſec. *has promere* Bigot. *effundere* Menag. pr. Moret. qu. Vulgata eſt apud Nonium in *moeſtas*. 281 *Dardanide* alter Hamb. et Franc. cum Goth. ſec. et tert. *Dardanidum* aliquot Pierii. *ſpes o ſanctiſſima* Schol. Cruqu. Horatii I Sat. 7 et IV Od. 5. Sed vulgatam etiam Macrob. IV Sat. 2 habet. *fidiſſuma* ſcribunt codd. antiquiores ap. Pierium, et in vno *firmiſſima* vel *fortiſſima*. 283 *quum te poſt* Zulich. *multa dierum* Gud. a m. pr. *poſt tanta* vnus Guelph. 284 *per varios* Oudart., vt lib. I, 628. *poſt hominum varios v.* Bigot. 285 *accipimus* Hamb. pr. et Goth. tert. a m. ſec. Et poteſt exquiſitius videri. *ſeueros* Hugen. a m. ſec. 286 *et cur* Leid.

docuit. *qui redit* pro qualis redibat, paullo inſolentius; inf. 279 *acceperit*, pro acceperat; graeca, ſaltem Homerica, ſtructura, qua tale tempus ponitur. *exuuias A.*, arma Achillea Patroclo detracta. *Danaum puppibus*, in naues Achiuorum. respicit ναυμαχίαν Iliad. ν ſqq. et π, 122 τοὶ δ' ἔμβαλον ἀκάματον πῦρ Νηῒ θοῇ —. *concretos ſanguine crines*, foedum quidem, ſed quod horrorem non minus quam miſerationem facere queat. Porro *vulnera* omnino in pugnis cum Achiuis factis accepta, non, vt ap. Seruium, cum extinctus Hector male ab Achiuis haberetur Iliad. χ, 369.

282—286. Quaſi immemor caedis Hectoris, eum obiurgat, quod tam diu abfuerit et nunc demum ad auxilium Troianis ferendum adueniat. Etiam in his Ennium ante oculos habuit, cuius verſus ap. Macrob. VI, 2 *O lux Troiae, germane Hector! Quid ita cum tuo lacerato corpore miſer? Aut, qui te ſic reſpectantibus tractauere nobis?* *Lux* autem non ad gloriam referendum, ſed de *ſalute* accipiendum, ſi quidem ex Homerico φάος expreſſum, quo is hoc ſenſu plerumque vtitur; excepto forte loco Iliad. θ, 282. *vt te p.*, ὡς, h. e. qui, quomodo. *defeſſi* cladibus, vt eleganter poetae v. c. Horat. II Carm. 4, 11 *Tradidit feſſis leuiora tolli Pergama*

Ille nihil: nec me quaerentem vana moratur:
Sed grauiter gemitus imo de pectore ducens,
Heu fuge, nate dea, teque his, ait, eripe flammis.
Hostis habet muros: ruit alto a culmine Troia.
Sat patriae Priamoque datum. Si Pergama dextra
Defendi possent: etiam hac defensa fuissent.
Sacra suosque tibi conmendat Troia Penates:

Hos

287 *Ipse* Montalb. *nec quaerentem me* sec. Hamb. *nec me remoratur vana querentem* Menag. pr. *fata moratus* ed. Ven. 288 *de p. fundens* Parrhas. 289 *Heus f.* Leid. vn. *tete* corr. Cuning. *eripe telis* Doruill. 290 *a* deest Doruill. Menag. pr. et Mediceo Pieriano. Adde Goth tert. In secundo *Alte a c. alto culmine* superscripto *a* fragm. Vatic. *ab c.* Leid. vnus. Doruillius bene coni.: *ruit alta a culmine Troia*, quod significantius est, et sic Acronem legisse, Iani V. C. vidit ad Horat. IV Carm. 6, 3. et Homer. Iliad. ν, 773 ὤλετο πᾶσα κατ' ἄκρης Ἴλιος αἰπεινή. adde Iliad. ο, 557. 558. 291 *Priamo patriaeque* sec. Hamburg. *datum est* Witt. 292 *possint* alter Rottend. Olim distinxere nonnulli — *defendi possent etiam, hac d.* pro adhuc. v. Seru.

gama Graiis. serenos foedauit v., quoniam et *foeda tempestas* proprie dicitur. cf. Seru.

290. *Ruit alto a culmine T.* (etiam inf. v. 603) ex Homerico, quod saepius occurrit, κατ' ἄκρης. cf. Var. Lect. Videtur tamen hoc paullo diuerso modo dictum. Ad 291. 292 cf. inf. XI, 288. 289. Habet patria et Priamus omnia, quae a te ad ipsum defendendum fieri ac praestari poterant. *etiam hac*, δεξιτερῆ, Hectoris manu, h. e. mea.

293. *Penates* sunt Troiae publici, patrii dii, vrbis tutela. Vid. Excurs. IX ad h. v. *Sacra* et *Penates* possunt pro eadem re haberi, vt illa, quibus generis notio inest, declarentur per hos. Sic mox v. 320 *Sacra manu victosque deos — trahit.* Et sic saepe *sacra* vniuerse, de deorum simulacris, etiam de his ipsis Penatibus. v. c. Ouid. Fast. I, 527. cf. Cerda. Mox tamen v. 296. 297 *vittas Vestamque et ignem sacrum* memorat, quae omnia cum Penatibus asportauit; an haec per *sacra* declarare voluit? *Vittas* religiose posuit, cum *Vesta uittata* (non enim ad Palladem vittae referri possunt, quod Burm. fecit) aut *cum vittis* dicenda esset. vide sup. ad v. 168 *Virgineas ausi diuae contingere vittas. Fatorum comites* quanto potentius, quam, *errorum, viae, casuum! Moenia* int. vrbem Lauinum. *magna* dixit respectu Romae inde oriundae; vt et III, 159.

298 — 301.

Hos cape fatorum comites: his moenia quaere,
Magna pererrato ftatues quae denique ponto.
Sic ait: et manibus vittas Veftamque potentem
Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.
Diuerfo interea mifcentur moenia luctu:
Et magis atque magis, quamquam fecreta parentis
Anchifae domus arboribusque obtecta receffit,
Clarefcunt fonitus; armorumque ingruit horror.
Excutior fomno, et fummi faftigia tecti
Adfcenfu fupero, atque adrectis auribus adfto:
In fegetem veluti quum flamma furentibus auftris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, fternit fata laeta, boumque labores,
Praeci-

294 Heinf. diftinguere volebat: *his moenia quaere magna, p.* et ita in Witt. erat. Contra Burm. difputat magis fubtiliter quam vere. Declaranda res ex eo, quod elegantior loquendi modus, fi epitheton vel adiectiuum poft relatiuum ponitur: *moenia, quae magna*, pro vulgari, *moenia magna, quae.* 295 *qui* Longob. et alii ap. Pier. 297 *affert* duo ap. Burm. v. ad Georg. IV, 311 et ad Ecl. VIII, 64. 298 *m. fletu* Leid. vnus. v. fup. 271. 299 *at magis* Medic. a m. pr. 300 *obtexta* Guelpherb. vn. in Collect. Sax., non male. 301 *concrefcunt* cod. antiquiffimus Pierii. Videtur Heinf. etiam *crebrefcunt* inueniffe. cf. Burm. *que* abeft Franc. *irruit* Goth. tert., male. *ingruunt* bene de iis quae accedunt, propiora fiunt. *error* pro *horror* pr. Moret., perpetua aberratione. 305 *faxi de vertice torrens* Schol. Horat. IV Od. 14 ex v. 308 *faxi de vertice paftor.* *montano a vertice* Bigot. ex VII, 567 *et torto vertice torrens.* *rapidos* pr. Moret. et Franc. *a flumine* Moret. tert. 306 *hominumque labores* pr. Hamburg. pro diu. lect. ex I Georg. 118 *haec quum fint hominumque boumque labores Verfando terram experti — laborem.* Voff. et fragm. Moret. *bouumque labores* fragm. Vatic.

298—301. Interea *vrbs mifcetur luctu*, h. e. in vrbe mifcetur *luctus*, eiulatus, clamor, (mox v. 301 *fonitus*) *diuerfus*, a diuerfis vrbis partibus. *domus fecreta receffit* ornate pro, eft fecreta, remotior a littore et porta Scaea, eaque parte, qua Achivi vrbem ingreffi erant. Statii imitationem notat Burm. Theb. V, 242 *et fi lata receffit Vrbe domus.*

302—308. *Adfcenfu fupero*, pro adfcendo, ornate, in re tenui. Comparantis et comparati ratio primo intuitu non fatis aperte declarata

effe

Praecipitesque trahit filuas: ftupet infcius alto
Adcipiens fonitum faxi de vertice paftor.
Tum vero manifefta fides, Danaumque patefcunt
Infidiae. Iam Deiphobi dedit ampla ruinam,
Volcano fuperante, domus: iam proxumus ardet
Vcalegon: Sigea igni freta lata relucent.
Exoritur clamorque virum clangorque tubarum.

Arma

307 *fedet* pro *ftupet* Quintil. VIII Inft. 6, memoriae vitio. 308 *afpicitus* Sprot. pro var. lect. 310 *alta* Hamb. fec., vt faepe alias. 312 *Vchalion* Rottend. fec. In aliis codd. alio modo vitiofe. *Sigeoque igni* Parrhaf.

effe videtur. Latet autem in illis: *arrectis auribus adfto*, et *ftupet accipiens fonitum:* fiue vt in his: *arrectis auribus adfto*, ftuporem fimul cogites et iungas: *adfto, — veluti — ftupet paftor*; vel, quod melius, vt fic componas: *adfto arrectis auribus*, aures arrigo, veluti paftor *accipit ftupens fonitum*. Quae fequitur, comparatio adumbrata eft ex Iliad. β, 455. 456. λ, 155 fqq. et Iliad. δ, 452 — 455. adde ε, 87 fq. λ, 492 fqq. Lucret. I, 282 — 290. Conf. inf. 496 fq. Georg. II, 304 fqq. Aen. XII, 523 fqq. et X, 405 fqq. Argutantur in comparandis locis Macrob. Scalig. Cerda. Dicendum fimpliciter, poetam Homeri inventa egregie fuis verbis reddidiffe et ornaffe. Nifi forte in hoc reprehendendus videri poteft, quod *ex Aeneae narrantis perfona* talis comparatio non fatis commode intexta fit. Quod et Wartono ita vifum video. Sed illius narrantis recordationem fuavitas narrationis iamdudum animis audientium excuffit. *furentibus auftris* dicit vt poeta pro, ventis flantibus. *torrens*, χάμαῤῥος, *rapidus montano flumine*, auctus aquarum colluuie e montibus. 308 Iliad. δ, 455 Τῶν δέ τε τηλόσε δοῦπον ἐν οὔρεσιν ἔκλυε ποιμήν.

309 — 313. *Tum vero m. fides* ornate, vti *rebus fides fieri* dicitur euentu. manifefta iam res erat. Alii interpretes aliter. *Deiphobi* domus prima incenfa; duxerat enim Helenam poft Paridis mortem, vt iam Seruius. cf. Quint. Cal. XIII, 354 fqq. Odyff. ϑ, 517 fqq., qui locus fundus fabulae. cf. Exc. XII. proxima domus Vcalegontis, qui e principibus erat et in confilio Priami Iliad. γ, 148. *Sigea i. f. l. relucent*, profpicienti ex vrbe per tenebras. cf. Quint.

Arma amens capio; nec sat rationis in armis;
Sed glomerare manum bello, et concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi. Furor iraque mentem
Praecipitant; pulchrumque mori succurrit in armis.
Ecce autem telis Panthus elapsus Achiuum,
Panthus Othryades, arcis Phoebique sacerdos,
Sacra manu, victosque deos, paruumque nepotem
Ipse trahit, cursuque amens ad limina tendit.

Quo-

315 *et currere* Sprot. *ad arcem* Moret. pr. 317 *Praecipitat* Gud. *praecipitent* sec. Hamb. 318 *Achiuom* Heins. e Medic. et Gud. Vulgo *Achiuum*. *Achiuis* pr. Menag. Sprot. et alter Hamburg. 319 *Pantos*, *Panteus*, *Pantheus*, *Phantheus*, hic et mox vitiose in MSS. Est Πάνθοος et Πάνθους. In Sprot. *Panthoys* et mox *Panthoy*, expressa enuntiatione graeca. v. Heins. *Otriades*, *Otyriades*, *Oetriades* male vulgo hic et infra. 'Οθρυάδης. 320 *iactos* tert. Rottend. *victus* Gud., sed v. Burm. 321 *cursumque* Moret. qu. et sic legebatur Seruii aetate. *cursusque* Menag. pr. et Witt. Eadem varietas et alibi. v. Burm. Vtrumque autem recte etiam in poeta dicitur, videtur tamen *cursum* remotius a vulgari esse — *ad litora* paucissimorum librorum videtur esse lectio; vnum Hamburg. pr. laudat Heins. Caeteri, quotquot inspecti sunt, etiam e nostris vnus (in duobus *lumina*) et vett. edd.; porro Seruius, Donatus, Pomponius, *ad limina* prae se ferunt: quod adstipulante Brunckio recepi. Alterum illud ex sollenni lapsu in h. v. ortum videri potest, et subiisse primum Aldinam; vnde in Iuntina, quam ex illa expressam coniicio, et in al. excusum video. At eam deseruit Rob. Stephan. Consensum librorum

cf. Quint. ibid. 464 sqq. *lata* cum dilectu h. l. positum: nam late relucet mare circa promontorium Sigeum. cf. Cerda. Male, puto, Seruius et Pompon., quod illic fretum Hellespontiacum incipit dilatari. Denique *tubarum clangor*, Euripidis et Tragicorum exemplo, memoratur, etsi Iliacis temporibus nondum fuere tuba et lituus.

314—317. *Nec sat rationis*, h. e. parum consilii, *in armis*, nec mihi satis ipsi constabat, quantum his armis profuturus essem captae et incensae iam vrbi. *ardent animi glomerare manum bello*, ardeo, hic vnus impetus erat, colligere milites ad pugnam, et cum iis (*cum sociis*) in arcem ad regem concurrere. 317. et illa vna cogitatio animum subit, quam pulchrum sit, fortiter pugnando mori. cf. Georg. IV, 218.

318—321. Panthus sacerdos Apollinis, cuius templum erat in arce. Ponunt autem poetae

Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?
Vix ea fatus eram, gemitu quum talia reddit:
Venit summa dies et ineluctabile tempus
Dardaniae.

rum firmat ipsa rerum ratio et ordo. Nondum consilia exsequi coeperat Aeneas: vide v. 314—317, antequam domo exeat, ecce tibi offert se ei Panthus, qui ad eius domum, quippe in remota vrbis parte sitam (vide v. 299. 300) confugiebat. Forte et hoc ipsum poeta ad Aeneae pietatem retulit, vt religionum minister ad eum confugiat. Pomponius haec habet: limina *domus meae: in hoc auctoritas et dignitas Aeneae videtur.* Seruius autem: *Aeneae et religio laudatur et virtus.* *limina* igitur ipsa re satis definita, quod sint Aeneae. Sic XI, 267. Quae pro altera lectione dici possint, v. ap. Burm. 322 *Quo res s. loci?* pr. Rottend.; sed v. Burm. Idem vir doctissimus conii. *qua prendimus arcem?* qua via, ratione, ad arcem peruenire possumus? Mihi quidem hoc tenuiter dictum videtur; et adi notas. *qua tendimus arcem* coni. Io. Schrader. 323 *eram gemitu*, cum distinguit Leidens. 324 *ineluctabile fatum* Macrob. V, 1 recitat; ex lib. VIII, 334. *ineuitabile tempus* ed. Ven., quod et in Witt. Cod. suprascriptum.

poetae primo loco continens, tanquam latius: *arcis Phoebique s.* *Panthus* inter primores Troianorum est Iliad. γ, 146; filii eius Polydamas et Euphorbus, Πανθοΐδαι, saepe Homero commemorati. Nunc Othryos filius ille editur. Sacerdotis persona ducta ex Iliad. ο, 522, vbi Apollo Panthi filium, Polydamantem, tuetur. Adde inf. v. 430. Fabula de Pantho, Delphis abducto, quam Seruius memorat, etiam ap. Eusth. p. 900 l. 47 occurrit, seriorum forte poetarum commentum. Etiam mox genus primo loco, *sacra*, et tum finitius, *deos*, h. e. simulacrum Apollinis. cf. v. 293 *Sacra suosque — Penates.* Non ignoro, vasa et vtensilia sacra ab aliis intelligi. At *victos* quam inuidiose! Deorum autem simulacrum in excidio templi et vrbis ex more secum ferre et seruare studet sacerdos, vt Aeneas Penates, ne in hostium potestatem veniant. Nota res est, sed semel monenda. *trahit* cum dilectu positum pro ducit.

322. Frustra laborant in interpretatione, qui *arcem* de Pergamo accipiunt. Optimum factu, vt *arcem* pro perfugio accipias: quo confugimus?

324 sqq. Admirabilis oratio, grauitatis et doloris plena, et ea quidem sacerdotis Apollinis, et in tali rerum conditione! Euripidis illa Troad. 581 si respexit poeta: Πρίν ποτ' ἦμεν. Βέβακεν ὄλβος. Βέβακε Τροία, quantum ille de suo attulisse videri debet!

326. *Ferus*

Dardaniae. Fuimus Troes: fuit Ilium, et ingens
Gloria Teucrorum. Ferus omnia Iuppiter Argos
Transtulit. Incensa Danai dominantur in vrbe.
Arduus armatos mediis in moenibus adstans
Fundit equus, victorque Sinon incendia miscet,
Insultans. Portis alii bipatentibus adsunt,
Millia quot magnis vmquam venere Mycenis.
Obsedere alii telis angusta viarum
Oppositi: stat ferri acies mucrone corusco
Stricta, parata neci: vix primi proelia tentant
Portarum vigiles, et caeco Marte resistunt.

Talibus

325 *Dardanidas* Moret. tert. *Ilion* nonnulli, vt sup. 241. 326 *omina* Bigot. pro var. lect. Et sunt, quae pro hac lectione dici possint. cf. sup. ad 178. Transferuntur enim auspicia, et auspiciorum habendorum ius, cum imperio; sed argute magis, quam vere. 328 *mediisque* aliquot ap. Burm. 329 *fudit* nonnulli codd. Heins. et Burm., nec male hoc. Seruius vulgatam lect. interpretatur; et habet *fundit* grandius quid, quam *fudit*. Nimis argute τὸ *fundere* h. l. a partu repetunt, quia v. 238 *feta armis*. Est simpl. emittit. Odyss. 9, 515 ἰκνέεσθαι ἐκχύμενοι. *que* abest Regio. *fictorque Sinon* coni. Waddelius; sed v. Burm. *victor*, propositi effector, recte interpretatur Seruius. 330 *Exsultans* Menag. pr., quod minus esset. *alii portis* sec. Moret. et Leid. vnus. *portisque alii* Menag. et Sprot. *alibi patentibus* Gud. *alii patentibus* Rottend. a m. pr. *alii in bipatentibus* Leid. et Moret. tert. *aliique patentibus* ed. Venet. 331 *vmquam* Heins. cum libris potioribus; alii, vt vulgo, *nunquam*, quod et Priscianus lib. XVII habet. Sed totum versum abesse malim: quot enim ex illis millibus per decem annos caesos esse putare licet! Etiam Iac. Bryant V. C. suspectum habebat versum. Vt defendas, dicendum: alii ad portas ruunt, tanto numero, vt vix plures prima statim profectione e Graecia exiisse putares. 332 *Obsidere* sec. Moret. et Goth. tert. a m. pr. inf. v. 450. 333 *oppositis* Gud. cum magna parte codd. Heins. et Pierian., quod Heinsio non displicebat. Etiam Pomponius *telis oppositis* exponit. Videtur tamen alterum, quod etiam Goth. pr. et sec. habent, exquisitius, poeticaque adeo dictione dignius esse. Adhaeserat *s* ex sequenti voc., v. Burm. *ferrea acies* Hamb. pr., v. Heins. *stat pernicies* nonnulli codd. ap. Pierium cum Donato. *stant* Goth. sec. *vmbone corusco* ed. Ven. 335 *resistent* sec. Rottend.

326. *Ferus Iuppiter*, vt alias *saeuus*, h. e. iratus, crudelis. *omnia Argos transtulit*, Argiuis victoriam et rerum summam permisit, Troia nunc euersa.

329—335. *Mediis in moenibus*, in media vrbe, nam in

Talibus Othryadae dictis et numine diuom
In flammas et in arma feror, quo tristis Erinnys,
Quo fremitus vocat, et sublatus ad aethera clamor.
Addunt se socios Rhipeus, et maxumus armis
Epytus: oblati per lunam Hypanisque Dymasque:
Et lateri adglomerant nostro: iuuenisque Coroebus
Mygdonides. Illis ad Troiam forte diebus
Venerat,

338 *quod fr.* Gud. *quo gemitus* Doruill. et Witt. *in aethere* sec. Hamb. *ab aethere* pr. Moret. 339 *sociis* Menag. pr., sed Ecl. VI, 20 *addit se sociam.* Mox *Ripheus, Repheus, Rypheus*, scribitur. Ῥιπεὺς est. Quae sequuntur, obscura nomina sunt, nec in iis morandum. *maximus annis*, quod a nonnullis legi Pierius et Ge. Fabricius testantur, interpolatum per eos, qui v. 435 *Iphitus aeuo iam grauior* meminerant, quasi idem cum Epyto esset. 340 *Epytus*, Ἤπυτος, ex libris Heins. restituit. Medic. *Aepitus* (Aepytus, Αἴπυτος non minus recte diceretur), in aliis vitiose: *Epitus*, *Epithus*, *Epilitus*, *Aephitus*, *Iphytus*, *Et Pythus*: et mox *Hyphanis*, *Hipanis et Dimas*, *Dumas*. cf. inf. 394. *oblecti* Wall. a m. pr. *per lucem* coni. Waddelius; at v. Burm. Forte autem suauior iunctura erit, si interpungas: *addunt se socios Rhipeus et — Epytus*, *oblati per Lunam*, *Hypanisque Dymasque*, *Et lateri agglomerant nostro.* 341 *glomerant* Reg. *Coroebus* vnice vere; ab Heinsio restitutum ex Κόροιβος. Vulgo fere *Choroebus*, *Chorebus*, *Corebus*. Puget. *Thorebus*. 342 *Mirdoneis* Goth. tert. in litura. *illis qui* ante Heins., qui Medicei et vetust. libb. (adde Seruii) auctoritate *qui* sustulit; vt iam Pierius e suis libris auctor fuerat. Suadet idem poetici sermonis genius. cf. sup. ad I, 378. *illis qui Troiam* Parrhas.

in arce. cf. 240. 252. *incendia miscet*, plus, quam promiscue, passim, facit. ita *miscere caedes*. haerent in h. v. interpretes. *alii*, — *millia quot*, h. e. tot millia, quot eorum etc. pro vulg. reliqui omnes. *portis bipatentibus*, ornatius, quam simpliciter patentes, apertae. Intelligendae autem portae Scaeae. cf. sup. v. 266 *portisque patentibus omnes Accipiunt socios. Obsedere oppositi* ornate et hoc adiectum. *stat — stricta* pro stricta est; *stat*, quippe sublatus et erectus ensis. *caeco Marte*, nocturno praelio, quo cerni ac discerni hostis nequit.

336—338. *Numine diuum* tamquam a deo aliquo actus — in medium incendium et pugnas ruit. *Erinnys*, quae ante *Furor*, h. e. animi impetus.

341—346. *Adglomerant*, docte, se adiungunt. cf. sup. 315. Suauiter rerum miserabilis facies distinguitur episodio breui de Coroebo Mygdonis filio, de quo v. Exc. X ad h. v. *gener* autem h. l. spe.

Venerat, inſano Caſſandrae incenſus amore:
Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat.
Infelix, qui non ſponſae praecepta furentis
Audierit.
Quos vbi confertos audere in proelia vidi;
Incipio ſuper his: Iuuenes, fortiſſima fruſtra
Pectora, ſi vobis audentem extrema cupido
Certa ſequi (quae ſit rebus fortuna videtis:
Exceſſere omnes adytis arisque relictis

Di,

343 *Caſandrae* in multis ſcribitur; et ſic fere in geminanda littera ſemper variant veteres. cf. Heinſ. neque adeo in eo haerendum, modo teneas, antiquiores vnam litteram pinxiſſe, ſequiores adieciſſe alteram. *accenſus* quatuor ap. Burm. *captus amore* quinque ibid. 346 *audierit* concinnius Heinſ. e Medic. et melioribus; adde Colot. Vrſini. Vulgo *audierat*. ... 347 *concretos* Goth. tert. a m. pr. *confectos* Franc. *conſertos* Wall. et Witt. cum aliis ap. Pierium, qui e melioribus libris *conſertos* tuetur. v. Burm., qui et coni. *ardentem in p.*, quia *audentem* v. 349 ſtatim redit. 348 Quae ſequuntur, meo iudicio aut ſic, vt feci, ſunt interpungenda, vt parentheſis intra *(quae ſit — ſuccurritis vrbis Incenſae)* contineatur; vt ſit: *ſi vobis cupido eſt audentem extrema ſequi, moriamur*; cauſſis a principio ſtatim, vt plerumque fit, commemoratis; aut ſic ſunt conſtituenda ſine parentheſi: *Iuuenes, fortiſſima fruſtra Pectora, ſi vobis audentem extrema cupido Certa ſequi* (agite, ſequimini me; quod membrum orationis ita omitti ſaepe videas), *quae ſit rebus fortuna, videtis: Exceſſere — Di, quibus imperium hoc ſteterat: Succurritis vrbi Incenſae. Moriamur et in media arma ruamus.* Explicationem v. in notis. In vulgari ratione et interpunctione, quae haec erat: *(quae ſit rebus f. v. — Di quibus imperium hoc ſteterat)* in hac, inquam, *ſuccurritis* nihil habet, quicum commode copuletur. Seruius quidem *fruſtra ſuccurritis* iungit parentheſi incipienda a *ſi vobis*. Sed intricate et contorte omnia. *fortiſſima fruſtra* ſeparanda non ſunt. 349 *nobis* Goth. tert. *audendi* duo Goth., aliquot ap. Heinſ. et apud Seruium nonnulli *audendi* vel *audenti*; etiam Donatus *audendi* interpretatur. *in extrema* Franc. vt 347. *cupido eſt* etiam tres. 351 *adytis omnes* Zulich.

ſpe. *praecepta* h. l. ſunt monita vatis a deo actae: ſcil. ne communi Troianorum cladi ipſe tamquam pars accederet, nec ſuas nuptias ſperaret. *Infelix* ſuauiter, vt ſaepe poetae per epiphonema. Sic νήπιος, vt ſtatim Iliad. β, 38.

347—354. *Audere in proelia* exquiſite, cum audacia procedere in pugnam. *ſuper his*, ſimpl. pro poſthaec, inde. Quae ſequuntur, ſic ordinare

Di, quibus imperium hoc steterat: succurritis vrbi
Incensae): Moriamur, et in media arma ruamus.
Vna salus victis, nullam sperare salutem.
Sic animis iuuenum furor additus. Inde, lupi ceu
Raptores atra in nebula, quos inproba ventris
Exegit caecos rabies, catulique relicti
Faucibus exspectant siccis; per tela, per hostis
Vadimus haud dubiam in mortem: mediaeque tenemus
Vrbis iter. Nox atra caua circumuolat vmbra.

Quis

352 *hoc* aberat sec. Rottend. et Leid. a m. pr. *succurrimus* Parrh. 354 *superare* Goth. tert. 356 *in* deest fragm. Moret. et vni Leidensi. 359 *in mortem haud dubiam* Oudart. et Leid. vn. 360 *Nox a. — vmbra.* Haec assuta esse et versum imperfectum reliquisse Virgilium, credebat Ortuinus ap. Burm. At optimo poeta hoc hemistichium admodum dignum videtur. Nisi quod *atra* bis redit.

ordinare iuuat: O iuuenes, frustra fortes, si vobis cupido certa est, sequi audentem extrema, h. e. aliquem, qui extrema mortis pericula adeat, agedum! moriamur, et in media arma ruamus; nam videtis, quae sit rerum fortuna et conditio; videtis, deos tutelares ac praesides Troiae nos plane deseruisse; *succurritis vrbi Incensae!* sero ad patriam defendendam properatis, quippe *iam captam et incensam.* Nihil superest, quam honeste mori. Moriamur etc. v. 351 ex veteri superstitione satis nota interpretandus, qua vrbes captae vel capiendae a diis deseri credebantur. v. Vrsin. et Cerda ad h. l. Euripidis locum e Troad. 23. iam Macrob. V cap. extr. comparauit. cf. Tryphiod. v. 496. 497. hinc euocatio deorum, de qua h. l. Seruius. 354. *Vna salus,* int. honestam mortem, qua se ab hostium potestate liberent. 355. *Furor additus.* Laudat Burm. Statium V Theb. 33 *O miserae, quibus hic furor additus.*

355—360. Homerus comparatione luporum saepe vtitur v. c. Iliad. λ, 72 *οἱ δὲ, λύκοι ὥς, Θῦνον.* inde et alii, vt Apollon. II, 123 sqq. *lupi raptores* ex epitheto *σίνται* Iliad. π, 353 natum videtur. et π, 56 *λύκοι ὥς, Ὠμοφάγοι.* item Odyss. ζ, 133 de leone: *κέλεται δέ ἑ γαστὴρ Μήλων πειρήσοντα — ἐλθεῖν.* *quos improba* (magna) *ventris Exegit* (egit, quia prodeunt ex latebris) *caecos rabies;* quantum ornatius! vt etiam reliqua: *atra*

in

Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet, aut possit lacrimis aequare labores?
Vrbs antiqua ruit, multos dominata per annos:
Plurima perque vias sternuntur inertia passim
Corpora, perque domos, et religiosa deorum
Limina. Nec soli poenas dant sanguine Teucri:
Quondam

361 *fornera* alter Mentel. *vulnera* Sprot., perpetua variatione. *talia* Doruill. ex huius libri initio. 362 *lacrimis possit* Ven. *per lacrimas* Doruill. e glossa. *possit animis aequare* ed. Ven. *lacrimis explere* Sprot. pro var. lect. Porro *aequare dolores* pr. Hamb., perpetua aberratione. *dolorem* nonnulli codd. apud Macrob. V, 1. Tandem *lacrimas aequare dolori* Vratisl., quod sane et ipsum dicitur, sed vulgarius; et forte natum e glossa; Nam etiam Pompon. interpretatur: *laboribus aequare lacrimas.* 363 *fuit* Hugen. *durata* Goth. alter, ex compendio scripturae orto vitio. 365 *domus* duo Heins. *perque vias et religiosa d.* omissis mediis Voss. vnus. 366 *dant poenas* qu. Moret.

in nebula, ex obseruatione sagacitatis in talibus animantibus. Sic Apollon. a Burmanno laudatus II, 124 *ἤματι χειμερίῳ* lupos praedari facit, et Homerus *Βάν ῥ' ἴμεν, ὥστε λέοντε δύω διὰ νύκτα μέλαιναν* Ἀμφόνον, *ἂν νέκυας, διά τ' ἔντεα καὶ μέλαν αἷμα* (*per tela, per hostes*) Iliad. *κ*, 297. 298. Comparatio autem tantum ad impetum et rabiem irruentium referenda; nil amplius, ne cum Trappio haereas. *Vadimus*, impetum et furorem notat verbum. v. Burm. *Nox circumvolat*, quippe alata: inf. VIII, 369, vt Somnus, Somnia. v. ad Tibull. II, 1, 89. *caua umbra*, quatenus ipsi ea circumdantur, quasi tecti; puto equidem.

361. Odyss. *γ*, 114 *τίς κεν ἐκεῖνα Πάντα γε μυθήσαιτο καταθνητῶν ἀνθρώπων*; imitatus Silius V, 421 sqq. et II, 650 sqq., vbi plura in Sagunto euersa ex altero Aeneidis libro petita sunt; Sic illa mox 363, quae inter eximia loca equidem ponere soleo, *Vrbs antiqua ruit*, belle translata sunt ibid. v. 654 sqq.

364. *Inertia corpora*, possunt esse sine vita et motu, si modo *sternuntur* est, *strata sunt*, *iacent*; verum *sternuntur corpora inertia*, inertium hominum, malim accipere de imbellibus, senum, infantum, feminarum. Bene hactenus Seru. et Pompon. exponunt: non repugnantia, vt pecora. vt inf. IV, 158. Mox *poenas dant* pro caeduntur, moriuntur, vt Seru. bene.

367. Sen-

Quondam etiam victis redit in praecordia virtus;
Victoresque cadunt Danai. Crudelis vbique
Luctus, vbique pauor, et plurima mortis imago.
Primus se, Danaum magna comitante caterua,
Androgeus obfert nobis, socia agmina credens
Inscius; atque vltro verbis conpellat amicis:
Festinate, viri, nam quae tam sera moratur
Segnities? alii rapiunt incensa feruntque
Pergama: vos celsis nunc primum a nauibus itis?
Dixit: et extemplo (neque enim responsa dabantur
Fida satis) sensit, medios delapsus in hostis:

Obstupuit,

367 Legitur et *quaedam* teste Ge. Fabricio. Sed vulgatam etiam grammatici firmant. 369 *noctis imago* aliquot ap. Pier. 370 *Primus sed* Rottend. *magna Danaum* Doruill. 371 *Androgeus* rescripsit Heins. post Pierium cum libris potioribus. Vulgo *Androgeos*. v. Heins. *se offert* alii ap. Pier. *effert* Hugen. 372 *affatur* Bigot. 373 *tam lenta* Witt., sed in marg. *sera*. 375 *nunc* deest Menag. *a* deest Parrhas. et Goth. tert. *nunc primum celsis a nauibus* Exc. Burm. *vos nunc a nauibus* Lutat. ad Stat. VII Theb. 229. *a puppibus* Hamb. sec. In fine versus interrogationem addunt duo Heinsiani. 376 *neque iam* Bigot. 377 *delapsus* meliores, vt Medic. Gud. a. m. pr. Moret. pr., item alii ap. Pier., vulgares *dilapsus*. Apud Priscian. XVIII *illapsus*, qui interpretatur, *se illapsum esse*. Sed hoc prosaico propius. *ad hostis* etiam nonnulli apud Pierium.

367. Sententia eadem, aliter tamen expressa, Iliad. ξ, 480. 481.

368. 369. *Crudelis luctus*, vt, *saeuus dolor*, qui in nos saeuit. *plurima mortis imago*, h. e. *vbique* caedes facta cernitur; passim caesorum cadauera proiecta. Magis hoc accommodatum antecedentibus, quam varias caedis formas et genera intelligere.

370. *Androgeos* alibi non occurrit in Troicis. Pomponius Sabinus: *miles Mnesthei, ducis Athenarum;* nescio vnde habeat. Diuersus est Minois filius VI, 20.

374. *Rapiunt feruntque*, ἄγουσι καὶ φέρουσι, vt notum. v. Cerda. Modo quaenam segnities tam *sera*, quae seros facit, id est, tardos. Seru.

376. *Responsa non fida satis*, quibus fides haberi non potest, quae fidem non faciunt, adeoque suspecta. Respexit versum Statius II Theb. 535 — 537. *sensit delapsus*, ᾔσθετ' ἐμπεσών, vt notum, ad formam graecam, intellexit se in hostem incidisse.

379 — 381.

Obſtupuit, retroque pedem cum voce repreſſit.
Inprouiſum aſpris veluti qui ſentibus anguem
Preſſit humi nitens, trepidusque repente refugit,
Adtollentem iras, et caerula colla tumentem:
Haud ſecus Androgeus viſu tremefactus abibat.
Inruimus, denſis et circumfundimur armis;
Ignarosque loci paſſim et formidine captos
Sternimus. Adſpirat primo fortuna labori.
Atque hic ſucceſſu exſultans animisque Coroebus,
O ſocii, qua prima, inquit, fortuna ſalutis
Monſtrat iter, quaque oſtendit ſe dextra, ſequamur.
Mutemus clipeos, Danaumque inſignia nobis
Aptemus:

378 *retorſit* pr. Hamb. pro var. lect. 379 *improuiſum* Hugen. v. ſup. v. 203. *qui in ſentibus* Menag. pr. *anguem* alter Rottend. 380 *gradiens trep.* Parrhaſ. ex interpr. *nitens pedibus trep.* Wittian. 381 *colla mouentem* Oudart. 382 Poſt verſum 378 abeſſe poterat alter hic. Eum otioſum eſſe, ſenſit quoque Io. Schrader: ſed idem bene obſeruauit ſimilitudinem Homerici loci, ex quo haec expreſſa diximus: Iliad. γ, 31 κατεπλήγη etc. et 36 ὣς αὖθις etc. 383 *circumfundimus* multi ap. Pier. et Heinſ., quem v.; Gud. a m. pr. *circumfudimus.* 384 *et paſſim* Ven. et Goth. ſec. 386 *ſucceſſu exſultans* Heinſ. e libris poſt Pierium. Vulgo *exſultans ſucceſſu.* 387 *quae prima* aliquot. *quam* Rottend. ſec. et Gud. a m. pr., addita intp. *in quam partem.* Rottend. tert. *qua primum*, non male. *quod prima* Leid. a m. pr. 388 *qua ſe oſtendit* ſec. Hamb. *ſe* abeſt a Zulich. et Goth. tert. *ſed* alter. *extendit ſe dextra* fragm. Moret. et eiusdem codex quartus. 389 *mutamus* Gud. a pr. m. *mittemus* Deg. *ciclopes* Goth. pr.

379—381. Comparatio ab Homero petita, ſed variata Iliad. γ, 33 ſqq. Hinc alii certatim. Propius ad Homerum Iuuen. I, 43 noto verſu: *Palleat; vt nudis preſſit qui calcibus anguem.* *humi nitens*, pedem figens. *attollentem iras*, h. e. caput iratum, adeoque ſimpliciter, erigentem ſe vel caput prae ira et rabie. III Georg. 421 *tollentemque minas et ſibila colla tumentem.*

388. *Qua oſtendit ſe dextra:* fortuna *ſe dextram*, fauentem ac propitiam, oſtendit. 389. *Inſignia* nimis argute de clipeorum inſignibus ac ſculpturis vel de galeis et criſta; Enimuero poetica ratione vel ipſi *clipei* ſunt *inſignia*, quatenus Danai his ipſis inſigniuntur, vt mox *clipei inſigne;* vel,

Aptemus: Dolus, an virtus, quis in hoste requirat?
Arma dabunt ipsi. Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam clipeique insigne decorum
Induitur, laterique Argiuum adcommodat ensem.
Hoc Rhipeus, hoc ipse Dymas, omnisque iuuentus
Laeta facit: spoliis se quisque recentibus armat.
Vadimus inmixti Danais haud numine nostro,
Multaque per caecam congressi proelia noctem
Conserimus: multos Danaum demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad nauis, et litora cursu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandunt

390 *quis ab hoste* aliquot Pier. *requiret* nonnulli apud eund. *requirit* Hugen. et Goth. alt. et apud Macrob. V, 16. *reuisat* alter Hamb. 391 *Arma? dabunt ipsi.* Ita Seruius distinguit; minus bene. *dabunt hostes* Bigot. *dabunt* int. dictum pro *dent*, ministrent. *clade* pro *deinde* Goth. sec. 392 *Androgeo* nonnulli ap. Pierium et Doruill., ex interpolatione, vt inf. 425. *Peneleo.* cf. VI, 20. *clipeique i. decori* sunt qui legant ap. Pierium, et sic Goth. tert. 395 *armant* Gud. 396 *non n. n.* Witt. *nomine nostro* Gud. a m. pr. vel *omine bono* Zulich., ex interpr. 397 *per totamque* ed. Ven. *lumina* pro *proelia* Menag. pr. 398 *Dimittimus* Medic. c. caeteris fere omnibus. cf. Heins. etiam Goth. duo, at tertius *committimus*. *demisimus* Leid. 399 *defugiunt* Sprot. et Menag.

vel, vt malim, omnino arma. Illud tamen verum est, in tragicis, forte et in cyclicis, Achiuorum et Troianorum clipeos insignia habere. De mutatione autem clipeorum cf. Paus. IV, 28 f.

390. *Dolus, an virtus* adhibeatur. Mox *comantem galeam* ἵππουριν — et *clipeum induitur*, loro super humeros iniecto et inserta manu ansae, ὀχάνῃ. cf. inf. 671. 672.

395. *Spoliis recentibus*, exquisitius quam, nouis, aliis, quam quae habuerant, armis.

396. *Haud numine nostro*, h. e. auerso, nobis non propitio. *ut si — Audiat auersa non meus aure deus* Tibull. III, 3, 28, vbi v. not. et h. l. Cerda. Nimis acute cum aliis apud Seru. Pomponius: *quia ferebant* Mineruam, Graecorum numen, in clipeis, non Neptunum, Troianorum insigne. Mox v. 402 *inuitis diuis*, ἀέκητι θεῶν. *nox caeca*, in qua nihil cerni potest, vt iam supra.

401. *Scan-*

Scandunt rurſus equum, et nota conduntur in aluo:
Heu nihil inuitis fas quemquam fidere diuis!
Ecce trahebatur paſſis Priameïa virgo
Crinibus a templo Caſſandra adytisque Mineruae,
Ad coelum tendens ardentia lumina fruſtra:
Lumina: nam teneras arcebant vincula palmas.
Non

401 *Scandere* Moret., bene, niſi *conduntur* ſequeretur. v. Burm. 402 *quicquam* Wall. *quamquam* Bigot. *quenquam confidere* ed. Ven, 403 *ſparſis* tres cum ed. Ven. *parſſis* et a m. ſec. *ſparſis* Goth. tert. *virgo P. ſparſis* Wall. a m. ſec. 405. 406 Iidem verſus in Ciri 402. 403 occurrunt. Verſus 406 *Lumina: nam t.* pro Virgilii epica grauitate paullo leuior nimisque ingenioſus videri poteſt. Iac. *Bryant* V. C. eum ſublatum eſſe volebat; reuocatus tamen mox ea ratione, quod auctor Ciris eum verſum iam legere debuit, quia illum ex Virgilio transtulit. *iam t.* Bigot. *geminas* Moret. ſec.

401. *Scandunt rurſus equum.* Forte dictum nolis a poeta; nimis enim portentoſum hoc, et indignum Achiuorum virtute, ſed *formidine turpi* adiecit. Vidit hoc elegantiſſ., dum viueret, Holdsworthius.

403—406. Vim Caſſandrae ab Aiace Oilei f. coram Pallade illatam eſſe vulgo memorant. Neque aliter ipſa apud Lycophr. 348. 358. Poſſit igitur ad poetae pudorem aliquis hoc trahere, qui alterum, quod *captiua abſtracta eſt*, quippe eadem mox in partem praedae Agamemnoni ceſſura, narrare maluerit; verum ſollenne, etiam verborum vſu, vt τὸ ἕλκεσθαι, *abſtrahi*, pro eo quod ſequitur, pro vi illata, ponatur. Eurip. Troad. 69. 70 οὐκ οἶσθ' ὑβρισθεῖσάν με καὶ ναοὺς ἐμούς; Οἶδ', ἡνίκ' Αἴας εἷλκε Κάσσανδραν βίᾳ. nec aliter Lycophron. l. c. ἑλκυσθήσομαι. Conſulunt tamen poetae pudori in hoc, quod malunt plerumque alterum commemorare, quod illa abſtrahitur et raptatur ab Aiace, h. l. quidem e templo. Pari ratione argumentum frequens priſcae artis apud Pauſaniam X, 26 et Plinium, et adhuc in anaglyphis et gemmis, eſt Caſſandra ab milite, ab Aiace ſcilicet, prenſa vel abſtracta: cf. Tabula Iliaca n. 99. Grauiorem auctoritatem nunc dare poſſumus Proclum in argumento Arctini Ἰλίου πέρσιος: Κάσσανδραν δὲ Αἴας Οἰλέως πρὸς βίαν ἀποσπῶν, συνεφέλκεται τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ξόανον. ἐφ' ᾧ παροξυνθέντες οἱ Ἕλληνες καταλεῦσαι βουλεύονται τὸν Αἴαντα· ὁ δὲ ἐπὶ τὸν τῆς Ἀθηνᾶς βωμὸν καταφεύγει καὶ διασώζεται ἐκ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου. *ardentia*, ira,

Non tulit hanc speciem furiata mente Coroebus,
Et sese medium iniecit periturus in agmen.
Consequimur cuncti, et densis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur, oriturque miserrima caedes,
Armorum facie et Graiarum errore iubarum.
Tum Danai, gemitu atque ereptae virginis ira,
Vndique conlecti inuadunt; acerrimus Aiax,
Et gemini Atridae, Dolopumque exercitus omnis.
Aduersi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt, Zephyrusque, Notusque, et laetus Eois
Eurus

408 *iecit* Ven. et Parrhas. cum Goth. tert. v. Burm. *medium mittit* Witt. *periturus* Heins. post Pierium e melioribus. Vulgo *moriturus*, sollenni permutatione. v. Burm. 409 *concurrimus* alter Hamb. 411 *Obruimur nostrorum* idem. 412 *horrore* Witt., vt sup. 301; idem *tubarum* a m. pr., vt et alibi. 414 *vadunt* ed. Ven., vide sup. 359. 415 *Dolopumue* scripti et edd. multi. 416 *diuersi magno* Macrob. VI, 2, sed vulgatam idem alibi et Lutat. ad Statium agnoscunt. v. Burm. *aduerso rupti* Witt. *quondam rupto ceu* alter Hamburg. 417 *confugiunt* Goth. tert. a m. sec.: forte cum fuisset *confugunt*. *Zephyrique* Rottend. sec. *notus Eois* pr. Hamb.

pudore erepto. *arcebant*, antique, continebant, coercebant, ἔργον. Versus 405 praeclarus est: at 406 *Lumina, nam t.* Ouidiano lusui propior est; Ouidius tamen castior nunc ipso Virgilio, Met. XIII, 410. 411 *tractata comis antistita Phoebi Non profecturas tendebat ad aethera palmas.*

409. *Densis i. armis*, irruimus in hostium densum agmen. cf. v. 383.

410. *Delubrum* int. Mineruae, ex quo Cassandra erat abducta. cf. v. 425. Erat autem illud in acropoli; ad hanc igitur iam peruenerat Aeneas, mediam per vrbem v. 359.

412. Quod arma, quae induerant, Graeca erant, et cristae Graecae.

413. *Gemitu*, h. e. dolore, *atque ira ereptae virginis*, propter Cassandram sibi a Coroebo caeterisque ereptam, *inuadunt vndique, collecti*. Aiax est idem ille nefandus stuprator, Oilei f. Mox *gemini Atridae*, δισσοὶ Ἀτρεῖδαι ap. Eurip. *Dolopes* v. sup. II, 7.

417 — 419. Ad Homeri ductum Iliad. ι, 4 — 7 et Ennii

Eurus equis: ſtridunt ſiluae, ſaeuitque tridenti
Spumeus atque imo Nereus ciet aequora fundo.
Illi etiam, ſi quos obſcura nocte per vmbram
Fudimus inſidiis, totaque agitauimus vrbe,
Adparent: primi clipeos mentitaque tela
Adgnoſcunt, atque ora ſono diſcordia ſignant.

Ilicet

418 *aquis* Ge. Fabric. emendare volebat; et ſic in vno Leid. ſuperſcriptum. Male. v. not. *ſtrident* aliquot; ſed *ſtridunt* etiam Probus agnoſcit ap. Heinſ. 419 *ponto* Menag. ſec. 420 *obſcuram* Menag. ſec. *per umbras* pr. Hamb. *ſub vmbram* aliquot Pieriani, et Leid. 421 *Fundimus* Gud. a m. pr. et quinque Heinſ. cum binis Burm., quibus adde duo Goth. *totamque a. vrbem* Longob. Pierii. *agitamus in vrbe* ſec. Hamb. 422 *apparent primi:* alii diſtinguunt apud Pier. et *apparent primo* aliquot codd. ap. Heinſ. *clipei primos* Goth. pr.

nii ex Annal. XVII ap. Macrob. VI, 2, ſed multo ornatius et variate; porro Homerica cum arte, in comparationibus ei ſollenni, effectum rei attexuit: *ſtridunt venti* etc. *Eurus laetus Eois equis*, ad ornatum ſpectat. Bigis vecti venti apud poetas et ſculptores. Nec Ζέφυρον ἱππεύσαντα Eurip. Phoeniſſ. 220 et *Eurum equitantem Siculas per vndas* Horat. IV Carm 4, 44 aliter accipere debebant quam de curru inuectis. Commune enim hoc omnibus diis, quoniam priſco illo tempore, quo religioſae hae notiones primum in hominum animos venerunt, bigis vecti reges vel quadrigis, nunquam equis inſidentes, conſpiciebantur. Itaque nemo vidit equitantem Iouem et ſic porro. Vana adeo Spencii ad h. l. ſubtilitas. *laetus* autem, vt ſuperbus, geſtiens, ἀγαλλόμενος. cf. I, 690. 276 et ſaepe. Caeterum Virgilium plures expreſſerunt. cf. Columna ad Ennium p. 114; adde inf. X, 356 ſqq. IV, 440 ſqq. *Nereo* h. l. tridens tribuitur, quod notandum. *Spumeus* h. l. ſpuma maris adſperſus, ſpumoſus. *ſaeuit tridenti*, eleganter, vt alias *flagris*, *verbere*, infert tridentem mari, ad impellendum illud et fluctus excitandos.

420—423. *Illi etiam*, v. ſup. 370, 383 ſqq. *mentita tela*, falſa, quae nos Graecos eſſe mentiebantur, vt Seru. Mox 423 *ſignant* h. l. agnoſcunt. Sic *notare* etiam vulgari ſermone, et σημαίνεσθαι, τεκμαίρεσθαι. Porro *ora ſono diſcordia*, ad poeticae orationis genium, pro diſcordia et diſcrepantia ſermonis;

Ilicet obruimur numero. Primusque Coroebns
Penelei dextra, diuae armipotentis ad aram,
Procumbit: cadit et Rhipeus, iustissimus vnus
Qui fuit in Teucris et seruantissimus aequi:
Dis aliter visum: pereunt Hypanisque Dymasque
Confixi a sociis; nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres, et flamma extrema meorum,
Testor, in occasu vestro nec tela nec vllas
Vitauisse vices Danaum; et, si fata fuissent,
Vt caderem, meruisse manu. Diuellimur inde:
Iphitus

424 *Illic* ed. Ven. *illicet* fere in libris scriptum; sed v. Pier. *illico* Goth. alt. *irruimur* Parrhas. 425 *Peneleo* Doruill. a m. sec. Vide sup. 392. *Peleuei* Sprot. 426 *procubuit* Caris. lib. I Inst. Grammat. et Macrob. IV Sat. 3, cum Doruill. a m. sec. 428 *visum est* aliquot Burm., quem v. ad Lucan. II, 5. 429 *Confossi* Vratisl. *a* deest Montalb., qui et a m. sec. *confisi*. *ab sociis* Exc. Burm. *Pantheu* Wall. *Phantu* Goth. alt. 430 *neque A.* Gud. c. binis aliis. 432 *nostro* Vratisl. *in hoc casu nostro* Goth., non infelici lapsu. 433 *manus* pro *vices* pr. Hamb. *si fata dedissent* Leid. tert. *tulissent* Bigot. et Zulich. pro var. lect., quod verum putat Burm., quoniam proprie ita dici solet. Ita vero quid facias sup. v. 54 *si fata deum, si mens non laeua fuisset*. 434 *mea* pro *manu* Sprot.

nis; quippe qui Troïani essent, diuersaque vterentur dialecto.

424—430. *Diuae a. ad aram*, in ipso adeo templo Mineruae sup. 403, nisi ante templum in προνάῳ vel in περιβόλῳ, vt et expressum vides in Tab. Iliaca n. 104. *Peneleus* hic alius esse debet, quam Homericus Boeotorum dux: nam is ab Eurypylo fuit occisus, Telephi filio: Pausan. IX, 5 f. Dictys IV, 17. Eurypylum Antenoris filium memorat Pomponius ad h. l.; non video quo auctore. *cadit et Rhipeus, iustissimus vnus* omnium — *et seruantissimus aequi*, qui adeo cadere non debuisset, communi hominum iudicio; sed *diis aliter visum*, de caussis et rationibus, quae nos homines latent. Copiose de h. l. agit Burm. Laudant etiam Homericum Odyss. α, 234 Νῦν δ' ἑτέρως ἐβάλοντο θεοί, κακὰ μητιόωντες.

431—434. Quanto cum affectu, egregia orationis inflexione, se incolumem abiisse narrat! cf. Senecae Troad. 28 sqq. Potest dubitari, *Iliaci*

Iphitus et Pelias mecum: quorum Iphitus aeuo
Iam grauior, Pelias et volnere tardus Vlixi:
Protinus ad ſedes Priami clamore vocati.
Hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
Bella forent, nulli tota morerentur in vrbe,
Sic Martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentis

Cernimus,

435 *Yphitus*, *Iphytus*, *Ephitus*, *Hyphitus*, *Iphicus*, in libb. 436 *Pelia et v.* Barth. codex ad Stat. XI Theb. 310. *et* abeſt etiam a Parrhaſ.; Burm. coni. *Pelias ex vulnere t. V.* *Vlixi* Heinſ. e libris potioribus, vt et expreſſum ap. Gell. IX, 12. vulgo *Vlyſſi.* alii *Vlixis*, *Vlixei.* v. Heinſ. Verſus 435 et 436 Quintil. Inſt. IX, 3, 35 laudat, vt exemplum regreſſionis. 437 *vocari* Heinſ. coniiciebat, vt ſit pro vocamur. Interpungebat adeo plene poſt *Vlixi.* Heumannus, probante adeo, quod mireris, Burmanno diſtinguebat: *Diuellimur inde, I. et P. mecum (quorum — Vlyſſi) Protinus ad ſedes P. c. vocati,* Poſſit ſententia vsque ad *Cernimus* continuari, vt ſit: *Vlixi, Protinus — vocati, Hic vero — Cernimus.* Sed neutro opus. Iungenda ſunt: *diuellimur inde; Iphitus et Pelias mecum* (ſc. diuelluntur a caeteris), *clamore vocati ad ſedes Priami.* Dum alii diſcurrunt, hi tres ad arcem pergunt. 440 *Hic M.* tres Heinſ. cum Zulich. a m. ſec. Male puto. *ad bella* Exc. Cortiana Saxii. *que* non male abeſt a Goth. tert.

ci cineres et *flamma extrema meorum* ſintne de rogo, an de incendio vrbis accipienda. *Iliaci* tamen *cineres* ex loquendi vſu ad Ilium in cineres verſum ducunt: tum: et vos, o mei, quibus incendium vrbis pro rogo fuit; niſi ſimplicius eſt, alterum hoc ad rogum et mortem ſuorum referre. *in occaſu veſtro,* ſup. I, 238 *occaſum Troiae triſtisque ruinas.* *vices* fortunae, caſus, et quidem h. l. pugnae. Recte adeo Seruius omnino per *pugnas* interpretatur. *manu m.*, ſtrage, quam inter hoſtes edebat. Bene Seru. *id eſt fortiter dimicaſſe;* *hi enim merentur occidi.* Centies autem manus pro pugna. At Pompon. *meruiſſe,* dimicaſſe; idem eſt merere, pugnare, dimicare. Reſpexit ſcil. ſtipendia. Iunxere alii *manu vt caderem.* Male. *ſi fata f.* cf. ſup. 54.

436. Gell. IX, 12 laudato loco: *quum diceret vulnus, non quod accepiſſet Vlyxes, ſed quod dediſſet.* Sunt autem hic Iphitus et Pelias diuerſi ab iis, quos Homerus memorat.

438. *Cen nulla prius lamenta, nec atri Manaſſent imbres* Statius III Theb. 122, monente Burmanno.

441. *Alta*

Cernimus, obsessumque acta testudine limen.
Haerent parietibus scalae, postesque sub ipsos
Nituntur gradibus, clipeosque ad tela sinistris
Protecti obiiciunt: prensant fastigia dextris.
Dardanidae contra turris ac tecta domorum
Culmina

441 *alta* Hamb. pr. Bigot. et Zulich. Parrhasius in marg. scripserat *atra* (f. pro *arta*, vt in Silio mox laudando nonnulli legunt), perperam; sed et, *atra* superscripto, *acta* fragm. Vatic. *Testudo* proprie *agi* dicitur, etiam cum scutorum est. Eadem varietas ap. Silium I, 365 *condensis actae testudinis armis*. 443 *ac tela* Medic. Gud. cum aliis apud Heins. et Pier.; it. Goth. pr., quod prauum est. Etiam in Seruianis occurrit cum altera lectione. *ad tecta* nonnulli Pieriani, cum fragm. Vatic. superscripto *tecta*. *que* abest post *clipeos* in tert. Moret. *clipeisque* Hugen.; vnde Heins. coni. *clipeisque ad tela sinistras* P. o. 444 *pressant* duo, et *pensant* alter Menag., solita aberratione. *dextris* f. *prensant* tres ap. Burm. 445 *e contra* pr. Moret., male. v. Burm. *turres et* aliquot Pier. *tota domorum* post Medic. Pierii, Moret. tert. et Hamb. sec. pro var. lect. et idem cum altera lectione in Seruianis laudatur. *tuta d.* Moret. qu. Sunt et viri docti, qui *Culmine* legunt, h. e. a culmine, vt v. 603, sed v. not.

441. *Acta testudine* scutorum haud dubie; συνασπισμῷ. nimis enim alienae forent ab illa aetate machinae bellicae. Praeiuerant, antiquiores poetae graeci, vt colligas ex Quinto Cal. XI, 357 sqq., vbi simili modo oppugnantur moenia Troiae (cf. mox 443. 444). Mox *haerent*, in prosa, admotae sunt.

442. *Postesque sub ipsos Nituntur gradibus.* Si simpliciter *gradus* accipias, quibus ad ianuam palatii adscenditur, communis loquendi vsus seruatur. Et dictum *niti*, vt eniti. At mox quomodo hi *prensant fastigia dextris?* Commodius hoc dictum forte videatur de iis, qui scalas admouerant. An igitur *gradus* h. l. scalarum sunt? et erant vtique *fastigia* in templis et palatiis frons tecti. Ἐπάλξεις in simili re memorat Homerus. Cogitandum tamen de veterum domorum forma, quae, cum plura tabulata non haberent, fastigium in fronte aedium habebant satis humile; et voluit poeta cumulare vno in loco plures pugnae species, *obiiciunt sinistris clipeos ad tela protecti*, vt aduersus tela superne missa protegerent se.

445. *Culmina domorum tecta*, docte pro ipso tecto iisque rebus, quibus superior domus pars tegitur, h. e. tegulis. *tecta penetralia* eodem modo I, Georg. 397. Agitur autem de vna Priami domo:

Culmina conuellunt: his se, quando vltima cernunt,
Extrema iam in morte parant defendere telis;
Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
Deuoluunt; alii strictis mucronibus imas
Obsedere fores: has seruant agmine denso.
Instaurati animi, regis succurrere tectis,
Auxilioque leuare viros, vimque addere victis.
Limen erat, caecaeque fores, et peruius vsus
Tectorum inter se Priami, postesque relicti
A tergo:

446 *hi* Sprot. et ed. Ven. *hisce et q.* Parrhas. et Goth. tert. a m. pr. Caeterum quorsum parenthesis hoc et sequ. versu faceret, non videbam: itaque eam sustuli. 447 *in* abest a magna librorum parte, vt fere alibi; sed est in fragm. Vatic. et al. *parent* Parrhas. 448 *Aeratasque trabes* antiqui codd. apud Pierium, quod recte h. l. reiicit. *aeriasque* Hamburg. pr. pro var. lect., sed v. Burm. *alta* in duobus aut tribus antiquis omissum viderat Heins. et in Gudiano erasum; Pierius autem in nonnullis: *decora illa;* hoc et fragm. Vatic. habet, superscripto *alta;* quod defendi possit, et *decora ampla* ed. Ven., sed *decora alta* verum esse, vel ex Statii imitatione apparet V Theb. 422. 423. Adde sup. lib. I, 429 *columnas — scenis decora alta futuris.* 449 *fractis* Hamb. pr. *vnas* duo ap. Burm. cum aliquot Pierianis, perpetuo vitio. 450 *Obsidere* pr. Moret. cum fragm. Vatic. Vide ad IV Georg. 436: sup. 332, et al. *quas seruant* Menag. pr. *asseruant* Leid. vnus a m. pr. *adseruant* in Seruianis. *ordine longo* Bigot., memoriae lapsu, ex aliis locis. 451 *animis* pr. Moret. Montalb. sec. Rottend. et Witt. Nec displicet, vt *succurrere* infinitiuus historicus sit. Vulgatam etiam fragm. Vatic. habet et Pompon. Sab. interpretatur. 452 *viros leuare* Wall., male. *et vim* Menag. pr. *vimque addere victi* coni. Heins. (scilicet, si *addere* pro finito modo positum est). *a. tectis* Bigot. et Wall. a m. sec. 453 *deuius* Goth. tert. a m. sec.

mo: cui magnificentiorem speciem adiecit, quam quae apud Homerum erat.

451. Hoc ipso rerum adspectu renouatum in Aenea consilium ac propositum, quod iam pridem ceperat (v. 315 *concurrere in arcem*), vt regiae Priamoque succurreret. Reprehendebat vir doctus in *Dubiis* p. 39, quod Aeneae nulla praeclara prae caeteris facinora commemorauit poeta. Enimuero Aeneas excidium vrbis suamque fortunam exponere volebat ac debebat, non caedes, quas fecerat. cf. Aen. I extr.

453—458. Cum aditus ad regiam obsideretur ab hostibus, postica porta eam intrat Aeneas et a tergo peruenit

A tergo: infelix qua se, dum regna manebant,
Saepius Andromache ferre incomitata solebat
Ad soceros, et auo puerum Astyanacta trahebat.
Euado ad summi fastigia culminis: vnde
Tela manu miseri iactabant irrita Teucri.
Turrim in praecipiti stantem, summisque sub astra
Eductam tectis, vnde omnis Troia videri,
Et Danaum solitae naues, et Achaia castra,
Adgressi ferro circum, qua summa labantis
Iuncturas

455 *quo* duo Burm. cum Goth. pr. *qua se infelix* Menag. pr. *cum r.* aliqui in Seru.; 456 *Andromacha* alter Menag. 457 *Astyonacta* Wall. *Astianacta* alii. Totus versus deerat Goth. pr. 458 *ad* omittit Eugraph. in Eunuch. Terent., sane elegantius; sed scriptis contra dicentibus; praeter Goth. pr.: Guiet. coni. *Euado haec s. f.*, quod et Seruius supplet. *inde* Sprot. 459 *iactabant vndique* Excerpta Burm. *inertia* a m. pr. fragm. Vatic. 460 *turrem* Carisius lib. I Inst. Gramm. agnoscit. At Gellius XIII, 19 Valerium Probum *turrim* legisse testis est; nec aliter scripti. v. Pierium, Heins. et Erythr. Ind. h. v. 461 *inde* Sprot. 462 *Achaia*, forma poetae sollenniore, Heins. tantum in recentioribus repererat; at accedentibus Franc. Witt. Parrhas. ed. Ven. et Doruill., quibus addendi nonnulli codd. Pierii, et primo omnium loco fragm. Vatic. p. 171, reposuit Burmannus. Vulgo *Achaica*. Totus versus deerat Goth. tert. 463 *circum ferro* Parrhas. *quae* Gud. a m. pr. *labentes* duo Burm. cum binis Goth.

venit ad tectum regiae, qua parte pugnatur. Illa porta postica cum ornatu, quem tam vulgaris res vix videbatur capere posse, vt bene Segraisius iam obseruauit, designatur per quatuor determinationes: est *limen*, sunt *caecae*, h. e. ignotae aliis nec cognitu faciles et obuiae, *fores* — *peruius vsus tectorum Priami inter se*, h. e. qua commeare et conuenire se inuicem commode poterant, qui inhabitabant regiam; h. e. familia regia per plures domos, vt apud Homerum est, vel palatii partes dispersa. *postes relicti a tergo*, h. e. porta, quae a tergo erat, opposita illi, quae est in aedium fronte (Duriter alii post Seruium). *ad soceros*, Priamum et Hecubam, — *trahebat*, accommodatum breuibus pueri gressibus; pro ducebat. Sic sup. v. 320 *paruumque nepotem Ipse trahit.* *euado*, sc. hac porta ingressus regiam.

460—467. *In praecipiti*, turrim in editiore loco positam

Iuncturas tabulata dabant, conuellimus altis
Sedibus, inpulimusque; Ea lapsa repente ruinam
Cum sonitu trahit, et Danaum super agmina late
Incidit; Ast alii subeunt: Nec saxa, nec vllum
Telorum interea cessat genus.
Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
Exsultat,

464 *imis* Hugen. pro var. lect., ex interpretatione. In hoc et sequ. versu distinctionem mutaui. Nam sententia non absoluitur nisi post *impulimusque*. 465 *que* abest Franc. *et ea* Doruill. *Elapsa* pro *ea lapsa* Gudianus cum nonnullis aliis ap. Heins. et Burm., nec non cum Pierianis plerisque et duobus Gothanis; vitio tamen. *ruinas* Vratisl. 466 *agmine* ed. Dan. Heins.

tam, eandemque altissimam, hanc e vicinis locis, vt equidem arbitror, ferreis vncis et contis quassatam et labefactatam tandem in obsidentes deiiciunt. *qua summa tabulata dabant iuncturas labantes.* Scilicet turres habebantur quatuor et plurium tabulatorum adeoque et contignationum; quarum tigna vel trabes, capitibus suis, immissae esse debent parietibus. Iam h. l. *summum tabulatum*, cur proprie dictum nolis, caussa idonea non est: hoc facile admittebat vncos et contos in *iuncturis* suis (h. e. qua parte trabes insertae et fultae erant pariete), quae facilius cedebant et insertum vncum recipiebant, quam solidus paries; itaque *labantes*, cedentes, laxantes se. Servius bene: *faciles ad resolutionem:* et *dabant iuncturas*, plus quam *habebant*; praebebant scilicet aggredientibus turrim ferro. Quibus conuulsis superior turris pars in oppugnantium capita decidit. *ruinam trahit* exquisitius quam *facit*. Ἕλχ᾽, ἡ δ᾽ ἕσπετο πᾶσα Iliad. μ, 398, qui locus comparandus in τειχομαχίας narratione. Subeunt tamen alii in caesorum locum v. 467, et interea ex posterioribus ordinibus tela e longinquo ingeruntur. Narratio inde in solo Neoptolemo subsistit. v. 461 *unde omnis T. v.* illustrant intpp. ex Iliad. γ, 13. 14; etsi ipsa turris poetae ex Iliad. φ, 526 sqq. nata esse videtur, vbi Hectoris fatum ex ea prospicit Priamus cum Troianis. Egregia autem cum arte haec inserta sunt a poeta ad rerum faciem variandam, quod etiam Wartono obseruatum.

469 sqq. Expugnatur tandem regia per Neoptolemum Achillis f., qui ipsas fores erat aggressus. Nam hoc est *ante vestibulum*

Exſultat, telis et luce coruſcus aena.
Qualis, vbi in lucem coluber mala gramina paſtus,
Frigida ſub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc poſitis nouus exuuiis nitidusque iuuenta,
Lubrica conuoluit ſublato pectore terga
Arduus ad ſolem, et linguis micat ore triſulcis.

Vna

470 Vulgo interpungitur *Exſultat telis*, quod mutaui. *coruſcat* Montalb. Wall. et ed. Ven. *ahena* ſcriptum a ſec. manu in peruetere exemplari Gell. II, 3 teſtatur. 471 *in lucem* offendit poſt *et luce* verſu ſup. et quod otioſum eſt. Burmannus Homericum ἐπὶ χειῇ comparans coni. *e luſtro*, vt referatur ad: *micat arduus* (malim vel ſic: *in luſtro c. m. gr. paſtus*), dubitat tamen an *luſtrum* de ſerpentis cubili et latebra dicatur. Mihi videbatur *ingluuies* latere in corrupta lectione, quo ducere poſſunt *mala gr. paſtus* et *tumidum*. *paſtus ingluuiem mala gramina*, paullo exquiſitius, ſed propter hoc ipſum forte a librariis corruptum. Georg. III, 431 de ſerpente chersydro: *hic piſcibus atram improbus ingluuiem ranisque loquacibus explet:* ex quo loco etiam alia in hanc comparationem traducta mox videbis. Vt igitur ibi *explere ingluuiem*, ſic h. l. dictum eſt *paſcere ingluuiem*, fere vt alibi *paſcere ventrem*. Silius autem *ſatiare ingluuiem* dixit imitatione Virgilii lib. VI, 155 *Ingluuiem immenſi ventris grauidamque veneni Aluum depreſſi ſatiabant fonte leones.* Malebat Valk. ad Theocr. p. 252 inter loca habere, quae Virgilius retractaturus fuiſſet. Schrader. varie tentabat locum: *in lucis. in ſiluis.* vt apud Silium XVII, 449, loco ex noſtro expreſſo, eſt *in campis*. 472 *ſub terram* Parrhaſ. v. IV Georg. 43 et Sil. VI, 150, et ſaepe. *gelidum*, ſed correctum, *timidum* Doruill. 473 *Tum* pr. Hamb. *cum* aliquot apud Burm. *compoſitis* alter Rottend. et Leid. a m. pr. *compoſitis* ſec. Hamb., quod non diſplicebat Heinſio. Similis varietas III Georg. 437, vbi hic idem verſus repetitur. 474 *corpore* Cod. Thuan. Macrobii V Sat. 5, perpetua variatione, *ſublato pectora tergo* MS. ap. Pierium; male. Georg. III, 426 *anguis ſquamea conuoluens ſublato pectore terga:* hinc τῷ *conuoluit terga*, quia fit *ſublato pectore*, addi poterat ornate: *Arduus ad ſolem.* 475 idem verſus III Georg. 439. cf. Silius VI, 222, 223.

veſtibulum ipſum, h. e, ianuam, qua illud intratur, *primoque in limine*. Egregie autem eum repraeſentauit: *exſultat*, pro pugnat, *telis et luce coruſcus aena*, h. e, armis, thorace, clipeo et galea, aereis ſplendentibus; vt ſaepe ap. Homerum λαμπόμενος ſimili in re. Iliad. ν, 341 ὄσσε δ᾽ ἄμερδεν Αὐγὴ χαλκείη κορύθων ἄπο λαμπομενάων.

471—475. Reſpexit locum Nicandri Ther. 31—34, ſimul tamen ad Homeri ductum, ſed ornatius et cum variatione, Iliad. χ, 93—95 Ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειῇ ὀρέστερος ἄνδρα μένῃσι Βεβρωκὼς κακὰ φάρμακ᾽ (*mala*, noxia et venenata,

Vna ingens Periphas, et equorum agitator Achillis
Armiger Automedon, vna omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, et flammas ad culmina iactant.
Ipse inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit, postesque a cardine vellit
Aeratos: iamque excisa trabe firma cauauit
Robora, et ingentem lato dedit ore fenestram.
Adparet

476 *Peryphas*, *Perysas*, *Perisas*, male in libris scriptum. 477 *Automedon* et *Syria*, *Schiria*, *Scria* vitiose in libris. *Autumedon* Pompon. Sab. *omnes* Medic. 478 *succedunt muro* Seruius inf. ad v. 723, vbi et in MSS. *et flammam ad fastigia iactant.* 479 *correcta* vnus Leid. 480 *prorumpit* Menag. pr. *praerumpit* Venetus. *a e. rumpit* Wall. a m. pr. 481 *auratos* pr. Hamb. *ferratos* Voss. *et iam* Menag. pr. *excissa* Oudart. *canabat* Longob.

venenata, vt saepe, *gramina pastus*) ἔδυ δέ τε μιν χόλος αἰνὸς, Σμερδαλέον δὲ δέδορκεν, ἑλισσόμενος περὶ χειῇ (*lubrica conuoluit pectora*). ὣς Ἕκτωρ— ἐκ ὑπεχώρει. At apud Virgil. Pyrrhus non sustinet hostem sed aggreditur. Porro *in lucem* trahendum ad *conuoluit*: sed v. var. lect. *tumidum*, quoniam *mala g. pastus*, adeoque succis venenatis repletus, ex vulgari hominum opinione. Ap. Nicandr. 285 ἐπεί τ' ἐκορέσσατο φορβῆς· at in Homero sunt κακὰ φάρμακα. Expressere hunc locum certatim alii, vt Statius IV Theb. 95 sqq. Silius XVII, 448—451. XII, 6—10. VI, 155 et passim alii.

476—478. Occurrit Periphas apud Homerum, sed non hic; Automedontis ἱππηλάτα, aurigae Achillis, saepius fit mentio. *Scyro*, insula de Cycladibus vna, copias adduxerat Pyrrhus, ab auo Lycomede acceptas, cuius filia, Deidamia, Pyrrhi mater ex Achille. cf. Iliad. τ, 326 sqq. Odyss. λ, 505 sq. Sed fabulam de Achille apud Lycomedem latente Homerus non habet. *succedunt tecto*, h. e. fores adoriuntur.

479 — 482. *Ipse*, Pyrrhus, quis dubitet; ex 469. 470 et 491. *dura limina*, ipsas fores e dura materia, ilice, factas; eas etiam per *postes*, et quidem aere obductos, *aeratos*, intelligo, quos *vellit*, mouet, labefactat, *a cardine*. cf. 492. 493. Quintus Cal. X, 388 similibus fere verbis; Ὥρμηναν δὲ πύλῃσι θεηγενέος Πριάμοιο Ἀθρόοι ἐγχριμφθέντες ὑπ' ἀμφιτόμοις πελέκεσσι Ῥῆξαι τάχα μακρὰ, πύλας δ' ἐς οὖδας ἐρεῖσαι Θαιρῶν ἐξερύσαντες. Tandem perrupta:

Adparet domus intus, et atria longa patescunt:
Adparent Priami et veterum penetralia regum:
Armatosque vident stantis in limine primo.
At domus interior gemitu miseroque tumultu
Miscetur; penitusque cauae plangoribus aedes
Femineis vlulant; ferit aurea sidera clamor.
Tum pauidae tectis matres ingentibus errant,
Amplexaeque tenent postes, atque oscula figunt.
Instat vi patria Pyrrhus: nec claustra, neque ipsi
Custodes

487 *clangoribus* quatuor ap. Burm., sollenni varietate. 490 *postes* ex Probi sententia. *postis* alii. v. Pier. *postesque et* Witt. *fingunt* Ven. et Leid. vnus a m. pr., vt saepe alibi. 491 *neque ipsi* Heins. e Medic. et aliis. Vulgo *nec*.

perruptae et perforatae fores laxata asserum vel tignorum coagmentatorum compage: *iamque cauauit robora firma*, fores roboreas, *excisa trabe*, et *dedit*, effecit, *fenestram*, aperturam, *ingentem lato ore*, foramine.

483 sqq. Ad affectum haec magna cum arte traducta esse, iam alii post Scaligerum viderunt. 485. *Armati* sunt, qui v. 449. 450 memorabantur.

486 sqq. Proprie *clamor*, *lacrimae*, *gemitus miscetur*, quatenus promiscue a pluribus vel diuersis fit; hinc, si quo in loco hoc factum significatur, vt h. l. in domo ipsa, *domus miscetur gemitu*. Mox *cauas* cum dilectu positum epitheton ad sonum. *vlulant* exquisitius quam *resonant*; exemplo Graecorum βοᾷν in simili re, v. c. Eurip. Troad. 29. Porro versum 486 ex Ennii Anal. II de Albae excidio esse translatum Seruius ad h. l. notat. cf. inf. XI, 213 sqq. et Liuius de Alba I, 29. *Quod matres* familias *errant*, discurrunt, per tecta, id ex veterum moribus tanto magis ad affectum, quod thalamo inclusae alias latebant. *osculantur postes* (cf. Ouid. Met. XIII, 412. 413), quippe vltimum vale dicturae, iamiam ab hoste abstrahendae. Apollonium IV, 26 iam Seruius huc aduocauit; et Ariosti locum egregium (*Cant.* XVII *Stanza* 13) Wartonus.

491 — 493. *Vi patria*. πατρὸς ἐπ' κατεαμένος ἀλκῇ Quint. Cal. XIII, 219. *sufferre*, sustinere Pyrrhi impetum non potuere nec *claustra*, h. e. fores roboreae v. 481. 482 firmitate sua, *nec ipsi custodes*, qui v. 485 et 449. Burmannus mauult: *sufferre* sc. se,

Custodes sufferre valent. Labat ariete crebro
Ianua, et emoti procumbunt cardine postes.
Fit via vi: rumpunt aditus, primosque trucidant
Inmissi Danai, et late loca milite conplent.
Non sic, aggeribus ruptis quum spumeus amnis
Exiit, oppositasque euicit gurgite moles,
Fertur in arua furens cumulo, camposque per omnis
Cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furentem
Caede Neoptolemum, geminosque in limine Atridas
Vidi Hecubam, centumque nurus, Priamumque per aras
Sanguine foedantem, quos ipse sacrauerat, ignis.
Quinqua-

492 *subferre* aliquot. *proferre* sec. Moret. 493 *emoto cardine* Nonius ap. Pierium, Hamburg. et ed. Ven. Sane vtrumque recte dicitur, etiam a poeta. v. exempla ap. Heins. et inf. v. 610. VI, 382; vulgatam tamen suauiorem esse puto. *remoto c.* Franc. *ordine p.* Bigot. 494 *irrumpunt* Hamburg., minus bene. *rapiunt* MS. Fabricii, bene, sed non h. l. 496. 497 *cum spumeus exit Amnis et oppositas euincit* Hamb. pr., a manu interpolatrice. 497 *eiecit* Ven. *erupit* Macrob. V, 5. *trahit de g.* Scheffer. ex v. 499. *oppositas euincit* Goth. tert. 498 *arma* duo ap. Burm. *tumulo* ed. Ven. 499 *rapit* Menag. pr., vt et alibi permutatur cum *trahit*. *parat* Hamb. sec. *frementem* Parrhas., quod praeferas post *furens* 498. 500 *que* abest Bigot. *Atrides* pr. Hamb.

sc. se, sustinere se. *arietem* nolim accipere proprie; quippe quod inuentum Troianis temporibus serius est. cf. ad 441. Sed de arietatione et pulsatione ac concussione forium ad arietis instar. 494. *Rumpunt aditus*, faciunt sibi aditum; at quanto potentius illud!

496 — 499. v. sup. ad 305, vbi huius comparationis semina in locis Homericis et Lucret.: sed ornatius omnia Virgilius suoque more. Expende singula. *fertur cumulo* aqua cumulata. v. sup. 105 *insequitur cumulo praeruptus aquae mons.*

499. 500. Καὶ τὸν φυτουργὸν Πρίαμον — τοῖσδε δ' εἶδον ὄμμασι Αὐτὴ κατασφαγέντ' ἐφ' ἑρκίῳ πυρᾷ Eurip. Troad. 481 sqq.

501. *Centum nurus* latius dictum, quinquaginta enim erant filiae, totidem filiorum vxores seu nurus. Mox 503 *quinquaginta thalami* secundum Homer. Iliad. ζ, 243 sqq.

502. In toto loco ante oculos Enniana illa apud Ciceronem Tusc. Qu. I, 35 ex Andromacha. *O pater! o patria!*

Quinquaginta illi thalami, ſpes tanta nepotum,
Barbarico poſtes auro ſpoliisque ſuperbi,
Procubuere. Tenent Danai, qua deficit ignis.
Forſitan et, Priami fuerint quae fata, requiras.
Vrbis vti captae caſum, conuolſaque vidit
Limina tectorum, et medium in penetralibus hoſtem;
Arma diu ſenior deſueta trementibus aeuo
Circumdat nequidquam humeris, et inutile ferrum
Cingitur, ac denſos fertur moriturus in hoſtis.
Aedibus in mediis, nudoque ſub aetheris axe,

Ingens

503 *Q. intus th.* Goth. pr., non male. *ſpes illa* legunt nonnulli apud Pierium, et ſic edit. Iunt. *ſpes quanta* vnus Pierii, ab interpolatore. *ampla* Medic. Pierii, Gud. ed. Ven. cum Goth. ſec. *alta* Schefler. 506 *fuerint Priami* Oudart. *fuerunt* Franc. a m. pr. *requiris* tres Burm. *requires* Witt. Voſſ. et Cariſius Grammat. 507 *vti* Heinſ. repoſuit e Mediceo aliisque melioribus. Vulgo *vbi*, quod interpretamenti loco eſſe poteſt: *vbi hic* Ven. et Parrhaſ. *caſus* Hamb. pr. *collapſaque vidit* Schol. Iuuen. ad Sat. X, 268. 508 *mediis penetralibus* et *mediis in p.* paſſim codd. ap. Pierium, Heinſ. et Burm., manifeſta corruptela exquiſitioris formae: *medium in p. hoſtem.* vide ſup. I, 348, et ſaepe alibi. cf. Burm. *in* omiſſum in nonnullis. 509 *ſenio* Goth. pr. *diſtincta* Wall. *timentibus* Rottend. ſec. 510 *nec quicquam* Franc. cum al. 511 *hac denſos* tres Burm. *moriturus fertur* Oudart. *ad hoſtes* aliquot Pierii codd.

tria! o Priami domus — Vidi ego te, adſtante ope barbarica (vt hic v. 504) — *Priamo vi vitam evitari, Iouis aram ſanguine turpari. foedantem* plus quam cruentantem. *ſacrauerat*, accenderat diis Penatibus.

503 — 505. *Q. illi thalami*, illi tam magnifice exſtructi, proſtrati iacent. *Barbaricum aurum*, h. e. Phrygium, vt ſaepe poetae; et modo Ennius, quem Maro expreſſit. Vide vel Cerdam et Guellium, quosque Burm. laudavit. cf. inf. XI, 769. 770. Nec in eo argutandum, quod h. l. verba Troiani illa ſunt: vtitur enim ille ſermone Romano, adeoque vſum eius ſermonis ſequitur. Petiere eum vſum Romani a Graecis, quibus Troiani, et hinc Phryges, inprimis dicti barbari. *poſtes ſpoliis ſuperbi*, ornati, Romanorum notiſſimo more. v. inf. VII, 183 — 186. *Tenent D.*, h. e. partim igni partim ferro graſſantur.

506. 512. Cf. Excurſ. XI de Priami nece.

519. Grae-

Ingens ara fuit; iuxtaque veterrima laurus
Incumbens arae, atque vmbra conplexa Penates.
Hic Hecuba et natae nequidquam altaria circum,
Praecipites atra ceu tempeftate columbae,
Condenfae, et diuom amplexae fimulacra fedebant.
Ipfum autem fumtis Priamum iuuenalibus armis
Vt vidit: Quae mens tam dira, miferrime coniunx,
Inpulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit.
Non tali auxilio, nec defenforibus iftis
Tempus eget: non, fi ipfe meus nunc adforet Hector.
Huc tandem concede: haec ara tuebitur omnis:
Aut moriere fimul. Sic ore effata, recepit
Ad fefe, et facra longaeuum in fede locauit.
Ecce autem elabfus Pyrrhi de caede Polites,
Vnus natorum Priami, per tela, per hoftis
Porticibus longis fugit, et vacua atria luftrat
Saucius:

515 *altaria cingunt* Goth. tert. 517 *fedebant* Heinf. iterum reduxit vetuftiorum codd. etiam Pierianorum auctoritate; et recte idem Burmannus monet conuenire τῷ *altaria circum* et *condenfae*. Vulgo *tenebant*, quod cum multis aliis Medic. a m. pr. habet et Ge. Fabricius ex Ouid. XIII Met. 413 defendere volebat. *ferebant* alter Moret. 518 *iuuenalibus* Heinf. cum Medic. et aliis melioribus etiam Pierii. Vulgo *iuuenilibus*, at poeta rarius fequi debet. 521 *non def.* Montalb. *def. aftis* Menag. pr. 522 *meis* Montalb., male. v. I, 232. III, 489 Burm. 524 *Vel m.* Parrhaf. *affata* plures Burm. 525 *longaeuom* Gud. *in* abeft Excerptis Burm. et Goth. tert. *a fede* Bigot. 528 *fuit* duo Burm., vt forte alibi. *fugiens vacua* Bigot.

519. Graecis poetis erat ara Iouis Hercei in atrio aedium Priami, ἐν αὐλῇ, v. Exc. laud.; eam aram Virgilius in impluuium tranftulit, vt Penatium ara effet; propius hoc ad Romanum morem. *Mens dira*, quae dira, male ominata, abominanda confilia agitat.

525. *Sacra fede*, ara. v. 513. 515. 523. *eget.* non locus eft.

528—530. *Porticibus longis.* Si Homerica et non fua potius tempora fequutus eft, αἴθουσαν expreffit, quae αὐλὴν ab vtraque parte ornabat. Mox *luftrat* h. l. difcurfu, et *vacua* cum dilectu, vt fignificet Troianos iam fuga difperfos,

Saucius. Illum ardens infefto volnere Pyrrhus
Iufequitur, iam iamque manu tenet, et premit hafta.
Vt tandem ante oculos euafit et ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum fanguine fudit.
Hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
Non tamen abftinuit, nec voci iraeque pepercit.
At tibi pro fcelere, exclamat, pro talibus aufis,
Di, fi qua eft coelo pietas, quae talia curet,
Perfoluant grates dignas, et praemia reddant
Debita: qui nati coram me cernere letum
Fecifti, et patrios foedafti funere voltus.

At

529 *infefto* fec. Moret. et ed. Dan. Heinf. *infaufto* Menag. pr. *infefto in vulnere* Oblongus Pierii, faucius enim erat Polites; quod ferri poffet. 531 *euafit et ante p.* quidam Pieriani, e gloffa. 532 *et vitam multo* Wall. *fundit* plerique Pieriani. 533 *in* deeft fec. Menag. Hamb. fec. et Parrhaf., quod et ipfe abeffe malim. *media iam in* pr. Moret., vide fup. 508. 535 *Ac tibi* ed. Ven. *Et t.* Voff. *pro fcelere tanto* pr. Hamb.. 536 *fi qua coelo* Bigot. *fi qua coelo eft* Dorvill: *in coelo* Leid. *eft pietas coelo q. t. curat* Menag. pr. *curent* Medic. et Parrhaf. 539 *f. vulnera v.* Ven. Parrhaf. fec. Hamb. et Goth. pr. *fanguine* Bigot. a m. pr. Doruill. et Wall., quae follennes funt aut aberrationes aut interpolationes. Pofterius quidem non difplicere video Burmanno ad Antholog. Vet. Lat. p. 338, nec, quod ad fenfum attinet, diffentias; fed *funus* haud dubie exquifitius poetaque dignius. *Fecifti, patrios f. et v.* fec. Moret. *vultos* Medic. pro *voltus.* v. Heinf.

fperfos, cf. Burm. ad Val. Fl. IV, 21. *infefto vulnere infequitur*, infefte, hoftili more, vt vulnus inferat; fed alterum multo magis poeticum, *vulnere infefto*. *Vulnus* de telo h. l. poft alios accipit Burm., vt fane faepe vulnus reddi poteft. cf. inf. VII, 533. X, 140. XII, 376: fcil. quando de telo ita agitur, vt vulnus ab eo factum fimul memoretur. *premit hafta*, exquifitius quam transfigit. cf. IX, 330.

533 — 543. *Media morte*, praefenti mortis periculo. *abftinuit* exquifite, continuit fe. 536. *pietas* h. l. refpectus ac miferatio eius, qui indigna patitur. *grates* h. l. poena: et fic *praemia* frequentius. *patrios foedafti funere vultus*, grauiffimis verbis et atroci fpectaculo accommodatis. Re funebri pollui et contaminari homines, religiofa erat opinio; et adfperfo eius, qui caeditur, cruore foedatur, cruentatur, aliquis.

At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoste fuit Priamo: sed iura fidemque
Supplicis erubuit, corpusque exsangue sepulcro
Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.
Sic fatus senior, telumque inbelle sine ictu
Coniecit: rauco quod protinus aere repulsum,
Et summo clipei nequidquam vmbone pependit.
Cui Pyrrhus: Referes ergo haec, et nuntius ibis
Pelidae genitori. Illi mea tristia facta,
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.

Nunc

540 *a quo te* Reg. 542 *exhibuit* Bigot. *que* abest a nonnullis Pierii, Heins. et Burm. 543 *recessit* Parrhas. 544 *fatur* Bigot. et Leid. vn. 545 *Proiecit* Parrhas., quod admodum se commendat, vt hoc verbo irritum ictum notet, vel Burmanno iudice. *repulsum est* Puget. Parrhas. et ed. Ven. cum Goth. tert. *sepultum* et *sepultum est* e suis codd. laudat Pierius, vnde Gifanius faciebat *repultum*, antique pro *repulsum*: Male. v. Burm. 546 *E summo* Vratisl., vt dudum ipse malueram. *et* non citat Lutat. ad Stat. I Theb. 377. *repellit* alter Hamb. 547 *Cum P.* tertius Moret. *tum* sec. Moret. 548 *illic* Zulich., et mirum veteres *illi* pro aduerbio h. l. accepisse. Sic Donatus et Seruius. *fata* sec. Moret. Sprot. et Donat. ad Terent. ap. Heins. *dicta* Nonius in *triste*. Sed v. not.

aliquis. h. l. ipsi *vultus*, tantum non adspersi et contaminati *funere*, caede, sanguine. *funus* per cadauer interpretatur Seruius. Forma versus 540 *At non ille* sqq. illustratur a Burmanno ad Anthol. Poet. Lat. p. 338. *in hoste* exquisitius quam *in hostem*. v. Drakenb. ad Liu. XXVIII, 43, 8. Respicit autem redditum Priamo cadauer Hectoris Iliad. extr. *iura fidemque supplicis*, τὸ ὅσιον τῆς ἱκετείας, sanctitatem supplicis, nam de *fide* proprie dicta et supplici data h. l. agi nequit. Sed supplex *in fidem alicuius* h. e. tutelam venit; debetur itaque ei *fides* h. e. incolumitas. *sepulcro*, ad sepulturam. *in mea regna*, in regiam. Sequutus est nostrum Seneca Troad. 1103.

544—549. *Sine ictu*, quod vulnus non faceret, non penetraret; sed perforato corio, quo scutum erat inductum, ab aere resiliret. κωφὸν βέλος dixit Hom. Iliad. λ, 390. *rauco aere*, aereo clipeo, qui percussu raucum sonitum edebat — et, *nequicquam*, sine effectu et vulnere: etsi Seru. per, non, interpretatur. *pependit* in clipei pelle, vt Burm. (Male Seruius).

Nunc morere. Hoc dicens, altaria ad ipsa trementem
Traxit et in multo labsantem sanguine nati,
Inplicuitque comam laeua; dextraque coruscum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
Haec finis Priami fatorum: hic exitus illum
Sorte tulit, Troiam incensam, et prolabsa videntem
Pergama; tot quondam populis terrisque superbum
Regnatorem Asiae. Iacet ingens litore truncus,
Auolsumque humeris caput, et sine nomine corpus.

At

550 *Hoc* Heins. consensu codicum, etiam Pierianorum; vulgo *haec*. 551 *laxantem* Ven. pr. Hamb. et Goth. pr. 552 *impleuitque* sec. Hamb. *coma* Gud. a m. pr., non male, si *laeuam* legas cum Burm. 553 *scapulo* Sprot. a m. sec. et Witt. *addidit* idem cum Goth. sec. 554 *Haec finis* v. Gell. XIII, 20, et Heins. ad Aen. III, 145. *Hic f.* duo Goth. *Hic f. Priami, hic fatorum exitus* Francian. *hac exitus illum sorte tulit* coni. Heins. 555 *et lapsa* aliquot ap. Burm. 556 *populis quondam* Parrhas. et Wall. 557 *aequore* pro *litore* Dorvill., Burmannus coni. *limine* scil. regiae. Non est sollicitanda bona lectio, quam confirmant Manilius et Seneca. v. not. 558 *auolsumque* Gud. cum Medic. *abscissumque* Oudart. et Leid. vnus; sed atrocius *auulsum*. v. Burm.

Seruius). Saepe talia apud Homerum, v. c. Iliad. γ, 347 sqq. *tristia facta*, atrocia h. l. Mox de sarcasmo ex Homero ducto! *Referes ergo haec* etc. videndus est Popius ad Iliad. XIII Obs. 31.

550 sqq. Seneca expressit Troad. 44 sqq. (vbi *Aeacidae* retinendum). In ipsa ara tamquam victimam immolavit Priamum Neoptolemus. *implicuit comam*, ergo cum caeteris armis v. 509 sq. galeam non sumserat. *extulit ensem*, non, vagina extraxit, monet Burmannus, sed sustulit, intentauit. Versu 529. 530 *hasta* vtebatur Pyrrhus; cum eminus peteret Politen.

554—559. Epiphonema ad commiserationis affectum praeclare compositum; simplex tamen et obuium. Placet non minus illud de Achille ap. Ouid. Met. XII, 615. 616. *forte*, fatali necessitate abstulit. Seru. *Asiae*, magnae saltem partis Asiae minoris. v. Strab. XIII pag. 875 A. *regnatorem populis*, pro populorum. *iacet ingens littore truncus*. Scilicet insepultum proiectum fuit Priami corpus. Hoc alii simpliciter narrant, nulla apposita loci notione; praeter Quintum XIII, 241, 244.

At me tum primum saeuus circumstetit horror:
Obstupui: subiit cari genitoris imago,
Vt regem aequaeuum crudeli volnere vidi
Vitam exhalantem: subiit deserta Creusa,
Et direpta domus, et parui casus Iuli.
Respicio,

559 *Vt me* Menag. sec. *tum primum* quatuor Burm. *at mecum* pr. Witt. *error* Hugen. 561 *funere* Oudart. et Parrhas. a m. pr. v. sup. 539. 562 *subit et* multi Pierii, Heinsii et Burm. Cur vero ante *Subiit* maiore distinctione sententiam iugulent vulgo editiones, non video; itaque eam mutaui. 563 *vt d.* codices ap. Pier. *et deserta* alii ap. eund.

241. 244; Seneca Troad. 54 sqq. Auson. Epitaph. 23, quod ex nostro adumbratum est. Adiiciunt alii *littoris* notionem, vt adeo corpus *ad littus tractum, et illic relictum sine capite* fuerit, vt Pompon. Sab., quae vnice vera interpretatio, obuia eadem in Seruianis; vnde etiam intelligitur, ad Pacuuii tragoediam poetam respexisse; quamquam locus, qui ibidem adscriptus fuerat, excidit. Nisi forte fuere verba illa Ennio ab aliis tributa Tusc. Qu. I, 44 *Heu reliquias semiassi regis denudatis ossibus Per terram sanie delibutas foede diuexarier.* Sed imitationem notarunt viri docti ex Manil. IV, 64. 65 *Priamumque in littore truncum, Cui sua Troia rogus*, et Seneca ex hoc eodem loco Troad. 140 *magnoque Ioui victima caesus Sigea premis littora truncus. Littus* de Troia, tamquam *littorali plaga*, accipere, durum arbitror. Quod Seruius addit, Pompeii tangere historiam Virgilium, hoc eo dumtaxat pertinet, quod huius loci maior ac suauior aliquis sensus esse debuit Romanis, qui Pompeii simile fatum memoria tenerent. *sine nomine corpus*, sine nota, qua agnosci posset, quatenus sine capite et vultu erat.

559 sqq. Hic artem poetae agnosce. Quis Aeneae in patrem, omninoque in suos, pietatem nunc eum rerum cardinem fore expectabat, quo narratio ad id, quod rerum caput erat, Aeneae discessum, conuerteretur? Et quam accommodata haec Aeneae personae! et quam apta ad studia nostra animosque in virum tam eximiae pietatis conuertendos?

563. *Direpta domus*, in prosa, direptio domus meae animo obiiciebatur, quasi iam facta. Mox *copia* docte pro copiis, notant Grammatici. cf. Burm.

Respicio, et quae sit me circum copia lustro.
Deseruere omnes defessi, et corpora saltu
Ad terram misere aut ignibus aegra dedere.
[Iamque adeo super vnus eram: quum limina Vestae
Seruantem

564 *Despicio* Oudart. *me circum* Heins. e codd. vt mollius; vulgo *circum me.* In Wall. a m. pr. *quae sit rerum mihi copia.* 566 *dederunt* Bigot. 567 Versus hi XXII vsque ad v. 588 ab omnibus Pierii, Heinsii, et Burmanni codd. aberant, excepto Menag. alt., in quo recentiore manu erant adscripti, addita subscriptione: *Ista metra non sunt de textu.* In nonnullis ap. Burmannum (non in omnibus libris, vt Catroeus iactat) non hic sed initio Aeneidis exarati reperiuntur. Neque hos versus Seruius, Donatus, et Pomponius interpretantur. Desunt etiam in edd. nonnullis antiquis, sed paucis. E Codicibus vnum Doruillianum, nullius auctoritatis codicem, Burmannus memorat, in quo illi legebantur. At e nostris Gothanis primus et secundus eos exhibent, vt et Bongars. alter in Excerptis Cortii et Vaticani nonnulli, sed omnes recentiores. v. praef. Bottarii ad Fragm. Vatic. p. VIII. Iam hos versus Virgilianos esse, non est, quod dubites, si eorum indolem et numerosam venustatem exquiras. At relictos mox ab ipso vel ab aliis resectos esse necesse est. In Doruilliano adscriptum erat: *Tucca et Varus* (l. Varius) *detraxerunt haec Virgilio carmina, quum emendarent hunc librum iussu Octauiani* (cf. Vitam Virgilii c. 14. 15). Similis nota in aliis quoque occurrit, vt in Brunckianis. Etiam in Hamb. sec. et in Guelpherb. vno, quod in Excerptis Cortii notatum video, similis nota occurrebat; addita ratione: *Sed Tucca et Varus hoc* (quod Aeneas Helenae manum inferre volebat) *non competere stilo heroico, quia turpe esset viro forti in mulierem manus iniecisse, illos subtraxerunt.* Hausta videntur haec ex Seruio, quem v. ad v. 592, vbi additur alia caussa, cur sublati fuerint, quod contraria his (et sup. versibus 310 sq. *iam D.*) dicantur Aen. VI, 510 sqq. Quod quidem paullo grauius, alterum vero leuissimum est argumentum; non enim indecorum videri Aeneae, quod Helenae, omnium malorum caussae, conspectu, paullo grauius exarserit, si penitius rem inspicias, facile intelligas. Neque sine iis versuum 589. 592. 594. 595 sententia constat. Si tamen sublati fuere ii versus, Tuccae et Varii iudicio, aut forte ipsius Virgilii, cum in eius autographo essent expuncti, melioribus nondum substitutis, mirandum hoc non est, quod sententia sine illis versibus constare nequit, cum sublati quidem illi, non autem totus locus immutatus, nec in expunctorum locum alii repositi sint, nec reponi potuerint. In Seruio P. Danielis leguntur haec ad v. 566 *Post hunc versum versus fuerunt,*

565. Aeneam e turri pugnantem meminisse necesse est, supra v. 458. 460 sqq. incendio iam per regiam Priami sparso desiliunt alii in terram, alii in ignem. *corpora aegra,* quia *defessi* pugnando, exhausti viribus.

567 — 574. Sequuntur verss. XXII a codicum parte exulantes,

Seruantem et tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida adspicio: dant clara incendia lucem
Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos euersa ob Pergama Teucros,
Et poenas Danaum, et deserti coniugis iras,
Praemetuens, Troiae et patriae communis Erinnys,
Abdiderat sese, atque aris inuisa sedebat.
Exarsere ignes animo: subit ira cadentem
Vlcisci patriam, et sceleratas sumere poenas.
Scilicet haec Spartam incolumis patriasque Mycenas
Adspiciet, partoque ibit regina triumpho?
Coniugiumque, domumque, patres, natosque videbit,
Iliadum

vunt, quos Tucca et Varus obliti sunt, vt in poematis recensu siue casu, siue alia de caussa, forte, quia in poetae autographo erant in margine scripti, omissi fuerint. Enimuero panno illi assuto parum fidei haberi potest; et videtur *obliti sunt* praue pro *omiserunt* dictum esse. Defenderunt hos versus multi ap. Burman. sub quisque more, quos vide; inprimis *Campani* Quaestionem Virgilianam super h. l. et cum iis Trappium ad h. l. *lumina* ed. Iunt. *vasto* Rottend. sec. a m. sec. *vaste* et *vastae* aliquot ap. Burm. 568 *tacita* Voss. 569 *Tyndaridem* ed. Ven. 570 *per c. tuenti* ed. Ven. 571 *obuersaque* P. ed. Ven. 572 *Et Danaum poenas* vel *poenam* alii ap. Burm. *Et D. poenas deserti et* Goth. sec. 573 *Praemetuens* Heins., cum melioribus. Vulgo *permetuens*. *patriae c. ob iras* Goth. sec. 574 *Argis* MS. in Seruio Dan. et Goth. sec. 575 *ignis* duo Burm. 576 an *sceleratae sumere poenas* h. e. de scelerata? vt malim, inf. 585 *merentis sumsisse poenas*. Et sic iam Valesium coniecisse docet Cuning. 578 *regnata tr.* MS. in Seru. Dan. cum Goth. sec., sed v. Burm. 579 *patris* alter Menag.

exulantes, quos narrant a Tucca et Vario recisos. v. V. L. De Helena ab Achiuis recuperata v. Exc. XII ad h. l. *Super vnus eram.* ἐλείφθην Homericum, vt Iliad. λ, 401. *Erranti;* ergo Aeneas iam de turri vel tecto regiae desiluerat, et per regiam errabat vacuam, vt sup. v. 528. *inuisa*, abdita. Sic melius, puto.

575 sqq. Sequentia ex Euripideis expressa in Oreste v. 1132 sqq. *Exarsere ignes animo* pro vulgari *animus ira exarsit*. *subit ira* h. e. impetus ex ira, vt vlciscerer excidium patriae. *sceleratas poenas*, paullo insolentius, pro, poenas a scelerata sumtas; nam, vt sint poenae per scelus exactae, alienum a loco est. 579. *coniugium*, coniugem

Iliadum turba et Phrygiis comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
Dardanium toties sudarit sanguine litus?
Non ita. Namque, etsi nullum memorabile nomen
Feminea in poena est, nec habet victoria laudem;
Extinxisse nefas tamen, et sumsisse merentis
Laudabor poenas: animumque explesse iuuabit
Vltricis flammae, et cineres satiasse meorum.
Talia iactabam, et furiata mente ferebar;]

Quum

580 *et* deest nonnullis. 581 *ferro Priamus* Goth. sec. *ferro ut P.* Menag. *ferro Priamo ut* tres Burm., alius *f. Priamus ut*, Reg. *ferro pro Priamo ut Troico.* Iuntina *a. ignis.* 582 *sudaret* vel *sudaret* Reg. *sudauit* al. in Seru. Dan. Porro Heinsius post Vales. coni. *undarit*, quod valde arridet. sed v. not. et Drakenb. ad Sil. II, 455. *Dardanio* vnus Guelph. in Exc. Sax. *Dardanidum* alius. 584 *habet haec* quatuor Burm. et Seru. Dan. cum Goth. sec., male. 585 *tanti et f.* ed. Ven. *merentes* alter Menag. cum MS. in Seru. Dan. et sic explicat *merentis* Heinsius. Enimuero vide annon malis *poenas sumsisse merentis* exquisite pro *a merente.* 586 *animum expressisse* ed. Ven. 587 *famae* MS. in Seru. Dan. cum vtroque Goth. et ed. Iunt. *flammam* Rottend. *famam* sex Burm. Malim refingere cum Burmanno: *vltrici flamma*, non tamen, vt illam in incendium mittat, sed vt satiet, placet cineres, manes suorum, flamma et rogo ac morte Helenae. Sed totus locus desiderat curas secundas poetae. *seruasse* Goth. sec. 588 *ferebam* vnus Burm. *loquebar* MS. in Seru. Dan.

Iugem pristinum. *patres*, parentes. *Phrygiis ministris*, Troianis captiuis illi in seruitium addictis. *sudarit sanguine*, madefactum, humectatum. Ex Enniano: *Terra sudat sanguine* apud Nonium in *sonere*. Vide alia apud Cerdam.

583—587. *Non ita*, *h. m.* ra. Vulgo *absit hoc! Nequaquam. nullum m. nomen*, nulla gloria. *tamen laudabor*, quod extinxerim. *nefas* h. e. nefariam feminam Helenam. *animumque explesse iuuabit Vltricis flammae.* Duriter dictum videtur de vlciscendi ardore, siue iungas *animum vltricis flammae* pro flammam animi, vlciscendi cupiditatem; siue, quod praestat, *animum explesse flammae* s. h. e. flamma s. ira vltrice, h. e. vltione. *poenas merentis*, vt v. 576 *p. sceleratas*, a merente.

588—593. Imitatio Homeri manifesta Iliad. α, 193 sqq., vbi Minerua Achilli sisti in

Quum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa deam, qualisque videri
Coelicolis et quanta solet; dextraque prehensum
Continuit, roseoque haec insuper addidit ore:
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quenam nostri tibi cura recessit?
Non prius adspicies, vbi fessum aetate parentem
Liqueris Anchisen? superet coniunxne Creusa,
Ascaniusque puer? quos omnis vndique Graiae
Circum errant acies: et, ni mea cura resistat,
Iam flammae tulerint, inimicus et hauserit ensis,

Non

589 *Tum mihi* sex Burm. cum Goth. pr. *ante oculos* Medic. sec. Hamb. et Sprot. *tum mihi ante oculos sese* Wallian. *ante oculos t, e. videnda* Franc. 590 *et clara* Bigot. et glossematis loco Regius. *in nocte refulsit* Zulich. a m. pr. 592 *dextramque* Medic., vt graecisset Maro, addit Heinf.; potius ex solito librarii lapsu. 594 *quis* Oudart, *quis indomitus tantas* Menag. sec. et Exc. Burm. *tantus furor* ante Pierium legebatur. 595 *vestri* Goth. pr. 596 *aspicias* Leid. vnus. *ibi* Medic. a pr. m. 597 *Anchisem* plurimi. *super est* multi ap. Pierium et Burm. *coniuxque* Witt. *coniux superstes* C. nullus habet. 599 *circuerant* ed. Ven. 600 *abstulerint* Bigot. *inimicusque* edd. ante Pierium. *hauserit ignis* Oudart. a pr. m.

in conspectum venit eumque ab ira et impetu reuocat. Ad 592. 593 cf. ibidem v. 361. Erat autem is temporis rerumque articulus, qui deae praesentiam postularet, et quidem, vt tanto maior consiliorum auctoritas esset, ipsa diuina specie occurrentis: de quo in conspectum veniendi more v. Exc. XIII ad lib. I.

595 — 600. *Nostri cura* pietas esse videtur matri Veneri praestanda in eo, vt Anchisen, ab ipsa amatum, tueatur ac seruet; et sic Seruius, *et hoc loco, vt solet, vnam se de Aeneae familia facit.* Nisi reuerentia est, quam Venus exigit in hoc, ne Helenae, quam ipsa tuebatur, filius iniuriam faceret. Verum sequentia ad prius illud reuocant. *aspicies*, vt poeta, pro *circumspicies*. *quos hauserit ensis*, vt passim poetae; v. Drakenb. ad Silium V, 524. pro confodere, transigere, ἀφύσσειν Homer. vt Iliad. Ξ, 517: primum, hauritur sanguis ense; hinc ipse ensis haurit; vt hauriat, penetrat, transfigit latus, corpus, vt X, 314.

Non tibi Tyndaridis facies inuisa Lacaenae,
Culpatusue Paris; diuom inclementia, diuom,
Has euertit opes, sternitque a culmine Troiam.
Adspice; namque omnem, quae nunc obducta tuenti
Mortalis hebetat visus tibi, et humida circum
Caligat, nubem eripiam; tu ne qua parentis
Iussa time, neu praeceptis parere recusa:
Hic, vbi disiectas moles auolsaque saxis
Saxa vides, mixtoque vndantem puluere fumum,
Neptunus

602 *diuum* i. *diuorum* recte probata post Pierium et alios Heinsio lectio, optimorum librorum et grammaticorum auctoritate. Vulgo edd. *verum incl. d.*; plerique Pieriani: *sed enim incl. d.* Sprot. *saeuum i. d.* Zulich. a m. pr. *vnquam i. d.* Bigot. *Diuum i. summis.* 603 *steruit a* Leid. vn. a m. pr. et Voss. 604 *adducta* Menag. pr. *tuenti* Zulich. pro diu. lect. 605 *Mortales visus h.* Wall., superscripto *que.* *hebetet* Franc. *tibi lumina circum* Leid. vnus, *lumina* Goth. tert. a sec. m. 607 *ne* Leid. duo. 608 *Hic tibi* sec. Menag. *detectas* Bigot. *discretas* Menag. pr. *disiectaque saxis* Hugen. 609 *sanguine* pro *puluere* Zulichem. a m. pr. v. sup. 582.

601—603. Sententia ex Priami verbis ap. Homerum petita Iliad. γ, 164. 165. adde Odyss. α, 347. 348 et frequens apud veteres, v. Cerda post Guellium. *Tyndaridis f. i. Lacaenae* ornate pro Helena, Οὐ γάρ τοι Ἑλένη κάλλιστα αἰτίη etc. v. ap. Quint. Cal. XIII, 412. *a culmine, κατ' ἄκρης.* v. sup. 290.

604 sqq. Pulcherrimus, qui sequitur, locus partim Homeri auspiciis Iliad. ε, 127, 128, vbi Minerua Diomedis visum acuit, et Iliad. μ, 13 sqq., 27 sqq., vbi Neptunus et Apollo vallum Achiuorum diruunt (cf. imitationem Quint. Cal. XIV, 631—651), partim aliorum poetarum ducta elaboratus. Nam in Troiae excidio diis manifesta aliqua opera ab antiquioribus poetis tributa, vt ex imitatoribus patet, v. Quint. Cal. XIII, 415 sqq. add. Tryphiod. 550—560. *nubem* iat. caliginem, vt Hom. νέφος l. l. et Iliad. ο, 668, υ, 341, 342. Imitationes sublimis huius loci passim in recentioribus obserues. Miltonum lib. XI, 411 et Tassum Cant. XVIII Stanza 93 Wartonus laudauit.

606—607. *Tu ne qua p. Iussa time*: propter illa, quae v. 619 sqq. subiunget. Mox *vndantem* pulchre, v. VIII, 257.

610. Ex

Neptunus muros magnoque emota tridenti
Fundamenta quatit, totamque ab sedibus vrbem
Eruit. Hic Iuno Scaeas saeuissima portas
Prima tenet, sociumque furens a nauibus agmen
Ferro adcincta vocat.
Iam summas arcis Tritonia, respice, Pallas
Insedit, nimbo effulgens et Gorgone saeua.

Ipse

610 *immota* Menag. alter. *remota* Vratisl. cf. sup. 493. 611 *ab s.* Heins. e Gud., v. cum ad III Aen. 687. Vulgo *a sedibus.* 612 *furias* Doruill.; e versu sequ. 614 suppleuit Doruill. *saeuasque accendit ad iras.* 616 *Insidet et n.* Bigot. *Obsedit* sec. Moret., vt v. 450. Sed et Homerus ἐφέζετο Περγάμῳ ἄκρῃ. *nimbo et fulgens* Medic. *nimbo fulgens* ed. Mediol. *effulgens* ed. D. Heins. *limbo* Moret. sec. pro var. lect., vt iam olim lectum, in Seruianis notatum. *clypeo* Zulich. a m. sec. F. *Insedit nimbo, eff. et G.* *Gorgona* Franc.

610. Ex loco Iliad. μ, 27 sqq., vbi Neptunus vallum Achiuorum diruens describitur.

612 — 614. Iuno — *prima* quippe in vrbis ingressu — *socium agmen* Achiuos — *vocat,* vt apud Homerum Neptunus Iliad. ν, 83 sqq. et Apollo apud eundem Troianos de muris Troiae inclamat. Imitatur nostrum Statius de Venere, V Theb. 281. Quae super h. l. Spencius Polymet. p. 56 disputat, aliena sunt; sed dicendum erat, alia Iunoni tribui, quatenus religiose colitur, alia, quatenus poeticum est numen ad res, humana vi maiores, exsequendas adoptatum.

615, 616. Pallas insidet arci Pergamo, vt ap. Homerum Apollo Iliad. ε, 460, sed ibi ad tuendum, h. l. ad euertendum, *nimbo effulgens et Gorgone saeua;* aegide. Si vtrumque eodem modo dictum est, vt illa fulgeat, vt aegide, ita nimbo, *nimbus,* qui de obscura fere vel atra nube dicitur, h. l. de candida et lucida nube accipiendus erit, quod alibi non facile occurrit; nisi vnum locum inf. IX, 110, huc trahas; *Hic primum noua lux oculis affulsit, et ingens Visus ab aurora caelum transcurrere nimbus.* Verum potest dupliei respectu dictum esse: *effulget illa aegide,* quia fulgentem aegidem tenet, et *effulget e nimbo,* e nube obscura vel in nube, qua illa cingitur: quod sollenne est, vbi de diis iratis agitur, cf. Exc. eund. XIII ad lib. I. De nimbo capita deorum ambiente in poeta nostro cogitare non licet,

Ipse Pater Danais animos viresque secundas
Sufficit: ipse deos in Dardana suscitat arma.
Eripe, nate, fugam, finemque inpone labori.
Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam.
Dixerat: et spissis noctis se condidit vmbris.
Adparent dirae facies, inimicaque Troiae
Numina magna deum.
Tum vero omne mihi visum considere in ignis
Ilium, et ex imo verti Neptunia Troia:
Ac veluti, summis antiquam in montibus ornum
Quum ferro adcisam crebrisque bipennibus instant
Eruere agricolae certatim; illa vsque minatur,
Et tremefacta comam concusso vertice nutat;
Volneribus donec paullatim euicta supremum
Congemuit,

617 *vires animosque* Wall. 619 *excipe nate* Puget. *fuga* vnus Leid., et sic coni. Scioppius et facile est coniicere, vt subintell. se. Burm. coni. *arripe nate fugam*: quamquam et huius formae exemplum desideres; vt sit dictum pro *rape*, *raptim cape*. Probat tamen Oudendorp. Cur. sec. ad Frontin. p. 356. so. Schrader. acutius coni. *f rape*. Melius esset dicere, compositum pro simplici positum, vt mos poetis, et quidem in hac ipsa voce inf. VII, 119 *eripuit* pro rapuit, excepit. Et similia passim alibi. Enimuero veram rationem hanc esse censeo: est eripere, h. e, rapere fugam ex his rebus, et hoc labore. Vulgare esset: *eripere se fuga*. 620 *nunquam* Exc. Voss. et Medic. a m. pri; perpetua varietate. *patrio tutum te limine* Wall. *In limine* sec. Menag. *limite* quatuor Burm. *patris te in limine* Franc. 622 *facies dirae* Wall. 624 *visum est* quatuor Burm. *in igne* sec. Hamburg. 625 post *Troia* nolim plene interpungere, vt vulgo fit. 626 *antiquam summis* pr. Hamb. Explendum autem: *visa Troia verti, euerti, ac ruinam trahere, veluti ornus, quum eam* etc, *v. trahit.* 627 *abscisam* duo Burm. *abcisam* Menag. alter, *astant* pro *instant* Codex Thuan, ap. Macrob. V Sat. 2, memoriae lapsu. 629 *Vt t.* Wall. 630 *supremo* pr. Hamb.

licet. Mox possis forte, *saeua Pallas Gorgone*, iungere, h. e. saeuiens, vibrans aegidem: sed hoc nimis argutum. Saeva est Gorgo iam per se, truculento ore.

618. *In Dardana arma*, adversus Troianos pugnantes.

619. *Eripe* pro *fugam rape*, raptim capesse, accelera, v. Var. Lect. *labori*, pugnae, discede ab armis. Ego te per hostes medios tutum reducam domum tuam. cf. 632.

626—631. Similia ex Homero et Apollonio loca laudant

Congemuit, traxitque iugis auolsa ruinam.
Descendo, ac ducente deo flammam inter et hostis
Expedior; dant tela locum, flammaeque recedunt.
Atque, vbi iam patriae peruentum ad limina sedis
Antiquasque domos, genitor, quem tollere in altos
Optabam primum montis, primumque petebam,
Abnegat excisa vitam producere Troia,
Exsiliumque pati. Vos o, quibus integer aeui
Sanguis,

632 *Discedo* pr. Hamb., et ita ap. Macrob. *dea* alii codd. apud Pier. Heins. et Burm., sicque duo e Goth. *abducente* vel *adducente deo* vel *dea* aliquot apud Pier. et Burm. *hac d.* Bigot. *deo* in Medic. emendatum ex *dea*, et est sane *deo* doctius; v. not.; at idem sono ingratum: *descendo ducente deo*. Verum vltimam poëtae manum flagitabant et illa in binis versibus: *flammam, flammaeque*. 633 *expedior* Schol. Horat. ad Carm. sec. Perperam. 634 *Atque vbi* post Pierium Heins. e melioribus. Vulgo *Ast vbi*. *Ac vbi* Leid. 636 *primos montis* Sprot. 637 *exscissa* malint Guellius et Cerda, quia *excidium* inde duci debuit. Sed vtrumque dicitur. v. inf. ad IV, 425. *abscissa* alter Hamb. *perducere* sec. Moret.

dant Macrob. V, 11., Vrsinus, Guellius et Cerda; sed ad occisos, non ad vrbis excidium, instituta, verborumque ornatu cum h. l. nequicquam comparanda. Expendo singula. Ab initio desicit commoda transitus formula: *Ac veluti*; non enim sequitur apodosis: quae ab altera manu expectari poterat. Nunc explendum: *visa Troia verti*, euerti, *ac ruinam trahere*; *vsque dum* *traxit*, trahit, *ruinam*. Ornatum illud *Vulneribus: supremum congemuit*: et *traxitque iugis auulsa ruinam*, plus quam *duxit, facit*; et haec pro *deuellitur arbor*, *proruit*.

632. 633. *Descendo* de arce; non de turri; nam hoc iam factum v. 570. 588. *expedior*, liberum iter habeo inter hostium tela et flammas; vt contra *impedimur*, obstante turba. Vulgari sermone *via ipsa expediri*, *expeditum iter*, dicitur. *ducente deo* ex gr. ὁ θεός, saepe exquisite pro dea, aut *deus* absolute τὸ θεῖον, numen; vt bene monet Verheyck ad Anton. Lib. c. 29. *dant tela locum*. cf. Aen. VI, 110, 111.

638—640. *Exsilium pati*, vt φυγεῖν, grauiter de patria relinquenda. Negat se esse Troia discessurum. *integer aeui sanguis*, h. e. integri aeui, iuuentae, adeoque pro, iuuenilis vigor. Mox *agitare* *fugam*

Sanguis, ait, solidaeque suo stant robore vires,
Vos agitate fugam.
Me si coelicolae voluissent ducere vitam:
Has mihi seruassent sedes. Satis vna superque
Vidimus excidia, et captae superauimus vrbi.
Sic o, sic positum adfati discedite corpus,
Ipse manu mortem inueniam. Miserebitur hostis,
Exuuiasque petet. Facilis iactura sepulcri.
Iam pridem inuisus diuis, et inutilis, annos
Demoror: ex quo me diuom pater atque hominum rex
Fulminis adflauit ventis, et contigit igni.

Talia

639 *corpore* Parrhas., male. 640 *et rebus fruuntur secundis* suppletus versus in Franc. ex lib. I, 207. 643 *et* in multis Burm. deest. 644 Absuerat ab initio hic versus a Mediceo. *dimittite* pr. Hamb. 645 *miserabitur* Ven. et Moret. sec. An placet interpungere; *Ipse manu mortem inueniam, miserebitur, hostis; Exuuiasque petet.* 646 *petat* Hamb. sec. In fine versus *est* additum erat in edd. nonnullis ante Pierium. Licet etiam suspicari; *Exuuiasque p.* 647 *annis* Sprot. et Franc., male. v. Burm. 649 *igne* Oudart., sed alteram formam Virgilius sequitur, cf. Burm.

fugam proprie est, de fuga deliberare. cf. Burm.

642. *Satis superque vna excidia vidimus*, exquisite; satis superque est, quod semel Troiam (ab Hercule propter Laomedontis perfidiam) expugnatam vidi et vrbi captae superuixi, ne bis idem experiar.

644. *Sic positum corpus*, pro me, *κείμενον*, quasi iam funus, siue iam efferendum, siue iam sepultum; *adfati* extremum illud Vale! Vale! Bene Pompon. Sab. *praestate mihi funebre officium et ubi effati estis ultima illa verba, quae dici solent mortuis, discedite.* cf. ad Tibull. III, 2, 15.

645. *manu* non, mea, vt Cerda post Guellium, cum imbellis senex sit, sed hostis, vt bene Burmann. ex sequ. *miserebitur hostis*, vt vel miseratione motus me supplicantem, vt vita liberet me, occidat; vel *exuuias petet*, et occidat me, vt spoliet me. Propriam partem Seruius habet: *dixit affectu eius, qui cupiebat interimi, vt cum hostis quasi miseratus occideret*, vt inf. IX, 499. X, 676. Cadauer insepultum abiici, quod aliis tam horrendum, mihi graue non est.

647—649. Fundus fabulae in Hymno in Venerem v. 287—289: afflatus fulmi-

ne

Talia perstabat memorans, fixusque manebat.
Nos contra, effusi lacrimis, coniunxque Creüsa,
Ascaniusque, omnisque domus, ne vertere secum
Cuncta pater, fatoque vrguenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoque et sedibus haeret in isdem.
Rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto.
Nam quod consilium aut quae iam fortuna dabatur?
Ment

651 *Nos circum* Montalb. *effusis lacrimis* quinque ap. Burm., quod vulgare esset. *effusi lacrimas* Rottend. sec. et Exc. Burm., graecismo paullo duriore. 652 *euertere* Menag. pr. et qu. Moret., vt alibi. v. Burm. 653 *obcumbere* Zulich. 654 *que* abest Wall. 656 *et quae* Moret. pr. *iam* deest Mentel. pr. Hamb. pr. a m. pr. et Leid., et placebat hiatus Heinsio; sed bene Burmannus monuit, *iam* necessario h. l. requiri. *aut mihi quae f.* aliquot Pieriani.

ne et secundum alios excaecatus, iuxta nostrum tantum debilitatus membrisque captus, Anchises, quod consuetudinem cum Venere euulgarat. cf. Excurs. XVII ad h. libr. *annos demoror*, quasi festinantes diu viuendo detineo. *Seru.* Dictum pro morari in vita, *morari vitam*, *annos*, vt: *morari mortem*, *fata*, *Orcum*, *animam*. Exempla dat Burm. *fulminis adflauit ventis*, pro fulmine, quandoquidem aer fulminis iactu impulsus et rarefactus intercludit spiritum; saltem motus et impetus aeris cum fulmine sentitur: recte enim monet Meierotto V. C. in Dubiis p. 56, nostram subtilitatem physicam in vetere poeta locum non habere: verum docebat ipsa res, cum aeris impulsu fulmen cadere: hinc noto vsu loquendi dicta *aura fulminis*; vnde ipsum *adflare* ductum.

651—654. Lugubris sane et miseranda rerum facies, si singula cogites; sed an Wartono assentiaris, qui Lebrunium melius hoc argumento vsurum fuisse putat, quam Darii tentorio, forte dubites. Maior vtique rerum fortunaeque conuersio in hoc rege cernitur, quam in familia priuati hominis. *Nos contra* orare non desistimus *effusi lacrimis*, exquisite pro *in lacrimas*. *ne vertere f.* h. l. euertere, perdere, *fatoque vrgenti incumbere*, vellet: h. e. exitium, quod vel sic imminebat, accelerare. Bene Servius: Simile est, vt: *currentem incitare*, *praecipitantem impellere*.

657 sqq.

Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
Sperasti? tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta Superis placet vrbe relinqui;
Et sedet hoc animo, perituraeque addere Troiae
Teque tuosque iuuat: patet isti ianua leto;
Iamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignis
Eripis, vt mediis hostem in penetralibus, vtque
Ascanium, patremque meum, iuxtaque Creüsam,
Alterum in alterius mactatos sanguine, cernam?

Arma,

657 *Mene ferre* Zulich. et pr. Rottend. *et ferre* Medic., quod et adscripsit Pomponius Sab. 659 *ex tota* Oudart. a m. sec. 660 *perituras te addere* pr. Moret. 661 *Te quoque, nosque iuuat* Donat. legisse videtur. *iuuet* pr. Rottend. *istic* plurimi codd. apud Pier. et Burm. cum binis Goth. et ed. Mediol. *illic* ed. Ven. 662 *Natusque* Montalb. *aderat* Zulich. *Priami multo* Leid. et Witt. et Pieriani nonnulli. *multo maculatus sanguine* Ven. 663 *gnatum* scribunt plurimi ap. Pier. et Heins. et mox *patremque*. *qui obtruncet* Maronianum esse, notat Heins. et hoc exhibet Mentel. pr. a m. pr. E v. 526 sq. facile eo carere possumus. 664 *Hocce* Moret. pr. et tert. a m. sec. At olim lectum fuisse *hocc* testantur Grammatici, Priscianus aliique ap. Pierium et Heins., quod et exhibent Montalb. Witt. et ed. Mediol. *per hostes* Ven. et Parrhas. 665 *Eripit* Medic. *in* abest Parrhas. *atque* duo Burm. *vsque* vitiose in vulgaribus edd. 666 *Ascaniumque p.* edd. vulgg. ante Heins. *Ascanium Anchisemque patrem iuxtaque C.* Parrhas. 667 *mactato* sec. Rottend. et sec. Hamb. hic quidem to: *vel mactantem*. *mactatum* vel *mactatos* Wall. *maculatum* edd. Parrhas. *iactantes* pr. Hamburg., vnde Heins. coni. *iactatos*. v. Burm.

657 sqq. Ad patrem Anchisen conuersus haec dicit. Affectus nota impetum, pulchre expressum abruptis etiam sententiis. *tantum nefas*, vt suaderet rem tam nefariam. 661. *patet isti ianua leto*, ad talem mortem ab hoste accipiendam via patet; ea mors facile obtineri poterit. Similia loca v. ap. Cerdam.

662. 663. Refellit ista v. 645. 646 *miserebitur hostis* etc. *multo de sanguine*, cum dilectu positum epitheton, quem effudit sine omni senis miseratione, et 663 respicit v. 529 sqq.

668. Ar-

Arma, viri, ferte arma: vocat lux vltima victos.
Reddite me Danais: finite instaurata reuisam
Proelia. Numquam omnes hodie moriemur inulti.
Hinc ferro adcingor rursus, clipeoque sinistram
Insertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem conplexa pedes in limine coniunx
Haerebat, paruumque patri tendebat Iulum:
Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum;
Sin aliquam expertus sumtis spem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum. Cui paruus Iulus,
Cui pater, et coniunx quondam tua dicta relinquor?
Talia vociferans gemitu tectum omne replebat:

Quum

668 *lux optima* Wall. am. pr., errore solito. cf. Burm. 670 *Nunquam* Pieriani aliquot; sed e potioribus suis et Grammaticis exemplisque defendit vulgatam Heins. *vnquam* Franc. 671 *Hinc* Heins. cum codd. propriis et Pierianis. Vulgo *Hic*. *clipeo rursusque* Wall. *clipeumque sinistrae* aliquot antiquiss. Pier. cum Donato. 673 *comprensa pedes* Hamb. pr., per graecismum. *in limina* Hugen. 674 *que* abest Franc. 675 *trahe in o.* Voss. *tape* Doruill. 676 *inermis* Goth. tert. 678 *tua quondam* Doruill. *tua cura* Goth. sec., non male. 679 *tectum illa* Hamb. sec. *repleuit* aliquot Pier. *repleuerat* fragm. Vatic.

668. *Arma, viri*, sc. quae ingressus domum deposuerat. Male olim Grammatici hic argutati sunt. v. Seru. et Pompon. Sab. *vocat lux vltima victos*, quanto potentius! quam, manet nos mors; moriendum est, vt et Seru. Mox 670 *nunquam* pro non, vt Ecl. III, 49. Sententiam grauius extulit Homer. Iliad. χ, 304. 305. et 672 *manum insertabam clipeo*, loro clipei vel ansae. v. sup. 393.

672 sq. Ante oculos fuisse h. l. Homerum, notarunt iam viri docti: v. Iliad. ζ, 394 etc. 399 sqq., vti noster Val. Flacco in Aesone et Alcimede lib. I, 762 sq. fuit. *tendebat* doctius, quam *ostendebat*, et *patri*, quam, *mihi*. Apollonii I, 558 φίλῳ δειδίσκετο πατρί comparabat Brunck. V. C.

678. *Coniux quondam tua dicta*, h. e. quae eram. Non argutandum. vt notum illud: καί σὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν, h. e. esse. *cui relinquor*, inf. IV, 323 *cui me moribundam deseris, hospes?*

Qnum subitum dictuque oritur mirabile monstrum.
Namque manus inter, maestorumque ora parentum,
Ecce leuis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia mollis
Lambere flamma comas, et circum tempora pasci.
Nos pauidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere,

680 *Cum subito* Medic. cum multis aliis, etiam Pierianis. At *subitum* poeticum. Ortus error ex scriptura *subitū*. *misirabile* Gud. Ven. Parrhas. v. III, 26. 681 *arma* pro *ora* Ven. 682 *lenis* Montalb., sollenni vitio. 683 *lucem* Seruius, seu quisquis hoc Seruio assuit, legisse videtur. cf. Burm. *tractuque* lectio erat a Burm. reposita, de qua latius egit ad Grat. Cyneg. 362, cum enim semel *tractus flammarum* arrideret, vbique fere obtrudere eum volebat. Est tamen *tractus flammae* etiam ab h. l. alienissimus; emicare enim talis flamma, errare, lambere, tantum debuit; atque hoc est *tangere*, *tactus*, quod libri habent plerique omnes, etiam Medic. et fragm. Vatic. Ad *tractum*, qui est flammae per longum spatium ductae, referre melius possis mox, quae de stellae lapsu 693 sqq. Maior difficultas in *molli*, quod antea legebatur, et sane accommodatissimum est τῷ *tactu*, nec tamen nisi forte in recentissimis codd. et in vett. edd., quas equidem euolui, omnibus occurrere videtur. Contra quicquid est codicum, et in his antiquissimi, Medic. cum fragm. Vatic., *mollis* habent, Parrhas. et ed. Ven. cum sex Heins. et antiquo vno apud Pier. *molles*: quomodo igitur *mollis* deseri possit, non video. Sane tum et *mollis comas* et *mollis flamma* iungi potest; *flamma mollis* est leuis, vt *mollis somnus*, vel mobilis, vt Georg. II, 389 *mollia oscilla*. Ita *leuis apex* et *mollis flamma* sibi respondent. Verum et *comas molles* in puero recte dicerentur. 685 *trepidi* Wall. *manu crinemque* Hugen.

680—684. Ornate singula. cf. imitationem Val. Flacci I, 570 sqq. Flamma e capite micans ostenti et praesagii regiae dignitatis genus vel ex narratione de Seruio Tullio notum. Conf. inf. VII, 73 sqq. Doctus autem Anchises auguralis scientiae Veneris munere. Vide Exc. XVII ad h. lib., vbi de Anchise. *apex*, flamma in apicem acuminata, visus is est *fundere lumen de vertice Iuli*, h. e. lucere; vt Ouid. Fast. VI, 636 *inque coma flammeus arsit apex*. Hanc rationem damnare equidem nolim et sic *leuis* bene de flamma. Burm. tamen cum Seru. *apex* proprie dictum accipit, sc. de pileo Phrygio, qui, vt pueri, esse debuerit *leuis*. *flamma visa lambere tactu*, contactu (cf. Var. Lect.), ita vt innoxia esset, pro innoxie. *Lambere*, *pasci*, pro ardere quam ornate! ex ignis natura. *fontibus*, docte pro fonte, et hoc pro aqua.

690. *Aspice*

Excutere, et ſanctos reſtinguere fontibus ignes.
At pater Anchiſes oculos ad ſidera laetus
Extulit, et coelo palmas cum voce tetendit:
Iuppiter omnipotens, precibus ſi flecteris vllis,
Adſpice nos; hoc tantum: et, ſi pietate meremur,
Da deinde auxilium, pater, atque haec omina firma.
Vix ea fatus erat ſenior: ſubitoque fragore
Intonuit laeuum, et de coelo lapſa per vmbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam, ſumma ſuper labentem culmina tecti,
Cernimus Idaea claram ſe condere ſilua,
Signantemque vias; tum longo limite ſulcus
Dat lucem, et late circum loca ſulfure fumant.

Hic

686 *sacros* Goth. ſec. Mentel. ſec. et ed. Dan., ex compendio litterarum. v. Burm. *exſtinguere* qu. Moret. et Voſſ. 687 *Et p.* Franc. 688 *Ac coeli* Rottend. pr. *et palmas coelo* Zulich. *ad coelum* aliquot Pier. *ad coelos p.* Rottend. ſec., male. cf. Burm. 690 *hos* pro *hoc* Medic., ſed a m. pr. *nos tantum et ſi quid p.* Hugen. 691 Turbatum hic aliquid olim eſſe debuit, ſi Pompon. Sabinum inſpicias: *Probus ait:* atque haec omina firma, *niſi enim petiiſſet omina, nunquam confirmari optaſſet* (an hoc ad lectionem *omina* ſpectauit, pro quo in multis *omnia* legitur?) *Et Apronianus* auxilium *legit, vt ſit: Da deinde auxilium pater et firma omina.* Atqui haec conſtans omnium librorum eſt lectio. F. olim fuit: *Da deinde auſpicium.* *haec* omiſſum in Hugen. et fragm. Vatic. 693 *laeuom* Burm. ex Gud. *vmbram* Franc., vt alibi. 694 *magna cum* Doruill. 695 *lambentem* Doruill. 696 *ſiluam* fragm. Vatic. 697 *longo tum* Cuning. ex Hulſ. *limite* firmavit poſt Pier. Heinſ. e codd. Vulgg. *lumine* vel *limine* — *ſulcos* pr. Rottend. *cum l. l. ſulcans* Wall. F. mollius: *Signantemque vias tum l. l. ſ. Dat lucem.*

690. *Adſpice nos*, pro vulgari, *reſpice*, vt animum ad Troianos aduertat; nam adhuc auerſus ab iis eſſe videbatur. *hoc tantum*, ſc. plura a te non peto. cf. Burmann. *haec omina firma*, ſecundum auguralem diſciplinam. cf. h. l. Seru. Pompon. Hoc ſtatim fit, dum laeuum tonat. cf. Odyſſ. υ, 97 ſqq.

693—698. Stella cadens (ſup. Georg. I, 365 ſqq. cf. Spanh. ad Callim. in Del. 38) laetum auſpicium h. l. fugae ſuſcipiendae. Reſpexiſſe videtur poeta Homerum Iliad. δ, 75 ſqq. et Apollon. IV, 294 ſqq.

Hic vero victus genitor se tollit ad auras,
Adfaturque deos, et sanctum sidus adorat.
Iam iam nulla mora est. Sequor, et, qua ducitis, adsum.
Di patrii, seruate domum, seruate nepotem:
Vestrum hoc augurium; vestroque in numine Troia est.
Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.
Dixerat

699 *His vero* pr. Rottend. pro var. lect. *se tollere* Gud. a m. pr., eleganter, modo *affari* et *adorare* sequi posset. *in auras* alii ap. Pierium; *ad aras* nonnulli ap. eundem, et Zulich., sed vid. Burmann. 700 *sanctum lumen* Zulich. 701 *quo* aliquot Pier. Leid. et Goth. sec., sed v. lib. I, 401. Ecl. IX, 4. 702 *nepotes* sec. Moret., sed v. Burm. 703 *Vestrum o augurium* vn. Leid. v. Burm. ad Ouid. I Ep. 101. *augurium est* Menag. *est* in fine deest Moret. sec. 704 *gnate* Montalb.

294 sqq. Mirum tamen, quod h. l. cum tonitru coniuncta est, nec modo cum sulfureo halitu. Ad Luciferum, Veneris stellam, Aeneae conspectam, traxerant alii. v. sup. ad I, 382. Nec de fulmine *stella* accipi potest. Totam augurii rationem per partes explicat Seruius.

699—704. *victus*, expugnata tandem voluntate. *se tollit ad auras* pro simplici, e strato se attollit, surgit. *affatur deos*, precatur. *vestroque in numine Troia est* dubiam admodum interpretationem habent, et insolens est: *in numine esse.* Cum haec verba coniuncta sint cum illis: *Vestrum hoc augurium*, poeta declarasse videtur, *numen* ipsi simili significatu esse dictum, h. e. pro *augurio*, *omine*, vt inf. VII, 119. Simplicissima itaque ratio forte haec est: Troia haec, quam ego deserere, cui ego superstes esse nolui (sup. 637), non amplius mihi Troia est: *in vestro numine*, in vestro hoc augurio, *Troia est*, Troiae fatum, Troia mihi erit, quocunque vestrum augurium, o dii, ducet nos. Nam, vt nouum Troiae ortum ostendi sibi Anchises putet, multo argutius, quam illud, esse videtur, quasi sit: *Troia est in v. n.*, h. e. Troia altera promittitur hoc omine, vt III, 86 *Serua altera Troiae Pergama.* Ita tamen videtur accepisse, quisquis Seruianis haec attexuit: *Augurium numenque vestrum efficiat* (immo, *efficit*) *ne putem Troiam perisse.*. At Seruius ipse hoc habet: *in vobis habeo Troiam*, propter illud sup. 642: *Has mihi seruassent sedes.* quod forte in priorem nostram rationem interpretari possis; namque alias haec cum caeteris non satis

Dixerat ille: et iam per moenia clarior ignis
Auditur, propiusque aestus incendia voluunt.
Ergo age, care pater, ceruici imponere nostrae:
Ipse subibo humeris, nec me labor iste grauabit.
Quo res cumque cadent, vnum et commune periclum,
Vna salus ambobus erit. Mihi paruus Iulus
Sit comes, et longe seruet vestigia coniunx.
Vos famuli, quae dicam, animis aduertite vestris.
Est vrbe egressis tumulus templumque vetustum
Desertae Cereris, iuxtaque antiqua cupressus,
Religione patrum multos seruata per annos:
Hanc ex diuerso sedem veniemus in vnam.
Tu, genitor, cape sacra manu, patriosque Penates.
Me, bello e tanto digressum et caede recenti,

Adtrectare

705 *Ille etiam* Witt. et Goth. sec. *ille quidem*, *per* ed. Ven. 706 *que* abest Voss. *voluit* Ven. 708 *subito* pr. Menag. et Ven., male. cf. inf. IV, 599. Heins. 709 *cadant* quidam ap. Pier. *cadunt* Wall. *cadet* duo Burm. *cadat* Witt. *cadit* Hamb. sec. *periclum est* Leid. vnus. 710 *mihi solus I.* Donatus legisse videtur, quod placebat Pierio. cf. Heins. 713 Heins. malebat *vrbem*; sed vtrumque vsitatum. cf. Burm. 716 *Hac* coni. Heins. *ex diuersu* Leid. vnus. *e diuerso* duo. *ex aduerso* Menag. pr. *veniamus* tres Burm. 717 *Tum* Leid. a m. pr. *saxa* Ven. 718 *bello tanto* Doruill. cum al. Pier. *ex tanto* alii eiusdem, cum Goth. tert. *et tanto* sec. Rottend. *bello egressum ex tanto* Witt.

satis bene conuenire videntur, vti nec illa interpretatio, quam Burm. sequitur: *in vestra potestate, tutela, Troia est*.

705. *Clarior ignis* h. l. clarior strepitus ignis, *propiusque aestus*, h. e. calorem, *incendia voluunt*, ornatissime, pro flamma, incendium, propius adserpit.

711. *Longe seruet vestigia*, h. e. obseruet gressus meos; e longinquo autem, ne, si multi vna exirent, deprehenderentur ab hostibus. Itaque et famulos per diuersas vias dimisit. Ita bene Cerda post Seruium.

714. *Deserta Ceres* exquisite dicta, cuius templum erat desertum vetustate vel belli decennalis tempore. *ex diuerso*, ex diuersis partibus ac viis, quibus dimittuntur.

717. *sacra et Penates*, vt sup. II, 293. v. Exc. IX.

Adtrectare nefas; donec me flumine viuo
Abluero.
Haec fatus latos humeros subiectaque colla
Veste super fuluique insternor pelle leonis;
Succedoque oneri. Dextrae se paruus Iulus
Implicuit, sequiturque patrem non passibus aequis;
Pone subit coniunx. Ferimur per opaca locorum.
Et me, quem dudum non vlla iniecta mouebant
Tela, neque aduerso glomerati ex agmine Graii,
Nunc omnes terrent aurae; sonus excitat omnis;
Suspensum et pariter comitique onerique timentem.
Iamque propinquabam portis, omnemque videbar
Euasisse vicem: subito quum creber ad auris
Visus adesse pedum sonitus: genitorque per vmbram
Prospiciens,

719 *Attractare* et *attrectare* in nonnullis Pier. et Burm. scriptum. *donec in f.* duo. *flumine in vno* Hugen. 721 *Hoc* Zulich. *prolectaque colla* aliquot Pier., quod arridebat Heinsio, vt porrigeret Aeneas ceruicem ac praeberet oneri. Sed longius quaesitum hoc. *submissa* Goth. tert. 723 *paruulus* Mentel. pr. *Iulos* Moret. pr. 725 *subiit* Mentel. tert. *per o. viarum* vnus Guelph. in Exc. Cort. 727 *exanimae* duo Burm. cum Goth. sec. 728 *auras terrent* sec. Moret. 729 *et* abest Doruill. *comiti onerique* duo Burm. *timebam* Goth. tert. 730 *propinquandum* Exc. Burm. 731 *euasisse vicem* Marklandi, ad Stat. V Silu. II, 152, coniectura, Burmanno improbata, sed vnice vera, et ab editore in textum recipienda. Nam neque omnem adhuc viam erat emensus, nec de via ad portas facta bis memorare attinebat? at hoc erat memorabile, quod iam omnes fortunae vicissitudines, omnia, quae timuerat, euasisse sibi videbatur; falso tamen. Recepi itaque eam hac altera editione; quod iam fecerat Brunck. Vulgg. *viam*. 732 *vmbras* sec. Hamb.

721—723. Superinsternor veste et pelle leonis (ante oculos habuit Iliad. κ, 326 sqq., vbi Agamemnon simili habitu inducitur) humeros et colla subiecta, h. e. collum, quod subiicio, submitto oneri imposito. cf. Exc. XIII et XVII.

726—729. Suauiter et ex affectus veritate! Comparant Apollon. III, 953. 954. *glomerati ex agmine* (v. sup. 414) doctior ratio; quamuis et ipsi in *agmen* colligebant se, ex hostilibus tamen copiis erant.

730—734. *Portis.* Est porta ab hoste auersa, ad Idam ducens, et ad partes australes,

Prospiciens, Nate, exclamat, fuge, nate; propinquant
Ardentis clipeos atque aera micantia cerno.
Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
Confusam eripuit mentem. Namque, auia cursu
Dum sequor, et nota excedo regione viarum,
Heu! misero coniunx, fatone erepta, Creusa
Substitit, errauitne via, seu lassa resedit,
Incertum; nec post oculis est reddita nostris:
Nec prius amissam respexi, animumue reflexi,

Quam

733 *Respiciens* Ven. et Goth. tert., male. 734 *Ingentis* ed. Hamb. alt. 735 *nescio quid* duo Burm. 738 *fatone* Dorvill. 739 *errauitne viam* Franc.; seu *capta* pro diu. lect. Gud. et pr. Rottend. a m. pr. cumque iis Goth. tert. *lapsa*, sollemni lapsu, in Goth. pr. et multis ap. Heins. et Burm., quod mireris potuisse probari viro doctissimo. 740 *Incertum est* multi ap. Burm. 741 *animumue* Heins. e melioribus: vulgo *que*. *refluxi* Voss.

australes, vnde littus peti poterat, et in eo Antandrus III, 6. v. Excurs. XIV. *omnem vicem*, fortunam, periculum. v. Var. Lect. *adesse ad aures* dictum potest videri pro accedere, vel accidere ad aures. Poeticae tamen dictioni conuenientius iungere: *creber ad aures sonitus*, qui crebro, clarius clariusque, auditur. *prospiciens*, quippe in humeros filii sublatus. Non ad metum referendum. *ardentes clipeos*, relucente flamma, quippe aereos.

735—740. Super decoro in hoc loco seruato, si ad nostros mores ac sensus aestimes, quod apud amantem Didonem haec narrantur, non male disputauit Segraisius. *numen male amicum*, inimicum, infestum, *δαίμων τις κακός*. *mentem confusam eripuit:* duo iunxit, quae fere sigillatim poni solent. *eripere mentem: ἐξελέσθαι φρένας*; *mens confusa*, perturbata: *σὺν δὲ γέροντι νόος χύτο*, vtrumque Homericum. cf. Guell. *nota regione viarum* pro excedo, deflecto, de viis notis, frequentibus. tum pro *via* poni possunt *loca, partes, regiones*, per quas viae patent; hinc *regio viarum* poetis ducta. Exempla v. ap. Burm. *fato erepta, substitit, errauitne via*. „Non enim dubitat fato esse sublatam; cf. inf. 777." Ita Seruius, non male puto. Melius tamen: *coniux erepta Cr. fatone substitit, an errauit de via aut lassa resedit*.

 742. su-

Quam tumulum antiquae Cereris sedemque sacratam
Venimus: hic demum conlectis omnibus vna
Defuit; et comites, natumque, virumque fefellit.
Quem non incusaui amens hominumque deorumque?
Aut quid in euersa vidi crudelius vrbe?
Ascanium, Anchisenque patrem, Teucrosque Penates
Conmendo sociis, et curua valle recondo;
Ipse vrbem repeto, et cingor fulgentibus armis.
Stat casus renouare omnis, omnemque reuerti
Per Troiam, et rursus caput obiectare periclis.
Principio muros obscuraque limina portae,
Qua gressum extuleram, repeto; et vestigia retro
Obseruata sequor per noctem, et lumine lustro.
Horror vbique animos, simul ipsa silentia terrent.
Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
Me refero. Inruerant Danai, et tectum omne tenebant.

Ilicet

742 *Cereri* Moret. sec. 744 *reflexit* Exc. Burm. a m. pr. 745 *incuso* Hamb. sec. *deosque* Leid. *deumque* multi ap. Burm. et duo Goth. *hominum demensque deorum* Franc. 748 *in valle* pr. Moret. a m. sec. 750 *reuocare* Ven. et alter Menag. et Goth. tert. cum aliquot Pier., minus bene. *renouasse* alii aliquot Pier. *r. meos* Zulich. *r. vrbis* Doruill. 752 Cerda coni. *obsessaque*. vid. not. Deerat versus Moret. sec. 755 *animo* septem Heins. Exc. Burm. et duo Goth., intercepta *s* a sequenti vocis initio, vt et in Medic. factum. *animum* Schol. Stat. Theb. I, 494. *tunc ipsa s.* Doruill. *nunc* idem Schol. lib. I, 368. 757 *Irruere* Gud. a m. pr. *intus erant D.* pr. Hamb., eidem abest *et*. *omne replebant* Menag. pr.

742 *tumulum, antiquae Cereris sedem*, collis, in quo antiqua Cereris erat aedes, sup. 713. Male de sepulcro Potter. *Gr. Ant.* T. I, p. 174.

749—755. *Ipse vrbem repeto — Principio muros repeto.* Quod in verbis ingratum est, mutaturus erat Maro. Declarat autem prius illud consilium generatim; constitutum ei erat vrbem repetere: vt bene monuit Meierotto. *Stat*, decretum est apud me, vt saepe. *obscura limina portae*, porta per noctem obscuram oculos fallens. sup. v. 725 *per opaca locorum*. *lumine lustro*, simpl. circumspicio. 755. horror noctis vbique terret me.

761—766.

Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Voluitur: exsuperant flammae; furit aestus ad auras.
Procedo, et Priami sedes arcemque reuiso.
Et iam porticibus vacuis Iunonis asylo
Custodes lecti Phoenix et dirus Vlixes
Praedam adseruabant: Huc vndique Troïa gaza
Incensis erepta adytis, mensaeque deorum,
Crateresque auro solidi, captiuaque vestis
Congeritur: Pueri et pauidae longo ordine matres
Stant circum.
Ausus quin etiam voces iactare per vmbram,
Impleui clamore vias, maestusque Creusam
Nequidquam ingeminans iterumque iterumque vocaui.
Quaerenti, et tectis vrbis sine fine furenti,
Infelix

758 *Ilicet* plerique scribunt. *fastigia tecti* Schol. Cruqu. Horat. lib. II Od. 4, et Medic. a m. pr. 759 *et superant* Goth. sec. 760 *Procedo et P.* Heins. cum vetustioribus, etiam Pierianis; et Donato, vt inf. III, 349 et sup. 632. Vulgo *Procedo ad P.* vel *Protinus ad P.* cf. Burm. *praecedo* Moret. pr. *sedemque arcemque* ed. Ven. 761 *At iam* Goth. sec.; hoc desideres, vel *Hic iam*. 762 *lacti* duo Burm. *durus* Parrhas. in marg. cum nonnullis Pier. et Goth. text. 763 *obseruabant* alii ap. Pier. Heins. et Burm., sollenni lapsu ex *asseruabant*. *obseruant* Parrhas. *hic* Goth. alter. 765 *craterasque* Medic. *que* abest duob. Burm. et alteri Goth. 767 Supplent versum Venetus: *et crebris sua carpunt pectora pugnis*, Exc. Burm.: *crebrisque premunt sua p. p.*, Guelpherb. vn. in Exc. Cort.: *et crebris pulsant sua p. p.*, Wittianus: *et tacitis implent mugitibus auras*. 768 *vmbras* multi ap. Burm. et duo Goth., vt iam toties variatum vidimus. *per vrbem* coni. Heins., sed v. Burm. 769 *viam* nonnulli ap. Burm. 770 *nec quicquam* Franc. *iterum iterumque* aliquot Heins. et Burm. cum Goth. sec. 771 *sine more* tert. Moret. et Leidens. vnus; quod alias Virgilius amat:

761—766. A domo sua ad arcem et regiam tendit: hic vero hostem videt asservare praedam et captiuos; Creusa itaque nec hic reperta, discedit. *Porticibus vacuis*. cf. sup. 528. *Iunonis asylo*, simpl. pro templo, quod in arce fuit. cf. sup. ad 567. Eurip. Troad. 32 simpl. *ὑπὸ ἄγουσι τοῖσδ'*. *pueri et matres* captiuae abducendae. Expressum miserabile hoc captiuorum agmen in Tabula Iliaca n. 111 et in Polygnoti pictura ap. Pausan. X, 25. 26. cf. inf. III, 323. Ouid. Met. XIII, 412 sqq.

771. 772. *tectis vrbis*, intra vrbis moenia. *simulacrum*,

Infelix simulacrum atque ipsius vmbra Creusae
Visa mihi ante oculos, et nota maior imago.
Obstupui, steteruntque comae, et vox faucibus haesit.
Tum sic adfari, et curas his demere dictis:
Quid tantum insano iuuat indulgere dolori,
O dulcis coniunx? non haec sine numine diuom
Eueniunt. Nec te hinc comitem asportare Creusam
Fas: aut ille sinit superi regnator Olympi.
Longa tibi exsilia, et vastum maris aequor arandum:
Et

amat: sed h. l. non conuenit. *ruenti* aliquot boni libri Heins. et Burm. Minus bene: nam *furere* magis *ἐναργὴς* quam *ruere*. 772 *vnius vmbra* Zulich., sed *ipsius* etiam Nonius in *imago*. 774 *Obstipui* scribitur etiam hic ap. Pier. *steterantque* aliquot Pier. et tres Burm., praue. *stetereque* Franc., vt etiam lib. III, 48 habet, vbi hic versus repetitur; hemistichium autem alterum repetitum XII, 868: IV, 280. 775 *tunc* alii ap. Pier. et Goth. alter. *effari* Hamb. sec. v. sup. 700. 776 *dolori* Heins. librorum auctoritate restituit; vulgo *labori*, vt nonnulli libri, etiam Goth. alter, forte ex lib. VI, 135, quamquam ea permutatio sollennis. Hic tamen *dolor* potius, quam *labor*, locum habere videtur; nisi quod *labor* exquisite pro dolore ponitur. Arnsianus Meſſius laudat: *Quid iuuat insano tantum i. dolori*, Vratisl.: *Quid tandem i. i. i. dolori*, et pr. Moret.: *Quid tam insana*, ex compendio litterarum. 778 *nec te comitem hinc asportare Cr.*, vt in nonnullis legitur, olim libros obsedisse, ex Seruio patet; quod Grammatici adeo defendere satagebant. Retinuit metri vitium Cuning. Alii aliter emendare voluere; nam Medic. cum aliis: *nec te comitem hinc portare* (pr. Moret. etiam *portasse*), Hamb. sec.: *nec te hinc c. portare*, duo Moret.: *nec te comitem portare*. Parrhas.: *nec te comitem asportare*. 779 *aut ille s.* ex Medic. et aliis optimis reposuit Heins., vt iam ed. Ald. et aliae vett. Vulgo *haud ille*. sed ex Codd. non facile tale quid diiudicari potest. Witt. *haud ille sinet*. Porro *summi* Exc. Burm. *puri* Goth. alter. 780 *longum* Gud., pro var. lect. τῷ *vastum*. *auxilia* Goth. tert.

εἴδωλον, *infelix*, infeliciter amissae Creusae. *nota maior i.*, h. e. pristina; igitur iam dea facta. Nota veterum opinio. cf. Cerda et Exc. XIII ad lib. I. Imitatione nostri Hylas Herculi per somnum obiectus ap. Val. Fl. IV, 18 sqq.—43.

774. Ex Iliad. ω, 358-360.

777. Iliad. ε, 185 Οὐχ ὅγ' *ἄνευθε θεοῦ τάδε μαίνεται*. Et similia alibi.

779. *Fas*, fatum, seu voluntas deorum. cf. Heins.

780—784. *exsilia* pro *exsilium*, et hoc pulchre pro longo itinere vel errore, adiuncta notione, quod extra patriam fit. cf. Burm. Ductum ex *φυγή*: et ex *arandum* adsumen-

Et terram Hesperiam venies: vbi Lydius, arua
Inter opima virum, leni fluit agmine Thybris.
Illic res laetae, regnumque, et regia coniunx
Parta tibi: lacrimas dilectae pelle Creusae.
Non ego Myrmidonum sedes Dolopumue superbas
Adspiciam, aut Graiis seruitum matribus ibo,
Dardanis, et diuae Veneris nurus:
Sed me magna deum Genetrix his detinet oris.
Iamque vale, et nati serua communis amorem.
Haec vbi dicta dedit, lacrimantem, et multa volentem
Dicere, deseruit, tenuisque recessit in auras.

Ter

781 *Et terram H.* Heins. cum optimo quoque, etiam Pieriano; Virgiliano more ex Graecis ducto, vt *ad* omittatur. Vulgo tamen *Ad t.*, vt et nonnulli codd. habent, et Probus in Arte. Heins. coni. *Vt t.* Parrhas. *Hesperiam.* 782 *laeto f.* Doruill. cum nonnullis Pier. 783 *res Italae* Medic. et Colot. ap. Vrsin., miro lusu. *res laeta* et *res latae* nonnulli; sed *res laetas* praeclare poeta de felici et prospero rerum statu et conditione, vt saepe alibi. 785 *superbani* Franc. 786 *haut* vel *haud* aliquot. 787 *et tua coniux* supplent nonnulli versum in Seru. 788 *me detinet* Hamb. *hic destinet* ed. Ven. 789 *serua nati* Montalb. *amores* Graeu. 790 *plura v. d.* Leid. 791 *Discere* sec. Hamb.

sumendum verbum latius: *obeunda*, vt iam Seru. *Lydius Thybris* pro Etruscus, ex vetere opinione originis Etruscorum a Lydis ductae. v. Exc. III ad lib. VIII. *arua virum* signate, exemplo Graeci ἀνδρῶν. *leni fluit agmine.* Supra Georg. I, 322 *agmen aquarum* dixerat; at h. l. absolute Ennii exemplo Annal. V *Quod per amoenam vrbem leni fluit agmine flumen* apud Macrob. VI, 4. Adde Lucret. V, 272 et nostri imitatorem Stat. I Theb. 356. cf. Cerda. Porro de hac locorum, quo peruenturus erat Aeneas, notatione, quo iudicio facta sit, v. Exc. XV ad h. lib. *lacrimas Creusae*, propter C., vt alia.

785—789. Praeclari versus; metuere autem debuit, ne illa in hostium manus incidisset et captiua abduceretur. Similitudinem habent inf. III, 321 sq. Andromachae verba. *sedes superbas*, regiam superborum dominorum. 788. Magna deum Mater. De Creusae fatis cf. Exc. XIV. 789. plenus affectus versus. Praeclarum locum Propertii IV extr. 73. 74, et Eurip. Alcest. 378 iam Cerda laudauit.

Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par leuibus ventis, volucrique simillima somno.
Sic demum socios consumta nocte reuiso.
Atque hic ingentem comitum adfluxisse nouorum
Inuenio admirans numerum; matresque virosque,
Conlectam exsilio pubem, miserabile volgus.
Vndique conuenere, animis opibusque parati,
In quascumque velim pelago deducere terras.
Iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae,
Ducebatque diem; Danaique obsessa tenebant
Limina portarum; nec spes opis vlla dabatur.
Cessi, et sublato montem genitore petiui.

792 *conatus erat* Macrob. V Sat. 7. *colla et d.* Doruill. *circumdare brachia collo* sec. Moret. 792—794 Iidem versus inf. VI, 700—703. 793 *comprensa* Heins. cum Medic. et optimis caeteris; alii *compres-sa*, quod Pierius praetulisse videtur. Zulich. *compresa.* sec. Hamb. *conata;* perpetuae variationes. Aliquot Pier. etiam, *manu.* 794 *Par l. pennis, v. s. vento* Medic. Pierii, ex interpolatione. *s. fumo* Macrob. V Sat. 5, vt alibi: inf. V, 740. IV Georg. 449. *ferro* Leid. a m. pr. Faber emendabat *somnio*, quia ὀνείρῳ ἴκελος ap. Graecos occurrit. Sed *somno* quidni poeta aeque bene dixerit, qui et ipse, si excussus, dispulsus fuerit, soluitur, diffluit, euanescit. Nec, si somnium cogitare necesse sit, quicquam impedit, quominus *somnum* de eo accipias, vt simile plane sit illi ap. Apollon. IV, 877 Αὐτὴ δὲ πνοιῇ ἰκέλη δέμας, ἠΰτ' ὄνειρος Βῆ ῥ' ἴμεν. 796 *hic* abest tert. Rottend. *effluxisse* duo Hamb. 798 *ex Ilio* Heins. secundum Donati scripturam probabat, sed inuito metro. Mox idem malit iungere: *mis. vulgus vndique conu. et mis.* Rottend. tert. *mirabile* Leid. 799 *animisque* Moret. sec. et pr. Rottend. 800 *decurrere* Gud., pro diu. lect. 802 *que* abest Franc. 804 *montes* Medic. cum altero Mediceo Pierii et aliquot aliis ap. Burm. Vtrumque rationem habet.

792—794. Versus ducti ex Homero Odyss. λ, 205—207. Vnde petierunt et alii. cf. sup. Georg. IV, 500.

798. *Collectam exsilio*, ad fugam. Mox *opes*, fortunas int. ad naues faciendas, instruendas et sic porro.

801. Noto poetarum more sidera de montibus oriuntur et occidunt; re ab oculorum sensu petita. Ida autem Troiae imminens. Vid. Exc. XVI.

802—804. *Limina portarum*, portas. *Spes opis*, auxilii patriae ferendi, vt Seru. Igitur discessi. *montem*, int. Idaei iugi partem. cf. IX, 80.

EXCVR-

EXCVRSVS I ad Aen. II princ.
De auctoribus rerum Troianarum
(τῶν Τρωϊκῶν)

Post sermonis poetici elegantiam, poetae doctrinam declarare nobis inprimis esse propositum, ab initio sumus professi. Cum itaque in libro altero ille excidii Troiani casus mira rerum varietate et iucunditate exponat, multaque, quae in Homero non occurrunt, commemoret; quandoquidem in inueniendis rebus aut in aliorum inuentis sapienter adoptandis, variandis, ornandis, disponendis, eloquendis, vel maxime poetae ingenium cognoscitur; vt intelligatur, quaenam ille ab antiquioribus poetis iam ante exposita ad proprii carminis naturam, rationem ac consilium, attemperauerit, non intempestiuum fore arbitramur, si, qui ante Virgilium praeter Homerum res Troianas, excidii inprimis, de quo nunc potissimum agitur, exposuerint, quosque ex iis potissimum Virgilio ante oculos fuisse probabile sit, paullo accuratius indagemus; etsi in nonnullis nos doctioris disputationis tantum lineas ducere, in aliis nonnulla, quae copiosius iam ab aliis dicta sunt, summatim colligere non ignoremus.

Res igitur Troiani belli omnino post Homerum, primum auctorem, longo tamen temporum interuallo, centum saltem annorum, nec nisi post, quam vulgo circumferri coeperant Homeri carmina, fuerunt tractatae a poetis cyclicis, hoc est, ab iis poetis, qui, Homeri exemplo, non modo rerum bello Troiano gestarum, quae Iliadem siue antecesserunt siue sunt sequutae, verum adeo, Proclo apud Photium teste, totius mythologiae a Coeli et Terrae inde nuptiis ad finem errorum Vlyssis, modo singula capita modo plurium capitum complexum, carmine epico, hoc est, ad Homerici carminis numeros, tractandique et eloquendi modum, composito, exposuerant, et ex quibus certa dispositione a nescio quo collectis et ordinatis syntagma epicum concinnatum, extitisse putatur. Accurate de iis, post Nicolaum Loensem in Epiphyll. II, 4. Salmas. in Solin. p. 597 et Casaub. ad Athen. VII, 4. Dodwell. de Cycl. p. 802, qui soli consuli merentur, egit Schwarzius Altdorf. in Diss. de poetis cyclicis. Adde Fabric. B. Gr. T. I p. 281. Sunt tamen admodum pauca in hoc argumento ad liquidum perducta.

Nam primo, quorum poetarum nomina et opera hoc cyclo comprehensa fuerint, res est partim obscura, partim contro-

versu, etiam inter veteres; nec satis constanter traditur, quam late eius argumentum patuerit: modo enim intra belli Troiani fines ille substitisse, modo ad ipsam cosmogoniam euagatus esse narratur. Quo ipso constare puto, intra priuatum nonnullorum doctorum Grammaticorum opinionem totam hanc de cyclo epico praeceptionem substitisse in diuersa abeuntium. Neque vnquam tale corpus plurium poetarum aliter confectum, quam vt grammaticus aliquis eorum recensum seu indicem faceret, et singulari forte libello aut in opere grammatico ederet; nec facile omnes, quorum magnus fuit numerus, qui Genealogias deorum, Titanomachias, Gigantomachias, Argonautica, Thebaica, Heracleas, et sic porro, tum in rebus Iliacis, qui Νόστοι scripserunt, tali indice enumerati fuerunt. *Arctinum Milesium*, *Eumelum*, *Lescheu* et *Cypria carmina* eo comprehensa fuisse plerique tradunt; *Antimachum*, *Stesichorum*, alios inserunt alii, fide non satis explorata. Videntur porro plura in hac quaestione confundi: Alius est *Cyclus mythicus*, h. e. fabularum complexus inde a genealogiis deorum ad Troiae vsque excidium deductus; alius *Cyclus Troianus*, h. e. fabularum ad bellum Troianum spectantium. Iam *ab his cyclis* dictos arbitror *poetas cyclicos* et *carmina cyclica*, quorum argumenta intra alterutrum mythorum complexum et orbem continerentur: non vero vt ipsi cyclum aliquem constituerent. Ex priore genere fuere Theogoniae, Cosmogoniae, Titanomachiae, qualis fuit seu Eumeli Corinthii sub Olympiadum initia, seu Arctini, Corinthii (non Milesii), Gigantomachiae, Φορωνὶς, Δαναΐς, Eoeae, Naupactica, Ἡράκλεια, Argonautica, Θηβαΐς (κυκλικὴ dicta) τὰ ἔπη τὰ ἐς τὸν πόλεμον τῶν Ἐπιγόνων, Ἀλκμαιωνὶς, Μινυὰς, Αἰγίμιος, Οἰχαλίας ἅλωσις, Κήϋκος γάμος, Ἀμαζονικὰ, Θησηΐς; ex altero autem Arctinus, Lesches, Stasinus Cyprius. Confusus cum his cyclis *cyclus epicus*, quem grammatici Alexandrini, Aristarchus et Aristophanes Byzantinus, constituerant, delectu inter poetas epicos veteres facto, et principibus tamquam in canonem et in censum relatis; fuere illi Homerus, Hesiodus, Pisander, Panyasis, Antimachus (v. Quinctil. X, 1, 51 sqq. Proclus Chrestomath. et hinc Tzetza Prol. in Hesiod. et in Lycophr.). Translatum est hoc nomen cycli epici etiam ad illa duo cyclicorum genera, quatenus res Troianae et mythi hexametris erant expositi. Tractum aliquando nomen ad duo carminum genera, quibus tamquam nota aliqua eo ipso inureretur: alterum, quoties poetae in argumento iam ab aliis tractato, in rebus

rebus notis ac tritis, *circa vilem patulumque* morarentur *orbem* (Hor. Art. 132): alterum, cum epici carminis naturae et artis ignari narrationem a primis rei primordiis repetitam per singulas partes, tamquam scriptores pedestres, exponerent; quod v. c. Statius in Achilleide tentauit: ad hoc genus spectat Epigr. in Anthol. II, 40 p. 163 Steph. Nata hinc illa: apud Acronem in Horat. cyclicum poetam esse, qui variare res nesciat; et Isidor. VI, 17 ea carmina cyclica vocari, quae cuiusque materiae simplici forma facta sint. Hunc in modum diuersarum rerum discrimine facto, licebit tandem aliquid certi et explorati de *poetis cyclicis* tradere.

Nec tamen horum poetarum opera, quae, vt ex fragmentis tum ex Quinti Smyrnaei imitatione, et ex argumentis Cypriorum Carminum et Νόστων apud Proclum, colligere licet, tota ad Homeri non tam artem quam sermonem potius ac colorem et epicam dictionem fuit composita, aliorum studia et conatus infregit ac retardauit. Nam, cum pedestris orationis vsus et cultus increbescere inter Graecos coepisset, multique essent, qui antiquissimos mythos historiasque Graeciae, partim singularum vrbium fabulis, religionibus ac sacris, festis ac ritibus, locorum etiam monumentis, templorumque donariis consecratas, partim ex priscis carminibus, quae supererant, collectas litteris mandarent; inter quos *Pherecydes Atheniensis*, et *Acusilaus Argiuus*, *Hecataeus Milesius*, et post hos alii θεογονιῶν auctores, genealogiis deorum ac cosmogoniis condendis inprimis inclaruerant; successerunt alii, qui Graecorum post mythicum tempus historias, adeoque etiam bellum Troianum perscriberent, inter quos nescio an primo loco *Hellanicum Lesbium* ponam, cuius magnum opus ἱστοριῶν fuisse videtur, ad quod tamquam partes referenda erunt quae laudantur: Φορωνὶς, Ἀτθὶς, Ἀτλαντὶς, Δευκαλιώνεια, Τρωϊκά. In Troicis rebus fides eius inprimis fuit probata, vt etiam Dionysius Halic. lib. I c. 46. 47. 48 in Troiae excidio Aeneaeque fuga narranda eum potissimum sequendum existimaret; et ex Clemente Alex. I Strom. p. 139 satis constat, eum Troiae captae epocham inter ceteros accurate definiisse. Laudantur eodem loco alii, sed nominibus tantum noti. Celebrius nomen est *Dionysii Milesii*, qui Herodoto paullo antiquior circa Olymp. LXV vixisse traditur, κυκλογράφος Suidae et Tzetzae dictus, non tamquam cycli epici auctor, quod male traditur, sed propter opera, quae cyclum mythicum et historicum efficiebant, eaque in hunc modum ordinanda, vt scripserit Μυθικά, Ἀργοναυτικά,

Τρωϊκῶν

Τρωϊκῶν βιβλία γ, tum Κύκλον ἱςορικὸν ἐν βιβλίοις ζ, sequebantur τὰ Περσικὰ et tandem τὰ μετὰ Δαρεῖον; nisi duo haec vnum idemque opus fuere; in quo ipso habemus historiae catholicae scriptorem antiquiorem illis, qui vulgo habentur *).

Etsi autem cum temporum decursu ab antiquis illis epochis mythicis longius longiusque historiae procederent, tamen et sequiores scriptores ab antiquioribus Graecorum rebus orsi bellum fere Troianum, quoniam ab eo inde tempore ciuitates ac regna Graeciae siue ad certam formam fuerant descripta, siue futurarum opum prima initia ceperant, in principio operum suorum modo breuius modo copiosius repetebant; quod nec *Thucydides* facere recusauit. Et in hunc, puto, censum veniunt nonnulli scriptores, qui Troianas res perscripsisse dicuntur; quos in transcursu modo eas leuiter attigisse existimandum est. Ita ap. Dionys. Halic. I, 48 *Menecrates Xanthius* historiam ab Achillis funere auspicatus narratur, exordio quoque libri subiecto; quo tamen summatim tantum, cum ad Lyciae res (τὰ Λυκιακὰ) exponendas ille properaret, Troianas res perstrictas fuisse credere licet. Etiam *Callisthenis*, cuius *Graecae Historiae* olim celebratae fuerunt, ab anno pacis Antalcidae Ol. XCVIII, 2 deductae, cum de Troia capta egisse memoratur (v. Schol. Euripid. Vet. ap. Vrsin. ad Virg. II Aen. 255) primo saltem Graecarum Historiarum libro Troianas res summatim narrasse videtur; etsi, hoc ita factum, vt separatum aliquod opus particula illa haberi posset, suspicari possis ex Cicer. V ad Diu. 12.

Cum ab his scriptoribus, qui res vel vniuersae Graeciae, vel singularum ciuitatum certique temporis exponerent, tamen Troianum bellum non plane praetermitteretur: fieri id multo magis debuit ab iis, qui Historiarum systemata conderent, vt res Troianas omninoque totum cyclum mythicum operibus suis intexerent aut praefigerent. Et hoc factum vides a *Diodoro Siculo* in libris quinque prioribus, qui extant, in quibus eum Dionysium maxime Milesium supra memoratum exscripsisse suspicor. cf. lib. III, 52, vbi v. Wessel. **) Idem ante eum ab *Anaximene Lampsaceno*,

*) Cf. ad haec *Notas ad Apollodor.* p. 921 sq. 980 sq. Commentat. II *de fontibus historiar. Diodori* in *Commentation. Soc. R. Sc. Gott.* T. VII.

**) Cf. Commentationem paullo ante laudatam. Viam ad hanc mythicae cum vera historia conferendae rationem munierat Dionysius Milesius paullo ante memoratus; et ipse Hellanicus Lesbius, qui in libris supra laudatis mythicae narrationi historias subtexuisse videtur. cf. Dionys. Halic. I, 48 pr.

tem factum, qui Alexandri tempore vixit et ab antiquissimis Graeciae rebus (ἀπὸ θεογονίας καὶ ἀπὸ τοῦ πρώτου γένους τῶν ἀνθρώπων) orsus (τὰς πρώτας ἱστορίας vel τὴν πρώτην τῶν Ἑλληνικῶν) historiam vsque ad pugnam Mantineensem pertexuerat. vid. Diodor. XV, 89 et Voss. de Hist. Gr. I, 10, nec non in Pisandri opere infra laudando. Fuit quoque scriptor antiquus (συγγραφεὺς παλαιὸς πάνυ ap. Dionys. Halic. I, 72, et I, 49 ἀρχαῖος καὶ λόγου ἄξιος) *Cephalo* Gergithius seu Gergethius (τὰ Γέργηθα vrbs Aeolidis), qui Τρωικὰ scripserat: cf. Notae ad Apollod. p. 740: diuersus ille, etsi obloquatur Leo Allatius de patria Homeri c. 1, a *Cephalione* vel *Cephalaeone*, cuius σύντομος ἱστορικὸς fuit *Musarum* nomine inscriptus, res a Nino ad Alexandrum narratione persequutus; lectus ille Photio c. 68, et in epitomen redactus a Sopatro ibid. c. 161. add. Syncell. p. 167, et ib. not. Quid tamen facias Athenaeo IX, p. 393 E, vbi Hegesianax Alexandrinus ὁ τὰ Κεφαλίωνος ἐπιγραφόμενα Τρωικὰ συνθείς? Scilicet suspicari licet, veterem illum librum interiisse et in eius locum temere a nonnullis substitutum fuisse similem librum Hegesianactis. Fuerunt alia Τρωικὰ *Metrodori Chii*, qui Hippocratis magister fuit, laudata apud Athen. lib. IV exeunte, p. 184 A. Non mihi constat, ad quod tempus referendus sit *Theodorus* Iliensis, qui ἐν β΄ Τρωικῶν excitatur apud Suidam in Παλαίφατος Ἀβυδηνός. Fabulosum *Syagri* nomen ex Aeliano V. H. XIV, 21 laudare nil attinet.

Aliquamdiu res Troianae communi aliquo inter scriptores consensu erant traditae, prout ab Homero et poetis cyclicis, ex maiorum fama ac narratione, antiquo sermone, hoc est, poetico, fuerant expositae. Sed cum poetices honos inter Graecos frequentari coepisset, essentque primum, qui sigillatim particulam aliquam ex toto illo cyclo mythico decerptam carmine tractarent, ornarent et delectationis caussa variarent, tum alii, inprimis lyrici, qui carmina sua suauibus episodiis distinguerent, ex eo tempore res Troianae quasi materiae poeticae loco esse coeperunt, qua ingeniosi homines in quamcunque formam diffingenda vterentur, vnumque id propositum haberent, vt cum probabilitate aliqua delectarent.

Ab historiae fide multo magis recessum est, cum Tragici poetae fabularum suarum ὑποθέσεις et argumenta ex cyclo illo peterent, et pro consilio suo tragoediaeque natura varie ea tractarent, ornarent, inflecterent, noua affingerent, et saepe in diuersissimas partes traherent. Quae quidem res

cum

cum vel ex Sophocle et multo magis ex Euripide notissima sit, haerere in illa nolumus.

Iam historicis et tragicis successit nouum hominum genus, quod omnia miscuit ac turbauit, Interpretes poetarum dico et Grammaticos, maxime ab Ptolemaeorum inde saeculo *), quorum alii Cyclos illos in epitomen redegerunt; qualem habemus adhuc *Apollodori Bibliothecam*, quam cycli epici compendium esse iam Salmas. ad Solin. p. 847 vidit **); alii separatim hanc vel illam particulam ex toto orbe exposuerunt. Ita *Lysimachus* Alexandrinus τὰ Θηβαϊκά, et τοὺς Νόστους, de quibus inf. Excurs. V. *Euphorion* autem suis Chiliadibus (de quibus v. ad Ecl. 6, 72) suis locis res Troianas inseruerat; vt de Laodice: v. Pausan. X, 26 extr. et inf. Excurs. V. Similiter alii Grammatici τὰ τραγῳδούμενα scriptis peculiaribus explicuerant, quibus tragoediarum argumenta ac fabulas exponebant, interdum et commentabantur: quo ex genere vtinam superessent saltem Asclepiadae τῶν τραγῳδουμένων libri! verum iis aliisque multis amissis, nonnulla superesse videntur in *Hygini fabulis* ex veteribus tragoediis excerpta; nam maior operis pars ex orbe Graecorum mythico est consarcinata, vt inspicienti facile appareat; facto enim a genealogiis deorum initio per Cadmeas ac Thebanas fabulas ad Argonautica, Heracleam et Troica ex more procedit ***).

Qui post illos scriptores iterum veteres mythos, adeoque etiam Troianum bellum nouis libellis repetebant, cum antiquissimos scriptores sequi, et tragicorum ac lyricorum caeterorumque poetarum commenta ac lusus sollerter ab illis discernere deberent, omnia inter se miscuerunt, totamque adeo veterum mythorum rationem turbarunt, vt in plerisque difficile sit perspicere, quid ac quantum veteris vel philosophiae vel religionis vel historiae vel prisci sermonis iis subesse credendum sit. Cuius corruptelae auctores habendi inprimis Grammatici, qui commentarios in veteres poetas scripserunt. Dum enim illi ad illustrandam aliquam fabulam, omnia, quae vsquam legerant, nullo iudicio collegerunt, et ex vno loco in centum alios, modo additis nonnullis modo recisis, transtulerunt; perditis nunc antiquis scriptoribus, vnde

*) Cf. Prolus. *de fausti Ptolemaeorum genio* in *Opusc.* T. I, p. 94. 98. 105.

**) Vid. *Notas ad Apollod.* p. 936 sq.

***) Vid. ibid. p. 945.

vnde hauserant, ipsi ab eo inde tempore fabularum auctores, indocti pariter et leuissimi, facti sunt *).

Etiam Philosophorum, Sophistarum ac Rhetorum, opera aliqua fuit in corrumpendis mythis et historiis antiquissimis; illorum quidem in theogoniis maxime aliisque deorum fabulis allegorice interpretandis **); ex quo semel Pythagoras, Heraclitus, et Xenophanes ad eius mythologiam, tamquam theologiae aliquod systema ab ipso conditum, offendissent; horum autem in heroum rebus et Troiano inprimis bello, dum declamationum argumenta inde caperent et laudem ex eo captarent vani homines, si haberent, quae contra res vetustissimae fidei probabiliter dici viderentur. Habemus adeo *Dionis* Chrys. oratiunculam de Troia nunquam capta, qua mireris nonnullos ad eleuandam veteris historiae fidem, inprimis in Troianis rebus, vti.

Ausi etiam ipsi historici, qui veterum scilicet historiarum fidem suis temporibus et solito rerum gerendarum mori ac consuetudini accommodare volebant, res Troianas in πραγματείας formam redigere, aut diuersarum narrationum naturas ita miscere, vt maior probabilitas nouae narrationis exsisteret, v. c. vt Romani populi originibus a Troianis ductis consulerent. *Demetrius* autem Scepsius, ὁ τὸν Τρωϊκὸν διάκοσμον ἐξηγησάμενος, vt Strabo XIII, p. 609, Grammaticus Crateti et Aristarcho aequalis, in Scepsiorum gratiam multa in rebus Troianis aliter ac caeteri tradiderat. v. Strabo l. c. Librum XVI et XXIV laudari videas ap. Athen. IV, p. 173 F. 175 A.

Cum iam Graecia a Romanis in seruitutem redacta cum caeteris libertatis bonis etiam accuratae doctrinae habitum, tandem etiam sensum, amisisset, deperditis iam tum aut delitescentibus plerisque ex praeclaris illis antiquioribus poetis ac scriptoribus, ecce tibi prouenerunt multi non poetae, sed versificatores, qui ex nonnullis, qui supererant, poetis cyclicis antiquis noua carmina conscriberent, aut etiam ex grammaticorum vel historicorum doctioribus libris breuiores epitomas conficerent, censendas istas et diiudicandas fere non modo ex propria doctrina, sed etiam ex eorum, quos exscripserunt, fide ac iudicio. Ex priore genere poetam habemus non infimo loco habendum, *Quintum Calabrum*, in quo emaculando Laur. Rhodomannus, Ilfeldensis olim sub Mich.

*) Ibid. p. 929 sq.
**) Ibid. p. 932 sq.

Mich. Neandro disciplinae aeternum decus, tale ingenii acumen exhibuit, vt ex summis recentiorum temporum criticis paucos habeam, quos cum ipso comparandos putem. Sed Quintus ille haud dubie ante oculos habuit aliquem aut plures ex veteribus poetis cyclicis, inprimis Leschen, vt mihi quidem visum est, comparandis cum eo fragmentis Leschae et iis, quae aliunde de parua Iliade cognoscere licuit *). Sunt in eo loca egregia et quae praestantiore quoque poeta non indigna sint. Alter est *Tryphiodorus*, cuius Ἰλίου ἅλωσιν habemus, sed multo indoctior et saepe ineptus homo, et cum eo *Coluthus*, in Ἑλένης ἁρπαγῇ· in vtroque tamen facile melioris venae vestigia passim deprehendas, tanto gratiora illa et iucundiora, quo aridius et sterilius solum est, in quo flores illi enascuntur. Ex hoc genere infima iam aetate, infimo loco, fuit *Tzetza*, qui Antehomerica, Homerica et Posthomerica, versibus scripsit parum doctis; stolidae iactantiae homo, qui, non tam, quod Dodwellus augurabatur, veteres cyclicos, quam misellos potius Grammaticos et compilatores, qui eum antecesserant, exscripsit, nec sic tamen negligendus, quippe ex quo, in tanta meliorum scriptorum iactura, multa, quomodo a superioribus tradita fuerint, intelligi possint, modo quis satis magna doctrina instructus sit.

Inter eos, qui in morem verae historiae rhetorica arte pedestri sermone bellum Troianum seriore aetate condiderunt, is qui *Dictyis Cretensis* nomen mentitus est, quem adhuc latinum habemus, non indoctus fuit homo, et qui, si non veteres passim cyclicos, interdum et tragicos poetas, tamen eos, a quibus isti fuerant exscripti, ante oculos videtur habuisse. Hunc Graeci fere recentiores exscripserunt, vt Ioannes Malala, Cedrenus, Tzetza, et Constantinus Manasses p. 44 sqq. in Synopsi historica a Meursio edita. Praeter illum tamen alium adhuc Troianarum rerum interpolatorem inter seriores Graecos extitisse necesse est sub *Sisyphi Coi* nomine; ex quo multa petiisse videtur Io. Malala. At *Daretis Phrygii* de excidio Troiano libellus haud dubie ineptum aliquem Sophistam habet auctorem et declamationis potius genus constituit, quo poetarum fabulae in historiae pragmaticae formam deflectere propositum est. Characteres heroum, quos intexuit, sunt ex μελετῶν genere, cuiusmodi passim alibi occurrunt. Ex Dictye repetiit *Isaac Porphyrogennet.* p. 304 sqq.

*) Accurate hoc persequutus est *Tychsen* noster, V. C., in *Commentat. de Quinto Smyrnaeo* (1783), cuius nouam recensionem parat.

p. 304 sqq. in περὶ τῶν καταλειφθέντων ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου: quae sunt Posthomerica rhetorice exposita; edita in Allatii *Excerptis variis* (Ro. 1641, 8) p. 259. Melioris notae est fragmentum τῶν Τρωϊκῶν ex Cod. XXIV *Bibliothecae Vffenbach.* P. II, p. 655—686, quod Antehomerica complectitur multaque habet quae cum Tzetza conueniunt.

Fuere etiam olim Τρωϊκὰ *Palaephato* tributa, sed iunioris Grammatici, eiusdem forte nominis, foetus. v. Suidas h. v. et Voss. H. Gr. III h. v. Ex iis depromtum esse videtur, quod Seruium laudare video ad lib. III, 8 „quamuis Palaephatus tradat, capto Ilio Aeneam post triennium nauigasse." Idem de Anio rege et sacerdote egerat, v. eundem ad III, 80, scilicet secundum antiquiores, quos exscripserat. Ad eum Ioan. Malalae quoque locum refero Chronogr. p. 101. Troica *Abantis* apud Seruium ad Aen. IX, 264 memorata video. Ex his ac similibus, qui veteres, quas narrabant, historias simul interpretabantur, fluxisse videntur absurda commenta, quibus contaminata est Troiani excidii Historia in *Malala*, *Cedreno*, forte et aliis Graeculis, qui ex telesmatica adeo et astrologia multa intexere ausi sunt v. c. de Palladio etc., alia autem allegorice exponere, vt ipsius *Tzetzae* allegoriae Homericae in bibliothecis seruantur; quarum similia multa in Chiliadibus apposuit. Non eo vsque audaciae sunt progressi, sed intra Dictyis fere et Daretis commenta substiterunt scriptores deterioris aeui latini, vt *Elinandus*, et qui eum excerpsit, *Vincent. Bellov.* Specul. Histor. lib. III, 62, item *Guido de Columna* in Historia Troiana circa 1287 scripta et 1477 edita; quae si quis non meminerit, vnde ducta sint, non parum haereat, si tot inauditas res narrari videat.

Romanos poetas, antiquissimos quidem, nihil aliud fere egisse, quam vt Graeca latine conuerterent, ab his autem aetate proximos, et omnino praestantissimum quemque poetam, Graeca latine expressisse, Graeciae flores in viridaria Romana transtulisse et omnino ex Graecis profecisse vnice, ad eorumque exemplum poeticum aliquem sermonem, qui a pedestri oratione plane discrepat, conformasse, in confesso est. *Ennius*, qui Iliadis riuos in Annales suos traduxerat, Tragoedias plures latine converterat: et sic Tragici ac Comici veteres fere omnes faciendum sibi putauerant. Sed de hoc nunc non agitur; verum Iliadem Homeri transtulerat *Cn. Mattius*, et *Cypria carmina* infra videbimus a *Naevio* latine facta, et, si alii inter Romanos memorantur, qui argumentum belli Troiani tractarunt, vt *Macer* Antehomerica,

rica, v. Ouid. II Am. 18, et Posthomerica II ex Ponto 10, 13, item *Camerinus*, IV ex Ponto 16, 6, vbi v. not. ex Graecis fere eos sua effinxisse, exemplum eorum, qui superstites sunt, credere iubet. Verum de *Latinis Homeristis* docte nunc egit *Wernsdorf.* V. C. in *Poet. minor.* T. IV, p. 565. 568 sq. 579.

Munita iam et patefacta est via, vt accedere possimus ad id, cuius caussa totam hanc disputationem suscepimus, vt scilicet quaeramus, *quem potissimum ex veterilus poetis Virgilius in excidio Troiano enarrando sequutus sit.* Esse hunc inter eos, qui interierint, facile intelligitur, quandoquidem nec cyclicorum poetarum aliquis, nec eorum quisquam, qui proximi aetate fuere, omninoque qui ante Virgilium vixere, ad nostra tempora peruenit. Sedula tamen multarum rerum et eorum inprimis, qui, seriores quidem, veteres tamen exscripserunt, et Tabulae Iliacae a Fabretto vulgatae, in qua auctores adscripti sunt, vna cum Polignoti tabula apud Pausaniam, comparatione, nunc autem multo magis ex Procli fragmento bibl. D. Marci coniectare licet, *Virgilium potissimum Arctini* Ἰλίου πέρσιδα, *et cum hac Leschei Iliadem parvam expressisse*, multa tamen, vt infra in singulis videbimus, passim *ex Graecis tragoediis*, inprimis *Euripidis*, hausta intertexuisse, quod tot loca ex Hecuba et Troadibus traducta docent; vt omnino Euripidem plurimum videatur probasse Virgilius. Quod autem poetae animum inprimis ad tragoedias fructumque inde ad ornandum epicum carmen vberrimum petendum potuit conuertere et adducere, hoc fuisse arbitror, quod magna fabularum Graecarum pars ab Ennio, Accio, Liuio Andronico, Naeuio, Pacuuio, Varrone, forsan et aliis, latine erat conuersa. Proficere ex his poeta non parum debuit non modo ad narrationis varietatem, verum multo magis ad orationis poeticae, cui elaborandae inprimis studebat, dignitatem et ornatum. Etsi enim diuersissima sit tragicae epicaeque orationis indoles, tamen tragica illa oratio Virgilianae dictioni grauitatem illam, quam tantopere miramur, et maiestatem, interdum δεινότητα aliquam rhetoricam, eloquentiaeque modo copiam modo acumen, comparasse videtur. Quam procliue autem Virgilio fuerit, in bello et excidio Troiano, de quo nunc potissimum quaerimus, tractando et ornando Tragicorum inuentis vti, ex eo apparebit, si tragoediarum huius argumenti copiam, inter Romanos saltem, ante oculos positam habeas. Ita Liuius Andronicus *Achillem*, *Helenam*, *Laodamiam*, *Protesilaum* (nisi eadem

eadem cum illa fuit fabula), *Aiacem*, — *Equum Troianum*, — *Odysseam*, *Aegisthum*, *Hermionen* in scenam produxerat. At Naeuii fuere tragoediae *Iphigenia*, *Protesilaus*, *Telephus*, *Hector*, *Equus Troianus*, *Aegisthus*; Pacuuii *Chryses*, *Armorum iudicium*, *Teucer*, *Iliona*, *Anchises*, *Hermiona*, *Dulorestes*; Accii *Achilles*, *Telephus*, *Diomedes*, *Nyctegresia*, *Epinausimache*, *Myrmidones*, *Armorum iudicium*, *Eurysaces*, *Neoptolemus*, *Philoctetes*, — *Troades*, *Andromache*, *Astyanax*, *Hecuba*, *Iliona*, *Deiphobus*, — *Clytaemnestra*, *Aegisthus*, *Agamemnonidae*, *Aeneadae*, *Antenoridae*; Ennii *Iphigenia*, *Achilles*, *Telephus*, *Phoenix*, *Aiax*, — *Hectoris Lytra*, — *Andromache*, *Hecuba*, *Alexander*, — *Dulorestes*, *Eumenides* (quae Ennio vulgo tribuitur, *Iliona*, Pacuuii fuisse videtur); Varronis tandem *Cycnus*, *Aiax*, *Armorum iudicium*, *Eumenides*. Harum partim fragmenta, aliarum nomina tantum ad nos peruenerunt; sic Atilii *Electra*, L. Pomponii Secundi *Armorum iudicium*; et quot non cum ipsis nominibus intercidisse putabimus!

Quae igitur poeta in sua narratione a vulgari ratione habet recedentia, aut in quibus auctorem, qui ei praeiuerit, desideres, ea *ex tragicis suis* in epos suum traduxisse nobis videtur; in vulgari autem narratione *Arctini* Ἰλίου πέρσιδα s. πέρσιν tum *Iliadem paruam* diximus ipsi potissimum fuisse propositam; de quibus nunc paucis est exponendum.

Ilias parua, Ἰλιὰς μικρὰ, non tam totum bellum Troianum, quod tradunt, quam res Iliacas post Homericam Iliadem comprehendere debuit, si ea reputes, quae, tamquam eius argumentum, Aristot. de Poet. v. 23 memorat, plus quam octo tragoediis sufficere, cum Iliadis Homericae argumentum tantum vnam, ad summum duas, suppeditet. Nam Ὅπλων κρίσις, Φιλοκτήτης, Νεοπτόλεμος, Εὐρύπυλος, Πτωχεία, Λάκαιναι, Ἰλίου πέρσις, καὶ Ἀπόπλους, καὶ Σίνων καὶ Τρωάδες, haec omnia, inquam, ad res post Hectoris atque adeo post Achillis caedem gestas spectant. Dici vix potest, quantopere viri docti, inprimis Salmas. ad Solin. p. 800 sq., in iis turbent, quae super hoc disputant. Ad Ὅπλων κρίσιν pertinuerunt versus a Schol. Aristoph. laudati ad Equ. 1053, forte et is qui in Schol. Pindari seruatus ad Nem. 6, 85 de Achillis hasta: ἀμφὶ δὲ πόρκης χρύσεος ἀστράπτει, καὶ ἐπ' αὐτῷ δίκροος αἰχμή (ita lego, pro corrupto ἐπ' αὐτὸ δίκροος δίη) versus effictus est ad Iliad. ζ, 320. θ, 895. Ex particula Ἰλίου πέρσις versus excerptus esse videtur, Scholiastae veteri Euripidis ad Hecub. 914 (Scholion in nostris editis non extat; sed ex schedis Fuluii Vrsini laudatur ap. Scalig. de

Emend. Temp. lib. V, p. 378 ed. Geneu. 1629; nam in edit. pr. 1598 nondum reperitur) et Tzetzae ad Lycophr. v. 344 laudatus: Νὺξ μὲν ἔην μέσση, λαμπρὴ δ' ἐπέτελλε σελήνη, qui et in Tzetzae Μεθομηρικοῖς repetitus est apud Dodwell. de Cyclis p. 803. cf. Exc. ad Aen. II, 340. Ex Ἀπόκλα carmine puto esse vndecim illos versus de Aenea cum Andromache abducto a Neoptolemo ap. Tzetz. ad Lycophr. 1263. cf. eund. ad 1232, vbi additur, eum post Neoptolemi apud Delphos caedem liberatum fuisse. De Sinone inf. dicetur Exc. IV, de Coroebo a Lesche tradita Exc. X memorabuntur. Palladium furto Diomedis et Vlyssis ablatum idem exposuerat, vt ex Hesych. in Διομήδειος ἀνάγκη constat: quomodo autem ab eo res narrata fuerit, intelligi forte poterit ex Zenob. III, 8; est enim huius narratio simplicissima. Voces et ῥήσεις aliae nonnullae videri possunt apud Barnes. Homer. To. II Fragm. p. 108. Iam post ista scripta in manus venit fragmentum Procli, quod Ἰλιάδος μικρᾶς δ' Λέσχεω argumentum seruauit: ex hoc intelligitur, poetam exorsum esse narrationem statim ab armorum iudicio, et produxisse vsque ad equum in vrbem receptum et Troianorum ex commessatione somnum. Habitus et huius paruae Iliadis auctor olim a nonnullis Homerus, vt ex auctore de vita Homeri, qui vulgo Herodotus fertur, patet, c. 16, vbi et primi duo versus occurrunt. Διατρίβων δὲ παρὰ τῷ Θεστορίδῃ ποιεῖ Ἰλιάδα τὴν ἐλάσσω (ita hic appellatur, nec audiendus Salmas. Polyh. p. 598 sq., qui Cypria carmina et Ἰλιάδα ἐλάττω vnum esse nullo argumento contendit), ἧς ἡ ἀρχή: Ἴλιον ἀείδω καὶ Δαρδανίην ἐΰπωλον, Ἧς πέρι πολλὰ πάθον Δαναοὶ θεράποντες Ἄρηος. Fabricius, qui l. l. hoc idem repetiit, tamen mox initium poematis Leschei narrat, quod Horatius perstrinxerit v. 136 *Fortunam Priami cantabo et nobile bellum*, Ἀάσω Πριάμοιο τύχην πόλεμόν τε κλεεινόν. Sed is versus a Salmasio confictus et pro paruae Iliadis Lescheae primo versu venditus est l. c. p. 601 A, scilicet is Iliadem ἐλάσσω diuersam ab Iliade parua, et eandem cum Cypriis carminibus esse volebat. Sine auctoris nomine eam laudant Clemens Alex. et Vet. Schol. Euripidis ap. Fabric. B. Gr. T. I, p. 279. 280, et Pausan. III extr. et X, 26. At communior sententia ad Leschen eam retulit. vid. Fabric. ibid. pag. 180, etsi Ryck. p. 444, qui p. 446 contra eam sententiam disputat, sed cupide magis quam grauiter ac vere. *Lesches hic s. Lescheus*, Λέσχεως, Aeschyleni f. Aeschyli f. Lesbius, Pyrrha ciuitate oriundus, ab Euseb. Hieron. ad Olymp. XXXIII memoratur:

Lesches

Leſches Lesbius, qui fecit paruam Iliadem, vt inter antiquiſſimos adeo habendus ſit. Eundem in multis expreſſit auctor Tabulae Iliacae, olim in palatio gentis *de Spagna*, nunc in Capitolio ſeruatae, quam a Fabretto vulgatam ad calcem *Syntagm. de Columna Traiani* videre licet p. 315. Adſcriptum quoque in illa eſt: Ἰλιὰς μικρὰ λεγομένη κατὰ Λέσχην Πυῤῥαῖον. Etiam Quintum Smyrnaeum Leſchis veſtigiis inſtitiſſe nuper docuit is, quem ſupra laudaui, *Tychſen* noſter in *Commentat.* p. 28 ſq.

Iam *Cypria carmina*, modo memorata, τὰ Κύπρια ἔπη, vel τὰ Κύπρια, apud Ariſtot. de Poet. c. 23 videas vna cum parua Iliade laudata, quo ipſo manifeſtum fit, diuerſa ea carmina fuiſſe; vti ex Pauſ. X, 26 ſaltem hoc patet, ab Leſchei Ἰλίας πέρσις diuerſum opus fuiſſe. Videntur ea comprehendiſſe anteriora Iliadis. Certe ab Herod. II, 117 ſuper Helenae raptu laudantur, et verſus ex libro XI ab Athen. XV, p. 682 E. F. exſcriptos ad iudicium Paridis pertinuiſſe, facile aliquis ſuſpicetur: tum vero pro ἐν τῷ ιά haud dubie ſcriptum fuit ἐν τῷ ά. Aliquot verſus ap. Schol. Iliad. α, 5 recitantur, qui non longe a principio libri locum habuiſſe videntur; emendati a doctiſſ. Waſſenberg. p. 134, et, quod triduo Paris Sparta Troiam redierit, ex Cypriis carminibus docet Euſtath. p. 663 A. Interſperſa quoque erat narratio de Dioſcuris Leucippidas abducentibus et pugna cum Aphareridis, vt diſcere licet e Schol. Pind. Nem. 10, 114 (quo ſpectat locus Pauſ. III, 16 pr.), et de Thetidis nuptiis, vt in Schol. Iliad. π, 140 habetur. De Palamede fabulas ex hoc fonte fluxiſſe intelligo e Pauſ. X, 31, p. 874, qui ſcriptor Neoptolemi quoque nomen et Aeneae coniugem Eurydicen inde illuſtrat c. 26. In iisdem fabula de Anii filiabus erat narrata, teſte Tzetza ad Lycophr. v. 570: atqui et ea in belli Troiani initia incidebat; vt adeo manifeſtum fit, Cypriorum Carminum argumentum vix aliquid habere, quod in Virgilianum carmen transferri potuerit *). Auctor varie a variis eſt traditus. Fuere olim qui Homerum proderent;

*) Communicata mecum ſunt a V. C. Tychſen Excerpta Procli e cod. Eſcorialenſi Iliadis, propediem viri docti cura in lucem proferenda: ex iis ſaltem haec transferre licebit: conſtabant Cypria XII libris: initio ducto a Pelei et Thetidis nuptiis et orta inde dearum de pulchritudinis principatu contentione, et fine facto in conſilio Iouis, vt abstraheretur Achilles a ſocietate belli per ſeminata inter eum et Atriden diſſidia; catalogo ſociorum Priami ſubiecto.

et eum filiae suae Carmina Cypria dotis loco dedisse, fabula est apud Aelianum e Pindaro, puta grammatico aliquo: sed diuersa in Cypriis et dissona ab iis, quae Homerus de Helenae raptu tradiderat, occurrere, iam Herodot. II, 117 monuit. Alii alium ediderunt auctorem. v. Athen. VIII, p. 334. XV, p. 682. Proclus ap. Phot. Cod. 239, Salmas. ad Solin. p. 599 (qui eum suspicabatur esse, qui *gemino* bellum Troianum *orditur ab ouo)*, et, qui aduersus eum disputat, Ryck. de pr. Ital. init. p. 446, Fabrett. ad Tab. Iliac. p. 374, Hemsterh. ad Polluc. X, 85, Perizon. ad Aelian. V. H. IX, 15, et quos laudat Interpres Herodoti doctiss. ad l. c. Sed *Stasinum Cyprium* fuisse auctorem, probabilior et communior est sententia. Nomen hoc etiam Scholiis Iliad. α, 5 reddendum. add. Tzetz. Chil. XIII, 639 sq. Ab huius poetae patria *Cypro* nomen carminum ductum esse, in aperto est. Latine Cypria carmina reddiderat Naeuius, cuius *Cypria Ilias* laudatur Carisio (v. de ea Wernsdorf. V. C. *Poet. min.* To. IV, p. 572); quo ipso probabile fit, eam Virgilio saltem lectam fuisse. Ex eadem forte sunt, quae Seru. ad Aen. I, 273. III, 10 recitat.

Sed *excidium Troiae*, de quo nobis nunc, inter caeteras Troianas res, potissimum quaeritur, quam diuersis modis tractatum olim esse debuerit, vel inde colligas, quod carmina tam multa ab antiquis memorantur Ἰλίου πέρσις, h. e. Ilii vastatio vel excidium, inscripta. In libris fere ἐν Ἰλίου περσίδι inflectitur, quod tamen praeter rationem fieri iam Scaliger ad Euseb. Chron. p. 72 a, Maussacus ad Harpocrat. in voc. καθιλῶν, et Salmas. ad Solin. p. 800 monuerunt; nam ἐν Ἰλίου πέρσει dicendum. (Nec Ἰλιόπερσις recte a nonnullis scribi videtur; nam flecti deberet Ἰλιοπερσία.) Fallit tamen in hoc ratio grammatica; nam cum tot locorum, etiam Pausaniae, tum Procli auctoritas firmat vulgatam illam scripturam, modo refingas πέρσιδι, non περσίδι.

Nobilissima inter caeteras *Stesichori* Ἰλίου πέρσις saepius veteribus laudatur, v. c. Pausan. X, 26 pr. (vbi inter captiuas Troianas Clymene. Κλυμένην μὲν οὖν Στησίχορος ἐν Ἰλίου πέρσιδι κατηρίθμηκεν ἐν ταῖς αἰχμαλώτοις. ὡσαύτως δὲ καὶ Ἀριστομάχην ἐποίησεν Ἔννος θυγατέρα μὲν Πριάμου. Leg. ἐποίησεν ἐν Νόστοις.) item c. 27, p. 865 Hecubam in Lyciam ab Apolline fuisse abductam. Alia collegit Suchfort noster in docta diss. *de Stesichori fragm.* p. 32 sqq. Ab eodem Pausania p. 864 de Medusa, vna e Priami filiabus, Apollodoro quoque memorata III, 12, 5 f., in verbis: κατὰ τὴν Ἱμεραίαν ᾠδὴν

ᾠδὴν hoc idem carmen designatur, quod lyricum fuisse videtur, sub *Himeraei* nomine; erat autem Stesichori patria Himera Siciliae; adeoque male inde nouum auctorem nonnulli effinxerunt. Etiam in Iliaca Tabula inter auctores, e quibus artifex Iliadem suppleuit, Ἰλίου πέρσις κατὰ Στησίχορον legitur. Alia Ἰλίου πέρσις, a Stesichori carmine diuersa, a Pausania X, 25. 26 memoratur, et quidem Leschei nomine; iam cum apud Aristot. Poet. c. 23 (vt paullo ante vidimus) Ἰλίου πέρσις inter partes Iliadis paruae memoretur, dubitari vix potest, hanc a Pausania laudatam Ἰλίου πέρσιν Leschei nullam aliam fuisse quam partem Iliadis paruae eo nomine inscriptam. Memorat ex ea Pausanias Megetem vulneratum ab Admeto Argiuo in pugna nocturna (sc. quae capta Troia facta est), et Lycomedem Creontis f. ab Agenore; Aethram a filiis agnitam, Astyanactem de turri deiectum; Aeneae vxorem Eurydicen; Astynoum a Neoptolemo interfectum; Helicaonem in eadem νυκτομαχίᾳ vulneratum; Eioneum caesum a Neoptolemo, Admetum a Philoctete; Coroebum a Diomede; Priamum ab ara abstractum et ante fores caesum a Neoptolemo; Axionem, Priami f., ab Eurypylo, Agenorem a Neoptolemo. Quod si idem Pausanias Leschei Iliadem paruam seorsum memorat, vt c. 26 pr. p. 862, seiunctam hanc partem carminis a reliquo corpore eum habuisse apparet.

Apud Euseb. Hieronymi MCCLIV *Arctino Milesio*, praeter *Aethiopida*, de qua v. Excurs. XIX ad I, 489, tribuitur *Iliaca vastatio* (Ἰλίου πέρσις). Cum nemo alius huius carminis meminerit, interpolati Hieronymi leuis auctoritas esse possit: nam siue ex margine, quo quis similis carminis erat recordatus, siue ex interpretatione Aethiopidis, irrepsisse videri potest. Enimuero omnem dubitationem tollit Procli fragmentum e bibliotheca D. Marci, in quo argumentum Ἰλίου πέρσιδος β' Ἀρκτίνου breuiter exponitur. Complexum illud erat libris II nouissima Troiae, inde ab equo Troiano ab Achiuis relicto, et substitit sub reditum Achiuorum. Itaque etiam illa, quae ex Arctino Dionys. Halic. lib. I, c. 68. 69, de Palladio narrantur, in hoc carmine locum suum bene habere potuere. Suboritur inter haec suspicio, non aliam forte fuisse Ἰλίου πέρσιν Pausaniae sub Leschei nomine laudatam, quam hanc ipsam Arctini.

Sacadae, non, vt vulgo legitur, *Acati*, Argiui, Ἰλίου πέρσιν ex Athenaeo XIII, p. 610 C. (cf. Maussac. ad Harpocrat. in καθελών) laudarunt iam alii, etiam Vrsinus ad Virgil. Primus ille τὸ πυθικὸν αὔλημα ηὔλησε Delphis: Pauf. II, 22,

 quod

quod factum primis statim Pythiis Ol. XLVIII, 3 et alteris Ol. L, 3 v. Pauf. X, 7, p. 814. Statua eius ingentibus cum tibiis in Helicone stabat: Pauf. IX, 30, p. 768.

Sed excidium Ilii non minus persequuti videntur, qui τὰ Τρωϊκὰ condidisse narrantur, inter quos *Syagrus*, vix dixeris, qua fide, omnium primus iam ante Homerum argumentum hoc tractasse ferebatur, sec. Aelian. V. H. XIV, 21; de reliquis Τρωϊκῶν auctoribus supra dictum est.

Fuere et Tragoediae Troiae excidium titulo praeferentes: vti Iophontis Ἰλίου πέρσις ap. Suid. h. v. ex certa virorum doctorum emendatione, et Sophoclis Ἰλίου ἅλωσις ap. Strab. XIII, p. 608. Neque Nicomachi Πέρσις ἢ Πολυξένη alio trahenda esse videtur, vt nec Phormios Ἰλίου πόρθησις; at Timothei πέρσαι ἢ Ναύπλιος leg. πυρσοὶ vel πυρσεύς. De Sophoclea tamen fabula admodum dubitandum esse putamus, an vlla extiterit. Nam primum totus ille locus: Σοφοκλῆς γοῦν ἐν τῇ ἁλώσει τοῦ Ἰλίου παρδαλέαν φησὶ πρὸ τῆς θύρας τοῦ Ἀντήνορος προτεθῆναι σύμβολον τοῦ ἀπόρθητον ἐαθῆναι τὴν οἰκίαν, totus igitur ille locus ab aliena manu, margini forte appositus, in contextum venisse videtur; nam Demetrii Scepsii narrationem intempestiue satis interrumpit, nec cum caeteris cohaeret; etsi res ipsa etiam apud Pausan. X, 27 in Polygnoti tabula occurrit. Sed et dubitari potest, an is ipse, qui verba adscripsit, nouam aliquam fabulam Sophoclis hoc nomine declarare voluerit. Narrare enim voluisse videtur rem, quae capta Troia inter caeteros casus contigerit; multoque magis ea exposita esse debuit in fabula Sophoclea Ἀντηνορίδαις, passim a veteribus laudata, quae ad eam narrationem instituta fuisse videtur, quam Dictys exposuit lib. V extr., cum Antenori regnum Troianum ex pacto cum Graecis relictum ab Aenea frustra tentatur. cf. sup. p. 140 extr.

Sed iam dudum possum videri si non inani, aliena tamen a poeta, opera defunctus esse, siquidem luculentissimo Macrobii Sat. V, 2 loco satis iam expositum est, quem Virgilius in hoc libro sibi propositum habuerit: „vel quod „euersionem Troiae cum Sinone suo et equo ligneo caeteris„que omnibus, quae librum secundum faciunt, a *Pisandro* „paene ad verbum transscripserit? qui inter Graecos poetas „eminet opere, quod, a nuptiis Iouis et Iunonis incipiens, „vniuersas historias, quae mediis omnibus saeculis vsque ad „aetatem ipsius Pisandri contigerunt, in vnam seriem coac„tas redegerit et vnum ex diuersis hiatibus (h. e. interuallis; „noli

„noli tentare, *tractibus)* temporum corpus effecerit. In quo „opere inter historias caeteras interitus quoque Troiae in „hunc modum relatus est. Quae fideliter Maro interpretan„do fabricatus est sibi Iliacae vrbis ruinam. Sed et haec et „talia (nempe omnino quod Virgilius Graecos poetas imita„tus sit) vt pueris decantata praetereo". Praeclara narratio, et in qua vellem acquiescere posse. Sed dispiciamus eam accuratius, et primum quidem videamus, quisnam ille *Pisander*, et quale hoc eius opus fuerit.

Nomen autem illud per duo maxime inclaruit poetas. Alter fuit serior, τῶν Ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν auctor, de quo postea dicam; alter antiquus poeta Pisander, qui circa XXXIII Olymp. vixit, quamquam alii Hesiodo antiquiorem et Eumolpo aequalem tradiderunt, Camiro Rhodi oriundus, *Heracleae* libb. II auctor, h. e. carminis de rebus ab Hercule gestis, cuius non infrequens inter Grammaticos mentio. Diserte de eo agit Suidas. cf. Kuster. ad e. l. Meurs. in Rhodo II, 11. Stauer. et Muncker. ad Hygin. Astron. 24. Burmann. Sec. ad Vales. Emend. IV, 14, qui Pisandri nomen praeclare aduersus substitutum Terpandri tuetur, et Koppiers Obss. p. 110. Tertium quidem aliquem Pisandrum poetam facit Vales. ad Hesych. in Νῆς ἡ παρὰ Κενταύροις, et cum eo alii. Sed in Schol. Aristoph. Auib. 1555 κωμῳδούμενος aliquis Pisander memoratur, cuius saepe apud Schol. mentio fit, qui etiam Platonis comoediam eo nomine insignitam laudat. Adde Suidam in Εἴ τι Πεισάνδρῳ. Etiam *Pisandrum Physicum* Fulgentius excitat Mytholog. I, 14; verum Grammaticus ille in scriptorum nominibus omnino est contaminatissimus. Sed *antiquior* ille *Pisander* inter principes poetas epicos post Homerum, Hesiodum, Panyasin et Antimachum fuit habitus, et a Grammaticis Alexandrinis in canonem et cyclum epicum relatus: v. sup. p. 268; adde fragm. Censorini c. 9 et idem διασημότατος ποιητὴς apud Stephan. in Καμιρεύς; Quinctilianus vero X, 1, 56 *Quid? Herculis acta non bene Pisander?* Habemus quoque in eius laudem Epigramma inter Theocritea XX. Etiam Strabo XIV, pag. 655 D. inter celebres Rhodios, καὶ Πείσανδρος δὲ ὁ τὴν Ἡράκλειαν γράψας, Ῥόδιος. Idem lib. XV, p. 688 C., vbi de Bacchi et Herculis in Indiam expeditionibus agit, dum refellit fabulam, haec subiicit: „quod Hercules leonis spoliis amictus, et clauam gestans exhibetur, Troianarum rerum memoria posterius est, πλάσμα τῶν τὴν Ἡράκλειαν ποιησάντων, εἴτε Πείσανδρος ἦν, εἴτ' ἄλλος τις". Quod non ita accipiendum, quasi fuerint, qui pro

re

re incerta haberent, an Pisander Heracleae auctor esset; etsi Pisino Lindio Pisandrum sublegisse Heracleam fama olim fuit, vt ex Clemente Alex. intelligitur Strom. VI, p. 266 f. loco, quo de scriptorum plagiis agit; verum, quia plura carmina hoc nomine insignita fuere, e quibus vnum aliquod exuuias leoninas et clauam primum inter reliqua Herculi tribuerat. Fuit enim et alia Ἡράκλεια, quae *Panyasin* Halicarnass. auctorem habuit, quam Eratosth. in Catasterism. c. 11 laudat: cf. Schol. Pind. P. 3, 177 et adi Munker. ad Antonin. Met. c. 20 pr. *Creophyli* Οἰχαλίας ἅλωσιν in ea fuisse exscriptam, Clemens Alex. Strom. VI, p. 266 f. prodere videtur. Sed ad hanc alteram Strabonis dubitatio spectare vix potuit, vt nec ad alteram *Nymphios* Heracleotae, aliquoties in Schol. Apollonii laudatam. Hactenus de antiquiore: Videamus de *altero;* qui Alexandro Mammaeae imperante floruit, Nestoris Larandensis f. Laranda Lycaoniae et ipse oriundus; Habuit adeo patrem rei poeticae studio non minus clarum Severi Imp. tempore; cf. de eo Niclas. V. C. ad *Geopon. Proleg.* p. LXII. Fuit huius Nestoris Ἰλιὰς λειπογράμματος, egregii scilicet acuminis opus! facit quoque eius mentionem Menander rhetor ap. Ald. in Rhet. ant. Filii autem, *Pisandri,* opus fuit, quod Ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν titulo Suidas, Ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν Zosimus Hist. V, 29 laudant. Praetuleram aliquando cum Fabricio B. G. To. VI, p. 606 prius nomen, tamquam ab Ἥρα ductum, quod apud Macrobium Pisander „a nuptiis Iouis et Iunonis incipiens" vniuersas historias persequutus esse narratur; tum quia Iunonis nuptiae argumentum fuere in priscis fabulis decantatissimum (v. viros doctos ad Hesych. in Ἱερὸς γάμος, et loca laudata in Hemsterhuisiana nota apud Valkenarium ad Adoniaz. p. 366. 367, et nuper Wernsdorf. V. C. To. IV Poet. min. p. 462. Fuit adeo inter Epicharmi tragoedias Ἥρας γάμος, alia Alcaei Athen. Ἱερὸς γάμος. Origines fabula e Creta duxisse videtur; vbi quoque alia vestigia extabant: cf. Diod. V, 72 l. 96); Verum inaudita forma esset Ἡραϊκὸς, et ab Ἥρα formari deberet Ἡραῖος; tum, si de Iunonis nuptiis carmen egisset, ineptum fuisset in altero voc. θεογαμιῶν latens nomen θεός; nam ex Iunonis nomine satis intelligitur, *deae* nuptias celebrari. Corruptos quoque esse in hac voce Suidae codices, inde colligas, quod Eudocia, quae Suidam exscripsit, p. 351 ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν legerat. Quid igitur, inquis, poeta in hoc carmine tractauit? nempe ἡρωϊκὰς θεογαμίας, id est, *deorum dearumque nuptias cum heroibus aut heroinis*, seu cum mortalibus viris

viris seu feminis, adeoque etiam de heroibus ex istis congressibus prognatis: Hesiodi exemplo, qui in extrema parte *theogoniae* et in *heroogonia*, cuius partem superstitem habemus, idem argumentum versauerat.

Restat nunc, vt illud quaeratur: ad vtrum Pisandrum Macrobius respexerit. Valkenarius quidem, gratum litteris graecis nomen, vtrumque carmen et Ἡρακλείας et ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν vnum idemque fuisse censebat; memorabatque ille in Diatribe ad Eurip. p. 24 Macrobii locum ita, vt *Pisandrum* diceret *Herculis acta ita cecinisse, vt a nuptiis Iouis et Iunonis incipiens vniuersas historias — in vnam seriem coactas redegerit.* Vt adeo Suidas turpiter lapsus videri deberet, dum in duo diuersos Grammaticos incideret, alterum doctum alterum indoctum, qui nominis similitudine deceptus recentiori Pisandro assignasset, quae veteri tribuere debuisset. Iam Suidam eo modo saepius peccasse, neme dubitet; satis magna exemplorum copia prostante; hoc loco tamen simile crimen nullo modo ei impingi potest, quoniam ipsa res omnem suspicionem diluit; fieri enim nullo pacto potest, vt illa duo carmina pro vno eodemque habeantur.

Pisandri quidem Rhodii seu Camirensis *Heracleae* non nisi *duo libri* memorantur: quibus, siue molem voluminis, siue argumenti naturam cogites, vix probabile fit *inde a Iouis et Iunonis nuptiis vniuersas historias, quae mediis omnibus saeculis vsque ad aetatem ipsius Pisandri contigerant, in vnam seriem coactas* fuisse. Contra ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν libri vsque ad XXVI laudantur; et plures numero olim fuisse probabile fit; Ἱστορίαν ποικίλην δι' ἐπῶν bene appellat Suidas ἐν βιβλίοις ξ, quod falsum esse, vt nec minus Valesii ad Euagr. I, 20 emendationem, qui *sedecim* libros fuisse statuebat, ex iis patet, quae modo dicta sunt. Sunt duo MSS., in quibus est ἐν βιβλίοις ξ': quod non improbabile est, si, quam late argumentum operis patuerit, reputes. Zosimo nec minus dicitur Pisander πᾶσαν ὡς εἰπεῖν ἱστορίαν περιλαβών. Laudantur porro sub Pisandri Rhodii nomine ea, quae cum Herculis factis coniuncta sunt; cum librorum vero VII. X. XIII. XIV. XXVI nota ea, quae quomodo inter Herculis facta locum habuerint, vix assequare; sunt porro illa leuia, et grammaticum acumen, quale seriorum scriptorum est, habent, aut in etymologiis versantur. De quo vt tanto melius constet: agedum comparemus loca ex vtroque Pisandro passim laudata.

Ad *Camirensem* respicere arbitror loca sequentia; Apollodor. Biblioth. I, 8, 5, vbi, *quam alii Hipponoi filiam narrant,*

ex

ex qua Oeneo Tydeus natus sit, Gorges filiam Pisander tradit: Πείσανδρος—λέγει· Fuit autem inter Herculis aequales et socios Tydeus. Eratosthenes in Catasterismis c. 12 Pisandri auctoritate firmat, *Herculem leonis Nemei a se occisi exuuias gestasse:* λέγει δὲ περὶ αὐτοῦ Πείσανδρος ὁ Ῥόδιος, ὅτι καὶ τὴν δορὰν αὐτοῦ ἔσχεν, ὡς ἔνδοξον πεποιηκώς· vltima sic interpretanda: *leonem ea re* (adeoque virtutem suam in leone enecando) *clarum reddens.* (Deesse in fine vocem ὡς ἔ. πεποιηκὼς ἔργον, statuit Koppiers Obss. philol. p. 110.) Schol. Germanici Arateor. Phaenom. p. 114 *Periandrus* (emendarunt iam VV. DD. *Pisandrus) Rhodius refert, eum* (leonem) *ob primos labores Herculis memoriae caussa honorifice astris illatum:* sic Eratosth. paullo ante: τινὲς δέ φασιν, ὅτι Ἡρακλέους πρῶτος ἆθλος ἦν εἰς τὸ μνημονευθῆναι. Hyginus Astron. II, 24 de Leone—*De hoc et Pisandrus et complures alii scripserunt* (cf. Munck. ad eund. f. 30). Pausan. II, 37 inter eos, qui Hydrae Lernaeae plura capita affinxere; Πείσανδρος ὁ Καμιρεύς, et VIII, 22 *Stymphalidas crotalorum ope fugatas ab Hercule idem Pisander Camireus prodidisse narratur.* Athenaeus XI, p. 469 D, vbi *de cratere Herculis*, Πείσανδρος ἐν δευτέρῳ Ἡρακλείας. Schol. Pindari Pyth. 9, 185, p. 294. Antaei, ab Hercule is est caesus, filiam Ἀλκηΐδα dictam, ὡς φησι Πείσανδρος ὁ Καμηρεὺς (lege Καμιρεύς). Apud Schol. Apollonii sunt loca, quae aperte ad Herculem spectant, Pisandri testimonio firmata: I, 1196 de claua Herculis (ad quem loc. cf. Suid. in Πείσανδρος), IV, 1396 de Ladone, dracone; at res non aeque manifesta est in IV, 58 de Endymione, lib. I, 151 de Idae et Lyncei Argonautarum matre, Polydora, I, 471 de Arene, Peloponnesi vrbe, nunc Hierana, II, 98 de Amyco, II, 1090 de Harpyis. Potuerunt enim illa forte in carmine de Hercule occurrere; sed nec eum satis refellas, qui ad alterum Pisandrum omnia haec traxerit. Nam Argonautica apud hunc satis copiose fuisse tractata, ex Zosimo V, 29 apparet, qui ex eo Argonautarum iter ex Istro in mare Adriaticum, condita vrbe Emona in Pannonia (nunc *Laubach* Carniolae esse creditur), narrat *); et, quod dolendum est, Grammaticorum manibus recentiora illa opera cyclica multo diligentius versari solebant; vt etiam tum, cum vetustiores auctores laudant, eorum fere, quos exscribunt, fide id faciant.

*) Repetit eadem Sozomenus H. E I, 6, vterque, vt equidem suspicor, ex Olympiodoro, cui Zosimus multa debet. Fabula ipsa iam antiquioribus erat frequentata: cf. Notae ad Apollod. p. 207, Plinius III, 18 f. 22.

ciant. Vnus est modus, quo cum Ruhnkenio V. C. ei rei occurras, vt reponas, in Indice eorum scriptorum, quorum testimonia in Scholiis Apollonii afferuntur, nullum esse, qui non Augusti et Tiberii aetate superior sit; si ad lib. II, 329 Lucianus laudatur, eum ab interpolatore intrusum videri. Atqui hoc idem illud est, quod incertum parumque tutum facit omne hoc de scholiorum auctoritate et aetate iudicium. Ita nec ausim pronuntiare de Schol. Eurip. Phoeniss. v. 1748 super Sphinge ex Aethiopia arcessita, et de loco Etymologici M. in κεραυνός *). E toto Pisandro versum vnum integrum seruauit Io. Stobaeus Serm. XII de Mendacio p. 140 Οὐ νέμεσις καὶ ψεῦδος ὑπὲρ ψυχῆς ἀγορεύειν; duo alii leguntur in Schol. Aristoph. Nub. 1047. An carminis pars adhuc in Idyllio inter Theocritea XXV seruata sit, vti non improbabilis est suspicio, ita aduersus repugnantem probari nequit.

Ad *Pisandrum* vero *Larandensem* primum Zosimi locum paullo ante laudatum, tum loca Stephani Byzantini refero omnia, in quibus Pisandri testimonio vtitur; nihil enim ea habent, quod ad Heracleam vllo modo trahi possit, aut si habent, vti locus in voc. Ἀγάθυρσοι, Βοιύλαι et in Ἀσκανός, nam Herculis sane res gestae etiam ad Scythiam et Bithyniam spectant, tamen librorum numerus adiectus euincit, ad Larandensem ea loca esse referenda non minus ac reliqua in Οἰνωτρία, Ἀπίνιον, Λυκόζαι, Νιφάτης (quo loco etiam versus integer e lib. VII laudatur: Ταύρου πρυμνώρειαν ὑψικόμον τε Νιφάτην), Κυβίλαι. Nam *Heraclea* duobus libris constabat; at Stephanus Pisandrum laudat libro VII. X. XIII. XIV. XXVI. Porro ex hoc altero petitum esse debet, quod Euagrius H. E. I, 20 Antiochiam Syriae iam olim Graecorum coloniam fuisse affirmat, quae narratio qualis fuerit,

*) Super hoc loco non inuidebo popularibus meis animaduersionem praeclaram Ruhnkenii, viri doctissimi: „agit, inquit, Etymologus hoc, vt doceat veteres κέρατι ἀντὶ τρίχῶν vsos esse. Pro Πείσανδρος autem legendum Πίνδαρος. Ecce tibi Pindari locum, quo Etymologi glossa pertinet: apud Athen. XI, p. 476 A. ἐξ ἀργυρέων κεράτων πίνοντες ἐπλάζοντο (v. Fragm. Pindari p. 69. cf. Gataker. Miscell. postum. c. 5, p. 453). Contrario errore peccatum est in Zenobio VI, 49 ὥς φησι καὶ Πίνδαρος ὁ ποιητὴς ἐν τοῖς περὶ Ἡρακλέους. Repone Πείσανδρος. Versus, quos respicit Zenobius, seruauit Schol. Aristoph. ad Nub. 1047. Idem error apud Etymol. MS. Bibl. Regiae Paris., qui, cum formam αἰς pro αἰεὶ Doribus tribuisset, statim addit: ἐπειδὴ καὶ τὸ αἰ παρὰ Πεισάνδρῳ, vbi scribendum παρὰ Πινδάρῳ, quem Dorice scripsisse scimus. Ad Pindarum igitur referenda Hesychii glossa: αἰ ἀντὶ τοῦ αἰεὶ καὶ ἕως."

fuerit, ex Ioanne Malala disci potest Chronogr. p. 32 sq. et Cedreni Compend. Hist. p. 134 sq. Etiam is, qui inter Epigrammatum auctores recensetur, iunior hic Pisander cum Fabricio videtur esse habendus: nec enim epigramma, quod sub Pisandri Rhodii nomine laudatur (v. Brunck. Anal. T. II, p. 294), antiquitatem aut simplicitatem redolet. Latere etiam ille videtur sub *Thessandri* nomine ap. Seru. ad II, 211. cf. inf. Excurs. ad II, 199.

Quae adhuc commemoraui, ea me, qui nullo seu rei seu opinionis studio teneor, mouent, vt id, quod olim sequutus sum, retinendum arbitrer: diuersa fuisse opera Ἡρακλέας et ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν: nam vt contrarium tuearis, plura aut sine ratione aut aduersus omnem rationem amplectenda sunt. Superest, vt de ipso Macrobio dispiciamus, qui *euersionem Troiae Virgilianam a Pisandro paene ad verbum transscriptam* testatur. Qua in re necesse est, aut Macrobium grauiter errasse, aut ἡρωϊκὰς θεογαμίας non Larandensis, quod Suidas asseruerat, sed alterius poetae, qui ante Virgilium vixerat, opus fuisse. Videamus, vtrum sit probabilius.

Si hoc ponas, fuisse carmen illud Virgilio antiquius, vt nec tamen ad Pisandrum Rhodium referri illud possit; id quod vidimus fieri non posse; sumere aliquid necesse est, quod et omni auctoritate caret, et vero etiam probabilitate, nam nemo alius aut talem Pisandrum, aut tale carmen memorauit, quod tamen iis aetatibus scriptum esse deberet, de quibus satis multa nobis tradita sunt. Macrobii autem Grammatici auctoritas tanti non est, vt tam parum probabilia amplecti malim. At alterum cum ipsa rerum fide et ratione coniunctum est; nam fuit aliquis Pisander Larandensis; fuit Nestoris poetae, qui sub Seuero Imp. floruit, filius; pater Iliadem denuo exarauerat; filius omnem mythologiam vno opere complexus erat. Consentaneum hoc est illarum aetatum genio; est et illud sollenne, vt, neglectis antiquioribus, carmina ex iis aetatibus magnam apud grammaticos sequentium saeculorum auctoritatem habeant: Zosimi aetate vix quicquam Pisandri Rhodii et aequalium supererat. Hoc altero igitur admisso, conueniunt inter se omnia, nec quicquam turbat, praeterquam Macrobii aut grammatici, quem ille loquentem inducit, assertum; quod temere, nec inspecto Pisandro, et falsa de eo concepta opinione, aut confuso Pisandri nomine, cum antiquum illum Rhodium poetam auctorem esse putaret, prolatum fuisse manifestum fit. Potuere tamen in eo inter caetera res Troianae exponi, et,

tamquam

tamquam a Romano auctore, siue ad Virgilii exemplum, siue ad communem narrandi morem, qualis ab eo inde tempore inter Romanos fuit, constitui. De Sinone et equo Troiano, quae exempli loco a Macrobio memorantur, suo loco videbimus.

EXCVRSVS II

II, 8. 9. *et iam nox humida coelo Praecipitat.* A Solis cursu, vt omnino de poetica hac ratione semel moneamus, similis imago traducta ad Noctem, vt ei tribuantur *equi, currus, axis, orbita* per coelum, v. c. inf. III, 512 *necdum orbem medium Nox horis acta subibat.* v. ad Tibulli II, 1, 87. Itaque *Nox praecipitat*, sub finem decursus per coelum in mare descendit; quemadmodum *procedit ad Oceanum, medium iter exegit* et similia, omninoque ad hanc formam dictum accipiendum, si *Nox oritur, surgit, venit*, ab Oceano: inf. v. 250 *ruit Oceano Nox*, adde Iliad. Θ, 486; et quidem modo sic, vt ab Oriente Nox quasi Solis vestigia premat, modo, vt Sole in Oceanum descendente Nox ab hac ipsa parte Occidentis surgat, vt apud Ouid. *lux tarde decedere visa Praecipitatur aquis et aquis Nox surgit ab isdem.* Similiter *Sidera sequi Noctis currum*, et singulis noctibus cursu per coelum exacto *mane occidere* et *in mare immergi*, omninoque *labi, procedere, ruere*, sermone poetarum receptum est, et hinc mediam noctem ita declarant, vt *sidera*, praecipue septentrionalia, *culmen coeli* ac verticem seu polum *tenere*, mox inde *vergere, cursu declivi ferri*, nocte iam exacta *occidere* dicantur, v. c. in illis Ouidii Met. X, 446 *Tempus erat, quo cuncta silent, interque Triones Flexerat obliquo plaustrum temone Bootes.* cf. Seneca Troad. 439. Herc. Fur. 129 et al. v. c. Orph. Arg. 534 Ἀλλ' ὅτε πρὸς μέσατον νυκτὸς πρῦβαινεν ἀταρπὸς, Ἄστρα τε τηλεφανῆ δῦνεν (in eo iam erant vt subirent) ῥόον Ὠκεανοῖο. Ductum hoc ab antiquissimis poetis. Par modus est, quando ad oculorum sensum iudicio facto modo sidera *circumagere se in coelo* ac *circumuoluere* per nocturnum spatium (v. c. quod ad manum est, Quint. Cal. X, 101 Ἠελίου δ' αἰγλήεντα περιστρέφετ' οὐρανὸν ἄστρα) modo *coeli inuersionem* et versationem singulis noctibus, vt diebus singulis, fieri dicunt. Sic inf. 250 *Vertitur interea coelum, et ruit Oceano Nox*, h. e. surgit, prodit cum coelo verso; quasi nouum hemisphaerium oculis sese offerat per noctem. Haec non animaduersa miras interdum interpretum argutias pepererunt. Lucan. II, 15 *Nox vbi sidera condit*, h. e. mergit mari occidentia sub Solem orientem.

Omnium harum loquendi formarum primae lineae occurrunt in Homero, ficuti etiam *cadentia fidera* h. l. et inf. IV, 81. VIII, 59: et *procedentia fidera:* Iliad. κ, 251. 252 Ἀλλ' ἴομεν· μάλα γὰρ νὺξ ἄνεται, ἐγγύθι δ' ἠώς, Ἄστρα δὲ δὴ προβέβηκε. Adde Odyff. μ, 312. ξ, 483. Hefiod. E. 620.

EXCVRSVS III
De equo Troiano.

II, 15. 16. De *Equo Troiano* episodium ex Pisandro petitum esse, falso a Macrobio traditum, fupra declarauimus Excurf. I ad hunc librum. Videamus igitur, an probabili aliqua ratione expediri possit, quem alium auctorem fequutus fit poeta.

Homerus iam Iliad. ο, 71 mentionem rei obfcuram iniecerat, αἰπὺ Ἀχαιοὶ Ἴλιον αἰπὺ ἕλοιεν, Ἀθηναίης διὰ βουλάς. Sed disertius idem de Equo egit Odyff. θ, 492. δ, 271 fqq., de quibus locis infra videbimus Exc. VII. Huic tamquam fundamento fuperftructa fuit communior aliqua narratio, quam ab Arctino in Ἰλίου πέρσιδι primum profectam esse, ex Procli fragmento difcimus: eumque Virgilius inprimis fequutus effe videtur: poftea a Lefcheo retractata eft fabula, vt ex eodem Proclo intelligitur, vtque iam olim fufpicabar, quod Quintus Cal. XII, 134 fqq. copiofus eft hac in re, et quod occurrit Equus Troianus fimili fere forma ac ftatu in Tabula Iliaca, quae in hac parte Iliadem paruam fequi profitetur. Diuerfe tamen nonnulla cum a noftro tum a caeteris poetis et grammaticis narrari videas, cf. Hygin. f. 108 et Not., quae ipfa res argumento eft, multos ex antiquioribus poetis in ea narratione ornanda operam collocaffe. Heleni confilio Equum exftructum effe, traditum ab aliis: v. Conon. 34. At Proclus e Lefcheo: καὶ Ἐπειὸς κατ' Ἀθηνᾶς προαίρεσιν τὸν δούρειον ἵππον κατασκευάζει. In Tryphiodoro v. 61 et in Petronii halofi Troiae rhetoricam ambitionem facile agnofcas. Ineptior tamen Tryphiodorus. Operum nonnullorum veteris artis argumentum fuit hic idem Equus Δούρειος vel Δουράτεος, vt in arce Athenarum ex aere, ap. Paufan. I, 23 et in *Polygnoti tabula* apud Delphos ibid. X, 26 (quem fimile argumentum Athenis in Poecile pinxiffe ex Plutarcho in Cimonis Vita p. 481 A apparet, vbi τὰς Τρῳάδας et inter eas Laodicen ad amatae fibi Elpinices fpeciem expreffiffe memoratur) in qua Epeus exhibitus erat nudus, Troiae murum folo aequans, καταβάλλων εἰς ἔδαφος τῶν Τρώων τὸ τεῖχος, prominente inter ruinas capite Equi Duratei. A quibus multum difceffit Comes Caylus in interpretatione et adumbratione

tione huius picturae (*Hist. de l'Acad. des Inscr.* Tom. XXVII, p. 34). Sed Epeus ex artificis mente ruinam muri ampliabat, vt prospectus in vrbem pateret, intra cuius moenia erant patefacienda nonnulla, quae ad argumentum spectabant. Praeter artificis tamen animum ac graeca Pausaniae, expressa sunt a Caylo etiam alia nonnulla. Ad nostrum tempus seruata opera, in quibus Equus Troianus visitur, Winckelmannus olim numerabat quatuor, picturam, satis inscite factam, Codicis Vaticani a Bottario ed. p. 43 et 47; tabulam Iliacam a Fabretto vulgatam, num. 95 et 100 (vnde Begerus transtulit in lib. de Bello et Excidio Troi.); gemmam apud Licetum p. 310 (e quo Gorlaeus repetiit P. II n. 523); et picturam Herculanensem Tom. III t. 40 re in risum versa, vt pro parodia scenica haberi res possit; quibus ipse addidit quintum exemplum e gemma, *Monum. ant. ined.* CXL, quae cum Virgilio hactenus conuenit, quod in ea expressum id, quod v. 262 legimus: *Demissum lapsi per funem;* tamen simul scala admota equo cernitur, quam Quintus Cal. XIII, 52 et Tryphiod. v. 89 memorant, Tabula etiam Iliaca num. 100 exhibet. Cernuntur ibidem *claustra* (v. inf. 259), quae Sinon *laxat* et aperit, h. e. θυρίον seu ostiolum; quod idem cum fune in pictura Codicis Vatic. p. 47 occurrit. Habebat igitur poeta fabulam a multis tractatam et vulgarem ante se positam, sed cum ea simul tragicos suos ex Graecis expressos. Nam *Liuii Andronici* fuit fabula, *Equus Troianus*, e qua fragmenta pauca supersunt, aliaque *Naeuii* ap. Macrob. VI, 1, et de eo actum fuit quoque in *Accii Deiphobo.* v. Seru. ad II, 17.

Sed grauior obseruatio forte est illa, qua arte poeta fabulam per se puerilem et nullam πιθανότητα habentem ita tractauerit, vt nihil nos in ea offendat, multa delectent. Fabulam dixi puerilem et per se parum probabilem; etsi interpretatione sua eam iuuare conati sint multi etiam inter veteres. Vide vel Seru. et Cerdam ad h. l. et plura satis inepte excogitata ap. Licetum *Gemmis Annular.* p. 310 sqq. Sed haud dubie in veteris Graeciae prisco sermone, audaces et insolentes figuras sectante, origo huius Equi latet. Quod tamen me in hac fabula multo magis tenet, est hoc, quod ille Equus Palladi voti caussa offertur. Nam, si Neptuno, Equestris rei auctori, Ἱππίῳ, consecratum viderem, non mirarer. Quod Pallas artibus praeest, id tantum ad artificium equi ligno facti pertinere potest. An equus, nauis symbolum (nam nauigationem antiquiores per equitationem

adumbrabant; vt forte hoc ipso ortum videatur, quod Neptunus equum produxisse proditus est), pro nauigatione felici dedicatus fuit? Palladi autem, quia ea dea propter ablatum Palladium erat placanda? Nauigio etiam actuario nauem adsimulat Eurip. Troad. 538 in chori verbis, quae antiquum sermonem fere aemulantur; ad nauis etiam modum et rationem a vectoribus insessae effictum eum exhibet Tryphiod. v. 62. 181. Quod vero in Virgilio fabula per se inepta placere potest, id efficitur primum eius antiquitate; nam in multis mythis hoc suus quemque sensus docere potest, quo propiores illi rerum hominumque originibus priscaeque vitae asperitati aut simplicitati sint, eo facilius in iis ferri res parum probabiles (cf. inf. ad III, 209 et 250); tum tractatione sapienter et magno cum iudicio instituta poeta omnia ab oculis remouit, quae attenuare rem et officere dignitati epicae poterant; contra multa apposuit, quae ad probabilitatem faciunt; cumque inprimis vix in stolidissimos homines cadere videatur, vt patiantur sibi tam turpem fraudem fieri, vt, suspicione de viris in Equo conditis semel orta, tamen eum intra moenia recipiant, callide poeta plura eaque, quae ad religionem spectant, rem ad hominum animos potentissimam, attulit, quae Troianos a proposito reuocarent, primum Sinonis dolos, tum Laocoontis exitium. De quibus omnibus Homerus, pro saeculi sui simplicitate, parum laborauit, fabula nude exposita Odyss. δ, 272 sqq. At Virgilii iudicium multo magis intelligas, si Quintum Calabrum et Tryphiodorum compares. Vt vnum commemoremus, noster v. 260—264 eos, qui Equo insederint, memorat *nouem* (cf. Hygin. f. 108); cum Homerus simpliciter *πάντας ἀρίστους* dixisset. Ecce tibi Quintum, qui (XII, 310 sqq.) ad *triginta*, et Tryphiodorum, qui (v. 153 sqq.) *duo ac viginti* commemorat; at Cedrenus Hist. Compend. p. 131 C *quatuor et viginti*; et, si multo magis insanientes audire lubet, legendi Tzetza ad Lycophr. 930 et Eustath. ad Od. λ, p. 1698, 1. cf. Fabrett. ad Tab. Iliac. p. 367. Varie inter hos scriptores eorum, qui Equo latuerunt, nomina tradi, vix opus est monere. Ex iis, quos Virgilius inf. II, 261 sq. recitat, Thessandrum et Machaonem nemo habet alius, nisi Hygin. fab. 108. In Equo ex aere facto, qui Athenis in arce stabat, Menestheus et Teucer cum Thesei filiis (Demophoonte et Acamante) ex Equo prospiciebant, *ὑπερκύπτουσιν ἐξ αὐτοῦ* ap. Pausan. I, 23, p. 55 satis ridicule, fere vt in Cod. Vatic. Quantum ineptierint circa hunc Equum veteres, scilicet dum seriores trac-

tatum

tatum a superioribus poetis argumentum variare et ornare volebant, saltem ex eo colligas, quod ap. Seruium ad II, 150 mensura Equi lignei traditur: *fuisse eum longum CXX latum XXX*, pedesne an cubitos, non adiectum.

EXCVRSVS IV

De Sinone.

II, 57. Etiam narrationem de *Sinone* ex Pisandro ductam a Virgilio, tradiderat Macrob. V, 2, sed v. sup. Excurs. I ad h. lib. Sinonis fraudes etiam Quintus, Tryphiod., Dictys et Dares memorant. Datum ei genus maternum commune cum Vlysse, nam filius Aesimi fuit, nepos Autolyci, cuius filia Anticlia, quae Vlyssem edidit: Schol. Lycophr. 344 et Seru. ad h. l. Videntur in eum poetae, qui Homericas fabulas ornarunt, transtulisse; quae de Vlysse narrata Odyss. δ, 244 sqq., praeiuisse autem omnibus Lesches. Nam Iliadis paruae particulam constituebat *Sinon* apud Aristot. Poet. 23. conf. Tzetza ad Lycophr. 344. Ex eodem repetita res in Tabula Iliaca n. 98. Fuit Sinon etiam fabulae Sophocleae argumentum Hesychio laudatae. Ex hac aut alia tragoedia profecisse videtur Virgilius in Sinonis oratione, quae Graecarum tragoediarum eloquentiam et acumen redolet. Est vero omnino apud Virgilium totus hic locus de Sinone eximie elaboratus et ornatus, etiam ad probabilitatem magis, quam apud caeteros. Ita apud Quintum v. 355 prope equum adstat Sinon, quod minus probabile, quam hic II, 57 sqq. In Cod. Vatic. pictura p. 43 reuinctum fune suis brachiis ducit equum Sinon. Porro apud eundem Quintum interrogatus de equo respondere recusat, nec nisi αἰκιζόμενος, verberibus, naribus auribusque resciffis, fraudem effatur. At apud Tryphiod. 211 et Cedren. Hist. p. 131 D se ipsum verberibus lacerat, vt Troianos fallat. Sapientius omnia Virgilius; etiam hoc quod in palude se delituisse narrat, v. 135. At apud Quint. v. 375 Sinon ad Equum tamquam ad asylum se recipit.

EXCVRSVS IV*

De Palamede.

II, 81 — 85. *Fando aliquod si forte tuas peruenit ad aures Belidae nomen Palamedis, et incluta fama Gloria; quem falsa sub proditione Pelasgi Insontem, infando indicio, quia bella vetabat, Demisere neci; nunc cassum lumine lugent.* Memorabile Palamedis nomen est cum aliis de caussis, tum quod in eo

 insigne

insigne exemplum habemus variatae per tragicos, inde per rhetores, tandem per grammaticos, fabulae (Diserte ex expo- sita ap. Schol. Eurip. Orest. 432 et ad Lycoph. 386. Hygin. f. 105, et ibi laudd. Seruium ad Aen. II, 81, Pompon. Sab. ad e. l.). Omnino Homerus nec patrem Nauplium nec filium Palamedem agnoscit; ita vt obscurum esset, vnde hic in res Troianas illatus sit: nisi partim e Pausan. X, 31 pr. partim e MS. Escorialensi Procli iam supra memorato docere pos- sem, *Cypriorum carminum* auctorem primum ei aditum et no- men in fabulis Troianis fecisse. Nam in primo belli appa- ratu cum Vlysses militiam detrectaret, Atridae *μαθόντες* (?) *προσποιησάμενον* 'Οδυσσέα ἐπὶ τῷ μὴ θέλειν συστρατεύεσθαι ἐφώρασαν, Παλαμήδους ὑποθεμένου, τὸν υἱὸν Τηλέμαχον ἐπὶ κόλασιν ἐξαρπάσαντες: et sub finem carminis: ἔπειτα ἐστὶ Παλαμήδους θάνατος: ita vt omnis de Palamede narratio ad Antehomerica spec- tasse videri debeat. Etsi autem, quibus modis fabula tractata a Stasino et ornata fuerit, aliunde non liquet, nisi quod e Pausania l. c. apparet, iam in Cyprio carmine lectum fuisse, quod Pala- medes tesserarum ludum excogitarit, et quod, cum piscatum iisset, Vlyssis et Diomedis fraude in aquis demersus interiisse dictus sit: e serioribus tamen scriptoribus, si com- menta eorum detraxeris, satis assequi possumus, in illo car- mine odia inter Vlyssem et Palamedem agitata, insidiasque huic ab isto factas, tum sollers Palamedis ingenium et sum- mam ex rerum vsu prudentiam fuisse adumbratam. Nec mi- rum adeo in rhetoricis scriptis nihil tritius esse Palamedis in- tegritate, iniusta nece, et Vlyssis fraude: v. c. Dion. Chrys. Or. XIII, p. 428 ed. Reisk. Or. LIX, p. 360. Inuolarunt post haec in argumentum Tragici Sophocles et Euripides, ille quidem non modo fabula Palamede, verum, vt proba- bile fit, nec minus in duplici Nauplio: sed multo clarior fuit Palamedes Euripidis, cuius fragmenta nonnulla habe- mus, et in his notissimum illud: ἐκάνετ' ἐκάνετε τὰν πάνσοφον, ὦ Δαναοί, τὰν οὐδὲν ἀλγύνουσαν ἀηδόνα Μουσᾶν: *Neci dedistis, ah, neci doctissimam, Danai, innocentem, musicam, lus- ciniam;* quod in Socratem versum est a spectatoribus, cum post eius necem in scenam reuocata fuisset illa fabula (v. in fragm. Eurip. et in Diatribe Valk.). Intellectu haud diffi- cile est, Palamedem ex tragicorum inuento sustinuisse perso- nam modo imperatoris sollertis et strenui, iuxta posita Agamemnonis superbia et cupiditate, (v. Plato de Rep. VII, p. 522 D) modo viri iusti, constantis, sapientis, quem ci- ves iniusti et ingrati pro beneficiis acceptis iniuria et male-

dicentia

dicentia persequuntur. Ad talem personam alludere puto Xenophontem de venat. I, 11, vbi vltio, quae ei a diis contigisse dicitur, respicit Nauplii consilia: quae exposita videbis v. c. ap. Schol. Lycophr. 384. Conf. Xenoph. Mem. S. IV, 2, 33. Apol. Socr. f. 26. Pari modo Vlysses in Tragicis personam induit demagogi perniciosis artibus popularem auram captantis. Amphionem in Antiope Euripides in philosophum studiis et otio litterario addictum, Hippolytum idem in sapientem Pythagoreum transformauerat.

Inde sophistae Palamedis caussam ab Vlysse proditionis accusati, ingenii ostentandi, tum rhetores exercitandi caussa, proposuere: Scilicet cum, vt in iudicio armorum inter Aiacem et Vlyssem, ita in hac Palamedis caussa materiam idoneam viderent ad argumenta eruenda et refellenda; cf. Cic. Topic. 20, f. 76. ad Herenn. II, 19. Extat sub *Alcidamantis* nomine accusatio Palamedis, κατὰ Παλαμήδους προδοσίας, quae nihil habet memorabile, praeterquam quod, vt suspicor, rerum argumenta ex carmine Cyprio adumbrata sunt; ductum est crimen a sagitta inuenta, in cuius arundine latebant litterae Paridis: crimini etiam hoc datur, quod clipeum tridente insignitum gessit, et quod inuenta rerum falso iactauit. Alia est *Gorgiae* defensio ὑπὲρ Παλαμήδους ἀπολογία (vtraque in Reiskii Oratt. Gr. Vol. VIII) Sophisticis argutiis referta; vbi etiam p. 118 locus de inventis diserte tractatur: de quibus cf. Fabricii B. Gr. I, 23. Inprimis loc. Sophoclis in Palamede ap. Achill. Tat. ad Arat. p. 122. Vranolog. Petau. Ex serioribus Sophistis locum habemus in Philostrati Heroicis c. 10 sq., qui, cum omnino pro Achille, forti quidem, sed iracundo, peruicaci et immani homine, Palamedem, quippe perfectae sapientiae et virtutis exemplum, ab Homero delectum esse cuperet, quem epica narratione celebraret, cumulauit in Palamedem omnia, quae in sapientem Stoicorum cadere possint; contra Vlyssis prudentia ad fraudes meras, scelesta consilia et bonorum obtrectationes refertur. Exponuntur copiose semina et caussae odiorum inter hunc et Palamedem; sollertia huius inuenta et consilia: in quibus hoc memorabile, quod pestilentia tentatos Achiuos iubet tenuiore victu motuque intentiore vti; interdicit mercatu carnium exercitum, pomis vero et oleribus refectos milites vult, in altum euectos, laboribus assiduis exerceri (§ 4). Non multum ab his abludit narratio in fragmento τῶν Τρωϊκῶν e cod. XXIV Biblioth. Vffenbach. p. 682—686, vbi et hoc occurrit, quod, dum lapidibus obruitur, Palamedes exclamat:

 χαῖρε,

χαῖρε, Ἀλήθεια, πρὸ ἐμοῦ γὰρ τέθνηκας: tum in Tzetzae Antehomericis v. 114 sqq., in quibus eadem verba sic reddita sunt: Χαῖρε, Ἀλήθεια κυδρή, πρόθανες γὰρ ἐμεῖο. Hoc singulari in Palamedem studio captos videre licet etiam Grammaticos: finguntque ii adeo Palamedem poetam fuisse, cuius Homerus nullam mentionem fecisse dicitur inuidia contactus; v. Suid. h. v. Iam Dictyn II, 15 et Daretem c. 19 sqq., suppositiios auctores, commemorare nihil attinet, quorum ille rhetorice historiam commentitiam conscripsit, hic declamatorie idem argumentum persequutus est. Poeta noster, an veteris scriptoris exemplo, nescio, Palamedis nomine praeclare vsus est ad auctoritatem Sinonis dictis comparandam, siquidem illi Sinon comes fuit et consanguineus. Quod autem, *quia bella vetabat*, occisus ab Achiuis narratur, recedit a vulgari narratione, qua proditionis arguebatur, litteris ab Vlysse per fraudem submissis.

In Palamedis stemmate turbas fecere iam veteres. v. Burm. in Argonaut. voc. *Nauplius*, et Not. ad Apollod. p. 274 sq., et ipse Maro in eo lapsus est, cum *Belidem* eum appellat. Nam is Palamedes, de quo agit, Nauplii Euboici e Clymene, Catrei filia, erat filius; cumque mater esset soror Aeropes Plisthenі nuptae, quae Agamemnonem et Menelaum partu ediderat, Atridas ille materno genere attingebat. Diversus fuit Nauplius, qui ad Argiuas fabulas spectat, Neptuni et Amymones filius: quae cum Danai esset filia, Belique adeo neptis, hactenus Palamedes, perperam ab eo ductus, *Belides* dictus est. Septimo gradu a Belo originem trahere falso dicitur a Lutatio ad Statii Achill. I, 94 et a Seruio ad h. l. Aen. II, 81, vbi Apollonio auctore id traditur.

EXCVRSVS V
De Laocoonte.

II, 199. *Hic aliud maius miseris multoque tremendum Obiicitur magis atque improuida pectora turbat; Laocoon.* Sequitur apud poetam locus vel nuperis virorum doctorum disputationibus nobilissimus, et a Virgilio summa cum arte tractatus; super quo et nobis liceat partim de poetae inuentis, aut vnde ille narrationem eiusque ornamenta acceperit, partim de Vaticano similis argumenti signo quaerere, num ei quicquam cum poeta commune sit. Sed ad vtramque quaestionem satis expedita fore videtur responsio, si viderimus, qui alii poetae veteres fabulam de Laocoonte tractarint, et ornarint.

Et

Et primum quidem varie omnino olim a variis narrationem hanc esse tractatam, vel ex serioribus scriptoribus intelligimus, qui nihil aliud fecisse putandi, quam vt superiores auctores aut seruiliter imitarentur aut exscriberent. Exponunt autem illi narrationem de Laocoonte copiose et in multis diuerse.

Ita apud Quintum Calabrum XII, 388—409 grammatici potius quam poetae loco in multis habendum, iam tum, cum hasta percusserat Equum Laocoon, Palladis numine terra sub eius pedibus mouetur, vnde eum repentino terrore attonitum stupor et ἀκηδείη occupat. Mox tamen, cum Equus v. 436 etc. in vrbem duceretur, ille non desistit hortari et obtestari Troianos, vt eum comburerent; tum ex insula Calydna Minerua dracones aduocat, qui, dilapsa, quae aderat, turba, v. 466—490 duo Laocoontis filios correptos malis frangunt, frustra ad patrem manus tendentes, Πατρὶ φίλῳ ὀρέγοντε ἑὰς χέρας. οὐδ᾽ ὅς ἀμύνειν Ἔσθενεν. Inde duo dracones non, vt apud Virgilium, in Mineruae templum in arce confugiunt, sed sub terram euanescunt, circa templum Apollinis in arce Pergamo, vbi adeo cenotaphium iis factum narrat (In ipso templo Apollinis Thymbraei filios interiisse Tzetza memorat ad Lycophr. v. 347, nescio an alio rei auctore). At pater oculis capitur. Hactenus Quintus, qui, quam diuersus in multis sit, obuium est. Tryphiodorus Laocoontis plane nullam mentionem facit, vti nec Dictys et Dares. At Hyginus f. 135, proxime ad Virgilium, patrem cum filiis necatum narrat. Facit is, nisi ab exscriptore vel excerptore corruptus est, Laocoontem Acoetis filium, Anchisae fratrem; at Antenoris filium tradit Tzetza ad Lycophr. 347. Apud eundem Hyginum Laocoon est Apollinis, non Neptuni, sacerdos, et contra eius voluntatem vxorem duxit, eique ab Apolline dracones immittuntur; quae non admodum ab iis discrepant, quae Seruius ad v. 201 ex Euphorione adfert. Filiorum quoque duorum nomina apud Hyginum adscripta sunt: *qui filios eius Antiphantem et Thymbraeum necarent.* at apud Seru. ad v. 211 Thessandrus *Ethronem* et *Melanthum* nominatos edidit. Quid? quod et draconum nomina occurrunt; *Porces* quidem apud Lycophr. v. 347, vbi Tzetzes alterum *Chariboeam* excitat (ἢ Πόρκης — ἢ Χαρίβοια), vtrumque etiam ex Lysimacho commemorat Seruius l. c. et, si alteri Seruii loco ad v. 204 fides habenda, nomina ea iam Sophocles in Laocoonte protulerat. Dracones ingeniose satis *Typhonis soboles* produntur a

Quinto v. 443. Ab eodem dracones a Calydna arceffuntur, feu potius a Calydnis, cum Lycophrone l. c. (ad quem loc. v. Schol.), quae duae funt infulae iuxta Tenedum. Apud Virgilium ab ipfa Tenedo prodeunt, in quo Hyginum habet confentientem. Immoramur his per fe leuibus eo, quod vel ex his intelligitur, varie olim hanc fabulam a pluribus poetis fuiffe tractatam. Sed liberior nobis progrediendi locus datur, et poffumus etiam fcriptores laudare Virgilio antiquiores, qui de Laocoonte egerint. Nonnullorum quidem nomina iam ante adfcripfimus. Etfi *Theffandrus* quidem, modo e Seruio memoratus, excitari a nobis non poteft; nam is *Pisandrus* effe videtur, quem fupra ad horum Excurff. princip. ad feriores auctores relegauimus, corrupte ille et alias *Tifandrus* vocatus. Alter autem fcriptor, a Seruio laudatus, *Lyfimachus* Alexandrinus fine dubio fuit; non ignobilis olim auctor περὶ Νόστων, quem cum aliis fimilis argumenti fcriptoribus laudatum vides in Schol. Apollon. I, 558 et particulam ex primo eius libro in Tzetza ad Lycophr. 874. cf. Voff. de Hift. Gr. lib. III, p. 180 a. Attigit etiam fabulam *Lycophron* poeta, qui et ipfe Alexandriae vixit, Ptolemaei Philadelphi aetate, in Caffandra v. 347. Alius fuit ex fchola Alexandrina, qui fabulam de Laocoonte non attigit tantum, fed pertractauit, et ille quidem poeta olim clariffimus, *Euphorion*. Ex eo fabulae ornamenta nonnulla fatis recondita narrat ad h. l. v. 201 Seruius, et ex eo, puto, corrupte tamen, Pompon. Sab. Omnino quidem Euphorionem fabulas Troianas fuo more tractaffe et narraffe, ex iis patet, quae eum de Laodice, Priami filia, diuerfe ab Homero et Lefcheo σὺν ἐσθλῇ ἀκοίτῃ, narraffe Paufanias prodit lib. X, 26 p. 864. Potuit autem de Laocoonte agere Euphorion, in opere, (Μοψοπία vel Ἄτακτα infcriptum erat) quo reconditae et obfcurae ex tota fabulari hiftoria fabulae non fecus atque a Callimacho in Αἰτίοις et a Lycophrone in Caffandra erant expofitae. v. fup. ad Ecl. VI, 72. In quinto libro, qui Chilias infcriptus erat, prifca oracula, eorumque euentus, collegerat, adeoque et ea, quae excidium Troiae antecefferant, memorare debuit: vt iam fup. Exc. I monitum eft.

Non vana hinc fufpicio oriri poteft, Euphorionem etiam Virgilio in hac fabula ante oculos pofitum fuiffe. Nam, quam magnifice Virgilius de eo poeta fenferit, ex Ecloga VI, 72 et X, 50 intelligitur; vnde etiam Quinctil. X, 1, 56 *Quid? Euphorionem transibimus? quem nifi probaffet Virgilius, idem nunquam certe conditorum Chalcidico verfu carminum feciffet in*

Bucolicis

Bucolicis mentionem. Et omnino Alexandrinis poetis inprimis operam dedisse Virgilium nostrum, ex iisque profecisse in doctrina poetica, qua excellit, admirabili, et in simplicitate orationis pura, tersa ac nitida, cui dignitatem tamen et grauitatem, qua illi carent, ex Tragicis, vt supra exposuimus, petitam adiecit, coniicimus. Certe ex illis poetis tota Augustei saeculi elegantia ac nitor fluxisse videtur, et Romae ab elegantioribus hominibus Alexandrinos illos vnice frequenti lectione tritos fuisse, vel ex Cicerone apparere puto Tusc. Qu. III, 19, vbi Ennium *ab his Euphorionis cantoribus* (h. e. iis, qui eum vel latine redderent, vt Cornelius Gallus, vel eum imitatione sequerentur aut omnino valde frequentarent) contemni ait: scilicet torsiorem et puriorem Euphorionis orationem iudicabant Enniana. Etiam Tiberium Caesarem Euphorionem, Rhianum, et Parthenium admodum probasse, vt et eorum imitatione carmina graeca scriberet, e Sueton. Tib. 70 constat. Non igitur veri adeo dissimile videri potest, si quis Euphorionem a Virgilio in hac fabula expressum esse censeat, cum, quae a Seruio ex eo commemorentur, Virgilianis fere conueniant. Idem in fabula de Coroebo auctor Virgilio fuisse perhibetur: inf. Excurs. X.

Tota tamen ratio, qua poeta hoc episodium tractauit, tragicum potius spiritum orationemque affectibus grauem et ornatam prodere videtur. Debuit autem in multis tragoediis graecis latinisque, quarum argumenta excidium Troianum respicerent, haec narratio occurrere. Inprimis tamen nobilis olim fuit *Sophoclis* tragoedia, *Laocoon* inscripta, e qua versus aliquot seruauit Dionys. Halic. I, 48 (quem vide) et duo alios Harpocration in *ἀγυιᾶς*. Ex eadem esse videtur, quod Eustath. ad Odyss. p. 1496 l. 36 a Sophocle Equum Troianum eleganter *δοῦλον* dictum memorat. An ex illa Sophoclis, nescio, sed ex aliqua certe Graeci poetae tragoedia breuiter narrata est fabula ab *Hygino* f. 135; iam autem is cum Virgilio multo magis, quam cum caeteris auctoribus, consentit.

Iam omnium horum fontem vnum aliquem ex Cyclicis poetis fuisse, iam dudum suspicabar, inprimisque Leschen, quem vtique Quintus expressisse visus erat. Dubitationem tamen faciebat hoc, quod Tabula Iliaca, quae post Homerum et Arctinum ex *Iliade parua* expressa est, Laocoontem ignorat. Sed potuit ea res ac debuit cum caeteris, quae desiderantur, in altera Tabulae parte, quae periit, exhiberi. Nunc ex Procli fragm. haec tradere licet: Praecipuus huius fabulae

fabulae fundus fuit Ἰλίου πέρσις Arctini: in cuius initio statim expositum fuit: ὡς τὰ περὶ τὸν ἵππον οἱ Τρῶες ὑπόπτως ἔχοντες, περιστάντες βουλεύονται, ὅ, τι χρὴ ποιεῖν· καὶ τοῖς μὲν δοκεῖ κατακρημνίσαι αὐτόν, τοῖς δὲ καταφλέγειν. οἱ δὲ ἱερὸν αὐτὸν ἔφασαν δεῖν τῇ Ἀθηνᾷ καταθῆναι. — ἐν αὐτῷ δὲ δύο δράκοντες ἐπιφανέντες τὸν Λαοκόωντα καὶ τὸν ἕτερον τῶν παίδων διαφθείρουσιν. Contra in *Iliadis paruae* argumento nulla Laocoontis fit mentio. Secundum hunc alium habeo, quem primum fabulae auctorem nominare possis, *Bacchylidem*; nam is, Seruio quidem teste, *de Laocoonte et uxore eius vel de serpentibus a Calydnis insulis venientibus atque in homines conuersis* meminerat; Qui, si antiquus ille fuit μελοποιός, Pindari aequalis, non nisi obiter in lyricis suis fabulam attingere potuit, vt tamen eius verba pro fundo essent reliquis poetis. Vna adhuc superest fabulae de Laocoonte narratio ap. Petron. c. 89 in ἁλώσει Troiae v. 29 sqq., sed ea ex Virgilio, in nonnullis tantum non pueriliter, in aliis declamatorie omnia in maius efferendo, expressa (etsi in multis bene eam aduersus Tollium, qui in Fortuitis p. 14 Petronium cum Virgilio contulit, defendat Burm.), siue is vere tabulam aliquam tum superstitem ante oculos habuerit, siue habere finxerit. Inter alia, cum Virgilius intactum reliquisset, vtrum Laocoon morsu serpentis perierit, nec ne, ille v. 49 sqq. patrem cum filiis exanimatum exhibet, porro v. 44 de pueris: *paruulas illi manus Ad monstra vertunt; neuter auxilio sibi, Vterque fratri transtulit pias vices, Morsque ipsa miseros mutuo perdit metu.* Placent haec mutui fratrum amoris cogitatione; sed accuratius dispicienti vix ex rerum veritate dicta videri possunt; sibi enim, non alteri, *in graui ac repentino terrore* consulit quisque; et importuno verborum lusu expressa talia nolis. Sed haec iam praeclare animaduersa a Lessingio in Laocoonte p. 57 videas. Caeterum, quod *paruulas manus* tribuit, admodum pueros videtur significare velle; et Virgilius: *parua duorum corpora* natorum. Talia quoque in Codicis Vaticani pictura, admodum inscite facta, expressa videas. Si tamen sacrificanti patri ministerium praestiterunt, tamquam Camilli; vix adeo teneros exhiberi a poeta posse putes. Et tales impuberes (quamquam et ii ipsi reprehensi, quod patris speciem non satis aequant. vid. *Richardson, Descript. de diuers Tableaux* etc. p. 513. Comes *de Caylus* Tom. XXV Mem. de l'Ac. des I. p. 329) in nobilissimo illo Laocoontis cum filiis duobus signo, quod olim Viridarium Pontificis Max. Romae, nunc Museum Pio-Clementinum habet, siue Rhodiorum artificum

tificum opus, siue eius exemplum, exhibentur. In reliquis, meo quidem iudicio, aut nihil in signo illo occurrit, quod magnopere cum Virgilio conueniat; aut vnum et alterum, quod adeo, nec artificii vel carminis ratione ita postulante, diuersum sit, occurrit; contra vero, id, quod in opere Vaticano inprimis attendendum erat, momentum rei gestae, quod artifex cum iudicio delegit, in carmine ne quidem attingitur: serpentum autem nodi prorsus sunt diuersi; nam vterque serpens implicita Laocoontis ceruice supra caput eius eminet. Quae cum ita sese habeant, parum materiae ei disputationi inde suppetere videri possit, vtrum poetam artifex, an is, poetam sequutus sit. Neuter enim alterum, neque vterque commune aliquod exemplum, vel eundem auctorem, ante oculos habuisse, sed vterque suos auctores (quos plures in hac fabula extitisse vt constaret, supra a nobis allaboratum est), suaeque artis rationes sequutus esse dicendus. In hanc tamen de discrimine inter poetae et artificis opera, eorumque caussas ac rationes, disputationem incidisse Lessingium, est quod gratulemur, cum ei librum praeclarum eo nomine inscriptum debeamus. In Holdsworthii et Spencii Annotat. et Obss. ad h. l. etiam nonnulla nuper legimus, sed vulgaria fere, partim et falsa.

EXCVRSVS VI

Laocoontis clamores.

II, 222. *Clamores simul horrendos ad sidera tollit* Laocoon. Quae docti viri nostrates nuper super h. l. disputarint, recenti tenetur memoria. Mihi quidem, quid in poeta excusandum vel defendendum videri debeat, nondum satis liquet. Certe ne clamores memoraret, nihil eum deterrere potuit. Nam in Laocoonte nec herois aut magni viri fortitudo et constantia, nec Romani pectoris gladiatoriis spectaculis efferati immanitas omnino vllum habere potest locum. Agendum erat poetae inprimis hoc, vt portentum terroris et horroris plenum offerretur, quo Troiani obstupefacti suspicionem fraudis animo dimitterent et Equum in vrbem reciperent. In tali consilio *clamoris* ratio haberi a poeta poterat hactenus, quod ad terrorem augendum clamores ingentes, quos tolli audias, facere possunt et ipsi, in tam atroci casu, in quo naturae impulsus ita fert, vt clamorem tollat. Neque ea res fastidium aut reprehensionem habere potest. Enimvero doloris victi, questusque repressi vel temperati, laus omnino fuisset nulla. Non enim de pugna vulnereque accepto agitur. Nihil hic de virtute militari, nihil de fortitudine

dine sapientis. Constantiam ac tolerantiam in prodigio eiusque horrore declarando nemo desiderat. Aliter res se haberet in Laocoonte in scenam producto, quando mores eius simul sunt exprimendi. Virgilius vero omnia ad terrorem efferre et debuit et voluit. (Scilicet, quod iam alio loco (*Antiquar. Abhandlungen* II St. pr.) a me monitum est, cum multa subtiliter et acute super Laocoonte disputata sint, inprimis super comparatione carminis et symplegmatis, sunt tamen pleraque a re et a poeta aliena. Inanis erat disputatio omnis, vtrum artifex poetam, an hic artificem, ante oculos habuerit; restat enim tertium, quod verum est, habuisse vtrumque diuersos auctores quos sequeretur; fuisse quoque vtriusque consilium plane diuersum: alter enim hoc efficere voluit, vt miserationem moueret, alter autem, Maro noster, vt terrorem. Haec si animaduerteris, vt saepe fit, omne acumen concidit: redit res ad summam simplicitatem).

EXCVRSVS VII

Equus Troianus in vrbem inductus.

II, 237 sqq. *Scandit fatalis machina muros* etc. Non male haec, sine dubio e vetere poeta, ornantur apud Tryphiod. v. 318 sqq. Pallas ibi ipsa Equum impellit, Iuno autem et Neptunus portae compagem laxant. Priamum ipsum inducendi auctorem fuisse, etsi Cassandra reclamante, alii tradiderant; vt ex Hygino f. 108 intelligitur. Omnino plures hanc narrationem ornandi modi, variis nouis casibus ac miraculis rerum intextis, apud veteres fuisse videntur; cum illa a tenuissimis initiis profecta esset; v. sup. Excurs. III. Iam Odyss. ϑ, 492 Vlysses Demodocum hortatur: Ἀλλ᾽ *ἄγε δὴ, μετάβηθι καὶ ἵππου κόσμον ἄεισον Δουρατέου, τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν* Ἀθήνῃ, *Ὅν ποτ᾽ ἐς ἀκρόπολιν δόλον ἤγαγε δῖος* Ὀδυσσεὺς, *Ἀνδρῶν ἐμπλήσας, οἳ Ἴλιον ἐξαλάπαξαν.* Inde Demodoci ipsum carmen subiicitur v. 500—520, in quo nihil est quod admodum improbes. At omnem *πιθανότητα* egressus est Homerus in notabili episodio de Helena Equum obambulante Odyss. δ, 274 sqq., quod haud dubie in alio vetere poemate accuratius fuit tractatum, vti etiam ex Tryphiod. 442 sqq. apparet, vbi propius ad veri aliquam speciem res exposita. Mihi de illo loco, quo primo obtutu nihil absurdius esse potest, cum Helena optimates Achiuorum nominibus compellat voce vxorum assimulata, ita statuendum videtur, vt, suspicione de conditis in Equo Achiuis semel orta, Helena accesserit, et varia tentauerit, quo efficeret,

ret, vt, qui inclusi essent, feminae sibi amicae se proderent. Itaque non modo se suumque nomen professa suamque erga Achiuos, populares suos, beneuolentiam et in pristinum maritum fidem intemeratam testata est, verum etiam reditus sui ad Achiuos et in Graeciam desiderium commemorauit, quod sibi commune esset cum vxoribus Achiuorum apud Troiam desidentium; quippe quae votis precibusque assiduis reditum maritorum expeterent. Quae vt tanto magis ad affectum mouendum essent dicta, mulierum istarum, quippe quas olim familiares sibi habuerat, ipsa verba, blandasque maritorum suorum compellationes vocesque adeo ad desiderii amorisque significationem compositas imitatur. Nec multum aberat, quin ea res successum haberet. Omnium enim animis recordatione et miseratione coniugum relictarum motis, multi se vix continebant, quin Helenae responderent.

EXCVRSVS VIII
De nocte Troianis funesta.

II, 250 sqq. *Vertitur interea coelum et ruit Oceano nox* etc. Praeiuisse Ennium Annal. VI *Vertitur interea coelum cum ingentibus signis* Macrobius VI, 1 obseruauit; id quod tantum ad verba pertinet, de quibus v. sup. Exc. II. Rem iam Lesches docuerat, qui suam de Troia capta narrationem sic erat orsus: Νὺξ *μὲν ἔην μέσση, λαμπρὴ δ' ἐπέτελλε σελήνη*, quando Sinon facem sustulit, apud Schol. Lycophr. 344. Omnino tamen Virgilius Euripidem ante oculos habuit Troad. 542 sqq. Adde chorum Hecubae 914 sqq. Alia de hac nocte, deque mense et anno tradentur inf. ad lib. III Exc. II pr. Facem diximus a Sinone sublatam, quae vulgaris est narratio; legebatur illa quoque in Arctini Excidio Ilii, vt e Proclo discitur. at inf. Aen. VI, 517 ab Helena factum narratur. Coniunxit vtrumque Tryphiod. 498 sqq. et potuit sane alterum post alterum fieri. Ab Antenore facem sublatam et aluum equi apertam alii tradiderant: Schol. Lycophr. 340. At in hoc ipso loco II, 256. 257 facem nauis imperatoria Agamemnonis extulisse dicitur: *flammas cum regia puppis extulerat;* quod Seneca sequitur et imitatur Agam. 427. 428. Sed hoc est signum non proditionis, sed profectionis, classi ab imperatore datum. Post haec videamus, qualem oeconomiam rerum per hanc noctem poeta dispescuerit. Nox non erat illunis, aut sublustris: sed plenilunium: v. not. v. 255. Classis a Tenedo redux face e naui praetoria sublata ad littus Troianum appellit; aperit iis portas globus heroum,

roum, qui ex Equo prodierant: 250—267. Per fomnum Aeneas Hectoris viſo monetur, vt fugiat: 268—297. Expergefactus caede et incendio omnia miſceri videt; exit domo, et cum manu alia Troianorum per mediam vrbem incedit: 359. Occurrit Androgeos, quo cum comitibus caeſo Troiani Coroebo auctore caeſorum arma induunt; at eiusdem Coroebi temeritate proditi cladem accipiunt. Aeneas cum paucis ad acropolin peruenit: 437. Pugnatur et hic, ſed cum Troianorum ſtrage. Aeneas motus adſpectu caedis Priami, tum a Venere monitus, domum ſuam repetit: 559. 588—632. Anchiſen patrem, primo reluctantem, mox prodigio monitum, cum coniuge et nato abducit: 720. Iam vrbem egreſſus deſiderata vxore redit in vrbem: ab eius vmbra meliora edoctus ad ſuos redit, et ſub diei ortum (801) Idam fuga petit.

EXCVRSVS IX
De Penatibus, Palladio et Veſta.

II, 293. 296. 297. *Sacra ſuosque tibi commendat Troia Penates — Sic ait et manibus vittas, Veſtamque potentem, aeternumque adytis effert penetralibus ignem.* Quid tandem illud ſit, quod Aeneas capta Troia ſecum in Italiam abduxerit, nam modo Penates, modo Palladium, modo Veſta memoratur, fuerintne priuati Aeneae an publici Penates, et qua ſpecie vel fuerint vel ſint crediti, paucis iuuat inquirere, quantum quidem ad loca nonnulla poetae declaranda facere id poteſt; quandoquidem poeta Penatium religione tam praeclare vſus eſt ad maiorem Aeneae fatis, errori et ad Italiam acceſſui, dignitatem mirationemque conciliandam. Multo enim auguſtiora omnia videri facile intelligas, ſi inferre Aeneam Latio Penates (*inferretque deos Latio*) quam Latium acceſſiſſe audias, et ſic porro. Primum poeta *Palladium* rem facit a Penatibus diuerſam, abreptum illud ab Vlyſſe et Diomede lib. II, 163 ſqq. *impius ex quo* etc. At, quos Aeneas aſportauit, *Penates* fuere. Primus de iis locus eſt Aen. II, 293 ſq., vbi Hector per ſomnum ad Aeneam: *Sacra ſuosque tibi commendat Troia Penates; Hos cape fatorum comites.* Paullo poſt v. 296 *Sic ait, et manibus vittas Veſtamque potentem Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.* Et mox, poſtquam Anchiſen in humeros receperat, v. 717 *Tu genitor, cape ſacra manu patriosque Penates.* Medio loco, quod poetae facere poſſunt et ſolent, alterum, *Penates*, tacuit, et ſolum *vittas Veſtam et ignem* memorauit, tamquam partem *ſacrorum*, quae primo

et

et tertio loco memorauit: *Sacra suosque Penates;* scilicet *sacra* vniuerse, et in iis etiam *Penates*. Etiam Seneca de Benef. III, 37 *Anchises complexus sacra ac Penates deos*. Tandem Aeneas de se lib. III, 12 *feror exsul in altum Cum sociis natoque Penatibus et magnis dis*. Ex naturali verborum ordine alii *Penates*, alii *magni dii* esse debent. Atqui communis est veterum opinio, eosdem fuisse *Penates* et *deos magnos* e Samothracia. Varronem et Heminam Cassium laudat Seru. ad I, 378 (vnde Pompon. Sab. ad I, 68 sua transtulit) et Macrob. III Sat. 4: adde Seru. ad II, 296. III, 12. Iidem *dii patrii*, *θεοὶ πατρῷοι*. Sed et ipse Virgilius III, 159, vbi Penates Aeneae per somnum apparent: *Tu moenia magnis magna para*. Videntur adeo eadem esse *Numina magna* v. 264. Itaque declaratiue in illo III, 12 loco positum esse debet: *Penatibus et magnis dis*. cf. not. ad ea loca. Iidem *diui*, et declaratiue III, 148 *Effigies sacrae diuum Phrygiique Penates*.

De Palladio et Vesta mox videbimus, paucis praemissis de *Penatibus*. Ex locis laudatis colligi posse videtur, omnia ista adeoque et ipsos Penates in Aeneae domo fuisse; namque ex ea efferuntur. Atqui hoc poetae consilio, et aliorum locorum sententiae, ipsique rei, repugnaret. Nam *publici Troiae Penates*, *dii patrii*, non Aeneae priuati esse debuere, qui in Italiam abducti ad Romanos tandem peruenerunt. Et sunt loca, in quibus passim *Troiae Penates* dicuntur. Sic II, 293 *Sacra* suosque *tibi commendat* Troia Penates. VII, 121 *Vosque, ait, o fidi* Troiae *saluete* Penates. V, 62 *adhibete* Penates *Et patrios epulis, et quos colit hospes Acestes*, et v. 632 O patria et *rapti nequicquam ex hoste* Penates. Tandem IX, 258 *Excipit Ascanius: Per* magnos, *Nise*, Penates Assaracique Larem *et canae penetralia Vestae*. Et in ipso illo loco II, 297 *adytum penetrale* commemoratur, quod ad templum spectare debet. Si igitur publici Penates fuere, poeta obscurum et intactum reliquit, cur in Aeneae domo Penates publici habebantur, et quomodo ad Aeneam potissimum Penatium cura spectabat. Poetae satis erat, Hectoris vmbrae monitu id factum declarare. Eo loco, quo de Aenea *τὰ ἱστορούμενα* adscrimus (Disquis. II, de rer. inu. s. VI. Excurs. XVII ad lib. II. Excurs. I ad lib. III et al.), plura olim esse commemorata apparebit, quibus poeta insistere et rem, tamquam vulgatam satis, tacite sequi poterat. Sed, quod inprimis eius animum impellere potuit, est forte hoc, quod Aeneam sacerdotio functum tradiderat antiquitas. Certe ex Dict. IV, 17 disci-

 mus,

mus, *Apollinis sacra cum praecipue* esse tuitum; et, secundum Menecratem Xanthium a Dionys. Halic. I, 48 excitatum, Aeneas ad defectionem a Priamo hoc ipso erat adductus, quod *sacerdotii dignitate* ab eo fuerat exclusus, ἄτιμος ἐὼν ὑπὸ Ἀλεξάνδρου, καὶ ἀπὸ γερέων ἱερῶν ἐξειργόμενος. Fundus rei Iliad. ν, 461 αἰεὶ γὰρ Πριάμῳ ἐπεμήνιε δίῳ, Οὕνεκ' ἄρ' ἐσθλὸν ἐόντα μετ' ἀνδράσιν οὔτι τίεσκεν. Caeterum vulgo in arce Penates seruati narrantur; cf. Dionys. Halic. I, 46. 69 et al. et hoc ex perpetuo veterum ciuitatum more ita se habere debuit. Hoc tamen sequi poeta non potuit, qui Aeneae domum in alia vrbis parte sitam esse voluit, vnde mox ad arcem accurreret. Apponam Hellanici Lesbii, vetustissimi scriptoris, narrationem ap. Dionys. Halic. I, 46. 47. Vrbe capta, inquit, Aeneas cum suis Dardaniis se recepit in arcem Pergamum, ἐν ᾗ καὶ ἱερὰ τὰ πατρῷα τοῖς Τρωσὶν ἦν, eamque defendit. Cum tamen videret, hostium impetum diu sustineri non posse, hominum corpora καὶ τὰ ἱερὰ τὰ πατρῷα et opes seruare studet; tum, infirma multitudine praemissa, ipse cum iuuenibus in Idae munitiora loca discessit, ἀγόμενος ἐπὶ ταῖς συνωρίσι τόν τε πατέρα καὶ τοὺς θεοὺς πατρῴους. Inde induciis cum hostibus factis discessit, παραλαβὼν τὸν πατέρα καὶ τὰ ἕδη τῶν θεῶν h. e. simulacra. Et agro Laurente capto c. 55. f. alii in locum indi[illegible]m Penates (τὰ ἕδη τῶν θεῶν) e nauibus efferunt, alii vero bases (βάθρα) et aras ipsis statuunt, mulieres autem cum vlulatu et choreis sacra prosequuntur, et c. 57 ἱδρύεται τὰ ἕδη τῶν θεῶν ἐν τῷ κρατίστῳ.

Fuisse autem Penates simulacra deorum, et quidem, cum ab Aenea portari possent, lignea, formaque deorum solita, ex locis seqq. apparere videtur: III Aen. 148 *Effigies sacrae diuum Phrygiique Penates, Quos mecum a Troia mediisque ex ignibus vrbis Extuleram, visi ante oculos adstare iacentis*, et v. 173 *coram cognoscere* vultus Velatasque comas praesentiaque ora *videbar*. Seruius ad III, 148 haec habet: „*Varro* sane *Rerum Humanarum secundo* ait, Aeneam deos Penates in Italiam reduxisse (hoc et Macrob. III, 4 repetit), quaedam „lignea vel lapidea sigilla, quod euidenter exprimit dicendo: *Effigies sacrae diuum Phrygiique Penates*; quamuis alio „loco alias opiniones sequutus diuersa dixerit.“ Romam, vt mox videbimus, deducti arcana primum religione haberi, mox tamen hominum conspectui subiici ac vulgari coeperunt. Nam Dionys. Halic. I, 68 Romae in aede deum Penatium sub Veliis (v. paullo inf.), duo Genios seu adolescen-

tes

tes sedentium habitu et hastam manu tenentium viderat, eoque Timaei fidem eleuat, qui mera κηρύκια, caduceos, esse ab indigenis audierat; forte tamen neo hoc falso, si id ad informia rudis artis opera referas. In numis, gemmis, marmoribus, vt in Tab. Iliaca n. 98 et 117 (sed talia vnicuique, libros euoluenti, occurrentia ambitiose memorare piget), Anchises Aeneae humeris haerens tenet capsulam vel aediculam, qua Penates inclusi sunt; in aliis tamen Palladium tenet; quod nonnunquam ipsis Aeneae manibus insistit; nam peplo inuolutos Penates tenens Aeneas (πέπλοις περισχών, vt Lycophr. 1266) mihi nondum in priscis monumentis occurrit.

Haec igitur simulacra, hos Penates, Italiae inferri, fatale erat. cf. III, 167 sqq. Atque habuit vtique res euentum suum; collocati sunt Penates Lauinii (secundum Lycophr. 1261 in Palladis templo), vnde mox, Alba Longa condita, cum in nouam vrbem deducendi essent, cedere loco noluerunt, v. Dionys. Halic. I, 67. Orig. G. Rom. 17 et alios. Romam tamen aliquando migrare non recusarunt, siquidem Penatium aedes Romae fuit sub Velia, non longe ab aede Vestae, v. Dionys. ibid., incendio Neroniano deleta. v. Tacit. Ann. XV, 41. Non enim recte alii tradiderunt in Vestae templo Penates seruatos. v. ad Tacit. l. c. cf. Donat. III, 3 de Vrbe Roma.

Etiam *Vestam* cum *igni aeterno* Aeneas abstulisse Troia creditus. Aen. II, 296 *vittas Vestamque potentem* effert Hectoris vmbra. Adde V, 744. 745. Ouid. Fast. III, 423 sqq., vnde *Iliaci foci* Vestae, *Iliaci ignes* etc. In sacro Lauiniensi a Coss. faciendo cum Penatibus etiam Vestae sacrificatum, Macrob. III Sat. 4 et Seru. ad Aen. II, 296 notarunt.

Palladium tandem, h. e. signum Palladis, antiqua religione cultum et *diiperis* habitum (v. Apollod. III, 12, 3, et Not. p. 744 sqq.), cum ipsis Penatibus Aeneam extulisse narrant quidem alii, poeta vero, vt supra dictum, non memorat, quippe qui eam narrationem sequitur, quae pro antiquiore habenda est, furtim illud ab Vlysse et Diomede iam ante Troiam captam ablatum fuisse, v. Aen. II, 164 sqq., Heleni consilio, v. Conon. 34, ab Antenore proditum Achiuis, vt alii addunt; sed res variis modis a poetis ornata. Ita sponte et volentem sequutam esse Palladem alii memorauerunt. vid. Ouid. Fast. VI, 431. In quem sensum Tryphiodori v. 54 ex

lectione Cod. Medic. (secus quam Lennep. ed. Coluth. v. 196 volebat) est constituendus. Ἦλθε δὲ καὶ Δαναοῖσιν ἑὸν βρέτας ἁγνὸν ἔχουσα Ληϊστὴ μὲν ἐοῦσα, φίλοις δ' ἐπίκουρος Ἀθήνη, h. e. *furto quidem abducta, Achiuis tamen propitia.* Distinguendus autem hic Vlyssis in vrbem ingressus ab altero illo, quo mendici habitu res et consilia Troianorum speculatus est. v. Odyss. δ, 244 sqq. Eurip. Hecuba 239 sqq. add. Rhes. 501. 710 sq. Quintus Cal. vtrumque ingressum tantum strictim memorat, V, 278. X, 346, quod miror, nam Leschen in eo exponendo operam nauasse discimus ex Procli argumento Iliadis paruae: Ὀδυσσεὺς δὲ αἰκισάμενος ἑαυτὸν, κατάσκοπος εἰς Ἴλιον παραγίνεται, καὶ ἀναγνωρισθεὶς ὑφ' Ἑλένης, περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς πόλεως συντίθεται. κτείνας δέ τινας τῶν Τρώων ἐπὶ τὰς ναῦς ἀφικνεῖται. καὶ μετὰ ταῦτα σὺν Διομήδει τὸ Παλλάδιον ἐκκομίζει ἐκ τῆς Ἰλίου. Sequitur tunc de principibus in Equum se abscondentibus. Ex loco altero Quinti laudato X, 346 discas Alcathoum, custodem Palladii caesum, esse eum, quem in gemmis prostratum ante Diomedem vides. Notum enim est, gemmas nobilissimas Dioscoridis, Solonis, Hylli aliorumque sacrilegium hoc Palladii ablati exhibere. Creditum tamen inter Romanos Palladium hoc Romae in Vestae templo seruari, fatale etiam hoc vrbi habitum; nec vlli viro, ne Pontifici quidem Maximo, videre illud fas fuit. Quibus de rebus multi egerunt. Satis est comparare Ouid. VI Fast. 421. 431 sqq. Hinc Vestam interdum cum Palladio videas, vt in Sarda apud Maffeum Gemm. ant. P. II, n. 76. Omittimus quae de gente Nautia, in cuius tutela Palladium habebatur, aliisque rebus disputari possint. Adhuc sub Commodo in templi Vestae incendio seruatum illud, ap. Herodian. I, 45, et ab Elagabalo loco motum, lib. V, 15, narratur. Ex altera parte non minus Athenienses Palladium Troianum in sua arce seruare videri volebant, v. Pausan. I, 28; item Argiui, Pausan. II, 23; et notum est, omnino plures vrbes Palladium sibi vindicasse: cf. *du Theil* V. C. To. XXXIX *Hist. de l' Acad. des Inscr.* p. 238. A Diomede Aeneae redditum Palladium commenti erant seriores: vt Cedren. p. 135 C. D. et Malela p. 212. Scilicet religionum harum tam diuersarum a poetis variis modis ornatarum cum fidem adstruere vellent vrbium scriptores, passim et grammatici, atque ostendere, quomodo ad Aeneam rediisset Palladium a Graecis ablatum, multa commenti sunt, quibus tota haec de Palladio quaestio ita obscurata est, vt multorum docto-

rum

num virorum, qui expedire rem volebant, otium consumserit. Nobis satis est caussas diuersitatis indicasse. Occurrit autem cum Palladio Aeneas, in multis nummis gentis Iuliae, armata virguncula stantis habitu; eadem fere specie, qua in monumentis id quoque Palladium conspicitur, quod Diomedes cum Vlysse abstulit; cf. Apollod. Bibl. III, 12, 3, et ipse Virgilius Aen. II, 172 *Vix positum castris* simulacrum; *arsere coruscae* Luminibus *flammae* arrectis, — *terque ipsa* solo Emicuit parmamque *ferens* hastamque *trementem*. An vero Palladis signum hoc idem habendum sit, aut a poetis habitum fuerit, quod in templo Palladis in arce Ilii sito visebatur, et in cuius genibus peplum Troianae mulieres apponunt Iliad. ζ 273. 303., Burmannus illo loco quaerit; sed, vt idem haberi possit, nolim cum viro doctiss. θῆκεν Ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν interpretari *ad genua*, quod iam Strabo refellit, multo minus *induere*. Nam diuersa in arce Palladis signa esse et potuere et debuere. Etiam in nostro poeta lib. II, 225 sqq. postquam v. 165 sq. ablatum iam Palladium memoratum erat, angues, qui Laocoontem cum filiis eliserant, in templum Mineruae in arce fugiunt, *Sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur*. Et quale dicemus fuisse Palladis signum illud, quod Cassandra ab Aiace Oilei violata, auertit vultum? v. Lycophr. Cassandra v. 361. Quint. Cal. XIII, 425 sq. quod bene poeta noster ad aliam rem ornandam transtulit Aen. II, 172. Non igitur Maro sui oblitus videri debet, sed diuersa fuere in arce Palladis signa; nec modo diuersis in locis, sed et eodem in loco; nam fatale τὸ διοπετὲς Ἀθηνᾶς Παλλάδιον, πολλῶν ὄντων τὸ ἐμφερέστατον ap. Conon. 34. Diuersum a Penatibus Palladium illud διοπετὲς a plerisque, et ab ipso poeta, habitum vidimus; sed ex aliorum doctrina *Pallas* cum *Iunone* iis ipsis, diis Penatibus erat accensenda. v. Macrob. III, 4. *Apollinem* et *Neptunum* alii apud eundem, frustra aduocato versu Aen. III, 119; at *Tusci Cererem*, *Palem et Fortunam Penates* tradiderant. v. Seru. ad Aen. II, 325, adde eund. ad II, 119. III, 12. Quae omnia ita componi possunt, vt partim obscuram ac parum expressam Penatium formam coniecturae locum fecisse dicamus, partim diuersis temporibus diuersas Samothracum religiones, multo magis eas, quae inde erant deriuatae, diuersasque *deorum magnorum* interpretationes fuisse meminerimus. Redit adeo disputatio ad *deos Cabiros*, de quibus, post Guthberleti libellum, multa satis subtiliter quaesita sunt etiam a Frereto (*Hist. de l'Acad.*

l'Acad. Inscr. Tom. XXVIII), sed ad opiniones magis et coniectationes, quam ad veterum historiarum fidem: ad eius inprimis ductum de iis disputatum est nuper a Viro Ill. *St Croix (Recherches sur les Mysteres p. 26)*. Inter Britannos ingenia in hoc argumento exercuere (*Wise) Of the first Inhabitants of Europe* p. 38, et Vir doctiss. idem et sagaciss. *Rob. Bryant. Analysis* Tom. II, p. 461. Alienum ab h. l. et consilio esset, ad hypotheses et opiniones deerrare. Loca classica sunt Strab. X, p. 723—726. Schol. Apollonii I, 916. Dionys. Halic. I, 67—69. Macrob. III, 4. Quae ex his, vt simpliciora, ita probabiliora habeo, haec sunt: magnas intercessisse mutationes harum religionum: ab initio fuisse Caelum et Terram; postea accessisse duo alios: nunc quatuor ista numina, domesticis nominibus insignita, interpretatione varia ad diuersos deos Graecorum referri coepisse: igitur in illis memorari videas Cererem et Proserpinam, Haden et Mercurium, ab aliis Bacchum et Iouem; etiam Vulcanum in iis quaesitum, item Cybelen: nec improbabile fit, adscita fuisse haec ipsa sacra seriori aetate; quae fortuna fuit cum aliarum religionum, tum inprimis arcanarum: in quas, vt nostra quoque aetate factum videmus, intulit quisque quae vigilans stertensue somniabat, inprimis super rerum natura eiusque vi genetrice. Quia autem duorum adolescentum, prisco more, tanquam fratrum iunctorum, signa oculis occurrebant: confusi tandem illi sunt cum Dioscuris. Turbas alias fecit hoc, quod et ipsi sacerdotes dicti sunt Cabiri.

Caeterum Penates, ignem sacrum, et Palladium etiam iungit Lucan. IX, 990—994 docto in loco; et quae de Palladio tradita erant, traducta aliquando sunt ad deam Pessinuntiam: v. Herodian. I, 35. Egit quoque, quod nunc didici, de diis Penatibus Meziriac. ad Epp. Ouid. T. II, pag. 185. Interea, hac opportunitate data, obiter adhuc moneo, vt animaduertas, quanta *religionum Troianarum*, quippe quae inter antiquissimas fuere, *simplicitas* fuerit. Suis sane nominibus, hoc est Graecis, numina Troianorum effert Homerus: facile tamen ad elementorum naturae genera et formas deos illos reuoces. Colebatur in arce *Minerua* et *Apollo*: Iliad. ζ, 88. ε, 446, Quint. Smyrn. XIII, 433 sqq., *Iupiter* in Ida sacrarium habebat, alterum in acropoli: Iliad. χ, 171, 2, alia religio *Neptuni* erat. Cum his *Penates* e religione antiqua Samothracica. Commode his numinibus et sacris memorandis vsus est Maro: E templo *Palladis* Palladium raptum II, 165 sq.

II, 165 sq. ex Iliad. ζ, 297, et in idem pompa cum peplo ducta I, 479 sq. Aliud Palladis templum in vrbe fuit: e quo Cassandram abstrahi vident Troiani II, 404. 425, nam ab hoc ad arcem pergunt Aeneas et socii 437. *Apollo*, Thymbraei et Sminthei nomine Chrysae, tum in ipsa arce templum habuit: vnde eius sacerdos Panthus II, 318 *arcis Phoebique sacerdos*, add. 429. 430. Apollini cum Neptuno sacra facit Aeneas III, 119 tamquam diis patriis. Scilicet ille Troiae tutela et praeses deus: VI, 56. *Neptuni* sacerdos Laocoon sacra ex antiquo more ad littus faciens II, 201. *Cybele* e Creta repetita III, 111 proprie ad Phryges spectabat: in Ida coli solita: IX, 80 sq. X, 252 sq. *Vestam* addit Virgilius (v. p. 307 med. add. Excurs. XII ad lib. II, p. 314), nescio an de suo; si auctoritatem habuit, ad Phrygum religionem, *Matrem deum*, spectare illa potuit; probabile fit, hanc ipsam in *Venere* latere, quam Homerus inter numina Troianis studentia retulit, etsi alia eius deae religio Troiae non occurrit. Veneris tamen templum in arce effictum video in Tabula Iliaca n. 107. *Iunonis* quoque fecit templum in arce II, 761, et *Cereris* sacellum ante vrbem II, 714; haec forte de suo; nam in Homero memorata non memini.

Cum autem Romani et ipsi Iouem, Iunonem et Palladem, in arce colerent tamquam deos imperii praesides, voluere interdum poetae et hos e Troia Romam traductos haberi. In conditionibus quoque pacis inter Latinos et Troianos habetur hoc, quod sacra Troiana recipiuntur a Latinis: XII, 192 *sacra deosque dabo*, et 836 *morem ritusque sacrorum adiiciam*.

EXCVRSVS X
De Coroebo.

II, 341 sq. 386 sq. 424. 425. De Coroebo Mygdonis f. argumentum, pro episodio inductum a Virgilio, variis modis a veteribus fuisse tractatum videtur, donec tandem stulti et vecordis hominis personam ei induerent, vt adeo in prouerbium abiret: de quo v. loca ap. Cerdam. Ad v. 341 Servius: *Hunc autem Coroebum stultum inducit Euphorion, quem et Virgilius sequitur, dans ei inf.* 390 *Dolus an virtus quis in hoste requirat? cum sit turpissima dolo quaesita victoria.* Prius illud notatu dignum; Euphorion enim Coroebo, temerario forte in Achiuos facto impetu, personam vecordis hominis primum addidisse videtur; dum scilicet argumento ab aliis tractato nouitatis gratiam conciliare volebat. Etiam Pompon.

Sab. *Euphorion*, inquit, *inducit eum stultum*. Sed alterum, quod in Seruio *Euphorionem Virgilius sequi* traditur, grammatici commentum est, nec, nisi alia fuere in Euphorione, quae expressa forte sunt a poeta, ex hoc liquet, an Euphorionem ante oculos habuerit Virgilius; quod adeo sine fundo idoneo ex h. l. ponit Iac. Nic. Loensis Epiphyll. II, 3, vt non magis vera sunt, quae de carmine *Minxade* depromta a Virgilio esse vult. In Polygnoti tabula ap. Pausan. X, 27 Coroebus etiam erat expressus, vbi ille addit: eius monumentum nobile in Phrygum finibus, et Mygdonas ab eo nomen habuisse; quod falsum: nam *Mygdones* antiqua Thracum stirps fuere. Venisse eum ad Cassandrae nuptias, et *occisum*, ὡς μὲν ὁ πλείων λόγος, *a Neoptolemo; Lescheus autem a Diomede interemtum carminibus prodidit*. Itaque Virgilius tertium aliquem auctorem sequutus est, nam is v. 425 a Peneleo interfectum tradit. Cum Lescheo facit Quintus Calab. XIII, 168 sq. Ad aram interfectum exhibet etiam Tabula Iliaca n. 104. Patrem saltem *Mygdonem* Homerus suppeditauerat; nam Mygdonem et Otreum Priamus olim copias Phrygum aduersus Amazones ducere viderat: Iliad. γ, 184 sqq. In Epitome Iliados v. 248 est *clara satus tellure Coroebus*: quod non satis assequor. Venerat ille e Phrygia. Alius Mygdon est Amyci frater in Heracliis et Argonauticis: v. Not. ad Apollod. p. 379. Caeterum quae subiiciuntur, Coroebum Cassandrae amore incensum operam Priamo in hoc bello obtulisse, eleganter ab Homerico Othryoneo Iliad. ν, 363 sqq. traducta sunt, sed multo suauius et ornatius, inprimis hoc: *Infelix qui non sponsae responsa futurae* Audierat.

EXCVRSVS XI
De Priami nece.

II, 506 *Forsitan et Priami fuerint quae fata requiras.* Etiam super Priami caede narrationis fuit diuersitas. Adeat, qui singula cognoscere cupit, Seruium, Pompon. Sab., Quintum XIII, 220—241 sqq. Abstractum ab ara ad fores regias a Neoptolemo caesum Lesches narrauerat: vt est apud Pausan. V, 27, p. 865. Virgilius vulgarem rationem sequitur, cuius fundum fuisse Ἰλίου πέρσιν Arctini nunc ex Proclo comperio, eximie tamen omnia ornauit. Sed ab Euripide Troad. 479. 481 seqq. mutuatus est ea, quae de *Hecuba* 515—524 egregie ad miserationem ficta sunt, simul tamen

Homeri

Homeri ductu Iliad. ω, 200 sqq. (non ex Iliad. η, 108 sqq.), vbi Priamus ad Achaeorum castra iter est suscepturus. *Politae* caedem memorauerant et alii; vt e Quinto Cal. XIII, 214 intelligitur, et forte primo loco Stesichorus in Ἰλίου πέρσει, vt ex Tabula Iliaca coniicias, quae totum hoc factum eodem modo, vt Virgilius, exhibet n. 105. 106. Nam *Lesches* de Priamo aliter tradiderat, vt iam ex Pauf. X, 27 notauimus. Quae vero ad miserationem poeta comparata interposuit, non alibi inuenio; etsi orationem Priami ad Pyrrhum habitam recitat Quint. Cal. XIII, 225 sqq. Tryphiodorus affectum infert non male v. 624 sqq. Porro Priamus *ad aram Iouis Hercei* (Ἑρκείου) caeditur, communi poetarum et grammaticorum narratione. Sed in hac difficultas occurrit. Veteres enim Graeci eam in aula sub dio positam memorant. Athen. IV, p. 189 E Ὅμηρος δὲ τὴν αὐλὴν ἀεὶ τάττει ἐπὶ τῶν ὑπαίθρων τόπων. Ἔνθα ἦν ὁ τοῦ Ἑρκείου Ζηνὸς βωμός (scilicet apud Homerum qui aedes intrat, primum ἕρκος, in hoc αὐλὴν subit, tum πρόδομον, tandem ad θάλαμον procedit). Vide Eurip. Troad. 482. 483. Pausan. IV, 17, p. 321. X, 25, p. 865, adde II, 24 (vbi narrat, Iouis triocu-li signum fuisse, transportatum mox Argos a Sthenelo; is enim illud in praedae parte acceperat; lib. VIII, 46, p. 694). Quintum Cal. XIII, 222, vbi not. Tryphiod. 622, alios Cerda laudauit. Sed primo loco nominare licet Arctinum l. l., e quo Proclus: καὶ Νεοπτόλεμος μὲν ἀποκτείνει Πρίαμον ἐπὶ τὸν τοῦ Διὸς τοῦ Ἑρκείου βωμὸν καταφυγόντα. Virgilius ex parte hos auctores ante oculos habuit, ex atrio tamen in impluuium rem traduxit; *Penates* enim memorat (priuatos vtique Priami, puto, non publicos), quorum ara in penetralibus tecti esse solebat, sub impluuio, non in aula. Forte dicas illum aut (quo Seruius ducit) Iouem per Penates esse interpretatum (etsi plura simulacra, non vnum Iouis signum, videtur agnoscere v. 517. Sed et de vno intelligi potest, et cf. Ouid. Met. XIII, 412. 413), aut Penates pro ipsa domo dixisse, quam inumbrabat laurus; vt iam Cerda acceperat. Sed haec dura sunt. Caeterum si alii, vt Quintus Cal. VI, 147. XIII, 436, aram Iouis Hercei in arce ponunt, recte vtique hoc faciunt; nam regia Priami erat in arce.

EXCVRSVS XII

De Helena recepta.

II, 567 sqq. Helenae recuperationem varie a veteribus poetis fuisse expositam, vel ex lib. VI, 525, vbi illa et vrbem et maritum Deiphobum Achiuis prodit, et ex imitatoribus, quos habemus, apparet: v. Quint. Cal. XIII, 354 sqq. 385 sqq. (vbi, quae hic de Aenea memorantur, Menelao tributa videbis: impetum occidendi Helenam et Veneris interuentum) XIV, 39 sqq. Tryphiod. 602—621. Multo magis variarunt narrationem Tragici pro consilio suo, et modo crimen et culpam perfidiae in eam cumularunt, modo extenuarunt. In Arctini Excidio Ilii ita traditum erat: Μενέλαος δὲ ἀνευρὼν Ἑλένην, ἐπὶ τὰς ναῦς κατάγει, Δηΐφοβον φονεύσας. Euripidem plane hic deserit Virgilius, si nobilissimum Troadum locum compares 860—1058. Mox *limina Vestae seruantem* dixit Helenam. Ad templum Vestae referunt, ad quod illa confugerat; quod sane esse debuit in Pergamo, acropoli, vt templa alia: de quibus sub f. Excurs. IX dictum est. Vestam autem Aeneas abduxit, cum Ilio excederet: II, 296. 297. v. Excurs. eund. Erat Helena in thalamo Deiphobi, vnius ex Priami filiis; adeoque, vt reliqui stirpis regiae, in ipsa regia. cf. sup. 503. Iliad. ζ, 242 sqq. Pugna grauis facta est ad eam domum, Menelao et Vlysse irrumpentibus: Odyss. ϑ, 517. Aen. VI, 525 sqq. Paride autem a Philoctete occiso, Deiphobus Helenam abduxerat: v. Eurip. Troad. 952 sq. cf. Conon Narr. 34 et sup. not. ad v. 310. Nec minus luxuriarunt Tragicorum ingenia in reducenda Helena: cum Homerus simpliciter eam cum Menelao domum rediisse narrasset. Singulare est, quod cum Antenoridis Helena Cyrenen peruenisse narratur: Pindar. Pyth. 5, 110. Verum Antenoridae erant in comitatu Menelai, cum quo illa inter caeteros errores, per quos maritus iactatus fuit, etiam Libyam adiit. Exposuerat haec Lysimachus ἐν Νόστοις. cf. Schol. ad Lycophr. 874.

EXCVRSVS XIII

Anchises humeris Aeneae asportatus.

II, 721—723 *Haec fatus — Succedoque oneri.* Plurium veterum monumentorum notum argumentum, inprimis gemmarum et numorum, v. Fabrett. ad Tab. Iliac. p. 373. 374, in qua n. 109 haec etiam Aeneae fuga occurrit, et quidem

Mercurio

Mercurio duce; et Saxius V. C. ad Virgilium Iustic. T. IV, pag. 41. Praeiuerat haud dubie inter Cyclicos Lesches, vid. Quint. Smyrn. XIII, 145 sqq. 300 sqq. Vt autem humeris asportandus esset Anchises, non tam decrepita senectus, quam debilitatio ex fulminis afflatu effecerat. v. Exc. XVII. Obseruare licet etiam in gemmis nonnullis τὸ βύσσινον φᾶρος in Anchisae tergo fluctuans, quod Sophocles in Λαοκόωντι notauerat ap. Dionys. Halic. I, 48. cf. Disquisit. de Inuent. mater. Aeneidis f. V.

EXCVRSVS XIV

De Creusa.

II, 735. *Creusa* in Polygnoti tabula apud Delphos inter captiuas erat relata. v. Pauf. X, 26, vbi addit, secundum alios eam tamquam Aeneae vxorem per deorum matrem ac Venerem a seruitute fuisse liberatam. Atque hoc sequitur Virgilius, cf. v. 788. At Lescheus eodem Pausania teste et Cypria carmina Eurydicen Aeneae vxorem dederant. Videntur tamen iidem eam Aeneae fugae comitem addidisse; namque in Tabula Iliaca n. 109, quae ex Lescheo magnam partem expressa est, vxor Aeneam sequitur. *Creusa* Sophoclis fuit fabula, sed, an ad hanc nostram trahenda, ignoratur. Creusae nostrae et Apollinis filium Anium, nepotem Andrum, tradebant scriptores, qui de Andriorum originibus scripserant. v. Conon. Narrat. XLI. cf. Excurs. I ad lib. III. Mox, vbi Aeneas *portis* se appropinquasse narrat, *Porta* intelligenda est ab hoste auersa, versus Idam et partes australes, vnde tamen non minus litus peti poterat. Quintus Cal. X, 338 sqq. ex antiquioribus poetis cyclicis, vt arbitror, quatuor portas Troiae memorat: Scaeas, Idaeas, tertiam, quae versus campi planitiem, et quartam, quae ad Simoentem ducebat. Scaeae versus occidentem spectabant; eaedem etiam Dardaniae dictae; etsi has alii versus orientem sitas esse volebant, vide Eustath. p. 608. 609. 1274, 1, et Hesychium in Δαρδάνιαι. Adde Daret. Excid. Tr. c. 4. Haec per se leuia ac vana *in Troiae topographia* ad poetarum loca nonnulla declaranda vtilitatem habent. v. de ea Commentat. in To. VI *Commentatt. Soc. R. Gott.*

EXCVRSVS XV

II, 781. 782 *Ad terram Hesperiam venies, vbi Lydius arua inter opima virum leni fluit agmine Thybris: Illic res laetae regnumque*

quamque et regia coniux Parta tibi. In his versibus grauis censura poetae occurrit. Audierat scilicet Aeneas iam tum ex Creusa, quam in terram fata eum essent ductura; norat Hesperiam et Tiberim; ipse Tiberim in discessu ab Andromache facto memorat lib. III, 500 sq. Latium sociis ostendit laborum finem I, 205 *Tendimus in Latium* etc. et Apollinis Grynei oraculum, quod lib. IV, 345. 346 de sedibus in Italia fato destinatis haud dubie iam ante discessum e Troia acceperat. Atqui in sequente libro Aeneam in Thracia, mox in Creta considere videbimus, Hesperiae et Tiberis plane immemorem, neque oraculum Apollinis in Delo acceptum, nec Penatium monitum in hunc sensum interpretantem, quod tamen facere necesse erat ei, qui haec ex coniuge sua audierat. Quomodo porro classem parare poterant III, 7 *Incerti quo fata ferant, vbi sistere detur?* et 87 *Quem sequimur? quoue ire iubes? vbi ponere sedes?* In Seruianis iam olim fuisse videtur, qui haec deprehenderet: *Cur ergo*, inquit, *Aeneas horum non meminit et considit in Thracia et aliis locis?* Et ad III, 181 etiam alios hic haesisse intellexi e Burm. nota. Potest tamen aliquid, nec sine colore, responderi: quod *Hesperia* siue *Italia* terra tum erat ignota, obscuri nominis et ignoti situs; multo magis Tiberis; vnde de eo non male inf. lib. V, 83 *Ausonium*, quicunque est, *quaerere Thybrim*; quodque Creusae monitum, vt solent res obscurae aut minus probabiles, parum alte in Aeneae animum descenderat; non magis ac Cassandrae vaticinium lib. III, 183 sqq. Vnde et Anchises ibi adiungit v. 186. 187 *Sed quis ad Hesperiae venturos litora Teucros crederet!* Bona est in hanc fere sententiam nota Holdsworthi p. 216. cf. p. 232.

EXCVRSVS XVI

II, 801 *Iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae Ducebatque diem.* Noto poetarum more sidera montibus oriuntur vel occidunt; v. c. Apollon. I, 1273, quem autem alium quam Idam montem memorare h. l. poterat poeta? Ita Eurip. Troad. 1068. Idam τέμενα κορυφοβάλλα ἁλίῳ eadem ratione memorat. Grammatici tamen alteram illam formam, *tibi deserit Hesperus Oetam* VIII Ecl. 30, comparantes super Ida argutantur. Pompon. Sab. ad h. l. *Describit diem, cum sol in ariete est; tum videtur oriri e cacumine montis Idae. Ergo et mense Martio direpta fuerit Troia.* De hoc quidem, quod vltimo loco positum, aliter tradiderant veteres, v. Excursum ad lib. III

lib. III princ. Quod ad prius illud attinet, an verum sit id, quod satis subtiliter enarrat Grammaticus, nescio. At illud satis constat, poetam non de Sole sed de Veneris stella loqui. Aliud circa solis ortum phaenomenon memoratur ex monte Ida, sed non nisi circa Caniculae ortum, apud Diodor. XVII, 7. et Lucret. V, 662 sqq. vide Voss. ad Melam lib. I, c. 18. *Luciferum* autem, seu Veneris stellam, etiam cum respectu fabulae memorasse videtur a Seruio et Varrone laudatae. Stellam enim illam ab Aenea, donec ad Laurentem agrum venisset, semper fuisse visam, narratum est. Est aliqua poetarum ars etiam in his, cui tamen indulgere admodum quemquam nolim.

EXCVRSVS XVII

De Aeneae discessu ex vrbe: eiusque patre et stirpe.

II sub fin. Copiose et ornate poetam fata et facta Aeneae in ipso Troiae excidio exponere vidimus. Vt tamen appareat, partim haec minime poetam temere et ad libidinem finxisse, partim quo ille iudicio inter plures narrationes eam, quae sibi vtilissima erat, amplexus sit, ea breuiter, quae ab aliis his de rebus narrata sunt, subiicere non pigebit.

Quod igitur vrbe ab hostibus ex insidiis capta Aeneas ad arcem accurrit, multaque strenue facit, noli poetae commentum existimare. Fuit vtique ea de Aeneae virtute fama, et, quam multa ad arcem Pergamum defendendam fortiter ac sapienter egerit Aeneas, quomodo, salute desperata, partem ciuium fortunarumque saluam per portam auersam in Idae tuta eduxerit, pactioneque cum Achiuis facta discesserit, ex Hellanico, antiquissimo scriptore, diserte narrat Dionys. I, 46. 47 (pag. 36), qui locus accurate est legendus. In Arctini Excidio Ilii Aeneas iam post Laocoontis necem in montem Idam secesserat.

Virgilius quidem Aeneam quasi in vrbe Troia domicilium habentem inducit, Anchisaeque domum in parte vrbis ab arce remota memorat II, 299 sqq. At Homerus Aeneam ab vrbe Dardano adduxit v. Iliad. β, 819 sqq., quam cum regione Dardania ille regebat v. Strabo XIII, p. 596 D. Sicn illa ad ipsas Idae radices, vnde Anchisae habitatio in ipso Ida ab auctore Hymni in Venerem ponitur, v. 68. 75. cf. Quint. Cal. VIII, 97. 98. Troianos ex Dardano et Ophrynio Aeneae paruisse, ex Hellanico tradit Dionys. Hal. I, 46. 47. Ex iisdem locis

aliisque

aliisque vrbibus Troianis, etiam ex Bebrycia (cf. ibid. c. 54), confluxisse ad eum, cum in Idam se recepisset, magnam multitudinem hominum, idem Hellanicus ibid. memoriae prodiderat; vnde Virgil. II, 796 *Atque hic ingentem comitum adfluxisse nouorum* etc., et illustris ex Sophoclis Laocoonte locus ibid. c. 48 *Adest Aeneas* — Κυκλεῖ δὲ πάντων οἰκετῶν παμπληθίαν, Συνοικίζεται δὲ πλῆθος etc.

Aeneam cum Achiuis pactione facta saluum discessisse, miro consensu inter veteres traditur, etsi id, diuersissimis modis, modo ad prudentiae laudem modo ad perfidiam ducis trahitur. Ad vtramque rationem siue firmandam siue ornandam caussasque consilii reddendas, scilicet vt in loco, qui a multis erat tractatus, multa ac varia a veteribus erant commemorata, locis etiam Homeri in eas partes tractis, de quibus copiose disputare nihil attinet. Occurrunt illa apud Dionys. Halic. Strab. Dictyem, Auct. de Orig. G. Rom. et Seruium aliosque passim; sed prima iniquae huius famae semina sparsisse videtur Homerus Iliad. υ, 180 sq., vnde suspicari licet, Aeneam de regno Troiano occupando clandestina consilia iniisse: quos versus quod olim Grammatici tollere voluerunt, ad hanc ipsam controuersiam pertinet: et Iliad. ν, 459 sqq. de occultis odiis inter Aeneam et Priamum. Poetae necessario fuit melior de Aeneae fide fama sequenda, in qua et alios habuit consentientes, inque iis Hellanicum Lesbium ap. Dionys. l. c. I, 47. Fuere enim adeo, qui caussam Aeneae operose defenderent, aut eum excidii tempore ab vrbe abfuisse comminiscerentur, vt scilicet tanto facilius a crimine liberarent.

Ad poeticum tamen ornatum animique affectum dulcissimum comparatum est inprimis illud, quod per medias flammas Aeneas patrem humeris susceptum cum diis patriis vrbe capta effert. Itaque in eam rem certatim poetae inuolarunt, eamque mirifica varietate exornarunt. Sed loca ad obseruandum aeque atque ad intelligendum obuia sunt. Ex antiquioribus Sophoclis locum ex Laocoonte iam supra vidimus: adde Lycophr. 1264 sqq.

In Disquisitione *super inuentionis laude rerum in Aeneide tractatarum* §. III. Homericum locum famam aliquam acceptam de regno in Troade condito prodidisse vidimus: ea relicta alii regnum Aeneae in Epiro, in Phthiotide Thessaliae, alii in Italia constituerunt. Traductus honos est ab

aliis

aliis in progeniem Aeneae: nam *Ascanium* cum Scamandrio Hectoris f. Scepsii apud se regnasse contendebant, vt ex Strabone XIII, p. 607 discimus. At eandem gloriam ad se trahebant Phryges, qui agrum Dascyliticum, in quo lacus Ascanius est, incolebant; aiebant enim illi Ascanium arcessitum apud se regnasse, eumque paullo post Scamandrium et caeteros Hectoridas, qui a Neoptolemo e Graecia dimissi ad ipsum confugerant, in patriam sedem Troianumque regnum reduxisse; ita ex Hellanico Dionysius I, 47, vnde petiisse putandus Pompon. Sab. ad Aen. III, 17. Non admodum diuerse narrata haec videas ap. Conon. narrat. 46, qui Aeneam ait capta Troia secessisse in Idam; cum vero Scamandrius et Oxynius Priami filii e Lydia, quo emissi fuerant, rediissent et omnia circa Ilium loca sibi vindicarent, Veneris iussu eum discessisse. Vt tamen idem Conon narr. XLI narrat, Ascanius in monte Ida regnum retinuisse videtur; quod et ipsum ad Scepsin, quippe in Idae ὑπωρείαις sitam, spectare potest. Contra secundum eos, quos Dictys lib. V extr. sequitur, regnum Troianum, ex pacto Antenori ab Achiuis concessum, mox fuit ab Aenea tentatum, sed frustra. Tandem secundum Seruium ad Aen. IX, 264: „Quidam ab Abante, qui Troica scripsit, relatum ferunt, post discessum a Troia Graecorum, Astyanacti ibi datum regnum; hunc ab Antenore expulsum, sociatis sibi finitimis ciuitatibus, inter quas et Arisba fuit; Aeneam hoc aegre tulisse, et pro Astyanacte arma cepisse, ac, prospere gesta re, Astyanacti restituisse regnum."

Quam diuersas poetarum olim sectas fuisse existimes, si audias, in Iliade parua Aeneam captum cum Andromache a Neoptolemo Phthiam abductum fuisse! Versus ipsos Tzetza ad Lycophr. 1263 affert: etsi hoc idem non de Aenea sed de Scamandrio aliisque Hectoridis traditum a nonnullis Dionys. I, 47 memorat. Habet tamen et Dictys V, 16, quem adeo et hoc a Lesche petiisse, ex hoc ipso constare videtur. At vero in Schol. Iliad. ν, 459 nullo apposito auctore narratum: Aeneade vrbe condita *(Aenia in Pallene)* filium patri superstitem in patriam rediisse, inde assumtis colonis in Italiam discessisse (v. locum inf. Excurs. I ad lib. III, vbi de Aeneae accessu ad Pallenen).

Super *Anchise* post Hymnum Homericum in Venerem et fidem aliquam historiae obscuram non minus varia a variis, qui haec tractauerant, seu coniectando seu argumentum ornando

fuerunt

fuerant inuenta. De eius morte Excurf. XVII ad lib. III, 710 videbimus. Debilitatum se igni caelesti ipse profitetur lib. II, 647 — 649 *Iam pridem inuisus diuis, et inutilis, annos Demoror: ex quo me diuom pater atque hominum rex Fulminis adflauit ventis, et contigit igni.* In Homerico Hymno in Ven. 287—289 tantum hoc minatur Venus: sin edixeris meos amplexus et palam extuleris: Ζεύς σε χολωσάμενος βαλέει ψολόεντι κεραυνῷ; sc. non vt ictus intereat, verum vt afflatu debilitetur. Qui primus hoc disertius exposuerit (cyclicus an tragicus, e quo forte rem narrat Hygin. f. 94), non reperio: sed quisquis ille fuit antiquior poeta, vocabulo vtique πηρωθῆναι vsus erat: quod alii ad caecitatem retulere, cum proprie quamcunque corporis seu truncationem seu debilitationem innuat. Similis amphilogia fuit in Thamyri. v. Schol. ad Iliad. β, 599. Adde de Phineo Apollod. I, 9, 21, et πηρός, πήρωσις tandem absolute pro excaecatione ibid. III, 6, 7. Vlcus ex fulminis ictu purulentum mansisse in Anchisae corpore Sophoclis versus ex Laocoonte supra laudati, vt quidem a Plutarcho adscripti sunt, arguunt. Versus ap. Dionys. I, 48 sic leguntur: Aeneas ad portam est, vt discedat,

— ἐπ' ὤμων πατέρ' ἔχων κεραυνίου
Νῶτον καταστάζοντα βύσσινον φάρος.

esset adeo νῶτον κεραύνιον *dorsum fulmine percussum*, et Anchises, cuius dorso vestis iniecta defluit, diceretur καταστάζων τὸ βύσσινον φάρος. Enimuero ad longe diuersa Plutarchi locus ducit de virt. et malit. p. 100 D, vbi animi hilaritas diffundere se dicitur per omnem animi corporisque habitum: ὡς γὰρ ἀρώματα τρίβωνας εὐώδεις καὶ ῥάκια ποιεῖ, τοῦ δὲ Ἀγχίσου τὸ ῥάκος ἰχῶρα πονηρὸν ἐξεδίδου,

μοτοῦ καταστάζοντα βύσσινον φάρος,

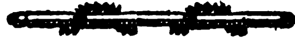
οὕτως μετ' ἀρετῆς καὶ δίαιτα πᾶσα καὶ βίος ἄλυπός ἐστι καὶ ἐπιτερπής. Secundum haec *Anchisae vestis saniem malam edebat destillantem ex vulnere per pallam byssinam.* Id tamen quomodo satis commode ex tragici verbis effici possit, in promtu non est: nam in versibus erit πατέρα καταστάζοντα (κατὰ) βύσσινον φάρος (ἐκ) μοτοῦ κεραυνίου: vt μοτός vel μοτὸν, *linteum concerptum in vulnus indi solitum* (Hesych. μότα, πληροῦντα τὰς κοιλότητας τῶν τραυμάτων ῥάκη. nostrum *Charpie*), pro ipso *vulnere* dictum sit: erit porro καταστάζων absolute dictum pro καταστάζειν ἰχῶρα, αἷμα, aut simile quid. Esset forte propius ad Plutarchi sensum πατέρ' ἔχων, κ. μοτοῦ καταστάζον τε β. φάρος; vt ipsa palla dicatur καταστάζειν μοτοῦ, vt φόνον, h. e.

h. e. ἄρματος. Tertia forma ap. Soph. Philoct. 796 est: τυζά γὰρ αὖ μοι Φοίνιον τόδ' ἐκ βυθοῦ κηκῖον αἷμα. Verum tamen idem v. 844 Ἱδρὼς γέ τοί νιν πᾶν κατακνίζει δέμας dixit propius ad nostrum locum. Interpres Plutarchi et Meziriac. ad Ouid. Heroid. T. II, p. 144 μοτοῦ cum Φάρος iungunt: parum commode; hic etiam in Plutarcho Ἀγχίσῃ τὸ ῥάκος minus bene in ἕλκος mutat: nam opponuntur vestimenta, quae aromata exhalant, et Anchisae vestimentum tetrum odorem exhalans. Verum satis de hoc loco, cuius illustrationem a doctissimis editoribus Sophoclis et Plutarchi aliquando expectamus. Nunc potissimum illud tenendum, cum Anchisae personam omnino poeta egregie tueatur, quippe cui semper det partes iubentis, praecipientis, monentis, quod ad parentum ac senum temporibus heroicis auctoritatem ac sanctitatem praeclare est comparatum, inprimis tamen ei diuinandi et cum auguria, omina ac somnia, tum oracula interpretandi facultatem tribui a Virgilio, vt lib. II, 687 sqq. III, 538. VII, 122 sq., quod Ennii non modo et Naeuii auctoritate facit sed Graecorum fere scriptorum consensu. Ennii versus erat: *Atque Anchises doctu', Venus quem pulcra dearum Fari donauit, diuinum pectus habere:* Fragm. p. 11, vbi Columna locum Naeuii apposuit. Vterque habetur in Probo ad Ecl. VI, et in Pomponio ad h. l. Etiam Sophocles in Laocoonte Aeneam induxerat in Idam secedentem Anchisae patris iussu, qui partim acceptorum a Venere mandatorum memor (ex quibus Virgilius mandata Veneris Aeneae data adumbrasse videtur II, 619 sqq.) partim prodigium, quod modo in Laocoonte eiusque filiis acciderat, interpretatus, vrbis interitum praeuidebat ap. Dionys. I, 48. Veneris iussu Aeneam fugisse, etiam apud Cononem inuenias Narrat. XLVI, quae et monuerat vrbem eo loco condendam, vbi bouem sibi admugire deprehensurus esset.

De *Creusa* Excursu XIV egimus. Sed, quam varie Aeneidis argumentum a poetis tractatum fuerit, etiam ex coniuge Aeneae data apparet. *Codonen* et *Anthemonen* ipsi in matrimonio habitas ex iisque duas filias susceptas in Arcadia relictas vel elocatas ex Agathyllo Arcade videas ap. Dionys. Hal. I, 49; at Anii filiam, *Launam*, Aeneae desponsam, videbimus Exc. I ad lib. tert. Hinc etiam in liberis adsignandis magna diuersitas; cf. Dionys. Hal. I, 72.

Quod tandem ad *Ascanium* attinet, Homero quidem ipsi nunquam memoratum, eum quidem in Troade relictum nouum constituisse regnum, paullo ante a nonnullis proditum vidimus.

vidimus. Communior tamen opinio, secundum Dionysium Halic. quoque et Strab. XIII, p. 608 A, fuit haec, eum cum patre in Italiam venisse. Ascanii nomen in fuga demum ipsi inditum, cum prius esset *Euryleon*, apud Dionys. I, 65 reperias, adde Orig. G. Rom. 14, quod et ipsum antiquo poetae deberi videtur. *Alios duo paruulos filios abductos ab Aenea tradere, alios vnum, cui Iulo cognomen, post etiam Ascanio, fuerit, secum extulisse*, Q. Lutatius scriptum reliquerat, v. Orig. G. Rom. c. 9, et sic ex Hellanico narrat Dionys. I, 47 relicto Ascanio Aeneam reliquos liberos cum patre et diis Patriis secum auexisse. Ascanium tamen, etsi relictum in Troade, mox, cum pater in Macedonia obiisset, eo accessisse nouosque colonos inde secum in Italiam abduxisse, tradiderat alius vetus auctor, quem Schol. Iliad. ν, 459 exscripsit, loco iam supra memorato. Multo maior circa Ascanium diuersitas post aduentum in Italiam; sed de his nunc non agimus. v. Exc. III ad lib. XII.

Pallas — parmamque ferens hastamque trementem. Aen. II. 175.

P. VIR-

Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo
Pube tenus: postrema inmani corpore pistrix
Delphinum caudas vtero commissa luporum. Aen. III. 426.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER TERTIVS

ARGVMENTVM

Euersa Troia, Aeneas collectis suorum reliquiis, quae caedi flammisque supererant, parataque apud Antandrum viginti nauium classe, primum in Thraciam defertur: vbi, cum futurae vrbis fundamenta poneret, territus Polydori a Polymnestore caesi prodigiis, Delum petit 1 — 77. *Consultoque ibi Apollinis oraculo, cum antiquam gentis suae matrem, hoc est, primam originis suae terram repetendam didicisset, falsa Anchisae patris interpretatione adductus, Cretam contendit* — 120. *Verum cum ibi quoque, positis iam moenibus, grauissima peste exagitaretur, in somnis monitus a diis Penatibus, relicta Creta, Italiam petit,* — 192. *Ibi subito oborta tempestate, primum ad Strophades insulas appulsus, ab Harpyiis infestatur* — 269. *Mox Actium delatus, in honorem Apollinis ludos celebrat* — 290. *Inde, Corcyram praeteruectus, Epirum tenet; quae id temporis Heleno, Priami filio parebat, cui post Pyrrhi caedem Andromache in coniugium cesserat. Helenus Aeneam hospitio excipit, omnique humani-*

humanitatis genere complectitur, imminentiumque terra marique periculorum certiorem facit — 505. Aeneas, relicta Epiro, Tarentum primamque Italiae oram praeteruectus, ad eam Siciliae partem, quae Aetnae monti adiacet, appellitur. Ibi Achemenidem, ab Vlysse in Cyclopis antro desertum, supplicem recipit, edoctusque ab eo de Cyclopum feritate, inde ancoras soluit — 681: memorque praeceptorum Heleni, vitatis Charybdis et Scyllae periculis, Siciliae littora longo circuitu circumuectus, tandem Drepanum aduehitur, vbi Anchises, tum senio tum longae nauigationis iactatione fatigatus, fatis concedit — 713. Inde Italiam petiturus, immissa ab Aeolo subita tempestate in Africam eiicitur: quam partem libro primo exsequitur.

Postquam res Asiae Priamique euertere gentem
Inmeritam visum Superis, ceciditque superbum
Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troia:
Diuersa exsilia et desertas quaerere terras
Auguriis

1 *Priamique vertere* Medic., sed a m. pr. 2 *Immeritum* Rottend. tert. *visum est* multi ap. Pier. Heins. 3 *Ilion* sex ap. Burm. *fumat* male Probus acceperat pro *fumauit*. Recte post *cecidit* mutatur tempus, *fumat*: quod non vno temporis momento absoluitur. 4 *et diuersas q. terras* aliquot veteres Pieriani, et Menag. Voss. pr. Hamburg. alter pro var. lect. Parrhas. Dorvill. Brunck. Haeret Burmannus. Suauior, puto, esset illa lectio; sed ad fidem criticam probabilior est altera lectio *desertas*, cum codd. auctoritate, inter quos Fragm. Vatic., tum quod ea vix nasci potuit ex altera, in quam facile aliquis

Rerum varietate et doctrinae copia hic liber caeteris facile praestat, totus ille ad Odysseae exemplum conscriptus. cf. inprimis Cluuer. Sicil. ant. p. 452 sqq. Quod tamen minus vulgo lectores suauitate sua detinet, non tam id facit, quod Segraisius iudicabat, quod liber secundus grauissimi argumenti, nam de Troiae excidio agit, antecedit, et Didonis amores suauissima narratione sequuntur; sed potius hoc, quod multarum rerum, inprimis quae ad mythos veteres et geographiam antiquam spectant, notitiam habere debet is, qui omnia, quae poeta leuiter tantum attingit et perstringit, intelligere velit.

1—3. Splendidum exordium, pro: Postquam Troia in hunc modum fuerat euersa. *res Asiae*, regnum Asiae. vid. sup. ad II, 556.

4—8. *Diuersa exsilia, desertas terras*, ad miseratio-
nem

Auguriis agimur diuom, classemque sub ipsa
Antandro et Phrygiae molimur montibus Idae;
Incerti quo fata ferant, vbi sistere detur;
Contrahimusque viros. Vix prima inceperat aestas;
Et pater Anchises dare fatis vela iubebat:
Litora quum patriae lacrimans portusque relinquo
Et campos, vbi Troia fuit. Feror exsul in altum
Cum sociis, natoque, Penatibus et magnis dis.

Terra

aliquis incidere poterat. Quod autem τῷ *desertas terras* putant repugnare *arua opima* II, 781, et similia; id leue est; possunt enim agri esse deserti et cultoribus vacui, et tamen fertiles haberi, inprimis si cultus accesserit; et terra, in quam noui coloni sunt immigraturi, bene deserta et non satis frequentata hominibus dicitur. Sed id plane h. l. non quaerendum. Poeta enim hoc vnum agit, vt miserationem moueat. Praeclare autem post *Ilium superbum*: *desertae terrae*; in quibus ipsis sedes nouae erant condendae. 5 *classimque* Sprot. *classesque* pr. Rottend. pro var. lect. 6 *et* abest nonnullis ap. Heins. et Pier. 7 *ferent* duo Heins. 8 *Vt prima* Hamb. pr. *inceperit* Medic. a pr. m. 9 *At p.* duo Burm. *Et pro cum* in Montalb. ex interpr. *Vt p.* coni. Heins., sed *et* exquisite apud poetas pro *vt*, *cum*: etsi nolim praestare, quod Seruius ait, velocitatem inesse. *dare ventis vela* duo Hamb. pro var. lect. et ed. Ven., quae sane communis poetarum ratio, sed propter hoc ipsum suspecta; etsi non diffitendum, *fatis*, in quo optimi Codd. consentiunt, etiam fragm. Vatic., minus commodum h. l. videri. 10 *cum* Heins. e Medic. aliisque; vulgo *tum*. duo *dum*. 12 *gnatoque* scribunt multi. *cum magnisque p. et dis* Menag. pr.

nem satis grauiter, pro terris nouis ac *diuersis*, longinquis, inhabitandis. *Auguriis diuum* sup. II, 691 sq., nisi addere malis prodigium flammae v. 682 et Creusae monitum v. 780. In *Antandro* argutantur Grammatici, et Cerda in adiecto *ipsa*. Simpliciter ex Strab. XIII, p. 606 D. tenendum, versus meridiem ab Ilio, ad sinum Adramyttenum, fuisse, saltem serioribus temporibus, vrbem Antandrum, nauale, ad Idaei montis radices. Nihil igitur mirum, si poeta naues Aeneae in tam nobili et commodo loco aedificatas tradit. Materies classi aedificandae ex monte Ida suppetebat: cf. Wood (*Essay on Homer* p. 323). 7. *Incerti quo fata ferant*, ad h. l. cf. dicta in Disquis. II s. VI. Exc. XV ad lib. II. 8. *Vix prima i. aestas* s. aestatis prima pars, h. e. ver. v. Exc. I. 9. *Fatis*, propter deorum iussa et monita, de quibus ad v. 5 dictum. 10—12. Notabilis est Seruii nota: „*Amat poeta*, *quae*

 legit,

Terra procul vastis colitur Mauortia campis,
Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo;
Hospitium antiquum Troiae, sociique Penates,
Dum fortuna fuit. Feror huc, et litore curuo
Moenia prima loco, fatis ingressus iniquis:
Aeneadasque meo nomen de nomine fingo.

Sacra

14 *arant* sec. Moret. et Medic. a m. pr. *Ligurco, Lygurgo,* et *Ligurgo* passim in codd. scribitur. 16 *Cum* Leid. vn. *et in litore* Franc. *coruo, curro,* duo Burm. 18 *Aeneades* Medic. a m. pr. *gentes de n.* Montalb. pro var. lect. v. ad III Georg. 122. Est ἐπώνυμος, *cunctos* tert. Rottend.

legit, immutata aliqua parte, vel personis, ipsis verbis proferre. Naeuius enim inducit vxores Aeneae et Anchisae, cum lacrimis Ilium relinquentes, his verbis: Amborum vxores noctu Troiad exibant, Capitibus opertis, flentes ambae, abeuntes Lacrimis cum multis. *Hoc ipsum Aeneam eodem in tempore eiusdem rei caussa induxit fecisse; cum dicit:* Littora tum p. — relinquo." Vnde haec depromta sint, docet Vossius in not. ad Naeuii fragm. p. 76 sq. *Et campos vbi T. f.* pathos in breuitate iam Macrob. miratus est V, 1. *cum sociis* v. sup. II, 796. Apud Pompon. seruatum est antiquum Scholion: "Cum sociis: versus est Ennii, et sunt verba Pyrrhi". Fragmentis Ennianis ergo addendus erit. *Penatibus et magnis dis:* hi inter se discernendi quomodo sint, vix dicere habeo, cum et perpetuo pro iisdem habeantur, et nullos alios Aeneas secum Troia abstulisse memoretur. Explicatiue igitur alterum adiectum. inf. v. 148 *Effigies sacrae diuum Phrygiique Penates.* Nisi ita distinguere placet: *Penatibus et, magnis dis;* vt per interpretationem aliquid fere inferri solet. cf. Exc. IX ad lib. II.

13—18. Primum Thraciam vniuerse designat, *Terra Mauortia* (nam, Thraciam Marti sedem tribui iam ab Homero, notum est, et cf. inf. 35). *vastis campis — Thraces arant* (natum forte ex primis Hecubae Euripideae verss. 8. 9). *acri,* saeuo (v. h. l. Guellium), *quondam regnata Lycurgo* e fabulis de Baccho noto, v. Homer. Iliad. ζ, 130 sqq. *regnata:* passiue, v. Dauis. ad Cic. de LL. III, 1. Mox dum *hospitium antiquum Troiae* memorat, regem Thracum hospitii iure cum Priamo iunctum indicat: neque *socios Penates* aliud, quam declarationem eius

Sacra Dionaeae matri diuisque ferebam
Auspicibus coeptorum operum; superoque nitentem
Coelicolum regi mactabam in litore taurum.
Forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo
Virgulta, et densis hastilibus horrida myrtus.
Adcessi; viridemque ab humo conuellere siluam
Conatus, ramis tegerem vt frondentibus aras;
Horrendum

19 Ab h. v. noua narratio. Itaque interpunxi. 20 *Auspiciis* Wittian. *auspiciisque* Vratisl. *superumque* Parrhas. in margine. 22 *tumulus iuxta* Montalb. 24 *auellere* Exc. Burm. 25 *vt* abest a sec. Hamb. *arasque* Burm.

eius hospitii esse puto; debuerunt enim hospites eosdem deos tutelares habere. Docte quidem, nimis tamen subtiliter, Pompon. Sab. ad communem Thracum et Phrygum originem refert. Regem hunc Thraciae sequentia v. 49 declarant esse Polymnestorem. Iam hunc Chersonesum Thraciam tenuisse fabula vulgo narrabat; quod inprimis Euripidis auctoritate constat, in Hecuba v. 8 et al. Sed Virgilius dum ad Hebri ostia urbem ab Aenea, qui adeo in iis locis esse debuit, conditam memorare necesse haberet, narrationem fabulae a vicina regione petitam ornare facile potuit. Quid? quod Polymnestoris ditio ad Hebrum vsque extendi potuit. Certe Plinius IV, 11 *Oppidum Aenos liberum cum Polydori tumulo, Ciconum quondam regio.* De vrbe *Aeneadis* v. Exc. I. *fatis iniquis* siue propter ea, quae sequuntur, fatis sinistra, siue quod iniqua fortuna decedere patria et alienis terris sedem quaerere coegerat. Ammianus XXII, 8 pr. priorem sententiam firmare videtur; respicit enim h. l. *Aenus, quae diris auspiciis coepta, moxque relicta; ad Ausoniam veterem ductu numinum properauit Aeneas.*

20. *nitentem* candidum potius quam pinguem intelligo; candor enim spectatur in victimis Ioui ferendis. Etsi etiam pro altero laudare possis Homerum Iliad. β, 403.

22—25. Ornata oratio. Sensus, si in vulgarem transferas: *in cuius vertice cornus et myrtus stabant. Cum inde frondes coronandae arae peterem.* Porro *tumulus* h. l. simpl. collis; nam insepultus fuerat proiectus, vt ex v. 62 sq. apparet, et cf. 45. 46. Arena autem, ventorum fluctuumque impulsu aggesta, in colliculi speciem, corpus erat tectum. In mare proiectum

Horrendum et dictu video mirabile monstrum.
Nam, quae prima solo ruptis radicibus arbor
Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttae,
Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.
Rursus et alterius lentum conuellere vimen
Insequor, et caussas penitus tentare latentis:

Ater

26 Vocibus transpositis Montalb. *H. video et dictu m. m.* Pugetianus: *H. dictu video m. m.* Wallian. *H. dictu et video m. m.* Nonius in *Horrendum*: *H. dictu video, m. m.* Macrob. III, 10 *H. dictu et visu m. m.* Sed *dictu mirabile monstrum* iam vidimus lib. II, 680. *miserabile* aliquot Pieriani et Ven. a m. pr., vt alibi. 27 *cum quae* Sprot. *Namque vt pr.* ed. Mediol. *namque vbi p.* aliquot Pier. *arbos* Burmannus e codd. reposuit, ne sibilus in *arbos* aurem laederet. 28 *hinc atro* aliquot Pier. Franc. et ed. Mediol. *liquuntur* multi Pier. et Heins., vt et II Georg. 187.

corpus in littus fluctu eiicitur ap. Eurip. Hecuba v. 26. 697 sqq., quem sequi maluit Ouid. Met. XIII, 437 sqq., vbi pleraque ex Euripide expressa. *horrida* noli aliter accipere, quam myrtetum horrere densis virgultis; vti omnia prominentia *horrere* dicuntur. *hastilia* pro virgis myrti (Burm. laudat Intpp. ad Grat. Cyneg. 129): vnde hastas et iacula faciebant veteres; quod iam vidimus Georg. II, 447 *At myrtus validis hastilibus, et bona bello Cornus.* Iaculis enim confixus Polydorus inf. v. 45. 46. Myrtus autem bene in littorali plaga. Georg. II, 112 *Littora myrtetis laetissima.* conf. Cerda. *tegerem:* tegere, velare, proprium in re sacra de coronis ac sertis; cf. sup. II, 248. 249: myrtea serta h. l. in sacris Veneris.

28. *Huic a. l. s. guttae* ornate pro, ex ea manant guttae sanguineae, pro succo scilicet. Et mox: *terram tabo maculant*, quanto ornatius, quam, cadunt in terram! atque sic porro. Mox *tentare* est explorare. Caeterum fabula, quam Virgilius et ipsam, vt tot alia, a poetis cyclicis accepisse videtur, satis probabilis videri debuit olim iis, qui in arbores mutari puellas, Nymphas Hamadryadas cum arboribus nasci, sacris arboribus succisis guttas sanguinis manare, legissent. cf. Seru. ad v. 46. Si quid mirum videri debet, sit forte hoc, quod nostris adhuc temporibus Tassus, Ariostusque cum Spencero eadem fabula feliciter vsi sunt.

34—38.

Ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
Multa mouens animo, Nymphas venerabar agrestis,
Gradiuumque patrem, Geticis qui praesidet aruis:
Rite secundarent visus, omenque leuarent.
Tertia sed postquam maiore hastilia nisu
Adgredior, genibusque aduersae obluctor arenae:
(Eloquar, an sileam?) gemitus lacrimabilis imo
Auditur tumulo, et vox reddita fertur ad auris:
Quid miserum, Aenea, laceras? iam parce sepulto;
Parce pias scelerare manus. Non me tibi Troia
Externum tulit: aut cruor hic de stipite manat.
Heu! fuge crudelis terras, fuge litus auarum.
Nam Polydorus ego. Hic confixum ferrea texit
Telorum

33 *Alter* codd. plerique Pier. et Heinf. etiam edd., sollenni lapsu. *Alterque alterius* Zulich. *Rursus et alterius* Hamb. pr. a m. pr. *inter alia*. a m. s. 35 *Gradiuomque* Gud. a m. pr. *grandaeuumque* duo. *armis* Hamb. sec. *oris* Menag. pr. 36 *secundaret et leuaret* Wittian. et Goth. sec. 37 *Tertio* Cant. v. Pier. et Heinf. *maiori* Leid. *nisu* Heinf. ex codd. et edd. vett. repofuit. Vulgo *nixu*. cf. Pier. 38 *aduersae* alter Rottend. 39 *alloquar* Ven. 40 *tumulus* e vet. cod. laudatur in Scruianis. *et* deest Menag. pr. *ad auris* quatuor Burm., vt saepe alibi, sic inf. 93. 41 *sepulchro* codd. et Donatus ap. Pierium. 43 *externum* Witt. cum codd. Pier., perpetuo lapsu. *Et caute* Wall. *aut* restituit Heinf. e libris (adde fragm. Vatic.) et Grammaticis, quem vide. Vulgo *haud*: in quo fere semper variant libri. *aut* vero pro *nec* etiam in prosa ponitur in simili sententia, sic, non de stipite sed de meo corpore. 44 *amarum* sec. Hamb., perperam. cf. Burm.

34—38. Valde estimo aestuans super prodigii caussis adoro Nymphas Hamadryades et Martem Indigetem, vt malum omen auertant. *visus* pro *visum* h. e. ostentum, portentum, quod *secundum*, felix esse et *leuari*, in bonum conuerti vult, vt bene Seru. Mox *obluctor*, ἀντιβαίνω, vt Burm., aut ἀντερείδω.

41—43. *Iam tandem parce scelerare*, h. e. noli, vt ap. Horat. et al. Male alia Seruius; at recte idem *sepultum* h. l. vidit esse fortuito obrutum terra. cf. ad v. 22. *me tibi non externum Troia tulit*, protulit, genuit, h. e. Troianus sum.

45. 46. *Seges telorum increuit iaculis acutis*, h. e. tela, vt emissa erant in me, in hoc tumulo (sentit mecum Pomponius

Telorum seges, et iaculis increuit acutis.
Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
Obstupui, steteruntque comae, et vox faucibus haesit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threicio regi, quum iam diffideret armis
Dardaniae, cingique urbem obsidione videret.
Ille, vt opes fractae Teucrum, et Fortuna recessit,
Res Agamemnonias victriciaque arma secutus,
Fas omne abrumpit; Polydorum obtruncat, et auro
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames! Postquam pauor ossa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primumque parentem,
Monstra deum refero, et, quae sit sententia, posco.
Omnibus idem animus, scelerata excedere terra,

Linqui

46 *impleuit* aliquot Pier. cum pr. Rottend. et Sprot. 47 *Nunc vero* alter Hamb. 48 *steteruntque* aliquot Pier. et Burm. vt sup. II, 774. *steteremque* Franc. *et* abest a Dorvill. 49 *magno c. p.* [illegible] Parrhas. *magna c. p. quondam* Cuning. ex Hulf. 50 *commisit alendum* Exc. Burm. ex interpretatione. 51 *Threicio*, *Thracio* scribitur. 52 *insidione* alter Hamb. 53 *et* deest Montalb. et aliquot Pierianis. *Teucrum fr. fortunaeque* a Dorvill. 55 *abrupit* quinque Burm. *obrumpit* tres alii. *erupit* Goth. sec. 56 *corpora* Wall. 57 *causa* f. Wall. *relinquit* duo Burm. 58 *Dilectos* alter Hamb. *patres proceres* Menag. pr. *parentum* aliquot Pieriani. 59 *et* deest Menag. pr. 60 *abscedere* Goth. tert.

pon. Sabin.) excreuerunt in arbores, vnde iacula poterant (Igitur iaculis fuit confossus; cf. Auson. Epitaph. XIX aliter atque apud Euripidem, qui eum ferro confossum narrat).

47. *Pressus formidine*, puta positum pro vulgari *oppressus*.

49. Ad sqq. v. Excurs. III de Polydoro.

54. Rem et caussam Agamemnonis potiorem fecerit; partes Agamemnonis.

55. *Fas omne abrumpit*, paullo audacius dictum videtur, diuina humanaque iura infringit, violat. Mox *quid non — cogis* pro *ad quid*. Sed praepositio eleganter omittitur. vid. Burm.

61. Dare

Linqui pollutum hospitium, et dare classibus austros.
Ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
Adgeritur tumulo tellus: stant Manibus arae,
Caeruleis maestae vittis atraque cupresso;
Et circum Iliades crinem de more solutae.
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
Sanguinis

61 *Linquere* pars codd. et edd. At Heinsius cum aliis, inter quos Medic. Gud., *linqui*, eadem vi, sed poeta potest videri voluisse orationem variare. *polluto* tert. Rottend. *austrum* pr. Hamb. 62 *Polydori* sec. Rottend. Moret. sec. 63 *tumulo* alter Hamb. et pr. pro var. lect. *tellus tumulo* Sprot. 64 *nexae* Voss. *cupressu* tres Burm. cum Pierianis, vt alibi variant. cf. Pier. 65 *At* pr. Hamb. *Iliadas* Voss. *crinis* libri ap. Pier. 66 *trepido* Hamb. sec. et Exc. Burm. *fumantia* Oudart. *Kymbia* Parrhas.

61. *Dare classibus austros* non est hypallage, quam vulgo iactant, vt peruersa ratione res efferantur; sed, vt vulgo *nauis vento tradi* dicitur, sic exquisitiore ratione *naui ventus*, vt vela ventis pandantur et sic porro.

62 sqq. Locus *de inferiis* classicus. Nota rerum ac verborum proprietatem. *Instauramus funus*, religioso vocabulo, pro facimus. *tumulo*, vt tumulus vere dictus et rite paratus fieret, non temere aggestus, vt v. 22. *stant M. arae*, doctius, quam, ara statuitur. *caeruleae* vittae sunt nigrae v. Seru. Burm. *maestae vittis* moestitiam declarantes, exquisite, cum *ornatae*, *velatae*, dicere deberet. *cupressinis* frondibus coronatur h. l. ara. Matronae Troianae solutis crinibus circumstantes tumulum plangunt et lamentantur. cf. XI, 35. *inferimus*; ἐπιφέρομεν χοάς. *cymbia lactis* cf. Ecl. V., 67. *sanguinis*, victima caesa, cf. inf. V, 77 sq. *animamque sepulcro condimus*: Manes placamus, vt quieti suae reddantur; *et supremum voce ciemus* h. e. vocamus. Ter acclamatum: Vale. Haue, cf. inf. VI, 374. 379, vt ap. Homer. v. o. Odyss. ι, 65. 66. Quod Burmannus *animam* pro corpore vel homine dictam ait, quamquam id interdum fieri certum est, h. l. tamen vix conuenit; corpore enim insepulto vagatur anima, sepulto autem redit ad quietem sepulcri, vt bene Seruius, qui ad h. l. videndus, siue vt aliquamdiu cum corpore vel cinere duret, siue vt inde loca infera sedesque Manium subeat; nam magna superstitionis circa haec diuersitas. cf. ad Tibull. III, 2, 15.

69—72.

Sanguinis et ſacri pateras: animamque ſepulcro
Condimus, et magna ſupremum voce ciemus.
Inde, vbi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria, et lenis crepitans vocat auſter in altum,
Deducunt ſocii nauis, et litora conplent.
Prouehimur portu: terraeque vrbesque recedunt.
Sacra mari colitur medio gratiſſima tellus
Nereidum

67 *ſacras p.* Exc. Burm. *animaque* Franc. 69 *prima quies* Goth. tert. *prona fides* pr. Moret. a m. pr., ſollenni potius lapſu (de quo v. Burm.) quam exquiſitioris epitheti ſtudio, quod nec facile feras h. l., multo minus deſideres. *pacataque* Parrhaſ. 70 *lenis crepitans.* displicet merito duplex epitheton, etſi ſimilium exemplorum auctoritate defendi forte poſſit. v. Burm. Heinſ. coniecerat *ſegnes crepitans*, Burm. *lentos c.* Toupius in Suidam P. III, p. 138 *lenicrepitans*, quod in Lucretio non displiceret. Pierius e codd. aliquot laudat *lene crepitans*, quod conſuetudine Virgilii ſatis tritum teneri poteſt. Nam quod vltima in tono et ante duplicem conſonam producitur, inſolens eſſe non videtur. Io. Schrader. tamen in ſchedis ingenioſe coni. *leni increpitans.* 72 *Praeuehimur* duo Burm., male. *terrae* ſine *que* duo. 73 *medio colitur* Gud. cum multis aliis. Porro Burm. h. l. et iam ad Ouid. Faſt. VI, 177 emendat *gratiſſima Delos*, probante Burmanno Secundo ad Anthol. Poet. Lat. p. 460, addit Schrader. Emendatt. c. 3, p. 39, quod ſic quoque in Ciri v. 473 legitur. Et habet ſane quo placeat. Videant tamen alii, annon poetica ratione exquiſitius ponatur genericum nomen, *tellus.* Porro in tali poſitu, vt hic verba vides: *Sacra — gratiſſima tellus Nereidum matri* poteſt forte *tellus* magis placere. *Tellus* autem pro inſula non adeo abhorrere ab vſu poetarum videtur. Subeunt modo illa animum: Claudian. de R. Pr. I, 192 Ceres de Sicilia: *ſalue gratiſſima tellus.* Ouid. Met. III, 597 *Forte petens Delum, diae telluris ad oras Applicor.* et inf. v. 127 *crebris freta conſita terris.* Etiam Senecae locus Herc. fur. 15 tamquam ex noſtro expreſſus vulgatae lectionis columen haberi poteſt: *Quibusque natis mobilis tellus ſtetit.*

69 — 72. Ornati verſus: Cum primum ineunte vere mare eſſet patefactum, iterum naues conſcendimus. *auſter* h. l. non proprie, nam ex Thracia euectis is non poteſt eſſe ſecundus ventus (etiam ap. Homerum ἄνεμον βορέην Vlyſſi ex Thracia ſoluenti mittit Iupiter Odyſſ. ι, 67); ſed h. l. pro vento omnino. *Venti dant maria placata*, quatenus ipſi ſunt placidi.

73 — 77. Delus olim mari vaga tandem inter Gyarum Myconumque, Cyclades, conſedit, ἐστήρικται, fixa eſt. nihil amplius. *mari medio* ſeu quia Cycladum media habita dictaque Straboni, Plinio et Solino. v. Cerda, et adde Callim. in D. 300, Steph. Byz.

Nereidum matri et Neptuno Aegaeo:
Quam pius Arcitenens, oras et litora circum
Errantem, Gyaro celsa Myconoque reuinxit,
Inmotamque coli dedit, et contemnere ventos.
Huc feror; haec fessos tuto placidissima portu
Adcipit. Egressi veneramur Apollinis vrbem.

Rex-

74 *Neptunio* aliquot ap. Burm. Pier. Ald. pr. *Neptuno Ennosigaeo* Titius Loc. controu. XV, 16. Versus haud dubie ex poeta antiquo arreptus, forte idem ex Graeco versus: Νηρείδων μητρός τε Ποσειδῶνός τ' Αἰγαίου. 75 *prius* interpretatur Pompon. Sab. et notatum pro var. lect. in Seruianis; sicque aliquot Pierii tresque Burm., quod iam Broukh. probarat, et docte illustrauit Burman. Secundus ad Anthol. l. c. p. 460, vt sit *prius errantem*. Ad terrae tamen motum sub Augusto, si Tertulliano fides habenda, factum referri hic nihil potest. *arquitenens* scribitur in Medic. et aliis v. Heins. *Actius arcitenens* coni. Cuning., parum feliciter. 76 Ordo verborum ab Heins. Medicei aliorumque, etiam Pierianorum, codd. auctoritate est restitutus. Vulgo in scriptis et editis leg. *Mycone celsa Gyaroque*. Sed, *Mycone* vitiosum esse, et Pierius vidit et facile apparet; est enim Μύκονος; ortum forte, vt Heins. vidit, ex *Mycono e celsa*, cf. eund. ad Ouid. Ep. XXI, 81, docentque id var. lect. e Burm. codd. *Myconoe*, *Miconee*, *Michonae*, it. *M. excelsa et celsa*, vt in Goth. Sed Heins. porro rescripserat *Gyaro e celsa*, sine libro, quod recte Burm. reliquit. *celsae* vnus Leid. Aberratur etiam: *Micone*, *Micono*, — *Giaro*; cuiusmodi errores notare piget, praetermittere tamen non licet. *reuexit* Codex Amstel. ap. Burmann. Secund. l. c. *ligauit* pr. Hamburg. In laudato Epigrammate: *Delos iam stabili reuincta terra.* 77 *componere* Oudart., male. v. Burm. cum fixa sit, iam non agitatur ventis, vt ante; sed est ἀνεμόεσσα καὶ ἄτροπος. 78 *et fessos* Exc. Burm. *huc f.* Doruill. *toto* Montalb.

Byz. in Δῆλος ibique Intpp., seu simpliciter, in alto; modo loquendi Homerico Odyss. ι, 844, vt mox de Creta v. 104. *Nereidum matri*, Doridi, et *Neptuno* (*Aegaeo* dicto, quod eius sedem in Aegaeo mari poetarum narratio consecrauit, vt vel ex Homero notum, v. Guell. vel Cerdam). Cur iis *gratissima* Delus, v. Excurs. IV ad h. v. *pius*, gratus erga insulam, φίλην τιθήνην, in qua erat natus. Res vel ex Callimachi Hymno in Delum nota. *Arcitenens* vox iam Naeuio aliisque poetis ante Virgilium frequentata. v. loca ap. Macrob. VI, 5 et Vrsinum. *oras et l. c. Errantem* illustrant illa ap. Callimach. l. c. v. 41 sqq. De reliquis v. Excurs. IV et de *Anio* v. Excurs. I. Est autem ille inter exempla regum, qui iidem, ex prisco more, sacerdotio fungebantur. 79. προσκυνοῦμεν.

82. Ex

Rex Anius, rex idem hominum Phoebique ſacerdos,
Vittis et ſacra redimitus tempora lauro,
Occurrit: veterem Anchiſen adgnoſcit amicum.
Iungimus hoſpitio dextras, et tecta ſubimus.
Templa dei ſaxo venerabar ſtructa vetuſto.
Da propriam, Thymbraee, domum: da moenia feſſis,
Et genus, et manſuram vrbem. Serua altera Troiae
Pergama, reliquias Danaum atque inmitis Achilli.
Quem ſequimur? quoue ire iubes? vbi ponere ſedes?
Da, pater, augurium; atque animis inlabere noſtris.

Vix

81 *lauru* Cariſ. lib. I, 109 legit, notante Heinſ. 82 Aberrant fere codd. Heinſ. et Burmanni in *Anchiſem*; vt vero metro conſulant, concinnant reliqua varie: *veteremque A.* vel *veterem Anchiſemque* vel *v. A. cognouit*. Etiam pro *agnoſcit* plerique ap. Pier. et Heinſ. *agnouit*, etiam ſic vetuſtiſſ. fragm. Vatic. 84 *veneramur* aliquot ap. Pier. et Heinſ. et vnus Burm. ex antecedente oratione, aut forte ab aliquo, quem offendebat poſt v. 79 *veneramur*, quod ſequitur, *venerabar*. Eadem de cauſſa et quia oratio paullo moleſtius decurrit, Iac. Bryant V. C. acute ſuſpicabatur, verſus 80—84 eſſe inſititios. Saltem hoc concedendum: verſus a poeta nondum ſatis politos et reliquis adaptatos eſſe. Equidem ſuſpicabar verſum 79 poſt *Accipit* inexpletum relictum, male eſſe ab alia manu ſuppletum. 85 *patriam domum* Schol. Horat. Cruqu. lib. III Od. 13, quod illuſtrat Heinſ. *Da T. domum propriam* Montalb. 87 *Achilli* firmat Heinſ. et h. l. cf. ſup. I, 30, al. *Achillis*. At *Achillei* fragm. Vatic.

82. Ex antiqua fabula repetendum, cuius veſtigia ſeruauit Seruius: *Ad Anium Anchiſes ante Troicum bellum conſultum venerat, an Salamina peteret comes Priamo; vnde et agnoſcitur* ſc. nunc ab Anio. Eadem ſequitur Ouid. Met. XIII, 641 ſq.

83. *Iungimus hoſpitio dextras* illuſtrat Burm., int. hoſpitii priſtini iure, propter hoſpitium, quod iam inter Anchiſen et Anium fuerat. cf. XI, 65.

84 — 89. Notabili cum breuitate, ſed quae exemplo non caret (vide v. c. inf. v. 265, vbi etiam deſit: *inquit*), ſignificat poeta Aeneam eſſe ingreſſum templum, adoraſſe deum et preces feciſſe. Latius euoluere Virgilii verba videtur Ouid. Met. XIII, 633—637. *Templa ſaxo ſtructa vetuſto*, quis dubitet eſſe *vetuſtum templum*! Argutatur tamen in hoc Macrob. III Sat. 6, vbi etiam in iis poetam in ordinem cogit, quod ad Apollinis γεννήτορος aram et religionem referri totum locum vult. Adſciuiſſe tamen Macro-

bii

Vix ea fatus eram: tremere omnia visa repente,
Liminaque, laurusque dei; totusque moueri
Mons circum, et mugire adytis cortina reclusis.

Submissi

90 *erat* Pamhal. in marg. 91 *Liminaque et l.* duo ap. Burm. *limina sunt* Zulich. *que* post *limina* plane abest a Franc. *laurosque* Rottend. tert. a m. pr.

bii commentum videtur Servius cum aliis Grammaticis. v. Seru. ad v. 83. 84. *Da*, indica, vt Seru.; *data fata* sup. I, 382. *propriam*, perpetuam, stabilem, firmam Servius exponit. cf. inf. VI, 872 et ad Ecl. VII, 31. *Thymbraeum* h. l. appellat nulla alia quam poetica ratione; etsi aliter Grammatici. *Thymbra* erat Troadis vicus cum Apollinis luco ac templo. v. Strabo XIII, p. 598 A, B, cf. ad Ge. IV, 323. Et *genus* inter caetera: *domum, moenia, vrbem*, aliud esse nequit, quam locus generi futuro, sedes stirpis, a qua noua posteritas originem ducat. Respondet igitur, vt monet Cerda, τῷ *domus*, quae sine certa sede esse potest nulla. *reliquias Danaum*, cf. sup. I, 30. *Da pater augurium*, exemplo Priami iter in castra Achiuorum parantis Iliad. ω, 310 sqq. *animis illabere nostris*. Proprie Phoebus descendit in mentem vatis sui; insinuat se, suam vim, eius animo; h. l. etiam illis, quibus forte data rem obscuram explicat et illustrat, φράζει. *augurium* vero h. l. pro oraculo, vt etiam alibi. Oraculo autem proprie erat locus, veteri more, in nouis sedibus quaerendis. cf. de Batto locum ap. Herodot. et Callim. in Apoll. 65 sqq.

90—93. Sollenne scilicet hoc, tamquam numinis fortem edituri praesentia, vt tota natura numen sentiat. Notum vel ex Callimachi H. in Apoll. pr. et Spanh. ad e. l. *omnia* deinde per species redduntur: *liminaque laurusque*. v. Burm. *Mons circum*, Cynthus. Nam templum in campo situm; v. Vir doctus Exerc. de Delo sup. laud. pag. 90. *cortina*, ὅλμος, operculum tripodis, *mugit*, vento subterraneo e specu, cui imposita est, surgente, siquidem credere licet, ad Delphici tripodis instar haec fuisse adumbrata. cf. Spanhem. ad H. in D. v. 90. *adytis reclusis*, ipso templi penetrali per motum terrae patefacto; nisi *adyta* de ipsa illa spelunca accipere malis.

93. Sub-

Submissi petimus terram, et vox fertur ad auris:
Dardanidae duri, quae vos a stirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos vbere laeto
Adcipiet reduces. Antiquam exquirite matrem.
Hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, et qui nascentur ab illis.
Haec Phoebus: mixtoque ingens exorta tumultu
Laetitia: et cuncti, quae sint ea moenia, quaerunt;
Quo Phoebus vocet errantis, iubeatque reuerti.
Tum genitor, veterum voluens monumenta virorum,
Audite,

93 *et* deest Leid. et Oudart. *ad auras* aliquot Pier. sce. Hamb. et Witt. v. sup. v. 40. 94 *de stirpe* aliquot Pieriani. 95 *laeta* pr. Rottend. pro var. lect. vel *toto* Sprot. 96 *exq. terram* Zulich. ex interpr. 98 *ab ipsis* Ven. 99 *excita* Hugen. 100 *sint haec* Ven. *quae sunt* Leid., sed v. Burm. cf. sup. II, 123. 101 *iubeatque* ed. Ald. et Iunt. Goth. pr. 102 *voluens veterum* multi. *priorum* Montalb.

93. *Submissi petimus terram*, exquisite, prouoluimur; Lucretiano loquendi more.

94—98. Oraculum, magna cum arte verbis sententiisque conceptum, Italiam, vnde Dardanus originem habere ferebatur, respicit, vid. inf. 163: atque hinc *Dardanidas*, non *Teucros* aut alio nomine, nunc appellatos vult Macrob. I in So. Scip. 7 et Seru. ad h. l. *duri*, labores tot experti, πολυτλήμονες. *Vber terrae* antiqua loquendi forma in ornatum versa v. ad I, 531, h. l. pro ipso solo. Versus 97. 98 nobilissimi illi Homerici sunt Iliad. υ, 307. 308 Νῦν δὲ δὴ Αἰνάαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει, Καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται, ex Neptuni persona dicti; nunc feliciter in sortem Apollinis versi. Memorabile est, quod h. l. Seruius habet: *Orpheo* hunc Homericum versum alterum *esse sublatum*, *Item Orpheus de oraculo Apollinis Hyperborei* sc. sumsit: nam ita esse intelligendum, ex Pomponio Sab. patet, qui Seruianum illud repetit: *Hunc eundem* (versum) *Homerus ab Orpheo sumsit; Orpheus ex oraculo Apollinis*. De interpretatione versuum v. Disquis. II *de invent. materiae in Aeneide tractatae*. §. II.

102. *Voluens*, reuoluens animo veteres historias. Quod autem Anchisae interpretis huius oraculi partes tribuuntur, etsi nunc parum sollerter

Audite, o proceres, ait, et spes discite vestras.
Creta Iouis magni medio iacet insula ponto;
Mons Idaeus vbi, et gentis cunabula nostrae.
Centum vrbes habitant magnas, vberrima regna:
Maximus vnde pater, si rite audita recordor,
Teucrus Rhoeteas primum est aduectus ad oras,
Optauitque locum regno. Nondum Ilium, et arces
Pergameae steterant: habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybelae, Corybantiaque aera,
Idaeumque

103 *o* deest quatuor Burm. *dicite* tres. 104 *medio magni* Goth. tert. 105 *ibi* multi ap. Burm. *et* deest Zulich. 106 *vrbis* multi Pier. et duo Heins. At *vrbes* Valerius Probus in codice, qui ipsius Maronis fuerat, scriptum repererat, ap. Gell. XIII, 19. 108 *Teucrus* defendit Heins. e libris et Grammaticis; adde fragm. Vatic. alii *Teucer*, vel *Teucros*, v. Pier. et Bened. *adductus* alter Hamb. *delectus* pro *delatus*, et a m. sec. *deuectus* Leid. vnus. *primum transuectus* Goth. sec. *in oras* multi ap. Pier. fragm. Vatic. p. 172, et tres Goth. *Cretheas — in oras* Doruill. 109 *Aptauitque* aliquot Burm. cum Goth. sec. *regni* Hamb. sec. *Ilion et* duo etiam hic. 111 *Hic* Nonius Marcellus in *colere*, Seru. ad Aen. X, 220 et Wall. Porro varie scribitur, *Cybele*, *Cybeles*, *Cybelli* (hoc quidem inani, vt solet, verborum apparatu ornat Catroeus) apud Pier. et Heinsium, cuius docta nota est ad h. l. et, vt *Cybeles* cum caeteris conueniret, mutatum etiam *mater* in *matris*,

ter ea in re est versatus, sit illud idonea de ratione: v. Exc. vlt. ad lib. II, vbi de Anchise.

103. Comparant illud Odyss. β, 229 Κέκλυτε δὴ νῦν μευ, Ἰθακήσιοι, ὅττι κεν ἄπω.

104. Expressus locus ex Odyss. τ, 172 sqq. *cunabula*, origines vulgo: quae communes fuere inter Cretam et Troadem. v. Exc. V.

106. *Centum vrbes.* ἑκατόμπολις Iliad. β, 649; res nota. vid. Meurs. de Creta I, 5.

108. Ad promontorium igitur Rhoeteum escendit Teucer, siue ex antiqua narratione, siue vt poetice pro Troiano littore omnino sit dictum.

109. 110. Ex Iliad. υ, 216—218 Dardanus. Κτίσσε δὲ Δαρδανίην· ἐπεὶ οὔπω Ἴλιος ἱρὴ Ἐν πεδίῳ πεπόλιστο, πόλις μερόπων ἀνθρώπων· Ἀλλ' ἔθ' ὑπωρείας ᾤκεον πολυπιδάκου Ἴδης. (hoc est, *habitabant vallibus imis* ad Idae radices). cf. Strabonem XIII, p. 592 de illo loco Homeri disputantem. *optauit* v. ad I, 425.

111—113. Ex Creta traducta in Troadem sacra Cybeles,

Idaeumque nemus: hinc fida silentia sacris,
Et iuncti currum dominae subiere leones.
Ergo agite, et, diuom ducunt qua iussa, sequamur:
Placemus ventos, et Gnosia regna petamus.
Nec longo distant cursu: modo Iuppiter adsit,
Tertia lux classem Cretaeis sistet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactauit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo;
Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.

Fama

matris, et refinxere adeo: *Hinc matris cultri Cybeles* ap. Pier. Nam librariorum lapsus sunt *Cybili*, *Cibili*, *Cibeli*, *Cybile*, *Cibelae*, et al. Sane mons ille Phrygiae, qui Matri deum nomen dedit, recte scribitur et *Cybelus*, sc. mons, et *Cybele*, et *Cybelon*, Graecisque τὸ Κύβελον, τὰ Κύβελα, ἡ Κυβέλη (vnde ipsa dea ἡ Κυβέλη et Κυβήλη). Heinsius *Cybelae* praetulit hic et XI, 768, quoniam Virgilius talem formam amat, et quod hoc proximum est lectioni vulg. *Cybele*, quae in plerisque libris, etiam Medic. et Fragm. Vatic., occurrit (item in tribus Goth.), et a Nonio Marcello firmatur. Interpretati autem erant vulgo, vt ex Pompon. Sab. apparet: *mater Cybele cultrix*, sc. sacrorum. *C. ira* Witt. pro *aera*. 112 *et fida* Schol. Cruqu. Horat. III Od. 1. 113 *vincti* Franc. *victi* Doruill. 114 *diuom* Gud. *quo* Goth. sec. *qua ducunt* tres Burm. *qua fata* ed. Ven. 115 *Gnosia* e scriptis tuetur Heins. Gud. et alii *Cnosia*. Vulgo *Gnossia*; sed de hac scripturae varietate auctores de numis et marmoribus sunt videndi. Diiudicanda omnino res est ex eo, quod simplici littera veteres, geminata seriores, vtebantur. 116 *Nec distant longo* Menag. sec. 117 *sistat* Hamb. sec. cf. Burm. 118 *mactabat* ap. Nonium in *honor*, et ap. Macrob. IV Sat. 1.

beles, declarata ea per partes: *Mater* deum, quae *colit*, inhabitat, *montem* Phrygiae, *Cybelum*, v. Heins. et Burmann. Anthol. I, 53 *Corybantum saltationes*, cum *cymbalis*; *nomen montis Idae*, in quo illa sacra habebantur, ipsa *mysteria* Idaea (haec sunt *fida silentia sacris*; in s., hoc est, sacrorum), et in iis *Cybeles leonibus vectae* repraesentatio. Quae omnia satis illustrata sunt cum ab aliis tum a Pignorio.

115. *Placemus ventos*, sacra diis maris praesidibus faciamus! cf. v. 119, et petamus Cretam!

118. *Honores*, docte pro victimis, quae in deorum honorem mactantur. In v. 119 nonnulli olim Penates quaesiuere.

120. *Tempestatibus* sacrum fieri agna videbimus Aen. V, 772.

Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis
Idomenea ducem, desertaque litora Cretae:
Hoste vacare domos, sedesque adstare relictas.
Linquimus Ortygiae portus, pelagoque volamus,
Bacchatamque iugis Naxon, viridemque Donusam,

Olearon,

121 *regno e. patrvos* pr. Hamb., quod esset pedestre. 123 *domus* aliquot Heins., vt fere semper variant scripti in h. v. *domum* aliquot Pieriani, it. fragm. Vatic. *atque vacare* Zulich. a m. sec. Porro libri et grammatici olim distinxerunt: *desertaque l. C. Hoste, v. d.* Possit etiam distingui: *desertaque l. C. Hoste vacare, domos sedesque a. r.* Sed vulgaris interpunctio satis commoda. 125 *Bacchantemque* Mel. mag. pr. *Naxum* fragm. Vatic., vt mox *Olearum* et *Parum*. *Nason* aliquot Pierii, quem vide. *Donysam* vulgo legitur: sed *Donusam* aliquot eiusdem, vt in codd. Plinii et Taciti scribitur; et Graece Δονοῦσα vel Δονουσία; nemo scribit Δονύσα, etsi ex Διονύσῳ ductum esse volunt. v. Steph. h. v. *Donisam*, *Donissam*, *Dinosam* alii, vitiose.

772, quod autem nigra, illustratum est a viris doctis ex Aristophanis Ranis 871, 2. Sed et Neptuno παμμέλανας ταύρους mactant Pylii Odyss. γ, 6. De sacris Vento Ventisque factis v. Cerda cum aliis. Verba versus 120 fere eadem ac Iliad. γ, 103, et v. 119 ex λ, 727.

121—123. Idomeneus in Cretam redux factus (vid. Odyss. γ, 191. 192.) iterum a suis fuit exactus; tandemque, vt inf. v. 400 videbimus, in agro Sallentino extremae Italiae consedit. Res et caussa varie in Νόστοις tradita esse videtur; siquidem diversae narrationes sunt Servii ad h. l. Strabonis X, p. 480. Schol. Odyss. ν, 259. cf. inf. XI, 264. Alios vide ap. Meurs. Creta III, 4. *adstare* pleniore ore quam *esse*.

124. *Ortygia* vnum ex vetustis nominibus Deli. vid. Spanh. ad Callim. et al. Ceterum discessum Aeneae ornatius exhibet Ouid. Met. XIII, 679 sqq., qui in caeteris Maronem ante oculos habet, et totum Aeneae cursum ex eo mutuatur.

125. *Naxon*, insulam, in qua vel ipse Bacchus, ex India redux, aliquando *est bacchatus*, h. e. egit chorum bacchicum, vel in qua insula, Baccho frequentari solita, Bacchica turba *bacchari* solet, h. e. sacra Bacchica celebrare, in iugis insulae, inde et ipse locus dicitur poetis bacchari, βακχεύεσθαι, βακχευθῆναι. v. Georg. II, 487. Imitatur Claudian. XXXIII, 205 *vlulatibus Ide Bacchatur* et Valer. Fl. III, 20 *Dindyma sanguineis famulum bacchata la-*

 certis;

Olearon, niueamque Paron, ſparſasque per aequor
Cycladas, et crebris legimus freta concita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor;
Hortantur ſocii, Cretam proauosque petamus.
Proſequitur ſurgens a puppi ventus euntis,

Et

126. *Olearon* Heinſ. ſecundum Medic. et vetuſtiores alios: *Olearum* fragm. Vatic. At alii *Oliaron*. Graece vtrumque ſcribitur Ὠλίαρος et Ὠλέαρος v. Heinſ. et Pier. *Parum* aliquot Pier. cum fragm. Vatic. *Pharon* Medic. et al. 127 *freta concita* omnes fere libri, etiam fragm. Vatic., edd. item (cum Seruio et Donato) Grammatici ap. Heinſ., qui tamen praetulit *conſita*, vt iam Dan. Heinſ. ediderat, laudatque pro ea lectione primum Moretan. Ad Sporadas referendum id eſſe, facile patet. Sed, quid in illa tot tantisque auctoritatibus firmata lectione *concita* reprehendendum ſit, non facile videas. Hoc potius video, eſſe eam doctiorem et ex maris natura. Denique non intelligo, quam poeticum hoc ſit, tam accurate Cycladas et Sporadas diſtinguere, quod vix in geographicis libellis fieri ſolet. Iam ſuo tempore *conſita* a multis lectum narrat Cerda, et recte inhaeret alteri, vel Paullini auctoritate, qui et ipſe legerat ac probarat *concita*. *Concitis remis* aliquot Pier. *ventis* pr. Hamb. pro var. lect. Wall. a m. pr.; ſed *terris* a ſec. 128 *exagitur* Oudart. *vario hortamine* fuere, qui coniicerent iam ap. Pierium, et nuper firmare voluit vir doctus inter Danos, vt ex Noua Biblioth. Litt. et Artt. eleg. T. IV, P. I, p. 5, intelleximus. Verum *clamor nauticus* eſt illud ipſum *celeuſma* vel *hortamen*, neque adeo tum hortamine exoriri poteſt; ſequitur porro: *Hortantur ſocii*. Denique *vario certamine* bene ex poetici ſermonis more adiectum. *vario diſcrimine* Goth. tert. lapſu librarii, qui e ſupinis et ſtupidis prorſus fuit in illo codice. 129 *Cretan* pr. Moret. *Cretas* Hugen.

certis: loca iam aliis notata. Ducta autem forma e Tragicis. cf. Longin. 15, 6. *Donuſam* inſulam a colore marmoris *viridem* appellari Seruius monet, et Petronii 133 *viridem Thaſon* comparat Cerda. Malim ſimpl. ſiluoſam vel herboſam intelligere, qualis praeternauigantibus illa occurrere debuit. Et ſic mox *niueam Paron*, a candidis marmoribus, quae in montium paſſim iugis longe conſpici poſſunt; et ita *Cycladas* omnino *nitentes* et *fulgentes* Horatio III Carm. 28. 14. I, 14, 20. Adde inprimis Dionyſ. Perieg. 530.

127. *Crebris freta concita terris*, Sporadas.

130. Eſt ventus ſecundus, οὖρος, φέρων, ἴκμενος Odyſſ. λ, 6. Iliad. α, 479. cf. Vrſin. Guell. Cerda. *ſurgens*, flans, v. h. l. Seru. Mox *Curetum orae*, Creta. Varii de *Curetibus* et obſcuri mythi: incerta interpretatio. Satis eſt tenere, ſpectare eos ad antiquiſſimas

quiſſimas

Et tandem antiquis Curetum adlabimur oris.
Ergo auidus muros optatae molior vrbis,
Pergameamque voco, et laetam cognomine gentem
Hortor amare focos, arcemque attollere tectis.
Iamque fere sicco subductae litore puppes;

Connubiis

131 *Set tandem* Medic. *allabitur* idem a m. pr. et Venetus. *illabitur* Zulich., sed correctum. *labimur* sec. Hamb. 132 *aptare* librarii lapsu ex *optate* Wall., vnde Burm. notauerat virum doctum, qui hinc mallet: *aptare emolior vrbis.* Eum coniectorem se fuisse, Burm. Sec. profitetur ad Anthol. Lat. Poet. p. 467. 133 *Pergameonque* ed. Ven. *et* reuocauit Heins., omissum in aliis. Distinxere olim alii: *P. voco laetam c. gentem. H.* 135 *s. l. classes* Hamb. pr.

quissimas Cretae origines, forte ad Phoenices incolas; fuisse auctores et interpretes sacrorum, quae cum saltatione celebrabantur; et narratas de iis fabulas circa Iovis natales: dictos eosdem Dactylos Idaeos. Traductum hinc nomen ad similia sacra Magnae Matris Phrygum, quae cum furore sacro peragebantur, et habitos Curetes, qui Corybantes dicti; hinc confusas religiones Creticas, Phrygias, Samothracicas. Altera ex parte confusi cum iis Curetes, Aetoliae populus; et argutati sunt alii in etymologia. Haec colligas e loco class. Strabonis X, p. 723 sqq. (472). *adlabimur* iam Seru. alt ostendere, prosperam nauigationem fuisse; etsi malim simpliciter accipere: adnauigamus, accedimus.

132—134. Locum designat nouae vrbi, Pergamo dictae. cf. Exc. I, vbi de accessu ad Cretam. *gentem*, socios a Troia profectos, *laetam cognomine*, nomine vrbis a pristina sua patria petito, *hortor amare focos*, domicilium sibi parare et priuata tecta; sed maior vis inest τῷ *amare*, quod bene Burm. explicat, libenter incolere, vt sedem perpetuam futuram. *arcemque attollere tectis*, acropolim condere. Proprie *attolli* de aedificiis in altum eductis. cf. sup. II, 185. Attolluntur *tecta arcis*, et tandem *arx ipsa tectis*.

135—137. *puppes*. Cum a parte sua declarandae essent naues, proprie *puppis* dicta, prora subductarum *in siccum* nauium spectante in altum. *operata* non ad rem sacram est trahendum; sed simpl. operam dare. v. ad Tibull. *iura domosque dabam*. domos h. e. locum domiciliis statuendis, agrosque assignabam;

quae

Connubiis aruisque nouis operata iuuentus;
Iura domosque dabam: subito quum tabida membris,
Corrupto coeli tractu, miserandaque venit
Arboribusque satisque lues, et letifer annus.
Linquebant dulcis animas, aut aegra trahebant
Corpora; tum sterilis exurere Sirius agros;
Arebant herbae, et victum seges aegra negabat.
Rursus ad oraclum Ortygiae Phoebumque remenso
Hortatur

136 *armisque* Ven. 137 *dabant* Zulich. 138 *Corrupta* Rottend. a m. pr. *tactu* Hamb. pr. a m. pr. *tracta* Mentel. tert. 140 *et l. annus Linquebat d. a.* aliquot codd. ap. Pier. 141 *dum* Parrhas. in marg. *sertus* Menag. *exuere* Wall. 142 *Ardebant* tres Burm. cum fragm. Vatic. *seges ipsa* alter Goth., ex lapsu librarii. *negabant* Gud. et Mentel. a pr. m., quod placebat Heinsio. *negare* fragm. Vatic. a pr. m. 143 *Oraculum* plene in multis codd. et edd. *remiso* Puget., sed v. sup. II, 181.

quae forma est generis, *iuriium condendorum;* adeoque vtrumque iungere potuit. Argutum nimis esset, ad ius publicum priuatumque referre. Aliter *iura* I, 426.

137—142. Pulchri versus, inprimis v. 140, qui tamen ex Lucretio V, 987 et Ennio (v. Columm. ad eius fragm. p. 53) est adumbratus. Porro totum locum ante oculos habuit Statius Theb. I, 632 sqq. *Venit* (quod fere de malis calamitatibusque ingruentibus ponitur) *membris arboribusque satisque lues* (quod eleganter, vt mox *seges aegra*, ab aeris miasmate, ad arbores segetesque tetro solis aestu exustas tractum). *coeli tractu*, aeris plaga, regione, vt alibi, h. e. aere. Elegantior tamen Burmanni interpretatio, vt *tractus*, ductus, haustus aeris fit. Laudat egregie ad rem Lucret. VI, 1126. Lucan. VII, 412. *anima* dicitur *relinquere nos*, et *nos animam;* vtrumque recte. v. Burm. Sed exquisitius hoc, adeoque poeticae dictioni adcommodatius. Canicula autem et h. l. pro aestu coeli, qui cum eius ortu ingruit (cf. Seru. et v. sup. ad Georg. IV, 425), et hic pro pestilentiae caussa; quod toties apud veteres occurrit. cf. Apollon. II, 519.

143—147. Forma est similis Iliad. α, 62 sq. *veniam precari*, placare deum, cf. ad I, 519, vt ille vere edicat, *quam finem fessis rebus*, calamitatibus, *ferat*, oraculo monstret, *vnde iubeat tentare auxilium laborum*, qua ex re petere

Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
Quam fessis finem rebus ferat; vnde laborum
Tentare auxilium iubeat; quo vertere cursus.
Nox erat, et terris animalia somnus habebat.
Effigies sacrae diuom Phrygiique Penates,
Quos mecum a Troia mediisque ex ignibus vrbis
Extuleram, visi ante oculos adstare iacentis
Insomnis, multo manifesti lumine, qua se
Plena per insertas fundebat luna fenestras;
Tum sic adfari, et curas his demere dictis:

Quod

145 *Quam finem* Heins. e Grammaticis et codd. post Pierium restituit. Adde fragm. Vatic. alii *quem*. *quem finem fessis* tres Burm. 146 *temptari* Leid. vn. et Oudart. (scilicet scribitur fere *temptare*) *auxiliumque iubet* alter Hamb. 147 *in terris* pr. Hamb. a m. sec. *et somnus t. a. h.* Doruill. 149 *ab T.* Parrhas. in marg. et fragm. Vatic. *que* abest a Moret. sec. Porro Burm. coni. *vrbs Extuleram*. 150 *iacentes* Menag. et Witt., sed *oculi iacentes* argutius quid habent quam pro carminis epici dignitate. *iacenti* Graeu. et Leid. eleganter; iam Burmanno iudice. Nec tamen deterius est *iacentis*, sc. mei. 151 *In somnis* passim editum: est hoc exquisite pro in somno, per somnum. Hactenus bene. Sed si visi adstare Penates *multo manifesti lumine* et quidem *lunae*, quae per fenestras se immittebat, non somnium esse hoc potuit. Et inf. 173 *Nec sopor illud erat* etc. Quod si hoc forte aliter expediri posset: tamen prius illud necessario requirere videtur *Insomnis*, quod alii habent, vt vigilanti species deorum fuerit exhibita. Dubitationem recte mouit etiam Trappius; datam solutionem vix probes. *insomnes* pr. Rottend. *manifesto lumine* aliquot ap. Heins. sollenni aberratione. *manifeste* Leid. 152 *incertas* Menag. pr. 153 Deesse hunc versum in multis exemplaribus, Seruiana monent. *Cum* Goth. sec.

petere remedium malorum, scilicet pestilentiae.

147. De viso hoc et Penatium forma v. Excurs. IX ad Aen. II, 293. Sunt Penates h. l. *diui*, et declaratiue dictum: *Penates* et *effigies sacrae diuum*.

152. *insertas fenestras* simpl. dictum accipe pro: fenestras, quae sunt in pariete. cf. Burm. Multa hic Guell. Cerda post Seru. perperam argutantur. Videri potest vocabulum nimis exile pro epica dignitate. Verum tenendum illud, fenestras esse aperturas in pariete: non quae nos dicimus praetenta iis specularia. cf. II, 482. Aliter Apollon. III, 822.

 155. *tua*

Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
Hic canit; et tua nos en vltro ad limina mittit.
Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti;
Nos tumidum sub te permensi classibus aequor:
Idem venturos tollemus in astra nepotes,
Imperiumque vrbi dabimus. Tu moenia magnis
Magna para, longumque fugae ne linque laborem.
Mutandae sedes. Non haec tibi litora suasit
Delius, aut Cretae iussit considere, Apollo.

Est

154 *Quae t. d. Ortygiae* Sprot. *Quid tibi* Parrhas. in marg. *dilata* Hamb. sec. *est* abest a tribus Burm. 155 *Hinc* tert. Rottend. *en vltra* Hugen. *en tua nos vltro* Doruill. *nos vltroque* Puget. *lumina* Hamb. sec. 156 *incensaque tua* Wall. 157 *permissi* Sprot. a m. pr. *emensi* Doruill. a m. pr. *permesi* olim in multis, vt Seruiana monent, addito: *Hic versus variasse dicitur;* quod ad istam scripturae varietatem refero. 158 *ad astra* Mentel. pr. et Seru. Fuld. ad I, 22 cum binis Goth. 160 *neu* Hamb. pr. *furorem* Wall. a m. pr. 161 *suadet* Sprot. pro var. lect. 162 *haud* aliquot Pieriani, Ven. et ed. pr. variatione sollenni, quam et paullo ante vidimus. *in Creta* e Cledonio Heins. Porro *Crete*, *Creta*, *certe* librariorum aberrationes. *consistere* Goth. pr. Hamb. pr. et ed. pr. perpetuo lapsu. *considere iussit* duo Heins. et aliquot Pier.

155. *tua ad limina.* atqui seruabantur iam in Aeneae domo? Scilicet de ipso cubiculo *limina* accipienda.

156—160. Nos — Iidem tollemus etc. *tua arma*, non proprie, sed imperium, ductum; et sic Seruius; vel turbam, quam ducebat: mox, *sub te*, h. e. te duce. *tollemus in astra* non ad Caesaris apotheosin, vt iam Seruius, mox alii, sed ad summum potentiae fastigium refero, quod fere cum gloriae ac famae summo fastigio coniunctum esse solet, de quo proprie illa dicuntur. *moenia* non male referas ad Lauinium, ab Aenea conditum. *magna* enim sunt, propter magnarum rerum seriem ex huius vrbis primordiis aptarum; si tamen, quia *Vrbi*, quod modo antecedit, ad Romam potius spectare videtur, etiam *moenia magna* de Roma acceperis, etsi haec Aeneas non condidit, potest tamen *parare* ea a poeta dici, quatenus ea omnia exsequitur, quae condendam vrbem euentu antecedere fatale erat. *magnis* h. e. nepotibus, ad tantam imperii opumque magnitudinem peruenturis;

nec

Eſt locus, Heſperiam Graii cognomine dicunt:
Terra antiqua, potens armis, atque vbere glebae;
Oenotri coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixiſſe, ducis de nomine, gentem;
Hae nobis propriae ſedes; hinc Dardanus ortus,
Iaſiusque pater, genus a quo principe noſtrum.
Surge age, et haec laetus longaeuo dicta parenti
Haud dubitanda refer: Corythum, terrasque requirat
Auſonias. Dictaea negat tibi Iuppiter arua.

Talibus

163—166 Iidem vſſ. ſup. I, 530—533. 165 *Oenotris* Medic. et alii, male. v. ſup. I, 532. *tenuere* Wall. et Vratisl. perpetua mutatione. 166 *duxiſſe* fragm. Vatic. aliquot Pier. et Montalb. *gentis* duo ap. Burm. 167 *Haec* Menag. pr. et Franc. *vobis* Franc. *hae vobis* Witt. *hae propriae nobis* Wall. *hic D.* tert. Mentel. a pr. m. 168 *veſtrum* ed. Ven. Cum *Dardanus pater* potius commemorandus h. l. videatur, quam *Iaſius pater*, cogitare poſſis leg. *Dardanus Iaſiusque patres.* Sed poteſt poeta idem voluiſſe et altero loco neglexiſſe: *Dardanus* pater *Iaſiusque pater*. Omnino ſi ſemel manifeſtum ſit aliquo in loco, poetam noluiſſe accurate loqui, in ſingulis haerendum non eſt. 169 *haec* abeſt a Witt. 170 *dubitata* Zulich. *Corythum* ſcriptionem e libris et ratione grammatica reſtituit Heinſ. Eſt enim Κόρυθος. Vulgo *Coritum*, et librariorum ludibria: *Choritum*, *Chorythum*; *Corintum*. v. Burm. h. l. et ad Rutil. Itin. I, 600. *requirat* Heinſ. cum melioribus, etiam fragm. Vatic. v. Bened. Vulgo alii *require*. Nonnulli *requiras*.

nec detrecta nauigationem ad vlteriora loca. Mox v. 162 *Cretae conſidere* pro in Creta, docte.

163—166. Iidem verſus intexti erant ſupra lib. I, 530—533, vbi vide.

167—171. *Hae n. propriae ſedes.* Supra ad Apollinem v. 85 *Da propriam, Thymbraee, domum.* De Dardani origine ex Italia v. Excurſ. VI ad h. l. *Iaſius pater*, ſi de Dardani patre accipias, habet tum *a quo* expeditam interpretationem. Sed e Seruio, qui e vetuſtioribus fabulas ſeruauit, adparet, ſequutos eſſe Italos hac in re Graecos mythos, qui Iaſium Dardani fratrem tradidere, cum quo is in Samothraciam abiit, vt adeo pater poſteritatis reſpectu dictus ſit. Nam, vt multum aetate prouectum cum Holdswortho intelligas, vix probe feceris. Igitur cum *a quo* neceſſario ad *Dardanum* referendum ſit, ſic locum expono, vt dictum ſit pro: *a quibus*, ſeu: Dardanus, cum Iaſio, a quo Dardano etc.

Talibus adtonitus visis, ac voce deorum,
(Nec sopor illud erat; sed coram adgnoscere vultus,
Velatasque comas, praesentiaque ora videbar:
Tum gelidus toto manabat corpore sudor)
Corripio e stratis corpus, tendoque supinas
Ad coelum cum voce manus, et munera libo
Intemerata focis. Perfecto laetus honore
Anchisen facio certum, remque ordine pando.
Adgnouit prolem ambiguam, geminosque parentis;
Seque nouo veterum deceptum errore locorum.

Tum

172 *iussis* tres ap. Burm. *et voce* Medic. cum al. Heins. et Pier. 174 *Vittatasque* Wall. ex interpr. 175 *pectore* duo Burm. Parenthesin vix necesse ad huius versus finem continuare. Poeta data opera *ἀνάκτως* loqui potuit tali in re. 176 *e*. deest aliquot Pierianis et Franc. *ex* Voss. *ex structis* Dorvill. cf. Burm. 178 *Praefecto* Franc. 179 *Anchisem* multi. 180 Nonius forte *ancipitem*. sed v. Heins. 181 *decepto* Rottend. tert. *errore viarum* pr. Hamb., sed v. Burm. *e*. *parentum* aliquot Pier.

princeps h. l. auctor stirpis vel generis. *Corythum* de ipso rege ac conditore Cortonae accipit Cluuer. Ital. ant. p. 592. Malim de vrbe, et h. l. pro tota Italia, saltem Etruria ac finitimo Latio, positum. vt ap. Rutilium *Corythi populos* Tyrrheniae malim exponere, et inf. IX, 10 *extremas Corythi penetrauit ad vrbes*. *Dictaea arua* v. IV. Georg. 152.

174. *Velatae comae*. Erat adeo Penatium caput vitta redimitum. cf. Excurs. IX ad II, 293. et Pompon. Sab. ad h. l.

175. Ad Ennii ductum ap. Macrob. VI, 1.

177. *munera intemerata*, vinum purum, pure, rite libatum. quod *munus*, mox *honos*.

180. 181. Agnouit duplicem Troianorum ortum ac stirpem: alteram a Dardano, alteram ductam a Teucro; adeoque *ambiguas proles* ipsi sunt Troiani, qui et Dardani et Teucri (et hi sunt *gemini parentes*) genus erant. Agnouit porro Anchises in interpretando Apollinis Delii oraculo, cum *antiqua mater* et *prima tellus* esset exquirenda, *se deceptum* esse *nouo errore veterum locorum*, h. e. errore circa loca vetera interpretanda; quod duas terras, a quibus stirpis Troianae auctores olim originem traxisse vetus fama erat, nunc non distinxerat, sed alterius aduentus,

Tum memorat: Nate, Iliacis exercite fatis,
Sola mihi talis casus Cassandra canebat.
Nunc repeto, haec generi portendere debita nostro;
Et saepe Hesperiam, saepe Itala regna vocare.
Sed quis ad Hesperiae venturos litora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Cassandra moueret?
Cedamus Phoebo, et moniti meliora sequamur.
Sic ait: et cuncti dicto paremus ouantes.
Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis
Vela damus, vastumque caua trabe currimus aequor.

Postquam

182 *Italicis* Sprot. *flammis* Goth. tert. a m. pr. *fallis* fragm. Vatic. 183 *casus tales* duo Burm. *canebas* pr. Hamb. *monebat* sec. Moret. *tenebat* Goth. pr. In Witt. hic versus post sequentem legebatur; perperam. 184 *Nam* Exc. Burm. 185 *vocauit* Hugen. 186 *Italiae* Montalb. *ab H. v. litore* Ven. ex interpolat. 187 *vt quem* nonnulli. *quem tu* alii. *quem etiam* Wall. *moneret* multi ap. Pier. et Burm. *mouerres* pr. Hamb. a m. sec. 188 *Credamus* Ven. *moniti et* Montalb. *maiora s.* alter Hamb. 189 *dicto* Heins. e melioribus, et tamquam concinnius. Est scilicet alterum *dictis* prosaicum. *dictis cuncti* multi.

aduentus, Dardani scilicet; ex Italia immemor, in altera terra, vnde Teucer venit, tantum haeserat. Igitur *vetera loca*, terrae vetere aliqua fama celebratae, tamquam eae, vnde Troiani originem haberent; et *nouus error*, quatenus a se nunc, adeoque seriore aeuo, erratum est circa haec loca interpretanda. Satis expeditus videtur locus, vexatus a Seruio aliisque. cf. Exc. VI ad h. lib.

183—188. Cassandrae vaticiniis nunquam creditis egregie vtitur poeta. cf. de iis inf. X, 67. 68. Disquis. II f. VI. *tales casus* hanc nostri generis fortunam, vt ad Hesperiam, vnde Dardanus generis auctor erat oriundus, nobis sit reuertendum. 184. 185. Nunc bene *repeto* memoria, eam *portendere*, praedicere, hoc *debitum*, fato, *generi* nostro, et multum memorare Hesperiam et nouum regnum in Italia. De ignorata Hesperia cf. Excurs. XV ad II, 781 et Disquis. *de inuentione materiae Aeneidis* l. c.

188. Comparant, sed quoad sensum, Iliad. α, 216.

190. *paucis relictis* recte. Nam mansit vrbs Cretae, Pergamum.

191. Ἡ δ' ἔθεεν κατὰ κῦμα aliquoties Homerus. v. ad Iliad. α, 483.

192—195.

Poſtquam altum tenuere rates, nec iam amplius vllae
Adparent terrae, coelum vndique et vndique pontus:
Tum mihi caeruleus ſupra caput adſtitit imber,
Noctem hiememque ferens; et inhorruit vnda tenebris.
Continuo venti voluunt mare, magnaque ſurgunt
Aequora. Diſperſi iactamur gurgite vaſto.
Inuoluere diem nimbi, et nox humida coelum
Abſtulit; ingeminant abruptis nubibus ignes.

Excutimur

Verſus 192 — 195 videbis inf. V, 8 — 11, ſed partim variatos. 193 *vlla apparet tellus* codd. et edd. ap. Macrob. V Sat. 3, ſed v. Heinſ. 194 *inſtitit* Hugen., vt ingruit, ἐνέπεσεν. 196 *voluont* Gud. *volvent* pr. Moret., vel *agitant* ſec. Hamb. 197 *iactatur* Mentel. tert. a m. pr. *turbine* Exc. Burm. et alter Hamb. 198 *coelo* pr. Mentel. a m. pr. et alter Hamb. nimirum *diem abstulit*. 199 *abrupti n. ignes* Moret. ſec. et ſic Giphan. legit ſecundum Lucret. II, 40 et Lambin., ſed et alterum hoc, quod omnes libri cum fragm. Vatic. tuentur, bene dici ſolet, etiam poetae, *nubes*, *coelum*, *ruptum*, *abruptum*, *ſciſſum* fulmine. v. Drakenb. ad Sil. Ital. III, 196. *imbribus* Goth. ſec.

192 — 195. Homius, Vir Il. Inſtr., P. III, c. 21 in his tautologiam ineſſe arbitratur. Videtur vir ſagaciſſimus parum probare, quae pleniore copia a poeta elaborata ſunt. Sane τὸ *et inhorruit vnda tenebris* de mari nigreſcente, iam in illo: *Noctem h. ferens* h. e. tenebris coelum obducens, continentur. Sed quis, niſi omni carminis ſuauitate ſublata, poetae neget hoc, vt rem primum ſimpliciter exponere, mox eandem ornatius, grauius, copioſius, declarare poſſit. Tempeſtatem autem ortam puto cum flexu circa Peloponneſi promontoria; exemplo Homeri in Vlyſſe Odyſſ. ι, 80; nam ibi mare vndoſum, aeſtus et procella, ex Aegaeo Ionium mare petentibus etiamnunc ſollicitudinem faciunt. *caeruleus*, niger, *ſupra caput adſtitit imber*; ex Hom. Odyſſ. μ, 405 ſq. item ξ, 301 ſqq. explicandum, vnde totus locus hic et inf. V, 8 ſqq. expreſſus, Δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων Νηὸς ὕπερ γλαφυρῆς. Etiam alias κατ' ἄκρης, *a vertice*, ἐνέπεσεν ἄελλα, vel τὸ κῦμα. v. ſup. ad I, 114. Mox *magna aequora*, grande voc. h. e. magni fluctus. et *gurges* ſup. I, 118.

198 — 202. *Inuoluere d. n.* Procellae adſpectum coeli, lucemque ac ſolem, eripiunt. *nox humida*, tenebrae ex pluvia

Excutimur curſu, et caecis erramus in vndis.
Ipſe diem noctemque negat diſcernere coelo,
Nec meminiſſe viae media Palinurus in vnda.
Tris adeo incertos caeca caligine ſoles
Erramus pelago, totidem ſine ſidere noctes.
Quarto terra die primum ſe attollere tandem
Viſa, aperire procul montis, ac voluere fumum.
Vela cadunt, remis inſurgimus: haud mora, nautae
Adnixi torquent ſpumas, et caerula verrunt.

Seruatum

200 *caecisque* ſec. Hamb. *et coeſis* Wall. 201 *decernere* pr. Hamb. *discrimine* Sprot. 202 *viam* Medic. *mediis* P. *in vndis* ed. Ven. 203 *Tris* codd. et grammatici ap. Heinſ. *treis* Schol. Horat. Vulgo *tres*. *caecae in caligine* Ven. et Parrhaſ. *caeca incertos* r. aliquot Pier. *caeca* redit post *caecis* v. 200 et *vnda* poſt *vndis*. 204 *Erramus vento* Parrhaſ. *et totidem* Hugen. *totidem et* Montalb. vtrumque etiam in Pierii codd. occurrebat, recte ſublatum. Porro Seruiana ad h. v. *Hinc Pelopis gentes Maleaeque ſonantia ſaxa Circumſtant, pariterque vndae terraeque minantur. Pulſamur ſaeuis et circumſiſtimur vndis.* Hi verſus circumducti inuenti dicuntur, et extra paginam in mundo (h. e. margini adſcripti) ab indocto vtique interpolatore.) *Circumductos* verſus Burm. ex Suet. Aug. 88 interpretatur. 205 *primo* tert. Mentel. 206 *vellere* ſ. Hugen. *vntere* ſ. Medic. Pierii; *fuminum* Zulich. pro var. lect. 207 *remisque* Hugen. *inſurgunt* ſec. Moret. et Parrhaſ. cf. Burm. 208 *obnixi* Nonius, ſed v. Heinſ. *adnisi* Ven. Verſus denuo occurrit IV, 583.

via. cf. ſup. I, 88. 89. fulmina ingeminant ſe *abruptis nubibus*. Fulmine nubes, coelum, rumpi, abrumpi, ſcindi, findi, dicitur. Alias in ſum *fulmen* rumpit ſc. ſe, erumpit. Haec ſemel tenenda in poetis. v. Lect. Var. et cf. ſup. Georg. III, 259. *caecis in vndis*, ignoto in mari, incerto. *meminiſſe*, pro noſcere.

203. *incertos ſoles*, dies, dixit, propter iter incertum. Seruius: obſcuros, vt Aen. VI, 270 *incertam lunam*. Ante oculos autem locus Odyſſ. γ. 288 ſqq. cf. η. 254 ſq. et multo magis Apollon. IV, 1694 ſqq.

205—208. Pulchri verſus ad ſenſus veritatem. *voluere fumum*. cf. Odyſſ. κ, 99 et al. *Vela cadunt*, demittuntur, vt tamquam in locis vadoſis, remis ad terram agatur nauis. *remis inſurgimus*, exquiſitius quam innitimur, incumbimus. cf. inf. 560. V, 189. Graecis ἐμβαλεῖν ταῖς κώπαις ſc. τὰς χεῖρας. *ſpumas*, *caerula*, pro

mari.

Seruatum ex vndis Strophadum me litora primum
Adcipiunt, Strophades Graio stant nomine dictae,
Insulae Ionio in magno: quas dira Celaeno,
Harpyiaeque colunt aliae, Phineïa postquam
Clausa domus, mensasque metu liquere priores.
Tristius haud illis monstrum, nec saeuior vlla
Pestis et ira deum Stygiis sese extulit vndis.
Virginei volucrum voltus, foedissima ventris
Proluuies, vncaeque manus, et pallida semper
Ora fame.

Huc

209 *prima* Medic. et Gud. 210 *Excipiunt* iidem cum fragm. Vatic. et multis aliis, et sic etiam Pierii aliquot. Sed *accipere* poetae sollenne. *stant Graio* pr. Hamb. *stant de* Franc. 211 *I. in magno Ionio* pr. Hamb. *in* deest Zulich. a m. pr. Caeterum non video, quomodo viri docti, qui hiatus in Marone admittere nolunt, huic loco occurrere velint, cum manifestum sit, poetam aeque bene *Insulam in Ionio* scribere potuisse. Verum, quod negari nequit, Virgilius graecismum et doctrinae auctoritatem etiam in his hiatibus affectauit. Idem studium elucet in syllaba tono producenda, etiam vbi alia satis commoda oratio et verborum iunctura suppetebat; eum spectasse scilicet arbitror partim hoc, vt oratio grauitatem haberet, etiam duriore iunctura, partim vt exquisitiorem rationem inferret exemplo Graecae orationis. 212 Φινῆα. *Phenea* duo Burm. *Phynea* fragm. Vatic. 214 *Tristior haud illis monstris* Witt. *aut* Medic. et ed. Iunt. *illo* Schol. Iuuen. IX, 38. *haud saeuior* Ven. 215 *a stygiis* text. Rottend. 216 *vultus volucrum* pr. Hamb.

mari. Adumbrati versus ex Ennii Annal. XIV. v. Fragm. Enn. p. 103. 104.

210—215. *Strophades* insulae duae in mari Ionio, ex aduerso Peloponnesi ante Zacynthum sitae; olim *Plotae* dictae. Sed, propulsis ex Phinei domo ad eas vsque insulas Harpyiis, Boreae filii ὑπέστρεφον ἂψ ἐπὶ νῆα, vnde Στροφάδες dici coeperunt. vid. Apollon. II, 285. 296 sq. Apollod. I, 9, 21 et Notas p. 190 sqq. add. Excurs. VII ad h. v. de *Harpyiis*. Quid autem poetam ad eas deduxerit, quaesitum videbis Exc. I ad h. lib., vbi de accessu ad Zacynthum. Mox in *magno* non argutandum. Dictum vt omnino *mare magnum, terra magna. clausa domus* h. e. ex domo Phinei expulsae a Zetho et Calaii *ira deum* h. l. res, quae ab ira deum venit, a diis iratis immittitur.

216—218. Occurrunt similes Harpyiarum effigies in anaglyphis

Huc vbi delati portus intrauimus; ecce
Laeta boum passim campis armenta videmus,
Caprigenumque pecus, nullo custode, per herbas.
Inruimus ferro, et diuos ipsumque vocamus
In partem praedamque Iouem. Tum litore curuo
Exstruimusque toros, dapibusque epulamur opimis.
At subitae horrifico lapsu de montibus adsunt
Harpyiae, et magnis quatiunt clangoribus alas,
Diripiuntque dapes, contactuque omnia foedant
Inmundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
Rursum in secessu longo sub rupe cauata,

Arboribus

220 *Lecta* Goth. tert. *passis* idem, *in campis* Goth. sec. 221 *caprigenumque genus* alter Hamb. et sic Cod. Thuan. Macrobii VI Sat. 5. *per herbas* ex optimis et plurimis reuocauit Heins. adde Pierium. Vulgo *per herbam*. 222 *et* abest a binis Burm. 223 Restituit ordinem verborum ex libris Heins. post Piet. Vulgo *In praedam partemque*. mox *tunc* vulgo alii. 224 *que* abest ab ed. Iunt. post *dapibus*: 225 *Et* Voss. *Ac* Witt. *subito* vulgo ante Heins., qui meliores secutus est. *horrifero* Sprot. *de montibus altis* Goth. sec. 226 *plangoribus* aliquot Pier. *alas* et in marg. *halas* Parrhas. *auras* (s. auras) Gud. et Puget. Seruius haec habet ad h. v. „*Sed sane hic versus, qui circumductus est* (cf. sup. ad v. 204), *talis auditur*: resonant magnis stridoribus alae. 229 *rursus in* aliquot Pier. *rursus secessu* vn. Leid.

anaglyphis et in gemmis. *ventris proluuies* sic satis honeste pro sordibus effusis. *vncae manus*, vngues, vt Seruius; γαμψώνυχες enim Harpyiae. inf. 233 *pedibus vncis*.

219 sq. Habuit poeta ante oculos episodium Odyss. μ, 262 sqq., qui locus conferendus, de armentis in insula Solis. *laeta armenta*, pinguia iam Seru. exposuit; puto, adspectu laeta, καλά; vt *seges* et alia. *caprigenumque pecus* ex Pacuuio et Attio ductum, v. Vrsin. ad h. l. pro capris. *nullo custode*, scil. erant armenta consecrata alicui numini, ἀνειμένα, ἀφιερωμένα, forte ipsis Harpyiis.

223. *In partem vocamus* honestius quam, *participem facimus*. *In praedam vocamus*, parte carnium tostarum religiose apposita. cf. Cerda. *toros*, ornat rem tenuem, cespitem.

225. *lapsu*, volatu, vt saepe, *adsunt*, aduolant. Mox *vox dira*, stridor.

231. *aris*

Arboribus clausi circum atque horrentibus vmbris,
Instruimus mensas, arisque reponimus ignem.
Rursum ex diuerso coeli caecisque latebris
Turba sonans praedam pedibus circumuolat vncis:
Polluit ore dapes. Sociis tunc, arma capessant,
Edico, et dira bellum cum gente gerendum.
Haud secus ac iussi faciunt, tectosque per herbam
Disponunt ensis, et scuta latentia condunt.
Ergo vbi delapsae sonitum per curua dedere
Litora; dat signum specula Misenus ab alta
Aere cauo. Inuadunt socii, et noua proelia tentant,
Obscenas pelagi ferro foedare volucres.

Sed

230 Idem fere versus sup. I, 371. *clausam* Medic. Gud. et Mentel. pr., sed priores illi duo expuncta m. *clausa* sex ap. Heins. et Burm. et Goth. tert., quod sane ferri possit. *clausum* Franc. *clausas* coni. Heins. et sic Vratisl. omnia perperam. 231 *ignes* duo. *mensis arisque r. ignes* sec. Hamb. *imponimus* Montalb. et sec. Menag. 232 *coelo* Zulich. a m. pr. *tenebris* Leid. 233 *dapibus* Goth. tert. a m. pr. *T. s. pedibus subito c.* aliquot ap. Pier. 234 *socii* tres Burm. cum Goth. tert. *capessunt* sec. Hamb. *capestant* Franc. 236 *et* t. Witt. *faciant* tert. Rott. *rectosque* Montalb. *per herbas* Parrhas. cum aliquot Pierii. cf. ad v. 221. *per urbem* pr. Rottend. pro var. lect. 238 *dilapsae* Heins. cum melioribus libris maluerat. Sed recte ab eo discessit Burm.; nam ex alto delabuntur in mensas Troianorum, non in diuersas partes. *dederunt* sec. Hamb. 240 *coeptant* vn. Leid. 241 *ferro pelagi* Parrhas. *foedare* explicui, vulnerare: Et occurrit illud hoc sensu simpliciter dictum, nulla ratione etymologiae habita: et lib. II, 55 *ferro Argolicas foedare latebras;* vbi v. not. fatendum tamen h. l., vbi de foedis volucribus agitur, parum accommodatam videri vocem. Et erant alia ad manum: v. c. *temerare.* In lib. I, 527 erat *ferro populare.*

231. *aris* simpl. focis; sed alterum voc. grauius. argutatur Seru. cum al.

234. *Polluit* plus quam *contingit*, deuorando.

239—241. *Misenus* tubicen classis inf. VI, 164. 165. et Exc. VII ad e. l. *tentant noua praelia, foedare*, graece, vt foedent, caedant, vulnerent, *obscenas*, foedas visu olfactuque, *volucres pelagi;* ex alto enim aduolant. Seruius eo refert, quod Ponti et Terrae, seu, secundum alios, Neptuni proles habitae fuerint. Sed Ponti dicendae erant neptes secundum Hesiodum. cf. Apollod. I, 2, 6 et hoc sequi possumus, nec

Sed neque vim plumis vllam, nec volnera tergo
Adcipiunt; celerique fuga sub sidera lapsae
Semesam praedam et vestigia foeda relinquunt.
Vna in praecelsa consedit rupe Celaeno,
Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro caede boum stratisque iuuencis,
Laomedontiadae, bellumne inferre paratis,
Et patrio Harpyias insontis pellere regno?
Adcipite ergo, animis atque haec mea figite dicta:
Quae Phoebo pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo
Praedixit, vobis Furiarum ego maxima pando.

Italiam

242 *vulnere* alter Hamb. 243 *sidere* duo pr. Moret. 244 *semessam* Parrhas. *semensam* Gud., qui et *relinquont*. 246 *rumpitque* Heins. e suis. Vulgo *rupitque*. 247 *bella* pr. Hamb. v. Burm. *iam pro* Goth. tert. *caesisque* i. pr. Moret. 248 *bellumque* aliquot Pier. 249 Ordo verborum reuocatus est e scriptis et editis ab Heins. post Pierium. Vulgo alii *patrio insontes Harpyias*. Nec refert quo ordine haec se excipiant, modo ne cum Heinsio *Harpyias* ad quaternas syllabas reuoces; est enim in Graecis et in Romanis poetis trisyllabum: quod monuit quoque aduersus Heins. Schrader. praef. Emendatt. p. 39. *Arpias insontes* Wall. 250 Heins. distinxit post *ergo*, alii post *animis*. Nil refert. cf. Burm. *figite dextra* Medic. a pr. m. 252 *ego* deest aliquot Burm. et Pierianis.

nec impedit, quod *Stygiis vndis* v. 215 prouenisse dixerat. Est enim haec poetica forma, vbi de malae rei origine agitur.

245. Quem poeta in hoc sequutus sit, vt vnam Harpyiarum fatidicam induceret, non liquet. *infelix vates* simpl. dira, sinistra. Servius: nuntia infelicitatis, vt Iliad. α, 106 Μάντι κακῶν. *rumpit vocem* sup. II, 129.

250—252. Ἄλλο δέ τοι ἐρέω, σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῇσι Iliad. α, 297 et alibi. Porro Apollinem, quae dicit, a Ioue habere, res nunc nota. cf. vel h. l. Cerdam et Burm. ad Seru. Verba ex Aeschyli fabula, Ἱέρειαι inscripta, petita esse vult Macrob. V Sat. extr. Πατρὸς προφήτης ἐστὶ Λοξίας Διός. et ταῦτα γὰρ πατὴρ Ζεὺς ἐγκαθίει Λοξίᾳ θεσπίσματα. *Furiarum ego maxima*, scilicet confusae tandem fuere Harpyiae cum Furiis. Ex his alia est natu maior et minor. v. c. Eurip. Iphig. in Taur. 963. cf. Exc. VII ad h. l.

Italiam curſu petitis, ventisque vocatis
Ibitis Italiam, portusque intrare licebit:
Sed non ante datam cingetis moenibus vrbem,
Quam vos dira fames noſtraeque iniuria caedis
Ambeſas ſubigat malis abſumere menſas.
Dixit: et in ſiluam pennis ablata refugit.
At ſociis ſubita gelidus formidine ſanguis
Deriguit: cecidere animi: nec iam amplius armis,
Sed votis precibusque iubent expoſcere pacem,
Siue deae, ſeu ſint dirae obscenaeque volucres.
Et pater Anchiſes, paſſis de litore palmis,
Numina

253 Poſt *vocatis* interpungunt codd. ap. Heinſ. et Burmannum, qui ita malit: *ventosque vocatis.* Sed cf. not. *petitis curſu* Franc. 254 *que* abeſt ab ſec. Mentel. a m. pr. 257 *ſubigit* vn. Leid. *ſubiget* Voſſ. *aſſumere* nonnulli. *conſumere* alter Hamb. a m. ſec. 258 *in ſiluas* aliquot Pier. Parrhaſ. et ed. Ven. *pinnis* Medic. Gud. et tert. Mentel. et Seru. ad v. 246. 260 *Deriguit* Heinſ. e libris. Vulgo *Diriguit.* *non* Zulich. *iam* deletum in Parrhaſ. 262 *durae* Parrhaſ. 263 *Et* Heinſ. e codd. Alii vulgo *At.* *En* Sprot. a m. ſec. et Parrhaſ. *ſparſis* Zulich.

253—257. *ventis vocatis* doctius quam ventum ſecundum nacti. Scilicet *vocant* ventum nautae, dum velis excipiunt; vt apparet v. c. inf. V, 211. VIII, 707. 708. *datam*, fatis conceſſam, vt bene Seru., vel praedictam. Sic I, 382 *data fata ſequutus.* *noſtrae iniuria caedis* dictum cum vi; aſſumenda enim animo vltio et poena huic iniuriae debita. De vaticinio v. Excurſ. VIII ad h. l. et Exc. II ad lib. VIII.

260. 261. *Expoſcere pacem*, veniam, placare deos. De pace proprie dicta, quae et armis peti poteſt, hic non agi poteſt. Itaque ea forma orationis eſt, vt non quidem ellipſis ſit inferenda, verum de inuerſa et immutata oratione ſit cogitandum. Principio poetae animo inſidebant haec verba: *nec iam armis, ſed votis precibusque eſſe agendum;* alterum hoc ſic extulit: *ſed votis precibusque deorum pacem eſſe expoſcendam.* Nam *pax* eſt propitia, propenſa, voluntas.

263—267. *Honores* vt modo v. 178 nunc, vt diis ſupplicet et vota faciat. *minas*, malum ſiniſtro vaticinio denuntiatum. *et placidi ſeruate pios*, ornatus in tenui, pro

Numina magna vocat, meritosque indicit honores:
Di, prohibete minas: di, talem auertite casum:
Et placidi seruate pios. Tum litore funem
Deripere, excussosque iubet laxare rudentis.
Tendunt vela Noti: ferimur spumantibus vndis,
Qua cursum ventusque gubernatorque vocabant.
Iam medio adparet fluctu nemorosa Zacynthos,
Dulichiumque, Sameque, et Neritos ardua saxis.
Effugimus scopulos Ithacae, Laertia regna,
Et terram altricem saeui exsecramur Vlixi.

Mox

264 *que* abest a Leid. *indicit*, quod de votis factis accipio, praeclare e codd. et edd. Iunt. aliisque reuocauit Heins. Vulgo vitiose *inducit*. 265 *Di, p. nefas — pestem* pr. Hamburg., vt iam ex nonnullis suis notarat Pierius. *talemque a.* Exc. Burm. *aduertite* Montalb. 266 *Dii placidi* pr. Hamb. *placide* Gud. a m. pr., *s. viros* Goth. pr. 267 *Deripere* Heins. e melioribus et ratione grammatica. Vulgo *Diripere*. *extensosque* Oudart. pro var. lect., scil. ex interpretatione. *lassare* Ven. perpetuo errore. 268 *ferimur* Heins. e Gud. et quatuor aliis; accedit pars librorum Pierii et Goth. sec. Vulgo *fugimus*. 269 *cursu* Hugen. *cursus* Goth. sec. *vocabat* etiam hic multi codd. Pierii, Heinsii et Burm. 270 *Zacynthus* libri et grammatici ap. Pier. Heins. et Burm. *Zacyncthus*, *Iacynthus*, *Iacinthos*, *Incintos* librariorum ludibria. Est Ζάκυνθος. 271 *Same*, *Samos*, *Samo* libri exhibent, sed plures *Same*. Medic. *Samae*. v. Burm. *Nerytos* Medic. *Nericus* Franc., male. Nam Nericus erat in continente oppidum v. Odyss. ω, 376. 272 *Effugimus Ithacae scopulos* nonnulli scripti et editi ante Pierium. *Ithacae et L. r.* Medic. Pierii, et Witt. cum Goth. sec. *Ithaci Lerteaque regna* Wall. 273 *vltricem* Goth. tert. *Vlixi* Heins. et h. l. e scriptis reposuit. Vulgo *Vlyssis* vel *Vlixis*. *Vlixe* Gud. a m. pr. *Vlixes* Moret. a sec. m. *Vlyxei* Medic. Pierii.

pro *seruate nos*. *funem*, τὰ πρυμνήσια, vel τὰ πείσματα, vt in Orphic. 621. 622. at *rudentes excussi*, euoluti, antennarum sunt. *Tendunt vela Noti*. Ἔπρησεν δ' ἄνεμος μέσον ἱστίον Odyss. β, 427 et al.

266. Nec hic, nec inf. 471, 2, sine iudicio Anchisae auctoritate res parari facit poeta. cf. Excurs. XVII ad lib. II.

268. 269. Cf. Odyss. λ, 9, 10.

270—273. *Nemorosa Zacynthos Dulichiumque Sameque*. Δουλίχιόν τε Σάμη τε, καὶ ὑλήεσσα Ζάκυνθος Odyss. ι, 24. ἐν ὑλήεντι Ζακύνθῳ occurrit et alibi. At Σάμη lectum fuit etiam a Virgilio, contra atque Apollodorus volebat: ap. Strab. X, p. 453 D. Sane

ne

Mox et Leucatae nimbosa cacumina montis,
Et formidatus nautis aperitur Apollo.

Hunc

274 *Leucaten vmbrosa* Sprot. *Leucatem* Oudart. 275 *formidandus* alter Menag.

ne communius nomen *Samos* etiam apud Homerum, quae deinceps Cephallenia. *Dulichium* est prope Cephalleniam, vnde etiamnunc *parva Cephallenia* vel *Teaki* appellatur. cf. *Wheeler* p. 35 sqq. *Neritos* Virgilio videri potuit diuersa ab Ithaca insula, vt Melae II, 7: et hoc malim; potest tamen etiam Neritos, qui Ithacae mons est, primo loco ad designandam Ithacam positus esse, quae mox diserte et ipsa memoratur. *scopulos Ithacae* Iliad. γ, 200. 201 Λαερτιάδης πολύμητις Ὀδυσσεύς, Ὃς τράφη ἐν δήμῳ Ἰθάκης, κραναῆς περ ἐούσης. Ex eodem itaque loco fluxisse videntur *Laertia regna* — *Et terram altricem Vlyxi*.

274. 275. Leucates, ὁ Λευκάτης, nobile amantum saltu promontorium Leucadis, seu Leucadiae, olim peninsulae, postea insulae. *Hoc aperitur*, in conspectum venit (cf. inf. ad 411), *et Apollinis fanum*. Interpretes, a Seruio inde, quantum video, haec iunctim de vno loco, de Apollinis templo Leucatae imposito, accipiunt, quod sane Strabo lib. X, p. 452 B memorat. Verum habet ea res haud vnam difficultatem, quam interpretes sensisse non videntur: nam primum *parva vrbs* v. 276 nulla alia esse poterit quam *Leucas* in septentrione insulae sita, ita vero non bene conuenit narratio. Hunc Apollinem, hoc promontorium *in australi* parte petimus et vrbi succedimus in septentrionali latere sitae, aliquot dierum nauigatione interiecta. Porro sequitur locus de ludis Actiacis celebratis: an vero illi Leucade celebrati? Manifestum porro fit, poetam haec inseruisse in Augusti gratiam, a quo in victoriae Actiacae memoriam ludi Actiaci quinquennales instituti erant. cf. Dio LI pr. Actium igitur, non Leucas, commemorandum erat. Quocunque me vertam, quae hic sequuntur: *quod ad hoc fanum appulerint, vrbemque intrauerint, ludosque Actiacos celebrauerint*; meo qualicunque iudicio ad alterum promontorium ipsis sinus Ambracii faucibus praetextum ducunt; in hoc sinu Actium oppidum et portus tutus et fanum Apollinis Actiaci. v. Strabo lib. X, p. 451 D. VII, p. 325 A. Thucyd. lib. I, c. 29. Quod si, hoc posito, alia difficultas suboritur,

Hunc petimus fessi, et paruae succedimus vrbi.
Ancora de prora iacitur; stant litore puppes.
Ergo insperata tandem tellure potiti,
Lustramurque Ioui, votisque incendimus aras;
Actiaque

276 *Successimus* Zulich. a m. pr. 278 *potitur* Paget. 279 *Lustramusque* ed. Ven. *Lustramurque deo:* coni. Io. Schrader. sc. Apollini; vt *Ioui* e mala interpretatione prouenerit. *votis inc.* tert. Rottend.

tur, quod Actium promontorium, intra sinum Ambracium situm, et intra exteriorem portum recedens, ex alto conspici et formidari nautis nequiit (v. descriptionem sinus Ambracii ab Anvillio factam *Mem. de l' Acad. des Inscr.* T. XXXII, p. 215): reputandum est: Troianos *litus legisse:* ita peruenisse ad promontorium Anactorium, quod os exterioris sinus et hinc prospectus Actii promontorii habetur. Erit igitur oratio v. 274 et 275 *progressiua:* vt non copulentur, sed deinceps enumerentur *Et Leucatae — Et* (sc. vlterius progressis) *f. n. aperitur Apollo.* Fuit autem nobile templum Apollinis Actiaci, idque, vt nunc ex h. l. intelligitur, in loco edito, ex more templorum; et constat iam satis ea de re e loco Strabon. VII, p. 500 B (p. 325). Itaque bene Pompon. Sab. *Apollo, id est, pars illa saxea, in qua templum Apollinis erat.* De templo cf. Sueton. Octau. 96 extr. ibique Interpp. De Apollinis signo aliquo, quod in promontorio steterit, Spencium Polymet. Dial. VIII, p. 33 haec accipere mireris. Nam et illam ipsam statuam in templo isto fuisse credendum est ex communi more. Caeterum signum hoc Constantinopolin aliquando est abductum. vid. Meurs. ad Theodor. Metochit. ad p. 3.

279. Antequam ludorum sollennia rite celebrari possint, expiatione et lustratione opus est. *Lustramur Ioui,* inuocato Ioue, cui sacrum piaculare offertur. Quaeritur tamen, cur Ioui, non Apollini? cui ludi ipsi instituti esse debuere. Varia commenta vides in Seruianis. Sed primum ad obseruandum in promta est, sollenne fuisse priscis hominibus, vt in sacris cuicunque deorum factis Iouem in partes vocarent. Porro expiationes et lustrationes proprie ad Iovem referuntur, quippe vltorem et vindicem caedis omnisque piaculi, quod expiandum est. conf. Apollon. Rhod. IV, 699. 700 sq. Piaculum in Harpyias commissum

 potes

Actiaque Iliacis celebramus litora ludis.
Exercent patrias oleo labente palaestras
Nudati socii. Iuuat euasisse tot vrbis
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostis.
Interea magnum sol circumuoluitur annum,
Et glacialis hiems aquilonibus asperat vndas.

Aere

280 *Acciaque* multi, etiam ap. Pier. *Actaque* duo. *Acteiaque* Voss. *celebrantur* vn. Voss. 281 *lactente* Sprot. a pr. m. At v. Burm. 282 *Audates socii* Puget. 284 *circumuertitur* Zulich.

potes cum Seruio sigillatim huc trahere. *votis incendimus aras,* docte, pro, vota in aris vel impositum thus et victimam; alii, *votis*, votorum persoluendorum caussa. Nam εἰς εὐχαριστίαν instituti ludi, vt bene Cerda obseruat, ideo subdit: *iuuat euasisse tot vrbes* etc. Si tamen *vota* pro ipsis victimis accipias, vti *dona*, ante ferri hoc potest.

280. Proprie ludi Actiaci celebrari dicendi erat. Sed exquisitius, quoniam locus hominum frequentia *celebrari* et ipse dicitur, *littus Actium* h. e. Actiacum, memorauit et *ludos Iliacos* Troiano ritu habitos. Videntur autem iam antiquitus ludi ad Actium celebrati esse, quos poeta commode in rem suam vertit. E Callimacho, περὶ Ἀγώνων, Harpocration et Suidas τὰ Ἄκτια memorant; sed ea huc trahere vix ausim. Successere celeberrimi ludi Actiaci ab Augusto, vt diximus, in victoriae Actiacae memoriam instituti: de quibus v. Wernsdorf. V. C. Exc. IX ad Saleii Bassi Carm. in Pison. T. IV. p. 395.

281—283. *Oleo labente*, exquisite, quod dilabitur, diffluit, corpori illitum. *fugam tenuisse*, vt inf. 686 *cursum tenere*. Bene Seru. *feliciter nauigasse*, quem vide.

284. Vid. Excurs. II *de annis Errorum Aeneae ad h. l.* *Sol circumuoluitur in annum*, εἰς vel κατά, sic vt annus absoluatur, peracto annuo solis cursu. *magnum annum*, simpl. ad ornatum, quoniam multos dies intra se continet; vt iam alias notatum. cf. sup. I, 269. Ad vanas argutias circa hanc vocem delabitur Catroeus, dum ad annum intercalarem lustri refert. *asperat*, exasperat, ἀγριοῖ, procellarum ira. cf. Cerda et Burm.

286—288.

Aere cauo clipeum, magni geſtamen Abantis,
Poſtibus aduerſis figo, et rem carmine ſigno:
AENEAS HAEC DE DANAIS VICTORIBVS ARMA.
Linquere tum portus iubeo, et conſidere tranſtris.
Certatim ſocii feriunt mare, et aequora verrunt.
Protenus aërias Phaeacum abscondimus arces,
Litoraque Epiri legimus, portuque ſubimus
Chaonio, et celſam Buthroti adcedimus vrbem.
Hic incredibilis rerum fama occupat auris,
Priamiden Helenum Graias regnare per vrbis,
Coniugio Aeacidae Pyrrhi ſceptrisque potitum:

Et

286 *Aere nouo* Sprot. *clypeo* Rottend. ſec. 287 *auerſis fingo* Ven. 289 *tum penitus* Goth. ſec. *conſiſtere* duo Burm. perpetua variatione, ſed male h. l. 291 *aſcondimus* duo Burm. cum aliis, praue. *vrbes* Sprot. 292 *portusque ſ. Chaonio* Medic. a m. pr. mox correctrix manus adiecit *s*. Et ſane *portusque ſ. Chaonios et e.* multi codd. habent, vel contra metrum, et olim, vt vel ex Seruio patet, habuerunt. Hinc grammaticorum tricae, de quibus v. Pier. et Heinſ. Sed facile eſt ad intelligendum, primum librarii errore factum, vt communiore more *portusque ſubimus* ſcriberetur; hinc accommodarunt alterum. Burm. putabat ſcriptum primo fuiſſe *portumque ſ. Chaonium*. *Chaonia* Zulich. E Gothanis pr. et tert. veram lectionem agnoſcunt. 293 *Brutoti*, *Butroti*, *Bythroti*, *Bitroti*, *Biroti*, *Burrhoti*, et quot modis non peccatur! *accedimus* Heinſ. e melioribus poſt Pier. reuocauit. Vulgo *adſcendimus*. 294 *Hinc* ed. Modiol. 295 *Priamidenque* Wall. 296 *regnisque p.* Leid. vn.

286—288. De clipeis votiuis, cum titulo inſcripto, inter donaria ſuſpenſis res nota. De Abante v. Excurſ. IX ad h. l. *aduerſis*, ornat; in templi aditu. *carmen*, de vno verſu, tenere te non debet. *haec arma*, hunc clipeum conſecrauit: Αἰνείας ἀπὸ τῶν Δαναῶν· vt in ſimili re ſaepe: v. e. ap. Pauſan. lib. I, 13, p. 31.

289—293. *portus* v. ad v. 274. 275. *conſidere tranſtris*. ſaepe Homer. ἐπὶ κληῗσι καθῖζον. Mox *feriunt mare*, vt toties τύπτον ἅλα. *abſcondimus* eodem modo vt ſup. v. 275 *aperitur*. cf. Cerda et inf. ad 411. *aerias Phaeacum arces*, montes Corcyrae ὄρεα σκιόεντα Γαίης Φαιήκων Odyſſ. ε, 279. *portu Chaonio*. eſt portus Pelodes ad Buthrotum Epiri Chaonibus quondam habitatae.

296. 297. Coniuge et regno Pyrrhi eſſe potitum Hele-

num.

Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
Obstupui: miroque incensum pectus amore,
Conpellare virum, et casus cognoscere tantos.
Progredior portu, classis et litora linquens.
Sollemnis tum forte dapes, et tristia dona,
Ante vrbem in luco, falsi Simoentis ad vndam,
Libabat cineri Andromache, Manisque vocabat
Hectoreum ad tumulum: viridi quem cespite inanem,
Et geminas, caussam lacrimis, sacrauerat aras.

Vt

298 *incensum est p.* aliquot Pier. *incensus pectus*, vt graecismus sit, quatuor ap. Burm. *amore est* Parthas. 299 *agnoscere* Ven. 300 *Egredior portu et* Leid. *classes ac* Hamburg. pr. *classemque et* Parrhas. *linquo* Hamburg. pr. a m. sec. 301 Heins. *cum*: ante vulgo: *Sollemnes tum*, quod cum Brunckio reuocaui: est enim grauior sic et minus impedita oratio: etsi Heinsio accedit fragm. Vatic. *dapis* Gud. a m. pr. 302 *Simeontis*, *Simoontis* aberrant. *vndas* duo ap. Burm. 303 *Andromachen* fragm. Vatic. 304 *cumulum* alter Menag. 305 *geminans* Sprot. cum Goth. sec. *caussa* Leid. vn. *caussas* Hamb. sec.

num. De hoc Heleni et Andromaches occursu in Epiro cf. Exc. X. Est hoc Episodium inter felicissima et pulcherrima ad affectum et ad ornatum. Tragicum spiritum facile agnoscas. Converte narrationem in drama; finge Andromachen inferias ferentem te videre, finge loquentem audire. Si perveneris ad illa: *aut si lux alma recessit, Hector vbi est?* palpitare pectus in sinu senties. *patrio marito*, eiusdem originis, sc. Troianae. Erat Helenus frater Hectoris. In *cessisse* argutantur interpretes post Seru. Nil aliud est, quam matrimonio teneri, haberi, vel relinqui, venire in potestatem alterius viri.

298. *amorem* esse poetae cupiditatem et studium, noli animo dimittere.

301—305. Ornati versus. *Andromache inferias ferebat Manibus Hectoris.* *dona* h. l. in re sacra de libatione. *Simois* erat simulatus. cf. inf. 349 sq. et 336, vt solebant coloniarum conditores patriorum locorum ac fluminum nomina transferre ad nouas sedes. Hectori cenotaphium exstruxerat. *geminas aras*, siue vt Ecl. V, 66 *Ecce duas tibi Daphni*, siue vnam marito, alteram filio, Astyanacti. Vtramque caussam iam Seru. attulit. Probo posteriorem, quoniam: *caussam lacrimis*, adiectum.

306—309.

Vt me conspexit venientem, et Troïa circum
Arma amens vidit; magnis exterrita monstris
Deriguit visu in medio: calor ossa reliquit.
Labitur: et longo vix tandem tempore fatur:
Verane te facies, verus mihi nuntius adfers,
Nate dea? viuisne? aut, si lux alma recessit,
Hector vbi est? dixit, lacrimasque effudit, et omnem
Inpleuit clamore locum. Vix pauca furenti
Subiicio, et raris turbatus vocibus hisco.
Viuo equidem, vitamque extrema per omnia duco.
Ne dubita: nam vera vides.

Heu!

306 *Troica* Hamb. pr. 307 *Arma timens* Hamb. sec. *ext. re-bus* Leid. a m. sec. cf. Burm. 308 *Deriguit* e melioribus et h. l. Heins. adde fragm. Vatic. v. sup. 260. Porro multi distinguunt post *Deriguit;* minus bene. *relinquit* duo Burm. cum Goth. tert. 310 *ve-rum mihi* Medic. *adfert* Zulich. et Exc. Burm. 311 *an si lux* Goth. sec. 312 *effundit* tres ap. Burm. 313 *Compleuit* Exc. Burm. 315 *omina* fragm. Vatic. 316 *Nec* duo Burm. *Ne dubites* alter Leid. *Ne d. ne vera vides* Gud. a m. pr. *vera fides* in sex lectum videbis, sed recentibus, ap. Heins. et Burm., quod Heinsio Marklandoque ar-ridet. Enimuero de oculorum fide, visuque adeo, hic agitur, non de narrationis et auditionis fide. Recte *vides* etiam fragm. Vatic. seruat.

306—309. *Troïa arma,* viros Troianos. *monstris,* adspectu, qui ipsi monstri et prodigii instar erat. 309. Δὴν δέ μιν ἀμφασίη ἐπέων λάβε— Ὄσσε δέ οἱ δακρυόφι πλῆσθεν, θαλερὴ δέ οἱ ἔσχετο φωνή ... *[Greek as printed:]* Ὀψὲ δὲ δή μιν ἔπεσσιν ἀμειβομένη προσέειπε Odyss. δ, 706.

310—313. Tune vere ades ipse? *affersne te* (cf. inf. 346) *mihi* tamquam *vera facies* viri, cuius speciem habes? tamquam *verus nuntius* tui? vt vere ille sis, quem vultus nuntiat? *aut si lux alma,* vita, *recessit*, et haec vmbra Aeneae est, quae mihi apparet, *Hector vbi est,* qui et ipse inter vmbras esse debet, *dixit, lacr. eff.* etc. In hoc Andromaches πάθει, piissimae in mariti memoriam feminae, quis non magnum poetam facile agnoscat? cf. Excurs. X.

313. 314. *furenti*, impatienter dolenti, vt bene Seru. Omnino *furere*, μαίνεσθαι, infinitis locis simpl. est commoto esse animo, quacunque de caussa. *Subiicio,* ὑποβάλλω, respondeo. *hisco* exquisitius quam *loquor*.

315—319. *extrema per omnia*, ad pericula et discrimina refer. *deiectam*, ἀπότε-

ρον

Heu! quis te casus deiectam coniuge tanto
Excipit? aut quae digna satis Fortuna reuisit?
Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia seruas?
Deiecit voltum, et demissa voce locuta est:
O felix vna ante alias Priameia virgo,
Hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
Iussa mori, quae sortitus non pertulit vllos,
Nec victoris heri tetigit captiua cubile!
Nos, patria incensa, diuersa per aequora vectae,
Stirpis

318 *qua d.* Reg. *digna fueris* Zulich. *remansit* Wall. *F. fuisset* Goth. tert. a m. pr. 319 *Andromachae* Mentel. pr. *Andromachen* nonnulli iam ap. Pierium, et Leid. duo, pr. Hamb. et Exc. Burm. vt sit: *quae d. s. F. reuisit H. Andromachen? Pyrrhi* quatuor ap. Burm. et *Pirri* duo Goth. *Pyrrhi an c.* aliquot Pieriani. *seruat* Gud. a m. pr. Omnia deteriora. Vulgatam exhibet etiam fragm. Vatic. 320 *dimissa* alii, vt solet. *submissa* Exc. Burm. 321 *alias* Montalb. 325 *vecti* fragm. Vatic.

gov quam priuatam, viduatam, Hectore. Nam deiicimur gradu, spe, honore omninoque magna aliqua re, quando ea priuamur. *quis casus te excipit*, ad quam fortunae conditionem decidisti? nunc redacta es? Seruius eo refert, quod *excipiuntur* proprie, quae cadunt; recte quidem, sed forte hic nimis subtiliter. *Excipiunt nos* ea, quae nobis alia post alia accidunt et eueniunt. *digna satis* l. te l. priore illa fortuna. *connubia seruas*, accipio, vt Gr. φυλάσσειν, de iis, quibus tenemur et obnoxii sumus; pro, matrimonio iuncta es, haberis.

320 sqq. Artem poetae iam Scaligero III Poet. 14 aliisque obseruatam facile agnoscis. Andromache, casta et pudica femina, virique amantissima, non nisi per ambages respondet. Felicem praedicat Polyxenam, quae ad Achillis tumulum caesa seruitutem morte anteuerterit. Ad sequ. cf. Excursum XI. Versuum 321 sqq. color similis illi, qui erat lib. II, 785 *non ego M.* In v. 324 *nec — tetigit c. cubile* potuit respicere Homericum illud λέχος ἀντιόωσαν Iliad. α, 31, h. e. κατὰ, πρὸς, λέχος.

325—327. Cf. Eurip. Androm. 109 sq. *diuersa aequora* longinqua v. sup. v. 4. *enixae* de partu accipiendum, vt iam post Pompon. Sab. Cerda et Heins. docuere. Nam Andro-

Stirpis Achilleae fastus, iuuenemque superbum,
Seruitio enixae, tulimus: Qui deinde, secutus
Ledaeam Hermionen Lacedaemoniosque Hymenaeos,
Me famulo famulamque Heleno transmisit habendam.
Ast illum, ereptae magno inflammatus amore
Coniugis, et scelerum Furiis agitatus, Orestes
Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno: qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamque omnem Troiano a Chaone dixit;
Pergamaque

326 *fastum* aliquot Pier., minus poetice. *fatus* alter Mentel. a m. pr., forte et Zulich., vnde Heinf. coni. *flatus*: sed v. Burm. 327 *enixe* tres Burm. et sic Donatus interpretatus est; male. v. Heinf. et Burm. et Pier., 328 *que* abest ab vno Leid. 329 *Me famulo famulamque* Heinf. recepit; ita enim fere omnes Pieriani et Heinsiani omnes, cum Donato (adde fragm. Vatic.), excepto Hamb. pr., cui adde Goth. sec. et tert., qui tuentur id, quod olim legebatur: *Me famulam famuloque*. Ingratum tamen vtrumque. Non male itaque Heinf. coni. *Me famulo famulam Heleno*; vt hiatum imperiti librarii ferre noluerint; etsi hiatui intercedit Schrader. Emendatt. p. 138, nec tamen aliam medelam apponit. Ingratus est versus, quocunque te vertas. Poterat tamen poeta refingere: *me famulo famulam dominus transmisit habendam*. *Me famulamque famulo* ed. Mediol. *transmittit* Sprot. *concessit* pr. Hamb. *permisit* Goth. tert. 330 *flammatus* Gud. et fragm. Vatic. cf. Burm. 331 *Furiis scelerum* Ven. 332 *Excipit incautum insidiis* Seru. citat ad III Ecl. 18 cum interpretamento. Mox *que* deest binis Burm. 334 *Sors Heleno* Voss., haud dubie elegantius. cf. Burm. 335 *Ch. vrbem* pr. Hamburg. *a Troiano* tert. Rottend. *dixi* sec.

Andromache serua Neoptolemo filium Molossum pepererat, vt vel ex Euripidis Andromacha notum.

329. Cf. Eurip. Androm. 1244 Γυναῖκα δ' αἰ. Pyrrhum autem Orestes, cui Hermione illa, Helenae filia, Ledaeque adeo neptis, iam olim promissa fuerat, interemit *patrias ad aras*, Delphis, ante aram patri Achilli, tamquam heroi, factam. De reliquis circa hos versus v. Excurs. XII.

333—335. *pars reddita* simpl. data. v. Seru. *pars* autem, respectu alterius partis Phthiae in Thessalia. In v. 334. 335 Poeta inseruit argumento, vt Troianorum nomen per totum terrarum orbem clarum ac celebre habeatur, dum fabulam hanc de Chaonum nomine amplectitur. Chaones enim longe

Pergamaque Iliacamque iugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui cursum venti, quae fata dedere?
Aut quisnam ignarum nostris deus adpulit oris?
Quid puer Ascanius; superatne, et vescitur aura?
Quem tibi iam Troia ****

Ecqua

336 *Pergameamque* Medic. Lectum scilicet olim fuit a nonnullis *Pergameam Iliacamque*, vt ex Seruio patet. Vnde autem lectio illa fuerit, Pomponius Sab. memoriae reliquit; *sed Apronianus*, inquit, *Pergameam legit*: is scilicet, e cuius recensione Codicem Mediceum habemus. 337 Burm. in difficultates hic nescio quas se induerat, et coni. vel *qui cursum huc venti* vel *quo cursum venti*, *quo f. d.* Potuisse enim Andromachen satis scire, qui venti ex Troade ferrent. Enimuero sic argutari possis et in vulgari: *quomodo huc venisti?* et in Odyss. α, 171 πῶς δέ σε ναῦται Ἤγαγον εἰς Ἰθάκην etc.; Scilicet si vulgari sermone vsa esset Andromache, quaesiuisset illa sic: *quo casu ad has terras accessisti?* Iam hoc poterat factum videri vel tempestate vel fato vel deorum numine. Et haec, vt vides, expressit poeta. 338 *Quisnam* Heins., vt fere omnes libri etiam Pieriani cum fragm. Vatic. Vulgo *quis te* ex glossa. *quis iam* ed. Ven. 339 *aut v.* Exc. Burm. *vescitur auras* plerique codd. Pier., nec improbat Heins. Fuit etiam in Parrhas. a m. sec. et in fragm. Vatic., vbi v. p. 174. cf. ad Tibull. II, 5, 63, et sup. I, 546. 340 *Quae tibi* alter Menag. In melioribus, inter quos Medic. Gud. fragm. Vatic., versus mancus est relictus; in aliis varie suppletus: *Quem tibi iam Troia peperit fumante Creusa.* — *obsessa est enixa Creusa* — *Troia est obsessa enixa Cr.* — *Troia natum fumante reliqui*: inepte omnia. vid. Burm. post Pier. Ex vno Guelpherb. in Exc. Cort. notatum video *Troia — peperit florente Creusa.* Scilicet Ascanii aetas id postulare visa erat. Dubito equidem, an ex Virgilii schedis hoc fragmentum seruatum sit; haud dubie enim illud rescissuri fuissent Tucca et Varius. Probabilius mihi fit, fuisse olim in margine ab aliquo versificatore varia in h. l. tentata; vnde sequens librarius expedire se non posset.

ge ante Chaonem Troianum (de quo Seruiana consule) et Helenum fuerunt, ex antiquissima scilicet Pelasgorum stirpe.

336. *addidit*, imposuit monti arcem Pergami nomine, tamquam in nouo Ilio.

337—343. Affectus haec muliebris plena et Andromaches ingenio consentanea! De Ascanio sollicita est, ex tacita Astyanactis sui memoria. cf. inf. v. 489 sq. *superatne et vescitur aura* ex antiquo sermone. cf. sup. I, 546. Saepe interrogationem illam v. 341 de desiderio amissae matris Creusae per se non malam (cf. Eurip. Hecub. 992 ὃ τῆς τεκούσης τῆσδε μέμνηταί τί μου, adde Electr. 351) tamen hic forte abesse malis; vix enim Andromache Creusae

Ecqua tamen puero est amissae cura parentis;
Ecquid in antiquam virtutem animosque viriles
Et pater Aeneas et auunculus excitat Hector?
Talia fundebat lacrimans, longosque ciebat
Incassum fletus: quum sese a moenibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus adfert,
Adgnoscit-

341 *Et quae iam* ante Heins. legebatur. At meliores Heins. et Pier. cum Donato et Carisio: *Et qua tamen* vel *Ec qua tamen;* hoc et fragm. Vatic. habet. Alii *Etquae tamen*, *Et quae* vel *Etquae tam*, *Quae tamen et p. Qua tamen et;* vt in talibus errari fere solet. *Ecquaenam* Goth. pr. *Ecquae* Pompon. Sab. interpretatur. *amissi parentis* apud Carisium. v. Pierium ad h. l. Probat hoc etiam Markland., sed v. Burm. *amissae est c.* etiam nonnulli. Equidem hunc versum dudum suspectum habui; et adhuc persuasum mihi habeo, e vetere quidem libro eum ad nos peruenisse, sed aliquando ad marginem aliena manu adscriptum adhaesisse, vna cum fragmento superioris versus, cuius reliqua pars oblitterata erat; Et, si bene auguror, a poeta tantum illa scripta erant: *Quid puer Ascanius. Ecquid in antiquam v.* Brunckius V. C. vtrumque versum a poeta temere in chartam coniectum fuisse existimabat, vt olim ab eo retractaretur. 342 *Et quid* multi, vt solent. 343 *auonculus* Gud., vt semper in similibus. 344 *multosque c.* Menag. pr. *iamnosque* alter Hamb., vnde Heins. coni. *largosque*. 345 *In casum* Zulich. cum glossa: *Aeneae et Troianorum.* cf. Burm. 346 *Priamides Helenus multis* duo Burm. aliquotque Pieriani; quod simplicius, vt sup. v. 295. cf. Pier. *adfert* Heins. e codd. suis omnibus. Vulgo *offert.* tres *effert.*

sae fatum resciuisse aut poterat, aut post illa v. 310 sq. 337 sq. debebat. Manifeste tamen poeta ponit, Creusae fatum Andromachae iam aliunde innotuisse; et recto ordine procedit interrogatio primum de pietate in matris memoriam, tum de exemplo patris et aui, quam illud ad pueri animum vim habeat! *Parentem* de patria accipere, importunum. 342. 343 generosi versus! ex communi illa sententia, vt, qui magni viri filium se esse meminerit, plus ad virtutem incitamenti habeat. *in*, h. e. ad, *antiquam virtutem* int. maiorum. *auunculus Hector*, latius dictum pro consanguineo. cf. inf. XII, 439. Nam Ilus et Assaracus, a quo Hector et Aeneas genus ducebant, erant Trois filii. Notatu dignum, quod hic in Seruianis: *Quidam auunculus humiliter in heroico carmine dictum accipiunt.*

345 — 348. *a moenibus*, via ex vrbe. *se affert* v. sup. v. 310, inf. VIII, 477, vt *ferre se*, *inferre se*, *efferre se*, *afferre se*. cf. h. l. Heins.

suos,

Adgnoſcitque ſuos, laetusque ad limina ducit,
Et multum lacrimas verba inter ſingula fundit.
Procedo, et paruam Troiam, ſimulataque magnis
Pergama, et arentem Xanthi cognomine riuum
Adgnoſco, Scaeaeque ampleſtor limina portae.
Nec non et Teucri ſocia ſimul vrbe fruuntur.
Illos porticibus rex adcipiebat in amplis.
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Inpoſitis auro dapibus, paterasque tenebant.

Iamque

347 *agnouitque* alter Hamb. *ad limina* Heinſ. cum maiore codd. parte. Sic et omnes Goth., niſi quod vnus *lumina*. Vulgo *ad moenia*, quod in paucis recent. ille repererat. 348 *lacrimans* aliquot Pier., aliquot Heinſ., et edd. vett. nonnullae; manifeſto ſed procliui lapſu. Nec aliter fuerat, puto, in Gudiano, qui lituram hic habebat, e qua Heinſ. tamen excitabat: *multum lacrimae* pro *lacrimarum* curioſe potius quam vere. Nam *multum* Homericum πολλὸν eſt, pro valde, admodum, et talia amare Virgilium ſatis conſtat. *lacrimis* Exc. Burm. Porro *fudit* plerique Pier. et aliquot Heinſ., tert. Goth., male; idem tamen Pompon. Sab. interpretatur. 349 *ad paruam* Sprot. *et patriam* Zulich. et Leid. a m. pr. *ſ. multis Perg.* Witt. a pr. m. 352 *fruuntur* Ven. et alter Hamb. pro var. lect. 353. 354. 355 hos tres verſus ab aliena manu inſertos putabat Iac. Bryant V. C., quia cum reliquis non bene cohaerent. Patrocinium eorum quomodo agi poſſit, vide in Notis. Erit tamen imputandum aliquid fortunae carminis, cui ſecunda poetae manus haud obtigit. 353 *Illas* Montalb. 354 *in* deeſt optimis; ſed tuetur Heinſ. grammaticorum auctoritate. 355 *Impoſitisque* Witt. *tenebat* Ven.

ſuos, populares. Recte Seru. addit: *Et bene verba Heleno poſt Andromacham non dedit, ne frigeret; ſicut in libro V Aceſtae* (v. 41).

349—351. Cf. ſup. v. 302 et adde Exc. I de Errorr. Aen., vbi de acceſſu ad Epirum. Troiam alteram adſtare putaſſes. *ſimulata magnis*, aſſimilata. cf. inf. IV, 512. *ampleſtor* ſc. vt exoſculari ſolent poſtes in patriam reduces.

354. 355. Nec moratur in conuiuii deſcriptione poeta, nec plane intactum dimittit, ſed obiter intexit pauca, quae ad conuiuii magnificentiam declarandam valere poſſint: et quidem religioſam rem, libationem, et vaſorum πολυτέλειαν. Vltima tamen *paterasque tenebant* vereor ne frigeant.

356. 357.

Iamque dies, alterque dies processit: et aurae
Vela vocant; tumidoque inflatur carbasus austro.
His vatem adgredior dictis, ac talia quaeso:
Troiugena, interpres diuom, qui numina Phoebi,
Qui tripodas, Clarii lauros, qui sidera sentis,
Et volucrum linguas, et praepetis omina pennae,

Fare

356 *praecessit* Leid. *inflatus* alter Menag. *que* abest a sec. Rottend. 358 *Hic* edd. ante Pier. *et talia* Witt. 359 *qui n. diuum* Witt. a m. pr. 360 *Clarii et lauros* Medic. Pierii, Witt. Moret. sec., quod praefero. *laurus* Medic. a m. pr. cum aliis antiquis, quod antiqui Grammatici defendunt; recepit itaque Heins., rursus deseruit Burmannus; forte casu potius quam consilio. 361 *Qui volucrum* Schol. Horat. ap. Heins. *omnia* nonnulli. *pinnae* Medic. Gud. et tert. Mentel.

356. 357. *aurae Vela vocant*, inuitat ventus secundus, vt vela expandantur. Male hypallagen aduocant; Variat haec oratio poetica: modo *vela*, aut *nautae* (vt sup. 253), *vocant auras* vel *ventos*, modo *aurae vela* vel *nautas*; et inf. 454 ipsa nauigatio et *cursus vocat vela*. Conf. sup. 61, inf. 454. 455. *tumidoque i. c. a.* Iliad. α, 481 Ἐν δ' ἄνεμος πρῆσεν μέσον ἱστίον. et similiter aliis locis.

359—361. Helenus οἰωνοπόλων ὄχ' ἄριστος iam Homer. Iliad. ζ, 76. *qui sentis*, intelligis, ad plura h. l. refertur, de quibus singulis diuerso modo dicitur. Aliter sentit aliquis deum, aliter sidera et auium cantus. *sentit vates Phoebum*, cum deum pectore recipit, seu, dei afflatu tactus, diuinoque furore plenus, futura praedicit et oracula edit; hoc poeta exornauit: *qui numina Phoebi, Qui tripodas*, (tripodi insidens Delphis Pythia vaticinabatur) *Clarii lauros* (quatenus, vt fere omnia antiquissima fana, religionis et caloris caussa, sacro luco inclusum erat templum Apollinis Clarii apud Colophonem, v. Strab. XIV, p. 442), h. e. qui vim diuinam animo capis, quam Delphis Pythia, et apud Claron sacerdos, mente recipere solet. *sentis sidera*, nosti quae ex iis ad futura praeuidenda intelligi possint. Reliqua ad auguria cum ex oscinibus tum ex praepetibus, h. e. ex auium cantu ac volatu, spectant. cf. inf. X, 175 sq. add. Callim. L. P. 123 sqq. et ibi Intpp. c. Spanh.

362—364.

Fare age (namque omnem cursum mihi prospera dixit
Religio, et cuncti suaserunt numine diui
Italiam petere, et terras tentare repostas;
Sola nouum dictuque nefas Harpyia Celaeno
Prodigium canit, et tristis denuntiat iras,
Obscenamque famem) quae prima pericula vito?
Quidue sequens tantos possim superare labores?
Hic Helenus, caesis primum de more iuuencis,
Exorat pacem diuom, vittasque resoluit
Sacrati capitis, meque ad tua limina, Phoebe,

Ipse

362 *Omnis e.* — *Relligio* aliquot Pieriani, sec. Rottend. Gud. a m. pr. item Goth. pr., sc. vt sit: *omne vaticinium*, *omnis deorum monitus*, quod merito arridere potest, quoniam sequitur: *cuncti diui*. Sic *cursum* esset, quem teneo, nauigationem, quam facio versus Italiam. 363 *et* abest a Ven. et Parrhas. cum Goth. alt. *numina diui* Gud. 365 *nouom* Gud. *Arpia*, *Arpyia*, *Harpeia* aberratt. codd. 368 *Quodve s. possim tantos* Parrhas., forte etiam, subiicit Burm., *qua p. p. vito?* qua via, ratione. Nil necesse. at *possum* nullibi repertum video. 369 *primum caesis* Ven. et Parrhas. 371 *lumina* sec. Hamb.

362—364. *namque omnem cursum mihi prospera dixit Religio:* etiam hoc per hypallagen explicare volunt, pro, omnis religio prosperum dixit cursum. Perperam. *Religio* h. l. de oraculo et omnino de vaticinio; *prosperum* vaticinium est, quod prospera nuntiat. Totum, qui superest, cursum, quo ille instituendus sit (hoc v. 363. 364 vlterius declarat) iam satis definiuerunt praedictiones, quas adhuc accepi, laetae illae et fecundae. *numine*, etiam hoc pro effato diuino et sorte. *repostas* exquisitius quam remotas, et *tentare* quam petere.

365 — 367. *dictu nefas*, abominandum. *Prodigium*, euentum rerum prodigii similem. *iras* h. e. calamitatem, malum, ex *ira* Harpyiae, boum caede et Troianorum armis laesae. cf. sup. 234 sq. 245 sq. *obscenam famem:* quatenus ad vltima redacti etiam ea comedunt, quae nauseam faciunt. Sic, *obscenus cibus*, et *obscena pastu auis* vpupa ap. Plin. X, 29 s. 44. Hoc Seru. volebat: *quae homines etiam ad obscena compellit.*

369 — 373. *pacem* beneuolentiam dei, vt iam supra vidimus; dum oraculum expetiturus est. Sacrificantium

et

Ipse manu multo suspensum numine ducit;
Atque haec deinde canit diuino ex ore sacerdos:
Nate dea; nam te maioribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides: sic fata deum rex
Sortitur, voluitque vices: is vertitur ordo;

Pauca

372 *Ipse etiam* pr. Hamb. *suspensus* pro var. lect. Hamb. sec. et Seruius. Male. cf. Burm. *duxit* codices ap. Pier. 373 *haec* deest Leid. vni. 375 *Si* pr. Hamb. a m. sec. *his* Gud. Ven. Parrhas. 376 *hic* edd. Ven. et Iunt. *sic* quatuor Burm. et Goth. sec. *his* alter cum ed. Mediol.

et vatum habitus *vitta* vel *infula: Soluitur* h. l. illa, religioso more, siue animi respectu, quem iam ab omni terrena faece vacuum deo soli vacare significabant, quo fere Seruiana spectant, vel quatenus furor diuinus et corporis agitatio vincula non ferebat. At, inquit Cerda, in aliis locis vates iam vaticinium edituri *vittis ligant*, *implicant*, caput? Recte; scilicet vates non perpetuo vittae ornatu vsos esse credendum est nec eas sumsisse, nisi rem sacram facturos; itaque instante iam furore diuino modo vittas sumere modo soluere narrantur. *ad tua limina P.* Erat igitur templum Apollinis in noua Troia ad exemplum Pergamei fani. *Suspensum* h. l. modo minus vulgari pro perturbatum, percussum, dictum puto; adeoque *multo suspensum numine*, turbatum horrore ex praesentia dei. cf. inf. VI, 45. 54. *numen*, maiestas, vis manifesta dei, quae horrorem ac reuerentiam facit. Sic *multum inesse*, *adesse*, *numen*, alibi dicitur. Hoc simplicius quam apud Burm. Satis quidem expeditum et illud, vt *multum numen* sint multa oracula, quae iam ante acceperat (vide v. 362), quibus suspensus h. e. sollicitus ac dubius eius animus sit; mihi tamen hoc minus arridet.

374—376. Circes apud Homerum μ, 37 sqq., forte etiam Phinei apud Apollon. II, 311 sqq. exemplo, Helenum hic fata ac casus nauigationis Aeneae praedicere facit. Ipsos autem casus omninoque Aeneae errores ad Vlyssis errores compositos esse, facile quisque videt. Inest tamen forte in his maior suauitas ipsa rerum nouitate et probabilitate; nam Homericis temporibus nondum illa maria Graecis multum erant frequentata; qua in re victus Virgilius ornatu et doctrina suae caussae consulere

Pauca tibi e multis, quo tutior hoſpita luſtres
Aequora, et Auſonio poſſis conſidere portu,
Expediam dictis; prohibent nam cetera Parcae
Scire, Helenum farique vetat Saturnia Iuno.
Principio Italiam, quam tu iam rere propinquam,
Vicinosque, ignare, paras inuadere portus,
Longa procul longis via diuidit inuia terris.

Ante

377 *tutius* Oudart. et Parrhaſ. *aequora luſtres Hoſpita* Zulich. 378 *conſiſtere* pr. Hamb. et Ven. vide ſup. 162. Burm. 380 Diſtinguunt codd. partim poſt *Scire* partim poſt *Helenum*: cf. Pier. et Burm., ſed in interpunctione, codicum nulla, meo iudicio, auctoritas. *vetet* pr. Hamb. Brunck. coni. *Scire, vetatque Helenum fari S. I.*: rotundior vtique ſic eſſet verſus, ſed Virgilius grauitatem numerorum praefert.

fulere neceſſe habuit. *maioribus auſpiciis*, quam vulgo hominibus contingere ſolent; ſunt ſimpl. magna h. e. magnarum rerum; adeoque magna fata; quod Liuius pr. *ad maiorum rerum initia ducentibus fatis*. Argutatur Seruius. Melius idem *ſortitur*, disponit, ordinat, *voluit vices*, moderatur viciſſitudines rerum. *is ordo* fatorum *vertitur*, ita ſuccedunt ſibi fata.

377—380. Cf. Apollon. l. c. II, 311 ſq. *tutior*, tutius, minore cum periculo, ſi reſciuit, quae euitanda ſint. *hoſpita aequora* Seruius vicina interpretatur. Sane longinqua, ignota, an eſſe poſſint, dubito. Si vſum loquendi vocis huius recte teneo, eſſe debent maria nauigantibus amica, quae nauigantes tutos ac ſaluos transmittant. *prohibent* te *ſcire* etc. Nam, vt Lucan. V, 176 *Nec tantum prodere vati, Quantum ſcire, licet*: v. h. l. Seruium, qui bene addit: *prohibet autem ſcire mortem patris—tempeſtatem ab Aeolo immiſſam: amorem Didonis* (qui ſane vix commode memorari poterat). *Nouimus autem Iunonem hoc agere, vt, ſi poſſit fieri, regnum Italiae Libycas auerteret oras. Inopinatum vero dolorem etiam Aeneas conqueritur*, vt inf. v. 712 *nec vates Helenus—Hos mihi praedixit luctus*.

381—383. Poterat Aeneas ſtatim in orientali Italiae extremae littore conſidere, ex aduerſo Epiri. At totum illud littus a Graecorum coloniis tenebatur. cf. inf. 398 ſqq. *longa via diuidit Italiam* h. e. Italiae illa pars, quae Aeneae petenda eſt, diuiſa, remota eſt, *longis terris*, ſc. longo illo tractu inferioris

Ante et Trinacria lentandus remus in vnda,
Et ſalis Auſonii luſtrandum nauibus aequor,
Infernique lacus, Aeaeaeque inſula Circae,
Quam tuta poſſis vrbem conponere terra.

Signa

384 *Trenacia* Wall. a m. pr., et a m. ſec. *Trinacia*: et ſunt ſane grammaticorum argutiae in ea ſcriptura, quae tamen fundamento non omnino carent, quandoquidem *Θρινακίη* Homerica eſt ſcriptio. conf. Cluuer. et d' Oruille Sicula p. 163. Enimuero ad liquidum res perduci nequit, vtra ſit verior et antiquior. Idem Wall. *lentendus* a m. pr. *tentandus* Goth. ſec. a m. pr. *flectendus* Guelpherb. vn. in Exc. Cort. ex interpr. 386 *Circae* vetuſtiorum auctoritate repoſuit Heinſ., qui copioſe aliis exemplis firmat. Vulgo *Circes*: aliquot etiam *Circe*. 387 *poſſes* alter Hamb.

ferioris Italiae, *inuia* vel difficulter emetienda; (ſic Seruius acceperat: *ſignificat autem difficilem circuitum*; et ſane compoſita huiusmodi ſaepe ſic accipiuntur, vt *inſanabilis*, *intentatus*, h. e. parum, haud multum, tentatus); vel plane non peruia ſc. Aeneae, terreſtri itinere, ſi eam partem adiiſſet, quae Epiro oppoſita eſt, quod fata vetabant. Hoc ſpectaſſe videtur Pompon. Sabin. *inuia volentibus fatis*. Comparant illa Iliad. α, 156 ἐπειὴ μάλα πολλὰ μεταξὺ Οὔρεά τε σκιόεντα Θάλασσά τε ἠχήεσσα. Caeterum in Virgilii verbis luſus ineſſe videri poteſt; *via inuia* — *longa longis*. Meierotto V. C. ei occurri poſſe putabat, ſi *inuia* eſſent loca; quod tamen durius eſſet. Allitterationi huic vetus ſermo non tantopere aduerſabatur, vt noſter; quin in ornatu illa habebatur: *amabam amantem*. φιλέων φιλέοντ', ἄγων ἄγοντα in ipſo lyrico carmine eſt Pind. P. 10, 103.

384—387. Ornate. Mare Siculum et Tyrrhenum eſt peragrandum. *lentandus remus*, agendus, ſed exquiſitius; curuatur enim et flectitur vi vndarum et niſu remigis. Sic Apollon. II, 593 ἐπεγνάμπτοντο δὲ κῶπαι, Ἠΰτε καμπύλα τόξα, βιαζομένων ἡρώων in traiectu Symplegadum. Quoniam enim, *lenta* quae ſunt, facile flecti poſſunt, hinc *lentus* pro flexilis, et *lentare* flectere. A Virgilio Statius et alii petierunt; Virgilius ab antiquioribus, vt Seru. docet. *inferni lacus*, Auernus inf. lib. VI. *Circes inſula* VII, 10 ſq. *Aeaea*, Colchica, ab Aea, Colchidis vrbe, vel ex Apollonio Rhodio nota. *vrbem componere*, noue dictum eſſe debet, pro ponere, condere; vt *templum componere* ex Ouid. I Faſt. 708 laudat Burm. Niſi eſt quod vulgo,

Et positis aris iam vota in litore solues,
Purpureo velare comas adopertus amictu;
Ne qua inter sanctos ignis in honore deorum
Hostilis facies occurrat, et omina turbet.
Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto:
Hac casti maneant in religione nepotes.
Ast, vbi digressum Siculae te admouerit orae
Ventus, et angusti rarescent claustra Pelori,
Laeua tibi tellus, et longo laeua petantur
Aequora circuitu: dextrum fuge litus et vndas.

Haec

404 *in litora* Medic. a m. pr. cum tribus aliis. 405 *Purpureas* Doruill. a m. pr. 407 *occurret* Franc. *omnia* multi. *turbat* duo. 408 *socios* Medic. a m. pr. 410 *degressum* Sprot. et inf. 492. *amouerit* duo. *Siculis oris* Franc. 411 *rarescunt* codd. Seruii inf. ad 530, in Wall. superscr. vel *clarescent*. Parum acute. *plaustra* P. Parrhas. 412 *laeta* aliquot Pier. *petentur* Hug. et Wall. a m. pr. cum Goth. sec.

tiqua fabula de Diomedis vel Vlyssis in his locis occursu, quam Seru. ad. h. l. attingit et olim variis modis tractasse videntur poetae et scriptores. v. Plutarch. Qu. Rom. T. II Opp. p. 266 C et Auctor de Orig. gent. Rom. c. 12. At vide Excurs. I ad h. lib. sub f.

404. *in littore*. ad Castrum Mineruae, supra promontorium Iapygium. v. inf. 531. *velare* sc. memento; Graeca ellipsi.

407. *omina turbet*, captata ante rem sacram, vt bene Cerda. Turbari malis ominibus sacrificii religionem, et, vt id caueatur, adoperto capite esse sacrificantes, nota res.

409. *in religione*, in obseruatione religiosi ritus, et *caste*, ἁγνῶς, vt saepe.

410—413. Flectendum in aditu freti Siculi cursum et, vt tanto tutior ille sit, Siciliam ab oriente circumeundam monet. Fretum appellat ex more *claustrum*. Proprie ea, quae densa sunt, transitum occludunt, hinc *densa* poetis, quae clausa plane, vt Gr. πυκινόν· v. c. πυκινὸν πῶμα· Odyss. κ, 283 πυκινοὺς κευθμῶνας de bene occlusa hara; adeoque, ea, quae laxantur, aperiuntur, patent, *rarescere* dixit poeta. Iam Seruius bene: *quia venientibus de Ionio (mari) propter curuaturam littorum* clausae *videntur angustiae, quae paullatim propin-*

Haec loca vi quondam, et vaſta conuolſa ruina,
(Tantum aeui longinqua valet mutare vetuſtas)
Diſſiluiſſe ferunt, quum protenus vtraque tellus
Vna foret: venit medio vi pontus, et vndis
Heſperium Siculo latus abſcidit, aruaque et vrbis
Litore diductas anguſto interluit aeſtu.

Dextrum

414 *et* deeſt Parrh. *ex* Erf. *conuolſa* Gud. 415 In Wall. verſus erat in margine adſcriptus; idem *longaeua*. Ennium videtur ante oculos habuiſſe Annal. XV ap. Gell. IX, 14 *Poſtremae longinqua dies confecerit aetas*. Adde Lucret. II, 68. 69. duo *motare*, ſollenni permutatione. v. Burm. 416 *protenus* Heinſ. repoſuit cum Velio Longo et Leid. altero ac Rottend. pr. 417 *forent* Rottend. tert. *medio venit* Moret. pr. Parrhaſ. *venit in m.* Ven. *media* Zulich. a m. ſec. 419 *deductas* Medic. cum al. antiquis. Vir doctus Britannus (*Gentl. Magazine* 1764. p. 464) *litora diductas* emendabat h. e. quoad littora, refutatus mox ab alio p. 556. Neuter viderat, *litore diductas* eſſe idem ac mari, quod interuenerat, diductas; nam vbi litus, ibi mare.

propinquantibus aperiri *videntur*. Poeticae orationis genius ad oculorum ſenſus omnia reuocat. Simili modo *coire*, *coniungi*, et rurſus *diſcedere*, *ſeiungi* et *diſiungi*, dicuntur loca, quae ingreſſum habent. Ita et *aperiuntur* ea, quae e longinquo in conſpectum veniunt, vt ſup. 275 *aperitur Apollo*, et inf. 531 *portusque pateſcit iam propior*. Contra ap. Lucan. III, 7 de diſcedente: *et dubios cernit rareſcere montes:* vbi idem eſt quod vaneſcere vel euaneſcere. *Creſcere*, *attolli*, *attollere ſe*, *ſurgere* dicuntur ea, quae alta ſunt, iis, qui accedunt; vt *recedere*, ſi diſcedas. cf. inf. 552 et *abſcondi* ſup. 291. *dextrum littus* Italiae. Seruius: *nam de Ionio nauigantes, ſi fretum petant, dextrum teneant littus neceſſe eſt. Pelorum anguſtum* docte dixit pro freto ipſo promontorium illud alluente.

414—419. De Italia ac Sicilia motu terrae diremta vide loca ap. Cluuer. Sicilia I, 1. *ruina*, motu terrae. *protenus*, continue, vt iam Seru.; *διηνεκῶς*, cum eſſet vna continens. v. Cerda. *venit* pontus in medium cum vi. Val. Fl. I, 590 *cum fleus Siculos Oenotria fines Perderet et mediis intrarent montibus vndae*. *littore*, mari iam facto, *aeſtu* poeta pro freto, quoniam in iis anguſtiis mare aeſtuat. cf. Seru.

Dextrum Scylla latus, laeuum inplacata Charybdis
Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
Erigit alternos, et sidera verberat vnda.
At Scyllam caecis cohibet spelunca latebris,
Ora exsertantem, et nauis in saxa trahentem.
Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo
Pube

420 *laeuom* Gud. *impacata* aliquot Pieriani, et vnus Leid., quod non bene praeferebat Cerda. *implicata* quatuor Burm. cum Goth. tert. 421 *Obsedit atque immo baratri* Franc., sed talia exscribere piget. Mox *abrutum* Zulich. 422 *in abruptu* aliquot Pier. 423 *egerit* legebant viri docti (et sic Cerda), apud Pierium, qui recte monet, sequentia postulare *Erigit;* quod et per se exquisitius est. cf. inf. ad v. 576. *Elicit* Hamb. pr. 424 *Ast* tert. Rottend. cum Goth. pr. 425 *Ora exercentem* alter Hamb., quod a monacho rhythmicis versibus adsueto profectum lepide monebat Burmannus. *exhalantem* Ven. 426 *polchro* alter Hamb. *corpore* Montalb.

420—423. Ex Homero adumbrata esse nemo dubitat, Odyss. μ, 73 sqq. 234 sqq. Variorum loca vides ap. Cluuer. Sicil. I, 5. Idem cum aliis docuit, *Charybdin* nihil aliud esse, quam impetuosiorem vndarum fluxum a septentrione in Austrum, ortis vehementioribus flatibus ab Austro, qui illum repellant; *Scyllam* autem scopulum, humanae forte olim formae, ad littus Italiae, versus Scyllaeum oppidum. Canum latratum assimulant fluctus scopulo illisi, et lupos belluasque ex ea nasci narrare potuit antiquitas, quoniam loca plena sunt monstris marinis. cf. Seru. ad 420. *Dextrum* freti Siculi. *implacata*, pro implacabilis, vt solent poetae, saeua. *sorbet*, ἀναῤῥοιβδεῖ, *in abruptum*, profundum adeoque praeceps. cf. sup. I, 105 sq. *erigit*, ἀνίησιν, emittit, sed cum vi. v. Odyss. l. c. μ, 105, vbi *ter in die*, τρὶς ἐπ' ἤματι, id fieri ait: sed hoc idem omisit altero loco 239 sq., vt adeo nec in Virgilio omissum mireris: in quo sufficit, *ter deinceps* hoc fieri.

424—428. Cf. ibid. 93. 94. 99. 100. *Prima* superiore corporis parte. *postrema*, inferiore. *pistrix* omnino pro bellua marina, *commissa caudas Delphinum vtero luporum*, h. e. habens coniunctas D. caudas lupinis corporibus, in quae virgineum pectus desinit; interque ea canum protomae prominebant, vt versu 432 elicias. Canes autem marinae videntur intelligendae.

Pube tenus: postrema inmani corpore pistrix,
Delphinum caudas vtero conmissa luporum.
Praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni
Cessantem, longos et circum flectere cursus,
Quam semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, et caeruleis canibus resonantia saxa.
Praeterea, si qua est Heleno prudentia, vati
Si qua fides, animum si veris inplet Apollo,
Vnum illud tibi, nate dea, praeque omnibus vnum
Praedicam, et repetens iterumque iterumque moneho:
Iunonis

427 *pistrix* reuocauit Heins. librorum auctoritate, qui vel *pristrix* vel *pistrix* exhibent; Vulgo pars codd. et edd. *pristis*. cf. Heins. *pistris* per *s* non per *x* desendit Pompon. Sab. ad h. l. Commemorat locum Seneca Ep. 92 *vt ait Virgilius noster in Scylla*. Quo sensu hoc dictum sit, v. in *Prooem. ad Cirin.* 428 *caudam* Ven. *commixta* Wall. et Zulich. a m. sec. Male. v. Burm. 429 *Pachinni* scribitur in libris. 430 *Cessantes* Goth. sec. *fluctus* alii, notante Parrhasio. 433 Alii iungunt: *si qua est Heleno prudentia vati*, *Si qua fides*. At pr. Moret. non ineleganter, iudice Heinsio, *Si qua est H. p.*, *fati Si qua fides*: ex non infelici errore. 434 *animam* Messius Arusianus. v. Burmann. Sec. ad Antholog. Lat. p. 125. *si verus* vir doctus coni., quem refellit Ouwens Noct. Hag. p. 616. 435 *Vnum illum* Gud. a m. pr. *Vnum istud* in marg. Parrhas. *Verum aliud* pr. Hamb. *proque omnibus* Medic. et alii boni codd. (et Goth. duo) etiam Georg. Fabricii, et sic Diomedes et Donatus; hocque receperat Heins., sed reliquorum librorum lectionem *praeque* reuocauit Burm., quod mihi vulgarius videtur altero. 436 *Praedico* tres Burm. *iterum iterumque* multi sollenni vitio.

telligendae. cf. Odyss. *μ*, 96. 97. Variis modis ab Homero inde Scyllae facies exhibita, varie etiam in monumentis veterum. Sed talia huc non congerenda. Sufficit intelligere, qua specie Virgilius exhibuerit. Conf. sup. Exc. ad Ecl. VI, 75. Caeterum ad Virgilii de Scylla versus Miltonum suos *de Peccato (of the Sin*, Ἄτην dixeris) formasse, iam alii monuerunt.

429—432. Variauit Homerica l. c. v. 109. 110. *metas Pachyni* docte h. e. promontorium Siciliae australe, *cessantem*, morantem (vt Seru.), plus temporis in nauigatione consumentem. *vidisse*, modus loquendi ab Homero ductus l. c. v. 87. 88 et saepe. De *canibus* v. ad v. 424—428.

433 sqq. Magno cum apparatu monitum a vate et inferri et enuntiari obserua. cf. inf. v. 546 sq. et Exc. X.

 438—440.

Iunonis magnae primum prece numen adora;
Iunoni cane vota libens, dominamque potentem
Supplicibus ſupera donis: Sic denique victor
Trinacria finis Italos mittere relicta.
Huc vbi delatus Cumaeam adceſſeris vrbem,
Diuinosque lacus, et Auerna ſonantia ſiluis;
Inſanam

437 *I. ſacrae* Hamb. pr. 439 *S. S. votis* Wall. a m. pr., quod erat in codd. Pierianis et in libro Donati. 440 *metiri* aliquot Heinſ. et Pierii, vt ſit dictum, quemadmodum *metiri viam*, *pelagus*, *emenſus iter* etc. Sed recte Pier. et Burm. vulgatum praeferunt. cf. not. Nonnulli vitioſe *metiere* vel *meciere*. 441 *Cumarum a. vrbem* alii cum Seruio. cf. Burm.

438—440. Tale praeceptum Phineus dat Iaſoni apud Apollon. II, 425. cf. Guell. ad h. l. In praecepto autem hoc de Iunone omni ſtudio placanda reſpexit poeta religionem, qua Romani aliquando Iunonem praecipuo honore proſequuti ſunt, et in Capitolio cum Ioue et Minerua coluerunt: quo ſpectare videbimus et illa XII, 840 *nec gens vlla tuos aeque celebrabit* honores. *canere vota*, facile apparet, eſſe, facere vota, preces. Dixiſſe videtur poeta ad eam rationem, qua vota formula ſollenni, adeoque *carmine*, ſuſcipiuntur. Sed hoc iam Burmannum obſeruaſſe video. *libens* eſt in formulis ſacris *προθύμως*, adeoque nec parce, nec ſupine. *dominam*, deam, *δέσποιναν*. *ſupera*, expugna ſacris factis; hinc *victor*. *fines Italos mittere*, dimitteris, diſcedes, ad Italiam petendam. Vides in his poetae artem. Praeſtruit enim et praeparat ſibi deſcenſum partim ad tempeſtatem lib. I Iunonis fraude excitatam, partim ad Didonis amores, quibus Iuno impeditum Aeneam retinere in Libya volebat. Bene hoc obſeruauit iam Holdsworthus.

441 ſq. Cf. inf. VI pr. *diuinos lacus*, Auernum, vt ſtatim addit: *Auerna ſonantia ſiluis*; pronum eſt *A. ſ. in ſiluis* intelligere. Sed de lacu, (non de flumine, et quidem inferorum locorum, in quibus omnia ſilent,) agitur. Itaque accipiendum, ſonantia ſiluae ſtrepitu, quod et Cerda et Burm. monuerunt, qua ille lacus erat incluſus; nam inf. VI, 238 *lacu nigro nemorumque tenebris*; et ſic VI, 704 *virgulta ſonantia ſiluis*. adeoque eſt quod in vulgari: *Auernus inter ſonantes ſiluas* (vti inuerſa ratione in Orph. Argon.

Inſanam vatem adſpicies: quae rupe ſub ima
Fata canit, foliisque notas et nomina mandat.
Quaecumque in foliis deſcripſit carmina virgo,
Digerit in numerum, atque antro ſecluſa relinquit.
Illa manent inmota locis, neque ab ordine cedunt.
Verum eadem, verſo tenuis quum cardine ventus
Inpulit, et teneras turbauit ianua frondis,
Numquam deinde cauo volitantia prendere ſaxo,
Nec reuocare ſitus, aut iungere carmina curat.
Inconſulti abeunt, ſedemque odere Sibyllae.

Hic

443 *Infamem vatem* Sprot. *adſpicias* Exc. Burm. *ſub ipſa* alter Hamb. 444 *et carmina* Parrhaſ., ſed v. Burm. 446 *Degerit* Medic. *ſe clauſa* Exc. Burm. *reliquit* vulgo ante Heinſ. cum parte codd. 448 *carcere* pr. Hamb. *vento* Menag. pr. 449 *turbauit flamine* ingenioſe coni. Io. Schrader. in Schedis. 450 *ſaxa* Medic. 451 *nec iungere* Zulich. *carmina iungere* duo. 452 *aedemque* Gud. a m. pr.

Argon. 1131 *καταγεῖ δὲ πὰρ ὄχθαισιν ποταμοῖο Δένδρεα*, malim intelligere arbuſta in ripa, Acherontis ſtrepitu reſonantia). Hoc malim, quam dicere, poetam Auernum lacum, qualis nunc erat, repraeſentaſſe, continuatum cum Lucrino, et infuſo per huius fauces mari; vnde Georg. II, 163 *Iulia qua ponto longe ſonat vnda refuſo, Tyrrhenusque fretis immittitur aeſtus Auernis.* v. ibi not. *diuinos* autem *lacus* vel omnino ſacros, conſecratos, cum Seruio, accipies, vel propter vicinam Sibyllam diuinam vatem; mox 443 *inſanam*, *ἐνθουσιάζουσαν*, *ἔνθεον*, quod ſemper ſubſtituendum, vt ſemel moneamus, cum de furore, inſania, vatum agitur. *rupe ſub ima*, in antro, mox 450 *cauo ſaxo*. *notas*, literas, et *nomina*, verba, adeoque quod in vulgari ſermone, *verba ſcribit*. cf. Georg. III, 158. De re cf. ad v. 457.

445—452. *Digerit in numerum*, ordinat, disponit in ordinem, vt bene Seruius, et vt patet v. 447, atque antro includit. *ventus tenuis*; ornat epitheton, a natura, puto, venti ſumtum, ſaltem hoc dignius poeta, quam vt ſit: ſi vel parum venti immiſſum fuerit. *ianua* mota, motaque cum ipſa, aura. *ſitus* poſitus et ordines foliorum, reponere ea in ſua loca. *inconſulti* h. l. quibus conſultum,

Hic tibi ne qua morae fuerint dispendia tanti;
Quamuis increpitent socii, et vi cursus in altum
Vela vocet, possisque sinus inplere secundos;
Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas.
Ipsa canat, vocemque volens atque ora resoluat.
Illa tibi Italiae populos, venturaque bella,
Et, quo quemque modo fugiasque ferasque laborem,
Expediet; cursusque dabit venerata secundos.
Haec sunt, quae nostra liceat te voce moneri.
Vade age, et ingentem factis fer ad aethera Troiam.

Quae

453 *Haec t.* in marg. Parrhas. *fiunt d.* Hugen. *tantae* multi, sed male. 454 *increpitant* tres Heins. et vn. Goth. *vi ventus* Leid. pro var. lect. ex v. 356. *et tua cursus* Witt. 455 *vocent* Medic. a m. sec. Gud. cum aliis; et sic Seruius cum Pomp. Sab. legerat; male. 457 *canet* et *resoluet* quatuor Burm., quod possit placere; sed *Ipsa canat* sc. poscas. inf. VI, 76 *Ipsa canas*, *oro*. *canat* et *resoluet* Gud. *volensque ora* Parrhas. *ipsa ora* duo Burm. Versus hic et sup. 446 aberat a Voss. 459 *Et quocunque m.* Witt. *Ex quo* et *expediat* Franc. *effugias* aliquot Pier. 460 *veneranda* Wall. ex interpr. *venerata sacerdos* ed. Ven. et aliquot codd. ap. Pierium et Burm. cum Goth. pr. ex compendio scripturae *sedos*. 461 *moueri* Ven. 462 *fatis* septem codd. Burm. et Goth. alter a m. sec.: et sic auguror poetam maluisse. Nam in fatis hoc esse, vt Troia reuocetur, vbique inculcare amat; idque totius carminis oecononiia postulat.

fultum, responsum non est. Seruius: sine responso.

453—457. Colorem orationis illustrabit comparatio loci Callim. in Del. 318 sqq. Οὐχ οὕτω etc. *Vocant aurae vela* supra v. 356, cum ventus secundus spirat. Quoniam talis ventus cursum facit, et ad nauigationem instituendam vocat, h. l. ipse *cursus* vela vocat *vi*, ex *βίῃ*, *βίηφι*, h. e. *σὺν βίᾳ*, *βιαίως*, vehementer. *sinus secundos* velorum docte dixit vento secundo inflatos. *ipsa*, non foliis vaticinia mandet. Natam autem hanc fabulam antiquissimis temporibus puta, quando scribendi materia erant palmarum aut aliarum arborum folia. Tum etiam antra erant pro domibus.

458—460. v. inf. VI, 83 sqq. Non tamen satis diserte haec ibi videri possunt exposita, *Et quo q. m.* mox *venerata*, poetarum more passiue, vel inuocata ac rogata, vt cursum secundum *det*, h. monstret, doceat, quomodo

Quae poſtquam vates ſic ore effatus amico eſt,
Dona dehinc auro grauia ſectoque elephanto
Imperat ad nauis ferri, ſtipatque carinis
Ingens argentum, Dodonaeosque lebetas,
Loricam conſertam hamis auroque trilicem,
Et conum inſignis galeae, criſtasque comantis,
Arma Neoptolemi. Sunt et ſua dona parenti.
Addit equos, additque duces;
Remigium ſupplet: ſocios ſimul inſtruit armis.

Interea

463 *affatus* multi ap. Burm., male. *effari* proprie de vatibus. Seruius, vt ſolet, ex augurali diſciplina repetit: *Ergo*, ſubiicit, *religioſo verbo voluit vti, qui potuit dicere: Quae — ſic ore eſt fatus amico.* *eſt* deeſt pr. Hamb. 464 *Dona dei hinc* ed. Iunt. *grauida* Giphan. in Ind. Lucret. *ſeptoque* Franc. *elephante* Zulich. 465 *cathenis* pr. Menag. 466 *Dodoneosque* aliquot libri: *Dodoneasque lebetas*, fere omnes; ante Pier. *lebetes*, quod pauci libri habent. *lebetos* Franc. Eſt autem Δωδωναῖος. 467 *conſortam* Reg. *ſquamis a. tr.* Seru. IV Georg. 91. 469 *Sunt haec* Franc. 471 *inſtruet* Medic.

modo ille obtineri poſſit, vel ſimpl. ſi eam adieris et vaticinium petieris, vt v. 456.

463—471. Munera hoſpiti ab hoſpite data ex Homero animo tene; cf. Odyſſ. α, 309 ſqq. inprimis ν, pr. Adde Cerdam. *auro grauia* bene Cerda: ſignatur pondus ac perinde pretium. *ſecto elephanto*, πριστοῦ ἐλέφαντος Odyſſ. σ, 195. τ, 564 h. e. ebore in lamellas ſecto adeoque omnino elaborato, polito, *grauia*, nunc in ebore ſimpliciter copioſe inſtructa, ornata; quod in generaliori notione continetur. *ſtipat* plus, quam in nauim imponit, vt inf. 485 *onerat*. Tum ornatum verborum et munerum commendationem obſerua. *ingens argentum* pro vulgari, *ingens argenti pondus*, aut, vt ſequentia declarant, *vaſa ingenti a. pondere — lebetes Dodonaeos*, h. e. quales ſunt in templo Iouis Dodonaei. Hoc, puto, ſimpliciſſimum. Porro 467 *Loricam conſertam hamis*, h. e. catenulis ſe inuicem mordentibus, ἁλυσιδωτὸν, *auroque trilicem*, h. e. iisdem hamis triplicatis et quidem aureis. Ductum a textura, cum trinis filorum ordinibus textum fit, τρίμιτον. cf. Cerda inf. ad V, 259, adde VII, 639 *clipeumque auroque trilicem Loricam induitur*, qui locus me reuocat, quo minus, quod malim, quodque Seruium facere video, iungam: *Lo-*

ricam

Interea classem velis aptare iubebat
Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.
Quem Phoebi interpres multo conpellat honore:
Coniugio, Anchisa, Veneris dignate superbo,
Cura deum, bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Ausoniae tellus: hanc adripe velis.
Et tamen hanc pelago praeterlabare necesse est:
Ausoniae pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, o felix nati pietate! quid vltra
Prouehor, et fando surgentis demoror austros?

Nec

472 *classim* Sprot., vt et sup. v. 5. *classes* pr. Hamb. 473 *vento fieret* Parrhas. *furenti* multi ap. Burm. et sic Goth. alter; male h. l. nam de vento secundo agitur, vt bene Seru. 474 *amore* Hugen. et pr. Moret. pro var. lect., et ita alibi variatur. Burm. 475 *Anchise* Priscian., sed vid. Heins. *Anchisae* Medic., sed *e* expuncta, et Mentel. pr. 477 *eripe* Ven. *repete* Goth. tert. 478 *praeterlabere* quinque ap. Burm. cum edd. Ven. et Iunt. , *vt praeterlabare* quatuor, sed recentiores. 480 *Vade age o f. n. p. quod* Medic. a m. pr.

ricam trilicem, *consertam hamis auroque.* 468. ornate galeam designat a partibus, quae inprimis eam commendant. *parenti* Anchisae. *duces*, magistros equorum, agasones. cf. inf. X, 574. Seru. *socii* declarant *remigium*.

472. 473. *Anchisae* auctoritate etiam h. l. res geritur. cf. ad v. 266. 267. *velis* sexto casu accipias, vt sit naues instruere, adornare, velis vento excipiendo expansis. Sic *biremes remigio aptare*, inf. VIII, 80. Sequitur autem in hoc historiae fidem. Nam ex Epiro Troianos colonos viam Aeneae ad Italiam monstrasse, antiqua ferebatur narratio, v. Dionys. I, 51 (p. 41) cf. Exc. I sub f.

474—481. *honore*, verbis honorificis, alias *honor verborum*. *Coniugio*, honesto voc. vtitur. *bis*, semel excisa ab Hercule Troia, propter Laomedontis perfidiam. *arripe velis*, versus hanc ab Epiri littore dirige naues, cf. inf. 532, vt tamen nunc quidem littora modo legas. *quam pandit*, oraculo designat. *prouehor*, sermone progredior. *demoror austros* orientes, h. e. vos demoror, quo minus a. vtamini. Haec fere e Seruio. Imitatus est Auienus fab. XVI, vt Heins. notat.

482—485.

Nec minus Andromache, digressu moesta supremo,
Fert picturatas auri subtemine vestis,
Et Phrygiam Ascanio chlamydem; nec cedit honori:
Textilibusque onerat donis, ac talia fatur:
Adcipe et haec, manuum tibi quae monumenta mearum
Sint, puer, et longum Andromachae testentur amorem,
Coniugis

483 *subtegmine* et *sub tegmine* libri fere etiam h. l. 484 *Ausonio* Goth. tert. a pr. m. *chlamyden* alter Mentel. *nec cedit honore:* sic Scaurus legebat apud Seruium, siue is inter eos fuit, qui Aeneidem recensuerunt; siue hanc tamquam grammaticus emendationem proposuit. Venit ea lectio in Gudianum, probata Heinsio mihique non minus pro vera habetur: siue vt sic accipias: *nec cedit honore* sc. verborum, ad coniugis exemplum v. 474 *Quem Phoebi interpres multo compellat honore;* siue vt cum Scauro, qui ita explicabat: non cedit Heleno liberalitate et munificentia. cf. Pompon. Sabin. Heumannus olim totum hemistichium ab aliena manu esse putabat; et sustulerant id iam alii ante Cerdam; nec ipse ab iis dissentiam; video etiam Brunckium accedere, *honori* aberat a Mentel. pr. 485 *Testilibus* in nonnullis scriptum. *que* deest Graeu. 487 *Andromachae* Heins. e scriptis et grammaticis. Eo alludunt Medic. et alii: *Andromache.* Vulgo *Andromaches.* Wall. *Andromachen.* Duo Burm. *testantur*, tres alii *honorem* procliui lapsu.

482—485. Poterat haec supra subiicere v. 470. Enimvero mira cum arte vtitur Andromaches affectu. cf. sup. ad 337. *digressu supremo*, exquisite, proprie supremum, vltimum, digressus momentum. *picturatas auri subtemine vestes* vtrum de textili an de acu picto opere accipias, cum Cerda sane dubitare possis. Nam vtroque modo *picta vestis* dicitur, interdum adeo simpliciter pro distincta coloribus et variegata. Malim tamen *pictas acu* accipere. Ita *textilia dona* (ex Homerico ἐσθῆτά θ' ὑφαντὴν) mox ab his diuersa. *Vestem* intellige *stragulam*, adeoque a chlamyde diuersam; *subtemen* exquisite simpl. pro filo. *nec cedit honori*, si verum est, aut cum Seruio explicandum, *tanta dat munera, quanta merebatur Ascanius: hoc enim est* honori non cedere, *parem esse meritis accipientis;* aut *non cedit honori* sc. munerum, quo vsus erat Helenus erga Anchisen, vt Andromache Ascanium nunc non minus honorifice muneribus hospitalibus impertiat. Possis etiam *verborum honorem* huc aduocare ex v. 474; est tamen hoc longius petitum. Sed v. Lect. var.

486—491. Reminiscitur et hic mater dulcissimi pueri,

Coniugis Hectoreae. Cape dona extrema tuorum,
O mihi sola mei super Astyanactis imago.
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat:
Et nunc aequali tecum pubesceret aeuo.
Hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis:
Viuite felices, quibus est Fortuna peracta
Iam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies: nullum maris aequor arandum;
Arua neque Ausoniae, semper cedentia retro,
Quaerenda. Effigiem Xanthi Troiamque videtis,
Quam

490 *tenebat* legit Rufinian. de figg. p. 28. *gerebat* Nonius in *super*, sed *ferebat* Priscianus, Diomedes, Macrob. cum libris scriptis; et firmat Burm. inprimis ex Statii imitatione I Achill. 339. 492 *His* et *affabor* sec. Moret. *degrediens* Sprot. v. sup. 410. *abortis* plerique Pier. et nostri Goth. 493 *parata* Ven., et sic Achill. Stat. ad Tibull. II, 4, 1, h. e. constituta et parta. Sed praestat vel sententiae vi alterum. Memineris illud inf. IV, 653 *Vixi, et, quem dederat cursum Fortuna, peregi*, et *Fortuna* h. l. idem quod mox fatum, quod iam notatum Pomponio Sabino. Porro distinguit Cerda cum aliis: *Viuite. Felices, quibus — iam sua!* cf. Burm. Minus bene. Sed: *Viuite felices vos, q. — iam sua*, exquisitius. 495 *arandum est* Parrhas. 496 *Arua nec* Parrhas. et Goth. tert.

ri, atroci morte sibi erepti. Locus inter paucos dulcissimi affectus, etiam sententiarum ac verborum dilectu, inprimis adiuncta declarantium, et multo magis si parentis sensum et affectum habeas. *manuum monumenta mearum*, cum dignitate, pro manuum mearum opere ex Od. ο, 126 Μνῆμ' Ἑλένης χειρῶν· etc., qui locus Virgilio obversabatur. *dona e. tuorum*, popularium et amicorum. *super*, quae superes, περιοῦσα, περιγεγενημένη. *Sic o. sic* ex Hom. Odyss. δ, 149. 150, vbi Menelaus de Telemacho Vlyssi comparato: κεῖνα γὰρ τοιοίδε πόδες etc. est autem exquisite dictum pro, *tales oculos habebat, tales manus* etc. v. 491 *pubesceret* ornatius quam *esset;* Eurip. Ion. 354 Σοὶ ταυτὸν ἥβης, ἄπερ ἦν, εἶχ' ἂν μέτρον.

492—496. Durum habeat pectus necesse est, cui hi versus miserationem nullam faciant. 496. *semper cedentia retro.* inf. VI, 61 *Iam tandem Italiae fugientes prendimus oras.*

497—499. cf. sup. 349 sq. *quae fuerit minus obuia Graiis:* sensum recte exponit Seru.

Quam vestrae fecere manus; melioribus, opto,
Auspiciis, et quae fuerit minus obuia Graiis.
Si quando Thybrim, vicinaque Thybridis arua
Intraro, gentique meae data moenia cernam:
Cognatas vrbis olim, populosque propinquos,
Epiro, Hesperia, (quibus idem Dardanus auctor,
Atque idem casus) vnam faciemus vtramque
Troiam animis. Maneat nostros ea cura nepotes.

Proue-

498 *Quas* fec. Moret. 499 *fuerint* Gud. cum aliis Heins. et Burm. etiam apud Seru. Ita *auspicia minus obuia Graiis* essent, quae a Graecorum auspiciis ac fatis non aeque, atque ante, vincerentur, nec iis essent inferiora. 500 *Sic q.* Goth. tert. *et vicina* Witt. a pr. m. 502 *Cognatasque* ante Heins., sed *que* abesse a codd. monuerat iam Pierius. *qui* aliquot Heins. 503 *Epiri* Voss. *Epiro Hesperiam* Medic. Gud. a m. pr. duo Moret. pr. Rottend. et Zulich. An olim fuit *Epirom*, *Hesperiam*,? — *populosque veteres* Sprot. 505 *Troianis*. *M.* alter Hamb.

Seru. *id est, quae nullum patiatur excidium;* mox tamen ibidem miscentur notiones: *obuia*, id est, *obnoxia*, *inimica*, *contraria*. Sed *Troia obuia Graiis*, pro *inimica*, quod Cerda et alii arripuerunt, etsi exquisite dictum, vt inf. VI, 64 *Diique, deaeque omnes, quibus obstitit Ilium et ingens Gloria Dardaniae*, tamen consilio sententiae parum videtur consentaneum; igitur tenendum alterum: *obuia Graiis*, h. e. obnoxia, exposita eorum furori; vt iam a Burm. expositum video.

500—505. Ingeniose poeta alludit ad ea, quae paullo ante euenerant. Post pugnam Actiacam Octauianus Nicopolin condidit, contractis in eam Acarnanibus, eamque liberam et cognatam ciuitatem esse iussit. v Excurs. XIII ad h. l. *data* sc. fato *moenia*. v. sup. 255. Mox *cognatas vrbes populosque pr. E. H.* —*faciemus vtramque* (retulit ad sequens, pro vtrosque, ex vtraque ciuitate, Buthroto et Roma, a Lauinio oriunda) *vnam animis Troiam*. *Populos Epiro*, *Hesperia*, accipio, populos in Epiro h. e. Epiri et Hesperiae. Vides me apodosin post *cernam* statim auspicari, quod iam Cerdam fecisse animaduerto. Vt Burm. post Heins. cum Seruio interpunxit, procedit prius membrum vsque ad *Atque idem casus;* vt sit, *cernam moenia*, *Cognatas vrbes pop. pr.* Atqui sic et structura et sententia fit asperior aut nulla.

 Hesperia

Prouehimur pelago vicina Ceraunia iuxta:
Vnde iter Italiam, cursusque breuissimus vndis.
Sol ruit interea, et montes vmbrantur opaci.
Sternimur optatae gremio telluris ad vndam,
Sortiti remos, passimque in litore sicco
Corpora curamus. Fessos sopor inrigat artus.
Necdum orbem medium Nox horis acta subibat:
Haud segnis strato surgit Palinurus, et omnis
Explorat ventos, atque auribus aëra captat;
Sidera cuncta notat tacito labentia coelo,
Arcturum, pluuiasque Hyadas, geminosque Triones,
Armatumque auro circumspicit Oriona.

Postquam

506 Vir doctus Britannus volebat versus 506. 507 collocare post 520; repugnare enim inter se, quod prouecta dicatur classis et tamen mox adhuc in littore moretur. At v. not. *Prouehimus* Leid. vn. v. sup. v. 72. 508 *et* deest Wall. 509 *Sternimus* ed. P. Dan. *ad vndas* Ven. 511 *F. s. occupat* Voss. repetitum, ait Burm., ex IV Georg. 190. 512 *atra* alter Hamb. *horas atra* Ven. *horis apta* Goth. pr., non malo lapsu. 514 *vrbibus* Goth. pr. 515 *notant* Sprot. *tacita* Gud. 516 *Pliadasque H.* codicum pars apud Pierium, Heins. et Burm. cum binis Goth., neque aliter Macrobius legerat V Sat. 2. Sed repugnat id metro. Idem versus sup. lib. I, 744 cum simili varietate. *septemque triones* pr. Hamb. 517 *circum aspicit* Goth. sec.

Hesperia quibus et *propinquos Epiro* iungunt alii, quod prorsus ferri nequit. Etiam Burmannus illustrat *Dardanus Hesperia* h. e. Hesperia (Ἑσπερόθεν. cf. Seru.), quod locum hic vix habet. A *Dardano* autem Troianos omnino originem habuisse, adeoque et illos, qui Epirum tenebant, et hos, qui Italiam petebant, supra vidimus v. 167.

506—511. Postquam Buthroto soluerant, legendo littus ad montes Ceraunios procedunt. Hic sub noctem descendunt in littus, scilicet, vt, cum mutandus iam esset cursus, ventum secundum excipiant. *vmbrantur* ex σκιόωντο vel σκιάζεσθαι Homerico. cf. Odyss. γ, 487 et al. Quae sequuntur, ex Odyss. ι, 168 sq. illustrantur. *Sortiti remos*, per sortem diuisi ad officia remigandi. *Seru.* vt adeo pars in naui ad remos pernoctaret. *irrigat* v. sup. I, 692.

512—517. *Necdum Nox subibat orbem medium*, euecta

Postquam cuncta videt coelo constare sereno:
Dat clarum e puppi signum; nos castra mouemus,
Tentamusque viam, et velorum pandimus alas.
Iamque

520 *tendimus* alter Rottend.

ta erat coelum (cf. Excurs. ad II, 8. 9), *acta horis*, exquisite pro horis exactis. Quem poetici sermonis vsum nisi tenerem, malim *Noctem*, siue eius *bigas ab Horis actas*, humani rerum imagine, intelligere. Media autem nocte, quando scilicet aura, inprimis in plagis maritimis, oriri vel mutari solet, ventus recte exploratur a gubernatore; et *auribus* auram *captat*, vel ex leni aeris motu, vel, vt Seruius: *naturale enim est, vt, a qua parte flaturus est ventus, ad eam auris admota frigidior fiat.* *tacito coelo*, quia noctu. cf. Seru. ad totum h. v. et *notat*, ἐσορᾷ, *gemini triones*, vtraque vrsa. Sed de hoc et de toto versu 516 v. sup. ad I Aen. 744, vbi idem versus. *Armatum auro Orionem*, χρυσάορα, quia, vt bene Seru., *et balteus eius et gladius clarissimis fingitur stellis.* Commentarii loco sit Aratus a Germanico versus: *Primus in obliquo rapitur sub pectore Tauri Orion: nonnulla magis vitina notabit Stella virum, sparsae quum* (f. *sparsaeque in*) *toto corpore flammae. Tale caput, magnisque humeris sic balteus exit, Sic vagina ensis, pernici sic pede fulget.* Ex Arat. Phaenom. 586 sq. Lucanum I, 675 iam Seruius laudauit: *Ensiferi nimium fulget latus Orionis.* Posuit autem poeta vno loco sidera, non quae vno tempore conspicua sint, oriantur et occidant, sed e quibus partim tempestatis mutationes omnino ac vices veteres augurabantur, partim quorum conspectus nisi puro ac sereno coelo nullus est. cf. v. 518; adeoque, cum ea sidera omnia nunc Palinuro in oculos incurrant, securitatem coeli sereni inde captat. vid. Macrob. Sat. V, 11. cf. I Georg. 394. 395 et mox v. 518 *coelo sereno.* Caeterum in his verss. Homerum ante oculos habuit, egregie tamen ornauit ac variauit, Odyss. ε, 270 sqq.; Virgilium vero Ouid. Met. III, 594 sq.

518—520. *Omnia videt habere coelum, quae significant serenitatem.* Seru. Scilicet *omnia constant*, composita et tranquilla sunt; nihil, quod inconstantiam et varietatem coeli ominetur, occurrit. cf. Cerda. Lucret. IV, 462 *Et sonitus audire, seuera silentia noctis Vndique cum constent.* *dat clarum signum.* quale hoc fuerit, quaerunt interpretes,

num

Iamque rubeſcebat ſtellis Aurora fugatis:
Quum procul obſcuros colles humilemque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates;
Italiam laeto ſocii clamore ſalutant.
Tum pater Anchiſes magnum cratera corona
Induit: inpleuitque mero; diuosque vocauit
Stans celſa in puppi.
Di, maris et terrae tempeſtatumque potentes,
Ferte viam vento facilem, et ſpirate ſecundi.

Crebreſcunt

521 *Tumque* Franc. 522 *Tum procul* idem cum Oudart. *o. montes* Parrhaſ. 523 *primum* ſec. Moret. *conclamant primus* Dorvill. Statii imitationes IV Theb. 807. III Silu. 2, 23 laudat Burman. 524 *laeti* ſec. Moret. et Goth. *ſocii laeto* quatuor Burm. et vnus Goth. 526 *vocabat* Wall. 527 *Stant* Medic. *prima in puppi* Gud. pro diu. lect., quod probat Heinſ., vt varietur hemiſtichium, quod et VIII, 680. IX, 261 recurrit. 529 *venti* Montalb. ab interpolatore. *v. vel nobis* Zulich. *facilem vento* Doruill. *et adſpirate* Wall. *ſecunde* alter Rottend.

num face ſublata, an tuba. hoc probat Burm., quem vide. cf. ſup. 239. *caſtra* exquiſite de copiis nauticis in littore tendentibus. Similia alibi v. Cerda. *velorum alas* h. e. extremas velorum partes, lacinias, angulos. Vulgo exponunt: quia vela nauis alae eſſe videntur.

521 ſq. Ad caſtrum Minervae appellunt Troiani, ſub Hydrunto; quo loco planum ac molle littus; hinc *humilem Italiam;* ſiue quia procul ex alto viſentibus terra ſemper humilis videtur. cf. ſup. ad v. 76. cf. Seru. vnde Pompon. Sab. ſua hauſit.

525 ſq. Aliter quam de corona vera crateri ex more ſacrorum impoſita vix haec videntur poſſe accipi; etſi dubitatio animum ſubit, vnde in alto florum copia fuerit. Sed hoc forte calumniari eſt. cf. ſup. ad I, 724. Cum toto autem loco comparandus Pindarus in diuino de Argonaut. carmine Pyth. IV, in nona Strophe: *ἐκ δ' ἐμβόλου κρέμασαν ἀγκύρας* etc. vſſ. 344 ſq. Quod autem *in puppi* ſtat, hoc inde illuſtrandum eſt, quod in puppi tutela collocata erat, h. e. ſignum numinis, cuius tutelae nauis erat credita; vna cum foculo aut ara. Ad hanc igitur libatio et preces fiunt.

529. Afferte, date nauigationem fauſtam *vento* h. e. vento ſecundo immiſſo; et adſpirate, fauete, propitii. Verba

ſingula

Crebrescunt optatae aurae, portusque patescit
Iam propior, templumque adparet in arce Mineruae.
Vela legunt socii, et proras ad litora torquent.
Portus ab Euroo fluảctu curuatus in arcum;
Obiectae salsa spumant adspargine cautes:
Ipse latet; gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli, refugitque ab litore templum.

Quatuor

530 *Crebescunt* multi et hic male. cf. ad Georg. I, 359. 531 *quo* abest a Leid. 532 *et* deest Wall. *prioris* Goth. sec. a m. pr. *ad l. vertunt* tres Burm. 533 Vulgo *Eoo*. At *Euroo* omnes paene edd. Pierii, Medic. et caeteri vetustiores Heins. et sex Burm. Noua tamen ea forma ab *Eurus*, etsi analogiam habet in *Arctous*, *Lesbous* et al., et confunduntur fere *Eurus* et *Eous*; poteratque primo erratum esse *Euo* pro *Eoo*, vt *Eo* est in pr. Hamb. et in multis *Euro*. Vide Heins. ad h. l., qui *Eoo*, quod vulgatae edd. habebant, cum Pierio retinuit; non tamen, nisi in tribus quatuorue, iisque receptioribus libris, illud repererat; adde duo Goth. at alter *eroo*. *Euroo* tamen etiam Seruius interpretatur; et vsus est ea voce Priscian. in Periegesi v. 871. *flatu* Exc. Cort. ex Hamb. sec., idque videbatur in Parrhas. fuisse, in quo etiam *Eoo* repositum erat. *curuatur* aliquot Heins. et Burm. cum edd. Ald. Iunt. *sinuatur* sec. Moret. 534 *adspargine*, antiqua forma, reposuit Heins., Medic. et Gudiano, Grammaticisque Velio Longo et Nonio auctoribus. Vulgo *aspergine*. De voce Burm. laudat Barth. ad Stat. II Theb. 675. Goth. sec. *vertigine*, quod absolute ita dictum equidem non memini. 535 *dimittunt* plerique codd., excepto tamen Medic. et nonnullis aliis. *deducunt* ed. Ven. Porro *Late patet* male Donatum legere, in Seruianis notatum: quod tamen in nostro Donato non occurrit. 536 *Erecti sc.* aliquot Pier. *ab litore* idem ex antiquis, et Heins. e potioribus. Vulgo *a litore*, vt in vno Goth.

singula cum dilectu. Mox *portus patescit*, ad oculorum sensum. v. sup. ad 411.

531. Ad sqq. cf. Dionys. Halic. I, 51. Strabo VI, p. 281 B. et Excurs. de *Errorr. Aen.* sub f. Adde Cluuer. Ant. Ital. p. 1240 etc. *Arx* pro monte (vt sup. 336. v. sup. ad 521), in quo templum erat, quod Idomeneus condidisse ferebatur (Pompon. Sab. ad v. 530 *Portus Astnei*. leg. *Idomenei*).

532. Ad verba cf. sup. v. 208.

533—536. *Portum Veneris* describit satis ornate: situs est versus Orientem. Efficitur ille sinuoso maris flexu, scopulis vtrinque porrigentibus se, dum sensim decrescunt in littore. *Euroo fluctu* ab Euro, vt, Arctous. v. var. Lect. *scopuli turriti*, in turris modum alti, *demittunt brachia muro gemino*, ab vtro-

 que

Quatuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
Tondentis campum late, candore niuali.
Et pater Anchises: Bellum, o terra hospita, portas:
Bello armantur equi: bellum haec armenta minantur.
Sed tamen idem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, et frena iugo concordia ferre:
Spes et pacis, ait. Tum numina sancta precamur
Palladis armisonae, quae prima adcepit ouantis;

Et

539 *At p. A.* quinque Burm. *Tunc* vn. Leid. sic inf. 558. *o* abest a Rottend. tert. *bellum contra h.* Goth. sec. 540 *Bella haec* alter Hamb. 541 *Et tamen* Ven. *cursu* Witt. *currum succedere* vn. Leid., forte hoc exquisitius. Burm. laudat not. ad Ouid. Met. XIII, 611. 542 *et ferre i. e. frena* Zulich. a m. sec. 543 *Spes est p.* ante Heins., vt plerique codd. et edd., etiam in Seruianis ad v. 537 et sup. ad I, 443. Sed Medic. cum aliis melioribus *Spes et p.* *Cum* alter Menag. *numina sancta:* Ad h. v. Pompon. Sab. „*Ita et Probus legit et Apro-* „*nianus.*" Quae adeo memorabilis hic sit varietas, non assequor; nisi est quod alii *sacra* exhibuerunt, vt ex sec. Hamb. et Leid. notauit Burm. 544 *quae primum* duo Moret. et Rottend. sec.

que portus latere procurrentes sensim versus mare decrescunt; Eadem fere sup. I, 162 sq. *Hinc atque hinc vastae rupes* etc. cf. Odyss. κ, 87 sqq. *brachia* bene tribuuntur scopulis, quoniam ambiunt portus litera: cf. Cerda. iidem *murus*, cuius speciem habebant. *refugitque a littore templum*, dum ab alto intuentibus in ipso littore situm videbatur, propius accedentibus retrocedebat quasi, *quia situm est in colle, qui sensim crescit a littore*, vt bene Seru.

537 sq. Anchisae interpretatio ostenti et hic tribuitur: cf. Excurs. extr. ad lib. II. Equos candidos conspectos interpretatur primo per bella Italiae cum Romanis gesta, mox de Italia Romanorum armis pacata. Comparant Odyss. λ, 107 sqq. de bobus Solis et de Neptuni equo Apollon. IV, 1364 sqq., sed parum illa ad h. l. faciunt. Caeterum ornate pleraque. *Tondentes c. late*, pascentes late vagando. *bello a.* ad bellum. *curru* h. e. currui. Multa hic Cerda, sed argutiolas sectans. Argutatur et Burm. ad 543, qui equos candidos triumphantium huc aduocat. Fundus interpretationis, quam Anchises facit, in eo est, quod equi etiam iugum ferunt.

543. 544. Palladi sacrum faciunt; cuius templum in

eo

Et capita ante aras Phrygio velamur amictu;
Praeceptisque Heleni, dederat quae maxuma, rite
Iunoni Argiuae iussos adolemus honores.
Haud mora: continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obuertimus antennarum,
Graiugenumque domos suspectaque linquimus arua.
Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti
Cernitur. Adtollit se diua Lacinia contra,
Caulonisque

545 *capite* ed. Iunt. *capite — velabar* Rufinian. de Schem. Lex. p. 35 (255). *capite* et *capute velamus* sex vel septem ap. Burm. miro lapsu: — *ante aram* idem Rufinian. l. c. Goth. tert., Montalb. et Voss. hic etiam *velantur*, et Wall. a m. pr. *velatur.* — 548 *profectis* Francf. 549 *auertimus* coni. Io. Schrader. in schedis. Idem tamen commode laudat Ouid. Met. III, 676 *obstantes dum vult obuertere remos.* *antemnarum* scribunt multi codd. *ante minarum* Goth. alter. 550 *domus* Gud. cum aliis. *domum* sec. Moret. a m. pr. 551 *si fama est vera* Ven.

eo portu. v. sup. 531. *ouantes* ornantius quam *nos*. Mox 545 spectat ad sup. 403 sqq.

546. 547. *dederat quae maxima* respicit sup. 435 *vnum illud — praeque omnibus vnum.* *praeceptis* pro e praecepto Heleni. *Argiuae* v. sup. I, 24, sed h. l. tantum ornat.

548 — 550. Item ex praecepto Heleni sup. v. 396 sq. Potest sacro hoc facto occupatio Italiae facta videri. Sed similes Iuris gentium aut publici notiones inter veteres non fuere. *obuertimus* sc. pelago, vt VI, 3 *Obuertunt pelago proras;* nam si e sequ. versu, *domibus G.* h. e. littori; tum potius esset *auertere vela, antennas.* pro his doctius *cornua antennarum*, κεραίας. *velatarum*, h. e. velis indutarum, vt alias *velíferae*. Mox de *Herculeo Tarento* v. Excurs. XIV ad h. v. Obscurum est, quorsum illa spectent: *si vera est fama.* In *Herculeo T.* subesse necesse est fabulam, nunc obscuram, de Tarenti originibus ab Hercule ductis; cum vulgo ad Tarantem, Neptuni f., eae referantur.

552. Liu. XXIV, 3 *Sex millia aberat ab vrbe* (Crotone) *nobile templum, ipsa vrbe nobilius, Laciniae Iunonis; sanctum omnibus circa populis.* v. ibi plura. Adde Strab. VI, p. 261 D et, praeter Cluverium, Seru. et Cerdam, Aristot. de Mir. Audit. p. 726; Schol. et VV. DD ad Lycophr. v. 856. *attollit se*; quia appropinquantibus aut recedere montes videntur aut surgere. Seru. cf. sup. ad 411.

Quatuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
Tondentis campum late, candore niuali.
Et pater Anchises: Bellum, o terra hospita, portas:
Bello armantur equi: bellum haec armenta minantur.
Sed tamen idem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, et frena iugo concordia ferre:
Spes et pacis, ait. Tum numina sancta precamur
Palladis armisonae, quae prima adcepit ouantis;
Et

539 *At p. A.* quinque Burm. *Tunc* vn. Leid. sic inf. 558. *o* abest a Rottend. tert. *bellum contra h.* Goth. sec. 540 *Bella haec* alter Hamb. 541 *Et tamen* Ven. *cursu* Witt. *currum succedere* vn. Leid., forte hoc exquisitius. Burm. laudat not. ad Ouid. Met. XIII, 611. 542 *et ferre i. e. frena* Zulich. a m. sec. 543 *Spes est p.* ante Heins., vt plerique codd. et edd., etiam in Seruianis ad v. 537 et sup. ad I, 443. Sed Medic. cum aliis melioribus *Spes et p.* *Cum* alter Menag. *numina sancta:* Ad h. v. Pompon. Sab. „*Ita et Probus legit et Apro-* „*nianus.*" Quae adeo memorabilis hic sit varietas, non assequor; nisi est quod alii *sacra* exhibuerunt, vt ex sec. Hamb. et Leid. notauit Burm. 544 *quae primum* duo Moret. et Rottend. sec.

que portus latere procurrentes sensim versus mare decrescunt; Eadem fere sup. I, 162 sq. *Hinc atque hinc vastae rupes* etc. cf. Odyss. κ, 87 sqq. *brachia* bene tribuuntur scopulis, quoniam ambiunt portus latera; cf. Cerda. iidem *murus*, cuius speciem habebant. *refugitque a littore templum*, dum ab alto intuentibus in ipso littore situm videbatur, propius accedentibus retrocedebat quasi, *quia situm est in colle, qui sensim crescit a littore*, vt bene Seru.

537 sq. Anchisae interpretatio ostenti et hic tribuitur: cf. Excurs. extr. ad lib. II. Equos candidos conspectos interpretatur primo per bella Italiae cum Romanis gesta, mox de Italia Romanorum armis pacata. Comparant Odyss. λ, 107 sqq. de bobus Solis et de Neptuni equo Apollon. IV, 1364 sqq., sed parum illa ad h. l. faciunt. Caeterum ornate pleraque. *Tondentes c. late*, pascentes late vagando. *bello a.* ad bellum. *curru* h. e. currui. Multa hic Cerda, sed argutiolas sectans. Argutatur et Burm. ad 543, qui equos candidos triumphantium huc aduocat. Fundus interpretationis, quam Anchises facit, in eo est, quod equi etiam iugum ferunt.

543. 544. Palladi sacrum faciunt; cuius templum in

eo

Et capita ante aras Phrygio velamur amictu;
Praeceptisque Heleni, dederat quae maxuma, rite
Iunoni Argiuae iussos adolemus honores.
Haud mora: continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obuertimus antennarum,
Graiugenumque domos suspectaque linquimus arua.
Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti
Cernitur. Adtollit se diua Lacinia contra,
Caulonisque

545 *capite* ed. Iunt. *capite — velabar* Rufinian. de Schem. Lex. p. 35 (255). *capite* et *capute velamus* sex vel septem ap. Burm. miro lapsu: — *ante aram* idem Rufinian. l. c. Goth. tert., Montalb. et Voss. hic etiam *velantur*, et Wall. a m. pr. *velatur.* 548 *profectis* Franc. 549 *auertimus* coni. Io. Schrader. in schedis. Idem tamen commode laudat Ouid. Met. III, 676 *obstantes dum vult obuertere remos.* *antemnarum* scribunt multi codd. *ante minarum* Goth. alter. 550 *domus* Gud. cum aliis. *domum* sec. Moret. a m. pr. 551 *fama est vera* Ven.

eo portu. v. sup. 531. *ouantes* ornantius quam *nos*. Mox 545 spectat ad sup. 403 sqq.

546. 547. *dederat quae maxima* respicit sup. 435 *vnum illud — praeque omnibus vnum*. *praeceptis* pro e praecepto Heleni. *Argiuae* v. sup. I, 24, sed h. l. tantum ornat.

548—550. Item ex praecepto Heleni sup. v. 396 sq. Potest sacro hoc facto occupatio Italiae facta videri. Sed similes Iuris gentium aut publici notiones inter veteres non fuere. *obuertimus* sc. pelago, vt VI, 3 *Obuertunt pelago proras;* nam si e sequ. versu, *domibus G.* h. e. littori; tum potius esset *auertere vela, antennas.* pro his doctius *cornua antennarum, κεραίας, velatarum*, h. e. velis indutarum, vt alias *veliferas*. Mox de *Herculeo Tarento* v. Excurs. XIV ad h. v. Obscurum est, quorsum illa spectent: *si vera est fama*. In *Herculeo T.* subesse necesse est fabulam, nunc obscuram, de Tarenti originibus ab Hercule ductis; cum vulgo ad Tarantem, Neptuni f., eae referantur.

552. Liu. XXIV, 3 *Sex millia aberat ab vrbe* (Crotone) *nobile templum, ipsa vrbe nobilius, Laciniae Iunonis; sanctum omnibus circa populis.* v. ibi plura. Adde Strab. VI, p. 261 D et, praeter Cluuerium, Seru. et Cerdam, Aristot. de Mir. Audit. p. 726; Schol. et VV. DD ad Lycophr. v. 856. *attollit se*, quia appropinquantibus aut recedere montes videntur aut surgere. Seru. cf. sup. ad 411.

Caulonisque arces, et nauifragum Scylaceum.
Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Aetna,
Et

553 *Callonesque* Wall. Seruius: „*Aulonisque arces.* Aulon mons „est Calabriae, vt Horat. II Od. 6 *et amicus Aulon Fertilis* (ita legi„tur) *Baccho*: in quo oppidum fuit, a Locris conditum, quod se„cundum Hyginum, qui scripsit de situ vrbium Italicarum, Aulon „est" (etsi in his postremis voc. dubia lectio). Potest haec Seruiana lectio doctrinae speciem habere; nam similiter *Aulonisque* exhibet Acron ad Horat. I Od. 16 (sed Cruqu. Comment. *Caulonis*) et *Aulonesque arces* pr. Rottend. Legitur autem ap. Strabon. VI, p. 261 B. ed. Par. Καυλωνία, πρότερον δ' Αὐλωνία λεγομένη διὰ τὸν προκείμενον αὐλῶνα, h. e. conuallem. Etiam Steph. Byz. h. v. ab Hecataeo *Auloniam* vocatam memorat, διὰ τὸ μέσην αὐλῶνος εἶναι (addit idem ab heroe *Caulone* mutatum nomen; qui forte *Caulus* ille est apud Seruium, Clitae Amazonis filius; sed probabilius est, dialecti aliqua duritie gutturalem accessisse, nam in Mazochii somniis ad Tabb. Heracleens. p. 527 sqq., vbi ex Hebr. *Kol*, de voce tonitru accepta, ducit, non moramur). Ex altera tamen parte primam litteram in principio versus excidisse in vno vel altero codice, quo Seruius vtebatur, non minus probabile est. Quod ap. Horat. II Carm. 6, 18 occurrit *et amicus Aulon Fertili Baccho*, vbi Vet. Schol. montem esse Calabriae ait, et Intpp. laudant Martialis illud: *Nobilis et lanis et felix vitibus Aulon*, id ad Tarentinum agrum spectat, non ad hunc Locrorum Epizephyriorum, vt iam satis docti viri docuerunt, adeoque nil iuuat, quod h. l. *C. arces* h. e. mons vel promontorium memoratur. eod. v. *nauifragum Scylaceum.* Σκυλάκειον. Multum aberratum est in his vocibus a librariis: *naufragum*, *naufragium* — *Scillacaeum*, *Scyllacaeum*, *Scillaceum*, *Silaceum*, *Scylleum*. v. Pier. et Burm. 554 *Cum* Rottend. sec. et Hamb. sec. *Trinacia* Seru. sup. ad v. 384. *cernitur hora* pro *ora* Hamburg. pr. et Graeu., quod et Io. Schrader. malebat. v. Burm. Leid. *cum procul — tollitur Aetna*, non male. Rottend. tert. *Trinacria cernitur. Aetnam Et gemitum p.*

553. Versus austrum nauigantibus primo loco *Scylaceum* vel *Scylacium*, olim *Scylletium*, in conspectum venit, in interiore sinu, *nauifragum* h. l. dictum siue propter scopulosum littus, ad quod vrbs illa sita, Atheniensium colonia, siue propter tempestates inter tria promontoria Iapygum et Cocintum, frequentes et graues. Nam promontorium Scylacium frustra, puto, ponitur. Mox *Caulonis arces* apparent nauigantibus, h. e. Caulon, vel Caulonia, in alto littore vel colle condita, Achaeorum colonia. v. Strabo VI, p. 261 B. Pausan. VI, 3 p. 459 et Intpp. ad Steph. Byzant. h. v. Seruiana plane ineptiunt.

554—557. Scylaceum sinum praeteruectis iam e longinquo, tamquam in medio mari (*e fluctu*) Aetna Siciliae *cernitur* h. e. ex fumo et igni cognoscitur; auditur iam fragor maris ad scopulos Scyllae allisi, (*fractae voces* cf. inf. v. 669

Et gemitum ingentem pelagi, pulsataque saxa
Audimus longe, fractasque ad litora voces;
Exsultantque vada, atque aestu miscentur arenae.
Et pater Anchises: Nimirum haec illa Charybdis;
Hos Helenus scopulos, haec saxa horrenda canebat.
Eripite, o socii; pariterque insurgite remis.
Haud minus ac iussi faciunt: primusque rudentem
Contorsit laeuas proram Palinurus ad vndas;
Laeuam cuncta cohors remis ventisque petiuit.

Tollimur

556 *ab litore* aliquot Heins., minus bene. Sic tamen quoque Medic. a manu emendatrice. 557 *Exsultantque vado* tert. Mentel. a m. pr., non infelici lapsu. 558 *At* sec. Rottend., vt alibi saepe. Sic sup. v. 539. *haec* abest a Mentel. pr. Goth. sec. *hic illa* Medic. cum aliquot Pierianis. 560 *o* deest Leid. et plerisque, quos Pierius viderat, cum Goth. alt. *atque* Franc. 561 *has i.* Franc. *primumque r.* Reg. *rudentes* Gud. a m. pr. et Exc. Burm. *rudente* aliquot ap. Burm. et Pierium, ex interpolatione puto, vt ad funem referrent. *tridentem proram* coni. Heins. inf. ad V, 143 et Io. Schrader. in schedis. 562 *laeuam proram* ed. Ven. *in vnda* Leid. a m. pr. 563 *petebant* pr. Hamburg.

v. 669 *sonitus vocis* eodem modo) iamque apparet et oculis cognoscitur ingens maris aestus, quo Charybdin in propinquo esse intelligit Anchises. In toto loco ante oculos Vlysses Odyss. μ, 201 sqq. sed, vt recte haec teneas, cogitandum est, littus legendo Troianos iam ad interiora freti Siculi peruenisse, vt exteriori ostio iam propiores essent: ibi et Scylla et Charybdis haud longe aberant. *vada exsultant* h. e. mare ex imo fundo sublatum in altum egeritur. v. sup. 420 sq. τῇδ' ἄμοτον βοάασκεν ἀναβλύζεσκε Χάρυβδις. Apollon. IV, 923.

558 — 560. *Hos scopulos, saxa* int. Scyllam. *Eripite nos.* Vulgaris orationis taedium excutit poeta et in hoc, quod pronomina omittit; interdum ad nostros sensus satis duriter. Sed lenius hoc quam supplere *remos:* Eripite remos, expedite. *insurgite remis,* v. sup. ad v. 207.

561 — 563. A littore Italiae in medio freto cursum deflectunt, adeoque a dextra in laeuam, ne in extremam freti partem aestu impulsa nauis rapiatur. *rudentem proram,* ὀγκώμενον, vt *gemere,* βοᾷν, *clamare,* h. e. stridere, impulsu fluctuum, ac sonare, vt etiam Seru. Vox et inf. occurrit VII, 6.

 564 — 567.

Tollimur in coelum curuato gurgite, et idem
Subducta ad Manis imos desidimus vnda.
Ter scopuli clamorem inter caua saxa dedere:
Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
Interea fessos ventus cum sole reliquit;
Ignarique viae Cyclopum adlabimur oris.
Portus ab adcessu ventorum inmotus, et ingens
Ipse;

564 *ad coelum* Medic. Pierii. *turbato* tres Burm., male. *in gurgite* pr. Hamb. 565 *Subducti* Parrhas. Mox vulgg. edd. ante Heins. *descendimus*: verum reposuerat ille (tamquam exquisitius) cum Medic. aliisque praestantioribus suis et Pierianis *desedimus*, quod Bened. et Pierius, tum ipse copiose illustratum dederunt; *desidimus* ex vno Montalb. proferebat, tamquam quod cum *Tollimur* melius tempore conueniret, et nunc receptum ab Burmanno vides. *consedimus* vnus Leid., male. 566 *ad concaua* Parrhas. *dederunt* Ven. 567 Totus versus abest a Goth. pr., alter *rotantia*; quamquam piget talia notare. 568 *relinquit* tres Burm. duo Goth. 569 *illabimur* Franc. *vndis* sec. Rottend. 570 *incessu* pr. Hamb. *et abscessu* alter. *ab accensu* Zulich. *ab occasu* Grateu., sed adscriptum *accessu — motus* Vratisl.

564—567. Maris aestuantis et magnos fluctus mouentis, propter vicinam Charybdin et Scyllam, agitationem et motum concitatissimum in transcursu sentiunt. Sed aucta haec omnia in rerum miracula. Videntur autem v. 564. 565 ad Charybdin, et 566. 567 ad Scyllam sigillatim spectare. cf. sup. 420 sqq. et Cerda. adde ad Tibull. IV, 70—75. *desidere*, vt *sidere*, *subsidere*, proprie de nauibus mersis vel depressis. v. Heins. ad h. l. et quos laudat Burm. *Spumam elisam*, fluctuum ad cautem allisorum, ἐπιβλύει ὕδατος ἄχνη, Apollon. IV, 1238. *rorantia astra*, aqua in altum sublata roris instar guttatim destillante, defendere debuit saeculi Augustei genius: Nostris hominibus vix placeant! Ita tamen veteres saepissime. v. c. mox v. 574 *et sidera lambit*, de flamma Aetnaea.

568. Quam ornate! vesperi ventus, aquilo, cessat.

570. Proprie aqua est immota a ventis: inde eleganter portum ventis inaccessum extulit: *Portus ab a. v. immotus*. Portum autem hunc, vt totum de Cyclopibus, eorumque terra, locum Homero sublegit: Odyss. ι, 136 sqq. Ἐν δὲ λιμὴν εὔορμος etc., qui versus huius sunt interpretatio. Portus ille Aetnae profluuiis totus nunc est oppletus, vt ex P. Bembo et Facello docuit Cluuerius. cf. *Sestini Lettere* To. I, Lett. 9.

571—577.

Ipſe; ſed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis,
Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem,
Turbine fumantem piceo et candente fauilla;
Adtollitque globos flammarum, et ſidera lambit:
Interdum ſcopulos auolſaque viſcera montis
Erigit eructans, liquefactaque ſaxa ſub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exaeſtuat imo.

Fama

571 *Ipſe* Pieriºs et alii cum *Aetna* iungunt. v. Burm. *ipſa* Erf. ſed, *Ipſe portus*. *ſub horrificis — ruinis* aliquot ap. Pier., ſed id eſſet vulgarius; *tonat* meliores, vt vis poetica poſtulat. Multi *ſonat*, vt ſemper variant. 572 *praerumpit* Doruill. *ad* abeſt a Gud. 573 *canente* a m. pr. Leidenſ. *candore* Voſſ. 574 Haeſerant Critici iam apud Cellium (v. Exc. XV) in hoc, quod poeta vno tempore fumum et flammas emitti faciat, cum tamen, quod Pindarus bene obſeruauerit, *interdiu fumet Aetna, noctu flammiget*. Cui, ſi poeta id vitioſe a ſe poni putaſſet, facile potuiſſet occurrere, ſcribendo; *Attollitue globos*. Enimuero ſi poeta tam ſubtiliter rem tractare voluiſſet, cum noctu Troiana claſſis appulerit, nihil aliud quam *flammam* memorare debuerat. Sed interualla habet inteſtinus Aetnae labor non modo maiora illa extremi furoris et remiſſionis, vide v. c. Strab. VI, p. 274 A. C., verum etiam cum ſemel exarſit, minora illa, fumi modo continui, modo inter fumum flammae; interdum cum flamma expulſa ſaxa. Vtrumque ſequi poeta potuit; coniunxerat etiam omnia pariter Lucret. VI, 690 — 693, quem ante oculos habuiſſe videtur Virgilius. 575 *conuolſa* aliquot Pier. et Leid. 576 *Erigit* Heinſ. cum melioribus retinuit. At *Egerit* pr. Moret. alter Voſſ. et tert. Rottend. pro var. lect., Erf. et malit Burm. propter τὸ *eructans*, et adſtruit copioſius Burm. Sec. ad Anthol. Lat. p. 350. Permutatio ſane vtriusque vocis eſt ſatis obuia; v. ſup. 423, et *egerere* per ſe elegans eſſet; ſed *erigere* et exquiſitius ac doctius eſſe et maiorem vim habere videtur, vt in altum continuo tractu ſurgentia ſaxa ac metalla eniti videas. Inf. IX, 239 *aterque ad ſidera fumus Erigitur*. VII, 529 *Paullatim ſeſe tollit mare et altius vndas Erigit: inde imo conſurgit ad aethera fundo*. Porro *eruit* Menag. ſec. *eruptans* Franc. *ſub aſtra* ſec. Menag. 577 *glomerant* Hugen.

571—577. Si alia de Aetna loca vis comparare, v. Cerda h. l. et Cluuer. Sicil. ant. lib. I, c. 8; et quis neſcit Cornelii Seueri Aetnam? quam nobis docte illuſtratam nuper dedit Wernsdorf. V. C., vbi v. p. 104 et p. 24 alios auctores laudd. Sed ea, quae ad Maronem faciunt, v. in Exc. XV ad h. l. Ad poetae noſtri ductum Iuſtin. IV, 1. *horrificis tonat Aetna ruinis* h. e. fragore reſonat ſatis grauiter. *prorumpit*, emittit, ἀναπέμπει, antiquo loquendi modo, vt iam Lucret. cf. ſup. I, 246. 573. *Turbine f. p. et c. fauilla*: h. e. globis fumi, cum cinere permiſtis,

Fama est, Enceladi semiustum fulmine corpus
Vrgueri mole hac, ingentemque insuper Aetnam
Inpositam ruptis flammam exspirare caminis;
Et, fessum quoties mutet latus, intremere omnem
Murmure

578 *Enkeladi* Wall. cum aliis. *semiustum* merito reuocauit Heinſ. Libri plerique et edd. *semusti*, cum non viderent, duas vocales contractas in vnam efferri, vt saepissime fit apud Graecos. 579 *more* Gud. a m. sec. *hac mole* Oudart. *que* deest Montalb. 580 *expugnare* alter Hamb. *spirare* Oudart. 581 *quotiens* duo Goth. et sic Medic. *mutet* cum Medic. et aliis bonis libris Heinſ. *mutat* Donatus cum aliis; vti et bini Goth. (tert. *morat*). Sane *mutare latus* bene dicitur; et docuit satis illud Heinſ. cum aliis. Ad Callim. H. in Del. 143 frustra prouocant. Sed *motat* pro *mouet* agnoscit codicum pars, etiam ap. Pierium, et defendit Seruius, cum viris doctis; v. Cerda, et ante eum Guellius; possitque id tamquam exquisitius praeferri, nisi perpetua et temeraria harum vocum in libris occurreret permutatio. Apud Statium III Theb. 595 *aut vbi temtat Enceladus mutare latus*, Virgilii imitatione, nulla varietas occurrit, nisi quod vnus *versare* legit. In nonnullis etiam *motet*; in Wall. *moueat*. cf. Burm.

permistis, φλόγας καὶ λιγνῦς, vt Strabo VI, p. 274 A. Aliter non accipiam. *fauilla candens*, vt *canus cinis*; ornans epitheton a rei natura ductum. cf. Lucret. VI, 689—692. De scintillis Seruius exponit. *Erigit eructans* ornatius quam eructat, ἐρεύγει, emittit, extrudit. *liquefacta saxa* h. e. in vitrum conuersa, interdum admixtis metallis; vnde ῥύακες illi, riui igniti (*Lava*). *fundo*, ἐκ μυχῶν, vt Pindarus: *voluuntur ab imo fundamenta*, Auctor Aetnae 197.

578—582. Nota vel ineptis hominum commentis fabula, quae ex antiquo physica phaenomena adumbrandi modo profecta est, cum ignem subterraneum cum fulmineo igni compararent; hunc itaque in monstro, quod fulmine percussum erat, viuum ac perpetuum durare. Pro Encelado, quem tamen et alii agnoscunt, vt Orpheus Arg. 1249. 1250. cf. Cornel. Seu. Aetna 70 sqq., alterum gigantem Typhoeum vel Typhonem memorant Pindarus l. c. et Aeschylus (vt Briareum Callim.); at Virgilius hunc sibi seruauit ad similem locum subterraneo igni notabilem inf. IX, 716 idque Homeri exemplo Iliad. β, 783. v. ad Hygin. f. 152: Cerda et all. Pari exemplo ad Phlegraeos campos magno terrae motu collapsos gigantum pugna fuit traducta. cf. Notas ad Apollod. p. 69. 70, add. Gesner. ad Claudian.

Murmure Trinacriam, et coelum ſubtexere fumo.
Noctem illam tecti ſiluis inmania monſtra
Perferimus; nec, quae ſonitum det cauſa, videmus.
Nam neque erant aſtrorum ignes, nec lucidus aethra
Siderea polus; obscuro ſed nubila coelo;
Et Lunam in nimbo nox intempeſta tenebat.

Poſtera

583 *Nocte illa* aliquot Pieriani, et duo Burm., ſed hoc vulgarius. *tecti ſiluis* omnes fere libri Pier. et Heinſ. itaque *in* recte ſublatum. De ſenſu ambigunt Cerda et Burm. Sed in littus eſcendiſſe Troianos noctemque ibi exegiſſe, dubitare nec narrationis modus nec veterum hominum mos ſinit; neque aliter Vlyſſes in eo ipſo loco, quem Virgilius hic expreſſit Odyſſ. ι, 150. 151. *tecti ſiluis* ad littus procurrentibus, in loco nemoroſo, in his ipſis ſiluis, ab interiore parte, accedentem mane ad ſe vident Achemeniden v. 590. Non autem, olim latae, ſiluae defuerunt Aetnae, vt ex Pindaro diſco Pyth. I, altera Antiſtrophe: *Αἴτνας ἐν μελαμφύλλοις κορυφαῖς καὶ πέδῳ.* *immunia* Medic. a pr. m. 585 *nec l. aether Sidera habet. polus* — Sprot. *aether* etiam Voſſ. cum Goth. tert. 586 *obstruſo — coelo* Goth. ſec., felici errore, ſi modo error nec priſca lectio eſt, cuius interpretamentum ſit *obscuro.* Nam *obstruſum* exquiſite pro clauſum, occluſum, adeoque obductum, obscurum. In libris fere illud cum voc. *abstruſum* variat, apud Lucan. Stat. et Claudian., quod vel Lexica docent. 587 *in* deeſt binis Burm. *limbo* Goth. pr.

dian. p. 444. Diod. V, 71. 579. *Aetnam inſuper impoſitam, ὕπερθεν ἐπιτεθὲν ὄρος, exſpirare flammas caminis ruptis* h. e. cauernis et receptaculis flammae ſubterraneis, quae noue *caminos*, fornaces, dixit. 580. *Trinacriam intremere* (nam vix *intremere* pro tremefacere poſuit poeta, vt Aetna ſubiectum eſſet) et *coelum ſubtexere fumo*, exquiſite, vt *ſuffundere.* Vtrumque Lucret. in eadem re loco iam Cerdae laudato VI, 478. 481.

582 — 587. *monſtra* h. l. monſtroſum phaenomenon, rem portentoſam. *ſonitum*, fragorem montis. *nec lucidus polus aethra Siderea* h. e. coelo ſtellis fulgenti. *in nimbo*, nubilo aere. Ἀὴρ γὰρ περὶ νηυσὶ βαθεῖ᾽ ἦν, οὐδὲ σελήνη Οὐρανόθεν προὔφαινε· κατείχετο γὰρ νεφέεσσιν Odyſſ. ι, 143. 144: quem totum locum Virgilius ante oculos habuit, laude tamen hactenus integra, quod Achemenidis perſona inducta magnam legentibus mirationem rei nouitate facit. Imitatorem noſtri habes Ouidium XIV Met. 158 ſqq., vbi ad Cumas alius Vlyſſis ſocius ſubſtiterat. Caeterum ex Virgiliana narratione apparet, poetam fuiſſe inter eos, qui Caprariam inſulam et Cyclopum

ſedes

Postera iamque dies primo surgebat Eoo,
Humentemque Aurora polo dimouerat vmbram:
Quum subito e siluis, macie confecta suprema,
Ignoti noua forma viri, miserandaque cultu,
Procedit, supplexque manus ad litora tendit.
Respicimus. Dira illuuies, inmissaque barba,
Consertum tegumen spinis: at cetera Graius,
Vt quondam patriis ad Troiam missus in armis.

Isque

588 *namque* Montalb. Goth. pr. *prono* Goth. tert., frequenti lapsu. 589 *Humentesque vmbras* Ven. v. lib. IV, 7 et saepe alibi. 590 *Tum* Leid. Mox *e* deest Wall., etiam edd. nonnullis vulgg. *conspecta* pr. Hamb. pro var. Lect. v. Burm. 591 *noua fama* sec. Rottend. *vultu* tres ap. Burm. 592 *ad sidera* Zulich. a m. pr. et Wall., librarii lapsu, cuius animo frequentior ratio insederat. 593 *Prospicimus* aliquot Pieriani. *ingluuies* Sprot. *dimissaque barba* idem cum Vratisl. cum Goth. sec. (pro *demissa*), *promissa* Nonius in *promittere*, et Gud. a m. pr.: vtrumque vulgarius prae eo, quod excusum est: *immensaque* Witt. Seruium argutari arbitror. 594 *tegumen* Heins. scripsit cum Medic. et aliis vetustis. cf. eund. inf. VII, 666, et ad Ouid. XIV Met. 166. Item Pierius e duobus. Caeteri *tegimen* vel *tegmen*; hoc habebant edd. vulgg. Mox *et* vel *ac cetera* multi ap. Burm. 595 *Vt q.* ita reposuit Burm. ex Hugen., vt sententiam melius connecteret. Poni enim *vt*, quemadmodum saepe, *vt erat, sicut erat*. Inde illa illuuies, inde detritae vestes, quod diu in obsidione Troiae haeserat. Vulgo legitur *Et*. Videat lector, an in hoc acquiescere malit. Nam primum *Vt* parum commodum, quocunque modo accipias; (melius tamen positum dicas pro *quippe qui*. Ex Burm. sententia *Vt erat* plene fuisset eloquendum). *erat Graius*, h. e. Graeco habitu, *quippe qui ante Troiam fuisset*. Haec vix cohaerent. Porro, detritarum vestium caussas ab obsidione Troiae repetere, ieiunum videtur. Sufficit aliquem per tres menses vitam in siluarum latebris exegisse. Itaque sequi malim Seruium: v. not. Nisi forte, quod arbitror, totus versus alienus et ex lib. II, 87 *Pauper in arma pater*

sedes ante Aetnam in littore orientali collocarent; non ad Drepanum et Erycem, vt alii, et forte ipse Homerus, quos Cluuerius, recte puto, sequitur.

588—592. *primo Eoo*, Lucifero, mane, ἠῷος ἀστήρ, cf. Georg. I, 288. *vmbram humentem*, vti amant poetae *noctem humidam* (cf. Cerda), propter rorem.

593—595. cf. vet. poeta ap. Cic. Tusc. Qu. III, 12. *immissa* in faciem, adeoque exquisitius quam *promissa barba*. *Consertum spinis tegumen*, vestem laceram ac detritam habebat, et, ne panni diffluerent, spinis pro filis consutam

Isque vbi Dardanios habitus et Troia vidit
Arma procul; paullum adspectu conterritus haesit,
Continuitque gradum; mox sese ad litora praeceps
Cum fletu precibusque tulit. Per sidera testor,
Per superos, atque hoc coeli spirabile lumen;
Tollite me, Teucri: quascumque abducite terras.
Hoc sat erit. Scio me Danais e classibus vnum,
Et bello Iliacos fateor petiisse Penates.
Pro quo, si sceleris tanta est iniuria nostri,
Spargite me in fluctus, vastoque inmergite ponto.

Si

pater primis huc misit in annis confictus. Certe eum, si absit, nemo facile desideret. Lenior tamen medicina foret haec, vt versu seq. pro *Isque* legas *Namque*: vt sic oratio procedat: *at cetera Graius, Et quondam patriis ad Troiam missus in armis. Namque vbi Dardanios habitus et Troia vidit Arma procul, p. a. c. haesit.* Ita omnia inter se nexa; etsi Seruiana ratio sic satis rem expedit. 597 *aspectu paullum* Witt. *pauco aspectu* Goth. sec. *paullum a conspectu* Goth. tert. 600 Rufinian. de figg. p. 26 (209 R.) citat: *per superos atque hoc coelum*: lapsu, haud dubie, memoriae. *perque hoc coeli* Wall., non male. v. Burm. *numen* Leid. *sperabile numen* a m. pr. Medic. 601 *quascunque* aliquot, antique. v. Pierium. *in quascunque* aliquot alii Pier. *adducite terris* Medic. a m. pr. *adducite* alii multi Heins. et Burm., sollenni lapsu: *aduertite* etiam alter Hamb. pro var. lect. 602 *de classibus* Montalb. et sec. Moret. 603 *Argolicos* Rufinian. de Schem. Dianoeas p. 269. 604 *sceleri* Medic., sed a m. pr. 605 *in* abest a binis Burm. *in fluctu* Venetus.

consutam et sartam, cf. Ouid. Met. XIV, 166, vbi multa ex Virgilio adumbrata. Ex his ipsis tamen pannis agnoscebatur *Graecus* esse. Latius Seruius: *Habet enim vnaquaeque gens incessum et vocem propriam. patriis ad T. missus in armis,* Homerica oratio, nam saepius similis forma, aliquem a patre ad bellum esse missum, occurrit. Adiicit Seru. *ex sequenti eius confessione hoc didicit Aeneas.* At de toto versu cf. var. Lect.

599—606. *testor*, quaeso, obtestor. *hoc coeli spirabile lumen,* vitale, de quo (l. quo) spiramus. v. Seru. *lumen* autem pro aethere, aura; vt etiam poetae: *luminis aura*, quandoquidem lucem transmittit. *Danais* (pro Danaicis) *e classibus* pro e Danais. Ex Sophoclis Philocteta nonnulla cum his comparari posse, iam Cerdae monitum. *si sceleris tanta est iniuria nostri*, ornate, si scelus meum tantum est. *Spargite*, cum vi, discerptum dispergite.

606—609.

Si pereo, hominum manibus periisse iuuabit.
Dixerat: et genua amplexus, genibusque volutans
Haerebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur; quae deinde agitet Fortuna, fateri.
Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus,
Dat iuueni; atque animum praesenti pignore firmat.
Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:
Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Vlixi,
Nomen

606 Praeclare hanc lectionem reduxit Heins. codicum fere omnium, etiam Pierianorum, auctoritate; in edd. vulgg. erat: *Si pereo, manibus hominum, p. i.* Fuere quoque qui distinguerent: *Si pereo manibus hominum p. i.* multo tenuius. Porro *Si peream* aliquot Pier. Male. 607 *amplectens* duo Moret. Leid. vn. Goth. pr. *volutus* iidem et alter Leid., sed hoc vulgarius. Vulgatum defendit etiam Carisius. 608 *Qui sit* Heins. cum melioribus, vt iam ante Pierium lectum; alii *Quis sit* vulgari ratione. *quo fari sanguine* Sprot. *fari in quo* Menag. alter. 609 *agitat* Hamb. alter. 610 *haud plura* Parrhas., ex communi formula. v. Burm. *loquutus* Wall. a m. pr. 612 Idem versus sup. II, 76 in controuersiam vocatus. *Ipse* Doruill. 613 *Vlixi* et hic ab Heins. cf. Pier.

606—609. *genibusque volutans haerebat:* ad genua prouoluens se inhaerebat, *προσφὺς ἄχετο, dat iuueni*, vt euitaret tenuem voculam *ei. praesenti*, certo, *pignore*, quod manum dat.

613 sqq. Hoc de Achemenide episodium totum Virgilii ingenio deberi videtur, scilicet vt ita Homerica de Cyclope intexere suis versibus posset. Nam delectare solet et hoc, si fabulas, notas quidem nec nouas, noua tamen cum variatione, nouo cum ornatu, et in nouo rerum vel narrationis ordine legimus. Temporum rationi quidem aduersatur hoc episodium, quod iam apud Servium notatum videas; Vlysses enim inter initia erroris sui ad Cyclopas venerat, at Aeneas multo serius. v. Exc. II *de Errorr. Aeneae*, annis ad a. 6. Sed in talibus male poetas reprehendas. *genitore A. Paupere.* sup. II 87 *Pauper in arma pater primis huc misit in armis.* Nescio tamen, annon poeta sua potius tempora, quibus militia inter vitae genera quaestuosa erat (v. ad Tibull. I, 1 pr.), quam Homerica respexerit; nam addit: *mansissetque v. Fortuna!* Caeterum hoc dictum est elegantius quam: vtinam pauper, adeoque domi, manere maluissem!

616. *tre-*

Nomen Achemenides, Troiam genitore Adamasto
Paupere (mansissetque vtinam Fortuna!) profectus.
Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Inmemores socii vasto Cyclopis in antro
Deseruere. Domus sanie dapibusque cruentis,
Intus opaca, ingens. Ipse arduus, altaque pulsat
Sidera, (Di, talem terris auertite pestem!)
Nec visu facilis, nec dictu adfabilis vlli.

Visceribus

614 *Nomen*, post Ge. Fabric. Pieriumque, reuocauit Heins. e codd. cf. Toll. ad Auson. p. 297. Vulgo *Nomine*, quod vulgare. Porro *Achemenides* scriptum, cum Medic. aliisque praestantioribus, etiam ap. Ouidium, vt sit ὃν τὰ ἄχη μένει. Vulgo *Achaemenides*, quod nomen aliunde notius esse poterat. *Achimenides* alii, vt omnes Gothani, *Agamenides* Franc. et sic Nannius. v. Burm. Tandem *Adamasto* varie corruptum: *Adamasco* ap. Pier. et al., *Damasco*, *Damasto*, *Adamastro*. 616 *trepidum* Sprot. *tepidi* Ven. *lumina* alter Hamb. et Goth. 618 *Domos* Medic. (a m. pr.) tert. Rottend. Sane *Domus sanie dapibusque cruentis* durissima iunctura dictum, pro saniosa. Burmannus videtur probasse H. Stephani interpretationem: *opaca sanie et dapibus;* quod et durum et ieiunum est. Obuia est emendatio: *Domus s. d. cruenta* sicque Wittianum habere video; modo distinguas: *domus sanie dapibusque cruenta Intus, opaca, ingens.* Saepe epitheta librarii accommodant proximo vocabulo. *Dapes* autem ipsae erant *cruentae*, hinc sine dubio cruentatum antrum. Exemplis res non indiget. Inf. VIII, 297 *ianitor Orci Ossa super recubans antro semesa cruento.* 619 *ingens ipse* iungit Waddelius ap. Burm., qui recte reiicit. 621 *affabilis* retinuit Heins. codd. Grammaticorumque auctoritate; et Macrob. VI, 1 ab Accio in Philoctete sumtum testatur: *Quem neque tueri contra neque affari queas.* Statii etiam imitationem affert Burm. III Silu. 3, 72 *Terribilem adfatu passus visuque tyrannum.* Seruius tamen *nec dictu effabilis*, sermone non explicabilis; et inf. v. 644 *infandi Cyclopes*, ineffabiles, vbi ad h. l. prouocat. Esset itaque πέλωρ ἄῤῥητον, vel Hesiodeo voc. οὔτι φατειόν, quod Ruhnkenius V. C. ingeniose restituit Orpheo v. 926, et videri potest exquisitius. Sunt etiam codices, qui ita legunt, apud Pierium, plerique Heins. et Burm. possuntque similia memorari, v. c. Silius I, 175 *ferum visu dictuque.* Et affine huic alterum: *visu audituque*, quod saepe occurrit, iam inde ab Orpheo Argon. 901. Recte tamen alterum praefertur, quandoquidem iunctum cum *nec visu facilis.*

616. *trepidi*, bene adiectum, prae festinatione. 618. *domus sanie*, pro saniosa, paullo durius. v. Var. Lect. 620 sq. *pestem*, pestilens et exitiosum hominum vitae monstrum. *nec visu facilis* h. e. cuius adspectum non facile aliquis ferat (δυσπρόσοπτος voce Orphica, δυσαντίβλεπτος). Bene Seru. „*cuius possit etiam adspectus inferre formidinem*"

Visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.
Vidi egomet, duo de numero quum corpora nostro
Prensa manu magna medio resupinus in antro
Frangeret ad saxum, sanieque exspersa natarent
Limina; vidi atro quum membra fluentia tabo
Manderet, et tepidi tremerent sub dentibus artus.
Haud inpune quidem. Nec talia passus Vlixes,
Oblitusue sui est Ithacus discrimine tanto.

Nam

622 *pascitur* Gud. tert. Rottend. et alt. Voss. cum pr. Goth. 624 *Pressa* etiam hic duo Burm. cum tert. Goth. 625 *exspersa* Servius: „Haec fuit vera lectio, id est, madefacta: nam si *aspersa* dixe„ris, tapinosis et hyperbole iunguntur„ scilicet *adspersa* et *natarent*. Erat tamen Seruiana lectio in nullo Pieriano, sed in optimo Menag. et quatuor aliis Heinsii, qui egregie adstruxit, et in tribus Burm. et tert. Goth. Add. Bened. Reliqui *aspersa* vel *adspersa* (quod interpretamentum est alterius); *respersa* Sprot. et pr. Moret. *exsparsa* Witt. in margine. cf. sup. ad v. 534. Est autem *exspergere* proprie foras spargere et hinc dispergere, dissipare; et tandem *limina exspersa*, respersa sanie ac cruore *ex illisis* humi corporibus. 627 *trepidi artus* Medicei aliorumque vetustiorum auctoritate receperat Heinsius, non offensus eadem rei natura bis expressa: *trepidi* h. e. tremuli, *tremerent*. Tacite eum deseruit Burm. antiquo reuocato *tepidi*, scilicet vitali calore. Paullo melius Ouidius XIV Met. 196 *elisi trepident sub dentibus artus.* 629 *est* deest binis ap. Burm.

nec alloquium. Reliqua v. in var. Lect.

623—627. cf. Odyss. ι, 288 sqq. *corpora*, elegantius quam viros. *resupinus*, bene nisum iacientis exprimit, dum ad colligendas vires corpus reducit ac recurvat. cf. Burm. At Homerus notionem magnitudinis in monstro tuitus est: Σὺν δὲ δύω μάρψας, ὥστε σκύλακας, ποτὶ γαίῃ Κόπτ'. Reliqua a Virgilio ornatius exposita. Nisi et id ipsum, quod modo memorauimus, cum Seruio, de iacente humi Cyclope accipere mauis: quo ipso magnitudo virtutis appareret, quod resupinus hoc facere potuit. Conf. Ouidii versus XIV Met. 205 sq. ex h. l. expressos. *exspersa* doctius, quam aspersa. v. Var. Lect. *membra fluentia tabo*, oratio poetica pro vulgari, defluente tabo. Caeterum haec ad nostrum palatum haud esse comparata, facile sentias. cf. Exc. XVI.

628 sq. cf. Odyss. ι, 299 sqq., 316 sqq. *oblitusue sui est; sui*, cum vi, h. e. suae astutiae ac calliditatis; quae ista

Nam simul expletus dapibus, vinoque sepultus,
Ceruicem inflexam posuit, iacuitque per antrum
Immensus, saniem eructans ac frusta cruento
Per somnum conmixta mero: nos, magna precati
Numina, sortitique vices, vna vndique circum
Funditur, et telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torua solum sub fronte latebat,
Argolici

630 *meroque* Wall., perperam. 632 *per antrum Immensum:* sic Seruius, Gud. a m. pr. alter Mentel. a m. pr. Voss. pr. duo Hamburg. totidem Moret. et Ven. ap. Heinsium, qui praeferebat; adde duo Goth. *iacuitque per a. Immensus* Medic. cum caeteris etiam Pierianis; idque Burmannus potius duxit; recte quidem meo qualicunque iudicio; nam et poetica oratione dignius et ἐνάργειαν maiorem habet, quam alterum. Nam, quod Seruius ait: *Immensum* ad Polyphemi magnitudinem pertinet, quasi in toto antro iacuerit; id potius ad τὸ *per antrum* valet, quod maius rei phantasma offert, quam *in antro*. Iam etsi adiicias: *iacuit per antrum Immensum*, hoc non aeque rem in maius effert, potuit enim immensi antri qualecunque spatium occupare, quam *iacuit immensus;* et nunc δεινὸν est illud alterum *per antrum*, vt impleat suo corpore totum antrum. cf. similem varietatem Ouid. III Met. 37, et ad lectionem diiudicandam Quinctil. VIII, 4, 83. sed idem interpretationem nostram firmat. Porro *Immensam saniem* aliquot Pieriani, et Zulich. a m. pr., Praue. *et fr.* scripti Heins. Burm. cum Goth. tert. *cruenta* Witt. 633 *fumina p. Numina* Dorvill. 634 *Nomina* Medic. *vna ordine* Wall. a m. pr. 635 *tenebramus* h. e. obscuramus, excaecamus, legebat Donatus, cum aliis apud Seruium, aduersus Homeri et Euripidis fidem et exemplum, vt iam Pier. et alii monuerunt: est enim τρίβειν, δινεῖν, τορνεύειν.
636 *iacebat* Ven., male. v. notam.

ista aetate eadem cum sapientia habita, vt ex Homero obseruare in promtu est; ibid. v. 420: Αὐτὰρ ἐγὼ βούλευον — πάντας δὲ δόλους, καὶ μῆτιν ὕφαινον, Ὥστε περὶ ψυχῆς· μέγα γὰρ κακὸν ἐγγύθεν ἦεν. in distrimine tanto 630. ex eod. l. v. 296. 297 et 371. 631—633. v. ibid. 372. 374. 634. *sortiti vices* v. ibid. v. 331 sqq. 634. 635. vide ibid. v. 378 sqq. 636. *latebat* quanto ornatius

quam *erat!* vides eadem voce simul toruam frontem, horridas palpebras, hirsutum supercilium, λασία μὲν ὀφρὺς ἐπὶ παντὶ μετώπῳ Ἐξ ὠτὸς τέταται Theocr. Idyll. XI, 71. 637. *Argolici clipei:* erat is Argiuorum inuentum: Paus. II, 25. Apollod. II, 2, 1. vbi cf. Not. p. 277. et inf. Exc. IX. ad h. libr. Fuit sane clipeus inde in communi Graecorum vsu, aliquando etiam a Romanis receptus, pro scutis

 potuit

Argolici clipei aut Phoebeae lampadis instar:
Et tandem laeti sociorum vlciscimur vmbras.
Sed fugite, o miseri, fugite, atque ab litore funem
Rumpite.
Nam, qualis quantusque cauo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque vbera pressat,
Centum alii curua haec habitant ad litora volgo
Infandi Cyclopes, et altis montibus errant.

Tertia

637 *Phoebei* Wall. 638 *vmbram* alter Hamb. 639 *a litore* Witt. Edd. Ald. et Iunt. P. Dan. cum tribus Goth. *atque hoc ab litore* sec. Moret. *funes* Franc. 641 *Iam* pr. Moret., eleganter, inquit Heins.; quod vix verum h. l. Versus 641 ad 644 ab aliena manu interpolitos acute suspicabatur Iac. Bryant V. C., offensus inprimis τῷ: *qualis quantusque claudit*: de quo v. not. Omnino loco huic vltima poetae manus defuit. 642 *prensat* alter Hamb. v. ad Ecl. III, 99. *pressit* Montalb. *presat* Franc. 643 *haec* abest ab Ven. *hic* Vrat. *habitant curua haec ad* pr. Hamb. *volgo* Gud. *passim* pr. Hamburg. 644 *et in a.* duo Burm. *atque altis moenibus* Parrhas. et tres alii.

potuit tamen Argolicus clipeus peculiare quid habere. Etiam Dionys. Halic. IV (p. 221, c. 16) Ἀργολικὰς ἀσπίδας Seruius rex ferre iubet ciues primae classis. *Phoebeam lampadem* esse Solem, non Lunam, in aperto est. E Callimacho translatum esse versum, Faber pronuntiat; sed hoc tantum de clipei comparatione verum est, H. in Dian. 53 de Cyclopibus: τοῖσι δ' ὑπ' ὀφρὺν φάεα μουνόγληνα, σάκει ἶσα τετραβοείῳ, δεινὸν ὑπογλαύσσοντα. Ex Virgilio sua sumsit Ouid. XIII Met. 851. 852. Mox 638 *vlciscimur* ad ductum Homeri l. c. v. 475 sqq.

641—644. Ornatum (partim ex Hom. I. c. 337. 340) vides: *Qualis* Polyphemus *est*, *tales* Cyclopes multi in vicinia *sunt*, *habitant*. Est autem is poetarum mos, Graecis inprimis admodum frequentatus, in Pindaro vel centies obseruatus: vt euitetur tenuis oratio per verbum substantiuum *est*, statim attributa substituunt; itaque h. l. pro *qualis est Polyphemus*, ornatius dixit poeta: *qualis claudit atque pressat*; plenior oratio erat: *qualis Polyphemus est*, *qui claudit*. Tenendum hoc est in aliis locis, in quibus eadem orationis forma occurrit. Sic sup. I, 498 erat: *Qualis exercet* pro qualis est, cum exercet. An vero talis verborum ornatus trepidanti Achemenidi satis conueniat,

Tertia iam Lunae se cornua lumine complent,
Quum vitam in silvis, inter deserta ferarum
Lustra domósque traho, vastosque ab rupe Cyclopas
Prospicio, sonitumque pedum vocemque tremisco.
Victum infelicem, baccas lapidosaque corna,
Dant rami, et volsis pascunt radicibus herbae.
Omnia conlustrans, hanc primum ad litora classem
Conspexi venientem. Huic me, quaecumque fuisset,
Addixi: satis est gentem effugisse nefandam.
Vos animam hanc potius quocumque absumite leto.
Vix ea fatus erat: summo quum monte videmus
Ipsum

645 *lumina* tres, vitiose. *se cornu lumina complent* Sprot. Satis bene. 647 *domusque* Menag. alt. Goth. alt. *vastosque ab rupe* Oudart. *vastosque* Franc. *a rupe* tres Burm., quem v. 648 *tremesco* scribunt fere codices, testibus Pierio et Burm. 650 *avulsis* Walt. pro *et vi*. 651 *hanc partem ad litora* Donatus legit, quod Ge. Fabricio videbatur habere aliquid antiquitatis. *hanc primo a litore* Nonnius in *lustrare*: quod placuisse Heinsio mireris, cum primae littoris parti vix credere se potuerit, qui latebras quaerebat; vt recte iam Burm. monuit. Et cf. Ouid. XIV Met. 218 sq. loco e Virgilio expresso: *Haud procul adspexi longo post tempore nauim* ad littusque cucurri. *primum in litore* Ven. Burmann. malit: *hanc primam ad l. classem* 652 *Prospexi* Medic. Gud. pro diu. lect. Colot. Parrhas., sed iam *Prospicio* v. 648. *Conspicio* Ven. idem *Hinc me*. alter Hamb. *Hic me*.
654 *assumite* tres ap. Burm. 655 *in monte* aliquot Burm. et Goth. pr.

conueniat, dubitare forte possis. Sed in his cum poeta quodammodo tacite conventum est in hoc, vt ii, quos loquentes inducit, poetica oratione vtantur. Quod nisi ita se haberet, quomodo tragoedia scribi posset?

647. *domos* sc. *ferarum* non otiosum post *lustra*; nam speciem rei clariorem exhibet, quam vox propriam dabat. *ab rupe Cyclopas* iunge; prospicit in monte errantes. modo v. 644 *et altis montibus* errant; et inf. 655 *summo cum monte videmus*; item 675. Mox

649 *Victum infelicem*, simpl. miserum. Argutum puto, de infelici arbore accipere. *lapidosa corna* ab osse, quod in se habent.

653. *Addixi*: signato verbo exprimit desperationem, ait Seru.; at quatenus? sc. est pro, me tradere decreui, [illegible] morti, seruituti, malo, se quis addicit. Addicunt se proprie, qui se vendunt, [illegible] gladiatores.

Ipsum inter pecudes vasta se mole mouentem
Pastorem Polyphemum, et litora nota petentem:
Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademtum.
Trunca manu pinus regit, et vestigia firmat.
Lanigerae comitantur oues: ea sola voluptas,
Solamenque mali.
Postquam altos tetigit fluctus, et ad aequora venit,
Luminis effossi fluidum lauit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu: graditurque per aequor
Iam

656 *gerentem* pr. Hamb. Vnde Burm. coni. *ferentem*. Sed vulgatum multo praeclarius esse cum *magna mole* iunctum, quis non videat? 659 *manu* Medic. (etsi interpolatus, et a recenti manu) cum praestantioribus omnibus Heins. et Pier. et vtrique id probarunt; at Burm. veterem lectionem *manum* reuocauit, recentibus tantum codd. et auctoritatibus firmatam, et a qua lapsus difficilior fuisset ad alteram. Sed nec *manum* bene dictum esset; quorsum enim *manus* regenda fuisset? sed *pinus*, h. e. truncus pineus, *manu*, h. e. quam manu tenebat, *regit et firmat vestigia* h. e. gressus. Etiam Seruius *manu* explicat, sed fere vt Pierius, qui *Monstrum pinus regit* iungere videtur. *manum* tamen Quinctil. agnoscit Inst. VIII, 4, 24. *Trunca manus pinus* Goth. pr. et tert. *gerit*, *firmat* Leid. 660 *haec s.* m. Goth. tert. 661 *malis* tert. Rottend. Versus inexpletus in Ge. Fabricii libris, in Medic. duobus Mentel. vno Pier., quibus adde Fragm. Vatic. efficit ibi recenti manu adscriptum supplementum: *de collo fistula pendet*, quod caeteri fere codd. etiam editi habent, nisi quod duo tresue *pendebat fistula collo*, vt et Goth. tert. a m. sec., Montalb. *dependit f. c.* Reiecta haec ab Heins. post multas virorum doctorum disputationes. v. Bened. Pier. Cerda et quos Burm. laudat. Neque, si ex codicum auctoritate rem aestimes, versus facile retineri potest. Nam aliis reprehensionibus interpunctione occurrunt: *ea s. voluptas: Solamenque mali de collo fistula pendet*. Si tamen ad sensum meum iudico, etiam illa tollenda sunt: *ea sola voluptas Solamenque mali*: manifestum enim fit, esse eos conatus explendi versus, a diuersis auctoribus profectos. Nec bene cohaerent: *ea sola v.* cum: *Lanigerae comitantur oues*. 663 *effusi* Menag. et nonnulli alii, vti suspicari licet; item Medic. sed a m. pr. *effuso*. *fluidum* multi ap. Pier. et Burm. vt et aliis scribitur. *ille* Menag. sec. *lauat* Goth. sec. 664 *infrendis* Gud. a m. pr. *infrens* fragm. Vatic. a m. pr., suppletum *infrendens*.

658 Πέλωρ, πελώριον θαῦμα apud Homerum l. c. *informe*, vt ἄμορφον, deforme. *cui l. a.* h. e. excaecatum; deformitas noua praeter naturalem, vt Cerda monet. Mox vero 663 *inde*, ex aequore, aqua marina, Burm.

666. 667.

Iam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice, sic merito; tacitique incidere funem;
Verrimus et proni certantibus aequora remis.
Sensit, et ad sonitum vocis vestigia torsit.
Verum vbi nulla datur dextra adfectare potestas,

Nec

665 *fluctu* et *fluctus* legi Seruius testatur et ex eo Pompon. Sab., sed hoc alterum omnes habent Pieriani, excepto Porcio, in quo *fluctus* abrasis, et Heinsiani, praeter vnum Rottend.: *strinxit* aliquot Pier. Leid. *tingit.* Medic. et Sprot. *texit*, sed ille a m. pr., Fragm. Vatic. nil mutat. 666 *celerare* duo Burm. Goth. tert. a m. pr. *Nos trepidi procul inde f. c.* hic ordo verbor. ex Argent. Boecleri ap. Cuning. 668 *Verrimus* edd. etiam antiquiores, quas Pierius respicere videtur, et inter Heinsianos pr. Moret. et Ven. a m. sec. Praetulit hoc Heins. et Burm., ille, puto, tamquam exquisite poeticum, hic, quoniam *taciti* volebant discedere. At *verrere* de remis vim illam motus taciti non habet; nisi argutias ex etymologia capias; et *vertimus* caeteri omnes, etiam Medic. fragm. Vatic. et Donat., quod sane et ipsum esse poeticum quis neget, quodque et alibi apud poetas occurrit, et inf. V, 141 *freta versa*: quare codicum auctoritatem quid infringat, non video. Neque mihi videtur grauior strepitus exire, si mare *vertant* remi, quam si *verrant.* 670 Diu haesi, an, *dextra* adfectare, reciperem: potest hoc ratio ac sententia suadere; alterum critica auctoritas; etsi, vt infinitis in locis, in tanta variae lectionis silua, difficile dictu est, in vtram lectionem maior librorum pars consentiat. *dextram affectare* multos codd. habere Pierius affirmat; Heins. e Medic. a m. pr. laudat, sed vitio forte scriptum, pro *dextram*, nam sic a m. pr. praefert Fogginius. Etiam Burm. e solo Menag. laudat *dextram a.*, non tamen adscriptum, quid in caeteris eius libris legatur. At habet illud fragm. Vatic., cuius est antiquissima auctoritas. Quid sit *dextram affectare*, Seruius explicat, esse dextram intendere et iniicere, scilicet vt possit nauem tenere: Terent. Heaut. III, 3, 60 *At dextram*

666. 667 cum Homericis certauit l. c. v. 471. 472. adde Odyss. x, 126 sqq. *Sic merito.* ἀμέτως, Nam supplicem, *tales*, quis aspernari ausit! Mox 669 *sonitum vocis. Vox* nouo exemplo pro strepitu vel remorum vel vndae remis impulsae, vt sup. 556 *fractas voces* pelagi. Cum poeta plura audacius extulerit, facile et hoc feras. Sin ferendum esse neges, cum Burm. *vocem* de hortamine et celeusmate accipies. Discesserant quidem *taciti*, sed *certantes remos* ad hortamen, certe mutum, referri posse ille obseruat. *vestigia* pro ipsis gressibus, notum; et 670 *dextra adfectare* appetere. cf. V. L.

Nec potis Ionios fluctus aequare sequendo,
Clamorem immensum tollit: quo pontus, et omnes
Intremuere vndae, penitusque exterrita tellus
Italiae, curuisque immugiit Aetna cauernis.
At genus e siluis Cyclopum et montibus altis
Excitum ruit ad portus, et litora complent.

oculos qui affectant visum, id est intendunt, faciunt. Subiicit Seruius: „Nam, si *dextra* legeris, ait, vt sit, *dextra affectare*, id est contingere, caret exemplo." At multo magis caret exemplo non modo, sed et analogia, *affectare dextram*, nam quarto casu effertur id, quod appetitur, cui manus iniicitur. Sic Georg. IV, 562 *viamque affectat O.* Sic *regnum*, *fontem*; *plausum affectare*. Itaque e communi vsu *affectare dextram* esset appetere manum alterius, h. l. Troianorum; quod hic sensum non habet. Prorsus nouo itaque more poeta dixisse dicendus: *affectare dextram*, pro admouere. Contra *dextra affectare* sc. nos, nauem; analogiae consentaneum esset, hoc sensu: τῇ δεξιᾷ ἐφάπτεσθαι τῆς νεώς. E codd. tamen istam lectionem enotatam non vides, nisi quod a Pierio e nonnullis antiquioribus *dextra attrectare*, quod et pr. Rottend. habebat, vulgatae sc. interpretamentum, a Catroeo tamen receptum. *affectare* Wall. in marg. *dextrae affectare* text. Moret. xiii. sec., non male, inquit Heins. Nam *attrectare* vel *iniectare* dextram, quae facile cuiuis in mentem veniant, acutioribus non facile se probent. Prius illud, dum Marklandi locum in Epist. Crit. ad Fr. Hare p. 17 a Saxio V. C. indicatum euoluo, video a Valesio iam olim propositum, et ab Editore Cantabrig. probatum, a Marklando reiectis et *dextra affectare* praeferri et illustrari. Hoc tandem et ipse cum Brunck. praetuli. 672 *Cl. horrendum* pr. Hamb. *ingentem* alter. *ponit* aliquot Pier. cum fragm. Vatic. a m. pr. 673 *Contremuere* Medic. cum Colot. *infremuere*, quod sane et ipsum frequens de mari et fluctibus. Sed hic iungitur *exterrita tellus*. 674 *tellus Trinacriae* Pierius. et aliquot Pier. cum Goth. pr. ex interpolatione, quoniam *Aetna* sequitur. *immugiit* scribitur in multis codd.; sed v. Heins. *caminis* Vratisl., haud dubie ex 580. 675 *Et g.* Ven. *Et gens* Voss. pr. et Hugen. *e montibus* Medic. Gud. cum aliis Heins. *et s. e. et montibus* Ven. Goth. pr. 676 *ad portas* duo Burm. *complet* plures alii.

671. *nec potis est*, *aequare fluctus l. sequendo*, accipi aliter non potest, quam de altitudine maris profundiore, quam pro monstri proceritate. Nec, dum nos insequitur, par est molis suae magnitudine altitudini maris, quae eo maior est, quo longius a littore proceditur. Porro ad 672 cf. Od. ι, 395.

676. *ad portus* cf. v. 570. *adstantis nequicquam*, quia nocere (nunc) non poterant. Seru. *A. fratres*, populares, gentiles. Mox *coelo*, ad coelum. *concilium*, exquisite pro turba.

Cernimus adstantis nequidquam lumine toruo
Aetnaeos fratres, coelo capita alta ferentis,
Concilium horrendum: quales quum vertice celso
Aeriae quercus, aut coniferae cyparissi
Constiterunt, silua alta Iouis, lucusue Dianae.
Praecipites metus acer agit quocumque rudentis
Excutere, et ventis intendere vela secundis.
*Contra iussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
Inter

679 *consilium* alter Menag. cum Goth. tert. — *vertice summo* Hugen. 680 *corniferae* tert. Goth. — 681 *Constiterunt* Heins. cum melioribus suis et Pier. Vulgo *Constiterant.* aliquot Burm. et Goth. sec. *Constiterunt.* Venetus *astiterant.* — *lucus* duo Burm. *lucusue* vetus: *que* Goth. tert. — 682 *rudentis* fragm. Vatic. — 684 *monent* aliquot Pier. duo Heins. fragm. Vatic. duo Goth., vt fere alias variatur. — *Scyllamque Charybdim* quidam scripti et editi, *Scyllaeque Charybdis* alii ap. Pier. cum Rottend. sec.; at pr. et duo alii Heins. *Scyllae atque Charybdis*: vnde suspicari possis *Scyllae atque Charybdis Inter vtrimque viam* ab aliis lectum fuisse. Heins. coniiciebat *Scyllamque Charybdimque Inter*, non male. *Scillam Charibdim* ed. Ven. *Charybdis* Gud. cum aliis: *Scylla atque Charybdis* fragm. Vatic., vnde suspicetur aliquis fuisse: *Contra iussa monent Heleni; Scylla atque Charybdis. Inter v. v.* — *Ni teneant cursus*, *certum est d. l. r.* aut: *Contra iussa monent Heleni Scyllam atque Charybdim. Inter.* Sed et hoc parum expeditum foret, et facile praeferas vulgatum, quod et Seruius et Donatus habent. Enimuero et melior sensus, et rei criticae vsus, mosque versificatorum, antiquiorum inprimis aetatum, facile eo adducit, vt tibi persuadeas, tres versus

680. 681. *coniferae cyparissi.* Cupressus mas fere conos nuci pineae non absimiles (v. Seru. ad h. l. et sup. ad v. 64); *baccas* appellat Plin. XVI, 33. f. 60. At *nux* etiam Graeci. v. Athenaeus lib. I, p. 57. B. Cf. *Silua Iouis*, declarant quercus, itaque *lucus Dianae* ad cupressos refertur; adeoque de Diana infera vel Hecate aut Proserpina agi necesse est. Nam cupressus feralis arbor, alias Diti sacra, vt Plin. l. c. Potuit tamen a poeta sic simpliciter ornari voc. *lucus*, vt *Dianae* esset; cui omnino saltus curae sunt.

682. 683. Nos metu agitati quocunque malumus cursum dirigere, quam in portu manere. *rudentes excutere*, euoluere, explicare et intendere, v. sup. 267. *ventis secundis*, int. quo ventus ferret; non exspectare ventum, quem cursus postulabat.

684—686. E pluribus verborum iuncturis, quas hic facere possis, vt quas pos-

sim

*Inter vtramque viam, leti discrimine paruo,
*Ni teneant cursus: certum est dare lintea retro.
Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori
Missus adest. Viuo praeteruehor ostia saxo
Pantagiae,

versus hos esse ab interpolatoribus, et quidem pluribus eundem lapidem mouentibus, profectos, qui, varia tentando, explere volebant versum imperfectum relictum: *Contra iussa monent Heleni.* Sequebatur in Virgiliano autographo: *Ecce autem.* 686 *Ne* Gud. cum aliquot Pier., sed *Ni* antique. v. Seru. Heins. Caeterum hoc hemistichium: *certum est dare lintea retro*, tamquam a sententia alienum, ab alia manu ad supplendum versum attextum in sensum incurrit. 687 *ab s.* Heins. e libris et more poetae. Vulgo *a s.*

sum a Seruio, Donato, ac Pomponio Sab. inde Intpp. facere videas, illa videtur esse optima, h. e. verborum locique naturae caeteris accommodatior: *Ventos secundos*, qui tum a tergo spirabant, fac fuisse Notum vel Austrum; ab hos reiici debuere versus Charybdin et Scyllam (in quo poeta versus Homer. Odyss. μ, 426 sqq. ante oculos habuit); *Contra Heleni iussa monent, ut (h. e. ne) teneant* (naues) *cursum inter Scyllam atque Charybdin, vtramque viam leti discrimine paruo* (per appositionem; vtraque, et Scylla et Charybdis, esset iter periculosum, si per eam nauigatio fieret); Tamen, cum ventus versus has partes ferret, sc. ab australi plaga spirans, *certum est dare lintea retro*, h. e. iam decreueramus, iterum mare Adriaticum repetere; cum, ecce, Boreas exoritur. *Heleni iussa*, v. sup. 410 seq. 429 sqq. *ni*, antique pro *ne*. Sic Seru. et plures vett. Grammatici ap. Heins. et all. v. Horat. I C. 14, 15. *teneant* sc. naues. In simili re Od. γ, 172, vbi praecesserat Ἠιτέομεν δὲ θεὸν — ὄφρα φύγοιμεν —, sequitur v. 176: Ὦρτο δ' ἐπὶ λιγὺς οὖρος ἀήμεναι· αἱ δὲ μάλ' ὦκα Ἰχθυόεντα κέλευθα διέδραμον. conf. Odyss. μ, 197-221. Hactenus versus infeliciter procusos interpretatus sum, quantum licuit. Sed v. iudicium nostrum in V. L.

687. *Venti* poetis a montibus, tamquam sedibus, perflant (cf. Markland. Epist. crit. p. 56); itaque h. l. Aquilo a promontorio Peloro, ad fretum Siculum; hinc *angusta ab sede — Missus*: puto exprimi ἔμπνεις vel ἔμπνεις.

688. 689. *Viuo ostia saxo Pantagiae*, *Pantagias* (nunc *Fiume di Porcari*) paruus fluuius, breui cursu, infra Leontinos, cuius ostium praeruptis vtrinque rupibus includitur;

Pantagiae, Megarosque sinus, Thapsumque iacentem.
Talia monstrabat relegens errata retrorsum
Litora Achemenides, comes infelicis Vlixi.
Sicanio praetenta sinu iacet insula contra
Plemmyrium vndosum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
Occultas egisse vias subter mare: qui nunc
Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur vndis.

Iussi

689 *Pentagiae*: *Pantagyae* (hoc et Medic. et Rom. cum fragm. Vatic.), sed Παντακίας, ἀ ἄγων h. e. ἀγνύειν πάντα vndae impetu. *Tapsumque*, *Tassumque*, *Taxumque*, *Thabsumque*, *Capsumque*, librariorum lapsus. *Tharsumque* Rom. Est Θάψος. 690 *mandabat* Parrhas. *retrorsus* apud Priscian. et in codd. Pier. et Heins. *retrorsum* Goth. tert. 691 *Vlyssi* Prisc. et Probus. Vulgo *Vlyssei*. Vltima, *comes i. V.* ex v. 609 assuta putabat Burm., offensus scilicet epitheto *infelicis*: quod in Aeneae ore grauius aliud desiderabat. 693 *Plemyrium* Rom. Medic. et alii duo; vt et graece scriptum ap. Steph. Byz. Sed plerique Πλημμύριον. At *Plemirium*, *Plimarium*, *Plemurium* librariis debentur. *vnde dixere* Parrhas. 694 *his* ed. Ven. 695 *habuisse vias* vnus Pier., sed v. Burm. *quae nunc* duo Burm. 696 *confundimur* Menag. pr. *perfunditur* aliquot Pier.

includitur: de qua v. Cluuer. Sicil. lib. I, c. 11. Doruill. Sicula p. 206. 207. *viuo saxo*, vt I, 167 *viuoque sedilia saxo*. *Saxa rotantem Pantagian* dixit Claudian. de R. P. II, 57 in loco hinc expresso. *Megara* sunt h. l. Hyblensia, quia olim Hybla parua dicta, non longe a Syracusis, in sinu Megarensi, *Golfo di Augusta*, quem ab australi parte includit *Thapsus*, peninsula in mare procurrens, *plana*, *paene fluctibus par*, ait Seruius, qui insulam appellat, vnde *iacentem* dixit poeta, h. e. humilem, non altam montibus.

690. 691. *relegens retrorsum*: nam cum Vlysse a Lotophagorum inde insula, litori Africae praetenta, Siciliae littus orientale ad Cyclopas vsque praeternauigauerat: itaque *Littora iam errata*.

692—696. Insula *Ortygia*, et ex aduerso *Plemmyrium* promontorium, ad aditum sinus et portus Syracusani. In eadem fons Arethusa; de quo et de fabula super eius cum Alpheo Elidis fl. congressu v. sup. Ecl. X, 1 et 4. *vndosum* h. l. περικλυζόμενον, quod aestuantis maris fluctibus alluitur; vnde et ipsum nomen πλημμύριον. *occultas e. v. subter mare*, τάν τε θάλασσαν Νέρθεν ὑποτροχάων, Mosch. Idyll. VIII.

Iussi numina magna loci ueneramur: et inde
Exsupero praepingue solum stagnantis Helori.
Hinc altas cautes proiectaque saxa Pachyni
Radimus, et fatis numquam concessa moueri

Adparet

697 Ordinem verborum ex optimis libris reduxit Heins. Vulgo: *Numina m. l. iussi v.* Sed alter ordo grauitatis plus habet. *ueneramur* Sprot. 698 *Helori* inde a Pier. et Heins. Ἕλωρος. Vulgo *Elori*. 699 *Hic* Menag. alter. 700 *Radimus* Goth. sec. a m. sec.

Idyll. VIII. *ore tuo*, eodem fonte, vnde Pindaro Arethusa ἄμπνευμα σεμνὸν Ἀλφεοῦ Nem. I. 1. v. Cluuer. Sicil. ant. p. 163. 157.

697. *Iussi*, admoniti, sed a quo? vel ab Achemenide, vel ab Heleno, vel ab Anchise, ait Seru. Hoc ultimum verum puto. Nam per totum librum eae sunt Anchisae partes, vt religiones et auspicia curet. *Helorus* fluuius in littore orientali paullo supra Pachynum promont. de quo accurate egit Cluuerius e Fazello. Primum inter specus et excelsas rupes prouoluitur, vnde Silio *clamosus Helorus*; mox, vbi ad littus accessit, placido ac leni cursu incedit, et hieme, clausis maris fluctibus ostiis, frequenter excrescit stagnatque, vnde agri vicini pinguescunt plurimum (Nunc *Abisso*). *Exsupero*, h. l. praeteruehor.

699. *Pachynum*, promontorium Siciliae ab australi parte (*Capo Passaro*). *proiecta saxa* expressit Gr. προβλῆτες σκόπελοι.

700. 701. *Camerina numquam concessa moueri*: accipio, palus, in qua deus nolebat, vt quidquam mouerent, nouarent Camarinenses. Seruii verba apponam: Palus est iuxta eiusdem nominis oppidum; de qua quodam tempore, cum siccata pestilentiam creasset, consultus Apollo, an eam penitus exhaurirent, respondit: Μὴ κίνει Καμάριναν· ἀκίνητος γὰρ ἀμείνων· quo contempto exsiccauerunt paludem, et carentes pestilentia, per eam partem ingressis hostibus, poenas dederunt. Similia narrant Steph. Byz., Suid. et Anthol. Gr. ap. Cluuer. Sed quae illa vrbis expugnatio fuerit, nusquam declaratur. Ter Camarinam fuisse conditam, ex Thucydide aliisque docet idem Cluuer. Caeterum poetam haec ex sua potius, quam Aeneae narrantis, persona dixisse, iam Seruius vidit; quod tamen de toto hoc loco non minus

Adparet Camarina procul, campique Geloi,
Inmanisque Gela fluuii cognomine dicta.
Arduus inde Acragas ostentat maxima longe
Moenia, magnanimum quondam generator equorum.
Teque

701 *Camerina* fane maxima scriptorum pars. Sed in talibus scripti non sunt audiendi, sed Graeci; quibus Καμαρίνα: etsi Salmasio ad Chronic. Euseb. p. 250 hoc dandum, vulgari vsu tandem litteram inflexam fuisse. *montesque G.* Parrh. *Geloni* Ven. Vratisl. *Geloti* Wall. 702 si *inmanis* sc. campis fl. v. Horat. III, 17, 7. *Gela* noli mutare; vrbs proprie ἡ Γέλα, et fluu. ὁ Γέλας. *de nomine* Parrh. et Hamb. pr. 703 *A. atque A.* Puget. Fluctuant et hic libri inter *Agragas* et *Acragas*. *ostendit* alter Menag. 704 *quondam* vatem decebat, non poetam, qui Aeneam narrantem inducit. Io. Schrader: ea re offensus in schedis delet versum, et continuat: *Acragas ostentat moenia longe, Teque d.* Ita vero plura in hoc loco erunt delenda, in quibus temporum ratio neglecta. cf. not. ad 701.

minus tenendum. Nam omnes illae vrbes et locorum nomina Aeneae temporibus recentiora sunt.

701. 702. De situ vrbis et fluuii *Gelae* camporumque res parum explorata. v., praeter Cluuer. et quos Burm. laudat, Doruill. Sicula c. 6. Acquiescit Doruillius in Cluuerii sententia, esse Gelam, qui nunc *Fiume di Terra Nuoua*, Campos autem Geloos, egregiae fertilitatis planitiem, latius cis et vltra fluuium patuisse, quam vulgo creditur. Sed, quorsum *immanis* spectet, dubitari potest. Loca hinc expressa Claud. R. P. II, 58. Sil. XIV, 218 nihil iuuant. *magnam* interpretantur; sed vrbis amplitudinem nemo veterum memorat. Procliue est, ad dominos referre, vt saepe in vrbium epithetis fit, vt ab incolarum vel dominorum moribus et ingeniis ducta sint. Atque eo deuenisse etiam Doruillium video in Sicul. p. 129. Gelae tamen tyrannos saeuos et immanes fuisse, vnde doceri possit, mihi non satis constat. Nam, quae apud Herodot. VII, 153 — 156 de iis memorantur, ad immanitatem non adsurgunt. Igitur de tyrannis Gela oriundis, Hierone et Thrasybulo, Gelonis fratribus, Syracusarum tyrannis, erit accipiendum. Proponitur etiam a Doruillio altera interpretatio, vt ad vrbis situm ad amnem verticosum et immanem referatur. Ita *Gela immanis* erit in loco immani, horrendo, sita: nec male hoc. Sed neque loci tanta immanitas et fera facies esse videtur, vt ab ea potissimum designari potuerit a poeta.

703. 704. *Agrigentum* in monte Acragante situm, maximis

Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus;
Et vada dura lego saxis Lilybeia caecis.
Hinc Drepani me portus et inlaetabilis ora
Adcipit. Hic, pelagi tot tempestatibus actus,
Heu

705 *Selinys* vel *Selinis* etiam hic fere libri. *Silinus* Goth. tert. cum ed. Ven. v. Pier. Heins. et doctiss. Commentar. Burmanni ad Numism. Sicil. p. 480. 481. Est Σελινοῦς, ex Σελινόεις. 706 *caecis L. saxis* Goth. pr. 707 *Dripani* Moret. sec. *portus me et* primus. *me* deest Montalb. *insuctabilis* Zulich. a m. pr. *illaetabilis* Goth. pr. 708 *astis* omnes Pier. et magna pars Heins. et Burm. cum ipso Romano. Alii e. edd. *actus*, inter quos et Mediceus referendus. *actum* Voss., scilicet genitorem. *aptis* Goth. pr. Iam *tempestates actus*, hoc est, vel pulsus vel exactus, dici, dubitari nequit. v. h. l. Heins. cf. ad Georg. I, 413. Sed an tempestates dispulsae fuerint, nunc non quaeritur. Igitur recte, *actus*, de Aenea. Solent autem librarii flectere adiectiua et participia ad propius vocabulum.

ximis quondam opibus ex agri fertilitate et Carthaginiensium mercatu refertum; hinc ciuium magnificentia et luxus. Aluere iidem equos ad certamina Graeciae, et inter Olympionicas fuit Theron Agrigentinus a Pindaro celebratus. v. Seru. et Burm. quamquam ad hunc solum respici a poeta non dixerim. Gratius Cyneg. 526 *per illos* (equos) *Cantatus Grais Acragas*. Vide de hac vrbe Cluver. et Doruill. pag. 88. 89. *quondam* paullo incautius adiecit poeta, contra temporum ordinem. v. V. L.

705. *Seliguntem* palmis agrestibus abundasse, ex Cicer. Verr. V, 87 satis constat. Ex nostro expressit XIV, 200 Silius Ital., quem in toto hoc loco comparare iuuabit. De Selinunte copiose post Cluver. Doruill. p. 60 seqq. et 420 sqq., vbi et ruinae duorum templorum eius vrbis oculis subiectae sunt.

706. *vada L. dura saxis caecis* h. e. latentibus. *dura* (ne *dira* coniectes) *vada* dixit, h. e. locum vadosum fundo saxeo, quoniam extrema Lilybaei promontorii ἄκρα plana atque depressa, ad III M passuum sub vndis protenditur, in trium circiter cubitorum altitudinem tecta. Cluuer. II, 1 pr.

707. *Drepani* — *illaetabilis ora*. Ager Drepanitanus sterilior et fere arboribus et herbis destitutus; solum enim arenosum; et praeterea multos in tractus aqua marina exaestuat, stagnandoque salem profert; et ob hunc ruris illius moestiorem adspectum non minus, quam ob Anchisae hic locorum amissi memoriam, ab Aenea Drepanitana ora vocari *illaetabilis* videtur.

710. Super

Heu genitorem, omnis curae casusque leuamen,
Amitto Anchisen. Hic me, pater optime, fessum
Deseris, heu, tantis, nequidquam erepte periclis!
Nec vates Helenus, quum multa horrenda moneret,
Hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
Hic labor extremus, longarum haec meta viarum.
Hinc me digressum vestris deus adpulit oris.
Sic pater Aeneas, intentis omnibus, vnus
Fata renarrabat diuom, cursusque docebat.
Conticuit tandem, factoque hic fine quieuit.

709 *oneris* Ven. *omnis* Parrhas. in litura. 710 *Anchisam* Parrhas. *Anchisem* Ven. 711 *n. e. ruinis* Sprot. 713 *nec d.* aliquot Burm. Duo quoque *dura*. 714 *haec* deest alteri Menag. 715 *disgressum* Witt. *vestrae — orae* Gud. a m. pr., sed v. Burm. *applicat* Parrhas. 717 *Fataque narrabat* aliquot Pier. *enarrabat* alter Menag. *recensebat* qu. Moret. Sed *renarrabat* haud dubie vere; non vt argutari velim cum Seruio et aliis, sed vt aut pro simplici et vulgari sit positum, *narrare*, poetarum more, aut ad eum modum formatum, quo *repeti* et *iterari* res, quas narramus, dicuntur. cf. Burm. *diuom*, parum commode interpositum, offendebat quoque Io. Schraeder., qui em. *Troum*. 718 *fatoque* Rottend. sec. *his* Sprot.

710. Super *Anchisae obitu* v. Excurs. XVII.

712. Comparant Homerica Iliad. ρ, 407 — 410. Imitatur nostrum Valer. Fl. III, 301 sqq.

715. Ex Odyss. η, 276. 277. Mox *vnus* sc. inter caeteros *omnes intentos*.

718. *factoque h. f. q.* ornate: et narrationis finem fecit.

Ore, Arethusa, tio. Aen. III. 696.

EXCURS.

EXCVRSVS I
De Aeneae Erroribus.

Cum errores Aeneae magna cum doctrina persequutus sit poeta, vt ea penitus inspiciatur, de cursu, quem Aeneas tenuit, paullo accuratius videbimus, adhibitis iis, quae ab aliis scriptoribus eadem de re erant tradita *).

Ex portu Antandri Aeneas nauibus XX soluit: lib. I, 381 *Bis denis Phrygium conscendi nauibus aequor*. Eundem numerum habuit, cum anno abhinc septimo Sicilia discederet. Nam I, 170 septem nauibus ipse ad Africae littus appulerat; XII aliae aliis locis I, 390 sqq.; vna Orontis fluctibus mersa I, 113. In altum euectus primum Hellespontum classe petiit, et, vt tum nauigantium mos erat, vt littus legerent, ad ostia Hebri appulit vrbemque *Aenum*, seu *Aeneadas*, vt poeta appellat, condidit III, 16 — 18. v. Excurs. de Annis Errorr. Aen. a. 2. Dubitari enim non potest, eum de hac vrbe cogitasse, quandoquidem fabulam de Polydori vmbra subiicit, quae a vicina Chersoneso bene eo traduci potuit. v. Not. ad III, 13. Latius paullo Ouid. Met. XIII, 429 *Est, vbi Troia fuit, Phrygiae contraria tellus, Bistoniis habitata viris* etc. Sed in Chersoneso Polymnestoris sedem fuisse dubitari nequit. v. Eurip. Hecuba 569 sqq.; nam iisdem locis Hecuba in canem fuit mutata. Et Cynossema erat ad Hellespontum apud Sestum. v. Pollux V, 5. Intpp. Steph. Byzant. ad h. v. Cellar. Geogr. ant. Etsi non defuere, qui et in hoc discreparent, vti Dictys V, 16, sed de communi fide, quam poetae sequuti sunt, nunc quaeritur.

Habuit autem Virgilius in hoc consentientes plerosque e Romanis scriptoribus. Mela II, 2 *Eximia est Aenos ab Aenea profugo condita*. Plin. IV, 11 *Os Hebri — oppidum Aenos liberum cum Polydori tumulo, Ciconum quondam regio;* adde Solin. c. 10, et ibi Salmas. miscentem ea, quae apponit. Etiam Ammian. XXII, 8, vbi v. Vales. cf. Seru. ad III, 1 et 17. Nec tamen poeta huius opinionis auctor est putandus, sed habuit veteres auctores, quos sequeretur, etiam inter Romanos Q. Lutatium, nam is in *Historiis* similia tradiderat: *Aeneam pri-*

mum

*) Video nunc similem conatum Abb. *de Pluche* in *Concorde de la Geographie des differens ages* (1764), vbi p. 356 *La Geographie de l'Eneide, ou le Voyage d'Enée.*

tam Thraciam appulsum, Aenum ex suo nomine condidisse, dein cognita Polymnestoris perfidia ex Polydori nece, inde digressum.

Cur tamen poeta non Aenum sed *Aeneadas* vrbis nomen prodidit? scilicet Aeneadas recte dixeris incolas, eorumque adeo nomine vrbem potuit insignire, vt tot aliae vrbes, v. c. Gabii, Tarquinii, incolarum nomine designabantur. Sed adsciuit nomen hoc poeta, tamquam exquisitius, ex alia narratione, quam et h. l. subiicere volumus.

Scilicet alia, eaque constantior ac verior, inter Graecos maxime, fama obtinuit, ad *Chersonesum Pallenen* Aeneam appulisse, ibique Aeniam (Αἴνειαν) vrbem condidisse. Inhabitabant illam tum Thraces *Crusaei* vel *Crossaei*, fidissimi Troianorum socii. Haec Dionysius ex Hellanico docet lib. I, 47 et 49. cf. Herod. VII, 123 et ibi VV. DD. *Chryseos Thracas* scriptum videas ap. Pompon. Sab. ad Aen. III pr., sed eius tota nota ex Dionysio est descripta, ex eoque emendanda; vti altera ad v. 17 ex Herodoto l. c. Si mireris forte, cur inter Troianorum socios ab Homero illi Crusaei non memorati sint, tenendum, eos in Paeonum nomine latere videri ab Axio fl. euocatos Iliad. β, 848 sq. In Pallene Aeneae appulsum etiam collocat Lycophron 1236 — 1238. Nam, quam ille habitasse dicitur, *Rhaecelos* ad Cissum montem circa Aeniam sita esse debuit. v. Schol. ad e. l. et VV. DD. ad Steph. h. v. et mox *Almopiam* pro Macedonia memorat. Hanc Aeniam *Aeneadas* quoque appellatas (Αἰνεάδας) ex Theone, vetere Lycophronis Scholiasta, notauit Steph. Byz. in Αἴνεια. Veriorem hanc de Aenia Pallenes ab Aenea condita narrationem diximus, propterea quod vetustiorum auctorum fide nititur, et quod, quare in alteram mutata fuerit, facile intelligitur, quoniam nimirum Thraces etiam Pallenen tenuisse ignorabatur. Sed etiam altera illa Thraciae Aenus iam ante Aeneam floruit, siquidem ex ea (Αἰνόθεν) Piros ad Troiam iam ante vrbis casum adfuisse memoratur Iliad. δ, 520, et accesserat ad eam Hercules a Troia redux a Poltye hospitio exceptus: Apollod. II, 5, 9, p. 131. cf. Not. p. 384. Sunt autem tales circa similis nominis vrbes errores satis frequentes, vt in hoc ipso exemplo re inuersa Conon Narr. 46 Pallenes Aeniam Aenum appellatam vult; et Tzetza ad Lycophr. l. c. vtramque confundit. Virgilio tamen propter Episodium de Polydori vmbra multo opportunior erat altera de Aeno Thraciae narratio, eamque adeo sequutus est. Quippe fuit et ipsa vrbs olim non obscura, condita mox iterum ab Aeolibus, seu Cumis seu Mitylene oriundis. v. Steph.

Byz. in Αἶνος, Scymnus Chius 695, et Harpocrat. in eodem voc. ex Ephoro. Seruius ad v. 19 h. l. alios vrbis nomen ab Aeno, Vlyssis socio, deduxisse, ex Euphorione et Callimacho commemorat.

Ad eandem spectare videtur, quod ap. Pausan. est VII, 4, p. 530, vbi Samii ab Androclo et Ephesiis insula eiecti partim Samothracen abiere, partim consedere περὶ Αἰναίαν τὴν ἐν τῇ ἠπείρῳ τῇ πέραν βαλλόμενοι τεῖχος: scr. Αἴνειαν.

In Thracia, hoc est, Pallene, Aeneam vitam finiisse, nonnulli olim tradiderant apud Dionys. Halic. I, 49, et inter eos Cephalo Gergethius (de quo v. Exc. I ad lib. II p. 271) et Hegesippus περὶ Παλλήνης, a quo scriptore, cum id consilio suscepisset, accuratius haec tractata fuisse probabile fit; sed idem vrbi suae heroem quasi proprium consecrare hac morte voluisse videtur; quod toties factum in vetere historia notavit iam Dionys. Halic. egregio loco lib. I, 54 extr. (p. 43. 44). Patrem Anchisen, ibi sepultum, ex Theone memorat Steph. Byz. in Αἴνεια.

Conon, cuius operam potissimum in fabulis de populorum et vrbium originibus (τοῖς ἐθνικοῖς) colligendis positam fuisse apparet, Narrat. XLVI, Aeneam narrat traiecto Hellesponto primum in Sinum Thermum (Thermaicum Macedoniae) peruenire, vbi patrem Anchisen vita functum humat, oblatumque sibi ab incolis regnum recusat; *hinc*, inquit, *in terram Brusiadem profectus* (εἰς τὴν Βρουσιάδα γῆν) omnibus, quibus vteretur, erat gratus et iucundus κατὰ χάριν τῆς Ἀφροδίτης. Mugiente ibi, quae ex Ida ipsum sequebatur, boue, moniti a Venere accepti memor imperium ab incolis in se delatum suscipit, boueque Veneri mactata vrbem condit primum Aeniam (Αἴνειαν) appellatam, posthaec Aenum. *Brusiadem* illam terram facile aliquis mutandam putet εἰς τὴν Κρουσιάδα ex Dionys. Halic. et Herodoto l. c. Sed Βροῦσις μοῖρα Μακεδονίας ἀπὸ Βρέσου, Ἠμαθίου παιδός, vt Steph. Byz. ibid. Galeo laudatus, et inter Thracas *Brysae* ap. Plin. IV, 11 f. 18.

Diuersam ab omnibus his rationem, quae tamen ad illa ipsa, quae memorata sunt, reuocari potest, ingressus erat is auctor, quem Schol. Iliad. ν, 459 exscripsit, *Troia*, inquit, *capta Aeneas sumto secum patre Anchise fugit, naufragioque circa Atho facto in interiora terrae est profectus* (ita accipio, ναυαγίῳ δὲ περιπεσὼν περὶ τὸν Ἄθω, ἀνῄει σὺν πατρί) *Anchises quidem ad Calaurum montem iuxta Anthemum fluuium moritur et ab Aenea Pyanae, vbi etiamnum Anchisae dictum sepulcrum est, humatur; quo facto Aeneas, Veneris monitu, vrbem condidit, Aeneadem*

neadem (Αἰνεάδα ab Αἰνεὰς) *ab ipso appellatam. Mortuo vero Aenea natus ex eo filius clam ad antiquam patris sedem accedit* (cf. sup. ad lib. II Exc. XVII, vbi de Ascanio), *et vrbe euersa* *), *assumtisque colonis in Italiam concessit.* Anthemuntem vrbem Macedoniae cum agro nouimus; potuit etiam fluuius cum monte Calauro eodem loco esse supra Pallenen. In *Pyana* dubito an *Pydna* lateat. Sane etiam Strabo XIII, p. 608, paullo latius *ad Olympum montem* habitasse Aeneam dicit. *Cissum* montem supra e Lycophrone vidimus, et Atho Tzetza ad eundem v. 1263 nominat.

Caeterum hanc in Pallene sedem Aeneae respicit Liuius I, 1, *primo in Macedoniam venisse*, et XL, 4 traductis iam a Cassandro Aeneatibus Thessalonicam — *proficiscuntur Thessalonica Aeneam ad statum sacrificium, quod conditori Aeneae cum magna ceremonia quotannis faciunt.* *Portus* etiam *Aeneae* in Pallene memoratur ab eodem XLV, 30.

Ex Thracia in *Delum* insulam Troiani delati, III, 69 sqq. Hoc idem Dionys. Hal. I, 50 habet: *Cum e Pallene*, inquit, *soluissent, in insulam Delum venerunt, cum Anius in ea regnaret; et in hac insula, dum res eius florerent et aedificia starent* (misere autem deuastata est insula ab Archelao, Mithridatis duce. v. Viri docti Exerc. de Delo in Misc. Obss. Vol. VII, c. 9), *multa indicia visebantur, quae Aeneae et Troianorum in eam aduentum testabantur.*

Anius hic in veterum poetarum mythis fuit celebratissimus, etiam filiabus Oenotropis, vt docent, quae apud Diod. V, 62. Ouid. XIII Met. 640 sqq. Lycophronem Cass. 570 et Schol. ad e. l. et versus sqq. Seruium ad III Aen. 80. Dictyn lib. I fine legi possunt. Nam nos haec tantum attingimus. Est tamen haec ex antiquioribus fabulis, si quidem Pherecydem (Atheniensem puta) et Cypria Epe de iis laudat Tzetza l. c. Ad eundem Anium refer loca Suidae in Ταυροπόλον. Apollinis et Creusae filius proditur Anius apud Cononem Narrat. 41 eiusque filius Andrus, insulae ab ipso appellatae conditor. v. ibid. Ouid. l. l. v. 649. Diod. V, 79 et Wess.

Anii filiam ab Aenea in matrimonium ductam, secundum alios violatam, Anium partu edidisse, Seruius ad III, 80 narrat. Prius illud e graecis scriptoribus nonnullis etiam Dio- nys.

Dd 2

*) τὴν πόλιν ἀναστήσας. *restituta*, an *euersa*? hoc verius. Videtur Ascanius eos, qui Troiam occupauerant, eiecisse, adscitisque colonis nouis discessisse.

nyſ. Halic. I, 59 commemorat, nomen puellae, inſuper addit, *Launam* (niſi *Lauiniam* ipſe Dionyſius ſcripſerat) fuiſſe; nauigaſſe eam cum Troianis in Italiam, dante hoc Aeneae precibus Anio patre; erat enim fatidica et ſapiens mulier; cumque inter nouam vrbem condendam morbo fuiſſet exſtincta, et in eo ipſo loco ſepulta, Aeneam in vxoris memoriam nomen eius vrbi indidiſſe. Similia Q. Lutatius narrauerat; vnde exſcripta in Orig. Gent. Rom. c. 9.

Delo digreſſos Troianos per medias Cyclades ſtatim ad *Cretam* deducit Virgilius. Ad hiſtoriae veritatem comparatum eſt, quod vrbs *Pergamea* vel *Pergamum* ab iis in Creta conditur III, 132. 133. Relicti in ea nonnulli ex ſociis ibid. v. 190. Alios auctores ſequutus Velleius I, 1 pr. *ab Agamemnone tres vrbes in Creta,* et in his *Pergamum* conditum narrat. De vrbe hac cf. Seru. ad III v. 133. et Meurſ. in Creta lib. I, c. 13, aduerſus quem Seruii locum tuetur Ruhnken. V. C. ad Vellei. p. 4. Inter *oppida Cretae inſignia* Pergamum enumerat Plin. II, 12. 20. Quod in Creta peſtilens annus ſuperuenit, ingenioſe poeta ex iis effinxit, quae Idomeneo a Troia reduci eueniſſe, quaeque Cretam de priſtinis opibus deieciſſe memorantur, v. Herodot. VII, 171. Eodem alludit Dictys VI, 11, cuius figmenta raro antiquioris alicuius fabulae vel auctoritatis fundo deſtituta deprehendas.

Sedis in Creta tentatae Dionyſ. I, 50 non meminit, ſed, vbi de Delo memorauerat, *Deinde*, inquit, *in aliam inſulam Cythera, quae ante Peloponneſum eſt ſita, venerunt templumque Veneri condiderunt.* Hoc cum ad Aeneae pietatem tam adcommodatum eſſet, Venerisque omnino opera tam frequens in Aeneide ſit, a Virgilio neglectum, mireris forte. Nec facile ignorare doctiſſimus poeta id potuit, ſed derelictum ab ipſo ſuſpicor propterea, quoniam, cum ſimilem fere religionem mox ad Actium erat enarraturus, taedium effugere voluit.

Quod *Cytheris* nonnulli tribuerunt, id alii ad continentem transtuliſſe videntur. Nam ex aduerſo inſulae, ad littus Laconicae, in ſinu Boeatico, vbi circa Maleam flexeris, fuerunt aliquando duae vrbes, mox in Boeas collectae, *Etia* vel *Etias*, et *Aphrodiſias*; vtramque ab Aenea conditam fama ferebat, *cum ille in Italiam fugeret et in hunc ſinum tempeſtate fuiſſet delatus.* Nomen alteri a Venere, Aeneae matre, *alteri ab Etide vel Etiade Aeneae* filia. v. Pauſan. III, 22 extr.

Ad eadem loca referendum videtur, quod Dionyſ. I, 50 Troianos a Cytheris ſoluentes in Peloponneſi promontorio amiſiſſe Cinaethum narrat, a quo illud appellatum *Cinaethium*.

Videtur

Videtur idem esse, quod Pausan. III. 22 in eodem sinu Boeatico post Promontorium, Asini maxillam, tradit *Cinadi monumentum:* Ἔστι δὲ καὶ μνῆμα Κινάδου, νεὼς τῆς Μενελάου καὶ ἔτει κυβερνήτης ἦν. Variauit et in hoc fabula.

Alia fuit fabula de Aeneae ad *Arcadiam* accessu et Anchisae in iis locis sepultura. Fuisse scilicet aliquem suspicor poetam, qui haec ita tractasset, aut famam, quae ita haec ferret, vt, cum Samothraciae, adeoque et Troianorum, origines prisca aliqua narratione ad Arcades referrentur (v. Dionys. I, 61, 68, 69, vbi de Penatibus agit, vnde etiam explicanda illa Arcadum et Troianorum συγγένεια c. 50. memorata, quam renouasse dicuntur tum Troiani), Aeneam cum Anchise in antiquas Arcadiae sedes reduceret, cum sors esset data, *vt antiquam matrem exquireret* (vt Aen. II, 96). Certe ex alio Pausaniae loco lib. VIII, 12. f. discimus, *Anchisium montem* (τὸ Ἀγχίσια ὄρος) et *Anchisae sepulcrum* inter Mantineam et Orchomenum Arcadiae monstratum fuisse. *Cum enim in sinu Boeatico,* quem modo nominauimus, *escendissent, Anchises in ea loca quacunque de caussa profectus diem suum obiit ibique est sepultus. — Adiacent Anchisae sepulcro templi, quod Veneri dicatum fuit, ruinae.* Consentanea his occurrunt apud Dionys. Halic. I, 49; nam et ibi pars scriptorum Aeneam in Arcadiam adduxisse memoratur, vt *Orchomenum* et *Nesum* inhabitaret et *Caphyas* conderet, a Capy Troiano dictas (hoc et Strabo habet lib. XIII, p. 608 A, at Stephanus Byz. in Καφύαι a Capy, Anchisae patre), sed alii eum ibi mortuum, alii in Italiam discessisse tradiderant, inter illos quidem *Araethus* (ita enim legendum pro Ἀρίσθῳ, Ἀραίθῳ γράψαντι τὰ Ἀρκαδικά, ex Schol. Apollonii Arg. II, 500, etiam apud Hygin. Astron. II, 1 *Ariethus Tegeates historiarum scriptor* leg. *Araethus.* v. ib. Muncker.), inter hos autem *Agathyllus Arcas*, cuius elegos apponit Dionys. l. c., in quibus Aeneas in vrbe Neso duas filias collocasse iisque relictis in Italiam properasse, in qua Romulum genuerit, memoratur. Emendandus ex illo loco Pompon. Sab. ad III, 276.

Insula *Zacynthus* est ex aduerso Elidis. Etiam ad hanc Aeneam appulisse narrat Dionys. I, 50; et erant Zacynthii quoque cognationis iure iuncti Troianis. *Dardanum enim, Iouis et Electrae Atlantidis filium, duos ex Batea filios suscepisse tradunt, Zacynthum et Erichthonium; quorum alter ex Aeneae maioribus erat, Zacynthus vero insulae conditor.* Omnia haec, etsi fabularum ambagibus inuoluta, eo tamen pertinere videntur, quod Troiani et insulae huius, vt caeterorum locorum,

 incolae

incolae haberent aliquam antiquitus cognationem; erant scilicet, nisi fallimur, omnes ex Pelasgorum stirpe oriundi. Sed de his alibi: *v. Noui Commentar. Soc. R. Sc. Gotting.* T. I, p. 90. De Erichthonio Dardani et Batiae f. Ili fratre v. Apollod. III, 12, 2. *Commorantur hic aliquod temporis spatium Troiani, et indigenarum humanitate inuitati et aduersa nauigatione impediti. Veneri in Templo, quod ibi exstruxerant, sacrificium faciunt, quod ad hoc vsque tempus Zacynthii publice faciunt, et cum alia tum etiam cursus certamina iunioribus proponunt. Victoriae praemium autem accipit is, qui templum primus ingreditur. Cursus autem hic Aeneae et Veneris appellatur; et adstant amborum statuae.*

Faciunt et haec ad poetae nostri artem agnoscendam. Zacynthum ille tantum nomine attigit lib. III, 270; narrationis moram vero fecit nullam nisi in Strophadibus adiacentibus, quippe quas videbat ornatum ex antiquis de Harpyiis fabulis admittere. Porro, quae historia de ludis in insula Zacyntho ab Aenea celebratis tradiderat, ea ad Actium magna cum laude poeta transtulit, vt Augustum, Actiacorum ludorum auctorem, hoc tamquam blandimento demereri videretur.

A Zacyntho *Troiani per altum nauigantes ad Leucadem appulerunt, quem locum Acarnanes adhuc tenebant. Atque hic quoque Veneri templum exstruxerunt, quod nunc est in parua insula inter fossam* (διορύκτα) *et vrbem* (cf. Strabo X, p. 451 D). *Vocatur Veneris Aeneadis templum.* Dionys. l. c. et apud Seru. ad III, 279: *Varro templum Veneri ab Aenea conditum, vbi nunc Leucate* (ita lego pro *Leucatem*), *dicit; quamuis Menander et Turpilius comici a Phaone Lesbio id templum conditum dicant.* Poeta tamen et hoc neglexit vti, Apollinem solum memorauit v. 274. 275, scilicet ne toties templa Veneri condita memorando taedium lectori faceret. *Aniam* ad *Acheloum* (v. Strab. X, p. 450 C) a nemine vidi ad Aeneam vel ad Troianos referri.

At de *Actio* non neglexit poeta. *Cum ad Actium appulissent, ad sinus Ambracii promontorium stationem habuerunt Troiani. Inde in vrbem Ambraciam venerunt, in qua regnabat Ambrax, Dexameni f. Herculis n.* (v. Huds.) *et vtroque in loco huius aduentus vestigia remanent: apud Actium quidem Veneris Aeneadis templum, et prope hoc alterum Magnorum Deorum; quae nunc etiam aetate mea extant,* ait Dionys. l. c. *Ambraciae vero eiusdem deae templum, et Aeneae sacellum, prope paruum theatrum, in quo etiam est parua operis antiqui statua, quae dicitur Aeneae, eamque sacrificiis colebant sacerdotes, quas ipsi amphipolos*

polos vocabant (αἱ καλέμεναι παρ' αὐτοῖς ἀμφίπολοι). Ergo poetae inuento hoc loco debentur ludi ab Aenea instituti, et suspensus clipeus, in cuius tamen consecratione poeta aliquid habuisse videtur, quod sequutus est; Nam Seru. ad III, 287. *Sciendum tamen*, inquit, *hunc clipeum ab Aenea apud Samothraciam in templo consecratum, quod poeta per transitum tetigit.* Deduxere eum in donarii notionem ea, quae Dodonae monstrabantur Troianorum donaria, de quibus statim e Dionysio commemorabo.

Scilicet quod sequitur de appulsu ad *Epirum*, id a poeta diuerso plane ab aliis modo est tractatum ornatumque. Nam apud Dionys. Halic. I, 51 *ex Ambracia cum nauibus quidem Anchises oram legendo Buthrotum Epiri portum subit. At Aeneas et cum eo lectissimi quique totius exercitus, duorum dierum itinere per terram confecto, Dodonam perueniunt, deum consulturi. Atque hic in Troianos cum Heleno incidunt. Accepto deinde de colonia deducenda responso, deo dona Troiana dicarunt, cum alia tum etiam crateres aeneos, quorum nonnulli adhuc supersunt litteris antiquissimis inscripti, quae donorum dicatorum auctores testantur; et quatuor ferme dierum itinere confecto ad classem apud Buthrotum redierunt.* Vides hic, quae poeta ex priorum auctorum narratione in suum vsum conuerterit, et quibus ipse ea variauerit. Heleni occursum eiusque vaticinium v. 374 sqq. a Dodona Buthrotum traduxit, omninoque hic suauissimum episodium de Andromache intexuit. Donaria templi dona discedentium tam ornate exposita peperisse videntur v. 464 sqq. Quominus autem Dodonaeo oraculo, quo quis non parum suauitatis et ornamenti carmini accedere potuisse existimet, vteretur, simile de Delio oraculo iam ante accurate tractatum episodium reuocasse videtur poetam. *Troianos oraculum* (et quidem id, quod ab Harpyiis edi maluit Virgilius v. 255 lib. III de ambesis mensis) *a Dodonaeo Ioue apud Epirum accepisse*, Varro quoque narrauerat Rer. Diuinar. II ap. Seru. ad III, 256. Adiungendus iis alius locus, qui ex eodem libro II petitus esse debet, apud Seru. ad III, 349: *Multi putant*, ait Seruius, *Aeneam* de ea venisse (f. non deuenisse) *ad Epirum, et ibi haec loca per licentiam poeticam esse confcta. Varro Epiri se fuisse dicit, et omnia loca hisdem dici nominibus, quae poeta commemorat, se vidisse. Idem etiam Varro Troiam Epiri ab Aenea, siue a comitibus eius*, Biopatora *nuncupatam docet, vbi Troiana classis Aeneam* (Dodona reuertentem) *expectasse sociosque castra in tumulis habuisse memoratur, quae ex illo tempore* Troiana *appellantur; vnde apparet, diuinum poetam* aliud

aliud agentem verum semper attingere. Egregia grammatici obseruatio. Erat vtique apud Buthrotum collis, in quo Aeneas castra habuerat, *Troia* appellatus (vt Dionys. ap. Hudson. ex Vatic. lectione restituendus p. 40. l. 32), et ad mare *portus Anchisae* dictus (ibid.), vnde, cum templum Veneri et eo loco dedicassent, Ionium mare traiiciunt, habentes secum nauigationis comites ac duces non paucos ex illis oris et cum his Patronem Thurium cum amicis, quorum Patron quidem ad Aluntium Siciliae consedit, reliqui, deductis in Italiam sociis, domum redierunt. Quae in memoriam beneficii huius Romani in Acarnanes contulerint, iam ad III, 500 notaui.

Fit tandem traiectus ad *Italiae* littus. Dicat aliquis, quorsum Aeneas tam longo errore per mare Ionium vsque ad sinus Adriatici oras, vnde mox Italiae littus ac tota Sicilia legenda classe fuit, siue a Virgilio siue ab antiquioribus poetis deductus est, cum a Creta breue ac rectum iter versus Italiam et Latium esset? Sed et tota antiquitas ita tradiderat, et quicunque illo tempore ex Graecia, multo magis ex Asia, soluentes Italiam adire dicti sunt, oram eius Orienti obuersam accesserunt, quippe quae tum Graecis sola erat nota et frequentata; cum remotiora versus Occidentem inter terras tantum non incognitas tum haberentur. Itaque poeta egregie fabulam suam antiquitatis fidei attemperasse videri debet, cum, audito per somnum a Penatibus Italiam esse petendam (v. III, 163 sqq.), ad inferioris Italiae partem exteriorem Aeneas cursum dirigit, nec nisi ab Heleno vate edoctus mente tandem assequitur, ad interiores Italiae oras se a fatis duci. (v. III, 381 sqq.) cf. sup. Exc. XV ad lib. II.

Caeterum etiam in hac errorum Aeneae parte multa fabulosa a Graecis adspersa fuisse intelligitur, quippe quibus hoc erat propositum, vt fabulam multorum ingenio operaque tritam variarent et ornarent; nec argumentum ab eo consilio abhorrens. Et primum quidem narrationes fuerunt variae de occursu modo *Vlyssis* *) modo *Diomedis* **) in hoc Italiae littore; sed

*) Ex M. Octauio Victor. Orig. G. R. c. 12. Lycophr. v. 1242 sq. et al. adde Ryck. de prim. Ital. inc. p. 449. f. Schottus ad Proclum p. 22 in calce Obss. hum. et al.

**) Solin. c. 2. Seru. ad Aen. III, 407 et al. Plutarch. Qu. Rom. T. II Opp. p. 266 C, vbi Aeneas cum sacra faceret, Diomedis occursu caput velauit, morique sollenni caussam et originem fecit. Super Palladio a Diomede Aeneae reddito multa fabulantur seriores Graeci: Malala p. 207. Cedren. Comp. H. p. 135.

ſed breuitatis ſtudio loca tantum indicabimus. Ex antiquiſſimo autem ſcriptore, qui *ſacerdotum Argiuarum recenſum*, *συναγωγὴν τῶν ἱερειῶν ἐν Ἄργει*, ſcripſerat, Dionyſ. I, 72 memorat Aeneam ſtatim ex Moloſſis cum Vlyſſe in Italiam traieciſſe. Singulare plane eſt quod Dictys lib. V. extr. *Ita coactus*, inquit, *cum omni patrimonio a Troia nauigat Aeneas, deuenitque ad mare Adriaticum, multas interim gentes barbaricas praeteruectus: vbi cum his, qui ſecum nauigauerant, ciuitatem condit, appellatam Corcyram Melaenam.* Sed de inſula hac ſinus Adriatici accuratius diſpiciemus ad Apollon. Arg. 571.

Traiectu ad Italiae littus circa promontorium Sallentinum vel Iapygium facto ſecundum Virgilium III, 530 ſqq., *Portum Veneris* ad Caſtrum Mineruae ſubeunt Troiani et Palladi Iunonique ſacra faciunt. Similia prorſus inuenies ap. Dionyſ. Hal. I, 51, qui et haec habet, in locis his Italiae, quae Aeneas praeternauigauerat, *aduentus ſui multa eum reliquiſſe veſtigia cum alia tum etiam phialam aeream in templo Iunonis litteris antiquis Aeneae nomen, qui deae donarat, declarantem.* Templum hoc *Iunonis Laciniae* eſt infra Crotonem. Fuit et in his locis *Siris* olim vrbs Troianorum colonia credita, mox Heracleenſium nauale, in qua Palladium Iliacum dedicatum indigenae monſtrabant. v. Strabo lib. VI, p. 264 A.

Tandem in *Siciliam* perueniunt Troiani et ad *Drepana* eſcenſum faciunt. Sed de his alio Excurſu agetur ad lib. V.

EXCVRSVS II
De Errorum Aeneae annis.

III, 8 *Vix prima inceperat aeſtas Et pater Anchiſes dare fatis vela iubebat.* Etſi in poeta temporum rationes ſubtiliter exigere velle importunum foret, multo magis, ſi tacite ea praetereat aut minus definite apponat ipſe poeta: ſi tamen temporum momentis vel cardinibus expreſſe adiectis ſemel animum ad haec conuerterit, ne temere id feciſſe videatur, ipſi vtique curandum eſt diligentiſſime. Sed habet etiam ad multa Aeneidis loca inprimisque huius libri declaranda magnam vtilitatem, vt errores Aeneae in annos ſuos dispertiri poſſis, et doctrinae exquiſitae Virgilii pars non exigua ea re continetur. Pendet autem tota fere annorum ratio ex illo verſu lib. I, 755 *Nam te iam ſeptima portat Omnibus errantem terris ac fluctibus aeſtas*, tum ex iis verbis, quae ſupra adſcripſimus, III, 8, quo tempore Aeneas Antandro ſoluerit. Scilicet

a. C. N.		Errorum Aeneae
1184	Troia capta	a. 1

 Eſt

Est is e vulgari computandi ratione a. M. 2820. P. I. 3530. — ante primam Olymp. a. 408 ex Eratosth. Canon. et annus 434 sec. Marmor Arundel. — tandem ante V. C. annus 431. Firmarunt annum viri docti adeo calculis astronomicis: quibus vir acutiss. *Gibert* adiecit nuper eclipsin XXVIII Augusti a. ante C. 1185 adeoque anno, qui excidium vrbis praecessit, factam: quam quaerebat in coelo post Sarpedonis mortem obscurato Iliad. π, 567. Troiae excidium paullo ante solstitium aestiuum incidisse, miro consensu tradit vetus Graecia, mense quidem Thargelione, etsi in die non satis sibi constant. v. inprimis nobilissimum locum ex vetere Euripidis Scholiaste seruatum ab Vrsino ad Aen. II, 255, et a Scalig. de Emend. temp. lib. V excitatum (v. sup. p. 277 f.), add. Dionys. Halic. I, 63. (p. 51. Sylb.) Plutarch. in Camillo p. 138. B. a pluribus iam laudatos, inprimis Scaligero, Petauio, Dodwell. de Cyclis p. 805, adde Ryck. de prim. Ital. Colon. p. 431. Nos Marmor Arundelianum sequuti noctem inter XXIII et XXIV Thargelionis ponemus, h. e. inter XI et XII Iunii. Pomponius quidem Sab. ad Aen. II, 801 mense Martio direptam vrbem narrat, nescio quo auctore, sed leui certe et indocto.

Luna circa mediam noctem oriente Achiuos ex insidiis progressos iam Lesches in Iliade parua ediderat: Νὺξ μὲν ἔην μεσάτη, λαμπρὴ δ' ἐπέτελλε σελήνη, quod Virgilius expressit II, 250 *Vertitur interea coelum* etc., et 255 *tacitae per amica silentia Lunae*. Hinc omnino ad plenilunium, quod tamen aliquot dies iam praecedere debuit, retulere Troiae excidium chronographi. v. Clemens Alex. Strom. I, p. 321 sq. (139). Scaliger de Emend. temp. lib. V. p. 378. Dodwell. de Cyclis Graec. p. 808, et post hos multi alii, etiam Burmann. cum Seru. Cerda aliisque ad Aen. II, 255.

Achiui quidem hac ipsa aestate littore Troiano soluunt, sed inter varias contentiones exortas paullo serius quam factu opus erat, ne in ventos Aquilones statos, etesias vocant, qui hac anni parte in his plagis maris Aegaei flare solent, inciderent; itaque classis misere tempestate est disiecta. Ita quidem mihi ea de re videtur statui posse. Homerus, vt mirationem maiorem faciat, Odyss. γ et δ calamitatem hanc Palladis irae et Achiuorum dissidiis moxque Neptuni odiis recte tribuit. His iisdem ventis, eodem anno, Vlysses (v. Od. I, 67 sq. 80 sq.), altero Aeneas, versus Libyae littora sunt delati; iisdem, sed anno demum octauo post, Menelaus per XX dies in littore Aegypti ad Pharum tenebatur Odyss. δ, 351. 475. cf.

Wood

Wood on the original Genius of Homer p. 55. Incipiunt autem constanter spirare circa XVII Kal. Aug., cum iam decem dies ante exorti sint: v. Plin. II, 47. Iidem etesiae esse videntur, qui in fabula Aristaei commemorantur: de quibus v. Apollon. II, 516. 525 et ibi Schol. In hiemem igitur, nisi procellosum tempus intelligas, dilata Graecorum nauigatio dici nequit. Tradita haec accuratius fuerunt haud dubie a veteribus, vti ex Dictye colligo lib. V, 8, vbi in paciscendo cum Antenore Vlysses vrget, *tempus ad nauigandum idoneum praeteruolare*, et V, 16 *vrgente nauigii tempore*, et c. 17 pr. — *veriti, ne per moram, interuentu hiemis, quae ingruebat, a nauigando excluderentur*.

At Aeneas, qui capta Troia se in montem Idam cum suis receperat, ab australi parte versus Antandrum descendit, inque huius vrbis portu classem facit. In classe facienda et instruenda hiems consumitur, lib. II, 5, 6 *classemque sub ipsa Antandro et Phrygiae molimur montibus Idae*. Secundum Dionysii Halic. I, 63 calculos, iam autumni *) huius anni initio Troiani Hellespontum traiiciunt et in Thracia hiemem exigunt, ad historiae veritatem haud dubie propius; sed hanc deserere recte potuit poeta. Ab omnium caeterorum fide recedit, quod ad Aen. III, 8 Seruius ex Palaephato (qui iunior ille, Τρωϊκῶν auctor esse videtur, v. ad lib. II Exc. I p. 275) notat, *capto Ilio Aeneam post triennium nauigasse*.

Antenor interea et ipse discessum parat, et iter quidem, quod et Aeneas facere decreuerat, versus Italiam instituit. Si quaeras, quomodo in hoc consilium vterque deuenire potuerit, cogitandum est, illo tempore terras Europae occidentales Graecis Troianisque fuisse eodem loco, atque Europaeis ante haec duo saecula et quod excurrit, Americam. Tenebant autem Graeci tum omnia maris Aegaei littora, vt adeo nisi in Ionio receptus esset Troianis nullus.

a. C. N.	a Troia capta	Error. Aeneae
1183	a. 1	a. 2

Aen. III, 8 *Vix prima inceperat aestas — Litora cum patriae lacrimans portusque relinquo, Et campos vbi Troia fuit. Feror exsul in altum.*

Primum

*) Dionys. quidem τῷ ἐξῆς ἔτει, πρώτῳ δὲ μετὰ τὴν ἅλωσιν· sed vtitur ille anno Attico nono, qui a nouilunio, quod a solstitio aestiuo proximum est, initium habet et cum annis adeo Olympicis, qui et ipsi inde ducebantur, conspirat.

Primum quidem cursum in Thraciam tenuit: III, 13 sqq. — 68 *Terra procul vastis colitur Mauortia campis. Thraces arant.* condit hic in littorali plaga vrbem, *Aeneadas*: v. 16 — 18, quod de *Aeno* Thraciae ad Hebri ostia accipiendum esse, Excursu I ad h. l. vidimus.

Parabat Aeneas Veneri, Ioui, aliisque diis sacrum, quo cum ad aram velandam frondes ex proximo virgulto peteret, prodigio sanguinis ex ruptis ramis fluentis moxque vmbrae Polydori monitu, inferiis ei factis, terra excessit; quod non nisi vere sequente factum.

Hiemem in Thracia (h. e. Pallene) a Troianis exactam, etiam Dionys. ex communi ratione tradit I, 49 et 63, etsi superioris iam anni; nam huius anni hiemem in Sicilia ab iis consumtam ponit; vt adeo sequente anno secundo a Troia capta ad agrum Laurentem peruenerint. Et hanc rationem sequuti sunt alii: vt L. Cassius Hemina ap. Solin. c. 2.

a. C. N.	a Troia capta	Error. Aeneae
1182	a. 2	a. 3

Inde vbi prima fides pelago, placataque venti Dant maria etc. Aen. III, 69. Vere ineunte, ἔαρος ἀρχομένου, mari patefacto, versus Archipelagum nauigant, Delum perueniunt. Ab Anio Anchisae hospite benigne excepti Apollinem consulunt; a quo cum antiquam matrem exquirere, h. e. eam terram repetere, iussi essent, vnde maiores Troianorum progressi ad Troiae loca olim peruenerant, Anchises eam Cretam interpretatus, vnde Teucrum ad Troadem appulisse a maioribus acceperat, eam petere iubet. Ad hanc igitur insulam bona spe alacres cursum dirigunt, II, 73 — 131. Idomeneus iam tum Creta erat a suis expulsus v. 121. Condunt hic vrbem *Pergameam*, instruunt domos, colunt agros, et terra se a fatis monstrata nunc tandem potitos esse laetantur, v. 132 — 137.

Inter haec annus vnus et alter exire debuit; neque aliter numerus ille septenarius annorum confici possit, nisi ita statueris. Igitur

a. C. N.	a Troia capta	Error. Aeneae
1181	a. 3	a. 4

In noua colonia Cretae consumitur. Interea

a. C. N.	a Troia capta	Error. Aeneae
1180	a. 4	a. 5

siccitas agrorum, aeris grauitas, lues corporibus infesta. Cum iterum Phoebum in Delo consulere vellent, Aeneam per somnum docent Penates, non Cretam sed Italiam sedem

a fatis destinari. Itaque paucis in colonia relictis iterum naves conscendunt, III, 137 — 191.

Euecti in altum graui tempestate opprimuntur, vt procellosum in his plagis mare esse solet (v. Not. ad III, 192). Quarto die ad Strophades, quae Ionii maris insulae occidentali Peloponnesi littori obuersae sunt, appulsi, cum ab Harpyiis vexarentur, accepto a Celaeno vaticinio, iterum hinc soluunt, III, 192 — 267 et alias huius maris insulas praeteruecti Actium in sinu Ambracio perueniunt. Hic lustratio et Ludi habiti, III, 268 — 283. *Interea magnum Sol circumuoluitur annum, Et glacialis hiems aquilonibus asperat vndas* v. 284. 285.

a. C. N.	a Troia capta	Error. Aeneae
1179	a. 5	a. 6

Transacta apud Actium hieme Epiri littore lecto ad Buthrotum escendunt, vbi praeter omnem expectationem in Helenum cum Andromache incidunt. Aliquantum temporis cum ipsis commorati, accepto nouo ab Heleno vaticinio, iterum nauibus in altum deductis (III, 286 — 505) praeter montes Ceraunios prouehuntur, cumque per noctem littorum tuta subiissent, altero mane Italiam conspiciunt, 506 — 529.

Traiectu facto Portum Veneris paullo supra promontorium Sallentinum vel Iapygium dictum subeunt, et Palladi Iunonique sacra faciunt, 530 — 548.

Mox sinum Tarentinum, oram Bruttiorum, et Siciliae fretum praeteruecti in Cyclopum littore escensionem faciunt; sed recepto Achemenide, qui ab Vlysse relictus fuerat (Vlysses igitur paullo ante, et quidem, quod poetae praeter Homeri fidem ponere licuit, ante tres menses v. III, 645 in his littoribus errauerat), Polyphemi metu classem iterum expediunt, et littus Siciliae orientale et australe praeteruecti in occidentali littore supra Lilybaeum promontorium Drepani portum ad Erycem intrant. Hic dum a longis erroribus recreant se, sub aestatis exitum (cf. an. seq.), Anchises moritur, III, 549 — 714 *).

a. C. N.	a Troia capta	Error. Aeneae
1178	a. 6	a. 7

Vere

*) In temporibus, quae nunc succedunt, ordinandis magnam difficultatem iniecit ipse poeta, qui discessum e Sicilia et accessum ad Africam septimo errorum anno factum diserte memorat v. extr. libri I *nam te iam septima portat Omnibus errantem terris et fluctibus aestas*: idem tamen reditum in Siciliam hoc eodem anno septimo factum narrat lib. V, 626 *Septima post Troiae excidium iam vertitur aestas.* Atqui alia passim in Aeneide occurrunt, quae commodiorem interpretationem habent, si diuersis annis

Vere, vt e ſequentibus probabile ſit, quando nauigandi tempus aderat, claſſis Aeneae e Sicilia ſoluit verſus Tyrrheniam et Latium. Ab hoc demum tempore res Aeneide comprehenſae exordium habent: v. lib. I, 34 ſqq. Vix illa altum tenet, cum ſubito grauiſſima tempeſtas orta, quam poeta ab Aeolo Iunonis rogatu immiſſam prodit, verſus Africam naues reiicit; ſex circa Aegimuri Aras, ex aduerſo Carthaginis, partim ſcopulis partim arenarum vadis illiſae, vna a mari hauſta, omnes a ventis fluctibusque admodum vexatae, ſubſidente tandem tempeſtate vix in Africae littus ſed diuerſis partibus eiiciuntur (I, 34—158). Aeneas quidem cum ſeptem nauibus (I, 170 et 383) inter Apollinis et Mercurii promontoria, qui nunc Tunitanus ſinus eſt, portum ſubit, ad Aquilariam, obiectu inſulae, quae altera ex Aegimuri Aris eſſe videtur, a ventis tutum (v. Excurſ. ad I, 159 ſq.) Altero die ad exploranda loca digreſſus et a matre Venere, ſub Nymphae ſpecie obuia facta, confirmatus animo, nouam vrbem Carthaginem de colle vrbi imminente proſpicit. Degreſſus inde dum in nouo Iunonis templo opera ſingula contemplatur, Dido regina eo procedit, a qua benigne Aeneas excipitur moxque ſocios cum parte claſſis, quam deſiderauerat, recuperat (I, 159 — ad f. libri), caſus ſuos mox narratione exponit (lib. II et III).

Geſta haec anni huius vere; quod conſtat, ſi cum lib. V, 626 ſq. compares illa: *Nam te iam* ſeptima *portat Omnibus errantem*

annis iſtas res geſtas eſſe ponas. Nolo in exponenda difficultate otium conſumere, quam iam veteres verſauere. v. Seruium ad lib. V, 626, cuius nota tandem in his verbis ſubſiſtit: „Ergo „conſtat, quaeſtionem hanc vnam eſſe de indiſſolubilibus; quas „non dubium eſt emendaturum fuiſſe Virgilium.„ Si quis itaque poetam in tempore Aeneidi ſuae conſtituendo ſui parum memorem fuiſſe dicat, non multum habeo quod reponam. Certe illud male habet, quod poeta temporis notas diſertis verbis appoſuit, quas, ſi abfuiſſent, nemo deſideraturus aut in hanc quaeſtionem deſcenſurus fuiſſet. Etſi vero expediri illa nequit, et in vtraque ſententia magna difficultas manet, alterutrum tamen ſumendum eſt, aut ſub finem anni autumno exeunte Aeneam ad Africam acceſſiſſe, et altero anno primo vere diſceſſu facto in Siciliam reuerſum eſſe; aut vere demum ſequentis anni ſoluiſſe Aeneam ex Sicilia, Carthaginem appuliſſe et eadem aeſtate in Siciliam rediiſſe. Hoc ſi ſequare, ſaltem verſuum iſtorum ratio ac ſententia conſtat. Igitur, dum meliorem rationem aliquis docuerit, teneamus hoc. Certe Catroeum, quem ad lib. V pr. de his diſputaſſe videmus, omnia ad lubitum fingentem audire piget.

vrdntem terris ac fluctibus aestas, I, 755. 756. Itaque I, 31 — multosque per annos *Errabant acti fatis maria omnia circum.*

Desidet aliquot menses apud Didonem Aeneas, tandem deorum monitu hac ipsa aestate ex Africae littore soluit, ingruente tamen illo tempore, quo turbari ventis mare solet. Versus sunt hi: IV, 52 *quassasque innecte morandi, Dum pelago desaeuit hiems, et aquosus Orion, Quassataeque rates dum non tractabile coelum.* Mox 193 *Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fouere* etc., tandem v. 369 *Quin etiam hiberno moliris sidere classem, Et mediis properas aquilonibus ire per altum.* Facile ex his colligat aliquis, hiemem apud Didonem fuisse exactam, nec nisi sequente vere hinc discessisse Troianos. In adstruenda hac re multus est Bargaeus. v. Io. Mich. Bruti Epp. Cl. Viror. p. 75 sqq. Possis etiam, quod alii, v. c. Catroeus, faciunt, ita statuere, sub anni superioris exitum Aeneam ad Carthaginem accessisse ibique hiemem exegisse. Sed neutra harum opinionum difficultatibus caret. Nam sic poeta sibi ipsi aduersaretur, qui *septima aestate* Africam adiisse, et *septima aestate* item Siciliam repetiisse diceret eos, qui diversis tamen annis hoc et illud fecissent. Nec loca, quibus *hiems* memoratur, necessario ad brumale tempus ducunt. Sed primo loco de tempestate agitur, qua Aeneas ad Carthaginem fuerat appulsus; est enim dies ab aduentu secundus; neque altero loco hiems aliter accipienda, quam de tempore procelloso, quod, quale fuerit, tertio loco apparet, *hiberno sidere* et *aquilonibus*; qui esse possunt illi ipsi stati venti, etesiae dicti, quos paullo ante ad a. 1 medio Iulio et Augusto flare diximus. cf. Not. ad I, 535. Etiam lib. IV, 429, 430 *extremum hoc miserae det munus amanti, Exspectet facilemque fugam ventosque ferentes.* Nec *Orion* lib. I, 535. IV, 52 aliam quam tempestatis ortae significationem habet. cf. Seru. ad V, 626, et Cerdam ad e. l.

Soluit igitur Aeneas Carthagine; vento tamen aduersante cursum versus Italiam non tenet, sed ad Siciliae littora delatus apud Erycem iterum in terram escendit, lib. V, 1 — 34. Hic anniuersarias patris Anchisae Manibus inferias facit et ludos funebres instituit V, 35 — 603. Tempora ex his colligas v. 46 *Annuus exactis completur mensibus orbis*, et 626 *Septima post Troiae excidium iam vertitur aestas* etc. Interea Troianae mulieres longi erroris taedio victae, vt tandem in Sicilia considendum esset, classem incendunt; quatuor naues combustae, reliquae reparatae. Tum Aeneas, relicta apud Acesten comitum parte, qui Aegestam seu Segestam incolant,

lant, cum meliore parte naues soluit versus Italiam et hac ipsa aestate Tiberina ostia subuectus in agrum Laurentem escendit. Sed de his alio loco videbimus. Ad hunc autem annum sub aestatis exitum haec esse referenda, ex his patet: Ludis apud Erycem altero ab escensione die (V, 42) indictis inferias (V, 42 — 103) dieque nono ludos faciunt (104 sqq.); hoc eodem die classis cremata. Ad eam reficiendam et nouam vrbem designandam nouem dies dati v. 762. Proximo die discedunt v. 763 sqq.

Quae poetam impellerent, vt in plures annos dispesceret Aeneae errores, qui secundum historiae fidem altero vel tertio anno absoluti fuerunt, meo qualicunque iudicio videntur fuisse plura. Primum quidem, quod maiorem facit admirationem et ipsum hoc, quod non vno alteroue anno sed per septem annos continuos heros Aeneas fatis aduersis fuit iactatus; aemulatus porro est poeta errores Vlyssis; et poterat omnino maiorem rerum casuumque varietatem intra tale tempus congerere et includere; multa contra ex historia τῶν Νόστων, de casibus Achiuorum, seriore nonnullorum in patriam reditu, infelici Agamemnonis fato, Pyrrhi caede et Heleni regno Epirotico (III, 295 sqq.), de coloniis Achiuorum in Italiae littore, memorare non potuisset, nisi Aeneae errores in aliquot annos dispertitus esset. Tandem hoc ipso inuento cauit poeta, ne rem parum probabilem narrare videretur, qui factum esset, quo minus Troiani in Achiuos domum reduces inciderent, qui tamen et ipsi a Troia soluentes Thraciam petierant, aut, ne Vlyssis nauibus occurrerent, quae tamen eodem mari, iisdem erroribus, ad eadem fere littora ferebantur.

EXCVRSVS III

III, 49. De *Polydoro* narratio haec Tragicis forte debetur. Certe variis modis ab iis fuit ornata, vt vel ex Seruio ad h. l. et Hygino fab. 109 intelligitur: namque ad Ilionen sororem Polymnestori nuptam missum eum educandum illi narrant; porro a rege ignaro filium ex Ilione susceptum fuisse necatum pro Polydoro. Homerus vtique aliter, apud quem Polydorus ab Achille occiditur Iliad. υ, 407 sqq. Virgilius ante oculos habuit Hecubam Euripideam, in ipsis adeo verbis, statim a principio. cf. Not. ad v. 22 sq.

EXCVRSVS IV

III, 73—77. De Delo. *gratissima tellus Nereidum matri et Neptuno Aegaeo.* Appellatur ita non simpliciter, quatenus insula; ita enim locus langueret; sed respectu ad antiquiorem fabulam, quae nunc quidem satis expediri non potest. Servius tamen: *Postea*, inquit, *supplicante Ioui Latona, leuata superferri aquis coepit. Haec primo Neptuno et Doridi fuit consecrata, postea — Latonae — littoribus susceptа est.* Similiter Strabo VIII, p. 574 A, Delum primo Neptuno sacram, mox Latonae pro Calauria cessam, ex antiquis poetis narrat. Quem locum cum aliis coniecturis iam occupatum video a Viro doctiss. in Exerc. de Delo Misc. Obss. Vol. VII, p. 79. Omnino mihi videor Graeci poetae vestigia et ipsa verba in hoc versu 74 animaduertere: Νηρῆός τε δάμαρτι Ποσειδάωνί τ' ἄνακτι, vel Ποσειδάων' Αἰγαίῳ, in hunc vel similem modum. Multorum autem carminum argumentum olim fuit Delus. v. laud. Exercit. p. 3, et noster supra Georg. III, 6 *Cui non dictus Hylas puer et Latonia Delos?*

In iisdem versibus Apollo Delon — *Errantem Gyaro celsa Myconoque reuinxit*, si elegantiam poetarum sequaris, *celsa Mycono*, epitheto posteriori voci adiecto, iungenda videntur. Sane Ouidio quidem Met. VII, 463 *humilis Myconos* dicta. Scilicet insula omnis *alta*, quatenus mari eminet, et *humilis* aliarum insularum respectu; etsi interdum ista ipsa epitheta modo ad littorum alta promontoria et scopulos montesque, vel laeue et leniter accliue littus, modo ad interiora (v. c. χθαμαλὴ Odyss. κ, 196) spectant, modo, quatenus e longinquo vel e propinquo spectatur terra nauigantibus. Sic inf. III, 522 *cum procul obscuros colles* humilemque *videmus Italiam.* — *Gyaro celsa* iunxit auctor Epigrammatis, inter Petronii fragmenta, repetiti nuper in Anthol. Lat. p. 460, quod totum ex h. l. expressum, quem cum eo docte comparauit Cl. Editor. Sed forte is antiquum verborum ordinem in suo libro habuerat: *Mycono celsa Gyaroque*, v. Var. Lect. Aliam loci imitationem dabit Statius Theb. III, 438. Delum caeteris insulis *humiliorem* esse, Wheelerus docuit *Journey into Greece* p. 58.

EXCVRSVS V

Teucri et Teucrorum e Creta origines.

III, 102 sqq. *Creta Iouis magni medio iacet insula Ponto; Mons Idaeus vbi — Maximus vnde pater — Teucrus Rhoeteas primum est aduectus ad oras.* Locus inter classicos de Cretae et de Troadis originibus. Vt Apollinis Oraculum ad Italiam spectans de Creta interpretaretur, facile induci poterat senex Anchises. Nam et omnino inter Cretam et Phrygiam origines fuerunt communes, et Phrygiae minoris, seu Troadis, conditores, Teucri (secundum alios etiam Dardanii) e Creta ortum habuere; accedit, quod aut in Cretam sacra et religiones Dactyli Idaei transtulerunt ex Phrygia, aut Phryges accepere religiones a Curetibus seu Corybantibus ex Creta. Nam vtrumque traditur. Locus classicus ap. Strabon. lib. X, p. 466 sqq. Diodor. V, c. 64 sqq. A nostro proditum: e Creta cum Teucro sacra Cybeles, et quidem mystica, esse traducta: *Hinc mater cultrix* etc. Repetiti autem communi opinione Teucri natales ex Creta; etsi Attici scriptores, Phanodemum Dionys. Hal. I, 61 excitat, suae Atticae eos vindicabant. Multo sapientius illi, qui, Scamandri fluvii et Nymphae Idaeae filium eum prodentes (v. Apollodor. III, 12, 1), indigetem et ignotae originis significare voluerunt, a quo exceptus Dardanus filiam Batiam (Βάτειαν) et regnum, h. e. agrum, quem ipse tenebat, obtinuit.

EXCVRSVS VI

De Dardani originibus ex Arcadia vel ex Tyrrhenia et vrbe Corytho.

III, 167—171. — *hinc Dardanus ortus, Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum — Corythum terrasque requiras Ausonias.* Traduntur de Dardano tam diuersa, vt, in quo adquiescendum sit, non facile inuenias. Inuestigemus paullisper fabulae vestigia, ac diuersitatem ad caussas et genera certa reuocemus.

Homerus Iliad. v, 215 simpliciter *Dardanum, Iouis filium, Dardaniam ante Ilium condidisse* tradiderat.

Electram matrem addidere alii, Atlantis filiam, vt Lycophron (v. 1302 sqq.) ap. Schol. ad e. l. et Apollod. III, 12, 1. Vterque rem ita exponit, vt Dardanus, cum in Samothrace vixisset, in obiectam continentem, Troadem, traiecerit, et a Teucro

a Teucro hospitio filiaeque Batiae (Arisben Lycophron appellat l. c. cum aliis v. Steph. Byz. h. v.) matrimonio exceptus, Dardaniam vel Dardanum (de nomine v. Munk. ad Hygin. f. 275) condiderit. cf. Not. ad Apollod. III, 12, 1. Traiectum ratibus, σχεδίᾳ, factum caussamque modo fratris Iasionis, nam sic alii scribunt pro Iasio, mortem, modo diluuium factum memorant cum iidem tum alii; v. Conon Narrat. 21. cf. Schol. Lycophr. v. 73. Eustath. ad Iliad. υ, p. 1204, 1252, qui sua ex isto petiit, et p. 351. Nonnus Dionys. III, 215 — 219, de quo loco v. Salmas. de L. Hellenist. P. II, c. 1, p. 333.

Quae adhuc perstrinximus magis quam exposuimus, *Samothracum* fuere *fabulae;* hoc intelliges ex Diodor. V, 48. 49, et IV, 75. Strab. VII, p. 331. Dionys. I, 68. 69.

Quandoquidem Dardanus ex Electra, Atlantis f. fuit susceptus, cuius natales ad Cyllenen, Arcadiae montem, referuntur, cuiusque omnis fabula Arcadiam tamquam sedem habet (v. Apollod. III, 10); accidit, vt etiam Dardani origo ad Arcadiam referretur. *Graeci et Varro Humanarum Rerum Dardanum — de Arcadiae vrbe Pheneo oriundum dicunt*, ait Seru. ad III, 167, et *secundum Arcades* totam fabulam exponit disertissime Dionys. Halic. I, 61.

Ex Arcadia Pelasgos Italiam incoluisse satis constat; translatus cum iisdem mythus Arcadum et origo Dardani *in Italiam*. Nunc Corythus aliquis excitatur; cuius vestigium in Arcadia non reperi, nisi in Tegeatarum demo Corythensium apud Pausan. VIII, 45. Atque hac in eum modum exornata fabula Virgilius egregie est vsus ad argumentum suum summae vetustatis auctoritate ornandum. *Dardanus* scilicet et *Iasius* frater *ex Tyrrhenia* et quidem *a Corytho*, vel Corythi sede, oriundi. Dardanus quidem Samothraciam et mox Phrygiam adiit, Dardaniamque condidit. Hactenus Virgilius III, 167 sqq. VII, 207 sqq. VIII, 134. Copiosius fabulam exponit Seru. ad e. l. et Pompon. Sab., qui Diodorum exscripsit. De Iasio v. Muncker. ad Hygin. f. 270, et Astronom. II, 4.

Corythum, Etruriae quae vrbs sit, in controuersiam venit, sed satis iam Cluuer. Ital. ant. p. 590 sqq., et nuper Gorius a Burmanno iam laudatus Inscr. Etrur. Tom. II, p. 364, qui tamen Cluuerium fere sequitur, argumentis idoneis euicerunt, esse eam *Cortonam*. Quae cum varie olim scriberetur,

habe-

habereturque vrbs Etruſcorum antiquiſſima: vid. Dionyſ. I, 20. 26 (at in Herodoto I, 57 Cortonae nullus locus eſſe poteſt, et mera ſomnia continet Ridolf. *Venuti* libellus de antiqua Cortona in *Diſſ. dell' Accad. di Cortona* T. IV, N. 1); nominis ſimilitudo facile ad Corythum, Dardani patrem, ducere potuit, quaſi is vrbem condiderit eique imperauerit. Hinc inter reges et conditores Tyrrhenorum cenſeri coepit Corythus; vnde poeta *Corythi vrbes* pro Tyrrhenia lib. IX, 10. X, 719, et eo, quem ſupra poſuimus, loco: *Corythum terrasque requirat Auſonias.*

In recentioribus paſſim interpp., v. c. ad III, 167, multa perperam traduntur, quae ex Anianis fabulis petita deprehendi. Ad Graeculorum commenta pertinet, quod de galea Dardani (κόρυς) perſtrepunt, et quod Corythum Tyrrheniae ad Paridis ex Oenone filium referunt, quodque Dardanum ex Creta, vnde Teucer profectus erat, repetunt, vel ad Idam et circa Scamandrum natum affirmant, et plura alia. Quam vellem, multas fabulas in hunc modum detexi liceret!

Vt autem iis adoleſcentibus, quibus libri, vnde haec peti poſſunt, non ad manus ſunt, ad intelligendum haec omnia ſatis ſint obuia, progeniem Dardani et hic ſecundum Homer. Iliad. υ, 214 ſqq. Dionyſ. Halic. I, 62 et Apollodor. III, 12 repetere non pigebit. cf. Diodor. IV, 75. In iis tamen, quae ab aliis diuerſe traduntur, v. c. a Dicty lib. I, c. 9, hic non morabimur.

Dardanus ex Batia, Teucri f., *Ilum* et *Erichthonium* ſuſcipit. Ilus ſine prole moritur.

Erichthonius ex Callirrhoe Scamandri, vt Dionyſ., vel ex Aſtyoche Simoentis f. creat *Troem*; a quo *Troes* dicti.

Tros ex Callirrhoe Scamandri, vt Apollod. (ex Acallaride, Eumedis f. vt Dionyſ.) *Ilum*, *Aſſaracum*, *Ganymedem*, cum *Cleopatra* generat. Iam:

Aſſaracus Hieromneme Simoentis f. vel Clytodora Laomedontis f.

Capys Themis Ili f. vel Nais nympha.

Anchiſes — Venus

Aineas

Ili autem, a quo *Ilium* conditum, progenies *Laomedon; Laomedontis Priamus*, cum *Tithono*, Hesione et aliis; *Priami Helenus*, *Deiphobus*, *Paris*, *Hector*, *Troilus*, *Polites* etc. *Ilione*, *Creusa*, *Laodice*, *Cassandra*, *Polyxena* etc. cf. Not. ad Apollod. III, 12.

EXCVRSVS VII
De Harpyiis.

III, 209 sqq. *De Harpyiis* fabula antiquissima, quippe iam Hesiodo Theogon. 267 memorata, qua meteori vel procellosi venti genus aliquod dearum specie induisse videntur primi homines: vnde cum Iride e Thaumante et Electra natae ferebantur: ibid. et Apollod. I, 2, 6; data hinc *Harpyia Podarge* in coniugium Zephyro ap. Homer. Iliad. π, 150, vbi ea βοσκομένη λειμῶνι παρὰ ῥόον Ὠκεανοῖο (adeoque monstri similis, dicta tamen dea, vt Echidna, Typhon et al.) peperit Zephyro Xanthum Baliumque, Achillis equos: suaui commento, ad celeritatem equorum horum declarandam. Allusum autem ad eandem fabulam in illa narratione, qua equi in Lusitania ex Fauonio concipere narrantur: sup. ad Ge. III, 273. Ad priscam illam Harpyiarum notionem spectat, quod Vlyssem mari iactatum ἅρπυιαι ἀνηρέψαντο Odyss. α, 241, vt alias ἀναρπάξασα θύελλα Ὤχετο φέρων. Multo magis manifesta res ex Odyss. υ, 77 comparato v. 63. 66 (cf. Eust. ad illa loca), vbi Pandarei filias (de quibus v. ad Apollod. p. 843) euanuisse ex hominum conspectu declarare volebat poeta: Τόφρα δὲ τὰς κούρας Ἅρπυιαι ἀνηρέψαντο. v. Pausan. X, 30 pr. Sequutus hoc est Sophocles Philoct. 1120—1122. In sequioribus poetis mira fabulae varietas; hoc est, saepe et a multis fabula tractata et pro cuiusque ingenio vel argumento ornata et variata. Primum Argonauticorum scriptores, quorum magnus fuit numerus, de Harpyiis narrationem (Orphicorum tamen auctor eam omisit) intexuerunt, et quidem in Phinei historia. Itaque adhuc in Apollon. II, 178 sqq. 232 sq. copiose tractatam videas, nec non in Valer. Fl. IV, 425 sqq. adde Apollod. I, 9, 21 sqq., vbi cf. Not. p. 190 sq. Diodor. IV, 13 et h. l. Seru. cum Pompon. Sab. Hinc alii poetae aliis argumentis, vt h. l. Virgilius Aeneidi, eam fabulam inseruere, et ex iis quidam ita, vt iniuste factorum vltrices, tamquam Diras ac Furias, exhiberent, vt h. l. 252; quo factum, vt confusas passim cum his ipsis vi-

 deas:

deas: etsi Homerus diserte eas distinxerat: Odyss. υ, 77. 78. Hoc vnum recte traditum in extrema parte notae Servianae et in nota Cerdana. cf. inf. ad XII, 845. Iecimus fundamenta fabulae accuratius forte in Comment. ad Apollon. Rhod. dispescendae et dilucidandae. Vanis etymologiis implicitam rem nuper vidimus a Martorello super Colon. Euboic. Neapolim deducta p. 49 sqq. Caeterum mireris forte, tam casto, h. e. tam exquisiti circa τὸ καλὸν καὶ πρέπον sensus et subtilis iudicii poetae fabulam tam parum iucundam potuisse probari. Cui enim non mouet nauseam *foedissima ventris proluuies* et *contactuque omnia foedant Immunda* et *teter odor?* Enimuero talium rerum iudicia diuersis in populis, diuerso aeuo, admodum diuersa esse solent; quod Homius meminisse debebat, et a Lessingio olim monitum est. Tum ea, quae vetustatis auctoritatem habent, in talem censuram vix veniunt. Et habuit Virgilius, quem sequeretur, Apollonium II, 187 sqq. cf. Exc. XVI ad v. 623 sqq.

EXCVRSVS VIII
Vaticinium de mensis ambesis.

III, 255 — 258 *Sed non ante datam cingetis moenibus vrbem, Quam vos dira fames nostraeque iniuria caedis Ambesas subigat malis absumere mensas.* Vaticinium hoc fuit inter veteres Graecos et Romanos celebratissimum, quod iam in Disquis. de inuentis a poeta rebus attigimus; etsi diuersum apud alios auctorem habet. Nam Anchisae iam olim a Venere datum esse, e L. Iulio Caesare et Q. Lutatio tradit Victor O. G. R. 11, vnde etiam παλαιὸν θέσπισμα vocat Lycophr. 1250—1252. Aeneae autem siue a Ioue Dodonaeo (Varro Rer. Diu. lib. II ap. Seru. ad III, 256 et alii ap. Dionys. Halic. I, 55) siue a Sibylla Erythraea (v. Dionys. ibid.) praedictam rem, narrauerant alii. Poetae inuentum esse videtur, quod Harpyiarum vni oraculum illud tribuit. Exitum sortis datae v. lib. VII, 107 sqq., vbi v. Excurs. II.

Caeterum summa ista vaticinii celebritas mouisse videtur poetam, vt fabulam amplecteretur, per se ineptam et epici carminis maiestate indignam, quippe quae ex vocabulorum lusu pendet; saltem illud ad poetam excusandum valere debet. Nam, vt narrationem suam faciat probabilem ac verisimilem, quoniam in rebus absurdis delectationis fructus intercipitur, poetae epici prima cura est. Itaque in laude ipsi

ducendum,

ducendum, si fabulas priscas popularium suorum vel veterum poetarum tam commode argumento suo intexere et ita accommodare nouerit, vt, dum eodem quasi stamine tota tela detexta est, videantur parem fidem habere et illa, quae ipse noua erat commentus. Cum autem in illarum fabularum natura ac ratione nihil mutare possit, nisi sibi ipsi fidem velit detrahere, ferendum est id, quod minus incommodum est, vt interdum in tali fabula insit aliquid, quod iudicii subtilitatem non ferat; inprimis cum multa alia plerumque adsint, quae hoc fabularum vitium eleuent. Nam vetustatis sanctitate consecrata quodammodo earum est auctoritas, inprimis si cum religione aliqua coniunctae sunt, multo magis in oraculis ac vaticiniis, vt de leuitate earum vel monstrosa natura cogitare ne audeamus quidem. Cum porro etiam doctiores multa lectione a prima aetate istis fabulis adsueuerint, narrationis suauitate ducti ac deliniti non facile in animum inducunt, vt subtili iudicio vti velint. Haec et talia obuersata videntur poetae animo, cum similes fabulas in suam Aeneidem reciperet, etiam inf. IX, 79 sqq. de nauibus in Nymphas conuersis. Saltem ea iudicium nostrum a temeritate reuocare debent, etsi id interdum recte se habere potest, si ad nostra tempora nostrosque sensus rem referimus, aut si illas fabulas, quod verum tamen non est, a poeta inventas et excogitatas ponimus. A fabularum antiquarum auctoritate excusationem poetae iam Voltarius petiit *de Poesi epica* aduersus eos, qui poetam reprehenderant.

EXCVRSVS IX
De clipeo Abantis.

III, 286 *clipeum, magni gestamen Abantis.* Quis Abas ille sit, cuius gestamen, φόρημα, clipeus erat, inter interpretes non constat, et per se parum refert scire, nisi de inuento ac doctrina poetae etiam in hoc quaeras; quae vtique honesta est quaestio. Seruiana commenta parum se probant. Abas ille, qui vnus e sociis fuit (sup. I, 121), huc vocari nequit; nam de spoliis, quae *vni ex Achiuis caesis detraxerat* Aeneas, nunc agitur. Apud Homerum tamen nullus hoc nomine inter Achiuos occurrit. Itaque e poetis cyclicis duxisse videri potest poeta. Equidem olim sic statuebam: quandoquidem ab Homero Abantum ex Euboea virtus celebratur, Iliad. β, 536 sqq., quorum Abas, Neptuni filius, conditor

ditor fuit, reconditam aliquam narrationem in animo habuisse videri Virgilium. Nam illi ipsi Abantes a Troia reduces ad Epiri littora tempestate delati circa Ceraunios montes consederant. vid. Pausan. V, 22, vnde Apollon. IV, 1214 Κεραύνια Ἀβάντων Οὔρεα. Satis itaque animose sub illorum quasi oculis tropaeum de Abantibus statuit, fixo clipeo, forte Abantis, in pugna alicui ex Abantum ducibus caesis inter reliqua spolia erepto. Sed probabilior suppetit alia ratio: Abas fuit ex antiquis Argiuorum regibus, Lyncei f. ipse pater Acrisii et Proeti, qui armis inter se certantes clipeum, Argolicum saltem, inuenerunt: v. Apollod. II, 2, 1, et ibi Not. p. 276. 277. Iam poeta aut acceperat hoc traditum, aut fingere tacite potuit, fuisse vnum ex Argiuis principibus, qui ab Abante ad se hereditate transmissum clipeum gestaret: quem a se caesum Aeneas spoliauerit. Abantis autem clipeus aliam habebat famam ex eo, quod ille a Lynceo Abanti donatus occasionem dederat ludis in vrbe Argorum instituendis (in Iunonis quidem honorem, τὰ Ἡραῖα, in quibus victor eo honore afficiebatur, vt clipeum in Iunonis templo affixum tolleret et in pompa duceret, mox prisco loco reponendum. Vnde nota ap. Zenob. et al. ἡ ἐν Ἄργει ἀσπίς. v. inpr. Spanh. ad Callim. in P. L. 35). Fabulam narrat Hygin. f. 170, vbi v. Muncker., vnde etiam Seruiana lucem foenerantur. In clipei autem dedicatione Holdsworthus dedicatas ab Augusto post pugnam Actiacam X naues a poeta respici putabat. Veriorem rationem dedisse mihi videor supra Excurs. I ad h. lib. p. 422.

EXCVRSVS X

Heleni et Andromachae occursus in Epiro.

III, 294 sqq. *Hic incredibilis rerum fama occupat auris* etc. Commentatur in h. l. auctor de Augusti progenie c. 12. Poetae artem ex hoc aestima. Antiqua erat fabula *de Aeneae ad Epiri littora appulsu.* v. Exc. de Aeneae Error., qui primus est ad h. lib. Erat porro narratio in Νόστοις, et multo magis in tragoediis, etiam in lyrico, Pind. Nem. 4, 82. 7, 50, vbi v. Schol., celebrata (relicto Homero, secundum quem Pyrrhus inter eos erat, qui incolumes in patriam redierant, Odyss. γ, 188. 189) de *Pyrrhi, Achillis f., regno in Epiro* constituto, quam adeo historici frequentarunt, v. Paus. I, 11. II, 23. Iustin. XVII, 3. cf. *de Nicolay diss. in Mem. de l'Acad.*

des

des Inscr. To. XVIII, *p.* 529 sqq., etsi Molossi Epiri ad se traduxisse videntur, quae Molossis Thessaliae debebantur. cf. Dictys VI, 7 — 9, quem locum ex veteri poeta descriptum esse apparet; adde c. 12 ex Euripidis Andromacha excerptum. v. Exc. XII. Alia erat narratio *de Andromacha Pyrrho ducta*, et de superinducta Hermione, Pyrrhoque ab Oreste caeso; de quibus inprimis v. Euripidis Andromache. Ouid. Epist. VIII. Tandem *de Heleni in Epirum aduentu*, siue in captiuitatem a Pyrrho abducti (quod poeta sequitur inf. 329 *famulo — Heleno;* adde Polygnoti tabulam ap. Pausan. X, 25, p. 860, et Tabulam Iliacam et Fabrett. p. 378), siue classe aduecti (cf. Steph. Byzant. et Etymol. M. in Βαθρωτὸς), alia passim in poetis erant memorata: Pausan. I, 11. II, 23. De Heleno enim fabulam varie condiderunt poetae. cf. inter alia Sophocl. Philoct. 613 sqq. 1375 sqq. Conon 34. Ouid. Met. VIII, 99, et 335. 336. Adde Quint. Cal. X, 346 sqq. Dictyn IV, 18. V, 9. Omnium fundus fuit Leschei Ilias parua, quantum ex Procli fragm. intelligo. In eo tamen omnes conueniunt, vt Helenus prudentia et vaticinandi arte clarum nomen habeat: οἰωνοπόλων ὄχ' ἄριστος Iliad. ζ, 76. cf. hoc libro 359 sq. 433 s. Vide laudd. ap. Io. Schrader. Emendatt. praef. p. XI sq., vbi in Orphicis de Lapid. XI, 50 eum in Palamedis locum, iam ante Tyrwhittum V. C., sagaciter restituit. Virgilius his commode (etsi aduersus temporis rationem, nam anno demum nono a Troia euersa Hermione nubit Pyrrho Odyss. δ pr., sed v. inf. ad 613 sqq.) vsus est ad episodium suauissimum, cui inprimis, nescio quid ad affectum faciens, eo conciliat quod in ipso escensu Aeneae Andromachen Hectori inferias facientem inducit. Notum est, quemadmodum in tragoedia simili modo Choephorae fuerint exhibitae cum ab Aeschylo, tum Chrysothemis Electrae soror a Sophocle. Etiam Andromachae mirus in Ascanium affectus, ex Astyanactis scilicet recordatione, porro adumbrata in noua colonia vetus Troia, Heleni tandem vatis responsa, haec omnia magnam vim ad animum habent suauiter afficiendum. Caeterum ad nostrorum hominum sensus et mores fabulam hanc traductam esse a Racinio, cuius Andromacha extat, vix monere necesse est.

EXCVRSVS XI
Polyxenae immolatio.

III, 321 — 324 *O felix vna ante alias Priameia virgo, Hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis Iussa mori, quae sortitus non pertulit vllos, Nec victoris heri tetigit captiua cubile!* Fundus sententiae in Eurip. Troad. 626 sqq. Felix vtique poeta in eius exornatione. Saepe eam tragici cum grauitate et miseratione adhibuere, nimis luxurianter Seneca in Troad. 143 — 163 *Non est Priami miseranda mei mors, Iliades* etc., vbi ad v. 148 etiam ex oratoribus exempla laudat Gronou. Caeterum varietas et in huius fabulae tractatione est. Nam, cum Euripide in Hecuba, alii in Thracia demum Polyxenam immolari faciunt, quos sequitur Ouidius Met. XIII, 442 sqq. De sortitione, κληρῶσαι, hac captiuarum ducibus Graecis in praedae parte assignandarum loc. class. Eurip. Troad. 235 sqq. cf. Quint. Cal. XIV, 382 sqq. et Tabula Iliaca n. 111 sqq. et Fabrett. p. 378, add. Polygnoti tabulam in Paus. X, 25. 26. cf. sup. ad II, 766.

EXCVRSVS XII
Neoptolemi caedes.

III, 327 sqq. *Nos, patria incensa, diuersa per aequora vectae.* Primum de hoc monebo: Andromache sequuta erat tamquam captiua Neoptolemum seu Pyrrhum: cuius errores varie traditi sunt, a plerisque ita, vt maritimi essent; ab aliis terrestri itinere: hoc alterum sequutus erat auctor Νόστων secundum Proclum MS. Νεοπτόλεμος δὲ, Θέτιδος ὑποθεμένης, πεζῇ ποιεῖται τὴν πορείαν, καὶ παραγενόμενος εἰς Θρᾴκην Ὀδυσσέα καταλαμβάνει ἐν τῇ Μαρωνείᾳ, καὶ τὸ λοιπὸν ἀνύει τῆς ὁδοῦ, καὶ τελευτήσαντα Φοίνικα θάπτει· αὐτὸς δὲ εἰς Μολοσσοὺς ἀφικόμενος ἀναγνωρίζεται Πηλεῖ. Noster poeta tragicos cum Pindaro N. 7, 53 sq. sequutus mari rediisse Pyrrhum significat. Porro: *qui deinde sequutus Ledaeam Hermionen Lacedaemoniosque hymenaeos me famulam famulo Heleno transmisit habendam:* cf. Exc. antec. X. *Ast illum, ereptae magno inflammatus amore Coniugis et scelerum Furiis agitatus, Orestes Excipit incautum patriasque obtruncat ad aras.* Poeta rem ita tradit, vt Pyrrhus Hermiones amore captus fastiditam Andromachen Heleno nuptum dederit, vtque postea Pyrrhum Orestes, cui eadem Hermione, Helenae *Lacaenae* filia *Ledaeque* adeo *neptis*, iam olim promissa fuerat (nota res vel ex

Ouidii

Ouidii Epist. VIII), interemerit; quo facto pars Epiri, Chaonia, Heleno regnanda fuit tradita. v. Eurip. in Andromache et in Oreste. Alii aliter; nam varie res a poetis tractata. v. Pind. Nem. 7, 50 et ibi Schol. cf. Seru. sup. ad v. 297. De Hermiones et Pyrrhi nuptiis fundus est ap. Homer. Odyss. δ, 5 sqq. Sed occiditur Pyrrhus *patrias ad aras.* Varie iam olim interpretes acceperunt; v. Seru. et Pompon. Sab. Si ex vsu loquendi res diiudicanda, simplicissima ratio est, vt reuersum in patriam Pyrrhum, rem sacram facientem, ante aram Orestes occiderit. Phthiae igitur factum id poeta ponit, in quo hactenus Euripidem Androm. 1243 sqq. sequitur, vt post caedem Pyrrhi Andromache cum Heleno in Epirum dimissa fuerit. Eo etiam ducere videntur v. v. 333. 334 *Morte N.* Vulgaris tamen narratio Delphis occisum Pyrrhum tradit; hanc si adoptare necesse sit, sequar illam rationem, quae inter alias in Seruianis allatas occurrit, vt Delphis aram patri constituerit Pyrrhus, ad quam sacra faceret. Non enim id sine exemplo factum, ex Pausania, vbi de Delphis agit, declarari facile possit. Nam, *aras patrias* pro ara Apollinis *πατρῴα* dici, durum esset. Sed forte poeta in toto hoc loco poetam aliquem antiquum ante oculos habuit, qui nunc intercidit; et varie hoc argumentum fuisse tractatum, ex Euripidis *Oreste* et *Andromacha*, quam Ennius in *Andromacha* latine verterat, alia fuit *Andromache in Molossis*, porro ex Pindari, Strabonis, Pausaniae aliorumque locis apparet.

EXCVRSVS XIII

De cognatione inter Epirotas et Romanos.

III, 500—505. Aeneas, vbi in Italia sedes certas nactus fuerit: *Cognatas vrbes olim populosque propinquos Hesperia Epiro (quibus idem Dardanus auctor Atque idem casus) vnam faciemus vtramque.* Ingeniose haec poeta e suis temporibus intulit. Nam ad *Nicopolin* ab Augusto conditam respici, dubitari nequit. Seruius: Cognatas *vero* vrbes *quidam in honorem Augusti dictum accipiunt; is enim cum in Epiro Nicopolin conderet, cauit in foedere ciuitatis ipsius, vt cognati obseruarentur a Romanis.* Certe *liberam ciuitatem* esse iussit, v. Plin. IV, 3, plerasque Acarnaniae vrbes in eam contraxit aut ei accensuit. v. Strab. X, p. 450 C. VII, p. 325 D. Pauf. V, 23. VII, 18, p. 569. Dio Cass. LI pr. Omnino in his eris multi

multi ciues Romani videntur consedisse, nauigationis et negotiorum caussa. Buthrotum ipsum Romanorum colonia facta est, v. Plin. IV, 1. Atque intra haec subsistendum. Nam aliis temporibus Romani summam in Epirotas crudelitatem exercuerunt; vt notum vel ex Liuio XLV, 34. Alii, quibus Nannius VII Miscell. c. 12 praeiuit, locum Dionysii Halic. huc trahunt ex lib. I, 51 (41), vbi Troianis ab Epiro soluentibus comites se ac viae duces adiunxisse narrat nonnullos ex incolis; *Romani*, inquit, *cognationis et beneficii memores Acarnanibus* (qui saltem Epirotis vicini sunt) *Leucadem et Anactorium Corinthiis ademtum addixerunt, atque Oeniadas in pristinam sedem reducere permiserunt, ex Echinadibus autem insulis vectigalia cum Aetolis communia habere iusserunt.* Haec Dionysius. Grauiores caussas alias huius liberalitatis Romanis fuisse, facile intelligitur. Facta scilicet illa, quae enarrat, partim bello cum Aetolis confecto, partim bello Achaico profligato, partim etiam ducta ab Augusto Actium colonia et Nicopoli condita. *Leucas* quidem Aetolis ademta a Romanis, hinc Acarnanibus restituta, paullo post Acarnanum concilio eximitur ap. Liu. XLV, 31. *Anactorium* vero colonia fuit Corinthiorum (v. Steph. Byz. h. v. et Strabo X, p. 452); iis itaque ademtum a Romanis, Dionysius narrat. Iidem Corinthii Leucadem tenuerant (v. Strabo p. ead. B.) cum toto hoc Acarnaniae tractu littorali, etiam Ambraciam, de qua vide mythum antiquioris aeui ap. Antonin. Liber. c. 4. Schol. Apollon. IV, 1212 et 1216. Oeniadae tandem Acarnanum captae a Laeuino et Aetolis contributae (v. Liu. XXVI, 24) mox pace cum Aetolis victis facta Acarnanibus sunt restitutae. v. Liu. XXXVIII, 11; quo facto forte iterum veteres incolae fuere reducti. Inter haec tamen omnia ad ea, quae Augustus fecit, maxime respexisse videri debet poeta.

EXCVRSVS XIV
De Herculeo Tarento.

III, 551 *Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti Cernitur.* Quae de Tarante heroe et Phalantho, Partheniarum ductore (v. Strab. VI, p. 278 sqq. cf. sup. ad IV Georg. 125), Seruius et alii hic memorant, aliena sunt. Nam Taras, Tarenti conditor, notissimus ille vel e Tarentinorum numis (v. Eckhel V. C. post Golzium, Magnan, Pellerinum *Suppl. IV au Recueil des Medailles ad pl.* II, 10), Neptuni fuit filius, nihilque

que habet commune cum Hercule. Phalanthus autem, quem Seruius octauum ab Hercule facit, vltra trecentos annos post Troiana tempora vixit. vide vel Simson. Chronic. Neque per prolepsin loqui poetam admodum velim, quod Mazochius amplexus est de *Tabb. Heracleens. Prodr.* c. 4, vbi multis de Tarento vetere agit. Nam *Io. Iuuenis*, qui de *Antiqu. et var. fortuna Tarent.* scripsit, nihil de suo attulit. Caeteris Grammaticorum apud Seruium nugis praeferendum hoc, quod Pompon. Sab. habet: *Tarentum sub Herculis tutela fuit; in ea seruabatur Herculis aenea imago a Lysippo facta, quam Fabius Max. secundo bello Punico victor in Capitolium transtulit* (v. Plin. XXXIV, 7, f. 18). Sed Pomponius e Strabone sumsit lib. VI, p. 378 B, vnde tamen posterius tantum firmatur: at prius illud, quod Tarentum sub Herculis tutela fuit, etsi id ex eo probabile facere possis, quod ducta postmodum eo ex Lacedaemone colonia Herculem, vtpote Heraclidarum suorum auctorem, inprimis religiose colere debuit; et reperitur v. c. apud Golzium in Numis Sicil. et Graec. M. 33, 4 numus aureus Tarentinorum cum Hercule clauigero leonem occidente; tamen de eo poeta cogitare non potuit, quoniam addit: *si vera est fama.* De fabula vetere agi itaque necesse est. Erythraeus in Indice Virg., Iunius I Animaduerss. 9, et, qui iis praeiuit, Parrhasius in docto Comment. ad Claudian. ex Aristotele de mirab. Auscult. locum afferunt, quo probent, ab Hercule aliquando captum vel insessum Tarentum; quin poetam verba: *si fama est vera*, hoc propter ipsum adiecisse, vt Aristotelis fide non plane se stare ostenderet; id quod plane insolens videtur. Neque in Aristoteleo loco (v. T. II ed. du Val. p. 729) vllum eorum, quae inde ducunt, est vestigium. Male etiam locum interpretantur, de quo docte egit Mazoch. *ad Tabb. Heracl.* p. 72 sqq. Ex Pausan. X, 10, qui, quae alii de Myscelo tradiderant, ad Phalanthum transfert, apparet, narrationes de Tarenti et Crotonis originibus fuisse inter se permutatas a nonnullis. Fac Virgilium in talem scriptorem incidisse; ita Herculi debita origo Crotonis traducta ad Tarentum. Sane tota haec Italiae ora, vt passim aliae Italiae partes, fabulosa Herculis monumenta ostendebat. vid., praeter Seru. ad v. 552, Diodorum IV, 20, 21 sqq. Strabon. VI, p. 281 C. Ouid. Met. XV, 9 sqq. cf. Dionys. Halic. I, 39—44. Et erat in extrema Italia Herculis Portus, promontorium Herculeum; erat etiam Heraclea vrbs, de qua Mazochius copiose egit, quamquam ea ab

ab initio Ἡρακλεῖον dicta (Schol. Lycophr. ad v. 978) templo potius Herculis, quod ibi fuit, nomen debuisse videtur. Igitur manet hoc, antiquam aliquam fabulam, quae nunc nota non est, de Tarenti originibus Herculi adscriptis poetae h. l. in animo fuisse.

EXCVRSVS XV

De Aetna.

III, 571 — 577 *Sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis* etc. In hunc de Aetna locum comparatum cum loco Pindarico (Pyth. I, in pr. Epodo) iam apud Gell. XVII, 10 grauem censuram exercuit Fauorinus philosophus, sed vt philosophum magis quam criticum poetica elegantia imbutum agnoscas. Nam neque Pindarum exprimere, multo minus ad verbum transferre, voluit aut debuit Virgilius, neque lyrico et epico poetae idem rerum verborumque dilectus esse potest. Refutarunt Gellium a Macrobio exscriptum V Sat. 17 multi (v. ad Gell. et ad h. l. Virgilii), inter quos Ios. Scaliger Poet. V, 4 inprimis et Cerda, quos vide; sed cupide magis, saepe inaniter et frigide, quam ad epicae poeseos naturam et poetae consilium, qui congerere in vnum voluit omnia, quae nobis de Troianis rei locique ignaris in Aetnae vicinia noctem exigentibus sollicitudinem facere possint. Etsi illud mihi quidem satis apparere videtur, poetam plus in verborum ornatu laborasse quam in physica subtilitate. Quamobrem mireris forte, Senecae visum esse Virgilium *argumentum hoc impleuisse* Epist. LXXIX. Caeterum Virgilius historiae fidem insuper habuit; recte tamen vt poeta; nam belli Troiani et ipsius Homeri tempore Aetna nondum intestinis incendiis saeuiisse, aut a satis multo tempore saltem cessasse videtur (erant forte *antra Cyclopum* antiquioris incendii argumenta: de quibus cf. D'orville Sicilia T. I, p. 247); alioqui Homerus hoc naturae portento, ad poeticum ornatum tam accommodato, haud dubie esset vsus; id quod primo loco Pindarus fecit Pyth. I, cuius aetate Ol. LXXV, 4 (paucis annis ante victoriam Hieronis Pythicam) alterum Aetnae incendium contigerat; tertium L annis post, Ol. LXXXVIII, 2. v. Thucyd. III, 5. At primum incendium (ab eo sc. tempore, quo Graeci in insulam immigrauerant) temporis nota destituitur. Cf. de his docte disputantem Wernsdorf. V. C. To. IV, P. M. p. 378. In Argonauticis expec-

tabam

sabam Aetnae mentionem; verum Planctae ad Vulcanias insulas alludere forte possunt: in vno auctore Orphicorum Argonautic. v. 1249 memoratur flamma Aetnaea Enceladi; sane auctor ille in caeteris diligenter seruauit locorum naturas et notationes e prisci aeui ignoratione et errore. Proximum ad Virgilii aetatem incendium Aetnaeum fuit V. C. 718 apud Appian. B. C. V, c. 117.

EXCVRSVS XVI

Foeda ad sensum a poeta narrata.

III, 623 sqq. *Vidi egomet, duo de numero cum corpora nostro — Frangeret ad saxum, sanieque exspersa natarent Limina; vidi atro cum membra fluentia tabo Manderet et tepidi tremerent sub dentibus artus.* Haec et quae inf. 632 leguntur, *iacuitque per antrum Immensus, saniem eructans ac frusta cruento Per somnum commixta mero:* post alios Homio, Viro Ill., sunt reprehensione digna visa, quod non modo horrorem sed et nauseam foeditate sua et auersationem facerent. Faciunt vtique nostro sensu; nec essent ea, si nostro aeuo scriberentur, sano iudicio probanda; sed faciunt simul horrorem; et hominum belli caedibus rapinisque adsuetorum sensus potuit esse obtusior, stomachusque minus fastidiens. Nam, quod haec inter conuiuium, coram femina regina, narrantur, id poeta nos ab initio statim animo retinere noluit, et totam narrationem ad sui carminis lectores magis quam ad Didonis et Poenorum auditionem attemperauit. Sed omnino in fabulis antiquis tam laute ac superbe poetae nec versantur nec versari iis necesse est, nec nobis legentibus magis licet philosophica aliqua subtilitate vti; alioqui frigeret tota de Polyphemo et quot non Homericae Virgilianaeque fabulae! In Polyphemi forma ac robore, verbi caussa, sunt multa, quae sibi repugnant, multa absurda, si subtilius iudicium adhibeas; sed phantasiae sensusque voluptati ista scripta, non philosophico acumini. cf. sup. ad v. 250—252. Homerus multo atrocius spectaculum, et carnificinam verius, exhibuerat; sed alios homines, aliud seculum, quod respiceret, habebat. Ouidius, ab omni atrocitate alienissimus non tamen horrendum hoc Polyphemi spectaculum Metamorphoseon lib. XIV iterum exhibere dubitauit. Euripides autem in Cyclope Satyrici dramatis natura tueri se potest. Vide v. 380 sqq. Sane Theocriteus Cyclops paullo humaniore cultu exhibetur Idyll. XI.

EXCVR-

EXCVRSVS XVII
Anchisae obitus.

III, 710 *Hic — genitorem omnis curae casusque leuamen Amitto Anchisen.* Anchisae obitum non ad historiae magis fidem quam, quod commodum esset, ante Aeneae ad Didonem aduentum commemorat. Quas enim Anchisae partes satis decore inter Aeneam et Didonem tribuere potuisset? Anchisae sepulcrale monumentum etiamnum iuxta Drepanum ostenditur, sed v. Doruill. p. 49 et inf. lib. V, 75 sqq. Mortem eius veteres scriptores tam diuerse tradiderant, vt nihil magis. In Pallene Theon, in Sinu Thermaico Conon (v. sup. Excurs. I ad pr. v.), in Arcadia Arcades (ibid.) sepultum esse contendebant. Pausanias VIII, 12 Arcadum narrationi subiungit, constare saltem hoc, *quod Aeolenses, qui tum Ilium incolebant, nullum Anchisae tumulum ostendebant;* vt adeo, extra patriam certe eum obiisse, inde probabile fieret. Verum omnino veteres scriptores monumentis his, fanis, tumulis ac sepulcris, fidem historicam tribuerunt incautius: cum, vbicunque herois σῆμα aliquod extaret, ibidem, vulgarem famam sequuti, eum sepultum esse contenderent; enimuero, nisi aliunde ea de re constaret, in memoriam herois vel viri clari factum esse illud potuit, nec tamen corpus eius conditum tegere. In Italiam Anchisen adduxerant alii, et ipse Cato, vt Seru. ad Aen. I, 570 et alibi. Victor de Orig. G. R. c. 10 et ibi Artzen. cum Muncker. ad Hygin. f. 260. Meziriac. ad Ouid. Heroid. To. II, p. 221, qui plura dabunt. Nos, vt saepe diximus, non, vt vanam eruditionem ostentemus, nec vt, quid veri insit, nunc disquiramus, sed ea de caussa haec commemoramus, vt, quam felicem, facilem, ac copiosam materiam poeta tractandam sibi sumserit, appareat.

P. VIR-

Unum exuta pedem vinclis — Testatur moritura deos et conscia fati Sidera. Aen. IV. 518.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER QVARTVS.

ARGVMENTVM

Dido amore Aeneae insaniens, animi sui morbum sorori aperit: eiusque consilium secuta, ad nuptias animum adiicit 1—89. *Iuno quoque, vt Aeneam facilius ab Italia auerteret, agit cum Venere, vt eius bona cum venia liceat Aeneae Elissam vxorem ducere: quoque id commodius fieri possit, se opportunitatem oblaturam ostendit* —128. *Postridie Aeneas et Dido venatum proficiscuntur. Ibi omnibus iam praedae intentis Iuno subitam immittit tempestatem: comites alius alio diffugiunt: Aeneas et Dido in idem antrum conueniunt, ibique infaustis ominibus coniunguntur* —172. *Interim Iupiter, Iarbae Gaetulorum regis (qui aduenam sibi praeferri iniquo animo ferebat) precibus fatigatus, Mercurium mittit ad Aeneam, mandatque, vt, relicta Africa, in Italiam nauiget. Ille Iouis imperio morem gerens: quaecunque ad nauigationem erant necessaria, clam per socios parari iubet* —295. *Caeterum Dido, vbi classem instaurari sensit, suspicata id quod res erat, grauiter cum ipso expostulat, precibusque et lacrimis tum per se ipsam, tum per sororem, eum ab incepto re-*

vocare conatur. Aeneas iterum in somnis a Mercurio admonitus, intempesta nocte ancoras soluit — 583. Illa doloris impatiens, in editissima aedium parte, simulatione sacrorum, ingentem pyram exstruit, ablegataque Barce, Sichaei nutrice, ne quid destinatae morti impedimenti adferret, necem sibi consciscit.

Libri huius praestantiam quis non sensit? quis non laudibus praedicauit? Est enim ad communem hominum affectum comparata res, amor infaustus et successu carens. Si de iis partibus carminis quaeritur, quae Virgilio propriae sunt, et ex quibus eius ingenium et ars inprimis spectari simulque illud intelligi possit, quantum ad cuiusque poetae indolem aetas et temporum, in quae incidit eius vita, genius faciat: librum hunc primo loco excitandum esse arbitror. Nihil enim, in Homero certe, habuit, quod sequeretur; nam alienissima res ab Homeri saeculo et moribus, delicias in amore facere, aut exquisitiorem aliquem affectum suscipere. Euripidis Alcesten in nonnullis ante oculos habere potuit. Etiam ex Naeuii bello Punico eum nonnulla retinuisse suspicor; v. Macrob. VI, 5 et Seru. ad IV, 9. Sed communi opinione Apollonium Rhod. sequutus esse fertur iam in Seruianis ad lib. IV pr. Scilicet Medeae amorem ad Didonem transtulit. Quae tamen alia inde tollere potuerit, praeter pauca, quae ad primos libri versus et passim alibi notauimus, vix quicquam occurrit; et Medeae amor admodum diuersus ab amore Didonis; in qua secundarum nuptiarum pudor, et regia dignitas, imperiumque in nouo regno, inprimis vero animum superbia et ira exstimulant. Caeterum hunc Didonis amorem a tot aliis muliercularum amoribus, et a recentiorum studiis, quae toties in tali argumento occupata fuere, admodum diuersum esse facile intelligas. Quod qua potissimum ratione a poëta effectum sit, si forte quaeras, quaeri autem hoc potest, caussae rei mihi ex eo potissimum ducendae esse videntur, quod amor a Didone et Aenea non leuiter suscipitur, sed quod partim nouae vrbis incrementum, partim aerumnosae nauigationis finis ex eo captatur; quod is amoris affectus cum aliis, iisque grauissimis, affectibus coniunctus est; quod Didonis non modo decus ac fama sed salus ac vita in eo agitur; quodque miserationi terror ipse est admixtus. Aeneas quidem nostris moribus idonei amatoris personam male sustinere videri potest; nec potest negari, vix te ad libri

At regina graui iam dudum saucia cura
Volnus alit venis, et caeco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos: haerent infixi pectore voltus,
Verbaque:

1 *Ad* multi, vt fere alias variatur. v. Pier. h. l. et Burm. *Jamdudum* Medic. 3 *recusat* vel *reuersat* codd. Pierii. v. sup. I, 662. Miratur Burm. nullum librarium rescripsisse *Magna viri virtus*. Videtur adeo vir doctus non vidisse: *Multa recursat* esse pro *multum* positum.

quarti finem legendo peruenire, quin Aeneae feritatem et immanitatem exsecreris. Subsidit tamen ira, si fatorum necessitatem, vaticiniis et oraculis Aeneae satis declaratam, cogitas. Sed omnino res nostris moribus ac sensibus non est iudicanda; et ex veteribus vitae institutis multas excusationes res habebat, si amicam deseres. Quid? quod maiorem ex ipsa Aeneae truculentia et asperitate dignitatem carmen duxit; et deorum voluntate, fatorum ordine, ipsa in Didone amoris impotentia, et facta in eum finem Aeneae oratione v. 332 sqq. culpa eius eleuatur. Dignitati herois sui poeta prouidit etiam in hoc, quod, quo amoris aestu ille arserit, nusquam memorat, etsi is tantus esse debuit, vt Aeneas omnem demonstrata a fatis in Italia sede cogitationem animo dimitteret. Dolorem vero ac sollicitudinem super discessu suo ac discidio paullo liberius manifestat. Vide v. 279 sqq. 393 sqq. 448 sqq. Et ipse discessus non nimis acceleratus, nec nisi nouo Mercurii monitu factus v. 554 sqq., tacitam reluctantis affectus habet significationem. In quo vero summam artem declarauit poeta, est, quod episodium hoc, per se alienum a re, vt multi adeo conquesti sint, illud ad animum ab Aeneae persona ac rebus gerendis auocandum valere, cum consilio suo et cum ipso argumento tam arcte coagmentauit, vt Iunonis fraudes ac consilia actionis epicae, quod aiunt, nouum nodum faciant, vtque, ne interruptus et omnino interceptus Aeneae in Italiam aduentus sit, iam metuere incipias. Mox vero, sublato eo quidem metu, Didonis dirae, quae vaticinii speciem habent super odiis perpetuis, quae inter Romanos et Carthaginienses intercessura erant, nouam et inexspectatam ac summam suauitatem habent.

1 — 5. Splendida libri frons, et eximia grauissimi

 amoris

Verbaque: nec placidam membris dat cura quietem:
Postera Phoebea lustrabat lampade terras,
Humentemque Aurora polo dimouerat vmbram;
Quum sic vnanimam adloquitur male sana sororem:
Anna

5 *dat membris* Menag. pr. 6 *lustrabat Phoebea* Doruill. 7 Idem versus iam sup. III, 589. 8 *Tum* aliquot Pier. *vnanimam* Heins. reposuit ex Medic. et aliis, etiam Pier. alii *vnanimem* sono minus grato.

amoris declaratio: *At* respicit vlt. vers. sup. libri: Aeneas finem dicendi hic fecit (nam *quieuit*, dormitum iuit, ieiunius dictum esset); regina vero ex narratione multo magis fuit incensa amore viri. *cura*, *vulnus*, quod alitur *venis*, propter sanguinem amoris aestu concitatum, et occultus *ignis* (quem ne alienum putes a vulnere, Cupidinis *ἰοὺς πυρφόρους* cogites necesse est, et Apollonius in oculis fuit lib. III, 286. 287) et *quod multum animo recursat* Aeneae virtus et Troianorum clarum nomen, amoris scilicet et caussae et excusationes, ne contra dignitatem susceptus esse videretur. Ad v. 4. 5 cf. Apollon. III, 453 sqq. Amor autem hic, vt in memoriam reuoces, is est, quo Venus et falsus Ascanius Didonem incenderant sup. I, 672. 712 sq.

6. 7. *Auroram* pro die, vt Homero Ἠώς, propter reliqua accipio. *lustrare* in his et similibus est obire. (Male Seru. cum aliis.) *Lampadem* pro face iam Lucretius dixit. *Humentem vmbram*, v. sup. II, 8. Duo hos versus reprehendebat, tamquam alieni et nimii ornatus, Ill. Homius P. III, c. 21 *Principior. Crit.* Videntur tamen eiusmodi temporis declarationes, quandoquidem apud Homerum et Virgilium toties recurrunt, in propriae et simplicis orationis loco esse habendae, et probandae etiam hactenus, quod narrationis ieiunitatem vel tenorem variant et ornant.

8. *male sana*, insana, *μαινομένη*. Etiam *amantissimam sororem* exquisito vocabulo *vnanimam* dixit. In oratione, quae sequitur, obserua amoris et pudoris pugnam, et inanem peruicaciae ostentationem victamque iamdudum ab affectu mentem. Quod Annam sororem Didonis inducit, non nutricem, vt fere Graeci in tali re solent, admodum placet. Sed debet id Virgilius Apollonio Rhodio, qui Chalciopae, Medeae sorori, simile officium tribuerat; a quo et insomnia habet Didonis et amorem sorori reuelatum. v. Apollon. III, 616 sqq.

Anna ſoror, quae me ſuſpenſam inſomnia terrent!
Quis nouus hic noſtris ſucceſſit ſedibus hoſpes!
Quem ſeſe ore ferens! quam forti pectore, et armis!
Credo equidem, nec vana fides, genus eſſe deorum.
Degeneres animos timor arguit. Heu, quibus ille
Iactatus fatis! quae bella exhauſta canebat!
Si mihi non animo fixum inmotumque ſederet,
Ne cui me vinclo vellem ſociare iugali,
Poſtquam primus amor deceptam morte feſellit:
Si non pertaeſum thalami taedaeque fuiſſet:
Huic vni forſan potui ſuccumbere culpae.
Anna,

9 *ſuſpenſo* Medic. a pr. m. et Goth. tert. *ſuſpenſum me* Menag. pr. *terret* a nonnullis lectum, e Seruio et e Pierio patet; et ſic Franc., defendente etiam Pomponio Sabino, vt vigilia ſit attonita Dido. Ex eodem diſco, alteram lectionem *terrent* eſſe Aproniani, quae haud dubie melior eſt: *inſomnia terrent*. Nam ſomnia poſſunt terrere, non vigilia. 10 *moenibus hoſpes* Franc. At Catulli imitationem eum Vrſino agnoſcit Burm. 11 *Quam ſeſe* Parrhaſ., male. *quem ſ. p. et armis* emendabat Marklandus poſt Valeſ. notante Burmanno, et ſic a m. pr. fuit in Fragm. Vatic. ap. Bottar. p. 175. Bene quidem et hoc dictum eſſet; verum videtur illud ipſum *quem*, h. e. qualem, paullo diſertius exponi in illo: *quam forti pectore et armis*. Tamen vel ſic elegantius legeretur, quam in codd. Leid. Rottend. pr. Hamb. pr. et Reg. a m. pr. cum Goth. ſec. a m. pr. *quam fortis pectore et armis*. 12 *Crede* Gud. a pr. m. vide lib. VI, 849. 14 *bella exacta* Oudart. Sprot. et Goth. tert. ſollenni variatione. *tenebat* Goth. pr. 15 *innatum* Wall. a m. pr., male. 16 *Nec* duo editi. *vellem vinclo* Venet. *vellem lecto ſ. i.* Wall. 17 *decepta morte* tres ap. Heinſ., quod ipſi elegantiae quid, parum intellectae, habere viſum; ſed quae aliena eſſet ab h. l. vide Burm. 18 *fuiſſent* Medic. cum ſeptem vett. libris; temere tamen. *fuiſſem* a pr. m. fragm. Vatic. 19 *Forſitan huic vni* ex Auguſtino laudatur, et ſic Goth. ſec. *ſubcumbere* duo.

III, 616 ſqq. 645 ſqq. Nam Homeri Nauſicaam Virgilius vix ante oculos habere potuit, quod Cerda volebat. *Annam* iam Naeuius memorauerat, teſte Seruio ad v. 9 in Bello, puta, Punico.

9. *ſuſpenſam* ornate adiectum, ad metum pertinet. Adumbrat haec, vt iam diximus, ad ductum Apollonii III, 636.

13. Inuertit orationem: credo eum prolem deae eſſe, quandoquidem fortitudo ac conſtantia in ferendis laboribus ac periculis generoſam ac diuinam originem arguit.

15—19. Eximio cum artificio ſingula poſita. *deceptam*

Anna, fatebor enim; miseri post fata Sychaei
Coniugis, et sparsos fraterna caede Penatis,
Solus hic inflexit sensus, animumque labantem
Impulit. Adgnosco veteris vestigia flammae.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad vmbras,
Pallentis vmbras Erebi, noctemque profundam,
Ante, Pudor, quam te violo, aut tua iura resoluo.
Ille

20 *Sychaei* et hic cum Medic. erat scribendum, vt sup. I, 348, non *Sichaei*. 22 *hic'* Terentian. Maurus legit, vt fit Creticus; grammaticae ineptiae, de quibus v. Heins. ad lib. II, 664. *libantem* Goth. sec. a m. sec., caeteri *labentem*, vitiose cum aliis. 23 *Et nosco* Zulich. fit saltem *En n.* — *formae* Menag. pr. a m. pr. 24 *Sed me* alter Hamb. *me vt* Goth. sec. *opto* Rottend. sec. 25 *abigat* aliquot Pierii et tres Burm., male. 26 *Pallentes* qu. Moret., aberratione sollenni. *Erebo* Gud. cum binis Burm. His Romanum adde et fragm. Vatic., et sic etiam Seruianus commentator legit, id est, *in Erebo*. Potest adeo hoc doctius dictum videri, pro *vmbras Erebi*: vt solet pro casu secundo tertius poni. Duri tamen quid inesse non neges. Vulgatam praefert quoque Schraderus ad Musaeum p. 101. 27 *Sancte pudor* elegans Marklandi coni. apud Spencium; nec tamen illud *prius — ante — quam* exemplo caret ne apud poetas quidem. *violo, resoluo* vetustissimi Bened. Pier. et Heins. cum Grammaticis ap. Heins. Etiam sic fragm. Vatic. et ex Aproniani recensione esse et hanc lectionem

tam fefellit poetica venustate plenius pro, morte mariti me fefellit, spem destituit. cf. Burm. h. l. *potui* exquisite pro possem, post, *si non pertaesum fuisset* — *culpae* cum dilectu h. l. pro amore.

20 sq. de Sichaei caede cf. sup. I, 349 sq.

23. Agnosco amoris, qualem olim expertus sum, signa.

24. *τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθών* Iliad. δ, 182 et al. cf. Iliad. ζ, 464. ρ, 416. *prius — ante quam*, vt Homer. *πρίν — πρίν ἤ*. Egregie ad maiorem vim versus 26 adiicitur; mox *iura pudoris* int. vim et potestatem in se. VIII.

28. 29 dulcissimi sunt affectus et magnae dignitatis. Vni suo marito amorem suum se addixisse ait. *sinum* v. 30 male Seru. de oculis, cum manifeste pectoris sit sinus. *δεύοντο δὲ δάκρυσι κόλποι* Iliad. ι, 566. Hae autem *lacrimae* magnum facile poetam arguunt. Dum vult constans et aspera et ab amore intacta videri, ecce obortae lacrimae laborantem occulto affectu animum produnt. cf. Horat. IV, 1, 33 sqq.

31 sqq.

Ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
Abstulit: ille habeat secum seruetque sepulcro.
Sic effata sinum lacrimis impleuit obortis.
Anna refert, O luce magis dilecta sorori,
Solane perpetua maerens carpere iuuenta?
Nec dulcis natos, Veneris nec praemia noris?
Id cinerem aut Manis credis curare sepultos?
Esto: aegram nulli quondam flexere mariti:

Non

nem Pompon. Sab. docet. At Priscian. edd. vett. et codd. aliquot recentiores *violem* — *resoluam* ap. Burm. Enimuero iam ad I, 706 obseruatum est, consequentiam illam temporum a poeta epico non modo negligi, verum etiam sedulo vitari. 28 *primos* Sprot. et Hamb. pr. a m. pr. *primum* Leid. *vinxit* aliquot Pier. Parrhas. ed. Ven. 29 *Sustulit* Sprot. *seruatque* Hamb. alter. 30 *affata* Erf. *sinus* Montalb. et Ven. *abortis* multi. 34 *et manes* alii, male. *sentire* quidam. v. Burm. 35 *aegram te n.* Doruill. ex glossa inter lineas.

31 sqq. Egregium suasoriae orationis exemplum in poeta. *Anna refert* verba, respondet. v. Burm.

32. Proprie *carpitur*, consumitur, *aetas, iuuenta, vita*, φθίνεται, καταβεται αἰών. Simplex oratio esset: *consumesne aetatem vidua;* at ornatior; *consumerisne ipsa exigens aetatem perpetuo vidua?* Iam melius dictum, *iuuenta* pro aetate, et *moerens perpetua iuuenta*, pro moerens perpetuo in solitudine, *sola*. Imitationem Virgilii in Seneca Hippol. 446 sqq. *Aetate fruere — cur toro vidua iaces?* agnoscit Cerda.

33. *Veneris praemia* possunt per appositionem ad ipsos *natos* referri, tamquam matrimonii munera. Si tamen memineris δῶρα Ἀφροδίτης, quo sensu dicantur, melius voluptates et oblectamenta coniugum intelliges. Locum quidem Iliad. γ, 54, male comparant, nam ibi δῶρα Ἀφροδίτης sunt illecebrae, quibus Venus Paridem instruit. At sunt alia loca, in quibus fructus Veneris per munera et δῶρα Ἀφροδίτης declaratur: sic ap. Pindar. Ol. 1, 119. 120. Nem. 8, 12. Hesiod. Sc. H. 47; quae loca etiam aliis laudata sunt, etiam nuper a V. C. Ruhnk. praef. ad Hymn. in Cer., in quo 102 similiter, vt h. l., τόκος iungitur et δῶρα Ἀφροδίτης: reliqua nihil commune cum h. l. habent.

34 — 36. *Manes sepultos* ex opinione, puto, de Ma-

nibus

Non Libyae, non ante Tyro: despectus Iarbas,
Ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
Diues alit; placitone etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem, quorum consederis aruis?
Hinc Gaetulae vrbes, genus insuperabile bello,
Et Numidae infreni cingunt, et inhospita Syrtis;
Hinc deserta siti regio, lateque furentes
Barcaei. Quid bella Tyro surgentia dicam,
Germanique minas?

Dis

36 *Libyes* malebat Heins. *Libye* in multis; sed hoc est pro *Libyae.* v. Burm. Non *Libya* dixit poeta, vt orationem variaret. *dispectus* duo Burm. *Hyarbas* Franc. 37 *alios* Rottend. sec. *Affrica* multi; hinc *Attica* Moret. sec. *triumphos* Rom., male. *triumphi diues* malebat et hic Heinsius. 38 *Placidone* quatuor ap. Burm. cum aliis ap. Pierium, et Rufinian. de schem. lex. p. 251, sed et is recte praefert *placito*, quod et Burman. ex v. 22 vindicat. *oppugnabis* sec. Moret. In Goth. tert. hic versus post v. 41 erat reiectus. 39 *non venit* Parrhas. et Goth. pr. *consideris* multi, vt fere alias. 40 *Getulae* in plerisque scribitur. v. Pier., sed Gr. Γαιτοῦλοι. *genus intractabile bello* Romanus, forte ex lib. I, 339. *insuperabile ferro* vnus Leid. 41 *En N.* alter Hamb. *Hinc N.* Seru. ad X, 750. *effreni* Hamb. pr. pro var. lect. *inferni* Vratisl. 42 *situ* Wall. et Hamb. pr. a m. sec. *furentis* tres Heins., vt iungatur, *lateque furentis Barcaei quid bella*, sed minus bene. *lateque vagantes* quatuor Burmann. et sic laudat Hieronymus; sc. ex interpretatione. 43 *Brachaei*, *Barchaei*, *Barchei*, *Bachei*, scribitur.

nibus compositis et placatis, vbi iusta persoluta essent; adeoque pro vulgari: Manes sepultorum. In v. 35 *mariti* pro procis. De *Iarba* v. inf. 196, et Iustin. XVIII, 6. In *aegram* latet caussa spreti adhuc amoris; quod recenti dolore erat adflicta, qui nunc resedit. *mariti Tyro*, a Tyro, Tyrii, vt saepe alibi.

37. Multa igitur bella ab Afris feliciter gesta fuere. Declarat simpliciter gentem bellicosam. *terra Africa* antique, vt saepe Ennius, Cato, alii.

40 — 44. *Gaetulae vrbes*, ad terrorem *vrbes* posuit, nam in mapalibus habitabant. Ita Seru. conf. Sallust. B. I. 21. Melius dices poetam commune illud, et iam Homericum, πόλεις expressisse, quod simpliciter sedem et habitationem designat. Homericum est quoque illud *vrbes — genus*; nam is, et eius exemplo alii, saepe πόλεις pro incolis vel populis, et vice versa populos

Dis equidem auſpicibus reor et Iunone ſecunda
Hunc curſum Iliacas vento tenuiſſe carinas.
Quam tu vrbem, ſoror, hanc cernes! quae ſurgere regna
Coniugio tali! Teucrum comitantibus armis,
Punica ſe quantis adtollet gloria rebus!
Tu modo poſce deos veniam, ſacrisque litatis
Indulge hoſpitio, cauſſasque innecte morandi:
Dum pelago deſaeuit hiems, et aquoſus Orion,
Quaſſataeque rates, dum non tractabile coelum.

His

45 *auſpiciis* Doruill. 46 *Huc* vulgg. *Hunc* Medic, cum potioribus, nec non ſic Romanus cum aliis Pier. et fragment. Vatic. Et codicum auctoritati putem in talibus eſſe ſtandum, etſi et alterum recte dicitur, vt lib. I, 534 *Huc curſus fuit.* *Huc* etiam Seruius interpretatur. 47 *Quantam vrbem* pr. Hamb. a m. ſec. et a pr. Leid. 48 *et T.* Doruill. 49 *attollit* vel *adtollit* tres. 50 *deum* plures Pieriani; ſed omnes Burmann. *deos.* 51 *cauſſamque* Hamb. pr. D. ed. Iunt. 52 *deſaeuit* Exc. Burm. *Orio* Medic. a m. pr., vt *Agamemno, Iaſo,* et ſimilia. 53 *dum non* Heinſ. cum vetuſtioribus, etiam fragm. Vatic. Vulgo *et non.*

los pro inſula, vel terra et vrbe. cf. ſup. lib. I, 339 *fines Libyci, genus* etc. *Numidae infreni*, equis ſine frenis; res nota. cf. Cerda. *Syrtis* int. Afros accolas. ſup. I, 539. 540 *fines Libyci, genus intractabile bello, deſerta ſiti,* inhabitabilis raritate aquae. Seru. Significat autem Anna, a nulla parte quicquam auxilii ac praeſidii Poenis poſſe ſperari. *Barcaei* a Barce, Cyrenaicae vrbe, per prolepſin hic nominati; nam multo ſeriores fuere vrbis origines, quippe a Batti demum nepotibus conditae. v. Herodot. IV, 160, et ibi not. *late furentes Barcaei.* Inſederant ergo iam tum has terras barbari feríque populi late vagantes. Seruius: „Hi, ſecundum Titianum in Chorographia (quae Iulii Honorii Oratoris fuit) Phoenicem nauali quondam vicere certamine.„ *Germani minas.* cf. I, 361 ſq.

45. Iunonem potiſſimum propitiam nominat, ſiue quia inter principes deos Carthaginienſium erat; cf. ſup. ad I, 15 et mox v. 59; ſiue quia coniugiis illa praeeſt.

49 — 53. *quantis rebus*, opibus, potentia. Mox *deos placare* ac propitios reddere iubet; cauſſam in illis quaere: *quae me inſomnia terrent*: ad expianda ſcilicet inſomniorum omina. *ſacris litatis*, noue hoc dictum (nam pro-

 prie

His dictis incensum animum inflammauit amore,
Spemque dedit dubiae menti, soluitque pudorem.
Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentis
Legiferae Cereri, Phoeboque, patrique Lyaeo,
Iunoni ante omnis, cui vincla iugalia curae.

Ipsa,

54 *impense* olim lectum Seruius notat; et sane fragm, Vatic. *impenso*. *flammauit* plures Pier. Heins. et Burm. cum eodem fragm. Vatic. 55 *mentis* Gud. cum Rom. 56 *a delubra* Leid. pro *ad.* v. Burm. 57 *Exposcunt* Ven., ex interpretatione. *bidentis* rescripsit Heins. cum codd, et Prisciano, pro *bidentes.* *mactat* apud Macrob. III, 12. *mactat laetas* ap. Arusian. Messium. *laetas* etiam Menag. pr. *lentas* Goth. pr. 58 *Frugiferae* Romanus et alii Pierii ac Heinsii, cum fragm. Vatic. a pr. m. et nostro Goth. tert. Sed alterum doctius. cf. Heins. *et P.* alter Hamb. *Phoebo patrique* Ven. 59 *ante alios* Puget. v. ad II, 40. *legalia* Goth. tert., pessime. *vincla iugalia* sunt coniugialia.

prie litatur diis per sacra s. sacris, victimis), quod Servius etiam notat, sed Virgilii exemplo et alii dixere *litare victimas*. *indulge hospitio*, hospitalitati, beneuolentiae in hospitem, da operam hospiti beneuole habendo. Versus 52. 53 ad tempestatem spectare, monitum sub f. Excurs. II ad lib. III. *desaeuit*, ἀκμάζει. *aquosus Orion*, qui imbres et nimbos affert ortu suo. Sic *Piscis aquosus* Georg. IV, 234. *Orion* bene memoratur, cf. I, 535, dum *rates quassatae* (v. I, 551) et nondum refectae sunt; dum *non tractabile coelum*, alias saeuum, asperum, procellosum.

55. *soluitque pudorem* male accipitur, quasi ad impudentiam sit prolapsa. Sed efficit, quo amori eam iam minus puderet succumbere. Ad sqq. super Didonis pietate mox in impietatem versa multa argutatur *Bossu (du Poeme Epique* V, 3, p. 417).

56—59. Vt haec rite perspicias, tenendum, primum de vtraque sorore, tum de sola Didone agi; et a v. 60 duo esse, in quibus occupata est Dido, vt victimis caesis deos sibi propitios reddat; et a v. 63, vt exta inspiciat. *pacem*, veniam deorum, beneuolentiam, v. 50. *Legiferae Cereri*, Δήμητρι θεσμοφόρῳ. Vitae cultu meliore inuento iura ac leges sunt natae, legitimaque cum his connubia. Seruauit Seruius ad v. 58 versus Calui: *Et leges sanctas docuit, et cara iugauit Corpora connubiis et magnas*

Ipſa, tenens dextra pateram, pulcherrima Dido,
Candentis vaccae media inter cornua fundit:
Aut ante ora deum pinguis ſpatiatur ad aras,
Inſtauratque diem donis, pecudumque reclufis
Pectoribus inhians ſpirantia conſulit exta.
Heu vatum ignarae mentes! quid vota furentem,
Quid

61 *fudit* quatuor Burm. cum plerisque Pierianis. 62 *Atqui* quatuor Burm. *autque* Exc. Burm. 63 Varie tentabat I. Schraderus: *Inſtauratque dapes votis*, l. *votas*, l. *Tyriis*, ſed vid. notam. 64 *ſpumantia* Sprot. *ſperantia* fragm. Vatic. 65 *fatum* coni. Cuning. cf. inf. VIII, 627. *ignotae m.* Witt. *quid vota furorem* Burm. ex Seruio. *ferentem* Rom.

nas condidit vrbes. Cur *Phoebo* et *Baccho* nunc ſacra fiant, tantum coniectando cauſſa reddi poteſt; forte tamquam diis Carthagine olim cultis; etſi inter coniugales deos referri ſolent ex hoc loco; vt nuper factum a Paſſerio Vaſ. Etruſc. To. I, p. 40. De *Baccho* iam lib. I, 734 vidimus. *Phoebum*, vt Solem, patrium Poenorum numen eſſe puto, quod idem Saturno aſſimulabant Romani; etſi Apollinem etiam Carthagine cultum tradunt. v. Hendereich Carthag. p. 217. cf. h. l. Seruius, qui parum conſtanter diſputat, et Donatus. De *Iunone* cf. ad lib. I, 15. Accommodauit Deae Coeleſti, quod Romani ac Graeci Iunoni ſuae tribuebant, quae ζυγία et γαμηλία erat.

62—64. Spectant ad extiſpicium, cuius cauſſa victimae caeduntur. Illa incedit ad *pingues aras*, pinguibus victimis, τὰ πίονα μηρία Homeri; ipſa adſtat victimis extiſpicii cauſſa caeſis. *Inſtaurat diem donis*, h. e. ſacrificiis; proprie *inſtaurantur ſacra*, quae iterum curantur, ſeu repetuntur; et eſt voc. ſacrum; ſic V, 94: ſed h. l. *dies*, h. e. dies feſtus, quo ſacra erant facta; noua ſubinde ſacra in alterum diem indicuntur: ſc. vt exta meliora ſibi contingant. Hinc *diem inſtaurare* Virgilii exemplo dixit etiam Statius et alii. Et tandem *inſtaurare* poetis omnino eſt facere, inſtituere: ſic funus ſup. III, 62, epulas VII, 146. VIII, 283, choros IV, 145. *ſpirantia exta*, palpitantia, vt Seru. Impatientiam expectationis exprimit τὸ *inhians*.

65—67. *vatum* ad extiſpicium v. ſup. refer. *ignarae mentes!* cuiusnam rei? infelicis puta exitus et euentus

Quid delubra iuuant? Est mollis flamma medullas
Interea, et tacitum viuit sub pectore volnus.
Vritur infelix Dido, totaque vagatur
Vrbe furens: qualis coniecta cerua sagitta,
Quam procul incautam nemora inter Cresia fixit
Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
Nescius: illa fuga siluas saltusque peragrat
Dictaeos; haeret lateri letalis arundo.

Nunc

66 *molles* alii, sed *mollis flamma* Burmannus tuetur. v. sup. II, 683. 67 *et* deest binis. *venit sub* Hamb. pr. a m. sec., male. v. Burm. 69 *ferens* tert. Mentel. *confecta* pr. Hamb., pro var. lect. 70 *Cresia* Heins. cum melioribus; etiam fragm. Vatic.; quippe Κρὴς, Κρήσιος. Vulgo *Cressia*. *n. inter frondes* Hamb. sec. 71 *linquit* multi, iam apud Pierium, sed alterum doctius; item, *volatile telum* ex interpretatione. Sic quoque Goth. tert. a m. pr. 72 *pererrat* Hugen. et pr. Hamb. cum Goth. tert. v. sup. I, 384. *saltus siluasque p. Dicteas* aliquot Pier. cum fragm. Vatic. 73 *Dictaeos* Sprot. *fatalis a.* Hamb. pr.

tus consiliorum et amoris Didonis. Commentarii loco sunt versus Silii VIII, 100 sqq. Vt autem omnia haec inter se constent, nec de amoris medela deos aditos esse existimes, vates memineris consultos esse super pace deorum exposcenda, malis ominibus somniorum auerruncandis et mentis curis ac terroribus placandis. cf. Silius ibid. v. 124 sq. *delubra*, aditus delubrorum sup. v. 56. Exclamationem hanc ex poetae persona iam olim nonnulli reprehenderunt. Quod tamen in epico poeta reprehendi possit, non tam illud est, si ex sua persona affectum interponat, quam si *de sua persona* quicquam intertexat, quippe quae a carmine epico, quod enthusiasmum spirare debet, aliena sit necesse est; nisi forte poetae persona ad augendam carminis vim et ipsa valere possit, aut ille noua Musae inuocatione animum lectoris aduertat; vt aliquoties etiam in Messiade factum videas, v. c. lib. III pr. *mollis flamma*, leuis, adeoque mobilis. *viuit* pr. de vulnere crudo. Seruius acceptum hoc ait pro *vescitur*, quod ad vlcus potius spectaret.

68—73. Egregia perdite amantis comparatio, in qua ornanda recentiores passim poetae laborarunt. Ex Iliad. λ, 475 sqq. ductam esse volunt, Macrobii forte auctoritate

Nunc media Aenean secum per moenia ducit,
Sidoniasque ostentat opes, vrbemque paratam;
Incipit effari, mediaque in voce resistit.
Nunc eadem, labente die, conuiuia quaerit,
Iliacosque iterum demens audire labores
Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
Post, vbi digressi, lumenque obscura vicissim
Luna premit, suadentque cadentia sidera somnos:
Sola domo maeret vacua, stratisque relictis
Incubat.

75 *que* abest a binis. *opis* Gud. a m. pr. 76 *refari* Gud. a m. sec., antique. *affari* Zulich. *in v. recessit* Menag. alter, aberratione et alibi notata. v. Burm. 78 *que* abest a Doruill. 80 *digressum* alt. Mentel. 81 *c. lumina* Menag. pr. 82 Burm. coni. *relicta Incubat* vel *relictis Excubat*. Hoc alterum quoque Io. Schrader. nec felicius aliquis coniiciat *stratisque relictis*, sed v. not.

ritate V, 6. Sed Homero poetam hic nihil debere, iam Cerda monuit. *agens telis*, agitans, vrgens, ornate, vt alias, v. c. Georg. III, 412. *Nescius*, sc. non viderat telum vere in ceruam descendisse; sed, frustra emissum credens, reliquerat. v. Burm. Capra forte melius a poeta fuisset memorata, quandoquidem ex Solino c. 17 constat, *agrum Creticum siluestrium caprarum copiosum fuisse, ceruo eguisse*. Adde Plin. VIII, 58. I, 83. Excusanda tamen talia in poeta, etsi non commendanda. Totus locus, qui sequitur ad v. 89 super amoris aestu, inter consummatissimos est et vnicus, etiam post Apollonii insignem sententiarum copiam et Valerii Flacci acumen, libro VII, ac post innumeras recentiorum poetarum in hoc argumento contentiones. *Breuitatem* in summa rerum copia et *dignitatem* vix quisquam alius est assequutus, si forte affectum mouere et aliis contigit.

75. *Sidonias*, Tyro aduectas, v. I, 363. *vrbem paratam*, egregie, vt non opus esset, nouam quaerere per longos errores, vt et Burm. post Seru. *conuiuia quaerit*, desiderii nota inest, moram impatienter fert, dum coenae hora illuxerit.

80 — 83. De nocte sera agi, qua a conuiuio, sub noctem, *labente die*, instructo, sunt digressi, dubitari nequit: hinc et *cadentia sidera*, occidentia

Incubat; Illum abſens abſentem auditque videtque.

Aut

occidentia exeunte nocte, v. ad lib. II, 9. Excurſ. Itaque *lumen obſcura viciſſim Luna premit*, nec ad viciſſitudinem diei et noctis, nec, cum Burmanno, ad obſcurata lunae nitore minora ſidera (cf. Horat. I Od. 12, 46—48) referri poteſt, ſed de occaſu lunae ſub exeuntem noctem accipiendum eſſe manifeſtum fit: *premit*, occulit illa lumen ſuum. Recte is, quisquis inter caetera Seruiana adſcripſit: *an ipſa Luna ſuum lumen reprimit, occidens et ſe obſcurans? viciſſim*, poſtquam per totam noctem illuxerat. Decet autem poetam, certum ac deſcriptum tempus ponere, pro indefinito; et pro quacunque nocte, quae et illunis et illuſtris eſſe poteſt, noctem ſerenam nominare. *ſtratisque relictis Incubat:* non vno modo haec accipi poſſunt: ſimpliciſſimum eſt ita dicere: de nocte agitur, conuiuis iam dimiſſis, vnde *domo uacua*. Nunc *ſola* illa *moeret ſtratis incubans;* hoc vt poeta enuntiauit: *moeret et incubat ſtratis*, et ornatus cauſſa adiecit: *relictis* a ſe; vt adeo amoris aeſtu iactata lectum ſuum reliquerit, mox iterum repetierit. Obſcuritatis quidem vitio haec breuitas non caret; a re tamen ſententia non eſt aliena; etſi Lucanus melius V, 790 *Sic fata, relictis Exſiluit ſtratis amens.* Seruius: *relictis*, ab Aenea, inquit; atqui torus coniugalis eos nondum acceperat: ergo conuiualem ille intellexit. Sane ea, quae antecedunt: *Sola domo moeret uacua*, eam per thalamos ac triclinia diſcurſitantem indicare videri poſſunt; adeoque illa in eo triclinio, quo antea erant coenati, lectum, quo cum Aenea adcubuerat, agnoſcit, iterumque ei incubat; quod amantes facere ſolent, et quod toties amantibus a poetis tribuitur. vid. Ouid. Epiſt. X, 51 ſqq. *Saepe torum repeto, qui nos acceperat ambo — Et tua, qua poſſum pro te veſtigia tango, Strataque, quae membris intepuere tuis.* cf. Ep. XV, 149. Nec dubitare licet, an ſtrata de toro conuiuarum dicantur. Sic v. c. Ouid. Met. V, 34, vbi de conuiuio agitur, *vi ſtetit haſta toro, ſtratis tum denique Perſeus Exſiluit.* Nec inf. 392 *ſtrata* aliter quam de lecto, quo ſedent aut recubant in thalamo ſeu cubiculo, dictum: quandoquidem priſcae vitae ſimplicitas eundem torum in eodem cubiculo et ſedentibus et dormientibus deſtinabat. Fatendum tamen, etiam hanc poetae rationem plus artis habere quam ſimplicitatis.

Praeclare

Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum, si fallere possit amorem.
Non coeptae adsurgunt turres; non arma iuuentus
Exercet; portusue aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minaeque
Murorum ingentes, aequataque machina coelo.
Quam simul ac tali persensit peste teneri
Cara

85 *si pellere* Goth. sec. *si vellere* tert. Goth. *posset* Franc. *amantem* aliquot Pier. cum fragm. Vatic. *si f. p. imago* Romanus e glossa inter lin. 86 *inceptae* Witt., sed in litura. *exsurgunt* Leid. vn. pro var. lect. *arces* Puget. *arua* Zulich. pro var. lect. 87. 88 *Exercent* alii et mox *parat*. Medic. *parent*. *portusque* — *pendent* — *qui* etiam nonnulli. *haut prop*. Goth. pr. *portas* coni. Io. Schrader. 89 Trappius et Cuninghamus malebant *aequanda;* sed nil necesse. Etsi imperfecti muri, tamen iam aequabant coelum. 90 *a tali* Reg. et tert. Mentel. *in tali* Gud. *persentit* aliquot ap. Pier. et sic ap. Diomed. II. *praesensit* Ven. et Witt. v. inf. 297 et 448.

Praeclare autem illud subiicitur: *illum absens absentem auditque videtque:* quod ornatissime persequutus est Apollon. III, 453 sq.

84. *gremio;* accubantium mensae habitum animo reputa. cf. Burm. et v. ad I, 717, vbi *gremio fouet*.

86 — 89. *arma exercet* exquisitius quam, se in armis; et mox *pendent* pro sunt, et *minae murorum*, muri alti, quasi altitudine sua minantes, hoc simplicissimum et vsu poetae frequentatum. sup. I, 162 *Hinc atque hinc vastae rupes geminique minantur In coelum scopuli.* De eminentiis murorum ac pinnis, ἐπάλξεσιν, acceperunt iam veteres. v. Seru., sed hoc sensu *minae* technicum, adeoque vix poeticum, et seriorum quidem scriptorum vocabulum fuisse videtur. Burmann. de initiis operis, quae egregios muros promittebant et minabantur, vix bene. *machina* simpl. moles, aedificium: sic melius puto, quam de tignis statutis et colligatis, quibus insistunt, qui muros conficiunt (nobis *Gerüste*).

90 sqq. Habuit poeta Apollonium Rhod. quem sequeretur in consiliis Iunonis et Veneris conferendis. v. lib. III pr., sed suo argumento ac consilio praeclare accommodauit singula. Iuno tantum abesse videt, vt ex tempestate commota Troianisque in Africae littora eiectis quicquam sibi res procedant, vt potius Troianis hoc ipsum hospitium saluti sit. Mutatis igitur ex re consiliis, sertiatos

Cara Iouis coniunx, nec famam obstare furori;
Talibus adgreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis
Tuque puerque tuus: magnum et memorabile numen,
Vna dolo diuom si femina victa duorum est.
Nec me adeo fallit, veritam te moenia nostra,
Suspectas habuisse domos Carthaginis altae.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamina tanta?
Quin

91 *Clara*, quae sollennis varietas est, hic a nemine enotatur. *furenti* Hugen. *pudori* pr. Hamb. et Ven. cum Romano, facili lapsu. Sic inf. X, 398. 92 *alloquitur* alter Menag. 93 *ac sp.* Wall. *alta* Ven. *feretis* Leid. vn. a m. sec. 94 *numen* sane habent veterrimi et praestantissimi Pierii, Heinsii et Burm., qui illud adeo tuentur. Accipiendum: *magnum vero et memorabile erit numen vestrum*, vestra potestas, vis, h. e. vos, dii, si circumueneritis duo vnam feminam. Paullo tamen contortius ita dictum videtur. Contra sollennis formula, *memorabile nomen* (cf. sup. II, 583), et hoc Ge. Fabricius praeferebat, et est in aliquot Pierianis et in vno et altero scripto Heins. et Burm. nonnullisque editis. Exempla iam Burm. congessit in alium vsum. Ouid. Met. X, 608 *seu vincar, habebis Hippomene victo magnum et memorabile nomen*; praeferremque adeo sine haesitatione, nisi alterum, quod semel receptum, et ipsum poeta dignum, forte adeo magis epicum esset. Sed et in ipso Ouidio *Bacchi memorabile Thebis Numen erat* Met. IV, 416 occurrit. *venerabile nomen* Hugen. *mirabile nomen* Leid. vn. 95 *si femina capta* Leid., quod egregie *dolo* conuenit, sed v. Burm. *est* deest tribus. 96 *te numina nostra* Zulich. a m. pr. Hamb. pr. 97 *Suspectasque* Ven., male. 98 *erat* Medic. a m. pr. v. Burm. ad Lucan. IX, 706. Vulgo:

tos hos se inuita Troianos arcere saltem studet ab Italia, idque agit, vt Troiani cum Poenis vna ciuitate iungantur. Hoc se effecturam sperat, Aeneae cum Didone coniugio inito. Approbare hoc consilium parat Veneri; quae, cum satis teneret, fatale esse Aeneae, vt in Italia considat, dissimulat tamen et dubitationis tantum loco hunc fatalem rerum ordinem memorat; caeterum rem Iunonis arbitrio permittit, vtque Aeneas cum Didone congrediatur, facile patitur, cum ad summam caussae nihil inde mali timendum esset.

90—92. *peste*, exitioso morbo, amore. cf. I, 712. *famam*, h. e. famae curam; non illam iam malae famae metu reuocari. cf. v. 170.

93—98. *spolia* ornate pro victoria. *puer*, *παῖς*, filius,

res

Quin potius pacem aeternam pactosque Hymenaeos
Exercemus? habes, tota quod mente petisti:
Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem.
Communem hunc ergo populum, paribusque regamus
Auspiciis: liceat Phrygio seruire marito,
Dotalisque tuae Tyrios permittere dextrae.
Olli (sensit enim simulata mente locutam,

Quo

go: *quo nunc certamine tanto*, mirus codicum consensus in lectione vitiosa. Etsi enim bene supplere possis *uteris?* vel *opus est?* tamen ea forma esset prosaica, et perpetuus loquendi vsus elegantior fert *quo nunc certamina tanta?* Lapsus quoque librariorum manifestus fit ex antec. *quo*, h. e. quorsum, quod pro sexto casu acceperant; itaque emendarunt ita iam Heins. Marklandus post Harium et Burmannus. Inter Seruianas interpretationes etiam est, *quo nunc certamen tantum*, et in Reg. glossa, *habere*, vt hoc aliquando in codd. fuisse vel hinc colligere possis. *et quo* Witt. Reg. *discrimine tanto* Parrhas. 99 *que* abest a tribus. 100 *quod tota* tres alii cum Goth. pr. 102 *ergo hunc* duo. *populum hunc ergo* duo alii. 104. *Dotales Tyriosque tuae* Witt. 105 *f. voce* Vratisl. et Hugen.

res nota vel ex Horatio. *numen*, sc. erit vestrum, h. e. vos dii, si circumueneritis duo vnam feminam! v. var. Lect. Simile acumen et exemplum inuectiuae v. apud Tibull. I, 6, 3. 4, et Leonidae in Anthol. IV, 12, p. 464. 96. *Nec* plane ignara sum *te* suspectam habuisse Carthaginem. cf. I, 671. *certamine tanto?* sc. opus est. vid. var. Lect.

100. *habes*, *t.* cf. sup. I, 675 sqq.

102. *paribus auspiciis*, bene Seru. *aequali potestate*. Non enim nunc nuptiarum auspicia intelligenda, sed a comitiis petitum et ab imperio militari; nunc par et aequale tutelae ius Veneri et Iunoni in Tyrios et Troianos fore.

103. 104. Magno cum spiritu ac fastidio connubium Didonis et Aeneae expressit Iuno: *liceat Didonem seruire*, in potestatem venire, nubere, *marito Phrygio*, externo et exsuli; de Phrygum contemtu ex gentis mollitie nunc nolim cogitari; et liceat eam *permittere dotales*, in dotem afferre, *Tyrios*, Carthaginis regnum, *dextrae tuae*, tibi tamquam socrui a nuru. Seruius omnia ad coemtionem refert, qua Dido in mariti Phrygii potestatem quasi emtione per aes et libram veniret; sed in altero versu rem parum expedit.

105—107. *simulata mente*, δολοφρονέ-

Quo regnum Italiae Libycas auerteret oras)
Sic contra est ingressa Venus: Quis talia demens
Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror, si Iuppiter vnam
Esse velit Tyriis vrbem Troiaque profectis,
Misceriue probet populos, aut foedera iungi.
Tu coniunx: tibi fas animum tentare precando.
Perge: sequar. Tum sic excepit regia Iuno:
Mecum erit iste labor. Nunc qua ratione, quod instat,
Confieri possit, paucis, aduerte, docebo.

Venatum

106 *auerteret* vetustiores satis constanter; et is poetarum vsus loquendi; alii Pierii et Heins. cum al. et D. *aduerteret*. cf. Burm. Praetulit alteram lectionem iam Seruius. *Libycis oris* pr. Rottend. a m. sec. et Zulich. 107 *aggressa* Sprot. et alter Hamb. 108 *Abnegat* Ven. 109 *fatum* tres Burm. a m. pr. *pactum* malebat Vonk. Lect. Lat. p. 152, sed *factum*, vbi hoc factum, effectum fuerit, quod vis. 110 *factis* Gud. a m. pr. 112 *Miscerique* tres Burm. *iubet p.* aliquot Pier., male. *foedere iungi* Ven. Franc. et Erf. quod suauius; sed alterum videtur doctius. 113 *mollire* Leid. vn. pro var. lect. τῶ *tentare*. 114 *Perge modo* Witt., sed in marg. al. *sequar*. 115 *ille* vn. Leid. 116 *Confieri* in Rom. et Longob. Pierii et quatuor Heinsii, qui copiose illustrat; reliqui fere corrupte *Quod fieri*, *Quo fieri*, *Hoc*

δολοφρονέουσα, vt Homerus aliquoties. *auerteret* signantius quam transferret ad Libyam et Carthaginem. *ingressa* simpl. orationem. Servius hanc vocem insidiarum significationem habere vult. Etiam sic mox *excepit*.

109. *Si modo — factum fortuna sequatur*, si modo, facto hoc quod vis, euentus optatus sequetur, ἐὰν παραδράμηται vel συνδράμηται ἡ τύχη, adeoque si res ipsa votis tuis respondebit.

110 — 113. *Sed incerta sum super fatis*, dubito, an I. Cum caeteris comparare solent Iliad. ξ, 211 sqq.

115. *Mecum erit iste labor.* Ex antiquo, puto, sermone. Imitatorem Burm. laudat Silium VIII, 330 *Mecum erit haec prorsus pietas.* Puto, pro mihi, apud me erit, mihi incumbet, curae erit. Epit. Iliad. 93 *mecum labor iste manebit:* etiam ex h. l. cf. sup. ad I, 675. Mox *miserrima* Dido, quoniam in magno amore proprie dicitur *miserum*.

120. Ergo

Venatum Aeneas vnaque miserrima Dido
In nemus ire parant, vbi primos craſtinus ortus
Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.
His ego nigrantem commixta grandine nimbum,
Dum trepidant alae, ſaltusque indagine cingunt,
Deſuper infundam, et tonitru coelum omne ciebo.
Diffugient comites, et nocte tegentur opaca:
Speluncam Dido dux et Troianus eamdem
Deuenient.

Hoc f. Quid f. An f., forte quod ſcriptum erat *Cōferri.* Medic. a m. pr. *Quod f.*, et a ſec. *Comf.*, Sprot. et pro diu. lect. Rottend. pr. *Conferri*, Gud. *Quod f.* in litura. Ed. Ven. *An f. valeat.* Goth. ſec. *Conpleri.* 118 *parent* Leid. *primus* Medic. et emendatum *primum*; etiam Rom. *primus.* Doruill. *primos vbi.* 119 *intexerit* Goth. ſec. 120 *Hic ego* margo Naſcimb. *ingentem* Zulich. a m. pr. *cum mixta* Wall. *permixta* Ven. 121 *ſiluasque* Witt. In Goth. ſec. hic verſus poſt ſequentem eſt collocatus. 122 *mouebo* Gud. et duo alii ex interpr. 123 *Defugient* Sprot. *Dum fugient* Hugen.

120. Ergo habemus et hic Iunonem *κεραυνοβόλον*. conf. ſup. I, 42 de Minerua.

121. *alas* iam Seruius de equitibus accipiebat, quem ſequuntur alii viri docti, vt illi *trepident*, feſtinent. Sunt ſane *alae* equitatus ſociorum; tum omnino equitum turmae. Verum tam abſolute alas hoc ſenſu poni, cum nihil, quod eo ducat, adiunctum ſit, merito mireris. De illis, qui indaginem conſtituunt, aut qui ſiluas agitant, vt feras excutiant, alii: vid. Burm. Sed id non minus ad arbitrium fit. Cum in venatione verſemur, accommodatiſſima mihi ſemper viſa eſt illa ratio, vt *alae* de pinnis in formidine acciperentur; *hae trepidant*, motu tremulo, *ſaltusque indagine* et plagis *cingunt.* Silii auctoritatem huic interpretationi laudari poſſe puto lib. II, 419, vbi h. l. reſpicit: *it clamor ad auras Latratusque canum ſubitoque exterrita nimbo Occultant alae venantum corpora ſiluis* h. e. venantes latebant poſt alas indaginum. Poſſis etiam *Dum trepidant* abſolute accipere, dum trepidatur, dum ſtudio venandi omnes tenentur, dumque *alae ſaltus indagine cingunt*, h. e. ſaltus retibus cinctus eſt: Ita interpunges: *Dum trepidant, alae ſaltusque indagine cingunt.* Forte haec ratio omnium eſt maxime expedita.

Deuenient. Adero, et, tua si mihi certa voluntas,
Connubio iungam stabili, propriamque dicabo.
Hic Hymenaeus erit. Non aduersata petenti
Adnuit, atque dolis risit Cytherea repertis.
Oceanum interea surgens Aurora relinquit.
It portis iubare exorto delecta iuuentus.
Retia rara, plagae, lato venabula ferro,
Massylique ruunt equites, et odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Poenorum exspectant: ostroque insignis et auro

Stat

125 *Deuenient* Sprot. *sit mihi* Hamburg. alter; sollenni errore. 126 Idem versus I, 73. 127 *auersata* olim lectum, testante Seruio, et sic Romanus. 129 *Occasum t.* Hamb. pr. *fulgens Aurora* Oudart. similem diuersitatem apud Ouid. II Fast. 500 notat Burm. *relinquit* Heins. praetulit e Medic. et Sprot. et Pierianis nonnullis, quibus adde Romanum. Vulgg. *reliquit.* 130 *iubare excito* Hamburg. alter. *dilecta i.* tres Burm. *turbata i.* Excerpta Burm. 131 *et lato* Caris. I Inst. Gramm. 132 *Massylii*, *Masilii*, *Messali*, *Massali*, *Massili*, varie corrumpitur vox in codd. 133 *in thalamo* Goth. sec. *in limine* Montalb.

128. Venus risit insidiosa Iunonis oratione, quum scilicet eius consilia euentum non habitura esse bene nosset. v. ad v. 90. *dolis repertis* Seruius compertis vel deprehensis interpretatur, idque Burm. sequitur; vix satis ex vsu sermonis; malim *dolos repertos*, exoogitatos a Iunone, inuentos, intelligere, vt *consilia reperta* et similia. Et sic sup. II, 164 *scelerum inuentor Vlixes.* *risit dolos r.* fuisset vulgaris ratio.

129. Homericum Ἠὼς μὲν κροκόπεπλος ἀπ' Ὠκεανοῖο ῥοάων Ὤρνυτο passim obuium.

130—132. Cf. Gratii Cyneg. 223 et Intpp. *iubare* h. l. solis. Nimis subtiliter Seruius de lucifero. *Massyli* h. l. simpl. de Afris. *odora canum vis*, nota forma Homerica βίη Πριάμοιο; proprie canes robusti. *fida canum vis* iam Lucretius praeiuerat. cf. Wesseling. Obss. II, 14. *odorus* noue, qui odoratu excellit, sagax.

133. *cunctantem.* Seru. morabatur studio placendi. Nisi hoc nimis acutum est. Etiam hanc elegantiam Homerus non esset sectatus. *cunctantem* addere poterat poeta ornatus caussa, cum *expectant* posuisset.

137—139.

Stat ſonipes, ac frena ferox ſpumantia mandit.
Tandem progreditur, magna ſtipante caterua,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem.
Nec non et Phrygii comites, et laetus Iulus,
Incedunt. Ipſe ante alios pulcherrimus omnis
Infert ſe ſocium Aeneas, atque agmina iungit:
Qualis,

135 *Stant* Zulich. *et fr.* Witt., ac Nonius in *ferus.* *mordet* alter Hamb. 137 *in picto* ſec. Moret. 138 *ex humero* multi codd., ſed meliores et Virgiliana ratio defendunt alterum *ex auro.* Sic Rom. et alii ap. Pier., quem vide, et Medic. et alii Heinſiani. *nodantur et auro* Sprot. ex interpolatione. Ingratum *τὸ cui.* 140 *Tyrii c.* Rom. et nonnulli Pierii; forte ex v. 162. *et pulcher Iulus* Sprot. et pro var. lect. pr. Hamb., ſed *laetus* accommodatius h. l., vt bene Burm. obſeruat.

137 — 139. Chlamyde eſt induta purpurea, cuius oras ambit limbus acu vel radio pictus et variegatus. cf. inf. V, 259. *crines nodantur in aurum* doctius quam *auro*, aurea faſcia, vel vt Seru. aureo retiolo, quod colligit comas, quae Graecis *κρωβύλη* (vſitatius *κρώβυλος*) dicitur. Reticulum eſt aliis. *Fibulam*, *περόνην*, non niſi in tunica vel chlamyde locum habuiſſe ſatis, puto, conſtat: itaque h. l. *veſtem* chlamydem intelligemus, venatoribus geſtari ſolitam. Fibula autem in humeris colligebat ac retinebat tunicam, etiam chlamydem; hanc interdum in pectore. Nec tamen talis fibula bene *ſubnectere* eam videri poteſt. Dicendum itaque, fibulam hic eſſe in balteo ſeu cingulo, quo tunica ſuccingitur: vt inf. V, 312, 3. cf. XI, 776 et not. Supra I, 320 *nodum* dixerat: *nodoque ſinus collecta fluentes;* h. e. balteo. Vbi cf. not. Nam, vt fibula inferiorem veſtis oram ſubſtringat altius, noſtri moris eſſe poteſt, vix antiqui.

141. 142. *pulcherrimus*, Veneris munere puta. lib. I, 589 ſqq. *agmina iungit*, Troianorum cum Tyriis, ait Burm. Scilicet dicendum eſt, eſſe exquiſitiorem poetae formam: *iungere agmen* vel *agmina* pro adiungere ſe cum agmine ſuo. inf. XI, 145 *Contra turba Phrygum veniens plangentia iungunt agmina*, adiungunt. Comparatio autem ita fit: *ipſe infert ſe* talis, *qua-*

 lis

Qualis, vbi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
Deserit, ac Delum maternam inuisit Apollo,
Instauratque choros, mixtique altaria circum
Cretesque Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi;
Ipse iugis Cynthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro;
Tela

144 *Delon* alii, sed Virgilius enuntiationes latinas in his amat, vt Heins. docuit. 145 *Instaurantque* Leid. vn.: ita res transferretur ad *Cretes et Dr.* *Instruxitque* Hugen. *que* post *mixti* deest alteri Menag. 146 *Curetes Dryopesque* pr. Hamb., memorabilis lectio; nisi quod ab interpolatore esse potest, qui metrum laborare putabat. *Curetesque Driopesque* Regius. *Cretes Dr.* alii. Fuit forte versus Graeci poetae: Κρῆτές τε Δρύοπές τ' ἠδὲ πικτοὶ Ἀγάθυρσοι. *Agatirsi* scribunt fere librarii. 147 *Inde* Exc. Burm. a pr. m. 148 *Fronte* Medic. et Menag. pr. *fluentes crines* Parrhas. *fugiens* Exc. Burm. a pr. m. *cingens* pr. Moret. *surgens aut* Goth: sec.

iis infert se Apollo —; *Ipse graditur — Haud aliter.*

143—149. Locus exquisita doctrina expolitus: Aeneas comparatur cum Apolline, festo die prodeunte ad choros ducendos: re, ad veterum, inprimis Graecorum, sensum omnium maxime augusta; vt sup. I, 498 Dido comparabatur cum Diana. Hieme Pataris Lyciae exacta, narratur deus adire Delum, festorum sollennium tempore instante. Instituuntur chori in dei honorem; sed augustius est, quod ipse deus choros parat. *instaurare* cum dilectu; est enim voc. religiosum et sacrum. Ducitur chorus ab iis, qui vel sacra curant, vel frugum primitias Delum apportant: sunt Cretenses, Dryopes et Agathyrsi seu Hyperborei; ii fremunt circa aram, saltant ac cantant. *picti Agathyrsi*, vt *picti Geloni*, Ge. II, 114, vbi de stigmatibus acceperant Seru. et Claudian. in Ruf. I, 314. At Mela II, 1. 2. 86 *Agathyrsi ora artusque pingunt; vt quique maioribus praestant, ita magis vel minus: caeterum iisdem omnes notis et sic vt ablui nequeant.* Nec aliter quam proprie pictos ex eo loco eos produnt Solin. et Ammian. conf. Salmas. ad Solin. p. 133. Adveniens deus descendit de Cyntho, qui templo imminet, redimitus laurea vittae aureae innexa, et pharetra ex humeris pendente. Sed maius phantasma, quod *tela sonant ex humeris*, deo incedente, quodque crinem *fluentem*, effusum, qualis Apollinis est, ipse *premit fingens* fronde

Tela ſonant humeris. Haud illo ſegnior ibat
Aeneas: tantum egregio decus enitet ore.
Poſtquam altos ventum in montis, atque inuia luſtra,
Ecce ferae, ſaxi deiectae vertice, caprae
Decurrere iugis: alia de parte patentis
Transmittunt curſu campos atque agmina cerui
Puluerulenta fuga glomerant, montisque relinquunt.
At puer Aſcanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo: iamque hos curſu, iam praeterit illos,
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fuluum deſcendere monte leonem.
Interea magno miſceri murmure coelum
Incipit.

150 *emicat* pr. Hamb. pro var. lect. *auro* Leid. et Ven. 151 *i. ſaxa* Parrhaſ. 152 *a vertice* Goth. tert. 153 *de rupe* Hugen. 154 *Transmutant* Zulich. *campos curſu* Menag. ſec. 159 *discedere* Sprot. 160 *fulminare* pr. m. Wall. *turbari* m. Goth. ſec. et Erf.

fronde et *auro implicat*, vitta aurea, diademate. De caeteris v. Exc. II ad hos verſſ.

149. 150. Duplex igitur comparationis momentum et concitatioris inceſſus et pulchritudinis: tam alacri greſſu et ipſe tam pulcher incedebat Aeneas.

151 — 155. In v. 152. 153 poteſt Homerus obuerſatus eſſe Iliad. δ, 106—108. *deiectae* h. l. quae ſe deiecerant, quae deſilierant. Ceruos alia parte ex montibus decurrentes per campos agminatim fugere ait. De ceruis in Africa cf. ſup. I, 184.

156 — 159. Iuuenilem exſultationem facile ſentis. Sed ſimul expendendus verborum dilectus — quam contemtim, *pecora inertia!* Importunum eſt, illud in memoriam reuocare, quod Aſcanius Paphum a Venere auectus erat lib. I, 691 ſqq. neque nunc eum rediiſſe poetae erat monendum, in re, quae miniſterio diuino non amplius indigebat. cf. Burm.

160. ſqq. In copia et ornatu breuitatem et vim agnoſce. *Tecta* omnino loca, quibus tegimur: arbores, cavernae etc. cf. Cerda. Concubitum ipſum ſileri quis miretur, aut poetae pudorem in eo multis verbis praedicet? quaſi vero in epico carmine conſuetudinis cum muliere deſcriptio accurata dari debuerit.

Incipit. Insequitur conmixta grandine nimbus.
Et Tyrii comites passim, et Troiana iuuentus,
Dardaniusque nepos Veneris, diuersa per agros
Tecta metu petiere. Ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido dux et Troianus eamdem
Deueniunt. Prima et Tellus et pronuba Iuno
Dant signum: fulsere ignes, et conscius aether
Connubiis: summoque vlularunt vertice Nymphae.
Ille

161 *comitata g.* aliquot Pier., male. *nimbis* Ven. 162 *At T.* pr. Hamb. 164 *Testa* pr. Moret., an *tesqua* rogat Burm. 166 *et* ante *Tellus* a multis abest; itaque eleganter coni. Heins. *Primae Tellus et pr. I.* 167 *Dat* Franc. Goth. pr. *ignis* Exc. Burm. 168 *Connubiis* Heins. e melioribus post Pierium, assentiente poetarum vsu; alii *Connubii.* Rottend. *Coniugii* a m. pr. *Conubio* vn. Pier.

debuerit. Quod in caeteris honestati studet poeta, ad temporum magis quam ad poetae indolem referendum videtur, diuersum scilicet ab Homerico aeuo. Quod denique honesto nuptiarum ac coniugii nomine furtum hoc amantium praetenditur, id ad seruandam personae dignitatem in Aenea et Didone pertinet. Putant Intpp. Calypsus speluncam Virgilio obversatam. Quod v. 165 sub ingressum speluncae non *pius Aeneas*, sed *dux Troianus* adpellatur, eximio poetae iudicio factum, Steelius post Addisonum obseruasse fertur; nimis argute vtique. Nam epicis poetis talia pro simplici et proprio sunt nomine; quippe quae tantum ad ornatum et varietatem valere debent.

166 — 168. Mala nuptiarum omina enarrare debebat poeta et videtur enarrare: motum terrae, aeris fragorem vento concitati, fulmina, et per montium iuga auditos clamores vel vlulatus, quae omnia, cum tempestate et procella magna interdum coniuncta, praeclare ad deas pronubas, Tellurem et Iunonem, et ad Nymphas, tamquam carmen nuptiale canentes, referuntur. conf. Ouid. Epist. VII, 95. 96. *Prima* malim pro *primum* accipere; argutari videtur Burmann. Ad vlulatum Nympharum cf. Apollon. III, 1217. Tellus interdum cum Vesta, inter deas nuptiarum auspices, ex disciplina Etrusca. v. Seru. ad h. l. et Passer. *Vas. Etrusc.* To. I, p. 4, nec mirum, si Tellurem genetricem

Ille dies primus leti primusque malorum
Caussa fuit. Neque enim specie famaue mouetur,
Nec iam furtiuum Dido meditatur amorem:
Coniugium vocat; hoc praetexit nomine culpam.
  Extemplo Libyae magnas it Fama per vrbis:
Fama malum, quo non aliud velocius vllum;
Mobilitate viget, viresque adquirit eundo;

Parua

169 *laborum* pro diu. lect. pr. Rottend. et pr. Hamb. et sic Iul. Philarg. ad II Georg. 168. Verum potest illa lectio ex Aen. VII, 481 huc reuocata videri. 170 *famaque* duo. *fama spemue* Goth. tert. *moretur* Sprot. *moratur* Doruill. 172 *protexit* tres Burm., male. 173 *Libyes* aliquot Pier. et ed. Ven. *fit* Goth. sec. *magna fit* Gud. cum trinis aliis Burm. 174 *qua non* Romanus et Medic. adeoque libri vetustissimi; acc. Rottend. pr. a m. pr. et sic Gudianum habere in Cortii Exc. notatum video. Etiam Seruius ita legi testatur. Nec tamen Heins. recipere ausus, etsi impense placeret. Neque id a poeta profectum arbitror, sed a librarii errore. *violentius vllum* Hamburg. sec. 175 *adquirit* ex antiqua scriptura post Pier. emendauit Heins. Vulgo *acquirit*. Gud. a m. sec. *auquirit*.

tricem et altricem omnium rerum cogites. cf. Orphicos Hymnos XXV.

169. Dies *ἀρχέκακος* Homerico voc. Iliad. ε, 63. Mox *species*, pro decoro positum videtur: fere vt, speciosa res, speciosum nomen. Non iam dedecoris vel infamiae metu mouetur.

171. 172. Nec iam clam amat, non celat amorem. *praetexit culpam. nomine* exquisitius quam vulgare *nomen culpae*, obtendere, ad excusationem. vid. inf. 500.

173—188. Nobilissimus de Fama locus. Velocitatem monstri ait augeri ipso cursu; crescere et ipsam speciem; mox v. 180 addit esse illud alatum, toto corpore plumis, oculis, oribus auribusque consitum; in caeteris v. 184 sq. assimulatur strigi. De reliquis in h. l. v. Excurs. III. In nonnullis Homericam Eridem ante oculos habuit poeta, Iliad. δ, 440—443, forte cum Cerere Callimachi H. in Cer. 59 ex eadem Eride adumbrata, inprimis in versibus 176. 177 *mox sese attollit* etc. Virgilium aemulatus est Ouid. XII Met. 39 sqq. et felicius Statius Theb. III, 426 sqq., vbi illa in comitatu Martis. Valer. Fl. II, 116 sqq. et Ouidium et Virgilium expressit.

173. Odyss. ω, 412 Ὄσσα δ' ἄρ' ἄγγελος ὦκα κατὰ πτόλιν ᾤχετο πάντῃ.

174. 175. Fama velocissi-

ma

Parua metu primo; mox sese adtollit in auras,
Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, ira inritata deorum,
Extremam, vt perhibent, Coeo Enceladoque sororem
Progenuit, pedibus celerem et pernicibus alis.
Monstrum horrendum, ingens: cui, quot sunt corpore [plumae,
Tot vigiles oculi subter, mirabile dictu,
Tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit auris.
Nocte volat coeli medio terraeque, per vmbram
Stridens,

176 *parua modi* vel *modo*; h. modulo, mensura; vt Auien. 1351 *magnus vterque modi*: coni. Io. Schrader. in schedis: senserat forte *metu* haud satis aptum esse: vt in Exc. ad h. v. monui. 177 *Ingrediturque solum* Macrob. V Sat. 13, at c. 3 vulgata lectio. cf. inf. X, 763. *polo* Erf. a m. sec. 178 *inritata* Heins. e Medic. et aliis scripsit. *tritata* volebat Pier. pro vulg. *irritata*. cf. Burm. 179 *Caeo* al., male. Nam Κοῖος. cf. ad Georg. I, 279. *Ceo Celeoque* Exc. Burm. *Anceludoque* Menag. pr., vt al. *Enchelado sorores* Parrh. *sorore* tert. Mentel. 181 *quod* Rom. Mentel. pr. *sunt quot* Hugen. *pectore* Oudart. et Wall. 182 *Peruigiles*, pr. Hamb. *subsunt* Franc. Parrhas. et plerique Pier. *subeunt* Ven. Wall. cum Goth. tert. *oculos subtus* Schol. Lucani lib. I, 472. *oculis subsunt* ed. Ven. *mirabile visu* Exc. Burmann. a m. pr., sed aliunde repetitum. 183 *ore* alter Menag. *auras* Gud. a m. pr. 184 *in medio* Goth. tert. *per vmbras* aliquot Pier. et Burm.

ma est: *malum*, vt pestis, res perniciosa, h. l. in personam versa, dea seu monstrum; est eadem *mobilis*, celeris. Verba ex Lucretio petita VI, 340.

176. Primum *parua metu*; metuens scilicet redargui, vt bene Cerda; cohibet se, *quod initio cautius loquatur*, ait Seru., mox sumta licentia altius exsurgit. Respiciunt haec incrementa rumoris ex ipso progressu.

178—180. Genealogia antiqua, Hesiodeae similis. Coeum Terra ex Coelo, vid. Theog. 133. 134, vel ex Tartaro peperit. Sic et Gigantes ex Coelo: Apollod. I, 6, 1, in quibus *Enceladus* ibid. f. 2; de eo sup. III, 578. cf. Hygin. praefat. ibique Munker. Propter corporis magnitudinem Gigantum familiae facile Famam adnumerare potuit. *ira deorum*, irata diis propter Titanas in Tartarum coniectos; vt et Apollod. I, 6, 1, vbi cf. Not. p. 67. 68. Apollon. II, 38. 40.

183. Ornate pro, tot ora ei sunt et aures. Mox 184 sq. strigi similem cogita vel buboni.

Stridens, nec dulci declinat lumina somno.
Luce sedet custos aut summi culmine tecti,
Turribus aut altis, et magnas territat vrbis;
Tam ficti prauique tenax, quam nuntia veri.
Haec tum multiplici populos sermone replebat
Gaudens, et pariter facta atque infecta canebat:
Venisse Aenean, Troiano a sanguine cretum,
Cui se pulchra viro dignetur iungere Dido;
Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, souere
Regnorum inmemores, turpique cupidine captos.
Haec passim dea foeda virum diffundit in ora.
Protinus ad regem cursus detorquet Iarban,
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Hammone satus, rapta Garamantide Nympha,
Templa

185 *Stridet* oblongus Vatic. Pierii et sec. Rottend. *declinant* Leid., vt int. *sc.* *limina* multi ap. Pier. et Burm. *lumine* pr. Moret) *caula* alter Hamb. a m. pr. 186 *Et nec* pro *Luce* Goth. sec. *summo* Hugen. et tert. Mentel. a m. pr. *vertice* pr. Hamb. pro var. lect. 188 *p..ruique* Goth. pr. 189 *dum*, *cum*, *tunc* in libb. 191 *a* deest Medic. et pluribus aliis, vt et alibi. v. ad I, 19. cf. Burm. 192 *mut nere D.* Menag. pr. 195 *diffudit* aliquot Pier. et Burm. 196 *cursu deturquet* Gud. a m. pr. sc. *se*, non male, inquit Heins. Sed cf. Burm. *Iarban* Heins. e Medic. et aliis; vulgo *Iarbam*, etiam *Hiarbam*, *Hiarban*, *Hiarba*. 198 *Ammone* duo Goth. puto et alii. *Agaramantide* Dorvill.

193. *hiemem.* Non proprie accipiendum, ita vt Aeneas totam hiemem apud Didonem exegerit, id quod alia haud admittunt (v. Excurs. II ad lib. III). Verum, cum iam sub aestatem extremam haec gererentur, ita vt hiemale tempus instaret, inuidiose id iam fieri dicitur, quod fieri poterat; nisi alia incidissent. *quam longa*, vt Graeci, h. e. hiemem totam, cf. inf. VIII, 86 et saepe al. *hiemem fouere* exquisite, hiemale tempus luxui dare, vt bene Pompon. Proprie fouentur amores per hiemem.

194. *Regnorum*, Carthaginis illa, hic Italiae. *turpi c.* inhonesto amore. vid. Seru. Mox *aggerat iras* exquisite pro auget.

198—202. Iarbas itaque Ioui Ammoni patri nouas in his terris Numidicis religiones et sacra instituerat. Nam oraculum Iouis Ammonis in

Marmarica

Templa Ioui centum latis inmania regnis,
Centum aras posuit; vigilemque sacrauerat ignem,
Excubias diuom aeternas; pecudumque cruore
Pingue solum, et variis florentia limina sertis.
Isque amens animi, et rumore adcensus amaro,
Dicitur ante aras, media inter numina diuom,

Multa

199 *Iouis* Montalb. et Wall. 201 *Excubiasque deum* aliquot ap. Pier. *externas* Hugen. *pecurumque* Leid. 203 *incensus* Exc. Burm. *amore* Gud. a m. pr. 204 *munera* olim lectum Seruio teste: qui addit: „hoc est, in media precatione deorum.„ Immo vero: inter sacra. Et hactenus haec lectio valde arridet.

Marmarica huc referri non debebat; sed ad eius exemplum Iarbas in Numidicas supra Carthaginem oras putandus est noua sacra inuexisse. cf. 206. 207. Potuit Virgilius Graecum aliquem, forte Alexandrinum, poetam sequi; nam multa in his olim super Libya fabulose tradita esse debuere, vti ex Apollonio Rhodio eiusque Schol. intelligere in promtu est. Et Cyrenaeorum domesticum aliquod fuit mythologiae systema. Caeterum poeta huic homini Mauro ritum sacrorum Romanum aut Graecum tribuit; quod poetae facere licet: faciunt idem historici, sed minus perite. *Garamantis Nympha* simpl. pro Libyca. cf. ad Ecl. VIII, 44. *rapta* ad stuprum. v. sup. ad I, 28. *posuit et sacrauerat* pro posuerat; nota enallage; iunctura mox paullo durior: *sacrauerat* ille ignem perennem in aris, et *solum pingue cruore pecudum*, h. e. sacrificia magno numero, et *limina florentia sertis*, h. festos sollennesque dies. *centum* vt I, 416 Veneri Paphiae *centum arae* calent ture. *vigilem ignem, Excubias diuum aeternas*, egregie de igni perenni, ad quem alendum sacerdoti peruigilandum et excubandum est. Ignis hic aeternus ex Iouis Ammonis religione petitus putandus; nota illa ex miraculo ap. Plutarch. de Orac. defect. p. 410 B. Caeterum Callimachum ante oculos noster habuisse videri potest in Apoll. v. 80 sqq., vt etiam ad illum locum monitum. *et v. f. limina sertis* simpl. ad religionem in sollennibus sacris ornandi templorum fores corollis referendum. Mox 204 *media inter numina diuum*, simplic. ante signa deorum.

206—210.

Multa Iouem manibus supplex orasse supinis:
Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
Gens epulata toris Lenaeum libat honorem,
Adspicis haec? An te, genitor, quum fulmina torques,
Nequidquam horremus? caecique in nubibus ignes
Terrificant animos, et inania murmura miscent?
Femina, quae nostris errans in finibus vrbem
Exiguam

205 *sopinis* scrib. in binis ap. Burm. 206 *Iuppiter* mss. et viri docti. Antiquiorem tamen scripturam vna p fuisse non dubita; nam, vt scriptura pronuntiationem metri respectu in his sequeretur, serius factum. *Maurisia* al. ap. Pier. 207 *choris* Leid. *odorem* Doruill. *amorem* alter Hamb., perperam. *Honor* de libatione in deorum honorem facta, frequens ap. poetas. 208 *Respicis h.* Franc. *Aspicis hoc* Doruill. *haec genitor, an cum tua* Venet. *an nos* vel *ne* mss. Pier. *torquens* Medic. et Leid. 209 *oremus* Doruill. 210 *immania m.* Doruill.

206—210. Tales preces saepius occurrunt; primo loco Iliad. η, 446 sq. et al., sed, quod tam impiam vecordiam Iarbae tribuit, hoc callidissimis et ferocissimis Afrorum ingeniis accommodate fecisse videri debet. Vide modo Herodot. IV, 173 et 184. *Maurusia gens*, Mauri, vel Mauretani, quibus h. l. Iarbas imperare traditur, ap. Iustinum XVIII, 6 *Maxitani* sunt, iidem forte, qui *Mazyes* vel *Maxyes*, Nomadum genus, siue improprie Mauri a poeta dicti (inf. 320 *Nomades*), siue vt illi ab initio illas terras tenuerint, quas temporum successu Numidae occuparunt; quamquam et hi origine Mauri esse potuere. Nam Numidarum nomen non tam stirpem quam vitae genus, h. e. Nomadum, designat, pluribus diuersae stirpis populis commune. *libationem* epulis factis (v. I, 728) omnino pro cultu sacro ac religione dixit, vt poeta. *toris pictis* v. sup. I, 708, vbi tamen melius locum suum tueri videntur quam inter Mauros. *Adspicis haec?* formulam illustrant ex Iliad. η, 448 et ex Euripide. v. Guell. *caeci ignes* h. l. plus quam occulti, inuisi; sed, vel qui vani, inanes, sunt, vel qui temere et fortuito feruntur, quasi caeco impetu. Male Seru: et alii: quorum origo et ratio ignoratur. *tonitrua miscent*, h. l. turbant, animos, aut ignes *m. murmura*.

211. De re v. lib. I, 365 sqq. 212. 214 *litus arandum*. Argutantur intppr. Est littoralis plaga et ager in terra mari vicina. *loci leges dedimus*,

Exiguam pretio posuit, cui litus arandum,
Cuique loci leges dedimus, connubia nostra
Repulit, ac dominum Aenean in regna recepit.
Et nunc ille Paris, cum semiuiro comitatu,
Maeonia mentum mitra crinemque madentem
Subnixus, rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fouemus inanem.

Talibus

212 *Exiguum* Medic. a m. pr. *posuit pretio* pr. Hamb. 213 *Cui leges dedimusque loci* Leid. et Hugen. *locis* Wall. 214 *Depulit* Leid. pro var. lect., sed alterum voc. proprium. v. Burm. *at* Steph. et codd. Seruii. *Aeneam* aliquot, hinc Parthas. *Aeneam in sua regna r.* 215 *At nunc* Hamb. pr., male. v. Burm. 216 *M. m. barba* Nonius in *subnixus*. *Moeonia* male vulgo scribitur. 217 *Subnexus* Leid. vn., et sic iam Geuart. et Salmas. maluerant. Adde Ruaeum, Cuninghamum. Pugnant contra Heins. h. l. et Gronou. Diatr. in Stat. c. 54. *Subnexus* in Statio etiam Marklandus probabat, Silu. V, 3, 115, et multa pro hac lectione afferri possunt. cf. inf. X, 137 et 138, aliaque loca in Indice. Potest tamen *Subnixus* exquisitius dictum videri! vid. Not.; quodcunque enim subligatam sibi habet aliquam rem, illud *subnixum* ea re videri potest. *raptu* ms. Georg. Fabric. et pr. Rottend. a m. sec. Certe *raptum* hoc sensu accipiendum. *rapta* Zulich. id est, stuprata. cf. Burm. 218 *flammam* coni. Voss., sed v. Burm. *mouemus* pr. Hamburg.

mus, ius, imperium: adeoque locum possidendum; ita malim, quam locum sub certa lege. *dominum*, non maritum, vt alibi saepe, sed participem regni, quin solum regem et dominum interpretatur Burm.

215—218. *Paris ille;* doctius forte quam pro Iarbae Mauri persona; mollis ille Troianus, qualis Paris apud Homer. Iliad. γ, 391 sq. aut potius h. l. quatenus Aeneas, vt alter Paris, alii quasi pactam coniugem eripuit. Sic et Seru. *semiuiro c.* cf. inf. IX, 617, dictum inprimis respectu sacrorum Cybeles. *Maeonia — Subnixus* respicit Phrygiam mitram, h. e. *pileum incuruum*, vt Seru. habet, *de quo pendebat etiam buccarum tegimen*, binis vel ternis fimbriis seu fasciis descendentibus, quae subter mentum colligari solebant; adeoque *subnixus*, mento ac crine subnixo, mitra; scilicet mitra subligatum habens *mentum crinemque madentem* vnguentis. *redimicula* sunt inf. IX, 616. Res in veteribus monumentis satis obuia et notata a Winkelm. (*Gesch. d. Kunst* pag. 308. *Monum. ant. ined.* p. 155). Alias *mitra* est fascia, diadema: nec alia in

Baccho.

Talibus orantem dictis, arasque tenentem,
Audiit omnipotens, oculosque ad moenia torsit
Regia, et oblitos famae melioris amantis.
Tum sic Mercurium adloquitur, ac talia mandat:
Vade age, nate, voca Zephyros, et labere pennis;
Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Exspectat, fatisque datas non respicit vrbis,
Adloquere,

219 Hic versus deerat alteri Menag. et poterat, Burmanno iudice, abesse; sed tuetur eum Macrob. III Sat. 2 et inf. VI, 124 idem fere versus. *aramque* Witt. et ed. Ven. cum Goth. sec. 220 *audit* Franc., vt inf. 672. *vultusque* pr. Hamb. pro var. lect. *ad deuia* sec. Hamb. 221 *ouantes* Leid. 222 *Tum* Heins. e codd. post Pier. alii *Tunc*. *cui talia* sec. Moret. 223 *Zephyros, elabere* Franc. *pinnis* Medic. et Gud. 225 *datis* pr. Rottend. vide lib. I, 382, porro *perspicit*, *prospicit*, *aspicit* passim in codd. Pier. Heins. et Burm. et nostris. cf. mox v. 236.

Baccho. At de Dioscurorum pileo an eadem vox occurrat dubito. *Maeoniam* pro Phrygia dixit, vt poeta, a vicina gente. Nam proprie Maeones diuersi a Phrygibus. *rapto potitur*, grauiter, pro stupro fruitur, vt Seru. *famamque fouemus inanem*, opinionem de potentia dei. Haec multo magis inuidiosa in religione noua, nuper demum inducta, vide v. 198 sq. Fundus in nobiliss. loco Hecubae Euripideae v. 488 sqq. Ὦ Ζεῦ, τί λέξω; πότερά σ' ἀνθρώπους ὁρᾷν etc.

219 — 221. *aras tenentem*, ex ritu precantium. *oblitos famae melioris amantes*, egregie dictum, et ad sensum animi praeclare. cf. sup. 170.

222 sqq. Ex Odyss. ε, 28 sqq. 43 sqq., vbi Mercurius ad Calypso mittitur, vt Vlyssem illa dimittat (non ex Iliad. ω, 333 sqq.), haec expressa; vt iam ab aliis notatum. Non tamen ibi copiosa illa Mercurii ad iter se accingentis descriptio aeque displicet, vti ea, quam Virgilius subiungit v. 238 sqq., forte, quoniam hic maiore cum festinatione omnia aguntur atque adeo omnis mora interposita legenti grauis est et molesta.

223. *voca Zephyros*. Vt venti vocantur, naui parata velisque expansis (v. sup. III, 253. V, 211. VIII, 707. cf. ad Georg. III, 193), sic h. l. *Zephyri* (omnino pro ventis), pennis siue alis aptatis a Mercurio pedibus, ad excipiendum ventum, quo per aerem volet. cf. inf. v. 339. Heinsius et hic exponit, *pronoca*, vt Georg. III, 193.

225. *fatisque datas* (v. I, 382 et al.

Adloquere, et celeris defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
Promisit, Graiumque ideo bis vindicat armis:
Sed fore, qui grauidam imperiis belloque frementem
Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucri
Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
Si nulla adcendit tantarum gloria rerum,

Nec

226 *refer* alter Hamburg. *mea iussa* Ven. *mandata* edd. aliquot vulgg. 227 *genetrix nobis* Wall. Goth. sec. Erf. 229 *bellisque* Parrhas. *furentem* Wall. 230 deest *a* in multis Pier. et Heins. et al. v. sup. v. 191. *ab s.* Nonius. cf. Heins. 232 *Quod si nulla monet* Witt. ex v. 272.

382 et al. pro monstratas) *vrbes*, vrbem Romam, v. I, 258. Inf. v. 234 *Romanas arces* dixit, vt II Georg. 172.

227—231. Summa *ἐνέργεια* horum versuum, inprimis 229 sqq. *bis*, semel a Diomede Venus ipsa, Iliad. ε, 311 sqq., tum ab Achille Neptuni opera Iliad. υ, 291 sqq. Alii ad Veneris in ipso Troiae excidio monitum referunt sup. II, 589 sqq. et 632. *promisit—vindicat*, quandoquidem haec tempora aliquid commune habent; cf. Seru. h. l. *grauidam imperiis Italiam*, quae multos imperatores est paritura, explicat Seru. probante Cerda et ipso Burmanno. Tenue tamen hoc, saltem h. l.; etsi verum. cf. II Georg. 169 sq. Melius alii *populum late regem* lib. I, 21 huc vocant; sed verba non expediunt. Scilicet poetice *imperiis* dictum pro *imperio*, quo terrarum orbem complexura erat Roma. *grauida* igitur *imperiis* Italia, in qua magnum futurum erat imperium, vt inf. X, 87 *grauidam bellis vrbem*, quae bellum gerit. Praestat tamen *grauidam imperiis* intelligere Italiam, quae multos potentes et late imperantes populos protulit; quo sensu, nec alio, dictum arbitror apud Auson. Epigr. IV *Imperiis grauidas Pannonias*. At Claudian. Fescen. XII, 24 *imperio fetam domum* ad communem rationem dixit, quae multos imperatores habuit. *proderet*, protenderet, propagaret, vt bene Seru. Respiciunt autem haec dicta lib. I, 257 sq.

232—237. Omnia cum dignitate efferuntur. *Si nulla*, si non — nec ipse labores suscipere vult pro sua laude ac gloria. Burmanni ratio,

Nec super ipse sua molitur laude laborem:
Ascanione pater Romanas inuidet arces?
Quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur?
Nec prolem Ausoniam et Lauinia respicit arua?
Nauiget. Haec summa est: hic nostri nuntius esto.
Dixerat. Ille patris magni parere parabat
Imperio: et primum pedibus talaria nectit
Aurea: quae sublimem alis, siue aequora supra,
Seu

233 *ille* Wall. *sua* deest Doruill. *suum* Arusian. Mess., sed mendose. *laborum* Medic. a m. pr. et Gud. et v. 273 Parrhas. *dolorem* Goth. tert. 234 *indicet arces* Goth. tert. 235 *in* abest in nonnullis. v. Burm.; in tert. Goth. expunctum a m. sec. 236 *Haec pr.* Goth. sec. *conspicit* Hugen. vide ad v. 225. *Lauinaque* Sprot. et Exc. Burm. v. ad I, 2. *et* pro *nec.* v. Burmann. ad Ouid. Met. III, 492. 237 *hoc summa est* emendabat Heumannus, docte quidem, sed frustra. v. Burm. idem *hic nostri nuntius esto*, vt ab alia manu adiecta recidebat, aduersante et hic Burmanno. Sed neuter videt, *nuntium* h. l. esse non narrantem, sed id quod nuntiatur. *haec summaque* Doruill. *heic* Commelin. *hinc n.* Oudart. et Zulich. 238 *volubat* sec. Moret. v. inf. 390. 239 *et* abest ab Hamb. sec. *prima* Goth. tert. *Imperiis, primum* Hamb. pr. Leid. a m. sec. 240 *aequora iuxta* mss. ap. Macrob. V, 6, ex v. 255 puto.

ratio, vt *super* sit, insuper, admodum dura est. *inuidet*, aufert, eum priuat fatali sede. cf. inf. 267. 274. 355. *prolem Ausoniam*, cf. 230. inf. 274. 275. VI, 756, progeniem, cui fata imperium Italiae decreuerunt.

238 sqq. Ex Iliad. ω, 339 sqq., vbi Mercurius ad Priamum, et Odyss. ε, 43 sqq., vbi ad Calypso mittitur: haec adumbrata esse, iam ante monitum. Adde Odyss. ω, pr. Virgilium sequuti sunt alii, vt Statius I Theb. 303 sqq. Ouidius etc. Sed classicus de Mercurii officiis locus hic. *euocat* v. c. Protesilaum. v. Hygin. f. 103. cf. Orphic. Hymn. 56. Aeschylus Pers. 642 seqq. *mittit*, ducit, Gr. τὰς ψυχὰς πέμπει, ψυχοπομπος. *dat somnos adimitque*: ex Od. ω, 4. *lumina morte resignat.* Quis verbi sensus sit, dubitatur. Ad sententiam loci tam accommodatum esset nihil, quam Seruiana ratio, primo loco posita, qua per *claudit* redditum videas. Noue scilicet pro obsignare, occludere, ita dixit *resignare*. Verum nec exemplum memoratur, in quo seu *resignare* seu simplex *signare* eo sensu adhibitum sit, nec alibi facile hoc Mercurii officium laudatur, vt morte oculos claudat. Ad vulgarem

*Haud aliter terras inter coelumque volabat;
*Litus arenosum Libyae ventosque secabat
*Materno veniens ab auo Cyllenia proles.

Vt

256. 257 Ingrati versus, et sono in voce extrema eodem bis redeunte, et impedita verborum structura. Haud facile fuit qui Maronem legeret, quin ad hos versus offenderet. De structura v. not. In codd. Medic. et multis aliis Heinsii et Burm.: *ac Libyae*, vel *et L.*, at Gud. a m. pr. cum aliis *ad Libyae*, quod Brunckium praetulisse video. *ventoque* Ven. Sed haec parum iuuant. Heins. coni. *coelumque volatu*, vel *volando*. Elegantior est Bentleii emendatio ad Horat. I Od. 34 *legebat*. Tan. Faber versum alterum: *Litus arenosum* iugulabat, qui et Zulich. deest; verum, si hunc solum sustuleris, sententia manca relinquitur. Hoc enim agit poeta, vt Mercurii volatum iuxta mare ac littus declaret. Sunt tandem codd. Pierii et Heinsii et bini Gothani, cum Erf. a m. sec., in quibus versus *Materno veniens* praeponitur alteri: *Litus arenosum*: hoc arridebat Heinsio, cum sic ingratus sonus tollatur. At Burm., qui docte de hoc loco egit, vulgatum ordinem (cuius etiam in fragm. Vatic. vestigia visuntur) tuetur similium versuum exemplo, inprimis lib. X, 213. 214. Ita maneret saltem hoc: esse versus similes in Virgilio, non minus male cusos. Praestat dicere, esse versus Virgilii, sed manum vltimam eos haud esse expertos. At nec minus probabilitatem habet illud, non modo vnum vel alterum, sed omnes tres versus: *Haud aliter. Littus a. Materno v.* deberi inepto interpolatori, qui desiderabat comparationis apodosin, qua illa ad Mercurium transferretur. Sunt autem versus tam ieiuni et salebrosi, vt vix de fraude facta dubitare liceat. Habeo quoque assentientem hac in re sagaciss. virum Iac. Bryant: nec vereor, quin idem sensuri mecum sint viri docti, qui haec legunt. 258 In nonnullis desiderari hunc versum, notauit Ge. Fabric.

ἐξ αἰθέρος ἔμπεσε πόντῳ. In eo non argutandum, quod tam parum itineris compendium fecit Mercurius, dum Atlantem prius adit, quam Carthaginem; Spectatur tantum Atlantis altum iugum, cui deus ex coelo descendens primo loco insistit, hinc ad humiliora loca procedit. Si antiquiorem poetam ante oculos habuit, quod suspicor, ille alio modo haec adornauerat; Persei enim et multo magis Herculis iter in Libyam fit inde ab occidente.

256—258. Si lectio sana esset, distinguere malim cum viris doctis post *Libyae*; vt sit: *Mercurius volabat inter terras coelumque* (Μεσσηγὺς γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος Iliad. ε, 769 de Iunonis equis) ad, vel versus, *Litus a. Libyae*; vt v. 253 *ad vndas*. Omissio praepositionis satis frequens poetae; et sic aurium etiam fastidio occurritur. Burmannus in vulgata distinctione acquiescit, et ad scriptorum morem refert, quo verbum ad alterum tantum subiectorum proprie spectat; vt deficiat aliud verbum

Vt primum alatis tetigit magalia plantis,
Aenean fundantem arces ac tecta nouantem
Conſpicit: atque illi ſtellatus Iaſpide fulua
Enſis erat, Tyrioque ardebat murice laena,
Demiſſa ex humeris: diues quae munera Dido
Fecerat, et tenui telas diſcreuerat auro.
Continuo inuadit: Tu nunc Carthaginis altae
Fundamenta locas, pulchramque vxorius vrbem
Exſtruis?

259 *allatis* duo Burm., item *mapalia*. 260 *tela* n. ed. D. Heinſ. operarum vitio. 261 *ac illi* Goth. tert.; an *ecce illi?* *fuluo* Erf. Sed defuit, arbitror, et his manus ſecunda poetae; et Tucca cum Vario verſus inchoatos coagmentarunt; finierat forte poeta alterum locum in *Conſpicit*. tum alter adſcriptus erat: *illi ſtellatus l. f.* 262 *lana*, *luna*, *leua* aberrant in *laena*. 263 *Dimiſſa* multi, vt ſolent. cf. Burm. 265 *vadit* tert. Rottend. a m. pr.

bum ſimile poſt *Litus a. Libyae* ſc. peragrabat. *Materno ab auo*, per Maiam, Atlantis f. Verum de toto loco v. V. L.

259—261. *magalia* v. ſup. I, 421. *arces* pro munimentis vrbis et pro ipſa omnino vrbe. vid. ſup. I, 424. 425. *fundantem*, fundamenta ponentem; proprie, fundamentis iactis inaedificantem. *tecta nouantem*, priuatas aedes nouas educentem. cf. Burm.

261—264. *Conſpicit; atque illi.* Offendit haec oratio tamquam paullo ieiunior pro tali carmine, nec accurata illa veſtitus deſcriptio in medio rerum curſu expectabatur. Vt ſaltem *atque* abeſſet! Sed libri nil mutant. Nec rem expedit, ſi ab *illi* ad *auro* parentheſin facias. *ſtellatus* exquiſite pro diſtinctus ac fulgens, ſc. in capulo et vagina. *iaſpide fulua*, epitheton non vrgendum. Non enim inter praeſtantiores ſui generis fuluae numerantur. v. Plin. XXXVII, 37, quem tamen *fuluas* iaſpides omnino memorare non video, quod tamen Seruius affirmat, niſi *fulua* pro viridi accipienda, vt inf. V, 309 *fulua oliua*. *ardebat* ornate pro erat. *telas* int. ſtamina. Erat igitur veſtis haec craſſa, Χλαῖνα, ipſius Didonis manibus texta. conf. inf. XI, 73, et III, 483.

265. *inuadit*. Habitum futurae orationis oſtendit. *Seru.* Malim tamen ſimpl. pro *aggreditur dictis*, *alloquitur*, habere dictum.

266. *vxorius* cum dilectu dictum, ad Didonis arbitrium.

Exstruis? heu regni rerumque oblite tuarum!
Ipse deum tibi me claro demittit Olympo
Regnator, coelum et terras qui numine torquet;
Ipse haec ferre iubet celeris mandata per auras:
Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
Si te nulla mouet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem;
Ascanium surgentem, et spes heredis Iuli
Respice; cui regnum Italiae Romanaque tellus
Debentur. Tali Cyllenius ore locutus
Mortalis visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.

At

267 *Construis* Zulich. 268 *claro tibi me* Menag. pr. *dimittit* multi et hic. 269 *ac terram, et terram* alii ap. Heins. *qui fulmine* Parrhas. 270 *celsus* sec. Rottend. 271 *Quis* Gud. *t. omnia* ed. Ven., male. 273 *Ne s.* Exc. Burm. *sua* Mentel. pr. Totus versus abest a Medic., cum quo conuenit Goth. tert., in nonnullis manu secunda insertus aut margini adscriptus. Apud Pompon. Sab. legitur: „ *Nec super* secundum Apronianum. „ Videtur aliquid excidisse. Nam corrector ille Virgiliani operis (v. Tom. I post praef. de cod. Mediceo) versum hunc resciderat, vt ex Medicei codicis lectione apparet. Vss. 271—275 facti ad vss. 232—236. Pierius nil de suis monuit; qui adeo nihil nouasse videntur. 274 *spes surgentis* pr. Hamb. Doruill. ex lib. X, 524, aut potius ex anteced. verbis. 276 *Debetur* Hugen. et pr. Rottend. a m. pr. v. IX, 619. *voce locutus* Doruill. 277 *C. o. l. Mortalis* Ge. Fabric. in mss. iunctum viderat. *in sermone* aliquot Burm. *relinquit* Exc. Burm. 278 *inuanuit* Hugen. *vmbram* Ven.

268 sq. Versus ex Iliad. λ, 201. *claro Olympo.* Ὀλύμπου αἰγλήεντος. *torquet* exquisitius quam mouet, cf. XII, 180. *numine* h. l. vi sua. *teris otia*, exquisite vt *consumitur*, *teritur tempus*. Exemplis rem firmauit Marklandus ad Stat. III Silu. 5, 60. Liu. I, 57. cf. Burm. *surgentem* mauult dicere poeta, quam crescentem. cf. I, 366.

276—278. *tali ore*, oratione. *Seru.* Discessum hunc dei non expectata Aeneae excusatione aliquantum artis habere, etiam Cerda vidit. cf. inf. 388 sqq.; quamquam hoc in deorum alloquiis frequentissimum esse solet, cf. inf. IX, 656. 657. add. sup. Excurs. ad lib. I, 402.

279. 280. Homerica: Στῆ δὲ τυφών. Ὀρθαὶ δὲ τρίχες ἔσταν

At vero Aeneas adſpectu obmutuit amens,
Adrectaeque horrore comae, et vox faucibus haeſit.
Ardet abire fuga, dulcisque relinquere terras,
Adtonitus tanto monitu imperioque deorum.
Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
Audeat adfatu? quae prima exordia ſumat?
*Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,
*In partisque rapit varias, perque omnia verſat.
Haec alternanti potior ſententia viſa eſt:
Mneſthea Sergeſtumque vocat, fortemque Cloanthum
Claſſem aptent taciti, ſocios ad litora cogant;

Arma

279 *obm. vno* alter Menag. 280 *Erectaeque* pr. Hamb. pro var. lect. v. inf. V, 138. 282 *imperio monituque* ap. Priſcian. lib. XI. 283 *agit* ſec. Rottend. *quonam* tres Burm. et ita Nonius. *quonum* Leid. 284 *affatum* Exc. Burm. *et quae* alii, ſed ſuſtulit τὸ *et*, Heinſ., Pierianorum et ſuorum librorum auctoritate. 285 *Atque* omnes codd. et Schol. Cruqu. Horatii II Od. 16. Importunum tamen et forte ex lib. VIII, 20 illatum, vbi duo hi verſus repetuntur. Placet Heinſii coni. *Vtque animum*. Brunck. vtrumque verſum omiſit, ſuo periculo. 286 deeſt Gud. a m. pr., item fragm. Vatic. a m. pr. 288 *fortemque Sereſtum* optimi libri Medic. Gud. et alii ap. Pier. et Heinſ. et fragm. Vatic. ac duo Goth., et poteſt vulgata ex lib. I, 510 repetita videri; vnde etiam *Anthea* in nonnullos venit. *Mneſtea*, *Cloanta* al. 289 *aptant—parant* Goth. ſec. et tert. *ſociosque* vulgg., ſed τὸ *que* ſuſtulit Heinſ. poſt Pier. ſecundum codd. *ad limina* Exc. Burm.

ἔτων — θαλερὴ δέ οἱ ἔσχετο φωνή. cf. Iliad. ω, 358 ſqq.

281 — 284. Egregii verſus rerum veritate et verborum delectu. *Heu? quid agat*, vt IX, 399 et al. *ambire*, cum delectu pro adire.

285. 286. Putant expreſſum Homericum *διάνδιχα μερμήριξεν*; et v. 287 *Ὧδε δέ οἱ φρονέοντι δοάσσατο κέρδιον εἶναι*; vt Iliad. ξ, 23. π, 647 — 652 et ſaepe alibi. cf. Od. λ, 228. 229. *diuidit* efficacius quam vertit, voluit, vt V, 701. 702. *alternanti*, varia mente tractanti. *Seru.*; immo alternis animo verſanti haec.

288 ſeq. Forma orationis poetam decet, pro, Hoc — optimum factu viſum eſt, vocare Mneſtheum — eosque iubere naues clam inſtruere, ſocios nauales conuocare (cf. Odyſſ. ξ, 332), expedire armamenta naualia, et diſſimulare, qua de cauſſa haec praeter expectationem faciant.

293. 294.

Arma parent, et, quae ſit rebus cauſſa nouandis,
Diſſimulent; ſeſe interea, quando optima Dido
Neſciat, et tantos rumpi non ſperet amores,
Tentaturum aditus, et quae molliſſima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ocius omnes
Imperio laeti parent, ac iuſſa faceſſunt.
At regina dolos (quis fallere poſſit amantem!)
Praeſenſit, motusque excepit prima futuros;
Omnia tuta timens. Eadem inpia fama furenti
Detulit armari claſſem, curſumque parari.
Saeuit inops animi, totamque incenſa per vrbem
Bacchatur; qualis conmotis excita ſacris
Thyias,

290 *parant* alter Hamb. *et* abeſt ab ed. Iunt. *et quae rebus ſit* Gud. cum fragm. Vatic. et binis aliis. Totum verſum omittit alter Gudianus. 294 *quis* Heinſ. e libris, vt Virgilii mos fert. Vulg. *qui*. 295 *et i.* fragm. Vatic. *faceſcunt* Franc. *capeſſunt* pr. Hamb. pro var. lect. 296 *dolo* Ven. a m. ſec., ſcilicet vt iungatur *dolo fallere; qui* Mentel. tert., vt ſit *quomodo*. Verum ſic ſententia iugulatur. *poſſit* aliquot Burm. 297 *accepit* aliquot Pier. 298 *fata* Goth. tert. a m. pr. et Menag. pr. *furentis* Medic. a m. pr. et hoc illuſtrat Pompon. Sab. „Apronianus ait; *furentis*, ſicque intelligit: „eadem fama furentis Didonis detulit armari claſſem.„ Etſi hic Apronianus illam lectionem non probaſſe, ſed damnaſſe, videtur.

293. 294. Pro tentaturum aditus — tempora — et modum, qui ſit rebus agendis et conſiliis accommodatus. *Aditus* cf. inf. 423 de alloquio: *molliſſima*, quando de diſceſſu conſilium ei exponi poſſet molliſſime; cum minimo eius dolore.

296 ſqq. Egregie omnia haec ad affectus amoris veritatem, multoque magis in Didonis a v. 305 ſqq. oratione. Obuium tamen in talibus, ſingulorum dictorum vim, ac verborum dilectum, percipere et aeſtuantis animi ſigna agnoſcere.

297 — 301. *excepit* auribus, ſenſu; animaduertit. *furenti* pro ei. *impia fama*, h. l. ſaeua. *Bacchatur* ſumma cum vi dictum pro discurſitat.

301 — 303. Haec ſunt vetuſtiora illa Bacchi orgia ac ſacra τριετηρικά, tertio quoque anno a Thebanis celebrata, a Thracibus in Graeciam illata, diuerſa ab Athenienſium

Thyias, vbi audito stimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnusque vocat clamore Cithaeron.
Tandem his Aenean compellat vocibus vltro:
Dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum
Posse nefas? tacitusque mea decedere terra?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hiberno moliris sidere classem,

Et

302 *Thyias* c. Brunck. recepi adstipulante Medic. Pierii, fragm. Vatic. à m. pr. Gud. et Mentel. pr., et sic ex Velio Grammatico reponere volebat Pierius; recte puto; etsi prior in θύω natura longa est. cf. Burm. h. l. et Bentl. ad Horat. II Od. 19, 9. *Thyas* vulgo, vt plerumque; sic et *Harpya* male pro *Harpyia*. *Thoias*, *Thias* alii vitiose, vti mox *triaterica, triatericha.* *stimulat* Doruill. a m. sec. *trepidant tr.* Velius Longus ap. Heins. *Bacchi* fragm. Vatic., sed o adscripta. 303 *nocturnisque* Burm. e Lutatio. *nocturnosque* Gud. *nocturnoque* Erf., quod ferri posset. *Cithero* Wall. 306 *discedere* multi ap. Burm. et duo Goth. 308 *vulnere* Exc. Burm. 309 *moliri* Medic. cum aliis Heins., vt iungatur cum *properas:* non male.

niensium Dionysiis, et inter sacra veterum hominum enthusiastica primo loco numeranda. Extra vrbem in monte Cithaerone nocturnis discursibus religio haec arcana a mulieribus quoque frequentabatur. Hinc singula in his versibus illustranda. *commouere sacra* voc. proprium in sacris de initio caerimoniae facto. Bene Seru. „Verbo antiquo vsum tradunt. Moueri enim sacra dicebantur, cum sollennibus diebus aperiebantur templa instaurandi sacrificii caussa.„ *Baccho audito*, dum clamatur, Io Bacche! *orgia stimulant* Baccham, incenditur eius animus inter sacras caerimonias, quas parari videt et audit. cf. loc. Tryphiod. 357 sqq.

305. v. ad 296. Potuit poeta in hac Didonis expostulatione ante oculos habere alteram illam Medeae apud Apollon. IV, 356 sqq.; diuersa tamen Medeae et Didonis conditio ac fortuna, nisi quod vtraque pudorem violauerat. Comparat cum iisdem Ariadnes querelas Vrsin. ap. Catull. LXI, 133 sqq.

309. *hiberno sidere* vt Georg. I, 1 *quo sidere:* quoniam ad siderum ortus et occasus nauigatio fiebat; instante autem iam ea anni parte, qua tempestates et procellae crebriores esse solent, classem aedificabat Aeneas. cf. sup. ad 52. Exc. II ad lib. III.

Et mediis properas Aquilonibus ire per altum,
Crudelis? Quid? si non arua aliena domosque
Ignotas peteres, et Troia antiqua maneret:
Troia per vndosum peteretur classibus aequor?
Mene fugis? Per ego has lacrimas, dextramque tuam te,
(Quando aliud mihi iam miserae nihil ipsa reliqui)
Per connubia nostra, per inceptos Hymenaeos;
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum; miserere domus labentis, et istam,
Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.
Te propter Libycae gentes Nomadumque tyranni
Odere; infensi Tyrii: te propter eumdem
Exstinctus pudor, et, qua sola sidera adibam,
Fama prior. Cui me moribundam deseris, hospes?
Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.

Quid

310 *In mediis* pr. Hamb. *per Austrum* Goth. sec. 311 *arma* Goth. sec. a m. pr. cf. ad I, 550. *domusque* aliquot Pier. 312 *si Troia* Goth. tert., satis bene. 314 *tuamque* multi ap. Burm., sed haud dubie vitiose. *te* Aproniani lectionem esse, Pompon. Sab. monuit. 315 *relinqui* Franc. Versus deerat Parrhas., at Venetus ei praeponit alterum: *Per connubia n.* 316 *inceptosque* aliquot Burm. 320 *Libyae* pr. Moret. et sic Arusian. Messius ap. Heins. *Libie* Dorvill. *Numadumque* multi et *Numidumque*. Hoc iam Pierius praeferebat. Sed Graecum poetae haud dubie placuit. *Numidaeque* sec. Moret. cf. inf. 535 et al. 321 *et te* pr. Hamb. 323 *Cur me* duo Burm., male. *morituram* legitur ap. Priscian. lib. XIII. aliter scripti.

311—313. Atqui hoc, mari procellis turbato nauigare, ne tum quidem faceres, si reditus in patriam pateret.

315. *aliud nihil*, scil. quod sperare de me possis. Comparant Eurip. locum (in Iphig. in Aul. 909 sq.) Hec. 818 sq. et v. 316 sq. Iliad. o, 39. *incepti H.* sunt recentes, nihil aliud, adeoque ipsa nouitate dulces, vt Seru. Mox *Libycae g.* v. sup. 196 sqq.

320—324. „Dicitur ingenti affectu hos versus pronuntiasse (Virgilius), cum priuatim paucis praesentibus recitaret Augusto; nam recitauit primum libros tertium et quartum.„ Haec Seru. et ex eo Pompon. Sab. cf. Vita Virg. §. 46; et sunt sine

dubio

Quid moror? an mea Pygmalion dum moenia frater
Destruat, aut captam ducat Gaetulus Iarbas?
Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam suboles; si quis mihi paruulus aula
Luderet Aeneas, qui te tamen ore referret;
Non equidem omnino capta ac deserta viderer.
Dixerat. Ille Iouis monitis inmota tenebat
Lumina, et obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert: Ego te, quae plurima fando
Enumerare vales, numquam, Regina, negabo
Promeritam: nec me meminisse pigebit Elissae;
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.

Pro

326 *Destruit* pr. Moret. et Exc. Burm. *an captam* sec. Moret. 328 *paruus in aula tres* Heins., sed vulgatam tuetur Iuuenalis imitatio Sat. V, 138 *nullus tibi paruulus aula Luserit Aeneas;* et Catulli exemplum LVIII, 216. 329 *qui te tamen* e Medic. et aliis praestantioribus etiam Pier., et Arusiano Messio, Heinsius, post Bened. Vulgo: *qui te tantum*, alii *qui tantum te*. 330 *aut* alii codd. et edd. ante Heins. *ac destructa* Puget. *videret* Menag. alter. 331 *inuicta* Goth. tert., non inficete. 332 *tenebat* alter Hamb., sed v. lib. I, 211. 335 *nec te* Seru. ad I Aen. 74. *Elissae* Heins. cum Mediceo et melioribus; et sic Graecis Ἔλισσα. Vulgg. *Elisa*. 336 *Dum meminisse* Wall. *regit* Heins. e Medic. et aliis. Vulgo *reget*, alii *regat*. tert. Moret. *regis*.

dubio versus tales, vt vel legentis vel audientis animum commoueant. Profecit ex iis Ouid. Epist. Didus v. 121 sqq. *Fama prior*, quam habui ante tuum aduentum. v. Burm. *de coniuge*, hoc solum nomen (sc. *hospes*) mihi restat de te, qui fueras antea coniux. v. Burm.

325—330. *Quid moror?* quin statim moriar. *Pygmalion dum moenia destruat:* propter illa v. 360 sqq. *Luderet* ornate et suauiter pro esset. *capta ac deserta* grauiter pro relicta a te, cum respectu ad Iarbam v. 326, cui relinquitur captiua abducenda. Caeterum qui v. 328 reprehendunt, nostris moribus rem aestimant; quod in vetere poeta parum recte fit.

331 sqq. *inmota*, vt nec adspiceret et miserationem Didonis vultu argueret. cf. 369. *curam*, h. l. dolorem. *tandem*, ὀψὲ δὲ δὴ Homericum.

335. Comparant Iliad. χ, 387. 388.

336. ὄφρ᾽ ἂν ἀϋτμὴ Ἐν στήθεσσι

Pro re pauca loquar. Neque ego hanc abscondere furto
Speraui, ne finge, fugam; nec coniugis vmquam
Praetendi taedas, aut haec in foedera veni.
Me si fata meis paterentur ducere vitam
Auspiciis, et sponte mea conponere curas:
Vrbem Troianam primum dulcisque meorum
Reliquias colerem; Priami tecta alta manerent;
Et recidiua manu posuissem Pergama victis.

Sed

337 *Pro te* ed. Dan. Heinsii, male. v. Burm. *loquor* sec. Rottend. et tres Burm. *ego* deest ibidem in nonnullis. *furtim* pr. Moret., vt alibi. cf. Burm. 338 *nec finge* tres Burm. cum Goth. tert. *ne coni*. Exc. Burm. 339 *haud haec* Goth. pr. 340 *voluissent d.* vnus Pierii. 341 *aut sponte* Hamb. alt. *meas* idem cum aliquot aliis. *deponere* Vratisl. 343 *et* ante *Priami* secundum codd. Pierii et suos sustulit Heins. 344 Si *Aut r.* legas, sententias aliter iungere licet: *Priami t. a. manerent, Aut r.* ad mei animi votum, aut superesset Troia, aut a me restitueretur. *redinina* aliquot Pier., sollenni varietate.

θεοσι μένη Homericum, vt Iliad. ι, 605 et alibi.

338 sq. *Praetendi* accipiunt, praetuli. Sane nota res est τὸ δᾳδουχεῖν in nuptiis. Sed non ipse sponsus faces fert. Malim eo sensu positum, quo v. 172 *praetexere;* vt se nunquam *taedas*, iustas nuptias, *praetendisse*, prae se tulisse, suae cum Didone consuetudini nomen iusti matrimonii tribuisse dicat; nec *haec in foedera*, h. e. in has leges, consensi, vt coniux essem. Et sic iam Guellium accepisse video.

340 — 344. Comparant Odyss. κ, 148 sq. *meis auspiciis* idem quod *sponte mea*, sed ornatius, meo lubitu ac voluntate. *componere curas*, exquisite, res ordinare: nam *curae* pro studiis, negotiis, et de v. *componere* cf. sup. ad I, 249. Si mihi viuere liceret, vbi vellem, tamen vel sic caeteris omnibus praeferrem hoc, vt locum veteris Troiae incolerem vrbemque euersam reficerem; tantum abest, vt Carthagine vitam exigere malim. Argutantur interpretes. *Reliquias meorum* aliter vix intelligas, quam cineres et ossa, adeoque sepulcra. *Priami tecta manerent:* superessent adhuc, scil. restituta a me. Nam alterum ieiunum esset: voluissem Troiam non euerti! *recidiua Pergama;* delectatur hac voce Virgilius et alibi, siue a surculis siue a semine

Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo,
Italiam Lyciae iussere capessere sortes.
Hic amor, haec patria est. Si te Carthaginis arces
Phoenissam, Libycaeque adspectus detinet vrbis:
Quae tandem, Ausonia Teucros considere terra,
Inuidia est? Et nos fas extera quaerere regna.
Me patris Anchisae, quoties humentibus vmbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet

345 *Grineus*, *Crineus*, *Crynaeus*, passim scribitur vitiose. Est enim Γρύνειος. *Cirrhaeus* pr. Hamb. pro var. lect., quod per se non malum esset, a Cirrha prope Delphos ductum. *crinitus* vn. Guelpherb. in Exc. Sax. 346 *visere capess.* Goth. sec., inscitia librarii. 347 *hic patria est* tres Heins. *Carth. altae* Ven. et Gud. pro var. lect. 348 *Libyae* Doruill. *affectus* Hamb. alt. *demeret* Seruius *in nouis et emendatis libris* legi testatur; quod I. Fr. Gronouio et Heinsio arridebat. Sed bene illud refellit Burm., et *detinet* tuetur tamquam quod proprium hac in re sit. 349 *Teucro* Hugen. *Troas* Ven. *consistere* duo Burm., perpetua variet. v. ad VI, 67.

a semine repullulascente petita; *recidiua posuissem*, restituissem, iterum excitassem. Tribus autem modis eandem rem declarauit; ne forte in animum veniat legere *Aut recidiua*, vel cum Burm. *colerem* pro *coluissem* positum putare; Dicendum potius, *posuissem* pro *ponerem* dictum. Sed et alterum recte.

345. 346. Omnino Apollinis oraculum Deli (sup. III, 94 sqq.) acceptum significari, Seruius volebat, et cum eo alii, quos vidi. Ita tamen vix locum haberet, frigeret vtique, repetitio illa: *Gryneus Apollo* (cf. ad Ecl. VI, 72) et *Lyciae sortes* (sup. 143): malim itaque ad responsa Apollinis referre in vtroque templo, et illo apud Myrinam Aeolidis, et hoc ad Patara, accepto. Plura autem huiusmodi vaticinia ac sortes Aeneae in Italiam aduentum praedixisse, supra vidimus in Disquis. de *Aeneid. Inuent.* §. VI sq. Ex iisdem priscis historiis ducta somnia v. 350 sq., vt ibidem notauimus.

347. *Hic amor*, cum vi dictum de patria, quam amat, colit, cuius tanta caritas est: cf. sup. III, 134.

350. *Quae inuidia est?* quid vetat, quominus id fiat? vt passim φθονεῖν et inuidere. v. Burm.

351. Comparant Iliad. ψ, 105 sq. *surgunt*, oriuntur: v. I Georg. 440.

353. tur-

Admonet in somnis et turbida terret imago.
Me puer Ascanius, capitisque iniuria cari,
Quem regno Hesperiae fraudo et fatalibus aruis.
Nunc etiam Interpres diuom, Ioue missus ab ipso,
(Testor vtrumque caput) celeris mandata per auras
Detulit. Ipse deum manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hausi.
Desine meque tuis incendere teque querelis:
Italiam non sponte sequor.
Talia dicentem iamdudum auersa tuetur,
Huc illuc voluens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, et sic adcensa profatur:

Nec

353 *insomnis* vna voce Franc. et Reg. v. ad II, 220. *noctis imago* Hugen., lapsu librarii. 354 *capitisque iniuria sacri* Ven. et Vratisl. 355 *et* deest Zulich., non male. 356 *Hinc etiam* Hugen. *rursus* ab Goth. tert., imperitia librarii. *ab alto* aliquot codd. ap. Heins. et Burmannus, quem vide. 357 *vtrimque* Goth. pt. 358 *in* deest Witt. Wall. Erf. *limine* tres, vt al. 360 *Dum fine* Goth. tert. *meque teque* vid. Burm. ad Lucan. IX, 985. *incessere* pr. Hamb. pro var. lect. *querellis* vetustiores libri Pier. et Heins. 361 *quero* Doruill. cf. Burm. 362 multi *aduersa*, pessime; etsi Burmanno non displiceat. *versa* Doruill. 364 *precatur* ed. Cerdae; nescio an et aliae, obuio lapsu.

353. *turbida imago*, turbata, tristis, vt V, 695, ita verius Seru. Ad 354 conf. sup. 234 sq.

356 sqq. Adornata verba, vt Iliad. ω, 223. *vtrumque caput*, meum ac tuum. Hoc in verbis ad Didonem habitis magis consentaneum, quam, si Aeneae et Ascanii intelligas. Formula iurandi ipsa satis est nota, nec de ea quaeritur. Mox, *manifesto in lumine*, vt solent dii mortalibus occurrere. v. Exc. XIII ad I, 402. ἐναίδρακον ἄντην Iliad. ω, 223.

360. Iliad. ι, 608 Μή μοι σύγχει θυμὸν ὀδυρόμενος καὶ ἀχεύων Ἀτρείδῃ ἥρωϊ φέρων χάριν. *incendere*, quam opportune positum! commouere, luctu, dolore et ira exasperare. Cerda laudat Catulli: *Nostros vt luctus, nostraeque incendia mentis* (LXI, 226). Addunt Val. Fl. VII, 243.

362—364. Egregia animi tumidi repraesentatio. *auersa*, adeoque oblique, torue. vid.

Nec tibi diua parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide; sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanaeque admorunt vbera tigres.
Nam quid dissimulo? aut quae me ad maiora reseruo?
Num

366 *seu d.* Schol. Horat. I Od. 21. *durus* Oud. *cotibus* Wall. 367 *Hyrcaniaeque* Goth. tert., vt ap. Dionys. Perieg. 690. 699, sed est librarii vitium. 368 *quod* Rottend. tert., vnde Heins. *quo d. aut quo me.* Porro quatuor Burm. *aut quid me*, quod Burmanno non displicebat. *qui me* Doruill., quod et ipsum esse possit *qui*, quomodo. Grauius tamen ad sensum illud alterum: *quae me ad maiora reseruo?* inest enim, *quid me reseruo ad maiora?* et alterum: *ad quae maiora?* et conuenit: *quae quibus anteferam?* Io. Schraderus, qui et ipse impeditum se senserat, emendabat in schedis: *quae me ad meliora reseruo?*

vid. Cerda. *Luminibus tacitis*, h. e. ipsa tacens, vt v. c. VII, 343. Non audiendus Burm.

365 sqq. Orationis huius, cum vehementissimis ac grauissimis affectibus insurgat, vim ac virtutem omnes satis animaduertunt, et vnusquisque facile percipiat. Primae lineae in Patrocli ad Achillem verbis sunt: Νηλεής. ἐκ ἄρα σοί γε etc. Iliad. π, 33 sqq., vnde quis poetarum idem non expressit! cf. Cerda et sup. Ecl. VII, 43 sqq. *Caucasus* et *Hyrcanae tigres* poeticae tantum Didoni, non verae, conueniunt; nec Homerus ad talia deflexit. Multo tamen magis naturae rerum ac veritati consentanea sunt, quam Andromachae verba apud Euripid. Troad. v. 761 sqq. De aliis Hyrcanis, quam de Caspiis, vix quisquam hic cogitaret, nisi Seruius Hyrcanos Arabiae (de quibus Freretus inter alios apud Burm. ad h. l. et Bryant Analys. T. I, p. 209 videndus) huc aduocasset; quod si auctoritate interpretum priorum fecit, tenendum est. Nam habet Arabia tigres, et Bacchum inde reducem tigribus vectum exhibet poetarum ratio. Sed grammatico acumini res propior ac similior est.

368. Nam quorsum me contineo? quasi verendum sit, ne eum ira exasperem? an maiorem vllam iniuriam ac contumeliam accipere, grauius quicquam et durius ex hoc homine audire possum (hoc est: *quae me ad maiora reseruo*, ad maiores iniurias)? In sqq. etiam hoc obserua, quam egregie hoc ad dolorem et animi aestum valeat, quod repente tertia persona vtitur!

371. Quae

Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lacrimas victus dedit, aut miseratus amantem est?
Quae quibus anteferam? Iam, iam, nec maxuma Iuno,
Nec Saturnius haec oculis pater adspicit aequis.
Nusquam tuta fides. Eiectum litore, egentem
Excepi, et regni demens in parte locaui;
Amissam classem, socios, a morte reduxi.
Heu Furiis incensa feror! nunc augur Apollo,

Nunc

369 *Non f. i. n. non l. f.* *Non* aliquot ap. Burm. Alii modo *num* modo *non*, ex more. *Nunc fluctu* a m. pr. *l. traxit* Hamb. pr. a m. pr. *texit* Mentel. pr., an pro *tinxit*? 370 *haud mis.* duo Burm. *miseretur* duo alii. *est* omittunt multi, male hoc quidem loco. 371 *ante feram* diuisim multi. *non* et *neque* tres Burm. 372 *inspicit* Menag. pr., etiam bene. 373 *Nusquam est t.* aliquot Pier., male ad sententiae breuitatem. *litore egentem* olim iunxerunt Seru. et Prisc., merito improbatum a viris doctis. *litore*, est, in littore. vid. Burm. vel in littus. 374 *Suscepi* Priscian. et Codex ap. Pier., sed vulgatam etiam Seneca habet lib. VII de Benef. 24. *et regem in p.* Goth. sec. 375 *Eiectam cl.* Prisc. lib. VII et sup. versu. *classim* duo Heins. v. sup. ad III, 5. *sociosque* vel, *et s.* multi, vt solet copula male intrudi. Potest hic versus post superiorem languidior videri: itaque Iac. Bryant V. C. eum delendum esse censebat. 376 *auctor A.* Hugen.

371. *Quae quibus anteferam?* scil. tamquam leniora durioribus? h. e. Annon haec extrema sunt? durissima et grauissima, quibus contumeliosius quicquam ne cogitari quidem possit? vt adeo illud locum habere nequeat, ferenda esse haec tamquam modica, ne grauiora experiar. Hanc sententiam mihi quidem locus, verba et ipse affectus postulare videntur. Vulgo accipiunt vel, quae prius, quae posterius, dicam? Ita et Seruius; vel, quae aliis maiora dicam?

373—376. Diuina plane haec, sententiarum et verborum grauitate! Et omnino magna suauitas ad amantis deceptae sensum in his querelis de perfidia et ingrato animo. Caeterum ante oculos fuisse videtur primum Calypso Odyss. ε, 130 sq., tum Euripidis Medea v. 476 sqq., forte et Ariadne Catulli in Epithal. 149 sqq. *regni in parte* cf. sup. 214. *amissam classem* sc. renouaui et *reduxi. Seru.*; classem, quae in summo discrimine versabatur, vt iam pro amissa haberi posset, vna cum Troianis ad loca tuta reduci iussi. Cum haec enumerasset in Aeneam merita ac beneficia sua, dolore et furiis

Nunc Lyciae sortes, nunc et Ioue missus ab ipso
Interpres diuom fert horrida iussa per auras.
Scilicet is Superis labor est: ea cura quietos
Sollicitat. Neque te teneo, neque dicta refello.
I, sequere Italiam ventis; pete regna per vndas.
Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
Supplicia hausurum scopulis, et nomine Dido
Saepe vocaturum. Sequar atris ignibus absens:

Et,

377 *et* abest a Franc. *ab alto* alt. Hamb. cum Exc. Burm. v. sup. 356. 378 *durum fert* Goth. sec. *h. dicta* Medic. et Colot. Vrsini. Eadem varietas sup. v. 226. 379 *his S.* vulg. ante Pier. et sic aliquot codd. ap. Heins. *hic* Probus et Schol. Statii ap. eund. 380 *Sollicitet* alter Hamb. 381 Post *Italiam* distinguunt codd. multi, at alii cum Lutatio et Rufiniano ap. Burm. alteram rationem seruant. *Insequere* Zulich. et Leid. vn. a m. pr. cum binis Goth. *per auras* Wall. ex 378 cum Goth. tert. a m. pr. 382 *in mediis* Parrhas. *possint* alter Hamb. *poscunt* Medic. a m. pr. 383 *Supplicio hausurum* fuere olim, qui emendarent, propter insolentiam voc. *hausurus*. In Witt. erat *hausturum*, vulgatiore ratione. *haurire poenas*, vel *exhaurire*, est pro accipere, adeoque luere, dare poenas: modo v. 359 *vocem haurire* vidimus, h. e. accipere, audire; vti alias est excipere, recipere, vti et *bibere*. Haesere in verbi vsu viri docti. *nomina* Wall. *numine* al. ap. Burm. *Didum* alicubi lectum Pierius narrat. 384 *Sequor* alter Hamb. *a. i. ardens* Sprot.

furiis tantae viri perfidiae amens subiicit: *Heu Furiis incensa feror!* Nunc aliquamdiu oratione subsistere putanda; sicut omnino per interualla singulae sententiae pronuntiandae. Inprimis hoc tenendum v. 380 et post 381.

378. 379. *horrida iussa*, quibus parere aliquis horreat adeoque hactenus terribilia. *quietos* pro *vos*; at quanta cum vi! Consentit Epicureum dogma, nec tamen ad hoc respexisse dici debet Dido. In seqq. artem poetae animaduerte in reddenda veritate sensuum amantis spretae.

381. Comparant illa Agamemnonis: Φεῦγε μάλ' etc. Iliad. α, 173.

382. *mediis scopulis* vel in medio mari, vel potius poetica ratione, inter scopulos, in scopulis omnino. Te *supplicia* esse hausurum, daturum poenas. vid. Var. Lect. *pia numina*, a miseratione.

384. *Sequar atris ignibus*, multa argutantur passim interpretes. cf. Seru. Praestat Furiarum faces huc reuocare, vt Seruius primo loco: *Innocuas tibi immittam Diras*, et Cerda. Vocabis moribundus Didonem; tunc Furiae

Et, quum frigida mors anima seduxerit artus,
Omnibus Vmbra locis adero. Dabis, inprobe, poenas.
Audiam: et haec Manis veniet mihi fama sub imos.
His medium dictis sermonem abrumpit, et auras
Aegra fugit, seque ex oculis auertit et aufert;
Linquens multa metu cunctantem, et multa parantem
Dicere. Suscipiunt famulae, conlapsaque membra
Marmoreo referunt thalamo, stratisque reponunt.
At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem
Solando cupit, et dictis auertere curas;
Multa gemens, magnoque animum labefactus amore;
Iussa

385 *subduxerit* aliquot Pier. alter Voss. Leid. et Wall. cum Goth. pr. Sed *seducere*, pro abducere, separare, amant passim poetae, vt vel Indices docent. *secluserit* Leid. et ed. Ven., quae varietas et sup. I, 562 occurrebat. *eduxerit* Seruius legisse videri potest. *animae* Pierius perperam Seruio obtrudebat. 388 *abrupit* aliquot Burm. et Goth. tert. *obrumpit* Sprot. 390 *cuncta metu* Exc. Burm. *sectantem* Wall. a m. pr. *volentem* Medic. cum Heins. et Pierianis ac multis aliis, solita variatione. Qui apud Seru. *Linquens* pro delinquens, deficiens, accepere, in seqq. debuere iungere: *multa — dicere suscipiunt f.* 392 *Marmoreum thalamum* pro in, nec hoc indocte, Moret. pr. et Exc. Burm. 393 *dolorem* tres Burm. 395 Deerat versus Parrhas.

riae sceleris in me commissi tibi obuersabuntur; siue: ego, etsi absens, tibi occurram tamquam ex Furiis vna et faces intentabo oculis. cf. Sueton. Ner. 34 et inf. v. 472. Forte Apollonium ante oculos habuit IV, 386 sq. Nunc Ouidii leuitatem compara Epist. VII, 65 sqq.

385—387. *anima seduxerit artus*, exquisite, seiunxerit. Vulgare est, animam ab artubus. *Anima, — Vmbra — Manes* cf. ad Tibull. III, 2, 15. *Audiam* apud inferos, te dedisse poenas. Qui loquendi modus et alibi occurrit. cf. Vrsin.

388—392. Abrupto vtique hoc sermone nihil disertius, nihil eloquentius, dici poterat. *auras fugit*, lucem: *taedet caeli conuexa tueri* inf. 451, in thalamum se recipere putanda. *aegra* praeclare, quippe mox deliquium animi passura; sed adhuc vires sumit ab irae aestu. Reliquorum vide ornatum pro, suscipiunt eam et reportant in thalamum.

393—395. Ornate, quamquam eam solari cupiebat.
Multum

Iussa tamen diuom exsequitur, classemque reuisit.
Tum vero Teucri incumbunt, et litore celsas
Deducunt toto nauis. Natat vncta carina:
Frondentisque ferunt remos et robora siluis
Infabricata, fugae studio.
Migrantis cernas, totaque ex vrbe ruentis:
Ac veluti ingentem formicae farris aceruum
Quum populant, hiemis memores, tectoque reponunt:
It nigrum campis agmen, praedamque per herbas
Conuectant calle angusto; pars grandia trudunt
Obnixae frumenta humeris: pars agmina cogunt,
Castigantque moras; opere omnis semita feruet.
Quis

396 *sequitur* tres Burm. *classimque* Sprot. 398 *tuto* Vratisl. 399 *ramos* multi Heins. et Burm., facili lapsu. Sed et *Frondentes remi* exquisitius quid, quam *f. ramus*; etsi alias *ramus*, *truncus*, *trabs*, eleganter pro *remo* dici possit. 400 *fugae studio*. Desunt haec pr. Rottend. a m. sec. 402 *velut* Medic. cum aliis. Sic et inf. v. 441. Sed iunctura versuum omnino nondum satis elaborata est. Deficit comparationis apodosis: Ac veluti: — *Sic*. Interea suppl. *ac sit ruentes videas, veluti formicas, quum pop. aceruom* Gud. ex more suo. 403 *Comportant* Lactant. de Ira Dei c. 7, memoriae vitio. 404 *Et* Sprot. *nigris campum* Exc. Burm. a m. pr. *per herbam* Nonius, et sic Leid. vn. et Goth. tert. 405 *Conuectat* Witt. *collo* Leidens. 406 *Obnixe* al. 407 *moras operae: omnis* Heins. laudat ex Medic. et Iunt. ed. Sed in illis vt et in aliis edd. est: *moras: operai omnis*; et est correctum *opere* in Medic. *feruet*: mox 409 *feruere*: tamen nunc in *feruet* consensus est.

Multum dolens (πολλά γ' ὀδυρόμενος) et amore ardens.

397. *Incumbunt*, non remis; sed omnino de studio: cf. inf. IX, 73. Comparant Iliad. δ, 223 sq. de Agamemnone. Malim illa memorare, Iliad. β, 149 sqq., vbi Achiui de discessu cogitant. Mox *vncta*, pice delibuta, *Seru*. *fugae*, celeris profectionis, vt poetae solent, etiam Graeci in φυγῇ, φεύγειν.

402 — 407. Accepit ab Apollonio, IV, 1452 de Minyis ad aquam repertam conuolantibus, sed egregie ornauit. Dignitate comparationem carere, censuerunt multi. cf. Burm. forte quod cardinem comparationis non videbant in festinationis notione verti, non autem in ipso animantis genere. Bene Seru. *ad studium respicit comparatio h. l., non ad personas*.

Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia ſenſus?
Quosue dabas gemitus, quum litora feruere late
Proſpiceres arce ex ſumma, totumque videres
Miſceri ante oculos tantis clamoribus aequor?
Inprobe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrimas, iterum tentare precando
Cogitur: et ſupplex animos ſubmittere amori:

Ne

408 *Quis tibi nunc* Burmanni emendationi deberi videtur, ſecundum poeticae orationis vſum. Heinſius ediderat: *tunc*; et vulgo libri habent: *tunc* vel *tum*, vel *dum*. D. Heinſii editio habebat: *Quae tibi*. 410 *Aſpiceres* Parrhaſ. *et* pro *ex* a pr. m. Medic. *vaſtumque* v. Wall. 411 *vaſtis clamoribus* Wall. 412 *aequora* Wall. a m. pr. 414 *animum* multi paſſim ap. Pier. et Burm. et al., ſed magis poeticus pluralis numerus.

mas. A paruis rebus et animalibus exempla paſſim petuntur, non modo Homero, v. c. a muſcis Iliad. π, 641 ſq. β, 469, ſed etiam caſtigatioribus, vt ap. Apollon. l. c. a formicis et muſcis, IV, 1298 a pullis, et ſic porro. Noſter autem etiam oratione et dilectu verborum rei dignationem fecit: *populant*, *tecto*, pro cauerna, *it campis agmen*, *praedam conuectant*, *humeris obnixae* etc. *Ac* ſupple, tales videas, ita incedentes, veluti etc. *hiemis memores.* Notus Horatii locus I Sat. 1, 35. *It nigrum campis agmen,* „Hemiſtichium Ennii de ele„phantis dictum, quo ante „Accius eſt vſus de Indis.„ *Seru.* *calle anguſto*, proprie ex formicarum natura, ἀεὶ μίαν ἀτραπὸν πάντες βαδίζουσι, Ariſtot. H. A. IX, 38. *trudunt*, quae portare non poſſunt, *Seru.* *moras* exquiſite pro tardos, morantes, et ſtatim *opere* pro iis, quae opus faciunt, formicis. Locum etiam Plinius in animo habuit lib. XI, 31. ſ. 36.

408. Oratoria apoſtrophe quam vim h. l. habeat, facile intelligitur. *litora feruere* (quod inf. 416 *properari*) doctius quam, Troianos in littore; ſic et v. 411 *miſceri aequor* pro clamores m. in aequore.

412. Color ex Apollon. IV, 446, quando Medea Abſyrtum iugulat. *ire in lacrimas*, quod vulgari ratione procedere, deſcendere, ad lacrimas. *animos* non male pro *iras* accipiunt nonnulli apud Seru.

415. Ser-

Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.
Anna, vides toto properari litore: circum
Vndique conuenere: vocat iam carbasus auras:
Puppibus et laeti nautae inposuere coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre, soror, potero. Miserae hoc tamen vnum
Exsequere, Anna, mihi. Solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus:
Sola viri mollis aditus, et tempora noras.
I, soror,

415 *Nec quid* Wall. Forte placet interpungere: *ne quid inexpertum (frustra!) moritura, relinquat*, h. e. frustra! cum moritura esset; vt poeta de suo interponat; sed est nimis subtile hoc. 416 *litore: circum Vndique conuenere* vtique distinguendum cum Marklando ad Stat. II Silu. 5, 13 idque recepi pro: *pr. litore circum: Vndique c.* De interpunctione codices frustra consulas. *litore cursu* Parrhas. 418 *posuere* Wall. Idem versus sup. I Georg. 304. 419 *tantum potui* aliquot ap. Burm. *spectare d.* emendabat Stephan. de Latin. Lipsii p. 469, quod Burmannus Secundus ad Anthol. p. 721 extr. probare videtur. Sed v. Not. 421 *Nam solam* Doruill. *s. iam* Goth. pr. 422 *arcanas — mentes* Parrhas. 423 *vt t.* Witt.

415. Seruius ita accipit, vt *frustra* ex poetae iudicio dictum sit: vt omnia experiatur; sed frustra! Scilicet turbabat illa vox, cum quaereretur de verborum ordine. Alii iungunt: *frustra moritura*, sc. si quicquam intentatum reliquisset. Saltem melior locus τῷ *frustra* in structura exputari nequit.

417. *conuenere* v. sup. 289. *vocat auras* velum, v. sup. ad v. 223. *coronas* ex more in re laeta et h. l. in discessu optato, vti alias ex victo hoste, vel saluo reditu, vel festo die, et in re sacra. Quod non agnoscere voluisse videntur veteres Grammatici, qui versum reprehendebant, forte tamquam ex Georg. I, 304 repetitum. Apud Seruium: *Probus sane sic adnotauit: si hunc versum omitteret, melius fecisset.*

419. *si potui*; quod ad vulgarem modum diceres: *si debui.* Quandoquidem dolor hic mihi ab initio expectandus, metuendus, erat (nam praeuidere hunc Aeneae discessum poteram ac debebam, quippe qui in Italiam tenderet); itaque pectus puto satis me esse firmaturam ad eum perferendum.

423. *aditus.* conf. sup. v. 293. Mox *hostem* grauiter, ex affectu, infestum, odiosum

I, soror, atque hostem supplex adfare superbum:
Non ego cum Danais Troianam exscindere gentem
Aulide iuraui, classemue ad Pergama misi:
Nec patris Anchisae cinerem Manisue reuelli:
Cur mea dicta negat duras demittere in auris?
Quo ruit? extremum hoc miserae det munus amanti:
Exspectet facilemque fugam, ventosque ferentis.
Non iam coniugium antiquum, quod prodidit, oro;
Nec pulchro vt Latio careat, regnumque relinquat:

Tempus

425 *excidere* aliquot ap. Heins. et Burmann., perpetua variatione. *abscindere*, *incendere*, *extingere* aberrant alii. 426 *classemue* e codd. edidit Heins. Vulgo *que*. *classimue* Sprot. et h. l. v. ad III, 5. 427 *reuulsi* obl. Vatic. apud Pierium; sed damnat hanc formam Seruius. *cinerem* Heins. cum melioribus; vulgo *cineres*. 428 *neget* Medic. a m. pr. et tert. Rottend. Ita legisse debent ii, qui apud Seruium iungebant: *reuelli, cur* (vt propterea) *mea dicta n.* — *dimittere* alii, ex more. *immittere* Wall. cum glossa. *admittere ad aures* alter Hamb. 429 *Quo struit* alter Hamb. 431 *Non ego c.* Rottend. a m. sec. cf. inf. V, 194. *connubium* tert. Rottend. Erf. *quod perdidit* Sprot. et Puget., vt iam apud Seruium interpretati sunt nonnulli. 432 *aut L.* duo Burm. *regnumue* Gud. a m. sec.

sum virum. Male de hoste pro hospite dicto cogitant.

425 sqq. Color orationis frequens: Quid tantum in eum commisi, vt me fugiat? tamquam poeta, grauissima scelera, quae committi possint, memorat. v. Cerda h. l. et Tibull. I, 2, 79 seq. Caeterum tota oratione, qua ad infimas preces delabitur, nihil magis oratorium. Pleraque argutiis infirmauit Ouid. Epist. Didus v. 165 sq., dum haec exprimit.

425. Cf. Iliad. *β*, 303 sq. cf. sup. III, 602.

427. *cinerem Manesue reuelli*, docte pro laesi, violaui. Proprie reuelluntur sepulcra, cum his et vrna cineraria; cum cinere violantur Manes. Mox *dicta* sunt preces, vt saepe latius genus pro angustiore: vt 437 *voces*. *ventos ferentes* passim poetae pro secundis. Res nota. v. Burmannum, quem mireris, tam inanem operam in Harduini somniis refellendis passim ponere.

431. Non iam coniugii, cuius spem et opinionem *ab initio* mihi ostendebat, fidem vt seruet, oro, quandoquidem illam fefellit iam. Grauiter singula!

433. 434.

Tempus inane peto, requiem spatiumque furori;
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam (miserere sororis):
Quam mihi quum dederis, cumulatam morte remittam.

Talibus

433 *furoris* alter Mensel. a m. pr. 434 *dolore* Medic. cum maiore fere codd. parte. Male tamen. 435 *ora* alicubi legi video in vulgg. 436 Virorum doctorum in hoc loco interpungendo, interpretando et, etsi nihil sanius esse potest (v. not.), emendando aestum vide ap. Burm.; nam singula repetere longum et inutile esset. Si ingenio vtendum esset, saltem metaphorae immanendum erat, et *cumulata sorte remittam* erat coniectandum: vt beneficium cum foenore redditurам se spondeat. Proxime accessit in schedis Io. Schraderus, qui cum alia tentat, tum hoc: *Quam mihi si dederit, cumulata sorte, relinquat*: quod non satis intelligo. Discrepantias codicum primo loco videamus. *mihi tu d.* Zulich. a m. sec. *cum dederit cumulata morte r.* Medic., quod Heins. praestare putabat, etsi, sensus qui sit verborum commodus, non subiecit. Eadem lectio in Parrhas. et Puget. et, *cumulata*, etiam alter Menag. et Moret. tert. In pr. Moret. *cumulatim* cum glossa, *quod mihi cum dederis cumulatum.* Porro *remittam* Heins. reposuit e melioribus suis et Pierianis; vulgo *relinquam*; sed est prius illud exquisite pro *referam* dictum. *remissum* Parrhas. et Puget. Iam olim super huius versus lectione dubitatum fuisse, ex Seruio et Pomponio Sab. patet; Lectionem quidem *dederis* Tuccam et Varium probasse, vterque tradit; at Medicei codicis scripturam *dederit* Aproniano deberi, ex Pomponio discitur, cuius tamen verba si recte intelligo, *cumulatam* Apronianus et ipse tenuisse videtur, non *cumulata*: etsi interpretatio ad ipsum refertur: *cumulando morte*. Adscribam Pomponii locum: *extremam hanc veniam, oro, vt impetres ab Aenea, id est beneficium. Id est, vt protrahat discessum suum, donec discam dolere. Si concesserit, nunquam ero immemor talis beneficii. Sic legit Apronianus. Tucca et Varius, referente Sergio* (Seruio), *dederis legunt*: cum dederis veniam, cumulatam morte remittam (l. relinquam), *id est, relinquam acceptum ab eo beneficium, morte cumulando. Ita intelligit Apronianus. Hanc opinionem Sergius* (Seruius) *damnat*: et recte vtique, nam interpretatio ista nullum bonum sensum exhibet; non enim morte Didonis quicquam grati ac iucundi in Annam redire poterat; etsi Seruius nihil melioris notae afferat. Manet igitur hoc: Tuccam et Varium probasse *dederis* et ad Annam retulisse; quod vnice

433. 434. Petit tempus ad leniendam amoris vim primumque impetum frangendum, donec ille cum tempore in dolorem subsidat; cf. Ouid. l. c. v. 177 sqq.; quod facere graues affectus solent; et ipsa mora discimus et adsuescimus, aduersa perferre: docte dictum est *dolere* cum vi aliqua, moderate dolere, patienter ferre; vt oppositum sit, impatienter ferre.

436. Quam gratiam, quod beneficium, si mihi praestiteris, vsque ad mortem grata

eio;

Talibus orabat, talisque miserrima fletus
Fertque refertque soror: sed nullis ille mouetur
Fletibus, aut voces vllas tractabilis audit;
Fata obstant, placidasque viri deus obstruit auris.
Ac velut, annoso validam quum robore quercum
Alpini Boreae nunc hinc nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant: it stridor; et alte
Consternunt terram concusso stipite frondes;
Ipsa

vnice verum propter illa: *miserere sororis*: quae verba tollenda erant, si alterum locum habere debebat, vt *dederis* legeretur, oratione de Aenea instituta; quamquam ne sic quidem aeque commode illa Aeneae, in longinquas terras profecto, per totam vitam gratiam referre velle videretur. Interpunctione praua totius versus, sententia erat iugulata: *Quam mihi cum dederis cumulatam, m. r.* Eam itaque, vt dudum monueramus faciendum esse, mutauimus: *Quam mihi c. dederis, cumulatam morte remittam.* v. Not. 438. *ipse m.* Doruill. 439. *haud v.* Goth. pr. *nullas* Goth. tert. *illas* Menag. pr. *ullas voces* Parrh. 440 *obruit* Goth. sec. et subiicit versum infacetum: *Ne sint commotae neque sistant gaudia menti* (s. menti). 441 *veluti* nonnulli et hic. cf. ad v. 402. *annoso validam* Heins. cum melioribus, etiam Pierianis; vulgo *annosam valido*: et *cum corpore* Exc. Burm., vulgari lapsu. Ne in *robore* haereas; cum *quercus* addita sit: *quercum robore validam*, tenendum, robur esse de trunco accipiendum. 442 *huc* et *illuc* Sprot. 443 *et alte* Medic. cum praestantiore quoque, etiam fragm. Vatic. et Pier. parum referre, ait Burm.; recte vtique, quoad sensum; sed altera prosaica forma est, altera, quis dubitet? poetica. Igitur, qui textum nouat, *alte* reponet. (Miror itaque a Brunckio V. C. id non factum esse). 444 *terras* Goth. pr. cum ed. Hertensii; quod praeferrem, si idonea auctoritas esset; est enim magis poeticum et maius aliquid sonat. *percusso* Hamb. pr. *vertice* Menag. pr. *frondes* sec. Rottend.

ero; Haec est sententia nude enuntiata, et ornatius, cumulatissime vsque ad mortem gratiam referam. Hoc, vt poeta, extulit: *cumulatam remittam* pro cumulate referam, et *morte*, in morte, antequam moriar. Ita, puto, interpunctione post *dederis* facta, res satis expedita. v. Var. Lect.

437—439. *fletus*, preces cum lacrimis fert ad Aeneam plus vice simplici. Hoc, puto, est *fertque refertque*. *placidas*, translato epitheto a viro.

441—446. Comparationem hanc ex Iliad. π, 765 sqq. adumbratam esse, iam Macrob. volebat, vt et locum sup. lib. II, 416 sqq.; vix tamen tenuissimas lineas ibi reperias; vt vana plane opera in

Ipsa haeret scopulis, et, quantum vertice ad auras
Aetherias, tantum radice in Tartara tendit:
Haud secus adsiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, et magno persentit pectore curas.
Mens inmota manet; lacrimae voluuntur inanes.
Tum vero infelix fatis exterrita Dido

Mortem

446 Duplex lectio et hic, vt Georg. II, 292, vbi idem versus: *radice*, quam codicum sectam fragm. Vatic. ducit, et *radicem* Medicens cum multis aliis Heins. et Pier. *radicem in t. tendit* oblong. Pier. cum Puget. et Exc. Burm. 448 *persensit* multi Pier. et Heins. ac Burm. cum binis Goth., alii *praesensit*. v. sup. v. 297. 450 *Cum* Wall. Mox *fatis exercita Dido* emendabat Marklandus in Epist. Crit. p. 117. *Fatis* aliquem *exerceri* eleganter dici non neges; sic V, 725 *nate Iliacis exercite fatis*; et bene aliquis aduersis casibus vexatus et exercitus *vitae* capiat *taedia tot mala perpessus*, vt apud Tibullum est, III, 2, 7. Enimuero nec tam diutina mala experta erat Dido, et *exterrita* imaginem rei affert multo aptiorem ad faciendam mirationem et ἔκπληξιν. Dicuntur scilicet et illi *exterriti*, qui consternati subito metu vel quouis casu mente defecti et alienati insaniunt, vel qui, dum insaniunt, monstris ac furiis terrentur. Proprie de armentis vidimus Georg. III, 149, adde ibid. v. 434 et not. ad e. l. De Medea furente Valer. Fl. VIII, 450 *fugit ardentes exterrita tauros*, quos videre sibi videbatur. Etiam proxime ad praesentem Virgil. locum inf. XII, 660 Amata — *dextra occidit ipsa sua lucemque exterrita fugit*. Ita etiam *malis attonitus metus*, *malis percussa*, passim dicitur.

in comparationem et Homeri obtrectationem impendatur. Melius possis forte huc referre Iliad. μ, 131 sqq., sed imago rei ipsa et in rerum natura et in poetis passim est obuia; at ornatus verborum notabilis inest: *velut annis Alpini Boreae*, ex Alpibus spirantes, potentius quam venti omnino, *certant eruere* — *quercum validam annoso robore*, h. e. trunco. *it stridor* pro fit. De vv. 445. 446 vide sup. II Georg. 291, sunt Homeri ῥίζαι διηνεκέες. *curae* sunt animi aestuantis motus; at *lacrimae* Didonis et Annae. v. Burm.

450 — 473. Hunc locum facile inter felicissimos et elaboratissimos referendum esse arbitror. Praesagia illa et ostenta, superstitio ad animos graui moerore perculsos tam accommodata, egregie hic commemorantur, temperanter tamen ac pudenter, cum alias poetae in iis luxuriari soleant; multo magis somnia v. 465 — 468, quae ex recondita hominum graui aerumna afflictorum obseruatione sunt depromta. Nil

Mortem orat: taedet coeli conuexa tueri.
Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat,
Vidit, thuricremis quum dona inponeret aris,
(Horrendum dictu) latices nigrescere sacros,
Fusaque in obscenum se vertere vina cruorem.
Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
Praeterea fuit in tectis de marmore templum
Coniugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niueis et festa fronde reuinctum:

Hinc

451 *connexa* Franc. 452 *lumenque* tert. Rottend., quod et ipsum de *coelo* ac *die* tandemque de *vita* dici solet. 454 *dicto* Gud. a m. pr. v. Burm. *dictum* fragm. Vatic. 455 *vergere* Zulich. a m. pr. 456 *non ipsa* Wall. *ipse* Franc. *affata* Ven. *fata* Moret. pr. a m. pr. *sorori est* fragm. Vatic. aliquot Pier. et Doruill., quod et ipse h. l. desiderem, aure iudice. 458 *misero quod* fragm. Vatic. a m. pr. *multo quod* pr. Hamb., sollenni variatione. v. Burm. ad Ouid. II Am. 15, 14. 459 *niueis vel nigris* pr. Hamb. cf. Burm.

diuinius illis: *semperque relinqui Sola sibi, semper* etc. Inter aduersae fortunae beneficia referre forte possis et hoc, quod vsum verum ac talium in poetis locorum sensum et dulciorem habeas et altiorem.

450. 451. *fatis exterrita*, consternata et mente deiecta malis suis: quae doctius *fata* dixit, quippe iam certa. cf. inf. 474. v. Var. Lect. *orat* exquisitius quam optat, desiderat. *coeli conuexa*, v. sup. Ecl. IV, 50. Primus Cicero in Arateis v. 314 vsum hunc inuexisse videtur; mox placuit Virgilio, Ouidio et aliis.

453 — 455. Inter sacrificandum vidit vinum, in ignem libatum, in sanguinem verti; at quam ornate singula, etiam propriis verbis! *obscenum* de re mali ominis et alibi notatum. *thuricremas aras* iam Lucretius dixit II, 743.

456. Ad maiorem horrorem faciendum egregie hic versus comparatus. Nunc demum de Didonis salute desperes. Nam ita humana natura fert, vt in extrema ruens animus, et iam deliberata morte defixus, silentio pertinaciter omnia intra se premat. Vidit iam Trappius, si bene memini.

457 — 461. Hunc locum ante oculos habere debuit Popius in plenissima affectus summi epistola Eloisae v. 307 sqq.

Hinc exaudiri voces et verba vocantis
Visa viri; nox quum terras obscura teneret;
Solaque culminibus ferali carmine bubo
Saepe queri, et longas in fletum ducere voces.
Multaque praeterea vatum praedicta piorum
Terribili monitu horrificant. Agit ipse furentem
In somnis ferus Aeneas: semperque relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata videtur
Ire viam, et Tyrios deserta quaerere terra.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,

Et

460 *gemitus et verba* Seru. ad XII Aen. 638, sed *voces et verba* vsus fert. Illustrat Burm. ad h. l. 462 *Seraque* Nonius in *bubo*: quod epitheton alias in simili re occurrit. *feralia carmina* Gud. a m. pr. 463 *fundere voces* Goth. alter. 464 *piorum* e Medic. aliisque suis et Pier. praetulit Heins. et Aproniani illam lectionem esse, testatur Pompon. Sab. Alteram codd. familiam, qui *priorum* habent, ducit fragm. Vatic. Equidem non perpetuum aliquod et ornans h. l. epitheton requirerem, sed *priorum*; misera regina in animum reuocabat prisca vaticinia, de rerum suarum ac vitae decursu iam olim accepta, quae nunc quidem exitum suum habere videbat. 467 *longam sola* i. pr. Hamb. 468 *Tyriam — Tyrias — desertas q. terras*, aberrationes librarr. ap. Heins. et Burm. *Teucros* coni. Io. Schraderus in schedis; ingeniose. Nam et hoc poterat per somnum obiici. 469 *demens veluti* lectum ex Pier. patet. Apud Pompon. Sab. nota est:

v. 307 sqq. *Templum*, intellige sacellum Sichaei Manibus dicatum, forte cum eius signo, vt Ouidius expressit Ep. VII, 99. Simile Elissae templum memorat Silius I, 81 sqq. *antiqui*, prioris. v. Seru. et Burm. *Velleribus niueis*, infulis ac vittis laneis, quae etiam in monumentis passim marmore exsculpta occurrunt (vid. Passer. Paralip. Dempst. p. 126). *fronde*, sertis. vid. Cerda.

465. De arte poetae in somnio hoc commemorando cf. sup. ad v. 450. Nihil ad sensum verius; solent enim, si graui aerumna ad insaniam vsque aestuat animus, obiici eiusmodi somnia: vt per horrendas solitudines, per deserta palatia aut per porticus immensas, sine fine errare nobis videamur. Non male Vrsinus comparat Ennii versus apud Cicer. de Diu. I, 20 *Excita cum tremulis* etc., qui vtique inspiciendi sunt.

469. 470. Ex Euripide ductum Bacch. v. 916 sqq.

loco

Et solem geminum, et duplicis se ostendere Thebas:
Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes:

Armatam

est: „*Vrbanus legit* anguina serpentum.„ Sectatus est Grammaticus antiquam formam, *anguem* pro anguis, et legerat: *Eumenidum — videt anguina.* 470 *Per solem* pr. Moret. *se* abest ab edd. Ald. Iunt. *et* deest Goth. tert. 471 *Agamemnoniis* Wall. *Furiis agitatus* aliquot codd. ap. Pier., quod ex interpretatione profectum et ex lib. III, 331 repetitum facile intelligas: cf. Burmann. Sec. ad Anthol. Lat. p. 170. Nobilissima in h. l. est emendatio Marklandi ad Statium et in Ep. Crit. p. 127 proposita et ornata: *Poenis agitatus*, id est, a Furiis. Amplectar eam, certe tamquam elegantiorem lectionem; et ipse, si declaratum videro, omnium librorum lectionem habere aliquid, quod poeta indignum sit: *Aut veluti in scena Orestes furit a Furiis exagitatus, cum* etc. Nam *scenis agitatus* iungere, et *omnibus tragoediis notus* accipere quid tandem cogit? Vera ratio est: *velut in scena Orestes* furit (quod ex antecedent. eliciendum), *quum fugit agitatus* m. Nouum hoc fateor, quod ad fabulam tragicam in scena exhibitam prouocat. Quod displicet, forte hoc est, quod in narratione ex prisco aeuo interponitur aliquid moris serioris, quodque adeo mens ab illa illecebra, qua tenebatur, cum Aeneae et Didonis fatis ipsa quasi praesens interesset, reuocatur nunc subito, vt delusam se sentiat. Nec tamen haec in ipsa narratione, sed *in comparatione* interposita sunt. Quidni autem poeta hoc vel ad variandam rerum faciem ausit, qui toties comparationes in hunc modum instituit, vt ex vita communi et vsu hominum aliquid repetat et hac formula vtatur: *vt saepe videmus* etc. Nec hoc adeo idem plane cum eo, quod toties oratores habent: *quemadmodum illa in scena, in fabula* etc. Cic. pro Rosc. Amer. c. 67 *Nolite enim putare, quemadmodum in fabulis saepenumero videtis, eos, qui aliquid impie scelerateque commiserint, agitari et perterreri Furiarum taedis ardentibus.* cf. Aeschin. in Timarch. sub f., vnde haec adumbrata. Adde Cic. de Legg. I, 14. Scilicet orator excitat locum e tragoedia; at poeta scenico apparatu ac theatrali spectaculo ad comparationem vtitur. Equidem nihil definire videri volo, sed tantum dubitare, annon Virgilius oratoriam formam retinere maluerit? id quod in multis, inprimis posterioribus Aeneidis libris, fecisse eum saepe declarabimus; tum

loco sublimi et terroris pleno, vbi contemtor Bacchi Pentheus in vesaniam actus καὶ μὴν ὁρᾶν μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ, Δισσὰς δὲ Θήβας, καὶ πόλισμ' ἑπτάστομον. Seruius ad h. v. *Pentheus autem, secundum tragoediam Pacuuii etiam ipse furuit.* Et Pompon. Sab. *apud Pacuuium inducitur Pentheus furens, qui videt duos Soles et duas Thebas.* Pacuuii quidem fabula tali argumento ac nomine alias nota non est, sed *L. Attii Bacchas* memoratas videas, ex Graeco haud dubie illas conuersas. Virgilium exscripsit Seneca Agam. 728 seqq. *anguina E.* dixit vt poeta, agmen E.

471—473. Orestes Agamemnonis f. Clytaemnestrae matris

Armatam facibus matrem et serpentibus atris
Quum fugit, vltricesque sedent in limine Dirae.
Ergo, vbi concepit Furias euicta dolore,
Decreuitque mori; tempus secum ipsa modumque
Exigit, et, maestam dictis adgressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat:
Inueni,

tum alterum est, rectene hoc fecerit? Valerii Fl. locum VII, 147 sqq. ex Euripide, non ex nostro, esse expressum manifestum est. *agitatur* Rottend. alter. Donatum in his consulere non licet; est enim in lib. IV lacuna in eius Commentariis. 473 *Cum videt* Parrh. *Confugit* Hamb. pr. et Rottend. alter. *tum f.* Erf. *diuae* Gud. a m. pr., quod non displicebat Heinsio. 476 *ac m.* Medic. *fictis aggressa* Gud. a m. pr. et Menag. pr. pro var. lect. cum Exc. Burm. *d. affata* alter Menag. et pr. Hamb. a m. sec. 477 *et spem* Parrhas. *fronte serena* coni. Heins. Sed v. notam.

matris Furiis agitatus, dum matrem faces sibi et serpentes intentantem fugiens tecto prosilit, in foribus tecti Furias sibi occurrere, seque adeo vndique terroribus mentis, parricidii in matrem commissi conscíae, exagitari videt. Tragoediam poetae ante oculos fuisse per se patet, et bene Seruius: *A Pacuuio* (puto in *Dulorefte*) *Orestes inducitur, Pyladis admonitu, propter vitandas Furias, ingressus* (Delphis id factum intellige) *Apollinis templum; vnde cum vellet exire, inuadebatur a Furiis. Hinc ergo est:* Sedent in limine Dirae. Pacuuius igitur (quod et Ennius in Eumenidibus fecit. v. Columna ad Enn. Fragm. p. 251) Aeschyli Eumenides, quodammodo saltem, expresserat. Nam aliter rem ornauit, dum Orestem furentem exhibet, Euripides in Orest. v. 255 sqq. Iphig. in Taur. 283 et al., aliter post istas Racinius sub fin. Andromachae. Caetera sic expedienda: aut velut in scena Orestes furit a Furiis exagitatus, cum fugit m. etc. cf. Var. Lect.

474 — 477. Exquisita cum arte etiam hoc ex indole ac more hominum, qui extrema animo agitant, vt consilium suum dissimulent. *euicta*, vt poeta, pro simplici *victa* dixit. *exigit* bene pro constituit, quod fit re exacta ac deliberata. *spem fronte serenat*, exquisitius quam frontem serenat, et explicat spe noua, ac meliore concepta vel ostensa; hoc transfertur ad ipsam spem, quae serenior et laetior affulgere potest; adeoque Dido spem serenat, sereniorem ac laetiorem ostendit vultu. Vt *spem vultu simulat*,

Inueni, germana, viam (gratare sorori),
Quae mihi reddat eum, vel eo me soluat amantem.
Oceani finem iuxta, solemque cadentem,

Vltimus

479 *reddet — soluet* oblongus Vatic. Pierii; *reddat — soluet* Longob. eiusdem. *soluit* Wall. a m. pr. *reddet* et *absoluet* alter Menag. et Witt. *vel quae me soluat* Franc. et Goth. tert. Sed vulgatam etiam Donatus et Lutatius agnoscunt. v. Burm.

mulat, lib. I, 209. Propius ad vulgarem modum Silius: *tristia fronte serenat* XI, 369. *spem fronte serenans* ex Virgilio sumsit Nemesian. Ecl. IV, 17.

480 sqq. In toto hoc commento tam operose adornando et instruendo haec respexisse videri debet Dido, vt sacrificio arcano parando, quo arbitris remotis sola operaretur, ad mortem sibi inferendam opportunitatem, silentium et solitudinem, haberet. Sed et illud furorem misere amantis arguit, quod vestes Aeneae et torum coniugalem secum comburi vult (inf. 495 sq.), quodque Aeneae gladio in se iugulando vtitur. Quae a v. 504 sqq. — 521 narrantur, ad praeparandum et auspicandum sacrum pertinere puta. Namque ipsum sacrum non nisi a v. 630 sqq. peragitur; trahebat ac differebat illud sacrum suamque mortem regina, quamdiu Aeneas praesens erat. Tenenda haec, vt de summa et libri et narrationis constet. Quod sacerdotem arcani sacri ab Hesperidum hortis aduocat, mirum videri potest, nisi forte Apollonii Medea, ad cuius amorem Didonis amor in Aeneam accommodatus est a poeta, etiam hunc hortum cum dracone sacrisque magicis lib. IV, 109 sqq. accurate descriptis in poetae ingenio seuit et instruxit. Certe v. 484 — 486 a Medeae exemplo petiti sunt, Apollon. III, 530 sqq. Enimuero tenendum praeterea est hoc, extremam illam Africae h. e. occidentalem plagam antiquissimorum poetarum fabulis esse celebratam; nec modo Solis, Noctis, Mortis, Inferorum, Tartari, Elysiorum confinia aut sedes in Oceano constitui solitas, verum in continente quoque Atlantis, Gorgonum et Hesperidum fabulas: de his actum erat inprimis in carminibus de Perseo, Hercule, Argonautis. v. Notas ad Apollod. p. 296 sq. add. p. 386 sq. 406 sq. 423 sq. Accommodatissima igitur poetae consilio et hic fuit illa terra fabulis celebrata, inprimis in narratione, quae ad Africam spectaret.

480 — 484.

Vltimus Aethiopum locus eſt, vbi maxumus Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum:
Hinc mihi Maſſylae gentis monſtrata ſacerdos,
Heſperidum templi cuſtos, epulasque draconi

Quae

482 *actum* volebat Voſſius; at v. Burmann, h. l. et vid. notam.
483 *His* Montalb. et ed. Ven. Mox *Maſſyliae*, *Maſſilio*, *Maſſiliae*, *Maſſaliae*, *Maſſillae*, *Maſſile* aberrant librarii ap. Burm. et Pier.

480 — 484. Comparant Homericum *ἐπ' Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας*, Iliad. α, 423, nec tamen id niſi ad hoc vnum valet, quod ad extremum occidentale Africae littus *Aethiopiam* nominat, quae proprie Mauretania eſt. De Atlante ſup. v. 247. v. ad I, 741, et Not. ad Apollod. p. 681 et alibi. *torquet* ornatius quam coelum ſuſtinet; motu ſimul coeli diurno expreſſo; praeeunte Ennio ap. Macrob. VI, 1 *Qui coelum verſat ſtelleis fulgentibus aptum.* cf. Columna. ad Ennii fragm. p. 45. *aptum ſtellis*, exquiſite; vulgari loquendi modo ſtellae coelo aptae, h. e. affixae ſunt; tum et ipſum coelum adfixum et aptum, alligatum ſtellis, h. e. diſtinctum. Quod vero ex Mauretania excitatam anum tamen *Maſſylae gentis* facit, eamque *Heſperidum hortis* praeficit cuſtodem, ne in eo poeta licenter in minus noti ſitus populis verſatus dicendus ſit, ita potius videtur accipiendum, vt *Maſſylam* anum ſolito more poeta omnino pro Libyca dixerit, certo nomine pro indefinito poſito. *Maſſylam Euantem* ex noſtro petiit Silius I, 101. *Heſperidum* autem *hortos* communi poetarum opinione intra Cyrenaicae fines poſitos in Mauretaniam ad Atlantis montis radices remouit, quandoquidem antiquiores diuerſe de eorum ſitu tradiderant. Heſiodus quidem *πέρην κλυτοῦ Ὠκεανοῖο* eos collocauerat Theog. 215. Alii aliter. v. ap. Plin. VI, 31 ſ. 36, qui alio loco lib. V pr. et XIX, 4 ſ. 22, apud Lixum, Mauretaniae ea in Atlantici maris ora vrbs eſt, Heſperidum hortos collocat; ad *montem Atlantem* etiam Hygin. f. XXX f., vbi v. Intpp. inprimis Salmaſ. in Solin. p. 264 ſqq. et nuper actum de his ad Apollod. II, 5, 11 Not. p. 406 ſqq. *ſacros in arbore ramos*, ſc. cum pomis aureis ramos, quos Veneri ſacros fuiſſe Seruius narrat. Certe violari eos nefas erat. Narrat autem poeta, ſi non ipſas Heſperidas deas, hortos tamen earum, quos *templum* appellat,

tamquam

Quae dabat, et ſacros ſeruabat in arbore ramos,
Spargens humida mella ſoporiferumque papauer.
Haec ſe carminibus promittit ſoluere mentis,
Quas velit; aſt aliis duras inmittere curas;
Siſtere aquam fluuiis, et vertere ſidera retro;
Nocturnosque ciet Manis; mugire videbis
Sub pedibus terram, et deſcendere montibus ornos.

Teſtor,

485 *in ſacros* alter Menag. *ſacra ſ. in arbore* tert. Rottend. a m. pr. Requires forte *dat* et *ſeruat*: ſed retulit poeta ad *monſtrata eſt*, quae *dabat*, pro altero *daret*. Nam conſequutionem temporum poeta negligit, vt monitum ad I, 706. 486 Waddel. iam Burm. laudatus coni. *arcens*. Aut *ſpargens* accipiebat amouens ex horto, ne draco guſtaret et in ſoporem incideret. Ita ille cum aliis de interpretatione laborabat, et ipſe Burmannus. Io. Schraderus in ſchedis, vbi multa tentauerat, verſum damnat et eiicit; at v. Notam. *ſoporiferumue* multi ap. Burm. 488 *Quis* Goth. alter, an vt ſit pro *Quibus*? Cuningh. coni. *inneſtere*, cum praecedat *ſoluere*. Temere. Quidni enim poeta variet orationem! 489 *conuertere ſidera* alter Hamburg. 490 *mouet manes* multi ap. Pier. et Burm. ex gloſſemate. *cetet* Exc. Burm. a m. pr. *mouit* cum altera lectione, a correctrice manu Fragm. Vatic.

tamquam locum iis ſacrum, illo adhuc tempore ſuperfuiſſe, iisque praefuiſſe ſacerdotem feminam. cf. Exc. IV ad h. l.

486. „*Incongrue*, iam Servius monuit, „*videtur poſitum, vt ſoporifera ſpecies* (papauer) *peruigili detur Draconi*.„ Multa ad defendendum poetam et ibi et paſſim alibi afferunt Intpp. v. Cerda. Excidiſſe hoc poetae, vt credam facile adducor; quippe qui non meminiſſet offas papauere aliisue ſoporiferis ſuccis conditas draconibus apud veteres obiici tum, cum ſomno illi opprimendi ſunt. Nec tamen adeo abſurdum, cum melle antiquitas in quotidiano victu vteretur, et papauer certe poſterior Graecia in deliciis haberet, cibum ſerpenti, lautiorem et dulciorem, inde paratum dici, vt paſcatur ille offis mellitis papauere mixtis; cf. inf. VI, 420, vt *ſoporiferum* tantum ornet. *ſpargens*, miſcens, *Seru.*; potius, obiiciens, praebens, apponens. Nihil amplius, niſi quod vt poeta docte loqui maluit.

487—491. Vid. ad Ecl. VIII, 69. Similem locum v. in Tibullo I, 2, 59. 60 et 43 ſqq. *curas* et hic de amore. *ſoluere animos*, proprium hac in

Teſtor, cara, deos, et te, germana, tuumque
Dulce caput, magicas inuitam adcingier artis.
Tu ſecreta pyram tecto interiore ſub auras
Erige, et arma viri, thalamo quae fixa reliquit
Inpius, exuuiasque omnis, lectumque iugalem,

Quo

493 *accingere* alter Hamb. 494 *Tunc — locauit* Cariſius laudat. *Tu, Germana* Doruill. 495 *in thalamo* Leid. 496 *que* abeſt ab aliquot Pier. et binis Burm. *exuuiisque* Sprot.

in re, vt *defigere*. Referuntur enim in re magica ea, quae ad amorem ſpectant, ad notionem illigandi et ſoluendi; vti omnino in ſuperſtitionibus aſtrologicis reliquisque pleraeque praeſtigiae allegorici tropicique generis ſunt. *vertere ſidera retro*, curſum aſtrorum mutare, errantium inprimis, vid. Seru. Tum illa euocat Manes ſacris *noctu* ex more factis. *videbis*, vulgo videas; vt ſup. v. 401 *Migrantes cernas*. Inuertit poeta orationem, cum ſequi deberet: illa motus terrae facit et ſiluas in alium locum transfert.

492. 493. Sui aeui rationem in hoc habet poeta, quod Dido excuſationem quaerit, dum magicis artibus vtitur. Bene Seruius: „cum multa ſacra ſuſciperent Romani, *magica* ſemper damnarunt." Quaeri tamen poteſt, quibusnam legibus id factum ſit? Forte iam ipſis XII Tabb., e quibus memoratur: *qui fruges excantaſit;* et: *Qui malum carmen incantaſit:* Plin. XXVIII, 2, ſ. 4 poena parricidii propoſita (v. LL., tab. VIII). Fuere poſtea quaeſtiones veneficii e lege: referebantur ad illud quoque incantationes: ſed *mala* tantum *carmina:* quandoquidem et *bona* haberi credebantur. Inter principes alii fuere leniores, alii ſeueriores. Media etiam eſt conſtitutio Conſtantini M. de artibus magicis: ſed grauiſſima Imp. Conſtantii a. C. 357 et Valentiniani. v. Cod. Theod. tit. de Maleficiis et ibi Gothofr. (lib. IX, t. 16, 3. 5 et 11). A Didonis tempore ac more iſta cura ac cautio aliena. Nec Homerum, ſi ea attigiſſet, ea excuſatione vſurum fuiſſe credere licet.

494 — 498. *ſecreta*, ſecreto. Hoc iam notum eſſe debet. *tecto interiore*, Romanus impluuium diceret; *ſub auras*, ſub diuo. conf. Burm. Penetralia haec domus Didonis in templum Eliſſae mutauit Silius I, 81 ſqq., vbi plura ex h. l. adumbrata. *arma relicta* idem Burm.

Quo perii, superinponas. Abolere nefandi
Cuncta viri monumenta iubet monstratque sacerdos,
Haec effata silet. Pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna nouis praetexere funera sacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut grauiora timet, quam morte Sychaei.
Ergo iussa parat.
At regina, pyra penetrali in sede sub auras
Erecta

497 *superimpones* Franc. *superimponant* Fragm. Vatic. Medic. a m. pr. cum aliis Pier. *superimpone* alii Pier. *nefanda* ed. Ven. 498 *monementa* Ven. *monimenta* plerique. *iuuat* magnus codd. numerus ap. Pier. et Heins., quibus adde fragm. Vatic.; itaque Burmannus recepit. Alii, nec minus multi, *iubet*, quae Aproniana lectio esse videtur; nam in Mediceo in litura scriptum videas; quamquam ex pronuntiatione *iubat* orta esse videri potest. Dignitatem tamen maiorem habet *iubet monstratque*. Vtrumque de diis et vatibus sollenne. Itaque equidem cum Pierio *iubet* retinere malim; si poeta quidem ita scripsisse videri potest, vt scribere debuit. Nec Brunckium id facere audentem hac editione deserere volui. 499 *inficit ora* nonnulli ap. Pierium, ex Horat. Epod. 7 putat Burm. 500 *Nec tamen* Zulich. *Haec* Hugen. *protexere* Medic. a m. pr. *munera* alter Menag. 502 *Concipere* Vir doctus coni. ap. Burm., sed v. hunc. *haud* vel *haut* aliquot ap. Pier. et Burm. et Goth. alter. *Sichaei* edd. sup., etiam Burm. cf. ad I, 343. 503 *iussa implet* vnus Guelph. *facit* alter in Exc. Sax.

Burm. de ense pro munere ab Aenea Didoni dato accipere iubet: non male. v. 507. 647. *exuuias* cf. Ecl. VIII, 91. vid. inf. 648. 651. *quo perii* cum dilectu posita vox, et cum pudore.

499. Ex intima arte et humanae mentis recessibus huius versus sententia depromta. *Pallor* ex conscientia cogitatae mortis, *Seru.*

500—503. Annae omnino fidem et beneuolentiam maiorem tribuit, quam ingenii sagacitatem: Itaque et haec recte. *nouis praetexere funera sacris*, exquisitior ratio prae communi: *noua sacra*, insolitam religionem ac sacrificium, praetexere *funeribus*, funeri, h. e. morti obtendere, sacrum per simulationem instruere, eoque consilium mortis occultare. cf. sup. 172; nec illa mente concipit, Didonem in animo habere tam insanum mortis sibi consciscendae consilium. v. Burm.

504—508. Exsoluere se amore vult Dido sacris magicis: in quibus illud inprimis factu opus erat, vt flamma

Erecta ingenti, taedis atque ilice secta,
Intenditque locum sertis, et fronde coronat
Funerea: super, exuuias, ensemque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant arae circum, et crinis effusa sacerdos
Ter centum tonat ore deos, Erebumque, Chaosque,
Terge-

505 *tectis atque* Goth. sec. 507 *funesta* labens, memoria citat Lutat. ad Stat. IV Theb. 460. 509 *crinis passa* pr. Hamb. e glossa. 510 *Ter centum*, diuisim, vt sit *ter tonat centum deos*, scribunt alii codd. et edd. ap. Burm. *sonat* Hamb. pr. Praeferas facile vulgatum in vtroque loco. Sunt trecenti dii.

ma abolerentur priscae consuetudinis monumenta. Ergo *scrobem* intellige, in sacris magicis fieri solitum, quo *lignorum strues* cumulabatur. vide v. c. Orphei Argonaut. 948. 968 sqq. In eandem foueam victimarum caesarum sanguis demittebatur. Erat enim illa pro *ara*, ἐσχάρᾳ. cf. Statium Theb. IV, 451. 455 sqq., qui ex parte hunc locum ante oculos habuit. Nunc illi rogo, illi *pyrae*, pro victimis cremandis, imponuntur vestes et omnes reliquiae e pristina consuetudine amatoris, cuius amore Dido liberari cupit. At eriguntur aliae arae circa foueam et pyram, ad quas illa sacrum factura erat victimis v. 635 sqq. *intendit locum*, pyram, *sertis*, exquisitius et hoc quam vulgare, *intendit serta per locum*, quod sup. II, 236 occurrebat: *vincula collo intendunt*. Quam non inutile sit, talia monere, discas, si Burmanni notam compares. Nolim autem ex h. l. probare, rogos sertis ornari solitos fuisse. Nam h. l. pyra, tamquam ara, corollis cingitur. cf. sup. Ecl. VIII, 64. *frondo funerea*, cupresso, inquit Seruius, aut potius arborum frondes intellige, quarum in sacris magicis vsus erat. Nam de funere poeta tantum rem interpretatur. Pyrae imponit Dido ea, quae contactum corporis Aeneae senserant, vestimenta, tum ensem, et torum coniugalem, et in hoc *effigiem* v. c. ceream, quae in talibus sacris igne liquefacta efficere debebat, vt ipse amator simili modo amore liquesceret ac contabesceret. cf. Ecl. VIII, 80. Quemadmodum effluuiae corporis vestimentis inhaerentes ad philtrum parandum adhibebantur. At h. l. ad amorem extinguendum.

509 — 511. *sacerdos* (cf. v. 483). *tonat*, inuocat (*vocat* Silius I, 94,

Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianae.
Sparserat et latices simulatos fontis Auerni;
Falcibus et messae ad Lunam quaeruntur aenis
Pubentes herbae, nigri cum lacte veneni;
Quaeritur et nascentis equi de fronte reuolsus,
Et matri praereptus, amor.

Ipsa,

511 *que* abest a tribus Burm. *ter virginis* Sec. Rottend., male. 513 *F. ad lunam et messae* Franc. *ahenets* scribunt codd. ap. Pier., male; nam et altera forma vsitata: *aenus*. 516 *praeruptus* aliquot libri ap. Burm. cum Schol. Lucani et Grammatico, auctore Medeae in Anthol. Lat. p. 180, vbi v. Burm. Sec. *praeceptus* vel *perruptus* Hugen. Sed damnat eam lectionem ratio et Plinii locus in nota laudatus.

Silius I, 94, vbi hunc locum transtulit) deos inferos, longo ordine eorum nomina recitans; qui in his sacris (exemplum in ipsa Medea v. in Ouid. Met. VII, 192 sqq.) mos erat, omninoque in hymnis veterum et formulis sacris. Etiam hoc ex more, quod eiusdem numinis plura nomina recitantur, ad vires et potestates numinis diuersas declarandas, vt eadem *Hecate triceps* τρισσοκέφαλος in Orph. Argon. 974 (vbi facile apparet leg. τρισσοκάρηνος) etiam *Diana* est τριπρόσωπος *triplex*, *triformis*, τρίμορφος. cf. Cerda et Vrsin. Pro *Diana virgo tria ora habens* doctius posuit alterum poeta. Quod autem Maura anus nomina deorum graeca pronuntiat, id, communi Romanorum more apud poetas et historicos receptum, qui aut barbarorum religiones suis nominibus interpretantur, aut barbaris suas religiones tribuere solent, vitio verti poetae nequit. Minus bene Burmann. rem expedire videtur.

512—516. *simulatos*, proprie h. l. cf. III, 302. 349, quos fingebat *auernales* (vt Horat. Epod. V, 26) et ex locis inferis petitos esse. Superstitiones magicas diserte enarrare nihil attinet; vide vel Cerdam. Inerat iis lusus aliquis a similitudine rerum, plerumque allegorica, petitus: vt in ligando aut soluendo amore. Aeris proprius in re magica vsus. *Aeneam falcem* ab Sophocle habere Virgilium, volebat Macrob. V, 19, quem vide. *pubentes herbae*. vid. Georg. III, 126, in Var. Lect. χνοάζουσι, h. e. virentes. *nigri cum lacte veneni*, int. succos venenatos herbarum vel seminum. et

Ipsa, mola manibusque piis, altaria iuxta,
Vnum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
Testatur moritura deos, et conscia fati
Sidera: tum, si quod non aequo foedere amantis
Curae numen habet iustumque memorque, precatur.
 Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem
Corpora

517 *molam* Medic., sed expuncta littera, et Montalb. *salibusque piis* coni. in schedis Io. Schrader. 518 *et veste r.* aliquot Pier. Goth. pr. cum Hugen. cf. Burm. 520 *si quid* Leid. vn. a m. pr. et duo Goth., male. 521 *sanctumque m.* Parrhas. 522 *placitum* alter Hamb. *placidam — quietem* alter Menag. *placidam t. membra quietem* ap. Seru. ad I Aen. 388. cf. ibid. 691.

et nasc. equi etc. Hippomanes. Nota res. v. Aristot. VI H. Anim. 22. VIII, 24. Aelian. XIV H. Anim. 18, et plura ap. Cerdam, et sup. nota ad Georg. III, 280. Sed ad illustrandum poetam Plinii locus sufficit VIII, 42 s. 66 *Et sane equis amoris innasci veneficium, hippomanes appellatum, in fronte, caricae magnitudine, colore nigro: quod statim edito partu deuorat feta, aut partum ad vbera non admittit. Si quis praereptum habeat, olfactu in rabiem id genus agitur.* Vides poetae verba: *et matri praereptus amor*, h. e. quod amorem conciliat, philtrum, caruncula, quae in philtrum adhiberi potest, praereptum, antequam equa feta deuorauerit.

517—521. *mola manibusque piis*, Seruius: „farre et sale — *et manibus puris*.„ Sane *pius* commune ac perpetuum epitheton in sacris: inf. 637 *pia vitta*; et propter sequentia malim manus pie precantis, mola salsa in ignem coniecta, ad coelum sublatas intelligere. *Vnum exuta pedem vinclis*, vnum pedem habens nudum, ad religionem pertinere debuit. Inter plura, quae Intpp. afferunt, vnus Artemidori locus huc facit lib. IV, 67. Sed occurrit eadem res in signis veterum; et in Etruscis simile quid obseruare memini Passerium *Paralip. Dempst.* p. 102. cf. eund. *ad Vasa Etrusca* Tom. I, p. 67. *veste recincta*, soluta zona; nota res. cf. Ouidii locum ex Virgilio expressum Met. VII, 179 sq. 182 sqq. *conscia fati Sidera* obtestatur, cf. sup. 167, quae se morti imminentem adspicerent. *tum numen precatur, si quod habet curae amantes non aequo foedere* h. e. qui mutuo amore non amantur. Verbo: omnia eo spectant, vt ipsa amore soluatur.

522—528. Suauissima noctis

Corpora per terras, ſiluaeque et ſaeua quierant
Aequora: quum medio voluuntur ſidera lapſu,
Quum tacet omnis ager, pecudes, pictaeque volucres,
Quaeque lacus late liquidos, quaeque aſpera dumis
Rura tenent, ſomno poſitae ſub nocte ſilenti.
* Lenibant curas, et corda oblita laborum. *

At

523 *quierunt* tres ap. Burm. 526 *dumos* Montalb., vnde Heinſ. *dumo*, Goth. ſec. *dumi*: vtrumque vitium ſcribentis. 527 *Rura tacent* Sprot. 528 Deficit verſus in Medic. aliisque praeſtantioribus exemplaribus; vt vulgares taceam. Etiam Erf.; et ſane melius eo caret ſententia. Pendent enim ſuperiora a verbis *Quum tacet ager*, et *quum tacent pecudes volucresque — ſopitae*. Conflatus videri poteſt verſus ex lib. IX, 224. 225. Adnotauit quoque Pompon. Sab., hunc verſum non legi ab Aproniano. Eſt autem ex eius recenſione lectio Codicis Medicei. Quam diuerſis ſimus omnes ſenſibus ac iudiciis, et quam alienum ab his ſtudiis, quae quanta quanta ſunt in probabilitate verſantur, ſit, ex edicto et cum ſupercilio aliquid pronuntiare, vel hic locus docere poteſt, in quo nobis quidem in oculos incurrere videbatur, verſum hunc iugulare ſententiam, ſtructuram euertere, et neruos orationis praecidere. At Brunckius V. C., qui tam procliui ſtudio ad reſcindendos verſus fertur, miratur Heinſio addititium eum videri potuiſſe: „Eſt profecto, pergit, tam a Virgilii manu, quam quivis alius e laudatiſſimis. Absque eo manca et mutila videretur pulcherrima haec noctis deſcriptio, quae ſic in participium *poſitae* deſineret, ſine verbo finito, et ſuſpenſo ſenſu.„ Sed tota nota digna eſt quae inſpiciatur.

tis deſcriptio, quae ipſam rerum quietem ſpirare videtur; hoc tamen inprimis laudanda, quod, cum ſaepe in ea et alii poetae laborauerint, huic inprimis loco illa conuenientiſſima eſt, vt poſt illos in ſuperiore loco prodigiorum et ſacri magici terrores nunc animum diuerſo modo afficiat, vtque delenitum hac ſuauitate animum legentis miſerae Didonis ſummus mox a v. 529 amoris aeſtus animique cruciatus tanto magis percellant. Iam Ioſ. Wartonus hoc obſeruauit; et hoc monere voluit Seruius ad v. 522: *Protenditur iſta deſcriptio ad exaggerationem vigiliarum Didonis.* Nec tamen hac in re inuenti laudem habet Virgilius, ſed iudicii tantum et elocutionis in exprimendo Apollonio Rhodio III, 743 ſqq. Νὺξ μὲν ἔπειτ' etc. cf. et IV, 1058 ſqq., quem iam ante Virgilium conuerterat Varro Atacinus; cuius verſus v. ap. Senecam Controverſ. XVI extr. Vix me teneo, quin loca adſcribam; ſed breuitati ſtudendum eſt. Similem, aliter tamen adornatam

At non infelix animi Phoeniſſa, neque vmquam
Soluitur in ſomnos, oculisue aut pectore noctem
Adcipit: ingeminant curae: rurſusque reſurgens
Saeuit amor, magnoque irarum fluctuat aeſtu.
Sic adeo inſiſtit, ſecumque ita corde volutat:
En, quid ago? rurſusne procos inriſa priores
Experiar? Nomadumque petam connubia ſupplex,
Quos ego ſim toties iam dedignata maritos?

Iliacas

529 *Phoenixa, vel* Doruill. 530 *ve* abeſt a Ven. *quo* duo Burm. 532 *magno curarum* qu. Moret. ex lib. VIII, 19, at v. inf. 564. 533 *voluptat* Doruill. etiam alibi. 534 *Heu quid agam* Donatus videtur agnoſcere ad Terent. v. Heinſ. et Burm. *quid ego* Oudart. *agam* Servius cum codicum parte et edd. Iunt. aliisque. 535 *Nomadum* v. ſup. ad 320. *ſequar c.* Doruill. et plerique libri Pier. 536 *ſim* Heinſ. poſt Pier. ex melioribus et meliori loquendi ratione (ſi modo poeta eam ſequi voluit: cf. ad 485. I, 706): Eſt enim pro, *cum ego ſim.* Vulgo *ſum.*

natam noctis deſcriptionem videbimus lib. VIII, 26. Similia etiam nonnulla ſunt in Theocr. Id. 2, 38 ſq., ſed in re prorſus diuerſa. *ſiluae et aequora quierant,* ceſſante ſub noctem vento. Non aliter. cf. Trapp. *feſſa corpora,* docte, homines, niſi omnino animantia malis. *medio voluuntur ſidera lapſu,* curſu per mediam caeli partem; ad rudes hominum ſenſus. *medium curſum tenent,* bene Seru. vid. Excurſ. ad II, 9. *poſitae,* compoſitae, quieſcentes, ſopitae.

529 ſqq. Eadem antitheſis ex Iliad. β, pr. κ, pr. ω, 677 notata a viris doctis, et hinc paſſim alii. conf. etiam Theocr. 2, 38. *At non* ſcil. carpit ſoporem, ἀωτεῖ. *Soluitur in ſ.* exquiſite pro ſolui ſomno, quiete. *noctem* pro quiete noctis ac ſomno dixit. *Ingeminant curae,* vtpote in noctis ſolitudine.

533 ſqq. cf. Eurip. Medea 502 ſqq. *inſiſtit* mente et cogitatione, vt ſit: ita apud ſe cogitat. Oratorie pathos in his Didonis verbis tractatum, facile noſtrum quisque per ſe intelligit. Confer, ſi vis, Scalig. in Poetic. et Cerd. ad h. l. *irriſa,* vt irridear; epitheton ab effectu rei ex more poetarum. cf. b. Erneſti ad Callim. in Del. 117. *procos et Nomadum* v. ſup. v. 36. 37. *vltima Teucrum iuſſa,* explicant, ſuprema; minus bene, puto: ſunt, infimi generis hominibus dari ſolita; vt altero loco Seruius, deterrima;

Iliacas igitur classis, atque vltima Teucrum
Iussa, sequar? quiane auxilio iuuat ante leuatos,
Aut bene apud memores veteris stat gratia facti?
Quis me autem, fac velle, sinet? ratibusue superbis
Inuisam adcipiet? nescis heu, perdita, necdum
Laomedonteae sentis periuria gentis?
Quid tum? sola fuga nautas comitabor ouantis?
An, Tyriis omnique manu stipata meorum,
Inferar?

537 *iterum vel.* sec. Rottend. *et ego el.* pr. Hamb. 538 *auxilium iuuat* coni. Heumanni, quam refellit Burm. ad h. l. *exsilio* aliquot ap. Pier. 539 *Aut bene* nonnulli Heins. et Burm. cum Goth. tert. Vulgo: *Et bene.* Est hoc inter sexcenta a Burmanno mutata, vbi nil referebat, hocne an altero modo legeretur. Malim vtique intacta ea esse relicta. Nunc tamen ea iterum mutare velle, muito magis importunum esset et nouas turbas inferret. *at* Sprot. et Doruill., hoc non male. *sit gratia* Menag. pr., vnde *sit* fecerat Heinsius. 540 *sinat* alter Hamb. ex Exc. Burm. a m. pr. *ratibusque* Goth. pr. et sic Medic. cum plerisque Heins. et Burm. *ratibusne* Parrhas., quod Brunck. recepit, tamquam vnice verum; equidem et *ne* ferri posse video, et *ue* accommodatum esse; potest enim sententia versus et hoc et illo modo pronuntiari. *superbus* ed. Ven., non male. Sed alterum magis poeticum. 541 *Inuisam* post Pierium Heins. reuocauit e melioribus codd. et ratione idonea. Vulgo *Irrisam*, quod praecesserat v. 534. Vtrumque etiam Seruius agnoscit. 542 *Laom.* vel *Laomeduntaeae*, *Laomedontiadae* aberratio Codd. *gentis* p. *fratris* Doruill. 543 *Quid cum* Doruill. *comitabar* tert. Rottend. *comitata* pr. Hamb. *euntes* nonnulli Pier., sed *ouantes* est ornatius haud dubie. cf. sup. v. 418.

ma; accommodatissimo epitheto ad indignationem et odium, quasi expectandum sibi sit, vt infimo loco habeatur, vtque sibi tamquam calloni alicui indignissima quaeque imperentur. Bene Pompon. Sab. „puta quod loquatur ad miserationem, quasi „quod, si nauiget cum Troianis, sit futura serua.„ v. 538. *quasi vero hoc iuuet*, et quicquam eo profecerim, quod ipsis ante auxilio fuerim, sc. e naufragio eos excipiendo. *sinat* sc. me sequi classem; in sqq. 540—543 verborum dilectum obserua. Troianos quasi perfidia et periurio infames a Laomedonte denominat, cuius periuria in Neptunum et Apollinem, mox in Herculem, nota sunt. Locus class. Iliad. Φ, 442 sqq. 543. *ouantes*, laetantes; inuidiose et hoc.

cf.

Inferar? et, quos Sidonia vix vrbe reuelli,
Rursus agam pelago, et ventis dare vela iubebo?
Quin morere, vt merita es: ferroque auerte dolorem.
Tu, lacrimis euicta meis, tu prima furentem
His, germana, malis oneras, atque obiicis hosti.
Non licuit thalami expertem sine crimine vitam
Degere, more ferae, talis nec tangere curas!
Non seruata fides, cineri promissa Sychaeo!

Tantos

545 *Insitrar* post Pier. e Codd. praetulit Heins., recte sane, tamquam quod exquisitius dictum esset. cf. inf. X, 576. I, 439. Vulgo *Insequar*. Seruius vtrumque laudat. *Inferor* pr. Hamb. *vix S. ab vrbe* Parrhas. *reuulsi* Wall. 546 *in ventis* Sprot. *videbo* duo Burm. cum Goth. sec. ex more aberrantes. 547 *abrumpe d.* pro diu. lect. tert. Rottend., quod sane vsitatius, idemque potentius; sed alterum a vulgari remotius. 548 Diuersam hic Vrbani Grammatici interpunctionem narrat Seruius et ex eo Pompon. Sab., quae talis fuisse videtur, vt *Tu lacrimis euicta meis* sc. *es*, sententiam finiret. 549 *obiicit* Reg. 550 *expertam* aliquot Pier. et Burm., sollenni errore. 551 *fere* in multis; sensum probabilem inde elicere studet Burmannus; Idem coni. *more meo.* Waddel. apud eund. *more fero;* sed omnia frustra. v. Not. Agnoscit ac tuetur lectionem librorum Quinctil. IX, 2, 64. Hoc illud est, quod toties in re critica bilem mouet, cum magno conatu multa mouent viri docti, vt sub finem subiiciendum sit: *sed sana vulgata.* Si tuo ipsius iudicio sana erat, cur operose tentabas? *ferae* Aproniani lectionem esse obseruat Pompon. Sab. *non tales* alter Mentel. 552 *Non cineri s. fides* Seru. sup. ad v. 52. *Sichaei* Medic. (hoc est, quod Pompon. Sab. habet: *Sic legit Apronianus)* cum aliis Pier. Heins. et vno Burm. Sed *Sychaeo* est pro *Sychaeio*, noto more poetarum, primitiuum pro deducto: vt *Romula tellus;* et apud Tragicos Graecos infinita. Sic *laticem Lyaeum* I, 686 vidimus; sic *Lenaeum honorem* sup. v. 207. De scriptura *Sychaeo* v. sup. ad I, 343.

cf. sup. 294. 295. 545. *Inferar*, sequar? v. Var. Lect. quos paullo ante a Tyro excitaui, iterum nauibus conscensis maritimis cursibus errare faciam? sc. vt cum Troianis in Italia considant. 548. 549. Quod ipsam sororem amantissimam accusat, summum affectum arguit, quo etiam in carissimos iniurii esse solemus: tu, o soror, permota lacrimis meis (v. sup. v. 30), tu prima me in haec mala impulisti et Aeneae obiecisti, homini in meum exitium facto. 551. *more ferae*, at quam paruum hoc, vt saltem ferino more seclusam a iucunda societatis coniunctione, solam et hominum adeoque et virorum commercia

fugientem

Tantos illa ſuo rumpebat pectore queſtus.
Aeneas celſa in puppi; iam certus eundi,
Carpebat ſomnos, rebus iam rite paratis.
Huic ſe forma dei voltu redeuntis eodem
Obtulit in ſomnis, rurſusque ita viſa monere eſt;
Omnia Mercurio ſimilis, vocemque, coloremque,
Et crinis flauos, et membra decora iuuentae:

Nate

553 *fundebat* pr. Hamb. pro var. lect.; at recte *rumpebat* vt ſup. II, 129, h. e. emittebat; proprie cum vi et impetu. Poſt hunc verſum in Vratisl. legebatur: *Thuraque magnorum longe dat iuſſa deorum. Huic ſe forma viri v.* Idem verſus inſertus eſt Goth. ſec., ſed poſt v. 557 *rurſusque ita viſa monere eſt: Duraque m.* 554 *Aeneas iam c. in p. a. e.* Wall. 556 *Hinc* Veh. 557 *iuſſa m.* Franc. ex more librariorum. *eſt* deeſt binis Burm. et Goth. tert. a m. pr. *'ſt* Gud., vt ſolent veteriores codd. 558 *Mercurii* tert. Mentel. a m. pr. *que* poſt *colorem* abeſt a tribus Burm. 559 *iuuenta* nonnulli Pieriani, Medic. cum duobus aliis Heinſ. Adde fragm. Vatic. Sane *membra decora iuuenta* communiorem formam habent.

fugientem, viuere licuiſſet! Nihil amplius in ſententiam eſt aſſumendum, quam abhorrens ab humaniore cum aliis conſuetudine ac conſortio natura. Seruius ad Lynces referebat, et ex Plinii H. N. locum laudabat: *Lynceas poſt amiſſas coniuges aliis non iungi.* Quinctil. l. c. IX, 2, 64 de matrimonio iuſto acceperat, a quo alienae ſunt ferae. *nec tangere,* attingere, ſentire, *tales curas,* dolores animi! Non ſeruare licuit fidem etc. *cineri Sychaeo* h. e. Sychaeio; vt *Dardana arma.* v. Var. Lect.

554 ſqq. Non tam Homeri imitatione, apud quem bis a Ioue Mercurius mandata accipit, vt Calypſo Vlyſſem dimittere iuberetur; nec ea de cauſſa, vt inuitum diſcedere Aeneam ſignificaret, denuo Mercurii nuntium induxiſſe videtur poeta, quam vt ex propiore hac cauſſa et noua hac Numinis monitione, ipſe diſceſſus aliquam dignitatem momentumque ac diuerſitatem a vulgari quoque diſceſſu haberet. Vulgaris narratio ita inſtituenda fuiſſet: Et iam Aeneae claſſis ſatis erat inſtructa, vt vento ſecundo ſub noctem exorto illa littore ſolueret. At quam tenue hoc! Sin vero metus a Carthaginienſium incurſu erat memorandus, Mercurii monitu multo magis res egebat apud poetam.

556 — 559. Comparant Iliad. β, 20 ſqq. 57 ſq. Odyſſ. β, 268. Iliad. ψ, 69 ſq., ſed

primo

Nate dea, potes hoc ſub caſu ducere ſomnos?
Nec, quae te circum ſtent deinde pericula, cernis?
Demens! nec Zephyros audis ſpirare ſecundos?
Illa dolos dirumque nefas in pectore verſat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat aeſtu:
Non fugis hinc praeceps, dum praecipitare poteſtas?
Iam mare turbari trabibus, ſaeuasque videbis
Conlucere faces, iam feruere litora flammis:

Si

560 *potis eſt ſub c.* Oudart. *caſu ſub* alter Hamb. 561 *quae te circum ſtent* Heinſ. e Medic. aliisque poſt Pierianos. Adde fragm. Vatic. At vulgg. *quae circumſtant* vel *ſtent te.* cf. ad 536. A multis abeſt *te.* *cernas* Leid. a m. pr. 563 *deos* tert. Mentel. a m. pr. *in pectora* alter Menag. *ſub pectore* Pieriani aliquot. 564 Lectio haec Medicei aliorumque eſt codd. elegantior haud dubie illa et poetae frequentata, cf. v. 532, quam altera, quam alii codd. ap. Heinſ. et Burmann. (cuius Menag. alt. *ſuſcitat* habet) cum vno Pier. et fragm. Vatic. *variosque irarum concitat aeſtus.* Forte ipſe poeta meliorem lectionem alteri adſcripſerat. 565 *Num* tres Burm. *in praeceps* fragm. Vatic. a m. pr. 567 *litora feruere* Doruill.

primo loco erat commemorandum Odyſſ. κ, 277 ſq. Ad 558 cf. inf. IX, 650. *colorem* oris, qualis eſt pulchrae iuuentae ex palaeſtrae ſole et puluere. Mercurium e pulcherrimis diis eſſe, nota res, inprimis ex operibus veterum.

560 — 569. *hoc ſub caſu*, exquiſite pro periculo ac diſcrimine. *ducere ſomnos*, Burm. vult eſſe h. l. producere per totam noctem. Sed in tanto periculo omnino dormire Aeneam, inſolens et mirum erat. *deinde* videtur otioſum eſſe; ſed lubenter eo vtitur poeta ad morem τοῦ εἶτα in argumentatione vel conſequutione, vt inferatur aliquid: et cum haec ita ſint, *in tanto caſu*, εἶτα, *deinde*, tu non cernis pericula, quibus circumdatus es? εἶτ' οὐκ αἰσθάνῃ; Sic v. c. XII, 889 *Quae nunc deinde mora eſt?* IX, 781 *quo deinde fugam, quo tenditis?* Nec multum aliena haec ſunt a vulgari vſu pro porro, aut pro in poſterum, ab hoc inde tempore. v. c. inf. V, 14. *te circumſtent*, iam Hom. περὶ γάρ κακὰ πάντοθεν ἔστη, Odyſſ. ξ, 270. *Zephyros* ſimpliciter pro ventis dicit; vt ſolet in ventorum nominibus parum accurate verſari Virgilius. Haerebat hic Holdsworthus. 564. *Certa mori*, vide v. 475. 566. 567. Ornati verſus! *turbari trabibus*, impleri nauibus ſc. Carthaginienſ. cf. inf. 592 ſq.;

Si te his adtigerit terris Aurora morantem.
Eia age, rumpe moras. Varium et mutabile semper
Femina. Sic fatus nocti se inmiscuit atrae.
Tum vero Aeneas, subitis exterritus vmbris,
Conripit e somno corpus, sociosque fatigat:
Praecipites vigilate, viri, et considite transtris:
Soluite vela citi. Deus, aethere missus ab alto,
Festinare fugam, tortosque incidere funis,
Ecce iterum stimulat. Sequimur te, sancte deorum,
Quisquis es, imperioque iterum paremus ouantes.
Adsis

569 *Heia* in fragm. Vatic. et in multis. *Ergo age* Pier. aliquot codd. *ac mut.* Wall. 570 *fatis* Gud. a m. pr. *iam misc.* fragm. Vatic. a m. pr. *noctique imm.* Wall. *se miscuit* Leid. et Goth. tert. 571 *subitus* alter Menag. 572 *a somno* duo Burm. *e somnis* Leid. *e strato* aliquot Pier. et sup. III, 176. *socios corpusque* Wall. 573 *Praecipitans, v. v.* emendabat Io. Schrader. in schedis. Offendebat scilicet *praecipites* cum *vigilate* iunctum, quod poeticus sermo in festinatione bene fert. *Praeuigilate viri, moneo* scc. Rottend. ludibrium, puto, librarii. *et* deest alteri Hamb., non male. 574 *iussus* Oudart. pro Var. Lect. 575 *F. iubet* Venet. Mox *que* abest a duobus Burm. 576 *instimulat* aliquot Heinsiani; quod numerosius videri potest; sed v. Heins. et Burm. 577 *imperioque tuo* Parrhas. cum plerisque Pierianis.

inf. 592 sq.; male Cerda *turbari* tempestate. 568. *Si te his.* Comparant Iliad. σ, 268. 269. 569. *Varium et m.* h. l. tantum eo pertinet, quod in muliebri animo summus amor in summam saeuitiam et immanitatem verti potest, vt adeo Aeneae de salute cogitandum sit.

570. *nocti se i. a.* euanuit. cf. sup. v. 278.

571—575. *subitis vmbris,* potest forte accipi pro imagine, viso. Melius tamen in poeta pro caligine subito exorta abeunte deo, qui, vt mos est, in multa luce apparuerat, conf. sup. v. 358. *Fulsit ab inuita numen procul,* ait Valer. Fl. VI, 480. *Corripit e s. corpus,* Lucretiana oratio, lib. III, 164, h. e. leuat, mouet. *sociosque fatigat,* hortatibus h. l., vt omnino de saepius tentato motu dicitur poetis. cf. ad I, 280. VIII, 94. *funes,* retinacula, v. 580. cf. III, 639. 640. 667.

576. 577. Iam Seruius: secundum Ennium dixit: *Respondit Iuno Saturnia sancta dearum,* δῖα θεάων. In *quisquis es* argutatur Seruius et cum

Adſis o, placidusque iuues, et ſidera coelo
Dextra feras. Dixit: vaginaque eripit enſem
Fulmineum, ſtrictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnis ſimul ardor habet; rapiuntque, ruuntque:
Litora deſeruere: latet ſub claſſibus aequor;
Adnixi torquent ſpumas, et caerula verrunt.
Et iam prima nouo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Regina, e ſpeculis vt primum albeſcere lucem
Vidit, et aequatis claſſem procedere velis,
Litoraque et vacuos ſenſit ſine remige portus;

Terque

578 *Adſis en* Ven. *Aſſis* Menag. alt. cum codd. Pierii, quem vide. *coeli* Doruill. 579 *Inquit*, v. Parrh. *liberat enſem* pr. Hamb. v. ad Ouid. VI Met. 551 et al. 582 *Litore* Mentel. pr. *ſub clauſtibus* Reg. 583 *Annexi* et *vertunt* Goth. ſec., vulgari lapſu. 585 *ſpargebant* Sprot. 586 *et ſp.* ſec. Rottend. *tum primum* Ven. *cum pr.* aliquot codd. ap. Burm, et Goth. tert. *primam* Gud. a m. pr. et Mentel., eleganter, iudice Heinſio. 587 *producere* ſec. Moreti, ſolita varietate.

cum ipſo alii. Atqui *forma dei — Mercurio ſimilis* ſupra erit; ipſum Mercurium eſſe, nihil erat, quod Aeneam certum redderet.

578. *ſidera dextra*, proprie quorum exortu venti ſecundi flant ac proſpera nauigatio fit.

580. Vid. Odyſſ. κ, 127. cf. Cerda.

581—583. Vt in toto loco, ita inprimis in his verſibus, vel verborum dilectu, vel aſyndetis, vel ipſis verborum temporibus ipſoque numero feſtinatio exprimitur, vt facile obſerues. *latet ſub cl. aequor*. Bona rei imago, qua et alii poetae paſſim vtuntur. Vide Cerdam. Repraeſentantur ſcil. naues aequatis proris procedentes. *ſpumas*, mare ſpumans, *et c. verrunt*, remis.

584. 585. Homerici verſus Iliad. λ, 1. ω, 695 et alibi, verbis fere Lucretii lib. II, 143. Caeterum locum hunc de Didonis nouiſſimis fatis variare voluit Silius VIII, 84 ſqq., quae comparet, qui Virgilianum πάθος adcuratius cognoſcere vult.

586 — 588. Seruius: „et bene hanc primum inducit vidiſſe crepuſculum, quae, quaſi amatrix, tota vigilauerat nocte.„ cf. Ecl. VIII, 17. Forte ante oculos fuit Apollon.

Terque quaterque manu pectus percussa decorum,
Flauentisque abscissa comas, Pro Iuppiter! ibit
Hic, ait, et nostris inluserit aduena regnis!
Non arma expedient, totaque ex vrbe sequentur,
Deripientque rates alii naualibus? Ite,
Ferte citi flammas, date vela, inpellite remos. —
Quid loquor? aut vbi sum? Quae mentem insania mutat? —
Infelix Dido! nunc te facta inpia tangunt?

Tum

590 *abscisa* multi praestantiores. v. Heins., qui recipere debebat, si sibi constare volebat, et cf. II Georg. 23. *flauentis abscisa* Reg. *f. que comas abscissa* Wall. *adscissa* aliquot ap. Pier. *pro I. inquit* Montalb. 591 *Hinc, ait* Menag. Hamb. pr. Erf. *i. a. terris* Leid. vn. 592 *Nunc a.* Montalb. *Nonne* Zulich. *expediam* ed. Ven. 593 *Diripiantque* Witt. Voss. alt. et Donat. de Schemat. Sed vsus et ratio postulat *Deripientque*, vti iam Heins. emendabat, quem miror hoc non reposuisse, id quod nunc fecimus: expresserat iam Brunck. cf. sup. I, 211. Porro codd. distinguunt post *rates*, male. 594 *F. c. ferrum* Gud. pro diu. lect. *date tela* Medic. cum aliis plerisque Heins. duobus ex Goth. Erf. Variant quoque Grammatici. v. Heins.; qui recte nil mouit. *impendite remos* Leid. 595 *loquar* Leid. vn. *vbi sunt* Zulich., non inuenuste, iudice Burm. Nihil tamen ad vulgatam: *vbi sum?* Mox *quae m. i. versat* tres ap. Burm., non male; ex glossa tamen. 596 *nunc te* Heins. tuetur e Medic. aliisque cum Pier. alii

lon. Rh. III, 818 sqq. *e speculis*, ex edita aedium parte. *albescere.* Creditur ex antiquo poeta Ennio adumbratum esse: *Vt primum tenebris abiectleis inalbebat dies.* Vrsin. ac Cerda h. l. Columna ad Enn. p. 65. *aequatis velis*, aequalibus ordinibus; sed declarauit hoc a velis non obliquo vento, sed aequaliter plenis, leni ac secundo vento a tergo impellente. cf. inf. V, 844 et 232. Homeri νῆες ἐΐσαι comparantur: quae tamen alio modo aequales dicuntur.

590—594. Magna est legentis expectatio, quae, desperata iam salute omnique meliore spe sublata, futura sit miserae reginae oratio. Et pathos verbis inest summum; furit, minatur, se accusat, imprecatur. *abscissa* simpl. euulsa, h. e. euellens. *illuserit* post *ibit*. conf. I Georg. 157. *Falce premes — vocaueris.* cf. Burm. *nostris regnis*, mihi, tamquam reginae. *arma*, instrumenta naualia et h. l. alii *expedient* — alii *deripient*, rapient, rapide educent.

596. 597. Variis modis, vt plerumque fit in sententiis acutis, haec accipi possunt et vario

Tum decuit, quum ſceptra dabas: — En dextra fi-
Quem ſecum patrios aiunt portare Penatis: [desque!
Quem ſubiiſſe humeris confectum aetate parentem! —
Non potui abreptum diuellere corpus, et vndis
Spargere? non ſocios, non ipſum abſumere ferro?
Aſcanium, patriisque epulandum ponere menſis? —
Verum

alii *num te*: etiam Grammatici ap. Heinſ. *nam* Clidonius. *iam te f.* Reg. et Parrhaſ. Porro *facta* i. e Medic. aliisque praeſtantioribus recepit: Vulgo *fata*. cf. Not., quod bene poterat exponi: *fata impia*, fatum crudele, iniquum, infauſtum. Nunc fato tuo moueris? debebas tum moueri, adeoque de illo ſollicita eſſe et de eo, quod futurum eſſet, cogitare, tum cum Aeneam in regni ſocietatem admitteres. Variant etiam Grammatici ap. Heinſ. item Gothani. 597 *Tune* Gud. cum al. Heinſ. *Tune licuit* Parrhaſ., ſed in eo interpolationes plurimas obſerues. 598 *Qui* hoc et ſeq. v. pro *quem* olim fuit lectum, teſte Seruio. *portaſſe* Medic. et Doruill. 600 *arreptum*, *areptum*, *abruptum*, *deuellere*, librariorum ludibria. *auulſum* apud Donat. in Terent. Andr. IV, 3, 3, memoriae lapſu. *corpus diuellere* Menag. pr. 602 *patrisque* ed. Iunt. Doruill. et Lutat. apud Burm. *ponere* Burmannus primus recepit, vt ſcripti fere omnes, etiam duo Goth.

vario cum adfectu, ſiue *fata* ſiue *facta* legas; quoniam haec et Aeneae et Didonis eſſe poſſunt, et quia *Tum decuit* ſuppleri poteſt vel: facere haec ſc. quae v. 592—594 memorauerat, vel: *facta impia tangere te*. *Tangunt* porro, καθικνοῦνταί σε, cum ea, quae attingunt, vrgent, adſunt, tum, quae animum mouent, percellunt vel concitant. Ex pluribus hanc rationem probem: Exhorruerat illa modo ac damnauerat v. 595 atrocitatem conſilii; ſilet, et mox: quaſi vero nunc demum nefas ac ſcelus exhorreſcendum mihi ſit! tum debebam exhorreſcere, cum, defuncti mariti memoria animo expulſa, in thalami ac regni ſocietatem perfidum hoſpitem recipiebam. Sic v. 214 ac *dominum Aenean in regna recepit*; adde Ouid. Epiſt. VII, 12. 90. Ad ſententiam comparare licet Medeae conditionem ap. Apollon. IV, 1080 ſqq.

597—599. Cf. ſup. 307. *En dextra fidesque* ſc. eius, *quem*, h. e. Ita fidem ſeruat is, *quem aiunt portare* (pro portaſſe) *ſecum P.* Non male Vrſinus laudat Iliad. β, 341.

600—602. *abreptum diuellere corpus*, ornate, dilaniare eum. *patriisque epul. ponere menſis?* reſpicit Thyeſtae vel Terei coenam.

603—606.

Verum anceps pugnae fuerat fortuna. — Fuisset;
Quem metui moritura? Faces in castra tulissem,
Inplessemque foros flammis, natumque patremque
Cum genere exstinxem, memet super ipsa dedissem. —
Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
Tuque harum interpres curarum et conscia Iuno,
Nocturnisque Hecate triuiis vlulata per vrbis,
Et Dirae vltrices, et Di morientis Elissae,

Adcipite

Goth. habent, etiam Pierii, praeter vnum eius Mediceum, qui diuersus a Fogginiano est. In hoc vt in vulgg. edd. legebatur *apponere*: duo ap. Burm. *opponere*, alter Hamb. *imponere*. Sed *ponere*, pro *opponere*, frequens poetis. 603 *fuerat pugnae* Menag. pr. 604 *Quem timui* Goth. tert. Heins. coni. *in transtra*. Sed *castra* plus poeticae audaciae habet. v. Not. 605 *foras*, *fores*, *feros*, aberrationes librariorum. 606 *extinctum* pr. Moret. *extinguam*. Lutat. ad Stat. V Theb. 128. *exstinxissem*, quod est interpretis. Burm. *extinxem* duo Goth. *et memet* quaedam edd. Seruii sup. ad v. 508. 608 *et* abest a pr. Hamb. 609 *per umbras* Leid. vn. pro var. lect.

603—606. En affectum, qui altius adsurgere aut procedere nequit. Itaque v. 607 bene ad diras conuertit se, et quanta cum arte illas ad religiosum ac sacrum aliquem horrorem attemperauit! *Quem metui m.* praeclare, pro vulgari: quid mihi metuendum fuisset, cum mori decreuerim! *in castra*, h. l. classem. cf. III, 519. *foros*, tabulatum pro ipsis nauibus. *Cum genere*, int. Troianos. *dedissem* in ignem. cf. furorem Medeae ap. Apollon. IV, 392—394.

607 — 612. Solis, tamquam dei πανδερκοῦς, adeoque et iniuriae inspectoris, vt in foederibus (v. Iliad. γ, 277, et inf. XII, 176) ita in diris sollennis mentio. Cerda laudat Sophoclis locum Aiac. 860 sqq. cf. ibid. 839 sq. 850 sqq. Adde Ennii locum ex Medea Euripidea in Fragm. p. 208. *lustras* de cursu. v. sup. ad v. 6. Burmannus pro *illustras* accipere malebat; minus poetice. *terrarum opera* vt ἔργα, proprie de cultis locis. *Iuno* (v. sup. v. 59) γαμήλιος (*pronuba* v. 166), h. l. est *interpres et conscia curarum harum*, huius amoris aut coniugii, adeoque testis periurii et iniuriae. *Interpres* etiam alias, cuius interuentu aliquid efficitur, h. l. nuptiae, quibus dea praeest. 609. *Hecate*, cui noctu sacra celebrantur cum vlulatu, h. e. carmine, precibus, in triuiis. Sic *bacchata Naxos* sup. II, 125. *Dirae*, h. l. Furiae, vt XII, 845 sq., vbi cf. Notam.

Adcipite haec, meritumque malis aduertite numen;
Et nostras audite preces. Si tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare necesse est;
Et sic fata Iouis poscunt, hic terminus haeret:

At

611 *aduertite* multi, sed alienum a loci sententia. *Accipite haec animumque malis excludite tantis* ed. Ven. ab interpolatore. 613 *L. corpus* Menag. pr. e glossa. *et t.* Parrhas. 614 *Et sic* bene Heinf. reposuit, optimis codd. etiam Pierianis auctoribus, etiam Nonio et Macrobio: Vulgo *Et si.* Heinf. coni. *Id si.* In pr. Rottend. pro var. lect. erat: *Et si fata petunt Iouis: hic et* ...

tam. *Deos morientis Elissae,* h. e. Genios Didonis et mox Manes intellexeram: cf. XII, 646, et sic fere Seruius primo loco. At Pompon. Sab. *Manes Sichaei vocat.* Nec tamen video, quid vetet, deos vltores Elissae accipere. 611. *Adcipite; aduertite, audite* de eadem re. *numen* vestrum, h. e. vim ac potestatem deorum inferorum vlciscendi malos, *aduertite malis,* contra improbos et impios Troianos, *meritum,* quippe qui meruerunt vestrum numen, h. e. poenam, a diis mali vltoribus infligendam: Exquisitior ratio quam illa, *aduertere vultus, aures, animos,* vt Ouid. VIII Met. 482.

612 sqq. Eximiam poetae artem in subiungendis diris his, quibus Aeneae fata, post aduentum in Italiam, mox temporum seriorum euentus bellaque inter Poenos et Romanos gesta ingeniose intexuit, vt tanto magis popularium suorum animos aduerteret et delectaret, iam alii viderunt. Dirarum vero et imprecationum omnino inuentum et vsum a poetis Graecis accepit, in quibus frequens est, vtpote vehementibus affectibus bene inseruiens. Exempla vide ap. Cerdam.

612 — 614. Ante oculos fuere ex Odyss. ι, 532 seqq. dirae Polyphemi in Vlyssem; Ἀλλ' εἴ οἱ μοῖρ' ἐστὶ etc. Grauitatem orationis nota in verbis singulis, vt, *Infandum caput* pro eum, *terris adnare,* pro peruenire ad Italiam. cf. sup. I, 538. *hic terminus haeret,* est, Seru. *Si hoc est immutabile;* quoniam agrorum termini moueri nequeunt. Melius sic constitues: et si eo, h. e. in Italiam, fatorum et errorum Aeneae terminum ac finem, peruenire Aeneam fatale est; *haeret,* fixum et destinatum est. Saltem hoc ab agrorum terminis petitum; verbo Lucretiano lib. VI, 65.

At bello audacis populi vexatus et armis,
Finibus extorris, conplexu auolsus Iuli,
Auxilium inploret, videatque indigna suorum
Funera: nec, quum se sub leges pacis iniquae
Tradiderit, regno aut optata luce fruatur:
Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.
Haec precor: hanc vocem extremam cum sanguine fundo.
Tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
Exercete odiis: cinerique haec mittite nostro
Munera. Nullus amor populis, nec foedera sunto.
Exoriare

615 *Et bello* Medic. a m. pr. 616 *externis* Hugen. *conspectu auolsus* codd. ap. Nonium Marcellum. *que* post *complexu* duo Burm. *auolsus* scriptum cum Medic. et Gud. 617 *que* abest a Mentel. pr. et sic bona codd. pars ap. Pierium eo caret. 618 *leges sub p.* Hamb. pr. 619 *fruetur* Goth. sec. 622 *et* deest Zulich. a m. pr.

615—620. Reuocata sunt ad has diras ea, quae lib. VII seqq. memorantur, bellum cum Latinis et sociis Rutulis, Aeneae profectio ad Euandrum, auxilii petendi caussa, relicto in castris Ascanio, quem interea oppugnat Turnus cum magna Troianorum strage. Reliqua a v. 618 ad mortem Aeneae spectant; namque is quarto, vt plerique tradunt, a foedere cum Latinis anno, pugna cum Tyrrhenis facta, in Numicio flumine periit. cf. sup. I, 261 sq. et Exc. III ad lib. XII. *audacis populi*, Seruius: id est, Rutulorum, sicut semper inducuntur. Sic VII, 409. *Audax* poetis est bellicosus, fortis. *Finibus extorris*, profectus ex castris in Latio positis. *suorum Funera* inprimis Pallantis Lib. X. *pacis iniquae* v. lib. XII, 823 sqq. cf. Seru. Sed res in maius aucta. *ante diem*; non obstat lib. IV, 764. *inhumatus*, quoniam eius corpus nusquam inuentum est, vt adeo inter deos receptus diceretur, vt ex Liuii I pr. notum.

621. *cum sanguine*, cum vita, sed multo maiore cum vi. Seruius: „quasi imprecationes ipsas suo consecraret sanguine.„

622 — 629. Odia inter Poenos et Romanos, et bella perpetua de imperio. *stirpem exercete odiis*, exquisitior ratio pro vulgari, exercere odia in posteros. Nihil amplius. *Munera* int. inferias, quae

Exoriare aliquis nostris ex ossibus vltor,
Qui face Dardanios ferroque sequare colonos,
Nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
Litora litoribus contraria, fluctibus vndas
Inprecor, arma armis: pugnent ipsique nepotesque.
Haec ait, et partis animum versabat in omnis;
Inuisam quaerens quam primum abrumpere lucem.
Tum breuiter Barcen nutricem adfata Sychaei:

Namque

626 *sequere* alter Hamb. 627 *quaecunque* Parrhas. 629 *Iam precor* duo Burm. *arma viris* pr. Hamb. *p. ipsique nepotesque* Heins. reposuit e Medic. aliisque potioribus codd. Vulgo leg. *ipsique nepotes:* et sic Grammatici passim laudant; sic quoque omnes Goth. (*ipsi pugnentque nepotes* Moret. qu. ex interpolatione). In quo facile intelligi possit, alterum *que* librarii culpa extritum esse. Videtur tamen mihi *que* illud in clausula totius sententiae et orationis redundans vix locum tueri posse, vel aurium iudicio. Tum *ipsique* non habet, quod commode huc aduoces. Nam debent esse aut ipsi *Tyrii:* tum vero languet post superiora multo grauiora: *pugnent ipsi* et nepotes; aut *populi:* atqui quinam sunt *populorum nepotes?* Heumannus et Trappius et Io. Schrader. in schedis, totum hemistichium rescindendum esse iudicabant, tamquam assutum; scilicet viris doctis non succurrebat, qui illi Carthaginiensium nepotes esse possent. Holdsworthus Iubam huc vocabat, et laudabat Lucani locum lib. VIII, 283 sqq. Dicas potuisse poetam latius ipsum Bocchum ac Iugurtham, Afros certe, etsi non proprie Carthaginiensi stirpe oriundos, intelligere. Parum tamen hoc quoque satis facit. Alterutrum tenendum esse arbitror: aut, quod malim, ne clausula tenuior sit reliqua oratione, in suspicionem adducendum hemistichium; aut, si malis, cum excusatione poetae, retinere, simpliciter *nepotes* sunt posteri, sc. respectu eorum, qui tum erant, et tollendum importunum *que.* 632 *Cum br.* Wall. *Hinc B. breuiter* Hamb. alter. Porro *Barcem, Bachem, Bachen, Braccen, Barchen* aberrationes. *Sichei est* duo Burm. cum Goth. sec.

quae proprie *mitti* dicuntur. *nec foedera sunto,* quippe tertio rupta, vt Seru. 625. *vltor,* Hannibalem ostendit (vt quoque Seru.), qui Italiam ferro ignique vastauit. *ex ossibus* pro vulgari, ex cinere meo, h. e. post me veniat aliquis, qui persequatur etc. *dabunt se,* exquisitius quam, erunt. Occurrit et alibi. Bella scilicet ominatur saepius renouata. 628. 629. Seruius ad foederis conditiones super limitibus inter Poenos et Romanos subtiliter satis refert. Enimuero est poetica amplificatione odii et inimicitiae; vt vulgo solemus dicere: omnia inter Romanos et Poenos fuisse infesta et contraria.

Namque ſuam patria antiqua cinis ater habebat:
Annam, cara mihi nutrix, huc ſiſte ſororem:
Dic, corpus properet fluuiali ſpargere lympha,
Et pecudes ſecum et monſtrata piacula ducat:
Sic veniat: tuque ipſa pia tege tempora vitta.
Sacra Ioui Stygio, quae rite incepta paraui,
Perficere eſt animus, finemque inponere curis;
Dardaniique rogum capitis permittere flammae.
Sic ait. Illa gradum ſtudio celerabat anili.

At

633 Hunc verſum ſuſpectum Britanno docto ac vindicatum vide in Miſcell. Obſſ. Vol. I, p. 13. Suſpectum haberi video et aliis, vt Iac. Bryant V. C., et Io. Schradero, acutis viris. Sane ſi vitio datur poetae, quod rem tam parui aut nullius momenti interpoſuit, excuſandi facultas eſſet: cum fidem faciant narratis hoc ipſo poetae, quod certis nominibus, rebus, locis, res definiunt; ſed ſunt in ipſo verſu plura, quae diſpliceant: *ſuam* pro eius; *cinis* in *patria* nutricem *habebat*. Eſt itaque haud dubie ab interpolatore profectus. 635 *aſpergere* Ven., quod eſt commune. *mergere* alter Menag. 636 *ducet* Mentel. pr. 637 *Sic veniet* nonnulli e Pierianis. *tuaque* ſec. Rottend. a m. pr. *tege corpora* Sprot. 638 *parabam* vet. cod. apud Macrob. III Sat. 3. 640 *Dardanidique* Wall. pro *Dardanidae*, ſubiicit Burm. *praemittere* Ven. *flammis* Medic. 641 *Dixerat*, *illa* Parrh. *celebrabat* a pr. m. Medic. cum aliis, frequenti lapſu. *accelerabat* Goth. ſec. *anilem* Burmanno inuito in contextum veniſſe ſuſpicor. Nam Heinſianae edd. *anili* retinent, et Burmannus ita rectius legi pronuntiat. Atque ita Mediceus cum praeſtantiſſimis aliis; item Goth. pr. et ſec. a m. ſec. Non male ſane dictum alterum quoque: expuli tamen codicum iuſſu, quod fors intulerat.

633. Suam propriam nutricem Dido iam olim apud Tyrum ſepeliuerat. Vt alias tumulo, ſepulcro, vrna, haberi, teneri dicuntur defuncti.

636. *monſtrata* a ſacerdote, puto, *piacula*, piamina, h. l. purgamina, quibus in ſacris magicis vtebatur ſuperſtitio, h. l. ad mentem amore exſoluendam. cf. Ecl. VIII, 73 et 80 ſq.

638—640. *incepta* inde a v. 504 ſqq. vid. notam ad v. 480 ſeq. cf. ad ſeqq. Silium VIII, 116 ſqq., qui ſua ex h. l. duxit: *Nigro forte Ioui* etc. ſc. Plutoni. *flammae capitis Dardanii*, qua effigiem Aeneae (ſup. 508) abſumtura eſt, quaſi caput ac vitam eius cum ea ipſa deuotura; ei flammae *permittere rogum*, lignorum ſtruem; pyram incendere.

642—647.

At trepida et coeptis inmanibus effera Dido,
Sanguineam voluens aciem, maculisque trementis
Interfusa genas, et pallida morte futura,
Interiora domus inrumpit limina, et altos
Conscendit furibunda rogos, ensemque recludit
Dardanium, non hos quaesitum munus in vsus.
Hic, postquam Iliacas vestis notumque cubile
Conspexit, paullum lacrimis et mente morata,
Incubuitque toro, dixitque nouissima verba:

Dulces

642 *Et tr.* Montalb. *et* ante *coeptis* abest a pr. Morct. *At rapidi c.* Exc. Burm. 643 *inuoluens* alter Voss. 645 *irrupit*, *perrumpit*, *prorumpit*, *abrumpit*, aberrant codd. ap. Burm. 646 *moribunda* Ven. *thoros* Parrhas. *reclusit* Gud. a m. pr. Doruill. et Donatus ad Terent. Adelph. II, 1. *restringit* vn. Heins. 647 *non hosce relictum* ex v. 507 emend. Tan. Faber. Sed v. Burmann. et not. 649 *parum* duo e glossa. *lacrimas* Goth. pr. *mente remota* Sprot.

642—647. Notas extremi furoris obserua. *morte futura*, iamiam cummaxime constituta; male enim Servius aliter. *Et sanguineam aciem*, ὄμμα ὕφαιμον. *interiora domus limina*, limen interioris aedium partis, conf. sup. 504 sq. 494 sq. *quaesitum*, paratum, acceptum, adeoque etiam datum; sup. 507. *ensemque relictum* scil. dono ac munere. cf. Burm. Adde sup. 495.

648—650. Cf. sup. 507. 508 et lib. I, 647 sqq. Magnum ac nouum πάθος in conspectu earum rerum, quae magnopere animum percellere debuere; magnum quoque artificium in dilectu rerum ac verborum. Expende singula. *mente*, defixa in pristini amoris ac consuetudinis cogitatione. *Incubuit toro*. Comparant intpp. loca Sophoclis (Trachin. v. 916 sqq.) et Euripidis (Alcest. 173 —186), vbi Alcestis moribunda in torum coniugalem se proiicit; at in altero Deianira se ipsam super Herculis toro interficit; qui locus maiorem cum nostro similitudinem habet. Saltem praeiuerunt illi aut alii tragici poetae in hoc ad mouendum affectum egregie comparato spectaculo. At oratione, quae modo sequitur, nihil puto dici posse aut personae ac tempori accommodatius aut ad animum mouendum potentius; illa vero v. 653—656 quam sublimia sententiis! Et tamen Silius se putauit

Dulces exuuiae, dum fata deusque finebant,
Adcipite hanc animam, meque his exsoluite curis.
Vixi, et, quem dederat cursum fortuna, peregi:
Et nunc magna mei sub terras ibit Imago.
Vrbem praeclaram statui: mea moenia vidi:
Vlta virum, poenas inimico a fratre recepi:
Felix, heu nimium felix, si litora tantum

Numquam

651 *si fata* alter Hamb. *sinebat* Medic. cum codd. parte, etiam Pierianorum, doctius: vt mirer id a viris doctis dimissum manibus esse. At *sinebant* tuetur inter alios fragm. Vatic. 652 *absoluite* tres cum Seruio apud Burmann. *his* deest Zulich. *exs. poenis* ed. Ven. 654 *mea* tert. Rottend. Quod vulgare esset, etiamsi metrum ferret. 656 *a* abest a multis Pier. et Heins., male. *e fratre* Hugen. Porro Burm. coni. *Poenos inimica a fratre recepi*, ingeniose quidem; sed nimis forte. vid. Not. Tandem tres ap. Burm. v. 656 antecedenti praeponunt.

tauit eum poeta in certamen descendere posse, lib. VIII, 141 sqq.

653 sq. Male argutantur in *fortuna* et ante in *fata deusque*, iam inde a Seruio. Est eadem notio bis, ter, iterata. Magni animi hoc esse puta, vt in nouissimis rebus sese erigat, et suae laudis conscientia ac rerum gestarum claritate fato ac diis inuidiam faciat. Ingloria morior; at non vixi ingloria. *fortuna, peregi:* cf. sup. lib. III, 493. *imago*, εἴδωλον, Vmbra, magna rerum gestarum nomine ac fama. Male aliter Intpp. Splendidum et illud: *sub terras ibit*, moriar; petitum ab Ennio et Lucretio. *vlta virum*, v. sup. I, 360 — 364. *poenas recepi*, noue forte, nec tamen insolenter pro, cepi, sumsi. Bene Pompon. Sab. *recepi*, ad debitum refertur. *Felix heu!* Comparat Seruius Catull. 64, 171 sqq., et de imitatione Statii III Silu. 3, 25 vide Burm. Etiam Apollon. IV, 33, sed minus ornate *).

659 — 662.

*) „Perlato ad nos, dum haec in manibus sunt, grauissimo nuntio de morte *Munchhusii*, immortalis viri, cum perculsus ingenti luctu animus vix vlterius progredi in opere potest, dolori nostro vel alieno loco paullum indulgere liceat. *Vixit* et Is, *vixit*, et *cursum*, at quam gloriosum! quam ad omnem posteritatis memoriam memorabilem! *peregit*. Poterat et *Munchhusius* suo iure Didonis verbis vti: *Et nunc magna mei sub terras ibit imago:* quam enim maiorem Vmbram inueniat inter eos, *qui vitam excoluere per artes, Quique sui memores alios fecere merendo* (VI, 663, 664)? *Vrbem praeclaram statui: mea moenia vidi.* Quid enim?

vidit

Numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae!
Dixit: et, os impressa toro, Moriemur inultae!
Sed moriamur, ait. Sic, sic iuuat ire sub vmbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, et nostrae secum ferat omina mortis.
Dixerat. Atque illam media inter talia ferro
Conlapsam

660. *Sed moriemur* quatuor ap. Burm. *Si sic* Gud. a m. pr. *Sic? sic i.* Fabric. legebat. Sed recte Burmann. docet esse, *vel sic quoque.* 661 *ignem oculis* alter Hamb. 662 *et miserae* Leid. vn. *omnia*, male multi. 663 *medio* Doruill. a m. sec. *mediam* legi testatur Taubm., ex Pompon. Sab. puto. Etsi enim e Mediceo Fogginii nihil occurrit, ait tamen ille: „ *mediam* legit Apronianus; nam, qui se transfodit, medius videtur esse gladii. „ Silius I, 307 *Concidit exacti medius per viscera teli.* Recepit Brunck. correctionem Aproniani. *media inter illa* ed. Ven. Aen. XII, 318 *media inter talia verba*, h. e. in medio horum dictorum; inter haec dicta.

659—662. Iterum animi magni et superbi hoc; vt, ingloriam et inultam se mori, vel maxime pungat. Tandem pro vltione habetur saltem hoc, quod conspectum suae mortis, et cum hoc spectaculo perfidiae poenitentiam, obiectum iri Aeneae cogitat. *os impressa toro*, scil. percita furore, salute desperata, et morte vicina. Non enim is erat iam mentis habitus, vt exosculari illas exuuias velle videri posset, neque verba, quae effatur, tale quid arguunt. 660. 661. Inulta moriar; modo sic moriar, vt saltem ille hauriat etc. Inter haec verba ensem ab illa pectori applicari puta. *Dardanus* paullo insolentius pro Dardanius, sed et Homerus: Δάρδανος ἀνήρ; et sic alia. 662. Splendide: ex meae mortis indicio ac nuntio infaustum omen nauigans ille secum auferat! Sit illi ferale hoc spectaculum pro sinistro viae omine.

663—665. Vide facinus declaratum ab iis rebus, quae maxime legentis animum impellant, et verbis ornatissimis. Non vident illam se

trans-

vidit Georgiam Augustam suam.„ Relinquo hunc locum a. LXX perscriptum in altera hac recensione intactum, vt, quantum per me fieri possit, *Munchhusii* nominis caritate etiam tenelli animi imbuantur. Si quid fructus et vtilitatis ex hac poetae interpretatione ad vos redit, o boni, etiam eius partem aliquam isti viro vos debere putate. Nunc — (vt cum Statio loquar) *Inferior votat Vmbra deo!*

Conlapſam adſpiciunt comites, enſemque cruore
Spumantem, ſparſasque manus. It clamor ad alta
Atria: concuſſam bacchatur fama per vrbem.
Lamentis, gemituque, et femineo vlulatu
Tecta fremunt: reſonat magnis plangoribus aether:
Non aliter, quam ſi inmiſſis ruat hoſtibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros; flammaeque furentes
Culmina perque hominum voluantur perque deorum.
Audiit exanimis; trepidoque exterrita curſu,
Vnguibus

664 *accipiunt* duo Burmann. *cruorem* Doruill. cum aliquot Pier. 665 *et alta* alter Menag. 668 *tremunt* fragm. Vatic. *clangoribus* pr. Menag. et Montalb. *clamoribus* Witt. et Wall. cum parte codd. Pierianorum, Goth. duobus, Erf. Aberrationes ſollennes. 669 *miſſis* aliquot Pier. et ed. Mediol. Sed bene *immiſſis* defendit Pierius. 670 *Tyrus* multi Pier. et Heinſ. et amat latinas enuntiationes Maro. Vid. Heinſ., qui tot alias aliis locis reduxit. *flammaeque ruentes* Zulich. 671 *voluuntur* duo Burm. *volitantur* Exc. Burm. *colventur* Goth. ſec. 672 *caſu* eadem Exc.

transadigentem ferro, ſed *ferro collapſam*, et hoc quanto plus quam *transfixam!* et *ſpumantem* plus, quam *tinctum cruore enſem*. Bene etiam Servius: *Non induxit occidentem ſe, ſed oſtendit occiſam:* addit ille: *et hoc tragico fecit exemplo* etc. *Comites* ſunt familiares, famulae, quae in impluuium irrumpunt.

666. *bacchatur* grauiſſimum pro discurrit, differtur. Mox *Tecta fremunt*, vt iam alias monitum, pro vulgari, lamenta fremunt in tectis.

669 — 671. Comparatio haec et alibi obuia, accommodata tamen, et h. l. bene ornata, primo loco apud Homerum occurrit Iliad. χ, 410. 411, vt iam Macrobio notatum IV Sat. 6. Euripidem laudat Cerda (Phoeniſſ. 1046 — 1049). Ad v. 671, quo ciuium aedes priuatae, ac publicae deorum, incendio correptae narrantur, Burm. confert Val. Fl. II, 178, 179, ex h. l. expreſſum, apud quem ordo verborum hic eſt: *vel vidiſſe, patriae per culmen ignes agi.*

672 ſqq. Egregie affectus veritas ſeruata in Annae luctu et verbis. Praeiuiſſe creditur Briſeis Homeri in Patrocli funere Iliad. τ, 282 ſeqq. Haec autem omnia, quae effatur, ne a tempore et loco aliena ſint, dum illa incedit, prolata eſſe cogita. Vnde v. 685 *ſic fata gradus euaſerat omnes.*

679. *Idem*

Vnguibus ora ſoror foedans, et pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iſte mihi, hoc ignes araeque parabant?
Quid primum deſerta querar? comitemne ſororem
Spreuiſti moriens? Eadem me ad fata vocaſſes:
Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora, tuliſſet.
His etiam ſtruxi manibus, patriosque vocaui
Voce deos, ſic te vt poſita crudelis abeſſem?
Exſtinxſti me teque, ſoror, populumque, patresque
Sidonios,

673 *ac p.* alter Hamb. 675 *hocc'* ed. Brunk. *quod fr. p.* Bigot. 676 *haec ignes* Parrh. *ignesque* Leid. vn. *ignis* Exc. Burm. 677 *Quod pr.* Hugen. *germana querar* Menag. pr. *comitemque* Gud. a m. pr. *ve* Menag. pr. 678 *facta* Mentel. pr. a m. pr. *eadem me fata vocaſſent* alt. Hamb. 679 *ferret* Oudart. *eadem* abeſt a Witt. *ora* Gud. ed. Iunt. *fuiſſet* aliquot Pier. 680 *manibus ſtruxi* Parrh. *exſtruxi* Goth. text. 681 *poſitam* Medic. a m. pr. *abiſſem* Wall. poſſis ſcribere: *ſic te vt poſita, crudelis! abeſſem:* vt ad Didonem referatur. Si ad Annam: retrahes; *ego crudelis ſtruxi.* Nec tamen male: *vt crudelis abeſſem*, crudeliter ſeiungerer. 682 *Exſtinxſti* ſcripturam ex Pieriano exemplari retinuiſſe videtur Heinſius; vulgaris eademque mollior ſcribendi ratio eſt *exſtinxti.* Hoc etiam Probus Art. Grammat. producit ex Marone et Diomedes Grammat. pro *exſtinxiſti*, vt *exſtinxem* ſup. v. 606 pro *exſtinxiſſem.* Atqui duriorem pronuntiandi morem in aliis praetuliſſe creditur poeta, tamquam epica grauitate digniorem. *Exſtincti, exſtixi*, eo alludunt, illud in Witt., hoc in binis Heinſ. cum gloſſa *exſtinxiſti. Exſtinxti* etiam in fragm. Vatic. diſerte legitur, item in Donato. v. Bened. At eſt Ald. pr. lectio: *exſtinxi*, vel *extinxi*, quam in omnibus fere exemplaribus repererat Pierius, et ſic Moret. Douill. Puget. Erf. cum tribus Goth. Ita ipſa Anna ſe accuſat, ſua opera factum, ſua culpa commiſſum eſſe, vt communi clade ruant omnia. Graue et hoc; et difficile eſt alterutram lectionem praeferre. Quomodo in Mediceo legatur, ex Fogginiano exemplari vix aſſequare. Videtur tamen *extinxſti* in *extinxi* eſſe refictum; et ex ſenſu et iudicio animi ſi pronuntiandum eſt, *Extinxti*

679. *Idem dolor;* vulgare erat, vulnus.

680. 681. *ſtruxi*, rogum, pete ex v. 676; eum iuſſu Didonis parauerat ſup. 494 ſq. *patriosque vocaui Voce deos*, h. e. ipſa ſacrum iuſſu tuo paraui et rite auſpicata ſum, ſollenni ſc. precum carmine decantato: cf. v. 503. *ſic vt abeſſem*, ſeiungerer a te, auellerer ac te carerem; *te poſita*, mortua, vt II, 644 et ſaepe.

Sidonios, vrbemque tuam. Date volnera lymphis,
Abluam, et, extremus si quis super halitus errat,
Ore legam. Sic fata gradus euaserat altos,
Semianimemque sinu germanam amplexa fouebat
Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
Illa, grauis oculos conata adtollere, rursus
Deficit. Infixum stridit sub pectore volnus.
Ter sese adtollens cubitoque adnixa leuauit:
Ter reuoluta toro est, oculisque errantibus alto
Quaesiuit coelo lucem, ingemuitque reperta.
  Tum Iuno omnipotens, longum miserata dolorem
Difficilisque

tinxti de Didone est praeferendum; nam si soror Anna se accusabat: satis erant illa: *Extinxi me teque, soror.* At reliqua: *populumque patresque Sidonios vrbemque*, nimii acuminis, nisi de Didone ipsa pronuntientur. *te meque* quatuor apud Burmann. et Erf. Sed amant Veteres se priori loco memorare. Burm. 683 *data* Monag. pr. 684 *erret* quatuor Heins. et Erf. *esset* duo alii. *exstat* Wall. 686 *S. suam* ed. Ven. *germana* Wall. 687 *s. v. furores* Menag. pr. *colores* Goth. pr. 688 *rursum* Doruill. 689 *stridit* Heins. e Medic. et melioribus, etiam Pierianis, forma exquisitiore. Vulgo *stridet.* *stridens* pr. Rottend. 690 *cubituque* multi ap. Pier. et Burm. *adnixa* castigationi Heinsianae debetur, e codd. etiam Pier. Vulgo *innixa.* Sed *innititur*, etiam qui iacet, *annititur*, qui tentat exsurgere. vid. Heins. 691 *est* deest Gud. *que* abest ab ed. Ven. 692 *Quaerebat* alter Hamb. *repertam* multi codd. ap. Pier. et Burm. cum Seruio: quod et ipsum ferri possit: et recepit Brunck. tamquam exquisitius. In Medic. *reperta* in litura est, vt adeo haec Aproniana lectio videri debeat; doctior vtique illa et commodior. 693 *long. mis. laborem* Montalb.

688. Non iniucundum fuerit comparare, vt faciunt Intpp., Eurip. Phoeniss. 1438 sqq. inpr. 1446 sq. de Eteocle; et de Pyramo Ouid. Met. IV, 137 sqq. 145. 146. Adde de Alceste Eurip. 203-206.

689. *stridit vulnus*, sanguis ex vulnere erumpens. conf. Ouid. Met. IV, 120. 124.

691. 692. Oculi iam morte natantes et caligine obscurati diem recipere laborant, sed aegre colligunt solis radios. *ingemiscit*, vt moribunda. *Vita cum gemitu fugit indignata sub auras.* (Male Intpp. aliter. Meierotto ad indignationem refert, cum adhuc viuere se sentiret: Dubia p. 63) et nunc puta oculos iterum claudi.

693 sqq. Noua haec et insolens videri potest religio, quod

Difficilisque obitus, Irim demisit Olympo,
Quae luctantem animam nexosque resolueret artus.
Nam,

Montalb. alter Hamb. et tert. Rottend. pro var. lect. voce magis poetica et h. l. accommodatiore. 694 *Difficilemque obitum* Zulich. *dimisit* vulgo scriptum. *dimittit* Franc. *remittit* Parrh. *ab alto* quinque ap. Burm. 695 *animum* tert. Rottend. *resoluerat* Sprot. et Wall. *absolueret* Leid. et Erf. *dissolueret* Franc.

quod Iris mittitur, ad expediendam miserae Didonis animam. Sed Iridi tribuit poeta, quod Mercurio supra tributum vidimus v. 244, quandoquidem a Iunone illa mandata fert, et eius ministerio plerumque Iuno vtitur, vt inf. V, 606. IX, 2. Iliad. σ, 166. Communiter tamen, ex poetae religione, v. 698. 699 Proserpinae eae partes esse debebant. Sequuti sunt Virgilium alii, a Cerda iam laudati, Statius II Silu. I, 147. Martial. III epigr. 43. Adde Horat. I Carm. 28, 19. 20. Orco (Θάνατον appellat) iam ante idem tribuerat Euripides in loco iam a Macrobio V, 19 notato, Alcest. 74—77 (ex qua fabula plura ad Mortis imaginem illustrandam peti possunt. Vide v. 261. 438. 844. 1140. 1141. add. Hemsterh. ad Lucian. T. I, p. 512). Iunonem hac de re sollicitam esse, nil mirum, cum ea Didonis et Poenorum caussam suscepisset. Vnde vero hoc dicemus petitum, quod *crinis abscinditur*? non enim satis est cum Macrobio l. l. dicere, ex Euripide Alc. 75 id ductum esse. E re sacra puto ductum; nam victima consecratur deo, pilis in fronte euulsis et in ignem iniectis (cf. v. c. inf. VI, 245; est id proprie κατάρχεσθαι); ab hoc momento victima deo dicta et sacra. Itaque et is, qui moritur, crine abscisso, diis inferis, tamquam victima, consecratur, Iouique infero sacer est. Ornauit adeo poeta vulgare illud: quia morti haud matura erat, aegre anima a corpore seiuncta est. Res itaque numinis interuentu egebat. Imitatione expressit Statius Theb. VIII, 9 *Necdum illum aut trunca lustrauerat obuia taxo Eumenis, aut furuo Proserpina poste notarat Coetibus adsumtum functis.* Reuocauit ille rem ad lustrationem et expiationem Vmbrae, tum ad tabulam in atrio Plutonis propositam.

693—695. *dolorem*, ἀγωνίαν. *artus nexos*, corporis cum anima nexum, bene Cerda vidit, a palaestra et lucta esse petitum. Corpus quasi implicat et circumstringit animam, ne elabi illa possit.

696—699.

Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat,
Sed misera ante diem, subitoque adcensa furore,
Nondum illi flauum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, Stygioque caput damnauerat Orco.
Ergo Iris croceis per coelum roscida pennis,
Mille trahens varios aduerso sole colores,
Deuolat, et supra caput adstitit: Hunc ego Diti
Sacrum iussa fero, teque isto corpore soluo.
Sic ait, et dextra crinem secat. Omnis et vna
Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit.

698 *Necdum* Gud. cum quatuor aliis Heins. et Goth. sec. 700 *ac roscida* Bigot. *rosida* Franc. *pinnis* Medic. et Gud. 701 *auerso* Bigot., vt semper variatur in his vocibus. *aduersa luce* multi Pieriani, tres Burm. cum Hamb. sec., qui a m. sec. habet: *percusso solo*. Idem versus V, 89. 702 *Aduolat* Bigot. *atque super* alter Hamb. *Huic* et *Hinc* aberratt. librarr. *Hunc ego Orco* Exc. Burm. 704 *crinem tulit* Longob. Pierii. 705 *Delapsus* duo Burmann. *color* Sprot.

696 — 699. Vid. ad v. 693. *merita nec morte*, nullo immani crimine commisso. Seru. opp. *subito accensa furore;* vti *non fato* et *ante diem*, ὑπέρμορα Iliad. β, 155. conf. Guell. *caput damnauerat Orco*, h. e. vitam eius, vel ipsam, morti deuouerat. cf. ad v. 693.

700 — 703. Στῆ δ' ἄρ' ὑπὲρ κεφαλῆς, Iliad. β, 20 (adde Odyss. ζ, 21) omnes laudant. Sed talia delectant forte, at nihil illustrant.

704. 705. Vid. Georg. IV, 223 sq.

EXCVR-

EXCVRSVS I

De Didone eiusque amoribus et aetate.

Cum, si historicam fidem sequaris, Didonis aetas plus quam CCC annis a Troiae excidio Aeneaeque erroribus abfuisse vulgo narretur (quod iam a Seruio obseruatum videas ad v. 459.); modo in accusando modo in excusando poeta, qui Didonis amoribus Aeneam implicuit, multi docti viri passim operam suam posuerunt. Sed hanc disputationem antequam attingamus, alia, eaque nostro quidem iudicio grauior, quaestio est expedienda, quam intactam fere relinqui videas, quid tandem poetam ad hanc cogitationem ac consilium adduxisse videri possit, vt Didonis amores in carmen suum inferret? casune an ratione an exemplo hoc potissimum episodio vsus sit, cum alia forte cum temporum ratione magis consentanea ad manum essent?

Iam quid poeta in tota hac ratione sequutus sit, dum Aeneam ad Africae littus tempestate atrocissima actum admouit, et supra est expositum, et iis, qui Odysseam animo tenent, obscurum esse nequit. Cum enim Vlyssis errores cum ex aliis periculis ac casibus tum ex naufragio maxime et eiectione Vlyssis in ignotam terram, multum habere suauitatis variarique narrationem videret, cum is alia loca tantum strictim attigisse, aliis aliquamdiu immoratus esse diceretur; nisi ieiunam et parum suauem suam vellet esse narrationem de Aeneae nauigatione, hoc idem sibi vidit esse sequendum, vt Aeneam ventis ac procellis a cursu deiectum in remotam terram, de qua noua ac mira quaedam narrari possent, expelleret. Cum autem in mari mediterraneo, a Troade versus Italiam, nauigatio fieret, si omnes animo littorales plagas percenseas, nulla facile opportunior terra cogitari potest, quam, qua vsus est poeta, Carthaginiensis. Iam primum quod australe potissimum littus adire tempestas coegit Aeneam, factum partim poetarum exemplo partim ventorum natura. Nam in maris huius plagis austrinis, infra Cycladas saltem ac Cretam, grauissimae ab aquilone vento excitantur tempestates, durantque certo anni tempore flatus eius continui per plures dies, ob hoc ipsum dicti etesiae. Videntur hi iidem fuisse, qui Menelaum XX dies ad Pharum retinebant Odyss. δ, 360. His ventis quis miretur eos, qui a Troade Graeciam vel Italiam peterent, versus Africae

littora

littora propelli! Itaque Graecos a Troia reduces, cum Maleas circumuecti tempestate a cursu deiecti essent, omnes fere ad has partes actos esse videas. Menelaus quidem Aegyptum adiit, l. c. et Odyss. γ, 300; Paris et hanc et Phoenicen, Vlysses Lotophagorum insulam in Libyae littore, Meningem, v. Odyss. ι, 80 sqq. Apud Apollonium etiam Argo ex Ionio mari versus Africae littora proripitur. Si itaque Virgilius ventorum naturas, poetarum exemplum ceterasque rationes sequi volebat, ad Africae littus classis Troiana erat deferenda. Cum vero reliquae passim partes, Aegyptus ac Libya, essent ab Homero et Apollonio occupatae, feliciter poeta in Carthaginiensem oram incidit. Quae enim opportunior terra commemorari poterat, quam Carthago, cum Romanis suis Aeneidem scriberet, quibus iucundissimum auditu esse debuit, si belli grauissimi, quo primum populus Rom. aditum ac viam ad terrarum imperium sibi parauerat, semina ac caussas in ipsis olim Aeneae fatis ac casibus iacta esse videret.

Vt autem Didonis potissimum amore vteretur, cum Calypsus vel Circes aut Medeae amores exempli auctoritate adducere poetam poterant, tum feminae huius claritas ac fama, tum ipsa rei ratio ac necessitas. Quodsi enim semel appulsum Troianorum ad Carthaginiense littus praeferendum esse videbat, in tam antiqua de Aeneae erroribus historia, quae Carthaginis incunabula anteuertebat, quid de hac vrbe aliud memorari poterat, quam ipsa eius primordia? Quam opportunum autem ad poeticam tractationem vel in epico carmine argumentum esset amor, Apollonii exemplo intelligere poterat, qui hunc quidem locum in Medeae et Iasonis amoribus egregie tractasse videri debet. Sed Virgilius et illum et ipsum Homerum longe post se reliquisse dicendus; quod quidem, si recte iudico, duobus potissimum modis assequutus est, partim quod Tragicorum grauitatem et amoris atrocitatem sequi, partim quod ab heroici moris simplicitate ad elaboratiorem ac cultiorem vitam deflectere maluit, qua decoris et honestatis alicuius exquisitioris famaeque laudem propositam sibi habent feminae. In toto enim Homero et ex Homerici temporis sensu amor parum idoneus est ad pathos inferendum.

Quae a nobis commemorata si quis animo consideret, nae is, puto, Segraesii aliorumque rationes ad poetam, tamquam qui tempora confuderit turbaritque, defendendum allatas, vanas fere aut infirmas, non magnopere desiderabit. Delectationis

lectationis sane potior habenda est poetae ratio quam historicae veritatis; et, si doctrinae laus poetam decet, non tamen illa ex temporum subtili ratione est expectanda, nec in poeta vllum peccatum habet reprehensionem, nisi quoties audientium animos seu rerum seu numerorum illecebris tenere nequiit: hoc vnum est, quo aduersus praescripta artis suae peccasse videri debet.

Si tamen in ipsas Carthaginis origines variasque super iis veterum narrationes accuratius inquirere voluissent viri docti, totum hoc poetae peccatum et accusatione et defensione vacare omninoque esse nullum facile intellexissent. Tam diuerse enim de condita Carthagine traditur et in tam diuersa tempora eius incunabula reiiciuntur, vt vel historico minus subtili liberum fuisset eligere, quod maxime sequi vellet. Quamquam ea narrationis varietas facile ad certam rationem reuocari potest, si memineris condi vrbes dici non vno sensu, nec modo primis iactis fundamentis, sed et moenibus ductis, colonia noua adscripta, aucta denique et amplificata quocunque modo ciuitate. Certis etiam temporum interuallis a Phoenicibus Africam occupatam, a Sallustio quoque proditum, bello Iug. 22. Saepius itaque haud dubie condita est Carthago, et possunt varie traditae eius origines commode ad certas epochas reuocari. Iam *primum* L. ante Troiam captam annis Carthago condita esse dicitur a *Tzoro* et *Carchedone*, apud Appian. Punic. pr., quod idem ex Philisto repetit Hieronymus in Eusebio latine facto ad Num. 805 in ed. Scalig. p. 91 et ad Num. 798 in ed. Pontani et Vallarf., h. e. ante Chr. 1198 (ad Euseb. computum 1217) et ante Troiae excidium, ex eadem Euseb. computatione, a. 37. Graeca Eusebii seruata sunt a Syncello p. 172 ed. Par., vnde Scaliger transtulit in Graeca Eusebii p. 33 l. 31. Adde Chronicon lib. I, p. 18 et p. 126. Tzori quidem et Carchedonis, quippe vrbium, nomina imperite, ex antiquo tamen more, ad virorum personas designandas esse traducta, ab aliis Didonis nomen temere in hoc tempus referri, facile apparet; manet tamen illud, paullo ante belli Troiani tempora, L vel adeo XXXVII annos, Carthaginis prima exordia in veteri historia memorari solita fuisse. *Altera* Carthaginis conditae epocha est CLXXIII a. post priorem illam, paullo ante Coloniam Ionicam, secundum Chron. Euseb. Hieronymi ad Num. 971, aut (vt verius apud Syncellum legitur, qui Graeca Eusebii seruauit p. 181 A), CXXXIII annis post Troiam captam, h. e. a. C. 1025 (sec. Euseb. 1044). Hac quoque epocha Dido-

nis

nis opera celebratur, quae amplificanda ac munienda vrbe Cartha, et Byrsa arce condenda maxime fuit conspecta. Ἐπεκτίσθη Καρχηδὼν ait Syncellus: accepit etiam illo tempore suum nomen, cum antea Origo esset dicta; si modo vera tradit Syncellus (XXXI annis serius ab aliis hanc epocham definitam fuisse, ex Eusebio Hieronymi discas ad Num. 1031 sec. Scalig. 1000, quod in ipsa Salomonis tempora incidit). *Tandem* CXC annos vbi descenderis, *tertio* loco Carthaginis conditae memoriam fieri videas a Iosepho in Apion. lib. I, 18, p. 1042, et ex eo ap. Syncell. p. 182, post Salomonis templum conditum anno CXXXXIII mense octauo; qui est ante C. N. 861, a Troia capta CCCXXIII, ante V. C. 108 Varr. Et ad has fere epochas alludunt caeteri numeri, qui passim apud alios leguntur, vel ex annis, quibus Carthago floruisse dicitur, eliciuntur. Iocc anni vulgo hac in re memorati sunt: sed termino a quo et ad quem illi pertingerent parum exacto. Auctorem satis diligentem Appianus ante oculos habebat, cum *ἑπτακοσίοις δ' αὐτοὺς ἔτεσιν ἀπὸ τοῦ συνοικισμοῦ Ῥωμαῖοι Σικελίαν ἀφῄλοντο.* Factum hoc ante C. N. 242, quibus si annos 700 addideris, habes annos 942, qui a Troiae excidio 242 annis absunt, adeoque ad mediam fere epocham supra memoratam assurgunt. At mox alii parum diligenter annos 700 ad excidium Carthaginis deduxere, vt in Epitome Liuii LI habetur: cui indiligentiae locum fecisse putandum hoc, quod *per 700 annos floruisse Carthago* vulgo ferebatur: vt in locis Appiani habetur Pun. p. 366, 55 et 493, 35. Ita enim paucis haec expedias. Pluribus aliam rationem ibi exposuit editor doctiss., verum ea, quae super Carthaginis originibus dicta sunt, sigillatim h. l. repetere vel excutere, a consilio alienum est. Vid. VV. DD., inprimis Scalig. ad Euseb. et in App. de Emend. Tempp. p. 31. Ioseph. l. c. Vellei. I, 6, 4. Iustin. XVIII, 4. Salmas. ad Solin. c. 27, p. 228, et, si ad manum est, vel Notata ad Guthrium consulas To. III, p. 253 sq., vel Simson. A. M. 3132 cum Wesseling. Nott. Non enim nisi eadem fere recocta passim videas. Est sane tertia haec epocha, paullo maturius forte et illa constituenda, vera Didonis aetas, siquidem illa Pygmalionis fuit soror, Mutgonis seu Mettini filia. Fuisse tamen communem veterum errorem, vt ad Didonem prima Carthaginis exordia referrent, non modo ex iis, qui vetustiores exscripsere, Cedreno p. 140, et Io. Malala p. 68, verum etiam ex Appiano Punic. pr. constat, qui, memorata ista prima vrbis origine L. ante b. Troi. annis, addit: „conditores

ditores fuere Zorus et Carchedon; vt vero Romani et ipsi Carthaginienses opinantur, Dido, mulier Tyria." In tanto itaque scriptorum optimorum dissensu tantaque rei obscuritate, quis hoc a poeta postulet vel expectet, vt temporum rationes subtilius, quam ipsi historici nonnulli fecerunt, subducere sustineat? Vltimo loco et illud monendum, iam ante Virgilium amores Didonis et Aeneae videri celebratos fuisse ab historicis Rom. Nam ad lib. IV, 682 Seruius: "Varro ait, non Didonem, sed Annam, amore Aeneae impulsam se super rogum interemisse." Cf. eund. ad V, 4. Nullam igitur in Didone ad Aeneae aetatem reuocanda reprehensionis materiam subesse, ex iis, quae disputata sunt, satis intelligi puto.

EXCVRSVS II

Apollinis accessus ad Delum.

IV, 143—149 *Qualis, vbi hibernam Lyciam Xanthique fluenta Deserit, ac Delum maternam inuisit Apollo, Instauratque choros, mixtique altaria circum Cretesque Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi; Ipse iugis Cynthi graditur, mollique fluentem Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro; Tela sonant humeris.* Insignis phatasmatum et verborum dignitate locus, cuius pars ex Apollonio, sed multum ornatius, adumbrata, lib. I, 307—309 (confer etiam versus lib. I, 536—539, et lib. II, 677 sqq. item Callim. in Dian. 241 sqq.), reliqua forte ex alio Graeco poeta. Sicut Dido cum Diana lib. I, 498 sqq. ita Aeneas incedens comparatur cum Apolline incedente. Iam, vt ornatum intelligas, deum non simpliciter incedentem, sed festo die, vt sacris suis intersit, prodeuntem sistit; et sacris quidem celeberrimis, in insula Delo: inde ornamenta petiit cum ex his sacris et dei accessu, tum ex loco, vnde decesserat. *Lyciam* memorat, eamque *hibernam* appellat, quoniam hiemem Apollo Pataris Lyciae exigit: etsi vel δυσχείμερον vel εὐχείμερον explicant viri docti. Non videtur alienum a re esse, quod Seruius narrat; grauior enim auctoritas non occurrit; *nam constat Apollinem sex mensibus hiemalibus apud Pataram, Lyciae ciuitatem, dare responsa — et sex aestiuis apud Delum.* Certe et Herodot. I, 182 de Pataraeo oraculo: ὁ γὰρ ὦν αἰεί ἐστι χρηστήριον αὐτόθι. ἀποδημίαι et ἐπιδημίαι deorum res notissima inprimis post Spanhem. in Callim. *Delum maternam* matri Latonae sacram, seu quod matris caussa mari emerserat. Certe et aliis est *Latonia Delos.*

Iam in facris nihil eft anguftius *choro*, qui ducitur, nihil in poetis memoratu iucundius. *inftaurat*, cum dilectu, quandoquidem eft voc. facrum; habet autem plus dignitatis, quod ipfe deus parat choros, quam choros in eius honorem duci. Chori inter rem facram inftituuntur ab iis, qui facra curant, partim qui primitias frugum in infulam apportant; v. Callim. in Del. v. 279 fqq.; hos defignat poeta per *Cretes, Dryopes* et *Agathyrfos*. Simplicius Iones memorauerat Hymnus Homericus in Apoll. 147 fq. Facit etiam nominum antiquitas ad maiorem carminis dignitatem. *Cretes* memorari videntur fecundum Hymnum Homericum in Apoll. v. 388 fqq. 535 fqq., vbi Apollo apud Delphos facrorum miniftros fibi adfcifcit Cretenfes naui Pylum petentes; quem locum etiam Tibullus refpicit IV, 1, 8 et 9. *Dryopes*, Troianis temporibus Theffaliae circa Spercheum habitatores, inde Parnaffi accolae, qua ille verfus Oetam procurrit, ea regione, quae Doris appellata eft. Ab Hercule fuere victi, cum ille Trachine verfaretur. Res copiofe ac diuerfe tractata effe videtur ab iis, qui Heracleas condiderunt; diuerfa enim inter fe narrantur apud Herodot. VIII, 31. 73. Apollodor. II, 7. 7. Strab. VIII, p. 373 C. Apollon. I, 1213 fqq. et Schol. et alios. cf. ad Apollod. Not. p. 475 fq. Sed ex iis vnum eft, quod Virgilius ex parte fequitur, apud Paufan. IV, 34, Dryopas victos ab Hercule Delphos abductos et Apollini deuotos fuiffe, τῷ Ἀπόλλωνι ἀνάθημα ἤχθησαν ἐς Δελφούς. Hoc et Servius habet: *Hi populi, ab Hercule victi, Apollini donati effe dicuntur.* Ex dei tamen refponfo ab Hercule in Peloponnefum deducti primum Afinen Argolidis, mox Afinen Meffeniae occuparunt, et Apollini ac Dryopi Apollinis f. templa dicarunt infigni religione. Videtur igitur ab aliquo poeta traditum forte et hoc, manfiffe apud Delphos Dryopes nonnullos inter eos, qui facra curarent, vt modo de Cretenfibus vidimus. Traduxit autem et hos et illos ad Delum fuam poeta paullo licentius. At *Agathyrfi* proprie Delum fpectant. Nam vti Callimachus Arimafpos, ita Maro Agathyrfos pro *Hyperboreis* pofuit, quorum θεωρία feu legatio facra ad Delios res eft fatis nota. Vide vel Gesneri Praelect. II de nauigat. extra columna. Herc. et loc. claff. Callimach. in Del. 281 fqq. Ad Scythicum nomen retulit adeo Hyperboreos Virgilius cum Callimacho et aliis, etfi a Graecorum ad Boryfthenem et Tanaim coloniis θεωρίας iftas veniffe probabile fit. *Altaria circum* funt chori κύκλιοι, de quibus v. Intp. ad Callim. l. c. v. 313. περὶ βωμὸν etiam Apollon. l. c. lib. I, 538. Quos Seruius

Seruius ex Melisso Grammatico *Achabas* memorat, Ἀβίας emenda. Versus 147. 148. 149 inprimis ornati de corona laurea, vitta aurea et pharetra. Argutatur et in h. l. Spencius Dial. VIII et poetam modo ad Apollinis Vaticanum signum modo ad Augustum respicere vult. Quod Quinctil. VIII, 3, 73 circa hanc comparationem monet, a poeticae visionis genio alienum est. *Debet enim, quod illustrandae alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius eo, quod illuminat. Quare sane poetis quidem permittamus huiusmodi exempla:* Qualis vbi hibernam L. *Non idem decebit oratorem, vt occultis aperta demonstret.* Enimuero, ad poeticam rationem, phantasma illud Apollinis Delum adeuntis est inter notiora, et saepe in hymnis aliisque carminibus frequentata. *Tela sonant humeris* vim adiunctam non habent, quae erat in Iliad. α, 46, pertinere tamen ad concitatum et celerem ingressum videntur propter v. 149 *haud illo segnior ibat Aeneas.* Sic de pyrrhicha Amazonum Callim. in Dian. 247 ἐπεψόφεον δὲ φαρέτραι.

EXCVRSVS III

De Famae specie.

IV, 173 sqq. *Fama malum, quo non aliud velocius vllum* etc. Etiam episodium hoc de Fama, nec, si absit, desiderari, et aliis locis aeque bene interponi posse statuebat III. Homius. Videtur tamen Famae h. l. memorabile esse momentum ad rerum euentum luctuosiorem. Excitatus enim ea Iarbas Iouem precibus mouet, vt Aeneam ille Carthagine euocet. Paullo longius, quam par erat, poetam huic loco esse immoratum, iudicabat Addisonus cum aliis. In his tamen taedium vix suboritur, nisi talibus descriptionibus nimis saepe, et alieno loco, inculcatis. Poeta vero non in specie Famae declaranda ad fastidium vsque substitit, sed et facta eius et mores et originem adeo narrando descriptionis taedium temperauit. Fatendum tamen, esse alia, quae subtiliori iudicio vix satis se probent, a viris doctis non animaduersa. Primo v. 176 male interpositum est *metu*, quod a Fama in deam mutata nos reuocat ad abstractum, quod dicimus, ad ipsum rumorem; debebat esse parua primo [illegible], cursu, volatu. Nec verborum positus admittit, vt *metu* sit ad metum, vt metum iniiciat. In v. 180 *pedibus celerem et pernicibus alis* otiose apposita sunt, illo quidem loco, et resecari debebant. Tandem ad speciem, quam mente animoque tibi reddere et exhibere possis, illa quidem sunt praeclara, esse monstrum

plumis oculisque consitum; at *linguis, oribus, auribusque*, toto corpore *indutum* quomodo illud esse possit: *tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit aures:* hoc vix assequaris. Quae in extremis posita sunt: *Tam ficti prauique tenax, quam nuntia veri;* excusari possunt; est enim monstrum vocale et loquax, vt Harpyiae, Sirenes et alia. Caeterum in Famae specie monstrosa exemplum habemus satis manifestum diuersae poeseos et picturae indolis; picta enim illa haud placere possit. In comparatione Homericae Eridos cum Virgiliana Fama admodum argutari videtur Macrobius V, 13. Incrementa rumoris ex ipso progressu melius exprimi vix poterant; et v. 177 praestantissimus secundum illud iam a Longino f. 9 laudatum: Οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη, καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει. Deam fecerat Famam iam Hesiod. Ἔργ. sub f. Φήμη — θεός νύ τις ἐστὶ καὶ αὐτή. Alia loca dabit Cerda inf. ad 195.

EXCVRSVS IV

Templum Hesperidum.

IV, 483 — 486 *Hinc mihi Massylae gentis monstrata Sacerdos, Hesperidum templi custos, epulasque draconi Quae dabat et sacros seruabat in arbore ramos.* Iure suo ab interprete Virgilii expectet lector, vt clariorem huius loci notionem animo suo informet. Potest itaque poeta videri fingere, hortos Hesperidum, quos per *templum Hesperidum* designet, quosque ab Hercule spoliatos communis ratio ferebat, adhuc Didonis tempore superesse. Non facile tamen poetae mythicam veritatem ita deserunt, nec veteres notasque fabulas vltra mythicum aeuum in verae historiae tempora demittunt. Malim itaque statuere id, quod cum multorum populorum multarumque Graeciae vrbium religionibus consentaneum est, vt Virgilius ponat, templum Hesperidibus sacrum in his terris fuisse, in quo antiqua fabula repraesentabatur, arbore aurea et dracone in ea constituto, cuius aedituus vel sacerdos anus erat ex indigenis loci.

— — serpens
Libauitque dapes, rursusque innoxius imo
Successit tumulo, et depasta altaria liquit. Aen. V. 91.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER QVINTVS

ARGVMENTVM.

Aeneas, relicta Carthagine in Italiam nauigans, vi tempestatis in Siciliam defertur: vbi, ab Aceste benigne exceptus, Manibus Anchisae patris, quem superiori anno eodem die apud Drepanum sepeliuerat, anniuersarium sacrum facit, ludosque apud tumulum eius instituit: suaque victoribus praemia decernit 1—103. Nauali certamine vincit Cloanthus — 285. Euryalus Nisi dolo cursu superat — 362. Entellus senex Daretem iuueniliter se iactantem cestu vincit — 484. Sagittandi peritia superat Eurytion: prima tamen praemia, aetatis dignitatisque habita ratione, Acestae decernuntur, cuius sagitta in aerem emissa subito exarserat — 544. Ascanius in honorem Anchisae aui, cum primae nobilitatis pueris, equestres ludos pugnamque imaginariam exhibet — 603. Interea Troianae mulieres hortatu Iridis, longaeque nauigationis taedio, ignem in classem coniiciunt, quatuorque naues exurunt: caeterae subita a Ioue immissa pluuia incendio sunt ereptae — 699. Nocte sequenti Anchises, Aeneae filio in somnis apparens, Iouis ver-

bis admonet, vt, Nautae consilium sequutus, mulieres imbellesque senes in Sicilia relinquat; ipse cum iuuentutis robore integraeque aetatis flore in Italiam nauiget: Sibyllaeque inprimis antrum adeat: illius enim ductu se in campos Elysios esse venturum, vbi et posteritatis suae seriem omniumque instantium bellorum discat euentum — 740. Monitis itaque paternis morem gerens Aeneas, oppidum in Sicilia condit nomine Acestam: eo et matrum et senum bello inutilium coloniam transscribit: ipse cum exercitus robore Italiam petit — 778. Interim Neptunus, Veneris precibus exoratus, nauiganti Aeneae mare tutum praestat — 834. Palinurus, in tanta securitate somno succumbens, vna cum gubernaculo in mare excutitur: eiusque vicem supplet Aeneas.

Pro episodio habendam esse maiorem libri partem, negari nequit, nec tamen ab argumento epico illud seiunctum et, quae a multis frequentata est reprehensio, alienum habendum. Primo libro iter ex Sicilia in Italiam faciebat Aeneas; reiectus a cursu suo in Africam nunc tandem nauigationem repetit, et iamiam ad Italiae littora appulsurum eum esse sperabas. Ecce tibi noua rei mora iniicitur! iterum ventis contrariis a cursu depulsus in Siciliam defertur. Multa omnino in Sicilia erant Troianorum et Aeneae vestigia, vt in Excursu monitum. Classis a Troianis mulieribus incensa, fabula erat vulgari narratione trita. Non igitur otiose desidere in Sicilia poterat Aeneas, nec incensa classis memorari nisi probabili aliqua de ratione. Itaque poeta praeclare eo rem adducit, vt Aeneas patri inferias faciat, ludos funebres instituat, classe incensa partem comitum deponat in insula, et vrbe noua condita cum reliquis discedat. Agnosce poetae siue ingenium siue iudicium et in hoc: Dum ludorum festiuitas viros detinet, nauium incendendarum tempus ac facultas, quae alias vix occurrere poterat, feminis, quae solae relictae sunt, data est. Aeneam autem cum pietate tam insignem esse velit poeta, quid magis consentaneum, quam vt is patris Manibus sacras caerimonias persoluat? In ludorum descriptione, quod rerum genus omnino multum ornatus admittit, facile est ad intelligendum, maiorem veteribus, quibus poeta suum epos pangebat, suauitatem, quam nunc nobis inde prouenire potest, fuisse obiectam. Inprimis vero ludus Troiae Romanos lectores delectare debuit. Alia huius descriptionis suauitas, quae tamen etiam nobis parata et cognitu facilis est, ex Homerica imitatione proficiscitur,

qu

Difficilisque obitus, Irim demisit Olympo,
Quae luctantem animam nexosque resolueret artus.
Nam,

Montalb. alter Hamb. et tert. Rottend. pro var. lect. voce magis poetica et h. l. accommodatiore. 694 *Difficilemque obitum* Zulich. *demisit* vulgo scriptum. *dimittit* Franc. *remittit* Parrh. *ab alto* quinque ap. Burm. 695 *animum* tert. Rottend. *resoluerat* Sprot. et Wall. *absolueret* Leid. et Erf. *dissolueret* Franc.

quod Iris mittitur, ad expediendam miserae Didonis animam. Sed Iridi tribuit poeta, quod Mercurio supra tributum vidimus v. 244, quandoquidem a Iunone illa mandata fert, et eius ministerio plerumque Iuno vtitur, vt inf. V, 606. IX, 2. Iliad. σ, 166. Communiter tamen, ex poetae religione, v. 698. 699 Proserpinae eae partes esse debebant. Sequuti sunt Virgilium alii, a Cerda iam laudati, Statius II Silu. I, 147. Martial. III epigr. 43. Adde Horat. I Carm. 28, 19. 20. Orco (Θάνατον appellat) iam ante idem tribuerat Euripides in loco iam a Macrobio V, 19 notato, Alcest. 74 — 77 (ex qua fabula plura ad Mortis imaginem illustrandam peti possunt. Vide v. 261. 438. 844. 1140. 1141. add. Hemsterh. ad Lucian. T. I, p. 512). Iunonem hac de re sollicitam esse, nil mirum, cum ea Didonis et Poenorum caussam suscepisset. Vnde vero hoc dicemus petitum, quod *crinis abscinditur?* non enim satis est cum Macrobio l. l. dicere, ex Euripide Alc. 75 id ductum esse. E re sacra puto ductum; nam victima consecratur deo, pilis in fronte euulsis et in ignem iniectis (cf. v. c. inf. VI, 245; est id proprie κατάρχεσθαι); ab hoc momento victima deo dicta et sacra. Itaque et is, qui moritur, crine absciso, diis inferis, tamquam victima, consecratur, Iouique infero sacer est. Ornauit adeo poeta vulgare illud: quia morti haud matura erat, aegre anima a corpore seiuncta est. Res itaque numinis interuentu egebat. Imitatione expressit Statius Theb. VIII, 9 *Necdum illum aut trunca lustrauerat obuia taxo Eumenis, aut furuo Proserpina poste notarat Coetibus adsumtum functis.* Reuocauit ille rem ad lustrationem et expiationem Vmbrae, tum ad tabulam in atrio Plutonis propositam.

693 — 695. *dolorem*, *ἀγωνίαν*. *artus nexos*, corporis cum anima nexum, bene Cerda vidit, a palaestra et lucta esse petitum. Corpus quasi implicat et circumstringit animam, ne elabi illa possit.

696 — 699.

Interea medium Aeneas iam classe tenebat
Certus iter, fluctusque atros aquilone secabat,
Moenia respiciens, quae iam infelicis Elissae
Conlucent flammis. Quae tantum adcenderit ignem,
Caussa latet: duri magno sed amore dolores
Polluto, notumque, furens quid femina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.

Vt

1 *Aeneas medium* vett. ap. Pier. et Doruill. 2 *Laetus iter* alter Voss. Burmannum mireris ferre nolle, *tenebat iter*, et iungere: *Certus iter*. 3 *iam felicis* aliquot Pier., male. 4 *accenderat* Leid. *incenderit* alius Leid. 5 *diri* Montalb. *sub amore* Wall. et Zulich, deleta priore scriptura: imperite. *doloris* Medic. 6 *posset* Moret. sec. et Goth. tert.

ribus succedat, in angustum imitationis orbem semel se immiserit. In summa rerum copia pauper et ieiunus est Statius. Spiritum poeticum atterit in exilibus ornamentis; quae, etsi et ipsa voluptatem afferunt, tamen carminis summa parum delectat.

1—4. *Interea*. v. sup. IV, 584 sqq. Seruius: *circa primum ortum lucis nauigauit — ergo tota die, dum se Dido interimit, dum fletur, paullulum prouectus est, leniter spirantibus ventis:* et flammas rogi circa vesperam vidit: *quo tempore et per naturam ignem videre potuit, et per pristinum morem, quo per diem cadauera non incendebantur*. Noctis fere tempus datum rogo igni consumendo, et altero mane lecta ossa. Sic in Patrocli funere Iliad. Ψ, 226. Stat. Theb. VI, 236 et al. *medium* (v. sup. III, 664) *iter* (vt cursum, fugam), vulgarius esset, *mare altum*. At *certus*; recte Seru. itineris sui certus, persistens in consilio proficiscendi. *aquilone* simpl. pro vento. conf. sup. IV, 562 et 310. Nam austro tum vti debuit.

5—7. *sed duri dolores magno amore polluto*, quod cogitant, quo erumpere possit vel soleat dolor animi intolerabilis magno amore laeso, *notumque*, et, quod non ignorant, *furens quid femina possit*, haec *ducunt* Teucros, *Teucrorum pectora, per augurium triste*, h. e. facile adducunt eos ad augurandum ac suspicandum, id quod erat, mali quid euenisse. *magno amore polluto:* exposui cum Seruio laeso sc. ab Aenea, violata fide. Vix tamen, inquis, eo modo *pollui amor* dicitur; potius Dido *polluere* debuit *amorem*, quatenus eo

adducta

Vt pelagus tenuere rates, nec iam amplius vlla
Occurrit tellus; maria vndique, et vndique coelum:
Olli caeruleus ſupra caput adſtitit imber,
Noctem hiememque ferens; et inhorruit vnda tenebris.
Ipſe gubernator puppi Palinurus ab alta:
Heu! quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?
Quidue, pater Neptune, paras? Sic deinde locutus
Colligere arma iubet, validisque incumbere remis;
Obliquatque ſinus in ventum, ac talia fatur:
Magnanime Aenea, non, ſi mihi Iuppiter auctor
Spondeat,

8—11 ſup. III, 192—195 iam lecti verſus. *iam* deeſt Moret. 9 *Apparet* vn. Guelpherb. in Exc. Cort. Lectio *maria v. et v. coelum* eſt ex Pier. et Heinſ. libris potioribus ab Heinſio repoſita. Vulgaris lectio erat: *coelum v. et v. Pontus*, traducta forte ex lib. III, 193, vnde et Quinctil. XII prooem. petiiſſe videtur. *et* abeſt a Zulich. 10 *Illi* multi. *exſtitit* Ven. et Montalb. 11 *horruit* Mentel. pr. 13 *Heu quanam* aliquot Pier. *Heu quidnam* quidam ex iis alius, et tres ap. Burm. ſou. Pontanus malebat *quinam*; nec male. Sic Erf. Sed *quianam* codicum et Grammaticorum auctoritate firmat Pierius. Antiquum vocabulum ſectatus eſt poeta. cf. Cerda. *aequora nimbi* alter Hamb. 16 *ſinum* Longob.

adducta erat, vt mortem ſibi inferret. Nam *polluere* locum habet in caede, ſanguine, piaculo? Recte quidem: ſed minus hoc accommodatum h. l. adiunctis: quid *duri dolores magno amore polluto* efficere poſſint. Ergo ſic dicendum: amor violata fide ab altero amante *pollui* proprie dicitur ex adulterio, concubitu vetito: v. c. Horat. IV, 5, 21; vt etiam fides *corrumpitur*. Poeta idem nunc dixit pro fide amoris laeſa omnino et violata. v. 7 *per* vt VI, 743 *per amplum Mittimur Elyſium*.

8—11. Iidem verſus ſup. III, 192—195, vbi vide. cf. Odyſſ. μ, 403. ξ, 303 ſq. *ſupra caput*, deſuper, κατακρῆθεν vel ὑψόθεν, vt ap. Arat. Phaen. 422. 423.

15.16. *arma* h. l. vela contrahere iubet. Sic ὅπλα de vno ὅπλων hoc genere ap. Homer. v. Cerda. *Obliquat ſinus* velorum *in ventum*, noſtrorum nautarum *Lauiren*, vento aduerſo non totis velis accepto, ſed tantum ex obliquo, ne ille magna vi irruens nauem nimium de curſu deflectat. Mox 17 *auctor* etiam h. l. ornatus cauſſa adiectum; quatenus aliquid ſpondet ac promittit.

Spondeat, hoc ſperem Italiam contingere coelo.
Mutati transuerſa fremunt, et veſpere ab atro
Conſurgunt venti, atque in nubem cogitur aer.
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus. Superat quoniam Fortuna, ſequamur,
Quoque vocat, vertamus iter. Nec litora longe
Fida reor fraterna Erycis, portusque Sicanos:
Si modo rite memor ſeruata remetior aſtra.
Tum pius Aeneas: Equidem ſic poſcere ventos
Iamdudum, et fruſtra cerno te tendere contra.
Flecte viam velis. An ſit mihi gratior vlla,

Quoue

18 *coniungere* Franc. *hoc poſſim l. e. vento* Parrhaſ. Doruill., interpolate. 19 *ab alto* Medic. a m. ſec. Colot. alter Voſſ. et Rottend. ſec. Sed vulgatum ornantius. 20 *aer* Sprot., ſed v. Burmann. 21 *obnixi* plerique Pier. et Doruill. *neque t.* aliquot Pier. 22 *quo tam* pr. Rottend. *quoniam ſuperat* Ven. 23 *Quaque* Parrhaſ. *Quo ve* Goth. tert. *vacat* Medic. *vertamur* Parrhaſ. *vertemus* Goth. alter. *Non l.* Ven. 24 *fraterni* coni. Heinſ.; duo ſcilicet epitheta offendebant. 26 *cum p.* pr. Moret. *te poſcere* Wall., voce e ſequ. verſu praerepta. 27 *te cerno* duo Burm. *credo* pr. Moret. 28 *tibi* Bigot. *carior* alter Hamb.

19—25. Aduerſum igitur nauigationi in Italiam ventum ab occidente habebant; transuerſim ille ſpirans curſum retardabat. Ita malim accipere, quam ad aquilonem nunc ventum ab occaſu acceiſiſſe putare; nec v. 16 *Obliquat ſinus*, eo ducere poteſt, cum ventum a laeua ſpirantem deſignet. *tendere tantum*, quantum aduerſa tempeſtas valet. *Serv.* 24. ad Drepanum v. ſup. III, 707 ſqq. I, 550. 195. *Fida* propter Aceſtam, cf. Excurſ. I ad h. lib. *litora fraterna Erycis*, qui Erycem condidit; erat is filius Veneris et Butae. cf. Apollon. IV, 914 ſqq. et Excurſ. II ad h. lib. *portusque Sicanos*, proprie. Nam Sicani reliquis Siciliae partibus depulſi occidentale tamen littus tenuere. cf. Thucyd. VI, 2; atque inter Sicanos hos Troiani conſediſſe memorantur. *remetior* animo *aſtra ſeruata* ante tempeſtatem, adeoque cum aſtris ipſum curſum ac nauigationem hactenus factam.

28. *Flecte viam*, vt ſup. iter, h. e. curſum, nauem. Male turbat Seru. et al.

31. Verſus

Quoue magis fessas optem demittere nauis,
Quam quae Dardanium tellus mihi seruat Acesten,
Et patris Anchisae gremio conplectitur ossa?
Haec vbi dicta, petunt portus, et vela secundi
Intendunt Zephyri; fertur cita gurgite classis;
Et tandem laeti notae aduertuntur arenae.
At procul excelso miratus vertice montis
Aduentum sociasque rates, occurrit Acestes,
Horridus, in iaculis et pelle Libystidis vrsae:
Troia Crimiso conceptum flumine mater

Quem

29 *Quoue* Heinf. cum potioribus etiam Pier. it. Goth. Vulgo *Quoque*. *Quaue* Oudart. *optem fessas* Leid. vn. *demittere* Burm. ex septem libris recepit, suffragante ratione grammatica. Mare enim *altum* proprie dicitur et *descenditur*, *decurritur*, in littus. Vulgo *dimittere*, quod esset a se ablegare et alio mittere. 30 *Acestem* vulgo et *Achestem*. 32 *vt vela* malebat Heinf. 35 *Et procul* aliquot Pier. et *ex celso* distinctis inter se dictionibus. *e celso* Wall. *miratur* Zulich. Franc. Goth. pr. 37 *in maculis* Hamb. pr., et sic doctus Britannus conieccerat: laudato quoque Statio II Theb. 128. 129 *tigris horruit in maculas*. Sed hoc diuersum; horrescit ipsa tigris pelle maculosa. Scilicet male iungebat *Horridus in iaculis*. Itaque interpunxi post *Horridus*. De reliquis v. Not. *et iaculis* alter Hamb. *Libystidis* defensum vide a Pierio contra eos, qui *Libyssidis* malebant: *Libysticis* et *Libystinis* vitia librariorum. Est Λίβυς. Λιβυςίς. 38 *Criniso* vbique edebatur; nec aliter codd., etiam Medic. In paucis *Crinisso*, et *Crinosso*. De diuersitate scripturae passim VV. DD. ad Stephan. Byzant. Diodor. et al. v. Cluuer. Sicil. ant., inprimis Heinf. ad Claudian. II R. P. 57, qui ob codicum consensum *Criniso* defendebat; add. Oberlin. V. C. ad Vibium Seq. p. 93. Si Seruio ad I, 550 fides habenda, *Criniso* Virgilius scribere maluit. Verum nomen est Κρίμισος vel Κρίμισσος. Hoc reposui cum Brunckio: in nominum graecorum scriptura Graeci audiendi sunt. *Troica* Doruill.

31. Versus ad Lucretianam formam lib. IV, 738. I, 136. Mox *secundi Zephyri*, cursu iam versus ortum solstitialem inflexo.

35—41. Acestes Troianus, vrbis Segestae conditor, qui cum Troianis inter Sicanos consederat. cf. Excurs. I ad h. lib. *montis*, Erycem designare videtur. *in iaculis*, modus loquendi antiquior, nec tamen infrequens, et a viris doctis passim declaratus, etiam apud Graecos ἐν ὅπλοις ὄντες pro ἔνοπλοι, ὁπλῖται. nunc paullo durius, respectu tamen inprimis ad alterum habito, *in iaculis et vrsae exuuiis*, ἐν ἀκοντίοις καὶ

ἐν

Quem genuit. Veterum non inmemor ille parentum
Gratatur reduces, et gaza laetus agresti
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.
Postera quum primo stellas Oriente fugarat
Clara dies; socios in coetum litore ab omni
Aduocat Aeneas, tumulique ex aggere fatur:
Dardanidae magni, genus alto a sanguine diuom,

Annuus

39 *genuit* Goth. pr. *verum non* ed. Nic. Heins., operarum vitio. 40 *Gratatus* Goth. sec. 41 *et f.* aliquot Pier. *fessos — amicos* it. Parrhas. aliquot ap. eund. et tres Burm., sed *opibus amicis* haud dubie elegantius, inprimis in carmine, h. e. gratis et optatis, vt iam Pierius praetulit. 44 *Auocat* Ven., sed v. Burm. *cumulique* Menag. *ab aggere* Witt. 45 *a* deest multis Burm. *ab f.* duo Heins. *ex f.* duo alii. *a f. ductum* Wall. pro var. lect. *a f. Teucri* aliquot ap. Pier. Sed vulgatum generosius.

ἐν ἄρκτου δέρματι ὤν, instructus iaculis et pelle. Seruius laudat Ennium: *leuesque sequuntur in hastis*, h. e. hastati. Nec vero iungenda: *horridus in iaculis*. Species viri eadem infr. XI, 577. 578. *pelle Libystidis*, Libycae, *vrsae;* atqui Plinius lib. VIII sub f. vrsos in Africa esse negat. Sed insedere multas terras ferae, quae postea in iis locis defecere; et Herodoti aliorumque auctoritate Cerda euincit, saltem creditum hoc a veteribus fuisse, vrsos in Libya gigni. Nec vltra laborandum est poetae. cf. sup. ad I, 184 de ceruis. Ita non haerendum v. c. si in Hymno Homerico in Ven. 159 vrsi cum leonibus in Troia memorantur; et fuere sane in vicina Phrygia leones, Cybelae quoque consecrati. Habitum autem venatorium h. l. descriptum puta. cf. inf. 300. 301.

39. *Veterum parentum*, quandoquidem a Troianis originem ducebat. vid. Excurs. I. *gaza agresti*, h. e. penu rusticano, explicatur per *opes;* ornant *laetus* et *fessos*.

44. *tumuli ex aggere* (ornate, pro ex tumulo), socios alloquitur; more militari, vt toties ap. Liu. et Tac. de suggestu et aggere in castris allocutio facta legitur.

45 sq. Etsi et inferiae hae et ludi funebres plane ad Homeri inprimis, tum et aliorum veterum poetarum, exemplum a Virgilio instituuntur, tamen eius ingenium in eo agnoscas moneo, quod iis rebus ad pietatem maxime Aeneae sui declarandam vsus est.

45. *alto a f. diuum*, propter Dardanum Iouis f. v. III, 167.

Annuus exactis conpletur mensibus orbis,
Ex quo reliquias diuinique ossa parentis
Condidimus terra, maestasque sacrauimus aras.
Iamque dies, ni fallor, adest, quem semper acerbum,
Semper honoratum (sic di voluistis), habebo.
Hunc ego, Gaetulis agerem si Syrtibus exsul,
Argolicoue mari deprensus, et vrbe Mycenae;

Annua

48 *terrae* tres Burm. cum Goth. pr. Sane *condi terra* et *terrae* dici solet, vt Burm. ad Lucan. I, 607 et alii alibi docuerunt; hoc tamen exquisitius esse videtur. 49 *nisi f.* multi Pier. Heins. 51 *Nunc ego* refellitur a Burm. *agerer* Hugen. Distinctionem post *Hunc ego* sustulit Burm., vt adeo sit: *Hunc ego agerem, si exsul agerem.* Dubito, an sic poeta senserit: qui forte per ἀνταπόδοσιν loqui maluit: *Hunc ego, si* — et nunc structura mutata: *annua — exsequerer.* 52 *Argolicoque* Franc. *depressus* Leid. vn. et Goth. sec., ex more. cf. IV Georg. 421. *Mycenae* Medic. God. cum aliis praestantioribus ap. Pier. et Heins. item Seruius, vt *vrbem Pataui* sup. I, 247. Alii, sed recentioris notae, teste Heins., *Mycene.* Romanus et a pr. m. alii *Mycenis*, quod placebat Pierio, sed est vulgare. Tandem aliquot Pier. et Heins. cum Parrhas. et Ven. Goth. sec. *Mycena*, quod Heinsio probabatur, tamquam numerosius et ad poetae morem Graeca latina terminatione efferendi propius. Sic inf. 718 *vrbem Acestam.* Ouwens Noct. Hag. p. 368 hunc locum laudat tamquam retundentem impetus eorum, qui vbique *ve* pro *que* inferant; nam esse Argolicoue mari — *et* vrbe. Recte: modo ne contendas *que* esse pro disiunctiua particula. Sed pro tribus poeta duo membra ponere putandus: Syrtes Argolicumue mare, et cum altero hoc *coniungit* vrbem Mycenae.

167. Solet autem eius, qui gentis auctor ac regni vel vrbis conditor fuit, nobilitas toti genti ac populo tribui. Sic Romani, *Martis genus*, *Romulidae* etc. Hoc Burmannus vnice tenere debebat.

48. *aras*: funus a sacrificio funebri designat, quod ad rogum, et cinerem vrna condendum, Manibus fiebat. cf. v. 86. Mox *ni fallor* male ad anni confusionem, quae erat apud maiores, refert Seruius. Heroicis temporibus non nisi ad solis siderumque conuersiones, quales cuiusque oculis occurrebant, computabantur anni et dies. Atqui in his non semper summa subtilitas, nisi ex arte, est. Caeterum vv. 49 sqq. ornatissimi sunt et pathos habent.

51 — 54. *Gaetulae Syrtes* paullo latius dictae, ex more poetarum. Nam Gaetuli versus occidentem Africae et in meridiem habitarunt. *deprehensus*, sollenne de procella.

Annua vota tamen ſollemniſque ordine pompas
Exſequerer, ſtrueremque ſuis altaria donis.
Nunc vltro ad cineres ipſius et oſſa parentis,
Haud equidem ſine mente, reor, ſine numine diuom,
Adſumus, et portus delati intramus amicos.
Ergo agite, et laetum cuncti celebremus honorem;
Poſcamus ventos: atque haec me ſacra quot annis
Vrbe

53 *que* abeſt a binis Burm. *que ex ordine* Ven. 54 *ſtruerremus* edd. ap. Burm. 57 *dilati* Sprot. *amos* Goth. tert. a m. pr. 58 *et cuncti laetum* vulgg. codd. et edd. praeter Pier. et Heinſ. *laetum cunctis* coni. Heinſ., ſed v. Not. Non iucundum ſed gratum ſacrum ſignificare vult. 59 *Poſcamus veniam* emend. Waddel., ſed v. Burm., qui male refellit, quod alter bene excogitatum male interpretatus erat. Nam, quod per aliquot dies a nauigatione feriari volebat Aeneas, hoc non intempeſtiuas facit preces pro ventis ſecundis. Verum eſt aliud, quod illam emendationem commendat: v. Not. premit contra hoc, quod ingratum hiatum infert verſui. *haec mea ſ.* aliquot Pier. et Heinſ. et ſic Lactant. I, perperam. Neminem coniicere video: *vtque h.*

cella. vid. Georg. IV, 421. nunc tamen ſimpliciter de eo, cui importuna res alieno tempore ſuperuenit; pro vulgari: ſi verſarer in nauigatione aut in ſolo hoſtili. *pompas*, inferias et parentalia ab apparatu ſacrificii ſollenni deſignat. 54. exquiſite *altaria ſtruimus*, exſtruimus, *donis*. Vulgo *dona* h. e. ſacrae res, quae offeruntur, *exſtruuntur in ara*. *ſuis*, h. e. debitis. cf. Ecl. III, 62.

55 ſq. Quanto magis nunc, cum etc. *ſine mente, ſine n.*, ſine conſilio ac voluntate d. 58. *honorem*, easdem inferias in honorem Anchiſae faciendas, *laetum*, alacriter, lubenti ac parato animo celebrandas. Factis inferiis deos *poſcamus ventos* ſecundos; *atque*, vbi in terram monſtratam peruenerimus, quotannis ipſi has inferias inſtauremus; hoc minus vulgariter extulit: *vrbe poſita velit ille* (Anchiſes) *me ferre ſ.* (adeoque lubens ac propitius accipiat) *haec ſacra quotannis templis dicatis*. Verba, *Poſcamus ventos*, v. 59 ſic ſatis commode expoſuiſſe videmur; Habent tamen *venti* aliquid a loco alienum; nam Anchiſae fiunt inferiae, non ſacra diis ſecundae nauigationi expetendae. Nec ſuccedit res ſatis, ſi *poſcere ventos* intelligas de repetenda nauigatione, vt, quemadmodum *venti vocantur* velis, ſic et *poſcantur*, velis expanſis. cf. III, 253;

Vrbe velit poſita templis ſibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Troia generatus Aceſtes
Dat numero capita in nauis: adhibete Penatis,
Et patrios epulis, et quos colit hoſpes Aceſtes.
Praeterea, ſi nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem,
Prima citae Teucris ponam certamina claſſis;
Quique pedum curſu valet, et qui viribus audax
Aut iaculo incedit melior leuibusque ſagittis,

Seu

60 *velint* edd. aliquot. *velim* ap. Nonium. Sed *velit* ſc. pater, conſtanter codd. et Lactant. 62 *Adhibere* ſec. Moret. 63 *Et pattras epulis* Parrhaſ. *colet* ſec. Rottend. 64 *almam* Parrhaſ. 66 *Prima ecce T.* Goth. ſec. *P. c. claſſis p. c. Teucris* Goth. tert. cum Schol. Statii VI Theb. 296. 68 *vxcedit* Wall. *incendit* Gud. *intendit* Doruill. a m. ſec. notanda, inquit Burm., lectio. An forte dictum pro *Contendit iaculo?* *leuibusque* recte reſtituit Heinſ. e codd.; nam eſt vnum idemque certamen. Vulgo *ve*.

III, 253; ne tamen tentem verba, reuocat me, quod infra v. 639. 640 *aras Neptuno* factas memorari video; nam ſic vota quoque ipſi facta eſſe debent.

61. *βοῶν τ' ἴφθιμα κάρηνα* Iliad. ψ, 260; binos boues in naues ſingulas. cf. I, 194.

62. 63. Ad lectiſternium Anchiſae factum poſt Turnebum referunt intpp., perperam, arbitror. Ferales epulas celebrandas indicit, quod religionis genus erat, vti alias poſt rem ſacram, ita nunc inferiis peractis; cf. inf. 102. 103; in iis libatio fit Diis Penatibus et Troianorum et Siculorum, communi epularum more. Horat. IV, 5, 31 *Hinc ad vina redit laetus, et alteris* Te *menſis* adhibet *deum*.

64. *ſi* pro cum, vt et alibi. vid. Horat. I Ep. 7, 10 et quos laudat Burm. h. l. *nona*, ex more. Notum *nouendiale ſacrum*, nonò a ſepultura die. Aduocare ſolent Iliad. ω, 784. Alias ipſae caerimoniae ſunt nouendiales. v. inf. 762.

66 ſqq. *Prima*, primo loco. *ponam c.* θήσω ἆθλον, *ἀγῶνα*, inſtituam certamen nauale, cf. II Georg. 530; tum *qui pedum c. v.* h. e. porro certamina curſus, ſagittandi ac ceſtus. Nam haec infra exhibita videbis. Iam poeticam orationem aduerte. *incedit*, pro *eſt* poſitum, ne offendat, iungenda teneas *qui viribus audax incedit*, *aut m. i.* (Itaque interpuncta ſuſtuli). Tum *iaculo* et *ſagittis*,

Seu crudo fidit pugnam conmittere cestu:
Cuncti adsint, meritaeque exspectent praemia palmae.
Ore fauete omnes, et tempora cingite ramis.
Sic fatus, velat materna tempora myrto.
Hoc Helymus facit, hoc aeui maturus Acestes,
Hoc puer Ascanius: sequitur quos cetera pubes.
Ille e concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magna medius comitante caterua.
Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
Fundit humi, duo lacte nouo, duo sanguine sacro:
Purpureosque iacit flores, ac talia fatur:

Salue,

69 *Seu pugnam crudo fidit* in nonnullis Pier. 70 *adsunt* et *exspectant* alter Hamb. Alterum hoc et in aliis. *meritique* Gud. a m. pr. *multaeque* Bigot. 71 *tempora cingite* tacitus recepisse videtur Burm., quod Pier. e Romano et aliis notauerat; modis suauioribus. Vulgo *cingite tempora*. *c. t. mirto* Goth. tert. 72 *cingit* sec. Moret. *materno* Parrhas. Totus versus aberat a Goth. tert. 73 *Ælymus*, *Elimus*, *Elenus*, *Helimus*, *Holimus*, *Helenus* passim in scriptis. Sed est apud Dionys. Halic. Ἔλυμος. 75 *consilio* tres Burm. 76 *cum comitante* Witt., male. 77 *meri* alter Hamburg., male. v. Burm. 78 *fudit* Arusianus Messius, et sic Moret. pr. 79 *et t.* Witt.

tis, h. l. de eadem re, vt infra apparebit. *crudo cestu*, e corio bubulo crudo. v. inf. 404. *palmae*, Seru. virtutis; proximo tamen loco, victoriae. *fauete*, εὐφημεῖτε. *ramis* ap. poetam pro corollis frondeis.

72. *velat* voc. sacrum de corollis, infulis ac vittis. cf. XI, 101. VII, 154. VIII, 276. 277. *materna myrto* v. sup. Ecl. V, 62.

73. *Helymum* bene h. l. memorat; nam is cum Aegesto vel Acesta Troia capta Siciliam petiisse ferebatur. vid. Dionys. Halic. I, 47 et 52 et cf. Excurs. III ad h. v. *aeui maturus* exquisite pro *m. aeui*, vel aeuo et aetate maturus. cf. Burm.

77. Inferiarum ritus. cf. Iliad. ψ, 170 sq. 219 sq. et sup. III, 66. 67. *Carchesia*, vox ob dignitatem epicam dilecta, cum vasis genus esset memorandum. v. ad Georg. IV, 380. *mero Baccho*, ex more; in sacris mero vino aquam miscere nefas erat. *s. sacro*, victimarum. *flores* inf. VI, 885.

80 sqq.

Salue, sancte parens, iterum: saluete recepti
Nequidquam cineres, animaeque vmbraeque paternae.
Non licuit finis Italos, fataliaque arua,
Nec tecum Ausonium, quicumque est, quaerere Thybrim.
Dixerat haec: adytis quum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina, traxit,
Amplexus placide tumulum, lapsusque per aras:
Caeruleae

80 *magne p.* Parrhas. *sancte pater* alter Hamb. *sancta* ed. N. Heins., vitiose; ita tamen quoque duo Gothani. *parens: iterum s.* distinguunt Zurich. et Leid. vn. *receptae* Leid. alius. 81 *vmbraeque penates* Menag. 83 *est* deest binis Heinsii, qui coni. *quicumque is, q.* 84 *hoc* Witt.

80 sqq. cf. Iliad. ψ, 179 sqq. *animaeque vmbraeque p.* pro anima et vmbra; ne dubita: sed an hunc receperat Aeneas? Atqui anima et manes in inferis, v. inf. 98. 99. Scilicet proprie *patris cineres* receperat; iam idem ille *patrem recepisse* bene dicitur; hoc autem idem poeta per *cineres, animam et vmbram* declarauit. Nec tamen hoc necesse; sed distinguet *saluete recepti N. cineres: saluete animaeque v. p.* Hoc voluisse videtur Pompon. Sab. *ac si diceret, saluete o manes paterni.*

84 sqq. Comparant inductionem portenti similem ap. Homer. Iliad. β, 308 sq. de dracone in Aulide Graecis obiecto. Sed serpentis portentum alio longe modo et praeclare ad h. l. accommodatum; Genios enim siue locorum siue hominum, tota antiquitas, inprimis Etrusci et Romani, per serpentes exhibuerunt; non vna, puto, de caussa. Plurium enim rerum symbolum ac nota habitus est serpens, v. c. vt τὸ ἐγχώριον, solum patrium, vitam, salutem, incolumitatem, immortalitatem etc. innueret. Perperam Seru. Cerda et alii de serpente h. l. agunt ex iis, quae v. c. apud Ouid. XV Met. 389-390 leguntur. Itaque et h. l. mox ad Genium seu loci seu Anchisae ostentum refertur v. 95. *adytis;* Splendide ornat patris tumulum, tamquam locum sacrum ac templum, mox etiam (inf. v. 760. 761) fani religione consecratum. *amplexus,* gyris ambiens. *septem gyros,* Seruius: *Aeneae omen sui erroris ostenditur septem gyris; nam septimus ei annus est finis erroris; et est* (addit ille; quae tamen praestare nolim poetam animo tenuisse) *optimum figmentum. Annus enim*

Caeruleae cui terga notae, maculosus et auro
Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille iacit varios aduerso sole colores.
Obstupuit visu Aeneas. Ille agmine longo
Tandem inter pateras et leuia pocula serpens
Libauitque dapes, rursusque innoxius imo
Successit tumulo, et depasta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori instaurat honores,

Incertus,

88 *Squamea* Sprot. 89 *Mille iacit* Medic. Colot. et alii praestantiores, quod diserte adstruit Heins. auctoritate et ratione. *trahit* Romanus tenuisse videtur, vt adeo altera codd. familia ab hoc ducta sit. Potest tamen huc reuocatum videri alterum hoc ex IV, 701 *Mille trahens* etc. Nouas mutationes in editiones inferre nolim, vbi vtraque lectio bona est, nec vllam res fructum habet, nisi quod nouae turbae fiunt; at quod h. l. me mouit; vt *iacit* pro *trahit* reciperem, est, quod noster Virgilii contextus plerumque lectionem Apronianam ex Mediceo redhibet; vt igitur ea sibi constet, deserenda erat altera codicum secta. 91 *leuia* duo Burmann. *repens* Parrhas. ex glossa. 93 *successit* Exc. Burm. *Succedit et linquit* alter Hamb. *Successit et linquit* Medic. cum quatuor aliis.

secundum Aegyptios indicabatur ante inuentas litteras picto dracone, caudam suam mordente, quae in se recurrit. Sed et septenarius numerus tamquam impar et sacer poni potuit. 87. 88. *cui terga notae caeruleae* (pingebant, adsume ex sequ. *incendebat*) *et squamam incendebat fulgor maculosus auro*, h. e. maculae aureae fulgentes (*with burnish'd Neck of verdant Gold*, vt Miltonus lib. IX, 501). Has etiam sic efferas: *fulgor macularum aurearum* vel *m. auri*, et *auro*; et hinc exquisitius poeta: *maculosus auro fulgor*. Habuit ante oculos illud: δράκων ἐπὶ νῶτα δαφοινὸς l. c. Iliad. β, 308. *incendebat* ornate pro, inerat squamis. Silius, qui totum locum imitatus est, lib. II, 585 *Excitus sede, horrendum! prorupit ab ima* Caeruleis maculis auro squalentibus *anguis*. *iacit colores*, dictum vt, iacere radios, lucem, ἵησι, βάλλειν, mittere, emittere.

90—93. Serpens degustauit τὰς χοάς. *agmine* de spiris ac voluminibus longoque eorum tractu. cf. II, 212, vbi paullo aliter de binis serpentibus. *leuia pocula*, λεῖα, adeoque nitentia, puta ex aere esse. *altaria*, pro dapibus appositis dixit.

94—99. *instaurat* h. l. simpl.

Incertus, Geniumne loci, Famulumne parentis
Esse putet; caedit binas de more bidentis,
Totque sues, totidem nigrantis terga iuuencos;
Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchisae magni, Manisque Acheronte remissos.
Nec non et socii, quae cuique est copia, laeti
Dona ferunt; onerant aras, mactantque iuuencos.
Ordine aena locant alii, fusique per herbam
Subiiciunt veribus prunas, et viscera torrent.

Exspectata

95 *Geniumne* et *famulumne* quinque Burm. *famulusue* Oudart. 96 Legebatur *quinas:* cuius moris nec exempla nec rationes suppetunt; saltem septenae esse deberent. *mactat binas* Seru. ad IV Aen. 200. *binas* Medic. et Rom. graues adeo auctoritates! in aliis Pierii *caeditque binas;* vnde intelligi potest, quo errore *quinas* illatum sit. Scilicet, cum metrum aliquis repugnare videret, non sensit *que* esse extrudendum; sed reposuit *quinas.* *bidentum* alter Goth. 97 *totidemque* dub Burm. 98—101 aberant a Doruill. 100 *quaecunque est* Gud. a m. pr. et Hugen. *est* abest ab sec. Rottend. 101 vulgg. *onerantque.* Sed *que* post *onerant* a plurimis Pier. (inter quos Romanus est) et Heins. inque his a Medic. abest. *auras* Sprot. *arasque onerant* Wall. 103 *veribus* Heins. cum plerisque etiam Pier. Vulgo *verubus.* cf. II Georg. 396. I Aen. 242.

simpl. peragit. *famulum parentis*, quod parum expediunt intpp., puto dictum pro Genio Anchisae: Θεράποντα, eum qui adest homini. Nam Genii ministerium praestant, quatenus genitos suscipiunt, tuentur, iis adsunt perpetui comites ac custodes. Vide quae coacervata sunt in Diss. Passerii de Genio domestico To. III Musei Etrusci, eundemque passim ad Vasa Etrusca. Ab Etruscis enim inprimis religionem illam acceperunt Romani. Alio modo in locis a Burmanno ad Valer. Fl. IV, 520 excitatis dicuntur *famuli* ac *famulae deorum* dii seu deae minores vel aliae naturae, quarum ministerio dii vtuntur. *caedit*, cf. Iliad. ψ, 166 sqq. *fundebat* ibid. v. 220. *vocabat*, v. sup. III, 62. *Manes*, qui ex locis inferis adesse inferiis credebantur.

100—103. *quae cuique est copia.* Vulgare: pro cuiusque copiis. Seru. *pro sua quisque facultate.* *onerant* cf. Georg. IV, 378. *iuuencos* sc. ex v. 61. 62. *aena* cf. sup. I, 216. 217; alii parant epulas, quae h. l. festae sunt, nec tamen ex victimis; nam inferias fieri vidimus.

105. *Phae-*

Exſpectata dies aderat, nonamque ſerena
Auroram Phaethontis equi iam luce vehebant;
Famaque finitimos et clari nomen Aceſtae
Exciuerat: laeto complerant litora coetu
Viſuri Aeneadas: pars et certare parati.
Munera principio ante oculos circoque locantur
In medio; ſacri tripodes, viridesque coronae,
Et palmae, pretium victoribus, armaque, et oſtro
Perfuſae veſtes, argenti aurique talenta;
Et tuba commiſſos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt grauibus certamina remis

Quatuor,

107 *Exciuerant* Ald., fortaſſe verius. *Exierat* Rom., vt duo Goth. *Lato* ſec. Rottend. a m. pr. *Laetoque implerant l. curſu* Sprot. *complerunt* tres Heinſ. *complebant* Medic. cum duobus aliis. 111 *pretium palmae* Parrhaſ. 112 *auri argentique* aliquot ap. Pier., quem vide, *auroque t.* Rom. *talentum* Medic. Gud. et alii, quod placet Heinſio; non enim plura erant talenta, ſed auri vnum, vnum itidem argenti, cf. inf. 248. 113 Nemo legit, quod malis: *Vt tuba — ludos: Prima.* 114 *paris* Gud. a m. pr. *Primaque pars* Montalb.

105. *Phaethon* h. l. ipſe ſol, vt ap. Hom. ſaepe Ἠέλιος Φαέθων.

107. pars viſuri Troianos pugnantes, pars parati et ipſi ad certandum.

109 ſqq. Ex Iliad. ψ, 259. ſqq., ſed ornatiora. *circum* noue dixit pro conſeſſu, corona. Mox *pretium victoribus*, pro vulgari, victorum praemium; *ſacri tripodes*, quorum vſus fuerat vel futurus erat in ſacris. *argenti aurique talenta*, ex eodem loco, ſed definite, v. 269 δύο χρυσοῖο τάλαντα, ſcilicet et h. l. auri vnum et argenti alterum talentum.

113. *Et tuba.* Seru. *Romano more.* et recte. Nam heroicis temporibus tubam nondum inuentam, nec Homero frequentatam eſſe, ſatis conſtat.

114 ſqq. Cum Homerus in certamine curuli deſcribendo et ornando paullo diſertior fuiſſet, Iliad. ψ, 270 ſqq., Virgilius nauale certamen bene ſubſtituit, vt rem variaret. Quatuor ſunt naues. Varietatem et ornatum poeta ab eorum inſignibus et a ducibus petiuit. Mneſtheus belluam marinam, Priſtin, Gyas Chimaeram, Sergeſtus Centaurum, et Cloanthus Scyllam regit; Sagaciter poeta his ducibus nobilium Troianorum

Quattuor, ex omni delectae classe, carinae.
Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin;
Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmi;
Ingentemque Gyas ingenti mole Chimaeram,
Vrbis opus, triplici pubes quam Dardana versu
Inpellunt, terno consurgunt ordine remi;
Sergestusque

115 *delectat* Goth. duo, vt al. 116 *Pristim* Nonius et pars codd., recte, inquit Heins., nam Maroni sollennis enuntiatio latina in nominibus Graecis. *Pistrin* et *Pistrim* alii et hic et in seqq. cf. ad III, 427. 117 Expectabam mox, post aduentum in Italiam, nomen Mnesthei aliter fuisse inflexum. Nunc, vt est, accipiendum: Mnestheus, mox Italus futurus, et gentem sui nominis constituturus: *Italos* Goth. sec. *a quo sanguine* Parrhas. *Memmi* doctius pro nominatiuo plurali habetur, pro vulgari Memmiorum, quam vt sit *genus Memmii*, h. e. Mnesthei. *Memmum* Zulich., vnde Heins. faciebat *Memmium*. 118 *Gias* scribunt alii. 119 *quem* Menag. pr. *quam pubes* Ven. 120 *Impellit* codex ap. Pier. et tres ap. Burm., quod vulgare esset.

norum nomina dedit, a quibus Memmia, Sergia et Cluentia gens originem ducere videri volebat; quae fere opinio inter Romanas gentes obtinuit. cf. Seru. h. l. Mireris Gyam praetermissum, a quo iam Cerda vidit Geganios ab aliis deduci. *pares*, puta, magnitudine et bonitate. Fluctuant Seru. et Cerda inter plura commenta. *grauibus remis*, fortibus, vt Seru. Omnino, si delectationem quaeris, ad verborum ornatum ac miram varietatem copiamque in his certaminibus animus est intendendus. Nos quidem potiora tantum notabimus. Nominantur autem in seqq. insignia nauium pro nauibus: Sic *Pristis*, *Chimaera*. cf. inf. X, 166.

117. Cum grammatica inter caeteras artes serius perfecta fuerit: etymologia inprimis, ad certas rationes haud reuocata, intra lusum fere verborum substitit. Dicas, quomodo ex *Mnestheus Memmii* nomen confici potuit? Scilicet ex *μνῆσις* latine versum. Mox *Sergius* ex *Sergesto* non minus dura est etymologia. *Cluentii* ex Cloanthus, Cloanthii. Apud Pompon. Sab. etiam hoc legitur: *Probus vult hunc locum sumtum a primo bello Punico* (Naeuii). Praeiuerat forte in his Varro in libro *de familiis Troianis*. *Gyas* v. sup. I, 612.

118—120. Chimaera, *vrbis opus*. Seruius: *ita magna, vt vrbem putares*. Diuersa igitur ratione dictum ac si: *Pyramides regum opus*, h. e.

 a regi-

Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
Centauro inuehitur magna; Scyllaque Cloanthus
Caerulea, genus vnde tibi, Romane Cluenti.
Est procul in pelago saxum spumantia contra
Litora, quod tumidis submersum tunditur olim
Fluctibus, hiberni condunt vbi sidera Cori;
Tranquillo silet, inmotaque adtollitur vnda
Campus, et apricis statio gratissima mergis.
Hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
Constituit signum nautis pater: vnde reuerti
Scirent, et longos vbi circumflectere cursus.

Tum

122 *vehitur* duo Burm. *magno* est apud Nonium, et sic aliquot ap. Pier., sed alterum doctius, ad *nauem* reuocatum. 123 *Cloanthi, Chloanthi, Cloanti, Cloenti, Cluonti, Cloante* alii aberrant. 124 *At* Wall. *Et* Ven. 125 *tonditur* tres Burm. *conditur* Ven., sed id verbum sequitur. 126 *vbi nubila* Bigot. *chori* Gothani aberrant. 128 *statio est* Goth. sec. 130 *nautis signum patet*, emendat I. Foster *Essay on Accent and Quantity* p. 138 lusu ingenii, non idonea de caussa. 131 *ibi* Hamb. sec. *sic* Goth. pr.

a regibus exstructum. v. 119 et 120 classici sunt in *triremis* declaranda forma et *triplici ordine remorum remigumque* per gradus in obliquum afferendo. Adde Lucan. III, 534. Silium XIV, 424 sq. et Phot. Cod. CCXXIV, c. 14. v. *Antichità d' Ercol.* To. V *append. versus*, vt *στίχοι*, per *ordinem* explicatur. v. Ind. Liuian. Etsi triremes serius inuentae, vt ex Thucydide satis constat, tamen Virgilius in his Homericam subtilitatem veritatemque non sequitur.

124—128. Scopulus hiberno tempore (quod exquisite per coelum nubibus obductum designat: *condunt vbi sidera cori*) fluctibus saeuientibus latet, vndis submersus; contra, cum mare est placidum, tunc ipse attollitur, vt bene Cerda, et planities soli in mari eminet. Simili modo curriculi metam descripserat Homerus Iliad. ψ, 326 sqq. add. Apollon. I, 365. *olim*, interdum (vt et alibi occurrit), vel alio tempore, alio vero tempore *Tranquillo silet*, h. e. nullo fluctuum allisu resonat. Facta autem nauium decursio putanda in sinu Longuri sub Erycem. v. Cluuer. Sicil. p. 246 sq.

Tum loca sorte legunt; ipsique in puppibus auro
Ductores longe effulgent ostroque decori;
Cetera populea velatur fronde iuuentus,
Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit.
Considunt transtris; intentaque brachia remis;
*Intenti exspectant signum, exsultantiaque haurit
Corda pauor pulsans, laudumque arrecta cupido.
Inde, vbi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
Haud mora, prosiluere suis: ferit aethera clamor
Nauticus: adductis spumant freta versa lacertis.

132 *Cum* pr. Moret. 133 *fulgent* Leid. 136. 137 Offendit *intenta brachia remis* et statim *intenti exspectant*. (Nec v. 118 *Ingentem ingens* et similia a Burmanno huc vocari debebant.) Vtroque tamen propria est vox (*remis intenti* Heins. iunxerat; quod tamen ipsi mox displicuit); et agnoscunt lectionem Seruius ac Priscianus cum antiquiss. codd. Medic. Rom. et fragm. Vatic. Itaque poeta proprietatem orationis quam elegantiam seruare maluisse videtur. Alias *inietta*, *immissa*, ac simile quid dicere potuisset. 136 *Consistunt* Hamb. sec. cf. sup. III, 289. *nudataque brachia* aliquot Pier., quod parum iuvat. *intextaque* et a m. sec. *extenta* in Leid. vno erat. Heumannus olim *intentaque b. remis* recidi malebat; sed hiantes versus vix occurrunt in media propositione. 137 *Attenti* Exc. Burm. a glossatore. *exspectent* Menag. alter: alterum hemistichium occurrit Ge. III, 105. 106. 138 *erecta* Hugen., et multi *arrepta*, solita variatione. Admodum probabile fit, versus 137. 138 *Intenti. Corda.* aut esse ab alia manu insertos, confictos ex vss. alibi occurrentibus, aut ab ipso poeta inter experimenta ingenii apposita, vt mox reliqua accommodaret. Iac. Bryant, V. C., delendum censebat versum 136 *Considunt*. 139 *Vnde* pr. Moret. 141 *abductis* tres Burm., *adiunctis* Oudart.

132—138. *forte*, etsi in eadem linea. v. Cerda. *populea fronte*. Seruius: quia ludi funebres sunt et haec arbor ab Hercule ab inferis allata est, cum canem Cerberum extraheret. 136. *intenta brachia* sunt *remis*, h. e. ipsi intendunt, intenta habent, quasi in statione manentes, vt signo dato statim incumbant remis. Ingrata tamen repetitio eiusdem vocis: *intenta. intenti.* Sed cf. Var. L. Ennii locum ex Nonio Marcello laudant: *tonsas ante tenenteis Parerent, exspectarent, portisculu' signum Quom dare coepisset.* 137. 138. v. sup. Georg. III, 105. 106. Ornatius extulit Homerica: *πάτασσε δὲ θυμὸς ἑκάστου Νίκης ἱεμένων.*

139. *finibus*, quae v. 132 *loca* sortiti erant. 141. *adductis lacertis*, simul cum ad-

Infindunt pariter sulcos, totumque dehiscit
Conuolsum remis rostrisque tridentibus aequor.
Non tam praecipites biiugo certamine campum
Corripuere, ruuntque effusi carcere currus;
Nec sic immissis aurigae vndantia lora
Concussere iugis, pronique in verbera pendent.
Tum plausu fremituque virum studiisque fauentum
Consonat

142 *Infundunt* multi, vitiose. *sulcos pariter* pr. Hamb. *dehiscunt* Ven. 143 *rostrisque tridentibus* Heinsius recte reposuit. Laudat ille Rottend. sec. Adde ipsum Medic. (certe in exemplari Foggin., etsi Pierius Aproniani lectionem dicat esse *stridentibus;* sed falso. Nam et Pompon. Sab. tridentibus, *id est, acutis, legit Apronianus, ab Ennio tractum est*), cum fragm. Vatic. a pr. m. Etiam sic mss. Palatini ap. Gruter. Firmatur Valerii Fl. imitatione lib. I, 688 *volat immissis cava pinus habenis Infinditque salum et spumas vomit aere tridenti*, et *rostro trifido* ap. Silium VI, 358; et talia rostra saepe in numis et aliis vett. monumm. occurrunt. Frequentata tamen olim a Grammaticis, nec non a scriptis et editis, lectio erat: *rostrisque stridentibus*, etsi in metrum peccans. Sed in aliis modo *que* omissum, modo *s* in *stridentibus* erasum. Hinc interpolatum, ab aliis ap. Pier. *r. sonantibus*, ab aliis, *ruentibus*, in Oblongo *rudentibus*, vt et in Sprot. erat pro var. lect. Ab academia Neapolitana profectam lectionem *tridentibus* Ang. Colotii fide narrat Pierius. 144 *certamine currus*, versu seq. intercepto, Goth. tert. 145 *a carcere* Bigot. 146 *Non sic* edd. vett. et Goth. pr. cum codd. Pier. 147 *iubis* coni. Heins., sed iuga pro equis. v. Burm. *que* abest a Franc. 148 *Cum p.* Moret. pr. *plausus* alter Mentel. *gemituque* Hugen.

ductis remis. 143. *tridentibus rostris*, trifidis. cf. var. Lect.

144 — 147. Sumta, vt iam Macrobio V, 11 notatum, comparatio ab Homero Odyss. ν, 81 sqq. Sed cf. Iliad. ψ, 362 sqq. et Georg. III, 103 sqq. Omnia hic ornate. *biiugo certamine* pro bigarum. *campum Corripuere*, corripiunt; vt carpere, corripere viam, spatium. *immissis* (in cursum) *iugis*, h. e. equis iugalibus admissis, dum freni laxantur. *vndantia lora*, exquisite pro effusis frenis. *proni in verbera pendent*, quod egregiam rei imaginem habet, ipsi Virgilio deberi videtur, etsi res expressa l. c. 362 — 364. Contra de equis praeclare Homerus: Πάντες ἅμ' ὁρμηθέντες, ὑπὸ πληγῇσιν ἱμάσθλης, Ὑψόσ' ἀειρόμενοι, ῥίμφα πρήσσουσι κέλευθον. Homeri laudibus etiam hic male obtrectant viri docti.

Consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
Litora; pulsati colles clamore resultant.
Effugit ante alios, primisque elabitur vndis
Turbam inter fremitumque Gyas; quem deinde Cloanthus
Consequitur, melior remis: sed pondere pinus
Tarda tenet. Post hos aequo discrimine Pristis
Centaurusque locum tendunt superare priorem:
Et nunc Pristis habet, nunc victam praeterit ingens
Centaurus: nunc vna ambae iunctisque feruntur
Frontibus, et longa sulcant vada salsa carina.
Iamque propinquabant scopulo, metamque tenebant:

Cum

149 *inclusa* erasum in Exc. Burm. et in marg. *per ampla* ex Aen. I, 725. Io. Schraderus in schedis tentabat: *inlisa, incussa, impulsa*, et *aequora*. 151 *alias* alter Menag. *primisque* Heins. cum melioribus; adde fragm. Vatic. et codd. Pier. Vulgo *primusque*, quod vulgarius. *illabitur* Wall. *vndas* Gud. a m. pr. 152 *strepitumque* Doruill. *gemitumque* Zulich. 153 *Insequitur* Parrhas. *sub pondere* Schol. Stat. ap. Heins. cf. ad v. 5. 154 post *tarda* distinguebat pr. Moret. *tardo discrimine* Menag. pr. 156 *habet* Heins. secundum potiores, et Heins. et Pier., adde fragm. Vatic., supple, *priorem locum*, quod praecesserat. Alii *abit*. *habet metam, nunc praeterit* Wall., male. 158 *longa carina* Heins. secundum plures et meliores, inter quos et Romanus, fragm. Vatic. cum Medic. Vulgg. *longae carinae*, vel *longe c.* In Ald. pr. erat *longe — carinae*, in altera *longae*, at in tertia Naugerius *longa — carina* intulit. Est tamen *longa carina* prorsus otiosa vox, facitque, vt totum hemistichium abesse malim, tamquam male suppletum; ita vt vulgatam olim lectionem praeferam: *nunc vna ambae iunctisque feruntur Frontibus et longae sulcant vada salsa carinae*: hoc est: nunc carinae longae vna feruntur et sulcant vada. Io. Schrader. coni. in schedis: *iunctae* vel *sociae* sulcant v. s. *carinae*. 159 *propinquabat* Medic. a m. pr. *metasque* sec. Rottend., vt v. 171.

149. 150. *Consonat* exquisitius quam, *resonat*. littora, in planitiem decliuia, *inclusa* collibus his nemorosis. *colles resultant clamore*, doctius, quam, vt vulgo, si clamor resilit a collibus.

151 — 158. *elabitur* egregie pro, praecurrit celeriter, vt Seru. primo ante caeteros loco. 154. *tenet*, moratur cursum, vel Cloanthum; pro *tarda est*. *aequo discrimine*, pari momento, vt linea eadem incederent. *locum superare priorem*, assequi, tenere, altero superato locum primum sc. inter se, post Gyam et Cloanthum.

Cum princeps medioque Gyas in gurgite victor
Rectorem nauis conpellat voce Menoeten:
Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige gressum;
Litus ama, et laeuas stringat, sine, palmula cautes;
Altum alii teneant. Dixit. Sed caeca Menoetes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad vndas.
Quo diuersus abis? iterum: pete saxa, Menoete,
Cum clamore Gyas reuocabat; et ecce Cloanthum
Respicit instantem tergo, et propiora tenentem.
Ille inter nauemque Gyae scopulosque sonantis
Radit iter laeuum interior, subitoque priorem
Praeterit, et metis tenet aequora tuta relictis.

Tum

160 *Tum* aliquot Pier. 162 *dexter mihi tantus abis* Ven. *gressum* Heins. omnium meliorum auctoritate post Pierium. Vulgo *cursum*, ex interpretatione, forte Aproniano emendante. Nam in Medic. *gressum* in *cursum* est mutatum. *cursu* Ven. 163 *amet* ex *am' et* Longob. *larua* Medic. Hamb. pr. et Gud. a m. pr. cum Goth. sec. a m. pr. Sed *laeuas cautes* doctius dictum puta; hoc nomine lectionem tuere. 164 *tendant* Doruill. *Menoetis* Medic. *Menoetas* pr. Rottend. a m. pr. In Goth. tert. *Menetes*, modo *Monete*, modo *Mnestheus*, modo *Monestem* peccatum. 166 *iterum* sc. *reuocabat*. Distinctio ab aliis varie fit. 167 *renouabat* Montalb. *et* in multis, Romano quoque, abest, et deletum a multis, sed repugnantibus Musonio et Piezio; inter eos, qui eiiciant *et*, tamquam ad fulciendum versum insertum, video esse Benedictum in ed. Iunt. 1520; prouocat ille ad Martianum Capellam, qui litteram T in fine ad libitum poni ait. Versus sane similes, producta in quarta regione vltima syllaba, quae breuis erat, occurrunt plures. Sed, quid de iis statuendum sit, mihi nondum satis liquet. 168 *terga* Menag. pr. et Doruill. a m. sec. cf. Heins. ad lib. XII, 748. *a tergo* Gud. a m. pr. 170 *subitoque* videtur a Burm. receptum, vt sane praestantissimus quisque exhibet Heins. et Pier., adde Cort. ad Plin. IV, Ep. 15. Magis tamen poeticum *subitusque*.

160—171. *princeps Gyas et victor*, h. l. qui omnes anteuerterat cursu. *dexter*. Cogita metam fuisse ita circumflectendam, vt eam a sinistra haberent. 163. tene cursum propius ad scopulum (quem *litus* appellat), nec verere, ne remi e sinistra parte eum attingant. *palmula*, ταρσὸς κώπης. *pelagi* sc. dextrorsum in altum euectus adeoque *diversus*, in diuersam partem, cum deberet laeuam versus scopulum tenere. 170. *radit iter* (radit mare remis, vt alibi)

Tum vero exarsit iuueni dolor ossibus ingens;
Nec lacrimis caruere genae; segnemque Menoeten,
Oblitus decorisque sui sociumque salutis,
In mare praecipitem puppi deturbat ab alta;
Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister,
Hortaturque viros, clauumque ad litora torquet.
At grauis, vt fundo vix tandem redditus imo est
Iam senior, madidaque fluens in veste, Menoetes,
Summa petit scopuli, siccaque in rupe resedit.
Illum et labentem Teucri, et risere natantem,
*Et salsos rident reuomentem pectore fluctus.

Hic

172 *iuuenis* alter Menag. 173 *Non l.* Hamb. sec. 174 *Oblitusque sui decoris* Bigot. 175 *detrudit* duo Burm., ex interpr. *detraxit* aliquot Pier., simili a caussa. 176 *gubernando* alter Hamb. *inde magister* idem a m. sec. 178 *Ast* qu. Moret. *e fondo* Oudart, *infando* alter Hamb. *reddit ab imo* pr. Moret. 180 *scopulis* Rom, *summaque in r.* duo Burm. 181 *et* deest Franc. *risere vomentem* malebat Vossius; quod non intelligo quorsum factum voluerit. *risere* et *rident*, vt toties praeteritum perfectum et praesens tempus iuncta videas: sed ingratum h. l. in eadem voce. Fuit qui coniiceret, *et videre*. Mihi probabile fit versum alterum *Et salsos* non bene relictum fuisse a Tucca. 182 *remouentem* aberratum in multis.

alibi) *laeuum*, a laeua parte, *interior*, versus scopulum, ita vt Chimaera, qua Gyas inuehitur, esset exterior, versus patentiora loca maris. Petita omnia a circo et cursu circensi. cf. Cerda et al. *priorem* Gyam, qui modo prior fuerat, et *metis relictis*, superatis (de h. v. vide Burm. ad lib. VIII, 216), quas circumuectus erat, *tenet aequora*, cursum a meta versus littus repetens. In tota hac increpatione ante oculos Menelai obiurgatio ap. Homer. l. c. Iliad. Ψ, 420 sqq, quem totum locum cum nauali hoc certamine comparent litterarum studiosi.

172—182. cf. Iliad. Ψ, 385 sqq. *decoris sui.* Seruius: *inhonestum enim est irasci, duci praesertim*; et *salutis sociorum*, sc. erepto gubernatore nauis. *ad littora*, ad scopulum. 178. *grauis*, grauatus adeoque tardus ad natandum, partim senio, partim aqua, quam vestis imbiberat (*fluens in veste* antique pro fluens veste, et hoc pro, veste fluente aqua, vel aqua fl. e veste), difficulter emergit, *vix tandem redditus est.* *salsos reuomentem fluctus* verbis

Hic laeta extremis spes est adcensa duobus,
Sergesto Mnestheique, Gyan superare morantem.
Sergestus capit ante locum, scopuloque propinquat:
Nec tota tamen ille prior praeeunte carina;
Parte prior; partim rostro premit aemula Pristis.
At media socios incedens naue per ipsos
Hortatur Mnestheus: nunc, nunc insurgite remis,
Hectorei socii, Troiae quos sorte suprema
Delegi

184. *Mnestheique* Heins. reposuerat; cum Pierianis et cum Medic. ac Gud. a m. pr., in quibus quidem erat *Mnesthi*, ex Μνησθεῖ. Ita alibi *Mnesthea* dixit. Tuetur hoc quoque Pompon. Sab. *Sergestum Mnestheique* Rom. Sed tacite reuocata erat a Burm. vulgata lectio *Mnestheo*. 185 *scopulosque p.* Menag. pr. *scopulumque* sec. Moret., quam structuram, vt exquisitiorem, illustrat Heinsius. 186 *Nec tamen ille prior tota pr.* plerique codd. ap. Pier. ex interpolatione, cum in vulgata syllabarum similium concursus offenderet. *Ille prius* Gud. *pereuntis* duo Burm. *cateruia* Sprot. 187 *partim* iterum in Burm. edit. discessum video ab Heinsio, qui cum maiore codd. parte etiam Pierianorum legebat; *partim*, quae antiquior forma pro, *partem*. 188 *incendens* aliquot Heins., vnde ille coni. *intendens*, perperam. 189 *incumbite* Seru. ad VIII, 108, sed hoc petitum ex lib. X, 294. 190 *Hortor vos socii* Rufinian. de figg. p. 29. *forte* Menag. pr.

bis Homericis Odyss. ε, 322. 323.

183—187. *extremis duobus* vid. sup. 154 sqq. Sergestus Centauro, magna naui, Mnestheus veloci Pristi inuectus. 187. Sergesti Centaurum puta propius ad scopulum interiore, adeoque breuiore spatio (quod in re circensi sinistrum erat; vnde h. l. ad nauale certamen traductum. vid. v. 116), succedere, Pristin Mnesthei exteriore versus dextram decurrere. Cum tamen Pristis remigio valeret, Centaurum illa est assequuta, ita vt anteriore nauis parte Centaurum aequaret, et tantum non aequo cum illo cursu ferretur; inde etiam cursu Centaurum antevertere Sergestus in animum induxit.

188—197. Factam orationem pulcherrimam ad Homeri imitationem, vbi Antilochus equos suos increpat, Iliad. ψ, 402 sqq., omnes obseruarunt intpp. *insurgite remis* v. III, 560. Ex eodem profecerat Apollon. II, 588 sqq. *socii* nauales, qui iidem heroicis temporibus remiges sunt et milites, *Hectorei* simpl. Troiani, *sorte suprema Troiae*, excidio; haud dubie.

191. sunt

Delegi comites; nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Gaetulis Syrtibus vsi,
Ionioque mari, Maleaeque sequacibus vndis.
Non iam prima peto Mnestheus, neque vincere certo;
Quamquam o! sed superent, quibus hoc, Neptune, dedisti;
Extremos pudeat rediisse: hoc vincite, ciues,
Et prohibete nefas. Olli certamine summo
Procumbunt: vastis tremit ictibus aerea puppis,
Subtrahiturque solum; tum creber anhelitus artus
Aridaque ora quatit; sudor fluit vndique riuis.
Adtulit ipse viris optatum casus honorem.

Namque

191 *Diligi* Hugen. *vestras* Pacholt. *promittite* Dorvill. *promit-te*, *promittere* Goth. alt. et tert. 192 *animas* Zulich. 194 *Non iam* Heins., ex scriptis. Vulgo *Non tam*. 195 *Quemquam*, sed interpolate, aliquot Pier.; et *Quamquam vtinam* Dorvill., et hoc ex interpretatione. *Q. ah* Goth. tert. *sed vincant* sec. Menot. *si superant* alter Hamb. *quibus haec* Ven. 196 *Extremas* alter Hamb. *Ita* vt Leid., vnde Heins. malebat *o vincite*. Sed *hoc*, hactenus saltem. 197 *tert. primo* Mentalb. a m. pr. 198 *gemit* vel *fremit* tentabat doct. Schraderus. *aurea* Medic. a m. pr. *puppes* Romanus: vt olim scribi mos erat. cf. Pier. *classis* Bigot. 200 *ossa* Leid. vn. *sudor ruit* duo, sed vide Burm. *ruit v. membris* Dorvill. 201 *optatur* Wall.

191. *nunc illas*. similis adhortatio Patrocli ad Aiaces facta Iliad. π, 556 sq. *Syrtibus*, v. sup. I, 111. *Gaetulis* sup. V, 51. *Ionio in mari*, cum ex Creta soluissent sup. III, 192 sqq. 211 sq., tum etiam Maleae in extrema Laconica promontorium, etsi paullo latiore flexu, circumuecti sunt. *sequacibus vndis*, dum fluctus fluctum vrget, quoniam in hac plaga paullo tumidius mare est: Κύματά τε τροφόεντα, πελώρια, ἶσα ὄρεσσιν, vt Odyss. γ, 290. Alioqui aliis in locis, etiam ista bona rei imago, si fluctus carina et remis impulsi, sulco facto, iterum concitate coeunt, et in puppim irruunt. *Quamquam o*, vtinam vincerem! 196. *rediisse*, ornate pro esse, et *nefas* magna cum vi, pro opprobrio, vt et Seru. notauit. 198—200. cf. Iliad. ψ, 417 sq. *Procumbunt*, quod alias, incumbunt. *solum* h. l. mare. *Subtrahitur*: vide v. 142. 143. 199. 200. verba ex Iliad. π, 109. 110, sed ornatius. *ora* int. fauces. 201—206. Multum *ἐναργείας*

Namque, furens animi, dum proram ad saxa suburguet
Interior, spatioque subit Sergestus iniquo;
Infelix saxis in procurrentibus haesit.
Concussae cautes, et acuto in murice remi
Obnixi crepuere, inlisaque prora pependit.
Consurgunt nautae, et magno clamore morantur;
Ferratasque trudes et acuta cuspide contos
Expediunt, fractosque legunt in gurgite remos.
At laetus Mnestheus, successuque acrior ipso,
Agmine remorum celeri, ventisque vocatis,
Prona petit maria, et pelago decurrit aperto.
Qualis spelunca subito conmota columba,
Cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,

Fertur

202 *furens animis* aliquot Pier. Sic inf. lib. VIII, 228. Sed *animi* codd. agnoscunt et Arusian. Mess. et sermonis elegantia. *animo* Gud. a m. pr. *dum prora ad s. suburguet Interior* legerat Pompon. Sab. h. e. suburguet se, suburguetur, impellitur. Quod doctius dictum est: *perurget* sec. Rottend. et a pr. m. Erf. 204 *procumbentibus* Leid. et Goth. sec., vt inf. XI, 624 variatum; nec displicet Burmanno. Mihi tamen paullo coactius et temere a librario erratum esse videtur. 205 *in* abest a Zulich. Goth. sec. et Erf. 208 *trudes* Heins. sec. suos et Pierianos; Sunt *trudes* conti acuta cuspide, a trudendo, etsi sic syllaba longa in breuem abierit necesse est. At *sudes* seruat Medic. Hamb. sec. et a m. sec. Montalb. 210 *Et* Medic. a m. pr. *Aut* alter Hamb. *illo* Leid. et alter Goth. 214 *in* deest alteri Hamb. *in gurgite* a m. sec. Zulich.

γέρας in h. l. *honorem*, victoriam, vt anteuerterent Centaurum. *interior* v. ad v. 187 spatio angusto. cf. Stat. Theb. VI, 440 seq. *murex*, Servius: *saxi acumen eminens per tranquillitatem* (hoc ex v. 127). *illisa pependit* pro vulgari *illisa* est; sed suauius, quod sublimis et suspensa nutauit, librauit sese. cf. inf. X, 303, 304. Sumsit ab Virgilio haec eadem Silius XVII, 281 sqq. 207—210. *morantur*, haerent; quippe dum nauem retro agunt; opp. v. 210—213. *trudes*, contos. v. Var. Lect. *agmine remorum*, ornate, totis remis. 211. *ventis vocatis*, expansis velis, v. sup. III, 253. *prona maria*, in quibus cursus pronus ac celer sine impedimento fit; idem *apertum pelagus*.

213—217. κοίλην εἰσέπτατο πέτρην Χηραμόν, Iliad. Φ, 494. 495 expressisse putatur; At quanto ornatius! *domus et dulces nidi*

Fertur in arua volans, plausumque exterrita pennis
Dat tecto ingentem: mox aere lapsa quieto
Radit iter liquidum, celeris neque commouet alas:
Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat vltima Pristis
Aequora, sic illam fert impetus ipse volantem.
Et primum in scopulo luctantem deserit alto
Sergestum breuibusque vadis, frustraque vocantem
Auxilia, et fractis discentem currere remis.
Inde Gyan ipsamque ingenti mole Chimaeram
Consequitur; cedit, quoniam spoliata magistro est.
Solus iamque ipso superest in fine Cloanthus:

Quem

215 *pulsumque* ed. Commel. *pinnis* Rom. Medic. et Gud. 216 *Dat tergo* aliquot Pier. Vulgatam habet Non. et Schol. Statii ap. Burm. 217 Io. Schrader. in schedis coni. *Carpit*; nam *radere* inferre vicinitatem; sic iam Barth. ad Stat. Achill. II, 3 monuisse. Non meminerant etiam mare remis, aerem alis radi, vetri, verti. *liquidum et* e Rom. *nec* Doruill. 219 *volantem* Montalb. *ire volentem* Sprot. Elegantem vsum verbi illustrat Heins. ch. k. cf. ad II Georg. 41. Nec hoc tamen loco alienum *volare*. 220 *At* et *Ac* variat scriptura in Pier. et Heins. *in* abest a Medic. 221 *et frustra* multi ap. Burm. vitiose. 222 *Auxilium* Bigot. *incurrere* Gud. a m. pr. 224 *cedunt* Sprot. a m. sec. *est* deest Wall. 225 *namque* Doruill. *super ipsa est* Franc.

uidi — et *tectum*. *exterrita tecto dat pennis plausum ingentem*, cum inde volatu abire parat. Bene Pompon. Sab. „cum incipit volare columba, dat ingentem strepitum; inde ita quieta volat, vt non videatur mouere alas.„ *iter liquidum*, aerem, *radit*, vt ἀκύνει, et ἀκίμων v. c. ap. Aeschyl. Prom. v. 394. cf. Valken. ad Eurip. Phoen. p. 471. Vulgarius *secare*; nisi alterum illud eam vim habet, vt quasi aeris aliqua superficie leniter tantum perstricta incessum denotet. Columbarum motu placido et leni, alis expansis, sed sine agitatione, Homerus dearum incessum declarari posse putauit Iliad. ε, 778. At his aequabilem et liberum et tranquillum cursum per apertum mare egregie repraesentat. Accipitrem, κίρκον, pro columba in simili exemplo laudauit Apollon. II, 932 — 935.

218 — 228. *vltima aequora* circa metam. *breuibus vadis*, v. I, III. 112, vbi *breuia et syrtes*. Mox *discentem* est experientem, conantem. 224. *cedit* h. e. praeteriri se sinit Chimaera. *in fine*, totius cursus

Quem petit, et summis adnixus viribus vrguet.
Tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentem
Instigant studiis, resonatque fragoribus aether.
Hi, proprium decus et partum, indignantur, honorem
Ni teneant; vitamque volunt pro laude pacisci.
Hos successus alit; possunt, quia posse videntur.
Et fors aequatis cepissent praemia rostris;
Ni, palmas ponto tendens vtrasque, Cloanthus

Fudissetque

226 *petat* alter Hamb. 227 *cunctisque* Goth. tert. cum alt. Mentel. 228 *resonatque fragoribus.* Ita Heins. cum praestantiore quoque. Vulgo *clamoribus*, nonnulli sublato *que*. Voss. *clangoribus*. 231 *agit*) pr. Hamb. *quia possunt*, *p.* Sprot. *possunt quae p.* alter Hamb. *videtur* Medic. a m. pr. 233 *ponto palmas* duo Burm.

sus int. sub reditum ad littus. cf. inf. v. 327. 328. 228. *studiis* h. l. proprie, vt in consessu ludorum circensium de fauore spectantium. cf. Iliad. Ψ, v. 448 sqq. et 767. 768. Silius XVI, 319—332. *fragoribus* h. l. pro clamore et plausu.

229—231. *proprium decus* h. l. vt alias, pro parta iam et parata victoria. *indignantur, ni teneant*; doctior forma, quam, *si non tenere, sibi eripi*. Sic δ. ἃ μή. *pacisci* exquisite pro, reddere, impendere; ex vulgariore formula: redimere famam sempiternam morte. Sic *emere* inf. IX, 206. Imitatus Stat. I Theb. 319 *hoc aeuum cupiat pro luce pacisci*. Locus a Burm. iam laudatus. 231. *possunt, quia posse videntur* ad fiduciam certantium referre malim: efficiunt id, quod facere student, seu in eo sunt, vt id efficiant; quoniam sibi videntur id efficere posse. Multa argutantur Intpp. inprimis Trappius. Est hoc idem, sed male intellectum, quod nostrae aetatis ingenia πάνδεινα et πάντολμα prae se ferebant: nihil esse quod non valeas, modo velis valere.

232—243. Lineas ap. Hom. ductas vide l. c. Iliad. Ψ, 769 sq., vbi Vlysses in cursus certamine similiter vota facit. *palmas vtrasque* antique, inquit Seru., quem vide, pro *palmam vtramque*. *diuos in vota vocare* vi sua et sensu idem esse debet ac *deos votis vocare* h. e. inuocare: quod aliquoties apud Virgilium et eius imitatione apud Silium et Senecam Tragicum occurrit; sed dictum exquisite, vt *in partem praedamque vocare* IX, 242, et ap. Ouid. Fast. V,

Fudissetque preces, diuosque in vota vocasset:
Di, quibus imperium est pelagi, quorum aequora curro,
Vobis laetus ego hoc candentem in litore taurum
Constituam ante aras, voti reus, extaque salsos
Porriciam in fluctus, et vina liquentia fundam.
Dixit, eumque imis sub fluctibus audiit omnis
Nereidum Phorcique chorus Panopeaque virgo:
Et

234 *Effunditque p.* sec. Rottend. 235 *imperium est p.* cum Medic. et aliis Heins. Alii cum Rom. *pelagi est.* In aliis *est* plane abest, quod Pier. recte sequebatur. *aequore* Rom. aliquot Pier. et Burm., quod ieiunum esset. *aequora curas* laudat Burm. e Medic., sed in hoc nihil varietatis. 236 *hoc* ex vno Medic. Pierius laudauit; abest tantum ab duobus Heinsianis. *in* deest Rom. Goth. sec. 237 *votis* Montalb. 238 *Porriciam* defendit Macrob. III Sat. 2, qui locus est classicus de hoc sacrorum verbo; etsi in nonnullis argutatur, vt et Seru. h. l. Omnes tamen codd. Pier. et Heins. et al. *Proiiciam* vel *Proiciam*, nisi quod in Medic., a m. sec. emendatum, *Poriciam*, vt et Parrhas. At Franc. *Prociam.* Fuere quoque qui *Prosiciam* mallent. v. Guell. Etiam Vrsinus *Porriciam* in omnibus, quae viderat, bonae notae exemplaribus fuisse testatur. Benedictus (in ed. Iunt.) defendebat *proiiciam*, sic enim omnes codices habere, et Homericam imitationem esse; quam tamen equidem non memini. *liquantia* alter Hamb. et pr. Rottend. a m. pr., forte vt metro consuleretur. Sed duo fuerunt verba, alterum, *liqueo, es*, alterum, *liquo, is;* huius prior longa, illius breuis, esse debuit; fere vt in Graecis: φίλω, φιλέω. μαρτύρω, μαρτυρέω et sic porro. 239. *in fl.* Sprot. 240 *Sporcique* Rom. Vestigia graeci versus subsunt: Νηρῆες Φόρκυ τε χορὸς Πανόπειά τε κόρη; sed *Nerei* tribus syllabis dicere non poterat: at sunt Νηρεΐδες, vt Νηρηΐδες. *Panopea virgo* tres ap. Burm. cum binis Goth., nec male. conf. sup. Georg. I, 437. Caeterum vide an opportunius distinguas: *eumque i. s. f. audiit omnis N. P. chorus; Panopeaque virgo, Et pater ipse manu magna Portunus, euntem Impulit.* Sic sup. lib. I, 144 *Cymothoë, simul et Triton adnixus, acuto Detrudunt naues scopulo.*

Fast. V, 527 *iuratus vobis in verba vocatis:* Nam *votis* est idem ac vocare ad vota, ad ea, quae vouentur. Guellius laudat versum Lycophronis (v. 288) καλῶν ἐπ' εὐχαῖς ἄλλοτε Φύξιον Δία, sed ibi ἐπικαλῶν Δία est iungendum. 237. *voti reus*, vti Ecl. V, 80 *damnari votis*, quoniam *vota deberi*, *solui*, dicuntur. *porricere* voc. sacrorum proprium. cf. V. L. *liquentia* ornat, vt saepe *liquidum* in *aqua*, *humor*, *fons*. 240. Et hunc versum e Graeco poeta, qui periit, latine conuersum suspicor. *Phorcum* (Φόρκος et Φόρκυς) Ponti et Terrae f. (v. Hesiod. Theog. 237.

Et pater ipse manu magna Portunus euntem
Inpulit. Illa noto citius volucrique sagitta
Ad terram fugit, et portu se condidit alto.
Tum satus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna praeconis voce Cloanthum
Declarat, viridique aduelat tempora lauro:
Muneraque

241 *Neptunus* tres ap. Burm. cum Erf., ex interpretatione. v. Not. *Portumnus* alii scribunt. Male. Sed *Portunus*, vt Neptunus; etiam Vertunus malunt quam Vertumnus. Videtur tamen altera esse antiquior, altera mollior pronuntiandi ratio. *eundem* ed. Ven. 244 *At satus* Bigot. *Anchise* alter Menag. *et cunctis* Wall. *e more* sec. Rottend.

Theog. 237. Apollod. I, 2, 6), Nerei fratrem, posuisse videtur poeta, cum omnino deus marinus esset nominandus, cui subesset deorum marinorum ac Tritonum chorus et agmen. cf. inf. 823. 824. *Numen aquis secundum* Phorcynem vocat Lucan. IX, 646. *Panopen* vel *Panopeam* (cf. I Georg. 437), vnam ex Nereidibus (Hesiod. Theog. 250), sigillatim posuit, forte tamquam ex praecipuis vnam, vt sup. I, 144 *Cymothoen*. *Portunum* bene memorat, tamquam poeta Romanus, qui Graecis est Palaemon, olim Melicerta. cf. Georg. I, 437. v. Hygin. f. 2. Ouid. Fast. VI, 547. Cum claue eum fuisse exhibitum legitur ap. Festum in *claudere*, et in glossa Seru. ad Georg. I, 437; dubito tamen, an *clauus* potius in eius manu fuerit. Cum h. l. *Portunus pater* dictus sit, Palaemon autem puer deus factus narretur, Neptunum hoc nomine designari putauit Grot. ad Martian. Capellam lib. I, p. 2 et Cerda ad h. l. *Pater* tamen commune deorum nomen, etiam qui iuuenili aetate exhiberi solent, *vt Bacchus pater*. *Impulit nauem* cf. sup. lib. I, 144. 145. Est autem Portunus inter deos σωτῆρας nautarum. v. Orph. H. 74, 6—8. *manu magna*, significanter in numine; et memorabilis effectio: *illa noto c.* Ductum autem phantasma hoc ex Argonauticis, in quibus Argo eodem more scopulorum anfractibus expeditur modo in Planctis, v. c. Apollon. IV, 930 sqq. Thetidis et Nereidum opera, modo in Symplegadibus in Ponto Euxino ap. Apollon. II, 598 Mineruae manu. Tandem, *portu se condidit alto*, ornate pro, intrauit.

244—248. *ex more*, certe ludorum gymnicorum. *aduelat*, vt exquisitior esset oratio pro *velat*. ἐπικαλύπτα-

dat

Muneraque in nauis ternos optare iuuencos
Vinaque, et argenti magnum dat ferre talentum.
Ipsis praecipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura Maeandro duplici Meliboea cucurrit;
Intextusque

247 *ternosque* ed. Ven. *optare* cum Medic. Rom. aliisque optimis suis et Pierianis Heinsius legi maluit; maluerat idem Benedictus. Vulgo (et sic vnus Goth.) *aptare*. cf. sup. ad lib. I, 552. Schrader. coni. *portare*. 249 *praecipue* Colot. et pr. Hamb. cum Medic. *auctoribus* Sprot. *victoribus* duo Burm., et *vctoribus*, erasa *d*, Exc. Burm. Omnia temere. 251 *Purpurea* Doruill. *Mileboea* duo ap. Burm. *Melibea currit* Hugen.

dat optare conf. sup. I, 425, III, 109, vt eligant ac diuidant inter naues. *magnum talentum*, non comparatiue, quoniam maius et minus talentum fuit; nam hoc et serius et subtilius quam pro poeta; sed per se, quod multas minas intra se continet; vt *magnus annus*, *mensis* etc.

249—257. *Victor* primo loco Cloanthus; at v. 258 altero loco, Mnestheus, et v. 266 tertio, Gyas. Vestis auro intexta; vt VIII, 167; igitur figurae aureae erant; praetexta (περιπόρφυρος) limbo purpureo duplici; *falbalam* dices, sed intextam; quem, quandoquidem cinctu et ipso amictu rugatur vestis et alia parte defluit, alia adtollitur, ornatissime descripsit. *Maeander* enim *flexuosa et in se remeabilis purpura in modum Maeandri*, ait Seru., fluuii, qui inter Cariam et Lydiam defluit, notissimi tum flexibus suis, tum poetarum in eo ornando arte. Vide Ouid. Met. VIII, 162 sqq. et al. Confer Chandler. *Antiqq. Ionicas* c. 3. Virgilii exemplo Maeandrum etiam alii poetae ad texturam transtulere. cf. Cerda et Vrsin. Etrusco sigillo rem illustrat Bonarrotius (*Osservaz. sopra alc. Medagl.* p. 93). *Meliboea purpura*, Meliboeensis, si, quod verisimile est, Virgilio ex Lucretio II, 499 in animum venit: *Meliboeaque fulgens Purpura Thessalico concharum tincta colore*, ab alia, quam Thessaliae vrbe (v. Liu. XLIV, 13) appellata ipsi videri vix potuit. Ad insulam tamen Meliboeam, in Orontis, Syriae fluuii, ostiis sitam, purpurae huius laudem referre maluit Voss. ad Melam II, 3 a Burm. laudatus, quoniam scilicet in illo littore muricum frequentia aliunde nota est; nam in caeteris arguatur Vossius. Imitationem Statii (Theb. VI, 540. 541 sq.)

Intextusque puer frondoſa regius Ida
Velocis iaculo ceruos curſuque fatigat
Acer, anhelanti ſimilis, quem praepes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Iouis armiger vncis.
Longaeui palmas nequidquam ad ſidera tendunt
Cuſtodes: ſaeuitque canum latratus in auras.
At qui deinde locum tenuit virtute ſecundum,
Laeuibus

253 *Velati* Witt. *iugulo* alter Hamb., qui et *curſusque*. 254 Non indocta eſt P. Burmanni Secundi emendatio *ab alto*. Nam offendit *Ida* bis in fine verſus poſitum. Vide ad Anthol. Lat. poet. pag. 272. Schrader. Emendatt. pag. 154 coni. *ab aethra:* Valer. Fl. I, 156 *Talis contanti laeuum Iouis armiger aethra Aduenit*. Inf. XII, 247 *volans rubra fuluus Iouis ales in aethra*. add. Claudian. b. Gild. 467 ſqq. Receptum hoc video a Brunckio. Praefero equidem *ab alto:* inf. XI, 721 *Quam facile accipiter ſaxo ſacer ales ab alto Conſequitur pennis ſublimem in nube columbam*. Cum itaque euidentis veritatis nota neutri emendationi inſit, non ſane conſultum eſt in contextum alterutram inferre; facere enim hoc non licet, niſi vbi, aut ſic aut nullo alio modo, auctorem ſcribere potuiſſe, in confeſſo ſit. 256 *tollunt* Sprot. et alter Hamb. cum Goth. ſec. perpetua variat. 257 *ad auras* duo Burm., vt alibi quoque.

ſq.) agnoſcit Pompon. Sab. *occurrit*, vt Iliad. ζ, 320 περὶ δὲ χρύσεος θέε πόρκης. cf. Guell. 252 ſq. Non alienum texturae argumentum, cum Ganymedes ad Aeneae genus ſpectaret (cf. Winckelm. *de imitat. Graecc. opp.* p. 169 et 188). *armiger Iouis praepes* iungendum, ſuppleto, ſi placet, *ales;* de aquila (ex noſtro hoc adoptauit Valer. Fl. I, 156. II, 414); aut *quem praepes rapuit*, velociter. *tendunt palmas*, non mirantes, vt Heinſ. ac Burm. cum Seru. contendebant, etſi nemo neget eſſe etiam mirantium eum geſtum, ſed grauiter ferentes ac deorum fidem implorantes, vt et res poſtulat et Hymn. in Vener. 208, vbi copioſe de Trois patris luctu agitur. Expreſſit locum Statius Theb. I, 548 ſq. Nec tamen aquilam Homerus meminit, nec ibi, nec Iliad. υ, 233—235 et ε, 266. 267. *cuſtodes* v. inf. ad 546. *ſaeuit latratus in auras*, ornate; ſic tamen iam antea Varius ap. Macrob. VI Sat. 2 (p. 380 *Ed. Lond.* 1694). Locum etiam Guellius laudat. cf. Excurſ. IV.

258—265. Altero loco victor Mneſtheus. Lorica pro praemio etiam in ludis Achillis occurrit l. c. Iliad. ψ, 560, vt et lebes v. 613, quem reſpexit

Laeuibus huic hamis consertam auroque trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse
Victor apud rapidum Simoenta sub Ilio alto,
Donat habere viro, decus et tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
Multiplicem, connixi humeris: indutus at olim
Demoleos cursu palantis Troas agebat.
Tertia dona facit geminos ex aere lebetas;
Cymbiaque

259 Versus idem sup. III, 467. *hinc* Franc. 260 *detraxerit* Gud. 261 παρ' ὄχθῃσιν Σιμόεντος. *Simoonta*, *Simounta* aberrant. *alta* tres Heins., non ineleganter. v. Heins. ad Ouid. Epist. I, 48. *sub Ilion alto* quatuor ap. Burm. *sub Ilion altum* Wall. *sub Ilion altum* Parrhas. *sub Ilion alta* Goth. sec. Sed vulgatam Grammaticorum auctoritate firmauit Heinsius. 263 *Mox illam* Hamb. alter. *Phygeus*, *Flegeus*. *Sagiris*, *Sacaris* aberrant. Sed est Φηγεὺς, Σάγαρις. 265 *Demoleos* Burmann. praetulit codicum et Quinctiliani auctoritate, grati soni caussa; vulgo *Demoleus*. *pallentes* Oudart. cum Goth. sec. 266 *lebetes* duo Burm.

respexit noster. *hamis e. a. trilicem* v. sup. ad lib. III, 467; est ἀλυσιδωτὸς triplici annulorum serie. Demolei illam spolium facit more ornandi et commendandi Homerico, quem in Homeri lectione saepissime obseruabis; in lorica quidem ipsa Iliad. ο, 529 sqq. Caeterum apud Homerum Demoleon quidem est Antenoris filius Iliad. υ, 395. Hoc tamen loco factum est nomen Achiui Δημόλεως. 262. *decus et tutamen*, versu Apollonii lib. II, 1076 illustrat Doruill., sed Virgilius Homericum expressit l. c. δηΐων ἀνδρῶν ἀλκτήρ. *in armis*, vel inter pugnam, vel eius armati: αὐτοῦ ἐν ὅπλοις ὄντος. Sed illud praestat. *donat habere*, δῶκεν ἄγειν l. c. Iliad. ψ, 612, 613. 264. *multiplicem*, quod multis annulorum nexibus pondus magnum habebat. In verbis: *Vix illam — indutus at olim*, color ductus ex Homero, Iliad. ε, 303, 304. In memoriam autem reuocandum, heroibus et omnino priscis hominibus tribui molem corporis, robur ac vires, vltra communem hominum sortem; bene itaque h. l. duorum e vulgo hominum vires longe superabat vnus Demoleos. Sic facile tollitur difficultas apud Ouwens V. C. N. H. lib. I, c. 4. *palantes agebat* est Homericum κλονέων ὀρινομένας.

266. Gyas tertio loco praemium tulit. *aspera signis*

Cymbiaque argento perfecta atque aspera signis.
Iamque adeo donati omnes, opibusque superbi,
Puniceis ibant euincti tempora taeniis:
Quum saeuo e scopulo multa vix arte reuolsus,
Amissis remis, atque ordine debilis vno,
Inrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
Qualis saepe viae deprensus in aggere serpens,
Aerea

269 *et vincti* Hamb. pr. *euinctis* Gud. *tenis* plerique Pier. et tres Goth., hinc *tegnis, temis, thenis, thenitis* aberratum. In Zulich. superscr. *galeis*. Vratisl. *ramis*. Hugen. *remis*, et a m. sec. *ramis*. vnus Pierii *vittis*, omnia ex interpolatione. 270 *e* abest ab aliquot Burm. *ex sc.* Rom. et Witt. *reuulsam* Rom. et Oblongus Pierii et duo Burm., sed alienum hoc; nam sequitur, *debilis*. 272 *inrisam* iam Pierius e codd. induxit in contextum. Alii, *illisam* vel *inlisam* ex v. 206, quam lectionem etiam Pompon. Sab. interpretatur. *habebat* Menag. Sed *inrisam* et *agebat* codd. et Donatus ad Terent. Andr. IV, 2 agnoscunt. vid. Burm. 273 *saepe* Heinsium a *saepes* duxisse Burmannus narrat. *saepe* frequens poetis est in comparatione: et Gr. poetis πολλά. *depressus* multi etiam hic, vt semper alias. *ab aggere* Seru. ap. Burm.

nis (etiam inf. IX, 263, et hinc Ouidius, Silius aliique), anaglypha, vt bene Seruius exponit, figuris eminentibus caelata. Nota res; et praeiuerunt Graeci. Eo refer Arat. Phaenom. 276 τὰ δέ οἱ (sc. Cygno sideri) πτερὰ τετρήχυνται Ἀστράσιν. ita restituendus locus ex Schol.

268—272. Ornati versus 268. 269. *puniceis taeniis*, atqui v. 110 *virides coronae?* et inf. 494 *viridi Mnestheus euinctus oliua*. At erant frondes punicea taenia religatae; bene Seru. *significat lemniscatas coronas, quae sunt de frondibus et discoloribus fasciis*. cf. Cerdam, qui inter alia recte laudat Theocr. Idyll. II, 121. 122. Plin. XXI, 3. *ordine debilis vno* proprie esset vno remorum ordine e ternis sup. v. 119. 120; sed, quod res docet, et cf. v. 205, *ordo* h. l. latius de latere dictum est, et naue scopulo admota ab vno latere omnino remi detersi fuerant. cf. sup. ad lib. I, 104. 105. Cur Sergestum tali dedecore affecerit poeta, frustra, puto, quaeritur: vnum saltem ex omnibus extremum esse necesse erat. De Catilina cogitat Cerda, qui e gente Sergia erat.

273—279. Ornatus locus, in quo poeta profecisse videtur e Lucretio III, 657. 663. Eadem comparatio a Quinto

Aerea quem obliquum rota transiit; aut grauis ictu
Seminecem liquit saxo lacerumque viator;
Nequidquam longos fugiens dat corpore tortus,
Parte ferox, ardensque oculis, et sibila colla
Arduus adtollens; pars volnere clauda retentat
Nexantem nodis, seque in sua membra plicantem.

Tali

274 *Aenea* duo cum Seruio ap. Burm. *transit* Sprot. *transiit rota* Doruill. 275 *saxi*, vt ab *ictu* pendeat, pr. Moret. *linquit* duo Burm. *saxo liquit* Wall. 276 *N. fugiens longos dat pectore* Goth. tert. *dat c. tractus* Oudart. 277 *pars sibila* Rom., male. *collo* ex *collum* Rottend. tert. 278 *Arduos* Rom. v. Pier. *v. tarda* Ven. *vulnera clausa* Gud. a m. pr. *retorquet* pr. Hamb. 279 *Nexantem nodos* vulgg. edd. habent, pars codd. Pier. et recentiores Venetus Heinsii et Doruill., haud dubie ab indocto interpolatore. *Nixantem nodis* verbo Lucretiano alii iique veterrimi Medic. a m. pr. (nam emendatum in *nitentem*: et hoc interpretatur Pompon. Sab., quem vide) Gud. e simili exemplo descriptus, et Mentel. pr. cum parte codd. Pier., inter quos Romanus fuisse videtur, vt sit quasi subnixus nodis suis serpens: sic erit eadem exquisitior ratio, quam deprehendimus v. c. in illo: *mentum crinemque Maeonia mitra subnixus* IV, 216. 217, vbi idem, qui *subnexus* est, doctius dicitur *subnixus*. Tandem legitur: *Nexantem nodis* h. e. n. se in nodos, docte et rei conuenienter, sed in paucissimis libris; Mediceum suum laudat Pierius. Heinsius tantum de *nodis* affirmat, de altero silet; sed firmant lectionem Grammatici, Priscianus et Eutyches. Itaque relinquamus lectionem, quae et ipsa poeta digna est; teneamusque illud: quoties nihil potest ita definiri, vt in alterutram partem probabilitas maior in sensus incurrat, nec mutandae lectioni vulgatae locum et caussam, nec mutationis fructum et vtilitatem esse; contra vero lectoribus, inprimis elegantioribus, qui criticam subtilitatem non curant, molestias creari; inprimis si tibi constare, et in paribus caussis parem rationem sequi velis: tum enim innumera erunt mutanda, cum modo casus, modo genius sermonis, inprimis poëtici, modo aberratio, binas trinasue lectiones suppeditet, quarum nulla aut sperni possit aut destituta sit auctoritate: quod itaque ego substituo, eodem iure mutabit alter.

Quinto Smyrnaeo ornata lib. XI, 374—376. *viae agger*, proprie editior viae pars, h. l. simpl. pro via. *grauis* est, qui grauem ictum infert; itaque melius iungitur *grauis ictu*, etsi *ictu* etiam ad *seminecem* referri potest; sed prius puto melius; et mox iungenda *saxo lacerum*. *colla arduus adtollens*, *αὐχέν' ἀναςχών* Callimachus in fragm. CCCCXXXVIII egregie a Ruhnkenio, Viro Praestantiss., restituto. *pars v. c.* pars vulnerata, obtrita ac fracta,

moratur

Tali remigio nauis se tarda mouebat:
Vela facit tamen, et velis subit ostia plenis.
Sergestum Aeneas promisso munere donat,
Seruatam ob nauem laetus sociosque reductos.
Olli serua datur, operum haud ignara Mineruae,
Cressa genus Pholoe, geminique sub vbere nati.
Hoc pius Aeneas misso certamine tendit
Gramineum

280 *se tarda* Franc. *se tarda ferebat* Gud. a m. pr. et Bigot. v. lib. III, 268. 281 Ordo verborum secundum Pier. et Heins. codd. Alii *plenis s. o. velis*. Ven. *velis subit ostia portus*, ex glossa. Iac. Bryant V. C. versum deletum malit; nam partim repugnare dicta superioribus, partim *vela velis* parum placere, partim iugulari comparationem appositam. Sane haec v. 280 iam erat absoluta; et ratio erat reddenda, qua arte vel fortuna, detersis remis, tamen in portum se recipere potuerit nauigium; factum id esse vento suborto secundo, quem velis exceperant. Videndum est,, an in his aliquid sit, quod rei nauticae haud satis conueniat. 282 *permisso* Hugen. *p. donat honore* Doruill. 283 *nauim* aliquot Pier. et pr. Moret. cum Erf., sed vid. Pier. *s. que receptos* Sprot., vt lib. I, 583. 284 *s. operum datur haut* nonnulli Pier., ex interpolatione indocta, metri caussa. 285 *Thressa* Schol. Horatii Cruqu. ad III Od. 9, quod defendit Burmannus, hactenus non male, quod Thraciae commercia cum Troianis intercessere. At in Pholoe argutatur. Enimuero ex lib. III, 131 sqq. facile memineris, Troianos in Creta insula plus quam annuum spatium exegisse, non minus igitur *Cressa* locum habet: quorsum igitur mutamus quod rationem habet? *Cresa* scribitur et h. l. more antiquo, vt alibi dictum; est tamen etiam Κρῆσσα. *sub vbera* Rom. et Gud., minus bene.

moratur ac retinet, ne possit procedere, serpentem, *lexantem nodis*, nectentem se in nodos et replicantem se in orbes. v. Var. Lect.

280—285. Quod Sergesto etsi inferiori munus dat, et quod seruam dat, ab Homero habet l. c. Iliad. ψ, 536. 537. 538 et 261. 263. Quod autem Pholoen Cretensem nominat, hoc vt poeta facit, a quo nihil facile indefinite ponendum. *ostia* h. l. portus. *promisso*, vulgare fuisset *sperato*. *operum haud i. M.* saepe ap. Hom. ἔργ' ἀδυῖαν, de lanificio et textura, vt notum.

286—290. Totum hoc cursus certamen ex Homero adumbratum l. c. Iliad. ψ, 740 sqq., sed traducti in illud alii ex reliquis agonibus. Locum spectaculi tantum non exscripsit ex nostro Statius VI Theb.

Gramineum in campum, quem collibus vndique curuis
Cingebant filuae: mediaque in valle theatri
Circus erat, quo se multis cum millibus heros
Consessu medium tulit exstructoque resedit.
Hic, qui forte velint rapido contendere cursu,
Inuitat pretiis animos, et praemia ponit.
Vndique conueniunt Teucri, mixtique Sicani;
Nisus et Euryalus primi:
Euryalus forma insignis viridique iuuenta,
Nisus amore pio pueri; quos deinde secutus
Regius egregia Priami de stirpe Diores;
Hunc Salius, simul et Patron: quorum alter Acarnan,
Alter ab Arcadio Tegeaeae sanguine gentis;

Tum

290 *Consteſſu, conceſſu, conſenſu*, aberrant nonnulli hic et inf. v. 340 et 577. *in medium* duo Burm. 291 *Huc* pr. Moret. a m. sec., et *Hac* Hugen. itidem a m. sec. *velit* ed. Ven. 292 *ponunt* Goth. pr. 293 *concurrunt* Leid. *Sĭcani* prima nunc correpta, vt et alibi; contra quam *Sīcania* I, 557. VIII, 416. III, 692. Iam monitum ad lib. I, 343. Vnde etiam apud Silium factum: — *gens Sicăna votis.* 296 *quem* Gud. a m. pr. *et quos* duo Burm. 297 *Driones* Goth. pr. 298 *altus* Rom. et Mentel. pr. a m. pr. *quorum vnus* Doruill. *Acarna* tres Burm. recentes. *Acharnia* Witt. *Acharnum* Goth. tert. 299 *ab Arcadia* multi codd., et edd., quod mireris Pierio castius visum. *Arcadio* Rom. Medic. et al. *Tegeaeae sanguine gentis* Heins. praetulit ex nonnullis Pierianis et binis suis, in quibus, *Tegeae sanguine*, quo alludunt duo alii. Manifestum fit, omissionem syllabae locum dedisse interpolationi *Tegeae de sanguine*, quae Romanum, Mediceum, et maiorem partem codicum insedit. Alias *Tegeus* vt *Nemeus*, Τέγεος, Νέμεος.

VI Theb. 255 sqq. *filuae* in collibus — qui iidem *theatrum*; vnde infra v. 340 *cavea*. *Circus* h. l. pro stadio. *se tulit et consessu exstructo resedit.* cf. supr. v. 44. *pretia* explicantur per *praemia*: res, quae pretio habentur, et nunc pro praemiis apponuntur. *animos* pro, eos.

296. In *pueri* argutantur Seruius, Pompon. Sab. et alii; *amore pio pueri* exponunt, casto, non infami. Mihi simpliciter omnis amor et amicitia pietatem continere videtur; et puer spectat ad teneram aetatem. Super nominibus *Diores*, *Salius*, *Patron* v. Excurs. III ad h. lib. Ibidem mox de *Helymo*. *Tegeaeae* v. Georg. I, 18.

Tum duo Trinacrii iuuenes, Helymus Panopesque,
Adsueti siluis, comites senioris Acestae;
Multi praeterea, quos fama obscura recondit.
Aeneas quibus in mediis sic deinde locutus:
Adcipite haec animis, laetasque aduertite mentis.
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnossia bina dabo leuato lucida ferro
Spicula caelatamque argento ferre bipennem:
Omnibus hic erit vnus honos. Tres praemia primi
Adcipient, flauaque caput nectentur oliua.
Primus equum phaleris insignem victor habeto:
Alter Amazoniam pharetram plenamque sagittis
Threiciis,

Νέμεος, adiectiua forma dictum esse posset. cf. Heins. hic et sup. I Georg. 18. Burmannus quidem ibi et ad Ouidium satis sibi non constat, et modo Tegeaeus modo Tegeeus scribit. Enimuero Τεγεαῖος, vt Νεμεαῖος, rationem et vsum habet: At Νεμέαιος nondum inueni, nec Τεγέαιος. Apud Pindar. N. 8, 27 male expressum Νεμέαιον ἄγαλμα. 300 *Helemus*, *Helenus*, *Helimus*, *Helinus* corrupte al. *Helymusque P.* Rom. Ἔλυμος. Πανόπης. 301 *Acesti* pr. Voss. v. ad lib. I, 120. *Achestes* Wall. 304 *que* abest a Wall. 306 *Gnosia* et *Cnosia* variant et hic libri. Mox pro *laeuato* Sprot. *limato*, Ven. *polito*; pr. Moret. *leugato* pro *laeuigato*, *lunato* Vratisl. Omnia ex interpretamentis. 307 *fronde* pro *ferre* Medic. a pr. m. 308 *is erit* Ven. *prima* Goth. tert. 309 *Accipiunt* Hamb. sec. *fuluaq.* est ap. Seru. ad IV, 261. De colore dubitari et *alba*, *tonsa*, *pulchra*, tentari video; sunt enim alias epitheta oliuae, vt sit *alba*, *pulla*, *viridis*, *glauca*. Scilicet sunt varia olearum genera, et mutat oliua colorem ipsa maturitate. Laudatur quoque ξανθῆς ἐλαίας καρπὸς ex Persis Aeschyli. *nectuntur* Rufinian. et Seru. ap. Burm. *nectantur* Goth. tert. *nectetur* Goth. sec. 310 *equam* Medic. a m. pr.

302 — 307. Ex Ennio comparat Macrob. VI, 1 *multei aliei aduentant, paupertas quorum obscurat Nomina*. 303. Vulgare: in quorum medio. 305. ἀγέραστος Homericum. Mox *Cnossia* (sup. III, 115. 104) *spicula* v. sup. Ecl. X, 59. Callim. in Apol. 33. Et *bipennem* argenteo manubrio, signis caelatis, h. e. ornamentis exsculptis, ornato. Mox *vnus* hic idem et communis inter omnes.

310 — 314. *Amazonia* et *Threicias*, epitheta ornantia, a praestantissimo genere, vt mos poetis. Sed *Argolica galea*, peculiare genus. conf. sup. II,

Threiciis, lato quam circumplectitur auro
Balteus, et tereti subnectit fibula gemma.
Tertius Argolica hac galea contentus abito.
Haec vbi dicta, locum capiunt, signoque repente
Conripiunt spatia audito, limenque relinquunt,
Effusi nimbo similes: simul vltima signant.
Primus abit, longeque ante omnia corpora Nisus
Emicat, et ventis et fulminis ocior alis.
Proxumus huic, longo sed proxumus interuallo,
Insequitur Salius: spatio post deinde relicto
Tertius Euryalus.
Euryalumque Helymus sequitur: quo deinde sub ipso
Ecce volat, calcemque terit iam calce Diores,

Incumbens

312 *Thraiciis*, *Traicis*, male al. est Θρήϊκιος. *qua* alter Menag. *circumplectitur*, quod Mediceus, bini Moret. et Ven. binique Goth. cum Erf. a pr. m. firmant, illustrat Heins. Maior pars et omnes Pieriani tuentur vulgg. *circumamplectitur*. 315 *accipiunt* duo Burm. *spatio* Gud. a m. pr., vt et in proletaria editione Gottingae excusa expressum video. 317 *Et fusi* Medic. *nimbi* alter Hamb. 320 *huic longe*, *sed* Wall. 321 *sp. est deinde* Goth. tert. *inde* duo Burmann. 322 Deest hemistichium Goth. tert. 323 *Euryalum sequitur Helymus* Erf., non male. *quem* Parrhas. *quod* Medic. *qui* tert. Rottend. a m. sec. Sed est: *sub quo ipso volat* h. e. eum subit, succedit. 324 *Ipse volat* ap. Diomedem Grammat.

sup. II, 389 sq. 412. Ex pharetra aptus balteus latus auratus (*balteus. lato auro*), ad cuius oram fibula gemmata (*et fibula, tereti gemma, subnectit* balteum, conf. sup. ad IV, 139): Omnia ornate, vt et v. 315—317, h. e. Curritur. cf. Iliad. ψ, 753 sqq. *limen, νύσσην*, vt ibid. v. 758. Odyss. θ, 121. *simul vltima signant*, notant, oculis animoque designant metam, vt fere Seruius; subnatum forte poetae ex illo: σήμηνε δὲ τέρμαι' Ἀχιλλεὺς Τηλόθεν; vbi is, qui ludos facit, metam sic constituisse dicitur. 319. *fulminis alae*, poetica ratione: est tamen etiam in numis fulmen alatum.

324. Expressa ex Iliad. ψ, 764. 765, ne dubita. Diores ita cursu aequat Helymum, vt vno tantum ille passu praeuertat. Itaque Diores sic instat, vt immineat eius humeris et vestigia premat, altero pede anteriore occupans eius pedem citeriorem.

Incumbens humero: spatia et si plura supersint,
Transeat elabsus prior, ambiguumue relinquat.
Iamque fere spatio extremo, fessique, sub ipsam
Finem aduentabant; leui cum sanguine Nisus
Labitur infelix: caesis vt forte iuuencis
Fusus humum viridisque super madefecerat herbas.
Hic iuuenis iam victor ouans vestigia presso

Haud

325 *humeris* pars codd., sed et singularis minus vulgaris, et alteri tantum humero imminebat. 326 *ambiguumque* Heins. consensu librorum recepit, quod et pars Pierianorum habebat; ratio tamen ac res respuit. Nam, si transiisset socium, res non ambigua iam fuisset, vter prior esset. Verius alii editi et scripti: *ambiguumue:* ductum enim est ex v. 382 Iliad. ψ, Καί νύ κεν ἢ παρέλασσ' ἢ ἀμφήριστον ἔθηκεν (sc. αὐτὸν, non πρᾶγμα, quod vulgare esset, et Virgilii imitatione refellitur; *ambiguum* sc. socium *reliquisset*). Est alter locus similis l. c. v. 526. 527, sed eius sententia minus accommodata est nostro poetae. *relinquit* Zulich. 327 *ipsam* tuentur Pier. et Heins. e codd. cf. ad lib. III, 145. *ipsum* Medic. a m. sec., tres alii et Goth. vnus. Sed ea vulgarior est ratio. 328 *leui* et *tum* aberrant. 330 *humi* duo Pier. et alii recentiores.

rem. Ita ad verbum calcem calce premit.' Etsi nec hoc necesse. Est enim dictum exquisitius pro, *pedem pede*. Aliam rationem Burm. sequitur, sed valde duram. Argutatur Ios. Scaliger. 325. 326. et, si plus spatii superesset, nec curriculi metae iamiam adpropinquarent, aut illum cursu praeuertisset, aut saltem aequasset. Hoc est *ambiguum relinquat* eum, h. e. ambigentem de cursus palma, vt cum Turnebo Cerda, vel de quo ambigerent alii. conf. Var. Lect.

327 sqq. Ad Homeri ductum l. c. 773 sqq. et 539 sqq. An dignitati epici carminis versu maxime 333 et 357. 358 satis consultum sit, quaesitum est cum alias, tum nuper iterum, a viris doctis. Saltem hoc tenendum, non ex nostro decori sensu diiudicandam rem esse; quale autem Augustei saeculi de tali re iudicium fuerit, ignoramus. Nostra quidem aetas facetias tales recte, puto, respuit. Tanto manifestior ad cuiusque sensum suauitas est in Euryali repentino consilio v. 334 sqq. *spatio extremo*, extrema stadii parte; non enim plura, quod ap. Homerum fit, spatia confecisse videntur. *Finem* exquisitius pro meta dixit. *leui sanguine* pro solo laeui propter s. 330 sanguis superfusus (vt Seru.) madefecerat humum viridesque

Haud tenuit titubata solo; sed pronus in ipso
Concidit inmundoque fimo sacroque cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam sese obposuit Salio per lubrica surgens;
Ille autem spissa iacuit reuolutus arena.
Emicat Euryalus, et munere victor amici
Prima tenet, plausuque volat fremituque secundo.
Post Helymus subit, et nunc tertia palma Diores.
Hic totum caueae consessum ingentis, et ora
Prima patrum, magnis Salius clamoribus inplet,
Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
Tutatur fauor Euryalum, lacrimaeque decorae,

Gratior

333 *crassoque* Parrh., male ex v. 469. 334 *amorum est* Witt. et sic plerique Pier. Alii *amoris*. at vid. Notam. 335 *Et sese* ap. Seru. *obiecit* Parrh. 336 *tenui iacuit* Seruius legit, et sic pr. Rottend. a m. sec. et Regius pro glossa, quam forte aliquis decori male prouidus intulerat. *resolutus* Ven. *resupinus* alter Voss. 337 *munera* alter Menag. *amico* Medic. a m. pr., quod Heins. adstruere laborat. 339 *et tunc* aliquot Burm. *subiit et t.* Parrhas. 340 *consensum* et *concessum* multi Pier. Heins. et nostri. vid. sup. v. 290.

que herbas. *vestigia titubata*, audacius, vt a poeta, pro pedibus titubantibus. 334. *amores* male modo ad turpem modo ad magnum amorem trahunt. Nihil aliud est, quam poetica ratio pro vulgari, amor sing. numero. 338. *Prima tenet*, τὰ πρῶτα, victoriam obtinet primo loco. 339. *tertia palma*, tertio loco victor, ratione poetica, quam ipsa illa exempla illustrant, quae Burmannus laudat ad h. l. et Drakenb. ad Silium XVI, 504. cf. Georg. I, 59, vbi *palmas Eliadum equarum* poeta dixit equas victrices in decursibus Olympicis. *Palma*, vt *victoria*, et saepe alia abstracta, pro victore.

340 — 347. Simile iurgium ap. Homer. Iliad. ψ, 543 sqq. *ora Prima patr.* et primo loco, ante alios, priores ordines, quibus seniores et honoratiores sedebant. *lacrimaeque decorae* pueri supplicantis, ne sibi victoriae honos eriperetur. *veniens* simpl. pro, quae est. Nam *venire* plenius voc. poetis pro esse, vt iam Heinsius notauit ad Ouid. V Fast. 648 et al. loc. ἔρχεσθαι, ἐλθεῖν, sic adeo in pedestribus scriptoribus.

Gratior et pulcro veniens in corpore virtus.
Adiuuat, et magna proclamat voce Diores,
Qui subiit palmae, frustraque ad praemia venit
Vltima, si primi Salio redduntur honores.
Tum pater Aeneas, Vestra, inquit, munera vobis
Certa manent, pueri; et palmam mouet ordine nemo:
Me liceat casus miserari insontis amici.
Sic fatus, tergum Gaetuli inmane leonis
Dat Salio, villis onerosum atque vnguibus aureis.
Hic Nisus, Si tanta, inquit, sunt praemia victis,
Et te lapsorum miseret: quae munera Niso
Digna dabis? primam merui qui laude coronam;

Ni

344 Plerique codd. post *virtus Adiuuat* distinguunt, quomodo et Nonius agnoscit; sed male. vid. Heins. *Gratior est* Seneca Ep. 66 et passim alii, vt sententiae locum teneat. *G. et populo v.* Witt. *veniens e. c.* Seneca l. c., et sic passim versus laudatur. *pectore* Bigot. Exc. Burm. et a m. pr. Erf. 346 *palmae subiit* Doruill. *pugnare subiit* Parrhas. 347 *redduntur* Heins. praetulit, ex codicum parte, et ex Pierii emendationibus. Vulgo *reddantur*, quod tamen et Romanus et Medic. habent, nam in hoc *u* a recenti manu superscriptum. Nil refert; hoc tamen malim: nam epica dignitas respuit illos subiunctiuos. 348 *Cum* pr. Moret. *pius A.* Ven. et Goth. pr. 349 *Certa mouent* Wall. *p. vouet* tert. Rottend. a m. pr. 350 *Mi* Goth. pr. *casus* Heins. reuocauit, cum nullus codex *casum*, quod vulgg. edd. obsidet et vulgarius est, exhibeat, si primum ex Gothanis excipias cum Doruill. *miserert* etiam nonnulli; inter quos Rom. Omnino *casus miserari* plenius sonat. 354 *quae praemia* Medic. Moret. sec. et Colot., ex versu antec. 355 *meruit* duo ap. Burm., perpetuo fere lapsu in simili verborum positu.

scriptoribus. Veteres Grammatici *veniens* h. l. prouenienś, nascens, interpretabantur, vt I. Georg. 54 *Hic segetes, illic veniunt felicius vuae*. 345. Adiuuat Euryalum eiusque caussam, et clamat D., qui in victoriae tertium nunc locum successerat, et, si—iterum ea excidisset.

348—361. Delectat mite Aeneae ingenium, vel Euryali respectu. Praeiuerat tamen et hic Homerus Iliad. ψ, 558 sqq. 349. ad verba cf. sup. I, 257. 258. 349. *palmam*, debitum cuique ordine suo praemium. Obserua etiam copiam dictionis: *munera*, *praemia*, *palma*, *corona*,

Ni me, quae Salium, fortuna inimica tulisset.
Et simul his dictis faciem ostentabat, et vdo
Turpia membra fimo. Risit pater optimus olli,
Et clipeum efferri iussit, Didymaonis artes,
Neptuni sacro Danais de poste refixum.
Hoc iuuenem egregium praestanti munere donat.
Post, vbi confecti cursus, et dona peregit:
Nunc, si cui virtus, animusque in pectore praesens,
Adsit, et euinctis adtollat brachia palmis.

Sic

356 *et S.* nonnullae edd. et codd. 357 *ostendebat* nonnulli ap. Burm. et Goth. sec. *monstrabat* Moret. sec. 358 *illi* Medic. a m. pr. Quodnam aurium iudicium in hoc sequutus sit, vel post Quinctil. locum VIII, 3. 25, nos latet. 359 *offerri* aliquot Pier. et duo Burm. *afferri* ed. Geneu. *ferri* Leid., perperam. *Didamonis*, *Didamaonis*, *Didiomouis*, et apud Pier. *Didumaeonis*, apud Benedictum Pal. *Didymaeonis*, corruptelae; nam est Διδυμάονος. *arte* tres Burm. *artem* Romanus, et ap. Burm. Doruill., sed exquisitius plurali numero *artes:* h. e. opus. 363 *Huc, si* cod. Ge. Fabric. *animisque* Sprot. Post *praesens* interpungendum ex Burmanni quoque sententia. Si tamen iungas: *praesens Adsit*, nec id importune fieri videtur, ieiune tamen.

rona, honores, dona, promissa. 356. *Ni me—fortuna tulisset,* me a primo praemio abstulisset, abduxisset, exquisitius, quam vulgare: ni f. mihi eripuisset praemium pro *laude* h. e. virtute in cursu. v. 357 v. ad v. 317. cf. Iliad. ψ, 551. 781. 359. clipeus ab artifice, qui fecit, commendatur (cf. III Ecl. 37), et a loco, quo fuerat suspensus, in Neptuni templo pro donario, et quod e manubiis erat. Seruius: *Danais*, a *Danais; et intelligimus hoc ad Aeneam transisse per Helenum* (sup. III, 465 sqq.). Nil refert: sed et Aeneas ex templo aliquo Graecorum inter praedam auferre potuit, vt color sit similis ac lib. III, 286—288.

362 sqq. Etiam ap. Homerum πυγμαχίη fit Iliad. ψ, 651—699. Certauit cum poetarum patre Virgilius fere in singulis, vt comparando facile intelligent, quibus haec cognoscere habitum est, modo varietate modo ornatu. Omnino placuisse sibi videtur poeta in hoc loco, etiam ab Apollonio lib. III pr. et Theocrit. Idyll. XXII tractato. Virgilium vnice sequitur Statius Theb. VI, 249 sqq. Poetae studium in oratione varianda cognosce etiam in illo,

Sic ait, et geminum pugnae proponit honorem:
Victori velatum auro vittisque iuuencum;
Ensem, atque insignem galeam, solatia victo.
Nec mora; continuo vastis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virum se murmure tollit:
Solus qui Paridem solitus contendere contra;
Idemque ad tumulum, quo maxumus occubat Hector,
Victorem

365 *praeponit* aliquot ap. Burm., male. 368 *cum* erasum in Dorvill. *affert* Hugen. *offert* Oudart. Vide modo v. 359. 369 *se munere t.* bini Goth. 370 *extendere* Montalb. 371 *accubat* Parrh. et aliquot Pier.. *occubat* h. l. pro cubat, iacet.

so, quod dicere noluit *confecti cursus et dona peracta*. *animus praesens* proprie in discrimine, qui sine perturbatione, quomodo periculo occurrat, aut hostem sustineat, videt. Debet igitur mox omnino dictus esse pro fortis, vt h. l. cf. Var. L. adsit is et cestu pugnet: at quam ornate! *euinctis palmis*, cestu, *attollat*, vt ἀείρειν voc. propr. hac in re. *honorem* v. modo ad v. 349. *velatum*, ornatum (cf. sup. ad v. 72), *auro vittisque*, seu vitta lamellis aureis distincta; seu vt cornua aurata sint; vittis ceruici impositis, ritu religioso, etiam in monumentis obuio, vt in arcu Titi. cf. Seru. et inf. IX, 627.

368—377. Homer. l. c. 664 sq. 370. Paris, vulgo pro imbelli, ignauo et mulieroso homine haberi solitus, nec apud Homerum omni virtute caret, vt Iliad. γ in certamine cum Menelao, ν, 765 sqq. λ, 580 et al., a poetis tamen post Homerum multo maiore virtute insignitus fuisse videtur, vt ex Hygino intelligas fab. 91, et fab. 273 pag. 322, vbi omnes vicit, quotquot in ludis funebribus pugnabant; itaque etiam pugilatu excellere potuit in poetis deperditis. 371. Ludi funebres in Hectoris honorem habiti, num ab iisdem poetis memorati fuerint, an Virgilii ingenio debeantur, non habeo dicere. Probabile tamen fit, e Cyclicis poetis et hos petitos esse. At Buten suauiter ab Amyco e Bebrycum gente deduxit, qui Pollucem prouocauerat, cum is cum Argonautis ad Bithyniae littus accessisset. v. Apollon. l. c. Dares et Entellus etiam epigrammate ornantur Antholog. gr. lib. V, pag. 526.

v. 373.

Victorem Buten inmani corpore, qui ſe
Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
Perculit, et fulua moribundum extendit arena.
Talis prima Dares caput altum in proelia tollit,
Oſtenditque humeros latos, alternaque iactat
Brachia protendens, et verberat ictibus auras.
Quaeritur huic alius: nec quisquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibusque inducere ceſtus.
Ergo alacris, cunctosque putans excedere palma,
Aeneae ſtetit ante pedes; nec plura moratus,
Tum laeua taurum cornu tenet, atque ita fatur:
Nate dea, ſi nemo audet ſe credere pugnae,
Quae finis ſtandi? quo me decet vsque teneri?

Ducere

372 *Butem* tres Burm., et vnus *Butam*, Hamb. ſec. *i. qui a ſeſe.* 374 *Percutit* vnus Pier., qui eſt Romanus. *Pertulit* duo, vitioſe vt ſaepe. 375 *in praemia* Vratisl. 377 *praetendens* duo Burm., vnus *portendens*: 378 *hinc* tres Burm., *hic* Medic. a m. pr. *agmine toto* pr. Rottend. 379 *que* abeſt a binis Burm. *ve* Zulich. *caeſtus* vbique ſcribitur, etiam in Mediceo: etymologia ἀπὸ τοῦ κεσοῦ poſtulat *ceſtus*. Sed in omni ſermone, etiam noſtro, vſus ſaepe etymologiae aduerſatur. 380 *alacer*, Bigot. *cunctisque* pr. Menag. *palma* poſt Pierium Heinſius tuetur omnium vetuſtiorum codd. et Grammaticorum auctoritate. Adde Markland. ad Stat. Silu. p. 305. Recentiores et edd. *pugna*, quod vulgare eſſet. Ante alios victoriam obtinere, eſt poetae, *excedere eos palma*; debebat proprie eſſe, virtute. Aliquot *pugnae* et *pugnam*, fruſtra. 381 *moratur* Goth. ſec., ſed mox: *fatur*. 382 *Iam* equidem malim; et ſic pr. Hamb. *tauri cornu* Goth. ſec., quod communius eſſet. At Erf., ſi auctoritatem haberet, ſequi malim: *Tum laeua taurum tenet*, verſu inexpleto. 384 *Qui ſ.* tres, et *Quis* totidem alii ap. Burm., cum Erf. cf. ſup. ad II, 554. *ſtanti* Mentel. pr. *ſtando* tert. a m. pr. *quo me tedet ante t.* Goth. tert., corrupte. *vsque morari* aliquot Pier. et Ven., ex interpr.

v. 373. Butes ex Bebrycia, quae erat *gens Amyci*, id eſt, ſub regno A., venerat Troiam. *ferebat ſe*, incedebat, veniebat, vt I, 503. IV, 11. Apud Homer. l. c. Iliad. ψ, 679. 680 Euryali virtus ſimili modo commendatur, atque hic Daretis. v. 375—377. ſtolide ferox homo egregie repraeſentatus. cf. Apollon. l. c. 45 ſqq., vt nec minus in oratione, quae ſequitur; in qua cum Homero contendit, l. c. 666 ſqq. v. 380. *pugna*, qua ſuperior caeteris eſt. cf. Var. Lect.

385 ſqq

Ducere dona iube. Cuncti simul ore fremebant
Dardanidae, reddique viro promissa iubebant.
Hic grauis Entellum dictis castigat Acestes,
Proxumus vt viridante toro consederat herbae:
Entelle, heroum quondam fortissime frustra,
Tantane tam patiens nullo certamine tolli
Dona sines? vbi nunc nobis deus ille, magister
Nequidquam memoratus, Eryx? vbi fama per omnem
Trinacriam, et spolia illa tuis pendentia tectis?
Ille sub haec: Non laudis amor, nec gloria cessit
Pulsa metu; sed enim gelidus tardante senecta
Sanguis

385 *fremebunt* Zulich. 386 *iubebat* ex Donato ad Terent. Burm. 387 *Hentellus* et *Antellus* hic et in sqq. vitiose scribunt Gothani, vt mox *Herix* pro *Eryx*. 388 *considerat* tres ap. Burm. *herba* vnus Pier. cum Erf. 390 *discrimine* Dorvill. 391 *finis* vn. Burm. cum binis Heinsii, quod huic quidem elegantius videbatur. 394 *Nec l. a.* aliquot Pier. *non gloria* duo Burm. *laudis honor* duo ibidem. *cessit* vitium edd. H. B.

385 sqq. Primae lineae in Homero v. 676 sqq.; atquam egregie coloribus suis a poeta inductae! Acestes *grauiter* castigat. Ita malim. Nec male tamen *grauis* omnino, quoniam senex erat, quippe senes aetate et auctoritate graues habentur. Similis increpatio Pandari ab Aenea Iliad. ε, 171 sqq. Omnino obiurgationes eiusmodi in Homero occurrunt plures, v. c. Mineruae Odyss. χ, 224. Hectoris Iliad. ο, 440 sq.; quas non facile manibus dimittet poeta, quia vim et *δεινότητα* oratio habet. 389. frustra fortissime olim inter heroes, sc. quandoquidem nunc iners desides, cf. II, 348. 349. 391. 392. grauissima obiurgatio: *magister E.* h. e. gloria haec, quod Erycem heroem (sed maius, *deus ille*) magistrum pugilatus habuit. Erycis autem nomen fuit magnum pugilatu, quippe quo Herculem adeo prouocauit v. 412 sqq. v. Diodor. IV, 83. Paus. IV, 36, p. 372. cf. post alios Burmann. Sec. ad Numism. Sicil. in Dorvill. Siculis p. 399 sq. Adde Excurs. II et de *Entello* Excurs. III. *nobis* habere *μιμητικὸν* aliquid ex vita hominum notum est. *spolia.* Auxit haec Val. Fl. IV, 181 sqq.

394 — 399. Talis excusatio frequens in Homero, inprimis

Sanguis hebet, frigentque effetae in corpore vires.
Si mihi, quae quondam fuerat, quaque inprobus iste
Exsultat fidens, si nunc foret illa iuuentas:
Haud equidem pretio inductus pulchroque iuuenco
Venissem: nec dona moror. Sic deinde locutus,
In medium geminos inmani pondere cestus
Proiecit; quibus acer Eryx in proelia suetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
Obstupuere animi: tantorum ingentia septem
Terga boum plumbo insuto ferroque rigebant.
Ante omnis stupet ipse Dares, longeque recusat:

Magna-

396 *habet* vitiose, etiam vetustissimi. v. Pier. *effoeto* Bigot. et Parrh., quod est vulgare. *effractae* Hamb. sec. a m. sec. *effectae* Dorvill.; saltem deberet esse *affectae*. 398 *Iuuentas* Heins. post Pier. ex Rom. Medic. et optimis aliis. Vulgo alii *iuuenta*, nonnulli etiam *iuuentus*, prosaica forma. Nam deam Heben, s. Iuuentatem, poeta pro ipsa aetate exquisitius ponit. 399 *inductis pretiis* Montalb. *pulchrque* idem cum aliis Burm. et Pier., male. 400 *nil d. m.* aliquot ap. Burm. 403 *manu* Parrh. et Rom. 404 In *tantorum* haerent intpp. Faber coni. *totorum i. f.*, Burmannus et emendationem et Seruii explicationem, *tantorum*, *hoc est*, *virorum fortium*, recte reiicit; at idem amplecti mauult interpolatam Hamb. sec. et ed. Venetae lectionem: *O. animi Teucrorum.* *Ingentia septem Terga b.* Parua est obseruatio grammatica, quam tamen tenere non pigebit. *Tantus* et *talis*, vt τόσος vel τόσος, ita ponuntur, vt caussalem particulam intra se complectantur, reddendaque sint per: *nam magnus*, *nam multus*. Ita h. l. pro: *nam septem ingentia magnorum boum terga* (coria) *rigebant* (ornate pro erant). cf. ad Callim. in Del. 27.

primis Nestoris. Vide Iliad. α, 132 sqq. λ, 669 sq. ψ, 629 sq., et Laertae Odyss. ω, 375 sq., sed ornatu et orationis vi Virgilius superior. cf. inf. lib. VIII, 560 sq. Quod autem cum verbis grandes illos, quibus olim visus erat, cestus in medium proiicit, magno poeta dignum est. 399. Venissem equidem, haud inductus pr. h. vel nulla praemii ratione habita. *Nec dona moror*, non curo. vid. Burm.

403. *ferre manum in p.* exquisite pro manus conserere; et *intendere br. t.* pro induere cestum. 404. Nam cestus facti erant e corio septem magnorum boum, insuto plumbo ferroque. v. Var. L. Res vero ad miraculum fere aucta in his Erycis cestibus.

Magnanimusque Anchiſiades et pondus et ipſa
Huc illuc vinclorum inmenſa volumina verſat.
Tum ſenior talis referebat pectore voces:
Quid, ſi quis ceſtus ipſius et Herculis arma
Vidiſſet, triſtemque hoc ipſo in litore pugnam?
Haec germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
Sanguine cernis adhuc fractoque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra ſtetit: his ego ſuetus;
Dum melior vires ſanguis dabat, aemula necdum
Temporibus geminis canebat ſparſa ſenectus.
Sed, ſi noſtra Dares haec Troius arma recuſat,
Idque pio ſedet Aeneae, probat auctor Aceſtes:
Aequemus

407 *que* ante *Anchiſ.* deeſt Parrhaſ. *et ipſam* duo Burm. 413 *fractoque*, quod Heinſio forte rectius legi viſum erat, et Burmannus, quantum video, in contextum intulit, decem quidem codd. auctoritate defenditur. Vetuſtiſſimi tamen, vt ipſe Rom. et Mediceus, in altera lectione conſentiunt: *ſparſoque*, in quo nihil reprehendas; nam, quod verſu quarto *ſparſa ſ.* recurrit, nil obeſt. At, ſi in vno loco codicum auctoritatem vel aduerſus rationem ſequimur, aliis certe locis non ſine ratione eam deſerere debebamus. Nunc iterum nouare diſplicet. *fractoque inſperſa* Regius. 414 *His* praeclare Heinſ. reſtituit e codd. et Priſciano. Vulgo male *Hic*. *Alcidem* Doruill. 416 *caua ſ.* Hamb. pr. 417 *recuſet* Exc. Burm. 418 *hoc probat* aliquot Pier., ab interpolatore.

406 — 408. *vinclorum vol.* int. lora, quibus ceſtus circa brachium religaretur. *longeque*, valde, vt Seru. Scilicet in *recuſat* latet notio τοῦ *refugit*.

410 — 419. *arma* non poſſunt eſſe alia quam ipſe ceſtus. Sic et mox v. 424. 425. Nec Hercules aliter, quam pugilatu, cum Eryce pugnauit, vel nummis teſtibus. 412. *germanus* Aeneae, eadem ſaltem matre genitus (cf. Weſſeling. Obſſ. I, 13), quippe Veneris ex Buta (ſed alio quam is, de quo v. 372) filius. 413. Etiam hic verſus noſtris ſenſibus faſtidium faciat neceſſe eſt. Sed v. ſup. ad v. 327 ſqq. 415. *aemula* intellige, quomodo alias poetis *inuida*, ſenectus nondum *canebat ſparſa t. g.* nondum cani erant ſparſi per tempora. Ornatiſſime. 418. *ſedet* v. ſup. lib. II, 660 *Si ſedet hoc animo*. *auctor Aceſtes*, qui primus me ad hanc pugnam

Aequemus pugnas. Erycis tibi terga remitto;
Solue metus; et tu Troianos exue cestus.
Haec fatus, duplicem ex humeris reiecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque,
Exuit, atque ingens media consistit arena.
Tum satus Anchisa cestus pater extulit aequos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Constitit in digitos extemplo adrectus vterque,
Brachiaque ad superas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu:
Inmiscentque

421 *triplicem* Vratisl. *deiecit* aliquot Pier. et Witt., ab indocto Grammatico, qui primam in *reiecit*, seu *rei* pronuntiando, seu geminata tacite *j* littera, produci ignorabat. 422 *artus magnosque lacertos* vnus Pier. et Doruill. ac Witt., ab interpolatore, qui hypermetrum versum non ferebat; cui alii *sic* mederi voluere, vt *que* in fine tollerent; quamquam et casu excidere potuit. *magna ora l.* codex Pontani, *magna arma l.* Sprot. Sed *ossa* in athletico corpore inprimis notabilia erant; quis dubitet? 423 *Extulit* ap. Macrob. VI, 1, sed Nonius et scripti seruant vulgatam, et recurrit istud versu statim sequente. Scilicet *exuit artus* venuste dictum pro vulgari, *exuit vestem* (sc. de *artubus*). 424 *Cum* pr. Moret., vt saepe al. 425 *intexuit* Medic. a m. pr.; vitiose hoc idem in priore edit. a typographis fuerat exaratum. Sed est, *innexuit*: de quo verbo v. Bentl. ad Horat. Epod. 17, 72. *nexuit* Sprot. 426 *arreptus* Rom., solito errore. 428 *Adduxere* tres Heins. *Redduxere* Victorinus Art. Gramm. lib. I ap. Heins., non male. Sed *Abduxere retro* eodem redit. *longo* Doruill.

nam excitauit. *remitto*, cedo ac renuntio cestibus Erycis, vt bene Cerda. Sic et alias, v. c. inf. XI, 359 *Cedat ius proprium regi, patriaeque remittat.* 419. *pugnas* Seruius per *arma* reddit.

421—423. Manifesta imitatio loci nobilissimi Odyss. σ, 65—74. cf. Apollon. II, 30 sqq. Versus 422 ex Ennianis fluxit ap. Macrob. VI, 1 *magna ossa lacertique Apparent homini.* *duplicem*, Homer. δίπλῆν, duplicato panno, vt alibi docuere viri docti. In v. 424 iterum conuenit cum Apollon. II, 51 sqq.

426 sqq. Comparanda hic inprimis loca Homeri, Apollonii et Theocriti, supra ad v. 362 memorata. Adde Val. Fl. VI, 261 sqq. et Silium XVI, 295 sqq., sed, comparare talia, satis expedita res est. Nos Virgiliana saltem illustrabimus. *arrectus in digitos*, ἐπ᾽ ἀκροτάτοισιν

ἀερθεὶς

Inmiscentque manus manibus, pugnamque lacessunt.
Ille pedum melior motu, fretusque iuuenta:
Hic membris et mole valens; sed tarda trementi
Genua labant, vastos quatit aeger anhelitus artus.
Multa viri nequidquam inter se volnera iactant,
Multa cauo lateri ingeminant, et pectore vastos
Dant sonitus; erratque auris et tempora circum
Crebra manus; duro crepitant sub volnere malae.
Stat grauis Entellus, nisuque inmotus eodem
Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
Ille, velut celsam oppugnat qui molibus vrbem,
Aut montana sedet circum castella sub armis,

Nunc

429 *pugnasq.* aliquot Pier., et hoc decebat poetam. 430 *pedum cursu melior* Sprot. *p. motu m.* Rottend. tert. 431 *Is membris* Ven. 432 *acer anhelitus* Probum olim cum aliis hic maluisse, ex Scholio Seruii P. Danielis monet Heinsius. Quantum tamen ipse video, non h. l., sed sub f. libri noni, ita illi legere maluerunt. *Aeger anhelitus*, qui aegre trahitur. 434 *pectora* alter Hamb., non male. *pectore vasto* ed. P. Danielis. 435 *Dant gemitus* sec. Rottend. *errantque crebra manus* Ven., quod Heinsio placuisse facile suspiceris. 436 *duras* Zulich. a m. sec. 437 *nixuque* Ven. *nisusq.* Rom. 438 *Vulnera, tela, ictus*, o. v. Goth. alter, interpolate. 439 *qui m. arcem* Sprot.

ἀερθεὶς — πόδεσσι, Apollon. II, 90. 91. *pugnam lacessunt* pro ineunt, exquisite; proprie *lacessere aliquem pugna*, *ad pugnam*, h. l. praeludendo. *immiscent m. m.* pro conferunt manus (Male Seru.). *pedum m. m.* Sunt enim haud dubie etiam pedum partes in pugilatu, euitandis ictibus. v. Stat. Theb. VI, 794 sq. 433. *vulnera* pro vulgari, *ictus*; hos v. 434—436 per partes enumerat. cf. Apollon. II, 82 sq. Aures pugilum fractae ac tumidae notae nunc sunt ex Winckelmanni obseruatione super *κατεαγότα τὰ ὦτα*.

437. 438. *grauis* aetate et mole corporis, vt primo loco Cerda recte. cf inf. 447. Nam alter contra agilior corpore. *tela exit*, pro vulgari, ictus cauet, declinat, euitat, eludit. Vocabulum in re gladiatoria proprium, vt multi monuere. Vidd. Cerda et Burm. cf. inf. XI, 750. Stat. VI Theb. 802.

443—449.

Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
Arte locum; et variis adsultibus inritus urguet.
Ostendit dextram insurgens Entellus, et alte
Extulit: ille ictum venientem a vertice velox
Praeuidit, celerique elabsus corpore cessit.
Entellus vires in ventum effudit; et vltro,
Ipse grauis, grauiterque, ad terram pondere vasto
Concidit: vt quondam caua concidit aut Erymantho,
Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
Consurgunt studiis Teucri et Trinacria pubes:
It clamor coelo, primusque adcurrit Acestes,
Aequaeuumque ab humo miserans adtollit amicum.
At, non tardatus casu neque territus, heros
Acrior ad pugnam redit, ac vim suscitat ira;

Tum

441 *Nunc illos, nunc hos* Rom. *nunc hos, nunc alios* pr. Hamb. 442 *assaltibus* tert. Rottend. 446 *effundit* aliquot Pier. 449 *in* abest Erf. *radicitus* Rom. et aliquot alii Pieriani, cum parte codd. Heins. et Prisciano. Ornat hoc Heinsius. Sed *radicibus* haud dubie recte. Nec id tam Silii imitatione satis obscura lib. VI, 196, quam potius ratione poetica defenderem. *Radicitus* pedestri orationi est frequentatum, *radicibus* non aeque. *rad. e. quercus* a pr. m. Oudart. 450 *Teucri studiis Trinacria* Exc. Burm. 451 *que* abest a Medic. quod praefert Heinsius. Eiusdem multi cum Oblongo Pierii, Goth. sec. et Erf. *occurrit*. Witt. *primus concurrit*. 453 *Et* duo Hamb. 454 *ac vim* Heins. cum scriptis. Al. *et v.* *inde s. iras* Goth. sec.

443—449. *a vertice*, desuper, v. ad II Georg. 310. *elapsus cessit*, elabitur; quod sup. *exit*. *grauis, grauiter*, vt Homericum: *μέγας μεγαλωστί*. 448. 449. Comparationem satis obuiam vel apud Homerum Iliad. ν, 178 sqq. ξ, 414 sqq. π, 482 sqq. et alibi (Aliorum poetarum loca v. ap. Cerdam.) ornauit nobilium Arcadiae et Troadis montium nominibus; quae et ipsa rebus dignitatem adiiciendi ars est.

450 sqq. Similiter Iliad. ψ, 694 sq. Sed reliqua, quod Entellus nouas vires sumit, de suo Virgilius addidisse videtur; ductu forte Theocriti Idyll. XXII, 107 sqq. *studiis*, Seru. in studia. Malim: prae studio; per studium ac fauorem, qualis spectantium in

 ludis

Tum pudor incendit vires, et conſcia virtus;
Praecipitemque Daren ardens agit aequore toto;
Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille ſiniſtra.
Nec mora, nec requies. Quam multa grandine nimbi
Culminibus crepitant; ſic denſis ictibus heros
Creber vtraque manu pulſat verſatque Dareta.
Tum pater Aeneas procedere longius iras,
Et ſaeuire animis Entellum haud paſſus acerbis;
Sed finem inpoſuit pugnae, feſſumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis; ac talia fatur:
Infelix, quae tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, conuerſaque numina ſentis?
Cede deo. Dixitque, et proelia voce diremit.
Aſt illum fidi aequales, genua aegra trahentem,
Iactantemque vtroque caput, craſſumque cruorem
Ore

455 *intendit* Hugen., ex pedeſtri ratione. Verſum hunc *Tum pudor* tamquam importune interiectum in ſuſpicionem adducebat V. C. Iac. Bryant, etiam *vim* et *vires* non bene ſibi ſuccedere. 457 *geminans* Vratisl. *nunc deinde* Medic. Sprot. cum Colot. *nunc atque* Bigot. Notam illam elegantiam in repetito *ille* ſperni potuiſſe mireris. 459 *crepitent* Sprot. *nimbus crepitat* tert. Rottend. *trepidant* pr. Hamb. *ſic denſis* poeta exquiſitius pro *tam* denſis. 461 *Cum* Moret. pr. *producere* fuerunt qui legerent ap. Guellium, ſed idem alterum illuſtrat per graeca: προβαίνειν περαιτέρω τὰς ὀργάς. 463 *imponit* Zulich. 464 *Corripuit*, *miſcens* Sprot. 465 *animi* Parrhaſ. 466 *Non* Oudart. *Num* qu. Moret. et Goth. tert. *commiſſaque* Ger. Voſſius e codd. notauit. v. Burm. 467 *dixitque et* vereor vt fulcrum que ab poeta ſit. 469 *vltroque* Goth. tert. *vtraque* Parrh. *Quaſſantemq. vtroque* Macrob. IV Sat. 1, vt Ecl. X, 25 Siluanus *Florentes ferulas et grandia lilia quaſſans*; ſed diuerſa in re; et de irato *quaſſanti capite* ex Plauto Aſin. II, 3, 23 laudat Burm. *Nutantemq. vtroque caput* coni. Heinſ., cui diſplicebat in binis verſſ. *Iactantem* — *eiectantem.*

lidis eſt. 455. *conſcia virtus*, in proſa, virtutis conſcientia.

461 ſqq. Aeneas idem facit, quod Achilles l. c. Iliad. ψ, 734. 465. Cf. Iliad. υ, 332 ſq. *infelix*, ἆ δειλέ. *vires alias*, ſimpl. quam putaveras huius hominis eſſe, h. e. tuis maiores. *conuerſa n.* quod frequentius: auerſum numen.

468 ſq. Cf. Iliad. ψ, 695 ſq., vbi φίλοι δ' ἀμφέσταν ἑταῖροι,

Ore eiectantem, mixtosque in sanguine dentes,
Ducunt ad nauis; galeamque ensemque vocati
Adcipiunt: palmam Entello taurumque relinquunt.
Hic victor, superans animis, tauroque superbus:
Nate dea, vosque haec, inquit, cognoscite, Teucri,
Et mihi quae fuerint iuuenali in corpore vires,
Et qua seruetis reuocatum a morte Dareta.
Dixit, et aduersi contra stetit ora iuuenci,
Qui donum adstabat pugnae: durosque reducta
Librauit dextra media inter cornua caestus
Arduus, effractoque inlisit in ossa cerebro.
Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos,
Ille super talis effundit pectore voces:

Hanc

470 *Ore eiectantem* Heinsius tuetur Macrobii auctoritate, lib. IV, 1, quam pars codd. firmat. Vulgo *reiectantem*, quod praeferebat Pierius, quo alludit in tribus Burm. nonnullis Pierianis et Goth. sec. *reiactantem*. Orta haec scriptura ex syllabae continuatione, qualis in Mediceo est, *Oreiactantem*, in Rom. *Ore iactantem*; Parrhas. vero interpolate, *Ore reluctantem*. *mixtoque in s.* Medic. a m. pr., quod etiam Heinsio arridebat. 471 *ad nauem* Doruill. 473 *Sic v.* pr. Moret. *taurisque superbis* Hugen. 474 *vos quoque haec* Parrhas. *haec vos inquit* Doruill. 475 *fuerant* duo Burm. *fuerunt* Doruill. *iuuenali* Heins. post Pier. e codd. et Grammaticis. cf. sup. ad lib. II, 518. Etiam *in* abest a Witt. 476 *Daretam* Gud. 477 *auersi* Gud. *aduersa* Montalb. 478 *pugnae adstabat* Parrhas. 480 *immisit* nonnulli Pier. *in* eiicit Erythr. in *reuocabat*, cum Benedicto in ed. Iunt. cf. sup. ad v. 167, et aberat a codd. Giphanii, Ind. Lucret. p. 468. cf. Pier., qui tamen non vidit abesse *in* etiam a Romano. *in ora* Parrhas. et Hugen., sed *in ossa* est exquisitius dictum pro *ossibus*, vulgari; vt ap. Horat. *fragili quaerens illidere dentem*. 482 *effundit* ex codd. ab Heinsio repositum. Vulgo *effudit*.

ροι, Οἵ μιν ἄγον δι' ἀγῶνος, ἐφελκομένοισι πόδεσσι, Αἷμα παχὺ πτύοντα, κάρη βάλλονθ' ἑτέρωσε etc. Mox v. 471 *vocati* non vacare putandum. Seruius recte: *Bene eorum ostendit pudorem*, non sponte, auidos, acres, accurrere puta, sed verecunde ac timide, nec nisi hortatu facto, vt tollerent.

473—484. Nouum hoc Entelli facinus et praeter opinionem, adeoque iucundum cognitu. 476. Quae mors destinata Dareti fuerit: ornate; sed multo magis v. 477—480.

Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
Persoluo: hic victor cestus artemque repono.
Protenus Aeneas celeri certare sagitta
Inuitat, qui forte velint; et praemia ponit;
Ingentique manu malum de naue Seresti
Erigit; et volucrem traiecto in fune columbam,
Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Conuenere viri, deiectamque aerea sortem
Adcepit galea; et primus clamore secundo
Hyrtacidae ante omnis exit locus Hippocoontis:

Quem

484 *reponit* Rom. cum aliis; manifesto mendose. Nam formula consecrationis sollennis multo melius ex Entelli persona effertur. 486 *praemia dicit* Gud., quod copiose adstruit Heinsius. Mihi potius aut casu aut interpolandi studio illatum esse videtur. Variandam esse orationem ratus poeta praemia non hic ante certamen, sed sub finem demum, v. 535 sqq. enumerat; ab initio tamen dixit: *praemia ponit;* quae cum nulla subiicerentur, reposuit aliquis, *dicit*, destinat, constituit. 488 *in*, quod si absit, non desiderem, soli deest Sprot. *traiectum in* Hugen. 489 *tendat* sc. ferrum, aliquot Pier. *tendunt* alter Menag. *ferrum tendant* Parrhas. 490 *deiectas — sortes* mabit Trappius. Non videbat alterum eodem sensu esse magis poeticum. 491 *primum* Rom., vulgari ratione. 492 *Hyrtacidae iuuenis* Bigot. Ὑρτακίδης, Hyrtaci filius, Asius, ap. Homerum occurrebat Iliad. β, 837 sqq., nunc alter, Ἱπποκόων. Occurrit et ipsum nomen Iliad. κ, 518, sed ibi Rhesi Thracis auunculus est. *exiit* Parrhas. *Hippocoonti*, *Hippocoantis*, *Ipsocoontis*, *Oppocoontis*, librariorum fraudes.

480. 483. *meliorem a.* aptiorem; nam animalem hostiam dat, ait Seru. cf. Macrob. III Sat. 5. Ductum ab hostia succidanea. conf. inf. XII, 296 *haec melior magnis data victima Diuis.* Guellius laudat Ouid. VI Fast. 162. 484. a noto more, v. c. Horat. III Od. 26.

485 sqq. Idem certamen ap. Homer. Iliad. ψ, 850 sq., sed variauit multa Virgilius, quae facile comparatione facta animaduertere licet. 487. *manu*, h. l. magna multitudine Seru. Nam accipere dictum, vt *magna manu*, de heroibus ac fortibus viris, vix placet. *Seresti* sup. I, 611, ne de Sergesto cogites ex v. 121 sup. *traiecto in fune*, funis traiicitur, transuerse circumplicatur columbae. 490. ex l. c. Iliad. ψ, 861, sed ornate. cf. Iliad. γ, 316 sq. et Guell. *primus locus* eleganter pro sorte, et acclamatio fauentium, *clamor secundus*, et *exit* sors ἐξέθορε, ἐξόρουσε, vt notum

ex

Quem modo nauali Mnestheus certamine victor
Consequitur, viridi Mnestheus euinctus oliua.
Tertius Eurytion, tuus, o clarissime, frater,
Pandare: qui quondam, iussus confundere foedus,
In medios telum torsisti primus Achiuos.
Extremus galeaque ima subsidit Acestes;
Ausus et ipse manu iuuenum tentare laborem.
Tum validis flexos incuruant viribus arcus
Pro se quisque viri, et depromunt tela pharetris.
Primaque per coelum neruo stridente sagitta
Hyrtacidae iuuenis volucris diuerberat auras;
Et venit, aduersique infigitur arbore mali.

Intremuit

493 *Postmodo* Parrhas. fere vt apud Iul. Pompon. Sab. Vrbanus *modo* pro propemodum exponit. *M. c. ductor* emendabat Io. Schrader. in schedis. conf. Not. 495 *carissime* Montalb. 496 *iussus quondam* Parrhas. *suasus* male coniecerat vir doctus, ap. Burm., qui non meminerat Homerica. 498 *galea atque ima* Parrhas. *succedit* Wall. *subcidit* Menag. pr. *consedit* Exc. Burm. *subsedit* edd. vulgg. *subsidit* Burm. tacite reposuit propter communem poetarum vsum et vulgarem errorem in hac voce. 500 *Cum v.* pr. Moret. *Tum summis flexos* Priscian. et Alcuin. ap. Heins. 501 *et* abest apud Priscian. p. 1187. 503 *deuerberat* aliquot apud Burm. *alas* (sc. columbae) Donatus legit, et sic ed. Iunt., quam Burm. memorat; sc. e serioribus aliqua: nam Iunt. 1520 *auras* retinet, sed Benedictus *alas* cum Donato legendum esse contendit; minus suauiter, et sic plane otiosum: *Et venit;* nisi cum Bigot. legas: *Vt venit.* 504 *aduersaeque — mali* ap. Probum, sub f. lib. I Art. Grammat., sed v. Heins. *infingitur* Franc. *infringitur* Doruill., errore non infelici.

ex Homero. 493. *victor*, secundo loco, v. sup. v. 258. Turbas tamen faciunt intpp. v. Burm. atqui simili modo *tertia palma* v. 339, vnde hoc idem habet Silius XVI, 462. 503. Quod *euinctus* comas *oliua* est Mnestheus, ad eandem victoriam spectat; nec in eo haerebimus, quod oleaginea corona sup. 246 et 269 commemorata non est. 496. *Pandare, qui* v. Iliad. δ, 104 sq. *confundere foedus*, turbare, vocab. propr. *συγχέαι*, vt ipse Homer. l. c. v. 269 *ἐπεὶ σύν γ' ὅρκι' ἔχευσαν*. *telum torsisti*. Pandarus emissa sagitta Menelaum vulnerauit; male veteres de hasta acceperant *telum;* v. Pompon. 499. *manu* h. l. sagitta certa manu emissa. conf. Cerda.

500—506. *Pro se quisque*,

καθ'

Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales, et ingenti sonuerunt omnia plausu.
Post acer Mnestheus adducto constitit arcu,
Alta petens; pariterque oculos telumque tetendit.
Ast ipsam miserandus auem contingere ferro
Non valuit; nodos et vincula linea rupit,
Quis innexa pedem malo pendebat ab alto:
Illa notos atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus iamdudum arcu contenta parato
Tela

505 *Infremuit m.* Bigot., nec hoc male. *malos* tert. Rottend. In *timuitq.* nulla variatio occurrit. *pinnis* Medic. Gud. cum al., vt alibi. 508 *que* post *pariter* abest a qu. Moret. 509 *auim* Exc. Burm. et 547 *aurim.* 510 *Qui primus nodos* Priscian., fallente memoria. *linea vincula* tres apud Burmann. *rumpit* aliquot Pier. et duo Heins. 511 *pedem nodo* Parrhas. 512 *alta volans* tert. Rottend. cum aliquot Pier., sed quae *alta*, eadem exquisitius *atra, nigra. atraque volans* Ven.

καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος, h. e. εἰς δύναμιν. Sic Iliad. α, 272. 505. *timuit* alis, h. e. plausit, trepidauit prae metu; vt Seruius: *terrorem suum pinnis significans.* Dictum adeo, vt, *increpare verbere, obiurgare brachio, flagris.* Tenuius dictum fuisset, *tremuitque e. pennis.* At vero *timuit pennis*, tertio casu, plane foret ieiunum. 506. *ingenti plausu*, alarum columbae debet intelligi; sup. 215. 216 *plausumque exterrita pennis Dat nido ingentem.* Tenuius esset, si de plausu populi accipere malles.

507—519. *acer* Cerda ad oculorum aciem referre mauult. At est epitheton ornans a virtute omnino petitum. cf. sup. ad lib. I, 14 et 99. *miserandus*, σχέτλιος. *nodos et vinc.* v. l. c. Iliad. ψ, 865 sq. 512. Ἡ μὲν ἔπειτ' ἤϊξε πρὸς οὐρανὸν, *fugit in notos et nubila*, h. e. in nubes ac coelum euolauit; mox 517 idem: *in astris aetheriis* ornatius; etsi in eo argutantur Macrob. III Sat. 8 et alii. Et v. 525 *liquidis in nubibus*, h. e. aere. Cerda, *fugit notos*, expl. volatu anteit notos; quod durum. Sed *in ventos recessit, abiit* et similia, nota sunt. - 513. *rapidus* Hom. l. c. v. 870 Σπερχόμενος. *in vota vocauit* v. sup. ad v. 234; fratrem Pandarum *tamquam heroem*, inuocasse puta; quod grauius est, quam si eius recordatione animum confirmasset, aut *eius Manes* inuocasset, vt sibi propitii essent. Quod

Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocauit,
Iam vacuo laetam coelo speculatus; et alis
Plaudentem nigra figit sub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
Aetheriis, fixamque refert delabsa sagittam.
Amissa solus palma superabat Acestes:
Qui tamen aerias telum contendit in auras,
Ostentans artemque pater arcumque sonantem.
Hic oculis subitum obiicitur magnoque futurum
Augurio monstrum: docuit post exitus ingens;
Seraque

515 *Tam* Franc. *telo spec.* Menag. pr. *iaculo* Erf. 516 *nigram* Parrhas. *fixit* duo Burm. *figit nigra* Gud. 517 *relinquit* tres ap. Burm. *finiuit* Wall., addito illo. *in astris:* portentose ad nostrum sensum. Aliter tamen veteres, et noster aliquoties: v. c. IX, 76. Schrader. Obss. I, 3 em. *in auris.* 518 *Aeriis* alii passim. v. Pier. et Heins. 520 *aerias* post Pier. hoc loco reduxit Heins. ex vetustiss. vulgo: *aetherias.* *telum contendit* Pierianorum suorumque optimorum auctoritate recepit Heinsius; vulgo alii *contorsit:* quod et Mediceo superscriptum. 521 *Ostendens* Hugen. *artemque pater arcumque* ex Medic. aliisque praestantioribus reposuit Heinsius, vt iam Pierius ex Romano aliisque suis. Idem Aspri Grammatici auctoritatem memorat, Heinsius vero Marii Victorini. At alii, siue de metro male solliciti, siue librarii errore, vel vt Aldd.: *artem pariter arcumque*, vel ex emend. Egnatii *artem pariterque a.* Inde lapsus alii post alios. Sic ed. Ven. *Ostendens pariter artemque arcumque*, Bigot. et Franc. *artem paterque;* Sprot. a m. pr. *artemque patris;* Goth. tert. *artemque paternam a.;* Erf. *artemque parans.* Caeterum haec ipsa varietas lectionis, tum versus et verborum structura, dubitationem facere potest, an versus e margine irrepserit, quaeras quoque, quae tanta ars apparere possit in sagitta temere emittenda? conf. tamen Notam. 522 *Hinc* duo Burm. *subitum* Heins. maluit ac reposuit consentiente Montalb. tert. Rottend. Scheffer. et Hamb. pr. a m. sec. pro vulgari *subito.*

Quod Eurytion hic facit, Merionae ars est ap. Homer. l. c. v. 870 sqq.

519—531. Acestes artem suam in eo declarat, quod longissime in altum euolat sagitta. Hoc Seruius quoque voluisse videtur, dum ad v. 521 poetam aduersus eos, qui eundem reprehenderent, defendit. *arcumque s.* h. e. arcus tractandi peritiam. *monstrum magno augurio futurum.* Non primo statim obtutu occurrit, quid tandem *monstrum* hoc, mirus hic casus, portendere debuerit; et *docuit* tamen mox *exitus;* rem igitur, *quae vere euenit,* ante oculos habuit poeta. Sunt in

Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo,
Signauitque viam flammis, tenuisque recessit
Consumta in ventos: coelo ceu saepe refixa
Transcurrunt

524 *fatidici* Parrh. *omnia* et hic corrupte libri. *carmina* tres apud Burm., sed *omina* etiam de interpretatione oraculorum et auguriorum. 526 *lamnis* Medic. a m. pr.

in ostento nonnulla (sagitta in altum emissa et flamma ardens), quae ad laetum, alia (quod sagitta ardens consumitur quodque flamma tractum in caelo facit), quae ad tristem euentum ducant, vnde *terrifici* vates memorati. Plerumque incensas mox Troianorum naues respicere ostentum creditur. Male. Spectauit haud dubie poeta ad bella Romanorum cum Siculis. In Sicilia Romani bello a Carthaginiensibus et Siculis, inprimis Syracusanis, fuere petiti; sed horum opes consumtae bello acceptis cladibus, vt nunc sagitta igni. Acestes, quippe qui vrbem Siciliae, Segestam, teneret, fata Siciliae nunc augurio denuntiare recte potest. Conferri meretur imitatio Statii VI Theb. 938 sqq., vbi Adrasti telum, dum redit et ad eius pedes in terram fertur, infaustum expeditionis euentum bene ominatur, et alia Silii XVI, 586—594. Quod sagitta exardescit, haud dubie melius ad portentum poeta retulit, quam ex hyperbolica celeritatis designatione repetiit. Portentum autem *ignis aërii* v. 527 sqq. simile illi, quod lib. II, 693. 694, vbi v. Not. Popius consilium poetae in hoc prodigio desiderabat. v. eum ad Il. XXIII n. 45. Ad *Iulium sidus* haec referre velle, hoc est ingeniose ludere; et intercedit ipse poeta, cum *terrificos* vates apposuit. 524. *Seraque t.* per se incertus et ambiguus est sensus, pro temporis, quo vates cecinere, varietate; quia tamen antecedit: *docuit mox exitus ingens*, necesse est ad tempora hoc non illa, quibus ostentum oblatum est, sed quibus euentum habuit, spectare. *Cecinerunt* est adeo h. l. interpretati sunt. *sero*, cum res ipsae euenirent, vt eas iam olim illo ostento monstratas esse dicerent. Est ergo: Etiam vates, etsi serius et iam post euentum, quem res habuit, casum ita interpretati sunt. *Exitus ingens* praeclare de euento magno ac mirabili. 527. 528. *stellae cadentes* vulgo dictae cum noctu tum interdiu

Transcurrunt crinemque volantia sidera ducunt.
Attonitis haesere animis, superosque precati
Trinacrii Teucrique viri: nec maxumus omen
Abnuit Aeneas; sed laetum amplexus Acesten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume, pater: nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auspiciis exsortem ducere honores.
Ipsius Anchisae longaeui hoc munus habebis,
Cratera inpressum signis, quem Thracius olim
Anchisae genitori in magno munere Cisseus
Ferre

528 *Concurrunt* alter Hamb. Sed et ap. Aristotelem *ἀστέρων διαδρομαί*. v. Guell. Locum respicit Seneca l. N. Qu. 2. *cineremque vo s.* Witt. pro var. lect. 531 *et laetum* Rom., et hoc praeferam. *laetus* Longob. 532 *magnis cumulat* Witt. 533 *Summus* multi, vitiose. v. Burm., qui etiam τὸ *sumere* illustrat. 534 *auspiciibus* Wall. Mox vulgg. *honorem*. *honores* Heins. reposuit tamquam concinnius et sonorius. Sic Rom. et Mediceus Pierii. At in Mediceo Heinsio inspecto et a Fogginio typis excuso *Honores* secunda manus in *honorem* mutauit, vt adeo haec Aproniana habenda sit lectio. Gudianus a m. pr. *honore* seu *honorē* lectionem Aproniananm habuit, sed iterum mutata est in *honores* a m. sec. At Hamburg. alter a m. pr. *honorem*, quod et Montalb. et Goth. sec. habet; item Palat., teste Benedicto. 535 *hoc* deest Exc. Burm. 536 *Crateram* Medic. a m. pr. et Bigot.; sed Virgilius eo genere non est vsus. v. Burm. *quam* Hugen. a m. pr. 537 *Cisseus* al., est *Κισσεύς*. *in* non delendum; est vt saepe *ἐν*, in parte, pro munere, muneris loco.

terdiu occurrere solitae, vt in Hymno in Apoll. 441. sup. l. c. II, 693 et Ge. I, 365 sq. *refixa*, decidua, nam alias stellae dicuntur *fixae* esse. 530. *nec m. omen Abnuit Aeneas;* igitur accipit tamquam laetum? certe quod ille putabat; nam claritatem nominis, famam et laudem, omnino fortunam insignem, augurabatur ignis in aere exardescens. cf. Seru. ad 524. 530.

531—540. Imitatur Hom. l. c. Iliad. ψ, 616 sqq., vbi Nestor simili modo praemium extra ordinem fert. Ad *craterem* saltem cf. craterem Sidonium Odyss. ο, 115. *impressum signis*, anaglyphum. Luxuriat in eo Statius l. c. Theb. VI, 531—539. *Cisseus*, Thracum rex, cuius filia Hecuba. cf. inf. lib. X, 705. v. Munker. ad Hygin. f. 91. Notae ad Apollod. p. 759. De eodem Homerus Iliad. λ, 223. Locum hunc Virgilii

Ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.
Sic fatus cingit viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnis victorem adpellat Acesten.
Nec bonus Eurytion praelato inuidit honori;
Quamuis solus auem coelo deiecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit;
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Aeneas, nondum certamine misso,
Custodem ad sese comitemque inpubis Iuli
Epytiden vocat, et fidam sic fatur ad aurem:

Vade

538 *Esse sui* Parrhas. ex v. 572. *δῶκε φέρειν, δῶκε δ' ἄγειν, δῶκε φορῆναι, ὄπασσε κομίζειν,* saepe Homer. 539 *cinxit* alter Hamburg. *velat* Parrhas. *t. myrto* Wall. et Ers. a m. pr. 540 *At p.* Leid. vn. 541 *praelato inuidit honoris* emend. Marklandus Epist. crit. pag. 106, h. e. Acestae praelato sibi non inuidit honorem seu praemium primo loco datum. Nescio tamen an alterum exquisitius sit dictum, vt transferatur a persona attributum ad ipsum honorem; et si *quis* est *praelatus*, etiam *honos* eius dicatur *praelatus*. Sic *cedere alteri in honore*, et *cedere alterius honori*. Sed verumtne sic quidem videram; *praeferre* poeta dixit exquisite pro praeripere. Est *praereptus* honor, *praelatus*, quem ille tulit, abstulit, prae Eurytione. 542 *coelo ab alto*. Mireris ter ita versum clausum, hic et v. 489 et 511. *deiecit* ed. Ven., vulgari varietate. 546 *Custodemque ad se c.* Witt. *comitem impubentis* ed. Ven. 547 *Aepytidem* Rom. et alii libri Pier., *Epitidem*, *Ephitidem* al., vitiose. Est ap. Homer. Ἠπυτίδης. cf. Heins. *ad aurim* Gud. *in aurem* aliquot Heinsii libri, quod ipse monet comicis esse familiare; quod tamen si est, epico sermone minus dignum videri debet. Bene etiam Burm. monet, *in aurem* esse alicuius auri arcani quid insusurrare, *ad aurem* vero *fidam* Epytidae, idem esse ac, ad fidum hominem.

Virgilii eleganter expressit Ouidius in munere Anii Met. XIII, 681 sqq.

541—544. *praelato honori*, pro vulgari: honori, quem alter ipsi praetulerat, praeripuerat. *bonus* cum dilectu h. l. positum vt ἐσθλὸς, συγγνώμων. *Proximus donis* (vt *proximus laude*) *ingreditur* (pro est), h. e. qui proximo loco praemio donatur, Mnestheus. Haec mea ratio. At Seru. *donis* h. e. ad dona; et Cerda: *ingreditur donis*, incedit gloriabundus cum donis. Ita esset, quod sup. 268. 269 *omnes donati ibant*. *Extremus* Hyrtacides.

545—547. Vid. Excurs. ad h. l. *certamine misso*, vt ἀγὼν, pro certantium ac spectantium

Vade age, et, Ascanio, si iam puerile paratum
Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,
Ducat auo turmas, et sese ostendat in armis,
Dic, ait. Ipse omnem longo decedere circo
Infusum populum, et campos iubet esse patentis.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frenatis lucent in equis: quos omnis euntes
Trinacriae mirata fremit Troiaeque iuuentus.
Omnibus in morem tonsa coma pressa corona.

Cornea

549 *cursumque* Ven. 550 *ostentet* Seru. ad XI, 42. 551 *Dic, ait*, ex codd. et ratione firmarunt Pier. et Ge. Fabric. Alii *Sic*. *In se omnem* Menag. pr. *longe* duo Burm. et Erf. a m. pr. *largo* Oudart. *descendere*, *deducere*, *discedere* sollenni modo variatur et hic. *discedere coetu* quatuor ap. Burm. 552 *et* abest a Franc. 553 *que* deest Parrhas. 555 *Trinacria emirata* Montalb., qua lectione, seu vitio potius, Burmannus aduersus Bentleii emendationem vtitur I Carm. 5, 8 ap. Horat.

tantium turba dimissa. Sed et pedestri sermone fere sic: vt apud Cic. *ante ludorum missionem* lib. V ad Diu. 12. *Custodem comitemque*, infra v. 562. *magistros*, ex suo aeuo adsciuit Virgilius, quo nobilibus iuuenibus addebantur tales magistri vel custodes (Horatio *reges*, vt I Od. 36, 8). Minus bene Seruius locum ex Cicerone laudat, melius sup. v. 257 et infr. VIII, 515 compares (Multis de iis egit Martorell. *Theca calam.* p. 169 sqq.). *Epytidem* ex Homerico Periphante, Epyti filio, Iliad. ρ, 323 seq., adumbrasse videtur. Ornatus versus 550 de Ascanio. *auo*, in ludis in Anchisae honorem habitis. *circo* v. sup. 289.

554—556. Ornatum verborum vide in *lucent* pro vehuntur, et *mirata fremit* pro miratur, et sic porro in aliis; vt infra: *fulgent*, *vagantur* etc. *tonsa coma pressa corona*, coronati, et quidem, vt inf. v. 673 intelligitur, vbi Ascanius *galeam ante pedes proiecit inanem*, corona super galeam imposita; qualis inf. VII, 751 *Fronde super galeam et felici comtus oliua.* cf. Cerda. Coma tamen vel sic *a corona* (non a galea) *pressa* dici potuit, quatenus haec caput ambiebat. *tonsa corona*, h. e. ex arbore tonsa, cui frondes decerptae: vt inf. 774 *tonsa oliua*, vbi cf. (Male ad Horat. I Carm. 7, 7 hic locus excitatur). *in morem*,

Cornea bina ferunt praefixo haſtilia ferro;
Pars leuis humero pharetras; it pectore ſummo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tris equitum numero turmae, ternique vagantur
Ductores; pueri bis ſeni quemque ſecuti
Agmine partito fulgent, paribusque magiſtris.

Vna

557 *gerunt* duo Heinſ. *praefixa h. ferro* Medic. Rom. et quicquid antiquiorum eſt codicum ap. Pier. et Heinſ. Sic quoque Erf. et noſtri Goth., niſi quod tert. *preſſa*. Tamen *praefixo* ex vulgg. edd. Hamb. pr. a m. pr. et Hugen. ſeruarunt Heinſ. ac Burmannus, qui vtramque lectionem ait habere, quo ſe tueatur. Recte quidem, ſed *praefixa h. f.* eſt magis poeticum, auri vero magis conſulitur, ſi *praefixo* legis. 558 *Parsque leues* aliquot ap. Burm., non male, ſed intruſum *que* librariorum more; et tuetur alterum codd. auctoritas. *humeris* duo Burm. *pharetras humero* Goth. tert. 558. 559 Vulgata lectio h. l. ſanior eſt omnium codicum varietate nata ex deprauato *it* in *in* vel *et*, vnde mox *it* in ſequ. verſu inſertum vel poſt *obtorti* vel poſt *collum* vel *Fl. it torti*. v. Pier. Heinſ. et Burm. 560 *Tres*, *treis*, *tris* legitur; hoc cum Mediceo: vt iam inde ab I, 108. *turmae numero* Rom. et Menag. pr., inconcinne. *trinique* Witt. 562 *Agmina* Rottend. pr. a m. ſec.

rum, ex more huius ludicri. Docta quidem, ſed importuna nota eſt Seruii ad h. l., qui etiam *coronam* de galea accipere vult, quippe quae Homero στέφανος ſit Iliad. η, 12 (ſcilicet στεφάνην dicere voluit, quae et alibi apud Homerum occurrit, et galeae proprie pars eſt frontem ambiens eminentior, qualis v. c. in Winkelm. *Monum. inedd.* n. 108). In iisdem Seruianis ſubiectum paullo poſt: *Sed alii dicunt, potuiſſe eos galeas habere coronatas. Baebius tamen Macer* (eius mentionem facit Seruius etiam ad Ecl. IX, 47) *dixit: a Caeſare Auguſto pueris, qui luſerunt Troiam, donatas eſſe galeas et bina haſtilia; ad quod Virgilium conſtat alludere.* Poetae igitur iudicium in his ad ſuam aetatem accommodandis declarant haec Macri verba. conſ. Sueton. Octau. 43, vnde inprimis *torquem* mox non absque conſilio memoratum videas. Nam 558. 559 ornate pro, torquem collo geſtabant aureum. cf. inf. X, 137. 138. *auri obtorti*, torti; vt στρεπτοῖ.

560—574. Ternarium numerum ad tres P. R. tribus a Romulo inſtitutas refert Seruius; ſaltem Centurias tres equitum reſpici dicere debebat. cf. Liu. I, 13. Sed ornauit poeta locum egregie eorum, qui turmas ducebant, nominibus et equis declarandis.

Vna acies iuuenum, ducit quam paruus ouantem
Nomen aui referens Priamus, tua clara, Polite,
Progenies, auctura Italos; quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis, vestigia primi
Alba pedis frontemque ostentans arduus albam.
Alter Atys, genus vnde Atii duxere Latini;
Paruus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
Extremus, formaque ante omnis pulcher, Iulus
Sidonio est inuectus equo, quem candida Dido

Esse

563 *Vana* Menag. alt. *paruos* Rom., vt et 569. 564 *Nomen qui* Franc. *Polites* Medic. a m. pr. cum tribus aliis Heins. et parte Pierianorum. 565 *actura* aliquot Burm. 566 *bicolos* Goth. tert. *primis Alba pedes* Medic. a m. pr. 567 *arduos* antiqui et hic apud Pier. 568 In *Atys*, Ἄτυς, aberratur *Atis*, *Attis*, et in Gud. *Atus*: et in altero *Atii*, variatur, in Rom. Medic. a m. sec. ac Reg. *Atyi*, in al. *Atti*, *Atii*, *Ati*, *Aci*, et in Goth. sec. *Alii*. Pro *Atti* h. e. *Attii*, pugnat Pierius, codicum et marmorum auctoritate: antiquiorem auctoritatem pro *Atia gente*, vna consona scripta, attulit Heins. ad h. l. Nota illa gens, ex qua Caesaris Octauiani mater oriunda fuit. cf. ad Dion. XLV pr. Praeferam tamen h. l. ex vetere more *Atī*. *dixere* emendatum in Medic., vt alibi. 569 *puero multum d.* Bigot. *delectus* et hic pr. Rottend. ac Medic. 570 *formam* Medic. a m. pr. graeca forma, quae placet Heinsio et Burm. *forma ante omnes est* Menag. pr. *ante o. formaque* Exc. Burm. 571 *Sidonioque inv.* tres ap. Burm. *Sidoneo* scribunt nonnulli, vt *aethereus* pro *aetherius*. vid. Pier.

clarandis. *p. magistris* vid. sup. v. 546. Forte ad turmas *maiorum puerorum* respexit. v. Sueton. Iul. 39, Octau. 33. Paruus hic Priamus Politae filius, Priami regis nepos. De Polite cf. Iliad. β, 791 et sup. lib. II, 526 sq. *auctura Italos*. Seruius: *Polites — de quo Cato in Originibus dicit, quod ad Italiam venerit et segregatus ab Aenea condiderit oppidum* Politorium *a suo nomine*. Paullo post in *equis* v. 565 sq. argutantur Intpp. *albas maculas* mox in aliqua praecipua parte declarari puta, in pedibus, quos poetica ratione, *primi vestigia pedis*, dixit, et in fronte. Sunt qui putent, Homerum Iliad. ψ, 453 poetae ante oculos fuisse. 568. Atiam gentem memorauit propter Atiam, Augusti matrem. v. Seru. et ad eum Burm. it. Heins. ad h. l. cf. vel Suet. Octau. 4. *Latini* simpl. pro Romanis, vt saepe al. Heinsius eo refert, quod Atii Aricia erant oriundi. 571. *Sidonium equum* dicere potuit

etiam

Esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
Cetera Trinacriis pubes senioris Acestae
Fertur equis.
Excipiunt plausu pauidos, gaudentque tuentes
Dardanidae; veterumque adgnoscunt ora parentum.
Postquam omnem laeti consessum oculosque suorum
Lustrauere in equis: signum clamore paratis
Epytides longe dedit, insonuitque flagello.
Olli discurrere pares, atque agmina terni
Diductis soluere choris, rursusque vocati
Conuertere vias, infestaque tela tulere.

Inde

573 *Trinacriae pubes* plerique Pier. et sic Medic. cum al. Heins. ac Burm. Erf. binisque Goth. *Trinacrii* Rom. cum Menag. pr. et pr. Rottend. Sed *equis* deberi epitheton, non est quod dubites. 575 *ruentes* vitium ed. Dan. Heins. v. Burm. 576 *corda p.* tres Burm. 577 *omnes* alter Menag. *concessum, consensum* et hic aberratur. *oculique* alter Hamb. a m. pr. 578 *parentis* Medic. a m. pr. 580. 581 *Deductis* scriptum in Rom. Medic., et al., forte doctius pro *ductis* simpliciter. Sed de aberratione satis constat. Vide modo v. 569 *delectus* in eodem Mediceo. Porro *ternis* codd. Pier. cum quatuor Heins. et vno Burm. ac Goth. sec., quod malebat Pierius. Sed bene monet Heinsius, legendum tunc esse: *agmina ternis Diducti s. choris*; nec vidit Pierius *terni* etiam exquisitiorem orationem efficere. 582 *instructaque* Medic. Pierii. *dedere* Witt. a m. pr. cf. Burm.

etiam qui ex Africa esset. Nam Phoenicios equos non memini narrari; nec tanti res erat, vt curiosius in eam inquirerem; nec Phoeniciae solum equis alendis idoneum. 572. *esse* e Graecismo abundat: δῶκε ξεινήϊον εἶναι.

575. *pauidos*. Seruius: gloriae cupiditate sollicitos, vt III Georg. 106 *Corda pauor pulsans*. cf. Silius XVI, 431. 514. 479. Nec tamen iniucunda res, si puerilis aetatis ingenuam verecundiam exprimi putes. Mox eos cogita longo ordine incedentes campum in orbem obiisse.

580 sq. Hunc locum cum subiuncta comparatione e pulcherrimis esse puto viuida ad sensum repraesentatione rei ad eloquium difficilis. *pares* loco, ordine eodem, vt sup. v. 114. *terni* tamen, h. e. ternis diuersis turmis, quas *choros* appellat, discedunt, mox iterum coeunt. *infesta tela tulere*, vt alias *ferre signa infesta*, inferre vel tenere, habere,

Inde alios ineunt cursus aliosque recursus
Aduersis spatiis, alternisque orbibus orbes
Inpediunt, pugnaeque cient simulacra sub armis;
Et nunc terga fuga nudant; nunc spicula vertunt
Infensi; facta pariter nunc pace feruntur.
Vt quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
Parietibus textum caecis iter, ancipitemque
Mille

583 *cursus ineunt* Ven. a m. pr. *aliosque recursus* Wall. a m. pr. 584 *Auersis* Zulich. *Aduersos* Erf. *Aduersi* post Pierianos nonnullos Exc. Burm., quod probat vir doctissimus. Enimuero v. Not. *alternisq.* Heins. recepit Pierio, puto, obsequutus et parti codicum, quorum princeps Romanus. At Mediceus cum caeteris *alternosq.*, quo variatur oratio. 586 *fuga* recte secundum rationem et praestantiores codd. Rom. Medic. aliosque praetulit Heins. Vulgo *fugae*, quod non bene relictum Silio in simili loco XVII, 445; non enim *fugae*, τῇ φυγῇ, nudat quis tergum, sed, dum fugit, fugiendo, *fuga*, tergum nudat. *versant* Gud. pro diu. lect., et pr. Rottend. *verrunt*, at Rom. *torquent*, cum Goth. sec., tamen lapsu potius, etsi nec infelici, quam consilio. 587 *pariter facta* Parrhas. *fruuntur* tres ap. Burm. cum edd. Ald. Iunt. 588 *Crete* Wall. a m. pr. *Cretae altae* Seru. apud Burm. 589 *Abietibus* cod. Thuan. Macrobii V Sat. 14. *textis* Parrhas. *textus* Ven.

habere, gerere. conf. etiam Burm.; mox v. 584 *Aduersis spatiis*, h. e. quibus ipsi aduersi h. e. obuii inuicem sibi facti iterum deflectunt se et in nouos gyros discurrunt. *alternis orbibus orbes Impediunt* praeclare, cum variis flexibus subeunt se inuicem saltantium ordines, seque miscent et implicant. v. 585. dictio Lucretiana facile agnoscitur ex eius lib. II, 41 et 324 *belli simulacra ciere*. *sub armis*, vt saepe apud poetam pro, *armati*.

588 — 591. Non poterat Virgilius superare vel assequi locum Homeri, quem inter pulcherrimos primum excitandum credo, Iliad. σ, 590 sqq. ad 605 de Daedali choro. Rem itaque sapienter traduxit ad similem rem, Labyrinthum, quem ea cum arte effinxit, vt inter eius flexus legendos ipse quasi errore ferri videaris; ita implexa ipsa verba, quae Plinii animo obuersata puto in Labyrintho lib. XXXVI, 12, s. 192, vti ipse Virgilius Catulli memor fuisse videtur n. LXI, 112 — 115. *Creta in alta*, cf. mox lib. VI, 23 propter Idam et alios montes; quamquam et omnis insula *alta* est, quippe mari altior. *Parietibus caecis* h. l. qui visum ac prospectum intercipiunt, vt totum

 tum

Mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi
Falleret indeprensus et inremeabilis error.
Haud alio Teucrum nati vestigia cursu
Inpediunt, texuntque fugas et proelia ludo,
Delphinum similes: qui per maria humida nando
Carpathium Libycumque secant, *luduntque per vndas*.
Hunc morem, hos cursus, atque haec certamina primus
Ascanius,

590 *Millenis h. d.* Goth. sec., praue. *domum* tres ap. Burm. Sed *dolus* eleganter. v. Not. *Mille dolis h. viam, quae s. s.* Parrhas. *quo signa* Bigot. 591 Agnoscas et hic duplicem codd. sectam: Rom. cum codd., inter quos Goth. alter, parte, *Frangeret*, forte tamen illud primum ex librarii lapsu natum. Etiam Donatus interpretatur: *fregerint flexus*. Sed melius Medic. cum aliis: *Falleret* — quippe, *error*. Seruius vtrumque prodit. *indeprehensus* al., vt solet. 592 *Haud alio* elegantius ex Medic. et pr. Moret. reposuit Heins. At alii cum Romano *aliter*. *nati Teucrum* Gud. 595 Malim aliquem codicem habere: *Libycumue*. Etsi non ignoro ista maria, quippe contermina, passim iungi; v. c. Iuuenal. XIV, 278, vel permutari, v. c. Georg. IV, 387, et in vtroque delphinas vagari. Mox *luduntque per vndas* deerat Oblongo Vatic. et aliquot aliis Pier. Mediceo a pr. m. Gud. et aliis Heins. et Goth. tert. cum Erf. Laciniam inepti esse Grammatici per se patet. 596 *Hunc morem cursus* vulgo codd. ap. Pier. Heins.

tum iter, qua pateat, aestimare nequeas. Ouid. in loco cum hoc comparando VIII Met. 158 sqq. *caeca tecta* dixit. Cuiacius Obss. I, 30 a Burm. laudatus *caecos parietes* esse sine fenestris docuit; sed hoc est ICtum interpretari, non poetam. *dolum* h. e. iter dolosum, fallens. *signa sequendi*, procedendi, vt poetis ἕπεσθαι, *sequi*, pro *ire*, h. e. notas viae et itineris, qua erat incedendum redituro. Ouid. l. c. Daedalus *turbatque notas, et lumina flexum Ducit in errorem variarum errore viarum*. cf. inf. VI, 27 sq.

592 — 595. *vestigia impediunt*, cursus flexus implicant. *per maria humida* (ὑγρὰ κέλευθα θαλάσσης ap. Homer. huc vocat Seruius) *nando Carpathium Libycumque* (cons. V. L.) *secant luduntque per vndas*, videtur aliquid otiosi esse in hac verborum copia; etsi bene video marium denominatione rei dignitatem increscere. Ouid. de delphinis III Met. 685 *Inque chori ludunt speciem, lasciuaque iactant Corpora, et acceptum patulis mare naribus efflant;* et qui anteiuit Apollon. Rh. IV, 933 sqq.

596 — 603. *Hunc morem — Retulit*, innouauit, vt Seru., repetiuit.

Ascanius, Longam muris quum cingeret Albam,
Retulit, et priscos docuit celebrare Latinos,
Quo puer ipse modo, secum quo Troia pubes.
Albani docuere suos; hinc maxuma porro
Adcepit Roma, et patrium seruauit honorem;
Troiaque nunc, pueri Troianum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus sancto certamina patri.
Hic primum Fortuna fidem mutata nouauit.

Dum

Heins. et Burm. et sic tres Goth. et primo loco Romanus, *Hunc mo-hos c.* elegantius iam olim a Rob. Stephano inde editum; vt iam legitur in Aldd. prioribus, etiam in Egnatiana recensione. Pro ea lectione codicem suum laudat Ge. Fabric., at Heinsius sec. ac tert. Moretanos cum Mediceo, qui tamen, vt a Fogginio editus est, alterum exhibet. 597 *quum conderet* Gud. pro var. lect. 598 *Rettulit* vulgg. *retulit* h. l. Burmannus reuocauit, non e ratione grammatica, quam vir doctiss. Io. Schraderus Emendatt. praef. p. XLII constitutam esse voluit in *retulit*, *reperit*, *repulit*, verum laudato cod. Gudiano. Desidero omnino constantiam in his ac similibus, v. c. *Iupiter*, quod *Iuppiter* exaratur. Si ad morem veterum scribendum est, equidem litteram male geminari puto scriptura; etsi pronuntiatione id fieri necesse est. Si tamen gemines, semper et vbique ista ratio est sequenda. *in priscos* Goth. pr. 599 Versus molestus. *ille* Walk. *secum cum T.* pr. Hamb. Olim distinguebatur: — *Latinos. Quo puer — pubes*, *Albani d.*, vt adeo esset: *Quo puer — pubes* sc. celebrauerant haec certamina, *docuere Albani suos* illa celebrari. Melius sic interpungas, vt fecimus: *Retulit et p. docuit celebrare Latinos*, *Quo puer ipse modo*, *s. q. T. pubes* (sc. celebrauerant. Hinc) *Albani docuere suos* etc. 600 *hunc* Oudart. a m. sec. Goth. tert. 602 *pueri et Tr.* ed. Ven. *dicimus* Dorvill. *ducitur* Leid. 603 *sacro* Bigot. 604 *Hinc* multi Pier. et Heins. ac Burm. *vocauit* Goth. tert. a m. pr.,

repetiuit. *priscos Latinos* h. l. vt *antiqua Italia*, et sic *Latium antiquum* inf. VII, 38. Aliter *prisci Latini* in historicis et geographicis, dum antiquum Latium et nouum iuxta ponitur. 598. *docuit celebrare eo modo, quo* ipse celebrauerat. v. V. L. 601. *honorem*, ludum ab origine sua in Anchisae honorem institutum. 602. Pro vulgari, quod ex Suetonio de puerorum lusibus Seruius laudat: *Lusus ipse, quem vulgo Pyrrhicham appellant*, *Troia vocatur*, poeta dixisse videtur exquisitius: et nunc honor ille, seu ludicrum, *Troia*, agmen autem *Troianum* appellantur pueri; Alii sic: *pueri*, Troianum hoc puerorum agmen, *Troia* appellatur; at alterum lenius.

604 sqq. Nouum auertendi Troianos ab Italia consilium

Dum variis tumulo referunt ſollemnia ludis:
Irim de coelo miſit Saturnia Iuno
Iliacam ad claſſem, ventosque adſpirat eunti,
Multa mouens, necdum antiquum ſaturata dolorem.
Illa, viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli viſa, cito decurrit tramite virgo.
Conſpicit ingentem concurſum, et litora luſtrat,
Deſertosque

607 *inſpirat* pr. Hamb. a m. ſec. et Sprot. 608 *mouens* Montalb. et ed. Iunt., ſolito lapſu: *ſaturata* codd. Pier. et ſuorum ac Aruſiani Meſſii auctoritate ſonique ſuauitate recepit Heinſ. Vulgo *exſaturata*. 609 *celebrans* Medic. et Zulich., noto ſphalmate. *pro* Erf. 610 *orto* pro *cito* Sprot. *d. tr. Iuno* Erſ. a m. pr. 611 *conſeſſum* Medic. a m. pr. et Moret. ſec. *curſum* Franc. et Sprot. *occurſum* Wall. Mox neſcio an melius legas *vt;* nam *et litora luſtrat* inter reliqua otioſum eſſe videtur. Igitur coni. *decurrit virgo; conſpicit ing. concurſum. Vt* (vbi) *litora luſtrat: Deſertosque — claſſemque relictam.*

lium Iunonis, incenſis nauibus; ad ductum hiſtoriae etiam hoc, etſi variis modis fuit narratum. v. Excurſ. VI ad h. l. Sed poetam decebat haec ad deae Troianis infeſtae machinationes referre. Quod Iridis miniſterio vtitur Iuno, Homeri exemplo fit. v. ſup. ad IV, 694. Cui argutari lubet, rationem quaerere poteſt in iridis natura et ratione ad ventorum vim: idem Homeri exemplum Iliad. ψ, 198 ſq. excitet. Argutatur quoque Servius. Tranſitum a laetis ad triſtia, adeoque delectationem ex rerum varietate, facile vnusquisque obſeruet. conf. Trapp. ad h. l.

604—610. *mutata nouauit*, pro mutauit, ornate. cf. Manil. IV, 580. Fortunae autem *perfidia* ac *fides* proprio aliquo modo tribuitur, quatenus fallit ſpem vel ſuſtentat conſtantia aut leuitate ſua. *ventos adſpirat eunti*, praeclare pro, volantem incitat, properare facit; quod optime fit vento ſecundo aliis immiſſo. cf. ſup. IV, 223. *multa mouens* v. ſup. III, 34. X, 890. *necdum a. ſ. d.* vt ſup. I, 25. inf. 781 *Iunonis grauis ira nec exſaturabile pectus*. 610. Laudat Cerda locum Ouidii: *et remeat per quos modo venerat arcus*, Met. XI, 632. *cito tramite*, exquiſitius quam curſu, volatu. Comparant Homericum: Βῆ δὲ κατ᾽ Οὐλύμποιο καρήνων ἀΐξασα.

611—617. *concurſum* vide ſup. 106.

Desertosque videt portus classemque relictam;
At procul in sola secretae Troades acta
Amissum Anchisen flebant, cunctaeque profundum
Pontum adspectabant flentes. Heu tot vada fessis,
Et tantum superesse maris! vox omnibus vna.
Vrbem orant; taedet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias sese haud ignara nocendi
Coniicit, et faciemque deae vestemque reponit:
Fit Beroe, Tmarii coniunx longaeua Dorycli;
Cui

612 *classimque* Sprot. vid. sup. ad III, 5. 613 *Et* vel *Haud* nonnulli; item *Troades* vel *Troiades*, ac Medic. *secreta T. actae.* 615 *Portum* Goth. sec. *spectabant* Medic. *exspectabant* Voss. pr. ac Ven., quod Heins. interpretatur: secunda nauigationi tempora. Alii apud Seru. *flentes heu t.* iunxere. 617 *pelagi conuexa tueri* Ven. ex sup. IV, 451. 618 *medios* Goth. sec. 619 *Miscuit et f.* Goth. sec. *Coniecit f.* duo Burm. *vultumque r.* Doruill. 620 *Fit decor et varii* Wall. a m. pr. *Veroe* passim scribitur. *Ismarii* vulgata lectio ante Heins. e recentioribus (etsi et Seruius agnoscere videtur) petita erat libris; *Tmarii* Heinsius restituit, etiam librorum auctoritate, in quibus vel *Tmarii* diserte, vt etiam in Rom. fuit, in Medic. a m. pr. *Mari*, a sec. *Tmarii*. In cett. *Marii*, *Tinarii*, *Timarii*, *Tarii*, *Thiari*. v. Heins. ad h. l. et cf. ad Ecl. VIII, 44, vbi similis error insederat edd.; videtur adeo ex *Marii* ab interpolatore *Ismarii* factum esse. Pompon. Sab. ad h. l. „*Marii* forte *Ismarii Dorycli*, Thracii, ab Ismaro „monte Thraciae. Mihi non placet; nam antiqui codices *Marii* habent, et haec Beroe in Sicilia manebat. In Bucolicis Apronianus „ait: Maros mons Thraciae, vbi Maro vinum dedit Vlyssi, et Probus in commentariolo Georgicorum facit mentionem.„ Vides vera falsis

sup. 106. 107. *desertos portus* v. sup. 286. 287. Quod ludis non intersunt mulieres, sed solitario in littore desident, ex antiqua decori ratione et moris seueritate fit, quam tamen inter Graecos quoque serior vsus temperauit. Sed et illae *Anchisen flebant*, inferiis igitur adhuc operantes. cf. inf. 652. Bene ad miserationem: *Pontum adspectabant flentes;* et quod statim querelas subiungit; *heu tantum viae sibi Et tantum superesse maris.* 617. *Vrbem*, simpl. sedem.

618—622. *vestem*, versicolorem, qualis alias Iridi tribuitur. Vide tamen supra quoque de Venere I, 404 *pedes vestis defluxit ad imos Et v.*, vt adeo etiam, quatenus ex deabus vna, suam pallam haberet. Iris *fit Beroe*, vt Laodice apud Hom. fit, Iliad. γ, 121. *Cui* siue ad Doryclum siue

Cui genus, et quondam nomen, natique fuissent;
Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert:
O miserae, quas non manus, inquit, Achaica bello
Traxerit ad letum patriae sub moenibus! o gens
Infelix! cui te exitio Fortuna reseruat?
Septima post Troiae excidium iam vertitur aestas:
Cum freta, cum terras omnis, tot inhospita saxa
Sideraque

falsis mixta esse.: *Tmaros* in finibus Dodonae Epiri mons erat: Τόμαρος. Τμάρος. conf. Steph. Byz. Intereà velim Heinsium docuisse, quomodo inter *Troianas* mulieres esse potuerit vxor *Dorycli Tmarii*, a *monte Epiri* appellati. At *Ismarii* alicuius *e Thracia* oriundi, cum multa Thracum et Troianorum memorentur fuisse commercia, vxor interesse facile potuit. Hactenus vtique alterum hoc haud dubie verius. Sunt forte, quae et his reponas. Aeneam etiam Dodonam adiisse, a nonnullis fuit traditum. v. Excurs. de Aeneae Errorr.; et ipse poeta noster, qui escensionem ad Buthrotum factam sup. III, 293 sqq. narrauerat, sub discessum ab Epiri littore v. 470. 471 inter Heleni munera hospitalia: *Addit equos, additque duces. Remigium supplet, socios simul instruit armis;* quod infra v. 646 eadem Beroe *Rhoeteia* appellata, nil repugnare; esse docte dictum pro *Troiana*. Locus tamen vel sic inter eos referendus, in quibus ratio critica, quatenus in librorum vsu versatur, aliam lectionem, aliam rerum ratio et iudicii subtilitas defendit. *Ismarium* hominem etiam requirit Beroes auctoritas, quam Troia profecta matrona habere potuit, non ea, quae in itinere fuit allecta. *Ismarii* etiam defendere video sagacem virum Ouwens Noct. Hag. p. 624. Doryclus nothus Priami filius memoratur Homero Iliad. λ, 489. 621 *Quoi etiam quondam nati nomenque f.* ed. Ven., male. 622 *Dardanium* aliquot Pier. cum Wall. et Goth. tert. *manibus* Goth. pr. *offert* alter Hamb., at v. Burm. 623 *Achaia* tres Heins. cf. ad II, 462. 624 *Traxerat* Sprot. *Troiae sub* Goth. sec. 625 *exitium* Gud. a m. pr. Witt. 626 *voluitur* Menag. pr. 627 *iam terras* Rottend. tert. *terras* aberat a Voss.; et mox *erat saxis*. Sane quidem *saxa* parum commode subiiciuntur, inprimis inter *terras* et *sidera*. Puté tamen poetam *littora* commemorare voluisse, et quidem barbararum terrarum.

siue ad Beroen referas, parum interest. Hoc alterum melius, siquidem in feminae auctoritate nunc res posita. Vix tamen feminae *nomen* tribui potuit. Praestat ergo ad maritum referre. *genus*, nobilitas h. l. v. Burm., quem indigneris operam et chartam in Harduino refellendo perdere. cf. sup. Georg. II, 240. *fuissent* pro *Cui fuerant*.

623—640. Artem agnosce, quod miseratione animis se insinuat, antequam ad consilium suum proferendum descendit. In v. 623 sq. sententia fere qualis sup. I, 94 sq. et III, 321. 626. *Septima post Troiae excidium aestas.* Sic

Sideraque emensae ferimur; dum per mare magnum
Italiam sequimur fugientem, et voluimur vndis.
Hic Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes:
Quid prohibet muros iacere, et dare ciuibus vrbem?
O patria, et rapti nequidquam ex hoste Penates,
Nullane iam Troiae dicentur moenia? nusquam
Hectoreos amnis, Xanthum et Simoenta, videbo?
Quin

628 *ferimus* nonnulli. Sed vid. Heinf. ad III, 268. *tulimus* Rom. et Menag. pr., non improbante Burmanno. Sed alterum ex poetica consuetudine. 629 *voluimus* Doruill., fraude librariis sollenni. 630 *Hic fr. E. fines* Parrhas. 631 *Quis* passim in libris. Sed *quid* e melioribus praeferunt Pier. Heins. Adde Romanum. At Medic. *Qui* et *muro;* et a m. sec. *Quis* et *muros.* In Goth. tert. versus imperfectus erat relictus *Quis prohibet muros?* 632 *et* abest a nonnullis. Duo Heinf. *O patrii.* Apparet adeo ab initio *O* excidisse, mox diuersimode suppletum; et verum esse: *O patria o rapti.* Hoc etiam Macrob. VI Sat. 6 laudat. 633 *ducentur* alter Hamb., quod placet Burmanno. Scilicet si ea communis librorum lectio fuisset, vnusque contra *dicentur* exhibuisset, praetulisset ille vicissim hoc. *dicentur* est exquisite dictum pro *erit*, vt Homericum: σύν τε κεκλήσεαι ἄκοιτις. *nunquam* Rom. 634 *H. Manes* Rom. et Sprot. a. m. sec. *et* abest a Montalb.

Sic et I, 755. cf. Excurs. II ad lib. III extr. 628. „*Sidera* aut tempestates ait, quae ortu vel occasu siderum saepe nascuntur, aut prouincias, quae sideribus subiacent, vt Ecl. X, 68 *Aethiopum versemus oues sub sidere cancri.*" Haec Seruius. Exemplum quidem parum idoneum, sed de acceptione vocis h. l. in hunc sensum non dubito; vt terras diuersis caeli plagis subiectas intellexerit, post *freta, terras, saxa*, h. e. littora saxosa. Porro *emensae ferimur*, plenius quam emensae sumus. Mox *mare magnum* simpl. vastum, immensum, nil amplius. *voluimur vndis*, grauiter pro, nauigamus. Non adeo dissimilia his versibus sunt inf. VI, 58 sq. *magnas obeuntia terras Tot maria intraui duce te, penitusque repostas Massylum gentes, praetentaque Syrtibus arua* (vt h. l. saxa): *Iam tandem Italiae fugientis prendimus oras.* 630. v. sup. v. 24. *iacere muros*, exquisite pro ponere, ducere; vt vulgo *fundamenta iaci* dicuntur. 634. *Hectoreos amnes*, exquisitius quam, Troianos, vt et alias. Ad sensum versus cf. lib. III, 349 sqq. scilicet, non continget, vt noua Troia alicubi nobis condatur?

Quin agite, et mecum infauftas exurite puppes.
Nam mihi Caffandrae per fomnum vatis imago
Ardentis dare vifa faces. Hic quaerite Troiam;
Hic domus eft, inquit, vobis. Iam tempus, agi res;
Nec tantis mora prodigiis. En quatuor arae
Neptuno. Deus ipfe faces animumque miniftrat.
Haec memorans, prima infenfum vi corripit ignem,
Sublataque procul dextra connixa corufcat,
Et iacit. Adrectae mentes, ftupefactaque corda
Iliadum. Hic vna e multis, quae maxuma natu,
Pyrgo,

635 *infauftas et mecum* tert. Rottend. 636 *per fomnum Caff.* Goth. tert. et Lutatius ad Stat. IV Theb. 133. *noctis imago* Montalb. 638 *nobis* tres Burm. *nunc* ante Heinf. cum vno Pier. *agit res* Rom. cum aliis Pier. et Statii Schol. *agit rem*, praue. *tempus agi*, eft agendae rei. Alii diftinguunt: *Hic d. eft, inquit: vobis iam t.* Doruill. *inquit, vbi t. agi res.* 640 *ipfe facer* Parrhaf. *flammamque miniftrat* Ven. a m. fec. et Rom. *animamque m.*, male. *animum* eft confilium, inuentum hoc. At Pierius de audacia accipit; nec id male. 641 *fubito inf.* Doruill. *infeftum* Medic. Pierii cum aliquot Burm. *incenfum* Wall. et Witt. 642 *fubnixa* pr. Hamb. *connexa* alter a m. fec. *commifa* Goth. fec. 643 *abrectae*, *arreptae* duo Burm.

condatur? cf. Excurf. I ad h. lib. 635. Somnium hoc praeclarum poetae et accommodatum commentum. 639. *tantis prodigiis*, rei per fomnum tam manifefte monftratae. *arae Neptuno.* Forte Anchifae aras potius expectabas. Sed, vt nunc eft, ante ludos funebres, commiffos facra debent effe facta Neptuno, vnde aris adhuc titiones ardentes fuppetebant; dicas, quorfum? forte ad placandum deum et fecundam nauigationem expetendam. Quorfum autem quatuor? Seruius: *quatuor, quia finguli duces nauium* (v. fup. 115), *qui certamerant, fingulas pofuerant — alii tamen dicunt a Cloantho effe pofitas, qui promiferat fe daturum* (fup. v. 233 fqq.). Adde Pompon. Sab. Non expedio equidem numeri cauffam, nec refert.

641—643. Ornata oratio, vtpote in re, quae mirationem facere debet. Eft autem ea cauffa poetae cur ornet, fi phantafma aliquod in mentem alte defcendere vult. *connixa corufcat et iacit* pro iacit fimpl. Fert autem ita res, vt, dum vibras titionem, motu ipfo flamma vires fumat

Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:
Non Beroe vobis, non haec Rhoeteia, matres,
Est Dorycli coniunx. Diuini signa decoris,
Ardentisque notate oculos; qui spiritus illi,
Qui voltus, vocisue sonus, vel gressus eunti.
Ipsa egomet dudum Beroen digressa reliqui
Aegram, indignantem, tali quod sola careret
Munere, nec meritos Anchisae inferret honores.
Haec effata.
At matres primo, ancipites, oculisque malignis
Ambiguae, spectare ratis, miserum inter amorem
Praesentis terrae, fatisque vocantia regna:

Quum

645 *Pirgo*, *Phirgo* scribitur. Πυργὼ erat. *nat. maxima nutrix* Goth. tert. 646 *nobis* sex ap. Burm. *nobis, nobis Rh.* duo ibidem. *Rhoeteia mater* duo alii, vitiose. 648. 649 *Splendentesque n.* Goth. sec. *quis* et *quis* vel *qui* et hic multi codd. et edd., vt passim alibi. v. Burm. *vocisque* etiam multi cum Medic., item *et gressus* aliquot (v. Pier.) *vt g.* Goth. pr., et maior pars *euntis*. 650 *degressa* tres ap. Burm. 651 *quo* aliquot Pier. *quae* alii, non ineleganter. 652 *ferret* Exc. Burm., sed *inferre* vocab. proprium. 653 *Est effata* Puget. *Haec est fatu* Doruill., vt codd. ap. Pier. Totum hemistichium exciderat Goth. tert. 654 *primum* Goth. sec. *malignae* Rom. 655 *Ambiguas* Wall. *Ambiguae* Witt. 656 *terras* Rom. cum aliis Pier. *factisque* alter Hamb. *vocantia* Zulich. a m. sec.

mat. 647 sq. cf. sup. Excurs. XIII ad I, 402. Memorabile est, quod Seruius ad h. l. habet: *Non est dissuasio, vt quidam putant, sed magis hortatur persuadendo, numinis auctoritate.* Sed idem *spiritum* male de odore accipit. Nam ad dignitatem spectat: h. spiritus altus, magnus; sensus, adeoque gestus, et oris species, maiestatem habens et numen. 651. *tali munere*, sacrificio et inferiarum caerimoniis tam sollennibus; vt ipse poeta interpretatur: *nec meritos Anchisae inferret* (voc. proprio) *honores.*

654—658. *oculis malignis*, h. l. simpl. toruis, transuersis, quales alias maligni animi signum esse solent. *fatis vocantia regna*, vt *fata vocant*, *terrae vocant* sup. I, 610; ita nunc exquisitius *regna vocant fatis*, oraculis, vel ex fatorum ordine. *paribus*, pariter libratis, *alis* v. sup. IV, 252. conf. Iliad. ε, 778. *secuit arcum*, secando aerem fecit

Quum dea se paribus per coelum sustulit alis,
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Tum vero adtonitae monstris, actaeque furore,
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem;
Pars spoliant aras, frondem ac virgulta facesque
Coniiciunt. Furit inmissis Volcanus habenis
Transtra per et remos et pictas abiete puppis.
Nuntius Anchisae ad tumulum cuneosque theatri
Incensas perfert nauis Eumelus: et ipsi
Respiciunt atram in nimbo volitare fauillam.
Primus et Ascanius, cursus vt laetus equestris
Ducebat, sic acer equo turbata petiuit
Castra:

657 *Tum* Leid. et ed. Ven. cum Medic. Pierii et Erf. 659 *monstrisque* Parrhas. 660 *locis* alter Hamb. *socios* aberrat Goth. pr. 661 *frondesque* Hamb. pr. 662 *inuisis* sec. Moret. 663 *pictis abiete puppes* varie tentabat Io. Schrader. *factas*. *textas*. et *aggere*. 664 *cumulum* alter Hamb. 666 *Perspiciunt* Goth. alt. *in nubem* Bigot. a m. sec., ex interpretatione. Forte *in* elegantius absit; sed in talibus nihil nouandum: quandoquidem vix certam aliquam rationem tenes.

cit arcum, aut, quod malim, ductum ex τέμνειν ὁδὸν, θάλασσαν, αἰθέρα, petitum ab agrorum sulcis; vt sit, *incessit per arcum*. Nam per arcum, tamquam tramitem, euolare debuit. cf. sup. 609. 610.

659—663. *focis penetralibus*, focos penetrales dixit, qui in penetralibus (locis seu sacrariis) sunt; recte Donatus: ex interioribus partibus (domorum proximarum) incendia rapiebant. opp. *arae* quatuor v. 639. 662. Praeiuerat iam Lucret. V, 784. 785 *Arboribusque datum est Crescendi magnum immissis certamen habenis*; imitatus hoc Silius IV, 682. 683, adde XVII, 96. (ex) *abiete puppes* (ἐξ ἐλάτης pro νῆες ἐλάτιναι), *pictas*, vel colore inductae, vt ap. Homer. μιλτοπάρῃοι, vel propter pictam tutelam in puppi aut parasemon in prora pictum. conf. Cerda et Heins.

664—669. *cuneos theatri* v. sup. 287 sqq. 667. Ascanius, vt erat, cursum ad nauale conuertit. *turbata castra*, classem, v. sup. III, 519. *magistri* 546. 562. Ascanio autem egregie aliquae partes hac in re tribuuntur, cum ex personae dignitate tum

Castra: nec examines possunt retinere magistri.
Quis furor iste nouus? quo nunc, quo tenditis, inquit,
Heu miserae ciues? non hostem, inimicaque castra
Argiuum; vestras spes vritis. En, ego vester
Ascanius: galeam ante pedes proiecit inanem;
Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
Adcelerat simul Aeneas, simul agmina Teucrum.
Ast illae diuersa metu per litora passim
Diffugiunt; siluasque, et sicubi concaua furtim
Saxa, petunt. Piget incepti, lucisque; suosque
Mutatae adgnoscunt, excussaque pectore Iuno est.
Sed non idcirco flammae atque incendia vires
Indomitas posuere: vdo sub robore viuit
Stuppa vomens tardum fumum, lentusque carinas
Est vapor, et toto descendit corpore pestis;
Nec vires heroum infusaque flumina prosunt.

Tum

669 *examinis* Medic. a m. pr. mutatum rubro in —*es*. 671 *O m.* Ven. *Hue m.* Goth. pr. *miseri* Wall. 672 *spes vestras* Rottend. sec. *at v. spes* Goth. sec. 674 *indutus* duo Burm. cum Goth. tert. *gerebat* Witt. *ciebant* Macrob. VI, 1. 675 *Accelerant* Montalb. et a m. pr. Gud. *Accidit f.* Franc. pro *Accedit*. Mox *agmine* Medic. a m. pr. 677 *Defugiunt* Sprot. *sicubi concaua surgunt* Witt., non infelici errore. 678 *pudet* Sprot., ex interpretamento. 679 *Multatae* Rom. *Agnoscunt mutatae* Sprot. *est* abest a tribus Burm. et Goth. tert. 680 *flammam* a m. pr. Medic. et Gud. *impendia* Rom. 681 *vdo sub pectore* aliquot Pier. et sic pr. Hamb. *sub cortice* Parrhas. *duro sub robore* vulgg. ap. Macrob. VI, 6, sed et ibi Thuan. vet. *vdo*. 682 *Stuppa* Medic. aliique vetustiores scribunt; et est στύππη. *mouens* Hugen. *lentasque c.* duo Burm., male. *lentusque carinis* Hamb. pr.

tum ex aetatis alacritate. Mox 674 *belli simulacra ciebat* Lucretianum est, ex II, 42. 324.

676—679. *diuersa litora*, diuersas littoris partes, vt toties alibi. *Piget lucis*, vt IV, 451 *taedet coeli conuexa tueri*. *excussa p. Iuno*, praeclare, furor a Iunone iniectus; vt *deus pectore accipi* dicitur.

680—684. Ornati versus. *vires indomitas* ex Homerico ἀκάματον πῦρ. *vdo sub robore*, sub materia desuper

Tum pius Aeneas humeris abſcindere veſtem,
Auxilioque vocare deos, et tendere palmas;
Iuppiter omnipotens, ſi nondum exoſus ad vnum
Troianos, ſi quid pietas antiqua labores
Reſpicit humanos; da flammam euadere claſſi
Nunc, Pater, et tenuis Teucrum res eripe leto.
Vel tu, quod ſupereſt, infeſto fulmine morti,
Si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.
Vix haec ediderat, quum effuſis imbribus atra
Tempeſtas ſine more furit, tonitruque tremiſcunt

Ardua

685 *Tum pater* Sprot. *humerisque* pr. Hamb. *excindere* Medic. *abscidere* Menag. pr. Voſſ. pr. et Franc. (adde Romanum), ex perpetua variatione. conſ. Heinſ. h. l. et v. ſup. IV, 425. 590. Georg. II, 23. 689 *claſſes* Zulich. et codd. aliquot Pier. *claſſis* alii duo Burm. cum Goth. tert. *claſſem* Wall. a m. ſec. vid. ad lib. VI, 67, et haec recte: ſed et vulgatum bene. 690 *Iam p.* Parrhaſ. *Teucrum tenues* Wall. *tenuis nunc res Teucrum* Ven. 692 *Si merui* Rottend. ſec. *dimitte* multi, vitioſe. *tuaque h. o. d.* deerat hemiſtichium ſec. Hamb. a m. pr. *tua meque o. d.* Vratisl. 693 *e. nubibus* Goth. ſec. 694 *tremeſcunt* fere omnes codd., vt alibi. v. ad III, 648. *fremeſcunt* Hugen.

per aquis iniectis irrigata, *viuit* (pulchre pro durat, ignem alit) *ſtuppa*, qua coaſſatorum tignorum iuncturae ſtipatae ſunt. *vapor* pro flamma et igne, Lucretii exemplo, vt ἀϋτμὴ ap. Homer. cf. Guell. 685. Aeneam reprehendebat vir doctus, quod ad preces otioſas confugit, cum auxilium nauibus ferre deberet. Non meminerat v. 684 *Nec vires heroum infuſaque flumina proſunt.* Praeſtruendum nunc erat prodigium et cauſſa idonea apponenda, cur imber effuſus incendia extingueret.

688. *pietas* h. l. miſeratio, qua miſerias humanas numen reſpicit. Mox *letum* docte pro excidio et interitu; et ſimili modo paullo poſt *morti*. Burmann. nimis argute: quia debebant verti in nymphas, quae mori non debebant. Atqui de hoc prodigio Aeneas cogitare non poterat.

693—699. *ſine more*, immodice. Satis illuſtrarunt VV. DD. v. c. Drakenb. ad Silium XII, 449. Mihi videtur ita reddidiſſe poeta obvium illud apud Aratum alioſque: ὁ κατὰ κόσμον h. e. ἀμέτρως. At Seruius: *ſine exemplo* interpretatur, quem fere ſequuntur alii. Mox

denſis

Ardua terrarum et campi; ruit aethere toto
Turbidus imber aqua densisque nigerrimus austris
Inplenturque super puppes; semiusta madescunt
Robora. Restinctus donec vapor omnis, et omnes,
Quatuor amissis, seruatae a peste carinae.
At pater Aeneas, casu concussus acerbo,
Nunc huc ingentis, nunc illuc pectore curas
Mutabat versans: Siculisne resideret aruis,
Oblitus fatorum, Italasne capesseret oras.
Tum senior Nautes, vnum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaque insignem reddidit arte,
Haec

695 Mediceus (a m. pr.) cum aliis, etiam binis Goth. et Erf., distinguunt et legunt: *A. terrarum; et campis* (Hugen. *et campo) ruit.* Male et ieiune. Saltem, si sic distinguas, legendum: *et campi ruit aequore toto T. imber.* In Goth. alt. *aere.* 696 *T. imber aquis* Hamb. alter. *aquam* Reg., ita erit: *ruit aquam*, vt *ruit* actiue capiatur. cf. inf. ad VIII, 63, et hoc Masuic. exhibuit, obseruante Burm., qui codd. auctoritati obtemperare maluit. Ita *imber turbidus aqua* et *nigerrimus d. austris* numerum suauiorem efficiunt. In Witt. distinctum erat: *terrarum, et campi ruit — imber, aqua densisque n. A.* 697 *Impleturque* Wall. *Impleuitque* duo Burm. *semiusta* Heins. et hic praetulit; et sic Medic. aliique. vid. sup. ad III, 578. 700 *Et* Medic. et Reg. 702 *Motabat* duo Burm. hic vt alibi. v. III, 581. *iactans* tert. Rottend. *dubius* codex Pierian. propius ad vulgarem rationem. *versas* Goth. tert. *Siculis resideret in aruis* ed. Ven. Caeterum distinctionem inter *Mutabat*, *versans* sustuli, ne ad orationem pedestrem res rediret. *Mutabat versans* est pleniore ore pro *versabat.* 703 *Italisne* Reg. *Italasue* Spkot. Sed *Italasne* pro *an I.* studiose dixit; vt I, 308 *hominesne feraene.* *capesceret* aliquot ap. Burm. *posceret* Ven. 704 *Cum* aliquot et hic ap. Heins. *Nautis* Gud. *vates* Goth. tert.

densis austris pro nimbis, quos austri agunt: hoc imbre desuper implentur naues.

701. 702. Homericum διάνδιχα μερμήριξε. Mox *capesseret* de consilio ac conatu.

704 — 708. Magni poetae vim et indolem agnosce in hoc, quod rem, quam factam alius nude sine auctoritate et apparatione exposuisset, a consilio prudentis alicuius amici proficisci et ab Anchisae vmbra per somnum oblata Aeneae approbari facit; multo vero magis in eo, quod Nautae persona vtitur, cuius nomen non obscurum inter eos Troianos fuit, a quibus Romanae gentes originem repetebant. Fuit enim Nautia gens, apud quam Palladii

Haec reſponſa dabat, vel quae portenderet ira
Magna deum, vel quae fatorum poſceret ordo.
Isque his Aenean ſolatus vocibus infit:
Nate dea, quo fata trahunt retrahuntque, ſequamur;
Quidquid erit: ſuperanda omnis fortuna ferendo eſt.
Eſt tibi Dardanius diuinae ſtirpis Aceſtes:
Hunc cape conſiliis ſocium, et coniunge volentem;
Huic

706 *Haec r. dabat.* Salebroſa oratio, ſequente inprimis *Isque his A.* Malim: *Hic* (Nautes) *reſponſa dabat*, dare ſolebat, ſuper iis, *quae vel — vel.* *Isque* — vt iungatur: *Tum ſenior Nautes infit:* ſed interiecta alia ratione, *Isque*, is inquam, ſubiectum eſt. Ita facile careas interpretum argutiis. Et eſt *hic* in qu. Moret. Emendationem noſtram in contextum recepit Brunck. *pertenderet* Sprot. *praetenderet* alter Hamb. *portenderat* Erf. 708 *Atque his* video in vulg. *Hisque is* Bigot. *Iamque his* pr. Hamb. *Hisque Aenean* Wall. *inquit* duo Burm. Totus verſus deerat Hugen. a m. pr. 710 *ferenda eſt* Wall. *eſt* deeſt duobus Burm. et binis Goth. Sed talia notare infinita res eſt. 711 *Eſt mihi* Goth. tert. 712 *conſilii ſocium* pars codd. Pier. et Burm. Doctius tamen dictum *ſocius conſiliis* videtur. *conſiliis comitem* Oudart.

ladii cura remanſerat, ortum ducens a Naute, vel Nautio, qui Mineruae Poliadis ſacerdos Palladium ſecum Troia absportaſſe narrabatur. Res nota ex Dionyſ. Halic. VI, 69 (p. 393), et Seruio ad h. l., qui Varronis de Familiis Troianis libros excitat. Hinc *Pallas* Nauten h. l. *docuit*, vt ſaepe ap. Homerum a diis artes edocti inducuntur. *vnum*, quod plenius effertur: quem vnum omnium maxime Pallas docuit. Nec nouum hoc, quod Pallas vaticinandi artem impertitur. Habes exemplum in Tireſia ap. Callim. H. in Lau. P. 123 ſqq. Igitur hic Nautes *reſponſa haec dabat*, quae mox exponit: *Nate dea.* Reſpondit autem et interpretando vaticinatus eſt ea, quae vel ira deum portenderet vel fatorum ordo poſceret, oſtento hoc incenſarum nauium. Aut *haec* eſt Pallas, quae Nautae ſubiicere ſolebat ea, quae is vaticinaretur. Hoc melius. Attamen in his aliquid duri eſſe, ad ſenſum facile eſt; itaque de v. 706. 707 cf. Var. Lect.

709—718. Adhibuit h. l. vatem poeta ex vetuſtiore more, quo vatum ac prophetarum ipſorumque deorum reſponſa non vbique futuros euentus praedicunt, verum plerumque monitis, hortatibus, conſiliis continentur. Sane

Huic trade, amiſſis ſuperant qui nauibus, et quos
Pertaeſum magni incepti rerumque tuarum eſt;
Longaeuosque ſenes, ac feſſas aequore matres,
Et quidquid tecum inualidum metuensque pericli eſt,
Delige; et his habeant terris, ſine, moenia feſſi:
Vrbem adpellabunt permiſſo nomine Aceſtam.
Talibus incenſus dictis ſenioris amici.
Tum vero in curas animum diducitur omnis:
Et

714 *eſt* abeſt a multis. v. Burm. 716 *eſt* abeſt et hic a tribus. 717 *Dilige* ſcribitur in multis etiam hic. *Delege* Wall. *et* deeſt Ven. *et his t. habeant* ſec. Rottend. *feſſis* pr. Hamb. 718 *adpellabant* Gud. a m. pr. cum binis Goth. *promiſſo nomine* Rom. cum plerisque Pier., ſed paucis ex Heinſianis. *praemiſſo* tert. Rottend. Sed *permiſſo* Medic. cum caeteris, quatenus permiſſum Aceſtae, de ſuo nomine appellare nouam vrbem; etſi a Troianis, qui cum Aenea venerant, habitatam, adeoque ab Aenea conditam; qui inuidendus olim in coloniis deducendis habebatur honos. Mox *Aceſten* nonnulli vel vt Rom. *Aceſtem*, minus bene. *Aceſta*, vnde Segeſta facta, vt ſup. v. 52 *Mycena* occurrebat. 719 *accenſus* aliquot Pier. et duo Heinſ. *incenſis* Menag. *ſenioris Aceſte* Parrhaſ. Nullus codex ſubiicit in fine *eſt*. Parum vero expolita iunctura amborum verſuum, qui ſe excipiunt. 720 *animum d.* graeca ratione poſt Ge. Fabricium reſtituit Heinſ. ex ſuorum codd. parte, et Probo Grammat. Vulgo *animus*. Rom. Medic. cum vetuſtioribus aliis it. Erſ. *animo*. Porro idem Rom. cum plerisque Pier. Heinſ. et Burm. *deducitur*, quod hic ferri poſſit; ſed alterum τὸ: διάνδιχα μερμήριζε melius repraeſentat. *animum d. omnem* Hamburg. alter pro var. lect., quod Heinſio arridet, non mihi.

Sane bene et ſapienter monendo haud raro futuros conſiliorum aut contrarios euentus ante oculos ponimus: idque ſi ἐνθουσιῶν, magno cum ſpiritu ac motu animi aliquis facit, non mirum ſi in praedictionem abiit. *ſuperanda omnis fortuna ferendo* plenius quam *ferenda eſt o. f.* *diuinae ſtirpis*, nam Dardanus ex Ioue natus et Electra Atlantis f. cf. ſup. lib. III Excurſ. VI, ſeu, quod forte praeſtat, quia mater eum ex Crimiſo flumine ſuſceperat. v. ſup. 38. 39. 713. *ſuperant qui amiſſis nauibus* ſunt quatuor crematarum nauium copiae. 718. *Aceſta*, nota vrbs Egeſta et Aegeſta, vulgo Segeſta: quam poeta nunc ab Aenea, comitibus, quos in Sicilia reliquerat, in eam conſcriptis, conditam narrat; v. mox v. 755 ſq.; nomine tamen non ab Aenea, ſed ab Aceſte, impoſito. vid. Excurſ. I ad h. lib. De v.

Et Nox atra polum bigis subuecta tenebat.
Visa dehinc coelo facies delapsa parentis
Anchisae subito talis effundere voces:
Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
Care magis; nate, Iliacis exercite fatis;
Imperio Iouis huc venio: qui classibus ignem
Depulit, et coelo tandem miseratus ab alto est.
Consiliis pare, quae nunc pulcherrima Nautes
Dat senior: lectos iuuenes, fortissima corda,
Defer in Italiam. Gens dura atque aspera cultu
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
Infernas adcede domos, et Auerna per alta
Congressus pete, nate, meos. Non me inpia namque
Tartara

721 *aduecta* alter Hamb. a m. pr. Male. cf. Burm. 722 *facies coelo* duo Burm. et Rom. cum vno Goth. et Erf. 723 *A. et subito* Parrhas. *voces e. tales* aliquot Pier. 724 *quondam vita* alter Goth. *vitae* Rom. 726 *hic* Mentel. pr. *veni* pr. Rottend. 727 *tandem coelo* aliquot Pier. et pr. Hamb. 728 *nunc quae* et mox *p. Nautes* alter Hamb. *vates* Montalb., quod ferri possit; sed idem librarii lapsus supra notatus v. 704.. 729 *laetos i.* Gud. a m. pr. cum binis aliis, perpetuo lapsu. *Dat s. lectis iuuenum* Wall. 730 *Differ* Franc. *horrida cultu* Parrhas. 731 *est* abest a Ven. et Goth. sec. *Dictis* Doruill. *tamen antea Ditis* alter Hamb. 732 *accede* Medic. a m. pr. 733 *Amplexus* plerique Pier. et duo Heins. *Complexus* vn. Goth. sex Heins. vnus Burm. Duo alii *Complessus*.

721 sup. Excurs. ad lib. II, 8. 9. Poetis Nox iter per caelum faciens media nocte culmen caeli tenet: vt sol medio die.

722—730. Quod non nisi Anchisae auctoritate inclinatur ad Nautae suasionem amplectendam, id toti consilio condendae coloniae Troianae auctoritatem ac dignitatem magnam conciliat. *facies* est εἴδωλον, simulacrum. 726. Διός δέ τοι ἄγγελός εἰμι, Iliad. β, 27. ω, 173. cf. sup. IV, 268. 730. *Gens dura*, vide inf. IX, 603—613.

731—737. Huius ad inferos aditus prima semina iam lib. III, 441 sqq. in Heleni vaticinio iecerat; nunc paullo maiore expectatione lectoris animum erigit. Dicas forte: quid tandem necesse fuit, vt Aeneas ad loca infera, vt conueniret patrem, vocaretur, cum pater hoc ipso somnio ac viso monere et

Tartara habent, tristes vmbrae; sed amoena piorum
Concilia Elysiumque colo. Huc casta Sibylla
Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
Tum genus omne tuum, et, quae dentur moenia, disces.
Iamque vale. Torquet medios Nox humida cursus;
Et me saeuus equis Oriens adflauit anhelis.
Dixerat: et tenuis fugit, ceu fumus, in auras.
Aeneas, Quo deinde ruis? quo proripis? inquit,
Quem fugis? aut quis te nostris conplexibus arcet?
Haec

734 *tristes vmbrae* bene Heins. cum antiquissimis Pier. et suis. In Medic. a m. sec. *ve* insertum; et sic plures: *tristesue*. Ita *vmbrae* de locorum inferorum altera parte cum Spencio accipienda esset. Vulgg. *tristesque*. *sed am. colorum* pr. Hamb. a m. sec., an *locorum* voluit? 736 *Nigrantum* ed. Iunt. *pecudum cum* Ven. 737 *Tu g.* Goth. tert. 738 *currus* Seru. ad Aen. I, 108. 740 *tenuis* dubitat Burm., vtrum ad *fumus* an ad *auras* referendum sit. Melius, *auras tenues* accipere, tamquam magis poeticum. Sic Georg. IV, 499, vbi res liquida. 741 Ordo est, ait Seru.: *Aeneas deinde, quo ruis?* cf. I, 195. III, 609. IV, 561. 742 *Quo* Parrh. *Quid* multi Pier. et Burm. *te a nostris* duo Burm. et ed. Ven. *aut quisnam mihi te c.* Parrhas. *c. aufert* Bigot.

et exponere ipsi omnia illa in Elysio docenda potuisset. Caussa in promtu est: nec in viso nocturno tam amplus rerum ordo recte exponi potuisset, et excidissent tum illa omnia, quibus liber VI de descensu ad inferos inter potiores et diuiniores carminis partes haberi meruit. *Auerna*, forte stagna, iam ibidem vidimus v. 442 pro lacu Auerno; vt *Tartarus* et *Tartara*. cf. Seru. 735. v. inf. VI, 243 sq. 737. v. ibid. 756 sqq. *moenia* ibid. 782.

738—745. Nox ad altissimum mediumque caeli culmen cursu iam decliui vie fertur. conf. v. 721. De v. 739 v. ad Georg. I, 250. Sentit Vmbra orientis solis primos accessus, diluculo subeunte. Re ad sollennem Solis cursum et equos reuocata, sentit equos Soli appropinquantes et iamiam sibi imminentes afflare se. Circensis cursus frequens spectaculum, equus equum, cui imminebat, anhelitu et spuma vrgens: conf. Iliad. Ψ, 380. Georg. III, 111. *saeuus*, qui lucis vsum eripit Vmbris, quas sub ortum diei ad inferos redire fas est. 740. Vt sup. II, 791 sq. *tenuisque recessit*

Haec memorans cinerem et ſopitos ſuſcitat ignis;
Pergameumque Larem, et canae penetralia Veſtae,
Farre pio et plena ſupplex veneratur acerra.
Extemplo ſocios primumque arceſſit Aceſten,
Et Iouis imperium et cari praecepta parentis
Edocet, et quae nunc animo ſententia conſtet.
Haud mora conſiliis, nec iuſſa recuſat Aceſtes.
Transſcribunt vrbi matres, populumque volentem
Deponunt, animos nil magnae laudis egentes.

Ipſi

743 *cineres* tres Burm. *excitat* Ven. 745 *ſupplex plena* Wall. 746 *accerſit* male edd. ante Heinſ. *arceſſit* ed. D. Heinſ. cum binis Goth. 747 *clari* Bigot. 748 *ſ. ſurgat* pr. Moret., vt IX, 191. I, 582., ſed v. Heinſ. ſup. ad v. 486, vbi poetam in his variandae orationis ſtudioſum fuiſſe docet. Alibi eſt: *quae ſit ſententia menti*. *Sedet ſententia* VII, 611. IX, 220. XI, 551. 749 *Nec m. conſ. n. iuſſa* Wall. 751 *nec magnae* Doruill. *agentes* Parrhaſ. probante Heumanno; atqui hoc vulgare ſatis eſſet. Neque *laus* h. l. virtus eſt; ſed gloria ex magna virtute et rebus geſtis. cf. Burm. τὸ κῦδος.

ceſſit in auras. In 743 rem exilem ornate efferri obſerva: interea ignem accendit. 744. 745. Etiam haec ornate: Penatibus ac Veſtae mola ſalſa ac thure ſupplicat. *Larem* nonnulli de Anchiſae vmbra accipiunt, quandoquidem patrum animae pro Laribus habitae ſunt; ſed hoc argute magis quam vere, et obſtat: *Pergameum L.* Alii ipſam Veſtam intelligunt; quod durum eſſe videtur. Malim de Penatibus accipere, qui pro Lare Troiae omnino haberi, atque ita poetae appellari poterant. cf. ſimilem locum ſup. III, 148 ſq. 176. 177. Adde II, 293 ſq. et ibi Excurſ. *penetralia Veſtae* pro Veſta dixit, quae intima aedium parte, velata et ab hominum adſpectu intacta, ſeruabatur. Aeneam itaque cogita ad hoc aedium penetrale conuerſum ſacra feciſſe. *cana Veſta*, vel propter antiquam religionem, vt I, 292 *cana Fides*, vel quod e ſenioribus diis, qui iam ante Iouis pueri regnum caelum tenuerunt, vna eſt. Res ex theogoniis nota. Quod poeta thuris vſum heroicis temporibus tribuit, in eo ſuis magis temporibus quam rei veritati obtemperat. *Iliacis temporibus*, notum eſt ex Plinio, *nec thure ſupplicabatur*. conf. Cerda.

750. 751. Ornati verſus dilectu verborum. *Transſcribere Romani*, ait Seruius, *mo-*

ris

Ipſi tranſtra nouant, flammisque ambeſa reponunt
Robora nauigiis; aptant remosque rudentisque;
Exigui numero, ſed bello viuida virtus.
Interea Aeneas vrbem deſignat aratro,
Sortitusque domos, hoc Ilium, et haec loca Troiam
Eſſe iubet. Gaudet regno Troianus Aceſtes,
Indicitque forum, et patribus dat iura vocatis.

Tum

752 *I. t. vocant* Goth. pr. *ambeſſa* multi Pier. *ambuſta* Rottend. tert. ex gloſſ. *que* abeſt in Voſſ. alt. et Wall. 753 *Robora remigiis* Sprot. Diſtinctionem poſt *nauigiis* probat Seruius. Alii Codd. haud dubie melius cum Heinſio: *Robora: nauigiis aptant r.* Nam *reponere* eſt inſtaurare. *que* in fine abeſt a binis et a duob. Goth. 754 *numeri* pr. Moret. a m. pr. 756 *Sortitur* alii. *hoc* exciderat Doruill. et Parrhaſ. *hic Ilio et* Franc. *hoc Ilion*, *haec* vel *hoc Ilium*, *haec* alii, etiam ap. Pier. *Troiam* Heinſ. ex melioribus, elegantius, quam vulgo alii: *Troiae*.

ris verbum eſt: transſcripti enim in colonias ducebantur. Potius ita dicendum: qui deducendi, ex vetere in nouam ciuitatem transſcribuntur. Iidem *in coloniam adſcribi* dicti ſunt. *Deponunt* ſignate, vt inutile onus. Illa vero egregia plane: *animos nil magnae laudis egentes*, non deſiderantes aut appetentes, non gloriae cupidos, ſed ingloria et obſcura vita contentos.

752—754. *reponunt* h. l. renouant, cum integris permutant. *ſed bello v. v.* vim orationi addit inuerſio, *ſed tales, quibus ſit viu. virt. ad bellum.*

755. 756. Cf. I, 425. Aeneas ſortito diſtribuit locum aedibus futuris. *hoc Ilium et haec loca Troiam*, recordatione et repraeſentatione ad animum veteris Troiae, cum nouam coloniam conderet, hanc pro Ilio et Troia eſſe vult. v. Excurſ. I.

757. 758. *regno*, noua regni ſui acceſſione, noua vrbe. *indicit forum.* Seruius: *tempus et locum deſignat agendorum negotiorum, qui conuentus vocatur.* Cerda minus bene de conuocato nouo ſenatu; ſed *forum* cum ſenatu iunctum haud dubie ad iudicia ſpectat. Aeneas iudicia conſtituit, rem iudiciariam deſcribit, et *patribus vocatis*, ſenatu lecto atque conuocato, *dat iura*, ad Senatum fert de nouis legibus ſcribendis. ſup. I, 426 *Iura magiſtratumque legunt ſanctumque ſenatum*; qui verſus forte ex hoc noſtro coaluit. Minus bene Seruius.

759—761.

Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
Fundatur Veneri Idaliae, tumuloque sacerdos
Ac lucus late sacer additur Anchiseo.
Iamque dies epulata nouem gens omnis, et aris
Factus honos: placidi strauerunt aequora venti,
Creber et adspirans rursus vocat Auster in altum.
Exoritur procurua ingens per litora fletus;
Conplexi inter se noctemque diemque morantur.
Ipsae iam matres, ipsi, quibus aspera quondam
Visa maris facies, et non tolerabile nomen,

Ire

759 *Tum* vindicauit Pier. *vicino* Wall. *Erycina* Menag. pr. *in litore* Comment. Cruqu. ad Horat. I Od. 2. 760 *Fundantur* Dervill. *Iliadae* Parrhas. 761 *Ac* ab Heinsio reuocatum e codd., alii *Et*, tres *At*. Parrhas. *late lucus s.* Cum Brunckio reuocaui *Anchiseo*: est 'Αγχίσειον. Male in recentioribus etiam Heins. *Anchisaeo* scriptum. 763 *tenuerunt* Vratisl. 766 *Complexique* Franc. 767 *Ipsae i. m. ipsae, q.* quatuor Burm., et sic ap. Nonium. 768 *nomen.* Adeo fluctuat criticorum opera in multis, vt, quod alter reposuit, alter reiiciat, reiectum alius reducat. Quo ipso apparet, nihil magis improbandum esse quam temerariam lectionis mutationem. Vulgo editum

759 — 761. Veneris in Eryce monte supra Drepanum templum nobilissimum ad Troianos conditores refertur. cf. Excurs. II ad h. l. Anchisae autem, tamquam heroi, Flaminem cum sacro luco constituit. *tumulo Anchiseo:* qui consecratus pro fano est. τὸ Ἀγχίσειον. *lucus* est τὸ τέμενος. *Idaliae* v. I, 693.

762—764. Intellige, consecrando Anchisae sacello per nouem dies fuisse sacra facta: *aris factus honos.* Sup. v. 64 et 104 luctu per nouem dies continuato, nono die fiebant sacra et ludi. Ita et apud Romanos *nouemdiale sacrum* duplici modo dictum esse videtur, aliter in prodigiis procurandis, quod factum per nouem dies, aliter in funere, nono die. Caeterum inferiarum ritum ab Aeneae parentali sacro repetierunt vulgo Romani, vt intelligas ex Ouid. Fast. II, 543 sq. *creber* primitiua vi, increscens. *Crebrescunt optatae aurae* sup. III, 530. Ad totum locum confert Valer. Flaccum lib. I, 312 sqq. Pomponius.

767 — 769. Egregie ad humani animi leuitatem et inconstantiam! *nomen* vt ne auditu quidem tolerabile esset.

Ire volunt, omnemque fugae perferre laborem.
Quos bonus Aeneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lacrimans conmendat Acestae.
Tris Eryci vitulos, et Tempestatibus agnam,
Caedere deinde iubet, soluique ex ordine funem.

Ipse,

editum est *numen:* quod explicationem commodam non habet. Heins. e Nonio et Medic. a m. pr. reposuerat *nomen.* Verendum quidem est, vt haec lectio ad epicam dignitatem adspiret; sensum tamen habet expeditum; mare, cuius antea ne nomen quidem ferre poterant, mare adspectu et dictu intolerabile visum. Nec quicquam melius suppeditant membranae. Nam quod in vtroque Hamb. adscriptum pro var. lect. vel *lumen*, perperam factum. Romanus: *non t. coelum;* sic et Parrhas., quod per se bonum sensum habet, modo memineris caelum esse tempestatem, cuius, puto, nauigantium plurimum interest, hoc tamen loco id non quaerebatur. Burm. reuocauit *numen*, quod ferrem, modo explicationem ille subiecisset. Videtur sane lectio: *numen*, aliquid reconditi habere; siue tamen ad Neptunum ac deos marinos trahi velis, siue ad fata, vaticiniis et auguriis monstrata, et ad fortunam, statum, conditionem per illa destinatam, referas (vti v. c. III, 363 *cuncti suaserunt numine diui;* iam autem supra fata accusant, tamquam dura et crudelia); neutrum cum loci sententia comparatum satis idoneum esse comperies. Cum itaque versemur in voce tot librariorum ludibriis obnoxia, *nomen*, *numen*, *lumen*, Heinsium deserere nolui, quem et Brunck. recte sequutus est, reduxique adeo *nomen*. 769 *omnesque* Ven. *proferre* Sprot. 770 *affatus* a. tert. Rottend. a m. sec. 771 *lacrimis* Menag. pr. *Acesti* sec. Rottend. 772 *agnos* Medic. 773 *Caedi* Parrhas., sed vid. Burm. *soluitque* Bigot. cum Goth. tert. *funem* bene cum Pier. recepit Heins. ex codd. Vulgo *funes*, minus docte.

set. vid. Var. Lect. Mox *lacrimans* bene ex persona pii Aeneae. *Consanguineus* autem est eiusdem gentis. cf. Burm.

772. *Eryci* tamquam heroi v. sup. 392. 402. 412 sqq. et Excurs. II. *Tempestatibus.* Nota res vel ex Horat. Epod. 10 extr. conf. Cerda h. l. et sup. III, 120 *Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam* mactat. 773. λύσασθαι τὰ πείσματα v. c. Orphic. 1239 et al. cf. sup. III, 639. 667. *ex ordine*, simpliciter pro deinceps, καθεξῆς, ἐφεξῆς. Georg. III, 341 *Saepe diem noctemque et totum ex ordine mensem Pascitur.* cf. Georg. IV, 507, et inf. VII, 139, vt priore re expedita continuo ad alteram progressi sint. Certe viri docti subtilitate in ἐπισχερὼ interpretando hic nil profeceris. Etiam Serviana ratio nimis docta, *Iubet caedere ex ordine, id est, rite peragi sacrificium.*

Ipse, caput tonsae foliis euinctus oliuae,
Stans procul in prora pateram tenet, extaque salsos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Prosequitur surgens a puppi ventus euntis.
Certatim socii feriunt mare, et aequora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Adloquitur, talisque effundit pectore questus:

Iunonis

774 *tonsat* Franc. 775 *Trans procul* Longobard. Pierii. *in proram* alii ap. eumdem, et Sprot. Tandem codicum pars ap. Pier. Heins. Burm. cum pr. Goth. *Stant celsa in puppi.* Hoc defendas ex Apollonii loco, in notis laudato, vbi *κατὰ πρύμνης* victima mactatur; et in puppi alias tutela erat; et similiter sacrum diis marinis fit sup. III, 527. add. Hymn. in Diosc. (XXXI) 10. Sed Burmannus ex hoc aliisque locis repetitum id ipsum esse censet; secundum Heinsianam obseruationem de studio Virgiliano talia variandi. vid. ad Ecl. V, 37. sup. ad V, 486. *pateras* ed. Ven. 776 *Praiicit* vel *Proicit* fere codd.; defendit hoc et h. l. Benedictus. cf. ad v. 238. *iam vina* Wall. *liquantia* Hamb. sec. 777 Hunc versum sequenti subiiciunt Mentel. et Gud. 778 *aequore* Exc. Burm. *vertunt* Rottend. sec. Goth. sec., vt alibi quoque. 780 *effudit* tres Burm. *p. voces* Zulich. cum Goth. sec., facili lapsu.

774—778. Sollennis sacrificandi mos pro secunda nauigatione. conf. Cerda. Praeiuit Apollon. IV, 1595 sqq. *tonsae oliuae*, vt *tonsa corona* sup. 556, ornat epitheton; nam, dum corona fit, oleae frondes decerpi, eamque tonderi necesse est. Servius et hic nimia cum subtilitate *comtam*, *minutis frondibus*, interpretatur. Salmasius diuersos vocis vsus miscet, vt solet. Cur tamen *oleagineam* coronam poeta nunc memoret, non exputo. Quod stat in prora (forte quia sub discessum e portu, cum alias in puppi sacra fiant) et totum sacri ritum ex h. l. tenebis: est enim classicus in hoc sacrorum more. *Porricit*, cf. sup. v. 238, vocab. sacrum ac proprium.

779 sqq. Quod in historica narratione simpliciter extuleris: secundo vento Cumas deferuntur Troiani: id nunc poeta inde ad f. libri ornat deorum interuentibus ac consiliis; quibus tempus hoc tanto magis nunc indigebat, quo minus alias intelligi potuisset, cur Iuno nullam nouam nunc moram accessui in Italiam iniiceret.

780—784. *effundit p. q.* Enniana formula. cf. Cerda. Ad 781 comparant Callim. in Del. 106 sq. 221, nescio quam bene. Iunctura durior seqq. verss., in pedestri oratione

vix

Iunonis grauis ira, nec exſaturabile pectus,
Cogunt me, Neptune, preces deſcendere in omnis:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat vlla;
Nec Iouis imperio fatisue infracta quieſcit.
Non media de gente Phrygum exediſſe nefandis
Vrbem odiis ſatis eſt, nec poenam traxe per omnem
Reliquias: Troiae cineres atque oſſa peremtae
Inſequitur. Cauſſas tanti ſciat illa furoris.

Ipſe

781 *nec exſaturabile* Heinſ. repoſuit ex Medic. caeterisque omnibus, etiam Pierianis, qui vel *nec* vel *neque exſ.*, vno Montalb. excepto, exhibent. *nec inſaturabile* Ven. vulgg. *et inexſaturabile*. Diſplicet vero *pectus* poſt *pectore*. Io. Schrader. coni. *numen*. 782 *ad omnes* expreſſum in Seruio. 784 *fatisque* Rom. Medic. cum aliis, et ſic maiorem vim ineſſe Pierius cenſebat. *fatisque inuicta* pr. Mentel. pro var. lect. 785 *excidiſſe* fragm. Vatic. cum pr. Moret. a m. ſec. et pr. Rottend. ac Parrh.; hoc forte magis placet, quia potentius. Alterum tamen librorum auctoritas defendit; habendumque adeo voc. exquiſitius. 786 *nec p. traxe per o.* Hanc ex Rom. et aliquot aliis codd. firmatam a Pierio et a Ge. Fabricio lectionem Heinſius merito retinuit. Vulgo *traxiſſe*, vt in Mediceo quoque a pr. m. Cumque ita verſus laboraret, *nec* omiſſum; alii in alium locum adſcripſerunt; Parrhaſ. omiſit *eſt*; duo etiam *tranſiſſe*, noua corruptela. *nec p. exiiſſe* Sprot. *rexiſſe* Puget. Caeterum ſcribitur *traxe*, *traxſe*, *traſſe*: fragm. Vatic. *traxere*, et obducto *re* ſuperſcr. *iſſe*. Inter edd., Aldd. pr. *traſſe* habebant; cum Egnat. inductum *traxiſſe* a Naugerio. Porro *per omnes R.* Gud. et Menag. pr. Erf. 787 *peremta* duo Burm. *parentum* qu. Moret. 788 *ciet* Zulich. pro var. lect. *ſit an* Hugen. *furores* Medic. a m. pr.

vix tolerabilis, epicam grauitatem habet. 783. *pietas* ſc. Aeneae in illa placanda, v. c. ſup. III, 547. *fatisue infracta quieſcit*, ornate pro, infringitur, flectitur, cum videat, fata a ſe interuerti non poſſe. cf. XII, 793 ſqq.

785—788. *vrbem media de gente Phrygum*, media ex Troade, *exediſſe*, confeciſſe, perdidiſſe, excidiſſe; nihil amplius. Argutantur Seru. et Cerda. Cur vero *mediam gentem*, vulgus h. l. ac vilem plebem interpretetur Burm., non aſſequor. *Reliquias*, Troianos vrbe capta ſuperſtites, *traxe per omnes poenas*, omnibus calamitatibus ac malis verſaſſe, iactaſſe; vt duci, agi, per vltima, per cuncta ſupplicia, dicitur. *Troiae cineres atque oſſa peremtae Inſequitur* grauiter dictum; claſſis vero conflagrationem maxime reſpicit. 788. *cauſſas* cf. ſup. I, 8 ſqq. X, 62 ſqq. 89 ſq.

Ipse mihi nuper Libycis tu testis in vndis,
Quam molem subito excierit. Maria omnia coelo
Miscuit, Aeoliis nequidquam freta procellis,
In regnis hoc ausa tuis.
Per scelus ecce etiam Troianis matribus actis
Exussit foede puppis; et classe subegit
Amissa socios ignotae linquere terrae.
Quod superest; oro, liceat dare tuta per vndas
Vela tibi: liceat Laurentem adtingere Thybrim:
Si concessa peto, si dant ea moenia Parcae.

Tum

789 *testis L. tu nuper* Ven. 790 *Quam subito molem exc.* Oblong. Pier. *Quam m. exc. subito* alii Pier. *exierit* Rom. *excierint subito* Ven. 791 *nequiquam* fragm. Vatic. 792 *haec* tres Burm. cum Goth. sec. *hoc caussa* alter Menag. Forte, ait Burm., pro *hocc' ausa*. Quid tamen sollennius, quam librarios tali sonorum geminatione peccare? 793 *Per scelus* Pier. et Heins. e melioribus. adde fragm. Vatic. et cod. Vatic. laudatum Benedicto. Vulgo: *Proh scelus!* variatione et alibi obuia. v. Heins. ad Ouid. Ep. X, 6. Sed *Per scelus Exussit* qui iungunt, non vident duriter dici: *matribus actis* simpliciter, pro *in furorem actis*. Malim: *Per scelus actis*, vti *per omne nefas* aliquis *ruere* dicitur. In Goth. sec. *In scelus*. 794 *Excussit* aliquot Burm. cum Medic. a m. pr. et Gud. a m. pr. *f. naues* Sprot. *peregit* alter Menag. 795 *A. hos socios* Sprot. a m. sec. *ignota l. terra* Medic. Gud. a m. pr. et Mentel. pr. cum Rom. et parte Pier. librorum. Minus bene, et ex vulgari ratione. 797 *sibi* alt. Hamburg., nullus *tuas*: quod quantum malim lectum! *Laurentum* Wall. *tingere*, crasa *ad*, Doruill., et sic a m. pr. fragm. Vatic. 798 *Si c. rogo* Erf. a m. pr. *dent haec* Ven. *dent mihi* Hugen. et Zulich. *numina* Bigot. *m. fata* Wall. a m. pr. v. Burm.

89 sq. XII, 791 sqq. cf. Excurs. I* ad lib. I et Excurs. II ad lib. XII.

789—792. v. sup. I, 50 sqq. *molem* h. e. tempestatem, et, *miscuit* v. ibid. v. 133. 134 *Iam coelum terramque* etc. *in regnis tuis* vid. ibid. 138 sq.

793—795. *Per scelus actis matribus Tr.* in scelus, pro vulg. ad scelus adactis. v. V. L. *ignotae* simpl. in aliena terra respectu Italiae, quo tendebant. Mox *Laurens T.* docte, qui Laurentinos agros, adeoque veteres Laurentes attingit; et 797 *dare vela tibi per vndas*, nouum hoc; *dantur* proprie *vela ventis*; nunc ea Neptuno quasi creduntur; aut *tibi* est graeco more, per te, σοί pro διά σε, tua opera, quantum per te licet.

800—802.

Tum Saturnius haec domitor maris edidit alti:
Fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis,
Vnde genus ducis. Merui quoque; saepe furores
Conpressi et rabiem tantam coelique marisque.
Nec minor in terris, Xanthum Simoentaque testor,
Aeneae mihi cura tui. Quum Troïa Achilles
Exanimata sequens inpingeret agmina muris,
Millia multa daret leto, gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam atque euoluere posset
In mare se Xanthus: Pelidae tunc ego forti
Congressum Aenean, nec Dis nec viribus aequis,
Nube

799 *Cum* pr. Moret. *hoc* Witt. *addidit* Ven. *edidit atque* alter Hamburg. 801 *metui* Hortens. legebat. vid. Burm. 803 *minus* Sprot. *Sancthum* fragm. Vatic., at mox *Xantus*. 804 *Troica* al. et hic. 805 *immitteret* fragm. Vatic. et aliquot Pier., ex interpret. *muro* ed. Ven. 806 *darent* Rom., male. 807 *reuoluere* duo Burm. cum Medic. Pierii. *viam qua eu. p.* Augustin. de Grammat. ap. Burm. Iliad. φ, 219 Xanthus *οὐδέ τι πῃ δύναμαι προχέειν ῥόον εἰς ἅλα δῖαν Στεινόμενος νεκύεσσι.* *possit* multi, vitiose. *passim* Ven. 808 *In m. iam X.* Montalb.

800—802. Fas omnino est, te confidere, mare iri placatum ac tranquillum. Venerem mari ortam, *Ποντίαν*, *Ἀναδυομένην*, quis nescit? Fabula est ex cosmogoniis veterum seruata, sed a sequioribus miros in modos interpretatione variata. *saepe.* Atqui semel, inquis, tantum lib. I, 125 sqq. Recte, reponit Burmannus, saepe hoc fieri, a poeta tamen praetermitti potuisse. Quid vero? exciditne locus lib. III, 192 sqq. et V, 10 sqq.?

803—811. Respicit Iliad. υ, pugnam Achillis cum Aenea v. 79 sqq. 158 sqq., quem subducit victoris manibus Neptunus v. 290 sqq. Mox et Hectore ab Apolline e pugna euocato caedes et fuga Troianorum fit versus vrbem, parte fugientium in Scamandrum seu Xanthum acta; vnde pugna Achillis cum ipso Scamandro Iliad. φ. *impingeret a. m.* forte ex *ἐμπλήσσειν*. Imitatur locum Stat. VII, 28. conf. Iliad. φ, 294. 295. *gemerentque repleti Amnes etc.* v. Iliad. φ, 7 sqq. 218 sqq. *amnes,* nam Xantho auxilia aquarum tulit Simois ibid. v. 307 sqq. *nube caua* v. Iliad. υ, 320 sqq. *cuperem cum* etc. cum tamen Troianos

Nube caua rapui: cuperem quum vertere ab imo
Structa meis manibus periurae moenia Troiae.
Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle timo-
Tutus, quos optas, portus adcedet Auerni. [rem.
Vnus erit tantum, amissum quem gurgite quaeret;
Vnum pro multis dabitur caput.
His vbi laeta deae permulsit pectora dictis:

Iungit

810 *rapui* lectio est Medic. et alior. Heins. et Pier. At *eripui* Rom. cum altera familia; et *ripui* superaddita *e* fragm. Vatic. Sed alterum doctius pro poeta. *c. cum euertere* Gud. et Wall. *cuperem conuertere* Franc. *cuperent cum* fragm. Vatic. *ab vno* Menag. pr. 811 *periturae* fragm. Vatic. Medic. a m. pr. et Doruill., procliui lapsu. Sed alterum sollenne. Laudat Burm. not. ad Ouid. XI Met. 215. 812 *restat* aliquot Pier. cum Erf. *praestat* tres Burm., vt alibi eadem varietas. *mihi persta* Goth. pr. *timorem* inuexit Heins. ex Medic. et binis aliis; accedunt Franc. recens et ieiunus codex, ed. Ven. et, vt nunc video, fragm. Vatic. At Romanus et caeteri, cum tribus Goth. et edd. vulgg., *timores*, quod mireris loco deiectum. Nolui tamen iterum nouare. 813 *Tutos* sec. Rottend. *Tutus equos* Doruill. *accedit* Rottend. pr. a m. pr.; hoc idem in Medic. extare, Spencius testatur et firmat: Foggin. edidit *accedet*. Caeterum mirum Seruii acumen: „*Portus accedet*. Hic distinguendum, ne sit contrarium Vene„ris petitioni, quae ait: *liceat L. accedere Tybrim*.„ Argutatur quoque Spencius, qui Veneris precibus, vt ad Latium accedat (v. 797), non satis conuenire queritur accessum ad Cumas. 814 *V. e. tamen* a. Ven. et ed. Ven. 1472, non male, meo iudicio. Heins. coni. *Vnus erit, tanto a. q. g. quaeres*, parum feliciter. *quaeret* iam dudum ante Pier. et Henricopetri a Venetis, inde a Naugerio, qui sic emendauit, editum est. Vulgo praeter Menag. alt. et Ven., quos Burm. laudat, omnes codd. *quaeres*, vt non ad Aeneam, sed ad Venerem referatur.

Troianos exosus essem; vt fuit Neptunus inter infesta Troiae numina. v. ibid. 34 et 313 sqq. (cf. Aen. II, 610 sq.). Caussam irae enarrat idem Φ, 446 sqq., vnde h. l. *periurae*, a periuro Laomedonte, mercede ob muros exstructos ab eo exacta.

812—815. *portus Auerni*, Cumas, lib. VI, 2, adeoque Italiam. *Vnus*, Palinurus; cf. mox v. 833 sq., quod epis-odium nunc praestruit; idem *vnum caput* v. sq. Male Seru. hoc ad Misenum refert; qui nec in nauigatione periit, sed accessu iam ad Cumanum littus facto.

816 sqq. Qui sequitur locus, ex ornatissimis est, exemplo haud dubie in priore parte Homeri, Iliad ν, 123 sqq., qui tamen plus sublimitatis habet, in caeteris alterius Graeci poetae, expressus. Omnino

Iungit equos auro genitor, ſpumantiaque addit
Frena feris, manibusque omnis effundit habenas.
Caeruleo per ſumma leuis volat aequora curru.
Subſidunt vndae, tumidumque ſub axe tonanti
Sternitur aequor aquis: fugiunt vaſto aethere nimbi.
Tum variae comitum facies; inmania cete,
Et ſenior Glauci chorus, Inousque Palaemon,
Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis.
Laeua

817 *auro* omnes ſcripti Pier. et Heinſ., niſi quod in Hamburg. pr. vulgatum voc. *curru* pro diu. lect. adſcriptum, et in Ven. recentiſſimo legebatur, *l. e. genitor curru.* Laudat quoque *curru* Burm. ex Witt. et nos ex Goth. pr. Sed facile intelligitur *currum* eſſe interpretamentum *auri*, h. e. currus aurei. *Aurum* pro eo dici, quod ex auro factum eſt, Heinſ. copioſius quam velis adſtruit; deſiderat tamen Burm. exemplum, quo *iungere auro* recte dici probetur. Nihil vidi ſubtilius; quaſi *iungi auro* eum offendere debeat, qui *tegi auro* VII, 279, *nodari in aurum* IV, 138, *armari auro* III, 517, Χρυσὸν δ' αὐτὸς ἔδυνε περὶ χροΐ et ſimilia probauerit. Idem vir doctiſſ. *Fingit equos auro* (quod non Latinum eſt; nam equum fingit magiſter domando ac docendo), vel *equos auro*, vt *abiete puppes* accipit. Sed et ipſe Heinſius, cum a Beda *l. e. auri* laudatum ſit, in hoc inclinabat, vt *auris equi* intelligeretur. Nemo noſtrum eſt, qui non interdum in tales tricas incidat, quas ſibi ipſe induit. 818 *loris* pro *feris* Exc. Burm. *que* aberat a Reg. *perfundit* Parrhaſ. 819 *Caeruleum* Medic., ſed a m. pr. *aequore* Goth. pr. *curſu* Hugen. et Erf. 820 *tumulumque* Menag. pr. *ſonanti* quatuor Burm. cum Goth. ſec., at hoc minus poeticum. Nec argutandum in eo, quod in aquis rotarum ſtrepitum nemo exaudiat; eſt proprium ac perpetuum epitheton rotarum. *tonantis* Hugen. 821 *equis* Sprot. et Medic. a m. pr. Idem a m. ſec. *fugiuntque ex aethere n.* 823 *Glaucique* alter Hamb. *Ionius* Rom., male. al. *Inoius.* Γλαύκου χορὸς, Ἰνωός τε Παλαίμων.

nino hoc poetis ſollenne, deos marinos inducere monſtris marinis alludentibus circumdatos nauigantibus conſpectos. *auro* iugo aureo. v. Var. Lect. *feris* pro equis. v. II, 51. ad v. 819 ſq. cf. ſup. I, 147. 154 ſqq. v. 822. *Tum variae comitum facies*, exquiſitius quam comites varia facie et adſpectu; nam *cete*, belluae marinae, in comitatu Neptuni aliorumque deorum marinorum; Proteo quidem pro armentis ea paſcente Odyſſ. γ, 448 ſqq. Georg. IV, 430 ſq. 823. 824. Deos marinos omnino deſignat, quorum principes *Glaucus* ac *Phorcus* cum *Melicerta*. conf. ſup. v. 240, et Georg. I, 437. *Glauci chorus*, vt *Phorci chorus* ſup. v. 240 et ap. Plin. H. N. XXXVI, 4, ſ. 7, qui hunc

Laeua tenent Thetis, et Melite, Panopeaque virgo,
Nesaee, Spioque, Thaliaque Cymodoceque.
Hic patris Aeneae suspensam blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem: iubet ocius omnis
Adtolli malos, intendi brachia velis.

Vna

825 *tenet* Medic. cum multis al. At melius *tenent* Roman. *Milite* Rom. et Medic., male; est Μελίτη. *Panopeia v.* duo Burm. et hic; at est Πανόπεια. cf. sup. 240. 826 *Niseoque, Nisseaeque, Nisque, Nisie, Niseo, Niseae, Niseis, Nisseae Espioque, Nisae Espioque — Tholoque — Chimoeque*, aberratt. Versus conuersus e gr. Νησαίη Σπειώ τε, Θάλειά τε Κυμοδόκη τε. Idem iam Ge. IV, 338 lectus. 828 *praetentant* alter Hamb. 829 *intendi in b.* Medic. a m. pr., quod Heinsius non esse de nihilo putabat: ita enim solere *in* abundare. Laudat: *meditari in praelia, inferri in hostem* etc. Sed, vt haec locum haberent, deberet a poeta scriptum esse: *vela intendi in brachia*. Porro Doruill. *extendi br.* Romanus: *br. remis*, cum Oudart. Sed manifesto librarii errore; forte ex v. 136.

hunc locum animo habuisse videtur, a Scopa factus marmore in aede Neptuni: *Neptunus ipse et Thetis atque Achilles, Nereides supra delphinos et cete et hippocampos sedentes; item Tritones chorusque Phorci et pristes, ac multa alia marina; omnia eiusdem manus, praeclarum opus etiam si totius vitae fuisset. senior*, vt omnes omnino dii marini, quod docent theogoniae, a philosophicis primum rationibus ductae, quibus rerum origo ab aqua petebatur. *Inous Palaemon*, Melicerta Inus f. v. Georg. I, 437. *Phorci exercitus;* deos marinos intelligo, propter laudatum modo v. 240 huius libri. Alioqui ad phocas et belluas marinas referam. v. Val. Fl. III, 727. 825. 826. cf. Georg. IV, 338 sqq., vnde v. 826 huc translatus. *Melite* apud Homer. Iliad. σ, 42 et Hesiod. Theog. 246 inter Nereides occurrit. De *Panope* cf. sup. ad v. 240. Forte in hoc deorum marinorum recensu Maronis doctrinam Aeschyli Γλαῦκος Πόντιος instruxerat. Ipsum autem phantasma deorum marinorum et monstrorum circa nauem ludentium petitum est ex Apollon. IV, 930 sqq., vbi nauem e Planctis liberat Thetis cum Nereidibus.

827 — 839. Potest obscurum esse, cum v. 777. 778 iam vento secundo nauigauerint, quid nunc nouae rei consequutum sit, inprimis cum Neptuni per mare inuectio tranquillum mare et serenum caelum effecisse narrata sit v. 820. 821. Nihil puto aliud v. 829 sqq. declarari, quam in summa maris caelique

que

Vna omnes fecere pedem; pariterque sinistros,
Nunc dextros soluere sinus; vna ardua torquent
Cornua, detorquentque. Ferunt sua flamina classem.
Princeps ante omnis densum Palinurus agebat
Agmen:

830 *omnis* Rom. 831 *f. manus* Goth. tert. a m. pr. 832 *flumina* ambo Menag. cf. mox v. 843.

que tranquillitate ventum iam ante secundum increbuisse, eoque facto nunc solis velis nauigasse Troianos, remisque otium fecisse. Itaque in omnibus nauibus nunc mali attolluntur, vela intenduntur. *intendi brachia velis,* de antennis agi vel ex Val. Flacci imitatione lib. I, 126 constat; et duplicem poetae esse in his verbis structuram: *vela intendere antennis*, et, *antennas intendere velis*, satis notum est; vt nolim hic turbas factas. 830. *Vna omnes fecere pedem.* Copiosis virorum doctorum ad h. l., inprimis Guellii, et ad Catullum, Lucianum et al. disputationibus agitata dictio. Nunc vulgaris est illa obseruatio et satis constat, *pedes* et Gr. *πόδας* nautis dictos funes, quibus inferiores veli anguli, forte et ipsi interdum *pedum* nomine declarati, puppim versus adducuntur; et vento quidem secundo a puppi spirante, ad vtrumque latus adducti, vela ad ventum excipiendum expandunt, vt *vtroque pede* currere diceretur nauis; sic et ap. Apollon. I, 932 velum *ἐς πόδας ἀμφο-τέρους* intenditur; sin ventus, etsi secundus, obliquus tamen esset, vel modo a dextra modo a sinistra spiraret, *vno pede* seu fune intento, angulum veli inferiorem modo ab hac modo ab illa parte explicant. v. Catull. IV, 21. Plin. II, 47 f. 48. *Facere* autem *pedem*, vt *facere vela*, expedire, parare. Fundus rei in Homero. Odyss. κ, 32 Αἰεὶ γὰρ πόδα νηὸς ἐνώμων quem de velis accipiendum esse vix dubites, cum Aeoli beneficio nauiget; vide ibi v. 25 sqq. Hoc loco ventum variante impetu oblique incidisse, illa declarant, quae declarandi caussa adiecta: *pariterque, nunc sinistros, nunc dextros soluere*, et intenderunt, *sinus* velorum; quod dum faciunt, etiam antennas inflecti necesse est: *vna ardua torquent Cornua detorquentque.* Sic venti sui, h. e. secundi, ferunt classem; donec sub noctem recta a puppi flare incipiunt, sec. v. 844 *Aequatae spirant aurae.* 833. De *Palinuro* Iasi f. memorat, quippe in fabulis Italicis nobili. v. Excurs. VII. *agmen*, vt poeta, de classe, quam ducit

Agmen: ad hunc alii curſum contendere iuſſi.
Iamque fere mediam coeli Nox humida metam
Contigerat; placida laxarant membra quiete
Sub remis fuſi per dura ſedilia nautae:
Quum leuis aetheriis delabſus Somnus ab aſtris
Aera dimouit tenebroſum, et diſpulit vmbras,
Te, Palinure, petens, tibi ſomnia triſtia portans
Inſonti; puppique deus conſedit in alta,
Phorbanti ſimilis; funditque has ore loquelas:
Iaſide Palinure, ferunt ipſa aequora claſſem;
Aequatae ſpirant aurae: datur hora quieti:
Pone caput, feſſosque oculos furare labori.
Ipſe ego paullisper pro te tua munera inibo.

Cui

834 *adhuc* Goth. pr. et Hamb. pr. a m. ſec. *curſu c.* Oudart. et ed. pr. *curſum deducere* Hugen. et Zulich. 836 *laxarant* Heinſ. cum melioribus poſt Pier. retinuit, alii *laxabant:* et ſic Ald. pr., at a Naugerio mutatum in *laxarant* ed. 1514. Doruill. *laxabat*, ed. Ven. *laſſarant*, Zulich. *rex laxat.*. Porro alter Hamb. a m. ſec. *placidi l. m. quieti*, et Bigot. *placidas — quieti.* 837 *feſſi* Doruill. *dira* Ven. 838 *dilapſus* et hic aliquot. *demiſſus* Wall. 839 *demouit* Zulich. *dimoſit* Sprot. Mox *d. auras* pr. Hamb. pro var. lect. 840 *triſtis ſomnia* alii cum praeſtantiſſ. Mediceo, quod ab Heinſio in *ſomnia triſtia* mutatum nolim, cum et minus ſuaue ſit auri et codicis Romani lectio ea ſit; Heinſius vero Mediceum exemplar ſequi maluerat. 842 *Forbantis* aliquot Pier. *fundit* Heinſ. poſt Pier. cum melioribus. Alii *fudit*. Tum *querelas* Bigot. *voce querelas* Doruill. et Goth. tert. 843 *f. ſua flamina* Colot. et Medic., hic quidem iam correctoris manu notatus. Repetitum ex v. 832. *puppem* Ven. 845 *ſopori* Zulich. pro var. lect. 846 *tua munia* Goth. ſec. et Erf.

ducit Palinurus. Mox v. 835. Noctem deam curru vectam cogita. v. Excurſ. II ad lib. II. *meta*, pro ſumma, celſiſſima parte, in vertice caeli. 838 ſq. Somnus opprimit gubernatorem Palinurum: hoc vt poeta ornauit. vid. Excurſ. VIII.

840 — 846. *triſtia ſomnia*, manifeſte pro ſomno; quod notandum propter alia loca. *Phorbantem* forte ex Iliad. ξ, 490 petiit poeta. De ceteris v. Excurſ. VIII. 844. 845. *Aequatae aurae*, opp. *vento obliquo*. v. ſup. ad v. 830, et IV, 587. *furari* exquiſitius quam ſubtrahere, ſubducere. κλέπτειν.

847 — 857.

Cui vix adtollens Palinurus lumina fatur:
Mene ſalis placidi voltum fluctusque quietos
Ignorare iubes? mene huic confidere monſtro?
Aenean credam quid enim fallacibus auſtris,
Et coeli toties deceptus fraude ſereni?
Talia dicta dabat, clauumque adfixus et haerens
Nusquam amittebat, oculosque ſub aſtra tenebat.

Ecce

848 *Mene maris* Goth. ſec. *placidum voltum* aliquot Pier. *victus* alter Hamb. et Exc. Burm. 849 *I. velis* Zulich. pro diu. lect. Hunc et ſeqq. duo verſus Acron Ge. Fabricii ad Horat. I, 5 contraxit in vnum, memoriae vitio: *Mene huic concredere monſtro Aeneam toties deceptus* (*deceptum* et ante, *confidere*, Schol. Cruqu.) *fraude ſereni.* 850 Donatus legit: *quid enim fallacius auſtris Et coelo?* Debebat ſaltem diſtinguere: *Aeneam credam (quid enim fallacius?) Auſtris Et coelo?* Pro *auſtris auris* Roman. Medic. cum aliis Pier. et Heinſ. ac Burm. Idem et Seruius in interpretatione exhibet, et Pompon. Sab. Sed alterum Donatus. Ge. Fabricius h. l. inter obſcuriſſimos habebat. 851 *Et coelo* codd. Pier. et Giſan., item Donat. cum Seru. v. ad v. praec. Ita *fraude ſereni* iungendum, vt *ſerenum* pro *ſerenitate* dictum ſit. v. Burm. *ſereno* aliquot Pier. et Gud. a m. pr., ſed conf. inf. v. 870. 852 *Talia dictabat* Mentel. pr. *clauoque* Medic. a m. pr., dum librarius ad proximum *adfixus* referret; ſed *clauumque* ad *amittebat* retrahendum. *adnixus* Wall. et pr. Hamb. *clauumque ac ſidera inhaerens* Zulich. *adfixus, adhaerens* Goth. ſec. 853 *Numquam* pr. Hamb. a m. ſec. *admittebat* alter Hamb. *ſub a. ferebat* Goth. ſec.

847—857. Comparant Lucret. II, 556—559. *vix attollens lumina.* Bona Seruii nota: „*numinis praeſentia praegrauatus; nam et ſequens eius oratio turbata eſt; quod et ſemiplenae indicant elocutiones.*„ Recte vtique. *Mene iubes ignorare* (pro vulgari: noſco illud, ſatis notum mihi eſt) mare placidum, h. e. quam facile illud turbetur. *mene huic confidere monſtro?* mari, quod, inquit Donatus, decipit multos, infido ingenio, et repente mobili. Sane hunc vocis vſum ita paullo inſolentiorem videri non nego. Malim ipſam hanc maris inſolitam tranquillitatem, ſubdolam tamen et inſidioſam, per *monſtrum* declaratam putare. *quid enim* male Seru. quidni? cur non? Sane ſic alibi; vt in illo: *quid enim? concurritur hora;* ſic accipi poteſt, ſed e contextu. At h. l. eſt *quomodo vero?* vulgaris ordo eſſet: *quid enim?* τί γάρ; *Aeneam credam fallac. auſtris? et c.* h. e. et quidem, qui toties deceptus ſim etc. Mox 852 ex Odyſſ. γ, 281 translatus eſt, vnde de

Phrontide

Ecce deus ramum Lethaeo rore madentem,
Vique soporatum Stygia, super vtraque quassat
Tempora; cunctantique natantia lumina soluit.
Vix primos inopina quies laxauerat artus:
Et super incumbens, cum puppis parte reuolsa,
Cumque gubernaclo, liquidas proiecit in vndas
Praecipitem, ac socios nequidquam saepe vocantem:
Ipse volans tenuis se sustulit ales ad auras.

Currit

855 *Vique* Rom. *quassant* Medic. a m. pr. 856 pro *cunctanti* Burm. coni. *luctanti*, sed quidni et illud bene dictum sit et exquisite? *Cunctatur*, qui resistit, non vult cedere, reluctatur, v. c. Ge. II, 236 *Spissus ager: glebas* cunctantes *crassaque terga Exspecta*. cf. inf. VI, 211 de eo, qui sensim sensimque inflectitur; inuitus tamen et reluctans: XII, 940. Pro *natantia*, *lactantia* Doruill. Debebat saltim: *cunctanti luctantia*, vel *nutantia* l. s. *nutantia* Goth. sec. Vtrumque cum metri vitio. Haeret iterum Burm. in *soluit*: quid est, *lumina soluere*? et coniicit: *condit* vel *claudit*. Sed vigilantis *oculi sunt intenti*, inprimis h. l. Palinuri, qui in caelum sublatos oculos habebat v. 853. Igitur remissi illi, et a somno allabente relaxati *solui* dicuntur; vt de somno perpetuum hoc, *membra*, *corpus*, *lumina ab eo solui*. Etsi idem alio rem contemplandi modo *deuincire*, *alligare*, *corpus* non minus recte dicitur. 857 Vitiose e Burm. ed. legebatur et interpungebatur: *Vix — artus Et super incumbens*, *quum puppis p. r.* 858 *Vix laxauerat — et proiecit* exemplo et auctoritate non caret; cf. ad III, 9, etsi mollius erat: *Vix laxauerat artus: Vt — proiecit*. 860 *voce vocantem* Colot. Medic. et Moret. sec.; eadem varietas alibi et supra hoc ipso libro. 861 *ad auras* Heins. cum melioribus. Alii *in a.*

Phrontide Palinurus adumbratus est.

854—856. Cf. Exc. VIII. *ramum* proprie accipito. cf. Apollon. IV, 156. Ducta res ab aqua lustrali. Imitatus est locum Silius X, 355 sqq. et poterat in id phantasma facile incidere poetae ingenium, quia vsu loquendi somno natura humida tribuitur, forte ab noctis roscido aere ducta. cf. sup. ad I, 691. 692. III, 511. Aspersione aquae Lethaeae *soluuntur*, laxantur, oculi somno illabenti obnixi et intenti. *Cunctari* poetis dicitur, qui resistit, reluctatur. *natantia*, nota nunc elegantia. v. Ge. IV, 496.

857—861. *Vix laxauerat — et proiecit*, poetica structura, ab Homero petita, pro cum proiecit (scil. Somnus Palinurum). *Cum puppis parte*, bene Seruius: pro oeconomia, vt triduo natare potuerit. v. VI, 349 sqq. Mox *interrita*, sine offensione, nullo aduerso casu exterriti, nauigant.

864—866.

Currit iter tutum non secius aequore classis,
Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
Iamque adeo scopulos Sirenum aduecta subibat;
Difficilis quondam, multorumque ossibus albos;
Tum rauca adsiduo longe sale saxa sonabant:
Quum pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, et ipse ratem nocturnis rexit in vndis
Multa gemens, casuque animum concussus amici.
O nimium coelo et pelago confise sereno,
Nudus in ignota, Palinure, iacebis arena!

862 *setius* scribunt Medic. et alii vetustiores. v. Heins. Etiam Benedictus in ed. Iunt. 1520 codicum auctoritate et metri lege eam scripturam defendebat. cf. sup. ad Ge. II, 277. *saetius* Rom. *non segnius* aliquot ap. Burm. cum Goth. tert., perpetua varietate. *non serius* Bigot. *aequora* alter Hamb. cum Witt., non indocte, per aequora. *aenauis* Sprot. 864 *scopulis* bini a m. pr. cum ed. Geneu., facili lapsu. *auecta* bini alii Burm. *adducta* Ven. 866 *tonabant* Zulich. a m. pr., sed *sonabant*, Burm. inquit, requiritur, *vt sibilans littera repetita exhibeat maris stridorem.* Argute satis. Malim hanc caussam reddere: *Sonare* est vocab. poetis sollenne de fluctibus, etiam si scopulis allisi fragorem edunt grauissimum: quidni igitur poetae eam vocem et hic relinquamus; etsi alias non minus recte *mare, fluctus, scopuli* tonare dicuntur. 867 *fluuitantem* vett. apud Pier. *fluctantem* Doruill. 868 *nocturnus* Ven. 869 *commotus* Vratisl. *confusus* Hugen. pro var. lect. 871 *Nudus et* edd. vulgg. ante Pier. et Goth. pr. *in ignara* pr. Hamb. cf. ad Ecl. VI, 40. Caeterum notabilis ad v. extr. Seruii

864—866. Respicitur in *difficilis quondam* Homeri locus Odyss. μ, 39 sqq. 166 sq., quem Virgilius ante oculos habuit. Adde Apollon. IV, 891 sqq., et Orph. Arg. 1268 sqq. Teneant adolescentes, non longe a Capreis in Paestano sinu tres esse Sirenum petras (νήσους Σειρηνούσας) aduersus promontorium Surrentinum, fluctuum allisione olim et naufragiis infames; Sirenes autem symbolica specie, eaque antiquissima, esse effictas cultasque templo et sacris in ipso promontorio. cf. Auct. de Mirab. Audit. pag. 728 in loco luxato; post περὶ τὸν πορθμὸν excidit forte τὰς δὲ παρθένους (sc. γεγενῆσθαι) ἐπ' αὐτῆς τῆς ἄκρας, προπεπτωκότος τόπου καὶ διακυμαίνοντος τοὺς κόλπους, τόν τε etc. *Sirenes autem in ipso promontorio fuisse, prominente loco et faciente sinus magnis fluctibus agitatos hinc—inde.*

870. 871. Aeneae verba sunt. v. lib. VI, v. 1, et cf.

Seruii nota: Sciendum sane, „Tuccam et Varium hunc finem quin„ti esse voluisse: nam a Virgilio duo versus sequentes (lib. VI, 1. 2 „*Sic fatur lacrimans classique immittit habenas Et tandem Euboicis Cu*„*marum allabitur oris)* huic iuncti fuerunt: vnde in nonnullis anti„quis codicibus sexti initium est: *Obuertunt pelago proras.*„ Vt appareat, cui debeamus haac obseruationem criticam, e Pompon. Sab. locum subiungam: „*Sic fatur lacrimans. Et tandem.* Probus his „duobus versibus, inquit, finitur hic liber in Tuccae et Cornelianis „commentariis„ (hos equidem ignoro qui sint. Seruius quidem ad Aen. IV, 127 Cornelium Balbum Grammaticum memorare videtur) „et Virgilium ita etiam finisse manifestum est, et incheasse sextum „librum: *Obuertunt pelago proras.*„ Nescio tamen, cur factum sit, vt Phici * (in marg. *forte Ticianus.* Non tamen intelligas facile, quomodo vel in Chorographia, vel in Thematibus Virgilii: v. Seru. ad Aen. X, 18: occurrere simile quid potuerit; nisi alia scripsit eaque grammatica. Sic et paullo post Pompon. ad vocab. *habenas* Ticianus dicit, ex vero locutum, quia vela apud veteres loris ligabantur) „aliter habuerit. Apronianus autem principium esse docet: *Sic fatur* „*lacrimans.*„ (Et sane sic expressum in Mediceo). Caeterum neutra ratio difficultate caret. Omnino vitiosa videri potest haec libri quinti in media sententia clausula, quae saltem paullo ante post v. 861 *Ipse volans tenues se sustulit ales ad auras* interponi debuerat: nam noui libri initium commode tunc fieri poterat: *Currit iter tutum.* Ita res ipsa nouum sequenti libro narrandi ordinem suppeditabat, accessu Troianorum ad littus Italiae. Verum est aliud praeterea, idque grauius forte, quod monendum erat: nisi aurium iudicium animique sensus prorsus me fallit, vltimi hi duo versus: *O nimium caelo. Nudus in ignota* a Virgiliana manu profecti non sunt. Nihil dici poterat frigidius et languidius, et grammatico acumine dignius. Nec veritas inest; tantum enim absuit, vt caeli marisque tranquillitati Palinurus nimium confideret, vt potius nimia sedulitate peccaret; eo enim, quod quieti dare se nollet, commisit vt somno oppressus mari mergeretur. Mihi itaque, cum ex ipsa re, tum ex iis, quae e veteribus Grammaticis paullo ante apposita sunt, ita statuendum esse videtur: Poetam reliquisse vltima huius libri non satis elaborata, interque haec eum verba Aeneae, de Palinuri fato conquesti, ante *Sic fatur lacrimans*, nondum interposuisse. Varium adeo et Tuccam, cum constituerent Aeneidem, haesisse in h. l. et primo initium libri sexti ex suo iudicio, non satis acuto, a verbis *Sic fatur lacrimans* fecisse; repugnantibus aliis, qui a versu *Obuertunt pelago* librum sextum exordiendum censebant; tum, eum post *Multa gemens casuque animum concussus amici* verba Aeneae conquerentis aut nulla aut non satis expolita essent, aut ex his aut e suo ingenio duo hos versus interposuisse, ne ante verba: *Sic fatur lacrimans*, oratio hiaret.

Var. L. *serenum* h. l. etiam de pelago; nisi ex nota forma interpretari velis, vt sit: *caelo sereno pelagoque placido* conf. Burm.

EXCVRSVS I
Super Aeneae accessu ad Siciliam.

Bis Aeneam ad Siciliam accessisse narrat poeta, primum cum littus Italiae inferioris et Siciliae orientale praetervectus Drepani portum intrasset, lib. III, 707. add. Dionys. I, 52; et iterum, cum Carthagine et ab Africae littore euectus, vt Italiam peteret, ventis aduersis ad Siciliae littus occidentale esset reiectus. Tenebat tum illa loca *Acestes*, vt Virgilius scribit, vel Egestes, Egestus, a quo vrbs *Egesta*, *Aegesta* vel *Segesta* appellari coepit (v. post alios Burmann. Secund. ad Numism. Sic. p. 394); Virgilio *Acesta* V, 718, quod tamen nomen et Stephanus Byz. habet in Ἀκέσῃ. Ab hoc Aceste Aeneas benigne hospitio exceptus socios et naues refecit. Erat enim ille Troiano sanguine oriundus, quippe e Troiana femina, de qua varie traditur, in Siciliam delata et a Crimiso fluuio compressa, susceptus: v. V, 38. 39 *Troia Crimiso conceptum flumine mater Quem genuit;* quae antiquissima ignotae stirpis deducendae ratio est, vt parens edatur fluuius eius terrae, in qua gens aliqua sedem habuit. Itaque *diuinae stirpis Acestes* appellatur V, 712. Fabulas de Aceste plures, ad quas numi quoque apud Parutam et Doruillium alludunt, vide apud Seru. ad I, 546. V, 30. Alia congessit Cluuer. Sicil. ant. II, 2. Sed in summa diuersitate consensus fit in hoc, vrbis Segestae conditorem creditum esse Troianum, et Troianos colonos veteribus Sicanis in his locis fuisse admixtos. Nota res vel ex Cicer. Verr. IV, 33. (Accessere mox Graeci coloni: sed vel sic ap. Thucyd. VI, 11 Nicias eos barbaros appellat περὶ Ἐγεσταίων ἀνδρῶν βαρβάρων· et sic res se habebat in plerisque Siculis ciuitatibus; quae res dissensionum ciuilium perpetua caussa et fons erat, vid. ibid. c. 17). Recte Silius XIV, 45 *Miscuerunt Phrygiam prolem Troianus Acestes Troianusque Helymus* etc. Proxime ad poetae verba Strabo XIII, p. 608 B. οἱ δὲ (φασὶ τὸν Αἰνείαν) εἰς Αἰγέσταν κατᾶραι τῆς Σικελίας, σὺν Ἐλύμῳ Τρωΐ, καὶ Ἔρυκα καὶ Λιλύβαιον κατασχεῖν, καὶ ποταμοὺς περὶ Αἰγέσταν προσαγορεῦσαι Σκάμανδρον καὶ Σιμόεντα. Dionysius vero, tamquam communiorem narrationem, his non dissimilia exponit lib. I, 52, secundum quae Elymus et Aegestus iam ante Troiae excidium vrbe profugerant et vento secundo vsi in Siciliam peruenerant. Hic circa Crimisum fl., de quo non minus multa fabulose narrantur: v. ap. schol. Lycophr. 953. 471, in Sicanorum

norum agro confederunt, parte agri ab his accepta, propter Aegesti cognationem, qui in Sicilia natus et educatus fuerat. Quod quomodo factum sit, mox a Dionysio l. c. narratur. Tum porro: hos suos populares cum in his locis offendisset Aeneas, amanter cum iis aliquod tempus exegit, vrbesque iis condidit, καὶ κατασκευάζεται αὐτοῖς πόλεις Αἰγέσταν καὶ Ἔλυμα, partemque comitum ibi relinquit. De *Elymis* infra videbimus. Sed *Segestam*, apparet, quam ingeniose poeta arripuerit, vt ab Aenea conditam eam nunc perhiberet, cum traiectus in Italiam fieret, vt adeo eius comites longi erroris taedio capti, parte etiam nauium incendio consumpta, in novam coloniam transcriberentur: De his inf. 711 sqq. 749 sqq. Et v. 718 *vrbem appellabunt permisso nomine Acestam.* Quo intelligitur, v. 756 *hoc Ilium, et haec loca Troiam Esse iubet,* non ad vrbis nomen, sed ad originis Troianae recordationem et repraesentationem esse referendum. Nescio, an ita Burmannus e. l. acceperit, vbi Ruaeum refellit. Potuit tamen poeta aut accepisse hoc aut fingere, fuisse in ipsa vrbe loca ab Aenea iis nominibus designata, vt Troia et Ilium essent; siquidem etiam fluuii fuerunt Simois et Scamander in agro vrbis. v. Strabo XIII, p. 608 B, quo forte respexit poeta V, 634 *Nullane iam Troiae dicentur moenia? nusquam Hectoreos amnes Xanthum et Simoenta videbo?*

Dicat tamen aliquis, et eandem difficultatem mouit Cluver. p. 260 Sicil. ant., *vrbis Acestae* poeta iam lib. I, 549. 550 memorauerat: *Sunt et Siculis regionibus vrbes, Aruaque Troianoque a sanguine clarus Acestes*, adeoque se *vehementer oblitum* prodidit, dum hoc demum libro quinto vrbem Acestae exstruendam narrat. Enimuero primum historia plures vrbes, non vnam, ab Aegesta conditas perhibet; tres quidem Lycophron v. 964, quas Scholiastes *Aegestam, Entellam, Erycem*, recitat. cf. Cluuer. eod. cap. Dionysius Αἰγέσταν καὶ Ἔλυμα memorat in Aegesti gratiam ab Aenea conditas. Elyma quidem in Erycem, Ἔρυκα, mutat Cluuerius. Quidni tamen, si Elymi, populus, fuerunt, vt infra videbimus Exc. III ad v. 73, vicus vel oppidum esse vel tradi potuerit τὰ Ἔλυμα? etiam si nulla eius alia memoria occurrat. Mox c. 53 (p. 42) Veneris Erycinae templum conditum fertur ἐπὶ τῇ κεφαλῇ τῶ Ἐλύμω, vbi praestat forte cum viris doctis scribere, ἐπὶ τῇ κορυφῇ τῶ Ἔρυκος. Nam Bocharti argutiis equidem non multum tribuere soleo, qui et hic, vt *Erycem* ab hebraica origine ducere possit, in *Elymum* illud mutat, vt ad *Elim* tandem res deducatur. Ferrem tamen *montem Elymum* ab

ab Elymis habitatoribus dictum. Si historica fide vti nolis, et contendere, nunc demum ab Aenea vrbem Acestae paratam esse, quandoquidem Acestes venatu inter siluas vitam egisse traditur V, 37 *occurrit Acestes Horridus in iaculis et pelle Libystidos vrsae*, et 301 *Adsunt siluis, comites senioris Acestae*, eoque ducunt alia loca, V, 617. 631. 717: tamen vel sic recte poeta *vrbes* iam ante dicere potuit, quae eodem loco, I, 557 *sedes*, pro quocunque omnino habitationis genere: *At freta Sicaniae saltem sedesque paratas Vnde huc aduecti, regemque petamus Acestem.* Atque hoc vnum ad expediendas difficultates huius generis sufficit.

EXCVRSVS II
De Eryce.

V, 23. 24 *Nec litora longe Esse reor fraterna Erycis portusque Sicanos.* Adde v. 391. 392. 403. 412 sq. et 759—761 *Tum vicina astris Erycino in vertice sedes Fundatur Veneri Idaliae, tumuloque sacerdos Ac lucus late sacer additur Anchiseo.*

Mela II, 7 *Montium Eryx maxime memoratur, ob delubrum Veneris ab Aenea conditum.* Ex vulgari opinione nomen ab Eryce ductum, quem adeo poeta docte et ipsum in carmine memorauit, v. 391 sq. Eryx hic pugilatu nobilis, Veneris e Buta filius (v. Hygin. f. 260, alios ap. Cluuer. Sicil. ant. p. 269 sqq.), etiam in numis Segestanorum obuius. v. Burmann. Sec. ad Numism. Sic. p. 396 sqq. In Erycinorum numis apud Parutam et Pelerinum ipse Hercules occurrere videtur. Quod in monte Eryce fuit templum Veneris antiquissimum, vt ad Phoenicum Astartes religionem, non tam male, vt multa alia, a Bocharto referatur (*Canaan.* II, 1), vulgari tamen fama Troianos conditores habere ferebatur. Hinc nihil suauius versibus 759 sqq., quibus Aeneam suum poeta auctorem templi facit, etsi de hoc scriptorum fides omnium non conuenit. Potest tamen teneri, quod et Diodorus lib. IV sub f., qui classicus de Eryce locus est, prodit, nouis saltem decoribus templum ab Aenea fuisse ornatum; et inter manifestissima Aeneae in Siciliam aduentus indicia a Dionys. I, 53 memoratur τῆς Αἰνειάδος Ἀφροδίτης ὁ βωμός, Veneris Aeneadis ara in Eryce monte. Quod vero mireris, non defuere, qui Aeneam Veneris Erycinae signum secum asportasse comminiscerentur; si vera sunt, quae Solinus habet c. 2, p. 13 E. *agro Laurenti—vbi, dum simulacrum, quod secum ex Sicilia aduexerat, dedicat Veneri matri, quae Frutis dicitur.* Salmasius, *quae Erycis dicitur* legit.

legit. Male. v. Iof. Scaliger ad Feftum in *Frutinal. templum Veneris Frutis*, fcil. a *Frus*, *vnde fruor*.

Bene etiam Aceftae, hoc eft, Segeftae, primordiis huius templi origo fubiungitur; nam manfit in Segeftanorum ditione etiam ad feriora tempora hoc templum, vt fatis ex Cicer. Verrinis et Tac. Ann. IV, 43 conftat.

Quod de *Anchifeo* in Eryce fubiungitur, v. 760. 761, habet et ipfum hiftoricam rationem. Hygin. f. 260 *in hoc autem monte dicitur etiam Anchifes fepultus*; etfi Ge. Fabricius non male fufpicatur ad templum et Flaminem D. Caefaris poetam refpicere.

Tandem, etfi ludi funebres poetae ingenio et Homeri exemplo debentur (cf. ad pr. lib. V), inferiae tamen Anchifae, in Sicilia factae, et nouemdiale facrum antiquam habuere memoriam. Ouid. Faft. II, 543, vbi de annuis inferiis: *Hunc morem Aeneas pietatis idoneus auctor Attulit in terras, iufte Latine, tuas. Ille patris Genio follennia dona ferebat: Hinc populi ritus edidicere pios.* Eo fpectant hoc libro verfus: 59. 60 *atque haec me facra quotannis Vrbe velit pofita templis fibi ferre dicatis.* Fanum Aeneae Segeftae memorat Dionyf. I, 53.

EXCVRSVS III

De Elymo, Entello aliisque ex antiquitate Siciliae.

V, 73 *Hoc Helymus facit; hoc aeui maturus Aceftes.* Magna poetae etiam in hoc libro laus eft, quod hiftoricae fidei fabulas fuas fuperftruendo eruditam aliquam voluptatem lectoribus apponit. *Helymi* enim vel *Elymi* clarum nomen in Siciliae originibus Troianis. Troia ille iam ante excidium vrbis exierat cum Aegefto. v. Dionyf. I, 52 et fup. Exc. I ad h. lib., etfi alii apud Strabon. XIII, p. 608 B. eum Aeneae comitibus adfcripferunt. Verum etiam Lycophron v. 965 Anchifae nothum eum perhibet, et ab Aegefto in Siciliam adductum. cf. ib. Schol. et Seru. ad V, 73. Itaque Virgilius docte Elymum Aceftae comitem adiunxit v. 73 et inf. 300. 301. conf. Silium XIV, 45. 46.

Ab hoc Elymo populum Elymos in iisdem circa Erycem et Segeftam locis Thucyd. VI, 2 et Dionyf. I, 53 ductum effe tradiderunt. Antiquioris tamen ille fuiffe originis videtur; vt vel loca docent a Bocharto Can. I, 30, p. 569 fqq. congefta.

Caeterum Virgilius etiam in hoc libro nomina virorum non indiligenter partim ex Homero tranftulit, partim ex hiftoriis.

toriis. Ita v. 298 *Salius* et *Patron* cursu certant. Salius autem Arcas cum Aenea in Italiam venisse Polemone auctore ap. Festum in *Salios* traditur. Patron Thurius in Aluntinis agris consedit: v. Dionys. I, 51. *Euryali* (v. 294 et al.) nomen ex Homero satis notum, inter pugiles in ludis funebribus Patrocli; Vt autem ei pulchritudinis laudem attribueret, suspicor Virgilio in mentem venisse ex eo, quod Ibyci carmine olim fuit celebratissimum nomen Euryali, pueri formosi, vt ex fragmentis intelligitur apud Athen. XIII, p. 564 F.

Entellum autem v. 387 sqq. inter heroes Siciliae habitum fuisse, vel ex vrbis Entellae nomine coniectes. Nam mos perpetuus antiquitatis est, ex vrbium nominibus conditores fingere. Seruius ad V, 389: *Sane sciendum, hunc* (Entellum) *secundum Hyginum, qui de* Familiis Troianis *scripsit, vnum Troianorum fuisse, de quo Virgilius mutat historiam.* A Schol. Lycophr. ad v. 953 vrbs Entella inter vrbes ab Aegesto conditas memoratur. cf. Cluuer. Sicil. ant. p. 377 sqq., qui in Silii versibus XIV, 204. 205 dilucidandis laborat: *Entella Hectoreo dilectum nomen Acestae.* Sed sequitur Silius nostri poetae fidem, secundum quam Entellus inter caeteros Acestae comites ante Aeneae tempora in Siciliam venerat, eique amicitia iunctus fuerat. Saepius iam monuimus, diuersitates has fabularum docere, a poetis pluribus eandem fabulam fuisse tractatam, adeoque Virgilio, doctissimo poetae, non defuisse, vnde materiam carminis sumeret.

EXCVRSVS IV

Vestis cum raptu Ganymedis intexto.

V, 250—257. Talium vestium cum *ζώοις ἐνυφασμένοις*, intextis figuris ac signis, vsus olim frequens esse debuit, cum poetae toties in earum argumentis enarrandis desudent. Nostro poetae praeiuit Apollonius I, 721 sqq. in Iasonis laena. Ex eodem et hoc Virgilii loco sua adumbrauit Val. Fl. II, 409 sqq. Silius XV, 421 sq. Omnibus dux factus est Homerus, in Laodices tela Iliad. γ, 125 sqq. Ad paterae caelaturam Virgilii locum transtulit Statius I Theb. 548 sqq. Etiam licet videre argumentum hoc expressum in gemma ap. Maffeum P. II, 28. Eandem cum duabus aliis reperies ap. Montfauc. Ant. Expl. T. I, t. 19. Virgilium in pictura aemulatus esse fertur Michael Angelus Bonarrota.

EXCVR-

EXCVRSVS V
De Ludo Troiae.

V, 545 sqq. Ex elaboratissimis poetae locis esse arbitror locum hunc de Ludo Troiae, quo Romanis suis inprimis probare debuit hunc librum, cum ludicrum hoc, per nobiles pueros (συμπατρίδας) celebrari solitum, summo haberetur honore, saepiusque ab Augusto esset exhibitum. cf. Suet. Aug. 43. Dion. XLVIII, 20. XLIX, 43 et viros doctos ad illa aliaque loca. Ductum vtique illud ab antiqua saltatione armata, pyrrhiche, ὀρχήσει ἐνόπλῳ, cuius originem ex Creta petere solent scriptores; etsi illa omnino priscae hominum vitae in Graecia communis esse debuit. Quod si a Troianis temporibus deductum illud est, debuit profecto ab initio curule esse. Equis enim aliter illa aetate vti nesciuerunt, vt satis ex Homero liquet. Debuit etiam ex eius temporis more eum auriga insistere currui παραβάτης, vt per totum Homerum fieri solet; vnde hoc aurigandi genus Τρωϊκῶν δίφρων appellasse putandus Xenophon Cyrop. VI, p. 322 ed. Lond. Quaecunque tandem rerum morisque vicissitudo fuerit, ad ludum equestrem nobilium puerorum res deflexit. Vt autem poetae in inueniendo artificium recte teneas, monendum est, Virgilium non attigisse decursum armatorum circa tumulum, quem antiquus funeris celebrandi mos et Homeri exemplum, Odyss. ω, 68 sqq. cf. Iliad. ψ, 13 sqq. postulabat. cf. inf. XI, 188 sq. Stat. VI Theb. 213 sqq. (adde, quae Vignolius ad Columnam Antonini Pii disputauit c. 9 super anaglypho stylobatae, quo militaris decursatio equestris exhibita, cuius partem in Edit. Iustic. lib. III Aen. translatam video; ad quod v. Sax. V. C.). Hunc itaque cursum ὁπλιτῶν solerti animo melius ad nouum et intactum ab aliis poetis ludi genus transtulit.

EXCVRSVS VI
Classis Troiana incensa.

V, 604 sqq. *Hic primum Fortuna fidem mutata nouauit.* Sequitur locus de incensa classis Troianae parte: quae res et ipsa historica fide superstructa iucunditatem Romanis lectoribus magnam afferre debuit; quo magis ita ψεύδεα ἐτύμοισιν ὁμοῖα sibi apponi videbant. Nam fuisse scriptores, qui traderent (ὡς λέγουσί τινες), naues aliquot Troianas a mulieribus combustas, etiam Dionysius meminit lib. I, 52. Factum id esse auctore Aethylla, Priami sorore, in Thessaliam abducta,

ta, apud Cononem traditum legas Narrat. 13. Alii scriptores facinus hoc mulierum Troianarum, dum captiuae ab Achiuis ducerentur, in Italia perpetratum tradiderant; quae narrationis diuersitas vnde orta sit, facile doceri potest. Scilicet primum rem nonnulli (v. Strabo VI, p. 262 B. adde Schol. Lycophr. ad v. 921) ad Neaethum fl. supra Crotonem transtulerant, quasi ab initio Ναύαιθον dictum, etiam propterea, puto, quoniam non longe abest Crimisus fluuius cum altero illo Siciliae iuxta Entellam, nec longe ab Aegesta, confusus. At alii simili lusu in nominis origine *Caietae* naues incensas tradiderant. Aurel. Vict. O. G. R. 10: *At vero Caesar et Sempronius aiunt, Caietae cognomen fuisse* (nutrici Aeneae), *non nomen, ex eo scilicet inditum, quod eius consilio impulsuque matres Troianae taedio longi nauigii* (h. e. nauigationis) *classem ibidem incenderint; Graeca scilicet appellatione, ἀπὸ τοῦ καίειν, quod est incendere.* Tandem fuere multi, qui in Tiberis ostiis naues Troianas aliqua Roma auctore combustas narrarent, quae ipsa vrbi Romae nomen dedisset. Ita tradiderat auctor rerum Argiuarum secundum sacerdotum, quae Argis erant, annos, Damastes Sigeensis aliique; et, quamquam in caeteris diuersus, Aristoteles ap. Dionys. I, 72. Hos scriptores sequutus est Plutarchus in Romulo pr. et de Mulierum Virtut. non longe a pr., et inter eosdem fuit Heraclides Lembus. v. Solin. c. 1. Festus in *Romam* pag. 455, vbi conf. Dac.

EXCVRSVS VII
Episodium de Palinuro.

V, 833 sqq. Si quaeras; quid poeta episodio hoc de Palinuro, quod a rei summa alienum videri potest, spectauerit, a doctrina poetae tale consilium repetendum esse videtur, quod Palinuri memoria in Italiae Troianorumque ad eam accessus originibus et historiis non erat obscura; promontorio etiam, ab eius nomine insignito, ad sinum Veliensem, celebris; rem itaque satis memorabilem omittere noluit; eamque lib. VI, 337 sqq. inseruit, nunc praestruxit. Sed eadem narratione nunc commode poeta vsus est ad rerum varietatem, ne extrema nauigationis pars et traiectus e Sicilia in Italiam omni casu vacaret. Tandem nouam rei suauitatem Homerica imitatione affudit; nam Odyss. γ, 278 seqq. Phrontis Menelai gubernator in medio cursu occidit.

EXCVR-

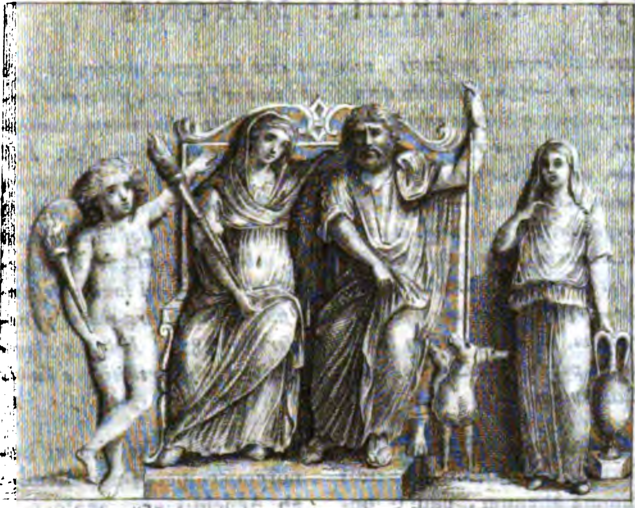
EXCVRSVS VIII

Somnus Palinurum opprimens.

V, 838 sq. *Cum leuis aetheriis delapsus Somnus ab astris Aera dimouit tenebrosum et dispulit vmbras, Te Palinure petens, tibi tristia somnia portans.* Operose satis pro , Somnus deuolat aere. Antiquior haec Somni aduocandi ratio, quandoquidem apud Homerum Iupiter de Olympo Somnum mittit Iliad. *β*, 6 sq. Quamquam *ab astris* simpliciter accipi potest etiam de aduolante; quo Burm. spectare videtur. Ornatior illa ratio apud Tibullum II, 1 extr., vt in Noctis comitatu ille incedat per caelum: v. ib. Not. At alii poetae, variandae rei et maioris delectationis caussa, modo in inferis, modo in specu ad littus Oceani occidentalis, modo in Cimmeriis, sedem Somno assignauere, vt ipse Homerus in Lemno eum collocauerat Iliad. *ξ*, 230 sq. Similiter mox v. 854 — 855 Somnus Lethaea aqua adspergit oculos Palinuri, vt eum sopiat, noua rei imagine, cuius lineae in Apollon. IV, 156 sqq. extant. Apud alios poetas adflatu alarum suarum consopit, quos vult, Somnus; vt iam Orph. Argon. 1009. Callim. Del. 239, nec hoc insuaue; vt nec ratio vulgaris, cum Somnus cornu suo soporem effundit. Potest tamen Somnus nimis opiparo apparatu h. l. inductus videri in re satis tenui et ad summum nullius momenti. Grauiores Somni partes sunt apud Homerum Iliad. *ξ*, cum Iupiter esset sopiendus. Igitur ornatum locum hunc esse dicemus, et suauem, sed poetae magis ingenio, quam epicae πραγματείᾳ debitum.

P. VI

Casta, licet patrui seruet Proserpina limen.
Aen. VI, 402

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER SEXTVS

ARGVMENTVM

Cumas aduectus Aeneas, antrum Sibyllae petit: peractoque ille more sacrificio, Phoebi oraculum consulit. Ibi et instantia pericula, et futuri belli euentum discit 1 — 160. *Miseni cadauer in littore inuentum comburit, reliquiasque sub proximo monte sepelit, qui Miseni nomen ab illo obtinuit* — 235. *Inde columbarum ductu ad aureum ramum peruenit: quo decerpto, mactatisque hostiis deos inferos veneratus, Sibylla duce per Auerni fauces ad inferos tendit* — 336. *Palinurum, quod sepulcri honore careret, circa Stygiam paludem oberrantem inuenit, eumque vna in vlteriorem ripam traiicere cupientem Sibylla prohibet, cenotaphiique et exsequiarum spe consolatur* — 383. *Post haec Stygem traiectus Aeneas, Cerberoque medicatis offis sopito, per loca infantium eorumque, qui falso crimine damnati capite supplicium luerant, iter faciens, peruenit ad sedem eorum, qui amoris impatientia mortem sibi consciuerant* — 449. *Ibi Elisam conspicatus cum ei se purgare vellet, illa indignabunda conspectum eius effugit* — 476: *inde progressus Deiphobum in sedibus eorum, qui bello aliquando claruerant, multis vulneribus*

neribus lacerum conspicit, necisque eius indignum modum ab ipso edocetur — 534. *Relicto deinde ad laeuam Tartaro, sceleratorumque poenas a Sibylla edoctus* — 627, *ad Ditis ipsius moenia contendit, aureumque ramum in ipso regiae limine defigit* — 636. *Post haec ad fortunatorum sedes iter instituit, et a Musaeo ad patrem suum perducitur* — 678. *Ibi Anchises Aeneam filium animarum originem, purgationem, et consummationem edocet, eique Albanorum Romanorumque regum recensum facit, nobiliumque aliquot Romanorum nomina percurrens, ad Iulii Caesaris et Augusti laudes descendit* — 860: *Marcellumque Octauiae filium, immatura morte praereptum, miris in caelum laudibus effert* — 888. *Inde per eburneam portam ad Superos egressus, socios reuisit, relictisque Cumis Caietam petit.*

Etiam hoc episodium libri sexti ab argumenti Aeneidis summa alienum, paullo longius petitum et in magna suauitate tamen narrationis et, quam illa habet, delectationis cursum sistere, impetum inhibere, Homius censebat. Hoc vero est poetam in ordinem cogere, ad annalium formulam reuocare, et omnes ingenii vires infringere. Est enim hoc inter poetae epici artificia, cum in vna actione detexenda carmen epicum coerceatur, vt, variandae narrationis depellendique subeuntis fastidii caussa, ad alia ornamenta, etiam ad seriores historias, descendere; vtque, dum miratione rerum nouarum et insolitarum animos audientium teneat, vaticinia, somnia, etiam mortuorum responsa, futurae subolis recensum in subsidium adhibere soleat. Animaduertendum porro est, primum Aeneae ad Italiam aditum hac narratione dignitatis et maiestatis religiosae vim et honorem accipere; nec alienum ab Aeneidis argumento posteritatis recensum haberi posse; inprimis ex Romanorum, quibus suam Aeneidem condebat poeta, animis et iudiciis. Videntur autem, Homeri in Odyssea exemplo, Necyiae a multis passim poetis epicis fuisse frequentatae; conf. inf. Excurs. I; poterant enim hae narrationes habere magnam vim ad animos mirarum rerum specie tenendos. Vidit praeterea Virgilius, pro heroibus, quos Homerus commemorat, se Platonicis commentis de animabus, antequam hanc vitam ingressae sint, in alio loco degentibus, commode vti posse, vt Aeneae posteros et res Romanas carmini intexeret. Neque vero nihil, quod ad hunc descensum ad inferos duceret, aut eius expectationem faceret, antecessit. Annon meminimus ab Anchisae vmbra hunc descensum

Sic fatur lacrimans, claſſique inmittit habenas,
Et tandem Euboïcis Cumarum adlabitur oris.
Obuertunt pelago proras: tum dente tenaci
Ancora fundabat nauis, et litora curuae
Praetexunt puppes; iuuenum manus emicat ardens
Litus in Heſperium; quaerit pars ſemina flammae

Abstruſa

1. 2 Super his verſſ., quos alii libri ſuperioris fini ſubiiciunt, v. ad e. l. et hic Seru. 2 *Cymarum* paſſim vetuſtiſſima exemplaria. vid. Heinſ. cf. Pier. ad v. 98 ex Κύμη. 3 *Obtendunt* alter Menag. *cum d.* ſec. Hamb. 4 *fundebat* tres Burm. 5 *Protexunt* Zulich. et Exc. Burm. *eminet* pr. Moret.

ſum filio fuiſſe mandato et monitu iniunctum (lib. V, 731 ſqq.)? et multo ante iam Heleni monitu lib. III, 441 ſqq.? Cum autem totum poema et dignitatis epicae plurimum et gratiae ac delectationis ex vaticiniis habeat, quae, vt alio loco (Disquiſ. ſ. VI de rer. in Aen. tract. inuentione) obſeruatum, ab obſcurioribus ambagibus progreſſa mox ad diſertiora et clariora effata procedunt, praeparatur etiam hoc libro legentis animus ad caſus et res, mox in Latio euentum habituras, primum Sibyllae reſponſo, v. 84—97, tum Anchiſae oratione et recenſu animarum, quae mox progenies Aeneae eſſet futura.

1—8. Ὣς φάτο δακρυχέων Homericum. Nouum clauum ei, quem Palinurus in mare praeceps ſecum auellerat (ſup. V, 588. 589), ſubſtitutum fuiſſe non dubito; ſed hoc non eſt, *claſſi inmittit habenas;* Verum ſimpliciter excepto velis expanſis vento, curſum vrgebat claſſis et nauem regebat Aeneas, qui in Palinuri locum ſucceſſerat. Nota metaphora ab aurigatione: quam ſup. V, 662 de flamma vidimus: *furit immiſſis Vulcanus habenis.* *Euboicis Cumarum oris.* Liu. VIII, 22 *Cumani ab Chalcide Euboica originem trahunt.* v. Cluuer. Ital. ant. lib. IV, p. 1102 et qui nuper nimis operoſe rem proſequutus eſt ſingulari volumine Martorellus Neap. *(Gli Euboici ſecondi Abitatori della Città di Napoli).* De conditoribus locus claſſicus apud Strabon. V, p. 243. Origines vrbis antecedere debuere colonias Ionicas et Aeolicas, v. Vellei. Paterc. I, 4. cf. nuper Wernsdorf. P. M. T. IV, p. 393 ſq. Habet res difficultates, quae tamen ad poetae lectionem nihil faciunt. Cf. Simſoni Chronic. ad A. M. 2954. A ſeriore certe

Abstrusa in venis silicis; pars densa ferarum
Tecta rapit, siluas; inuentaque flumina monstrat.
At pius Aeneas arces, quibus altus Apollo
Praesidet, horrendaeque procul secreta Sibyllae,
Antrum inmane, petit: magnam cui mentem animum-
Delius inspirat vates, aperitque futura. [que
Iam subeunt Triuiae lucos, atque aurea tecta.
Daedalus,

7 *Obstrusa* aliquot Pier. et Burmann. ex more. *Abstrusum ignem* Georg. I, 135 vidimus. *in* abest ab Exc. Burm. 8 *siluas inuentaque fl. m.* ante Heinsium iungebatur; itaque distinxit ille post *siluas.* *monstrant* Gud. a m. sec. 11 *A. i. subit* Parrh.

te tempore ad Aeneae aetatem Cumas a Chalcidensibus conditas retraxit Virgilius. cf. Gell. X, 16. *dente tenaci.* sup. I, 169 *vnco non alligat ancora morsu.* *fundabat* exquisitius quam, firmabat, tenebat. v. 6. 7. conf. Aen. I, 174 sqq. et Ge. I, 135. *σπέρμα φλογὸς* apud Homer. notum. *pars densa ferarum Tecta rapit siluas.* Quid est *rapit?* si, corripit, colligit, comportat; aut, diripit; nihil potest ieiunius dici grandibus istis et turgidis verbis: *densa ferarum tecta.* Igitur poeta necessario debuit ita accipere: *rapit* cursu, rapido cursu perlustrant siluas, vt vel fontem aquae inuestigent, vel ferarum praedam ad epulas exquirant, vt lib. I, 192 sq. Sic *campum rapere* dicitur equus, et *aequora rapere* nauis. Ita eadem sententia, quae infra v. 179: Itur *in antiquam siluam*, stabula alta ferarum.

9—12. Ad templum Apollinis, quod antiquissimum fuit ad Cumas, monti impositum, et ad subiacens Sibyllae antrum tendit Aeneas. De vtroque v. Excurs. III. Facit autem id ex Heleni (III, 441 sqq.) et vmbrae Anchisae monitu V, 731 sqq. *arces;* erat templum in montium iugis; hinc *Apollo altus.* Porro *Sibylla horrenda*, epitheto translato; erant *secreta* (h. e. secretum) horrenda. cf. VII, 172. *mentem animumque* Homerico more *κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν.* cf. Cerda. *inspirat magnam mentem*, valde commotam, ἐνθεασιῶσαν.

13. Iter ad Apollinis templum *(aurea tecta)* erat per lucum, quo illud ambiebatur; ex more vetere. Hecatae autem ille lucus cum toto Auerno sacer, vel, vt loquuntur alii, Proserpinae. conf. Excurs. II.

14—19.

Daedalus, vt fama est, fugiens Minoïa regna,
Praepetibus pennis ausus se credere coelo,
Insuetum per iter gelidas enauit ad Arctos,
Chalcidicaque leuis tandem super adstitit arce.
Redditus his primum terris, tibi, Phoebe, sacrauit
Remigium alarum, posuitque inmania templa.

In

14 *est* a multis Pier. aberat. *M. tella* Ven., sollemni permutatione. cf. Burm. 15 *pinnis* Medic. 16 *pariter* Franc. *errauit* Witt. 17 *Chalcidicam — arcem* Medic. *Chalcidicas arces* Marius Plotius lib. de metris. Apud Gell. X, 16 scriptura extat vulgata. Quartum casum praefert Heinsius. *Calchidica, Calcidia, Calcidica, Chalchidica*, aberrationes codd. v. ad Ecl. X, 50. Est Χαλκὶς, Χαλκιδικός. 18 *his* Zulich., non male. v. Burm.

14—19. Videntur Siculi et Itali, quicquid apud se mirae vel praeclarae artis haberent, ad Daedalum retulisse. Colligas hoc vel ex Diodori lib. IV, 78. Habuitque adeo forte horum populorum ars aedificandi et sculpendi originem suam e Creta. Communis narratio est, Daedalum ex Creta profugum in Sicilia a Minoe fuisse oppressum. At poeta Daedalum ex Sicilia quoque fuga euasisse statuit. Praeclare Seruius: *Daedalus vero primum Sardiniam, vt dicit Sallustius lib. II Historiarum, post delatus est Cumas: et templo Apollini condito sacratisque ei alis in foribus haec vniuersa pinxit.* Caeterum totum, qui sequitur, locum copiosius persequutus est Silius XII, 89—103. Ornamenta saltem comparent studiosi. v. 15. Horat. I Od. 3, 34: *Expertus vacuum Daedalus aera Pennis non homini datis.* Verba ex antiquiore sermone poetico seruata. Cic. de Diuin. I, 47 ex Mario suo: *Hanc vbi praepetibus pennis lapsuque volantem Conspexit.* conf. sup. V, 254. In voc. *praepes* argutantur veteres Grammatici. v. Gell. VI, 6 et Seru. Nihil aliud est quam, celer, velox. 16. *ad Arctos* conf. Ge. I, 245. 246. Sane, siue ex Creta siue ex Sicilia siue ex Sardinia, vt modo e Sallustio traditum vidimus, profugus, Daedalus volatu versus septentrionalem plagam contendit, dum Cumas aduolauit. Erit tamen, quod haud neges, hoc valde tumidum a poeta dictum: *gelidas enauit ad Arctos;* nec satis est dicere, prudentia id fecisse Daedalum, ne alae ceratae sole liquescerent; aut septentrionis obseruatione; vt Seruius et alii argutantur.

In foribus letum Androgei: tum pendere poenas
Cecropidae iussi (miserum!) septena quot annis
Corpora natorum; stat ductis sortibus vrna.
Contra elata mari respondet Gnosia tellus:

Hic

20 *Androgei* Heins. e codd. consensu recepit. Grammatici veteres, Carisius, Probus, Seruius et Priscianus agnoscunt et tuentur *Androgeo* ('Ανδρόγεω), quod in recentioribus tantum codd. occurrit, etiam in binis Goth., expressum tamen erat in edd. 21 *miserûm*, pro *miserorum* accipiebat Heins. *miserum iussi* sec. Goth. 22 *dictis* Goth. tert. 23 *Gnosia* Rom., vt al., Burm. coni. *resplendet*. Sed recte impetum repressit vir doctus.

gutantur. Scilicet fuere plures olim de Daedali erroribus per aerem narrationes, quibus ille etiam remotiorem septentrionalem plagam adiisse ferebatur; vnde redux tandem Cumis Apollini templum ex voto posuit. Colligo hoc ex ipso poeta; tum conuenit vetus narratio de eius ad Electridas insulas in ostio Eridani accessu, de quo locus est in libro Mirab. Audit. p. 879 A (ed. Gen.) translatus in Steph. Byz. voc. Ἠλεκτρίδες; spectasse narratio videtur ad fabulas de Phaethonte: cf. inf. ad X, 185. *enauit* (respexit ad hoc Quinctil. VIII, 6, 18), vsitata illa metaphora inter volatum et nauigationem. cf. Ge. IV, 59. Sic mox *remigium alarum*, vt sup. I, 301. conf. Guell. *Chalcidica arce*, Cumis. v. ad v. 2. *leuis*, ornat epitheton volantem. *sacrauit* tamquam donarium ex voto. Cogita notum morem eorum, qui ex mari erant seruati. Etiam *templum* ex voto factum videri potest. Sic Cerdae visum.

20 sqq. Possunt haec, si paullo seuerius agas, a re aliena videri, et videtur poeta argumenti, quod a multis Graecis poetis tractatum fuit, quorum et fuere *Theseides*, dulcedine et copia abreptus esse. Sed obserua, quam callide narrationem in sculpturae argumentum mutauit, et ad hoc cognoscendum otium fecit Aeneae, praemisso Achate ad arcessendam Sibyllam. Talia autem anaglypha in templorum foribus ex metallo pretiosiore, h. l. ex auro (v. inf. v. 32), antiquitas probare solebat. cf. Ge. III, 26, et Excurs. XV ad Aen. I. Imitationem loci vide apud Silium lib. III, 32. Fabulam cognoscant, quibus opus est, ex Ouid. Met. VII, 456 sqq. et VIII, 153 sqq. aut ex Catulli Epithal. Pelei v. 73 sqq. et nunc ex Apollod. III, 15, 7 et Not. p. 879 sq. *septena corpora natorum*, pro, nati, elegantius,

Hic crudelis amor tauri, suppostaque furto
Pasiphae, mixtumque genus, prolesque biformis
Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandae;
Hic labor ille domus, et inextricabilis error:
Magnum reginae sed enim miseratus amorem
Daedalus, ipse dolos tecti ambagesque resoluit,

Caeca

25 *Phasiphe*, *Pasiphe* in codd. Est Πασιφάη. 27 *illa domus* Goth. tert.

elegantius, vt saepe. Argutantur in numero Interpretes. Cum pueri septem septemque puellae mitterentur, quidni alterutrum tantum poni potuit? *stat*, adstat, *vrna*, graphice hoc ad sortitionem eorum, qui mittendi erant, declarandam. Iam v. 20—22 in vnis forium valuis expressas puta Athenas, Androgeo necem et sortitionem puerorum; a v. 23 sqq. autem in alteris valuis Cretam, taurum, Pasiphaen, Minotaurum, Labyrinthum, Ariadnen, Daedalum.

23—33. *Gnosia tellus*, v. III, 115. *elata mari*, perpetuum insularum epitheton, *alta*, quod alibi vidimus (cf. sup. V, 588). *respondet*, in alteris valuis ex aduersa, opposita, parte expressa est. *crudelis amor*, violentus: eodem modo *saeuum* et sic porro dictum accipe. *supposta furto P.* pro supposita tauro adultero, *per furtum*, κρυφίοις γάμοις μιγεῖσα, ex nota Musaei formula. Nolim tamen putare ipsam vaccam ligneam ipsumque flagitium expressum fuisse; sed Pasiphae v. c. demulcens taurum *inest*, tamquam pars argumenti expressa. *Veneris m. nefandae*, nefandi amoris. Non aliter. Nota est de Minotauro fabula, in cuius interpretatione argutantur passim veteres, etiam ad h. l. Videtur fabula simpliciter ex symbolo aliquo antiquitus in Creta obuio ducta, quod figuram humanam cum capite tauri exhibebat; erat aliud symbolum in Siciliae et Italiae numis frequentatum, corpore tauri in caput viri barbati exeunte, quod alii Bacchi seu Ebonis, h. e. solis, alii patrii fluuii, symbolum esse voluere. Mihi nondum liquet; obscurata, puto, iam dudum fuit vera symboli sententia. cf. ad Apollod. Notae p. 537. 27. Labyrinthus Daedali opus, in Pasiphaes gratiam susceptum, vt Minotaurum in eo absconderet. Sic Ouid. VIII Met. 157. Hygin. f. 40. Diod. IV, 77. Apollod. III, 1, 4. 15, 8. Apud

Homerum

Caeca regens filo vestigia. Tu quoque magnam
Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro:
Bis patriae cecidere manus. Quin protenus omnia
Perlegerent oculis; ni iam praemissus Achates
Adforet, atque vna Phoebi Triuiaeque sacerdos,
Deiphobe Glauci, fatur quae talia regi:

Non

30 *legens* Sprot. et Vratisl., sed fila *legit* Theseus, *fila* et iter *rexit* Daedalus. cf. Burm. 31 *operum* Goth. pr. *in* abest ab altero Hamb. *labor* Ven. pro var. lect. et ed. Ven. Verba *Icare haberes* a nonnullis codd., inter quos Romanus est, abesse vidit Pierius. 33 *omnia* Grammaticorum et optimorum codd., quibus fragm. Vatic. adde, est lectio. v. Pier. et Heins., vt per synizesin scilicet efferendum sit *omnja*. Librariorum inscitia mutauit in *omne*, quod ipse Romanus habet, *omnem*, *omnes*, *omni*. In Ald. pr. erat *omnem*: sed iam ad calcem operis Aldus iussit e codd. legere *omnia*, quod receptum in altera edit. Ald. e Prisciano firmauit Benedictus in ed. Iunt. 34 *Pellegerent* a Virgilio fuisse exaratum, contendit Terentius Scaurus de Orthographia. Ne vero *perlegeret* scribendum putes, vt, Achate praemisso, solus Aeneas ad templum restiterit, recordandum, Aeneam pluribus comitibus exiisse. Mox v. 40 *Nec sacra morantur Iussa viri.* 36 *Deiphoebe*, *Deiphebe* aberrant librarii. At est Δηιφόβη. *quae fatur* Menag. pr., totum hemistichium nonnullis deesse notat Cerda. Forte sustulerat aliquis, voce *regis* offensus. Sed idem Aeneas rex inf. 55, sup. I, 544 et al. cf. Burm.

Homerum vero. Daedalus in Ariadnae gratiam chorum seu saltationem Labyrintho similem instituisse narratur Iliad. σ, 591 sqq., ad celebrandam scilicet publica hilaritate felicem e labyrintho fugam. vid. Schol. Vnde adumbratum anaglyphum candido marmore, quod saltationem Ariadnes exhibebat, pro Daedali opere a Cnossiis ostentatum Pausan. IX, 40, p. 793 narrat. Homeri locum respicit Virgilius h. l. et sup. V, 588 sqq.; at idem noster rem hactenus variauit, vt nunc Daedalum narret in *reginae*, regis Minois filiae, Ariadnae, gratiam Theseo iter per Labyrinthum filo monstrauisse, quod inuentum alii poetae simpliciter ad Ariadnae sollertiam referunt. *doli* et *ambages*, flexus viae et errores Labyrinthi. cf. Cerda. hos *resoluit*, reditu et egressu monstrato. *caeca*, etiam h. l. obscura, ambigua, δυσνόητα; regit ille glomere iter incertum. Versuum 30—33 de Icaro suauitatem et vim facile sentis ex affectu et ex apostrophe ad Icarum proficisci.

Verba

Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.
Nunc grege de intacto septem mactare iuuencos
Praestiterit, totidem lectas de more bidentis.
Talibus adfata Aenean (nec sacra morantur
Iussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum:
Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum;
Vnde ruunt totidem voces, responsa Sibyllae.

Ventum

37 *haec ista* Parrhas. *poscunt* Rom. et Medic., hic a pr. m., nec male: potest adeo exquisitius dictum videri: *ista spectacula poscunt sibi non hoc tempus*, sed aliud. Eandem lectionem respicit Seruii nota. *possit* Franc. *posci* etiam legi posse Heinsius aiebat. 38 *Hunc* Franc. *grege de niueo* edd. Macrobii IV Sat. 2, male; cum diis inferis sacra parentur. v. Heins. 39 *ex more* Ven. Erf. et fragm. Vatic. 40 *moratur* Goth. pr. 41 *in templa alta* pr. Hamb. 42 *excissum* pr. Rottend. 43 *Qua* pr. Moret., perpetua varietate.

Verba Ausonius imitatus est in Mosella v. 300 sq. *Quin* καὶ μὴν καὶ, et *vero sane* reliqua quoque signa perlustrassent. Mox v. 38. *grege de intacto*, boum iugo intactorum, Ge. IV, 540 *intacta totidem ceruice iuuencas*. Deiphobe autem Glauci filia non male editur, quoniam ille inter deos fatidicos habebatur; vt bene Guell. monuit.

40 sqq. Locorum situm et faciem plane legentis animo eripiunt interpretes, dum hic antrum in adyto templi in Cumani collis latere positum esse putant. Templum Apollinis monti impositum, qui mox vrbi conditae pro acropoli fuit. Quod nunc memoratur *antrum Sibyllae*, in latere eius montis excisum, non longe ab eo loco abesse debuit. vid. Exc. III. Ad hoc nunc abducit Aeneam Sibylla. Fallunt viros doctos *alta templa*, quae nunc non sunt Apollinis aedes, sed antrum Sibyllae.

42—44. *Euboicae rupis*: montium Cumanorum (v. ad v. 2), in quibus est antrum, excisum in latere montis; doctius: latus excisum in antrum. *aditus*, puta, subterranei meatus, σύριγγες, vt in Aegypto appellabantur. Quod si itaque in interiore antro, adyto, Sibylla vaticinia effaretur, remeabat vox per infinitos hos canaliculos seu spiramina et exitus; quae res ad religiosum horrorem valde accommodata esse debuit (Paolum desero in his interpretandis. v. *Antiqq. Puteol.* fol. 29).

Ventum erat ad limen, quum virgo, Poſcere fata
Tempus, ait: deus, ecce, deus. Cui talia fanti
Ante fores, ſubito non voltus, non color vnus,
Non comtae manſere comae; ſed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument; maiorque videri,
Nec mortale ſonans; adflata eſt numine quando
Iam propiore dei. Ceſſas in vota preceſque,
Tros, ait, Aenea? ceſſas? neque enim ante dehiſcent
Adtonitae magna ora domus. Et talia fata
Conticuit.

45 *tum virgo* quidam ap. Seru. III Aen. 370. 46 *plurima fanti* Schol. Stat. Theb. X, 164. 49 *Et r. ſ. c. domat* Lutat. ad Stat. VIII Theb. 202. 50 *Non* Parrhaſ. *afflataque n.* Goth. ſec. Mox, vt nunc interpungitur, *quando* eſt pro quandoquidem, ſiquidem, vti et Seruius interpretatur. Mihi oratio maiorem vim habere videtur, ſi diſtinxeris: *Nec m. ſonans. Adflata eſt n. quando Iam propiore dei: ceſſas in vota preceſque, Tros, ait, Aenea?* 51 *deo* pauci codd. et plerique a m. pr. vel ſec. *et propiore* Doruill. *ceſſes* pr. Menag. 52 *Aeneas* Sprot. et Goth. alt. *neque enim* Heinſ. ex ſcriptis pro *nec enim.* *dehiſcunt* Leid. vn. 53 *magnae* Ven. *domos* tert. Rottend. Mox *Vt t. f. Conticuit, g.* coni. Heinſ.

45—54. Tempus ad oraculum precibus poſcendum, vt ex v. 51 apparet; *deus, ecce deus:* Sentit enim illa furore diuino ſe corripi ſub ipſum templi aditum. Locus de furore vatum egregius. *Nec comtae manſere comae:* atqui erant illae reſolutae, vt in ſacris mos erat; igitur nunc non manſere vt erant, in ſuo poſitu naturali, ſed aut factae ſunt horrentes: cf. Seneca Agam. 712. 713, aut iactatae, vt Tibull. II, 5, 66, quod malim: ex Val. Fl. I, 208. 209 imitatione. *maiorque videri;* μείζων ἰδεῖν, vt ſolent maiora viſu eſſe, quae animum ſenſuſque miratione percellunt: Paullo aliter de diis, qui in hominum praeſentiam veniunt, ſup. p. 154 in Excurſ. XIII ad lib. I. *nec m. ſonans*, adeoque diuinum quid; v. V, 649 de Iride in Beroen mutata, cf. I, 328. Quae Spencius Polym. Dial. XVI comparat de Fama Aen. IV, 176, de Alecto VII, 448, de Tiſiphone Ge. III, 553, paullo diuerſa ſunt. *Ceſſas in vota*, ad vota, exquiſitius dictum, quam ceſſas facere vota. 52. *enim*, vt alias pro, vero, ſcil. niſi vota feceris. *attonitae magna ora domus*, interioris maioris antri, tamquam adyti, fores. *attonitae;* vt rei inanimatae tribuatur

Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor; funditque preces rex pectore ab imo:
Phoebe, grauis Troiae semper miserate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela manusque
Corpus in Aeacidae; magnas obeuntia terras
Tot maria intraui; duce te, penitusque repostas
Massylum gentis, praetentaque Syrtibus arua;
Iam tandem Italiae fugientis prendimus oras.
Hac Troiana tenus fuerit Fortuna secuta.
Vos quoque Pergameae iam fas est parcere genti,
Dique deaeque omnes, quibus obstitit Ilium et ingens
Gloria

54 *dira* praefert Vptonus ad Spencerum *Faery Queen* p. 538, vt sint horroris plena. 55 *funditque* Heins. ex scriptis. Vulgo *fuditque;* at pr. Moret. a m. pr. *fundensque*. 57 *direxit* Sprot. a m. pr. *diresti* Parrhas. *direcsti* Goth. tert. cum Rom. 59 *penisque r.* Rom., quod Picrius explicat: ad Poenos vsque. Sed est librarii lapsus. 60 *Massylium* multi librarii peccant; vt et al. Io. Schrader. coni. *praetextaque*, vt illud: *Germania, quatenus Danubio praetexitur* et alia. Verum ita variatur oratio, non emendatur. Apud Silium XVI, 253 est *extenta tellus Syrtibus*. 61 *fugientes* octo codd. ap. Burm. Sed etiam V, 629 *Italiam sequimur fugientem*. 62 *fuerat* Montalb. 63 *parcite* aliquot Pier. 64 *Ilion et* Doruill. *Ilion ingens* alii Pierii, lapsu, quem alias quoque vidimus.

tribuatur sensus idem, qui est in iis, qui repente reuelli fores audiunt. Nec tamen male Seru.: facientis attonitos, stupendae; vt, *mors pallida, tristis senectus*. Scilicet debebat esse *attonita* tibi propter fores, vbi reuellentur: transfertur doctius epitheton ad *fores*. Videtur autem antiqua religio templorum fores nonnunquam ita machinis instruxisse, vt nulla hominum opera aperiri viderentur: inprimis in oraculis. Eo spectabat nota Seruiana, cuius fragmentum habemus: *Trahit hoc de Matris Deum templo, quod non manu, sed precibus, aperiebatur*.

56—62. Semper a Troianorum partibus stat Apollo in Homero. 57. Fundus Iliad. χ, 359; verum copiosius Paridis fatum exposuerat Arctinus in Aethiopide. 58—60. omnia in maius aucta; pro Poenis *Massylos* tamquam vicinos, et *Syrtes*, tamquam Africae adiacentem oram. cf. Excurs. IV ad lib. I. *praetenta* vt *Sicanio praetenta sinu insula* III, 692. *Italiae fugientis* v. sup. V, 629. *Troiana Fortuna*,

Gloria Dardaniae. Tuque, o sanctissima vates,
Praescia venturi, da, non indebita posco
Regna meis fatis, Latio considere Teucros,
Errantisque deos, agitataque numina Troiae.
Tum Phoebo et Triuiae solido de marmore templum
Instituam festosque dies de nomine Phoebi.

Te

65 *Dardanidum* ed. Ven. 66 Bene Burmannus distinxit post *fatis*, vt sit: *da Latio considere Teucros*. Et sic iam inde ab Aldo interpunxerant. Alii sic: *da (non i. posco) Regna m. f.* 67 *consistere* Rom. et aliquot codd., quos Vrsinus viderat, Goth. sec. cum tribus ap. Burm., perpetua varietate. cf. I, 572. III, 162 et al. 69 *templa* vulgg. edd. ante Heins. et codd., sed fere recentiores, vt tres Goth. Et poterat illud placere, quoniam de vno templo Dianae cum Apolline dicato Romae non constabat. Spanhemius, iam Burmanno laudatus, de vsu et praest. Num. T. II, p. 129 ex Varrone LL. VI affert locum, vnde Noctilucae templum in Palatio fuisse, h. e. Dianae, constat. Enimuero alienum hoc ab h. l.; nam obscura aliqua aedes non poterat a poeta commemorari; sed agi necesse est de refecto illo et dedicato ab Augusto (v. Vita Virg. 726) et toties celebrato a poetis templo Apollinis Palatini. Nec refert, *templa* an *templum* legas: aliter enim, quam de vno illo templo, dictum nec alterum accipies. Erant in hoc templo pensiles lychnuchi ex aere mirandae artis, quas Alexander captis Thebis Apollini in Cyme (ἐν Κύμῃ) Aeolidis dicauerat, ap. Plin. XXXIV, 3 f. 8; quos perperam Spanhem. l. c. in aedem Noctilucae transtulit. 70 *Constituam* Rom. Vrsin. et Seru. ad III, 274.

Fortuna, aduersa sc. Mox *obstitit*; quae consiliis nostris obsistunt, inuisa sunt.

65—68. Vide v. 84 sqq. *Da*, Seruius: *dic, vtrum possimus considere*; Male. At recte Burmannus alteram interpretationem tuetur: *da*, fac, effice, vt passim, v. c. XII, 97. Solent autem in vaticiniis notiones hae inter se permutari, vt, cum diuersa sint, *praedicere* et *praedicta efficere*, vates tamen sibi arrogent, aut vt vatibus tribuatur alterum hoc. Itaque a vatibus postulatum legimus, vt meliora ac laetiora praedicant, ac si ipsi rerum euenta disponant. Pro *nos considere*, quam grauiter ista v. 67. 68!

69—74. Ad templum in Palatio ab Augusto factum respici, vt Aeneas ex posterorum persona vota faciat, iam Seruius notauit. cf. Sueton. Octau. 29. Ex Virgilii autem verbis vix aliter sentias, quam, cum Apolline, Dianae quoque sorori templum Palatinum fuisse consecratum; vt in ludis saecularibus aliisque sacris consociatae fuere vtriusque religiones. *festos dies*, ludos Apollinares ab eodem institutos.

71—73.

Te quoque magna manent regnis penetralia nostris:
Hic ego namque tuas sortis, arcanaque fata,
Dicta meae genti, ponam, lectosque sacrabo,
Alma, viros. Foliis tantum ne carmina manda;
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis.
Ipsa canas oro. Finem dedit ore loquendi.
At, Phoebi nondum patiens, inmanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum: tanto magis ille fatigat

Os

274. Sed poeta exquisitius verbum h. l. sequi maluit: siquidem, vt vulgo fit, interpungas: *templum Instituam*, sf. Nunc alia ratione succurrisse me vides. *diis* Witt. 71 *nostris p. regnis* Hamb. pr. Erf. et Diomedes lib. I. 72 *tuis* alter Hamburg. *Achaica fata* idem. 73 *imponam* Parrhas. *ponam genti* Mentel. alter. 74 *tantum foliis* Parrhas. *nec c.* tres ap. Burm., porro *nomina* Ald. pr., sed emendavit Nauger., Goth. pr. et Nonius in *ludibria*. cf. sup. III, 445. 76 *finem dedit ore loquendi*. Fuisse videntur iam ante Cerdam, quibus haec ab aliena manu assuta esse viderentur, offensi forte et illi vocis *ore* pleonasmo, satis et alibi obuio. v. Burm.; tamen Seruius quoque in eo argutatur. Sed bene laudant Intpp. Lucilii versum: *Haec vbi dicta dedit, pausam facit ore loquendi*, ap. Nonium in *pausa*. 78 *posset* Rom. et Hamb. alt. 79 *excussisse* Doruill., vt solent recent. librarii. *excussura* Barthius ex suo codice.

71—73. libros Sibyllinos et XVuiros iis inspiciendis. Seruati autem illi libri primum in Capitolio, ab Augusto vero sub Apollinis Palatini basi conditi; vt ex Suetonio notum Octau. 31 et Tibullo II, 5, 1 *Phoebe faue, nouus ingreditur tua templa sacerdos*, Quindecemuir Messala; haec igitur sunt *penetralia*. Neque Ouidius intelligendus aliter, etsi rem ita effert, quasi Sibylla templum et sacra habuerit, Met. XIV, 128 *Templa tibi statuam, tribuam tibi thuris honorem*.

74—76. Exsequitur Aeneas Heleni praeceptum, sup. III, 443. 457. *Ipsa canas*. Nunc igitur more suo relicto non foliis inscribit dicta, sed ore profert. Tota de Sibylla fabula ad antiquissima pertinet tempora; ex iisdem etiam petita esse puta folia arborum, quibus illo aeuo scribebatur, nondum alia meliore materia inuenta.

77—80. Ornate omnia; a domandis equis translata verba (cf. v. 100, 101) ad vatem, quae nollet deum recipere, ἐνθεάζειν, cum diuina vis crederetur corpus mortale, tamquam sui non capax, grauiter

Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Oſtia iamque domus patuere ingentia centum
Sponte ſua, vatisque ferunt reſponſa per auras:
O tandem magnis pelagi defuncte periclis!
Sed terra grauiora manent. In regna LauinI
Dardanidae

80 *rapidum* multi ap. Burm. 81 *namque* alter Hamb. 82 *vatisque ruunt* idem. *ſub auras* Sprot. et Goth. ſec., vt alibi. 84 Duae codicum ſectae: altera, duce Romano, *terrę;* et hoc ſonantius; altera, Mediceo duce, *terrae:* quod non, vt *humi*, *terrae*, interpretari malim, ſed *terrae pericula*, vt Pierius quoque facit. *terris* Parrhaſ. *maiora manent* Sprot. *et regna* nonnulli Pierii, omiſſa praep. *ad*, quod Heinſ. ad II, 781 illuſtrat. *regna Latini* alios legere narrat poſt Benedictum in ed. Iunt. Pierius, etiam ſcriptos, ſed ex interpolatione. Enimuero *Lauinii regna* ab vrbe noua condenda, Lauinio, haud dubie exquiſitius dicta et ad ſpiritum fatidicum melius ſunt attemperata; nec in eo prolepſis nec metrica ratio in priore ſyllaba correpta quemquam tenere debuit: v. ſup. I, 2. Sunt *regna Lauinii:* itaque ſcripſi, vt debet ſcriptum eſſe veterum more, *LauinI*, vt etiam ſup. I, 258. 270. Eadem non minus bene *regna Lauinia* dixiſſet, vt alibi *arua Lauinia*, *littora Lauinia*, IV, 236. I, 2.

grauiter vexare. *bacchatur* pro ſimplici diſcurrit, v. ſup. IV, 301. *Fingitur* equus a magiſtro *premendo*, h. e. preſſus frenis, compreſſus, coercitus. cf. ſup. I, 63; ergo *fingit premendo* pro premit. Eſt etiam breuitatis laus in *tanto magis:* Subintell. ſed quanto magis illa bacchatur, adeoque reluctatur, *tanto magis* etc.

81. 82. *Oſtia domus*, aditus ad interiores receſſus antri: v. ſup. 45 ſq. cf. Callim. in Apoll. 3, 6, 7. Putanda autem nunc eſt Sibylla adytum ingreſſa, deo plena, ex adyto haec vociferari, cf. v. 98, voce per caua antri reſonante: vt v. 44. Quod ſequitur vaticinium eſt inter inſigniora poetae loca, cum ſententiarum grauitate, phantaſmatum ſublimitate et doctrinae poeticae copia, tum verborum pondere, dignitate et ornatu; etiam orationis noua inflexione et variatione: vt plerumque loca, quae vaticinia exponunt, feliciſſimae artis in poetis eſſe ſolent: quandoquidem poeticum ſpiritum nihil eſt, quod aeque recipiat, quam futurarum rerum deſcriptio.

83—89. Dicta haec ſecundum Heleni praedictionem ſup. III, 458 ſqq. conf. praeclarum locum Tibulli II, 5, 39 ſqq., vbi Sibyllae oraculum alio tempore ac modo, latius tamen, expoſitum eſt. *in regna LauinI*, ad Lauinium; hoc tandem manifeſtum de

aditus

Dardanidae venient; mitte hanc de pectore curam;
Sed non et venisse volent. Bella, horrida bella,
Et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint. Alius Latio iam partus Achilles,
Natus et ipse dea. Nec Teucris addita Iuno
Vsquam

85 *pone hanc* Vratisl. *dimitte hanc p.* Leid. et pr. Moret. 86 In *et* turbant librarii; et vel omittunt, vel scribunt: *Sed non euenisse, sed non aduenisse.* Est: verum etiam volent non venisse. Etiam *volunt* Mentel. pr. 87 *cernam* Moret. sec., male. 88 *Nec S.* Doruill. 89 *Defuerunt* alter Hamb., cum glossa, *in labore.* 90 *abdita* multi ap. Pier., ex more. Heumannus olim coni. *nec Teucris (addit) Iuno;* sed repressus ab Burmanno ad h. l. v. Notam nostram.

aditus ad Italiam loco vaticinium (cf. Disquis. *de rer. in Aen. tract. inuentione* s. VI). Reliqua egregie ad horrorem partim rerum exemplis et verborum ornatu, partim comparatione cum rebus Troianis, quarum quanta vis ad Aeneae animum ipsa recordatione esse debebat! 87. iam Homero frequentata rei imago Iliad. η, 329. *Dorica castra*, sup. II, 27, vbi v. Not. 88 sqq. Eadem calamitatum series renascetur. cf. inf. X, 60, 61, 62. *Alius L. i. p. Achilles*, Turnus Veniliae f. v. inf. X, 76. Nec hoc sine veterum exemplo. v. c. Eurip. Troad. 614. 615 φεῦ φεῦ Ἄλλος τις Αἴας, ὡς ἔοικε, δεύτερος Παιδὸς πέφηνε σῆς. conf. Ecl. IV, 36 *alter erit tum Tiphys — atque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles*, etiam in vaticinio. Nec aliter in praedictionibus vatum Hebraicorum Dauides et alii iterum excitantur tamquam reduces.

90. *Nec Teucris addita Iuno Vsquam aberit.* Interpretatio loci e veteribus nobis seruata est. Macrob. VI Sat. 4 vnum ex iis locis esse docet, in quibus vetustum verbum seruauerit poeta. *addita, id est, affixa, et per hoc, infesta. Hoc iam dixerat Lucilius lib. XIV his versibus: Si mihi non praetor siet additus atque agitet me, Non male sic ille, vt dico, me extenderat vnus;* Etiam Seruius: *addita Iuno, inimica. Est autem verbum Lucilii et antiquorum: vt Plautus Aul. III, 6, 16 Argus, quem quondam Ioui Iuno custodem addidit.* Sed alterum hoc Plauti ex iis potius exemplis est, quae doceant, quomodo voc. *additus* in hunc significatum transire potuerit. Scilicet *custodem dari, addi*, voc. proprium est; v. c. inf. IX, 649 *Tum comitem Ascanio patri*

Vsquam aberit. Quum tu supplex in rebus egenis
Quas gentis Italum, aut quas non oraueris vrbis!
Caussa mali tanti coniunx iterum, hospita Teucris,
Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis: sed contra audentior ito,
Qua tua te Fortuna sinet. Via prima salutis,

Quod

91 *Vsque* Ven. *Nusquam a. tum tu* Parrhas. *tunc tu* pr. Hamb. pro var. lect. *vt rebus* Leid. vnus. 92 *errraueris* Wall. 93 *Teucri* pr. Moret. Caeterum male vulgo distinguebatur, etsi Seruii exemplo, *Caussa mali tanti coniux, iterum h. Teucris:* Melius: *Caussa mali tanti coniux iterum, h. T.* Sic et mox *iterum thalami.* 94 *Extremique* Moret. sec. 95 *crede* Goth. tert. *et* a pr. m. Medic. *audacior* alter Hamburg. et bini Goth. *audatior* Wall. *ardentior* Leid. et Hug. a m. pr. 96 Vulgatum erat: *Quam tua te fortuna sinet.* Vt

pius

pater addidit; et Horat. III, 4, 79 *nequitiae additus Custos,* vultur, qui Tityi iecur obseruat. Iam autem qui *custodes additi* sunt, inprimis peccare volentibus, iidem molesti sunt, difficiles, odiosi, infesti. Nota res iam ex virorum doctorum disputationibus. Adi vel Gesneri Thesaur. LL. h. v. Virgilium imitatus est in vocis vsu Silius II, 595 *agit addita Erynnis.* Paullo aliter comparata sunt exempla, in quibus *addi* vel *additi esse* dicuntur, qui non sine molestia aliqua accedunt ad nos, vel quae nobis contingunt ingrata. v. c. ap. Stat. II Theb. 320 *Et, qua non grauior mortalibus addita cura, Spes.* Ad hoc genus referenda loca, quae afferunt Drakenb. ad Silium l. c. Gronou. ad Senec. Herc. fur. 1237 et al., non ad prius. Adde Val. Fl. VI, 181. Aliter rem expedire voluisse videtur Burmannus, qui ita ordinat verba: „*nec Iuno aberit Teucris, addita* scilicet aliis hostibus, Turno et reliquis:„ hoc vero multo durius; etiam si iungere velles: *nec aberit addita,* h. e. addetur, accedet sc. noua hostis. Si quis nondum vllo interprete inspecto locum legat, is haud dubie ita accipiet: *nec deerit* in Italia *Iuno, addita Teucris,* quae semper Troianis adesse, iis instare, eos vrgere, persequi, solet. Eas res infesti animi esse, quis dubitet?

91—97. *quum tu* pro vulgari, *tum tu. oraueris:* v. lib. VIII scil. Euandrum et Agyllinos Etruscos. *in rebus egenis,* angustis, periculosis. Noli cum Seruio et aliis de fame accipere. *coniux* Lauinia, vt olim Helena. 96. *qua* via et ratione, quo modo, v. Var. Lect.

Graia

Quod minime reris, Graia pandetur ab vrbe.
  Talibus ex adyto dictis Cumaea Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obscuris vera inuoluens: ea frena furenti
Concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo.

Vt

plus audeat, quam fata permittant, vix videtur bonum consilium esse; multo minus Aeneae datum, cuius omnia consilia ad fatorum ordinem a poeta attemperata sunt. *Quam* pro *quantum* vt cum Heinsio et Burmanno accipias, durum esse puto, et vero etiam ieiunum. Accedo igitur viris doctis, vt legendum existimem, *Qua*, ea via, qua; nec tamen adeo longe in malis propulsandis progredi fata te sinent, sed paratum est auxilium: *Via prima s.* Atque fuit haec lectio etiam in libris plerisque Pierii; forte recentibus. Nam veteres omnes in *quam* conspirant. Inter editos princeps Ald. *qua* exhibet, mutatum a Naugerio in altera. In his tamen particulis, inprimis cum comparatiuus in errorem tam facile inducere debuerit, nolim librariorum fidei tam multum tribuere. Alii legunt *quum*, quod vix probes. Toupius Epist. Crit. pag. 171 *Lego, vt mihi quidem videtur, certissime: Quo* tua te fortuna *feret*. Hoc est, poetae dictionem per lusum variare, non, corrupta emendare. *sinat* Oudart. 98 *Cumana* Doruill. 101 *Incutit* pr. Hamb. pro var. lect. *Quatere frena* proprie de aurigantibus. *versat* aliquot Pier. cum Goth. sec. Sed hoc ad orationem vulgarem propius accederet.

Graia ab vrbe, Pallanteo Euandri.

100. Euenta rerum obscuris verbis prodit. Imitatur locum Lucanus I, v. 637. 638 *flexa sic omina Tuscus Inuoluens multaque tegens ambage canebat.* Pompon. Sab. „vera, „*quae vera futura erant*. Pro„bus ait, *vera, lucida*. Alexander (Grammaticus, vnus ex vetustis poetae interpretibus) „*a quo accepit Sergius* (leg. Seruius), pro, *veris obscura miscens*,„ male haec. 100. 101. *ea frena f.*, de concitato animi impetu; vt alias de cursu. *ea* τοῖα, tam valida, pro: nam admodum valida f. cf. v. 79. 80. *stimulos sub p, vertit*, h. e. in pectore figit. Sed plus inest alteri verbo; continuato sc. ictu. *Frena* et *stimulos*, ad furorem declarandum a Tragicis habet poeta; forte ex οἶστρος natos. Inter loca, quae Interpr. laudant, vnus est accommodatus Euripidis (Iphig. in Taur. 935) de furiis: ἠλάστρουν θεαὶ, Ὥστ' αἱματηρὰ στόμι' ἐπεμβαλεῖν ἐμοί. Mox v. 104 *facies* est species, genus; *surgit*, exquisite, euenit, occurrit. Scilicet audierat Aeneas omnia a patre V, 730. 731 et Heleno III, 458. *praecepi.* Non male Aeschylus comparatur

Vt primum cessit furor, et rabida ora quierunt;
Incipit Aeneas heros: Non vlla laborum,
O virgo, noua mi facies inopinaue surgit.
Omnia praecepi, atque animo mecum ante peregi.
Vnum oro; quando hic inferni ianua regis
Dicitur, et tenebrosa palus Acheronte refuso:
Ire ad conspectum cari genitoris et ora
Contingat; doceas iter, et sacra ostia pandas.

Illum

102 *Vt tandem* Parrhas. *rapida* multi et hic. v. sup. 80 et 49. 104 *noua non f.* Exc. Burm. *mihi* Rom., hic et alibi. Scilicet eodem res redit, si syllabas contractas scriptura quoque, an tantum pronuntiatione, tollas. Sed constantia in his seruanda est. *surget* Zulich. 105 *percepi* multi scripti et editi. Sed *praecepi* Rom. Medic. et alii vetustiores cum Seruio. Et hoc eruditius. cf. inf. X, 277. *ipse peregi* Seneca Epist. 76 et Eugraph. in Terent. 106 *i. i. Ditis* Leid. vnus, et Franc. in margine; ex interpret. 109 *Contingit* aliquot Pier.; at Romanus: *Vnum oro — Ire ad c. c. genitoris, et ora Contingam.*

comparatur Prometh. 101 — 103. *peregi* pro vulgari, exegi, perpendi.

106 — 109. *ianua regis* h. e. palatii vel regni aditus. *tenebrosa palus Acheronte refusa.* Cum Acherontem mox in inferis locis poni a poeta videamus, Seruius, et ex eo Pomponius, pronuntiant: *Auernum significat, quem vult nasci de Acherontis aestuariis:* vt Auernus adeo sit Acherontis. Fuit tamen in his ipsis locis ad Cumas *palus Acherusia* (cf. Exc. II et IX extr. ad h. libr.): ad quam Virgilius respicere debuit: *tenebrosa palus Acheronte refuso:* etsi in ea designanda vsus forte est iis, quae de Acheronte in inferis narrari solent; cui *aestus* tribuitur inf. v. 296. 297, ita vt ex inferis partibus exundet, supraque crateris sui labra exuberet (*refusa* sit) aqua; ductum id ex Platone; in cuius Phaedone p. 83 B. Frf. Tartarus omnes amnes recipit, aqua autem αἰωρεῖται ἐν καὶ κυμαίνει ἄνω etc. Ita passim poetae. Apud Valer. Fl. IV, 594 *Illic* (iuxta Heracleam Paphlagoniae) *Acheron — vastoque exundat hiatu Fumeus;* et de eodem Apoll. II, 747 κοίλη δὲ φάραγξ κατάγει μιν ἄνωθεν. Ipse enim Acheron in imis terrae radicibus: Κυάνεον δ' Ἀχέροντ', ὃς ἔχει ῥιζώματα γαίης, Orph. Hymn. XVII, 10. De his ipsis autem locis Vlyssis aditu celebratis agens Lycoph. v. 695

καὶ

Illum ego per flammas, et mille sequentia tela,
Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi:
Ille, meum comitatus iter, maria omnia mecum
Atque omnis pelagique minas coelique ferebat
Inualidus, vires vltra sortemque senectae.
Quin, vt te supplex peterem, et tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat. Gnatique patrisque,
Alma, precor, miserere: potes namque omnia: nec te
Nequidquam lucis Hecate praefecit Auernis.
Si potuit Manis arcessere coniugis Orpheus,
Threicia fretus cithara fidibusque canoris:

Si

111 *revelli* Bigot. In *recepi* argutati sunt veteres Grammatici. v. Seru. et Pompon. Sab. Sed *recipimus* et recuperamus non modo amissa, sed ea quoque, quae ne amitteremus metuendum erat. 113 *coelique minas pelagique* Medic. et Wall. 114 *Inualidus*. Io. Schrader. otiosum esse ratus emend. *Impauidus*. Verum Anchises ferebat, etsi *inualidus*, fortius quam pro virium et aetatis modo et gradu. 115 *et* abest a plerisque Pier. et Heins., comparet tamen in Medic. et Rom. Sed abesse posse nemo dubitet. *lumina*, *numina* etiam hic in libris. 116 *Ille* o. pr. Hamb. *ipse* o. Hugen. Ex Pier. alii *Id me orans*, alii *Id memorans*. Tertius Rottend. *Dememorans*. *gnati*, *nati*, et in nonnullis *geniti* legitur ap. Pier. 119 *accersere* male et hic multi.

καὶ 'χερσαίαν Ῥόχθοισι κυμαίνουσαν οἴδματος χύσιν, et eundem in sensum Silius *eructare* dixit in loco ex Marone expresso X, 425 *specus - eructat acerbam Cocyti saxo suspirans ore paludem*. Est itaque *refusum*, si poeta noster ad aestum illum ebullientis aquae respexit, paullo aliter dictum atque ex communi vsu, quo simpliciter ad aquam stagnantem illud spectaret: ἀναχυθεὶς ποταμός; etsi ne sic quidem, post omnia ista, video, quid impediat in Marone accipere paludem *Acherontis refusi* seu *stagnantis*, respectu Acherusiae ad Cumas, de qua verba sunt Geographi: Ἀχερουσία λίμνη, ἀνάχυσίς τις τεναγώδης θαλάσσης Strab. V, p. 243 D. Mox *sacra ostia*, vt Homericum θεῖα, et inf. 573 (non vt Seru.), cuius voc. significatus latissime patet, vt in nostris linguis nihil sit, quod satis respondeat.

116. *mandata dabat* sup. V, 735. Mox *Hecate*: nam sup. v. 35 *Phoebi Triuiaeque sacerdos*.

119. 120. Aut supplendum alterum membrum: *quidni*

Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque reditque viam toties: Quid Thesea, magnum
Quid memorem Alciden? Et mi genus ab Ioue summo.
Talibus orabat dictis, arasque tenebat;

Quum

121 *Sic f.* Schol. Statii. v. Heinf. 122 *Quid Thesea, magnum Q. Alciden* distinxit Heinf. ex Mentel. Addit Burmannus Witt. et alios. Librariis equidem tantum non tribuam. Sed iam veteres Grammatici super interpunctione disceptauere. v. Seru. et Pompon. Sab. Male eos habet, quod *Thesea* dicat *magnum*, qui sacrilegus fuerit, et qui *sedet aeternumque sedebit Infelix Theseus* inf. 617. 618; quasi vero *magnus* semper philosophicam aliquam virtutem designet. Ratio petenda erat ex elegantia poetica optimorum poetarum vsu frequentata, et ad animum et ad auditum iucunda, vt epitheton potius ad posterius, quam ad prius referatur: *Quid Thesea, magnum Quid m. Alciden!* 123 *Alcidemque, mihi genus* tres ap. Burm. *a Ioue* duo cum binis Goth. et *summo. est* sec. Moret. 124 *tenebant* pr. Moret.

et mihi adire inferos liceat? aut iungenda: *miserere — si potuit;* siquidem p. (Statii imitationem notarunt Silu. V, 3, 271 sqq.) *fretus:* pro, vsus. Homericum *πίσυνος*, et in hac ipsa re Orph. Arg. 42 Ἡμετέρῃ πίσυνος κιθάρῃ, simpl. pro, ope citharae.

121. 122. Vt cum Castore, qui mortali patre, Tyndareo, natus erat, immortalitatem communicaret Pollux Ioue patre natus, hoc a diis consequutus est, vt, quoties ipse ad inferos se contulisset, fratri apud deos interim versari liceret. Hinc alternis sedes mutatae. Fabula varie a poetis tractata et ornata. Fundus Odyss. λ, 302. 303, at v. Pindar. Nem. X. Etiam Theseus et Hercules memorantur, quatenus inferos adiere. v. inf. 392 sqq. Aliter de Theseo fabula tractatur v. 618. Vnde reprehensus poeta ab Hygino, ap. Gell. X, 16, quod altero loco Theseum in inferis aeternum sedentem, in altero hoc, in quo versamur, *inter eos nominasset, qui ad inferos adissent et rediissent.* Enimuero poeta non Theseum iisse et rediisse narrat, sed Pollucem; Theseum autem tantum sic memorauit, vt de solo aditu inferorum ageret. Grammatici impetum accurate retudit Ouwens Noct. Hag. p. 20 sq.

124. *aras tenebat.* Notissimus precantium mos. Si tamen teneas animo, Aeneam in ipso limine templi vel antri substitisse (cf. mox v. 151; et is perpetuus veterum mos, si deum consulerent), dum vates penetraret ad adytum, v. 98, ara difficultatem habere potest, quo loco sita fuerit. Scilicet, si *ad limen* substiterunt

Quum sic orsa loqui vates: Sate sanguine diuom,
Tros Anchisiada, facilis descensus Auerno;
Noctes atque dies patet atri ianua Ditis;
Sed reuocare gradum, superasque euadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est. Pauci, quos aequus amauit
Iuppiter, aut ardens euexit ad aethera virtus,
Dis geniti potuere. Tenent media omnia siluae,
Cocytusque sinu labens circumuenit atro.

Quod

125 *Cum sic* Heins. ex Medic. et aliis; alii *tum* et *tunc*. 126 Vulgo *Anchisiade* est, ὦ Ἀγχισιάδη. *Anchisiada* Medic. a m. pr. et tert. Moret., eleganter, Heinsio iudice; quia poetas Latinos alia sic efferre videmus: *O Aeacida. Oresta. Aeeta*, vt docuit ille ad Ouid. Ep. 3, 87. 8, 9 et al. Etiam sup. III, 475 *Anchisa*. A Burmanno admissam lectionem pristinam iterum expulimus: conf. v. 348. IX, 653. Nec tamen hoc adeo perpetuum putandum, quo minus et vulgaris ratio ferri possit. Ita v. c. Val. Fl. II, 427 *Aeacide* legitur constanter." Alii *Anchisiadae*, *Anchisiades*. *discensus* tres ap. Burm. *Auerno* nota elegantia pro *ad Auernum* reposuit Heinsius cum melioribus, nisi quod ere habent: *Auerno est*. Vulgo *Auerni*, quod vulgare esset. *Auerni st* Gud. a m. sec. Scilicet etiam h. l. duas codicum familias agnoscas: Romanus ducit alteram, *Auerni*, alteram Mediceus, vel is, vnde exscriptus ille est, *Auerno*. Pompon. Sab. „*Auerno*, ad *Auernum*. Sic legit Apronianus.„ 128 *gradus* sec. Moret., sed vid. Burm. 130 *audens* alter Hamburg. *auexit* Leid. vn. *in aethera* aliquot apud Burm. 132 *Cocytos* Medic. et alii. *circumuenit* post Pierium et Gisan.

unt consulentes deum, de ota ea parte intelligendum, uae vsque ad adytum pabat, adeoque πρόναος et ipse ιὸς sub limine et aditu intelligendus. Erat autem ara in onao: nam omnis sacrificii us factus passim ante aem memoratur.

125 — 132. *Auernus* h. l. npl. pro locis inferis; non cus, vt inf. 237 sq., sed vt Ἀχέρων δυσέξοδος vel ἀνέξς. vid. Vrsin. et rel. 127. *et atri ianua Ditis*: accesl libero et expedito. Simili modo; diebus iis, quibus februa et inferiae diis inferis fiebant, *mundus patere* antiquitus dictus: Macrob. I, 16 e Varrone: *Mundus cum patet, deorum tristium atque inferorum quasi ianua patet*. 129. Pauci ἥρωες διογενεῖς, si fuerint θεοφιλεῖς et καλοκἀγαθοί. Sententiam versuum 126 sq. *facilis descensus A.* interpretatur Seneca Herc. fur. 675 sq. *aequus*, propitius h. l.

131. *siluae* memoratae tenebrarum et caliginis significandae caussa; ducta imagine

Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara; et insano iuuat indulgere labori:
Adcipe, quae peragenda prius. Latet arbore opaca
Aureus et foliis et lento vimine ramus,
Iunoni infernae dictus sacer: hunc tegit omnis
Lucus, et obscuris claudunt conuallibus vmbrae.

Sed

sar. ap. Guell. Heinsius e melioribus omnibus reposuit lateque adstruxit exemplis. Adde Wass. ad Sallust. Iug. 71 et alios. Vulgg. *circumfluit*. Scilicet *circummunire* exquisita et docta ratione dictum pro, *circumire*, *circumdare*, *circumfluere*: quae vulgatia verba sunt. 133 *Quin si* coni. Heins., et Goth. sec. *Quid*; sed cf. II, 10. *t. amor, menti si* duo interpungunt. *mentis* alter Hamb. *est* deest Menag. pr. Goth. sec. 136 *opaco* Medic. a m. pr. 139 *plaudunt* Rom.

ne ab Auerni lacus situ: sup. 118 *luci Auerni*. v. Excurs. II. *Cocytum, Stygem, Acherontem*, promiscue ponit poeta; etsi aliis locis diuersus facit amnes; cf. Exc. IX, vti et h. l. *Cocytum* et *Stygem*. *sinu* praeclare, de cursu fluuii, qui ambit locum.

133 — 135. *Bis;* nata rei perceptio haec ex Homericis Od. μ, 22 Σχέτλιοι — Δισθανέες etc. Sed „Pollio admiratur, cum Aeneas esset „futurus deus, cur dicat bis. „Soluitur hoc, quia apud Ho„merum (Odyss. μ, 600 sq.) „Vlysses vidit vmbram Her„culis apud *inferos*.„ Recte hoc; quandoquidem et heroum inter deos receptorum vmbrae in locis inferis habentur. Etsi nec hoc necesse. Nam Sibylla Aeneae, viuentis tum, fata post mortem ignorare potuit. Caeterorum Grammaticorum argutias vide ap. Pompon. Sab. et Seruium. *insanus labor* pro vulgari, magnum ausum, coeptum, ardua res.

136—149. Locum respexit Claudian. de R. Pros. II, 290 sqq. 137. ornate, pro, ramus aureus cum foliis aureis, et latet in densa silua, ornate 138. 139. *vimen* est ipsius rami, virga. Male alii aliter. Nec tamen ipsam arborem auream credere necesse est; non magis quam Hesperidum arborem mala aurea ferentem. Vnde autem poeta ramum aureum hunc tamquam surculum in suum arbustum traduxerit, varia coniectare licet: de quibus v. Exc. VI ad h. v., vbi suspicatus sum, a ramo *ἱκετήριος* notionem hanc aurei rami profectam. *Iuno inferna*, Proserpina, alias Stygia, vt *Iupiter inferus*, καταχθό-

Sed non ante datur telluris operta subire,
Auricomos quam quis decerpserit arbore fetus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit. Primo auolso non deficit alter
Aureus; et simili frondescit virga metallo.
Ergo alte vestiga oculis, et rite repertum
Carpe manu. Namque ipse volens facilisque sequetur,
Si te fata vocant: aliter, non viribus vllis
Vincere, nec duro poteris conuellere ferro.
Praeterea iacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu nescis) totamque incestat funere classem;
Dum consulta petis, nostroque in limine pendes.
Sedibus hunc refer ante suis, et conde sepulcro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunto.
Sic demum lucos Stygios, regna inuia viuis,
Adspicies.

140 *opaca* Doruill. a m. pr. 141 *quam qui* Medic. alter Mentel. et Colot., quod exquisitius putem, pro *quam si quis*. *discerpserit* multi ap. Pier. et Burm., male. *decerpit ab arbore* notaui ex Io. Sarisber. lib. VIII, p. 690 ed. Amst. 143 *defuit* Oudart. 144 *similis* Medic. *f. vena m.* Menag. pr., errore haud indocto. 145 *investiga* Doruill. a m. sec. *oculis, ramumque r.* Goth. tert. a m. sec. 146 *sequatur* Bigot. 147 *nec v.* Rom. 148 *poteris duro* pr. Hamb. 150 *totusque i. f. classi* pr. Rottend. 151 *pendis* Witt. *pendens* Rom. et Oudart. 152 *Sedibus ante suis refer et conde* Doruill. 153 *haec p.* Parrhas. *sumto, sumpto*, aberratt. librariorum ap. Burm. 154 *lucos Stygiis et r.* ita Medic. a m. pr., et Romanus, quod mireris, in idem vitium conspirat. Alii ap. Pier. et Heinf. *Stygis et r.*, ex quo reliqua nasci potuere, alii *Stygios et r.*, inuito metro. Sed *Stygios, regna i. v.* per appositionem bene firmat Heins.

καταχθόνιος, de Plutone (cf. Fabrett. ad Tab. Iliac. pag. 372). *Auernam Iunonem* Ouidius dixit hac ipsa in narratione Met. XIV, 114—140. *telluris operta*, simpl. loca infera, quatenus sub terra. Male Intpp. argutantur. 143. 144. ornate; in rami auulsi locum alius succrescit. Mox *rite carpe — si te fata vocant*, si fatale tibi est, inferos adire.

149 — 155. Ante oculos Iliad. χ, 386 Κεῖται παρ νήεσσι νέκυς ἄκλαυτος, ἄθαπτος Πάτροκλος. Obserua verborum proprietatem. *pendes* pro vulgari haeres. *sedes* de sepulcro alii, alii de terra admodum dure accipiunt. vid. Burm.

Adſpicies. Dixit, preſſoque obmutuit ore.
Aeneas maeſto defixus lumina voltu
Ingreditur, linquens antrum; caecosque volutat
Euentus animo ſecum. Cui fidus Achates
It comes, et paribus curis veſtigia figit.
Multa inter ſeſe vario ſermone ſerebant:
Quem ſocium exanimem vates, quod corpus humandum
Diceret. Atque illi Miſenum in litore ſicco,
Vt venere, vident indigna morte peremtum;
Miſenum Aeoliden: quo non praeſtantior alter
Aere ciere viros, Martemque adcendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes; Hectora circum
Et lituo pugnas inſignis obibat et haſta:

Poſtquam

155 *immutuit* Doruill. *orbe* Medic. a m. pr. 156 *maeſtoque affixus* Gud. a m. pr. 157 *Progreditur* Medic. in marg. *Egreditur* multi ap. Pier. et Burm., male. Non videbant *ingredi* eſſe, incedere. 159 *pariter* Goth. tert. *fixit* Medic. a m. pr. *firmat* Doruill. *figit v. curis* Parrhaſ. 160 *ferebant* poſt Pier. defendit Heinſ. Alii *ferebant*. 161 *exanimum* plerique, ſed alterum ex Medic. aliisque adſciuit Heinſius, auri vt conſuleret. Mox *atque*, ſtatim, eſſe vult Burm., vt Georg. I, 203, vbi v. Puto exprimi *εἶτα*. 165 de Hemiſtichio a poeta inter recitandum adiecto fabulam vid. apud Seru.

Burm. Cur non locum comparant inf. v. 371 *Sedibus vt ſ.* et v. 328 *quam ſedibus oſſa quierunt.* Errant Manes inſepulti vel circa corpus vel circa Stygem. Notiſſima res. v. Obſ. ad Tibull. III, 2, 15. Piaculare autem ſacrum v. 153 non tam ad purgandam claſſem a contactu inſepulti cadaueris valere debet, quam ad placandos inferos, quos eſt aceeſſurus: omnino enim ad inferos nonniſi expiati et placatis Manibus accedunt heroes apud caeteros quoque poetas. Hoc colliges etiam ex locis ap. Cerdam. *prima* v. 153 eſt pro, prius, ante.

160. 161. Pro vulgari: ſermones ſerebant ſuper variis rebus. Caeterum miror, cur non in Palinuri inſepultum corpus incidat Aeneae cogitatio; qua tamen nulla prior eſſe debebat. Niſi quod Miſeni cadauer in proximo littore iacet, eiusque celebritas fuit magna propter promontorium ab eo appellatum. De Miſeno vid. Excurſ. VII ad v. 162.

170. nun

Postquam illum vita victor spoliauit Achilles,
Dardanio Aeneae sese fortissimus heros
Addiderat socium, non inferiora secutus.
Sed tum, forte caua dum personat aequora concha,
Demens, et cantu vocat in certamina diuos,
Aemulus exceptum Triton (si credere dignum est)
Inter saxa virum spumosa inmerserat vnda.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant;
Praecipue pius Aeneas. Tum iussa Sibyllae,
Haud mora, festinant flentes, aramque sepulcri
Congerere

168 *victor vita* aliquot ap. Burm. *sp. et armis* Doruill. 170 *haud i.* Parrhas. *interiora* alter Hamb. 171 *Sed dum, cum, tunc.* aberrant. 172 *Veniens et c.* Goth. sec. *certamine* Gud. et Goth. duo. 173 *si c. fas est* duo Leid. Idem hemistichium III Georg. 391. 174 *immerserit* Goth. sec. 175 *circum magno* Montalb. 177 *festinent* Rom. *arasque* ed. Ven. *sepulcro* Gud. a m. pr. Franc. a m. sec.

170. *non inferiora s.* docte et Graecorum more, pro, inferiorem; τὰ ἥττω pro τὸν ἥττονα. Aeneam Hectori aequiparat, vt inf. XI, 289 et al. cf. Seru. Mox 171. *concham* paullo durius pro tuba vel lituo posuit. Nam nec in *litui* (v. 167) proprietate est haerendum. Sic *lituum* et *tubam* paucos intra versus memorat Statius VI Theb. 120. 128. *Tubicinem* Misenum vocat Propert. III, 18, 3. *Liticinem* Stat. IV Silu. 7, 19. cf. Cerda. *demens* Homericum Νήπιος! Iliad. β, 38 et saepe al. *exceptum* cf. sup. III, 332 ex ὑποδέχεσθαι, insidiis. Puta autem Misenum scopulo promontorii insidentem tuba cecinisse: hoc poeta tamquam ad prouocandum Tritonem factum interpretatur; itaque arrogantiam tubicinis ab hoc vindicatam, dum eum in mare praecipitaret.

177. *aram sepulcri* exquisite, quod v. 215 *ingentem pyram* a formae similitudine. Sic et Seruius; qui tamen addit: *Probus tamen et Donatus de hoc loco requirendum adhuc esse dixerunt.* In Donati fragmentis interpolatis, quae habemus, nihil occurrit. At de altero Pompon. Sab.: *Dicit aram, quia rogus, id est pyra, non fiebat sine aris, vt ait Probus.* Perperam. Sublegit hoc Virgilio Silius XV, 387 *Alta sepulcri Protinus exstruitur caeloque educitur ara.* Etiam sic Val. Fl. V, 10. In seqq. ante oculos Od. μ, 11 sq. Iliad. ψ, 114 sqq. Add. Iliad. η, 417.

Congerere arboribus, coeloque educere certant.
Itur in antiquam filuam, ftabula alta ferarum:
Procumbunt piceae: fonat icta fecuribus ilex:
Fraxineaeque trabes cuneis et fiffile robur
Scinditur: aduoluunt ingentis montibus ornos.
Necnon Aeneas opera inter talia primus
Hortatur focios, paribusque adcingitur armis.
Atque haec ipfe fuo trifti cum corde volutat,
Adfpectans filuam inmenfam, et fic voce precatur:
Si nunc fe nobis ille aureus arbore ramus
Oftendat nemore in tanto! quando omnia vere
Heu nimium de te vates, Mifene, locuta eft.

Vix

178 *adducere* Vratisl., fed alterum et alibi, Burm. laudat II, 186. 461. XII, 674. 180 *acta* Goth. fec. *ilix* Witt. 182 *ac voluunt* multi ap. Pier. et Burm., ac duo Goth. *et voluunt* Zulich. *euellunt* alter Hamb. Supra Georg. III, 378 *Aduoluere focis vt mos ignique dedere.* 183 *Aeneas nec non* Witt. *operi* Parrhaf. 184 *que* abeft a tribus Burm. 185 *hoc* Montalb. *triftis* Witt. *cum c.* Heinf. e libb. Vulgg. *tum.* 186 *voce*, *ore*, *forte* legitur. *forte* Seruius interpretatur; vt tamen verfum inter tibicines *(cheville)* referat. Et hoc habet Medic. cum al. *ore* Longob. Pierii et pr. Hamb. ex v. 76. *voce* Romani codicis lectio eft, quam et alii codd. exhibent, quamque bene retinuit Heinf. 187 *aureis a. ramis* Montalb. 188 *in alto* alter Hamb. *o. vera* Ven. et Doruill., non male; inprimis pro poeta. 189 *Heu n. vates de te* Montalb. Erf.

η, 417. 428 fq. *ω*, 662 fq. 787 fq. et locum inf. XI, 182 fqq. *Congerere* ex *νηεῖν.* Apollonium (lib. I, 403) *Νήεον αὐτόθι βωμὸν* laudat Guellius. Iterum poeta multum ornatus (expende fingula) in re tenui cumulauit; hoc quidem iam Ennii exemplo; Locum feruauit Macrob. VI, 2. Ad horum ductum fequiores poetae pigmenta fua in fimili re profuderunt: Silius X, 526 fqq. Statius VI, 88 fqq.; hic quidem ea cum copia, quae faftidium faciat. cf. Columna ad Ennium p. 67. Mox *piceae* proprie in rogis locum habent. cf. Plin. XVI, 10 f. 18. 182. *de* montibus int. et v. 184 *accingitur*, *ὁπλίζεται*, accingit fe.

187—189. *Vtinam nunc*, vt Gr. *εἰ*, *εἰ γὰρ*, v. c. qui locus in manibus eft, Hymn. Homer. in Apoll. 51 *Δῆλ᾽, εἰ γάρ κ᾽ ἐθέλοις*; quem fi ita acceperis, emendatione non egere videbis; nifi forte *ἐθέλεις.* *fe oftendat*, adpareat etc.; nec

Vix ea fatus erat, geminae quum forte columbae
Ipsa sub ora viri coelo venere volantes,
Et viridi sedere solo. Tum maxumus heros
Maternas adgnoscit auis, laetusque precatur:
Este duces, o, si qua via est, cursumque per auras
Dirigite in lucos, vbi pinguem diues opacat
Ramus humum. Tuque, o, dubiis ne defice rebus,
Diua parens. Sic effatus vestigia pressit;
Obseruans quae signa ferant, quo tendere pergant.
Pascentes illae tantum prodire volando,

Quantum

191 *e coelo* Parrhas. 192 *insedere* Montalb. *s. loco* Exc. Burm. a m. pr. Mirum acumen e vett. seruauit Pompon., et ad v. 198 Servius, vt *solum* sit pro aere, et *sedere*, librarunt sese; forte, quoniam *cursum* sequitur pro volatu dictum, et v. 199 *pascentes*, quod tamen per interualla fieri putandum. *cum m. h.* Sprot. 193 *agnoscat* Medic. cum al. *agnouit* alter Goth. *precantur* Gud. a m. pr. 195 *derigite* Gud. et Rom. In *opacat* haerebat Trappius; quid enim an exiguus ramus vmbra locum obscurare poterat? Addere forte voluit: et an auri fulgor vmbram loco inducere potuit? vide v. 204. Itaque coni. *inaurat*. Sed primum ramus cum frondibus et foliis cogitandus; et quidni huic, etsi ex auro, tribuat poeta id quod commune est omni frondi, vt vmbra obducat eam soli partem, cui respondet suo ad solem positu. Atqui hoc est *opacare humum* sc. quantam eius partem frondis vmbra attingit; non totum loci ambitum. 196 *tuque in d.* Menag. pr. 197 Duplex iterum codd. familia; Rom. cum aliis, *Alma p.*, Mediceus cum al. *Diua p.*; hoc recepit Heins. 198 *quo s. ferant* coni. Vossius, sed columbae ferunt signum et ostentum, pergunt pascentes: *illae* multi ap. Burm.

nec tamen dubitandum, etiam hac arbore inuenta alteram vaticinii partem euentum esse habituram, quando etc.

190—196. Dignus tali vindice nodus. Ostento vel augurio aliquo res profecto nunc cummaxime erat expedienda. Quale autem aliud accommodatius quam Veneris matris aues? etsi omnino faustum et laetum hoc auspicium. v. Cerda. Sed poeta haud dubie in animo habuit Apollonium suum lib. III, 540 sqq. conf. 926 sqq.; nec Dodonaeum oraculum ex columbis obscurum est. Hoc augurio conspecto subsistit et precatur, ex more. Praeiuit Homerus Iliad. *x*, 275. 278 sq. 195. *vbi — humum* ornate, vbi aureus ramus est. 198. *quae signa*, quale augurium, quid ostendant.

Quantum acie possent oculi seruare sequentum.
Inde, vbi venere ad fauces graueolentis Auerni,
Tollunt se celeres; liquidumque per aera lapsae
Sedibus optatis geminae super arbore sidunt:
Discolor vnde auri per ramos aura refulsit.
Quale solet siluis brumali frigore viscum
Fronde virere noua, quod non sua seminat arbos,
Et croceo fetu teretis circumdare truncos.
Talis erat species auri frondentis opaca
Ilice: sic leni crepitabat bractea vento.

Conripit

200 *possunt* pr. Rottend. et Ven., non male. *acies* Medic. a m. pr. *spectare* Vratisl. *sequendo* qu. Moret. 203 *geminae* Burm. recepit, vt tamen mallet praeterea legi: *geminaeque sub arbore sidunt*, „quia raro columbas videmus arbori insidentes, sed vel in tectis aedium vel humo.„ Sed de siluestribus columbis seu palumbis erat cogitandum. *gemina super arbore* Heinsius reuocauerat, librorum, puto, auctoritate, inter quos Medic. et Rom., add. Ald. pr. Ita arbor duplicis trunci in commune coeuntis fastigium est intelligenda; quae hac ipsa sui specie notabilis et insignis fieri poterat. Hoc voluisse videtur Cuninghamus, qui ad L. 10 D arbor. furtim caes. prouocat. Si tamen ad aliorum librorum, vt Longob. et nonnullorum ap. Burm., lectionem *geminae s. a.* respicias, manifesta res est, eius deprauationem esse alteram illam, ex librariorum sollenni in similibus incuria. *geminae* iam Nauger. praetulerat: deseruere iterum alii, etiam Angelius in Iunt. et Egnatius 1507. 204 *auro* Rom. et pr. Rottend., male. *aura auri* et res (v. Not.) et Grammatici tuentur apud Burm. 206 *remina arbos* indoctus librarius Goth. pr. 207 *veteres c.* pr. Rottend. a m. sec., male. *c. ramos* aliquot Pier., ex interpretamento. *truncorum* etiam Ouid. Met. XIV, 115 *iussitque suo diuellere trunco*, ex hoc ipso loco. 209 *leui* sec. Moret. Goth. sec. *Ilice sub leui* Parrh. *sub leni* Witt. et Ven. *crepitabant* Heins. ex codd. protulit, vt exquisitiore et doctiore ratione dictum sit, dum plores essent bracteae. Adstruit idem multis exemplis, quae tamen pleraque diuersi generis sunt,

201—204. Arbor stabat in ipsa valle. Vide v. 139. *Sedibus optatis* eleganter, arbore, quam volatu petierant. *auri aura*, splendor. *Aura* de luminis reuerberatione exquisite. v. V. L. ad Ge. II, 47, vbi *luminis aurae*. cf. h. l. Seru. Sic φάεος ἀϋτμὴ Callim. in Dian. 117 de vapore ignis, qui etiam longius dissita adurit. Proprie in odore locum habet.

205—209. De visco, frutice glutinoso in querno arborum genere ramis enasci solito, vnde glutinum paratur, ex historia naturali notio petenda.

Conripit Aeneas extemplo, auidusque refringit
Cunctantem, et vatis portat sub tecta Sibyllae.
Nec minus interea Misenum in litore Teucri
Flebant, et cineri ingrato suprema ferebant.
Principio pinguem taedis et robore secto
Ingentem struxere pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, et feralis ante cupressos
Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.

Pars

sunt, elegantiam hanc, cuius suauitatem fateor me satis percipere non posse. Ex altera parte librariorum ludibriis plures huius generis deliciae imputandae videntur. Etiam h. l. *crepitabat* est in praestantioribus Medic. et Rom., qui diuersae sectae codices si in eandem lectionem conspirant, satis grauem auctoritatem habent. Porro *brattea*, *bratea*, *brathea*, *brachtea*, scribunt librarii. A tam indoctis hominibus quidni expectes, pro plurali nomine hoc habitum fuisse? 210 *extemplo Aeneas* vulgg. ante Heins. *refugit* Goth. tert. 211 *Sectantem* ex Waddel. Animadu. crit. p. 22 memorat Burm., inutilem sane emendationem. *votis* Montalb. 213 *supprema* Rom. et Zulich., ex pronuntiatione an ex falso timore, ne metrum rueret. 214 *r. secto* pr. Hamb. ex glossa. 215 *tum f. a.* aliquot Pier. 216 *cupressus* Schol. Cruqu. Horat. ap. Heins. cf. III. 64.

tenda. Ex antiquis v. Plin. XVI, 44 s. 93, et XXIV, 4 s. 6. *quod non sua f. a.* ex vetere opinione, falsa tamen. Plin. l. c. *Omnino autem satum* (viscum) *nullo modo nascitur, nec nisi per aluum auium redditum maxime palumbis ac turdis.* Male habet, quod Heins. et Burm. ad aucupium delabi potuere. *brumali f.* tunc enim maturum est. *Seru.* *croceo foetu*, ex natura visci. Plin. XXIV, 4 s. 6 *Optimum est — extra fuluum, intus porraceum.* *cunctantem* ornat; vt *tenax*, *lentus*: et erat v. 137 *lento vimine ramus*, quippe ex auro. cf. II Ge. 236.

212 — 217. *ingrato*, malim vt Seruius altero loco ponit, gratiam nec sentienti nec referenti. 215. conf. Iliad. ψ, 164 sqq. *frondibus atris Intexunt latera* ornate, faciunt latera ex ramis et lignis arborum nigricantium; vt tristis adspectus esset; *et f. a. cupressos Constituunt.* Volunt arbores ante rogum positas fuisse, et ad Romanorum morem alludi, quo cupressi ante domum funestam statuebantur. Quantum equidem video, parte sui et facie exteriore rogus structus erat truncis cupressinis prominentibus in tropaeorum vel ferculorum morem, quibus affixa essent arma. Habet etiam sic Varronis apud Seruium interpretatio locum: *Varro dicit pyras*

Pars calidos latices et aena vndantia flammis
Expediunt, corpusque lauant frigentis et vnguunt.
Fit gemitus. Tum membra toro defleta reponunt,
Purpureasque super vestis, velamina nota,
Coniiciunt; pars ingenti subiere feretro,
Triste ministerium, et subiectam more parentum
Auersi tenuere facem. Congesta cremantur
Turea dona, dapes, fuso crateres oliuo.
Postquam conlabsi cineres, et flamma quieuit:
Reliquias

220 *eum m.* alter Hamb. cum aliquot Pier. 221 *P. vestesque super* alter Hamb. 222 *ingentes* Gud. a m. pr., vitio calami. At Burm. forte *lugentes*. Porro *periere phereto* alter Hamb. Dixit autem docte *s. feretro* pro *feretrum*, vt supra *subire muris*: et *triste ministerium* interiectum pro exclamatione. 223 *et* deest binis ap. Burm. *subiecti m. p. Auersam t. f.* Parrhas. 224 *Coniecta* Bigot. 225 *Aurea d.* alter Menag. *crateris* Ald. et Iunt., et sic fragm. Vatic. p. 181.

ras ideo cupresso circumdari, propter grauem vstrinae odorem. Imitationes loci notarunt ex Statio IV Theb. 449. 460.

218. cf. Iliad. σ, 349 sqq. Odyss. ω, 44 sq. *expediunt* cf. I, 177. Ad v. 219 Seruius laudat versum Ennianum: *Tarquinii corpus bona femina lauit et vnxit.*

220—225. Corpus collocant in lecto, veste tegunt, repositum in feretro ad rogum portant (222), eique impositum cremant: cf. Iliad. ω, 785 sqq. *Velamina nota*, ex loquendi vsu (cf. inf. XI, 195. 196), aliter vix accipias, quam, quibus ipse, dum viveret, vsus erat. Etsi ad suorum popularium morem respicere potuit, de quo laudant Intpp. nota loca Cic. de Legg. II, 23. Liu. XXXIV, 7: tamen magis probabile fit, Homerum ante oculos fuisse Od. ω, 59. add. Iliad. ω, 796, vbi cinis purpurea veste obtegitur. *subiectam tenuere*, h. e. subiiciunt, subdunt; *more parentum* Seruius: „propinquioribus enim virilis sexus „hoc dabatur officium." Sed dictum puto pro, more patrum, maiorum. Mox in ignem coniici puta thus, oleum; sed quid *dapes?* verbo, puto, sacrificali corpora boum, suum, ouium (v. inf. IX, 197 sq.) tamquam victimarum caesa et in ignem iniecta, significat. cf. Iliad. ψ, 166 sq. Odyss. ω, 65 sq.

226 sq. Cf. Iliad. ψ, 250 sqq. ω, 792 sq. Odyss. α, 13 sq.

Reliquias vino et bibulam lauere fauillam;
Offaque lecta cado texit Corynaeus aeno.
Idem ter focios pura circumtulit vnda,
Spargens rore leui et ramo felicis oliuae:
Luftrauitque viros, dixitque nouiffima verba.
At pius Aeneas ingenti mole fepulcrum
Inponit, fuaque arma viro, remumque, tubamque,
Monte fub aerio: qui nunc Mifenus ab illo
Dicitur, aeternumque tenet per fecula nomen.

His

228 *leta* Franc. *lapfa* Zulich. *enno* fec. Moret. *Corineus*, *Corynaeus*, *Chorineus*, *Corneus*, ex librariorum ftupore multi. Eft Κορυναῖος a κορύνη. 229 *puram aquam* Zulich., vt Heinf. olim coniecerat. Sed alterum (vide Not.) doctius, adeoque poeta dignius. Itaque nec *circumluit* amplectendum, quod codd. Macrobii habent, quodque coniecerat Mafenius. *circumuenit* Goth. fec. 231 *L. domos* Rom. cum pr. Voff. et vtroque Hamb. In Montalb. *viros* in litura. At Menag. pr. *Luftrauitque choros*, quod impenfe placebat Heinfio, copiofeque ab ipfo illuftratum eft. Mihi quidem poeta, fi ita dixiffet, affectatae et putidae elegantiae crimen vix effugere poffe videretur. *Chorus* poetis non pro quacunque turba hominum poni poteft, fed iis tantum locis, vbi ad chori naturam, ordinem, vel ritum refpectus aliquis fubeft. In luftratione nihil tale memini. Aliter rem fe habere videbimus VII, 391. 233 *Impofuit* Donat. in Terent. Goth. pr. et ed. Iunt. ap. Heinf. Illa hoc habuit ex Ald. pr., mutauit in *imponit* Nauger. et hinc Flor. Iuntae. 234 *Monte fub excelfo* Goth. fec. ex interpret.

23 fq. *o*, 71 fq. Verba ex Iliad. *ι*, 212: Αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ πῦρ ἐκάη καὶ φλὸξ ἐμαράνθη. 227. rogum et cineres confpergunt vino ex more, quem nidor et calor fuadere debuit. *cadum* dixit pro vrna; φιάλην memorauerat Homerus Iliad. *ψ*, 253 et λάρνακα *ω*, 795. *Corynaeum* vero, quoniam poetae omnia definite etiam per perfonas efferenda funt. Nota vrnam h. l. ex aere: cuius generis nonnulla fuperfunt.

229—231. Exquifitius *circumferre focios vnda*, quam, *vndam circa focios*. Luftratio haec facto funere follennis. *felix oliua*, quia etiam *infelix oleafter* Ge. II, 314. *nouiffima verba*, nota res. Vale. Aue.

232—235. *Imponit* pro ponit, facit in illo loco; forte heroico more, ἀμφὶ πυρὴν, in loco, quo rogus arferat, vt videtur res apud Homerum animo repraefentanda, v. c. Iliad. *ψ*, 255. 256. *η*, 434. Nifi *imponit* fc. cado cum cinere.

His actis propere exsequitur praecepta Sibyllae.
Spelunca alta fuit, vastoque inmanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris:
Quam super haud vllae poterant inpune volantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad conuexa ferebat:
Vnde locum Graii dixerunt nomine Aornon.
Quatuor hic primum nigrantis terga iuuencos
Constituit,

236 *mandata* Leid. vnus. 238 *Scropea* duo indocti librarii ap. Burm. Est Homericum: *πιπαλόεσσα*. *magna lacu* Leid. 239 *volucres* Doruill. et Goth. tert. ex glossa. 241 *infundens* Goth. tert. *connexa* vitiose Nonius in *Auernus*. *ferebant* Gud. a m. pr. 242 Totum versum ab alia manu insertum credere fas est, certe ab epica ratione alienum. A fragm. Vatic. plane abest, etiam ab aliis, sic a Goth. tert. In Mediceo aliisque praestantioribus a recenti manu adscriptus. Pierius tamen in suis codd. non desiderauit versum, nec in Romano videtur ab alia adscriptus, sed a prima statim manu profectus. Satis vetus itaque eius auctoritas, vt forte e Prisciano Dionysii Periegesin v. 1149 iisdem verbis interpretante confictus ille videri possit. v. ap. Heins. *lacum* duo Heinsiani. Pro *Aornon* alii *Aornum* et *Auernum*, et Voss. *Auerna*. 243 *primus* Medic. a pr. m.

nere. *sua arma, remumque tubamque*, sollenni more a multis illustrato, etiam ex sepulcris. cf. Fabrett. ad Columm. Trai. pag. 374: cum autem haec arma et instrumenta terrae infixa aeris et temporis iniuria mox corrupta interirent, mirum non est, alterum ritum esse praelatum, vt ea in ipso sepulcro conderentur. *Misenoque iugum memorabile remo*, de Miseno Statius III Silu. 5, 98 et de Elpenore suo Homer. Odyss. μ, 14. 15.

236 sqq. Nunc ad sacrum Manibus faciendum se accingit ex praecepto v. 153. *spelunca*, Auerno imminens (hinc *tuta lacu*) et alia quam quae supra v. 42 memorata est. v. Excurs. III. *volantes*, volucres. Sic III Ge. 147 *Plurimus volitans*. De v. 242 Var. Lect. Sacrum parat sub ipsum speluncae ingressum. VI. 239 conuenit cum Apollon. IV, 601 sq.

243 sqq. Totus hic sacrificii diis inferis facti apparatus apud plures poetas occurrit, ductus ex Homero pluribus locis: inprimis Odyss. κ, 517. λ, 25. *inuergit*, elegantius, quam, infundit, nihil amplius. *Et s. carpens*; pertinet ad Homericum: Ἀλλ᾽ ὅ, γ᾽ ἀπαρχόμενος κεφαλῆς τρίχας ἐν πυρὶ βάλλε. Iam inter

Conſtituit, frontique inuergit vina ſacerdos;
Et, ſummas carpens media inter cornua ſaetas,
Ignibus inponit ſacris, libamina prima,
Voce vocans Hecaten, Coeloque Ereboque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suſcipiunt pateris. Ipſe atri velleris agnam
Aeneas matri Eumenidum magnaeque ſorori
Enſe ferit, ſterilemque tibi, Proſerpina, vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et ſolida inponit taurorum viſcera flammis,
Pingue ſuper oleum infundens ardentibus extis.

Ecce

244 *immergit* ed. Ven. 245 *ſumma* Rom. 248 *trepidum* pr. Hamburg. 249 *Succipiunt* Seruius legerat, cum Gud. et fragm. Vatic. 251 *ſterilemque ferit* Zulich. a m. pr. 252 *regni* Rom. 253 *ſolita* malebat Heinſ., et Trapp. *corpora:* at v. Notam. 254 *ſuperque* vulgo editum. *que* abeſt a nonnullis Pier. et Scheffer. Heinſii, trinisque Goth., et bene abeſſe videtur; itaque cum Brunckio omiſi. *infundens* Heinſ. ex Mediceo intulit. Vulgo *fundens*, etiam in fragm. Vatic. Sed amant poetae talia iungere: *ſuper iniicere*, *ſuper incumbere* et al. vid. Heinſ.

ter victimae conſecrationem, quae fit vino in caput libato, et pilo euulſo et cremato, concipiuntur preces, v. c. Odyſſ. γ, 445. 446. Itaque h. l. ſubiicitur: *Voce vocans Hecaten.* Inde *Supponunt cultros* ex religione in ſacris inferis notiſſima, vt prona et cernua mactaretur victima diis inferis. Mox *ſuſcipiunt* Pompon. Sab. „antiquum verbum eſt;„ ſcilicet pro excipiunt vulgari. cf. I, 175.

249—251. *Mater Eumenidum*, Nox (inf. XII, 846. Aeſchyl. Eumen. 322), et Noctis *ſoror*, Terra, vt Seruius notauit; adeoque ex Chao; theogonia ab Heſiodea et Apollodorea partim diuerſa partim congrua. Ipſis Eumenidibus ſacrum facit Scipio loco hinc expreſſo Silius X, 429 ſqq. *ſterilem vaccam*, ex religionis praeſcripto στεῖραν βοῦν. Odyſſ. λ, 30.

252—254. *nocturnas aras* ſimpliciter, quia ſacrum noctu fit; vt diis inferis fieri fas erat. cf. Cerda. *Inchoare*, verbum ſacrorum eſſe Seruius tradit. Saltem exquiſite poſitum pro facit. *Aram* autem puta in ſcrobe exciſam, vt in ſacris inferis; v. ſup. I, 211. cf. Seru.; hinc *humiles aras* dixit Valer. Fl. III, 426. *ſolida viſcera*, totam victimam. *Viſcera* pro carnibus et cru-

dis

Ecce autem, primi sub lumina solis et ortus,
Sub pedibus mugire solum, et iuga coepta moueri
Siluarum, visaeque canes vlulare per vmbram,
Aduentante dea. Procul o, procul este, profani,
Conclamat

255 *sub limina* Medic. cum aliis ap. Heins., sed recte Burm. monet, *limen solis* memorari, cum de loco ac regione agitur, vnde sol oritur; de tempore vero ortus, lumen. 256 *nigra coepta* Goth. tert. *iuga celsa* ap. Senec. VI N. Qu. 13. 257 *visique* multi apud Pier. et Burm., aduersus poetarum morem. *per vmbras* duo Heins. 258 *Aduenientes* Oudart.

dis partibus etiam alias occurrunt; mox pro iisdem *exta;* Diis enim inferis fiunt *holocausta*. Itaque ad flammam alendam oleum infunditur. conf. Apollon. III, 1030 sq. 1190 sq.

255—258. Tempus a media nocte intelligendum esse, et res et sacri huius mos docet. Vide Seru. et loca ap. Cerdam ad v. 252. cf. inf. ad 535. Quae autem sequuntur, terrae motus et inferarum canum latratus, alias signa esse solent Hecates aduentus in sacris, quae ad Manes euocandos fiunt. Hic omne hoc rei miraculum non alio pertinere videtur, quam, placatam esse sacro Hecaten, Aeneamque adeo ad loca infera admitti; vti ap. Orpheum ad soluenda claustra luci, quo aureum vellus seruatur, v. 983 sq.; et omnino ad placandam Hecaten apud Apollon. III, l. c. Neque aliter, quam de deorum infernorum venia acceptum esse locum a Fenelonio, docet suauissima imitatio in Telemacho lib. XVIII, p. 123. Imitatus quoque locum est Dantes Infern. Cant. III, 130 sq. *aduentante dea*, de Hecate esse intelligendum, nihil est quod dubites; si modo caetera de his sacris loca poetarum consulas, v. c. Apollon. III, 1211 sqq. Theocrit. Id. II, 35. 36. 10—12. Quod *canes* nonnunquam de Furiis dictae sunt, huc non vocandum erat ab Intpp.; sunt canes inferni Hecaten comitantes. Ad *iuga siluarum* offendunt intpp., sed sunt iuga montium siluis consita; nihil amplius. Sic *dorsum nemorum* ap. Horat. *siluas ingosas* dixit Ouid. Am. I, 1. 9.

258. *Procul o, p.* An formula hac initiorum satis feliciter hic poeta vsus sit, dubito. Nemo enim aderat, qui amoueri posset, praeter socios Aeneae. De monstris infernis intelligit Cerda. At quis ea per *profanos* designata credat! Warburtono quidem res erat satis expedita, dum initia Eleusinia hic expre-

Conclamat vates, totoque absistite luco:
Tuque inuade viam, vaginaque eripe ferrum:
Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro se inmisit aperto:
Ille ducem haud timidis vadentem passibus aequat.
Di, quibus imperium est animarum, Vmbraeque silentes,
Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte tacentia late,
Sit mihi fas audita loqui; sit, numine vestro,
Pandere res alta terra et caligine mersas.

Ibant

259 *Conclamant* Sprot. 262 *Tandem* Leid. 263 *tumidis* Doruill. Super *vadere* etiam hic obseruationem suam repetit Burm., poni illud de impetu et praecipitato cursu. Enimuero fit hoc non verbi natura, sed exquisitiore vsu, cum pro, impetuose ferri, ponitur simplex, *ire*, *gradi*, *vadere*, adiuncta sc. vi, quam rei ratio et contextus adiicit. Ad hoc genus plures virorum doctorum super singulis verbis obseruatiunculae possunt reuocari. 264 *est* deest Goth. tert. et tribus Burm. *silentum* Bigot. 265 *tacentia* reuocauit Heins. ex Rom. Medic. et al. Vulgo *silentia*, ex communi vsu; quod et Seruius interpretatur. ed. Ven. *loca muta silentia*. 267 *altas* Medic. a m. pr. ed. Ven. cum aliquot Pierianis, *et* abest a Witt.

pressa volebat. Quae sequuntur, de ense nudato, ex Homero mutuata sunt Odyss. λ, 48 sq.

265—267. Habet insignem vim ad animos excitandos et horrore quodam sacro imbuendos subita haec deorum inferorum et Manium appellatio, vt recte ab Interpp. notatum. Sane poeta, quod alioqui reprehensionem habet, nunc ipsum se prodit et audientium animos in se conuertit; etsi eius nulla omnino recordatio in narratione esse debebat, quippe qua error ille gratissimus, quo ipsis rebus, quae aguntur, interesse volumus, non audire res gestas narratu poetae, tollitur. Enimuero Homeri quoque iudicio et exemplo in memorabili aliquo rerum articulo inuocationem facit poeta. Ad sententiam cf. Senec. Herc. fur. 658—661. Caeterum in Seruianis ad h. v. „Ex maiore autem parte Syronem, id est, magistrum suum Epicureum, sequitur" (cf. Donat. Vit. Virg. §. 79). Indocte hoc. Nam Epicurei alienissimi ab his fabulis. cf. Lucret. III, 951 sqq. *Chaos* bene inuocatur, ex quo Nox et Erebus natus. *Phlegethon* omnino pro locis inferis, sed ad terrorem nominatus prae caeteris. conf. inf. 550 sqq.

Ibant obscuri sola sub nocte per vmbram,
Perque domos Ditis vacuas, et inania regna.
Quale per incertam Lunam sub luce maligna
Est iter in siluis: vbi coelum condidit vmbra
Iuppiter, et rebus nox abstulit atra colorem.
Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci

Luctus

268 *obscura soli* Gud. a m. pr., vt quidam ap. Pier. *obscura so-la* Goth. alter. *per vmbram* Heins. e melioribus suis et Pier. Vulgo *per vmbras.* 270 *incertam Lunam* et ratio et optimus quisque codd. agnoscit. Alii tamen ap. Pier. et Heins. ac Burm. *inceptam*, quod et Seruius agnoscit, et, quod mirum est, non improbat. 273 *qui* abest a multis Pier. a Gud. et al., sed agnoscitur a Gell. et Macrob. ap. Burm.

Sit numine v. h. liceat per numen vestrum; quantum ad vos attinet, h. e. cum venia vestra.

268—272. *obscuri* poetico ornatu translatum epitheton ab vmbra vel nocte. *domos* simpl. pro locis. *incertam Lunam*, nubilo caelo, vnde *lux maligna*, parca, infirma ac tenuis; vt contra *benignus* interdum est largus, multus. *Incerti soles* sup. III, 203. 204. αἴθρη σκοτίη ap. Apollon. IV, 1697. add. Cerda et Burm.

273—287. Ingeniose in faucibus et aditu locorum inferorum constituta ea, quae vel mortem arcessunt vel morti sunt vicina vel in morte sunt. conf. Seru. Imitatores loci iam excitauit Cerda Silium (XIII, 579 sqq.), Senecam Herc. fur. (689 sqq.), Claudian. in Ruf. (I, 29 sqq.), at e recentioribus Spencerum, vbi Mammonae antrum describit (*Faery Queen II B. Canto VII. XXI*); et Miltonum (*Paradise lost* B. I, 624) Spencius. Ingeniosa quoque Fenelonii est ratio, qui Plutonis throno assidentia haec monstra exhibet. Praeiuit Hesiodus Theog., vbi de Tartaro: 744, in cuius aditu Νυκτὸς ἐρεμνῆς οἰκία δεινὰ ἕστηκεν; ante eam domum stat Atlas, Caelum humeris sustinens. Ex ea domo prodeuntes Nox et Dies sibi per vices succedunt. Ibidem Νυκτὸς παῖδες ἐρεμνῆς οἰκί' ἔχουσιν, Ὕπνος καὶ Θάνατος. Etiam in aditu Tartari est regia Hadis et Proserpinae; 776 tandem et Styx. conf. Comment. de Theogonia Hesiodea p. 152. Obseruent tirones ex eodem Seruio ad h. l., *Orcum*, h. e. Plutonem, ad imitationem τοῦ Ἅδε pro loco poni sic, vt Iouem pro aere. *Curae*, conscientiae, vt bene Seru. laudato

Luctus et vltrices posuere cubilia Curae;
Pallentesque habitant Morbi, tristisque Senectus,
Et Metus, et malesuada Fames, ac turpis Egestas;
Terribiles visu formae; Letumque, Labosque;
Tum

276 *mala* duo ap. Burm. *at mala* Ven. *at turpis* reposuit Heinf. e libb. pro *et t.* 277 *Labosque* Heinf. e codd. pro *Laborque.*

laudato noto loco Iuuen. XIII, 193 *quos diri conscia facti Mens habet attonitos, et surdo verbere caedit.* Itaque *vltrices.* 276. *malesuada Fames*, quae suadet rapinas, scelera. v. Cerda. Eurip. Electra 375 ἀλλ' ἔχει νόσον πενία· διδάσκει δ' ἄνδρα τῇ χρείᾳ κακόν. Et huius generis plura ap. Euripidem. Silius in l. c. XIII, 585 *Et deforme malum ac* (quod melius abest) *sceleri proclinis Egestas:* Praeiuit Homerus Odyss. ρ, 286. 287, et σ, 53. 54; turpis *Egestas*, deformis, sordida, vt bene olim Heumannus; vnde *Terribiles visu formae* adiectum. Imitator loci Seneca Herc. fur. 691 *Famesque tabido rictu.* Comparant Intpp. Lucret. (III, 65 sq.). *consanguineus Leti Sopor*, ex Iliad. ξ, 231 Ὕπνος κασιγνήτος Θανάτου. Etiam Hesiodo Theog. 756 sqq. *Somnus* et *Mors* Nocte matre editi. *mala mentis Gaudia* adeoque mentis, quae et ipsa *mala*, et scelesta, esse debet. Argutatur in epitheto Seneca Ep. 59, vt in versu 277 in Ep. 104 ἐπιχαιρεκακία, nec tamen eo sensu, quo est, *malis alienis:* sed omnino, cum male factis gaudent facinorosi. *aduerso in limine.* Bellum in ipso limine (cum Furiis et Eride), quoniam nulla maior mortis est caussa, ait Seru., nimis acute; nam repetit poeta, quod supra posuerat: *primis in faucibus Orci.* *thalami*, vt apud Homerum, θάλαμοι, cubicula, ferreis claustris seu foribus. Ita Νυκτὸς παῖδες ἐρεμνῆς οἰκί' ἔχουσιν in foribus Tartari, ap. Hesiod. loco modo laud. v. 758. Cogitandum autem de seruorum ianitorum *cellis* (Vitruu. VI, 10 *ex vna parte equilia, ex altera ostiarii cella*). Nunc pro ianitoribus in aditu locorum inferorum cum Bello et Discordia *Eumenides*. Eaedem tamen, nempe *Tisiphone cum Sororibus*, inf. v. 570 sq. *in aditu Tartari* collocatae memorantur. Non habeo, quod satis commode ad hanc difficultatem respondeam, nisi poetam sui parum memorem fuisse. Nam dicere, eas hic habere suas sedes et per alia loca discursitare, ieiunum est. An Eumenides alias esse voluit quam Furias? id sine

 exemplo

Tum consanguineus Leti Sopor, et mala mentis
Gaudia; mortiferumque aduerso in limine Bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, et Discordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos annosaque brachia pandit
Vlmus opaca, ingens: quam sedem Somnia volgo
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus haerent.
Multaque praeterea variarum monstra ferarum,
Centauri

279 *monstriferumque* alter Hamb. v. Burm. *in* deest Hamb. pr. *in l. telum* Goth. tert. 280 *et* abest a binis Burm. 281 *innexa* cf. sup. ad Georg. IV, 482, ad Tib. I, 3, 69. *innixa* Rom. 282 *In medium* alter Menag. *In medios* Montalb. Porro *tendit* Parrhas. *tendens* Proba Faltonia. *pandens* Schol. Statii. v. sup. ad Georg. II, 296. 283 Pro *vulgo* Parrhas. *passim* ex interpr. Mox poetae non displicuit structura: *quam* — tenere *ferunt foliisque* — haerent sc. illa. 285 *Monstraque p. u. multa* Sprot.

exemplo fieret. Expeditior ratio apud Ouidium est IV Met. 452 sq., vbi illae etiam *ante fores*, sed Tartari, sedent. Tertia aliqua earum sedes occurrit, inf. XII, 849. 850 *in limine regiae Iouis* eaedem satellitum loco excubare dicuntur, aliorum poetarum more.

282—284. Mirum phantasma, quod *Somniis* sedem assignat in vlmo. Sed diis alatis, leuibus, vagis, bene ea conuenit; et subnatum poetae commentum hoc suspicor ex Homero Iliad. ξ, 286 sqq., vbi Somnus a Iunone adductus in arbore considet, donec Iouem possit opprimere. *Somnia* in Orci aditu collocare, poetis sollenne est. Ita Odyss. ω, 12 παρ' Ἠελίοιο πύλας, *occidentis Solis*, habitat δῆμος Ὀνείρων. *Somnus* a Somniis separatim memoratus erat 278 *consanguineus Leti Sopor*. Infra tamen 894 *Somni portae* sunt, per quas *Somnia* emittuntur ad terras superas; adeo manifestum fit, Maronem haec variis diuersisque poetis Graecis sublegisse. *vulgo*, passim, cateruatim, vt bene Seru. Eandem arborem satis commode in taxum et sedem bubonum, strigum et Harpyiarum, mutauit Silius XIII, 595—600, item Seneca Herc. fur. 690.

285—289. A Somniorum ludibriis facilis fuit poetae ingenio progressus ad phantasmata et monstra. Sed ea iam antiquiores in his locis collocasse, ex Aristophane colligo in Ranis 143 Μετὰ ταῦτ' (Charontem narrauerat) ὄφεις

καὶ

Centauri in foribus stabulant, Scyllaeque biformes,
Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lernae
Horrendum stridens, flammisque armata Chimaera,
Gorgones, Harpyiaeque, et forma tricorporis vmbrae.
Corripit

286 *pabulant* Exc. Burm. a m. sec. *stabant* cod. Voss. Seruii. *Sirenesque bif.* alter Hamb. a m. sec. *Syluaeque* Goth. sec. 288 *que* abest a binis Burm. Porro apud Seruium dubitari videtur, ad Excetramne *Horrendum stridens* an ad Chimaeram referendum sit. Sed habet haec epitheton, *flammis armata*, flammiuoma: etsi flammae strident proprie. Sed et *stridere* de serpente proprie, v. c. Claudian. de R. P. I, 12 *angues Triptolemi strident.* conf. Drakenb. ad Silium II, 537. 289 Seruius ad h. v. „Sane quidam dicunt, versus alios hos „a poeta hoc loco relictos, qui ab eius emendatoribus sublati sint: „*Gorgonis in medio portentum immane Medusae. Vipereas circum ora* „*comae cui sibila torquent: Infamesque rigent oculi: mentoque sub imo* „*Serpentum extremis nodantur vincula caudis.*„ Sed inepti interpolatoris versus esse, facile deprehendas. Γοργείην κεφαλὴν, ex Orco sibi ne immittatur, veretur quoque Vlysses Odyss. λ, 633.

καὶ θηρί' ὄφεα κυρίω Διονύσω τα. Est locus de Bacchi descensu ad inferos. adde v. 280 sqq. 475 sq. Neque abludit Etrusca religio, quam monstra talia in locis inferis collocasse ex magno sarcophagorum et vasorum numero constare videtur. cf. Gorius *Mus. Etrusc.* T. II, p. 148. 182. Passer. *Paralip. in Dempst.* p. 10 et al. *in foribus stabulant*, accommodate ad feras, pro, sunt in primo aditu; *Scyllae biformes*, v. ad Ecl. VI, 74. Ergo h. l. plures Scyllae ponuntur? recte; plura monstra Scyllaea, vt Statius eloquitur Silu. V, 3, 280. Nec assumenda est altera, Nisi f. Praeiuit Lucret. V, 890. 891. IV, 737. Locum videbis expressum a Tasso *Gierusal.* lib. IV, st. 5.

Briareus; Notiss. locus Iliad. α, 402 sq. At *centumgeminus* quo sensu? Seru. „centies duplex.„ vix vere, sed est dictum vt *trigemini* pro trinis, ita pro centumplex, seu centenis capitibus instructus, seu centum manuum respectu, quia ἑκατόγχειρος, ap. Hom. Capita L adiicit Apollodorus. Infr. X, 565 Aegaeon — *centum cui brachia dicunt, Centenasque manus; quinquaginta oribus ignem Pectoribusque arsisse.* Aliud monstrum in aditu Orci posuit Virgil. inf. VIII, de Herculis descensu ad inferos, 298 *Nec te vllae facies, non terruit ipse Typhoeus Arduus, arma tenens; non te rationis egentem Lernaeus turba capitum circumstetit anguis.* *Gorgones* in Hade iam Odyss. λ,

Corripit hic subita trepidus formidine ferrum
Aeneas, strictamque aciem venientibus offert,
Et, ni docta comes tenuis sine corpore vitas
Admoneat volitare caua sub imagine formae,
Irruat, et frustra ferro diuerberet vmbras.
Hinc via, Tartarei quae fert Acherontis ad vndas.
Turbidus hic coeno vastaque voragine gurges
Aestuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.

Portitor

290 *trepida* Dorvill. 291 *offert* Montalb. cf. Burm. 293 *cauae* tres ap. Burm., non male. *caua umbra* sup. II Aen. 360. 294 *et ferro frustra* Goth. alter. Non male. *deuerberat* duo ap. Burm. cum Goth. tert. 295 *Hic via* Montalb. *qua fert* Sprot. *ad vndam* Non. Marc. *in Ferre.* *ad vmbras* Hugen. 297 *Cocyti* multi Pier. et Heins. cum edd. ant. - *omnis Cocyti* sec. Moret., sed *Cocyto* bene Seru. explicat, *in Cocytum*. v. Exc. ad h. l.

632, vbi Vlysses metuit, ne Gorgo sibi occurrat. Fugat Gorgonem Hercules apud Apollod. II, 5, 12, pag. 121. *forma tric. vmbrae* ornate, pro tricorpore Geryone: *τρισώματος* ap. Aeschylum. Imitatorem etiam hoc in loco habuit Virgilius Silium XIII, 587 seq. Harpyiis fugandis Ariostus ad Orci ingressum adduxit Astolphum suum (*Orlando furioso: Canto* XXXIII et XXXIV).

290 — 294. Ad ductum Homeri l. c. Odyss. *κ*, 535 sq. *λ*, 48 sq. cf. ibid. 218—221. Etiam Hercules in Gorgonem stringit ensem, a Mercurio admonitus, vanam esse speciem, ap. Apollod. II, 5, 12. Schol. Iliad. *θ*, 368. *offert*, exquisite pro intentat, et *tenues vitas*, *εἴδωλα*, vita vtentia, animas. Non admodum diuerse *tenues vitas* dixit in ortu animarum Ge. IV, 224 *sine corpore* vero; habebant tamen corporum speciem, corpora tenuia, vmbratica, *εἴδωλα*, hinc mox v. 303 *corpora;* cf. Burm., sed non *corpora viua* v. 391. *caua sub imagine formae*, sub forma corporis caua, h. e. inani, non solida. Sic lib. II, 360 *caua vmbra*.

295 — 297. Non subtiliter, et ad historici diligentiam, nomina fluuiorum inferorum a Virgilio posita expectare; sed poetae more, variatis nominibus. *Acherontem* appellat, qui fere Styx esse solet; etiam *flumen* mox *lacum* et *paludem*. Porro *Acheron* h. l. in *Cocytum* se immittit, contra quam ap. Homer. Odyss. *κ*, 513 sq. v. Excurs. IX. *coeno*, mox *arena;* non

Portitor has horrendus aquas et flumina seruat
Terribili squalore Charon: cui plurima mento
Canities inculta iacet; stant lumina flamma;
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
Et ferruginea subuectat corpora cymba,

Iam

299 *Terribilis* Montalb., sollenni aberratione. 300 *stant lumina flammae*, post Pierium Heinsius et Burmannus tuentur; Heinsius etiam illustrat v. e. inf. XII, 417 *Iam puluere caelum Stare vides*: et Horatianum: *Vides vt alta stet niue candidum Soracte*. Sed, quomodo haec ita dici possint, forte rogas? Scilicet, vulgari oratione, *puluis stat in caelo*, erigitur in aere; hinc ad notam elegantiam reuocatum est, vt *caelum stet puluere*. Similiter *flamma* proprie *stat*, est, micat, *in oculis* (imagine rei iam Homero frequentata Iliad. ν, 365. α, 104. ο, 607. 608. Odyss. δ, 662. cf. inf. XII, 102), hinc *lumina stant flammae*, h. e. sunt flammea. Caeterum maior codd. et quidem praestantiorum pars, *flammae*, exhibet, etiam Rom. cum Mediceo; in hoc tamen ab emendatrice manu refictum, *flamma*. Antiqua aliquot exemplaria Pierii et Zulich. a m. sec. *flammea* exhibebant; hoc arridebat Heinsio, vt VII, 448, nec mihi displicet. *stat* tres ap. Burm., duoque alii: *stant lumine flammae*. 301 *Horridus* Schol. Statii Theb. I, 110. *nodo* nonnullos legisse Pierius ait. 303 *subuexit* Gud. *subuectat* Ven. *subuerit* Zulich. a m. sec.

non diuersa. *aestuat* seu vt sit simpl. fluit; seu quia vorticosus amnis est. cf. sup. ad v. 107. *Cocyto eructat*, in Cocytum. vid. Excurs. laud. Seruius: „scilicet per Stygem„ ex versu nempe 323. Ex h. l. Statius IV Theb. 522 *fluentes Acheron eiectat arenas*.

298—304. Ornate singula; et ex h. l. alii Charontem exhibuerunt; vt Seneca Herc. fur. 764—769. *stant lumina f.* pro vulgari, flamma stat, est, in oculis; sunt lumina flammea. vid. Var. Lect. 301. Lacerna videtur designari, pallioli genus, nodo adstringi solitum. Vestitum naucleri v. 301 ex Plautino loco illustrat Cerda, in Milite Act. IV, Sc. 4, 41 sqq., vbi palliolum ferrugineum — id connexum in humero laeuo, expapillato brachio. *Subigit* cf. Ge. I, 201. 202. *velis ministrat* etiam inf. X, 218 h. e. ministerium praestat, operatur, velis; vela curat. *Ministerium* omnino voc. nauticum, vt notum. Heinsius mauult iungere: *ministrat ratem velis*, vt ap. Valer. Fl. III, 38. cf. Burm. *cruda senectus* frequentatum iam Graecis ὠμὸν γῆρας· ὠμογέρων.

Iam senior; sed cruda deo viridisque senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
Matres atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri innuptaeque puellae,
Inpositique rogis iuuenes ante ora parentum.
Quam multa in siluis autumni frigore primo
Lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
Quam multae glomerantur aues, vbi frigidus annus
Trans pontum fugat, et terris inmittit apricis.
Stabant orantes primi transmittere cursum,

Tende-

304 *viro v. s.* sec. Moret. 305 *emissa* Hugen. pro var. lect. *tenebat* Menag. pr. 306—308 Iidem versus Georg. IV, 475—478. 309 *in frigore* Montalb. 310 *Ipsa cadunt* idem. *folia ad terram* Parrhas. 311 *annus* reuocatum nunc. *amnis* debebatur Burmanni elegantiae, ex sec. Moret. tribus aliis et Hamb. sec. a m. sec., vt *Strymon* intelligeretur, quo scilicet poetae frequenter in hac gruum memoratione vtuntur, v. c. inf. X, 264—266, vti *Nilus*, quoties de caelo agitur, quod volatu petunt. Vid. Claudian. de b. Gild. 474—478. add. Lucan. V, 711 sqq. Val. Fl. III, 361. Capio, atque etiam hoc bene video, *annum frigidum* in tali contextu absolute sic satis bene poni posse. Sed an *amnis* dici potest *fugare aues trans pontum?* Hoc vero facit ex communi lectione *annus*, χειμών, quam vocem expressisse videri debet ex Iliad. γ, 4 Αἵ τ' ἐπεὶ οὖν χειμῶνα φύγον. Possit Burm. pro se laudare Lucan. III, 199 *Strymon, tepido committere Nilo Bistonias consuetus aues;* sed hic accommodatiora sunt attributa. *glomerentur* Mentel. pr. Caeterum minus placere potest *frigidus a.* post *frigore* v. 309. Io. Schrader. legebat: *Threicius amnis.* 312 *portum* Leid. vn. *et campis* Leid. vn. *atque oris* Barthii liber. Alterum malim; displicet enim trinos intra versus *ad terram*, *et terris.*

305—308. Iucunda enumeratio, inprimis v. 308, adumbrata ex Odyss. λ, 38—41, in quo suauiores Παρθενικαί τ' ἀταλαί, νεοπενθέα θυμὸν ἔχουσαι. Occurrit eadem Ge. IV, 475 sq., sed ornata ibi noua comparatione v. 473. 474 *Quam multa in foliis auium se millia condunt, Vesper vbi aut hibernus agit de montibus imber.*

309—312. Comparatio duplex multis post Virgilium frequentata, veteribus et recentibus (conf. Cerda), fluxit ex Homero, altera Od. ι, 51. 52. Iliad. β, 491. 492 et 800. cf. Apollon. IV, 216. 217, altera ex Iliad. γ, 3 sqq., et Iliad. β, 459 sqq. *ad terram* v. 310 de calidiore plaga accipe, quam volatu petierant.

313—316. *transmittere cursum* h. e. transire. De hoc nemo dubitet. Sed quomodo

Tendebantque manus ripae vlterioris amore.
Nauita sed tristis nunc hos, nunc adcipit illos:
Ast alios longe submotos arcet arena.
Aeneas, miratus enim, motusque tumultu,
Dic, ait, o virgo, quid volt concursus ad amnem?
Quidue petunt animae? vel quo discrimine ripas
Hae linquunt, illae remis vada liuida verrunt?
Olli sic breuiter fata est longaeua sacerdos:
Anchisa generate, deum certissima proles,
Cocyti stagna alta vides, Stygiamque paludem,
Di cuius iurare timent et fallere numen.
Haec omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est;
Portitor

314 *manu* Goth. pr. 316 *illos* pr. Hamb. *semotos* idem cum Bigot. et aliquot Pier., male. *late* sec. Moret. 317 *miseratus* Goth. sec. *enim:* cf. V. L. ad X, 874. 318 *conuersus* Zulich. a m. pr. 319 *quo vel* Ven. *quoue* Parrhas. 320 *liquida* Rom. *vertunt* aliquot Pier. et Parrhas. *linquunt* Rottend. tert. 322 *Anchise* Vratisl. 323 *flumna* Zulich. et Goth. tert. 325 *cernit* Parrhas. *est* abest a binis Burm.

..o dictum hoc? Figura Graeca est, ait Seruius. Scilicet vulgari more, *transmittimus* nos trans) *amnem cursu* h. e. nauigatione, *πορείᾳ*, tum vero doctius, ipse *cursus transmittitur*. Ita *πορθμεύειν τὸν ...λῶν*. *summotos arcet* in litore plenius pro summouet. 320. *remis vada verrunt:* At ..p. 302. ipse Charon remi..at? Potuit sane sui oblitus ..sse poeta. Enimuero necesse non est, vt ipsae animae remigent; nam simpl. dictum esse potest pro, nauigant trans ..uuium: etiam inf. 411 *per ..ga longa sedebant animas*, ..mquam vectores locis assignatis. *longaeua* nota fabula. v. Seru. 322. *certissima*, nam sup. 130. 131 *pauci, dis geniti*, potuere redire ex inferis. 323. *Cocytum* et *Stygem* appositione dixit; etsi vere diuersos amnes. v. Excurs. IX. v. 324 *Di cuius*, ex Odyss. ε, 185. 186. *iurare et fallere*, peierare.

325 — 330. Bona religio ex Orphica disciplina, ad inflectendos ferorum hominum animos inuenta, vt humanitatis sensum iustorum persoluendorum necessitas consecrata excitaret; qui primus humanioris cultus gradus est; cum corpora insepulta abiecta

Portitor ille, Charon; hi, quos vehit vnda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
Centum errant annos, volitantque haec litora circum:
Tum demum admissi stagna exoptata reuisunt.
Constitit Anchisa satus, et vestigia pressit;
Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.
Cernit ibi maestos et mortis honore carentis,
Leucaspim, et Lyciae ductorem classis Oronten:
Quos, simul a Troia ventosa per aequora vectos,
Obruit auster, aqua inuoluens nauemque virosque.

Ecce

326 *Caron* passim scribitur. *quos vehit ille* em. Io. Schrader. *Vehi* tamen dicimus et *naui* et *vnda* et *vento*. 327 *Non ripas* Bigot. *et rauca* Heins. e Pierianis et suis; et sic mos est poetae: *nec* — *et*, v. c. inf. XI, 137. 328 *Tr. suis quam s.* Leid. *quierint* aliquot Heins. e Pier. 329 *volitantq. ac l.* Zulich. 331 *Anchisae f.* Medic. a m. pr. 332 *animi m.* Medic. *miseratur* Gud. 333 *ibi* Probus in Grammat. 334 *Leucaspim*, *Leucaspin*; *Orontem* et in Goth. pr. *Oronten* reduxi, vt I, 113 erat, vt sibi constaret lectio. *honorem* aberant. 335 *ab Troia* pr. Mentel. *vento super aeq.* Goth. tert.

in feritatem animorum et arguunt et alunt. *inops*, cui nemo opem tulit, iusta persoluit. Nam videtur argutari Seruius, qui, ab Ops terra ductum, insepultum apud veteres significasse narrat. *ripas et fluenta transportare*, vt vulgare, traiicere. De re v. Iliad. ψ, 71—74. *Centum errant annos*. Nescio, an de suo posuerit Virgilius: animas insepultorum per C annos errare non admissas vt traiiciantur. Cerda ad Seruii ductum, errore ex *reuisunt* v. 330 nato, laudat locum Platonis, de Rep. X; at is spectat inf. ad v. 748. Verum ex Seneca de ritu et sacris Aegyptiorum Seruius sup. ad v. 154 narrat rem, quae huc reuocari possit: si cadauer in fluuio mersum periisset, nec inueniretur, per *centum ei annos vltima persolui*. *stagna reuisunt*: cum ante reiecti, submoti, recessissent, nunc admissi et recepti visunt stagna, traiiciantur. Mox ad v. 332 *Multa putans*, mire acumine Seruius: „Bene animo, quasi rei praesago; ipse enim Aeneas insepultus iacebit, vt IV, 620 *mediaque inhumatus arena*." 333—336. De his v. sup. I, 113 sqq.

337 sqq.

Ecce gubernator sese Palinurus agebat:
Qui Libyco nuper cursu, dum sidera seruat,
Exciderat puppi mediis effusus in vndis.
Hunc vbi vix multa maestum cognouit in vmbra;
Sic prior adloquitur: Quis te, Palinure, deorum
Eripuit nobis, medioque sub aequore mersit?
Dic age. Namque mihi, fallax haud ante repertus,
Hoc vno responso animum delusit Apollo:
Qui fore te ponto incolumem, finisque canebat
Venturum Ausonios. En haec promissa fides est?
Ille autem: Neque te Phoebi cortina fefellit,
Dux Anchisiada, nec me deus aequore mersit.

Namque

338 *seruans* alter Hamb. 339 *puppe* idem. 340 *maestum multa* Hamb. pr. 341 *te o P.* Montalb. 342 *Excipiunt* Franc. cum altero in marg. 344 *Hoc mihi* Exc. Burm. *dilusit* pr. Rottend. *derisit* duo Heins. 345 *Qui forte p.* Rom. 346 *Ausonias* duo Burm. *an haec* duo alii. *fidesque* aliquot Pier. et pr. Hamb. cum Goth. tert. *fidesque est* Ven., sed v. Burmann. 348 reposui cum Brunckio, vt mihi constarem. v. sup. ad v. 126. Vulgo *Anchisiade*, et ipsum bene. *nec me*. Hic distinguendum, ait Seruius, ne sit contrarium, nam eum Somnus deiecit (v. V, 853). Enimuero Somni ministerium ad poetam, non ad Palinurum, spectat; et ignorare potuit hoc Palinurus. *deus*, de quo agitur, est Apollo v. 344. Sed siue

337 sqq. Palinurus manifeste ex Homerico Elpenore adumbratus Odyss. λ, 51 sqq. *Libyco cursu*, nauigatione de Carthagine, etsi post discessum ex Sicilia; haud longe a Sirenussis insulis. v. sup. V, sub f. 340. *in vmbra*, quod v. 452 *agnouitque per vmbram Obscuram*. 344. Ἀπόλλων ἀψευδὲς τὸ στόμα ex Aeschylo laudant; conf. Iliad. μ, 164. 346. *promissa fides*, euentus. *Fides* apud poetas de certo euentu oraculorum, quibus deus fidem suam obstrinxit; quae praestita in veritatem et euentum certum abit. Consentaneum autem hoc Aeneidis propriae indoli, vt et haec Palinuri sors ab vaticinio repetatur: cf. Disquis. II, s. VI sq. Etsi supra illud non memorauerat poeta: Occurrit tantum V, 814 Neptuni effatum: *Vnus erit tantum, amissum quem gurgite quaeres*.

346—359. *deus* seu idem Apollo, seu omnino numen, deus aliquis, *me* non *mersit*, submersit: quin ad Italiae littus enatarem, vt v. 356 addit.

Namque gubernaclum multa vi forte reuolſum,
Cui datus haerebam cuſtos, curſusque regebam,
Praecipitans traxi mecum. Maria aſpera iuro,
Non vllum pro me tantum cepiſſe timorem,
Quam tua ne, ſpoliata armis, excuſſa magiſtro,
Deficeret tantis nauis ſurgentibus vndis.
Tris notus hibernas inmenſa per aequora noctis
Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
Proſpexi Italiam, ſumma ſublimis ab vnda.
Paullatim adnabam terrae: iam tuta tenebam;
Ni gens crudelis madida cum veſte grauatum,
Prenſan-

ſtur Apollo, ſiue, quod malim, deus aliquis omnino (ex 341. 342) intelligatur, reſpectu tamen verſuum 341. 342 explicanda verba ſunt: *nec me deus aequore merſit*, vt neget ſe aquis merſum eſſe; quin potius ad Italiae littus enataſſe adeoque oraculo Phoebi fidem feciſſe. Redit res ad calumniam in oraculis ſaepe memoratam. 349 *reuerſum* alter Hamb. 350 *curſumque* duo Burm. cum Goth. ſec. *gerebam* Gud. a m. pr. cum Goth. tert., vulgari vitio. 351 *maria omnia* ſec. Morct. et Donat. ad Terent. 352 *illum* Medic. a m. pr. *Nonnullum tantum pro me* Sprot. 353 *tua ni* Rufinian. de ſchem. Lex. p. 251, quod recepit Brunck. prouocans ad locum vitioſum I, 686 *Ni teneant curſum.* *tunc* Rom. a m. pr., et *te ne* ed. Iunt., ſollenni vitio. *exſpoliata* Leid. *magiſtri* alius Leid. 354 *nauis tantis* pars codd. et edd. *vrgentibus* Medic., ſiue vt Fogginius expreſſit: *naui ſurgentibus*; vulgari librariorum lapſu. 355 *T. n. ereptas* Goth. tert., miro vitio. 356 *aqua* abundat poſt *aequora*: et in epico poeta ea copia ferenda. 357 *in vnda* Parrhaſ. conf. Burm. Sed deterius hoc. 358 *et* inſerunt multi ſcripti et editi, recte ab Heinſ. ſublatum. *terra* Medic., Heinſio teſte; ſed Fogginius communem lectionem exhibet, mutata tantum diſtinctione, quam etiam Seruius memorat: *P. adnabam: terrae iam tuta tenebam.* 359 An *madida me v.* Sed ne in eum haereas, cogita, *grauatum* eſſe et ipſum et veſtem aqua hauſta. cf. V, 447.

dit. v. Var. Lect. De reliquis cf. V, 857 ſq. 349. Cogitandum, Palinurum gubernaculo ſecum reuulſo in mari inſidentem nataſſe. Suauis autem fidei et amoris affectus in ſeqq. *Maria aſpera iuro* etc. 353. *armis* pro gubernaculo h. l. *excuſſa magiſtro* exquiſitior ratio pro vulgari, *magiſtro excuſſo*; translato verbo ad locum, vnde motio fit. 355. Compara locum de Vlyſſe Odyſſ. ε, 388 ſqq. *ſumma ſublimis ab vnda*, ibid. 393 μεγάλῳ ἀπὸ κύματος ἀρθείς. 359 ſqq. Palinurus naui excuſſus ad littus Lucaniae enatauerat:

Prensantemque vncis manibus capita aspera montis
Ferro inuasisset, praedamque ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versantque in litore venti.
Quod te per coeli iucundum lumen, et auras,
Per genitorem oro, per spes surgentis Iuli;
Eripe me his, inuicte, malis: aut tu mihi terram
Iniice, namque potes, portusque require Velinos;
Aut tu, si qua via est, si quam tibi diua creatrix
Ostendit (neque enim, credo, sine numine diuom
Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem),
Da dextram misero, et tecum me tolle per vndas;

Sedibus

360 *Pressantemque* Leid. *praesentemque* Donatus, quem habemus, legit, qui misere totum locum vexat. 361 *que* deest ed. Iunt, *vetisset* Oudart., quod valde arridet. 362 *habent* Medic., quod et h. l. cum ratione exaratum putabat Heins. cf. ad v. 109. Sed manifestum est vitium, quod et Goth. pr., vitiosissime scriptus liber, habet, fraude ex seqq. librario facta. *in litora* aliquot Pier. et duo Heins., elegantius vtique. Etsi communis lectio eodem redit; et, qui argutiora sectatur, potest ex Hecuba Eurip. verba laudare v. 28 κεῖμαι δ' ἐπ' ἀκταῖς· ἄλλοτ' ἐν πόντου σάλῳ. 363 *At te* Parrhas. *iocundum* edidit Heins., sed *iucundum* ipse Medic. *iocundum per coeli l.* duo Heins. *limen* alter Hamb. 364 *Per spes* ex Macrob. V Sat. 7 et codd. suis ac Pier. reposuit Heins. Vulgo *Per spem*. Sed alteri plus dignitatis et grauitatis inest. 365 *At tu* duo ap. Burm. *terras* alter Hamb. a m. sec. 366 *relinque V.* Montalb. 367 *Si qua tibi D.* Gud. a m. pr. Rottend. sec. 368 *crede* aliquot Pier. 369 *pares* tres ap. Burm. *intrare* Bigot. 370 *et me tecum* Witt. *vmbras* Bigot.

tauerat; sed a barbaris occisus promontorio nomen Palinurum dedit. vid. Excurs. IV ad h. lib. *cum veste grauatum*, aut vt ea et ipsa vndis haustis grauaretur, aut vt *cum* abundet, vti interdum in poetis solet.

360—371. 360 ab Homerico Vlysse Odyss. ι, 428. 434. Quod autem hic Lucani faciunt, idem Laestrygonibus circa Formias tribuerat Homerus Odyss. κ, 118 sqq. 362. *me* corpus esse facile vnusquisque videt. Notissimum αὐτὰς δ' ἑλώρια τεῦχε κύνεσσι. 363 sqq. adumbrati ex Iliad. λ, 66 sqq. de Elpenore. *portus Velinos* per prolepsin dictos a Velia in iisdem locis ad Palinurum prom. aliquando condenda, (cf. V. C. Ouwens I, 2) vbi cadauer iacebat. 367. *Diua creatrix*, etiam VIII, 534 mater Aeneae,

Sedibus vt saltem placidis in morte quiescam.
Talia fatus erat, coepit quum talia vates:
Vnde haec, o Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque seuerum
Eumenidum adspicies, ripamue iniussus adibis?
Desine fata deum flecti sperare precando.
Sed cape dicta memor, duri solatia casus.
Nam tua finitimi, longe lateque per vrbes
Prodigiis acti coelestibus, ossa piabunt;
Et statuent tumulum, et tumulo sollemnia mittent;

Aeternum-

372 *Vix ea fatus e. e. c. t. virgo* Priscian. p. 1186. 374 *Tum* Franc. 375 *ripaue* malebat Cerda. *iniussus* tres ap. Burm., et hoc Pompon. Sab. interpretatur. *adibis* Rom. cum codd. parte, etiam Erf. a m. pr., quod mihi quidem multo magis probatur. cf. sup. 313. 314, itaque nunc recepi cum Brunckio. Vulgg. tamen *abibis* seruant Seru. Medic. cum multis Pier. et Heins. ac Burm. 378 Recte aduersus Marklandum, qui ad Stat. V Silu. 3, 127 absurdum esse aiebat *finitimos* dici *longe lateque* habitantes, locum tuetur vir doctus ap. Burm., ordine verborum ita instituto: *finitimi act. p. c. longe lateque per vrbes;* itaque interpunctionem post *per vrbes* sustuli. *per vrbem* Wa. 380 *Instatuent* pr. Moret. pro *Instituent.* *solatia* Rigot. ex v. 377.

neae, Venus; vt *creare* pro parere, conf. Burm. *innare* doctius quam ingredi flumen, adire, nauigare per flumen. 371. *Sedibus:* de recepta in locis inferis vmbra: v. ad v. 152. *saltem,* quia nautae semper vagantur, vt Seruius bene monet. Versus 370 ex Iliad. ψ, 75 subnatus: καί μοι δὸς τὴν χεῖρ', ὀλοφύρομαι, Patrocli vmbra.

372—383. *amnem seuerum* (h. e. tristem, horrendum) *Eumenidum* docte dixit, eodem modo ac si deorum inferorum, Proserpinae vel Hecatae, appellares. Seruius male: „circa quem habitant Eumenides;„ quod esset reuocandum ad v. 280, vbi Eumenides in aditu Orci. Sed id nimis longe petitur. 377. *cape memor,* tene memoria. 378. *Nam* vt γὰρ ab initio orationis, pro δή, sane, scilicet. *sollemnia mittent* κτέρεα, χοάς, ἱερά, et similia, inferias ferent. Cum a barbaris, Lucanos edunt, qui serius ea loca incoluerunt, occisus esset Palinurus, postea ii pestilentia laborantes, a deo consulto responsum acceperunt, placandos esse Palinuri Manes.

392 sq.

Aeternumque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curae emotae, pulsusque parumper
Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptum peragunt, fluuioque propinquant.
Nauita quos iam inde vt Stygia prospexit ab vnda
Per tacitum nemus ire, pedemque aduertere ripae;
Sic prior adgreditur dictis, atque increpat vltro:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias; iam istinc et comprime gressum.
Vmbrarum hic locus est, Somni Noctisque soporae:
Corpora viua nefas Stygia vectare carina.
Nec vero Alciden me sum laetatus euntem

Adcepisse

381 *Palinurum nomen* tert. Mentel. a m. pr. adeoque calami vitio, etsi satis felici. cf. Burm. 382 *amotae* aliquot Heins., sollenni varietate. 383 *pauor* pr. Rottend. pro var. lect. ad *dolor*. Cerda mauult interpungere: *C. dolor: tristi g. c. t.*, vt in Witt. a prima manu fuit; non video quam bene. *terrae* multi ap. Pier. et Heins., vt et bini Goth. Sed est, χαίρει ὁμωνύμῳ χώρᾳ. 385 *vt* deest Medic. et Parrhas. *quos postquam* St. Bigot. *conspexit* Medic. *ab vnda*, medio amne: cf. 410. Io. Schrader. ingenioso lusu coni. *ab vlua*. 387 *adloquitur* Rom. 388 *ad limina* Sprot. Erf. *ad litora* pr. Menag. pr. Rottend. *tenderis* Gud. a m. pr. 389 *istic* aliquot ap. Burm. *istinc iam comprime* ed. Ven. *gressus* Voss. pr. et Witt. Burmannus Sec. in Anthol. Lat. p. 162 ex corrupta ibi schedarum Salmas. et Cod. Leid. scriptura: *iam stingit comprome ressum*, effingit: *iam stringe et comprime g.* Sed *stringit* h. e. attingit, vrget, *gressum* eius, qui antecedit, s, qui sequitur vel comitatur: Tum vero, quod hinc efficias, est, et, quam librarius lectionem corruperit, intelligas, non veriorem expedias. 390 *hic l. et f.* Rom. et pr. Mentel., praeclare. 392 *Nec non A.* ed. Ven. *Aeaciden* vitiose Donat. ad Ter. *nec sum l.* aliquot Pier., male. Ad verbum ita Homerus in ω Iliad. οὐδ' ἄρα τοῦ γε ἰδὼν γήθησεν Ἀχιλλεύς. Et de Scylla similis oratio Odyss. μ, 88 οὐδέ κέ τίς μιν γηθήσειε ἰδών, οὐδ' εἰ θεὸς ἀντιάσειε; at *lacu* forte parum commodum. *Acceptus* est Hercules *cymba*, at *lacu transuectus*. Io. Schrader. tentabat: *Traiecisse lacu*; vel: *Accepisse alueo* vel *alno*. Superest tamen, vt iungas: *euntem lacu*: id quod poeta voluisse factum videri potest: vectum per lacum.

392 sq. Seruius: „Lectum est et in Orpheo, quod, quando Hercules ad Inferos descendit, Charon territus eum statim suscepit. Ob „quam rem anno integro in „compedibus fuit. Ideo ergo „*non laetatus*, scilicet prop„ter supplicium suum.„ Bona nota. Similitudinem habet

Adcepisse lacu, nec Thesea Pirithoumque:
Dis quamquam geniti, atque inuicti viribus essent.
Tartareum ille manu custodem in vincla petiuit,
Ipsius a solio regis traxitque trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quae contra breuiter fata est Amphrysia vates:
Nullae hic insidiae tales; absiste moueri:
Nec vim tela ferunt; licet ingens ianitor antro
Aeternum latrans exsanguis terreat vmbras:

Casta

393 *Pieritumque* corrupte Rom. 395 Post *petiuit* distinxit Heins. cum codd., alii post *regis*. 396 *e folio* Parrhas. *a folio* Witt. 397 *thalamos* Goth. tert. *adorsi* plerique Pier. et quinque Heins. Saepe de hac variatione egere viri docti. Adi v. c. Drakenb. ad Liu. XXXV, 51, 8. 398 *quam* multi edd. et scripti. 399 *hinc* Ver. et aliquot Pier. *Non vllae hic* Parrhas. 400 *ianitor orci* apud Priscian. lib. VII.

bet aliquam excusatio Somni cum subiuncta narratione ap. Homer. Iliad. ξ, 249 sqq.

392—397. Profecit ex his Statius lib. VII, 52 et ex v. 398 ibid. lib. VIII, 95 sqq. *euntem*, ἰόντα pro ἐλθόντα, adeuntem loca infera. *Dis geniti.* Theseus a Neptuno, Pirithous a Ioue; etsi Burmannus de hoc dubitabat. Vide v. c. Iliad. ξ, 317. 318 et al. 395. 396. Fundus fabulae Iliad. θ, 367 sqq. Varie autem a poetis tractatus fuit Herculis ad inferos descensus. Conf. v. c. Iliad. ε, 395 sqq. Apollod. II, 5, 12 et ibi Not. Thesei descensus ad imitationem Herculis adumbratus, vt pleraque alia Thesei in Theseide. Scilicet vbique in his imitatorum studium deprehendas, si vel ea, quae Plutarchus inde narrat, inspicias. De Cerbero v. inf. ad v. 417.

397. *dominam*, δέσποιναν, proprie de Proserpina. Alias dictum esset, vt apud Homerum passim ἄλοχος Ἀΐδαο.

398. *Amphrysia vates.* Longe petitum epitheton cum Seruio vocat Burmannus. Enimuero cur tam longe petunt, ab Amphryso, Thessaliae fl., ad quem Apollo pauit greges (v. Callim. H. in Ap. 48, et sup. Ge. III, 2), cum alia esset Amphryssus (v. Steph. Byz. h. v.), vel Ambryssus, in Phocide in Delphorum vicinia, vt adeo idem sit ac, Delphica vates, Cirrhaea vates. Mox

402. ferrei

Caſta licet patrui ſeruet Proſerpina limen.
Troius Aeneas, pietate inſignis et armis,
Ad genitorem imas Erebi deſcendit ad vmbras.
Si te nulla mouet tantae pietatis imago,
At ramum hunc (aperit ramum qui veſte latebat)
Adgnoſcas. Tumida ex ira tum corda reſidunt;
Nec plura his. Ille admirans venèrabile donum
Fatalis virgae, longo poſt tempore viſum,
Caeruleam aduertit puppim, ripaeque propinquat.
Inde alias animas, quae per iuga longa ſedebant,
Deturbat, laxatque foros: ſimul adcipit alueo
Ingentem Aenean. Gemuit ſub pondere cymba
Sutilis,

402 *patruum — limen* pr. Hamb., quod affectatae eſſet elegantiae in epico poeta narrante. *patruis* Rom. 404 *Herebo* maxima pars librorum Heinſ. *deſcendet* Leid. vn. *in vmbras* pr. Menag. *in vndas* Goth. tert. 405 *tantarum gloria rerum* ap. Macrob. VI Sat. 6, ſed ex alio loco, ſup. IV, 272, vt Burm. docet. 406 *nudat r.* Ven. ex gloſſ. *qui in v.* Parrhaſ. 407 *agnoſcis* vet. Cod. ap. Macrob. VI, 6. *cum t.* alter Hamb. *quieſcunt* Bigot. Vulgo pro Sibyllae verbis haberi videntur illa: *tumida — reſidunt.* Ita ſaltem *reſident* eſſe debebat. Sed ſunt poetae narrantis: placatur Charon, nec plura his illa addidit. 410 *puppem* Medic. et al. 411 *per giga* pr. Hamb., et Sprot. cum gloſſa: *id eſt ſedilia nauis.* 412 *aluo* tres Burm.

402. *ſeruet limen.* Mira comminiſcitur Cerda. *Seruat domum, limen, thalamum,* ex veteri viuendi ratione, mulier caſta, frugi, quatenus conſpectum virorum fugit, intra domum ſe continet, in publicum non prodit. cf. inf. VII, 52. 53. *licet ſervet,* noto more poetarum pro vulgari, *licet ſeruare;* per nos, per Aeneam licet. vid. Burm. 405. *pietatis imago,* apud animum, cogitatio. Cum his Sibyllae verbis ramum aureum Aeneas ſub veſte tectum nudat: non vero tamquam munus Charonti ferendum: ſed Proſerpinae deſtinatum v. 142.

409. *fatalis,* v. ſup. 146. 147. *longo poſt tempore;* igitur Hercules et Theſeus cum ramo aureo venerant. conf. Excurſ. VI. 411. *iuga longa,* ζυγά, tranſtra, h. l. vectorum, ἐπιβατῶν, ſedilia. *laxatque foros,* ' tabulata vacuat; proprie turba et multitudine artari locus dicitur, inde nunc

Sutilis, et multam adcepit rimosa paludem.
Tandem trans fluuium incolumis vatemque virumque
Informi limo glaucaque exponit in vlua.
Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
Personat, aduerso recubans inmanis in antro.
Cui vates, horrere videns iam colla colubris,
Melle soporatam et medicatis frugibus offam
Obiicit. Ille fame rabida tria guttura pandens
Conripit obiectam, atque inmania terga resoluit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Aeneas aditum custode sepulto,
Euaditque celer ripam inremeabilis vndae.

Continuo

414 *multum* Medic. *futilis* ed. Ven. *subtilis* Doruill., natum ex *suptilis*, quod Rom. habet. 417 *his* tres ap. Burm. *trisulci* Goth. tert. Sed *trisulcum* aliter dictum. vid. Georg. III, 439. Aen. II, 475. 418 *auerso* duo ap. Burm. *resonans* Witt. 419 *colubris* Mentel. pr. *colla comasque* Lutat. ad Stat. II Theb. 27. 420 *saporatam* alter Menag. et pro diu. lect. alter Hamb. et olim Turnebus e Codice, qui cum Alardo illud probabat. v. Heins. et Cerda, qui recte vindicant vulgatam lectionem vel ex IV Aen. 486. V, 855. Vide Not. *medicatam s. offam* nonnulli vet. ap. Pierium. 421 *rapida* multi ap. Burm. 423 *tutoque* a m. pr. Erf. *rigens* coni. Burm., sed ipse damnat, et recte. Auget *ingens* mirifice speciem magnitudinis. 424 *c. remoto* Bigot. et Hugen. pro var. lect. Sup. II, 265 *vrbem somno vinoque sepultam.*

nunc laxari. Seru. Egregie autem Charontis ferox ac durum ingenium declaratum. *Ingentem Aeneam*, quis dubitari posse putet, an ad corporis magnitudinem referendum sit! Ita de heroibus vbique Homerus et poetae, vt ipsa exempla a Cerda allata satis declarant. 414. *cymba sutilis* siue ex coriis siue vitilis et iuncea. vid. Cerda. Si Charontem Aegyptiorum animo habuit, de papyracea cymba, barin Aegyptii vocant, cogitare potuit.

417—425. Canis palatio Orci et Proserpinae additus custos est priscae vitae more iam apud Homerum Iliad. θ, 366, vbi ille ex Erebo ab Hercule adductus; et apud Hesiod. Θ. 769 sqq., a quo ille adeuntes adulando admittere, exeuntes terrere ac deuorare narratur. Nunc in adeuntem Aeneam insurgere putandus est, nondum fato defunctum.

Continuo auditae voces, vagitus et ingens,
Infantumque animae flentes, in limine primo:
Quos dulcis vitae exfortis, et ab vbere raptos,
Abstulit atra dies, et funere merfit acerbo.
Hos iuxta falſo damnati crimine mortis.

Nec

428 *rapto* aliquot Pier. *ab vbere natos* Doruill. m. pr. in marg. *raptos ab v. primo* Rottend. fec. ex fup. verſu. 429 *una dies* aliquot Pier. 430 *falſae* alter Hamb. *falſo d. tempore m.* coni. Warburtonus (*Diuine Legat. of Moses* T. I, B. 2, S. 4), parum feliciter.

functum. Nomen ipſum Cerberi non niſi poſt Homerum auditum eſt: cf. Pauſan. III, 25; occurrit tamen apud Heſiod. Θ. 311. Commenta de eo pleraque Heracliis deberi videntur, Hercule ad eum ex inferis raptandum miſſo. v. Apollod. II, 5, 12, et Not. p. 428 ſqq. Schol. Iliad. Θ, 368. Placatur ille h. l. eodem fere modo, quo draco Colchicus in Argonauticis. Alio modo Cerberus placatur apud Statium II Theb. 26—31 Mercurii virga. Comparari poſſe Senecae Herc. fur. 783 ſqq., iam Cerda monuit, vbi Theſeus Cerberum ab Hercule oppreſſum narrat. Offam 420 intellige globulum ex pulte factum, ſed admixto melle et papauere aliisue ſeminibus et ſuccis ita temperatum, vt vim ſoporificam haberet; hinc *ſoporata* ipſa offa, melle et *frugibus medicatis:* has de papauere plenamque videas exponi. Sunt tamen omnino grana et ſemina, ſuccis herbarum, qui vim aliquam, v. c. in magicis rebus, habent, perfuſa. Μελιττοῦτα Cerbero obiici ſolita; nota res. conf. Cerda et ſup. IV, 486. Hinc *reſoluitur* ſomno corpus, ἀναλύεται, vt Apollon., quem in toto loco ante oculos habuit Maro, IV, 150 δολιχὴν ἀνελύετ' ἄκανθαν; et v. 424 *cuſtode ſepulto*, ſc. ſomno. Ad v. 423 cf. ſup. III, 631 *iacuitque per antrum Immenſus*, de Polyphemo. Inf. vltimo verſu *irremeabilem* vndam eo referunt interpretes, quod non eadem via erat rediturus Aeneas. cf. inf. 899. Argutius hoc quam neceſſe. Naturam Stygis communem exprimit epitheton.

426 ſqq. Hinc ad 540 de prima locorum inferorum regione agitur, de qua v. Excurſ. VIII. 426—429 verſuum magna dulcedo eſt.

430—433. Quid in ſedibus his aſſignandis ſequutus ſit poeta, non liquet. Suſpicor tamen fuiſſe Pythago-

reum

Nec vero hae ſine ſorte datae, ſine iudice, ſedes.
Quaeſitor Minos vrnam mouet: ille ſilentum
Conciliumque vocat, vitasque et crimina diſcit.

Proxima

431 *ſine forte* Franc., male. *Nec vero his* coni. Iortinus Diſſ. VI, p. 275. 433 *Conſilium* Gud. a m. pr. et ſic pr. et tert. Goth. Levis haec eſſet auctoritas; ſed Aſconius in Argum. in Verr. de Praet. vrb: „*Ad hanc ſimilitudinem*, inquit, *poeta Virgilius Minoem, iudicem apud inferos, tamquam ſi praetor ſit rerum capitalium*, Quaeſitorem *appellat: dat ibi ſortitionem, vbi* vrnam *nominat: dat electionem iudicum, cum dicit:* Conſiliumque vocat; *dat cognitionem facinorum, cum dicit:* vitasque et crimina diſcit.„ Caetera bene; verum in *Conſilium vocat* argutatur Pedianus, nam etiamſi ad editicios iudices, quos certae cauſſae admittebant (cf. Sigon. de Iudic. II, 12), referre velis, tamen nec poeta in eodem iudicio ſortitionem et electionem memorare potuit, et, cum *ſilentum conſilium* illud ſit, iudices intelligendi eſſent ex vmbris lecti; quod vix poetae in animum venire potuit. Quin potius *ſilentum concilia* ſunt turba forenſis, inprimisque correi, de quibus cognitio habebitur; vnde adiectum: *vitasque et crimina diſcit.* Stat. VIII, 22 de Plutone: *populos poſcebat crimina vitae*: et in Culice 274 *nec faciles Ditis ſine iudice ſedes, Iudice, qui vitae poſt mortem vindicat acta. que* poſt *vitas* abeſt a binis Burm.

reum aliquem auctorem, qui, quae alii ſummatim extulerant, ſubtilius perſequutus erat. Si Empedoclea ſupereſſent, de multis iudicium expeditius foret. Hoc vnum inter infantes et iniquo iudicio aut ſua manu interemtos commune intercedere videtur, quod mortem fatalem anteuerterunt, et immatura morte obierunt. Warburtonus multa ſatis argute ſuper cauſſis harum ſedium datarum comminiſcitur. Add. Iortin. p. 269. 272. Sed, vt dixi, ſi eos haberemus, quos poeta in h. l. ſequutus eſt, melius nobis de toto hoc philoſophemate conſtaret. De infantibus nonnulla ἐκ ἀξια μνήμης in mytho ſuo praetermittere ſe dicit Plato de Rep. XI ſub fin. Hoc grauiter ſubiicitur, iudicia horum inſontium damnatorum retractari a Minoe. Si modo verſus illi 431. 432. 433, parum commodo loco interpoſiti. Ad proxime appoſitum verſum *Hos iuxta* retrahendi ſunt. Videntur enim per parentheſin potius interiecti ad totum hoc genus etiam ad ſqq. ſpectare. *Nec vero hae ſine ſorte datae, ſine iudice, ſedes:* ſed iudicum ſortito datorum ſententiis. *Quaeſitor,* ſeu iudex quaeſtionis, vt Romae in cauſſa capitali praetor, cui ea quaeſtio obtigit, vel is, cui ille delegauit quaeſtionem; adſident ei iudices ſelecti, qui ſortitione nominum e decuriis a iudice quaeſtionis facta cauſſae cuique contigerunt.

Hinc

Proxima deinde tenent maesti loca, qui sibi letum
Insontes peperere manu, lucemque perosi
Proiecere animas: Quam vellent aethere in alto
Nunc et pauperiem et duros perferre labores!
Fas obstat, tristique palus inamabilis vnda
Adligat,

435 *reperere* pr. Moret. et Zulich. a m. sec. Sane sic et alibi. cf. Burm. Sic sup. II, 645 *ipse manu mortem inueniam*. Verum, si Io. Schraderi obseruatio Emendatt. p. 42 praef. vera est, metrum repugnat, cum prima in *reperere* longa sit. Idem in schedis epitheton *insontes* alienum arbitratus emendabat *Infanda* vel *Intenta*. 436 *Quas* Medic., et quidem, quod notandum, a manu emendatoris Aproniani. Et habet id sane acutum quid; quod tamen non sequar. 438 Quinque voces notatae sunt rubro in Medic. *Fas obstat tristique p. inamabilis vndae*. Sed videamus de singulis. *Fas obstat* haud dubie bene, h. e. naturae, inferorumque, iura. *Fas* et *ius* ad iura diuina et humana referri notum est, et copiose illustrat h. l. Heins. Sic legit Seru. cum Donato: sicque Rom. Gud. a m. pr. Voss. alter, cum binis e Goth., item Benedict. e cod. Palat. et inde ed. Iunt. Caeteri *fata obstant*, ex IV Aen. 440. Porro *tristisque palus*, quod Seruius improbat, ne duo sint epitheta, exhibet Doruill. et cum Rom. pars codd. Pierii, qui bene monet, accipiendum esse: *tristisque palus, inamabilis vnda*. Sic quoque Gud. a m. pr. et pr. Rottend. a m. sec. Alii etiam: *tristisque p. i. vndae*. Sic Gud. a m. sec. Tandem *innabilis*

Hinc h. l. *Quaesitor monet vrnam*, sortitur iudices; tum citat reos ad iudicium, *silentum concilium vocat*, *vitasque et crimina discit*, audita vtriusque partis oratione et testibus interrogatis. De caeteris vid. Exc. XI ad h. v. Locus haud dubie inter eos numerandus, quibus poeta Homerum (v. Odyss. λ, 567) eo vicit, quod suorum temporum morem carmini intulit. Claudiani, Statii et Senecae Herc. fur. obuiae sunt imitationes et a Cerda notatae.

434 — 439. Magnam ad miserationem extulit sortem miserorum, qui sibi ipsi violentas manus intulere, sed *insontes* nullo crimine polluti, sed vitae taedio; propter aerumnarum molem; qua oppressos se videbant. Grauius illi puniuntur in Dantis Inferno. v. Cant. XIII. *proiecere animam*, cum dilectu, quasi rem vilem, vt bene Seru. Ex iis, quae laudant Cerda et Guellius, vnum conuenit notum illud Ouidii: *Sanguinis atque animae prodige Galle tuae*. At illa: *Quam vellent — in alto*, ex nota illa et a Luciano exagitata sententia Achillis ducta sunt Odyss. λ, 488 — 490. 438. *Fas* vid. Var.

Adligat, et nouies Styx interfusa coercet.
Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
Lugentes campi: sic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,

Secreti

innabilis sunt qui legant ap. Pier. item Schol. Horat. et pr. Hamb. pro var. lect. et tres ap. Burm., minus bene, vt Heins. docet. Eadem varietas Georg. IV, 479. 480; vbi hi duo versus occurrunt. Omnino recepta lectio haud dubie elegantior est. 440 *hic* Rom. et alii Pier. *infusi* alter Menag. 441 *ducunt* duo ap. Burm. 442 *Hic* Heins. e Medic. et al. Vulgo: *Hinc*. At *Hi* Rottend. et Witt. *quas*, quod Heins. probat, quoniam feminae mox memorantur, Zulich. habet, et pronus esse solet in talibus error. Tamen infra Sychaeus quoque in iisdem locis occurrit. *dirus a.* duo apud Burm. *peregit* Doruill. *peremit* nonnulli Pier. et Burm. cum Goth. tert., sed *tabi peredit* proprie adiectum.

Var. Lect. iura inferorum. *Styx nouies*, hoc est saepius, flexibus suis regna infera ambire dicitur: cf. Ge. IV, 480. sup. 295. v. Exc. IX.

440 sqq. *Campi lugentes*. Ponitur hoc vulgo ab interpretibus, locum hunc amantes tantum feminas capere. Inde reprehensiones poetae et difficultates mouent alias ex aliis, quas non felicius tollunt quam creant; vide v. c. Io. Schrader. ad Musaeum p. 283 sqq. Certe in feminis, quas in Campis illis collocauit poeta, vix in miserarum amantium numero Eriphyle et Caeneus memorari possunt. Dicas forte in deperditis poetis fuisse de eorum amoribus fabulas, quas nunc ignoramus; verum, quantum intelligo, omnino inuito poeta assertum est, non nisi amantes feminas haec loca tenere; heroinas ille memorauit priscis mythis celebratas, quarum nomen insigni aliquo facinore clarum fuit, nullo respectu laudis et virtutis; etsi ex his facinoribus pleraque a misero amore profecta sunt: nefarius erat amor Phaedrae in Hippolytum priuignum; et Pasiphaes libidinosum amorem nemo ignorat; Procris de mariti fide male sollicita infelici casu interiit; contra Euadne et Laodamia fide et constantia in maritorum funere clarae sunt; Caenis mira sexus in virilem mutatione et factis, quae sub Caenei nomine edidit, notabilis. Sane vel sic, ad nostrum sensum et iudicium, a poeta melior nominum delectus adhibendus fuisse videri potest; potuisset vtique laudare feminas, quarum virtus et fortuna nos iucunda aliqua recordatione delectaret. Verum, quod iam saepius obseruatum

Secreti celant calles, et myrtea circum
Silua tegit: curae non ipsa in morte relinquunt.
His Phaedram Procrinque locis, maestamque Eriphylen,
Crudelis

443 *colles* Sprot. et Vratisl. cum Goth. sec. At tert. *caules*. *seruant colles* ed. Ven. *Secretae valles* coni. Io. Schraderus, quia calles vix dici possunt celare aliquem, et laudat Stat. Silu. III, 290 *Centaurosque — auersae celent valles*. add. sup. v. 138. 139. Enimuero *secreti calles* sunt semitae in locis secretis, et in ipsis myrtetis, per quae errantes vmbrae bene dicuntur *celari* et ipso loco et semita per eum ducente. Etiam inf. IX, 383 *Rara per occultos lucebat semita calles*.
444 *ipsae* alter Hamb. *in* deest binis Burm. 445 *Procnin*, *Procrim*, *Prochrim* corruptelae; item *Eriphylem*.

seruatum est, ab hoc dulcissimi affectus, nisi coniugalis ille esset et magnis difficultatibus implicitus, admiratione in muliebri sexu abhorret antiquitas; nec nisi casus tragicos in hoc genere sectatur. Recentiorum sane poetarum optimus quisque ad nostros mores ac sensus locum hunc quanto melius tractasset. Praestant quoque versus Tibulli I El. 3, 57 *Sed me quod f.* Ipsum Virgilianum locum disertius exornauit Ausonius in Cupid. crucif., sed desideres, vt alibi, in eo iudicii subtilitatem. Cf. quoque Propert. IV, 7, 59 sq. Verum Virgilius ante oculos habuit et expressit locum Od. λ, 224 sq., 320 sq. in quo promiscue heroinae ex inferis prodeunt ὅσσαι ἀριστήων ἄλοχοι ἔσαν, ἠδὲ θύγατρες. Claras mulieres in Necyia sua etiam Polygnotus pinxerat apud Pausan. X, 28. 29, in his Phaedram, Procrin, Eriphylen. Reprehendunt tandem poetam in hoc, quod in Campis Lugentibus inter feminas amore misero consumtas Sichaeus occurrit v. 473. Verum ipse poeta locum non solis feminis assignauerat, nam versus sic exorditur: *Hic* quos *durus amor crudeli morte peredit* sq. Tum si vel maxime hoc ita se haberet, nolim poetam in ordinem cogere, tamquam si historias rerum gestarum conderet. *Late* vero *patentes* campos facit, non, vt Intpp. volunt, multitudinis caussa, quam excepturi sunt, sed vt solitudinem in iis, quam quaerunt, habeant amantes.

445—449. Odyss. λ, 320 Φαίδρην τε Πρόκριν τε ἴδον, et v. 325 στυγερήν τ' Ἐριφύλην, Ἣ χρυσὸν φίλου ἀνδρὸς ἐδέξατο τιμήεντα; de his omnibus Apollodor. Hygin. Diodor. Sic. Ouidii Metamorph. praeter Seruium ad h. l. consulendos esse vt moneam, necesse non est. Praeter illos tamen apponemus loca sal-

Crudelis nati monſtrantem volnera cernit,
Euadnenque, et Paſiphaen; his Laodamia
It comes, et iuuenis quondam, nunc femina, Caenis,
Rurſus et in veterem fato reuoluta figuram.
Inter quas Phoeniſſa recens a volnere Dido
Errabat ſilua in magna: quam Troïus heros,
Vt primum iuxta ſtetit, adgnouitque per vmbram
Obſcuram, qualem primo qui ſurgere menſe
Aut videt, aut vidiſſe putat per nubila Lunam,
Demiſit lacrimas, dulcique adfatus amore eſt:

Infelix

446 *funera* Parrhaſ. *vidit* Goth. tert. 447 *Euchadem*, *Euchandem*, *Heuhadnenq.* *Paſiphem* aberratt., item: *Laodomia*. 448 *Eſt e.* Goth. tert. *Caeneus* vulgo lectum. Dubitari nequit, *Caenis* a poeta ſcriptum fuiſſe: quod et Heinſius coniecit. Firmat id quoque Auſonii imitatio in Cupid. crucif. 20 *Irrita dona querens, ſexu gauiſa virili, Moeret in antiquam Caenis reuocata figuram;* etſi et ibi in multis *Caeneus*. In nominibus propriis, inprimis ex Graeco ductis, rationis grammaticae maior auctoritas quam ſcriptorum per librariorum ſtuporem inquinatorum habenda. 449 *fati* Mentel. pr. *renocata* Rom. 450 *ab vulnere* Leid. vnus. 451 *in* deeſt Exc. Burmann. 452 *Vt iuxta primum* Doruill. *per vmbras* quinque ap. Heinſ., ita non ineleganter *Obſcuram* ſc. Didonem acciperes; vt iam Seruium feciſſe video. 453 *quis* alii et ed. Iunt., ſed iam Pier. alteram praetulit. *qui primo* ſec. Hamb. 455 *Dimiſit* Medic. cum al. Heinſ. *demit* Mentel. pr. *lacrimans* Rom. *eſt* deeſt vtrique Menag. et Goth. ſec.

tem claſſica. De Procride v. Met. VII ſub f. De Eriphyle v. Odyſſ. ο, 244 ſq. Stat. II Theb. 299 ſqq. IV, 187 ſqq. occiſa ab Alcmaeone filio, quia patrem Amphiaraum accepto monili prodiderat: v. Apollod. III, 6, 2. 7, 2 et 5. cf. Not. p. 607; et de Euadne, Capanei vxore, Eurip. Suppl. 990 ſqq. Laodamia, Proteſilai vxor, vel ex Luciani DD. Mort. et ex Ouid. Ep. XIII nota eſt; et de Caeneo v. Met. XII Ouid. v. 171 ſqq. 445. *moeſtam*, vt Hom. *στυγερὴν*, h. e. *μισητὴν*, exprimere voluerit, neceſſe non eſt, etſi *στυγερὸν* eo ſenſu poni nemo facile dubitet.

450 ſqq. Epiſodium de Didone, merito ſuo laudatiſſimum, ad Homeri ductum de Aiace Iliad. λ, 542 ſqq. effinxit. 452. 453. 454. Suauis comparatio Didonis aegre per vmbram viſae cum noua luna; petita ab Apollon. IV, 1479. 1480, vt iam alii notarunt: Viſus eſt Lynceus

Herculem

Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
Venerat exſtinctam, ferroque extrema ſecutam;
Funeris heu tibi cauſſa fui? Per ſidera iuro,
Per ſuperos, et ſi qua fides tellure ſub ima eſt;
Inuitus, regina, tuo de litore ceſſi.
Sed me iuſſa deum, quae nunc has ire per vmbras,
Per loca ſenta ſitu cogunt noctemque profundam,
Imperiis egere ſuis; nec credere quiui
Hunc tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem.
Siſte gradum, teque adſpectu ne ſubtrahe noſtro.
Quem fugis? extremum fato, quod te adloquor, hoc eſt.
Talibus Aeneas ardentem et torua tuentem
Lenibat dictis animum, lacrimasque ciebat.

Illa

459 *eſt* abeſt ab pr. Menag. et eodem Goth. ſec. 461 *qui* Franc., et ab alia manu *que*. 465 *nec ſ.* Sprot. *adſpectui* codd. ap. Pier. 466 *fator* Menag. pr. *fatum* Exc. Burm. *te* abeſt a binis Burm. et Goth. tert., indocte. 468 *Leneibat* vett. ap. Pier. *lacrimisque* Franc. Caeterum Burm. difficultatem recte percipiebat in eo, quod *torua*

tuentem

Herculem procul videre, *ὥς τίς τε νέῳ ἐνὶ ἤματι* (noſter, *primo menſe*, noua luna) *μήνην* *Ἢ ἴδεν ἢ ἐνόησεν ἐπαχλύουσαν ἰδέσθαι*. 456. *nuntius* ex flammis lucentibus. ſup. V, pr. 459. ſi quid apud inferos aliud, quod fidem facere iuranti poteſt (id enim et ipſum *fides* dici ſolet. cf. ſup. II, 142. Male aliter Seru. et al.). 460. Vrſinus comparat Catulli verſum de Coma Berenices: *Inuita, o regina, tuo de vertice ceſſi*. Conueniunt ſaltem verba. 462. *ſitus* eſt incultae telluris nec manuum opera motae ſqualor et horror, quo fit vt obducatur ſolum ſentibus, dumis, filice, aſpera itaque loca et horrida (*αὐχμηρὰν χώραν*) ex cultu neglecto, adeoque ex ſitu, qui *εὐρὼς* eſt; exprimit enim Homericum *Ἀΐδεω δόμον εὐρώεντα*. 465. *Siſte gradum.* Hoc vero praeclare ex Odyſſ. λ, 560 et omni oratione diſertius mox ſilentium ex v. 562, quem iam Longini §. 9 iudicium nobilitauit. Ad v. 466 facile in mentem veniat Sophocleum illud: *σὲ δ᾽ ὦ φ.* — *προσεννέπω* Πανύστατον *δή, κοὔποτ᾽ αὖθις ὕστερον* (Aiac. 871 ſq.). 467. *torua tuentem* *ὑπόδρα ἰδοῦσα*. 468. *Lenibat dictis animum*, lenire ſtudebat

Illa ſolo fixos oculos auerſa tenebat:
Nec magis incepto voltum ſermone mouetur,
Quam ſi dura ſilex aut ſtet Marpeſia cautes.
Tandem conripuit ſeſe, atque inimica refugit
In nemus vmbriferum; coniunx vbi priſtinus illi
Reſpondet

tuentem animum in vmbra exhibere videtur poeta. Nec ſatis eſt accipere dictum pro, *animum tuentis*. Niſi, quod valde ſuſpicor, hemiſtichium male expletum eſt, cum a Marone relictum eſſet: *Talibus — tuentem Lenibat dictis . . Illa ſ.* triplex expediendae rei adeſt modus: primum vt diſtinguas poſt *dictis*, vt ſit: *animum lacrimasque ciebat*, mouebat, vt θυμὸν ὄρινε toties apud Hom. etiam de miſeratione. Altera, vt *ardentem et t. tuentem* quartos caſus abſolute poſitos eſſe iubeas. Tertia tandem, eaque caeteris ſimplicior et melior, vt *animum* Homerico exemplo accipias pro κατὰ θυμὸν, φρένας. Sic pro vulgari forma: *leniebat eius ardentis et t. t. animum*, non inſolens eſt dicere: *leniebat eam animum, animo*. Alterum *lacrimas ciebat* haud dubie ad Aeneam ſpectat, *lacrimas mouebat*, voluebat, fundebat. 469 *aduerſa* nonnulli ap. Pier. et Burm., etiam *diuerſa* ap. Petron. c. 132 in codd. et ap. Schol. Cruqu. Horatii. 470 *in coepto* Cod. Barthii ap. Burm. Mox multi apud Pier. et Heinſ. *vultus* vel *vultu*, male. Et vulgata apud Macrob. IV Sat. 1. 471 *Mopeſia, Marſepia*, et in Goth. *in Arpeia*, aberrationes indoctorum librariorum. Steph. Byz. Μάρπησσα, ὄρος Πάρου, ἀφ' ὧ οἱ λίθοι ἐξαίρονται. ὁ οἰκήτωρ Μαρπήσσιος. Alia montis pars *Lygdus*. v. Plin. XXXVI, ſ. 13. Eſt et vrbs *Marpeſſus* in Troade. vid. Pauſ. X, 12, pag. 826. 827. 472 *corripuit* Heinſ. reuocauit, quod habet praeſtantiſſimus quisque codex. Alii *proripuit*: quod vulgare eſt adeoque alterius interpretamentum. cf. inf. XI, 462. 473 *poſtumus* Hugen. a m. pr. Scilicet haeſiſſe veteres Grammaticos in hac vocis *priſtinus* ſignificatione, vt *prior* ſit, e Seruio et Pomponio Sab. (apud quem Probus de hoc vocabulo dubitat) apparet, cum tamen de ea nunc ſatis conſtet. vide ap. Burm. Omnino haec notiſſimarum rerum ignoratio vel dubitatio, et in tenuibus ſubtilitas vel frigus, difficiliorum vero vocum vel locorum omiſſio, admodum veterum Grammaticorum vſum circumſcribit; nec inſpiciendi illi ſunt niſi iis, qui ipſi ſatis magna interpretandi facultate inſtructi ſunt. Ita vt auctoritatem tuae interpretationis melius inde petas quam rationem ac fundum. Nec aliter res ſe habet in vſu eorum critico.

eam iratam, et toruis obliquisque oculis adſpicientem. Iam pro *lenire* eius *animum*, dicere poterat lenire eam *animo* et (quoad) *animum*, (κατὰ) θυμὸν, φρένας, vt ſaepe Homerus. At *lacrimas ciebat*, ipſe fundebat Aeneas. In

469 Euripidis Medea v. 27 Οὔτ' ὄμμ' ἐπαίρουσ' οὔτ' ἀπαλλάσσουσα γῆς πρόσωπον obuerſata Virgilii animo videbatur Valkenario ad Hippol. p. 197. 473. *coniux vbi*, an ei de Aenea multa narrauerit, nolim affirmare.

477. *da-*

Respondet curis, aequatque Sychaeus amorem.
Nec minus Aeneas, casu percussus iniquo,
Prosequitur lacrimans longe, et miseratur euntem.
Inde datum molitur iter. Iamque arua tenebant
Vltima, quae bello clari secreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclutus armis
Parthenopaeus, et Adrasti pallentis imago.
Hic multum fleti ad superos, belloque caduci,
Dardanidae: quos ille omnis longo ordine cernens
Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Thersilochumque,
Tris

474 *amores* sec. Rottend. 475 Duplex codd. familia: Rom. cum aliis *percussus*, Medic. cum sua secta *concussus*, quem h. l. Heins. deseruit. Vulgo *perculsus*. *percusus* Doruill. a m. pr. *p. acerbo* Doruill. 476 *Persequitur* Doruill. *longe lacrimans et m.* Parrh., inscite. Memorabilior Rom. lectio: *P. lacrimis longe et m.* ita et tres Heins. Sed vulgarior haec est et cum prosaica communis ratio: *prosequi aliquem lacrimis*. Medic. Pierii: *P. lacrimas l. et m.* ex *lacrimans*. *miseratur* Heins. e Medic. aliisque, item Rom. adstruit; vulgo *miseratus*. *amantem* Ven. *amantem est* Parrhas. *est* in fine vulgg. edd. habebant. 477 *tenebat* aliquot Heinsiani, et defendit Marklandus ad Stat. p. 264. Possit sane et hoc ferri de solo Aenea, inprimis propter *illi* in v. 479. Sed quidni et ipsa Sibylla accenseatur, vt toties alibi: vt v. 384. 415. 479 *hinc inclytus* Medic. *inclitus*, *inclutus* et sic codd. 480 *pallentis* tert. Rottend. *bellantis* Zulich. 481 *Hi* Medic. cum al. *Hii* Witt. 482 *ipse* pr. Hamb. *o. circum* Parrhas. 483 *Meduntaq. Torsilocumq. Tersiloconque*, praue codd. *Medontaque* vitiosum videri, Cerda monet; nam *Medontis* apud Homerum plurium ex

477. *datum* simpl. accipe, qua via patet, ducit. *molitur iter*, peragit, ait Seru. Scilicet vt ap. poetas *moliri*, mouere, et agere, facere, est primum de re magnae molis, tum de quacunque re. *arua vltima*, in his locis, quae circa Plutonis regiam, Elysium et Tartarum sunt. (cf. 540) 479. 480. ex numero τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις. vid. Apollod. III, 6. *pallentis*, tamquam vmbrae: adeoque pro *et Adrastus*. Nihil amplius. Male de fugiente acciperes in loco hoc. Male etiam cum hoc Adrasto confundunt inertem illum Troianum Iliad. ξ, 37 sqq.

481. *fleti ad superos*, apud viuos, inter homines. *caduci*, pro πεσόντες; nescio, an primus nouauerit Virgilius; eius exemplo certe multi. Etiam *longo ordine* pro vulgari, ingenti multitudine, vt II, 766. Seru. 483. Sunt Troianorum

Tris Antenoridas, Cererique sacrum Polyphoeten,
Idaeumque, etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumstant animae dextra laeuaque frequentes.
Nec vidisse semel satis est: iuuat vsque morari,
Et conferre gradum, et veniendi discere caussas.
At Danaum proceres, Agamemnoniaeque phalanges,
Vt videre virum, fulgentiaque arma per vmbras,
Ingenti trepidare metu; pars vertere terga,
Ceu quondam petiere ratis; pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantis.

Atque

ex Achiuis nomen esse, nusquam Troiani; in versu autem, quem Virgilius ante oculos habuerit (Iliad. φ, 209), legi: Ἔνθ' ἕλε Θερσίλοχόν τε Μύδωνά τε. Sed in alienum versum incidit vir optimus. Nam Iliad. ρ, 216 Hector appellat Μέσθλην τε, Γλαῦκόν τε, Μέδοντά τε, Θερσίλοχόν τε. 484 Iliad. λ, 59 Τρεῖς δ' Ἀντηνορίδας, Πόλυβον καὶ Ἀγήνορα δῖον, Ἠΐθεόν τ' Ἀκάμαντ' ἐπιείκελον ἀθανάτοισιν. *Polypoeten* aduersus Homeri auctoritatem receperat Burm. ex Heinsii emendatione. Sed Homero Πολυποίτης est insignis inter Achiuos principes, non inter Troianos. Antea *Polyboeten* legebatur, et variis corruptelis *Polyboten*, *Polybetem*, *Poliboetem*, *Polipotem*, *Polybuten*, *Polybotem*, et interpolate *C. s. que Pobyten*, Goth. tert. *C. s. que Politen*, porro *Polipheten*, *Pollipheten*. Vltima haec ad veram lectionem ducunt: *Polyphoeten*. Iliad. ν, 791 inter Troianos, καὶ ἀντίθεον Πολυφοίτην. Quod *Cereri sacrum*, h. e. Cereris sacerdotem edit, Homerica imitatione facit. Eleusinia initia frustra huc vocat Warburtonus. 485 Ἰδαῖος, siue Daretis f. v. Iliad. ε, n. 20, siue auriga Priami Iliad. ω, 325, quod verius. *que* abest a text. Rottend. *et iam* — *et iam* diuisim nonnulli scribunt. Sed *etiam* Cledonius demonstrandi vim h. l. habere, Seruius autem cum Donato per *adhuc* interpretandum esse monet. Enimvero *etiam* est pro, etiamnum. *currum* Rom. cum aliis a m. pr. ap. Pier. *currus atque* Ven. *c. iamque* Goth. tert. *tenentes* ap. Seru. ad IX, 373. 486 *frementes* Gud. a m. pr. *frequentant* Doruill. a m. sec. 487 *satis semel est* pr. Hamb. 488 *poscere* Rom. et alii Pier. cum ed. Ven. ex lib. I, 414. *dicere* ed. Iunt. 489 *Et D.* aliquot cum ed. Iunt. *Danai* Zulich. v. ad VIII, 161. Burm. 490 *umbram* alter Hamb. v. sup. 452 et alibi. 493 *Incertus* Nonius in *hiare*. Similis varietas sup. v. 270. *Inceptum* Menag. pr. *frustrauit* Goth. pr.; tertio deest vox vltima.

Troianorum nomina, de quibus vid. Var. Lect. *etiam* — *etiam* simpl. pro etiamnum. 487. 488. ad animas referenda esse quis dubitet?

489 — 493. Inter feliciores huius libri locos numerare soleo hunc. Opinionem profecto de Aeneae virtute facit summam. Nec tamen Virgilius aliter quam Homeri imitatione in praeclarum hoc

φάντασμα

Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora manusque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, et truncas inhoneſto volnere naris.
Vix adeo adgnouit pauitantem, et dira tegentem
Supplicia; et notis conpellat vocibus vltro:
Deïphobe armipotens, genus alto a ſanguine Teucri,
Quis tam crudelis optauit ſumere poenas?

Cui

494 *Atque ibi* Witt. *totum* pr. Hamb. 495 *videt et* Medic. cum aliis, quo alludunt alii ap. Burm. 496 *manus a.* ſine *que* alter Hamb. 498 *et vulnera d. tegentem* laudat Seru. ad I, 157 ex interpretatione. 499 *notis.* Io. Schrader. malebat *placidis.* 500 *a* deeſt quatuor Heinſ., vnus *ab.* *Teucrum* duo Leid. *Teucro* tert. a m. pr. v. I, 18. 501 *aptauit* fragm. Vatic. a m. ſec.

φάντασμα incidit. v. Odyſſ. λ, 604, vbi de Hercule inter Manes. *Ceu quondam* v. Iliad. ϑ, 75. ο, 320 ſqq. *exiguam vocem*, τριγμὸν intellige. vid. Odyſſ. ω, 5 ſqq. Vide vero ne ex noſtro rerum ſenſu haec diiudices, aut phantaſma alienum de tuo inferas: alioqui adſpectus hiſcentis, nec, cum maxime velit, clara voce loqui valentis, ſi ad oculorum ſenſum reuocas, riſum movere poteſt; alienum quoque, de Aenea olim ab Achille victo cogitare. Retinendae et reuoluendae ſunt animo notiones veterum hominum, quae obuerſatae ſunt poetae animo: philoſophico acumine vti non licet in poeta, quando res ad ſenſum moremque reuocat.

494. Sequitur episodium de Deiphobo, in quo argumenti directum, noſtro ſaltem ſenſu, deſideres, inſigniter tamen a poeta ornatum. Sed imitator Homeri Virgilius et hic deprehenditur, ſi locum de Agamemnonis vmbra conferas Od. λ, 386 ſqq. Deiphobum in Helenae thalamo a Menelao oppreſſum etiam videas ap. Quintum XIII, 354 ſq. Adde Dictyn lib. V, p. 116. Cf. Excurſ. XII ad lib. II.

499 ſqq. *Supplicia*, int. illum ipſum ἀκρωτηριασμὸν, vulnera. *vix agnouit et compellat*, noto narrandi more Homerico, qui ex priſci aeui neglectu orationis ducendus eſt: pro, cum compellaret. *notis*, ornans epitheton; quales notorum, familiarium, eſſe ſolent; inf. 688 *notas audire et reddere voces:* familiariter confabulari: vt faciunt, qui ſibi *noti* ſunt. *genus*, γένος, oriundus, vt et ſupra. 501. *optauit*, ex προάλετο,

Cui tantum de te licuit? Mihi fama suprema
Nocte tulit fessum vasta te caede Pelasgum
Procubuisse super confusae stragis aceruum.
Tunc egomet tumulum Rhoeteo in litore inanem
Constitui, et magna Manis ter voce vocaui.
Nomen et arma locum seruant. Te, amice, nequiui
Conspicere, et patria decedens ponere terra.
Ad quae Priamides: nihil o tibi, amice, relictum:
Omnia Deïphobo soluisti et funeris vmbris.
Sed me fata mea et scelus exitiale Lacaenae
His mersere malis: illa haec monumenta reliquit.

Namque,

503 *fusum* Zulich. a m. sec. *v. de caede* vulgg. ante Pier. *de sede* ed. Ven. *vastata caede* Leid. 504 *confossae* Gud. *caedis a.* quatuor ap. Burm. 505 *Hunc* Seru. ap. Burm. *tibimet* Oudart. *in* deest Rom. fragm. Vatic. et binis Burm. 507 *locus* Longob. Pierii. Sed altera ratio exquisitior. cf. inf. VII, 3. *seruet* Rom. 508 *discedens* tres Burm. cum Goth. tert., vnus *descendens*. 509 *Ad quae haec P.* Heinsius reposuerat ex binis Rottend. altero Mentel. et pr. Menag.: adde binos Burmanni, cum ed. Mediol. At alii: *Ad quae P.*, et haec concinnior et vera lectio, nam sic et fragm. Vatic. Eodem ducit Rom. *Ad que*, et Medic, a m. pr. *Atquae* antiquo more scribendi. Hoc in aliis corruptum in *atque*. Hinc interpolatum ab emendatoribus in *Atque haec*, vt vulgo legitur, vel, vt in aliis, *Atque hic*, *Ad que*, *Ad quem*, vt in Longob. sec. Moret. Goth. alt. *est* multi attexunt. 510 *et* deest Doruill. *et corporis vmbris* coni. Io. Schrader. 511 *fata deum* Doruill., vt toties alibi. 512 *misere* Hugen., male. *mergi malis* saepius poetae ex Gr. καταπλυσθῆναι κακῶν. *relinquit* Franc.

λετο, puto, h. e. statuit, induxit in animum, ausus est. 503. 504. quam ornate, pro, te occubuisse pugnando.

505—508. Sane consentaneum hoc Aeneae pietati. Nec tamen vlterius inquirendum, vnde Aeneae tempus et locus suppetere ad hoc cenotaphium potuerit, si lib. II, fin. et III, princ. animo repetas. 507. *Nomen* loco inditum, *et arma* in tumulo constituta et fixa ex more (v. sup. 233). *locum seruant*, insigniunt, monumentum faciunt. Aut igitur fingit poeta aut acceperat in Rhoeteo locum esse Δηϊφόβου σῆμα dictum. 507. *Te* vt sup. 362 de corpore. *ponere*, h. l. humare, condere.

509—512. *funeris*, cadaveris (sic inf. IX, 491), vmbrae, non ipsi cadaueri. Viderunt iam alii. Caeterum

locum

Namque, vt supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti; et nimium meminisse necesse est.
Quum fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama, et armatum peditem grauis adtulit aluo:
Illa, chorum simulans, euantis orgia circum
Ducebat Phrygias: flammam media ipsa tenebat
Ingentem, et summa Danaos ex arce vocabat.

Tum

513 *vt* deest Medic., sed a m. pr., idem *falsam.* 514 *Degimus et nosti* ed. Ven. *est* abest a Menag. pr. 516 *aluus* cod. Ge. Fabricii, minus docte. *alueo* Rom. et Medic. *error* alter Hamb. a m. sec. 517 *ouantes* in nonnullis lectum, ex Seruio colligas. *et ouantes* Zurich. *euhantis* fragm. Vatic. et Rom. *bacchantes* sec. Moret., indocta interpolatione. *atria circum*, *littora circum* tentabat Io. Schrader. 519 *Ardentem* Donat., non bene. *medio* Ven.

ocum respicit Auson. in noto :pitaphio n. XIII. *Lacaenae* *v.* sup. II, 601. De Helenae in :xcidio Troiae fatis omnino I, 567 sq. et Excurs. XII ad :. l. *monumenta*, *δάγματα*, ndicia, in me, sceleris sui.

513—519. *Namque vt s.* v. up. II, 25. 248 sq. 514. 15. *saltu venit super*, h. e. upergressus est, parte murorum deiecta, *ὑπερέθορεν*, *ὑπερβαινε*; hactenus etiam *scandit fatalis machina muros* II, 237, et *grauis* vt *feta armis.* *v.* sup. II, 234 sqq. cf. Excurs. III ad e. l. et VII. In ı. l. ante oculos poetae locus :x Ennio a Macrob. VI, 2 eruatus: *Nam maximo saltu uperauit Grauidus armateis quus, Qui suo partu ardua perdat Pergama;* aut vt scriptum fuisse coniectes: *Nam naximo saltu superat grauidus rmateis Equus, qui suo p.* (sc. vt *grauid'* *armatis* et *suo* vna syllaba eloquaris). Hausit ex eodem loco Lucretius I, 477. 478 iam ab aliis excitatus: *Nec clam durateus Troianis Pergama partu Inflammasset equus* nocturno *Graiugenarum.* Illa v. 516 sqq. ingeniosum poetam decent. Flamma seu face ex arce ab Helena sublata Achiuis signum datum. Alio modo narrauerant rem alii; conf. Excurs. VIII ad lib. II. At h. l. quomodo fraus ea fieri potuerit, probabilitas adfertur maior, institutis in publica laetitia sacris Bacchicis, thiaso bacchantum ducto. Conf. sup. IV, 302 sq. inf. VII, 376. 385. 580. Etsi ad chori phantasma facile deduci potuit Euripideo loco Troad. 542—554, quem loc. vide. Helena igitur circumducebat Troianas matronas *euantes orgia*, ex orgiorum more,

εὐάζούσας

Tum me, confectum curis somnoque grauatum,
Infelix habuit thalamus, pressitque iacentem
Dulcis et alta quies, placidaeque simillima morti.
Egregia interea coniunx arma omnia tectis
Emouet, et fidum capiti subduxerat ensem;
Intra tecta vocat Menelaum, et limina pandit.
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam exstingui veterum sic posse malorum.

Quid

520 *Cum me* duo Heins. *curis*. Illa nocte Troiani epulis lusibusque vacauerant: II, 265 *Inuadunt vrbem somno vinoque sepultam:* inter haec quis locus, dicas, esse potuit *curis?* Itaque Io. Schrader. Notis ms. emendat *confectum choreis;* mallet tamen *thiasis*, vt apud Statium III Silu. I, 41 occurrit: *confectus thiasis.* Ingeniose profecto. Possunt tamen duo moneri. Primo *curae* spectant ad diem, qui praecesserat, cum de discessu Achiuorum nondum certiores essent facti, quemque adeo inter sollicitudines et inter labores belli solitos exegerat Deiphobus; Tum vero, choreas ducebant feminae, non item viri bellis operati; quam parum hoc viris principibus dignum memorasset poeta, si Hectorem, Aeneam, eisque similes, aut nunc Deiphobum, choros ducentem exhibuisset! 522 *patriaeque* Zulich. pro var. lect. 523–525 Locum hunc pugnare cum verss. 567 sqq. lib. II multi viri docti crediderunt, fuitque hoc inter caussas, cur istos versus sublatos esse vellent. Sed fuit Deiphobi domus in ipsa arce (v. Exc. XII f. ad e. lib.) et potuit Helena scelere in maritum commisso tamen latebras quaerere, quas altero loco memorauit poeta. 524 *Amouet* Medic. cum duobus Heins. et fragm. Vatic. cf. sup. ad 382. *capitis* Medic. a m. pr., sed *capiti* est pro parte lecti, vbi caput ponimus, vt Burm. annotat. *summouerat* Ven. 525 *Inter* Parrhas. *tecta* post *tectis* 523 displicent Io. Schradero, coniicienti *septa*; idem: *Emouet.* ... *f. c. subduxerat.* 527 *veterem* Sprot. Haud dubie elegantius *veterum fama malorum* pro, *fama veterum malorum* diceretur; et *vetus* et *pristinus* pro priori iam apud poetam vidimus. Sed felix aliquis librarii lapsus lectionem librorum consensu firmatam labefactare nequit, et in talibus lectionibus ornandis otium consumere, ingenii lusus laudem habere potest, non studii recte collocati.

εὐαζούσας τὰ ὄργια, euando celebrantes, h. e. *ὀργιαζούσας*, inter faces iactatas. *euantes chori*, quos Ariadne ducit, etiam apud Propert. occurrunt. Locus Od. δ, 277 sq. frustra huc vocatur. *summa ex arce*, ad Helenam refer.

520—530. *c. curis somnoque grauatum.* Comparant Intpp. Odyss. ζ, 2 Ὕπνῳ καὶ καμάτῳ ἀρημένος. Aliis locis καμάτῳ ἀδδηκότες ἠδὲ καὶ ὕπνῳ Iliad. κ, 18. *placidaeque s. m.* ὕπνος — Νήγρετος, ἥδιστος, θανάτῳ ἄγχιστα ἐοικώς. Mox 524. *Emouet* et *subduxerat*, etsi non grammatice, tamen

mea

Quid moror? inrumpunt thalamo; comes additus vna
Hortator fcelerum Aeolides. Di, talia Graiis
Inftaurate; pio fi poenas ore repofco.
Sed te qui viuum cafus, age fare viciffim,
Adtulerint. Pelagine venis erroribus actus,
An monitu diuom? an, quae te Fortuna fatigat,
Vt triftis fine fole domos, loca turbida, adires?
Hac

528 *inr. thalamos* Rom. cum parte Heinf. et Burm. et Goth. fec., quam equidem Virgilii fcripturam effe cenfeo. v. fup. IV, 645. XI, 879. conf. Burm. *thalamo* tamen etiam fragm. Vatic. *additus* bene Heinf. ex fuis et Pier. recepit. Alii *additur*. 529 *Oelides* Medic. cum binis Heinf. Sic in Seruianis nonnulli legiffe memorantur. *Eoliades* fragm. Vatic. *Elides* ap. Pompon. Sab. Sed dictus Vlyffes *Aeolides*, quatenus eius genus a nonnullis a Sifypho ductum, Aeoli f., a quo Anticlia mater ante nuptias cum Laerta factas oppreffa fuerat. *Aeolides fcelerum hortatur* Goth. tert. *Grais* vett. 530 *pios* Rom. 531 *qui te* Diomedes. 532 *Attulerit* Medic., fed a m. pr. *Attulerunt* duo Heinf. cum aliquot Pier. 533 *Admonitu* tert. Rottend. *te* abeft a binis Burm. *aut quae te* pr. Hamb., quod ferri poffet. *an quia te* nonnulli libri Donati ad Terent. *quae*, quod omnes fcripti et editi habent, Burmannus ita explicat, *an fortuna* (cafu fexto accipe), *quae te fatigat*. Durum hoc; fed dictum fere ad graecam rationem: quandoquidem plena forma eft: *an venis fortuna* (fato), *quae fortuna te fatigat*. Graece poni folet alterum. 534 *loca lurida* coni. Io. Schrader., ingeniofe.

men ad fententiam faltem vi pollent aequali. 528. 529. Suaue hoc et Homericum, vel in hac ipfa re (v. Odyff. λ, 517. 518), quod nec ab hoc facinore Vlyffes abeft. *inftaurate*, docte, retribuite, rependite. *pio ore*, fi poenas iuftas peto.

531—533. Adumbrati ex Homerica ratione Odyff. λ, 154 fq., vbi Vlyffem mater fimili modo alloquitur. Mira autem videri poteft appellatio: num errore maritimo ad loca infera delatus fit? Sed cogitandum eft de aditu, qualis Aeneae fuit, per Auernum, poftquam ad Cumanum littus appulerat. *an quae te fortuna f.* paullo durius dictum pro: *an fortuna* (fexto cafu) *venis, quae te fatigat*, h. cafu aduerfo; fortuna infefta huc adductus. Minus bene olim acceperam, *an fortuna eft, quae te fatigat*. *fine fole domos*, ἀνηλίους δόμους vel μυχοὺς Euripidis ap. Guell. et Cerdam. *loca turbida*. Cogitandum eft Chaos ad loca infera referri folitum: et *aer turbidus* pro obfcuro.

Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis
Iam medium aetherio cursu traiecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus;
Sed comes admonuit, breuiterque adfata Sibylla est:
Nox ruit, Aenea; nos flendo ducimus horas.
Hic locus est, partis vbi se via findit in ambas:
Dextera, quae Ditis magni sub moenia tendit;
Hac iter Elysium nobis: at laeua malorum

Exercet

535 *Ac* Reg. 536 *transegerat* pro diu. lect. pr. Hamb. 537 *traherent* Franc. 539 *non st.* ed. D. Heins. 540 *portis* vitiose edd. obolares. *scindit* Ven. *fundit* tres alii ap. Burm. *ducit* a m. pr. Erf. 541 *magni ditis* Goth. pr. *ducit* Goth. tert. 542 *Hic iter* Rom. *Haec* fragm. Vatic. *et l.* alter Menag. *hac* Ven. *ac* Hugen. et ed. Ven.

535—539. *Hac vice sermonum* Guellius illustrat per Homericum Νῦν μὲν ὣς ἐπέεσσιν ἀμειβόμεθα. add. Apollon. II, 449. Ex altero versu se non expedit Burmannus. Videtur offendisse ad *medium axem*. *Axis* haud dubie poetis pro caelo omnino dictus, vt et alibi. Facit autem Aurora quadrigis suis ab oriente euecta decursum per caeli conuexum versus occidentem eodem modo atque is, qui subsequitur illam, Sol, et vt Nox, interdum ab Astris comitata, et ipsa Luna. Aurorae decursum hunc puta fieri intra tempus diluculi et orti Solis. Noctu factum erat sacrum. Ingressi erant iter ad infera loca iam sub diluculi tempus, *primi sub lumina Solis et ortus* v. 255. Igitur Aurora iam caeli partem aliquam (nam et id *medium caelum* poetae dici potest) cursu exegerat, atque adeo extrema noctis pars cum maxime agebatur; itaque poeta ait: *Nox ruit, Aenea.* Argutias captat Seruius cum aliis. Saniora affert Cerda. De reditus ad superos tempore nil memorat poeta. Itaque nec de eo laborandum. Sed ex sacrorum Manibus factorum more, orto die Aeneas infera loca relinquere debuit; vt vicissim cum ortu Solis Manes ad infera loca redire solent; v. c. sup. V, 738. 739. 537. Homericos versus compara Odyss. π, 220. φ, 226.

540—547. Inter haec in biuio erant constituti, altera via praeter Ditis regiam ad Elysium, altera ad Tartarum ducente. conf. Excurs. VIII. *ambas*, simpl. pro, duas. Plutonis regiam intellige per *Ditis moenia*. cf. inf. 630 sq. *at laeua*

Exercet poenas, et ad inpia Tartara mittit.
Deïphobus contra: Ne saeui, magna sacerdos;
Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i, nostrum; melioribus vtere fatis.
Tantum effatus, et in verbo vestigia torsit.
  Respicit Aeneas subito, et sub rupe sinistra
Moenia lata videt, triplici circumdata muro:
Quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis

Tartareus

543 *T. mittet* Leid., vel *tendit* Bigot. Nondum satis expeditus ab hoc loco ad alia pergo. *at laeua malorum Exercet poenas*, bene intelligo accipiendum esse, pro, laeua parte exercentur poenae in malos; sed tum non bene adiicitur: *et ad impia Tartara mittit.* Nam sic *laeua* primo loco per figuram, altero loco proprie est accipiendum. Aut igitur hemistichium ab alia manu succreuit, id quod admodum probabile fit, aut hoc inter emendanda a poeta sepositum fuit. Friget quoque τὸ *nobis* v. 542. Burmannus illustrat, quid sit *exercere poenas*. Sed de hoc vix quaeras. 544 *D. que coram* ed. Ven. *nae* Medic. 545 *reddamq.* Oudart. 546 *Ique decus nostr.* ed. Ven. 547 *affatus* Menag. sec. *v. pressit* Rom. Medic., grauis profecto auctoritas, vbi conspirant! it. Gud. pro var. lect. Puget. ed. Ven. Goth. sec., h. e. substitit Deiphobi vmbra, Aenea vlterius pergente. 548 *et* aberat codd. Pier. *sub r. cauata* pr. Hamb. pro var. lect. ex lib. III, 229.

laeua m. Exercet p. locus ponitur pro illis, qui exercent, exsequuntur poenas. Dura tamen ratio; vt de veritate lectionis dubitem. 544. *Ne saeui* pro vulgari: ne irascere. *explebo numerum.* Piget Servianarum nugarum. Haud dubie de reditu ad vmbras, a quibus discesserat, est intelligendum; numerus earum eius discessu vno capite erat deminutus. *reddar tenebris*, puta eos confabulando processisse via versus Elysium. Caliginosa autem haec citeriora loca esse satis vidimus.

548 sqq. De Tartaro vid. Exc. VIII. Omnino ille in toto hoc loco Carceris faciem habet. Cura eius mandata Rhadamantho v. 566, pro carnifice est Tisiphone 571, pro ianitore Hydra 576. *sub rupe s.* rupem ex Homero traxit, vbi inter Stygem et Cocytum Πέτρη τε ξύνεσίς τε δύω ποταμῶν ἐριδούπων Odyss. κ, 515. *Moenia* h. l. de loco, qui includitur muris, vt alias pro vrbe. *triplicem murum* suppeditauit Hesiodus Theog. 726, sed ibi sublimior rei imago, χάλκεον ἕρκος, et ἀμφὶ δέ μιν νὺξ Τριστοιχεὶ κέχυται περὶ δειρήν h. e. fauces Tartari. Ex vtroque profecit Miltonus *Parad. l.* B. II, 642 sqq.

Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
Porta aduersa, ingens, solidoque adamante columnae:
Vis vt nulla virum, non ipsi exscindere ferro
Coelicolae valeant. Stat ferrea turris ad auras:
Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta,
Vestibulum exsomnis seruat noctesque diesque.
Hinc exaudiri gemitus, et saeua sonare
Verbera: tum stridor ferri, tractaeque catenae.

Constitit

551 *tonantia* Rom. cf. sup. ad V, 866. 552 *solidaeq.* emendasse Vossium ex Burm. disco; scilicet, vt in vulgarem orationem deflecteretur poetica vis. *que* deest alteri Hamb. *auersa* et *columbae* Goth. tert., miro librarii stupore. Et horum hominum barbariem excutere non piget! 553 *excindere* cum fragm. Vatic. Witt. et ed. Ven., vt plerumque librarii scribunt. *excidere* Montalb. cf. ad IV, 425. In fine versus iterum duplex codd. familia: Medic. cum al. *ferro*, quod recte praefertur; Rom. fragm. Vatic. Gud. a m. pr. (nam is ad Apronianum exemplar emendatus est), adde Palatinum Benedicti, cum al. et Goth. sec. *bello*. 555 *sedet* sec. Moret. 556 *exsomnis* vel *exomnis* Medic. cum plerisque Heins. Burm. et Pier., item fragm. Vatic. et ed. Ald. pr. Ergo recte receptum ab Heinsio et illustratum exemplis. Altera lectio *insomnis* e Rom. fluxit aliisque, sed paucioribus; et sic ed. Mediol. Ald. secunda, Iunt. aliaeque vett. *e somnis* ed. Ven. 557 *sonore* aliquot Pier. 558 *cum* pr. Hamb. *tortaeque* ed. Ven.

552. *columnas* de postibus accipio. Imitatur Homericum Iliad. θ, 15 Ἔνθα σιδήρειαί τε πύλαι, καὶ χάλκεος οὐδός. *stat ad auras*, educta est; in *auras* hic et v. 561 argutati sunt veteres iam inde a Pollione: vid. ap. Seru.; quia alibi nec aer nec aeris motus Tartaro tribuitur. Verum h. l. altitudo portae sollenni forma loquendi redditur: esse eam eductam *in auras, in caelum*. Poetico sermoni hoc ita proprium putandum, vt illa plane locum non habeat subtilitas; an *aura* in locis inferis sit. 553. Adeo nullus inde reditus ad superos. 555. Tisiphones vestem cruentam ex Homero petiit Iliad. σ, 538, vbi Κὴρ Εἶμα δ' ἔχ' ἀμφ' ὤμοισι δαφοινεὸν αἵματι φωτῶν accommodatius sane in pugna. cf. Stat. I Theb. 109. 110. 556. *vestibulum* simpl. pro aditu. 557. 558. Numerosissimi versus; sed et mirus dilectus rerum, quae auditu mentem percellunt, factus est. Miltonum hos versus expressisse lib. VIII, 240 sqq., iam alii notarunt.

562 — 569.

Conftitit Aeneas, ftrepitumque exterritus haufit.
Quae fcelerum facies? o virgo, effare: quibusue
Vrguentur poenis? qui tantus plangor ad auras?
Tum vates fic orfa loqui: Dux inclute Teucrum,
Nulli fas cafto fceleratum infiftere limen;
Sed me quum lucis Hecate praefecit Auernis,
Ipfa deum poenas docuit, perque omnia duxit.
Gnofius haec Rhadamanthus habet duriffima regna,
Caftigatque auditque dolos; fubigitque fateri,
Quae quis apud fuperos, furto laetatus inani,

Distulit

559 *ftrepituque e. haefit* Medic., at in Rom. *ftrepitumque e. haefit*, item in Longob. et fragm. Vatic., fed *u.* fuperfcripto. Videtur tamen alterum *haufit* poeta dignius, quod vbique editum, faltem inde ab Aldo. *que* deeft Montalb. 561 *qui* fecundum Rom. aliosque Pier. tresque fuos Heinfius refinxit. Accedunt plures ap. Burmann. Vulgo *quis*, quod tamen h. l. Mediceus feruat. *clamor* alter Menag. *clangor* Gud. et Leid. cum binis Goth. *qui clangor tantus* Vratisl. *ad auras* aliquot Pier. et Burm. 562 *hinc o.* Rom. *v. exorfa* Montalb. 563 *fcelerato* Goth. fec. 564 *Et me* Seru. fup. ad v. 134. quam nusquam exhibetur. 565 *Illa d.* Oudart. *Illa mihi* Ven. *loci poenas* duo Heinf. et duo alii pro diu. lect. *loqui poen.* Voff. fec. *rerum p.* conieciffe fe teftatur Heinf. cf. Burm. et notam. 566 *hic* Ven. 568 *laxatus* Goth. tert.

562 — 569. *infiftere*, exquifite pro ingredi; et *limen* pro limini vel in limine. *fceleratum* vid. Ouid. Met. IV, 455, et ad Tibull. I, 3, 67. *Sceleratum* eft fceleribus contaminatum, adeoque impurum, inceftum; itaque pii, *cafti*, arceantur ab hoc loco. 565. *deum poenas*, quas dii nocentibus ftatuerunt. Hoc ex Seruio tenendum. *me per omnia duxit*, feu narrando et percenfendo fingula; vt ipfi percurrimus, perluftramus, fingula, ita alii nos ducunt per partes; feu vt Hecate Sibyllam vere per Tartari recesfus duxerit; et fane 582 *Hic et Aloidas — vidi — vidi et Salmonea*, et 596 *Cernere erat*. 567. *dolos*, fcelera dolo malo commiffa. Porro cogit fateri *piacula*, crimina, *commiffa apud fuperos*, in vita, *quae quis diftulit*, fc. *fateri*, adeoque occultauit, h. e. effecit, ne in iudicium adduceretur et puniretur (vt *cauffa*, *iudicium*, *poena differri* dicitur in vulgari fermone) *in feram mortem*, h. e. non reus factus eft, neque adeo poenam eorum perfoluit, dum viueret, *furto laetatus inani*, quod latere deos et impune fibi

Distulit in seram commissa piacula mortem.
Continuo sontis vltrix adcincta flagello
Tisiphone quatit insultans, toruosque sinistra
Intentans anguis, vocat agmina saeua sororum.
Tum demum horrisono stridentes cardine sacrae

Panduntur

570 *vltrix a. f.* Heinsium in ora codicis coniecisse narrat Burm., perperam vtique. *succincta* Schol. Stat. ap. eund., ex interpretatione. *addita* Goth. tert. 571 *toruasq.* Gud. a m. pr.' vid. Heins. ad VIII, 289. *tortosque* facile aliquis malit, et sic Pier. aliquot, ex Heinsianis autem solus Hamb. et Goth. sec. 573 *horrifico* Bigot. cum Goth. sec. *ordine* Witt.. *a. sacra* Gud. a m. pr. *strident P. portae* sec. Rottend.

sibi abire putabat commissa; sed temere. Ita puto haec expedienda esse. Seneca Herc. fur. 729 addidit nouum auctarium: *oblitos sui sceleris nocentes debitas poenas dare.* Propius ad Maronem Statius IV, 531 Minos — *adigitque exprompere vitas vsque retro et tandem poenarum lucra fateri.* Rhadamanthus autem h. l. Triumuiri capitalis more supplicia sumit et quaestionem tormentis admotis habet in reos ad exprimendam scelerum confessionem. cf. Excurs. XI.

570 — 572. Tisiphone, carnificis seu serui publici loco, reos damnatos ad carcerem raptat. *quatit sontes flagello*, docte. Proprie *quatitur flagellum*, quo sontes percutiuntur. Apud Statium I Theb. 112. 113 Tisiphone altera manu hydram, altera titionem quatit. *agmina sororum* de Furiis, vt sup. IV, 469. Inclamat illa sorores, qua de caussa statim videbimus.

573 — 579. Dum loquitur Sibylla, porta Tartari aperiri vulgo putatur. In hoc iam Seruius praeiuit. Si tamen rerum ac sententiarum ordinem accuratius consideres, rationem vulgarem non satisfacere senties. Pergit quoque narrare Sibylla de se. Sed alia incedendum est via. Tisiphone seruat vestibulum, aditum Tartari v. 555. Ea damnatis a Rhadamantho statim manus iniicit et ad Tartari portam, quae semper clausa habetur, eos agit (ἄγονται πρὸς Ἐριννύων ἐς Ἔρεβος καὶ Χάος διὰ Ταρτάρου, sunt verba Socratis in Axiocho), inclamatque sorores. - Tum demum (v. 573) aperitur porta. *Cernis*, pergit Sibylla, *custodia qualis*, quae custos, scil. Tisiphone, *vestibulo*, ad aditum, *sedeat; facies quae limina seruet*; Nam *intus*, intra portam, *saeuior* facies,

Panduntur portae. Cernis, custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quae limina seruet?
Quinquaginta atris inmanis hiatibus Hydra
Saeuior intus habet sedem. Tum Tartarus ipse
Bis patet in praeceps tantum, tenditque sub vmbras,
Quantus ad aetherium coeli suspectus Olympum.
Hic genus antiquum Terrae, Titania pubes,
Fulmine

575 *quae et* pr. Rottend. et Zulich. a m. pr. 578 *sub auras* Goth. tert. 579 *coelum* Fulgent. de Continent. Virgil., mendose, monente Heinsio. Idem P. Petiti Obss. misc. III, 2 emendationem narrat: *Q. ad a. terra s.*, vt *Coeli* reiiciatur infra in v. 580 in locum τῦ *Terrae*. Sed v. Not. Vulgatam adstruit Heins., Nonii, Prisc. et Macrobii auctoritatt. At Tibull. IV, 131 nihil ad rem facit. Burmannus post Vrsinum, Lucretium IV, 418. 419 imitatione expressum monet. Saltem similitudo aliqua intercedit: aquae collectio — *Despectum praebet sub terras impete tanto, A terris quantum coeli patet altus hiatus.* Alia similitudo est Ge. II, 291 Aesculus — *quae quantum vertice ad auras Aetherias, tantum radice ad Tartara tendit.* 580 *proles* Rom. Ven. Parrhas. Goth. sec. et pro var. lect. in Gud., sollenni varietate.

facies, Hydra, sedem habet etc. Haec haud dubie vera ratio. Nunc v. 574 *custodia* quae sit, satis expeditum est. Seruius Megaeram, alii Hydram, alii aliter accipiunt. Sed est ipsa illa Tisiphone, de qua adhuc egit poeta. 576. At *Hydra*, inquies, in vestibulo orci v. 287 inter caetera monstra fuit recensita. Iam Seruius monuit hoc. Expeditur varie. Equidem hydram non de vna illa ab Hercule domita, sed simpliciter pro serpente monstroso dictam accipio. 577. 578. 579. ex Iliad. Θ, 16 et Hesiod. Θ. 720 sqq. cf. ib. 740 sqq. notissimis locis; sed in maius aucta re. *caeli suspectus*, h. e. prospectus per aerem (male enim iungunt *caeli Olympum)*, a terra; nam ex Tartaro prospectus ad caelum esse nequit; quippe cum infera loca sint sub terra, et subter iis demum Tartarus depressus iaceat. Talis etiam Tartarus sub Hade ap. Homer. Iliad. Θ, 13 sqq. cf. Iortinus Diss. VI, pag. 224 sqq. Tartari igitur, qui sub Hade, isque sub terra est, si eum ingressus fueris, tanta in profundum est altitudo, vt spatium eius sit bis tantum, quantum inter terram et Olympum, prospectu e terra per aerem facto.

580. 581. v. Hesiod. Theog. 129 sq. Apollod. I, 2, 1. Titanas

Fulmine deiecti, fundo voluuntur in imo.
Hic et Aloïdas geminos, inmania vidi
Corpora: qui manibus magnum rescindere coelum
Adgressi, superisque Iouem detrudere regnis.
Vidi et crudelis dantem Salmonea poenas,
Dum flammas Iouis et sonitus imitatur Olympi.
Quatuor hic inuectus equis, et lampada quassans,
Per Graium populos mediaeque per Elidis vrbem
Ibat ouans, diuomque sibi poscebat honorem,
Demens!

581 *deiectum* ed. Ven. *deiecit* Rom. 586 *flammam* Gud. et Mentel. *tonitrus* aliquot Heins. cum Erf., ex interpret. *tonitus* Goth. tert. 588 *mediamq.* Menag. pr., bene, sed alterum doctius. *medioq.* Franc. *vrbem* miror a nemine esse sollicitatam; quae enim illa vrbs *Elidis?* quae heroicis temporibus nec vrbem eo nomine, nec vrbes omnino habuit, sed vicos, multo post in Elidem vrbem contractos (v. Strabo VIII, p. 336 D.); vrbes autem non nisi serius. Si per prolepsin dictum, accipiendum: per mediam vrbem Elidem. Verum Elidis vrbs *Salmonia* vel *Salmone* ad Alpheum intelligenda, quam Salmoneus siue condidit siue inhabitauit. vid. Strabo l. c. p. 856 D. Diodor. IV, 68. *Pisae nemora et Elidis agros* suo more memorat imitator loci Valer. Fl. I, 662 sq. *per Hellados vrbes* coni. Io. Schrader. in schedis. 589 *honores* multi codd. et edd. Sed id pedestris quoque oratio frequentat.

tanas γηγενεῖς designat. *f. voluuntur in i.* praeclare, vt ad imum Tartarum detrusos exhiberet.

582 — 584. De Oto et Ephialte Aloei f. videndus Homer. Odyss. λ, 304—319. Apollod. I, 7, 4 et Notae p. 102. Expressus is est h. l. a Marone, nec tamen, vt sublimitate cum Homero contendere vellet. Spectat autem haec et sequens fabula ad mythos stirpis Aeolicae, quos genus mythorum rudius et antiquius constituere deprehendo. vid. Apollod. I, 7, 3 sqq. et Not. To. III, tab. VIII, p. 1005. Manifestum hoc in his ipsis fabulis, quae h. l. subiiciuntur de Aloidis, Salmoneo et caeteris.

585 — 594. De Salmoneo v. Excurs. ad h. v. *sonitus O.* tonitrua. 588. *mediaeque per Elidis vrbem:* nouam vrbem a Salmoneo conditam, Salmoniam, ad Alpheum, adeoque in media Elide sitam, intelligere potuit; eadem fulmine conflagrasse fertur ap. Apollod. I, 9, 7. Si, quod ex poeticae orationis vsu facere licet, ipsam vrbem, Elidem, declaratam esse contendis, vt *Elidis vrbs* dicta sit pro

Demens! qui nimbos et non imitabile fulmen
Aere et cornipedum pulsu simularat equorum,
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit; non ille faces, nec fumea taedis
Lumina; praecipitemque inmani turbine adegit.
Nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnum,
Cernere erat: per tota nouem cui iugera corpus
Porrigitur: rostroque inmanis voltur obunco

Inmortale

590 *et ineuitabile* Parrhas. 591 *aere cornupedum* duo ap. Burm. *pulsu* Heins. recepit ex Medic. a m. pr. et Gud. praeter alios ap. Burm. et maiorem partem Pier., inter quos Rom.; adde fragm. Vatic. a m. pr. Haud dubie elegantius. Alii et edd. inde ab Aldo, interpretamentum habent: *cursu*: alii *curru*. Rottend. pr. a m. sec. *cursus*. *simularet* aliquot Pier. et quinque Burm. cum fragm. Vatic. a m. pr., alii *simulabat*. 592 *omnipudens* Leid. *media i. n.* Goth. sec. 593 *nec f.* aliquot Pier. et Burm.; et sic editum primum ab Egnatio 1507. *fumida* pr. Hamb. pro var. lect. et Goth. sec., idem et, *tectis*. 594 *corpore* Parrhas. *abegit* ed. Ven. 595 *omnipotentis* Arusianus et Nonius, librique nonnulli Pierii a m. sec., inter quos Rom. et Heinsiani aliquot recentiores cum Ers., sed cum iis tamen Medic. a m. pr., it. fragm. Vatic. a m. pr. cum binis Goth. Vincitur hic codd. consensus et auctoritas iudicio elegantiae. Et Παμμήτειρα expressum videri potest. *omnipatentis* Leid. et Medic. a m. sec. 596 *cui t. n. per* Parrhas. 597 *adunco* quo auctore in vulgg. edd. irrepserit, non vacat inquirere. Ex vno Medic. suo Pier. illud laudat. *obunco* Heins. reuocauit ex Medic. aliisque; sic et habebant edd. veteres, Aldinae vtique omnes. At Rom. fragm. Vatic. et alii, *abunco*. conf. inf. XI, 755. Αἰγυπιοὶ γαμψώνυχες ἀγκυλοχεῖλαι ap. Hesiod. Sc. H. 405 vocem illustrant; nihil amplius.

pro Elide, per eam mediam ibat etc. tum dicendum, poetam parum accurate per prolepsin vrbem serius conditam memorasse. conf. Var. Lect. 590. *Demens;* ex. Σχέτλιος, ὃς etc. Iliad. ε, 403 de Hercule, qui Plutonem sagitta percusserat. 593. *non ille f.* hoc valde suaue ad deprimendum Salmoneum. Tres erant dicendi formulae, ex quibus exquisitiorem praelatam vides: *taedas lumine fumeo: lumen fumeum taedarum*, et *lumen fumeum taedis*. *turbine* pro fulmine, vt solent nimbi, turbines, procellae cum eo esse coniunctae.

595—600. Etiam in *Tityo*, vt in Aloidis, vasti corporis robur, et nata inde insolentia, ὕβρις, declarata a vet. poetis. Omnium, qui vsquam facti sunt, versuum pulcherrimos esse hos sex, pronuntiat Vir doctus. Sunt sane ornatissimi, sed nec inventi

Inmortale iecur tondens, fecundaque poenis
Viſcera, rimaturque epulis, habitatque ſub alto
Pectore: nec fibris requies datur vlla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
Quos ſuper atra ſilex iam iam labſura, cadentique
Inminet

598. *iecor* Gud. *tondens* bene tuetur Heinſ. Sic Medic. et alii, omnesque Pieriani, etiam tres Goth. cum fragm. Vatic. Alii *tundens*: et ſic edd. Aldd. priores. At in Ald. 1514 Naugerius edidit *tondens*. Alterum quidem, *tundens*, tuetur Cerda. Sed exquiſitius alterum, etiam Homeri reſpectu, in quo Γῦπε — ἧπαρ ἔκειρον. Et ſic ſaepe. 599 *que* deeſt ed. Ven. *epulis* Heinſ. e melioribus elegantius. Vulgo *epulas*, nec tamen niſi in edd. minus emendatis. Nam omnes Aldd. habent *epulis*. *R. que oculis* Nonius in *rimari*. 600 *requies fibris* pr. Hamb. 602 *Quo ſuper* Rom. *ſilix* Leid. *cadente* tres ap. Burm. *que* a multis abeſt, etiam a Rom. Male; ineſt enim vis ad reddendam auribus ſoni imaginem.

venti vlla in iis laus (nam praeiuit Homerus loco nobili, Odyſſ. λ, 575—580 et in verbis Lucret. III, 997 ſqq. et Attius in Prometheo ap. Cic. Tuſc. Qu. II, 10, quae loca comparanda ſunt in ſingulis, ſed aequiore et meliore iudicio, quam Scaliger, Cerda et alii in Homero et Virgilio fecerunt), nec res exponitur, quae aliqua cum ſuauitate cognoſci poſſit. Non enim horret animus legentis, ſed auerſatur iecur ſanie diffluens. *alumnum* accipiam pro filio, vt Homer. γαίης ἐρικυδέος υἱόν. Volunt tamen Intpp. poetam alteram narrationem ſequi, qua ex Elara ſuſceptus a Tellure vtero fuit geſtatus. Praeter Apollodorum (I, 4, I. Not. p. 43) v. Apollon. I, 761 ſqq. *per nouem iugera*, antiquo ſermone ad corporis vaſti ſpeciem declarandam hoc valere potuit. Tumulum tamen nouem plethrorum ad Panopeas Boeotiae monſtratum Pauſan. X, 4, p. 806 narrat. *vultur*; in Homero duo vultures, ad terrorem maiorem. In 598—600 laborauit poeta forte, vt Homericum Δέρτρον ἔσω δύνοντες exprimeret. *inmortale iecur* Heſiodi de Prometheo, ἧπαρ ἀθάνατον eſt Theog. 523. *fecunda poenis viſcera*, praeclare, iecur, quod renaſcitur ad nouum ſupplicium, vt iterum eſſe poſſit. *r. epulis*, ad epulas. *rimantur* cf. Georg. I, 384.

601—607. Duo Homeri loca ante oculos habuit, Od. λ, 581 de Tantalo, et 592 de Siſypho; fabulam tamen affert a vulgari narratione diverſam: Ixionem et Pirithoum ex Lapitharum gente oriundos, aſſidere epulis, ſaxo ſuprn

Inminet adsimilis: lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulaeque ante ora paratae
Regifico luxu; Furiarum maxuma iuxta
Adcubat, et manibus prohibet contingere mensas,
Exsurgitque facem adtollens, atque intonat ore.
Hic,

604 *pulchrá* Rom., idèm *epulae* — *paternae*, miro lapsu. 606 *mensam* aliquot Heinf. et Burm. Scilicet id solutae orationi conueniret. 607 *faces* Zulich. *increpat* Leid. ed. Mediol. cum aliquot Pier. et Goth. text.

supra caput minante ruinam. Ad Phlegyam Statius I Theb. 713 et ad Phlegyam et Thesea Valer. Fl. II, 192 sqq. hoc idem supplicium transtulere. Tantali capiti imminere saxum, iam alii commenti erant, interque eos Pindarus Ol. α, 88 sqq. loco valde corrupto, et Euripides Or. 6 et 980 sq., vbi cf. Schol., iisque antiquiores, Alcaeus et Alcman. v. Schol. Pind. l. c. Add. Cic. Tusc. IV, 16. Lucret. III, 953 sqq. Promiscue loca alia apposita ap. Guell. et Cerd. Homerus eum in lacu sitientem destituerat; et videtur lacus Tantali ad Sipylum, cui saxum prominens incumbebat, locum fabulae fecisse: conf. Pausan. VIII, 17. Etenim omnino ea e Phrygia origines habuit. Sed lacum Tantali, in quo stans ille perperam affectabat aquas et poma apud Homerum, eleganter in mensam opiparam mutauit Maro, seu quem ille sequutus est poeta. Assidet *Furiarum maxima* (quae et ap. Val. Fl. I, 817 occurrit, dicta vt *maxima natarum*, v. sup. ad I, 521. Est autem alia maior natu, alia minor, Eurip. Iphig. in T. 963 πρέσβειρ' ἥπερ ἦν Ἐριννύων. Apud Statium Theb. VII, 477 *Eumenidum antiquissima*. Aliter sup. III, 252 de Harpyiarum vna); seu Megaera seu Alecto (nam Famem vix bene huc aduocat Seruius, laudato loco lib. III, 252), et vetat epulis frui; hoc plus dignitatis habet, quam fuga pomorum et aquae in Tantalo. Atrocius rem extulit Aeschylus Eumen. 264 sqq. *genialibus* vid. ad Ge. I, 302. *lucent fulcra* pro sunt: torus aureus est. De *fulcris* quaeritur. Lectus substructus est pedibus aut fulcris, h. e. quocunque alio basis genere; pro lecto aureo poeta fulcra posuit. Quod autem fabulam de Ixione Ge. III, 38, 39. IV, 484 allatam nunc deserit, quod mirantur viri docti (cf. Schrader. ad Musaeum pag. 285. Ouwens

Hic, quibus inuisi fratres, dum vita manebat,
Pulsatusue parens, et fraus innexa clienti;

Aut

608 *Hi* ed. Ven. 609 *aut f.* Nonius in *pulsare*. Moret. pr. et Parrhas., vt iam emendauit Markland. ad Statii III Silu. 3, 15, vbi praeclare Statium restituit loco hinc adumbrato: *si quis pulsatae conscius vmbram* (vulgo *vnquam*) *Matris et inferna rigidum timet Aeacon vrna.* *inuexa* Goth. sec.

Ouwens N. H. p. 23. 35 sq.) id poetae haud dubie licet facere, quippe qui nullum doctrinae systema condere velit.

608—614. Hos versus equidem sententiarum et verborum grauitate commendatissimos esse velim. Fuere nonnulla in Platonis locis in Excurss. laudatis, quae sequi potuit, sed alia sibi ipsi debere videtur; etsi de hoc nihil affirmari potest. A multis enim passim poetis antiquioribus argumentum idem fuisse tractatum videtur. Confer quoque scurram Aristophanem, qui exagitat seu philosophos seu initiatos, in Ran. 145—151. Homerus, etsi Tantalum, Tityum, ac Sisyphum poenas scelerum luere in locis inferis monuit, non tamen aut loca poenarum discreta aut scelera definit, quorum poenae exigantur, praeter vnum periurium, Iliad. γ, 279. τ, 258. 259. conf. *Jortin.* Diss. VI, p. 230. Scilicet temporum, quibus viuebat, simplicitas erat tanta, vt super moribus ac virtute nondum subtiles initae essent rationes. De grauioribus sceleribus monere satis tum erat: inque iis habebantur caedes, iniuriae in supplices et hospites, tandem periurium; vt contra prima humanitatis elementa fuere sanctitas ἱκετῶν et ξένων, τὸ ἄγος, ἀραὶ et Ἐριννύες, religio sepulturae, terminorum, et iurisiurandi. Nec aliter in decalogo a Mose prodito factum videas: atrociora tantum flagitia attingit, a quibus qui vacet, parum adhuc ad honestatem profecisse nobis videri potest. At Maro ex philosophorum scriptis suum Tartarum constituit (cf. Exc. VIII), idemque scelerum, quibus supplicia in eo constituta sunt, recensum facit paullo ampliorem; commemorat impietatem erga eos, quibus pietatis sensus debetur; auaros duros et inhumanos; adulteros; perduelles. Ex vitae philosophia profecit Auctor Telemachi lib. XVIII, p. 130 egregio loco! Ingratos ille, mendaces, adulatores nominat. Filium impium (vt v. 609) etiam Polygnotus in sua tabula expresserat. v. Pausan. X, 28. *Pulsatusve parens*, ante oculos erat Plato de LL. IX sub f. p. 940 C. ed.

Aut qui diuitiis soli incubuere repertis,
Nec partem posuere suis: quae maxima turba est;
Quique ob adulterium caesi; quique arma secuti
Inpia, nec veriti dominorum fallere dextras,
Inclusi

610 *paratis* sec. Moret., quod vulgare verbum esset. 611 *est* deest Menag. pr. 613 *dextram* aliquot Pier.

C. ed. Frf. *et fraus innexa clienti*, pro vulgari, illata, vti *fraude* aliquis *illaqueari* dicitur. Comparata iam ab Intpp. Lex XII Tabb. *Patronus si clienti fraudem faxit, sacer esto*, et Horat. II Carm. 18, 23 sqq. *incubuere* v. Ge. II, 507. Argutatus tamen in hoc quoque vetus Grammaticus apud Seruium Vrbanus: rarum esse hoc inquiens, vt patronus clientem fallat, cum magis patronos decipiant frequenter clientes; eadem iudicii iniquitate, qua nostri homines vti solent in agricolas et paganos. *repertis*, pro partis, paratis, accipe; nec *suis*, cognatis et affinibus, *posuere partem*, ex ἔθεντο, statuerunt, tribuerunt, nisi mauis esse pro, seponere. Ad sententiam praeclaros Horatii versus laudat Seruius II Serm. 2, 103; adde eundem I Serm. I, 75 sqq. 84 sq. *ob adult. caesi* grauius posuit pro adulteris simpliciter. De Lege Iulia (anni 737) cogitare nondum potuit Virgilius. Potuit tamen iam tum, cum viuebat, res consiliis agitari.

arma impia, haud dubie bellorum ciuilium; sed de iis accipiendum, qui patriae bellum inferunt, non qui propulsant. Concidunt itaque Seruii aliorumque metus, ne in Augustum peccet poeta. *nec veriti dominorum fallere dextras*. Argutantur Intpp. et hic, Seruii exemplo. *Domini* non modo seruorum sunt; sed et de libertorum patronis bene idem dixit poeta. Seruorum autem poenas hic commemorare, indignum esset poetae epici grauitate, multo magis Romani. Tum qui fidem fallit, is et *suam* et *alterius dextram* fallere dici potest. Itaque necessario accipiendum de libertorum impietate et fraude in patronos suos. An Pompeium Menam, Cn. Pompeii libertum, qui Sextum prodidit, animo designauerit poeta, affirmare quis ausit? Nec tamen sic in Augustum peccasset, nam et is, vt caeteri homines, proditionis fructum amplecti, proditorem abhorrere, debuit.

614. 615,

Inclufi poenam exfpectant. Ne quaere doceri,
Quam poenam; aut quae forma viros fortunaue merfit.
Saxum ingens voluunt alii, radiisue rotarum
Diftricti pendent; fedet, aeternumque fedebit,
Infelix Thefeus; Phlegyasque miferrimus omnis
Admonet, et magna teftatur voce per vmbras:
„Difcite iuftitiam moniti, et non temnere diuos.„

Vendidit

614 *Sufpenfi poen. e.* Schol. Statii I Theb. 431. Sed in toto loco Tartarus carceris notionem habet adiunctam. *expendunt* Vir doctus in Mifcell. Obff. apud Burm. Sed recte hic fubiicit, *exfpectare* hanc vim habere, vt eos poenas certo daturos effe conftet. Scilicet *exfpectare* h. l. eft metuere, et vulgaris oratio effet: iis hic aliquando inclufis poena expectanda eft. Io. Schraderus in fchedis locum fcabrofum effe ratus varie tentabat: inter caetera: *expendunt — Pœnarum quae forma reos fortunaue merfet.* *nec* Doruill. 615 *merfet* duo Heinf., non male. *mergat* Franc. *radiisue* repofui pro vulgari *que*. Etfi enim paffim contendere viros doctos memini, *que* etiam fic poni, verior tamen eft altera ratio et lapfus cauffa in promtu. 617 *Deftricti* Medic. cum fragm. Vatic. multisque aliis. Temere, non pendent deligati de rota, fed rotae illigati adeoque diftinentur membris diftractis. 618 *Tereus* olim fuit Brodaei emendatio admodum infcita. Male habuit viros doctos, quod Thefeus inter impios habitus (fed v. d. Not.); et quod idem fup. v. 393 inter eos, qui viui Orcum ingreffi funt, memoratus erat. Hoc nomine notarunt locum iam vett. Grammatici ap. Gell. X, 16. Sed nec de regreffu ibi meminerat poeta, et licuit ei hic aliam fabulam fequi. Cf. l. l. ab Heinf. et Burm. *Phlegeas*, *Flegeas*, *Phleguas*, male librarii.

614. 615. Noli quaerere, quam poenam expectandam habeant; aut quae poenae forma, *fortunaue*, quod miferiae genus, *viros merfit* (v. fup. v. 512), illos excipit, manet. Ductum hoc ex vulgari: *mergi miferiis.*

616. Iterum, tamquam poeta, ad veteres mythos redit. Non neceffe eft, vt folum Sifyphum et Ixionem refpexerit; Ixionem quoque iam v. 601 memorauerat; adeoque enallage numeri, quam inferunt viri docti, carere poffumus. *r. r. diftricti pendent*, ornate; rotae illigatis membris diftinentur, ἐπὶ τροχῦ κατατείνονται, petitum a tormenti genere, quod ipfum pro fupplicio interdum fuit; de quo copiofe Cerda, fic tamen, vt plura genera tormentorum confundat; hoc igitur equulei genus ad Ixionis poenam translatum eft.

617 — 625. Multis modis fabula de Thefeo fuit tractata et ornata; vide v. c. Ouid. Met. VII, 433 fq.; nec mirum, fuere enim plures, qui adeo

Thefeides

Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Inposuit, fixit leges pretio atque refixit.
Hic thalamum inuasit natae vetitosque hymenaeos.

Ausi.

622 *pretioque* ed. Ven. 623 *thalamos natae inuasit* alter Goth, et tert. *th. i. natas inconcessosque h.* male ex lib. I, 659.

Theseides condiderant. Actum etiam de Thesei et Pirithoi descensu in Minyade. v. Pausan. X, 28, item in Heracleis. Nam Hercules descensu ad Cerberum adducendum in inferos facto liberauit Theseum. v. Apollod. II, 5, 12, p. 122. Apud Homerum Odyss. λ, 630 sq. Theseus cum Pirithoo in inferis substiterat. Noster poeta hoc sequitur, vt Theseus, ob raptum Proserpinae, *sedeat.* Hoc habitu poenitentiae et summi moeroris sensum prodi puta. Ita sedebant Theseus et Pirithous in tabula Polygnoti ap. Pausan. X, 29. Et talem Theseum sedentem in Sarda expressum vides ap. Winckelmann. n. CI. In patera Italica, Etruscam vocant, quae Veronae seruatur, Theseus serpente circumdatus retinetur, Hercule adueniente, ap. Passer. Pict. Etrusc. T. II, p. 49. Qui narrantur *Στρωτοῖς ἐν λεχέεσσι* iacentes in Tartaro ap. Hesiodum Theog. 797. 798, ad periurii per Stygem poenam pertinent. Sed miraculum rei additum est in eo, quod Theseus saxo insidet, nec inde leuare corpus potest. conf. Schol. Apollonii I. 101. Inter auctores huius narrationis fuit Panyasis. v. Pausan. l. c. *προσφυὲς δὲ ἀπὸ τοῦ χρωτὸς ἀντὶ δεσμῶν σφίσιν ἔφη τὴν πέτραν.* Liberatus tamen et reductus ex inferis Theseus ab Hercule; Pirithoo relicto, cum terrae motus Herculem absterruisset: Apollod. II, 5, 12; vnde patet, in Heraclea antiqui poetae haec exposita fuisse: vbi v. Not. p. 433 sq. Contrarias fabulas sequebatur Virgilius sup. 122., vbi de ea re iam monitum est. *Phlegyas*, de Phlegyarum gente alii acceperant, quae Minyadem Boeotiae inhabitauit et propter impietatem a deo abolita fuit (v. Pausan. IX, 36. Adde H. in Apoll. 278. 279. Nam Phlegyas Thessaliae, de quibus Strabo videndus IX, p. 442 B, huc aduocare non licet). Verum non de Phlegyis Maronem, sed *de Phlegya*, Ixionis et Coronidis, e qua Aesculapium Apollo suscepit, patre, qui Apollinis templum Delphis incendit (v. Seru.), accipiendum esse, iam docuerunt Intpp. ex Statii imitatione Theb. I, 712 sq. et Val. Fl. II, 193 sqq., quae loca conferenda. Phlegyas

Ausi omnes inmane nefas, ausoque potiti.

Non,

624 *ausuque p.* Vratisl. et Zulich. a m. sec., forma non inusitata.

gyas igitur deorum contemtor, apud inferos ad iustitiam et pietatem colendam exhortatur omnes, nobilissimo illo versu: *Discite i.*, qui magnis viris multis in ore habitus fuit, et Munchhusio, immortali viro, frequenter. Nota quoque fabula de daemone interrogato, quis ex omnibus Virgilii versibus esset praestantissimus. Non male autem augurantur viri docti ductum colorem ex Pindari illustri loco Pyth. II, 39 sq. *Θεῶν δ' ἐφετμαῖσιν Ἰξίονα φαντὶ ταῦτα βροτοῖς λέγειν, ἐν πτερόεντι τροχῷ Παντᾶ κυλινδόμενον· Τὸν εὐεργέταν ἀγαναῖς ἀμοιβαῖς Ἐποιχομένους τίνεσθαι.* *moniti*, h. e. exemplo meo, quod pro monitu est. Nec importunum et inutile monitum putandum hoc inter eos, quibus nullus poenitentiae locus est. Poenae enim loco haberi potest haec ipsa admonitio. v. Iortin. p. 288. Caeterum hic versus non inter rhetoricas figuras erat referendus, quibus sane hoc fieri videmus, vt is, cuius exemplo, casu et poena, admonemur, loquens inducatur (exempla v. ap. Valkenar. Oratt. p. 327); alienum hoc a poeta, qui ex *ἐναργείας* poeticae lege, et ex perpetuo vsu eos, de quibus narrat, *agentes et loquentes exhibere* tenetur, *non* vero quid egerint aut dixerint, *narrare* et, re ita ferente, per figuram loquentes inducere potest. V. 621. 622 ex L. Vario paene integros traductos esse, Macrob. VI, 1 testatur: *Vendidit hic Latium populis, agrosque Quiritum Eripuit, fixit leges pretio atque refixit.* Quod adiecit: *dominumque potentem* patriae *Imposuit*, eo pertinet, quod tyrannum liberae ciuitati induxit. *potentem* ornat. *leges fixit pretio* corruptus, *atque refixit*, recte Seruius, *quia incisae in aereis tabulis* leges affigebantur parietibus. Minus bene Cerda et alii, esse, in aes incidere. Iidem bene laudant legem Venuleii, quae est l. 8 D. ad L. Iuliam peculatus: *qui tabulam aeream legis — refixerit*, vel quid inde immutauerit, Lege Iulia peculatus tenetur. Sequitur §. 1 *Eadem lege tenetur, qui quid in tabulis publicis* deleuerit vel induxerit; quod adeo diuersum ab illo esse necesse est. Laudant quoque Intpp. Ciceronis locum, qui est Philipp. XII, 5 f. Caeterum inanis est eorum opera, qui post Seruium haec omnia ad certos homines ex antiquitate referre voluerunt.

625 sqq.

Non, mihi si linguae centum sint, oraque centum,
Ferrea vox, omnis scelerum conprendere formas,
Omnia poenarum percurrere nomina possim.
Haec vbi dicta dedit Phoebi longaeua sacerdos:
Sed iam age, carpe viam, et susceptum perfice munus,
Adceleremus, ait; Cyclopum educta caminis
Moenia conspicio, atque aduerso fornice portas,
Haec vbi nos praecepta iubent deponere dona.
Dixerat, et pariter, gressi per opaca viarum,

Conripiunt

627 *possim* ex melioribus et ratione grammatica recte restituit Heinsius. Vulgo *possem*. 629 *Et iam* Medic. *age* abest a Puget. *Eia age c.* coni. Heins. 630 *Hac c.* aliquot Pier. *Adcel. iter* Ven. Mox *ducta* alii ap. Pier. et Heins., alii *obducta*, et quatuor Wassii ap. Burm. *viructa*, forte pro *erecta*; Schrader. in ms. coniiciebat *vincta*: quod et ipsum bene dictum esset. Pro *ducta* etiam laudari possunt Rom. et fragm. Vatic. cum Gud. 631 *respicio* Gud. pro var. lect. *suspicio* Exc. Burm. *in f.* vulgg. ante Pier. et Heins., qui secundum codd. sustulit. 632 *Hic* aliquot Pier., sed *haec — dona* iungendum. *monent d.* Ven. 633 *per o. locorum* Gud. pro var. lect.

625 sqq. Ex Iliad. β, 488 notissimo loco. cf. Ge. II, 103 sq. *ferrea vox*, nulla clamoris intentione fracta.

630 — 636. Plutonis regiam non intrat Aeneas cum comite, sed tantum a limine salutat, aureo ramo in foribus deposito. Quid in his sequutus sit poeta, non liquet. Regia ista habet muros aereos vel ferreos. Solent poetae hac munitionis notione vti, ducta a ferreis et ferratis portis, et translato fere opere ad Vulcanum vel Cyclopes. Sic Argorum moenia ap. Statium I Theb. 630, quem locum Seruius laudat, et Mycenarum ap. Senec. Thyest. 406, vid. Wass. ad Thucyd. VIII, 26, et Schol. Eurip. Orest. 964. Multo magis itaque in inferis h. l. sunt *moenia educta Cyclopum caminis*, h. e. ferro cuso et ferruminato in Cyclopum fabricis (Male Cerda). *aduerso fornice portas*, ornate; porta proprie ipsis erat aduersa, et ea quidem in fornicem ducta, arcuata. 629. *perfice munus*, sic poeticus sermo fert; proprie doni deportatio perficiebatur. Etiam sic mox 637 *perfecto munere diuae*, h. e. muneris dedicatione; alioqui *munus* generaliori notione pro negotio et hic accipi possit, vt in Aeneidis dedicatione: *Si mihi susceptum fuerit decurrere munus*.. 632. *haec dona* int.

Corripiunt ſpatium medium, foribusque propinquant.
Occupat Aeneas aditum, corpusque recenti
Spargit aqua, ramumque aduerſo in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere diuae,
Deuenere locos laetos, et amoena vireta
Fortunatorum nemorum, ſedesque beatas.

Largior

636 *Sparſit* duo Burm. *in* deeſt Rottend. pr., vt ſup. v. 631. cf. III, 287. *ponit* pr. Hamb. a m. ſec. 637 *perfectis* Goth. tert. *numine* alter Hamb., ſed eſt haec perpetua aberratio; et vid. Not. ad v. 629. 638 *Aduenere* aliquis ap. Guell., qui ignorabat, praepoſitum fere poetis omitti, Graecorum exemplo. *viretta* ſcribunt fere librarii hic et alibi.

int. de eodem munere Proſerpinae dicando. 635. Poteſt Aeneas hoc ipſo ramo aureo ſe adſperſiſſe videri; fit enim adſperſio ramo; verba tamen ita ſtatuere nos non cogunt: et repugnat, quod pro dono ramus affertur. cf. Excurſ. VI. Adumbrata res haud dubie ex eo ritu, quo, qui templa intrant, ſe luſtrant, περιῤῥαίνονται; quod purgationis ſymbolum fuiſſe, facile intelligitur. Adeundum autem Aeneae nunc erat Elyſium, locus, ſi quis alius, ſanctus et caſtus. *ramumque a. in l. figit.* In templorum aditu περιῤῥαντήρια, aqua luſtralis et rami luſtrales, notae res ſunt. Sed quod ramum in pariete ſeu poſte figit, ad dedicationem doni ſpectat. Caeterum Warburtoni hypotheſis ſi qua alia parte, hac vtique, placere poteſt, cum luſtrationem in adeundis maioribus Eleuſiniis in hoc loco reperiſſe ſibi viſus eſt.

637 ſqq. Traducta ſunt ad Elyſium ſiue ſub terra, vt hic, ſiue in Inſulis Fortunatis (vt ab Homero et Heſiodo factum) collocatum, omnia, quae ſub mitiore caelo amoenitatem loci facere poſſunt, iam ab Homero Od. δ, 563 ſqq. et ab Heſiodo Ἔργ. 170 ſqq. Ex hoc ipſo, quod omnis felicitas Elyſii talis eſt, qualem heroum vita ſubiicere ſenſibus poterat, vetuſtas huius mythi intelligitur. Apud Pindarum pulcherrimo loco Olymp. II, 123—149 et in fragm. e Threnis apud Plutarch. Conſol. ad Apollon. p. 120 C. et de occulte viuendo ſub f. p. 1130 (v. nunc Fragm. Pindari a Schneidero V. C. collecta p. 21) ornamenta deprehendes acceſſiſſe cum alia tum haec: lucem nulla nocte interceptam; victum facilem nec vili labore quaeſitum; eſſe inſulam in Oceano, cui Saturnus imperat, (vnde ei regia, τύρσις tributa

Largior hic campos aether et lumine vestit
Purpureo;

640 *campus* (vt sit: *L. h. campus, aether et l. v. P.*) Pieriani aliquot Rom. et Gud. a m. sec. Mentel. pr. a m. pr. et fragm. Vatic. a m. pr., et mutatum videri potest, ex malo metri ruentis metu; sed verisimilius librario hoc deberi, qui ad *Largior* retulerat. *hic aether campos* Goth. sec. et Parrhas. metri caussa; et, *aer campos*, aliquot Pier. *de lumine* Reg. a m. pr. In *et* neminem haesisse miror. Scilicet ordo verborum, aut: *Largior hic aether est, et campos l. v. P.*, aut: *Aether largior, et lumine purpureo, vestit campos*, h. e. circumdat. Hoc malim. Sic iam Cicero in Phaenom. v. 60 *Quem* (Capricornum) *cum perpetuo vestiuit lumine Titan.*

tribuitur in illa) aurae odorumque ex floribus omnis generis afflatu iucundissimam; in ea habitare heroes veteres; delectari his odoribus, inter ludos et sacra diis facta. Doctior vita, et philosophicis studiis exculta Graecia, serenae et placidae mentis gaudia ex purae et constantis virtutis conscientia mox adiecit: quo melioris sapientiae placito egregie visum videas inter alios Glouerum in Leonida X, 156 sqq. *in those happier fields — Where never gloom of trouble shades the mind, Nor gust of passion heaves the quiet breast, Nor dews of grief are sprinkled*, et vno verbo Statius V Silu. 3, 286 *et monstrate nemus, quo nulla irrupit Erinnys;* sed philosophicas rationes Maro in alium locum v. 724 sqq. seruauit, et h. l. inprimis Homerum ante oculos habuit, et Pindarum, locis laudd. Nam *sedes beatae* ipsi sunt luci amoeni, et campi, aether purus et caelum serenum; riui et prata gramineae; studia ex prisca vita, inque his choreae ad citharae cantum, et epulae. Adde locum de Olympo Odyss. ζ, 42 sqq. Similia quoque sunt in Axiocho, qui sub Aeschinis, antea sub Platonis, nomine ferebatur. Communia etiam sunt nonnulla Elysio cum aurea hominum aetate. Iam ab his tamquam elementis profectus ad quantam amplitudinem Paradisum suum extulit Miltonus IV, 132 sqq.

640. *Largior aether*, egregie, patentior, liberior, nullis nubibus, nulla caligine inductus. Silius hinc lib. XIII, 550 *laxata lucida nocte Claustra nitent*, dixit de Elysio. Ὄφρα τε φῶς κάλλιστον ὥσπερ ἐνθάδε Aristoph. Ran. 155. 457. *lumen purpureum*, pulchrum, vt sup. I, 591. *solemque s.* in Pindari loco altero est Sol, qui, in nostro orbe occidens, ad infera loca progreditur, in altero Sol perpetuus noctu aeque ac die (fere vt ap. Val. Fl. I, 844 *ubi Sol* etc.). Sed poeta sua-

vius

Purpureo; solemque suum, sua sidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palaestris;
Contendunt ludo, et fulua luctantur arena;
Pars pedibus plaudunt choreas, et carmina dicunt.
Nec non Threïcius longa cum veste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina vocum;
Iamque eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.

Hic

642 *exercet* multi Heins. et Burm. 644 *fidibus plaudunt* Hugen. pro var. lect. *pedibus claudunt* Medic. a m. pr., ridiculo lapsu. v. *ducunt* Rottend. pr. a m. pr. et Exe. Burm. a m. sec. *dicunt* Gud. 647 *Iamque fidem* emendatio est Marklandi ad Statium p. 181 elegantissima, quam et ipse a poeta profectam, esse malim. Est praeterea lapsus ex litterarum certae aetatis ductu facillimus ex *fidem* in *eadem*. Cum tamen vulgata et ipsa bona sit, nolo pessimi exempli auctor esse, vt non librarii errorem sed ipsum poetam emendatum dare velim: idque per totum poetam sequar.

vius Solem Elysio suum, praestantiorem puta nostro Sole, vt caetera, assignat. Pro commentario haberi potest Telemachus lib. XIX. Inter alia: *c' est plûtôt une gloire céleste, qu' une lumiere.* Imitatur Claudianus de R. P. lib. II, 282 sqq. cf. Cerda. *norunt*, vident, qui in Elysiis sunt, habent. Male aliter viri docti.

642—644. Haec iterum ad Pindari ductum l. l. *καὶ τοὶ μὲν ἱππείοις γυμνασίοις, τοὶ δὲ φορμίγγεσσι τέρποντα.* Expressa scilicet *vita antiqua heroum Graeciae;* vti omnino vnaquaeque gens, sicut aliarum rerum inferarum, ita Elysii beatam sortem *ad suos mores* descripsit, eaque, quae beatam vitam suo sensu constituebant, eo transtulit. *pedibus plaudunt choreas*, elegantius quam ducunt, scil. cum pedum plausu; Odyss. Θ, 264 *Πέπληγον δὲ χορὸν θεῖον ποσίν* quod Maro adeo accepit *κατὰ χορόν*, non vt *χορὸς* pro loco dictum sit, vt alibi apud Homerum occurrit.

645—647. Dandus erat choreis saltantium et cantantium suus *ἀοιδὸς*, lyricen, qui seu accineret seu praeiret cantu tamquam choragus. Quis vero magis conueniens Orpheo, qui de locis inferis plurima erat fabulatus, h. e. vetere philosophorum more ac sermone per poetica phantasmata exposuerat? *longa cum veste*, citharoedorum aliquando, antiquiore autem aeuo *ἀοιδῶν*, vatum, habitus *ποδήρης* palla, vt nota res est, v. Cerda. Adi vel Tibull. III, 4, 35. 36. *Sacerdos* autem

Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroes, nati melioribus annis,
Ilusque, Assaracusque, et Troiae Dardanus auctor.
Arma procul currusque virum miratur inanis.
Stant terra defixae hastae, passimque soluti

Per-

648 Laudat locum, et *Teucri* nomen de Teucris accipit Auctor libelli de Augusti progenie c. 3. 649 *M. proceres* Vratisl. 651 *mirantur* multi ap. Heins. et Burm. et edd. ante Pier. cum fragm. Vatic. cf. 477. 678. 652 *terra* Heins. e Codd. post Pierium, non modo ad sonum suauius, sed et exquisitius. Vulgo *terrae*; quod et fragm. Vatic. habet.

tem h. l. vates, propter instituta orgia et teletas. Male itaque Barthius contendit sacerdotalem habitum respici; etsi verum est, sacerdotes vt sceptro, ita etiam palla, vsos, vt ipsi dii ea veste occurrunt, sed et reges: nam omnino vestis demissa ac fluens ad dignitatem et religionum maiestatem facit: vt vnumquemque suus sensus docet. Orpheus illis saltantibus et cantantibus *obloquitur* (transitive h. l. dictum, facit loqui, φθέγγεσθαι, sonare, pulsat), *numeris*, numerose, *septem discrimina vocum*, fides, lyram ἑπτάχορδον (Iortinus pag. 292 septem sonos musicos. Orpheum accinere voce volebat), *eademque* modo digitis modo pectine pulsat; quod ab doctiore iam arte petiisse videtur, dum temperatur cantus modo plectro modo digito. Illa, *nunc nunc*, excludunt interpretationes aliorum. Neque adeo de cantu ipsius Orphei hic quaeritur; sed si quaeratur, nemo facile, qui Homerum legit, dubitet, fueritne alius, qui Orpheo, lyram pulsanti, accinuit. Heroico aeuo vtrumque facit vates.

648 sqq. Partim Hesiodi ductu Ἔργ. 159. 167 seqq. *pulcherrima proles*, pulcherrimi, h. l. de corporis dignitate. Sed insederat Virgilio hoc epitheton ex loco Homeri, quem expressit Iliad. υ, 231 sqq. Ἶλος τ' Ἀσσάρακός τε καὶ ἀντίθεος Γανυμήδης, Ὃς δὴ κάλλιστος γένετο θνητῶν ἀνθρώπων etc. *nati melioribus annis*, secundum Hesiodum hoc, l. c. et sic alii de heroum atque etiam de aurea aetate. Laudatur Catull. LXI, 22: *O nimis optato saeclorum tempore nati, Heroes, saluete, deum genus.*

651—655. Iterum ad Pindari ductum l. c. Paullo aliter haec tractata a Platone, sub f. lib. X de Rep. Sectantur animae artes prioris vitae. cf. Cerda. Eandem

 rem

Per campos pascuntur equi. Quae gratia currum
Armorumque fuit viuis, quae cura nitentis
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
Conspicit, ecce, alios dextra laeuaque per herbam
Vescentis, laetumque choro Paeana canentis,
Inter odoratum lauri nemus: vnde superne
Plurimus Eridani per siluam voluitur amnis.

Hic

653 *campum* aliquot Pier. et Heins. duo Goth. cum fragm. Vatic. Mox siue *curruum* siue *currum* scribas, parum referre puto. In Codd. vtrumque occurrit. 654 *quae caussa* Goth. sec., lapsu et alibi obuia. *ruentis* Goth. tert., temere. 656 *C. ante alios* Gud. pro diu. lect. *per herbam* Gud. et Montalb. 657 *choros* coni. Heins., sed *choro* absolute dictum pro, in choro, chorum ducendo. *choro parentis* fragm. Vatic. a m. pr.

rem in antiquis quoque monumentis occurrere, putant viri docti. Ad sui temporis negotia haec reuocauit Ouid. Met. IV, 444 sqq. Melius Maro heroicam vitam seruauit. Describit autem otia castrensia v. c. Iliad. γ, 135. Heroibus Homericis magna gratia, adeoque amor, est militiae curulis. Ad meliorem nostri aeui philosophiam Elysii voluptates accommodatae sunt in Telemacho lib. XIX. *procul miratur*, pro conspicit: *currus inanes*, simplic. quoniam adstant vacui dominis. *tellure repostos*, vt alibi, conditi, mortui.

656—659. Hoc cum Axiocho l. c. comparandum. *Vescentis*, quis hoc putet satis digne dici posse pro, epulas celebrantes! iidem *ἀείδοντες Παιήονα*, vt Iliad. χ, 391 Achiui, et quidem in grato nemore, per quod, vt amoenitas loci maior esset, descendit amnis. Amnes sub terra ferri vidimus iam Georg. 366. 367. *Eridanum* autem quod potissimum appellat, suspicor fabulis poetarum, qui Argonautica scripserunt, deberi, a quibus plura videntur fabulose de Eridano tradita esse, forte etiam hoc, quod ad loca ille infera defertur. cf. Apollon. IV, 627 sq. Nam hoc, quod ad inferum mare tendit, aut, quod non longe a fontibus suis cuniculum subter terram per duo millia subit; poetam adducere vix potuit, vt ad inferos eum relegaret. Sed is *Eridanus superne*, h. e. ex editiore loco, *voluitur*, venit, *plurimus*; dictum eleganter ad magnam aquarum copiam designandam. conf. I Georg. 187. Apud Seruium sup. ad

v. 603

Hic manus, ob patriam pugnando volnera passi,
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
Quique pii vates, et Phoebo digna locuti,
Inuentas aut qui vitam excoluere per artis,
Quique sui memores alios fecere merendo:
Omnibus his niuea cinguntur tempora vitta.

Quos

660 *passa* Bigot., ex interpret. 661 *maneret* Nonius Bis; et Zulich. a m. pr. 662 *et cedro d.* Seru. ad VII, 178. 663 *coluere* sec. Moret. 664 *alios* recte seruatum in edd. iam inde ab Aldd. Alii *aliquos*. Mirum in hanc vitiosam lectionem conspirare vetustissimum et optimum quemque, etiam Rom. Medic. fragm. Vatic., hoc tamen a m. pr. 665 *his una* Doruill.

v. 603 Tantalus *in Eridano Inferorum stare* narratur; quo liquere videtur etiam ab aliis poetis Eridanum simili ratione fuisse celebratum. An, quod Eridanus alterius hemisphaerii sidus est, poetas ad hanc rei narrationem forte adduxit? Sin hac subtilitate omnino vis carere, sequendum est, quod inter Seruiana occurrit: „Alii Eridanum pro quocunque accipiunt, et dicunt κατ' ἐξοχὴν dictum, nam legimus I Ge. 482 *Fluuiorum Rex Eridanus*. Et amant poetae pro appellatione ponere magnae (et in suo genere praeclarae) rei proprietatem, vt I Georg. 9: *pocula Acheloia*."

660—665. Locus de piorum turba e nobilioribus, et, quem a generosiore animo vix puto legi posse, quin incalescat et magnae virtutis studio inflammetur: imitatione expressus a Silio XIII, 533 sqq. *Sacerdotes casti*, qui sacra caste, pure ac pie, curabant dum viuerent. Ita nihil est quod reprehendas. Mox *vates* sintne poetae an coniectores, dubitari potest. Sed Silius ibid. v. 538 *qui—nec dedignanda parenti Carmina fuderunt Phoebo*; itaque et is de poetis accepit. At: *quique sui mem.* 664, ornate; magnae illae et diuinae animae, quae bene de genere humano meritae sunt. *merendo*, idem, quod in vulgari sermone, demerendo, promerendo, bene merendo de aliis. Sic Seneca Hippolyt. 632 *et te merebor*, vbi v. Gron. 665. *Omnibus his* Seruius: „per quod eos ostendit meruisse diuinos honores." Certe declarat hoc insigne, esse eos viros sacros et sanctos. Nam vittatos fuisse sacerdotes, vates, deos, satis notum est. cf. imitationem Val. Fl. lib. I, 836. 840.

 666 sqq.

Quos circumfusos sic est adfata Sibylla;
Musaeum ante omnis; medium nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris exstantem suspicit altis:
Dicite, felices animae, tuque, optime vates;
Quae regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo
Venimus, et magnos Erebi tranauimus amnis.
Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus. Lucis habitamus opacis,
Riparumque toros et prata recentia riuis
Incolimus. Sed vos, si fert ita corde voluntas,
Hoc superate iugum; et facili iam tramite sistam.
Dixit,

667 *Museum*, *Musinum*, male librarii. *medium iam* duo Goth. 668 *oculis exst.* Parrhas., male. *suscipit* nonnulli ap. Burm. 669 *Discite* tres Burm. ex more. *optima* Gud. 671 *transnauimus* Nonius in *ergo*, et Goth. sec. 672 *hic* Oudart. 673 *Nulli est* Menag. pr. 674 *virentia* Parrhas. et in marg. Doruill. ex interpr. cf. Burm. *r. fluuis* Rom. et Bigot. 675 *voluptas* Franc. et ed. Iunt, vt et Pier. aliquot. 676 *superare* Goth. tert. et Franc. *f. vos t.* aliquot Pier. *ducam* Ven.

666 sqq. Quod Musaeum potissimum nominat poeta, mirantur Intpp. Enimuero Homerus sane Aeneae in inferis occurrere non potuit. Cum autem de antiquioribus aliquis esset laudandus, Orpheus autem iam sup. 119 memoratus esset, vix alius praeter Linum vel Musaeum surrogari potuit. Magna autem Musaei auctoritas propter religiones et teletas institutas; et facile nunc eius commemoratio h. l. opinionem mouere potest, poetam de initiis cogitasse, cum ex nobilissimis hierophantis vnum commemoret. Caeterum ad Homerum in simili loco rem transtulit praeclare Silius XIII, 780 sqq.

667. 668. Bene hoc ex heroum aetate et opinione. Nam ad Platonem eum respexisse, apud Seruium leuis coniectura est. Ad verba cf. Iliad. γ, 226. 227. Mox 674 ornate, pro ripis; *recentia* sunt *riuis*, h. e. virentia propter vicinas aquas; vt Seru. cf. Burm. et v. 676 *sistam*, vos ad eum deducam facili et expedita via, quales in Elysio omnino esse vias credere fas est. Anteit tum Musaeus ipse; vbi ex summo collis vertice locum ostendisset, tum Aeneas et Sibylla altera parte collis descendunt,

Dixit, et ante tulit gressum, camposque nitentis
Desuper ostentat; dehinc summa cacumina linquunt.
At pater Anchises penitus conualle virenti
Inclusas animas, superumque ad lumen ituras,
Lustrabat studio recolens, omnemque suorum
Forte recensebat numerum, carosque nepotes,
Fataque, fortunasque virum, moresque, manusque.

Isque

677 *gressus* Menag. sec. 678 *Et super* Doruill. *ostentant* fragm. Vatic. a m. pr. et Goth. tert. *ostendit* duo Burm. Goth. sec. et ed. Ven. *linquit* Ven. *linquent* Franc. *linquont* Gud., vnde illatum erat ab Heinsio. 679 *in valle* Parrh. et Ven. *cum valle* duo alii. *nitenti* pr. Hamb. Male h. l. *Nitere* enim refertur ad cultum locorum. Sic Georg. I, 153 *nitentia culta*. Male etiam Seruius iungit *penitus virenti*, cum sit, *penitus in valle*. 680 *Inclusasque* pr. Hamb. *illustres* Parrhas. *ad limen* duo Heins. ac duo Burm. cum trinis Goth., quod ornari possit. Sed cf. inf. 829. 682 *numeros* Exc. Burm. *carosque* ed. Dan. 683 *Factaque* Franc. *genusque* alios legere Pierius ad marginem notauerat, sed videtur ex emendatione profectum; quia obscurius est, quid *manus* sit.

scendunt, discessu scilicet a Musaeo facto.

679 sqq. De occursu matris Vlyssis nonnulla in similem rationem sunt ap. Homerum, Odyss. λ, 151 sqq.; sed locus hic de Anchisa praeclare a Virgilio est tractatus. Artificium poetae egregium in hoc, quod Anchises hoc ipso tempore in recensu animarum in hanc vitam transiturarum occupatus ab Aenea deprehenditur. Traduxit enim poeta et conuertit in rem suam vetus illud philosophantium placitum, quo animae iam ante vitae huius ingressum exsistere putantur. Iam iis certus locus erat assignandus, cui inclusae essent; docendum porro, vnde in eum locum essent deductae. Ita opportunitas data mythis, partim vt locum accuratius declararent, partim vt statuerent, animas eas iam antea humana corpora animasse, vitaque functas in ea loca descendisse. Atqui hic rursus noua coniectandi necessitas, quomodo animae, corporis contagio contaminatae, vitiis et erroribus liberari possint, aut iisdem in locis, aut antequam ea in loca peruenissent. 680. *inclusas*, collectas in hunc locum. v. inf. 705 sqq. *Recolimus*, animo proprie praeterita, hic v. 681 simpl. recensere, exquirere et addiscere futura facta et res fortiter gestas. 683. *manus* seu virtutem seu facta intellige. Nam

Isque vbi tendentem aduersum per gramina vidit
Aenean, alacris palmas vtrasque tetendit;
Effusaeque genis lacrimae; et vox excidit ore:
Venisti tandem, tuaque spectata parenti
Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
Nate, tua; et notas audire et reddere voces?
Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum,
Tempora dinumerans; nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras, et quanta per aequora vectum
Adcipio! quantis iactatum, nate, periclis!
Quam metui, ne quid Libyae tibi regna nocerent!

Ille

687 *exspectata* antiquiorem quemque codicem exhibere, omnes fatentur; adde Rom. et Vatic. fragm. et, licet recentiores, cum Erf. tres Goth. Nec aliter edd. veteres, et omnes Aldinae, et inde propagatae. Necdum mihi constat, vnde vulgata *spectata* venerit. Passeratii codicem pro ea laudat Guellius. Propagata illa est per Dan. Heinsii edd., sed iam ante in edd. Plantinianis Pulmanni occurrit. Tuentur tamen eam viri docti, nec iniuria, cum grammaticorum et librariorum fraus in similibus locis, vbi de metri ratione solliciti erant, frequens sit. Interpretatur quoque eam Seruius: probata, vt VIII, 151 *et rebus spectata iuuentus.* Contra *ipse* quidem Aeneas erat *expectatus:* verum paullo durius *pietas* eius *expectata* venisse diceretur. At, si *vicit* iter, accommodatius *spectata.* Schraderus in Emendatt. mss. coniiciebat: *tuaque, exspectate parenti, Vicit.* Inf. VIII, 37 *O sate gente deum — Exspectate solo Laurenti aruisque Latinis.* *exspectata* Ven. *tandemque tuae exspectata p.* Comment. Cruqu. ad Horat. I Od. 23. *parentis* Medic. 690 *animum* Leid. a m. pr. *dicebam animo* coni. Heumannus pro praedicebam. Sed v. Burm., qui *ducere* ad calculos et rationes refert. Simpliciter *ducimus animo*, vt *agimus, agitamus.* 691 *denumerans* pr. Moret. *Temporaque numerans* alter. *annumerans* Menag. pr. *tua cura* Sprot. Sed Seru. *mea cura*, id est, o tu. Immo vero est spes, expectatio, sollicitudo. 692 *Quas e. per t.* Rom. cum aliis Pier., vel *Quas te ego per t.* Sed sollenne est pronomen primo loco non poni. v. Bentl. ad Horat. III Carm. 25, 2.

ieiunum esset, de turba ac numero accipere.

687—694. *vicit iter:* pro: fecisti iter motus pietate, mihi iam probata. Nunc pietas effecit, vt iter ingrederetur etsi difficillimum. v. Var. Lect. 690. *Sic equidem d.* Aeneam viuum ad loca infera descensurum esse, Anchises iam ante praeuidisse putandus; nam idem nocturnis monitis filii pietatem permouerat, vt ad se videndum descenderet.

Ille autem: Tua me, genitor, tua tristis imago,
Saepius occurrens, haec limina tendere adegit.
Stant sale Tyrrheno classes. Da iungere dextram,
Da, genitor; teque amplexu ne subtrahe nostro.
Sic memorans largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum:
Ter frustra conprensa manus effugit imago,
Par leuibus ventis, volucrique simillima somno.
Interea videt Aeneas in valle reducta
Seclusum

696 *adire coegit*, vulgaris ratio, occurrit in Goth. tert. et aliis ap. Pier. Heins. et Burm. *cogit adire* vnus Moret. *adire adegit* Franc. 699 *Dic* Franc. *rigabant* aliquot Pier. 700 *dare collo* Montalb. 701 *conata* alter Hamb. a m. pr. *compressa* multi Burm. vid. II, 792, vbi iidem tres versus: cf. Georg. IV, 499. 702 *somnio* coni. Tan. Faber. Male. conf. ibid. 703 *Praeterea* Witt. *Aeneas vidit* pr. Hamburg. *vidit* etiam in aliis. *v. recepta* Menag. pr. v. inf. VIII, 609.

scenderet. cf. VI, 115. *Libyae regna;* iustus de Didonis amoribus metus, ne iis ab Italia retineretur filius. Caeterum colorem orationis similem offert Iliad. *κ*, 538. 539.

696. *Saepius o.* v. c. sup. V, 731 sq. Nam semel memorari satis erat. cf. IV, 351.

701—703. Nota imitatio ex Odyss. λ, 303 sq. Iliad. *ψ*, 100. Conf. Ge. IV, 499, et de Hercule simile quid ap. Apollod. II, 5, 12, pag. 121. Adde, si tanti est, Iensii Obss. de Stilo Homer. p. 289.

703 sqq. Haec iam manifeste ex Platonicis mythis; quorum fundus in Pythagoreorum opinionibus substructus erat. Etsi enim opinio de reditu animarum in vitam communis antiquitati fuit, non ab vna hypothesi, vt putatur, sed a variis illa argumentis et indiciis docte indocteque petita (v. c. a mutuo interitu ortuque omnium rerum), aut in subsidium adsumata aliis doctrinis fulciendis: Platoni tamen, si non doctrina de subeundis ante transitum in nouum corpus inferis, quam et Aegyptii tenuere, ac de purgatione, quae initiis ac τελεταῖς frequentata fuisse videtur, peculiaris tamen fuisse videtur illa doctrina de bibenda ante reditum Lethe. v. de Rep. X, pag. 765 Frf. Ed. Ingeniosum vtique commentum, cum noua vita, noua infantia, ineunda sit. Anterotem cum inuersa facula nonnulli ad hoc ipsum dogma non male traduxerunt, etsi is proprie ad amoris

Seclusum nemus, et virgulta sonantia siluis,
Lethaeumque, domos placidas qui praenatat, amnem.
Hunc circum innumerae gentes populique volabant;
Ac, veluti in pratis, vbi apes aestate serena
Floribus

704 *Et elusum* Dorvill. *Reclusum* Rom. Mox libris optimis et vetustissimis insidet lectio *siluae*, vti Medic. a m. pr. Gud. Rom. et aliis, et sic emendabat Benedictus in Iunt. Possis itaque coniectare, lectionem antiquiorem fuisse siue illam, siue *silua*. *siluis* autem advenisse ex altero loco lib. III, 432 *Auerna sonantia siluis*. Sed *siluis*, quod Medic. a m. sec. habet, ita vt Aproniana esse videatur lectio, auctoritatem facit Mediceus Pierii et fragm. Vatic.; adde binos e Goth. Estque ea doctior lectio: nam *virgulta sonantia siluis* nihil aliud sunt, quam *virgulta siluarum s.*, adeoque simpliciter, *siluae sonantes* sc. venti flatu. Minus bene constituas *v. s. siluis*, h. e. siluarum, arborum strepitu, vt *riuis sonantes siluae*, resonantes riui strepitu sint. Vt vero hoc fieri possit, vt *sonent* seu strepant arbores, necesse est, Elysium auras suas et Zephyros habere; de quo dubitari nequit; praecinerat iam Homerus: 'Αλλ' αἰεὶ Ζεφύροιο etc. Od. δ, 567. 568. Pind. Ol. β, 129 sq. Conf. ad Georg. IV, 484. Ad amnis strepitum minus bene referunt haec alii cum Seruio: „*v. s. siluae*, quae est iuxta praerupta fluminis„ atqui Lethe quietus et placidus amnis est. Itaque nec Catroei emendatio admittenda: *v. s. ripis*: saltem *riuis* coniectare debebat. 705 *Lethaeum*, male al. Est Ληθαῖος v. c. Callim. in Del. 234 et sup. V, 854. Horat. Ep. 14, 3, vbi etiam male Letheus. *domus* sec. Hamb. 706 *populique frequentes* Goth. tert., sed *volabant* adhaeserat superiori versui. 707 *velut* Gud. et al.

amoris obliuionem spectabat. v. Ouid. A. Remed. 551 sqq.

704. *virgulta sonantia siluis*. Inter plures modos, quibus accipias, probabilior est hic, vt sint dicta pro virgultis siluarum sonantibus, adeoque omnino, siluae sonantes, vento motae: vt XII, 522 sunt *virgulta sonantia lauro*. Paullo diuerso modo dictum supra III, 442 *Auerna sonantia siluis*, h. e. siluae circa Auernum sonantes. Habet autem Elysium suas auras, suos Zephyros: v. Var. Lect. Iam porro 705 Lethe in finibus Elysii, *praenatat*, praeterfluit, Seruius: „Ennium secutus est, qui ait: *fluctusque natantes*.„ Paullo aliter: *campi natantes*, Ge. III, 198. *gentes* maius sunt: nam in gente populi: v. inf. X, 202. Gronou. ad Liu. V, 34. 35.

707—709. Aut illa: *strepit omnis m. campus*, apodosin faciunt, aut quod Homerico more malim: *Ac* campus murmure ita strepebat, *veluti in pr.* etc. Ornata vero et suauis comparatio, ex Apollonio ducta loco cum hoc omnino comparando lib. I, 879 sqq.,

Floribus inſidunt variis, et candida circum
Lilia funduntur: ſtrepit omnis murmure campus.
Horreſcit viſu ſubito, cauſſasque requirit
Inſcius Aeneas, quae ſint ea flumina porro,
Quiue viri tanto conplerint agmine ripas.
Tum pater Anchiſes: Animae, quibus altera fato
Corpora debentur; Lethaei ad fluminis vndam
Securos latices et longa obliuia potant.
Has equidem memorare tibi atque oſtendere coram,
Iampridem hanc prolem cupio enumerare meorum:
Quo magis Italia mecum laetere reperta.

O pater,

708 *circa* Goth. tert., male. Nam *circumfunduntur.* 710 *viſus* alter Hamb. *ſubito viſu* Doruill. 711 *ſunt* aliquot Burm., ſed recentiores. 712 *Quidue* aliquot Pieriani, alii *quique viri*, vt et in Hamb. pr. et Doruill. lectum. *complerint* Pierius in nullo ſuo inuenerat, ſed *complerunt*, vel *complerent.* Eadem varietas apud Burm. Sed *complerint* fragm. Vatic. Medic. 714 *Lethaeique* Zulich. v. ad 705. 715 *portant* Rom. 717 *prolem hanc* ſec. Rottend. et Erf. *cupio prolem hanc* Goth. tert. *memorare* prior. *numerare* Menag. pr. *tuorum* Ven. et pro Var. Lect. pr. Rottend. Caeterum iuncturae aſperitas aliqua in v. 716. 717 ineſſe videtur. Puto a poeta ſcriptum fuiſſe: *Has—oſtendere coram Iampridem*, ac *prolem cupio enumerare tuorum.* 718 *mecum* omnes; olim tamen vulgatum erat *tandem:* Zulich. *nec non laetare.* Sane *laetare* potiorem librorum habet auctoritatem, Medicei quoque a pr. m. cum aliis Pier. et Burm.; Romanus autem:

ſqq., etſi et illo adumbrato ex Homerico Iliad. β, 87 ſqq. Cf. ſup. I, 430. Ge. IV, 188 ſqq. 51 ſqq. *ſtrepit murmure campus* doctius quam vulgare, apes ſtrepunt per campum. Mox 711. *porro* ſimpliciter poteſt iungi: *cauſſasque requirit porro*, vel *porro*, ſc. rogat, quae ſint etc. Sed doctior ratio eſt: *quae ſint ea flumina porro*, πόῤῥω, h. e. πόῤῥω, πόῤῥωθεν παραῤῥέοντα, longo inde curſu praetexentia campum. Minus bene Seru. et Cerda. 714. *ad vndam:* latices potant, ad amnem, in littore, conſtitutae, procumbentes. Dictum ἐνεργέστερον, quam ſimpl. bibunt Lethen. 715. *ſecuros*, ab effectu, vt *morbos pallidos* dicunt. Seru. 716. conf. ſup. V, 737 *Tum genus omne tuum* etc. *Italia reperta* h. e. acceſſu ad Italiam; poſt longos ſc. errores.

719 ſqq.

O pater, anne aliquas ad coelum hinc ire putandum est
Sublimes animas, iterumque in tarda reuerti
Corpora? quae lucis miseris tam dira cupido?
Dicam equidem; nec te suspensum, nate, tenebo;
Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.
Principio coelum ac terras, camposque liquentis,
Lucentemque globum Lunae, Titaniaque astra,
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens

tem: *Quo magis Italiam mecum laetare repertam.* Erat is forte audiendus; sed retinere potest impetum fragm. Vatic. *Italiam mecum laetere reperta*, a pr. m. mox emendatum: *Italia* et *laetare*. 719 *aliquas* Rottend. a m. pr. *hinc ad coelum* Menag. pr. *est* abest a binis Burm. 720 *in tarda* retraxit Burmannus ratione et Pier. libb. auctoritate. Vulgo *ad t.*, quod Vatic. cum fragm. Vatic. et Medic. tuentur. 721 *miseras* Menag. pr. *quae miseris lucis* Witt. *est* addunt in fine nonnulli Pier. et Burm. et fragm. Vatic. a m. pr. 722 *suspectum* Goth. tert. 723 *suspicit* multi vitiose, ex more; etiam Ald. pr., sed emendatum in Ald. 1505, et a Benedicto in Iunt. Est ὑπολαμβάνει. 724 *ac* deest binis Burmann. *et* Goth. tert. *terram* Rom. et Gud. cum Goth. sec. et fragm. Vatic. a m. pr., at cf. Georg. IV, 221 *Terrasque tractusque maris.* *terras coelumque profundum* Donat. ad Terent., memoriter. v. Burm. 725 *Ingentemque g.* Medic. a m. pr. et Colot. *Tithonia* Goth. tert. Aut Solem in *Titaniis* astris latere aut *Titanaque et astra* legendum, contendit Trappius, sed v. Not. 726 *totamque in suca* fragm. Vatic. a m. pr. *effusa* Leid. vn. *infusa partus* Goth. tert.

719 sqq. Inest nescio quae vis et δεινότης eximia in hac Aeneae oratione cum indignatione aliqua rogantis; suavitas autem tanto maior, si Homerici Achillis (Odyss. λ, 487) indignum vitae amorem memineris. *ire sublimes*, redire, *ad coelum*, h. e. ad vitam. Sic iam supra: *ad auras superas*, et alibi.

724 sqq. De toto hoc illustri loco, in quo fere Intppum subtilitatem desideres, Servius vero neoplatonicas argutias affert, partim et grammaticas nugas, v. Excurs. XII. Hic verba interpretanda sunt. *Spiritus* et *mens*; vt Ψυχὴ et Νοῦς, h. e. anima mundi, quae omnia permeat; cumque vniuersum semel sub *corporis* specie repraesentasset, recte pro partibus *artus* posuit; Sic de Terra Georg. II, 325—327. Commentarii loco esse possunt Ciceronis versus ex Consulatu, lib. II, in de Diu. I, 11. Comparant alii Iliad. σ, 483—485. *coelum* pro aere dictum vix dubites; et *campos*

Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudumque genus, vitaeque volantum,
Et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
Igneus est ollis vigor et coelestis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc

727 *miscet se corpore* nihil aliud est quam forma loquendi doctior pro vulgari, *miscet se corpori*. 728 *Hinc* ap. Seru. *volucrum* Goth. sec. cum Rom. 730 *olli* ed. Commelin. *illis* duo ap. Burm. cum ed. Ven. *c. imago* Goth. sec. 731 *corpora noxia* plurimi Burm. *tardent* qu. Moret. 732 *Terrhenique* fragm. Vatic.

pes liquentes, pro mari, vt, aequor aquarum. In quarto tamen elemento extundendo laborarunt Grammatici. Docta ex vett. comment. seruata nota est apud Pomponium, vbi inter alia: „Ridiculum est intelligere caelum pro duplici elemento, id est aere et aethere. Aemilius Asper cum hunc locum annotaret, sic ait: „ Membra naturae sic solet iungere Virgilius, vt in tria diuidat, nam et alibi: *maria ac terras caelumque profundum*; Ennium sequutus, qui ait: Qui tuo lumine mare, terram, caelum, contines." *Titania astra.* Ex iis, quae apud Diodorum exponuntur (altero loco V, 66 fabula Cretica, altero III, 57 Libyca); nihil facile huc reuocari potest; nec, sidera ad Titanes referri, scriptorum vsu est cognitum. Igitur Seruius sequendus, qui altero loco *Solem* interpretatur. Dictum scilicet poetico more pro, *astrum Titanium*, h. e. Titan, Hyperion seu Sol, vt IV, 119. Titania Luna vel Diana saepius occurrit, Apollonii exemplo: Τιτηνὶς lib. IV, 54, vbi v. Schol. 727. *magno se corpore miscet* dictum doctius quam corpori miscetur, inditur.

728 sq. Inde ex hac Mente Mundi omnia *sunt*, h. e. animam et vitam habent. cf. Ge. IV, 218—226 *His quidam signis* etc. *Deum namque ire per omnes Terrasque tractusque maris caelumque profundum*, *Hinc — Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas*.

730—734. *Illis seminibus*, h. e. his animabus ex anima mundi, tamquam ex igni scintillae, petitis, et in humanum corpus traductis, inest ignea vis (qualis aetheris est) et aetherea natura. Verba etiam Stoica disciplina frequentata. Nam Zenoni Νοῦς κόσμου πυρινός, et Posidonio

Hinc metuunt, cupiuntque: dolent, gaudentque: neque auras
Dispiciunt clausae tenebris et carcere caeco.
Quin et supremo quum lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporeae excedunt pestes: penitusque necesse est

Multa

733 *Hinc m. cupiunt gaudentque dolentque* Macrob. in So. Sc. 8 et sec. Rottend. *neque* Heins. e codd. Vulgo *nec*, quod tamen Rom. tuetur. *neque miras* Medic. a m. pr. 734 *Dispiciunt* praeclare Heins. restituit e Gud. a m. pr. Voss. binisque Rottend. (vid. sup. II Georg. 187. Alius dixisset, *Prospiciunt*). Eodem ducunt Medic. cum aliis Heins., Romanus cum aliis Pier.; adde fragm. Vatic. et binos Goth., qui omnes *Despiciunt* exhibent. *Respiciunt* caeteri cum edd. antiquioribus, vt Aldd. Commel. *Suspiciunt* ed. Mediol. Mox *clusae* fragm. Vatic., quod aliis locis Heinsius sequutus est. 735 *supremum cum lumen* Montalb. et tert. Rottend., non male. *limine* pr. Hamb. pro Var. L., item Seruius. *relinquit* aliquot Burm. et fragm. Vatic. a m. pr. 736 *Nec tamen* Menag. pr. 737 *excidunt* Ald. pr., at corr. in sec. *est* deest Sprot.

nio πνεῦμα νοερὸν καὶ πυρῶδες, cuius scintillae et ἀποσπάσματα ac σπέρματα sunt animae. Res ipsa iam Pythagoreorum placitis continebatur. cf. Bruckeri *Hist. crit. Philos.* T. I, p. 948 sq. (et qui nunc post illum superioribus annis maiore subtilitate eadem persequuti sunt, VV. CC. Meiners et Tiedemann). Ornatus valde locus. *noxia corpora*, praeclare, quatenus vim diuinae flammae obtundit terrestris natura corporis. *moribunda*, pro vulgari, mortalia. *Hinc metuunt cupiuntque*, a corporis contagio animorum perturbationes et cupiditates proficiscuntur, ex bonis malisque opinatis. conf. Seru. Porro corporis tamquam carcere *inclusae lucem non dispiciunt*, prospiciunt, ornate pro, carcere includuntur. Nam corpus vinculis animi tenebrisque assimulatur, quibus ille offuscatur, et a libera rerum contemplatione retrahitur. Cic. So. Scip. sub f. *Sunt optimae curae de salute patriae; quibus agitatus et exercitatus animus velocius in hanc sedem et domum suam peruolabit, idque ocius faciet, si iam tum, cum erit inclusus in corpore, eminebit foras, et ea, quae extra erunt, contemplans, quam maxime se a corpore abstrahet.*

735 — 739. Adeo materiae, terrestris corporis, sordes inolescunt animabus, vt iis ne dissolutis quidem a corpore elui illae facile possint. Itaque purgationes fiunt operosae aqua, aere, igni in locis inferis. Ornate autem

Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
Supplicia expendunt. Aliae panduntur inanis
Suspensae ad ventos: aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni:
Quisque

738 *diu coniuncta* Oudart. 740 *pendentur* Dorvill. 742 *Infestum* Seru. ad II Georg. 389.

tem omnia. Contagium corporis dictum, *malum*, *corporeae pestes*, *vetera mala*, *scelus*; intelligendae autem perturbationes et cupiditates (v. 733), irae, metus, tristitiae et sic porro. Secundum semel institutam rei adumbrationem iidem *animorum* dicuntur esse *morbi*, seu *labes*, *sordes*, *maculae*, *κηλῖδες*, *vlcera*, *cicatrices*, *μώλωπες*, *οὐλαί*, *στίγματα*; hinc suauis ille mythus seu inuolutum fabulosa narratione philosophema apud Platon. Gorg. pag. 56. 357 de animabus coram hadamantho nudandis; quo lutarch, de his, qui sero a um. pun. T. II, p. 564. 565 t Lucianus aliquoties felicissime vsus est. Noster autem oeta cum semel per *sordes* t *maculas* animorum vitia et upiditates animales designasset, emendationem earum er *purgationis* genus bene hibuit, cui iam in sacris initiis adsueti erant veterm hominum animi. Eam purgatio mox designar per *poenas*, *supplicia*, vel atonis auctoritate in Gorgia p. 357 Ed. Frf., quod non obseruatum misere vexauit Intpp. At v. 738 inuersa est oratio. Debebat sequi: *non excedunt*, — *sed penitus inoluerunt*, *concreuerunt*; vnde 746 *concreta labes*, quae eluitur et exuritur 742. Hoc ita extulit: nec mirum est, seu, *necesse est*, *multa*, multum vitii, *diu*, per tam longum vitae tempus, *concreta inolescere penitus modis miris*.

740—743. A sollennibus purgationum et lustrationum ritibus. Fiebat enim lustratio aëre, aqua, igni. Nec aliter sermone humano efferri animarum purgatio poterat, ne a philosophis quidem subtilioribus, si fuerunt forte, qui animo corpusculum suum detractum esse vellent; quod dubito. Purgationem animarum in sole et sideribus fieri, statuisse Aegyptios, viri docti passim aiunt; vide Moshem. ad Cudworth. pag. 366. Sed ex loco Porphyrii de abstin. IV, 10, nisi talem opinionem iam animo attuleris, id non facile elicias.

Quisque suos, patimur, Manis; exinde per amplum
Mittimur

743 *patitur* et *mittitur* tres ap. Burm. *patitur* etiam Erf. Vt nunc versus se ordine excipiunt, aut noua in Elysio fit aut inchoata ante animarum purgatio in Elysio absoluitur; quod omnino nouum est et insolens. Nam, si vss. 743. 744 iam peracta purgatione in Elysium missae sunt animae, quomodo iterum v. 745 sequi potest: *Donec longa dies* etc. hoc est, donec purgatae fuerint? Itaque suspicari licet versus esse transpositos; et retrahendos vss. 745—747 ante 743 vt a Virgilio versus hoc ordine profecti sint: *aut exuritur igni: Donec longa dies — ignem. Quisque suos p.* Difficultatem in oratione poetae vidit quoque doctissimus Iortinus; sed vix expediisse videri potest p. 266 sqq. In ipsam autem transponendi rationem incidisse quoque Trappium nunc deprehendo; vt tamen nec efficiat, in quo conficiendo laborat. Enimuero, quo curatius hunc locum inspicio, eo manifestius mihi fit, versus esse seu a poeta nondum expolitos nec in suum numerum et ordinem redactos, seu, quod multo magis probabile, suppositios et e margine illatos 743. 744 *Quisque suos patimur Manes: exinde per amplum Mittimur Elysium et pauci laeta arua tenemus.* Nam, primo sententiam interpellant et iugulant; tum sensum idoneum non habent; tertio a poetae mente sunt alieni: si iam ante purgatae erant, purgatique mittuntur in Elysium, quorsum in hoc tempus longum exigendum, vt purgentur? De loco purgationis in inferis nihil ille monuit; nec tamen inde in Elysium, sed ad Lethen animas mitti ipse profitetur v. 748. Nec attigit poeta alterum illud philosophema, quo migrationi animarum finis tandem ita statuitur, vt eae, quae post plures migrationes et purgationes perfectam puritatem consequutae fuerint, aut Elysio aut Olympo assignentur in perpetuum. Antiquum tamen emblema esse, Ausonii testatur locus, quo h. l. aemulatur.

743. 744. *Quisque suos patimur Manes.* Vexatus locus. Simplicissima tamen est ratio: patimur supplicia haec omnes, non quidem quales nunc sumus, animae corpori inclusae, sed *quoad* (κατὰ) *suos quisque Manes*; pro vulgari: *nostrum omnium Manes patiuntur*; omnibus Manibus ista patienda sunt. Nam purgatio ista subeunda est omnibus. Soli ad inferos perueniunt Manes; hi sunt, qui purgantur; qui *patiuntur*, h. e. subeunt, pro sua cuiusque parte, purgationes illas tormentorum similes. Firmat quoque hanc rationem, id quod non viderant, qui eundem locum laudant, Apuleius Florid. lib. II, p. 231 Colu de Pythagora: *Brachmanni autem pleraque philosophiae eius contulerunt: quae mentium documenta corporumque exercitamenta, quot partes animi, quot vices vitae*; quae diis Manibus pro merito suo cuique *tormenta vel praemia*. Quo loco nihil ad rem disertius esse potest. *Manes* pro *suppliciis* ac poenis vulgo accipiunt: qua ratione aut anlogi

Mittimur Elysium, et pauci laeta arua tenemus:
Donec longa dies, perfecto temporis orbe,
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Aetherium

746 *tabem* Rom., nec hoc male. *relinquit* fragm. Vatic. Mediq. cum aliis.

logia, non video; si vel maxime dixero: Manes dici pro conditione, qua sunt Manes; etsi sic Ausonius (quamquam mihi non satis exploratum hoc) videri potest et ipse interpretatus esse, imitatus versum hunc in Ephemer. 57: *si poenitet, altaque sensus Formido excruciat, tormentaque sera gehennae Anticipat, patiturque suos mens saucia Manes.* Etiam Statii versum, vbi Pluto ad Amphiaraum VIII, 84 *At tibi quos, inquit, Manes? qui limite praeceps Non licito per inane ruis*, ita interpretantur cum Lutatio, vt sint poenae. At potest aliis quoque modis suppleri: quos Manes adire animus fuit tibi? Et statim v. 90. 91 *sanctis Manibus* vulgari sensu iterum dictum. Sanctii interpretatio in Minerva p. 825. 826, vt, quemadmodum mali patiuntur Lemures et Laruas eorum, quos laeserunt vel necarunt, sic boni patiantur proprios Manes, contorta est. Cerda *pati Manes* dictum vult, vt, *pati Furias.* Sed hoc nihil expedit, nec si deos inferos omnino esse h. l. dixeris Manes, vt Ge. IV, 489 et alibi. Ad duos Genios, qui homini adsunt, referebat altero loco Seruius; sed alienum id ab h. l. Melius Ruaeus daemonas huc vocat ex Platone (v. c. in Phaedone p. 80 B. Frf.); sed nusquam ab hoc memorari video, cruciatum animabus inferri ab vllo daemone. Valer. Fl. III, 389, qui hunc locum ante oculos habuit, interpretationem in neutram partem inflectit; nam aliam plane ille rationem iniit: Animae violenta morte vita expulsae apud Plutonem de iniuria conqueruntur; tum illae vna Furiarum comite addita redeunt, vt a sontibus poenas expetant: *Quisque suos sontes inimicaque pectora poenis Implicat; et varia meritos formidine pulsant.* 744. *per Elysium*, h. e. ad. Alii, et sic iam Cerda, distinguunt *laeta arua* ab *Elysio*; sed perpetuo vsu loquendi de eodem loco haec dicta inueniuntur. Itaque nec Fortino accedere possum p. 262 sq.

745—747. Igitur aut noua in Elysio fit aut inchoata ante purgatio animarum in Elysio absoluitur; sed v. Var. Lect. *perfecto temporis orbe*, definitum post tempus, h. e. mille annos. *purumque* r.

Aetherium sensum, atque aurai simplicis ignem.
Has omnis, vbi mille rotam voluere per annos,
Lethaeum ad fluuium deus euocat agmine magno:
Scilicet inmemores supera vt conuexa reuisant,
Rursus et incipiant in corpora velle reuerti.

Dixerat

747 *aurae* omnes fere codd. Heins. et Pier. et fragm. Vatic. Sed Valer. Probus inter quatuor locos refert, in quibus antiqua illa forma Virgilio placuerit. *ignes* Goth. tert. 748 *rotas* Menag. pr. *rotam euoluere* Parrhas. Io. Schrader. coni. *rotas*, vt sint tormenta. v. Not. 749 *Lethaeum* Rom., vid. sup. ad v. 705. *fluuium* duo Burm. 750 *superum* ed. Ven. et Doruill., eo alludunt aliquot Pier. *supera in* . 751 *incipiunt* ed. Ven. *incipient* Lutat. ad Stat. VII Theb. 92.

Aetherium sensum, mentem illam (*sensus* pro perceptione et iudicio animi et hinc pro animo) ex aethere deductam, cumque idem aether sit ignis purissimus, explicatiue subiicit: *atque aurai simplicis ignem*. De igni *auram* proprie dici, vt de luce, supra vidimus. Itaque anima tandem ad pristinam puritatem aetheream restituitur.

748 — 751. *vbi mille rotam voluere per annos*. De sensu constat ex v. 745 *perfecto temporis orbe*. Verba ex vulgari ratione sic constituerentur: vbi mille annorum rota voluta, h. e. circumactus orbis est. *Rotam* dixit absolute pro orbis, κύκλος. Annorum *volubilitatem* interpretatur Seruius, et Ennianum esse monet. *voluere rotam*, est, exegerunt animae tempus in orbem rediens. Non minus ornate in similem modum Cic. in So. Scip. a *cum aetas tua septenos octies solis anfractus reditusque conuerterit*. *Mille annos* a Platone sumsit de Rep. X, p. 761 Ed. Frf., vbi πορεία χιλιετὴς animarum iniustarum subter terram, quasi in poenam decupli; it. in Phaedro p. 1223 E. In *lustra* annos mutauit Silius XIII, 558 *Hac* (decima porta) *animae caelum repetunt, et mille peractis, Oblitae Ditem, redeunt in corpora lustris*. Omnino *multa saecula* memorauit Cic. in So. Scip. sub f. loco iam a Cerda excitato. Pindarus *nouem annos* finierat in praeclaro fragm. apud Platonem Menon. pag. 415 B. F. Animam ait non interire, sed tantum mori ac reuiuiscere; sancte itaque esse viuendum: οἷσι γὰρ ἂν (h. e. ἀφ' ὧν) Φερσεφόνα ποινὰν παλαιοῦ πένθεος (h. e. κακοῦ, idem est *vetus malum* Maronis, *corporea pestis* seu, morbus) δέξεται, ἐς τὸν ὕπερθεν ἅλιον (ad *supera auras*,

Dixerat Anchises: natumque vnaque Sibyllam
Conuentus trahit in medios, turbamque sonantem;
Et tumulum capit, vnde omnis longo ordine possit
Aduersos legere, et venientum discere voltus.
Nunc age, Dardaniam prolem quae deinde sequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,

Inlustris

754 *posset* multi Pier. etiam Rom. et Heins. cum Medic., sed fragm. Vatic. *possit*. Apud Nonium *possent*. Parrhas. *posset ordine circum*. 755 *Aduersas* Montalb., dum interpolator *animas* cogitabat. *aduersus* fragm. Vatic. *poscere v.* ed. Ven., male. *discere* est cognoscere. *vultum* Zulich.

auras, ad caelum, h. e. in vitam) κείνων ἐνάτῳ ἔτει ἀνδιδοῖ ψυχὰν πάλιν· — ἐκ τᾶν βασιλῆες ἀγαυοὶ καὶ σθένει κραιπνοὶ σοφίᾳ τε μέγιστοι ἄνδρες αὔξονται· ἐς δὲ τὸν λοιπὸν χρόνον ἥρωες ἁγνοὶ πρὸς ἀνθρώπων καλεῦνται. Idem in Olymp. II, 123 eos, qui vitam ter exegissent sic, vt iustitiam colerent, ad Beatam insulam deferri narrauerat. *Ter mille* annis circuitum animarum fieri per animalium corpora, statuerant Aegyptii ex Herodoti fide lib. II, 123, quod tamen dogma tantum ad animas spectare potuit, sceleribus ac vitiis inquinatas et contaminatas. Nec sane potuit in mythis his vlla esse constantia: e re nata fingebat vnusquisque consentanea. Caeterum inter haec meminisse iuuat, quam bene in Messiade animarum iamiam in vitam prodituraram sors, sedes, facta, dicta ad puriorem de anima humana sapientiam attemperata sint sub fin. lib. I et al., vt VIII. *deus euocat*, non hic de Mercurio agitur; quod putant Intpp., sed est ὁ δαίμων, indefinite. v. Plato de Rep. X, p. 765 E.

752 sqq. De hoc animarum, quae in noua corpora transiturae sunt, recensu vid. Excurs. ad h. l. 752—755. Ornate singula. *conuentus* sunt in mediam turbam. *sonantem*, de strepitu, ex Od. ω, 5 ταὶ δὲ τρίζουσαι ἕποντο. cf. Horat. I Serm. 8, 41, et sup. v. 707 sq. *aduersos* ornat epitheton. Scilicet ex aduerso incedentes animas *legit*, recenset, cognoscit.

756—759. *Gloria Dardaniae prolis*, h. e. clara facta et fata posterorum tuorum: *nepotes* — *animas* — enarrabo. *qui maneant*, expectandi sint, *nepotes Itala de gente*, de noua stirpe in Latio ex Lauinia suscipienda. *nostrum in nomen ituras*, pro vulgari, futuras ex nostra gente. Sic

ire

Inluſtris animas, noſtrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, et te tua fata docebo.
Ille, vides, pura iuuenis qui nititur haſta,
Proxima ſorte tenet lucis loca; primus ad auras
Aetherias Italo conmixtus ſanguine ſurget
Siluius, Albanum nomen, tua poſtuma proles;
Quem tibi longaeuo ſerum Lauinia coniunx
Educet ſiluis regem, regumque parentem:
Vnde genus Longa noſtrum dominabitur Alba.

Proximus

758 *et noſtrum nomen* ſec. Moret. *ituros* alter Hamb. 760 *iuuenis pura* Doruill. 761 *luci* Heinſ. malebat; vt ſit, vitae mox ipſi reddendae; non video quid interſit. 762 *Italo mixtus* de ſ. antiqui codd. ap. Pier. *ſurgit* Medic. 763 *poſthuma* male ſcriptum et hic in Gothanis. *poſtumio* Franc., inepte. Piget in his morari. 764 *ſeruum* Rom. 765 *Educit* Medic. *Educet* in ſ. alter Hamb. et Goth. tert., idem cum pr. *parentum*. 766 *noſtrum longa* tres Heinſ.

ἔπη ſaepe et ἔργα. Quod autem Anchiſes haec exponere et futuras res praedicere poteſt, ad diuinandi munus pertinet, quod ille a Venere acceperat. vid. ſup. ad lib. II Excurſ. XVII, p. 321. Caeterum ex Seruiana nota haec apponemus: „*Caetera, quae hic intermiſſa ſunt, in ἀσπιδοποιΐᾳ commemorat.*" (lib. VIII, 628 ſqq., et hac de cauſſa multa vtique poetae in hoc recenſu praetermittenda fuere, ne his eadem afferret). *vnde etiam in antiquis inuenimus, opus hoc appellatum eſſe non* Aeneidem; *ſed* Geſta populi Romani; *quod ideo mutatum eſt, quia nomen non a parte, ſed a toto debet dari.* Fuere adeo in ſecta eorum, qui in honorem nominis Romani carmen ſcriptum narrabant, nonnulli epicae poetices tam ignari, vt hiſtoriae Romanae corpus aliquod in eo quaererent.

760—766. Gens Iulia ab Aſcanio ſeu Iulo ducta, qui patri ſucceſſit et Albam Longam condidit. cf. ſup. Aen. I, 267 ſq., ſed reges Albani a Siluio, qui ex Lauinia poſtumus Aeneae natus erat. Haec eſt fama, quam h. l. poeta ſequitur. Alii Aſcanii filium et ſucceſſorem Siluium faciunt. Alii aliter tradunt. v. Liu. I, 3. Victor O. G. R. 16. 17. Dionyſ. Halic. I, 70. Ouid. IV Faſt. 40, et Seru. ad h. l. conf. Exc. III ad lib. XII Aen. Fabulae de Siluio in ſiluis educto locum feciſſe videtur nomen ipſum, vti

fabulis

Proximus ille Procas, Troianae gloria gentis,
Et Capys, et Numitor, et qui te nomine reddet
Siluius Aeneas, pariter pietate vel armis
Egregius, si vmquam regnandam adceperit Albam.
Qui iuuenes quantas ostentant, adspice, vires!
Atque vmbrata gerunt ciuili tempora quercu.

Hi

767 *Procas* aliquot apud Burm., indocte. Etiam *Proca* legitur. 768 *reddat* Rom. pr. Moret. et pr. Hamb. 769 Versus in altero Mentelii a pr. m. aberat; et cum supra v. 403 idem fere occurrat: *Troius Aeneas pietate insignis et armis*, suspicari aliquem posse ait Burm., an hic versus h. l. ab aliena manu accesserit; et saluo sensu eum abesse posse. Mihi abesse non posse videtur; quorsum enim *Egregius* referatur? vel h. l. coniunctiuum est, vt et alibi, et ne fraus fiat lectori, *pariter* additum. *et armis* Goth. sec., sed ex *vel* saepe *et* factum. 771 *Siluius* Medic. *ostentent* Ven. *ostendant* Priscianus et Zulich. a m. pr. 772 *Atqui* Aldd. pr., mutatum in tertia a Naugerio in *Atque*. *Atqui* inter codd. Reg., et sic legendum monet Fabric.

At

fabulis de Romulo et Remo ficus Ruminalis et similitudo vocis *ruminis*, hoc est, mammae. *hastam puram*, δόρυ ἀσίδηρον, idem quod antiquioribus sceptrum, regum et heroum insigne, vel ex Homero notum. cf. Cerda. *Albanum nomen*, h. e. Albanus, Albae Longae rex. Nec male tamen sic accipias: nomine inter Albanos domestico appellatus Siluius. Quo ducere potest Liuius ibid. *mansit Siluiis postea omnibus cognomen, qui Albae regnarunt.* Argutias vett. Grammaticorum super *postuma proles* vid. apud Gell. II, 16 et Cerdam. Alia est subtilitas Seruii et caeterorum in *longaeuo*, quia Aeneas annis fatalibus nondum expletis periit, esse debere dictum pro *aeo*, cuius aeuum, h. e. aeternitas, proprium sit. Enimuero potest aliquis senex esse et iam senex factus liberos suscipere, et senex violenta morte perire.

767—772. Nec omnes Albanorum reges, nec ordine suo recitat. v. Auct. laudd. *proximus* ergo, qui adstat. Meminit Capyos, quod Capys Assaraci f. Aeneae fuerat auus. Itaque Anchises refricat in hoc gratam patris sui memoriam. *Procas T. gloria g.*, vt Homero μέγα κῦδος Ἀχαιῶν. 770. *si vmquam.* Seruauit illustrationem ex antiquioribus Seruius: *Recepit autem a tutore, qui eius inuasit imperium: quod ei vix anno quinquagesimo tertio restituit. Et rem plenam historiae per transitum tetigit.* 772. coronata

Hi tibi Nomentum, et Gabios, vrbemque Fidenam,
Hi Collatinas inponent montibus arces,
Laude pudicitiae celebres, addentque superbos
Pometios, Castrumque Inui, Bolamque, Coramque.
Haec tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terrae.

Quum

At qui diuulsis syllabis vett. edd., quas Pier. et Cerda sequuntur cum D. Heins., vt iungatur versus cum seqq. *At qui gerunt — quercu, Hi tibi*. Omnes tamen Codd. Pier. et Heins. *Atque*, quod patri modo ieiune positum offendebat nos supra IV, 261. Nil satis facit. *Praegeris* a pr. m. Medic. *gerant* Moret. sec. et Parrh. *tegunt* Bigot. 773 *Numentum* duo apud Burm., vnus *Nuentum*. Porro primam in *Fidena*, quam exquisite dixit pro Fidenis ex Gr. Φιδήνη, a Virgilio corripi, quae ab Horatio aliisque producatur, notatum a Grammaticis est. 774 *Hinc* Erf. *montibus* Goth. tert. *mouibus* Rottend. tert. et Exc. Burm. *imponunt* pr. Moret. 775 Cur hic versus non eiectus sit ab Heinsio, mirari licet. Occurrit in nullo codice nec in edd. vett., et illatus esse dicitur a D. L. Fabricio Lampugnano I. C. V. Mediolanensi. Nunc, ne versuum numerus deminutus turbas faciat, minore cum incommodo in sede maneto, sed notatus. 776 *Pometios* correxerunt iam Pier. et Fabric. Vulgo vitiose *Pomerios*. In Goth. tert. *Ponnticos*. Mox aberratur varie: *castrumque Nini*. *Borumque*. *Volamq*. *Bulamq*. *Coramq*. *Corasq*. 777 *nec sunt* alter Menag. male. *sine gentes* Medic. a m. pr., et sic Colot., quod probat Heins. equidem improbandum censeo vel maxime. Nam, primum *terrae* docte poetis ponuntur, vbi vulgaris oratio gentes postulat; tum ne *gentes* quidem recte h. l. dicerentur; non enim populi sed vrbes enarratae fuerunt; et his bene respondent *terrae*, quibus aliquando imponentur.

ronam ciuicam, hoc est, querceam, gestant, scil. ob ciues seruatos, et de rep. bene meriti. *vmbrata;* praeiuerat Lucret. II, 628 *ninguntque rosarum Floribus, vmbrantes Matrem comitumque cateruas*. *ostentant vires*, sunt viri fortes.

773—777. Ab Alba Longa XXX colonias in Latio et extra Latium deductas esse ex Dionysio nouimus lib. III, 31, p. 172, plerasque saltem nouis colonis frequentatas, vt Ryckium quoque monuisse video in Diss. de pr. Ital. col. p. 455, quem vide. Liu. I, 3 *Ab eo* (Latino Siluio) *coloniae aliquot deductae*. *Prisci Latini appellati*. Et Victor O. G. R. c. 17 *Igitur regnante Latino Siluio coloniae deductae sunt Praeneste, Tibur, Gabii, Tusculum, Cora, Pometia, Locri* (vitiosum, f. Corioli. v. Dionys. V, 61. Plin. III, 5 f. 9), *Crustuminum, Cameria, Bouillae, caeteraque oppida circumquaque*. *Nomentum* quidem, et *Fidenae* cum *Crustumerio* tres fratres conditores habuere. Dionys. II, 53, p. 116, idque multis annis ante Romam

mam

Quin et auo comitem sese Mauortius addet
Romulus; Assaraci quem sanguinis Ilia mater
Educet. Viden' vt geminae stant vertice cristae,
Et pater ipse suo superum iam signat honore?

En;

778. *Mauortius* Witt. *sese addet*, vt nunc legitur, erit: vna cum ipso in vitam prodibit, suo scilicet tempore. Sed melius puto legi: *addit se*, vna cum patre incedebat anima Romuli. cf. 754. 755 et inf. 864. Et est ed. Ven., quae hoc exhibeat. Transpositi porro versus 778 et 777 in Goth. pr. et tert. 780. 781 *stent* multi codd. et edd., quod

mam conditam; ibid. lib. II, 36 (p. 104) *Gabii* inter Latinos, ibid. V, 61 et Albae Longae colonia IV, 53. *Collatia in iis collibus* sita, qui inter viam Praenestinam et laeuam Anienis ripam visuntur, v. Cluuer. Ital. ant. p. 663. *Pometii*, s. Pomentini, eorumque vrbs Suessa Pometia, communi scriptorum consensu Volscorum, non Latinorum nomini accensentur. Itaque Cluuerius p. 1018. p. 1024 lib. III, 1 et 8 aliique Virgilium poetica licentia in hoc vsum esse omninoque vetus Latium finibus latioribus ad Circeios vsque ex sequiore aeuo definiisse. Liuio sane lib. II, 16 *duae coloniae Latinae* (iure Latii Roma deductae) *Pometia et Cora*. Enimuero, etsi Volscorum facta est vrbs Suessa vna cum Cora, tamen vrbes inter Latinas eam aliquando fuisse dubitari nequit, v. Plin. III, 5 s. 9. Latet inter nomina populorum foederi adscriptorum ap. Dionys. V, 61 Βαβεντάνων· sunt Πωμεντῖνοι, Κάρνων pro Κοραίων. *Castrum Inui*, qui antiquis Italis inter Faunos et Panes erat, etsi in Rutulis situm, tamen Latinorum fuit colonia vel Virgilio teste; vt etiam *Bolae*, Aequorum oppidum. Sunt Bolani etiam foederi Latinorum modo memorato adscripti ap. Dionys. l. c. Adde locum Victoris supra laudatum. Male *Castrum Inui* ad Castrum nouum, non longe á Centum cellis ad mare, reuocauit Seruius et viri docti ad Rutil. I, 227 sq.

778—781. *auo comitem sese addet*; secundum Seruium: *auito sese iunget imperio*, h. e. vna cum auo regnabit, donec Romam condet. Sed vix hoc loquendi vsus fert. v. Var. Lect. 778. quem Rhea Siluia Troiana stirpe oriunda partu edet. *Assaraci* v. sup. I, 284. *educet*, vt modo v. 765, cum deberet esse: pariet. 780. En bellicosum viri ingenium iam nunc militaris viri habitus (galea duplici crista, δίφαλον vel δίλοφον diceres) declarat. *stent*, sint, vt alibi quoque. 781. Quia

En, huius, nate, auspiciis illa incluta Roma
Imperium terris, animos aequabit Olympo,
Septemque vna sibi muro circumdabit arces,

Felix

quod recte deseruit Pier. et mox *signet*. Scilicet vt consequutio temporum seruetur. At vid. Var. Lect. lib. I, 706. *honorem* Menag. pr. *insignat* Rom. 782 *nata* sc. Roma, a Romulo condita, malit Burmannus; scilicet vt vulgari orationi propior sit poeta? Eadem varietas in versu Enniano: *his nata auspiciis illa incluta Roma*, quod aliis *En huius nate ausp.* apud Seru. ad VII, 678, vbi v. Burm. 783 *annos* coni. Heumannus; nempe quia aeterna Roma dicta. Sed parum suaue est illud: *annos aequare Olympo*, vt ne nisi cum ipso caelo pereat. *famamque* melius Io. Schrader. At animos celsos et diis virtute pares habere, qua ad caelum educant nomen, generosa res est. *animosque* Witt. *aequabit* Mentel. a m. pr. In Seruii nota subiungitur ad hunc versum: *De hoc autem loco et Trogus et Probus quaerunt*. Quid illud fuerit, quod quaererent, non assequor. *Trogus* autem esse videtur Pompeius historiarum Philippicarum conditor, quem in Virgilium, cuius fere aequalis fuisse debet, commentatum esse, nulla aliunde est suspicio. Laudatur quidem Trogus a Seruio ad Aen. III, 108. IV, 37, sed ex historiis. Forte leg. *Hyginus*.
784 *circumdedit* alter Hamb.

ex variis ordinis verborum ac sensus faciendi modis verus sit, vix definias. Seruius accepit: eum *superum*, deum, vt Mars *pater* sit Romuli. Possit etiam *suo superum honore*, h. e. diuino, eum signare pater Mars. Sed probabilius est, quod et Cerda sequitur, *Et pater superum*, Iupiter, *ipse eum iam signat honore suo*; nunc tamen iterum ambiguum est, sitne *honor* Iouis an Romuli? sitne immortalitas, viri dignitas et virtus corporis? Simplicissimum videtur sic accipere: videsne, vt animam aliquando in corpus prodituram Iupiter iam hinc diuina corporis maiestate conspicuam reddit, scilicet vt, in immortalium numerum eam aliquando receptum iri, iam nunc manifestum sit. An duplex crista in galea Martis aliquod peculiare insigne sit, dubito, nec ex Val. Max. I, 8, 6 doceri posse puto. Ornant vna, binae, trinae, quaternae cristae. At ipsa galea perpetuum, quantum memini, Romuli insigne.

782—788. Versus ornatissimi. Primus 782 ex Ennio translatus apud Isidor. XVIII, 1. 783. quam magnifice pro, condetur Roma! Imperium ad terrarum fines proferet, virtute et magnanimitate superabit omnes mortales. Obuium hoc, et similia Romae praeconia apud veteres congessit multa Cerda; etiam de septem collibus (Docta Pomponii Sab. ad v.

784 no-

Felix prole virum: qualis Berecyntia mater
Inuehitur curru Phrygias, turrita per vrbis,
Laeta deum partu, centum conplexa nepotes,
Omnis coelicolas, omnis supera alta tenentis.
Huc geminas nunc flecte acies: hanc adspice gentem,
Romanosque tuos. Hic Caesar, et omnis Iuli
Progenies, magnum coeli ventura sub axem.
Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
Augustus Caesar, Diui genus: aurea condet
Saecula

786 *Phr. iture* Zulich. 789 *huc flecte* Ge. Fabricius malebat et Cerda, vt repetitione excitetur animus. Sed constantem librorum lectionem reuocauit Heinsius; nisi quod *[illegible] fl.* qu. Moret. Mox *respice* Hugen. 792 *ibi* Menag. pr. *quem promitti sibi* sec. Moret. 793 *Diui g.* ex librorum consensu, ex numis et marmoribus copiose firmarunt Ge. Fabric. Pier. et Heins. Quid sollennius illo: *Caesar Augustus Diui f.* Nonnulli vulgg. edd. et codd. *Diuum genus.* *condit* duo ap. Burm.

784 nota ex Dionys. Halic. Plutarcho in Romulo et Festo in *Roma* descripta est). 785 — 788. Augusta imago Cybeles per Phrygiam inuectae (ex ritu sacrorum), quae est Deum Mater. Assimulatur Roma, quae tot magnos ac diuinos viros tulit. Nam de diuinis honoribus in Caesares delatis non agitur. *supera alta tenentes*, Homericum: *ὑψίζυγα δώματ' ἔχοντες.*

789 — 791. Etiam ordinem rerum facit admirabilem: quod primo loco gentem Iuliam memorat, cum in Marcello oratio summi affectus plena substitura sit. *Huc conuerte oculos* etc. omnia cum verborum dignitate extulit. *ventura sub axem*, in vitam, vt iam toties vidimus in hoc libro.

792 sqq. In Augusto vere repraesentando se ipsum superauit poeta. Pacem terrarum orbi redditam, prolatos imperii fines, vaticinia, quibus terris promissus fuit, expeditiones in terras longinquas, et itinera ad constituendas prouincias in iis ipsis annis, quibus haec scripsit Maro (V. C. 732 sqq. v. Vita Virgilii h. a.), susceptas quam grauia haec omnia laudum argumenta, et quam splendide verbis et rerum phantasmatibus declarata!

793 — 795. *Diui genus*, Caesaris f. v. Var. L. *Latio*, debebat sequi per appositum: *aruis*, sed variauit: *per*

Saecula qui rursus Latio, regnata per arua
Saturno quondam; super et Garamantas et Indos
Proferet imperium; iacet extra sidera tellus,
Extra anni Solisque vias, vbi coelifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

Huius

794 *quae* ap. Lactant. I, 13. *v. per annos* Rom. *regnataque per.* vo Goth. tert., vtrumque lapsu, qui lusum habet. 795 *Garamantes* male scribitur. *Garamantidas Indos* pr. Hamburg., item male. 796 *Profert* alter Hamb. a m. pr. *Perferet* duo Burm. 797 *extra annos* Franc., non male. *Lucifer* Montalb. a m. pr. *Atlans* Rom. 798 *humeris* pr. Hamb.

per arua regnata quondam Saturno; quae sunt ipsum Latium. v. inf. VIII, 319 sqq.

795—798. Fines imperii in Africa et Asia dilatatos intellige; etsi rebus in maius auctis. *super* (vltra) *Garamantas*, victi hi sunt a L. Cornelio Balbo, cuius triumphum Fasti Capitolini VI Kal. April. a. 735 memorant. cf. Plin. V, 5. Solin. c. 31. In extrema igitur vitae Virgilii et haec incidunt. *super Indos*, spectat partim ad signa a Phraate reddita V. C. 734, partim ad Indorum legationem ad Augustum missam, cum in Syria versaretur. v. Strabo XV, p. 719 C. D. adde Dion. LIV, 9, sup. Vit. Virg. ad a. 734. Loci imitationem iam intpp. notarunt in Silio VIII, 409 sqq. de Ciceronis laude. Iam debebat sequi: *proferet imperium — et super eam terram, quae iacet extra s.* Sed inuersio facta enthusiasmum adiuvat. In sqq. australes Africae plagas designari manifestum est; sed res ad τερατῶδες deflexa. Solis viae proprie sunt intra Tropicos Cancri et Capricorni per eclipticam. Sic apud Aratum ἠελίοιο κέλευθοι et ἄλησις, Phaenom. 319. 321. Seruius laudat Lucani locum III, 253 sq., in quo Aethiopes extra Zodiacum positi esse dicuntur. Iam Romani quidem vix ad Tropicum Cancri peruenerunt, multo minus arma vltra aequatorem protulerunt et alterum tropicum; sed poetae licuit haec amplificare et loca vltra tropicos memorare, adeoque vltra sidera, hoc est, Zodiacum, vltra Solis vias et anni, qui illo solis decursu conficitur, ad eas Africae plagas designandas, quae vltra notas terras vsque ad Atlantem, et lineam ab hoc per Africam ductam, procurrentes, versus austrum tum erant repertae. Similiter ex altera parte versus arcticum polum nauigantes *iter post terga solemque*

Huius in aduentum iam nunc et Caspia regna
Responsis horrent diuom, et Maeotia tellus,
Et septemgemini turbant trepida ostia Nili.

Nec

799 *In aduentum* ex Rom. et aliis iam Pierius approbauit lectori, et secundum eum Heins. e Medic. et aliis; vulgg. *in aduentu*. *Cuius in aduentu* ed. Ven. 800 *Maeotia* bene Heins. post Pier. ex castigationibus. Vulgo *Maeotica*. 801 *tumida* legerunt nonnulli apud Cerdam: perperam.

lemque reliquisse dicti sunt ab Albinouano in fragm. de nauigatione a Germanico in Oceano tentata ex Amisiae ostio. Respici autem a Marone Candacen victam et Aethiopiam supra Aegyptum a C. Petronio copiis peragratam probabile fit; qua de re v. Strabo XVII, p. 820 sq. et Vita Virgilii ad a. 732. *ubi c. Atlas axem*, caelum, *humero torquet*, sustinet torquentem se et vertentem, *stellis ardentibus aptum*, ex quo axe seu caelo stellae aptae sunt, in eo fixae. Sed v. sup. IV, 481. 482 (Ex Gronouio ad Senec. Med. 10 frustra interpretationem loci expectes).

799—801. Splendide et hoc enuntiauit, quod futura Augusti magnitudo multis signis ac praesagiis fuit ostensa; quodque in remotissimis quoque terris eiusmodi signa animaduersa fuerunt; nimirum populi circa mare Caspium, inprimis Hyrcani et Bactriani sub Parthis degentes, Scythae ad paludem Maeotidem et Aegyptii, *turbant*, trepidant; nam et ipsi turbas faciunt, qui perturbantur, vt saepe alibi. Fundum rei videbis ap. Sueton. Octau. 94, vbi ex Iulio quoque Maratho fabula affertur de prodigio ante paucos, quam Augustus nasceretur, menses Romae facto, *quo denuntiabatur, regem populi Romani Naturam parturire*. Scilicet stultissima superstitione laborabat Augustus. v. Sueton. c. 92. Vbi autem sunt, qui tali superstitione ducantur, ibi nec desunt, qui fraudem animis faciant, et modo rebus suo iam euentu manifestis, modo animis in incerto fluctuantibus, praedictiones egregie inuentas in medium proferant. Quod nunquam frequentius quam a bellis inde ciuilibus factum. v. argum. Ecl. IV. Adulationis genus isto tempore non obscurum erat, venditare imperatoribus vaticinia ac praesagia, quibus ipsis iam olim imperium aut insignis aliqua felicitas fuisset ostensa. Ipse bonus Iosephus Vespasiani voluntatem tali commento captabat.

Nec vero Alcides tantum telluris obiuit;
Fixerit aeripedem ceruam licet, aut Erymanthi
Pacarit nemora, et Lernam tremefecerit arcu.
Nec, qui pampineis victor iuga flectit habenis,
Liber, agens celso Nysae de vertice tigris.

Et

802 *obibat* duo Heinſ. *obibit* Rom. 803 *Fixerat* Rom. et alii Pier. etiam Cariſius. Item Goth. tert., male. *aenipedes* praeferebat Heinſ. ad Ouid. Ep. 6, 32. 12, 93. *atque E.* emendabat Markiandus ad Statii Silu. pag. 261, haud dubie et hoc bene, nec tamen necesse: Nam mira eſt in his poetarum variatio, ſi quis longiore vſu ad haec attenderit; et rationem illa habet, poſſunt enim eiusmodi enumerationes pluribus modis conſtitui: ſequendum autem poetae eſt illud, quod a vulgari more recedit. Iam autem vulgare eſſet *atque — et.* At alterum, quod idem vir doctus proponit, vt, ſi *aut* retineatur, mox etiam *aut Lernam* ſcribendum ſit, multo minus ſequar. 804 *Pacarit*, quod res exigebat, e libris Pier. et ſuis repoſuit Heinſ., quem vide. Vulgo *placarit.* ed. Ven. *placaret.* Rom. *pacaret.* Mox *tremefecerat* aliquot Pier. cum Rom.

tabat. Si quod aliud melioris philoſophiae bonum noſtra aetas videt, hoc inprimis memorandum eſſe arbitror, quod diuinationum vanitate liberati ſunt hominum animi.

802 — 806. Tandem expeditiones et itinera Auguſti commemorat. v. ſup. ad v. 792, comparatione facta cum *vago* (apud Horat. III Od. 3, 9) Hercule et Baccho. In Herculem paullo iniquior eſſe videtur poeta, quod ex eius erroribus tantum laudat eos, qui per Arcadiam facti ſunt; Auguſti comparati magnitudo eo ipſo attenuata eſſe videtur. Hoc idem video Schraderum obſeruaſſe ad Muſaeum p. 315. *Cerynitis cerna* etiam Graecis χαλκόπους, qua voce pedum robur et velocitatem priſci homines declarabant; ſed melius poetae rei miraculum retinuerunt. Ad Arcadiam illa ſpectat, vti etiam Erymanthius aper et Hydra Lernaea. *Fixerit* haud dubie ad telum pertinet; atqui debuit cerua viua capta eſſe. vid. Apollodor. II, 5, 3; aut igitur alium auctorem ſequutus aut loquutus eſt parum accurate. 805. 806. De Bacchi ex India triumpho agit, in ea Nyſa vrbs cum monte Mero, qui et ipſe Nyſa dictus. Infinitae de his fabulae, collectae a Nonno in Dionyſ. Praeter Diodor. II, 38, cf. Strab. XV, p. 687. *qui flectit iuga*, biiuges tigres, ex v. ſeq. *pampineis habenis*, pampino circumuolutis et implexis.

807. 808

Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?

Aut

807 *dubitemus* Goth. tert. In altero hemistichio magna lectionis varietas. Receptam tuetur Medic. Sed quaeritur, quid sit, *virtutem extendere factis. vitam, aeuum, extendere*, et *nomen, memoriam, famam, extendere*, sollennes loquendi modi sunt; sed non *virtutem*. In Rom. legitur: *virtute extendere vires*; item in tribus Moret. pr. Rottend. Montalb. altero Mentel. a m. pr. Erf. et in edit. Iunt. Etiam Pierius plerosque alios codd. id a m. pr. exhibuisse obseruauit, sed erasa scriptura fere superscriptum *virtutem* et *factis*. Ex Heinsianis pr. Mentel. *virtute e. factis*. Gudianus: *virtutem e. vires*, vel *factis*: tert. Rottend. *virtutem e. factis* vel *viribus*. alter Hamb. *factis e. vires*. Heinsio inter haec omnia se ea lectio probabat: *virtute extendere vires*. Nec tamen insolentem, et meo sensu exilem, loquendi modum (esset: omnes vires exercere fortiter agendo) illustrare satis potuit. Meo qualicunque iudicio *vires* ex glossemate vocis *virtutem* subnatae sunt, easque equidem omnino respuam. Alio loco inf. X, 461 occurrit: *sed famam extendere factis, Hoc virtutis opus*, vnde facilis suspicio, vt et h. l. *virtute extendere famam* fuisse coniicias; et sic iam coniecerat Burmannus, vel *vitam*: probat prius *famam* etiam Io. Schrader. Bona haec sententia et sollenni mori loquendi accommodata. Enimuero eadem ex vulgari lectione non minus exit: *virtutem*, adeoque gloriam, virtute partam, *extendere factis*. Superest alia lectio, *virtutem extendere fatis*, ex Goth. sec. Sprot. Doruill. Ven. et Reg. a m. sec., vt sit *virtutem extendere*, ad ea, quae restant, discrimina et labores, *fatis*, ad fata explenda, vt sit tertius casus, in cuius gratiam. Habet et haec, quo se tueri possit. Est tamen forte nimis arguta; et auctoritas maior codicum adest vulgatae.

807. 808. Bona Seruii nota: *dubitamus pro dubitas. Miscuit personam suam. Est autem sensus: cum tibi tanta sit praeparata posteritas, dubitas virtutem factis extendere? id est gloriam.* In sententiam itaque poeta mutauit, quod ad solum Aeneam spectat: cuius obiurgatio est tacita et increpatio: cum tam clara tibi, o fili, subnascitura sit posteritas, quin tu fortiter labores toleras, et ad occupandam Italiam streme pergis. Eodem iterum redit inf. 889 *Quae postquam Anchises natum per singula duxit, Incenditque animum famae venientis amore: Exin bella viro memorat* etc. De sententia dubitare non licet. Sed in verbis est obscuritas et ambiguitas: quae duplici modo expediri potest. Scilicet *virtus* dicta esse potest pro gloria virtute parta, vt contra *κλέος* pro virtute dicitur; ita pro simplici, streme res gerere, poeta ornate dixit, *virtutem*, nominis gloriam, *extendere factis*. Si vero *virtutem* proprie dictam malis, tum *extendere* exquisitiore modo dictum accipe, aut vt sit virtutem intendere, cum contentione, in futuros casus, *factis*, vel in facta vel per facta clara et fortia;

aut

Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
Quis procul ille autem ramis insignis oliuae
Sacra ferens? nosco crinis incanaque menta
Regis Romani; primus qui legibus vrbem
Fundabit, Curibus paruis et paupere terra
Missus

808 *terras* Goth. sec. 811 *Romani Regis* alii ap. Pier. *primam qui* Rom. Medic. et potiores reliqui Pier. et Heins., itaque Heinsius receperat; sententia tamen vix idonea. Pierius videtur accipere, vt sit *primam*, nuper conditam, recentem; sed hoc latinum non est; Heinsius vero sic, vt sit positum eleganter pro, primum; ita vero *primis* dicendum erat, et cum *legibus* iungendum. *Primum*, id est, *in principio*, Medic. Pierii; at Seru. ed. Mediol. et aliae vett. inde ab Aldd. *primus*, quod recte reuocauit Burmannus. Sic quoque Goth. pr. 812 *Coribus* Gud. *prauis* Sprot. *p. regno* apud Priscian. lib. VII.

aut vt sit *virtutem extendere* dictum pro vulgari, exerere, exercere, ea vti, adeoque *per facta*. *Extendere* enim modo ad numerum, modo ad temporis interuallum, modo ad res refertur. Amant itaque poetae hanc vocem, vt ornent notionem simplicem. Sic pro *exigere vitam*, *aetatem*, malunt *extendere*. Sic *vitam bona spe extendere*, exigere. Aeschyl. Prom. 537 Ἡδύ τι, θαρσαλέαις τὸν μακρὸν τείνειν βίον Ἐλπίσιν, pro bonam inter spem vitam exigere. Quid? quod adeo in Plauto occurrit Bacch. III, 3, 26 *Ibi* (in palaestra) *suam aetatem extendebant*, exigebant. Cum poetam nostrum, vt epicum, doctius loquutum esse probabile sit, postrema haec ratio verior esse videtur; expeditior est prima. Bene porro v. 808 firmatur, Aeneae animus ad sedem in Latio figendam.

809—813. Numa Rex, pacis tutela religionumque cura insignis. *Quis procul.* Servius: „mira autem vtitur phantasia; vt quasi ostendat, se non agnoscere eum, qui de gente Romana non fuerat;„ nescio an nimis subtiliter. Anchises et hanc et reliquas animas prospectabat e longinquo 754. *sacra ferens*, proprie de sacerdotibus v. ad Ge. II, 476, h. l. bene de sacrorum et religionum conditore. *crines incanaque menta.* Talis eius imago, vt fama sic acceptam esse appareat, in nummis gentis Calpurniae, Marciae, et Pomponiae occurrit. cf. Dionys. II, 58: ἀξιώσει μορφῆς βασιλικὸν fuisse narrat. venit *in imperium magnum*, certe fatorum decreto tile futurum aliquando.

813—815.

Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriae, residesque mouebit
Tullus in arma viros, et iam desueta triumphis
Agmina. Quem iuxta sequitur iactantior Ancus,
Nunc quoque iam nimium gaudens popularibus auris.
Vis et Tarquinios reges, animamque superbam
Vltoris Bruti, fascisque videre receptos?
Consulis imperium hic primus saeuasque securis
Adcipiet;

813 *quos* libri Pier. *qui* Medic. 814 *rumpit* Menag. pr. 815 *dissueta* duo apud Burm. cum ed. Ven. *deuicta* Hugen. At Romanus: *et magnum deinde triumphum*, aut, vt a Bottario exhibitum est *virum magnis deinde triumphis*. 817 *Hunc q.* Franc. *gaudet* Hamb. pr. *aruis* Medic. a m. pr. *armis* sec. Moret. Seruium Tullium desiderat Burm., nec bene omitti potuisse censet; itaque Franciani, seuissimi codicis, lectionem probat: *Hunc quoque* sc. sequitur *iam nimium gaudens popularibus auris*: vt designetur Seru. Tullius, quem populo studuisse traditum vtique est a parte scriptorum: v. Dionys. IV, 8. At enim durum hoc est, vt nomen ita subintelligendum sit; tum vox *iactantior* superiore versu satis arguit versum hunc nec minus ad Ancum spectare: Seruium omittere licebat poetae; posset quoque caussa, si necesse sit, satis speciosa afferri, quod is alienigena et in seruitute natus erat, nec adeo ad Anchisae posteritatem referendus. Pompon. Sab. inter Tarquinios bene numerari potuisse Seruium putabat. 818 *Vis* Doruill. *Tarquinos* male legi obseruat Pier. et Doruillius ap. Burm. *animam superbam* Seruius ad Tarquinium refert; hoc quoque male. 820 *primum* tres apud Burm.

813—815. Liu. I, 22 Tullus Hostilius: *Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit.* *desueta triumphis*, ornatius, quam, bellis.

816. 817. De Anco Marcio, quasi is fauorem populi captauerit, adeoque superbior in patres fuerit, alios auctores habuisse Maronem necesse est, quam quos Liuius et Dionysius caeterique sequuntur, qui ad nos peruenerunt. conf. Var. Lect. Ex Seruio seruatum videtur, quod Pomponius Sabinus adscripsit: Ancus Martius — *viuente Tullo aegre ferebat, cum e stirpe regia se iactaret* (erat Numae nepos ex filia), *praelatum sibi Tullum. Itaque statuerat, fauore populari, Tullum regem cum tota familia occidere.*

818. 819. *Vltor Brutus*, qui Tarquinii superbiam et Sexti libidinem vltus est. *fasces receptos*, regiam dignitatem et imperium a Regibus in Coss. translatum.

820—824. Vid. Liu. II, 3—5: Bruti facta qui reprehen-

Adcipiet; natosque pater, noua bella mouentis,
Ad poenam pulchra pro libertate vocabit.
Infelix! Vtcumque ferent ea facta minores;
Vincet amor patriae, laudumque inmensa cupido.
Quin Decios, Drusosque procul, saeuumque securi
Adspice Torquatum, et referentem signa Camillum.
Illae autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animae nunc, et dum nocte prementur,
Heu

821 *gnatosq.* plerique Pier. *patri* Vratisl. *b. gerentes* Zulich. a m. pr. 823 *ferant* Goth. sec. *ea fata* erat vulgata lectio, quam Pierius prae oculis habebat; sed in *facta* omnes eius et Heinsii libri consentiunt, binis exceptis, cum Doruill. et ed. Ven. *nepotes* Goth. sec., et sic Macrob. IV, 6, vbi et *facta* leguntur. Porro versu hoc ad superiora retracto aliquis sententiam absolutam habere possit: *Infelix, vtcumque ferent ea f. nepotes*; sc. quamtumuis posteri id facinus laudibus summis praedicent (vt *ferre* simpliciter sit, laudibus efferre). Verum *vincet amor p.* Et in hunc sensum interpretari videtur locum Augustinus de C. D. III a Pierio in medium productus. Sed praestat vulgaris ratio. 824 *Vincit* Witt. *laudumque inmensa cupido*: malis hoc abesse, quippe quod pulcherrimam laudem corrumpit: saltem ad nostrum sensum. An vero ad Romanorum quoque iudicium? Etiam Io. Schraderus expunctum hemistichium esse malebat. 825 *Quin Decios Brutosque* Rom. 826 *et* deest Hamb. pr. et Goth. sec. 827 *Illi quos* sec. Moret. *fulgere* v. Seneca N. Q. II, 56. *in auris* pr. Hamb. 828 *et nunc dum* ed. Ven. *premuntur* e Pier. et binis suis Heinsius recepit. Accedit Zulich. Vulgo *premuntur*, quod bene poterat locum tueri.

prehenderent, iam Virgilii tempore fuisse credendum est; itaque ab Anchise adiectum: in quamcunque partem hoc factum interpretaturi sint posteri, ipse in sumendo a filiis supplicio sequetur id, quod patriae amor et gloriae cupiditas suadebunt.

825. 826. *Decii*, pater et filius, qui se pro patria deuouerunt, alter bello Latino, alter Gallico. *Drusi*, Liuiae caussa laudati; ex iis M. Liuius Salinator b. Punico II clarus, et M. Liuius Drusus Trib. pl. At Drusum Liuiae f. eiusque victorias de Germanis male in tempora Virgilii aduocant Intpp. De T. Manlio Torquato Imperioso v. Liu. VIII, 7. *referentem signa Camillum*; retulit, recepit signa a Gallis capta in pugna Alliensi. conf. Liu. V, 37 et 49.

827 — 836. De Caesare et Pompeio. *paribus armis*, vtpote vterque Romanus. v. Georg. I, 489. Lucan. I, 7. *nocte*, ante ingressum vitae, quae

Heu quantum inter se bellum, si lumina vitae
Adtigerint, quantas acies stragemque ciebunt!
Aggeribus socer Alpinis atque arce Monoeci
Descendens; gener aduersis instructus Eois.
Ne, pueri, ne tanta animis adsuescite bella:
Neu patriae validas in viscera vertite vires.

Tuque

829 *limina* sec. Rottend. Witt. Erf., perpetua varietate. vid. h. l. Heins. et Burm. ac Cerda. Sed h. l. *lumina* vnice vera; nam et plus dignitatis epicae inest, et praecesserat: *nosse*. 830 *Attigerunt* Goth. tert. *quantis* tert. Rottend. *stragesque* quinque Burm. 831 *Menoeci*, *Menoeti*, *Moneti*, *Moneci*, *Minoeci*, *Monete*, aberratt. codd. At est Μονοίκου λιμήν. 832 *Discedens* Puget. *auersis* Medic. a m. pr. et Leid., in quo mireris Heinsium otium perdere. 833 *admittite* Puget. 834 *Heu* Goth. pr., et *inualidas* idem. *vertere* Montalb.

quae supra *lux* erat v. 761, et mox v. 829 *lumina vitae*. 831. Iulius Caesar in Pompeium arma mouebat e Galliis. Etsi vero Rauennae tum subsistebat cum vna legione, tamen, cum caeterae legiones ex hibernis (v. de B. Ciu. I, 7), adeoque maior copiarum pars ex Gallia Transalpina esset arcessenda, augusta rerum specie ab Alpibus descendere eum narrat. Alpes declarat per *aggeres Alpinos* et *arcem Monoeci*, h. e. promontorium cum templo et portu Herculis Monoeci, sub Alpibus maritimis non longe a Nicaea sitis, qui nunc *Monaco* est. Alienum itaque est non magis ab historiae veritate, quam a poetae consilio, aut cogitare, Caesarem ipsum per haec loca in Italiam descendisse, aut ad reditum Caesaris ex Hispania haec referre. Nec melius rem expedit Burmannus. Videas tamen audacter haec in descriptionibus et historiis Italiae repeti (v. c. *Obss. sur l' Italie* T. III, pag. 282), et monstrari turrim super monte Turbia, qua transitu facto Caesar iter in Italiam clauserit; quam Tropaeorum Augusti ruinas alii esse pronuntiant, vt ex Holdsworthо didici. Pompeium copias ex Oriente contraxisse quis nescit? 833. pro vulgari: adsuescere bellis. Ante oculos Iliad. η, 279 de Hectore et Aiace singulari certamine pugnantibus: Μηκέτι, παῖδε φίλω, πολεμίζετε, μηδὲ μάχεσθον. 834. Imitatio Lucani est I, pr. *populumque potentem In sua victrici conversum viscera ferro;* et v. 835 Statii Theb. III, 239 *vos, o superi, meus ordine sanguis, Ne pugnate odiis.* v. Cerda.

Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo;
Proiice tela manu, sanguis meus.
Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, caesis insignis Achiuis.

Eruet

836 *sanguis pius* ex Rufiniano de Schem. Dian. p. 36 (ed. Ruhnk. p. 267) iam Ge. Fabricius laudauit; nec dubito vi ac potestate sententiae esse praeferendum; etsi Rufinianus in interpretatione argutias captat, quasi poeta tecte Caesarem vituperare voluerit, cum dicere manifeste parum tutum esset: *Nam simul caussam belli ciuilis ostendit in Caesare fuisse, dum dicit*, priorem *illum debere parcere: simul dolorem confessa* (an *re confessa?* nam sensus: vt ipsi Caesari talis confessio exprimatur) *et in iudicio suo quaerit, tamquam ideo parcere* prior *debeat, quia sit Anchisae* pius sanguis *et ab Olympo genus ducat.* 838 *currus* multi ap. Heins. et Burm., minus bene. *currum* Medic. quoque agnoscit, nec non Rom. cum Arusiano Messo.

Versus 835. 836 ad clementiam Caesaris referunt. Cur Caesarem potissimum appellet, caussa allata est in hoc ipso: *genus qui ducis Olympo*; sc. per Iulum seu Ascanium.

837 — 841. Duo versus 837. 838 ad L. Mummium Achaicum pertinere, dubitari nequit; neque probari posse puto Harduini ad Plinium T. II, p. 646 sententiam, qui totum locum v. 837 — 841 ad Caesarem retrahebat. Repugnat *ille ille*, et *triumphata Corinthus*, et reliqua. Mummium autem potissimum commemorat non tam insigniore aliquo inter caeteros magnos viros merito, quam quod *Achiuos*, Graecos, bello Achaico confecto, profligauit, re ad hominis Troiani sensum grata. At qui vss. sequuntur, ad quem ex Romanis ducibus referendi sint, obscurum videtur. Ad eundem Mummium ne referas, vel τὸ *Ille* intercedit, quod diuersum aliquem designat. Veteres Pyrrhum Epiri R. respici crediderunt, a Curio et Fabricio victum, qui in noto Ennii versu *Aeacides* dictus, nam genus ille ab Achille et Aeaco ducebat; sed reliqua in his verss. memorata in eum non cadunt; vnde vana Virgilii reprehensio nata ap. Gell. X, 16. Iniquior est Grammaticorum strictura apud Pompon. Sab. *Hoc carmen putant e textu delendum esse; nam Virgilius procul dubio si correxisset, fuisset exemturus; nisi aliquid adspexerit nobis incognitum.* Minimae difficultates sunt, si cum viris doctis apud Cerdam et ad Gell. l. c. L. Aemilium Paullum Persei victorem Aeneae ab Anchise ostendi putes. Cogitandum autem, nos in vaticinio versari;

Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas,
Ipsumque Aeaciden, genus armipotentis Achilli; 840
Vltus

fari; neque adeo, quod in sacris Iudaeorum vatibus fere interpretes faciunt, ad proprietatem orationis et historiae subtiliter omnia esse revocanda. Quin poeta vaticiniorum ambiguitatem et obscuritatem studio affectasse videtur. Graeciae opes iam ante Corinthum excisam fractas, Macedonia deuicta, indicaturus, *Argos* ac *Mycenas* nominat, in veterum historiarum memoriam iucundam simul et augustam: vt iam lib. I, 283—285 factum vidimus; quem locum cf., item Ouid. Fast. VI, 47. Quantopere autem victoria de Macedonum Rege Perseo afflixerit Graeciam, ex Liuio intelligas XLV, 31 sq. Ad eadem tempora belli Troiani a poeta accommodata sunt reliqua, praeclare vtique, si haec Aeneae repraesentata memineris: itaque Perseum victum appellauit *Aeaciden*, ab Achille oriundum; quid enim ad Troianorum sensum laetius cogitari poterat, quam Achillis posteros aliquando Troianis esse poenas daturos calamitatis Troianis illatae et euersae vrbis adeoque templorum Troiae violatorum et direptorum; sed ingeniose vnum aliquod facinus, vt poeta, et inprimis Aiacis impietatem in Cassandram memorat, tamquam nefandum inprimis scelus, quo Achiui deorum irae et vindictae sese obstrinxerant. cf. sup. I, 39 sqq. Augustior adeo rerum species redditur etiam hic religione illata. Quod autem Persei genus ad Achillem referri sit solitum, ex Propertio illustratum est IV extr. 39: Qui *Persen, proaui simulantem pectus Achillis*, Et tumidas *proauo* (hoc nunc emendatius legitur meliore Santenii V. C. iudicio) *fregit Achille domos*, (sic coni. h. e. Paullum testor, qui etc.) et ex Silio XV, 291. 292 de Philippo Persei patre: *Hic gente egregius, veterisque ab origine regni Aeacidum sceptris proauoque tumebat Achille*. Quomodo Macedonum reges ab Achille genus ducere potuerint, qui Heraclidae erant, in tanta commentariorum in vtrumque locum mole neminem vidi docere. Videtur ad maternam stirpem ab Olympiade esse redeundum, quae erat Neoptolemi, Epiri R., filia. vid. Iustin. VII, 6. Hac ratione vniuerse seruata, de Perse tamen, an ad eum v. 840 referendus sit, adhuc quaeri potest. Cum enim multo magis obuium sit, Ennii exemplo, *Aeaciden* de

Vltus auos Troiae, templa et temerata Mineruae.
Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cosse, relinquat?
Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyae, paruoque potentem
Fabricium,

842 *aut* deest Medic. a m. pr. *Conse* Rom. *Quasse* Zulich. *Celse* Goth. tert. Quam lectionem huius versus Ge. Fabricius in Donato inuenerit, non assequi licet. 843 *bello* Gud. a m. pr. 844 *paruoque nepotem* Goth. tert., ridiculo stupore.

Pyrrho Epiri R. aut eius progenie accipere, quid si Regem pro regno, adeoque pro Epiro, dictum habeas: *Eruet ille*, Paullus Aemilius, *Argos, Mycenas, ipsamque Epirum*; vt Paulli incredibilis immanitas respiciatur, qua vna die tota Epirus direpta et LXX oppidorum muri fuerunt diruti. vid. Liu. XLV, 34. Strabo VII, pag. 496. Plutarch. in Paullo p. 271. Videtur sic, tamquam ad excusationem, subiectus esse v. 841 *Vltus auos Troiae, templa et temerata Mineruae.* Minus bene per *Aeaciden* Thessaliam, tamquam Graeciae, iam per Argos et Mycenas designatae, partem tertiam, intelligas, cuius fortuna cum Macedoniae calamitate fuit satis coniuncta; etsi in ea erat *Phthia*, Achillis patria, qua cum Mycenis et Argis iunctim memorata Graeciam declarari iam lib. I, 284. 285 vidimus in simili loco: *Quum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenas Seruitio premet ac victis dominabitur Argis.* Sufficit per solitas vaticinii ambages vss. 839—841 hoc vnum declarari: Ille alter, Paullus Aemilius, Graeciae opes iam ante priorem illum, Mummium, franget. In eo, quod post *Eruet Argos, Mycenas*, adiectum est, *Ipsum Aeaciden*, haerendum non est: fit enim communi vsu, vno verbo accommodato ad plura subiecta: pro, prosternet, vincet Aeaciden.

842—845. Notissimi in rebus Romanis viri. *Cato* est maior, M. Porcius, qui et ab aliis inter magnos viros memoratus est: Vticensis non bene inter Cossum et Gracchos locum haberet; etsi in Augusti gratiam hunc omisisse videri non debet. v. Horat. I Carm. 12, 35 et inf. VIII, 670. De A. Cornelio *Cosso* spoliis opimis claro vid. Liu. IV, 19. 20. *Gracchi genus*; respicit maxime Ti. Sempronium Gracchum, b. Punico II clarum. *Scipiadas*, int. Africanum maiorem et minorem; nam adiectum: *clades Libyae*, Carthaginis alter victor, alter euersor. *fulmen belli* de Scipionibus proprio aliquo

Fabricium, vel te sulco, Serrane, serentem?
Quo fessum rapitis, Fabii? tu Maximus ille es,
Vnus qui nobis cunctando restituis rem.
Excudent alii spirantia mollius aëra,
Credo equidem; viuos ducent de marmore voltus;
Orabunt caussas melius, coelique meatus

Describent

845 *et te* Zulich. *nec te* Schol. Pers. *sulcos* emendabat Turnebus, sed *sulco* plus poeticae rationis habet pro, *sulcis*. *Serane* Mentel. Franc. Witt. Sed numi et marmora *Saranus* vel *Serranus*. vid. Heins. et Perizon. Animadu. p. 24. 846 *Quo gressum r.* Rom. *capitis* Vratisl. *es* abest a Franc. 847 duplex Codd. familia: *restituis* Medic. cum al. *restitues* Rom. cum caeteris; non video cur hoc praeferam. Poetam decet futura vt praesentia ante oculos ponere. *restituet* Leid. et ed. Ven. 848 *mollius* Witt. 849 *cedo* emendauit Markland. ad Stat. p. 5 sine idonea caussa. cf. Burm. *et viuos* aliquot apud Burm., haud dubie mollius. *viuos alicent* Menag. pr. librarii stupore. 850 *Orabant* Gud. *Solisque l. Phoebique meatus* em. Io. Schrader., sed *coeli m.* sunt siderum meatus.

aliquo modo dictum fuisse, ex locis apparet a Cerda aliisque laudatis. Praeiuit Lucret. III, 1047 *Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror, Ossa dedit terrae proinde ac famul infimus esset*. Spencius bene comparat locum de Caesare ap. Lucan. I, 157 sqq. Ad versum hunc referri debet Silii locus XIII, 499. Fulmini assimulauit bellatorem iam Homerus Iliad. ν, 242. *paruo potentem F.* in parua re domestica diuitem; vti *contentus paruo* aliquis dicitur. De C. Atilio *Serrano* v. Plin. XVIII, 3, s. 4. Perizon. Animadu. Hist. c. 1.

846. 847. *fessum*, me longa oratione, cum de Fabiis tot dicenda restent. De Fabio *Maximo* Cunctatore versus debetur Ennio.

848 — 854. Locus haud dubie e nobilissimis, quo Romanorum ingenia et laudes cum Graecis, nam ad hos potissimum respicere videri debet, comparantur. Graeci praestabant artium elegantia; ex iis poeta aeris fundendi marmorisque sculpendi artem memorat; felix idem est in verborum delectu: *aera spirantia* statuae, quae viuos viros reddere videntur; et *mollius*, nam proprium in signis hoc. v. Quinctil. XII, 10, 7. Scilicet partim ad veritatem naturae, corpore et carne tamquam ad tactum molliter aere vel marmore reddita, partim extremitate formae caste et molliter circumducta et circumlita. Non male autem Vrsinus praeclarum Pindari de Rhodiis locum

Describent radio, et surgentia sidera dicent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento;
Hae tibi erunt artes; pacisque inponere morem,
Parcere subiectis, et debellare superbos.
Sic pater Anchises, atque haec mirantibus addit:
Adspice,

851 *Distribunt* sec. Moret. *radios* Goth. tert. *lumina* Menag. pr. *ducent* Parrh. cum Goth. tert., perpetuo lapsu. 853 *Haec* tres Burm. *pacique* multi scripti et editi inde ab Aldd. cum Rom. et Medic. Sed bene Burm. praetulit *pacisque* ex codicum parte Pier. Heins. et suorum non contemnenda; nam est, *morem pacis imponere*, h. e. leges pacis ponere, ferre, vt lib. I, 264; verba tamen vir doctissimus minus bene interpretatur. *pacisque* i. *amorem* Zulich. *pacique* i. *curam* pr. Hamb. *mores* Doruill. 855 *hoc* Ven. *his* alter Hamb.

comparat Olymp. VII, 91—99. Graeci porro praestabant eloquentia, et quidem forensi, *Orabunt caussas melius*, et philosophicis mathematicisque studiis; at enim, id quod poetam decebat, ex iis vnum genus posuit Maro, astrorum scientiam: *caeli meatus*, h. e. siderum cursus, *describent*, definient in sphaera caelesti, *radio*, virga, petitum a geometricis figuris, quae in puluere ducebantur. v. Ecl. III, 41. At Romanis proprias artes esse contendit, vt imperent terrarum orbi, et aut in foederum aequas leges recipiant, qui se ad eorum amicitiam applicant, aut eos, qui arma sumant, debellent. Tantum verba subiiciunt, *pacis morem imponere*, h. e. legem, foederum leges et conditiones; *parcere subiectis*; nam volebant Romani videri clementes et moderati erga victos, et erga socios benigni et liberales; scilicet si nihil ab iis metuerent et ab opibus eorum auctis vtilitatem sibi ipsis promittere possent. Ad Augustum transtulit Horat. C. S. 51 *bellante prior*, *iacentem Lenis in hostem*. At viri docti in his verss. scientiam ciuilem, seu politicam, legum ferendarum et militarem, expressam a poeta, verbo, studia pacis et belli Romanis tributa tamquam propria, volunt; satis argute, si modo vere. Saltem sic *pacis imponere morem* erit leges ponere, scribere, per pacem, in pace: fere vt Aen. I, 264 *populosque feroces Contundet moresque viris et moenia ponet.*

855 sqq. Sequitur locus summa cum arte et ingenii venustate elaboratus de Marcello, Octauiae f., ad quem vt deduceretur oratio, M. Claudium Marcellum bello Punico II clarum induxit. Narrationem

Adſpice, vt inſignis ſpoliis Marcellus opimis
Ingreditur, victorque viros ſupereminet omnis!
Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
Siſtet, eques ſternet Poenos, Gallumque rebellem,
Tertiaque arma patri ſuspendet capta Quirino.
Atque hic Aeneas; vna namque ire videbat
Egregium

857 *viris* alter Hamb. 859 Alii diſtinguunt poſt *Siſtet eques*; nil refert. *equis* Rom., quod male probat Pierius; eſt enim vulgare pro altero poetico. 860 *Triſtia* Rom. *patris* fragm. Vatic. a m. pr. *ſuſpendent* Franc. *rapta* malebat Markland. ad Stat. p. 277, vt iam Paſſeratius apud Guellium; ſic Ge. III, 32. Sed nec minus alterum bene dictum.

tionem de loco hoc coram Octauia lecto vide in Vita Virgilii §. 47 et Seru. ad v. 862. Videri poteſt totus locus reliquo iam carmine abſoluto inſertus eſſe; nec tamen video, vnde viri docti hoc tamquam exploratum ſatis tradere poſſint.

856—860. *Spoliis opimis*, occiſo Inſubrium Gallorum duce Virdomaro. Liu. Epit. XX. v. Perizon. Animadu. c. VII. Eadem ſunt v. 860 *tertia arma capta*, h. e. tertia ſpolia opima poſt Romulum et Coſſum, *ſuſpendet Quirino*, h. e. Romulo. Atqui ex Romuli inſtituto Ioui Feretrio ferebantur ſpolia opima. vid. Liu. I, 10. Sed potuit ſerioris aeui religio Romulum Ioui adiungere. Rem alio modo expedit Seruius: *Poſſumus et, quod eſt melius, ſecundum legem Numae hunc locum accipere, qui praecepit, prima opima ſpolia Ioui Feretrio debere ſuſpendi, quod iam Romulus fecerat; ſecunda Marti, quod Coſſus fecit; tertia Quirino, quod fecit Marcellus.* Tota Burmanni nota ad h. l. Seruii concidit, ſi Plutarchum euolueris in Marcello p. 302 C et locum Feſti apud Perizon. l. c. pag. 255 ſq., vnde conſtat vulgarem eam Romanorum opinionem fuiſſe et interpretationem Legis Numae, quae de tribus diuerſis ſpoliorum generibus erat lata. *tumultu* poteſt proprie dictum videri, imminente bello Gallico in Italia. vid. Cic. Phil. VIII, 1. Seru. inf. ad VIII, 4. *eques* v. 859 ex poetico ſermone ad maiorem dignitatem pro, bellator, dux. Occurrit et alibi.

861—867. Imitationem vide apud Silium XIII, p. 778 ſqq., vbi de Homeri vmbra. Comparari quoque poteſt recenſus ſimilis apud Eurip. Phoeniſſ. 120 ſeqq. 147 ſeq.

Egregium forma iuuenem et fulgentibus armis,
Sed frons laeta parum, et deiecto lumina voltu:
Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
Filius, anne aliquis magna de stirpe nepotum?
Qui strepitus circa comitum! quantum instar in ipso est!
Sed

862 *Egregiam formam* fragm. Vatic., felici lapsu. *et* deest binis Burm. 863 *fraus* fragm. Vatic. a pr. m. *d. lumine vultus* sec. Moret. *lumine vultu* tert. Rottend. 865 *an* ed. Iunt. 866 *Qui* Heins. recepit tamquam elegantius ex Gud. a m. pr., nonnullisque aliis. In fragm. Vatic. *Quistrepidus.* *est* abest a Medic. Rom. et plerisque vetust.; itaque Heins. expunxerat.

Summa populi R. de M. Marcelli, Augusto ex sorore nepotis, virtutibus suscepta erat expectatio. v. Dio Cass. L. LIII, 30 et Vita Virgilii ad a. 731. Est idem, de quo Horatius: *Crescit occulto velut arbor aeuo Fama Marcelli.* Elogia alia Intpp. notarunt ex Velleio II, 93 et Seneca Consol. ad Marciam c. 2. *frons laeta parum*, omen mortis immaturae. Volebant tamen viri docti frontem Marcelli tristem agnoscere in gemma artificis Epitynchani nomine per fraudem, quod suspicor, inscripta apud Vrsin. Imagg. n. 87, vbi v. Io. Fabri Comment., ad cuius similitudinem plures gemmas passim in idem nomen interpretati sunt: tres ap. Lippert. Dactyl. et Capita Augusti et Marcelli iugata et velata Ficoronius edidit (*Vestigi di Roma antica ad* pag. 145). Auctoritatem tamen idoneam vbique desidero. Deprehendere quoque Marcellum sibi visi sunt viri docti in Achate Tiberiana et in numo Seguini, etiam a Spanhemio repetito de Vsu Numism. Tom. II, p. 316, in quo tamen caput iuuenile nullo cum argumento ad Marcellum trahi dudum docuere viri docti, et nuper monuit V. C. Eckhel. Catal. Mus. Caes. Vindob. P. II, p. 47. *quantum instar in ipso est:* verisimile fit, si id cogites, quod sententiae vis postulare videtur, nunc h. l. *instar* positum esse pro exemplo magnae dignitatis, specie augusta corporis. Nam, etsi non ignorem, quae disputata sint a viris doctis, nuper repetita a Doruillio ad Charit. p. 333, non tamen satis acquiescit legentis animus, si nihil aliud assumas quam: quanta similitudo eius est sc. cum patre; inprimis cum praecesserit: *Qui strepitus circa comitum!* quod sine dubio ad popularem fauorem referendum; expectas

Sed Nox atra caput triſti circumuolat vmbra.
Tum pater Anchiſes, lacrimis ingreſſus obortis:
O nate, ingentem luctum ne quaere tuorum;
Oſtendent terris hunc tantum fata, neque vltra
Eſſe ſinent. Nimium vobis Romana propago
Viſa potens, ſuperi, propria haec ſi dona fuiſſent.
Quantos ille virum magnam Mauortis ad vrbem
Campus aget gemitus! vel quae, Tiberine, videbis
Funera, quum tumulum praeterlabere recentem!

Nec

867 *Seu* Goth. tert. *volat triſti circum caput vmbra* Bigot. 868 *abortis* et hic eſſe lectum e Pierio apparet. 869 *O gnate* Medic. et al. *ſuorum* Oudart. pro Var. Lect. 870 *Oſtendunt* et *ſinunt* Schol. Statii, Theb. I, 586, prius etiam Gud. a m. pr. et Leid., et arridebat Heinſio. *hunc natum* Goth. ſec., ſed perperam; nam ad virilem aetatem peruenerat, vt vel ex diſputationibus virorum doctorum ad Propertium notum. *neque* reuocauit Burm., Heinſius ſecundum potiores: *nec.* 871 *nobis* vnus c. Exc. Burm. 872 *Superis* Rom. et Doruill. a m. pr. *haec* abeſt ab Oudart. 874 *vel quot T. videres* ed. Ven. 875 *Funera* poſt *gemitus* et *tumulum* improbabat acutus iudex Schrader. in Mſ. et coni. *munera:* vt 885—887. Conf. Not. *praeterlabare* Medic. a m. pr. cum aliquot aliis Heinſ.

tas nunc aliquid, quod dignitatem oris et maieſtatem corporis commendet. Vs. 867 *Sed Nox* haud dubie pulcherrimi phantaſmatis. Grauiter dictum erat ab Homero Od. υ, 351 Ἆ δειλοί, τί κακὸν τόδε πάσχετε; νυκτὶ μὲν ὑμέων Εἰλύαται κεφαλαί τε, πρόσωπά τε νέρθε τε γυῖα. At ornatius Nox (pro Morte) circumvolat caput. Nocti, Somno, Morti, alas tribui, nunc nota res eſt. cf. Guell. Cerda, et ad Tibull. II, 1, 89.

868 — 887. Quantopere omnia haec ad affectum accommodata et dicta ſint, monere neceſſe non eſt. Sed ſatendum eſt, feliciſſime haec a Voltario translata eſſe ad Burgundiae Ducem in Henriade Cant. VII *Quel eſt ce jeune Prince, en qui la majeſté* etc. *propria*, perpetua; vt iam alibi vidimus. cf. Cerda. 868. *ingreſſus*, infit. *Campus aget gemitus virorum*, noto more pro, in campo agetur, erit gemitus (vt ἄγεσθαι pro ἔχεσθαι, ἄγαι) in funere Marcelli. Sed *funus* ſeorſum memorauit, et praeclare ad Tiberim retulit: quanto cum apparatu funus factum videbis, cum ille tumulabitur! De publico hoc in Marcelli funere luctu v. Dio l. c.

et

Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum ſpe tollet auos: nec Romula quondam
Vllo ſe tantum tellus iactabit alumno.
Heu pietas, heu priſca fides, inuictaque bello
Dextera! non illi ſe quisquam inpune tuliſſet
Obuius armato, ſeu quum pedes iret in hoſtem,
Seu ſpumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu, miſerande puer! ſi qua fata aſpera rumpas,
Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis:
Purpureos ſpargam flores, animamque nepotis
His ſaltem adcumulem donis, et fungar inani
Munere.

877 *in tantam ſpem* ed. Ven. *in tanta ſpe* Witt. *in tantum ſpes* Rom. 880 *quisquam ſe* alii; et ſic ante Heinſ. lectum. 886 *His ſalt.* alii. Sed Heinſ. e codd. *His* repoſuit, aut potius reuocauit; ſic enim iam inde ab Aldo editum. *donis effungar* Mentel. pr. *inanis* Medic. et fragm. Vatic., vterque a m. pr.

et Seru. ad v. 862; funus autem in Campo Martio factum eſt ingenti cum apparatu. v. ibid. *tumulum recentem*, Mauſoleum Auguſti in Campo Martio ad ripam Tiberis, quod ſexto ſuo Conſulatu (V. C. 726) exſtruxerat. Sueton. c. 100. cf. Strabo V, p. 236. 876. 877 pro vulgari: in tantam ſpem tollet eos; tantam de ſe ſpem faciet. Sed et Gr. Ἠλπίσιν ἐπαίρειν. 879. 880. egregia inuerſio, dum poſt illa, neminem Romanorum cum ipſo poſſe comparari, pergendum erat: *non iactabit ſe tantum vllo alio alumno Roma* nec pietate, nec fide, nec virtute. 881. 882. Comparari ſolet Odyſſ. λ, 49. 50, ſed ornatior Virgilius. 883. *Si qua* via ac ratione, *fata rumpas*, fatorum ordinem diſſoluere, tam durum fatum effugere tibi liceat, tu ad M. Marcelli, b. Punico II clari, nomen ac gloriam es peruenturus. Nomen autem ad finem demum memoratum, pleno iam erumpente animi affectu. Illa 884—886. *Manibus date lilia* etc. molliora forte ſunt, quam pro Anchiſae herois perſona et temporibus; Virgiliani potius aeui habenda talis luctus teſtandi elegantia. Sunt tamen per ſe pulcherrima. 885. *animam accumulem donis* nota elegantia pro vulgari, dona in animam cumulem. *inani munere*, eo ſenſu, quo lib. XI, 51. 52.

887—893.

Munere. Sic tota passim regione vagantur
Aeris in campis latis, atque omnia lustrant.
Quae postquam Anchises natum per singula duxit,
Incenditque animum famae venientis amore:
Exin bella viro memorat quae deinde gerenda,
Laurentisque docet populos, vrbemque Latini;
Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.
Sunt geminae Somni portae: quarum altera fertur
Cornea; qua veris facilis datur exitus Vmbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto;

Sed

887 *Munera* Menag. sec. 888 *Aeriis* Rom. et Mentel. duo, alter etiam sine *in*. *Aereis* Regius. Vulgatam etiam ap. Schol. Lucani legi notat Burm. Malim Virum doctum docuisse, quomodo *Aeris campi* accipiendi sint. 889 *Quem* Montalb. 890 *famae melioris* Medic. ex Colot., quod ex aliis locis translatum esse bene monet Heins. 891 *Exhinc* multi hic, vt et alibi solent. *Bella exinde* Franc. 893 *quocunque* ed. Ven. et Goth. pr. 894 *Somni* pro *Somnii* dictum esse cum aliis contendit Burm., quasi non elegantius poeta Somnum substituat Somniis, vt toties alibi. *gemini* Goth. pr. 895 *Cornua* Rom. et Doruill. *datus* alter Hamb. Totus versus Goth. tertio deerat.

887—893. *Aeris in campis.* Etsi aerem in Elysio spirare non dubito: cf. sup. Var. Lect. ad v. 704; cum tamen *aeris campi* vix bene dicantur, spretis Grammaticorum argutiis puto graece dictum, pro locis caliginosis h. e. inferis. Sic ἀὴρ, ἠερόεις saepe. *viro* pro, ei. *Laurentesque docet p.* nota inuersam orationem, pro, quae bella gerenda cum Laurentibus h. e. Latinis ad Latini vrbem. Ad vaticinia igitur reuocat poeta etiam ea, quae ab Aenea in Italia gerenda sunt. cf. Disquis. II, s. 6.

894—902. Cum emittendus esset Aeneas e locis inferis alia porta, quam qua ingressus erat; incidit Maro in duplices Somni portas, quibus veteres Somnia prodire luserant. vid. Excurs. XV. Fundus Odyss. τ, 562 sqq. Somnia sedem habere in Orci vestibulo, supra vidimus v. 274. 282 sq. *veris Vmbris*, pro Somniis; vi oppositi; scilicet somniorum genus est, quo mortuorum Vmbrae somniantibus offerunt se, interdum vt Furiarum loco poenas expetant. v. ad Propert. IV, 7, 87 et al. Altera porta meliore quidem est materia, scilicet eburna, sed

ex

Sed falsa ad coelum mittunt insomnia Manes.
His vbi tum natum Anchises vnaque Sibyllam
Prosequitur dictis, portaque emittit eburna:
Ille viam secat ad nauis, sociosque reuisit;
Tum se ad Caietae recto fert limite portum.
Ancora de prora iacitur: stant litore puppes.

897 Insolens videtur Trappio voc. *Sed*, et coni. *Quae*. Scilicet: altera meliore materia quidem et *candenti perfecta n. e.* Sed *falsa* etc. 898 *ibi* irrepsisse videtur in Burm. edit. Nam Heins. praetulit *vbi* cum Medic. et al. 901 *recto limite* Ven. Montalb. pro Var. Lect. Bigot. et Witt., h. e. recta via, quod cur Heins. et Burm. non receperint miror, cum alibi minus graui auctoritate vulgatam mutauerint. Lapsus librarii in promtu est, in vulgata, *litore*.

ex ea non ipsae Vmbrae, sed earum phantasmata seu Larvae, procedunt: Horatii *vana imago, quae porta fugit eburna, somnium ducens:* III, 27, 41. *nitens*, ornat; *perfecta*, *τετυγμένη*, vel vt Hom. *αἱ δ' ἐλέφαντι τετεύχαται*. *Manes*, h. e. inferi mittunt; ex inferis ad homines (namque id est, *ad caelum*) procedunt hac altera porta Larvae; haec, vi oppositi, esse debent *falsa insomnia;* non somnia, quae falsa rerum specie illudunt. Nec vero ad poetae consilium vllo modo referenda sunt, quae hic, mythici tantum ornatus caussa, de somniis s. vmbris veris ac falsis, adiecit. *viam secat*, *τέμνειν ὁδὸν*, nota res; quasi sulco pedum ducto. *recto limite*, vt recta via, v. Var. Lect. Tandem Pomponius Sab. „*Sic finit Homerus lib. XI* (Odyss. λ) *et Silius XIV*."

EXCVRSVS I

Necyiae in poetarum carminibus frequentatae.

Consentiunt in hoc, quos vidimus, omnes, rerum argumentis ornamentisque nullum facile alium Aeneidis ibrum tantopere tenere legentis animum, quam hunc sexum. Quanto magis ille delectare debuit aut omnino veterum, qui ex poetarum lectione et puerili institutione his myhis innutriti erant, aut Romanorum animos, qui extrema ibri parte annales quodammodo suae gentis conditos, clarissimorumque virorum recensum factum, agnoscerent? Iidem porro loca circa Cumas frequentabant, et iisdem religionibus, quae hic expositae sunt, imbutos habebant animos. Sane quidem cum Homerus Necyomantiam suam in his ipsis ocis Italiae exponeret, quandoquidem illa tum Graeciae inter ignotas, saltem parum cognitas, terras erat, maior vtique rerum narratarum nouitas et insolentia, maiorque ad Graecorum animos admiratione mouendos vis esse debuit; habet etiam maiorem auctoritatem narratio ex Vlyssis persona nstituta; Virgilius tamen non minimum auxilii et praesidii ad suauitatem et delectationem hac ipsa recordatione, amplificatione et exornatione veterum fabularum, ex Homero aliisque notarum, habuisse videri debet (Odyss. λ). Non enim vno loco seu superstitio illa seu fraus ludificata est hominum animos antiquioribus aetatibus, vt Manium euocationem fieri posse crederent; quod etiamnum inter feros et barbaros populos passim hominibus persuasum esse narrant qui eos adierunt. Procliuis enim esse solet rudium hominum animus, vt animas post mortem superstites esse easque iterum in vitam redire opinetur, quia interdum mortuorum species sibi per somnum obiectas viderat. Possunt etiam mentes fanaticorum aut morbo aut errore ita de statu deiici, vt videre et audire ea, quae non sunt, sibi videantur; adeo ante subtiliorem doctrinam de animarum immortalitate dudum similis aliqua persuasio hominum indoctorum animos tenuit. Facile itaque existere potuit, qui inter alia diuinationum genera etiam hoc vteretur, vt mortuos consuleret et ab iis responsa ferre videretur; contra, in hac, animae nostrae natura quae sit, ignoratione, difficile esse debuit, ista persuasione et fraude animum liberare. Obtinuit ea iam olim in Oriente, vt e sacris vatibus constat, tum in Graecia, Italia, aliis locis. Hinc poetarum ingenia materiam et ornatum carminum inde petierunt.

petierunt. Nec Homeri modo mythica sollertia in his se exercuerat; sed, *Νεκυίας* condere, res videtur fuisse veteribus poetis pluribus frequentata; vti plura etiam per Graeciam fuere Necromantia, antiquiore certe aeuo; nam talem superstitionem melior vitae cultura statim tollere debuit. In Minyade et in *Νόστοις* res inferas Orcique terrores fuisse tractatos, testatur Pausanias X, 28, et inter Hesiodea Thesei fuit cum Pirithoo ad inferos descensus, ibid. IX, 31, alius Herculis in Heracliis: quo factum, vt hic ipse Herculis descensus variis modis narraretur: cf. Apollod. II, 5, 12 et Notas pag. 428 sqq. Platonis de inferis mythi, quos e teletis repetunt nonnulli, non aliunde forte petiti, quam ex poetis antiquioribus. Nec improbabile est, a Tragicis Graecis Romanisque in fabulis, quae de Hercule Theseoque agerent, passim de rebus inferis intextas fuisse narrationes, cum descensum ad inferos exponerent. Ita a veterum imitatore, Seneca, factum vides in Hercule furente. Plura eius generis occurrisse videntur in Theseo Euripidis, si compares Schol. Aristoph. ad Ran. 476 et al., qua ipsa in fabula Bacchi ad inferos descensus exhibetur. Rerum inferarum frequens quoque mentio in euocationibus vmbrarum, vti Tiresiae, et in Manium apparitionibus, vt in Euripidis Hecuba; vnde latine conuersum ab Ennio de Acheronte locum seruauit Cicero Tusc. Qu. I, 16 in Ennii fragm. Columna. p. 242 *Adsum atque aduenio Acherunte vix via alta atque ardua, Per speluncas saxeis structas asperis pendentibus Maxumeis; vbi rigida constat et crassa caligo inferum; Vnde animae excitantur obscura vmbra, aperto ostio Alti Acheruntis, falso sanguine imagines mortuorum.* Quid? quod etiam pictura illa attigit: est descriptio tabulae a Polygnoto factae Delphis in leschae pariete, in qua Necyia exhibita: Pauf. X, 28, vbi verus Vlyssis ad inferos descensus fit. Alia Niciae tabula ap. Plin. XXXV, 11 f. 38. Fertur tandem in teletis aliquando rerum inferarum adumbratio dramatica facta esse. Inter haec obseruatione dignum illud, a quam paruis initiis commenta haec et figmenta de conditione animarum post mortem profecta sint: condonanda vtique illa cupiditati mentis humanae, et mira aliqua iucunditate se commendantia, nec indigna, quibus immoretur ingenium erectius. Apud Homerum est *Tartarus*, Titanum sedes et carcer; neque aliter apud Hesiodum res se habet, nisi quod Vranidae in iisdem collocantur: cf. inf. Exc. VIII. Alius apud Homerum locus est *Elysium*, heroibus destinatus; alius *Hades*, s. Orcus, h. e. omnino loca infera: in quibus promiscue habitant

habitant animae cum piorum tum impiorum: cf. Not. ad v. 608 hui. libri. Exornauit Elysium Hesiodus, inde Pindarus Ol. β, 123 sqq.: de quibus alio loco dictum (Opusc. T. I, p. 397 sqq. 400). At in Orco nouis fabulis exornando inprimis hominum ingenia se exercuere, cum in carminibus, tum in picturis, vt paullo ante dictum est.

Non igitur rem nouam et inauditam commentus videri debet poeta, cum descensum Aeneae ad inferos carmini intexeret. Enimuero ingenii sui diuini felicitatem declarauit in hoc, quod, cum eo aeuo viueret, quo Graeciae doctrina et sapientia satis iam vulgata erat, non in fabulis Homericae aetatis acquieuit, sed nouum suae Necyiae ornatum, eumque eximium, parauit ex philosophiae inprimis Platonicae placitis; ex quibus, etsi omnino inter magnorum poetarum inuenta etiam hoc est, vt vulgares et indoctas opiniones ad philosophicam aliquam doctrinam accommodent: hoc tamen inprimis consequutus est, vt non modo, Homeri exemplo, eos, qui iam ante Aeneam obiissent, verum posteritatem quoque in Aeneidem inferre, reique nouitate tantorumque virorum nominibus, auctoritatem carmini et suauitatem comparare posset. Sequuti idem inuentum sunt recentiores poetae epici; de quibus infra suo loco (Excurs. XIII) videbimus. Intellectu itaque facile est, varia et multa eruditione hunc librum esse refertum. Bene Seruius ad v. 1 *Totus quidem Virgilius scientia plenus est, in qua hic liber possidet principatum, cuius ex Homero pars maior sumta est. Et dicuntur aliqua simpliciter, multa de historia, multa per altam scientiam Philosophorum Theologicorum Aegyptiorum, adeo vt plerique de his singulis huius libri integras scripserint πραγματείας.* Forte ex his nonnulla inter grammaticas quisquilias Seruii sunt seruata, etsi ex iis pleraque poetae et sententiam et elegantiam offuscant potius, quam illustrant. Ad poetae artem et ingenium referendum mihi videtur et hoc, quod, cum a vaticiniorum et praedictionum ambagibus maximum sibi epicae narrationis, quae animos rerum mirarum expectatione detineret, praesidium petiisset, nunc quoque primum Troianorum ad Italiam accessum sacrorum et oraculorum religione quasi consecrauit, reique adeo summae miram dignitatem, et fatis ad exitum iam spectantibus nouam tamen ex nouis Sibyllae responsis expectationem parauit.

EXCVRSVS II

Locorum circa Auernum descriptio, seu topographia agri Cumani.

Libri huius vix satis magna esse potest suauitas, nisi locorum descriptionem oculis animoque subiectam habeas. Quam cum multi dederint, nuper tamen diligentius ea litteris caeloque expressa est a Paullo Ant. *Paoli* in *Puteolanis Antiqq.* et coloribus viuide reddita ab Ill. Equ. de Hamilton in *Campis Phlegraeis* To. I, tab. XVII sqq. Nam illam chorographiam, quae in Mazzella et hinc apud alios conspicitur, nonnulla parum accurate delineata habere vsu facile deprehenditur. Procurrit inter Puteolos et Cumas angustus ager in promontorium Misenum desinens. Puteolano s. Baiano sinui imminet lacus Auernus, adeoque Cumis ille a tergo situs. Facies lacus nunc quidem talis est, vt circumcirca colle leviter acclini et, praeter eam partem, qua ad mare (sinus Baiani) prospectus patet, fere perpetuo ambiente in orbem ille rotundetur. Stadiorum quinque ambitum iam olim Diodorus edidit lib. IV, c. 22. Altitudine est ad CCXXXVIII et CCLIII passus (secundum Mazzellam l. c. c. 15), aucta olim in immensum. vid. Diodor. l. c. add. Aristot. Mirab. Audit. pag. 727 E. ed. du Vall. Colles, qui ambiunt, silua olim inaccessa consiti erant ad conualles decurrente, et hi sunt *luci Auerni* (VI, 118. 138. 201), in quibus aureae frondis arbor (v. 138 sqq. 186). Siluam immensam, Ὀμβριμαῖς ἄλσει οὐδαίας Κόρης, Lycophron 698 quoque memorat, et multo disertius Homerus: ἔνθ' ἀκτή τε λάχεια καὶ ἄλσεα Περσεφονείης, Μακραί τ' αἴγειροι καὶ ἰτέαι ὠλεσίκαρποι. Cupressos altissimas etiamnum lacum Auernum cingentes tristissimam loco faciem adiicere narrari video a Flachato (*Observations sur le Commerce et sur les Arts* T. I, p. 111), etsi ab Italis nihil tale prodi memini. Ita tamen Petronius naturae veritatem expressisse videri debet, qui saxa *ferali circumtumulata cupressu* narrat. Sacer autem lucus ille Hecatae (v. 13) seu Proserpinae, vt Homerus ait: Promiscue enim in rebus inferis Hecate, Proserpina, Diana, Luna nominari solet. Proserpinae sacram paludem Auernam videas apud Diodor. IV, 22, et templi Hecatae ruinas esse eas, quas vulgo Apollinis aiunt, ad Auernum lacum, non male coniectat Paolus fol. XXVIII. Sed siluae istae inclusum aeris lacum pestilentia infecerant; etsi ipsi antro exhalationem tribuit Virgilius (VI, 237—241) et imitator loci Petronius; quod et ipsum accedere potuit ad alterum,

cum eandem naturam sulphurariae aliaeque in iis locis speluncae habeant. Contagium tetri aeris fama olim in miraculum auxerat, vt aues adeo superuolitantes foetore enectas decidere affirmarent. vid. Strabo V, p. 244 B. Colles, quos diximus, variis perfossi specubus vias habuerunt subterraneas, caliginosas et tetras hospitibusque imperuias, quarum binae, sed et hae fere obstructae, supersunt, de quibus infra videbimus. Locus igitur apprime idoneus ad hominum animos religionum terroribus sollicitandos.

Specus olim fuisse in his locis plures, modo diximus, etsi terrae motibus ipsaque aetate multi corruerunt, vt adiri nequeant. Habet etiam littus circa Misenum cautes passim excauatas, quas a Lycophrone vss. 1278 — 1280 Ζωστῆρός τε κλιτὺν etc. innui puto. Admodum itaque probabile est, et opinioni fidem facit apud Strabonem lib. V, p. 244 D Ephorus, cuius magna hac in re auctoritas est, cum ipse Cumanus diligensque scriptor fuerit, prisca aetate eas cauernas hominibus pro domibus fuisse, donec ad meliorem vitae cultum procederent, natamque hinc esse de Cimmeriis fabulam Odyss. λ, 13 sqq.; etsi tenebris illis perpetuis siluae quoque continuae, quibus conualles montium obsitae erant, maiorem horrorem addere debuerunt.

Succedentibus temporibus locorum naturam superstitio suis vsibus accommodauit, et necyomantion ibi institutum est, vt Manes euocati sciscitantibus fata praedicere crederentur, idque Homeri adhuc aetate auctoritatem habuit, qui Vlyssem ea loca adiisse narrat. Erant sacerdotes, qui sacra monstrarent, quibus Manes essent placandi (v. Strabo V, p. 244 C, vbi αὐτόκλειον parum accurate ex sua aetate dixisse videtur, vt Maximum Tyr. Diss. XIV aliosque omittam). Ex maiorum vita seruauerant sacerdotes morem, vt religioni ducerent solem videre, nec nisi noctu speluncis prodirent, vt Ephorus apud Strabonem l. c. D auctor est.

Tandem Manium sedes et ipsi inferi, quibus euocandis sacra in his locis fiebant, hic esse vel crediti sunt vel a poetis narrati. Conf. Strabon. l. c. et Eustath. ad Odyss. κ pr., qui eum exscripsit. Habebat autem locorum situs et natura multa, quae ad fabulam hanc seu fidem accommodari possent, quae vnum in locum congesta videbis ap. Lycophr. 695 sqq. Silium XII, 120 sqq., sicut omnino vetustiorum fabularum maxima pars ad insolita aliqua naturae phaenomena, ad motus inprimis hiatusque terrae, ignesque montium continuos, aliaque naturae miracula spectant. Cogitandum porro, loca

haec antiquiore aeuo a paucis Graecorum fuisse adita, rerumque adeo miracula nauigantium sermonibus insigniter fuisse aucta. Quis ferat adhuc in Lycophrone l. c. ad Acherontem montis iugum memorari, vnde omnes Italiae fluuii prodeant? Fuit autem totus hic tractus ignibus subterraneis, passim erumpentibus, aliquando infestus: cuius rei vestigia sunt manifesta plurima: specus, colliculi, crateres, lacus, alia: v. Hamilton. in *Campis Phlegraeis* cum aliis, qui de Vulcanis scripsere. Scatet totus ager inter Cumas et Baias bitumine, sulphure et calidis aquis (v. Strabo l. c. p. 245 C, quod bene Silius expressit versf. suis lib. X, 134 sqq.). Super Puteolos campus est sulphure abundans, collibus inclusus, quibus passim soli spiraculis fumus et calor prodit. Notum est nomen inter veteres *forum* et *olla Vulcani*, nunc *Solfatara* seu Sulphuraria. Vide vel Mazzellam *Antichità di Pozzuolo* c. 7. Itaque mirum non est, modo Cyclopas modo Gigantas fulminibus percussos passim ad haec loca referri, inprimisque campos Phlegraeos, Gigantumque in iis pugnam. His ignis subterranei vestigiis accensendus ipse lacus Auernus, olim crater Vulcani (Hamilt. l. c. pl. XXIX). Non longe a Cumis *palus* est *Acherusia* (Plin. III, 6 *Acherusia palus Cumis vicina*), quam Silius X, 126—129 et XIII, 397 aditum ad inferos esse prodidit, aquas habens ferrugineas, in solo sterili populis passim consito. Omnino *loca feta palustribus vluis, Littora Cumarum* pronuntiat Ouidius Met. XIV, 103. Phlegethontis et Cocyti notionem animis attulere calidi passim fontes. cf. Strabo l. c. p. 244 C, qui Stygis quoque aquam, ad quam oraculum conditum erat (καὶ τὸ μαντεῖον ἐνταῦθά τι ἵδρυται), ibi fuisse ex Ephoro tradit. cf. Odyss. κ, 513. 514. 515. Accedebat specus ab Auerno per collem demissus, quem qui emensus erat, in vallem prodibat, in qua lacus erat, Acheron dictus *); ex hoc iter ducebat ad *Campos Elysios*, amoenissimum locum, sepulcris passim consitum.

Tota loci facies nunc quidem quam maxime est mutata (cf. *Addison's Remarks* p. 167). Nam primum cum Agrippa portum Iulium efficere vellet, vt Auernum Lucrino lacui iungeret, siluam excidere iussit. cf. Strab. V, p. 245 A. Tum MDXXXVIII motu terrae, medio fere inter Lucrinum et Auernum spatio, extitit *nouus mons cineritius*, de quo v. Capacc. *Antich. di Pozzuolo* c. 20. Olim, vt ex Strabone cognoscitur

*) *Acherontem* alii eum esse volunt, qui nunc *Lago di Fusaro* est. Alii ad *Mare mortuum* nomen transferunt.

noſcitur lib. V, p. 244 A, ora maritima ita his laeubus erat intercepta, vt Miſenum in peninſulae formam eſſet redactum. Plures cauernae oppletae; aliae vlterius ductae, inter quas nobiliſſima a Cocceio. v. ibidem. cf. Hamilton. *Campi Phlegraei* T. II pl. 28. 29, idemque in *Philoſ. Transact.* Vol. LXI, 1, p. 15 ſqq.

EXCVRSVS III

Eadem topographia ad mentem Maronis.

Videamus nunc locorum ſitum, qualis a poeta proditus et exhibitus eſt, in quo ab Interpp. paſſim multae magnaeque turbae fiunt.

Infra Cumas, ſub promontorium Miſenum appellunt Troiani. Eo enim ducunt omnia, vt non in Baiano, quod vulgo creditur, quodque alias narratum ex Aurelio Victor. O. G. A. c. 9 intelligitur, ſed in Cumano littore Troianorum claſſis ſtationem habuerit. Nec aliter Ouidius Met. XIV, 107 ſq. tradit, vbi Virgilii veſtigiis inſiſtit. Procedit inde Aeneas ad Apollinis templum et Sibyllae antrum.

Templum in monte eſſe debuit (v. 9 ARCES, *quibus* ALTVS *Apollo praeſidet)*; nec longe a Cumis; itaque falſa eſt vulgaris opinio, dum ruinas templi Apollinis ad lacum Auernum oſtentant hoſpitibus loci accolae. Sed, ſi in monte Cumano fuit templum, iterum dubitari poteſt, an Cumarum colli impoſitum fuerit, et in ipſa vrbe, quod Seruius putavit. Silii quidem auctoritas parum me mouet, lib. XII, 86, vbi Annibal Cumas oppugnans, adeoque vrbe nondum receptus, dum perluſtrat aditus, *fulgentia cernit Arcis templa iugo;* nam nihil impedit, quo minus templum in ſummo arcis vertice poſitum etiam extra moenia conſpici potuerit. At grauiorem dubitationem facit, quod in vrbe media lucus et ſecreta religio Sibyllae, quae contigua erat templo, vix eſſe potuit, et quod, ſi id ponas, caeterorum locorum, inprimisque ſpeluncarum, ſitus non ſatis conuenit. Itaque Paolus, Vir doctiſſimus, in *Puteol. Antiqq.* fol. XXIX templi locum in montium iugo ad Cumas quaerendum arbitratus, eius ruinas *arcum felicem*, quem vocant, eſſe contendit. Ita *lucus Triuiae*, per quem via ad eum erat, in ſiluis, quarum reliquias ille locus habet, et ſpeluncae in propinquo ſunt. Ex iis tamen locis, in quibus de Apollinis Cumani templo agitur, in arce ſeu acropoli Cumarum illud fuiſſe manifeſtum fit. Scilicet cogitandum erat, Aeneae aetate vrbem Cuma-

 rum

rum nondum fuisse, nec extitisse tum nisi templum in monte; viam adeo per loca parum habitata et per lucum ad illud duxisse, et in latere montis horridos specus occurrisse.

Fuit autem hoc Apollinis templum ex antiquissimis, Daedali illud opus habitum (v. 14 sqq.) statuaque dei colossea nobilitatum. Seruius ad v. 9 h. libri: *Caelius* enim (L. Caelius Antipater, qui belli Punici II historiam scripsit) *de Cumano Apolline ait: Est in fano signum Apollinis ligneum, altum non minus pedes XV, cuius meminisse putatur Virgilius* (v. 9 *altus Apollo;* sed hoc a situ templi petitum. Altitudinem tamen non vulgarem habuisse templum necesse est, cum v. 19 *immania templa* appellentur). De eo Cic. de Diu. I, 43 *quid? cum Cumis Apollo sudauit?* et Obsequens c. 114 *Cumis in arce Apollinis simulacrum sudauit* sub a. 662, ergo tum adhuc supererat. Alia de eo Apolline prodigia narrant Liu. XLIII, 15, Augustin. C. D. III, 11.

In ascensu ad templum *lucus Triuiae* fuit (v. 13), in quo ipso templum videtur fuisse conditum. Dum Aeneas argumentum in foribus sculptum contemplatur, arcessita ab Achate Deiphobe, Phoebi Triuiaeque sacerdos (v. 35), Teucros vocat *alta in templa*, v. 40. Haec de Apollinis templo si accipias, totus rerum ordo turbatur; sed Sibyllae antrum, *μαντεῖον*, intelligendum esse, manifestum fit; et subiicitur statim: *Excisum Euboicae latus ingens rupis* (h. e. montis, cui templum impositum erat) *in antrum.* cf. v. 9. 10 et sup. III, 443. Abest autem palmis CCXX ab *Arcu felici*, quas Apollinis templi ruinas esse diximus, crypta, communi opinione pro Sibyllae antro habita. v. Mazzella de Situ Puteol. et Cum. c. 29. In interiore antri parte adytum, in quo Deiphobe dei afflatum excipiebat.

Iam, si Strabonis locum ex Ephoro, lib. V, p. 244 C, conferas, non vno loco olim τὸ μαντεῖον fuisse intelligas. Erat primum non longe a Styge situm, et διά τινων ὀρυγμάτων — τὰς ξένας εἰς τὸ μαντεῖον δέχεσθαι narrat sacerdotes, πολὺ ὑπὸ γῆς ἱδρυμένον. Mox a rege aliquo interfectos sacerdotes, τὸ δὲ μαντεῖον ἔτι (Ephori tempore, qui Philippi Macedonis tempore vixit) συμμένειν μεθεστηκὸς εἰς ἕτερον τόπον. Poeta noster itaque ad antiquius illud oraculum respicere putandus.

Edoctus a Sibylla Aeneas, aureo ramo opus esse, si loca infera ingredi velit, siluam versus Auernum pererrat, inuentoque ramo apportatoque ad Sibyllam, illa duce ad speluncam accedit, diuersam a priore illa; etenim circa Auernum aditus ad eam v. 238. In huius speluncae aditu sacrum faciunt

eiunt v. 242 sqq., a media nocte iter per eam ad inferos instituunt, 255. 262. Postrema haec ad vnam eandemque speluncam spectare videntur, quae est *Baiana*, quam nunc appellant, quoniam versus Baias spectat. Nec probo Paolum, qui descensum quidem per hanc, sacra autem ad tertiam speluncam, *Cumanam*, facta esse (v. 237) contendit. Baiana illa superiore adhuc saeculo multo profundius et latius iter praebuisse videtur, si Mazzella (l. c. c. 15) et Mormile (*Antich. di Pozzuolo* c. 17) vera narrant.

EXCVRSVS IV
De Aeneae accessu ad Italiam.

Aeneas ex Sicilia per Tyrrhenum mare profectus, primo *ad Italiam appulsu* portum Palinurum *subiit*, *qui* a quodam Aeneae gubernatore *ibi defuncto nomen accepisse fertur.* Haec Dionysius ex communi scriptorum narratione tradit lib. I, 53. Virgilius nec hanc famae veteris fidem praetermisit; ne tamen frequentiore appulsus commemoratione molestus esset lectori, alterum ad Cumas accessum attigit, Palinurum vero naui excussum ad littus Lucaniae enatasse, sed a barbaris occisum piaculo finitimos obligasse narrat. *Mox vero Lucanis pestilentia laborantibus* (verba Seruii sunt ad VI, 378) *respondit oraculum, Manes Palinuri esse placandos: ob quam rem non longe a Velia et lucum et cenotaphium ei dederunt.* Vide ipsum poetam v. 378—381, qui etiam oraculi fidem de Palinuri accessu ad Italiam olim editi in fabulam adsumsit. Veliam ('Ελέαν) illo tempore nondum fuisse, bene obseruat Seruius ad v. 359 *portusque Velinos;* nam condita ea fuit a Phocaeensibus sub Cyro profugis, vt ex Strabone lib. VI pr. satis constat; nec tamen prolepsis talis tam insolens erat, vt viri docti post grammaticos apud Gellium l. c. X, 16 in defendendo vel accusando poeta tantum operae ponere deberent. Operosus quoque in refellendo Ouwens V. C. Noct. Hag. lib. I, c. 2. Sufficit tenere, ipsam necessitatem has prolepses tueri, quoties narratio versatur in iis temporibus, in quibus nulla locorum appellatio est, aut vbi molestus foret poeta, obsoleta et a carminis suauitate aliena ac barbara nomina excitando. Quis dubitet, hanc defensionem esse satis iustam! Verum ne *Lucani* quidem, quod Seruius ait, illo tempore in his locis fuisse videntur. Fuerunt enim Lucani a Samnitibus, qui Sabinorum progenies erant, oriundi, neque in haec loca venerunt, nisi postquam Graecorum coloniae Italiam inferiorem occupare coeperant, id quod post-

Troiana demum tempora contigit; temporibus vero Troianis *Chonas* et *Oenotros*, h. e. Pelasgos, e Graecia cum Ausonibus priscis Italiae colonis permixtos coluisse, ex iis manifestum est, quae Strabo lib. VI pr. exponit. Circa has enim partes a Lao inde fl. primo accessu Oenotros habitasse, hancque primam Italiam fuisse appellatam, alio loco vidimus. (Excurs. XXI ad lib. I. Excurs. IV ad lib. VII.)

Pergit Dionysius l. c. in vulgari, quam proponere volebat, narratione: *Troianos, a Palinuro prouectos, ad insulam appulisse, cui a quadam Aeneae consobrina, quae ibi obierat,* Leucasiae, *seu*, vt fere scribi solet, Leucosiae *nomen impositum sit.* Communior ratio ab vna Sirenum, Leucosia, nomen repetit. Sed famam nauigationis Troianorum in mari Tyrrheno sequi maluerunt alii. Itaque etiam fuere, qui Troianos ad Sardiniam adhaesisse traderent. vid. Pausan. X, 17.

Hinc euecti Troiani (Dionys. ib.) *in pulchrum ac profundum portum in Opicis* (qui Ausonum in his locis populus erat) *delati sunt; extinctoque ibi Miseno, nobili quodam viro, portum ab eo* Misenum *denominarunt.*

De *Miseno* fabulam Virgilius magna cum arte intexuit carmini suo; sed ornatam et variatam, lib. VI, 149 sqq — 235. Discessit ab aliorum, inter quos Caesar fuit Pontificalium primo ap. Victor. O. G. R. 9, fide etiam in hoc, quod non in sinu Baiano sed vltra Misenum versus Cumas classem appulsam esse voluit. Gubernatorem fuisse Aeneae Misenum tradidisse videntur nonnulli apud Victorem, falsa remi tumulo infixi interpretatione, qui tamen nautae tantum significationem haberet. Monumentum autem vetus tumuli, infixo remo cum tuba, ad istud promontorium esse debuit; etsi video hoc quoque a nonnullis tradi, ipsum promontorium nauigantibus in alto speciem sepulcri praebere.

Cum Aeneas ad loca haec semel adductus esset a poeta, ingenii ad conuertendas in rem suam veterum poetarum fabulas praeclari, *Neeyae Homericae* in his ipsis locis tractatae memor, vt narrationem tamen variaret, non Manium euocationem sed ad eos descensum Aeneae comminisci maluit; *Homerico* tamen *exemplo* praelucente quodam modo etiam in his Odyss. ω. Atque hic commode in *Platonicam doctrinam* incidit; de quo alio Excursu expositum est.

Quod autem ad *Sibyllam* spectat, hanc poeta ex antiquioribus, quae tum vigebant, fabulis petiit, non primus excogitauit. En locum ex Victore de O. G. R. c. 10 *Addunt*

praeterea

praeterea quidam Aeneam in littore (Baiano) *Euxini cuiusdam comitis matrem vltimo aetatis affectam, circa stagnum, quod est inter Misenon Auernumque, extulisse, atque inde loco nomen inditum, qui etiam nunc Euxinius sinus dicitur* (nomen hoc a quopiam alio memorari nondum vidi; forte ab aliquo auctore proditum, qui Cimmerios, quorum sedem in his locis traditam viderat, a Bosporo et mari Euxino huc vocauerat): *cumque comperisset, ibidem Sibyllam mortalibus futura praecinere in oppido, quod vocatur Cimbarionis (Cumarum* non male emendat Arnzenius; an latet *Cimmerion?* Ita apud Tibull. IV, 1, 64 multi: *Cimmerion etiam obscuras accessit ad arces) venisse eo sciscitatum de statu fortunarum suarum: auditisque fatis, vetitum, ne is cognitam* (vltimas duas voces, *is cognitam*, aut ex *incognitam* natas, aut aliunde irrepsisse puto, cum *cognatione coniunctam* interpretatus esset aliquis *cognatam) in Italia sepeliret Prochytam, cognatione sibi coniunctam, quam incolumem reliquerat; et, postquam ad classem rediit, reperitque mortuam, in insula proxima sepelisse, quae nunc quoque eodem est nomine; vt scribunt Vulcatius et Acilius Piso.* Sed episodium hoc de Sibylla, vt reliqua, ex priscis fabulis sumtum esse, multo magis declarat narratio ap. Dionys. I, 55 de Sibylla Erythris ab Aenea conuenta, et Sibyllae vaticinium ad Aeneam a Troia soluentem ap. Tibull. II, 5, 19. cf. Disquis. II, f. VII.

Quod modo de Prochyta contra Misenum insula ex Victore memorauimus, etiam a Dionysio Halic. I, 53 in medium prolatum est, *A Miseno*, inquit, *vlterius nauigantes ad insulam* Prochytam *et ad promontorium* (recte enim emendata sunt Graeca a Casaubono) Caietam *appulerunt iisque locis simili modo ac superioribus nomina imposuerunt, quod mulierum defunctarum seruari per ea vellent memoriam. Harum vero alteram Aeneae cognatam fuisse ferunt, alteram nutricem.* Et Prochytam *de cognata Aeneae nomen accepisse* etiam *Naeuius in primo belli Punici dixerat.* Seru. ad IX, 715. A Plinio Prochytam *non ab Aeneae nutrice, sed quia profusa ab Aenaria erat,* dictam lib. III, 13 recte moneri putamus. Adde Strab. I, p. 60 A. et alia loca ap. Cluuer. Ital. ant. IV, 4, sed hic tantum de fama quaerimus, quae de Aeneae erroribus in his locis fuerit; materia tam copiosa, vt etiam omittere nonnulla poetae necesse fuerit, vti hoc *de Prochyta;* nam alterum de *Caieta* sub f. lib. VI et pr. VII meminit. De qua quae varie a veteribus tradita erant, diligenter congesta video a Cluuer. III, 10, pag. 1065.

EXCVRSVS V

Deiphobe Sibylla et sacerdos.

VI, 35. 36 *Phoebi Triuiaeque sacerdos Deiphobe Glauci.* Sibyllam ab hac sacerdote diuersam esse habendam, monent Holdsworthus et Spencius; nam vsque ad v. 55 de Deiphobe sacerdote agi; tum Sibyllam, esse enim hanc *Phoebi vatem* v. 77, vaticinari v. 82—155, hinc iterum succedere sacerdotem v. 244, eamque excipi a Sibylla a v. 258 sqq. ad f. Ad fam' incommodam rationem deducti esse videntur viri docti inter alia maxime v. 258 *aduentante dea,* quod de Sibylla acceperant. Quod si nonnulla satis commode in istam virorum doctorum sententiam accipi possunt, tamen alia, in multo duriorem, quam vulgaris est, rationem deflectuntur, vt vix ita videatur poeta obscuritatis reprehensione liberari posse. Nam v. 45 sqq. satis manifestum fit, ipsam sacerdotem a deo afflari et agitari: *cum* VIRGO, P. — CVI *talia fanti Ante fores subito non vultus non color idem.* Continuatur de ea narratio; necesseque adeo est v. 77 nullam aliam intelligi posse quam illam ipsam a deo furore percitam Deiphoben. Quis itaque dubitet eius esse vaticinium v. 83 sqq., neque aliam et diuersam ab ipsa Sibyllam Cumanam esse v. 98! Nec in sqq. quicquam occurrit, quod nostris rationibus aduersetur v. 102 sqq. 115 sqq. 125. Editur a sacerdote Sibylla responsum vt Delphis a Pythia furore correpta, postquam adytum ingressa est. Etiam apud Ouidium Met. XIV, 104. 106 sqq., qui locum hunc Virgilii expressit, ad vnam feminam omnia referuntur. Quod autem inter Sibyllas ex Varronis recensu apud Lactant. Inst. Diu. I, 6 Deiphobes nomen non legitur, nolim aduersus poetam vrgere, qui alios auctores, quam quos Varro legerat, habere potuit, quos sequeretur; vt saepe factum vidimus in aliis, vt reconditam aliquam exprimeret doctrinam Maro. Summa quoque omnino in nominibus Sibyllarum recitandis inter veteres est diuersitas, vt ex iis ipsis, quae ab Holdsworthο congesta sunt, satis apparet; et in Sibylla Cumana parum sibi veterum historiarum fides constat. Videtur illa Cumis potius Aeolidis fuisse oriunda, vnde etiam Erythraea est appellata. cf. Aristot. de admir. §. 90. De hoc v. ad Tibull. II, 5, 19 not., vbi Aeneae, ante quam a littore Troiano solueret, Sibylla vaticinatur. Quod si cum iis, qui in coloniam exierant, ad Italiam accessit, tamen vel sic multo vtique serior illa Troianis est temporibus; vt recte Liuius I, 7 dixerit *fatiloquam Carmentam ante Sibyllae in Italiam aduentum.* Itaque Erythraea seriorem Cumanam

Cumanam fecere alii, Demo vero nomine dictam ap. Pauſ. X, 12, p. 828. Poetae tamen omnia haec, temporibus adeo remota, in vnum cogere licuit; vt etiam, relicta omnino defunctorum euocatione, ad Delphici oraculi exemplum Sibyllam templi ſacerdotem et vatem conſtitueret. Quid? quod praeterea tertia aliqua muneris parte eam impertiit, dum luco circa Auernum, quem Triuiae dixerat, tum ipſi Auerno et aditui ad loca infera eam praefecit, ita vt pro duce deſcenſus ad ea loca eſſe poſſet Aeneae v. 109. 117. 118 et 564 *ſed, me quum lucis Hecate praefecit Auernis, Ipſa deum poenas docuit perque omnia duxit.* Conſtans ſaltem erat in Italia vetere narratio de Sibylla Cumana, et θάλαμος κατάγαιος eius Cumis monſtrabatur, h. e. antrum, quod pro domo fuerat, ap. Auct. de mirab. Audit. l. c., vbi et nomen eius editum ab aliis Melachraena ſ. μελάγχλαινα. Hydriam, ſ. vrnam, in qua eius oſſa condita eſſent, ſeruatam Cumis in Apollinis templo, memorat l. c. Pauſanias.

EXCVRSVS VI

Ramus aureus.

VI, 136 ſqq. Rami huius aurei cauſſas varias, myſticas quoque, veteres et recentiores excogitarunt. v. Seruianam notam ad h. l. Metalli mutandi rationes hic quaeſiuere nonnulli, Borrichius et alii, inter quos Wedelius a Burmanno laudatur. Χρυσοῦ ὄζος—ἀδάμας, qui in Timaeo Platonis (pag. 1066 B. ed. Frf.) memoratur, poetae ad talem rei imaginem nihil prodeſſe potuit: ex aqua condenſata metalla et primo loco aurum, tum adamantem, porro aes, tum caetera genera enaſci narrat philoſophus. A Dianae Aricinae ſacris res repetitur apud Seruium, ante cuius templum fuiſſe arbor narratur, vnde ſi fugitiuus potuiſſet ramum decerpere, ſacerdoti cum homine pugnare neceſſe eſſet. Ritus pugnae notiſſimus, vel ex Ouidii Faſt. III, 263 ſqq. At de arbore ſolum Seruium tradere memini. Nec tamen id quicquam commune cum Auernalibus locis et ramo aureo Proſerpinae habere videtur. Latere aliquid occultae religionis ex initiis Eleuſiniis, ſi cum Warburtono coniectare velis, ſaltem ad ſacrum ramum, quem myſta praefert, aut ad ramum luſtralem, non ad myrteam coronam referri res debet; nam, vbi ad Proſerpinae domum acceſſit; Aeneas *corpus recenti Spargit aqua ramumque aduerſo in limine figit* v. 635. 636, vt ſuſpicari liceat, ad luſtrationem in ſacris deorum inferorum et Manium faciendam eum reſpexiſſe. Enimuero, ramo eodem aureo aquam

ſparſam

ſparſam et luſtrationem factam, poeta non narrat; narrat tantum hoc: *ramum in limine figi, et eum Proſerpinae munus ferri* ex arbore ipſi ſacra: v. 137. 142. 408. Qui poma aurea in Iunonis nuptiis cum Ioue memorata (v. Not. ad Apollod. p. 410) meminerit, intercedere in his ſeu cognationem ſeu ſimilitudinem aliquam intelliget, vt Proſerpinae, tamquam Iunoni inferae, pro dono ramus aureus feratur, vt Iunoni malum aureum. In Heracliis hoc ipſum malum forte eduxerat arborem Heſperidum, vnde poma aurea decerpenda et ad Eurystheum, Iunonis iuſſu, ab Hercule erant afferenda. Altera ex parte in Proſerpinae fabulis eſt comeſtio mali Punici, qua illa commiſit, vt in Plutonis contubernio ſibi manendum eſſet: v. c. Ouid. Met. V, 535 ſqq. Hymn. in Cer. 371. Caeterum, niſi poeta noſter ipſe doni Proſerpinae ferendi mentionem expreſſam feciſſet, alia eſſet eaque expeditior ratio, ſi *ramum ἱκετικὸς* ſollenne inſigne ad animum reuoces (vide v. c. inf. XI, 101), vt adeo *aureum ramum* praeferens Aeneas ad Proſerpinam ſupplex accedat; aut, ſi Mercurii caduceum, *virgam auream*, memineris, qua alii poetae ad inferos animas deduci narrant, v. c. Od. ω, 3 *ἔχε δὲ ῥάβδον μετὰ χερσὶν Καλὴν, χρυσείην*; cum Mercurium adhibere huius deſcenſus ducem non poſſet, auream virgam Aeneae aſſignare maluit. Ita facile intelligas, quomodo poeta ad hanc rei *φαντασίαν* deuenerit. Vt *aureum* ramum in ſiluis inuentum eſſe proderet, facile in mentem venire potuit ex Apollonii Rhodii lectione de vellere aureo in ſilua media lib. IV, 122 ſqq.; nam et is ſacer Hecates lucus erat. Deorum autem omnia ſunt aurea, etiam in Delo *χρύσεον - γενέθλιον ἔρνος ἐλαίης*. Callim. in Del. 262. Ex vetuſtiore tamen ſeu Heracleae ſeu Theſeidis carmine ramum aureum petitum eſſe ex illo verſu ſuſpicor: 409, quo Charon miratur: *donum fatalis virgae longo poſt tempore viſum.* Igitur iam Hercules ſeu Theſeus ramum aureum praetulerant manibus, cum ad Inferos deſcenderent. Caeterum hoc inuento bene vſus eſt Claudianus ad arborem auream in inferis locis floreſcentem, quae inter alia inferorum bona Proſerpinae a Plutone oſtenditur de R. Prof. II, 290. Exornauit hoc arboris aureae, quae Proſerpinae ſacra eſt, phantaſma Spencerus *Fairy Queen* B. II Cant. VII. LIII ſqq.

EXCVRSVS VII

De Miſeno.

VI, 162 ſqq. De Miſeno narrationem intexuit propter fabulae apud Italos auctoritatem. v. Excurſ. IV ad h. lib., et habuit

habuit etiam Elpenoris exemplum, quod sequeretur, apud Hom. Odyss. λ, 51 sqq. Quod eum tubicinem nobilem fuisse tradit, cf. III, 239, in hoc Homeri sui auctoritatem deserit; cum Troianis temporibus nec tubam nec lituum inuentum fuisse satis constet. Maluit itaque et hic tragicos sequi, v. c. Aeschylum Eumen. v. 570, Sophocl. Ai. 17 et al. Mox v. 172 Tritonem cantu prouocat. Hoc elegantissimo poetae ingenio deberi videtur, adumbratum ex similibus narrationibus apud veteres poetas, inprimis Homerum; cum in vulgari quoque priscorum hominum sermone, vt quisque in arte sua excelleret, ita modo artem a diis accepisse, modo ea arte cum diis contendere diceretur. Sic Thamyris cum Musis Iliad. β, 595 sqq., sic Pierides cum Musis, Marsyas cum Apolline, Eurytus arcu cum eodem Odyss. ϑ, 224 sqq. certarunt. Passim hoc monitum ad Apollodorum.

EXCVRSVS VIII

Chorographia locorum inferorum ex poetae mente.

Non iniucundum esse potest, vno loco propositam habere animo totam locorum inferorum descriptionem, qualis illa a Virgilio hoc libro est exposita. Quae alii seu imitando seu noua fingendo variarint, vt Seneca Herc. fur. 658 sqq., nunc non curamus. Tentauit iam idem Spencius et Lortinus Diss. VI, p. 258 praeter alios Intpp. Nonnulla iterum tractauit Wernsdorf. V. C. Poet. min. To. II Excurs. XVIII. Res cum per se non inutilis esse potest ad poetae interpretationem, tum vero etiam iis grata esse debet, qui Dantis Infernum, partim ex Marone, quo is duce vtitur, expressum, tum etiam aliorum poetarum loca comparare volunt. Ita Silius XIII, 526 sqq. totam inferorum descriptionem variauit, decem portis, et septis, puto, in iis constitutis; vt Platonis circuli ante oculos fuisse videantur; vnde etiam Seruius ad v. 426 suos nouem circulos duxisse videtur, etsi alieno a Virgilii mente commento. Certe nouem Dantis anfractus ad Platonis Virgiliique ductum iunctim adumbrati sunt. Nam Silium ab eo lectum esse dubito.

Via quidem prima per speluncam, mox immensas per siluas, caliginoso caelo, ducebat ad amnem.

In *primo Orci aditu* (*προάστειον* dixeris, poetae *vestibulum* est), citraque Acherontem, *Luctus*, *Curae*, *Morbi*, *Senectus*, *Metus*, *Fames*, *Egestas*, *Letum*, *Labor*, *Sopor*, *mala Gaudia*, *Bellum*, *Eumenides*, *Discordiae* sedem habere dicuntur v. 273—281 elegante mytho; quis enim non intelligat esse haec

haec mala, quibus Mors arceſſitur, quaeque illam vel antecedunt vel comitantur!

In medio *Somnia* in vlmo nidulantia, ad Homeri ductum. v. Not. ad 282—284. Porro hinc inde haec loca tenent *Centauri, Scyllae, Briareus, Hydra, Chimaera, Gorgones, Harpyiae, Geryon*, v. 282—289, vbi v. Not. ad 285. Omnino hoc procliue fuit, poetarum ſeu ſapientum animos in hoc phantaſma incurrere, vt in aditu ad Vmbrarum loca phantaſmata iſta et monſtra collocarent.

Peruentum eſt ad *amnem:* quem 384 *Stygem*, 295 *Acherontem* vocat. De hoc mox ſigillatim diſpiciemus, Excurſ. IX. Petitum eſt phantaſma hoc a regnis ac prouinciis, quarum fines per magna flumina reguntur. Ex priſcorum poetarum opinione Oceanus terrarum orbem more amnis ambiens in occidentali parte, Solis occidentis, Noctis, Somni, aedes, tum Elyſium, tandem aditum ad loca infera continebat (cf. Opuſc. T. I, p. 397 ſqq.): Flumine autem circa Orcum ducto, aditus non erat niſi naui traiiceres; ad hanc regendam inuentus portitor. Praetermittimus de Charonte monere nondum ab Homero memorato, cf. ſup. ad v. 417, et de inſepultorum vmbris ab amnis traiectu prohibitis. conf. ad v. 325.

Trans amnem, aduerſo littore Cerberi antrum eſt 415 ſqq., quod praetergreſſus Aeneas ad *prima loca* deuenit; Inhabitant haec loca *infantes* v. 426—429 et qui inſontes aut mortem illatam accepere aut ſibi ipſi intulere 430—439. Quid in his ſequutus ſit poeta, v. Not. ad v. 430.

Non procul hinc *Campi Lugentes*, ſeu lugentium ſedes: quas tenent illi, *qui luctuoſa morte interiere:* 430—476. Ex his inprimis memorantur *heroinae et feminae clarae veteris aeui*, interque eas etiam *miſere amantes*. Vulgo quidem ab Intpp. *miſere amantium* ſedes eſſe traduntur Lugentes Campi. Enimvero ſic magna difficultas oritur, quomodo Eriphyle et Caenis inter miſere amantes referri poſſint; Sed iniqui in poetam videntur eſſe viri docti: v. Notam ad v. 440 ſqq. Ita ſcilicet diſpeſcenda eſt oratio v. 439 ſqq. *Hic—Lugentes Campi—: Hic* primum, *quos durus amor* etc. Tum *his Phaedram Procrinque locis* etc.

Contigua illis et, ſi recte intelligo, in extrema Camporum, quos Lugentes tenent, parte ſita eſt ſedes *virorum bello clarorum* et inter pugnandum caeſorum: *Arua vltima* v. 477—539. Ita excipiunt ſe loca eorum, qui morte haud matura interiere,

interiere, infantum, heroinarum, heroum: Commune omnibus hoc, quod debitum vitae tempus non exegerunt.

Itaque trina illa loca citeriora omnino eorum animas continent, qui immatura morte obierunt; etsi poeta non satis subtiliter haec tractauit, nec adiecit, sintne illi aliquando, expletis fatalibus annis, quos anteuerterunt, ad Elysium peruenturi; sed in hoc tantum laborauit, vt, quae passim apud Graecos poetas de locis inferis memorata videbat, in haec loca conferret, inprimisque Homeri exemplo heroum heroinarumque clara nomina intexeret. Hactenus igitur Hadea vidimus mythicum ac poeticum. Ad statum aliquem medium inter poenas et praemia haec redigere allaborat Trappius cum aliis; nec tamen rem ad Virgilii quidem mentem expediunt.

Hinc duae viae (natae forte ex τριόδοις Platonis in Gorgia pag. 357 A. Frf.), altera ad Plutonis regiam, eamque praetergressos ad Elysium, ducit, sinistra vero ad Tartarum 540—548.

Dum ad Plutonis regiam procedunt, a sinistra *Tartarum* ostentat et describit Deiphobe, 548—627. In hunc transtulit omnia poeta, quae veteres de Tartaro, in quem Titanes fuerant detrusi, fabulati erant; v. Hesiod. Theog. 720 sqq. cf. Iliad. Θ, 14 sqq.: porro nonnulla ex Platonica Tartari descriptione, in Phaed. p. 83, atque etiam ex sulphurariis circa Cumas, quas latius ornauit Petron. c. 67. v. 120. Fatendum tamen, multo inferiora esse haec omnia terroribus Tartari, quem Miltonus descripsit lib. I et II, et Teutonum Miltonus, Messiadis conditor, lib. II, varietate autem rerum ac specie haud dubie Dantes admirabilis in Inferno suo, Cant. III sqq. In vestibulo Tartari Tisiphone sedet. v. ad 573—579. Subiecit haec Miltoni ingenio praeclarum phantasma de custodibus Orci, Peccato ac Morte, lib. II, 650 sqq.

Caeterum quod Tartarum suppliciorum locum prodidit poeta, hoc philosophis, inprimis Platoni, debuit. Nam apud Hesiodum et Homerum Tartarus est carcer Titanum et Centimanorum cum Cyclopibus, qui Vranidis accensentur. cf. Apollod. pr. At loca infera, Hades, Erebus, continent animas piorum et impiorum promiscue: vt ex Necyia Homeri constat: in qua iisdem locis heroes habentur et simul Orion, Tityus, Tantalus, Sisyphus, et cum iis Hercules. Multo magis mirum in modum miscuit ea, quae in Orco collocauerat, Polygnotus in tabula Delphica ap. Pausan. X, 28 sq. Idem v. c. Eurynomum Genium apposuerat, qui mortuorum

mortuorum carnes ad ossa vsque arroderet: vt adeo ex eius opinione non vmbrae sed carne vestitae animae ad inferos descenderent. Etiam Ocnum cum asino ille iisdem in locis pinxerat. Nunc diuersa loca videmus esse Elysium et Tartarum. Etiam in scelerum recensu disertior est poeta, quam antiquiores: qua de re vid. Not. ad VI, 608. Omnino, quo magis expoliti philosophia fuere animi, eo melius dispescuere narrata de rebus inferis. Accommodari enim haec solent ac debent populorum, aetatum et singulorum hominum ingeniis.

Iam ad Plutonis regiam peruentum est. Sapienter hanc omnino praetermisit poeta, nec in illam siue ornatus siue narrationis quicquam consumsit praeter paucos versus v. 630 sq. Nam rem a consilio alienam tractasset et in summas angustias sese immisisset poeta, si Iouem inferum exhibere voluisset; nec maiestatem dei quomodo satis tueretur, in promtu habuisset. Integrum itaque reliquit hoc argumentum Claudiano, Tasso, Miltono Messiadisque auctori. Intrat tamen Aeneas vestibulum regiae, lustrat se et ramum aureum in foribus figit v. 634—636, vbi cf. Not.

Praeter regiam Plutonis via ad Elysium ducit. Apud Aristophanem Ran. 162. 163 de initiatis: Οὗτοι γὰρ ἐγγύτατα κατ' αὐτὴν τὴν ὁδὸν Ἐπὶ ταῖσι τοῦ Πλούτωνος οἰκοῦσιν θύραις. Sunt autem initiatorum sedes nullae aliae quam Elysium. Hoc itaque non longe a Plutonis regia abesse traditum forte in Eleusiniis, vt colligere licet ex scurrili Aristophanis insectatione initiorum. Hesiodus Plutonis regiam in vicinia Tartari collocauerat. Nam ante Tartarum Atlas stat caelum sustentans; ibidem Diei et Noctis aedes, circa quam Noctis liberi habitant, Somnus et Mors. Ἔνθα, pergit, θεοῦ χθονίου πρόσθεν δόμοι ἠχήεντες Ἰφθίμου τ' Ἀΐδεω καὶ ἐπαινῆς Περσεφονείης Ἑστᾶσιν. Theogon. 767 sqq.

De Elysio satis dictum est ad ipsum poetam v. 637 sqq. In eius conualle Lethe est, ad quam conuocantur animae nouum corpus ingressurae v. 675. 679 sqq.

Secundum ea, quae poeta v. 739 sqq. de purgatione animarum narrat, locum aliquem in inferis requiras, quo illa purgatio instituatur. Sed de hoc nihil commemorauit Maro.

Aditum ad inferos supra vidimus. Exitum per Somni portas monstrat Aeneae Sibylla sub f. lib., vbi de eo vide.

EXCVRSVS IX

De fluminibus inferorum.

VI, 296. 298 *Hinc via Tartarei quae fert Acherontis ad vndas; Turbidus hic coeno vastaque voragine gurges Aestuat atque omnem Cocyto eructat arenam.* Mox in eadem re 323 *Cocyti stagna alta vides Stygiamque paludem.* Et *vnda Stygia* 385. 391. Et sup. v. 107 *quando hic inferni ianua regis Dicitur et tenebrosa palus Acheronte refuso.* · 132 *Tenent media omnia siluae, Cocytusque sinu labens circumuenit atro. Quod si tantus amor, si tanta cupido est, Bis Stygios innare lacus.* Mire seu turbant seu variant in fluminibus inferis poetae. Etsi non facile aliquis ad historicam veritatem haec exigat, de Virgilio tamen videndum, temerene ille fluminum nomina posuerit; quod, si quis statuat, equidem feram; an certam rationem sequutus sit. Iam Cerdae aliqua hanc in rem nota est non indocta, ad v. 295; sed in plerisque argutias captat.

Duo omnino duces hoc in loco habuit Virgilius, Homerum et Platonem. Alter Odyss. κ, 513—515 *Phlegethontem* cum *Cocyto*, quorum hunc quidem *Stygis* facit *partem*, in *Acherontem* deferri narrat, et esse petram eo loco, quo duo fluuii committantur. Platoni autem in Phaedone vetustiorum Theologorum exemplo (vid. Hesiod. Theog. 740 sqq. 807 sqq.) *Tartarus* vorago est, in quam omnia flumina aquarum confluunt et inde rursus effluunt. Sed tamen quatuor inprimis orbem terrarum circumfluunt, *Oceanus* vnus in extima parte; huic ex aduerso *Atheron*, qui in paludem Acherusiam defertur, interque duo illos interfluit *Pyriphlegethon*, qui paludem igneam emensus post multos flexus, vbi Acherusiam paludem et ipse ambiit, infra Tartarum demittitur; et alter, huic ex aduerso fluens, *Cocytus*, qui primum in Stygiam paludem ingressus, mox, vbi post multos flexus ad Acherusiam paludem peruenit, hanc et ipse ambit et in Tartarum se praecipitat. Ita *Acherusia palus*, quam Acheron facit, in medio est, in quam impii deferuntur, et sic porro. Commentum, a Socrate expositum, ab antiquioribus haud dubie acceptum erat; nam in initiis simile dogma seu mythus frequentatus esse debuit. Nempe quod eorum, qui initiati non essent, animae *ἐν βορβόρῳ κεῖσθαι* apud Platonem et alios (cf. Menag. ad Diog. Laert. VI, 39) dicuntur, ad hanc ipsam paludem, cui innatant animae, erat referendum a Moshemio ad Cudworth. p. 1049. Ex Platonicis autem istis fluminum anfractibus natum videtur, vt loca infera, in regni et pro-

vinciae formam redacta, fluuiis ambita et inclusa esse vellent poetae pluribus; etsi Homerus id non habet. In altero Socratico dialogo, Axiocho, qui Aeschini tribui solet, sub f. Plutonis regnum adeunti primo loco obiicitur fluuius *Acheron*, tum *Cocytus*, quibus traiectis ad Minoem et Rhadamanthum via ducit.

Ad hoc itaque aut simile exemplum poeta, etsi alias nomina ab eo temere poni non negem, hac tamen in narratione, in qua descriptionem locorum edit, primo loco videtur *Acherontem* ponere adeundum, vorticosum fluuium, qui ex imo fundo erutam aestu suo *arenam omnem Cocyto eructat*, ita vt in Cocytum egeratur illa, *Acheronte in Cocytum se* exonerante. Verba Virgilii imitatur Silius XIII, 571. 572 *Tristior his Acheron sanie nigroque veneno Aestuat et gelidam eructans cum murmure arenam Descendit;* sed in summa rei a Virgilio discedens. Alter igitur fluuius *Cocytus* est, qui et ipse ambit regna infera; vnde sup. 132 de aditu ad infera loca: *tenent media* (inter illa et has superas oras) *omnia siluae, Cocytusque sinu labens circumuenit atro;* tertia et interior *Styx* est, tarda et paludi similis; vnde passim *palus, lacus.* vide VI, 134. 369, item 416; etsi omnes illi amnes, quatenus multos errores faciunt, et in orbem regna infera circumfluunt, etiam hactenus stagna et lacus facere videri possunt. Styx autem *nouies* h. e. saepius flexus suos repetere dicitur VI, 438. 439. Georg. IV, 478—480, vbi Cocytus cum Styge memoratur.

Ternos hos fluuiorum anfractus traiectu opus, antequam ad vlteriora peruenias; etsi, vbi de Charontis transuectione agitur, non facile poetae de triplici amni terras inferas ambiente cogitant, et melius vnum tantum fluuium nominant: plerumque Stygem aut Acherontem. Nec aliter ipse Maro VI, 107 et al. 374. 391. Sic et vnus in Polygnoti tabula Acheron ap. Pausan. X, 28. Vectorem autem Charontem, etsi post Homerum, facile commenta est antiquitas, cum semel hoc probasset, vt flumina traiicienda essent adeuntibus loca infera. Neque adeo ex Aegyptia religione et lacu Moeride illum adumbratum esse necesse est; quin potius Graeculi seriores Aegyptiam priscam religionem in hanc partem interpretati esse videntur.

Caeterum in Acheronte ad loca circa Cumas respexisse poeta recte existimatur et spelunca Cumana duxisse fertur ad *paludem Acherusiam* sub Miseni promontorii extrema ora. Eius paludis vulgo vestigia habere creditur *Lacus Colucius*, sed probabilior est Paoli sententia, qui ad *Mare mortuum* refert

fert *paludem Acherusiam* fol. 28. Alii poetae Virgilium auctorem in his inferorum amnibus deseruerunt. Conf. v. c. Senecam Herc. fur. 680. 686. 709 sqq. Silium X, 116—121, qui Cocytum in Lucrino et Stygem in Auerno quaerit, viam autem ad inferos per Acherusiam paludem. De fluuiis inferorum locus etiam praeclarus est Miltoni lib. II, 574 sqq., dignus qui comparetur; at de etymologia nominum, quae his amnibus indita sunt, v. loc. Apollodori ap. Stobaeum et in Fragmentis Apollod. p. 1047 sqq., vbi p. 1050 locus Sophoclis e Polyxena sic videtur constituendus, vt pro ὤ.τὰς legatur Ἀκτὰς et altero versu λιπῶσα λίμνης ἦλθον ἠχέσης γόοις Ἀχέροντας ὀξυπλῆγας ἀρσενας χόας. p. 1051 ἀπὸ τῶ γοργῶς φαίνεσθαι leg. γοργὰ φ., et pag. 1053 l. 3 περιμυώδη, et l. 5 καμόντων; vltima e Cod. Stobaei Escur. suppeditauit doctiss. Tychsen.

EXCVRSVS X

Descensus ad inferos an ex initiis Eleusiniis sit adumbratus.

Dum in loco hoc nobilissimo de descensu Aeneae ad inferos versamur, etsi, vnde poeta materiam eius ornatumque petierit, satis declaratum esse videtur; tamen Warburtoni, Viri Summi, Gleui seu Glocestriae Episcopi, sententia praetermittenda a nobis non est, quae in Commentariis *de Mosis diuina legatione* (Tom. I, lib. II, S. 4) olim exposita, praefixa quoque est Tom. III Virgilii Wartoniani. Redit autem illa huc, nihil vt aliud hoc ad inferos descensu repraesentari a poeta contendat, quam *initia Aeneae* et *descriptionem pompae* (θεᾶς) *Eleusiniae* eorum, qui initiarentur, oculis exhiberi solitae. Placere poterat doctrina haec vel nouitate sua, vel ingeniosa viri doctissimi exornatione, vel ipsa veri fiducia, cum qua ab eo exposita est. Neque id negari velim, nihil omnino narrationi Virgilianae cum Eleusiniis initiis esse commune. Illud enim ex multis passim veterum locis, maxime ex Aristophanis Ranis, loco, quo Bacchi ad inferos descensus exhibitus est, Claudiano de R. Proserp. lib. I, 619, Pausania lib. X, p. 876, Luciano in Cataplo, Themistio apud Io. Stobaeum et al. satis constare videtur, iis, qui initiarentur, symbolica aliqua repraesentatione piorum impiorumque praemia ac poenas post hanc vitam fuisse propositas, resque inferas, Tartarum cum Elysio, monstratas, eadem fere specie, qua in sexto Aeneidis libro exhibentur. Etsi vero hoc manifestum est, cum tamen repraesentatio illa Eleusinia, vt ex

iisdem locis intelligas, ad vulgares fabulas, philosophorum vetustiorum doctrina primum in Graeciam illatas, attemperata fuerit; non minus demonstrari posse velis quoque hoc, Virgilium non aliunde suam inferorum locorum descriptionem petiisse, eumque Eleusinias ceremonias vulgare aut voluisse aut potuisse, cum nec ipsum iisdem sacris initiatum esse constet, nec, si hoc constaret, talis impietas in castissimum poetam cadat, vt arcana, quod nefas erat, ad profanos efferre voluerit. Sed ne in ingeniosa hac Summi Viri hypothesi retexenda immorandum sit, otium fecit vir doctus, qui eam in singulari libello (*Critical Observations on the fixth Book of the Aeneid*, Lond. 1770.), paullo acrius quam velis, perstrinxit. Hoc equidem inter caetera doctissimum Praesulem posuisse nolim, quandoquidem id alienissimum est ab Aeneidis natura et consilio, poetam, Platonis ac Ciceronis exemplo, rempublicam carmine epico condere, Aeneamque legumlatoris perfecti exemplar proponere voluisse; quoque modo Homerus ethicum, ac Miltonus religiosum ediderint, ita a Virgilio ciuile seu politicum epos conditum esse. Nec minus leue et infirmum est, quod altero loco posuit, nullum legibus ferendis idoneum virum olim fuisse, quin arcanis sacris initiatus esset. Quotus enim quisque inter Minoes, Charondas, Zaleucos est, quem Eleusiniis initiis imbutum esse quisquam tradiderit? Quae omnia cum sine auctore prodita sint, tum Eleusinia initia ab Aeneae temporibus et aetate aliquantum sunt remota, ad Auernum autem Necyomantium quidem aliquando inclaruisse narratum est, initia autem vlla in his locis fuisse, nec traditur, nec probabile fit. Perit tandem omnis epica vis et poetica suauitas, si res a poeta narrata ad allegoriam reuocetur.

EXCVRSVS XI
De iudicibus apud inferos.

VI, 431—433 *Nec vero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes. Quaesitor Minos vrnam mouet: ille silentum Conciliumque vocat vitasque et crimina discit.* In iudicibus seu quaesitoribus locorum inferorum poeta peculiarem rationem sequitur, quod non omnes in vno loco constituit, sed singulos in diuersis partibus: in primo septo Minoem v. 432, at Rhadamanthum in Tartaro v. 566. Mythus hic omnino aliter post Homerum tractari coepit, aliter ab ipso Homero. Nam is Minoem obiter inter caeteras ab inferis excitatas animas nominat; θεμιστεύοντα tamen νεκύεσσιν ἥμενον, adeoque iudicem; eo scilicet,

liceat, vt id agat apud inferos, quod in hac vita persequi erat solitus. At Rhadamanthus in Elysio versatur, tamquam pius heros, Odyss. δ, 564. Apud Pindarum autem idem est Κρόνυ πάρεδρος Olymp. II, 137 sq., et quidem, vt ex loco apparet, assessor iuris dicundi caussa; scilicet heroico aeuo ipsi reges ius dicebant. Itaque Homerus in locis inferis vnum Plutonem exhibuit, cum Proserpina, vt Iouem et Iunonem e superis aemularetur. Poenas infligunt regis iussu Erinnyes, v. c. Iliad. ι, 565—567. Fabula adeo de trinis iudicibus inferorum post Homerum, forte et post Pindarum inuenta est; eo aeuo adoptata, cum reges non amplius ipsi ius dicerent, sed darent iudices; aut cum in ciuitatibus Graeciae iudices selecti constituerentur. Si Minoem et Rhadamanthum Creta esse oriundos reputes, a Cretensibus vel a poeta aliquo, qui Creticas fabulas sectatus erat, primum eos in Plutonis regno iudices constitutos esse suspicari licet. Aeacus vero vltimus accessit, forte ab Homerico aliquo poeta surrogatus, in Achillis honorem, cuius auus erat Aeacus. In Axiocho duo tantum in Campo Veritatis sedent iudices, Minos et Rhadamanthus; at in Gorgia (p. 357 A. Frf.) tres: Asianos quidem iudicant Minos et Rhadamanthus, Europaeos Aeacus; et in Apolog. Socr. sub f. cum tribus illis Triptolemus et alii heroes, qui iuste vixerunt, iudicia inter animas exercent.

Post hos omnes noua ratione Virgilius iudicium hoc ex Romano more iudiciorum ordinat. In caussa capitali quaestionis iudex sedet seu praetor, quaesitor, cui ea quaestio sorte obtigit (nam de quaestione extra ordinem mandata hic non agitur), siue is, cui ille delegauit quaestionem. Adsident ei iudices selecti, qui, sortitione nominum ex decuriis a iudice quaestionis facta, caussae cuique contigerunt. Fit iudicium et de caussa cognoscitur. Audit Quaesitor dicentes caussam, interrogantur testes (*vitasque et crimina discit*; nam *docere, discere, nosse caussas*, vocabula iuris propria sunt); mittuntur iudices in consilium, feruntque sententiam.

Ad hunc itaque modum poeta faciem iudicii constituit. Videamus de singulis. *Nec vero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes*, sed potius iudicum sortito datorum sententiis. Hinc *Quaesitor Minos vrnam mouet*, sortitur iudices. Male hoc ad caussarum sortitionem referunt Seruius, Pompon. Sab. et alii. Poterat vel Senecae imitatio errantes reuocare Herc. fur. 731 *Non vnus alta sede quaesitor sedens* Iudicia *trepidis sera*

 sortitur

fortitur reis. *Aditur ille Gnossius Minos foro, Rhadamanthus illo, Thetidis hoc audit socer.* Ad fortitionem caussarum, quo ordine inducendae sint, respicit idem Agam. 24 quos — *Quaesitor vrna Gnossius versat reos.* Idem alio loco: 578 *et qui fronte nimis crimina tetrica Quaerunt ac veteres excutiunt reos, Flentes Eurydicen iuridici sedent.* Sic quoque apud Propertium Aeacus sedet quaesitor et fortitur iudices: IV, 11, 19 *Det pater hic vmbrae mollia iura meae* (Pluto mitem de me sententiam ferat): *Aut si quis posita iuxta sedet Aeacus vrna, In mea sortita vindicet ossa pila* (h. aut quaesitor ab eo extra ordinem datus cognoscat de me: *pila sortita* de fortitione iudicum facta, pilis in vrnam coniectis. *Vindicare in ossa* insolenter dictum, vt alia a Propertio). *Assideant fratres; iuxta Minoia sella; et Eumenidum intento turba severa foro.* (Sint assessores fratres Rhadamanthus et Minos: si fuit: *Assideat frater, iuxta et Minoia sella,* sc. sit, stet, pro ipso Minoe). Porro Quaesitor Minos, fortitione iudicum facta, *silentum Concilium vocat,* die dicto citat reos ad iudicium (conf. Var. Lect.), *vitasque et crimina discit,* audita vtriusque partis oratione.

Iam Rhadamanthus longe alio loco ac modo constitutus est in Tartaro; non tam iudex aut magistratus, qui quaestionem exercet, et caussas capitales persequitur; vt Minos; sed qui Triumuirorum capitalium more sententias iudicum exsequitur, supplicium sumit, et idem de inferioris ordinis hominibus, furti, grassationis, sacrilegii, reis cognoscit; itaque idem tormenta adhibet, scelerum conuictos quaestione admota fateri cogit occulto perpetrata: v. 566 *Gnossius haec Rhadamanthus habet durissima regna, Castigatque auditque dolos, Subigitque fateri, Quae quis apud superos, furto laetatus inani, Distulit in seram commissa piacula mortem.*

Iisdem iudicibus apud inferos alii aliter vsi sunt; nemo liberius Luciano in Cataplo et alibi. Proxime ad Maronem, vt tamen *Principis Romani cognitionem* adumbret, Statius Theb. VIII, 21 sq. *Forte sedens media regni infelicis in arce Dux Erebi populos poscebat crimina vitae. — Stant Furiae circum variaeque ex ordine Mortes, Saeuaque multisonas exercet Poena catenas* (tamquam apparitores, carnifices, serui publici). *Fata ferunt animas et eodem pollice damnant* (Parcae s. Μοῖραι accusant et rapiunt animas ad tribunal Plutonis, et accusatione sua mouent iudicem, vt reos condemnet: *pollex* referendus ad gestum dicentis. Notus, *infestus pollex*). *Vincit opus* (incredibilis est caussarum multitudo). *Iuxta Minos*

cum sceptra verendo, iura bonus meliora monet (tamquam Iure-consultus aliquis, qui Principi cognoscenti adest seu assidet in consilio) *regemque cruentum Temperat.*

EXCVRSVS XII

De Salmoneo.

VI, 585—594. De Salmoneo consulendi Apollodorus et Hyginus. Etiam haec fabula, dum a multis tractata est, a tenuibus initiis latiora deinceps incrementa accepit. Homerus quidem Odyss. λ, 235 Salmoneum ἀμύμονα, *clarum*, simpliciter memorat, tamquam heroem. Celebratus ille fuit propter opes et natam inde magnificentiam et arrogantiam: vti Aloidae vasti corporis robore ferocientes. Nunc ille secundum nonnullos superbia elatus *quadrigis*, tamquam deus aliquis, *inuectus* per Elidem honores diuinos affectabat. Pro ferro prisci homines aere vtebantur; itaque *currum* eius *aereum* exhibuisse debet antiquus poeta. Cum aeris strepitu *fulminis et tonitruum* imitationem affinxerunt alii; quod secutus est Virgilius. Aliter rem tractarant alii. v. Apollodor. I, 9, 7, vbi *pelles induratas*, βύρσας ἐξηρτημένας, *cum lebetibus* ex curru suspensas per solum trahit. Agnoscis luxurians poetarum veteres fabulas ornantium ingenium. Aliter ornatur fabula apud Seruium ad h. l. Adde Diodor. in Exc. Virt. p. 546. Accessit tandem et illud, vrbem Salmoneam ab eo conditam fulmine conflagrasse ap. Apollod. l. c. et Notas p. 146. Notabile tamen hoc, quod Virgilius maluit Salmoneum laudare, quam Remulum, Albanorum regem, similis impietatis reum. v. Victor O. G. R. 18 et ibi Not. Dionys. I, 71. Scilicet obscurioris hic erat nominis; et poeta fabulas melius laudat e Graeca antiquitate, quam ex Romana: quippe quae nec parem auctoritatem nec gratiam aut venustatem habent.

Caeterum diuinis honoribus, quos imperatoribus adulandi studium detulit, obtrectare his versibus poetam *sine dubio* pronuntiat Ios. Wartonus. Infinitum esset, si similes Interpretum argutias enumerare vellem omnes; itaque praetermittere plerumque soleo. Sed, si semel ad haec descendere velis, non tam hoc, quod a Maronis aetate adhuc alienum erat, quam potius illud monendum erat: vel ex hoc loco satis patere, diuini honoris conferendi morem nihil commune habuisse cum opinionibus de diuina natura, deorumque numine; quod vulgo putant. Ciuilis seu politica erat institutio,

 cum

eum summis aliquem honoribus afficere vellent, quandoquidem ille summo inter mortales erat loco, adeoque nihil, quod quidem humanum esset, addi poterat, vt honorem modo ab heroum ordine modo a deorum loco et nomine peterent; nihil amplius ea re quaesitum. De huius igitur honoris, qui nobis adeo insolens videtur esse, vi et significatu nemo facile dubitare aut philosophicas et theologicas notiones cum eo honore coniungere potuit. Iidem illi, qui honores diuinos magnis viris vel potentibus deferebant, agnouerunt impietatem in eo, qui Ioui se assimulare vellet, vt in hac ipsa de Salmoneo fabula patet.

EXCVRSVS XIII

Animarum origines et fata.

VI, 724—751. Hic iam manifeste poeta veterum philosophorum, inprimis Pythagoreorum et Platonicorum doctrinam (Indoctum enim est commentum, quod ex Seruio afferunt, ab Epicuro haec esse petita. cf. Not. ad v. 265), sed suo ingenio et ad poetices naturam accommodate, exponit. Sed ne Maroni inferamus aliena, ante omnia eius mentem exquiramus, quamquam id interpretatione maxime factum iam est.

In vss. 724—727 *animum mundi* omnia permeantem describit; quam aethereae et igneae naturae credidisse videtur (certe τὸ νοητὸν aethereo corpore tamquam vehiculo indutum alienum a Maronis mente est) cum Stoicorum parte; nam v. 730 subiicit: *Igneus est illis vigor et caelestis origo* (Eadem opinio exposita in So. Scip. ap. Cicer. c. 3 *hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quae sidera et stellas vocatis — quae diuinis animatae mentibus* etc.). *Ductae* ex hac mundi anima *vitae animantum hominumque* v. 728. 729 (tamquam particulae decerptae: *diuinae particula aurae;* vt adeo per hanc ipsam ex diuina natura *emanasse* videri debeant). *Ab hac origine animae vitales* (multoque adeo magis animae hominum ratione praeditae; quibus purioris aetheris pars inesse debet) *habent naturam aetheream* (conf. Ge. IV, 218 sqq., vbi idem dogma, sed aliter deflexum in illam sententiam, vt animae corpore seiunctae heroum, puta, sapientum et bonorum virorum, tamquam ex huius vitae sanctitate iam satis purae, in sidera ac caelum recipiantur; quae iam Aegyptiorum fuit doctrina de puris animabus, secundum sollennia verba ex Euphanto apud Porphyr. de Abstin. IV, 10; ea enim in hanc

sententiam

ſententiam accipi debere probabiliter Iablonskium docuiſſe video Panth. p. 32 ſqq.), *ſed corporis contubernio aetherea vis obtunditur* ac debilitatur v. 720. 722, *vnde animorum perturbationes et cupiditates* v. 733. 734. *Vitia* vero haec a corporis contagio contracta *animae ſeſe tam alte infinuant, vt ne tum quidem, cum a corpore morte ſeiuncta ſit* (et hoc genuinum Platonis dogma. v. Phaedon. p. 61 C. D.), *ex anima excedant* (nam illud poeta non attingit, quod iam in hac vita purgatio expleri, ſaltem inchoari, poteſt, cum per philoſophiam tum per teletas) v. 735—738; *Itaque in inferis locis purgatione opus eſt, qua vitia iſta* (animorum cupiditates et perturbationes, curae, irae, libidines) *eluantur* et eximantur 739. 740 (neque enim parti rationali plenam et perfectam felicitatem contingere poſſe videbant, niſi ab iſtis morbis ac vitiis liberatae: cf. Brucker. T. I, p. 713—719). *Fit purgatio aere, aqua, igni* v. 740. 741. 742 et ibi v. Not. (nec definit poeta, qua in inferorum parte. Scilicet is *Hades* eſt, Aegyptiis iam olim *Amenthes*, v. Plutarch. de Iſ. et Oſir. p. 362 D., vbi interpretatio, eſſe eum τὸν λαβόντα καὶ διδόντα, referenda videtur ad deſcenſum animarum et reditum in noua corpora). *Purgatio porro ſubeunda eſt omnibus* v. 743. Nam, de heroum, philoſophorum, et bonorum animabus quae Plato addit, poeta tacet, nec adiicit, quid de iis fiat, quibus tam alte labes iſta inſidet, vt elui nequeat, qui tamen plures numero eſſe debent; ſcilicet hi iam ante in Tartarum erant detruſi. Hoc vero, ſi modo a poeta eſt, addit: a craſſioribus ſordibus liberati, ad Elyſium mittuntur, ſed *pauci*, ii ſcilicet, quibus innata vitia elui poſſunt, *eo perueniunt.* 743. 744. *Abſoluitur hic*, ſi poetae verſus hi ſunt, *purgatio, animaeque in priſtinam puritatem aethereae naturae reſtituuntur.* 745. 746. 747. *Poſt mille annos* (non definitur, purgationisne, an, ea peracta, mille annis inter Elyſii delicias exactis) *animabus his omnibus* (748) *noua corpora ſunt ingredienda; quod antequam fiat, Lethe bibenda eſt*, 748—751, qui amnis Elyſii fines praeterlabitur (705). Illud igitur non declarat poeta, ſi, poſt reditum hunc in corpora, iterum in infera loca deſcenderint, iterumque purgatae fuerint, ſemperne idem rerum orbis, eaedem vices ſubeundae ſint, an, quod commune fuit Platoni (v. inpr. Timaeum; tum in Phaedro p. 122 a. Phaedon. p. 84 D. de Rep. p. 761 D. E.) cum Aegyptiis et Pythagoreis placitum, etſi variis modis paſſim illuſtratum, animae illae poſt ſatis multas migrationes in corpora, et repetitas purgationes, tandem ita omni labe abſterſa nitéant, vt diuinae naturae iterum aſſimulentur,

lentur, in hanc reuoluantur, aut, vt alii exprimunt, in solem, in sidera, in caelum, in beatam sedem traducantur, h. e. ad animam mundi cognatam, tamquam ad fontem suum, redeant. Hoc idem Pindarus dixit Olymp. II, 123 sqq., post trinas migrationes eum, qui iuste vixerit, in Elysium pervenire; aut, vt in fragmento ap. Plat. in Menone T. II, p. 81 Opp. est, inter heroes referri; quod idem Empedocles sequutus erat, vt ex eius fragmento intelligitur ap. Clement. Alex. Strom. IV, p. 633 Oxon.

Totum hunc locum non tam ex philosophis quam ex vulgaribus opinionibus esse concinnatum, contendebat Moshemius ad Cudworth. p. 1043 §. 9. Illud quidem satis liquere puto, ex vulgari vetustiorum theologia, ab Aegyptiis, vt probabile sit, primo petita, et symbolice, vt prisco aeuo fieri necesse erat, expressa, Pythagoricorum Platonicorumque non minus quam mysteriorum Eleusiniorum placita de inferis esse ducta; nec tamen intelligo, quomodo *mille anni* et *Lethe pota* eodem referri possint, quae quidem manifeste sunt Platonica commenta. Sed omnino vir ille summus, in subtilibus quaestionibus soluendis sagacissimus, poetarum interpres erat parum idoneus, vt ex tota illa disputatione Homerica satis intelligas; item in quaestione de stigmatibus animorum (v. Not. ad v. 735—739). Hoc sibi omnino persuasum habeant, necesse est, vetustiores philosophiae interpretes, fieri plane non posse, vt quicquam proficiant in antiquissimorum et eorum, qui eos sequuntur, philosophorum dogmatibus intelligendis et eruendis, nisi vim et rationem poeticam antiquissimam, mythica et symbolica eorum, quae excogitauerant, ad sensum expositione et repraesentatione omnia enuntiantem, familiarem sibi reddiderint. Cum ea aetate sermonis nondum esset subtilitas ea, vt proprie efferre possent res intelligibiles, vtque adeo ne cogitarent quidem sine symbolica aliqua repraesentatione, fieri aliter non poterat, quam vt mythicis inuolucris, non *arcanae doctrinae studio*, quod vanum est credere, sed necessitate coacti, philosophemata sua obscurarent. Habuit profecto ea res plurimum molestiae et incommodi; accurate satis, subtiliter, et definite potuit vix tradi quicquam; verum, si ad intelligentiae subtilitatem parum accommodata fuit illa ratio, tanto potentior et efficacior ea credenda est fuisse ad animos mouendos, ad phantasmata praeclara mentibus obiicienda, ad voluntates tenendas et inclinandas, adeoque ad imbuenda religionis et pietatis sensu pectora. Ita enim attemperatae sunt ab aeter-

na

na et summa Mente res, vt in omni aetate et generis humani conditione, siue rudis aetas sit, seu magis magisque expolita, praesidia in promtu sint ad recte feliciterque agendum, modo a solo corporis animique sensu, modo ab intelligendi acriore et subtiliore vi, a rerum multarum cognitione, ab artibus et scientiis, vtque cum his ipsis bonorum malorumque noua genera succedant, quibus animi et corpora exerceantur. Illa tamen antiquiora philosophemata accipere velle proprie et subtiliter et ad sequioris Graeciae vsum, forte adeo ad nostri sermonis genium, id vero est, Pythagorae, Empedoclis, Heracliti, Platonis Manibus iniuriam facere *).

Saepe ad hanc cogitationem deductus est animus, cum in hoc libro interpretando Cudworthum, cum doctiss. commentatore, Bruckerumque inspicerem. Ita Cudworthus, qui, praeter crassius, aliud tenuius corpus animae indui a Platonicis viderat, hoc interius aerium et spirituale corpus in Virgilium inferebat, vt crassius illud integumentum esset id, quod admissorum scelerum poenas post mortem luat, purgata vero anima defluat, vt anima nunc corpus aethereum illud et αὐγοειδὲς ostentet. Subtilitatem hanc recte retudit Moshemius, pag. 1031. 1045. At idem alia non minus subtiliter super εἰδώλῳ in inferis locis argutatur ad v. 292 h. l., dum corpus illud subtile et tenue, quod animae manet implicitum, etiam a corpore seiunctae, per *animum sentientem* interpretatur. Atqui apud poetas, multo magis apud Homerum, vltra corpus tenue, ex vetere et poetica ratione nihil est cogitandum, quoties εἴδωλον, vmbram, audias. Multo melius haec Iortinus exposuit (*Six Dissertations upon different Subjects* pag. 216 sqq.), qui nihil ipse ab initio statim ponit, sed annumeratis locis Homericis, quid inde efficiatur, docet. Animum incorporeum aut corpus, quod animis pro vehiculo sit, cogitare, eorum temporum hominumque inuentum est, qui de animorum naturis iam ab aliquo inde tempore subtilius disputare, et ad maiorem verborum subtilitatem orationem acuere didicerant. At veteres isti contenti erant, res ad sensum reuocare, sensui oculorum et animorum subiicere, mythis pro dogmatibus vti. Multo minus, per sermonis, quo vtebantur, rationem et naturam,

*) Meliorem viam ingressi sunt, qui post ista ante hos XVI annos scripta veterem philosophiam subtilius exposuere, inprimis VV. CC. *Meiners* et *Tiedeman*.

ram, in illam doctrinam incidere potuit vetere aeuo quisquam, vt animum incorporeum cogitatione conciperet. Expeditior et facilior fuit via post ideas Platonicas illatas. Quandoquidem autem ii, qui post principes illos sapientes philosophabantur, etiam cum subtiliore et sermone et cogitatione vterentur, tamen vel secundum antiquos illos vel aduersus eos disputabant, mirum non est in Socratis sermone, in Platonicis et reliquis libris philosophicis tot superesse poetici alicuius sermonis aut mythicae vel allegoricae narrationis pro demonstratione vel illustratione vestigia ac fragmenta *). Quod multo magis in loco de rebus inferis accidere debuit, cum a sequioribus philosophis de sede, sorte ac conditione, animorum post mortem, nihil subtilius, exploratius, ac disertius afferri posset. Rerum enim in alio orbe et vita futurarum speciem et conditionem, nemo mortalium aliter constituere potuit aut potest, quam ex vitae suae notionibus rerumque conditione. Nec aliter a vatibus Hebraeis de iis rebus actum est.

Exemplum huius rei esse poterat ipse Plato in hoc de inferis rebus loco. Ter vel quater hunc sermonem instituit, diuersis quidem modis, at vbique *mythum* se afferre profitetur. Mirationem sane haec res facere poterat ac debebat. Non modo hoc ita fit in notissimo Phaedonis loco p. 80 sqq. de mundo aethereo, bonorum sede, et, terrae voragine, Tartaro; vbi sub f. adiicit: „haec ita se habere, nemo sanus „asserat, tamen vt vel sic vel alio modo res se habitura sit „cum nostris animis eorumque sedibus, cum ille immortalis „sit, hoc dignum et consentaneum est, ita sentire." Verum hoc idem prae se ferre videas philosophum, vt *mythos ac veteres fabulas* apponat, de Rep. X, sub f., vbi de animarum accessu ac discessu, ascensu ac descensu, praemiis ac poenis decuplis, Eri Armenii fabulam afferre se fatetur, et in Gorgia sub fin. de tribus iudicibus a Ioue constitutis, deque animis nudis inspiciendis, veterem fabulam se memorare velle monet. Quo etiam mythus de animarum alis pertinet in Phaedro p. 1223 Frf. Sic et in Axiocho sub f. ex Hyperboreorum tabulis in Delo seruatis petita dicitur afferri narratio.

Etsi vero Virgilii animo Platonica placita insedisse supra affirmauimus, non tamen ille putandus est Platonis philosophiam

*) Ab hoc principio vbi profecta fuerit oratio, tum illa deduci tandem potest ad ea quoque, quae Garnerius exsequutus est (*Memoires de Litterat.* Tom. XXXI, p. 164), cum ostendere vellet, quo consilio Plato fabula vsus sit.

phiam nobis tamquam trutina appendisse aut annumerasse, vt adeo ad illam omnia reuocari possint; verum miscuit ille Pythagorea Platonicis, tum tenendum est, philosophemata illum cum dilectu et poetica lege tractasse, et ad vulgares opiniones et popularem philosophiam deflexisse, tum alia ex superstitione vulgari immiscuisse, quod poetam epicum facere fas erat. Eo purgationum modos, quos supplicia appellat, refero, v. 739—742, vbi v. Not. Eosdem in Etruscis vasis expressos esse suspicio est non vana Gorii Mus. Etrusc. T. II, p. 148. 132 sqq. Passerii Paralip. p. 139 Vas. Etrusc. T. I, p. 50. Aliter de his suppliciis disputatum a Platone in Gorgia p. 357 E., qui sedes doctrinae est. Adde Plutarch. de sera num. vind. T. II, 564. De millenario annorum numero v. Not. ad v. 745.

EXCVRSVS XIV

Futurarum rerum praedictiones in epico carmine.

VI, 752 sqq. Ita fere hominum ingenium fert, vt futurarum rerum obscuritate multo magis moueantur, quam praesentis status perspicacitate et euidentia; vti ea, quae praeter naturae morem fiunt, vulgus hominum multo magis percellunt, quam quae ex praeclaro naturae ordine procedunt, qui tamen animis nostris multo clariores ac potentiores admirandae et adorandae diuinae naturae ac prouidentiae caussas suppeditare poterat ac debebat. Sed caecutire malumus in incertis quam in certis perspiciendis acquiescere. Itaque poetae, qui humanae naturae morem et indolem in suos vsus trahunt, rem viderunt esse accommodatissimam ad animos tenendos et delectandos, vt ex rerum gestarum memoria ea, quae argumenti epici tempore essent seriora, per vaticinii modum intexerent; quo artificio ipsi tragici copias dramaticas amplificare non dedignati sunt. Vt enim taceam vmbras euocatas, vatumque effata, vel oracula, quae passim in tragicis occurrunt, Aeschyli Prometheus vinctus Ius fata diserto et ornato vaticinio exponit; fata vero Troiae resque post Troiam expugnatam doctissimo dramate Lycophronis Cassandra; maiore vtique cum vi, quam si eaedem res iam gestae et ad euentum perductae narratae essent. Sed epicae narrationi variandae et locupletandae talis vaticinii expositio inprimis accommodata sit necesse est, cum ex futurarum rerum praedictione tantum voluptatis cum admiratione capiant mortales. Quo magis tale episodium optandum fuit Virgilio, cuius tota Aeneis ex oraculis, somniis, et vaticiniis pendet.

Praedi-

Praedicendi autem res futuras modi non adeo multi sunt, nec nisi a vatibus, aut a viso seu vigilantibus seu somniantibus, modo a daemonibus seu geniis, modo magicis hominum artibus, obiecto, aut ab ipsa diuina natura, proficisci posse videtur vlla praedictio. Nullum ex his genus est, quod intactum a poetis relictum sit. Omnium primus *Homerus* euocandis Tiresiae Manibus Vlyssis reditum et fata declarauit. Phinei vaticinio rerum successum *Argonauticorum scriptores* exponunt omnes. Quam insigne *Maronis* inuentum sit, recensu animarum in corpora transiturarum substituto, mox videbimus. Homericam Manium euocationem retinere maluit *Silius* XIII, 400 sqq., qui tamen idem Iouem Veneri futuram Romanorum fortunam interpretantem inducit lib. III, 570 sqq. (Virgilii fere exemplo Aen. I, 257 sqq.). Manibus Tiresiae euocatis vtitur *Statius* in Theb. IV, 406 sqq. *Lucanus* sagae Thessalae veneficio, in membra reuocato spiritu cadauer animat et pugnae Pharsalicae euentum praenuntiat lib. VI, 750 sqq.

Nihil in his occurrit, quod magnopere mireris. In vno vel altero genere substiterunt veteres omnes. At recentiores poetae epici, quorum incredibilis est numerus, varietati et nouitati primo loco studendum esse arbitrati sunt. Itaque omnes rationes ac vias circumspexerunt, quibus futurae res possent praedici, iisque exponendis carmina suaui episodio ornari. Cum vero rationes illae ac modi sint pauci admodum numero, nouique adeo inuenti laus non omnibus esset parata, plerisque in ornamentis et pigmentis opera fuit consumenda. Itaque in varietate quamuis magna, si plures contuleris, taedium tamen facit idem vbique reuertens rerum ordo, eadem phantasmatum species, et in rerum parum probabilium et absurdarum operosa conquisitione confessa ingeniorum infecunditas.

Ea quidem carmina, quibus ex prisca *re equestri* petitum est argumentum, qualia Italorum inprimis sunt et Britannorum, communes fere inter se futurarum rerum exponendarum habent rationes; nam, dum magorum et daemonum partes in iis tam praecipuae sunt, facile per eorum ministerii etiam haec carminis pars expeditur. Eadem argumenti indoles magnam comminiscendi licentiam affert, vt adeo insolentia etiam et absurda rerum miracula tamen, quomodo improbes, non habeas; nam in isto rerum genere ea probabilitate sua non destituuntur. Simplicissima est *Spenceri (Fairy Queen*

Cant. III,

Cant. III, VI, XXV sqq.) ratio; exponitur Britomarti puellae a Merlino mago ac vate non modo amoris successus, verum etiam domus et posteritatis fortuna; et *Ariosti (Orlando furioso* Canto III); nam casu ad Merlini sepulcrum et sarcophagum delata Bradamantis partim ex Merlini ore, partim Melissae magae arte euocatis vmbris, stirpis Atestinae ex se et Rogerio oriturae seriem cognoscit. Apud *Tassum (Gierusal. liber.* Cant. XVII, LXVI sqq.) Rinaldo progenies fortunaque domus Atestinae clypeo insculpta ab eremita exhibetur; quod adumbratum forte est ex Aeneae clypeo lib. VIII Aen. Nec multum abludit *Ariosti* alio in loco (*Orlando furioso* Cant. XXXIII) ratio, nam bella a Gallis in Italia gerenda in pariete Merlini arte magica depicta Bradamantis heroina adspicit; eiusdem Merlini arte in Fontis marmorei sculptura (Canto XXVI, XXX) Francisci I, Galliarum Regis, in Italiam expeditio effecta est; et alio loco (sub f. Cant. XXXIV, et Cant. XXXV), dum Parcarum manibus tractata vellera in Lethen sparguntur, de Hippolyto Atestino praedictio satis ingeniose subiungitur. *Trissinus (Italia liberata da' Goti)* etiam binis locis historias sequentium temporum intexuit carmini; primum (lib. IX) Belisarius eremitam in Monte Casinensi adit, a quo speluncae inclusus nouo visi genere in collem rapi sibi videtur, in quo vtrinque speculum sole maius, a laeua res praeteritas, a dextra futuras, oculis subiicit; Angelo Herminio ac patris vmbra interpretibus. Exornata sunt omnia per *personas symbolicas;* quarum studium summum erat saeculis superioribus, inprimis inter Italos, Platonicae philosophiae amore et Dantis exemplo; Itaque sub vitae futurae ingressum Error, Ignorantia, Veritas, Ratio, aliaeque multae Virtutes et Vitia, Bona et Mala, excubant. Ad res praeteritas aditum faciunt tres portae, quarum vnam Cadmi filii tenent cum Poesi et Historia, alteram Fabula, tertiam Sculptura et Pictura. Ad res futuras autem patent portae sex, quas custodiunt Prophetia, Somnium, Mania, Astrologia, Necromantia et Sortes. Alio loco (lib. XXIV) Narses dum Nursiae moratur, quae in Sabinis fuit, nunc Ducatus Spoletani vrbs est, Sibyllam adit. Est vero in vicinis vrbis locis inter Montis Victoris iuga Lacus Sibyllae dictus cum specu. Viam, quae ad Sibyllam ducit, ornauit poeta symbolica vitae humanae repraesentatione secundum planetarum circulos et signorum caelestium XII rationem. Habitat Sibylla sub Capricorno et Aquario; in eius palatio plures sunt oeci seu coenacula satis spatiosa; quorum parietes depictas

tas exhibent res futuras per periodum CMLX annorum certis rationibus astrologicis exactam; succedentibus nouis figuris prioribus, quae iam euentum rerum habuerant.

Cum Italorum vetustiorum inuentis figmenta, quae in epicis poetis Hispanis et Lusitanis occurrunt, admodum conspirare, ex Ceruante (in *Don Quixote)* suspicari licuit, et vero etiam a Diezio, viro doctissimo et amicissimo, accepi. Inter alios nobilissimi e recentioribus Lusitanis poetae, *Comitis de Ericeira*, in *Henriqueide*, qua Regni Lusitani per Henricum primum Comitem Lusitaniae exordia exponuntur, episodium meo rogatu interpretatus est, quod lib. I et II continetur: Henricus ingressus antrum fatidicum, cuius aditum obsident monstra ad visum et auditum horrenda, prospicit vestibulum templi seu palatii, cuius porta variis hieroglyphis et emblematibus exsculpta est, quorum argumentum faciunt res futurae. Interiora aedis exornant primum statuae ex aere XXIV regum, qui in Lusitanis regnaturi sunt, vsque ad Ioannem quintum, subiecto cuique titulo et carmine, tum aliarum statuarum magnus numerus, tabulae pictae aliaque multa, quibus regum Lusitanorum futura soboles, viri illustres, et facta praeclara repraesentantur. Sub egressum ex spelunca in Sibyllam incidit Henricus, quae, vbi preces eum facere iussit, tripodi aureo insidens, tribus voluminibus, quae scilicet ex nouem Tarquinio olim oblatis supererant, explicitis, lyraque triangulari tacta, suos casus narrat, tum res exponit deinceps a Lusitanis gerendas, Indiam inprimis vtramque nauigatione patefaciendam. Sub discessum tria talenta a Tarquinio olim pro libris accepta Henrico in manus tradit, vt inde B. Virgini sacram aedem exstruat.

Nec minus mirum et a solita rerum natura recedens est *Camoesii* inuentum. Nam Vasco da Gama *(Cant. X)* a Thetide in altum montem euectus omnia terrarum regna, inprimis Indiae, in globo descripta prospicit, et Lusitanorum fata a dea monitus addiscit. Idem paullo ante *(Cant. V)* ex Adamastore, genio Promontorium Bonae Spei obsidente, calamitates nauigationis audierat, et Cantu II ad Virgilii exemplum Aen. I, 223 sqq. Iupiter Veneri Lusitanorum res secundas praedixerat.

Quod primo loco e Camoesio narraui, commentum comparari aliquo modo potest cum *Miltoni* notissimo episodio (lib. XI), etsi hoc ad probabiliorem rationem attemperatum est. Deductus in cliuum a Michaele Adamus prospectum habet orbis

orbis terrarum et a comite rerum futurarum expositionem discit. Vestigiis eius satis obsequiose institit *Noachidis* auctor.

A magicis praestigiis et incantamentis retraxit et ad veterum vestigia legenda reuocauit alios ipsa argumenti, in quo versabantur, interdum temporum quoque et hominum, inter quos viuebant, natura. Hi fere ad visa ac somnia delapsi sunt, quibus futuros casus praedictos exhiberent, aut Palatium Fatorum commenti sunt, rem ad exornandum satis obuiam. Intra idem commune multorum inuentum substitit auctor *Henriadis*. Nam emota a S. Ludouico mente Henricus abreptus peragrat caelum ac sidera, regiam dei, Tartarum et Elysium, tandem, vbi ad Fatorum palatium peruenit, eorum, qui nascentur, simulacra et εἴδωλα dispicit; omnia tractata sunt arte satis vulgari, et argutius multo repetita in Aurelianensi puella; nisi quod praeclarus locus sequitur, vbi Henrici posteritatem enarrare orditur. Inuenti nouitatem vt in reliquis carminis partibus ita et in hac desideres in Columbiade (*Colombiade de Mme du Boccage* Chant IX). Zamae anima ad Columbum de caelo delapsa non modo futuros Columbi casus sed totius Europae fata satis ab argumento aliena exponit. *Puella Aurelianensis Capellani* non minus laborat in eo episodio (Lib. VIII), quo in antro Marculphi eremitae, per visum precibus et nouendiali sacro efflagitatum, Regi Carolo cum sociis futura fata angeli voce enarrantur. Miris modis Veritatis seu Fatorum verius Templum descripsit explosus a plerisque poeta Gallus (*Desmarets Clouis* Chant. IV). Clotildis a S. Virgine eo deducta in crystallinis parietibus futura diserte satis cognoscit. Necromantia vti bonus *Ronsardus* (in *Franciade* Liu. IV) non refugit; et ad Silii fere exemplum Alarico, dum per ea loca copias ducit, antrum Cumanum ingresso Sibylla in conspectum prodiens futura fata aperit (*Alaric ou Rome vaincue* Liu. X).

Est *Melita*, carmen epicum, auctore Gallo (*Privat de Fontanilles*, *Malthe*, ou *L'Isle-Adam* etc. Par. 1749), qui sibi egregie in eo placet, quod in Pandaemonio aliquo Equitum Rhodiorum fata a Satana aperiuntur, qui Insuladamum se arbitrum orationis habere ignorat. Neminem tamen vidi inter Gallos ingenio magis luxuriante, quam, quem nunc commemorabo (*Le Moine*, *S. Louis*, ou *la Ste Couronne reconquise*). Apud hunc primo (lib. V) Necromantes Aegyptius Manes euocat, vt Sultano praedicant belli exitum; quod vero in eo nouitate sua placet, est, quod circa Memphim ad Pyramides et inter Regum sepulcra ista sacra parantur; tum (lib. VIII) S. Lu-

S. Ludouico visum obiicitur, quo in caelum abreptus munitiones caelestes, non male versibus aliquot descriptas, intrat, per plures sphaeras ac caelum crystallinum tandem ad sedem beatam peruenit, cuius (secundum Dantis exemplum) diuersa septa sunt; primo infantes, altero viri sancti, tertio heroes belli pacisque artibus et generosiore aliqua virtute insignes versantur. Subter dei throno vox exit, quae Ludouici fata praemonet; alia eius fata throno insculpta sunt, qui eum aliquando in caelo excepturus est; tandem posteritatis series ac fortuna in lumine, intra caliginem explicito, elucet.

An poeta aliquis Platonis ἰδέαν et exemplar rerum aeternum ad futura adumbranda adhibuerit, ignoro; nec hoc nunc succurrit, num praeter Messiadis auctorem alius poeta propheticas et mysticas futurae vitae repraesentationes in suum carmen intulerit, aut aeones et alia in certis Christianorum libris ac sectis ad hanc rem obuia ad poeticum ornatum adhibuerit; nam ita aberrare nolim quemquam, vt pro doctrinarum placitis haec aut similia nobis impertiat. Brachmanum quoque et Indorum somnia, etsi vana et absurda, multa tamen habent, quibus magnus aliquis poeta egregie vti possit.

Sed video me paullo longius processisse. Reuocanda igitur disputatio in viam. Scilicet si commenta haec omnia cum Virgiliana ratione compares, hanc facile omnium felicissimam esse deprehendas. Transmigratione animarum in noua corpora semel posita, quid opportunius, quam earum ante ingressum in vitam nouam recensus; sed recensus hic sub Lethen iamiam potandam, vel inter potandum; et posteritatis tam clarae; et factus a progenitore stirpis; et expositus filio ac stirpis eiusdem auctori; et vulgari de Iulia gente opinioni consentaneus Augustoque adeo populoque Romano tam commendabilis; descensu quoque ad inferos facto in loco tam accommodato ex vulgari opinione de Auerno; omnia tam praeclare conspirant ad probabilem aliquam rerum rationem, vt, quid in caeteris poetis cum hoc comparandum esse putem, habeam nihil. Virgilio sane omnino maior laus inuenta aliorum ornandi quam noua excogitandi conuenit; inuentis tamen alienis tam sollerter interdum vsus est, vt aequalem cum primo inuentore laudem mereatur. Inter haec ponemus descensum Aeneae ad inferos. Homerum haud dubie ante oculos habuit; at ab Homerica Necyia quantus artis et ingenii progressus ad Aeneidis librum sextum!

EXCVRSVS XV

Portae Somni.

VI, 894 *Sunt geminae Somni portae* etc. Cum non facile eadem via, qua ad inferos deduxerat, reducere Aeneam poeta posset, ingeniose satis exitum reperit per *portas Somni*, hoc est, *Somniorum* in noto loco Homeri Odyss. τ, 562 sqq. Penelope ibi somnia admodum diuersae naturae esse pronuntiat, alia *vera* exire per *portam corneam*, alia *falsa* per *eburneam*: Δοιαὶ γάρ τε πύλαι ἀμενηνῶν (leuium) εἰσὶν ὀνείρων· Αἱ μὲν γὰρ κεράεσσι τετεύχαται, αἱ δ' ἐλέφαντι. Τῶν οἵ μέν κ' ἔλθωσι διὰ πριστοῦ ἐλέφαντος (per fores ex sectili ebore factas), οἵ δ' ἐλεφαίρονται, ἔπε' (res; male reddunt *verba*, vt innumeris Homeri locis) ἀκράαντα φέροντες (ita declaratur, quid sint *falsa somnia*)· Οἳ δὲ διὰ ξεστῶν κεράων (h. e. fores ex sectili cornu factas) ἔλθωσι θύραζε, Οἵ ῥ' ἔτυμα κραίνουσι (h. e. ferunt, nuntiant res, quae vere euentum erunt habiturae) βροτῶν ὅτε κέν τις ἴδηται. Phantasma hoc *forium eburnearum et cornearum* ductum haud dubie ex prisca vita et hominum sermone per rerum adumbrationes explicato, quo etiam sapientibus erat vtendum, vt symbolicis rerum assimulationibus animorum sensa exponerent, rerum similitudine aliqua vel animaduersa vel excogitata. In eadem illa prisca vita eboris et cornu vsus erat celebrior quam sequentibus temporibus; itaque fores quoque ebore vel cornu induebant. De ratione eiusdem eboris et cornu ad portas Somni translati varia sunt veterum et recentiorum interpretum ad Homericum et Virgilianum locum somnia. Verisimilior ex iis forte interpretatio est haec, *quod ebur, etsi candore suo lucem promittit, tamen non transmittit visum adeoque fallit, cornu contra pellucidum est.* Nolo enim suspicioni locum dare, in quam, fateor, incidi, totum hoc petitum esse a lusu verborum: sunt Ὄνειροι, quorum est τὸ ἐλεφαίρεσθαι, itaque veniunt διὰ ἐλέφαντος; alii sunt, qui κραίνουσι, iique veniunt διὰ κεράων.

Vsus est his *Somniorum portis* Virgilius ad dimittendum ex inferis heroem suum, quatenus Somniis in iisdem inferis locis sedes sua assignata est. vid. Not. ad h. v. et supra ad 282. Quod inuentum, si ex animi sententia dicendum est, omnino parum felix et idoneum esse videtur, cum ne ad mythicam quidem veri probabilitatem quidquam in eo sit, vt Aeneas cum Sibylla eadem via exeat ex inferis, qua Somnia euolant. Felicius Ouidius Met. XIV, 120, vbi h. l. expressit, Aeneam auersa porta redeuntem prodidit: *Inde ferens*

 lassos

lassos auerso cardine gressus. Ferrem tamen, si satis habuisset, per Somni portas emittere. Enimuero, dum exornauit commentum suum, ea adiecit, quibus sua vineta ipse cecidisse dicendus est. Postquam enim eburnea porta falsa exire somnia dixit, subiicit: Aeneam cum Sibylla ab Anchise eadem *porta eburnea* esse emissum; quo necessario in eam sententiam adducere debet lectorem, quam iam a Seruio expositam videas: *velle eum intelligi, falsa esse omnia quae dixit.* Neque aliter accepisse videtur Ausonius, quantum ex imitatione intelligo *Cupid. cruci aff.* 99 sqq. Quae si poetae mens fuit, nihil vnquam a quopiam poeta magis sinistrum profectum esse arbitror, cum omnis ex praestantissimo episodio percepta voluptas hoc vno versu perimatur et iuguletur. Nec quicquam excogitari poterat absurdius. Quorsum enim pertinere potest, nos moneri, haec, quae adhuc tam egregie fuerant exposita, popularibus opinionibus ad philosophicas rationes attemperatis, omnia ea esse inania somnia, quibus lectoris hiantis animo illudere voluerit?

Nec tamen defuere, qui, cum consilium hoc poetae propositum fuisse putarent, eum non modo defenderent et interpretarentur, inter quos nemo ingeniosior Aurato in elegis ad Guellium, verum adeo laudarent et egregie commendarent, quippe qui tam perspicacis animi fuerit, vt Manes et Orcum fabulas esse videret. Alii vulgarem de poetae studio philosophiae Epicureae opinionem in partes vocarunt, vt post alios vir alioqui sagacissimus, Iortinus Diss. VI, p. 305 sqq. Nolo in refellendis aliis otium consumere; sed tota ista opinio Grammaticorum commentum est inane et fundamento idoneo destituitur. vid. Argument. Ecl. VI. Si poeta Ge. II, 490 sq. versus ex Lucretio adumbrauit, non propterea Epicuri sectae adscriptus haberi potest. Exordium autem Ciris v. 3 nullam habet probandi vim et auctoritatem.

Warburtonus, Vir ingeniosissimus, in Diss. supra laudata ex hypothesi sua de mysteriis Eleusiniis a poeta expressis rem non male expedire videri poterat, cum initiatos, post ista rerum inferarum mythica spectacula, porta emissos esse asseueraret affabre effecta adeoque *eburna*; sed vnde istud probari possit, monere insuper habuit.

Multis aliorum auctorum locis hae eaedem Somni portae memorantur; quippe quae in prouerbii tandem formam abierunt, praeeunte Platone in Charmide pag. 475 E; nec tamen in iis locis quicquam animaduertere potui, quod ad

poetam

poetam illustrandum lucis quicquam afferret. vid. congesta ad Propert. IV, 7, 87, vbi *piae portae*, h. e. qua *pia somnia* veniunt, nullae aliae sunt quam corneae. Ausonius in Cupid. crucif. sub f., loco iam laudato, et in Ephemer. sub f. vulgatam interpretationem secutus videri potest. Nec Statius quicquam iuuat lib. V Silu. 3, 289, vbi, vt Vmbra patris ex inferis redeat, precatur: *Inde tamen venias, melior qua porta malignum Vincit ebur, somnique in imagine monstra, Quae solitus.* At ipse Homerus alio loco etiam obscurasse rem videri potest, vbi Odyss. δ, 809 Penelope *dormire* narratur in *Somniorum portis:* ἡδὺ μάλα κνώσσουσ' ἐν ὀνειρείῃσι πύλῃσι. Forte ita hoc expedias: *porta Somniorum* dicta pro domo, sede, Somniorum; *in qua* quis *versari* dici potest, qui somniat. Dormire igitur illa in media Somniorum domo dicta, vt nos aliquem in Somni regiam abreptum diceremus.

Nolim equidem poetae caussam defendendam suscipere; hoc tamen mihi sic satis intelligere videor, acumen illud, quod Virgilio nimis liberaliter de suo tribuunt viri docti, vt callide monere voluerit, ista omnia de inferis narrata pro somniis et fabulis se habere, ab eo esse alienissimum. Nec in verbis quicquam est, quod eo nos adigat, nec in sententiis nec in poetae consilio. Sed ipsa res deduxit eum in talem locum, vnde pedem referre non tam facile erat. Educendus erat Aeneas ex locis inferis per aliam portam, quam qua subierat. Incidit poeta in portas Somni. Iam eae duplices sunt, altera, per quam *veris vmbris* exitus datur; per hanc Aeneas et Sibylla, quae non erant *verae vmbrae*, emitti nequibant; restabat itaque, vt per alteram portam dimitterentur. Atque hoc poeta posuit, aut parum memor, quid inde sequeretur, si eadem illi porta cum Somniis vanis et falsis educerentur, aut fuit hoc inter ea, quae Maro emendaturus erat, si licuisset *).

Non quidem aliquis in numerato habere potest ea, quae Maronis, dum haec scriberet, animo sunt obuersata; hoc tamen summis nonnunquam ingeniis euenire solet, vt, cum semel se laqueis certis induerint, et caliginem sibi offundi passi sint, ita caecutiant (interdum ὅλας κολοκύντας λημᾷν dixeris cum Comico), vt etiam id, quod aliis minus acutis aut ingeniosis

*) Hoc aut simile quid obuersatum esse video animo elegantissimi Britanni, qui nuper Warburtoni sententiam excussit (*Critical Obs. on the Sixth Book of the Aeneid.* p. 55).

geniosis in oculos incurrat, animaduertere nequeant. Quidni enim poeta Aeneam educebat eadem porta, qua purae animae in corpora noua sunt exiturae? Atqui Plato ea in re figmentis suis praeire poterat. Aut si duas portas commemorasse opus erat, quidni illas piorum vel impiorum Manium exitui destinabat; fere vt *pia* et *impia somnia*, h. e. vmbras, memorat Propert. IV, 7, 87 sqq. Ita quoque Valer. Fl. I, 833 sq. duas portas Orci facit, quarum vna vulgus animarum, altera pii, ad inferos descendunt. Homeri quoque duae portae in Nympharum antro Odyss. ν, 109 sqq., altera ad boream versa, et hominibus frequentata, altera ad austrum, et diis tantum adeunda, nouas rerum imagines subiicere potuisse videntur. Sed satis de his, ne et ipsi *ὄναρ δι᾽ ἐλέφαντος ἐληλυθὸς* narrare videamur *).

*) Paullo licentius me mihi in Excursibus huius libri indulsisse et nonnulla luxuriantius persequutum esse, lubens agnosco eiusque rei veniam ab aequo lectore postulo. Mirifice me inde a puero detinuere disputationes illae veterum de rebus inferis, et opinationes de iis, quae post mortem obuentura sunt.

LIPSIAE
EX OFFICINA BREITKOPFIA.

